

www.nanafghan.com

قصص حملة نیما

په کندھاری پښتو

الحمد لله رب العالمين رب العرش العظيم

٧٧٢-٧٠ - هجریة

Ketabton.com

مکتبون

کانسی روڈ سکونتہ

کانسی روڈ سکونتہ

قصص الانبياء

للامام الحافظ ابن كثير المنشقى

نَحْنُ نُقْصُ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْهَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ (بِرْس٢)

قصص الانبياء

للإمام الحافظ عماد الدين أبي الفداء إسماعيل بن كثير الدمشقي

المولود سنة ٧٠ ، المتوفى سنة ٧٧٤ هجرية

ربابه:

مولانا محمد احمد الحقاني الافغاني

ناشر:

مكتبه رحمانيه ، كاسى روڈ ، كونته

03337806049 :

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

نول حقوق
محفوظي

© All Rights Reserved

لومړۍ چاپ

۱۴۲۸ ذى القعده \ نومبر 2007

Maktabah Rahmaniyyah

Publishing Organization

مکتبہ رحمانیۃ

خپروونکی ادارہ

کاسی روڈ، کوئٹہ، پاکستان، گرخندہ تلیفون شمیرہ: 03337806049
العلم کمپیوٹرز، کوئٹہ پاکستان، گرخندہ تلیفون شمیرہ: 03218016371

دقصص الانبياء دمضامينو فهرست

٩	دمسنف حَمَّانَ اللَّهُ عَلَيْهِ حَالَاتُو ته لَنْدَه كَتْنَه.....
١٠	ذَكْر دَهْغُو آيَتُونُو چَي وَارَد سُويَدِي پَه بَارَه کَي دَادَم عَلَيْهِ السَّلَامُ.....
٢٨	ذَكْر دَمَكَالْمِي دَحْسَرَت آدَم عَلَيْهِ السَّلَامُ او حَضْرَت مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ.....
٢٩	ذَكْر دَهْغَه اَحَادِيشُو چَي وَارَد دَي پَه بَارَه دَبِيدَايِش دَادَم عَلَيْهِ السَّلَامُ کَي.....
٣٨	قَصَه دَزَامِنُو دَادَم عَلَيْهِ السَّلَامُ يَعْنِي دَهَابِيل او قَابِيل.....
٤٥	وَفَات دَادَم عَلَيْهِ السَّلَامُ او وَصِيت دَدَه خَپَل زَوَي شَيْث عَلَيْهِ السَّلَامُ تَه.....
٤٨	اَدَرِيس عَلَيْهِ السَّلَامُ.....
٥٠	قَصَه دَنُوح عَلَيْهِ السَّلَامُ.....
٧٨	ذَكْر دَيَوْ خَو خَبَرُو پَه بَارَه کَي دَنُوح عَلَيْهِ السَّلَامُ.....
٧٨	رَوْزَه دَنُوح عَلَيْهِ السَّلَامُ.....
٧٩	حَجَ دَنُوح عَلَيْهِ السَّلَامُ.....
٧٩	وَصِيت دَنُوح عَلَيْهِ السَّلَامُ خَپَل زَوَي تَه.....
٨١	قَصَه دَهُود عَلَيْهِ السَّلَامُ.....
٩٣	قَصَه دَصَالِح عَلَيْهِ السَّلَامُ چَي نَبِي دَبَنِي ثَمُود دَي.....
١٠٤	بَيَان دَتِيرِيدُلو دَنِبِي عَلَيْهِ السَّلَامُ پَر وَادِي الْحَجَر بَانِدِي پَرْمَهْكِي دَثَمُود پَه کَال دَتِبُوك.....
١٠٦	قَصَه دَابِراَهِيم الْخَلِيل عَلَيْهِ السَّلَامُ.....
١١٩	مَنَاظِرَه دَابِراَهِيم عَلَيْهِ السَّلَامُ دَبَاجَا سَرَه دَوْقَت.....
	هَجَرَت دَابِراَهِيم عَلَيْهِ السَّلَامُ شَام تَه او دَاخِلِيَدَل دَدَه دَمَصْر كُورُونُو تَه او او سِيدَل دَدَه پَه
١٢١	مَهْكِه دَبِيت المَقْدَس کَي.....
١٢٧	پَيَداَيِش دَاسِمَاعِيل عَلَيْهِ السَّلَامُ دَبِي بَي هَاجِرِي خَخَه.....
	بَيَان دَهْجَرَت دَابِراَهِيم عَلَيْهِ السَّلَامُ او اسِمَاعِيل عَلَيْهِ السَّلَامُ او بَي بَي هَاجِرِي مَكِي تَه او
١٢٩	جَوْرُول دَخَانَه كَعْبِي.....
١٣٤	اَمْتَحَان دَحَلَالِيَدُو دَاسِمَاعِيل عَلَيْهِ السَّلَامُ.....
١٣٩	پَيَداَيِش دَاسِحَاق عَلَيْهِ السَّلَامُ.....
١٤٢	بَيَان دَجَوْرُولو دَخَانَه كَعْبِي.....
١٤٧	ثَنَاء دَالَّه عَلَيْهِ السَّلَامُ او دَرْسُول اللَّه عَلَيْهِ السَّلَامُ پَر اَبْرَاهِيم عَلَيْهِ السَّلَامُ بَانِدِي.....
١٥٧	مَحَل دَدَه پَه جَنَت کَي.....
١٥٨	اوْصَاف دَابِراَهِيم عَلَيْهِ السَّلَامُ.....

قصص الانبياء

٢

دمسامينو فهرست

١٥٩	وفات دابراهيم ﷺ او هغه اقوال چي دده دعمر په باره کي ويل سويدي.....
١٦١	اولاد دابراهيم ﷺ
١٦١	قصه دلوط ﷺ
١٧٣	قصه دمدین قوم دشعيیب ﷺ
١٨٤	نسل دابراهيم ﷺ
١٨٥	قصه داسماعيل ﷺ
١٨٧	اسحاق ﷺ
١٩١	ذکر دهجه خه چي واقع سويدي په ژوند داسرئيل کي دعجييو کارونو خخه
٢٢٢	قصه دایوب ﷺ
٢٢٨	بيان دقسى ذى الكفل ﷺ
٢٣١	بيان دهغو امتونو چي په عام طور سره هلاک سويدي
٢٣١	اصحاب الرس
٢٣٤	قصه دقوم ديس
٢٣٧	قصه ديونس ﷺ
٢٤٣	فضيلت ديونس ﷺ
٢٤٣	قصه دموسى ﷺ
٢٧٧	هلاکت دفرعون او دهجه دلبکر
٢٨٤	بيان په باره دبني اسرائيلو کي وروسته تر هلاکت دفرعون
٢٩١	بيان دهغو واقعاتو چي دتيه په مقام کي واقع سوي وه
٢٩٥	غوبتنه دليلدو دموسى ﷺ الله ﷺ لره
٢٩٨	قصه ددوی دعبادت گلیگی لره په ناموجودوالی کي دموسى ﷺ
٣٠٩	قصه دغوا دبني اسرائيلو
٣١١	قصه دموسى ﷺ او خضر ﷺ
٣١٨	حديث الفتون
٣٣٠	جورول دقۃ الزمان
٣٣٢	قصه دقارون دموسى ﷺ سره
٣٣٧	بيان دفضيلت دموسى ﷺ او دهجه دوفات
٣٤٢	حج دموسى ﷺ
٣٤٣	بيان دوفات دموسى ﷺ
٣٤٦	نبوت ديوشع بن نون ﷺ

قصص الانبياء

٧

دمضامينو فهرست

٣٥٣	قصه دخضر او الياس ﷺ
٣٦٧	بيان دالياس ﷺ
٣٦٩	بيان ديوی ډلي دېغمبرانو په بنی اسرائيلو کي وروسته تر موسى ﷺ
٣٧٠	بيان دحزيقل ﷺ
٣٧١	اليسع ﷺ
٣٧٣	قصه دشمويل ﷺ
٣٧٧	قصه دداود ﷺ
٣٨٤	وفات دداود ﷺ
٣٨٦	قصه دسليمان ﷺ
٣٩٧	بيان دوفات دسليمان ﷺ او موده دده دباقھي
٣٩٨	بيان ديوی ډلي دنبيانو چي وختونه او زمانه یې صحيح معلومه نه ده
٤٠٠	ورانيدل دبيت المقدس
٤٠٧	بيان ددانیال ﷺ
	جوړول دبيت المقدس وروسته تر خرابيدلو او راجمع کيدل دسردارانو دبني
٤١٠	اسرأيلو وروسته تر جلا کيدلو
٤١١	قصه دعزيز ﷺ
٤١٥	قصه ذكريا او ديجي ﷺ
٤٢١	سبب دقتل ديجي ﷺ
٤٢٣	قصه دعيسي بن مریم روح الله
٤٢٨	ولادت دعيسي ﷺ
٤٣٧	بيان ددي خبری چي الله تعالى داولاد نه منزه دي
٤٤٣	ئاي دپیدايش دعيسي ﷺ او دهغه دتربيت په کوچنيوالی کي
٤٤٦	بيان دنازيلدلو دخلورو كتابونو دآسمان خخه او دهغو وختونه
٤٥٤	بيان ددسترخوان
٤٦١	بيان دپورته کولو دعيسي ﷺ آسمان ته
٤٦٢	بيان دصفت دعيسي ﷺ او دهغه فضائل
٤٧٣	بيان دجورولو دبيت اللحم او دقاممه
٤٧٣	بيان دخاتم الانبياء حضرت محمد ﷺ
٤٧٤	عظمت دنبي ﷺ
٤٧٥	بيان دحسن دحضرت محمد ﷺ او دهغه ﷺ حليه مباركه

قصص الانبياء

٨

دمسامینو فهرست

٤٧٧	پیدایش دنبی اکرم ﷺ
٤٧٧	دنبی ﷺ دپیدایش ورخ
٤٧٧	بیان دورخی دپیدایش دنبی ﷺ
٤٨١	دنبی ﷺ تی رو دل
٤٨٢	بیان دبر کاتو دنبی ﷺ
٤٨٣	بیان دژر ژر غتیدو دنبی ﷺ
٤٨٥	بیان دوفات دمور دنبی ﷺ
٤٨٦	بیان دنکا ح دنبی ﷺ د خدیجة الكبری سره
٤٨٧	تجارت دنبی ﷺ او سفر دنبی ﷺ شام ته
٤٨٧	اولاد دنبی ﷺ
٤٨٨	نوی تعمیر دخانه کعبی
٤٨٩	نبی ﷺ ته دنبوت زیری و رکول کیدل
٤٩٠	پر بعثت دنبی ﷺ باندی دیهودیانو عقیده
٤٩١	دنبی ﷺ دنبوت ابتداء
٤٩١	ابتداء دوحی
٤٩٢	نزل دقرآن کریم
٤٩٣	هغه کسان کومو چی اول اسلام قبول کریدی
٤٩٣	داسلام بنکاره اعلان
٤٩٤	هجرة دحبشی
٤٩٥	هجرة دمدینی
٤٩٦	دنبی ﷺ مدینی منوری ته راتلل
٤٩٦	غزوہ بدر
٤٩٧	بیان دحجه الوداع
٤٩٨	دحضرت عائشه ؓ مناسک حج

د مصنف صاحب محمد اللہ علیہ السلام وژوند ته لنډه کتنه!

ددې کتاب مصنف د اسلامي نړۍ یو ستر عالم، فقيه، مفسر، محدث، او مؤرخ دی. دده اصلی نوم اسماعيل، لقب یې عماد الدين، کنيت یې ابو الفداء، او د پلار نوم یې عمر، دنيکه نوم یې کثير دی، او دې پخپله دابن کثير په نامه سره ډير شهرت لري. دجندل په علاقه کې په کال ۷۰ هجري کې زېبیدلى دی، پلار یې دده تربیدايش دوه کاله وروسته په کال ۷۰۳ هجري کې وفات سو.

علامه عماد الدين ليکلی دی ^(۱) چې تردې خلور کاله وروسته چې کله یې عمر شپږ کاله وو دخپل ورور سره دمشق ته ولاری او هم هلته یې د علم طلب شروع کې، په دمشق کې یې دابن الشحنة الحنفي، ابن الزراد، اسحاق الامدي، ابن عساكر، حافظ مزى، ابن الرضى او یو شمير نورو نامورو علماء و خخه د حديثو سماع و کره.

نومړي د حافظ مزى سره ډير وخت تير کې او د هغه ټول تصنیفات یې ورڅخه واوريدل او هم یې خپل استاذ ورته خپل لوره په نکاح ورکړه. ^(۲)

حافظ ابن حجر عسقلاني "ليکلی" ^(۳) دی: نومورې په احاديثو باندی مشغوله سو، تردې چې د احاديثو په متن او رجالو کې یې پوره مهارت پیدا کې، او بیا یې یو تفسیر وليکي چې په تفسیر ابن کثير باندی مشهوره دی، او په احكامو کې یې یو ډير غت کتاب شروع کې خو هغه یې پوره نکړای سو، او په تاریخ کې یې یو غت کتاب وليکي چې په البداية والنهاية سره مشهوره دی، او د نومورې تصنیفات دده په خپل ژوند کې واطرافو ته د عالم خپاره سوی وه.

هغه خپل ټول ژوند په درس، تدریس، تصنیف او مطالعې سره تير کې ترڅو په کال ۷۷۴ هجري کې په دمشق کې وفات سو او د خپل شیخ او استاذ ابن تیمیة و خنگ ته د (الصوفية) په قبرستان کې خاوروته وسپارل سو.

دنومورې د مشهور تصنیفاتو خخه تفسیر ابن کثير، البداية والنهاية، الفصول في السيرة، مختصر علوم الحديث دابن الصلاح او نور دی. رحمه الله تعالى رحمة واسعة وتغمده بغفرانه

را ټولوونکي: محمد احمد الحقاني الافغاني

(۱). وکوره: شذرات الذهب في أخبار من ذهب ج ۳ جزء ۲ ص ۲۳۱.

(۲). مخکي ذکر سوی کتاب او صفحه.

(۳). وکوره: الدرر الكامنة في اعيان المئة الثامنة ، ترجمة: اسماعيل بن کثير.

ذکر دهغو آیتونو چې وارد سویدی په باره د آدم ﷺ کې:

الله ﷺ په آیت کې فرمایلی دی: منها خلقناكم وفيها نعيدهم ومنها نخرجكم ثانية أخرى (طه ٥٥) اودارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: ولقد خلقنا الإنسان من صلصال من حما مسكون (٢٦) والجان خلقناه من قبل من نار السموم (٢٧) فإذا قال ربكم للملائكة إني خالق بشرا من صلصال من حما مسكون (٢٨) فإذا سويته وتفتحت فيه من روحه فقعوا له ساجدين (٢٩) فسجد الملايكه كلهم أجمعون (٣٠) إلأى إبليس ألي أن يكون مع الساجدين (٣١) قال يا إبليس ما لك ألا تكون مع الساجدين (٣٢) قال لم أكن لأسجد لبشر خلقتهم من صلصال من حما مسكون (٣٣) قال فاخرج منها فإنك رجيم (٣٤) وإن عليك اللعنة إلى يوم الدين (٣٥) قال رب فانظرني إلى يوم يبعثون (٣٦) قال فإنك من المنظرين (٣٧) إلى يوم الوقت المعلوم (٣٨) قال رب بما أغويتني لأريين لهم في الأرض ولاغوينهم أجمعين (٣٩) إلأى عبادك منهم المخلصين (٤٠) قال هذا صراط علياً مستقيماً (٤١) إن عبادي ليس لك عليهم سلطاناً إلأى من اتبعك من الغاوين (٤٢) وإن جهنم لموعدهم أجمعين (٤٣) لها سبعة أبواب لكل باب منهم جزء مقسوم (٤٤) (الحجر ٢٤، ٤٤).

اودارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وإذا قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلأى إبليس كان من الجن ففسق عن أمر ربه افتخذونه وذريته أولياء من دوني وهم لكم عدو بئس للظالمين بدلاً (الكهف ٥٠) اودارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: قل هو ربنا عظيم (٦٧) أنت عنده معرضون (٦٨) ما كان لي من علم بالملأ الأعلى إذ يختصمون (٦٩) إن يوحى إلي إلأى أنما أنا نذير مبين (٧٠) إذ قال ربكم للملائكة إني خالق بشرا من طين (٧١) فإذا سويته وتفتحت فيه من روحه فقعوا له ساجدين (٧٢) فسجد الملايكه كلهم أجمعون (٧٣) إلأى إبليس استكبر و كان من الكافرين (٧٤) قال يا إبليس ما منك أن تسبح لما خلقت بيديي استكبرت أم كنت من العالين (٧٥) قال أنا خير منه خلقتني من نار و خلقتني من طين (٧٦) قال فاخرج منها فإنك رجيم (٧٧) وإن عليك لعنتي إلى يوم الدين (٧٨) قال رب فانظرني إلى يوم يبعثون (٧٩) قال فإنك من المنظرين (٨٠) إلى يوم الوقت المعلوم (٨١) قال فبعزتك لاغوينهم أجمعين (٨٢) إلأى عبادك منهم المخلصين (٨٣) قال فالحق والحق أقول (٨٤) لاملان جهنم منك وممن تبعك منهم أجمعين (٨٥) قل ما أسألكم عليه من أجر وما أنا من المتكلفين (٨٦) إن هو إلأ ذكر للعالمين (٨٧) ولتعلمن تباه بعد حين (٨٨) (ص، ٤٧، ٤٧).

کمه قصه چې په دی آیاتونو کې ذکرده دا د مختلفو ځایونو دقرآن کريم خخه راتوله سوی ده، اوپه دی کې موب بحث کړي دی په تفسیرونو^(۱) کې او دلته موب مضمون ذکر کړو دهريو آیت چې دا ایت په خه باندی دلالت کوي او ذکر ده ګو احادیثو هم کوو چې دنبې ځای نقل دی او د دی ځای سره تعلق لري پس الله ﷺ خبر ورکي په خپل خطاب سره ملائکو ته په دی قول خپل سره: إِنَّى جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً (البقرة ۳۰) خبرې ورکي په دی قول سره دخپلی ارادی خخه چې پیدا کول دآدم ﷺ دی او د هغه دکورنۍ او بیا دوی خلیفه گرزول دی په مزکه کې ددی بیان هم الله ﷺ وکی: وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلِيفَ الْأَرْضِ (الانعام ۱۴۵)، او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ (النمل، ۴۲) نو خبرې کې په طریقه دتنویه یعنی په نیت کولو سره په پیدائش دآدم ﷺ او د هغه دکورنۍ، په داسی طریقی سره خبر ورکول سو چې دیوخت کار دکیدو خخه مخکی خبر ورکول کېږي، نو پونستنه وکړه ملائکو په طریقه دسوال دپاره دکشف کولو او معلومولو د حکمت، نه په طریقه داعتراض سره او نه ددی و جی خخه چې ددوی دبنی آدم سره خه حسد وو لکه خه رکم چې توهم کړي دی بعضو مفسرینو، هغو مفسرینو ویلى: أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِلُ الدَّمَاءَ (البقرة ۳۰) قتاده ویلى دی په تفسیر ددی آیت کې: دا خبره معلومه سویده ددی خخه چې دآدم خخه مخکی په مئکه کې پريان وه او ملائکو ده ګو دکارونو خخه استدلل وکی چې هغوي به په مئکه کې قسم قسم فسادونه کول. او عبد الله بن عمر^{رض} ویلى دی چې دآدم خخه په زړکونو کال مخکی پريانو دیوبول وینی توبي کړي وی نوالله په دوی پسی یوه ډله دملائکو ولیبله نو دوی یې و شرل د سمندرونو غارو ته.

وَنَحْنُ نُسَيْحُ بِحَمْدِكَ وَنَقْدِسُ لَكَ (البقره ۳۰) یعنی ملائکو الله ﷺ ته و فرمایل چې ای الله ﷺ که چېږي داخلګ ته پیدا کوي ددی دپاره چې ستاعبادت وکی نوموب ستاسی عبادت کوو شپه اوورخ (یعنی هروخت اوپه موب کې ستا نافرمانی هیڅ یونه کوي).

قالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (البقره ۳۰) یعنی هغه مشورت چې راجح دی تاسی په هغه باندی نه پوهېږي، یعنی ددی بنی آدمو خخه به انبياء او صالحین او صديقین او شهداء پیدا کېږي. بیا الله ﷺ بیان کې ملائکو ته شرافت دآدم ﷺ پر دوی باندی نو وېې فرمایل: وَعَلَمَ آدَمَ

(۱). پوه سه! چې د مصنف "دا عادت دی، هم په دې کتاب قصص الانبياء او هم په البداية والنهاية (تاریخ) او نورو کتابو کې دده، چې کم ئای دی پريوه ایت باندی بحث کوي نو هلتہ داسی وايی: موب پردي آیت باندی په تفسیر کې بحث کړيدی، او مراد یې ددې تفسیر خخه هغه تفسیر دی کم چې ده تصنیف کړيدی او نن سبا په عمومی ډول سره هرڅای پیدا کېږي چې په تفسیر ابن کثیر مشهوره دی. محمد (حمد لله العلی) ".

الْأَسْمَاءُ كُلُّهَا (البقرة ٣١) ابن عباس[ؓ] وايې چې: دنومونو خخه مراده ګه نومونه دی چې په کم باندی انسانان پیژندنه کوي لکه (انسان، آس، خر، غر، اوښ، اوډاسي نور)، او مجاهد ويلى دی: الله ﷺ ورته بنو ولی دی نوم ددیگ، او بنو ولی یې دی ورته نومونه دحیوانانو او نومونه دمارغانو او داداسی نورو شیانو او هم دارنګه قول کړی دی سعید ابن جبیر او قتاده. اور بیع ويلى دی: بنو ولی یې دی ورته نومونه دملائکو او عبد الرحمن ويلى دی چې: ده ته یې بنو ولی دی نومونه دکورنی خپل او صحیح قول دادی چې: بنو ولی یې دی ده ته نومونه دذوا تو او کارونو.

بخاری او مسلم دلته ذکر کړی دی روایت دهشام او سعید چې دا دواړه نقل کوي دقتاده خخه چې هغه نقل کوي دانس ابن مالک خخه چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی چې مفهوم یې دادسی دی: دقیامت په ورڅ به الله ﷺ مومنان راتیول کی نودوی به ووایې چې زموږ دی یو خوک سفارش او شفاعت وکی چې الله ﷺ موږ ددی تکلیف خخه په راحت کی کړی نوآدم الله ﷺ ته به دوی راسی. ل (تر آخره پوري د حدیث)

(داهير او برد حدیث دی چې داخای یې د ذکر کولو د پاره مناسب نه دی). حسن بصری ويلى دی: کله چې اراده وکړه الله ﷺ د پیدائش د آدم الله ﷺ نو وویل ملائکو: نه وو رب زموږ چې پیدا کوي به یې یوم مخلوق مګر موږ به ترینه خبر وو، نو مبتلا سوه په دی سره (یعنی په دوی باندی په دی طریقی سره امتحان وسو)، همداسی قول دی دالله ﷺ (ان کُنْتُمْ صَدِقِينَ) او نورو ويلى دی چې داسی نه ده لکه خه رکم چې موږ ذکر کړه او نوری توجیهاتی یې ورلره ذکر کړی دی. دا اقوال موږ ذکر کړی دی په تفسیرونو کی نو دزیادت د پاره هلتله رجوع وکی. بیا ملائکو الله ﷺ لره پاکی بیان کړه په دی قول سره قالوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا مَا عَلِمْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (٣٢) یعنی پاکی ده تالرہ نسته زموږ د پاره علم مګر هغه چې تا موږ ته رابنو ولی دی او دا د قول دالله ﷺ: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِلَّادَمَ فَسَاجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَمَّى وَأَسْتَكَبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (٣٤) داهير لوی اکرام دی د طرفه دالله پر آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ باندی کله چې یې جو پکی په خپل قدرت سره او روح یې پکنې واچوی او بیا یې ورلره ملائکي په سجده کړی لکه خه رکم چې الله ﷺ فرمایلی دی: فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوْحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (ص: ٧٢) نو دا خلور شرافتونه سوه د آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ :

۱. پیدائش د آدم الله ﷺ په خپلو لاسونو سره.

۲. او په هغه کی روح اچول.

۳. امر کول ملائکو ته په سجده سره ده ته.

٤. بنوول آدم ﷺ ته نومونو دشيانو

لکه خه رنگه چې موسى ﷺ به دقيامت په ورخ په ملا الاعلى کي آدم ﷺ ته ووايي چې (ته دانسانانو پلاريبي ته الله ﷺ په خپلو لاسونو سره پيدا کړي یې او په تاکي یې روح اچولي دی او تاته یې پرسجده کريدي ملائکي او تاته یې بنوولی دی نومونه دټولو شيانو).^(۱) او هم دارنګه اهل محشر به ورته دقيامت په ورخ وايي لکه خه رنگه چې ذکر سوه او وروسته به هم ذکر کول کيري (يعني په ورخ دقيامت کي به دآدم ﷺ سره خلگ بحث کوي او موسى ﷺ به ورسره هم بحث کوي چې ده ګه ذکربه وروسته په خپل ئاي کي راسي).

او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی په بل ئاي کي: **وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِلَّادَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ** (۱۱) قالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمْرَتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (۱۲) (الاعراف ۱۱، ۱۲) حسن بصری ويلى دی^(۲) قياس وکي ابليس او دي او لني کس دی چې قياس یې وکي، او ويلى دی ابن سيرين اول چې چا قياس کري دي هغه ابليس دي، او مابنده ګئي نه ده کري دلمر او سپورمي مګر په قياس سره، دادوا په روایتونه نقل کړي دي ابن جریر، مطلب ددي دادی چې ابليس ئان ته په نظر د مقايسی وکتل چې زه داور خخه پيدايم او آدم ﷺ دخاوری خخه، ئان ورته بنه بنکاره سو د آدم ﷺ خخه، نومنځ سو د سجدې کولو خخه سره د کيدلو دامر ټولو ملائکو ته د سجدې بیاهم ده انکار وکي، او قياس چې کله په مقابله دنص کي راسي نودا قياس باطل وي په عرف او اعتبار سره، بیا دا قياس فاسد دي په خپل نفس کي هم ولی چې خاوره ډيره بنه او منفعت والا شي دي په مقابل داور کي په خاوره کي نرم والي او حلم سته او په اورکي داشي نسته په اور کي سوزل دي او غصه ده. بیا آدم ته الله ﷺ شرافت ورکي په دی چې په خپلو لاسونو یې جوړ کي او بیا پکښی د خپل روح خخه روح و اچوی او بیا پکښی امر ملائکو ته وکي د سجدې.

لکه خه رنگه چې الله ﷺ فرمایلی دی: **وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالقُّ بَشَرًا مِنْ صَلَصَالٍ مِنْ حَمِّا مَسْتُونٍ** (۲۸) **فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوْحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ** (۲۹) **فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ**

(۱). ددي حدیث تخریج او تفصیل به وروسته راسي.

(۱) حسن بصری: دي ابو سعید بن ابی الحسن یسار البصری دي، پيدائش دده په کال ۲۱ ده جوت باندی سوی دي دی وو دلورو تابعینو خخه، او را جمع وه په ده کي قول فنونه، دعلم خخه او دزهد خخه او دورع او دعبادت خخه. دي وو امام داهل بصره وو او یکتا عالم وو په خپله زمانه کي وفات سوی دي په کال ۱۱۰ هـ باندی، وکوره: (حلیة الاولیاء ۱۳۱۱۲، تذكرة الحفاظ ۷۱۱۱، الوافیات ص ۱۰۹، البداية والنهاية ۲۴۸۱۹).

كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (٣٠) إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (٣١) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (٣٢) قَالَ لَمْ أَكُنْ لَأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمِّا مَسْنُونٍ (٣٣) قَالَ فَأَخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (٣٤) وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (٣٥) (الحجر، ٢٨، ٣٥).

مستحق سو ابلیس ددی قهر دطرفه دالله ﷺ خخه، ولی چې هغه سپک و ګنۍ آدم ﷺ او هغه ته یې سجده ونه کړه او عذر ونه بیانول یې شروع کړه لکه خه رنګه چې الله ﷺ بیان کړی دی په سورت الاسراء کې: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةَ اسْجَدُوا لِلَّادَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طَيْنًا (٦١) قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخْرَجْتَنِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْسِنَ ذُرِّيَّتَهِ إِلَّا قَلِيلًا (٦٢) قَالَ أَذْهَبْ فَمَنْ تَبَعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا (٦٣) وَاسْتَفْرَزْ مَنْ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلَكَ وَرَجْلَكَ وَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأُولَادِ وَعَدْهُمْ وَمَا يَعْدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا (٦٤) إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَى بِرَبِّكَ وَكَيْلًا (٦٥) (الاسراء: ٤١، ٤٥).

ووتشی دی دطاعت خخه دالله ﷺ قصدًا او عنادًا او په کبر کولو سره ددی خبری خخه چې سجده نه کول دی او دا نه وو مګر خیانت وو دطبع دده او را کشول دده و کړه هغه خبات دده دطاعت دالله ﷺ خخه ولی چې دده ماده خبیثه و چې او ر دی او دی پیدا داور خخه وو لکه خه رنګه چې په مسلم کې حديث دعائشی ذکر دی چې رسول ﷺ فرمایلی دی، پیدا سوی دی ملائکي دنور خخه، او پیدا سوی دی پریان داور خخه، او پیدا سوی دی آدم ﷺ دهغه خخه چې تاسی ته یې صفت بیان سو (يعنى دخاوری خخه). حسن بصری ویلى دی: نه وو ابلیس دملائکو خخه بالکل. او ویلى دی شهرین حوش: دی وو دپریانو دقیلی خخه هغه کله چې دوی فساد وکی پرس دمزکی باندی نو ولیبرل الله لبکر دملائکو نو دوی یې قتل کړه او خه یې و شرل دسمندرونو غاری ته، او وو ابلیس چې ده خوش اخلاقی و کړه نو ملائکو دی دھان سره آسمان ته وخیروی نو دی پاته سو په آسمان کې، بیاچې کله امر و سو ملائکو ته په آسمان ددنیا کې، ابن عباس وايې چې: دده نوم عازازیل وو، او په بل روایت کې (الحارث) ذکر دی. النقاش وايې چې کنیه دده: ابو کردوس وو، ابن عباس وايې چې: دی وو دیوی ډلی دملائکو خخه چې هغه ته یې الجن وايې او دی وو اشرف ددوی او ډیر عبادت کوونکی ددوی خخه او وه دخلورو وزرونو والانو بیا مسخه کې الله ﷺ دده شکل نو شیطان ور خخه جوړ سو.

دارنګه الله ﷺ په سورة اعراف کې فرمایلی دی قالَ فَبِمَا أَغْرَيْتِنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ (١٦) ثُمَّ لَأَتَيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ (١٧) (الاعراف، ١٢، ١٧) ابلیس وايې: یعنی په سبب دپریانیدو زما زه به په لارو کې کښیم

خلگو ته او را حم به دوي ته دهر ارخ خخه پس کامياب به هغه وي چي دده مخالفت وکي او بد بخته به هغه وي چي دده تابع داري وکي. او ويلى دی امام احمد: خبر را کړي دی مورب ته هاشم بن القاسم هغه وویل خبر ورکي ابو عقيل چي خپل نوم يې عبد الله بن عقيل الشقفي دی.....، همدارنګه سند بيان سوي دی تر رسول الله ﷺ پوري دی وايي چي ما اوريديلى دی درسول الله ﷺ خخه چي فرمایلی يې دی یقیناً شيطان ناست وي بنی آدم ته په هري يوی لاري کي، دارنګه يې ټول حدیث ذکر کړي دی (لکه خه رنګه چي مخکي بيان سو په قباحتونو دا بلیس کي). او اختلاف کړي دی مفسرینو په هغه ملائکو کي کموته چي امر دسجدی سوي وو. آيا دا تولي ملائکي وي بالعموم لکه خه رنګه چي پردي دلالت کوي اکثره آياتونه دقرآن؟ دا قول د جمهورو دی. يامراد په دی سره ملائکي دمئکي دی لکه خه رنګه چي داروايت کړي دی ابن جرير د طرفه دضحاک خخه چي هغه يې دابن عباس خخه نقل کوي؟ او په دی قول کي انقطاع سو يده که خه هم بعضی مفسرین دی ته ترجیح ورکوي مګر دا پيره واضحه ده داولنيو سیاقاتو خخه او پر دی قول باندی دا حدیث هم دلالت کوي چي (او سجده وکړه ده ته ملائکو ددي (يعنى ملائکي دمئکي ور خخه مراد دی) دلته دا ذکر دعموم سوي دی والله اعلم.

او قول دالله ﷺ ابلیس ته (قَالَ فَأَهْبِطْ مِنْهَا) (الاعراف ١٣) (أَخْرُجْ مِنْهَا) (الاعراف ١٨) دا دليل پردي خبره باندی دی چي ابلیس په آسمان کي وو بيا وروسته ورته امر وسو دکښته کيدو او خروج يعني راوتل يې وسوه ده ګه ئاي خخه چي په عبادتونو سره يې حاصل کړي وو بيا ور خخه واخیستل سود ګه ئاي دوجي خخه دکبر او دوجي خخه دمخالفت درب خپل نو راوشېل سو مزکي ته ذليله او ګناه ګاره او امر وکي الله ﷺ آدم ﷺ ته داوسیدلو په جنت کي دخپلی بسحی سره.

او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةَ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسُ أَبِي (١٦) فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوُّ لَكَ وَلَزُوْجُكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَقَشَقَيْ (١٧) إِنَّ لَكَ أَلَا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى (١٨) وَأَئْنَكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَى (١٩) (طه، ١١٢، ١١٩) او دسياق ددي آياتونو خخه دا معلوميږي چي بې بې حوا مخکي پيدا سو يده دا خلیدلو دا دم ﷺ خخه وجنت ته دا ددي قول خخه معلوميږي: وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ، او په دی قول سره تصريح کړیده اسحاق بن يسار، او دا ظاهر ددي آيت دی ليکن حکایت کړي دی السدى دابي صالح خخه چي هغه دابن عباس خخه او هغه دمره خخه او ده دابن مسعود خخه او ديوی ډلي دصحابه وو خخه چي دوي ويلی دی: او وايستي الله ﷺ ابلیس دجنت خخه او آدم ﷺ يې وردنه کي نو آدم ﷺ به په جنت کي يوازي او سيدی نوبیده سو کله چي را کښينستي نو سر

مورد ته دادرخته را بسوی وای او بل اختلاف په دی خبری کی دی چې آدم ﷺ چې کم جنت ته داخل سوی وو دا په آسمان کی وو او که په مؤکه کی جمهور دا قول کوي چې داجنت په آسمان کی دی ولی چې دا ددی آیت خخه معلومېږي: (وَقُلْنَا يَا آدُمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ) الف اولام په دی آیت کی دعوموم دپاره نه دی او نه دمعهود لفظی دپاره دی بلکه ددی رجوع کېږي معهود ذهنی ته او دا مستقردي شرعاً دجنت ماوی خخه او همدارنګه قول دموسى (آدم ﷺ) ته دقیامت په ورخ (په خه دی راوایستلو مورب او حان دجنت خخه؟) وروسته (۱) به بنه کلام پرسی او مسلم روایت نقل کړی دی په خپل صحیح کی دحدیث دمالک الاشجعی خخه اونوم دده سعد بن طارق دی دی نقل کوي دابی حازم سلمه بن دینار خخه چې هغه نقل کوي دابی هریره ﷺ خخه او ابی مالک دربعی خخه او هغه نقل کوي دحدیفه خخه دوی قول وايی چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی (راتبول به کړی الله ﷺ) دقیامت په ورخ قول خلگ نو مومنان به و درول سی او جنت به ورتہ و بسول سی. نودوی به آدم ﷺ ته راسی او ورتہ وبه وايی چې ای زمور پلاړه خلاص کړه زمور دپاره جنت، نوبه وايی دوی ته آدم ﷺ ايانه وه را ایستونکی ستاسي یوه خطا زما؟ (۲) او داسی یې بیان کړی دی قول حدیث او دا حدیث ډير قوی دلیل دی په دی خبری چې ده ګه جنت جنت الماوی دی.

او بعضو ويلى دی چې آدم ﷺ چې یې په کم جنت کی هستوګن کړی وو داجنت الخلدنه وو ولی چې دی پکښی مکلف سوی وو په نه خورلو ددی درختی، او ددی وجی چې دی پکښی بیده سوی وو او بیا ورڅخه را ایستل سوی وو، او دده خواته ورغلی دی ابلیس او دا منافی دی ددې چې دادی جنت الماوی سی. داقول نقل سوی دی دابی کعب خخه او د عبد الله بن عباس خخه او دو هب بن منبه خخه او دسفیان ابن عیینه خخه او خوبن کړی دی دا قول ابن قتیبه په (المعارف) کی او قاضی منذر بن سعید البلوطي په خپل تفسیرکی او جلا تالیف یې هم جور کړی دی ددی په باره کی او حکایت یې کړی دی دابی حنیفه خخه او ده ګه داصحابو خخه او نقل کړی دی دا ابو عبد الله محمد بن عمر الرزای بن خطیب الری په

(۱). رابه سی تخریج ددې حدیث مخ ته نزدی.

(۲). تخریج کېیدی ددې بخاری په کتاب الرقاقي کی، باب صفة الجنۃ والنار ۲۵۲۵/۱۱ او تخریج کېیدی مسلم ددې حدیث په کتاب الایمان کی باب الشفاعة ۷۰/۳، ۷۱، زه نه یم صاحب ددې کار ولار سی، ابراهیم ﷺ ته کله چې دوی ورسی ابراهیم ﷺ ته نو هغه ورتہ وايی چې زه صاحب ددې کارنه یم تاسی ولار سی، عیسیٰ ﷺ ته کله چې دوی ورسی عیسیٰ ﷺ ته نو هغه ورتہ وايی چې زه صاحب ددې کارنه یم بیابه دوی ورسی محمد ﷺ ته نو نبی ﷺ به ولار سی او امانت او رحم به دواره ولیبې دجنت دروازې ته یو به رسته طرف ته ولار وی او بل به چې طرف ته نو اول سپی به ستاسي خخه تیریبې په شان دبجلی دې بېننا..... او همدا ډول پاته حدیث تر آخره بوری بیان سویدی.

تفسیر خپل کی دابی القاسم البلاخی خخه او دابی مسلم الاصبهانی خخه او نقل کړی دی دا قرطبو په تفسیر خپل کی دمعتزله وو خخه او دقدريه وو خخه او دا قول نص دی دتورات هغه چې په لاس دیهودو کی دی او حکایت دخلاف چې چاکړی دی په دی مسئله کی هغوي دغه علماء دی: (ابو محمد بن حزم په الملل والنحل کی او ابو محمد بن عطيه په خپل تفسیرکی او ابو عيسی الرمانی په تفسیر خپل کی او حکایت یې کړی دی داولنيو جمهورو خخه، او ابو القاسم الراغب او القاضی الماوردي په تفسیر خپل کی چې ويلی دی دوی: او اختلاف دی په هغه جنت کی چې آدم ﷺ او حوا پکښی او سیدلی دی پردوو قولينو يو قول دادی چې داجنت الخلد وو اودوهم قول دادی چې داجنت الله تعالى صرف ددوی دواړو دپاره جور کړي وو او دا دار الابتلاء وو او نه وو جنت الخلد چې گرځول سوی وو دار الجزا او بعضو علماء په دی خبره کی اختلاف کړی دی چې داجنت په آسمان کی وو او که په مهکه کی، يوقول دادی چې دا په آسمان کی وو ولی چې دوی ته پکښی ويل سوی دی چې کښته سی ددی خخه او (اهبت) لفظ ورته په قرآن کی ذکر سوی دی داقول دحسن دی او دوهم قول دادی چې دا په مهکه کی وو ټکه چې الله ﷺ په هغه کی په دوی باندی امتحان کړی دی دنه خورلو درختی او دا قول دابن يحيی دی او وو دا وروسته تر امر دالله ﷺ ابليس ته دسجدی وآدم ﷺ ته والله اعلم بالصواب دا وو کلام ددوی متضمن سو کلام ددوی په درو اقوالو سره او ددی اقوالو خخه داسی معلومه سوه چې دوی متوقف دی په دی مسئله کی او ددی وجی خخه عبدالله الرازی حکایت کوي په خپل تفسیرکی په دی مسئلی باندی خلور اقوال: دری دادی کم چې موب مخکی ذکرکړه او خلورم یې وقف دی او ابی علی الجبایی حکایت کړی دی ددی قول چې دهغه جنت په آسمان کی دی خو جنت الماوی نه دی او وارد کړی دی اصحاب دقول ثانی یو سوال چې دهغه جواب لازمی دی دوی ويلی دی چې شک نسته چې الله ﷺ پرینیسووی ابليس کله چې دی منع سو دسجدی خخه، او امریې ورته وکی په وتلو سره دجنت خخه او دا خبره امر نه دی دا او امر و شرعیه وو خخه په دی حیثت سره چې ددی مخالفت وسی، بلکه دایو امر قدری دی چې نه ددی مخالفت کیدای سی او نه یې ممانعت. او ددی وجی الله ﷺ فرمایلی دی: *أَخْرُجْ مِنْهَا مَذُعُورًا مَّذْحُورًا* (الاعراف ۱۸۱) او همدارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: *فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَشَكَّرَ* فیهَا (الاعراف ۱۳۱)، او په بل ئای کی یې فرمایلی دی: *فَأَخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ* (الحجر ۳۴)

او ضمير راجع دی جنت ته یا آسمان ته یاددی منزل ته نو ددی خخه دا معلومېږي چې دده قدرت نه وو پر خپل مکان باندی هغه مکان چې دهغه خخه و شرپل سو دوی وايی دظاهر دسياقاتو دآيت خخه خو دامعلومېږي چې دی ابليس و سوسه و راچولی وه آدم ته او دآيت

څخه خودا معلومېږي چې دی ابليس وسوسه کړي وه آدم الله ته او خطاب یې کړي دی ورته په دی قول سره: هَلْ أَذْلِكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكُ لَا يَبْلَى (طه ۱۲۰۱)، او په دی قول سره: مَا نَهَاكُمَا رُبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكِيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ (۲۰) وَقَاسِمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ (۲۱) فَدَلَّاهُمَا بِعُرُورٍ (الاعراف ۲۰۱، ۲۲) او دا بنکاره خبره ده چې ابليس ددوی سره په دغه ئای کې وو. دوی جواب کړي دی ددی سوال څخه په دی طریقی سره: چې ممتنع نه ده چې دی ددوی سره په جنت کې وي په طریقی دمرور سره یعنی مطلب داچی دا ابليس به په دوی دواړو باندی تیریدی اورا تیریدی داسی نه وه چې مستقل ورسره په جنت کې پروت وو او دی ابليس به وسوسه ورا چوله په داسی حال کې چې دی به په دروازې کې ولار وو یابه لاندی دآسمان څخه او پر دی دری واړو نظریو باندی اعتراض دي.

او هغه چې حجت نیولی دی په هغه سره اصحاب ددی مقالی: هغه چې روایت یې کړي دی عبد الله ابن الامام احمد په الزيادات کې دهدیه بن خالد څخه چې هغه نقل کوي دحماد بن سلمه څخه هغه دحمید څخه او دحسن بصری څخه چې هغه نقل کوي دی یحیی بن ضمرة السعدی څخه او هغه نقل کوي دابی بن کعب څخه دی وايی چې کله چې دآدم الله دمرګ وخت پوره سو نو دجنت دانګورو غنچې ته یې زړه وسو نو ولارې زوی دده چې ده ته انګور را اوږي پس ولیده ده ملائکه نو پوبنسته یې ترینه وکړه ملائکو ورته وویل چيرته ئې ای او لاده دآدم الله نودوی ورته وویل چې زموږ دپلار زړه انګورو ته سوی دی نودی ملائکو ورته وویل چې ملائکو روح قبض کړي وو او بیا غسل ورکی ملائکو آدم الله ته او دپلار څخه یې ملائکو روح کفایت وکۍ دپلار ستاسي کله چې دوی بیرته راغله نو خوشبوې یې ورباندی ولګوله او بیا یې کفن ورکی، او بیا جبرائيل الله دجنازی لمونځ پر ورکی او وروسته ورپسی نوری ملائکی هم ولارې وي بیا یې دفن کې او وویل ملائکو دی او لا دآدم الله ته چې داستاسي سنت دی په مری کې (۱)، او ذکر به سی حدیث وروسته دسند سره او پوره الفاظ ددی به دآدم الله دوفات ذکر سره بیانیږي. نودوی وايی که چیری رسیدل نه کیده هغه انګورو ته چې دآدم الله زړه ورته کیدی نودوی به دطلب دپاره نه واي وتلی نودا دلالت کوي په دی خبری باندی چې داجنت په مخکه کې وو نه په آسمان کې. او والله چېر بنه پوهیږي. دوی وايی چې احتجاج په دی خبری کې دی چې الفلام په دی قول دالله الله کې (یا آدمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَرَوْجُلَكَ الْجَنَّةَ) مخکی نه دی بیان سوی عهد چې راجع سی هغه ته نودا وعده ذهنی ده لیکن داهغه ده چې پر دی باندی دلالت کړي دی مخکی سیاق

(۱). ددی حدیث نور بیان مخ ته را روان دی.

دکلام، ولی چې آدم الله پیداسوی دی په مئکه باندی او بیا وروسته نه دی لورپسوی آسمان ته او دی پیداسوی ددی دپاره وو چې دی دی په مئکه کی وي او په دی باندی خبرداری ورکی الله الله ملائکوته په دی قول سره إِنَّى جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً او ویلی دی دوی چې دا قول دالله الله : إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ (القلم ۱۷۶) په دی کی الف لام دعموم دپاره نه دی او مخکی معهود لفظی هم نه دی ذکر، بلکی دادواره معهود ذهنی دی هغه چې په هغه باندی دلالت کوي سیاق چې هغه (باغ) دی او دوی ویلی چې ذکر دهبوط دلالت نه کوي په نزول دآسمان خخه، لکه خرنګه چې الله الله فرمایلی دی: قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمِّ مِمَّنْ مَعَكَ (هود ۴۸۱) نوح الله په مئکه باندی ولاړ وو چې الله ورته امر وکی چې کښتی. ته وخیزی برکت دی وي پرتا باندی او پر هغو خلګو باندی چې ستاسره په کښتی کی سپاره دی او دارنګه الله الله په بل ئای کی فرمایلی دی: إِهْبِطُوا مَصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ (البقره ۴۱). او دا رنګه په بل ئای کی یې فرمایلی دی: وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشِيَّةِ اللَّهِ او په احادیثو کی او په لغت کی دا هایر دی، او دوی ویلی دی چې هغه جنت چې په هغه کی آدم الله هستو ګن سوی وو هغه لور ځای دی دټولو مزکو خخه داسی مئکه وه چې په هغه کی درختی او بوتی او میوه جات او آرم ورکوونکی سایه او پرسکون مکان او ګرمایش دلمر بالکل برابر وو لکه خه رنګه چې الله الله فرمایلی دی: إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى یعنی خوار به نه وي باطن ستاپه لوبې والی سره او ظاهر به دی خراب نه وي په لخوالی سره، وَلَئِنْكَ لَا تَظْلِمَ فِيهَا وَلَا تَضْحِي نوبرابر یې ذکر کړی دی هريبو نعمت دبل سره ولی چې ددواړو په مینځ کی علاقه سته پس دوجي دخورلو ده ګه درختي خخه را کښته سو سختي مزکی ته چې په هغه کی ستري والی وو او مشقتو نه وه او امتحانونه وه او خواری وي او بدل وه خلګ په اعتبار ددين او اخلاق سره او په اعتبار داعمالو سره لکه خه رنګه چې الله الله فرمایلی دی: وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقْرٌ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ (البقره ۳۴۱). او دلته نه لازميږي ددي خخه چې دوی وه په آسمان کی لکه خه رنګه چې الله الله فرمایلی دی: وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لَبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا (الاسراء ۱۰۴۱) او بسکاره ده چې دوی په دی کی وه مګرېه آسمان کی نه وه. او دوی ویلی دی چې، او دا قول تفریع نه ده پر قول دمنکرینو دجنت او دوړخ باندی او تلازم ددی دواړو په منځ کی هم نسته او دا قول دالله الله فَأَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا یعنی دجنت خخه فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانُا فِيهِ یعنی راوایستل سوه ده ګه دخوشحالیو خخه او ده ګه دانعاماتو خخه کور دستړی توب ته او دخواری ته او دا ددی وجو چې شیطان

ورته بناسته کړه په زړونو کې د هغه درخته (وَقَاسَمَهُمَا) یعنی قسم یې ورته و اخستی په دی خبری چې: وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ زه ستاسی د پاره خیر خواه یم لکه خه رنګه چې یې ورته په بل آیت کې ويلى دی: فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَذْلُكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخَلْدِ وَمَلْكٌ لَّا يَبْلِي يعنى ابلیس وویله آدم ﷺ ته چې ایازه تاته د اسی کار ونه نیسم چې هغه خوراک ددی درختی خخه دی چې په دی سره تاته حاصل سی دهمیشه والی زندګی او داسی ملکیت چې نه ختمیدونکی وی؟ او دایوو قسم د دروغو خبره وہ او داسی خبره وہ چې داصل خخه خلاف وہ. او مقصد ددی خبری خخه دادی چې دشجرة الخلد خخه مراد دهمیشه والی درخته ده یعنی چې ددی خخه خوراک وسی نودهمیشه والی ژوند انسان ته حاصل سی او کیدای سی چې ددی درختی خخه مراد هغه درخته وی چې امام احمد ذکر کړی دی. امام احمد نقل کوي د عبد الرحمن بن مهدی خخه چې هغه نقل کوي د شعبه خخه هغه نقل کوي دابی الصحاح خخه دی وايی چې ما او ریدلی دی دابو هریره خخه چې هغه روایت کوي درسول الله ﷺ خخه: یقیناً په جنت کې یوه درخته ده چې د هغه خخه لاندی یو کس سل کاله مزل وکی نوددی سایه به ختم نه سی: دادرخته د خلده (۱) او دارنګه روایت کړی دی ددی ځندر چې ما وویله شعبه ته ایا داشجرة الخلد ده؟ هغه وویله چې دا د (آیا) لفظ پکښی نسته، امام صاحب په دی باندی تفرد کړی دی (۲).

اودا قول دالله ﷺ فَدَلَاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَأْتُ لَهُمَا سَوْأَتْهُمَا وَطَفَقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ اولکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی په سوره طه کې فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَأْتُ لَهُمَا سَوْأَتْهُمَا وَطَفَقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ (طه، ۱۲۱) او حوا مخکی دا دم ﷺ خخه خوراک کړی وو او هم دی بی بی حوا په آدم ﷺ باندی دادرخته و خوره. والله اعلم، او په دی باندی حمل کېږي حدیث د امام بخاری چې دی نقل کوي د بشربن یسار خخه هغه نقل کوي د عبد الله خخه دی وايی چې موب ته خبر را کړي دی عمر، هغه نقل کوي د همام بن منبه خخه او هغه نقل کوي دابو هریره خخه چې دی نقل کوي درسول الله ﷺ خخه چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی (که چیری بنی اسرائیل نه واي نوغونښه به نه واي زخیره سوی او که چیری حواء نه واي

(۱). ددی حدیث تخریج بخاری کړیدی په کتاب بدء الخلق، باب ما جاء في صفة الجنة وانها مخلوقة ۲۲۵۲۶ او مسلم په کتاب الجنۃ وصفة نعيهما کې ۱۲۷۱۷.

(۲). ددی حدیث تخریج امام احمد کړیدی ۴۵۵۱۲ په خپل لفظ سره، په جنت کې یوه درخته ده چې یو مزل کوونکی تر هغه لاندی ۷۰ کاله یا ۱۰۰ کاله مزل وکی نوده غپ سایه به ختمه نسی او دا شجرة الخلد ده، حجاج وايی چې یا سل کاله، ما وویله شعبه ته دا درخته شجرة الخلد ده هغه راته وویل چې دا لفظ پکښی نسته اولفظ دالطيالسي ۲۵۴۷ ان في الجنة شجرة يسير الراماھي في ظلها مئة عام ما يقطعها وهي شجرة الخلد.

نو هیڅکله به هم خیانت نه واي کړي بسخی دخپل خاوند سره ^(۱) او تخریج ددی دصحیحینو خخه دحدیث دعبدالرزاقي ^(۲) خخه سوي دی چې هغه نقل کوي دهمام خخه اوبيا دی نقل کوي دابوهريره خخه او روایت ددی کړي دی احمد دهارون بن معروف ^(۳) خخه دی نقل کوي دوهب خخه او دي نقل کوي دعمر وبن حارت خخه او دي دابي یونس خخه او دي دابي هريره خخه، نو ددي دواړو روایتونو رجوع ابي هريره ^(۴) ته کېږي. او په تورات کي ذکر سوي دی چې حواء ته ددرختی دخورلو مار ويلی وه او دا مار ډیر بنسکلی وو او ډېر بنائیسته شکل یې درلودی نو و خورله بې بې حواء ده ګه درختی خخه او په آدم ^(۵) باندی یې هم دا درخته و خورله او په تورات کي دابليس ذکرنسته او په دی کي دا هم ويل سوي دی چې دوی دواړه په جنت کي لخ وه نودوی دواړو ته راول سوي پانۍ دانځرو نو ده ګه خخه یې ئان ته کېږي جورې کړي او دارنګه ويلی دی و هب بن منبه چې وو ددوی دواړو لباس نور ددوی په عورت باندی او دا خه چې ددوی په تورات کي ذکر دی دا تول غلط دی او دوی دا په خپله پکښی ئاي کړي دی يعني په تورات کي یې تحریف کړي دی ولی چې نقل دیو ه کلام دیوی ژبې خخه دبلی ژبې کلام ته دومره اسان کارنه دی پاته لا دا چې یوسپې په خپله په عربی باندی نه پوهیږي او نه احاطه لري په علم دكتاب خپل باندی نو ددی و جي خخه دوی په عربی ترجمه کي غلط سوي دی او ددوی خخه پکښی ډېری غلطیانی سوي دی لفظا او معناً. او قرآن کريم پردي خبری باندی دلالت کوي چې دوی لخ نه وه: يَنْرُعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيهُمَا سَوَّأَتْهُمَا نُودَانَهُ وَارْدِيرِي دَبَلَ كَلَامَ دِيَارَه.

ابي حاتم حدیث بیانوی چې نقل یې کوي دعلى بن الحسن بن اسكاب خخه هغه نقل کوي دعلى بن عاصم خخه او هغه نقل کوي دسعيد ابن عروه خخه او هغه دقتاده خخه او هغه دحسن خخه او هغه دابي کعب خخه دی واي چې فرمایلی دی رسول الله ^(۶): ان الله خلق آدم رجلاً طويلاً كثير شعر الراس، كانه نخلة سحوق، فلما ذاق الشجرة سقط عنه لباسه، فاول مابدا منه عورته، فلما نظر الى عورته جعل يشتد في الجنة، فاخذت شعره شجرة فنازعها، فناداه الرحمن عزوجل: يا آدم! مني تفر؟ فلما سمع كلام الرحمن قال، يارب، لا، ولكن استحياء ^(۷)

(۱). تخریج ددی حدیث کېیدی امام بخاری په کتاب الانبیاء کي، باب خلق آدم و ذریته ۳۳۳۰۱۲

(۲). متفق عليه، تخریج ددی حدیث بخاری کېیدی په کتاب الانبیاء کي، باب قول الله تعالى (وواعدنا موسى ثلاثين ليلة) ۱۳۹۹۱۲ او مسلم په کتاب الرضاع کي، باب الوصية بالنساء ۵۹۱۱.

(۳). تخریج ددی کېیدی مسلم په کتاب الرضاع کي، باب الوصية بالنساء ۵۹۱۱، او احمد ۲۴۹۱۲

(۴). دحدیث ترجمه داده: رسول الله ^(۶) فرمایلی دی چې الله ^(۶) پیدا کي آدم ^(۶) یو سپې او بد، چې دسرې ډېر وریښتان وه، داسې لکه دخرا ما درخته چې ډېره جګه او میوه داره وی او کله چې یې دمنع کړل سوي درختی خخه

اوامام الشوری فرمایلی دی په نقل کولو سره دابی لیلی خخه چې هغه نقل کوي دمنهال بن عمرو خخه هغه نقل کوي دسعید ابن جبیر خخه او هغه نقل کوي دابن عباس خخه چې د: وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ دلته دپانی خخه مراد پانه دانخرده او ددې اسناد ابن عباس ته صحیح دی او ګواکی چې دا اخیستل سوی دی داخل کتابو خخه. او ظاهر دایت تقاضا دعموم کوي.

اوروايت ذکر کړی دی حافظ ابن عساکر د طرفه د محمد بن اسحاق، چې هغه نقل کوي دحسن ابن ذکوان خخه چې هغه نقل کوي دحسن بصری خخه چې هغه نقل کوي دابی ابن کعب ﷺ خخه دی وايی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ (وو ستاسي پلار آدم ﷺ په شان ددرختی دسحوق خورما، اویا ۷۰ لویشتی یې او بدوالي وو ډیرو ورینتو والا وو بنکاره عورت والاو، کله چې ده غلطی وکړه نوبنکاره سوه ده ته بدی ددی نودجنت خخه دباندی سو نو مخامنخ سوه ورتہ یوه درخته او آدم ﷺ یې ترتندي را ونيوی، نواواز ورتہ وکی الله ﷺ چې زما خخه تبنتی ای ادمه؟ آدم ﷺ ورتہ وویل چې نه ای زماربه بلکې حیا کوم ستا خخه په هغه کارسره چې کم می کړی دی یعنی نافرمانی دالله ﷺ (۱) بیا بی روایت کړی دی د طریقی دسعید ابن عربه خخه چې هغه نقل کوي دقتاده خخه دی نقل کوي دحسن خخه او دی نقل کوي دیحیی بن ضمره خخه دی نقل کوي دابی ابن کعب خخه دی نقل کوي دنبی ﷺ خخه په همدی طریقی سره او دا صحیح روایت دی.

بیا بی ذکر کړی دی د طریقی د خیثمه بن سلیمان الطرابلیسی خخه، چې هغه نقل کوي د محمد بن عبد الوهاب خخه او دابی بن مرصاصه العسقلانی خخه چې دی نقل کوي د آدم بن ابی ایاس خخه چې هغه نقل کوي دسانان خخه او دی نقل کوي دقتاده خخه هغه دانس خخه

= خوراک وکی نو دده خخه دده جامه ولویده، اول یې دبدن خخه عورت بنکاره سو، کله چې یې خپل عورت ته وکتل نو په جنت کي ټغاستي او پتیدي، کله چې یوې درختي ته نزدی سوچی خان په پتے کړي نو هغه درختي دده ورینستان ونیول او ده ورڅخه راکش کړل خوهغه درختي نه ايله کوي، نو ده ته آواز وکی الله تعالى چې ای آدمه! آياته زما خخه تبنتی، کله چې آدم ﷺ دالله ﷺ خبری واوريدي نو وې ويل چې ای ربه، تبنتم نه، ليکن دحياء دوجي پتيرم.

ددې حدیث تخریج کړیدی حاکم په المستدرک علی الصحيحین ۲۶۲ کې په خپل لفظ سره چې: ان آدم کان رجلأ طویلاً ، کانه نخلة سحوق، کثير شعر الراس فلما رماهى الخطيئة بدت له عورته، وكان لا يراها قبل ذلك فانطلق هاربا في الجنة فتعلقت به الشجرة فقال لها ارسيليني قالت: لست بمرسلتك، قال وناداه ربها: يا آدم! امنى تفر؟ قال، يارب استحييتك، د حدیث تر نقل کولو وروسته حاکم ویلی دی چې دا حدیث صحیح دی سند، مګر امام ذهبي چې پرحاکم کم تلخیص کړیدی په هغه کې یې د حاکم سره د حدیث پر صحت باندی موافق ته دی ورسره کړي.

(۱). ددې تخریج کړیدی طبری چې خپل تفسیر کې ۱۸۸ دابن زید خخه او حدیث ته یې مرفوع نه دی ویلی، السحوق: هغه درختي ته وايی چې ډیره او بده او ده ټغی خرما و ته رسیدل ډیر ګران وی، دا معنی یې علامه ابن الاشیر الجزری په النهایه کې ذکر کړیده.

مرفوعاً هم په دی مخکی ذکرسوی ترتیب سره.
فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورِ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْأَتِهِمَا وَطَفَقَا يَخْصِفَانَ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَفْلَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌ مُبِينٌ (٢٢) قَالَ رَبُّنَا ظَلَّمْنَا أَنفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَعْفُرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَا مِنَ الْخَاسِرِينَ (٢٣) (الاعراف ٢٢١).

داقول دلالت کوي په دی خبره چې آدم صلی الله علیه و آله و آله و آله بیرته توبه و کښله او انابت یې و کې او خپله عاجزی یې بيان کړه الله صلی الله علیه و آله و آله و آله ته په ساعت د غلطی کې، او دا داسې یو عادت دی چې چاهم په ئان کې پیدا کې یعنی عاجزی په وخت د غلطی کې نو ده ګه د دنیا او د آخرت د پاره به فائده مندوی. قال اهیطوا بعضاکم لبعض عدو و لکم في الأرض مستقر و ممتع إلى حين (٤) د خطاب دی آدم صلی الله علیه و آله و آله و آله ته او ابلیس ته او بعضی وايې چې مارهم و رسه سته، دوی ته امر و سو د کښته کیدو د جنت خخه او د لیل نیول سوی دی په حدیث سره چې مار ددوی سره وو چې رسول الله صلی الله علیه و آله و آله و آله فرمایلی دی چې امر سوی وو رسول الله صلی الله علیه و آله و آله و آله ته دوزلو د مارانو، او فرمایلی دی چې (موږ سالم نه یو پاته سوی د دلخواه ده ګه ورځی را ایسی چې موږ یې په تیبنته کړی یو)، او دارنګه قول دا الله صلی الله علیه و آله و آله و آله په سوره طه کې: قال اهیطوا منها جمیعا بعضاکم لبعض عدو، دا امر دی آدم صلی الله علیه و آله و آله و آله ته او ابلیس ته او تابع سوه حواه د آدم صلی الله علیه و آله و آله و آله او مار د ابلیس او چا دا ویلی دی چې دا امر دوی ته په صیغه د تشنیې سره سویدی، لکه خرنګه چې ذکر سویدی په دی قول دا الله صلی الله علیه و آله و آله و آله کې: وَدَأْوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانَ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنْمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لَهُمْ شَاهِدِينَ ، او هرڅه چې دوباره ذکر کول د لفظ د (اهیطوا) په سوره البقرة کې دی: وَقُلْنَا اهْبِطُوا بعضاکم لبعض عدو و لکم في الأرض مستقر و ممتع إلى حين (٣٦) فتلقى آدم من ربه كلامات فتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ (٣٧) قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا إِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِي هُدًى فَمَنْ تَبَعَ هُدَائِي فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَخْرُقُونَ (٣٨) وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فيَهَا خَالِدُونَ (٣٩) ، البقرة ٣٢ ، ٣٩ ، بعضی مفسرین وايې چې داول اهیطوا خخه مراد کښته کیدل دی د جنت خخه و آسمان ته د دنیا او د دوهم اهیطوا خخه مراد کښته کیدل دی د آسمان خخه و مهکی ته او دا ضعیف دی داولنۍ قول دوجی چې دادی: وَقُلْنَا اهْبِطُوا بعضاکم لبعض عدو و لکم في الأرض مستقر و ممتع إلى حين، البقرة ٣٢ پس د دلالت کوي پردي خبری چې داول

(١). ددې حدیث تخریج کړیدی ابو داؤد په کتاب الادب، باب فی قتل الحیة ٥٢٤٨١٤ د حدیث دابی هریرة صلی الله علیه و آله و آله و آله خخه او په سردې کې یې داهم ذکر کړیدی (اوچاچې پري نبووی ددې خخه یوشی نو هغه زموږ خخه نه دی)، او احمد ذکر کړیدی په خپل تصنیف کې ٢٤٧٦ په شان د لفظ دابی داؤد ٥٢٠١٢ د حدیث دابی هریرة صلی الله علیه و آله و آله و آله خخه.

اهبطوا خخه مراد کښته کیدل دی مئکی دنیا ته. او صحیح دادی چې دا مکرر ذکر دی لفظاً که خه هم چې یو وی او راوپس سویدی دهر یوه حل سره حکماً داول سره دا مراد دی چې ددې دواړو په خپلوكی دېسمني وی او ددوهم سره دا مراد دی چې هغه چې اللہ ﷺ یې رالیږي خوک چې دهغه تابعداری کوي هغه به کامیاب وی اوچې چا دهغه مخالفت وکی نو هغه به ناکام اوبد بخته وی، او دي اسبابو لره ډیر نظائر دی په قرآن حکیم کی. او روایت ذکر کړیدی ابن عساکر دمجاحد خخه دی وايی چې: امر وکی اللہ تعالی دوو ملائکو ته چې وباسی آدم ﷺ او بې بې حواه دخپل همسایه توب خخه. نولیری کی جبرائیل ﷺ تاج خپل او میکائیل ﷺ هم لیری کی هغه تاج چې په شان دامیل دی دخپل تندی خخه، او پیوست سو په آدم ﷺ پوری یوه خانګه نوګمان وکی آدم ﷺ چې تیزی وسوه په سزا ورکولو کی نوتیټی یې کی خپل سر اوویل یې: العفو العفو نوالله ﷺ ورته وفرمایل چې ایا زما خخه پتیبری نوآدم ﷺ ورته وویل چې نه ای زما سرداره بلکی ستا خخه حیاء کوم او زاعی دحسان خخه نقل کوي چې نوم یې ابن عطیه دی: آدم ﷺ په جنت کی سل کاله تیر کړی وه او په بل روایت کی اویا کاله ذکردي، او په جنت پسی یې اویا کاله ژړلی دی او دھوی په مرګ یې خلوینېت کاله ژړلی دی. ددې راوی ابن عساکردي اوابن حاتم نقل کوي دابو زرعه خخه دی نقل کوي دعثمان بن ابی شعبه خخه دی نقل درجیر خخه دی نقل کوي دسعید خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه چې ده ویلی دی: راکښته سوی دی آدم ﷺ په (دَحْنَا) نومی ئای کی چې په مینځ دمکه او طائف کی دی. او دحسن خخه نقل دی چې راکښته سوی دی په هندوستان کی او حواه په جده کی او ابلیس په (دستمیان) کی چې دبصری خخه په یو خو میله واقع دی او مار په اصبهان کی، ابن حاتم هم ددې روایت کړی دی. او السدی وايی: راکښته سوی دی آدم ﷺ په هندوستان کی او راکښته کړی دی دهغه سره حجر اسود او یوه دانه دبوټی دجنت خخه نودایې وکړی په هند کی نودهغه خخه درختی او بوبتی را و توکیدل. او دابن عمر خخه نقل دی چې: راکښته سوی دی آدم ﷺ په صفا کی او حواه په مروه کی. داروایت هم دابن حاتم خخه نقل دی او عبد الرزاق نقل کوي دمعمر خخه هغه وايی چې ماته خبر راکړی دی عوف چې هغه نقل کوي دقسامه بن زهیر خخه دی نقل کوي دابی موسی الاشعري خخه چې هغه فرمایې: کله چې اللہ ﷺ آدم ﷺ دجنت خخه مزکی ته راولیری نو هغه ته یې دهرشی جوړولو طریقه وښووله او توبه یې ورلره ورکړه دجنت دمیوو خخه، نودا میوی ستاسی دهغه میوو خخه دی فرق دادی چې دامتغیر کېږي او هغه نه متغیر کېږي. او حاکم ویلی دی په مستدرک خپل کی: خبر راکړی دی موږ ته ابا بکر بن بالویه، چې هغه نقل کوي دمحمد ابن احمد بن نضر خخه دی نقل کوي دمعاویه بن

عمر خخه دی نقل کوي دزائده خخه دی نقل کوي دعماربن ابی معاویه البجلي خخه دی نقل کوي دسعید بن جبیر خخه دی دابن عباس^۱ خخه چي ابن عباس فرمایلی دی: نه دی هستوګن سوي آدم^۲ په جنت کي مگر دماپښين خخه تر ما زديگره پوري.^(۳)

اوپه صحیح مسلم کي دحدیث دالزھری چي نقل کوي دالاعراج خخه دی نقل کوي دابی هریره^۴ خخه دی وايی چي فرمایلی دی رسول الله^۵: بنه ورخ چي په هغه کي لمر را ختلی دی ورخ دجمعي ده، په دی کي آدم^۶ پيداسوی دی، اوپه دغه ورخ جنت ته داخل سوی دی اوپه دغه ورخ رايستل سوی دی^(۷) اوپه صحیح کي په بل روایت سره ذکردي (اوپه دی کي به قیامت قائمبری) او احمد نقل کوي دمحمد بن مصعب خخه دی نقل دالوزاعی خخه دی نقل کوي ابی عمار خخه دی نقل کوي دعبدالله بن فروخ خخه دی نقل کوي دابی هریره^۷ خخه دی نقل کوي دنبی^۸ خخه چي فرمایلی دی (بنه ورخ هغه چي په هغه کي لمر را ختلی دی ورخ دجمعي ده، په دی کي آدم^۹ پيداسوی دی، اوپه دغه ورخ جنت ته داخل سوی دی، اوپه هغه ورخ را ايستل سوی دی اوپه هغه ورخ به قیامت هم قائمبری)^(۱۰) په شرط دمسلم سره هرڅه چي هغه حدیث دی چي نقل کري دی ابن عساکر دطريقی دابی القاسم البغوی خخه چي دی نقل کوي دمحمد بن جعفر الورکانی خخه دی نقل کوي دسعید بن میسره خخه دی نقل کوي دانس^{۱۱} خخه دی وايی چي فرمایلی دی رسول الله^{۱۲} (راکښته سوی وو آدم^{۱۳} او حواه دواړه لخ، چي په دواړو دجنت پانی وی، نودآدم^{۱۴} ګرمی وسوه تردی چي کښینسی اوپه ژړا سو او وايی حواه ته ای حواه تنګ کړمه زه دی ګرمی، نوراغی جبرايل^{۱۵} او را يې وړه کپړه، او امر يې وکی حواه ته چي دا وکنډه او طریقه يې ورته وښووله او امر يې وکی آدم ته چي وايی غوندہ، او وویل رسول الله^{۱۶}: آدم^{۱۷} به جماع نه کوله دحواه سره تردی چي دجنت خخه راکښته سوه دوچي دغله ده ټه خخه چي ترینه سوی وه په جنت کي، او دارنګه يې وویله، او وه به چي بیده کیده به دوی جلا جلا یوبه په بطحاء کي بیدیدی اوبل به په بل ئاۍ کي، تردی چي راغی ورلره جبرايل^{۱۸} او ورته ويې ويل چي راتګ وکړه خپل اهل ته یعنی خپلی نسخی ته، او طریقه دجماع يې هم وروښووله کله چي يې ورته راتګ وکی نوجبرايل ورته رالی اوور خخه يې پونښته وکړه چي خپل اهل دی خنګه پیداکی آدم^{۱۹} ورته وویل چي صالحه داحديث غریب دی او مرفعه کول ددی منکردي، او دا دی دکلام دبعض سلفو خخه.

(۱). ددې تخریج حاکم کړیدی په مستدرک کی ۵۴۲۱۲ او ویلى يې دی چي دا حدیث صحیح پرشرط دشیخینو او هغوي ددې تخریج نه دی کري، او موافقت ورسه کړیدی ذهبي.

(۲). ددې تخریج مسلم کړیدی په کتاب الجمعة ۱۴۱۱۲ کي.

(۳). مخکی په دې لفظ سره ذکر د (نه به قائمبری قیامت مگر دجمعي په ورخ).

او سعید ابن میسره وايي چې هم دادی: ابو عمران البکری البصري: ددي په باره کي بخاري ويلى دی چې دامنکر الحديث دی، او ابن حبان ويلى دی چې داموضوعی روایتونه نقل کوي، او ابن عدى ويلى دی چې دا پتوونکي دامردي يعني ددي امر په تياره کي وي. (۱) او دارنګه قول دالله ﷺ: فَتَلَقَّى آدُمُ مِنْ رَبِّهِ كَلَمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (البقره ۳۷) وييل سوي دی چې دا داقول دی: قَالَ رَبُّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ، او دانقل سوي دی دمجاحد خخه او د سعید ابن جبیر او دابی العالیه او دالریبع بن انس خخه او د حسن خخه او د قتاده خخه او د محمد بن کعب خخه او د خالد بن معدن خخه او د عطاء الخراسانی خخه او د عبد الرحمن بن زید بن اسلم خخه، او ويلى دی ابی حاتم: چې نقل کوي د سعید بن عروبه خخه دی دقتاده خخه دی د حسن خخه دی دابی بن کعب خخه دی وايي چې فرمایلي دی رسول الله ﷺ (ويله آدم ﷺ) خپل رب ته چې: اي ربه زما ايچې زه توبه و کارم او رجوع و کرم تاته نوايازه به دوباره جنت ته داخل سم؟ نو و وييل رب ددي چې هو!) نوبیا داقول یې ذکر کي: فَتَلَقَّى آدُمُ مِنْ رَبِّهِ كَلَمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ، او ويلى دی ابن نجیح چې نقل یې کوي دمجاحد خخه: چې آدم ﷺ دا الفاظ ويلى وه (اللهم لا اله الا انت سبحانك وبحمدك، رب انى ظلمت نفسی فاغفرلی انک خير الراحمين. اللهم لا اله الا انت سبحانك وبحمدك، رب انى ظلمت نفسی فتب على انک انت التواب الرحيم) دارنګه روایت ذکرکړي دی حاکم اواليهقی او ابن عساکر طریقی د عبد الرحمن بن زید بن اسلم خخه چې دی نقل کوي د خپل پلار خخه هغه نقل کوي د خپل نیکه خخه هغه نقل کوي د عمر بن الخطاب خخه دی وايي چې فرمایلي دی رسول الله ﷺ: کله چې خطوا وکړه آدم ﷺ نو دالله ﷺ خخه یې سوال وکی چې: اي ربه زما! زه ستا خخه سوال کوم په حق د محمد باندی چې ته ماته بخښنه وکړي، نوالله ﷺ ورته و وييل چې تاخه رنګه و پیشندی محمد او حال داچې ماخو هغه تراوسه پوري پیدا کړي هم نه دی؟ آدم ﷺ و وييل: اي ربه زما آيا تازه نه یم پیدا کړي؟ او په ماکې دی روح نه دی اچولي؟ ما لور کې خپل سرنو و می لیدی چې په اطرافو د عرش کې ليکل سوي وو لا اله الا الله محمد رسول الله، نو آدم ﷺ و فرمایل چې زه پوه سم چې اضافت ددي نوم نه دی سوي مګر دابه تاته گران او محبوب د ټولو مخلوقاتو خخه وي. نوالله ﷺ ورته و فرمایل چې ربنتیا وايي ته ای آدم، یقیناً داماته محبوب ترین شخص دی د مخلوقاتو خخه، او چې تمامنه سوال وکی په حق ددي باندی نومادرته بخښنه وکړه او که چېږي محمدنه

(۱). دا روایت نقل کړیدی این عساکر دانس خخه او همدارنګه ويلى دی علامه متقدی الهندي په کنز العمال کي (۱۱۵۱۴۳۶)، او وييل سویدي چې ابن عدى ويلى دی چې دا مظلوم يعني په تياره کي وي دده د حدیث بیان، کنز العمال ۳۵۵۲۷۱۲ او سیوطی ويلى په الدر المنشور کي: سند ددې ضعیف دی ۱۳۸۱

واي نومابنه واي پيدا کړي دادنيا^(۱) بيهقى واي چې يوازى والي کړي دی په دی باندي عبد الرحمن بن زيد بن اسلم ددى وجي خخه داضعيف دي.
اودا آيت په شان دهغه قول دالله ﷺ دی: وَعَصَى آدُمْ رَبَّهُ فَغَوَى (۱۲۱) ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى (۱۲۲)، (طه ۱۲۱-۱۲۲).

ذکر دمحاوري دحضرت آدم ﷺ او دحضرت موسى ﷺ

امام بخاري ويلى دی په نقل کولو سره دقتibe خخه دی نقل کوي دايوب بن نجار خخه دی نقل کوي دیحیي بن کثير خخه دی نقل کوي دابي سلمه خخه دی نقل کوي دابي هريره ﷺ خخه چې دی نقل کوي درسول الله ﷺ خخه چې فرمایلې يې دی (بحث به کوي موسى ﷺ دآدم ﷺ سره نوموسى ﷺ به ورته واي چې تارا ايسنلي دی داخلګ دجنت خخه په خپله خطا سره اودا ټول دی په محنت کي اچولي دی نوآدم ﷺ به واي چې اي موسى ته ما ملامتوی په هغه کار چې الله ﷺ ليکلی وو مخکي تريپيدائش زما) نو وفرمایل رسول الله ﷺ: پس دليل (حجت) به قائم کي آدم ﷺ په موسى باندي^(۲) همدارنګه داروایت نورو هم نقل کړي دی په مختلفو طريقو سره اودارنګه امام احمد یوروایت نقل کوي دمعاويه بن عمر خخه چې دی نقل کوي دزادئ خخه، او دی نقل کوي دلاعمش خخه دی نقل کوي دابي صالح خخه دی نقل کوي دابي هريره ﷺ خخه چې دی نقل کوي درسول الله ﷺ خخه چې فرمایلې دی بحث به کوي آدم ﷺ او موسى ﷺ، نوموسى ﷺ به آدم ﷺ ته واي چې ته هغه شخصي يې چې ته الله ﷺ په خپلو لاسونو جورکړي يې اوبياپي په تاكۍ دخپل روح خخه روح اچولي دی، تادا خلګ په محنت کي اخته کړه اوخلګ دی ټول دجنت خخه را وايسنل، نوآدم ﷺ به موسى ﷺ ته واي: اي موسى ته هغه شخص يې چې تاته الله ﷺ خپل کتاب درکړي دی اورسالت يې درکړي دی ته ماما لماتوه په هغه کار چې ماکړي دی او الله ﷺ هغه کار دآسمانونو او دمزکو دپیدا کولو خخه مخکي ليکلی وو. نو وفرمایل رسول الله چې دوي دواړه بحث کوي. دارنګه ډير حديثونه ذکر سوی دی ددوی دواړو دمکالمې

(۱). ددې تخریج کړیدی حاکم په مستدرک کي ۵۲۵۱ او ويلى يې دی چې دا حدیث صحیح الاسناد دی او دا اول حدیث دی چې ذکر سویدی دعبد الرحمن بن زید خخه دده په کتاب کي، ذهبي ويلى دی چې دا موضوعي دی او ذکر کړیدی دا بيهقى په دلاتل کي ۴۸۹۱ او ويلى يې دی چې تفرد کړیدی پردي باندي عبد الرحمن بن زيد بن اسلم هم ددي وجي خخه، او دا ضعيف دی دا ذکر کړیدی طبراني په المعجم الصغير کي ۲۰۷۱، او ويلى دی هيشمی په مجمع الزوائد ومنبع الفوائد ۲۵۳۸ کي روایت ددې کړیدی الطبراني په الاوسط کي اوپه الصغير کي اوپه دې کي داسې اشخاص دی چې هغه زه نه پېشن.

(۲). ددې تخریج کړیدی امام بخاري په کتاب التفسیرکي، سورة طه، باب فلا يخرجنكم من الجنة فتشقى او مسلم په کتاب القدرکي، باب حجاج آدم وموسى ۲۰۲۱ دطريقى خخه دعمر.

په باره کې چې دوی دواړه به دقیامت په ورڅه باندی دیوبل سره مکالمه کوي او موسىؑ به پرآدمؑ باندی دليل او حجت قائموي او آدمؑ به ده ګه خخه جواب ورکوي. او دارنګه په هغو احاديثو کي علماوو خبری کړي دی چې دامکالمه او بحث به دوی ولی کوي. خلاصه دا چې موسىؑ به دآدمؑ سره بحث کوي دقیامت په ورڅه باندی.

ذکر ده ګه احاديثو چې وارد دی په باره دېیدائش د آدمؑ کې

روایت نقل کړي امام احمد دیحیی او د محمد بن جعفر خخه دی نقل کوي دعوف خخه دی نقل کوي د قسامه بن زهیر خخه دی نقل کوي دابی موسىؑ خخه دی وايی چې ویلی دی نبی عَلِیٌّ. یقیناً پیدا کړي دی اللہ جل جلاله آدم دیوموتی خاوری دټولی مزکی خخه (چې دا خاوره دټولی مزکی خخه لبولب راتوله سوی وه)، پس پیدا سوه بنی آدم په اندازه دمزکی، پیداسو ددي خخه سپین او سور او تور او درمیانه ددي (یعنی نیم سور او نیم سپین)، او پیدایې پکنې کړه نبه او بد، او آسانی او سختی او درمیانه ددي. (۱)

او دارنګه ذکر کړیدی السدی په نقل کولو سره دابی مالک خخه او دابی صالح خخه چې دا دواړه نقل کوي دابن عباس خخه چې دی نقل کوي دمره خخه دی نقل کوي دابن مسعود خخه او دی نقل کوي دیوی ډلی د صحابه وو خخه دوی وايی چې: پس ولیوی اللہ جل جلاله جبرايل مزکی ته چې دمزکی خخه خاوره راوري، نومزکی ته چې رالل نومزکی ورته ویله چې: زه پناه غواړم په اللہ جل جلاله باندی ستا خخه چې ته زما خخه خه حصه کمه کړي او ماته ضرر ورسوی نو واپس سو جبرايل او هیڅ یې ترینه وانه خیستل: او والله جل جلاله ته یې ویل چې ای رب هغه استعاذه وکړه په تاباندی نوما پرینبووله. بیاپی میکائیل و ولیوی نو ده ګه خخه یې هم استعاذه وکړه نو هغه هم پرینبووله او واپس سو او والله جل جلاله ته یې و فرمایل لکه خه رنګه چې جبرايل فرمایلی وو. بیاپی ملك الموت را ولیوی نو ده ګه خخه یې هم استعاذه وکړه نو ملک الموت ورته وویل چې زه استعاذه کوم په اللہ جل جلاله باندی چې زه به نه سم ولاړ بیرته ترڅو

(۱). ددې حدیث تخریج کړیدی احمد ۴۰۰۱۴، ۴۰۲ او ترمذی په کتاب التفسیرکی، سورة البقرة، باب ۳ (۲۹۵۵۱۵) د طریقی د محمد بن بشار خخه چې دی نقل کوي دیحیی بن سعید او ابن ابی عدی او محمد بن جعفر او عبد الوهاب خخه دوی وايی په نقل کولو سره دعوف خخه او روایت ددې نقل کړیدی ابو داؤد په کتاب السنۃ کې، باب فی القدر ۴۲۹۳۱۴ د طریقی خخه دمسدد، چې یزید بن زریع او یحییی بن سعید ددې نقل کړیدی دوی وايی چې مورته رانقل کړیدی دا عوف، او ییهقی دا نقل کوي په السنن الکبری کی ۲۱۹ ح ۱۷۷۰۷ د طریقی دابی عبد اللہ الحافظ خخه دی وايی چې خبر را کړیدی مورته محمد بن علی الصناعی په مکه کې دی نقل کوي د اسحاق بن ابراهیم خخه دی وايی چې خبر را کړیدی مورته عبد الرزاق چې هغه ته خبر ورکړیدی متمم دی وايی چې ماته خبر را کړیدی عوف هم په دې الفاظو سره (ح ۱۷۷۰۸) د طریقې خخه دحسن بن بشران دی نقل کوي د اسماعیل بن محمد الصفار او د جعفر الرازی خخه، دوی دواړه نقل کوي د سعدان بن نصر خخه دی نقل کوي د اسحاق الازرق خخه دی نقل کوي دعوف الاعرابی خخه هم په دې طریقې سره.

چې مى دالله ﷺ امرنه وي پوره کړي، نودمزکى دسر خخه يې خاوره واحستله او هغه يې ګډه وډه کړه او د ډیوځای خخه يې توله نه ده را اخيستۍ اورا وايې خيسټه سپينه او توره او سره خاوره نوپه دی وجه بنو آدم پیداکړل سوه په مختلفو رنګونو سره، نو ويې خیژوله دا خاوره لوره نو و ګرزيده داخاوره خپينه، بیا الله ﷺ ملائکو ته خطاب وکي په دی قول سره: **إِنَّمَا خَالقُ بَشَرًا مِنْ طِينٍ (٧١) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (٧٢)** (ص ۷۲، ۷۱)، پس جورکي الله ﷺ آدم ﷺ په خپل لاس (کمايليق بشانه) ددي و جي چې ابلیس تکبر ونه کي، نوجوړ يې کي بشر نو وو دایو جسد دخاوری چې پروت وو ترڅيری مودی پوري، دخلويښتو کالو خخه وروسته تیری سوی پردي ملائکي نوبيريدی ددي خخه او هېر سخت بيريدونکي ددي خخه ابلیس وو او دی به چې کله هم په دی باندی تيريدی نوضرر به يې ورکوي دده جسدته او ووهی به يې دده جسد، نواواز به کوي دده جسد لکه پخه خته چې خرنګه او اوز کوي. لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی (منْ صَلَصلٍ كَالْفَخَارِ او ويل به يې چې ددي کار دپاره زه نه يم پیدا یعنی ددي و هلو دپاره، او دنه کيدي به دده دخولی خخه او دشا خخه به يې راوتي او ملائکو ته به يې ويله چې تاسي مه بيرېږي ددي خخه ولی چې رب ستاسي صمددي او داهسى خته ده. که چيری دامسلط سوی واي په آدم ﷺ باندی نو هغه به يې هلاک کړي واي. کله چې دروح اچولو وخت رالی نوالله ﷺ ملائکو ته و فرمایل چې کله زه په دی کي روح واچوم نوتاسي دی ته سجده وکي، نوكله چې ورلره الله ﷺ روح په سرکي واچوی نوده پرنجي وکي، نوملائکو ورته ويل چې الحمد لله و واي ه نوده وويل الحمد لله، نوالله ورته و فرمایل چې رحم دی و کړي رب ستا په تا باندی، کله چې يې ورلره په سترګو کي روح واچوی نوده وکته دجنت ميووته، او کله چې يې ورلره په نس کي روح واچوی نودده ډوډي ته اشتقاء وسوه، نوده ټوب ووهی دجنت په ميوو پسی مخکي ددي خخه چې دده په پښو کي روح واچول سو، او دا په دی وخت کي چې الله ﷺ فرمایلی دی: **خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ، (الأنبياء ٣٧) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (٣٠) إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَيَ أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (٣١) (الحجر ١٣٠)** او داسی يې ذکر کړي ده توله قصه^(۱)

امام احمد واي په نقل کولو سره دعبدالصمد خخه دی نقل کوي دحمداد خخه دی نقل کوي د ثابت خخه دی نقل کوي دانس بن مالک خخه دی وايې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چې پیداکي الله ﷺ آدم ﷺ نو پري يې نسوی دی ترڅيری مودی پوري هم داسی، نو وو ابلیس چې خرخیدی به پردي نوپوه سو چې دابې بسه دی په ئان باندی قدرت نه لري^(۲)

(۱). دايې ذکر کړيدی په تاريخ الطبری ۲۲۱۱، ۲۲۱۲ ذکر سویدی، قصه هم په دې طریقې سره.

(۲). ددې حدیث تخریج کړيدی امام احمد ۱۵۲۳ او مسلم ددې تخریج کړيدی په کتاب البر والصلة کي، باب =

دا رنګه روایت ذکر کوي عمر بن عبد العزیز چې وايې: کله چې امر وسو ملائکو ته د سجدې نو وو اول سجده کوونکی اسرافیل الله، نو راوستی الله الله دی او ويې ليکی قرآن دده په تندي باندي. راوی ددی ابن عساکر دی. دارنګه روایت ذکر کړی دی حافظ ابویعلی په نقل کولو سره دعقبه بن مکرم خخه دی نقل کوي دعمر بن محمد خخه دی نقل کوي د اسماعیل بن رافع المقربی خخه دی نقل کوي دابی هریره الله خخه دی وايې چې فرمایلی دی رسول الله الله: يقیناً الله الله پیداکړی دی آدم الله دخاوری خخه بیاپی و ګرځوله خته بیاپی هم داسی پرینبیوله ترڅه وخته پوری بیاچې کله ترینه بوی داره خته جوره سوه نوبیاپی هم داسی پرینبیوله تردی چې داسی سوه لکه پخه خته. نو فرمایپی چې وو ابلیس چې تیریدی به په دی باندی نوویل به یې: چې ته پیدا سوی یې دیولوی کار دپاره بیا پکښی الله الله روح واچوی نو وو اول هغه ئای چې روح پکښی واچول سو سترګی اوپزه. نوده پرنجی وکی بیاپی حمد درب بیان کی نوالله الله ورته و فرمایل چې رحم دی وکی رب ستاپه تا باندی بیاورته الله الله و فرمایل چې ای آدمه الله ولا پرسه او دغو خلکو ته ووايیه السلام عليکم، نو ته و ګوره چې دوی درلره خه جواب درکوي؟ نوراغی دوی ته او السلام و رحمة الله و برکاته نو ووايیه، نو هغنوی ورته په جواب کی و فرمایل چې و علیکم السلام و رحمة الله و برکاته نو و فرمایل الله الله آدم الله ته داستا اوستا دنسل تحیه او په خیر راغلی دی. نوده وویل چې زمانسل خه ته وايې؟ نو ورته ويې و فرمایل چې خوبن کړه زما یولاس نوآدم الله ویله چې زه راسته لاس خوبنوم او زما درب دواړه لاسونه راسته دی نو خلاص کی الله الله خپل لاس مبارک (کمایلیق بشانه) نو په هغه کی قول نسل آدام الله وو، وروسته په دی کی داسی خلک وه چې ده ګه خولی دنور خخه ډکی وي، او په دی کی یو شخص وو چې آدم الله ده ګه نورته حیران سو ويې فرمایل، ای ربه زما داخوک دی؟ نوالله الله ورته و فرمایل چې دا ستا زوی داود الله دی: نوبیاپی وویل چې ای زماربه دی لره دی خومره عمر و رکړی؟ نوورته یې و فرمایل چې شپیته کاله، نوده وویل ای ربه زما هبہ کړه زما دعمرا خخه ده ته خلوینېت کاله نو ددی عمر به سل کاله سی نو وروسته وکی الله الله دغه شان کار او داپی پر شاهد کی نو کله چې پوره سو عمر آدام الله نوالله الله ورته ملک الموت ورواستوی، نو آدم ورته و فرمایل چې آیا زما دعمرا خخه خلوینېت کاله نه دی پاته نودی به ورته وايې چې هغه تانه دی هبہ کړی خپل زوی داود الله ته؟ نودی به بحث وکی پر دی عمر باندی (کم یې چې داود الله ته هبہ کړی وو) نو ددی بحث ماده ددی په اولاد کی پاته سوه، او هیره کړه ده خپله خبره

= خلق الانسان خلقا لا یتملك ۱۲۴۱۲ په دوو طريقو سره، اول دا: چې نقل کوي دابوبکر بن شيبة خخه چې دی نقل کوي دیونس بن محمد خخه دی نقل کوي دحماد خخه هم په دې قول سره، دوهم دا: چې نقل کوي دابوبکر بن نافع خخه دی نقل کوي دبهز خخه دی نقل کوي دحماد خخه آه

(چې داود الله عليه السلام ته خپل خلوینېت کاله عمر ورکول وو) نوددي په نسل کي دهیروالي ماده پاته سوه (يعنى آدم الله عليه السلام خخه چې خه رنګه خبره هيره سويده نودارنګه دده په اولاد کي دهیرولو ماده پاته سوه) اودارنګه ترمذی ويلى دی په نقل کولو سره دابونعيم خخه دی نقل کوي دهشام بن سعد خخه دی نقل کوي دزید بن اسلم خخه دی نقل کوي دابي صالح خخه دی نقل کوي دابي هريره خخه دی وايى چې فرمایلى دی رسول الله صلوات الله عليه وآله وسلام: کله چې الله صلوات الله عليه وآله وسلام پيداکي آدم صلوات الله عليه وآله وسلام نومسح يې کره ملا دهغه، نو ولويدى ورخخه هرهغه حوك چې هغه دی پيداکيدونکي دده دنسل خخه ترقیامت دورخی پوری اوددوی دسترگوپه مینځ کي گرځول سوي دی برپښيدل دنور، بیابه وړاندی سی دانسل آدم صلوات الله عليه وآله وسلام ته نودی به يې وګوی نو پونښنه به وکي چې داخوک دی؟ نورته به وویل سی چې داستا نسل دی، نودی به پکښي یوسري وګوري چې هغه به په تعجب کي واقوي دی، نودی به پونښنه وکي اى ربه. داخوک دی؟ نورته به وویل سی چې داسپي به آخری امتونو کي وی چې داود صلوات الله عليه وآله وسلام يې نوم دی، نودی به وايى چې دی لره دی خومره عمر ورکړي دی: نورته به وویل سی چې شپیته کاله: نواوبه وايى چې اى ربه زما زيات کړه دده عمر زما دحصی خخه خلوینېت کاله: کله چې داوم صلوات الله عليه وآله وسلام عمر پوره سو او مليک الموت ورته رالي: نوده ورته وویل چې ايازما دعمر خخه خلوینېت کاله نه دی پاته؟ ورته وویل به سی چې تادغه خلوینېت کاله نه دی ورکړي خپل زوی داود صلوات الله عليه وآله وسلام ته؟ نودی به بحث وکي نودده داولادو سره هم بحث وسو، او هير کړه آدم صلوات الله عليه وآله وسلام نو هير سو دده دنسل، او خطايي وکړه آدم صلوات الله عليه وآله وسلام نو په خطايي کي واقع سو دده نسل. ^(۱)

اودارنګه ابن ابی حاتم روایت ذکرکړي دی دحدیث دعبدالرحمن بن زید اسلم خخه چې دی نقل کوي دوالدخپل خخه چې دی نقل کوي دعطاء بن یسار خخه دی نقل کوي دابي هريره خخه مرفوعاً په هم دی طریقی سره ذکرکړي دی او داعبارت په کي زيات دی (بیابي مخکي کي آدم صلوات الله عليه وآله وسلام ته: نورته وویل سوه چې اى آدمه داستا نسل دی، او په دی کي به ړوند او ګوډ او دبرګي ناجوری والاوی، نوبه وايى چې اى ربه زما داولی تاداسي کړي دی زما په نسل باندی؟ نور ورته به وویل سی، ددى دپاره چې ته زما دنعمت شکر و کاره بیابي ذکرکړیده قصه دداود صلوات الله عليه وآله وسلام، او دابه ذکر کېږي په روایت دابن عباس کي هم، او ویلى دی امام احمد په مسند خپل کي په نقل کولو سره داللهیشم بن خارجه خخه دی نقل کوي دابو الربيع خخه دی نقل کوي دیونس بن میسره خخه، دی نقل کوي دابي ادریس خخه دی نقل کوي دابي الدرداء صلوات الله عليه وآله وسلام خخه دی وايى چې فرمایلى دی رسول الله صلوات الله عليه وآله وسلام: پيداکي آدم نودی يې په

(۱). دا ذکر کېیدی هیشمی په المجمع کي ۱۹۷۸ راوی ددې ابویعلی دی او په دې کي اسماعیل بن رافع هم دی، بخاری ويلى دی چې دی ثقه دی او په حدیثو کي يې مهارت سته او ضعیف کېیدی دی جمهورو، او باقی نقل کونکی ددې قول ثقه دی.

اوړه باندی کښته کی نودده داوبۍ خخه یوسپین نسل را وو تی چې وو په شان دژرو میږیانو، بیایې وواهی په چېه اوړه باندی نوده ګه خخه یوتور نسل را پیدا سو چې وو په شان دسکارو، نوددی چې کم دراسته اړخ خخه راوتلى وو نوالله ﷺ هغوي ته و فرمایل چې جنت ته ولاړسی په مرضی سره او زما هیڅ پروا په تاسی باندی نسته: او کم نسل یې چې د چېه اوړې خخه راوتلى وو هغوي ته الله ﷺ و فرمایل ولاړسی جهنم ته زما هیڅ پروا په تاسی باندی نسته^(۱)

او ویلی دی ابن ابی الدنيا په نقل کولو سره د خلف خخه دی نقل کوی ده شام خخه دی نقل د حکم بن سنان خخه دی نقل کوی د حوشب خخه دی نقل کوی د حسن خخه چې ده ویلی دی: پیداکی الله ﷺ آدم ﷺ نو راویې ایسته اهل جنت والا ددی دراسته اړخ خخه او جهنم والا ددی د چېه اړخ خخه، او بیایې دوی خپاره کړه پر منځ د مزکی باندی، خه په دی کی را نه وه اوڅه پکښی ګنگیان وه اوڅه پکښی په ناجوری کی مښتی وه نو وویل آدم ﷺ ای زما ربہ، زما اولاد دی برابرولی نه دی پیداکړی، نوالله ﷺ ورته و فرمایل چې. زه غواړم چې زماشکر اداسی. او امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره د عبد الله بن محمد بن منه خخه دی نقل کوی دابی هریره خخه دی نقل کوی دنبی ﷺ خخه چې هغه فرمایلی دی: پیداکړی دی الله ﷺ آدم ﷺ او ده ګه او بدوالی شپیتیه ګزه وو، نبی ﷺ فرمایې چې بیاده ته وویل سوه چې ولاړ سه اوسلام وکړه په هغه ملائکو باندی او غور کښې بده چې خه جواب درکوی، نوده ګه جواب به ستا اوستا د نسل تحيه او پخیر راغلی وی، نودی ورلی اوورته وی ویل چې: السلام عليکم، نو هغوي ورته په جواب کی وویل، وعليکم السلام ورحمت الله و برکاته نو وروسته هره ګه شخص چې دا خلیبی جنت ته نو هغه په شان د آدم ﷺ وی، نو تر نن ورڅو دخل ګو عمرونه کمیرې^(۲) او دارنګه ذکر کړی دی امام بخاری هم داروایت په کتاب الاستئذان کی دی یحیی بن جعفر خخه او دارنګه مسلم د محمد بن رافع خخه او دا دواړه بیانقل کوی د عبد الرزاق خخه، او وویل امام احمد په نقل کولو سره دروح خخه دی نقل کوی د حماد بن سلمه خخه دی نقل کوی د علی بن زید خخه دی نقل کوی د سعید بن المسیب خخه دی نقل کوی دابی هریره ﷺ خخه دی وايې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: وو او ګډوالی د آدم ﷺ شپیتیه ګزه او په^(۳) ګزو کی پلن والی ددی وو (یواخی والی کړی

(۱). ددی حدیث تخریج کړیدی امام احمد ۴۴۱.

(۲). تخریج ددی بخاری کړیدی په کتاب احادیث الانبیاء کی، باب خلق آدم و ذریته ۳۳۲۶۲ او دبلی طربقی خخه په کتاب الاستئذان کی، باب بدء السلام ۲۲۷۱۱ د طریقی دی یحیی بن جعفر خخه دی نقل کوی د عبد الرزاق خخه هم په دې طریقی سره، او مسلم په کتاب الجنۃ وصفة نعيمها و اهلها ۱۷۷۱۷ د طریقی د محمد بن رافع خخه دی نقل کوی د عبد الرزاق خخه هم په دې طریقی سره او امام احمد ۳۱۵۱۲ د عبد الرزاق خخه.

دی په دی روایت باندی امام احمد. او ویلی دی امام احمد په نقل کوي سره دعفان خخه دی نقل کوي دحماد بن سلمه خخه دی نقل کوي دعلی بن زید خخه دی نقل کوي دیوسف بن مهران خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه دی وايې، کله چې نازل سو آيت د (دين) يعني قرض نو و فرمایل رسول الله ﷺ: اولني سړۍ چې انکاريې کړي دی آدم ﷺ دی: اولني سړۍ چې انکار يې کړي دی آدم ﷺ دی: هم دارنګه يې دری واره داسی و فرمایل. اوبيا يې ورپسی مخکنی عبارت چې په مخکی حدیث کی بيان سو هغه ذکر کړي دی چې دده دراسته اړخ خخه یونسل راووتی اوبيا يې دچېه اړخ خخه یونسل را وايستل سو. (۱)

دالحادیث دلالت کوي په دی خبری باندی چې الله ﷺ آدم ﷺ نسل ټول ده ډله دملا خخه را ایستلی دی په شان دميريو اوبيا يې تقسيم کړي دی دا په دوو ډلو باندی چې یواهل اليمين، اوبل اهل شمال دی، اوورته يې داهم ویلی دی چې دا دجنت دپاره دی اوژه هیڅ باک نه په کوم. اودا دجهنم دپاره دی اوژه هیڅ باک نه په کوم. اوهرڅه چې ګواه کول ددي نسل دی په رب باندی اودوی ته طاقت دنطق ورکول دی دا په احادیشوکی نه دی ذکر. هرڅه چې هغه حدیث دی چې روایت يې کړي دی امام احمد (۲) په نقل کولو سره دحسین بن محمد خخه دی نقل کوي دجرير خخه دی نقل کوي دکلشم بن جبر خخه دی نقل کوي دسعید بن جبیر خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه دی وايې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: یقیناً اللہ ﷺ اخستی دی دخلگو خخه میثاق اووعده په ملا آدم ﷺ باندی په نعمان مقام کی په وړ دعرفی باندی، نورا ويې ایستی دده دملا خخه هغه ټول نسل چې دی يې پیدا کونکی دی ترقیامته پوري په شان دميريو بيما يې ورسره خبری کړي دی په دی انداز سره : وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتُهُمْ وَأَشَهَدَهُمْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَلْسُتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ (۱۷۲) او تقولوا إنما أشرک آباءنا من قبل وکنَا

(۱). ددي حدیث تخریج امام احمد کړیدی ۲۵۱۱ اوبيهقي هم ددي روایت نقل کړیدی په السنن الكبری کی دطريقي دا بوبکر بن فورک خخه چې دی خبر کړیدی عبد الله بن جعفر چې دی نقل کوي ديونس بن حبيب خخه دی نقل کوي دداود خخه دی نقل کوي دحماد بن سلمه خخه هم په دې طريقي سره ۱۴۲۱ او روایت ددي نقل کړیدی طبراني په المعجم الكبير کي دطريقي خخه دعلی بن عبد العزيز دی نقل کوي دحجاج بن منهال خخه دی نقل کوي دحماد بن سلمه خخه هم په دې طريقي سره ۱۲۹۲۸ ح ۱۲۵۱۲ او الطیالسی ۳۵۰۱۱ دطريقي دحماد بن سلمه خخه، هيشمی ویلی دی په مجمع کی ۲۰۲۸ په دې سندکی علی بن زید دی او دی ضعيف ګرځولي دی جمهورو او باقۍ سړۍ ددي ثقه دی.

(۲). ددي حدیث تخریج امام احمد کړیدی ۲۷۲۱ په لفظ دمصنف سره، اوحاکم په مستدرک کی ۲۷۰۱۱ ددي لفظ خخه ماسوا په بل لفظ سره (بنuan يوم العرفة) او ویلی يې دی چې دا حدیث حسن او صحیح دی او بحث کړیدی مسلم په کلشم بن جبر باندی، او موافقه کړیده ورسره امام ذهبي، او هيشمی ویلی دی په مجمع کی ۲۵۱۷ روایت ددي کړیدی امام احمد، او سړۍ ددي ټول ثقه دی.

ذُرِّيَّةٌ مِنْ بَعْدِهِمْ أَفْتَهَلَكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطَلُونَ (١٧٣) (الاعراف ١٨٢١، ١٧٣) په دی آیت کی دا بیان سوی دی چې الله ﷺ دبني آدمو خخه لوظ او وعده اخستی ده او دوی یې په ځانونو باندی شاهدان کړی دی. تراخره پوری.

امام احمد وايې په نقل کولو سره دحجاج خخه دی نقل کوي دشعبه خخه دی نقل کوي دابي عمران الجوني خخه دی نقل کوي دانس بن مالک خخه دی نقل کوي درسول الله ﷺ خخه چې فرمایلی یې دی: و به ويل سې یوسپی ته چې دجهنم والاوو خخه به وى په ورخ دقیامت کی: که چیری ستاسره واي په مخکه کی خه مال نو آیاتا به فديه کوي هغه مال؟ نبی ﷺ و فرمایل چې داسپی به ووايې چې هونو الله ﷺ به ورته وايې چې ماخو ستا خخه ددي خخه ډير سپک او وروکی کار غوبنتی وو په ملا دآدم ﷺ باندی هغه داچی ته شريك مه مقرر و زماسره نوتا انکار وکی او زماسره دی شريك مقرر کوي (۱) تخريج ددي یې کړي دی دحدیث دشعبه خخه. او ويلی دی ابو جعفر الرازی په نقل کولو سره دربیع بن انس خخه دی نقل کوي دابي العالیه خخه دی نقل کوي دابي کعب خخه په باره ددي قول دالله ﷺ کی *وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتُهُمْ چَيِّ اللَّهُ تَعَالَى يَوْلُ مَخْلُوقَاتٍ يَوْلُارِ دَادَمَ تَعَالَى* په ملا مبارکي باندی راټول کړي دی او دټولو خخه یې وعده اخيستي ده په خپل الوهيت باندی او په خپل ربوبيت باندی اوټولو خخه یې دا وعده واخيسته، او دټولو خخه یې دا پونښنه وکړه چې: *أَلَسْتُ بِرِّبِّكُمْ قَالُوا بَلَى (آیا زه ستاسي رب نه یم، نودی تولو انساناًو په جواب کی* ويل چې، ولی نه ته زموږ رب یې) نوالله ﷺ دوی ته و فرمایل چې زه شاهد کوم په تاسي باندی دا اوه آسمانونه او دا اوه مزکی او دا ستاسي پلار آدم ﷺ، په دی خبری چې تاسي دقیامت په ورخ دا ونه واياست چې: موږ ته پته نسته، پوه کړي په دی خبری باندی ځان چې نسته بل الله ماسوا زما خخه او نسته بل رب غیر زما خخه، او شريك مه جوړوی زماسره بل خوک، او زه به درليجم تاسي ته پيغمبران او رسولان چې تاسي ته به زما وعده او ميشاق نسي، او زه به په تاسي باندی خپل کتاب نازلوم. نودا تول نسل دآدم ﷺ به ووايې چې موږ شاهدی کوو چې ته زموږ رب یې او زموږ الله یې، نسته زموږ دپاره بل رب ماسوا ستا خخه او نسته زموږ دپاره بل رب ستا خخه ماسوا او نسته زموږ دپاره الله بل ستا خخه. نودوی اقرار وکی په دغه ورخ داطاعت. اولوړ سو آدم ﷺ دی خپل نسل ته چې خپل نسل و ګوري کم به چې دده خخه او دده داولاد خخه ترقیامته پوری پیداکېږي نودی چې کله خپل نسل

(۱). ددي تخريج امام احمد کېيدی ۱۲۷۳ او دارنګه نقل دی په نزد دېخاري، كتاب احاديث الانبياء، باب خلق آدم و ذريته ۳۳۴۲ هم په دې لفظ سره، يقیناً الله تعالى به ووايې هغه سپک عذاب والا جهنمي ته، الحديث، او مسلم، كتاب صفة القيامة والجنة والنار باب في الكفار ۱۴۷۱۷ دطريقي دشعبه خخه.

وویني چې دی کې فقیران او مالداره، او بىكلی او بىرنګه روغ او ناجوری او دا سى نورو
نبانو والا انسانان وه. نودی وویل ای ربہ زما داتول انسانان دی ولی یوشان نه دی پیدا
کړی؟ نوالله ﷺ به ورته و فرمایي چې زه داغواړم چې زماشکر و کابري. او په دی کې يې
پیغمبران ولیده چې په شان د شمعو وه او دنور خخه به ډک به وه، او خاص سوی وه په یوبل
میثاق او وعده باندی چې هغه نبوت اور سالت دی پس داهغه خصوصیت دی چې الله ﷺ
ذکر کړی دی: وَإِذْ أَخْذَنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرِيمَ وَأَخْذَنَا
مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا (الاحزاب ٧٦)، او دارنګه په بل خای کې فرمایلی دی: فَاقِمْ وَجْهَكَ لِلَّدِينِ حَنِيفًا
فَطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ (الروم ٣٠)، مخکی دا ذکر سوه چې الله ﷺ کله
امر وکی ملائکو ته د سجدی آدم ﷺ ته، ټولو دالله ﷺ دامر پوره والی وکی او منعه سو
ابليس د سجدی خخه دوجی د حسد او عداوت خخه، نوالله ﷺ و شری هغه د جنت خخه او
لیری يې کې د خپل دربار خخه او کښته يې کې مزکی ته شرل سوی او ملعون او تریل سوی.
امام احمد وايی په نقل کولو سره دوکیع خخه او دی علی خخه او د محمد خخه چې دادواړه
حامن د عبیددی دوی نقل کوي داعمش خخه دی نقل کوي دابی صالح خخه دی نقل کوي
دابی هریره خخه دی وايی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چې وویل آدم ﷺ سجده نو
سجده يې وکړه، نو ولگیدی شیطان چې ژړا يې شروع کړه او وی ویل: ای تباہی او افسوس
دی وی زما د پاره. امر و سو آدم ﷺ ته د سجدی نوده سجده وکړه نودده د پاره جنت دی،
او ماته د سجدی امر و سو نوما نافرمانی وکړه نوزما د پاره اوردي. (۱) بیا آدم ﷺ په جنت
کې اقامت اختیار کې د خپلی بسخی حواء سره، چې خوراک به يې کوي د دی جنت خخه چې
خه ته به يې زړه کیدی، بیا چې کله دوی خوراک وکې ده ګه درختی خخه چې ده ګه خخه منع
سوی وو نوددوی خخه وکښل سو هغه لباس چې دوی پکښی وه او را کښته سوه مزکی ته.
واختلاف مو درا کښته کیدو په باره کې مخکی ذکر کړی دی. او اختلاف سوی دی په
مقدار او اندازه د دوی داقامت په جنت کې: نوبغضو ویلی دی چې یو خو ورځی د دنیا
دورخو په مقدارې تیری کړی دی، او مخکی مو ذکر کې هغه چې روایت يې کړی دی امام
مسلم دابی هریره ﷺ خخه مرفوعاً: او پیدا سوی دی آدم ﷺ په آخری ساعاتونو دورخ
د جمعی هم په دغه ورڅه باندی پیدا سو او هم په دغه ورڅه باندی د جنت خخه را وايستل سو.
ابن جریر هم وايی چې: معلومه خبره ده چې آدم ﷺ پیدا سوی دی په آخری ساعت دورخی

(۱). ددې حدیث تخریج امام احمد کریدی ۱۲۷۱۳ او همدارنګه په نزد د بخاری هم ذکر دی، کتاب احادیث الانبیاء،
باب خلق آدم و ذریته ۳۳۴۶ هم په دې الفاظو سره، چې الله تعالى به دقیمات په ورڅه هغه ادٹی جهنمی ته
وايی....الحدیث، او مسلم په کتاب صفة القيامة والجنة والنار فی باب الكفار کی ۱۴۷۱۷ کی طریقی د شعبه خخه.

د جمعی کې، اویوساعت د هغه دری اتیا کاله او خلور میاشتی دی، نودی پروت وو په داسی حال کې چې روح په کې نه وو تر خلوینښو کالو پوري او اقامت یې کړي دی په جنت کې مخکی د دی خخه چې راکښته سی دری خلوینښت کاله او خلور میاشتی.^(۱)

او دارنګه روایت ذکر کړي دی عبد الرزاق په نقل کولو سره د هشام بن حسان خخه دی نقل کوي دسوار خخه چې دا خبر رسان دعطا بن رباح وو: دی وايې: کله چې الله ﷺ آدم ﷺ د جنت خخه راوايستی نودده پښی په مزکی کې وی او سریپی په آسمان کې وو نوالله ﷺ دی او برد کې په اندازه دشپیتو گزو، نونه دی نسل دده چې قدونه یې کمیری تراوسه پوري او دارنګه ذکر کړي دی ابن جریر دابن عباس خخه: چې الله ﷺ و فرمایل آدم ﷺ ته: ای آدمه یقیناً زما د پاره یو حرم سته په اړخ د عرش کې نوته بیرته ولارسه او جور کړه زما د پاره کور او د هغه خخه طواف کوه لکه خه رنګه چې طواف کوي ملائکي زما د عرش خخه، او ولیبه الله ﷺ یوه ملائکه چې هغه ئای ورته و بنیې او مناسک یې و رونبیې، او دایې هم ذکر کړي دی چې آدم ﷺ پر کم ئای چې تیرسوی دی هغه ئای کې بیا کلی جورسوی دی: او ده داهم نقل کړي دی اول ډوډی هغه چې آدم ﷺ په مئکه کې خورلی هغه او ه دانی د غنم وی چې جبرايل ورلره را وړي وی نودوی پونښنه ترینه و کړه چې دا خه دی؟ نوورته یې: وویل چې دا د هغه درختی خخه دی چې د کم خخه ته منع سوی وی او تا ترینه خوراک کړي وو. نودوی ورته و فرمایل چې په دی خه و کم؟ نو جبرايل ورته و فرمایل چې دا په مئکه کې و شیندنه، نوده و شیندلي دغه دانی نوده ری دانی خخه سل زره دانی جورې سوی نوبیا ده هغه وریبل، او بیا یې غلبیل کړه او بیا یې و خنده له بیا یې وړه تری نه جور کړه او بیا یې ترینه خمیره جوره کړه او بیا یې ترینه ډوډی پخه کړه بیا یې ډیر په سختیو سره و خورله.

او دا قول دا الله ﷺ په دی دلالت کوي: فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْفُقُّي، او وو اولی کپړی ددوی دوریو د پسو خخه چې هغه یې پرې کړي او بیا یې ترینه تار جور کې، بیا یې ترینه خان ته جبه چې ورته چوغه هم ویل کېږي جوره کړه او حوا ته یې ترینه خادر او لوپتیه جوره کړه.

او په دی خبره کې هم ډیر اختلاف سوی دی چې آیا آدام ﷺ اولاد په جنت کې پیدا سوی وو او که نه: بعضو ویلی دی چې نه وو ددوی د پاره اولاد په جنت کې او بعضو ویلی دی چې ددوی د پاره اولاد په جنت کې پیدا سوی وو، نو وو قabil او خور د هغه چې پیدا سوی وو په جنت کې. او دا خبره ذکر سویده چې ددوی د پاره به په یوه حمل کې دوہ بچې وه یوبه په کې نزو او بل به په کې عورت اوامر ورته سوی وو چې واده به کوي هريو زوي د خپل دورور د خور سره چې ورسره پیدا سویده او دابل به ددي بلی سره واده کوي.

قصه دزامنو د آدم ﷺ : قابيل او هابيل

الله ﷺ په قرآن کريم کي فرمایلی دی: وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ بَأَبَا إِبْرَاهِيمَ أَدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَبَا قُرْبًا فَتُقْبَلُ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقْبَلُ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يُتَقْبَلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ (٢٧) لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِي إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَحَافِظُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ (٢٨) إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تُبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونُ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ (٢٩) فَطَوَعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ (٣٠) فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيهِ كَيْفَ يُوَارِي سَوَادَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعْجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مُثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأَوْارِي سَوَادَ أَخِيهِ فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ (٣١) (المائدہ ١٢٧).

علامه السدى ويلى دی په نقل کولو سره دابې مالک خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه دی نقل کوي دمره بن ابن مسعود خخه دی نقل کوي دیوهلى دصحابو خخه وو آدم ﷺ چې په نکاح کوله به یې دیوه نس دواړه حمل دبل نس ددواړو حمل سره، نوهابيل وغونته چې واده وکي دقابيل دخور سره او خور دقابيل ددي خخه بناسته ووه.

اودا دقابيل دهابيل خخه مشرهم وو، نو دقابيل وغونته چې دی خپل خور ته په هابيل باندي بنه والي وركى، نو آدم ﷺ ورته امروکى چې په نکاح وركى داخله خور هابيل ته نوهغه انکار وکي او امربي ورته وکي دصدقى ورکولو، او ولاړي آدم ﷺ مکى ته چې حج وکي، آدم ﷺ خپلو بچو ته دمزکو دحافظت ذمداري ورکره نوټولو انکار وکي تردی چې دقابيل دا ذمواري قبوله کره، بياچې کله دی هابيل او دقابيل دواړو صدقه ورکوله نوهابيل یوه غته بچې داوبنې ورکره او دده سره پسونه او بزى ډيرى وى. او دقابيل ورکره یوه ګيدې دخپلو کروندو خخه چې بیکاره وه نواور رالي او دهابيل صدقه یې و خورله او دقاibil صدقه یې پريښوله، نو دقابيل ته درد ورلي او هابيل ته یې وویل چې زه تاوازنم چې ته زما دخور سره واده ونه کي، نودی هابيل ورته وویل چې الله ﷺ صدقه دمتقيانو قبلوی. او دارنګه روایت ذکر کړي دی ابن عباس په نورو وجهو سره، په نقل کولو سره دعبدالله بن عمر خخه ده ويلی دی په دی روایت کي چې زمادي قسم وی په الله ﷺ باندي چې مقتول زورور وو دقائل خخه. ليکن منع کي دی حرج چې او بد کي لاس خپل وهغه ته، او دارنګه ذکر کړي دی ابو جعفر الباقر چې آدم ﷺ زيرى وركى دخوشحالى دوى ته په قبلیدو باندي دهابيل خخه او په نه قبلیدو باندي دقابيل خخه نو دقابيل وویل آدم ﷺ ته: چې دهابيل خخه حکه قبول سو چې هغه ته تادعا کړي وه او ماته دی دع انه وه کړي، او وعده یې وکړه دخپل ورور سره دهغه کارچې قصد یې ورته کړي وو چې دهغه وژل وو. پس یوه شپه وه چې هابيل دپسو او بزو سره ناوخته کي، نو وليري آدم ﷺ دقابيل چې وکوري چې ده ولی ناوخته کي، کله چې

ولاري قابيل نودي يې وليدي دخپل کار سره نورته يې وویل چې ستاسه الله ﷺ صدقه قبوله کړه او زماسه يې قبوله نکړه نوهايبل ورته وویل چې الله ﷺ قبلول کوي د پرهيزگارانو خخه نوغصه سو قابيل په دې خبره باندي او ويې وه هابيل په او سپنه باندي چې دده سره وه نودي يې مرکۍ او بعضو ويلى دې چې دې يې مرکۍ په ويشتلو سره په ډبرې باندي پر سر، او دې بيده وو نووفات سو. او بعضو ويلى دې چې دې ته يې پر مری باندي زور ورکړي وو اونوکان يې په لګولی وو لکه خه رنګه چې حيوان نوکان لګوی نو مر يې کې. والله اعلم. او قول دهابيل کله چې ورته دقتل اخطار ورکول کیدی: *لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لَأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ* دا قول دلالت کوي په حسن خلق دده باندي او په خوف باندي دالله ﷺ خخه دا دلالت کوي په خشيت او عاجزی دده باندي او ئان يې بچ ساتي دهغه کار خخه چې ورور ورته اراده کړي وه يعني هغه ورته دقتل اراده کړي وه نوده ورته دا اراده نه وه کړي. او ددې وجی خخه ثابت سوی دې په صحیحینو کې درسول الله ﷺ خخه چې هغه فرمایلی دې: کله چې دوه مسلمانان په خپلو کې دیوبل سره مخامنځ سی دتورو په لحاظ نو قاتل او مقتول دواړه به په جهنم کې وي: نو صحابوو پونښنه وکړه چې ای دالله رسوله. قاتل خوقتل کوي نو خکه جهنم ته ئې نومقتول ولی جهنم ته ئې؟ نورسول الله ﷺ و فرمایل چې: دې حریص وو دهغه پر قتل باندي ^(۱)

او دا رنګه قول دده: *إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تُبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ*، يعني زه پريبدم قتل ستا که خه هم چې پرتا زوروريم او قوي يم او ما دا عزم کړيدی چې ته ککړ سی زما په ګناه باندي او په خپله ګناه باندي، يعني زما دقتل په ګناه باندي به هم ملوث سی او کم چې دې خپله مخکی کړي دې په هغه کې هم ککړ سی، دا قول ذکر کړيدی مجاهد او السدى او ابن جریر او داسی نورو، او دلته دا مراد نه دې چې ګناهونه دمقتول ټول او په دقاتل غارې ته په مجرد قتل سره لکه خرنګه چې داوهم کړيدی بعضو خلګو، او هرڅه چې دا خلګ ذکر کوي حدیث دنبې ﷺ نودغه خلګ دهیڅ خخه نه دې خبر لکه دا قول سو: چې نه به پريبدی قاتل پر مقتول باندي ذره هومره ګناه. ^(۲) نو ددې حدیث دپاره بالکل

ددی حدیث تخریج کړي دی امام بخاری په: کتاب الفتنه کې. باب اذا التقى المسلمان بسيفهمما (١١١٨) او مسلم په کتاب الفتنه اشراط الساعة (٤٢٨٤) کې ذکر کړي دی. او ابوادود په کتاب الفتنه والملامح، باب فی النهی عن القتال فی الفتنة (٤٢٨٤) او نساي په کتاب التحریم کې باب تحريم القتل (٤١٠٣) او ابن ماجه په کتاب الفتنه. باب اذا التقى المسلمان بسيفهمما، او الفاظ ددی دادی: که په دوو مسلمانانوکی یوه پر بل باندي اسلحه لوړه کړه نودواړه به په جهنم کې وي، نوکه یودا بل قتل کې نودواړه به په کې دا خلیبو.

(۲). دا ذکر دی په الدرر المنتشرة فی الاحادیث المشتهرة (٣٥٩) کشف الخفاء (٢٤٠) او ویلی دی سخاوی په المقاصد الحسنة (٩٥٠) او ویلی دی ابن کثیر: ددی دپاره بالکل اصل نسته او معنایی صحيح ده لکه خه رکم چې =

اصل نسته، داحدیث ضعیف دی لیکن په دې قول باندی اتفاق سویدی دبعضو خلگو چې دقيامت په ورخ به مطالبه کوي مقتول دقاتل خخه نونه به وي حسنات دقاتل چې پوره والى وکړي دمقتول دپاره نو وابه رول سی ګناهونه دمقتول قاتل ته، لکه خرنګه چې ثابت سوی دی دا په صحیح احادیشوکی دټولو ظلمونو په باره کې، اوقتل په دې ظلمونوکی غټه ظلم دی، او موب دا ذکر کړیدی په تفسیر کې.

او دارنګه روایت ذکر کړیدی امام احمد او ابو داؤد او ترمذی په نقل کولو سره دابی وقاص خخه چې ده ویلی دی په وخت دفتني دعثمان بن عفان کې: چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی، یقیناً یوه فتنه به په تاسی کې واقع کېږي په هغه کې به ناست غوره وي دلواړ خخه او ولاربې په کې بنه وي دتلونکی خخه او تلونکی به بنه وي دلور ختونکی او منډه و هونکی خخه. نو صحابي ويله چې اى دالله رسوله اياته پیدا کې چې زما کور ته خوک رادته سی او ماته لاس را او برد کړي. نورسول الله ورته و فرمایل چې، ته سه په شان دزوی دآدم ﷺ (۱) او دارنګه روایت ذکر کړي دی ابن مردویه دحذیفه بن الیمان خخه مرفوعاً، چې هغه فرمایلی دی: ته سه په شان دبنه دحامنو دآدم ﷺ په بل روایت کې امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دابو معاویه خخه او دوکیع خخه، چې دا دواړه وايی چې موب ته داحدیث بیان کړي دی اعمش دی نقل کوي دعبدالله بن مره خخه او دی نقل کوي دمسروق خخه دی نقل کوي دابن مسعود خخه دی وايی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: نه قتل کېږي یونفس په ظلم سره مګروی به زوی دآدم چې اول قتل یې کړي دی خه حصه په ګناه دده کې، ولی هغه اول شخص دی چې داستن یې اجراء کړیدی. (۲)

او په (قاسيون) نومی علاقه کې چې په شمال ددمشق کې واقع دی هلتہ یوڅو غارونه دی چې هغه ته معارات الدم ويل کېږي دا مشهوره دی په دې خبری چې په هغه ئای کې قابيل

= دانقل کړي ابن حبان دعمر خخه مرفوعاً په دې الفاظو سره: یقیناً توره محو کونکی ده دګناهونو. اود عقيلي دپاره په ترجمه داصوم بن غیاث کې، چې هغه دضعفائو خخه شمارل سوی دی، دادی: نه تیرېږي یوه توره پرچا باندی مګروی محو کونکی ده ګناهونو لره. مګر ناصر الالباني ویلی دی په السلسلة الضعيفه کې (۲۸۷۱) چې ددي دپاره بالکل اصل نسته.

(۱). ددي حدیث تخريج کړي دی ترمذی په: کتاب الفتنه کې، باب ماجاء تكون فتنه، القاعد فيها خير من القائم (۱۹۴۴)، ابو عيسی ویلی دی، او روایت سوی دی ددي حدیث دسعد خخه هغه نقل کړي دی دنبی ﷺ خخه او احمد نقل کړي دی دا په (۱۸۵) او ابو داؤد په کتاب الفتنه والملاحم کې: باب في النهي عن السعي في الفتنه (۴۲۵۷۴) او صحیح کړي دی دا البانی په الجامع الصغیر کې (۲۳۱۱).

(۲). ددي حدیث تخريج بخاری کړي دی په کتاب احادیث الانبياء کې، باب خلق آدم و ذريته (۳۳۳۵) او مسلم: په کتاب السامه، باب اشم من سن القتل (۱۱۲۱) او ترمذی: په کتاب العلم کې، باب ماجاء: الدال على الخير كفاعله (۲۲۷۳) او دا حدیث حسن او صحیح دی اونساي په کتاب تحريم الدم کې (۳۹۹۶).

خپل ورور هابیل قتل کړی دی، او دا خبره نقل سویده دا هل کتابو خخه.
اودارنګه قول دالله ﷺ : فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَيْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيهِ كَيْفَ يُوَارِي سَوَّاً أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعْجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مُثْلَهَا الْغَرَابِ فَأُوَارِيَ سَوَّاً أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ (المائدة ٣١) خه علمائو دا خبره ذکر کړیده چې ده دا خپل ورور یوکال په اوږدې باندۍ ګرځولی دی. او نورو ویلی دی چې لوړ کړی یې وو داسل کاله او وو همداسى تردی چې راولیبل الله ﷺ دوه کارغان، امام السدی ویلی دی په اسناد خپل سره صحابوو ته چې دادوه ورونيه وو دواړو دیوبل سره جګړه وکړه نودایوه دابل قتل کی او بیا بی ورلړه کنده وکښله او په هغه کې یې دفن کې او دا یې ده ته بنو دله چې دی هم خپل ورور په داسی طریقی سره دفن کې، نوکله چې ده ولیده داطریقه نووی ویل (یاویلتې اعجزت) نوده وکړه لکه خرنګه چې کړی وو هغه کارغه او دفن یې کې خپل ورور او ویلی دی مجاهد چې قابیل ته په جزا ورکولو کې تیزی وسوه او په هغه ورڅه عذاب ورکول سو په کم ورڅه یې چې خپل ورور ووژی او دواړه ځنګونه یې ور معلق کړه په دواړو ورنونو پوري، او وګرځول سو مخ دده دلمراخ ته دادو جی دده دګناه خخه او دو جی دده دحسد او بغض خخه دخپل ورور سره او دپلار سره.

اودارنګه په حدیث کې داسی ذکرسوی دی چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چې داسی یوه ګناه هم نسته چې ده ګه عقوبت الله ﷺ په دنیا کې انسان ته ورکوی سره ددی چې په آخرت کې ورته هم ده ګه جزا ورکول کېږي مګر هغه ظلم دی او خپلولی قطعه کول دی. (۱)

او هرڅه چې هغه خه دی چې ذکر دی په کتاب دا هل کتابو کې چې دوی ګمان دتورات پر کوي: چې الله ﷺ نیته ورکړه ده ته، او دی او سیدی په (نود) مقام کې چې دا په شرق اړخ دعدن کې ده او دا او سنی خلګ ورته (قینین) وايی او دده یوزوی پیدا سو چې نوم یې خنون وو او دخنون یوزوی وو چې نوم یې عندر وو او دعندر زوی محوایل او دمحوایل زوی متوضیل او د متوضیل زوی لاماک وو. ده دوی بسحی کړی وي: چې دیوی نوم عداوه او د بلی نوم صلاوه. نو پیدا سو دعا خخه یوزوی چې نوم یې (ابل) وو او دی او ل هغه شخص وو چې او سیدلی دی په قباب کې او مال یې جمع کړی وو. او بل زوی یې پیدا سو چې نوم یې (نوبل) وو او دا او ل هغه شخص وو چې ده دساز دپاره دوی کاسی جورې کړی وي او دواړی به یې یو دبله وهلی. او پیدا سو د (صلا) خخه یوزوی چې نوم یې (توبلقيں) وو او دی او ل هغه

(۱). دا حدیث صحیح دی تخریج ددی ترمذی کړی دی په کتاب القيامت کې، باب (۵۷) (۱۱۲۵۴) او ویلی یې دی چې دا حدیث حسن صحیح دی، او باوداود په کتاب الادب کې ذکر کړی دی، باب النهی عن البغی (۴۹۰ ۲۱۴) او ابن ماجه: په کتاب الزهد کې ۱ باب البغی (۲۵۴۱۲) او دا بی ویلی دی چې دا صحیح الاسناد دی او صحیح کړی دی دا البنی په الادب المفرد کې ۴۸

شخص وو چې د پیتلو خخه او د اوسپني خخه یې اسباب جور کړي وه، او یوه لوري پیدا سوي وه چې نوم یې (نعمه) وه. او دا هم ورسه ذکر دی چې آدم ﷺ خپلی نسخی ته یو وار راغی نوددی نسخی خخه پیداسو یو غلام چې د هغه نوم یې (شیش) کښینسووی او ویل سوی دی چې د انوم یې ورته حکه اینبسوولی دی چې دی ورلره اللہ ﷺ دهابیل په مقابل کی هبه کی. او پیدا سو د شیث ﷺ یوزوی چې نوم یې نوش وو.

او ویل سوی دی چې عمر د آدم ﷺ تردغه ورځی پوری چې په کمه ورڅ کی د هغه زوی شیث پیداسوی وو یو سل او دیرش کاله وو، او وو عمر د شیث په هغه ورڅ چې دده زوی انوش پیداسوی وو یو سل او پنځه شپیته کاله وو او دوی دواړو بیا ددی د پیدائش خخه وروسته (۸۰۷) کاله ژوند تیرکړی دی. او ددوی نور زامن او لوښی هم پیداسوی وی ماسوا دانوش خخه. او د انوش یو ټوی پیداسو چې نوم یې قینان وو او د انوش عمر په دغه وخت کی نوی کاله وو او ددی د پیدائش خخه وروسته یې (۸۱۵) کاله ژوند تیرکړی دی او ددی هم نور ځامن او لوری پیداسوی وی، بیاچې کله وو عمر د مهلا ییل پنځه شپیته کاله دده هم یو زوی پیداسو چې نوم یې (خنوخ) وو او ددی د پیدائش خخه وروسته یې (۸۰۰) کاله ژوند نور تیرکړی دی او دده نور او لاد هم وو ماسوا د خنوخ خخه.

بیاچې کله وو عمر د خنوخ پنځه شپیته کاله نودده یوزوی پیداسو چې نوم یې متوضلخ وو او دده د پیدائش خخه وروسته یې (۸۰۰) کاله ژوند نور تیرکړی دی، بیاچې کله وو عمر د متوضلخ (۱۸۷) کاله نودده یوزوی پیداسو چې نوم یې (لامک) وو او دده دولادت خخه وروسته یې (۷۸۲) کاله ژوند تیرکړی دی او دده هم نور او لاد سوی وو، او بیاچې کله وو عمر د لامک (۱۸۲) کاله نودده یوزوی پیداسو چې نوم یې (نوح) وو او دده د پیدائش خخه وروسته یې (۵۹۵) کاله نور ژوند تیرکړی دی او دده نور او لاد هم پیداسوی دی. بیاچې کله د نوح ﷺ عمر (۵۰۰) کاله وو دده دری ځامن پیدا سو هم چې نومونه یې (سام، حام، یافث) دی داهغه مضمون دی کم چې د اسرائیل په کتاب کی په وضاحت سره ذکرسوی دی د تاریخ په محفوظ کیدلو کی نظردی ولی چې په دی کی دیری غلطیانی دی چې هغه به موب ذکر کوو په خپلو مواضعو کی انشاء اللہ ﷺ، او دارنګه ذکر کوی امام ابو جعفر بن جریر په تاریخ خپل کی چې د حواء د آدم ﷺ خخه خلوینېنت بچې په (۲۰) حملونو کی (۱) پیدا سوی وه او ابن اسحاق ویلی دی چې دوی نومونه هم پر اینبی دی. واللہ اعلم.

او چا ویلی دی چې په (۱۲۰) حملونو کی یې دو هم چې زیبولی دی چې یو به نارینه او بله به زنانه وه. چې اول په هغه کی قابیل او د هغه خور وه او آخر د هغه عبد المغیث وو، بیا

خپاره سو خلگ دهغه خخه وروسته په مئکه کي اوقييلي اوډلى جوري سوي، اوتر ليري ځایونو پوري خلک ولاره لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةً وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً، (النساء ١٦) اودارنګه ذکر کړی دی اهل تواریخو چې آدم ﷺ وفات سوي نه وو تردی چې دخیل نسل خخه یې (٤٠٠) افراد ليدلی وه. والله اعلم. اودارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةً وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيُسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لِئَنْ أَتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ (١٨٩) فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَاهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ (١٩٠)، (الاعراف ١١٨٩) نودا تنبیه ده اول آدم ﷺ ته اوبيا ذکر دجنس دی. اونه دی مراد په دی ئای کي صرف آدم ﷺ اوحواء، ولی چې اول ذکر دشخص واحد سوي دی بیا ورپسی ذکر دجنس سوي دی لکه رنګه چې ذکرسوی دی په دی قول دالله ﷺ کي: وَلَقَدْ خَلَقْنَا إِلَيْسَانَ مِنْ سُلَالَةِ مِنْ طِينٍ (١٢) ثُمَّ جَعَلْنَاهُ ظُفْفَةً فِي قَرَارِ مَكَيْنٍ (١٣) (المؤمنون ١٢) دارنګه دآدم ﷺ په فضائلو باندي ډير احاديث وارد دی چې یودهغه خخه داقول درسول الله ﷺ دی چې دابې ذر ﷺ خخه نقل دی دی وايې چې ماپوبنتنه وکړه درسول الله ﷺ خخه چې قول پیغمبران خودی؟ نورسول الله ﷺ ماته جواب راکی چې (١٢٤٠٠) دی نوما بیاپوبنتنه وکړه چې په دی کي خورسولان دی؟ نورسول الله ﷺ وفرمايل چې (٣١٣) دی چې داجم غفيردي: نوماورته وویل چې اول ددی خخه خوک وو؟ نو ويې فرمایل چې آدم ﷺ دی نوما ورته وویل چې اياadi نبې اورسول دواړه دی؟ نورسول الله ﷺ راته وویل چې هو! پیدا کړي دی الله ﷺ دی په خپلو لاسونو سره او بیاپې په کي دخیل روح خخه روح وراچولي دی اوبياپې برابر کړي دی دمخ دارخ خخه. (١)

اودارنګه ویلی دی طبراني په نقل کولو سره دابراهيم بن نائلة الاصبهاني خخه دی نقل کوي دشیبان بن فروخ خخه دی نقل کوي دنافع بن هرمز خخه دی نقل کوي دعطا بن رباح خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه دی وايې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: چې ايازه نه خبروم تاسی په بنې ملائکو باندي چې هغه جبريل دی، اوپه بنې پیغمبر باندي چې آدم ﷺ دی اوپه بنې ورڅ باندي چې ورڅ دجمعی ده اوپه بنې میاشت باندي چې میاشت دروژی ۵۵، اوپه بنې شپې باندي چې شپې دليلة القدرده، اوپه بنې بنسټي باندي چې مریم بنت عمران ده (٢) دا اسناد ضعیف دی، او ویلی دی کعب الاحبار: نه به وی په جنت کي دهیخ چا دپاره

(١). دا خه حصه ده داورد حديث خخه چې تخریج یې کړي دی احمد (٢٤٤١٥).

(٢). داموضوعی حديث دی تخریج ددی کړي دی الطبراني (١١٣٤١) حج ا١١، اوهيشمی ویلی دی په المجمع کې =

بېرې مګر دآدم ﷺ به بېرې وې. بېرې ددې به توره وې اوترنامه پورې به وې اواسم کنيه به نه وې دهیخ چادپاره په جنت کې مګر دآدم ﷺ دپاره به وې، په دنياکۍ ورته ابو البشر ويل کېږي او په جنت کې به ورته ابو محمد ويل کېږي.

اودا رنګه روایت ذکرکړي دی ابن عدی د طریقی دشیخ ابن ابی خالد خخه چې هغه نقل کوی د حماد بن سلمه خخه دی نقل کوی دعمرو خخه دی نقل کوی دابن دینار خخه دی نقل کوی د جابر بن عبد الله خخه مرفوعاً: دی وايى چې اهل جنت والا به رابلل کېږي په جنت کې په خپلو نومونو سره مګرنه آدم ﷺ چې هغه به په اسم کنيه سره رابلل کېږي چې ابا محمد دی اوددی روایت ابن عدی هم دی چې هغه نقل کوی دعلی بن ابی طالب خخه او هغه ضعیف دی په ټولو وجوهه سره. ^(۱)

او په حدیث د اسراء کې هغه چې په صحیحینو کې ذکر دی: کله چې رسول الله ﷺ په آدم باندی تیرسو او دی وو په آسمان د دنیاکۍ، نورته یې و فرمایل چې په خیر راغلی دی وې تالره ابن صالحه او ای نبی صالحه، نورسول الله ﷺ و فرمایل چې ماوکتله ده ګه راسته اړخ ته نویوه توره ډله ناسته وہ او کله چې می وکتله ده ګه چې اړخ ته نویوه توره ډله وہ کله چې دده راسته اړخ ته می وکتله نو خندل یې او کله چې می ورته چې اړخ ته وکتل ژړل یې، نوما و فرمایل چې ای جبرايله داخله دی؟ نوجبرايل وویل چې دا په مینځ کې آدم ﷺ دی اودوا پو اړخونو ته یې نسل دی کله چې دی خپل راسته اړخ ته وګوری نو و خاندی او کله چې خپل چې اړخ ته وګوری نو و ژارې ولی چې دا رسته اړخ جنت والا دی او چې اړخ والا جهنميان دی ^(۲)

او دارنګه ابوبکر البزار ویلی دی په نقل کولو سره د محمد بن المثنی خخه دی نقل کوی دیزید بن هارون خخه دی نقل کوی د هشام بن حسان خخه دی نقل کوی د حسن خخه دی وايى چې وو عقل د آدم ﷺ په شان د ټولو بچو د آدم ﷺ او ویلی دی بعضو علماء و په دی قول درسول الله ﷺ کې: نو وروسته زه تیرسم په یوسف ﷺ باندی او هغه وو چې هغه ته ورکول سوی وو خه حصه د حسن، او معنی ددی داده چې دی وو په نیما یې د حسن د آدم ﷺ

= (۲۱۴۵) او روایت ددی کې دی طبرانی په الکبیر کې او په هافع ابو هرمز دی او دا ضعیف دی او دا رنګه یې ویلی دی په (۲۴۰۱۳) او دارنګه یې ویلی دی په (۱۹۸۱۸) او دا متروک دی، او ویلی دی البانی په ضعیفو کې (۲۱۵۷) چې دام موضوعی دی. والله اعلم

(۱). ددی راوی ابن عدی دی دایې ذکر کې دی په الكامل کې (۳۰۲۱۴) او په الموضوعات دابن جوزی کې (۱۲ ص ۴۲۸) او ویلی یې دی چې دا حدیث نه دی صحيح درسول الله ﷺ خخه.

(۲). دا صحیح حدیث دی داخله جزو دی دیوارد حدیث خخه تخریج ددی کې دی امام بخاری په کتاب الصلاة کې، باب کیفیت الصلوات المفروضه فی الاسراء (۳۴۹ ۱۱)، او اطراfat ددی په (۱۴۳۴، ۳۴۳۲)، او مسلم په کتاب الایمان کې، باب الاسراء بررسول الله ﷺ (۲۱۷۱۲، ۲۱۷۱۳)، او احمد په (۱۴۳۱۵)، او احمد په (۱۴۴).

باندی او دا مناسبه ده، ولی چې الله ﷺ پیدا کړی دی آدم په خپلو لاسونو سره او صورت یې ورکی په خپلو لاسونو (یعنی په خپل قدرت سره) اوروح یې په کې خپله اچولی دی. نوالله ﷺ به نه وو چې پیدا کوي به یې بنائسته شيان.

او دارنګه روایت نقل سوی دی دعبدالله بن عمر خخه او دابن عمر خخه هم داسی روایت دی مرفوعاً او موقوفاً په دواړو صورتونوکی: کله چې الله ﷺ جنت جورکی نوملائکو ورته وویل چې ای زموږ ربه و ګرځو دازموږ دپاره ولی چې تاګرڅولی دی آدم ﷺ لره دنيا او هغه په هغه کې خوراک او چښناک کوي، نوالله ﷺ ورته و فرمایل چې زمادی په خپل عزت او جلال باندی قسم وی چې زه به دنه کوم په دی کې نیکان او صالحین، یعنی داجنت د صالحینو دپاره جوردي (۱) دارنګه په بل روایت کې رسول الله فرمایلی دی: یقیناً الله ﷺ پیدا کړي دی آدم ﷺ په صورت خپل باندی (یعنی دبل چاپه صورت نه وو) (۲) پردي حدیث باندی ډير او بد بحث سوی دی چې دا حکایت دتفصیل نه دی.

وفات د آدم ﷺ او وصیت ده ځله خپل زوی شیث ﷺ ته

معنی دشیث: دا الله ﷺ هېه (یعنی دا الله ﷺ ورکړه)، او دا ورته حکم ویل کېږي چې دا الله ﷺ آدم ﷺ ته هېه کړی وو وروسته دهابیل خخه، ویلی دی ابوذر ځلبي په حدیث خپل کې په نقل کولو سره درسول الله ﷺ خخه: یقیناً الله ﷺ نازل کړي دی دآسمان خخه (۳۰۴) صحیفی، او ده ځله خخه یې په شیث ﷺ باندی (۵۰) صحیفی نازل کړي دی.

ویلی دی محمد ابن اسحاق: کله چې حاضرسو آدم ﷺ ته مرگ نووصیت یې وکی شیث ﷺ ته او هغه ته یې وبنووله دشپی او دورخی ګینتی، او ورته یې ددغو وختونو عبادتونه هم ورته وبنووله، او ورته یې داهم ویل چې په وروسته وخت کې به طوفان راخی. او ویل سوی دی چې دبئی آدم دنسب خاتمه په شیث ﷺ باندی سوی دی اونور اولاد دآدم ﷺ تهول مړه سوی دی او نیستی سوی دی. والله اعلم. او کله چې وفات سوآدم ﷺ نووه ورخ د جمعی رالی ورته ملائکي سره د خشبویانو او کفن د طرفه دا الله ﷺ د جنت خخه او عزتمندی کې په دی کې شیث ﷺ او ده ته یې وصیت وکی. ابن اسحاق وايې: تندر ونیوی لمرا او سپورې می تر (۷) ورخو او شپو پوری. او دارنګه ویلی دی عبد الله بن الامام احمد په نقل کولو سره دهد به بن خالد خخه دی نقل کوي دحماد بن سلمه خخه دی نقل کوي دحمید خخه دی نقل کوي دحسن خخه دی نقل کوي دیحیي خخه دی نقل کوي دابن ضمره السعدی خخه دی

(۱). روایت ددی ذکر کړي دی عثمان بن سعید الدارمي دعبدالله بن عمر خخه مرفوعاً او دا صحیح دی، همدارنګه ذکر ددی ابن کشیر په البدایه والنہایہ کې (۵۵۱) هم کړید.

(۲). دا خه حصه ده حدیث خخه تخریج ددی کړي دی بخاری په کتاب الاستئذان کې، باب بدء السلام (۱۱۲۲۷) او مسلم په کتاب البرو الصله کې، باب النهی عن ضرب الوجه (۱۲۲۱۲) او احمد (۲۲۱۲) دابی هریره خخه.

وايى ما ولیدى يوشىخ په مدینه منوره کې خبرى يې کولى مادهغه په بارى کې پونتنه وکړه نو خلګو راته وویل چې دا ابى بن کعب دې، نوده ویل: کله چې آدم ﷺ ته مرګ حاضر سو نوخپل زامنو ته يې وویل: اى زما بچو زماد جنت میوو ته زړه سوی دې. نودى وايى چې دده ئامن ولاړه چې دا میوی طلب کړي. نومخامنځ سوی دوی ته په لاره کې ملائکي او ددوی سره د آدم ﷺ کفن او خوشبويانۍ وي، او دوی سره وو تبر، او بیلچه. او بچې. نودوی ورته وویل چې اى بنی آدمو تاسى خه غواړي او دڅه شې طلب کوي؟ دوی ورته وویل چې پلار زموږ ناجوري دې او دهغه دجنت میوو ته زړه سوی وو، نودوی ملائکو ورته وویل چې ولاړ سې ستاسى پلار وفات سوی دې. کله چې دوی راله نوددوی پلار وفات سوی وو او کله چې دوی ولیده حواء نودوی يې و پېژنده. او بیا دا پیوسته سوه په آدم ﷺ پوری. نوآدم ﷺ ورته و فرمایل چې ليږي سه زما خڅه ولی چې زه ستا دوجي خڅه دلته راغلي يم، نو یواحی والی راوله زما او د ملائکو په مینځ کې، نودده خڅه يې روح واخیسته او غسل يې ورکي او کفن يې پر و پېچې او خوشبويانۍ يې پر ولګولۍ، او قبرېي ورته و کښي او لحدې ورته جورکي او د جنازې لمونځ يې ورکي او بیا پې قبرتې داخل کې او په قبرکي يې کښینبووی او بیا پې خاوری پر ورواقولی، بیادي ملائکو وویل: اى بنی آدمو داستاسی طریقه ده په مړو کې^(۱) اسناد ددي صحیح دې ده ته.

او دارنګه روایت ذکر کړي دې ابن عساکر د طریقی د شبیان بن فروخ خڅه دې نقل کوي د محمد بن زیاد خڅه دې نقل کوي د میمون بن مهران خڅه دې نقل کوي دابن عباس خڅه دې وايى چې فرمایلی دې رسول الله ﷺ: تکبیرات وکړه ملائکو په آدم ﷺ باندی خلور تکبیرات، او تکبیرات به کوي ابوبکر پر فاطمه باندی او تکبیرات به کوي عمر په ابوبکر باندی خلور واره، او تکبیرات به کوي صهیب پر عمر باندی خلور واره.^(۲) دا ویلى دې ابن عساکر. او راوی ددی غیر دابن میمون خڅه بل خوک دې نوبعضاً ویلى دې چې ابن عمر دې. او اختلاف سوی دې په هغه ئاي کې چې آدم ﷺ په کې دفن سوی دې نو مشهوره

(۱). ددی حدیث تخریج امام احمد کړي دې (۱۲۲ ۱۵)، او هیشمی وايى په المجمع کې (۱۹۹ ۱۸): روایت ددی کړي دی عبدالله بن احمد او په مسند الرویانی (۱۷ ۱۳) کې مرفوعاً ذکر دی په دی لفظ سره: کله چې آدم ﷺ وفات سو نو ملائکو ولمبوي. او بنی آدم ته يې وویل چې داستاسی طریقه ده په مړو کې. او دا ذکر کړي دی المقدسى په المختارات کې.

(۲). داضعیف حدیث دې راوی ددی ابونعیم دې چې دایې په الحلیه (۹۶۴) کې ذکر کړي دې او ددی دپاره شاهد سته د حدیث دا نس خڅه چې روایت يې کړي دې حاکم په مستدرک کې (۳۸۵ ۱۱) او ویلى يې دې چې دا حدیث حسن او صحیح دی او شیخینو ددی تخریج نه دې کړي او المبارک بن فضاله دا هل زهد او اهل علم والاو خڅه دې او ضعیف ګرځولی دې دا البانی په ضعیف الجامع الصغیر کې (۴۱۰ ۰۰)، مګر دا البانی ضعیف کیدل دې حدیث لره صحیح نه دې، ئکه چې البانی ډير صحیح حدیثونه ضعیف او ډير ضعیف حدیثونه قوی بلی دې. والله اعلم

خبره داده چې دی دفن سوی دی ده ګه غرسره دکم سره چې دی دآسمان خخه راکښته سوی وو چې په هندوستان کی دی اوبعضی وايی چې دی په غردايې قيس کی دفن سوی دی کم چې په مکه کی دی.

اوویل سوی دی چې کله دنوح الله دطوفان زمانه وه نونوح الله آدم او حواء دواړه په تابوت کی لوړ کړه او په بیت المقدس کی یې پت کړه دانقل سوی دی دابن جریرڅخه او ابن عساکر دبعضو خخه روایت کړی دی چې ویل سوی دی چې سریبی دمسجد ابراهیم سره دی او دواړی پښی یې دصخره دبیت المقدس سره دی. اووفات سوی وه حواء دده خخه یوکال وروسته.

واختلاف سوی دی دآدم الله په عمر کی: نوموب مخکی ذکر کړه په حدیث دابن عباس کی او په حدیث دابی هریره کی مرفوعاً: چې په لوح محفوظ کی دده عمر زر کاله لیکل سوی وو اودا معارضه نه کوي ده ګه خه سره چې په تورات کی ذکر دی چې ددی عمر (۹۳۰) کاله وو، ولی چې ددوی په قول کی طعن دی اودا مردود دی، ولی چې په دی کی خلاف سوی دی ده ګه خخه کم چې زموږ په لاس کی حق دی او معصوم دی دخطایانو خخه، او دارنګه جمع ددی ممکنه ده په مابین دتورات او هغه خه کم چې په حدیث کی دی، ولی خه چې په تورات کی ذکرسوی دی که دا چیری محفوظ وی نو دابه حمل وی په موډه داقامت ددی په مئکه کی وروسته دراکښته کیدلو خخه، اودا (۹۳۰) کاله په حساب شمسی سره صحیح دی او په حساب قمری سره (۹۵۷) کاله جورپې او دی ته به اضافت وسی ده ګه (۴۳) کالو کم یې چې په جنت کی تیرکړی دی مخکی دراکښته کیدو خخه لکه خه رنګه چې ذکر کړی دی ابن جریر او دا سی نورو نوسی به دا تقول (۱۰۰۰) کاله.

اوویلی دی عطاء الخراسانی: کله چې وفات سو آدم الله ژرا وکړه په دی باندی مخلوقاتو (۷) ورځی، او روایت ددی کړی دی ابن عساکر کله چې وفات سو آدم الله نو وسپارل سوہ قول کارونه شیث الله ته، او دی وو نبی په بیان ددی حدیث سره چې روایت یې کړی دی ابن حبان په صحیح خپل کی دابی ذر خخه مرفوعاً: چې نازل سوی دی پر ده باندی (۵۰) صحیفی. بیاچې کله وفات کیدی دی نو وصیت یې وکی خپل زوی ته چې انوش دی نو دی قول کارونه کوله دخپل پلار خخه وروسته. بیا دده خخه زوی دده قنین او بیا دده خخه وروسته زوی دده مهلاکیل. او دی هغه دی چې ګمان پر کوي عجم دفارس چې داهفعه سړی دی چې بادشاهی یې کړیده په (۷) وارو براعظمنو باندی، او دی اول هغه سړی دی چې ده درختی پری کړی وی او آبادیانی یې جورپې کړی وی او غتمی غتمی قلعی یې جورپې کړی وی، او دا هغه سړی دی چې ده جورکړی دی بنار دبابل او بنار دسوس الاقصی، او داهفعه سړی وو چې ابلیس او ده ګه ډله یې وشرله دمزکی خخه او دسمندر غاروته یې ولیبل او دغرونو سرونو

ته يې وشرل اوده قتل کړه ددوى مشران او مداؤت وکي دده دولت (٤٠) کاله. او کله چې دی وفات سو نودده زوي (يرد) دده په ئای باندي توله عهده سمباليه کړه او بياچي کله ده ته مرګ رالى نوده وصيت وکي خپل زوي ته چې (خنوخ) دی چې هغه حضرت ادریس عَلَيْهِ السَّلَامُ دی په مشهور قول سره.

ادریس عَلَيْهِ السَّلَامُ

الله جَلَّ جَلَّ په قرآن کريم کي فرمایلی دی: وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِيقًا لَّبِيَا (٥٦) وَرَفَعَاهُ مَكَانًا عَلَيْهَا (٥٧)، (مریم ٥٦ \ ٥٧) ادریس عَلَيْهِ السَّلَامُ ته الله جَلَّ جَلَّ نبوت ورکړي دی او په ربنتنوالي سره، او دده خپل نوم خنوخ دی او دی په ستنه دنبت دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ کي راخي لکه خه رنګه چې داقول کړي دی بل چا ماسوا د علماوو دنسب خخه. او دی وو اول بنی آدم چې ورته نبوت ورکول سو وروسته د آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ خخه او وروسته د شبیث عَلَيْهِ السَّلَامُ خخه. او این اسحاق وايې چې دی اول سپري دی چې په قلم باندي يې خط ليکلی دی، او ده پیدا کړيده د زمانی د آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ خخه (٣٠٨) کاله.

او دارنګه ويلى دی يوی ډلي دخلګو چې دامشار اليه په حدیث د معاویه بن الحکم السلمی کي دی چې کله پونتنه وکړه درسول الله جَلَّ جَلَّ خخه په باره د خط بالرمل يعني ليکل په شګو باندي او فال نیول په هغه سره، نورسول الله جَلَّ جَلَّ و فرمایل چې دانبي وو چې ليکل به يې کول په شګو باندي او په هغه سره به يې فال نیوی نود چا خط چې د هغه سره برابرسي نو همدغه به وي (۱) او په خلګ د علماوو د تفسیر خخه او د احكامو خخه دا ګمان کوي چې دی اول سپري دی چې ددوى په باره کي يې تکلم کړي دی، او ده ته يې نوم ورکړي دی دهرمس الهرامسه، او په دی پوري د دروغو خبری تړي لکه خه رنګه چې يې دنورو انبياوو په سی او علماوو په سی او حکماوو په سی دروغ ويلى دی.

او دا قول دالله جَلَّ جَلَّ (وَرَفَعَهُ مَكَانًا عَلَيْهَا) دی لکه خه رنګه چې ثابت سوی دی دا په حدیث د صحيحينو کي په حدیث د اسراء کي چې رسول الله جَلَّ جَلَّ تيرسو په دوی باندي او دی وو په خلورم آسمان کي. او دارنګه يې آيت ذکر کړي دی ابن جریر په نقل کولو سره دانس خخه چې هغه نقل کوي د عبد الاعلی خخه دی نقل کوي دابن وهب خخه دی نقل کوي د جریر بن حازم خخه دی نقل کوي د اعمش خخه دی نقل کوي د شمر بن عطيه خخه دی نقل کوي د هلال بن یساف خخه دی وايې چې پونتنه وکړه ابن عباس د کعب خخه او زه حاضروم په هغه ئاي

(۱). د اصحیح دی تخریج ددی مسلم کړي دی په: كتاب المساجد کي، باب تحریم الكلام فی الصلاة (٢٣٥)، او ابو داود په كتاب الصلاة کي، باب تشميیت العاطس فی الصلاة (٩٣٠\١١) او النسايي په كتاب السهوکي، باب الكلام فی الصلاة (١٢٧١\١٣)، او احمد په (٤٤٧\٥) کي ذکر کړي دی.

کي: نوورته ويبي ويل چي خه مراددي دالله ﷺ په باره دادريس ﷺ کي په دی قول کي (ورَفَعْنُهُ مَكَانًا عَلِيًّا) نوكعب ووile: هرخه چي ادريس ﷺ دی نوالله ﷺ ده ته وحی وکړي چي زه به تاته لوروم هره ورخ په شان دعمل دآدم ﷺ. ولی چي دی دخپل زمانی شخص وو، نورالي ده ته دوست دده دملائکو خخه اوورته يبي ووile: چي الله ﷺ ماته دا وفرمایل نو خبری يبي وکړي تردی چي زيات سی عملاً. نودی يبي لور کي په منځ ددوارو وزرو کي او آسمان ته يبي وخیژوی کله چي دی ورسیدی خلورم آسمان ته نویو ئای سو دده سره ملك الموت په منعه، نو خبره يبي وکړه دملک الموت سره په باره دهغه کي چي دادريس ﷺ سره يبي پکښي خبری کړي وي، نو ويبي ويل چي خه سو ادريس؟ دی زماپر ملا باندي دی. نو ورته ويبي ويل چي خومره عجیبې کاردي زه خورالیبل سوي یم دده مرګ دپاره چي زه دده خخه روح قبض کرم په خلورم آسمان کي نوما ووile چي زه خه رنګه قبض کرم دهغه خخه روح حالانکي هغه په مئکه کي دی؟ نوروح يبي حیني واختى په خلورم آسمان کي نوددي وجي الله ﷺ فرمایلی دی چي (ورَفَعْنُهُ مَكَانًا عَلِيًّا).

اودارنګه روایت ذکرکړي دی ابن ابی حاتم په خپل تفسیرکي. نودی لورسو نو ووile دغه ملائکي ته. چي ته پونتنه وکړه زما دپاره دملک الموت خخه چي زما خومره عمرپاته دی؟ نوده ووile چي ماته پته نسته تردی چي زه وګورم، نوکله چي يبي وکتل نو ورته ويبي ووile چي ته زما خخه پونتنه کوي دهغه سړي په باره کي چي دهغه دسترګي درپ هومره وخت نه دی پاته، نوکله چي وکتله دی ملائکي دخپل وزر لاندی نو دده خخه روح اخستل سوي وو اوده ته پته هم نه وه. دا اسرائیلیات دی، اوپه بعضو ددي کي نکارت دی.

اوویلى دی ابن ابی نجیح په نقل کولو سره دمجاحد خخه په دی قول دالله ﷺ کي (ورَفَعْنُهُ مَكَانًا عَلِيًّا) دی وايی چي ادریس ﷺ هم لور سوی دی آسمان ته په دی حال کي چي هغه نه وو مر په شان دعیسی ﷺ اوپه دی خبره کي چي هغه تراوسه پوری نه دی مړنپه دی قول کي نظردي. اوکه مراد داسی چي دمزکی خخه ژوندی لور سوی دی اوبيا هلته وفات سوي دی نودا منافي نه ده لکه خنګه چي مخکي په قول دکعب الاحبار کي ذکرسو.

اوویلى دی عوفی په نقل کولو سره دابن عباس خخه په باره ددي قول کي (ورَفَعْنُهُ مَكَانًا عَلِيًّا) لورسو دی (۲) آسمان ته نوهلته وفات سو او همدارنګه نقل کړي دی ضحاک. او متفق عليه حدیث کي دا ذکر دی چي دی په خلورم آسمان کي وفات سوی دی او دا صحیح قول دی او دا قول دمجاحد دی اوویلى دی حسن بصری (ورَفَعْنُهُ مَكَانًا عَلِيًّا) دی وايی چي جنت ته.

او بعضو ويلى دی: چي دی لور سوی دی په ژوند دپلار کي چي (یردبن مهلاييل) دی. والله اعلم، او بعضو داویلى دی چي ادریس ﷺ مخکي دنوح ﷺ خخه نه وو. بلکي دی په بنی

اسرائیلوکی وو. اوویلی دی امام بخاری په ذکر کولو سره دابن مسعود اوابن عباس خخه چی الیاس هم دا ادریس الصلی اللہ علیہ وسلم دی اودلیل بی نیولی دی په هغه چی په حدیث دزھری کی دی چی نقل کوي دانس خخه په باره داسراء کی چی ذکر سوی دی: کله چی تیرسو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نورته وویل چی سلامتیا دی وی په زوی صالح باندی اونبی صالح باندی. اونه دی بی ویلی لکه خه رنگه چی ویلی وه ابراهیم اوآدم الصلی اللہ علیہ وسلم نودوی وایی چی دانه دی په نسب درسول الله کی که چیری وای نوده به ورتہ هم داسی ویلی وای لکه خه رنگه چی ورتہ ابراهیم اوآدم الصلی اللہ علیہ وسلم ویلی دی اودا په دی باندی دلالت نه کوي ولی چی اکثر دراوی خخه خه ناخه هیرسی، یاداسی کیدی سی چی ده ورتہ دوجی دعاجزی خخه ویلی وی، اوحان ته نسبت په لحاظ دیلار والی اودمشري نه کوي لکه خه رنگه چی آدم الصلی اللہ علیہ وسلم ته بی دابو البشر اسم کنيه ورکړيده، اوابراغیم ته خلیل الله اودا لوی اولی العزم والا دی وروسته ترمحمد رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خخه. پر دوی تولو باندی دی دا الله صلی اللہ علیہ وسلم رحمتونه وی.

قصه دنوح علیہما السلام

دده نوم اونسب، دده خپل نوم: نوح بن لامک بن متولخ بن خنوخ چی دا ادریس الصلی اللہ علیہ وسلم دی بن یرد ابن مهلا الصلی اللہ علیہ وسلم بیانوشن بن شیث بن آدم الصلی اللہ علیہ وسلم دی.

ددوی پیدائش دآدم الصلی اللہ علیہ وسلم دوفات خخه یوسل شپیته کاله وروسته سوی دی لکه خه رکم چی داذکر کړی دی ابن جریر او داسی نورو او په تاریخ دا هل کتابوکی دده او دآدم الصلی اللہ علیہ وسلم دپیدائش په مینځ کی یوسل او شپور خلویښت کاله فاصله ده، او حافظ ابوحاتم بن حبان ویلی دی په صحیح خپل کی په نقل کولو سره دم محمد بن عمر وبن یوسف خخه دی نقل کوي دم محمد بن مالک بن زنجویه خخه دی نقل کوي دابوتوبه خخه دی نقل کوي دماعویه بن سلام خخه دی نقل کوي دخپل ورور خخه چی زید ابن سلام دی، دی وایی چی ما اوریدلی دی دابا سلام خخه دی وایی چی ما اوریدلی دی دابواما مه خخه دی وایی چی یوسپی وویله: ای رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم: ایا آدم الصلی اللہ علیہ وسلم نبی وو؟ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ورتہ وفرمايل چی هو! داسی نبی دی چی خبری ورسره هم سوی دی. نوبایابی ورتہ وفرمايل چی دده او دنوح الصلی اللہ علیہ وسلم په مینځ کی دخومره وخت فرق دی؟ نورسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمايل چی: شل پیړی: (۱)، دا په شرط دمسلم سره دی او بخاری ددی تخریج نه دی کړی. او په صحیح البخاری کی دابن عباس^{*} خخه نقل سوی دی چی رسول الله فرمایې: چی دآدم او نوح علیہما السلام په مینځ کی لس پیړی وی او دوی تول پر اسلام

(۱). روایت ددی طبرانی کړی دی په الکبیر کی (اح ۷۵۴۵، او هیشمی ویلی دی په المجمع کی (۲۱۰۷۸) راوی ددی طبرانی دی. اوویلی دی ابن کثیر په البدایه والنهایه کی (۱۰۱۱) چی دا په شرط دمسلم سره دی او تخریج ددی دبخاری دی.

باندي وه (۱) که چيري مراد دقرن خخه سل کاله سی، لکه خنگه چي دامشهوره ده په خلگو کي نوددوی په مينځ کي به زرکاله سی اودا محاله نه ده، خو منافي نه ده چي دا سی ډير لکه خه رنگه چي ويلى دی ابن عباس په قيد داسلام کي، کيدي سی چي ددوی په مينځ کي بل شان قرون وي چي متاخروي اونه وي په اسلام کي، ليکن حدیث دامامه دلالت کوي په حصر کولو ددي په شلو پېړيو کي، اوزيات کړي دي ورسه ابن عباس داهم چي تول په اسلام باندي وه، اوداپه دي وجه رد دي په هغه چا باندي چي بعضی تاريخ دانانو داګمان کړي دي چي قابيل اودهغه ځامنو داور عبادت کوي. والله اعلم بالاصح. او که چيري دقرن خخه مراد قومونه دخلگو سی لکه خه رنگه چي الله ﷺ فرمایلي دي: وَكُمْ أَهْلَكُنَا مِنَ الْفُرُونِ مِنْ بَعْدِ ثُوْحٍ (الاسراء ۱۷)، او داقول دالله ﷺ : ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ (المؤمنون ۳۱)

او دارنگه الله ﷺ فرمایلي دي: وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا (الفرقان ۳۸) او دارنگه یې ويلى دي: وَكُمْ أَهْلَكُنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ (مریم ۷۴)، او دارنگه قول درسول الله ﷺ : خير القرون قرنی.... نو وه قومونه مخکي دنوح ﷺ خخه چي ډير عمرونه به یې تیروول نوپه دي وجی دادم ﷺ او دنوح ﷺ په مينځ کي زرگونو کالونه تيرسوی دي. والله اعلم، او نوح ﷺ هغه وخت الله ﷺ راوليږي چي کله دبتانو عبادتونه شروع سوي وه او خلگ تول په کفر او په ګمراهي کي اخته سوي وه، نورا ولیږي الله ﷺ نوح ﷺ رحمت دپاره دبندګانو، نودی وو اول رسول چي الله ﷺ مبعوث کي مزکي والاوته لکه خه رنگه چي به ويکيږي په ورخ دقيامت کي په موقف کي به دده قوم ته بنو راسب ويکيږي لکه خنگه چي دا ذکر کړي دي ابن جبیر او داسي نورو او اختلاف سوي دی ددوی په عمرکي کله چي دارسول مبعوث سو نوبعضاي وايې چي دي دپنځسو کالو وو اوچا ويلى دي چي د (۳۵۰)، کالو وو اوچا ويلى دي چي دي د (۴۸۰) کالو وو داقول نقل کړي دي ابن جریر او ده نقل کړي دي دابن عباس خخه. او ذکر کريده الله ﷺ دده قصه او هغه چي دده دقوم سره سوي دي، او هغه چي نازل سوي دي پرهغو باندي عذاب دطوفان، او په کمه طريقه چي محفوظ سو دي او دده سره چي نور خواک په کښتی کي وه، نوپه سورة الاعراف او سورة یونس او هود او الانبياء او الممنون او الصافات او اقتربت کي ذکرسوي دي او نازل سوي دي دده په باره کي یومکمل سورة، نو

(۱). دامونه دي پیداکړي په بخاري کي مګر روایت ددي نقل کړي دي حاکم په مستدرک کي (۱۲) ۵۴۶ دطريقي دابي نصر محمد بن احمد بن عمر الخفاف خخه چي دي نقل کوي دا حمد بن سلمه خخه دي نقل کوي دمحمد بن البشار خخه دي نقل کوي دابو داود خخه دي نقل کوي دهمام خخه دي نقل کوي دقتاده خخه دي نقل کوي دعکرمه خخه دي نقل کوي دابن عباس ﷺ خخه دي وايې چي: وو په مينځ دنوح او آدم ﷺ کي لس پېړي داتقول وه په شريعه دحق باندي نو دوی اختلاف وکي نو وروسته راوليږيل الله ﷺ پیغمبران زیری ورکونکي او بیرونکي. دا حدیث صحیح دي په شرط دبخاري باندي.

الله ﷺ په سورة الاعراف کي فرمایلی دی: لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمٍ أَعْبَدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابٌ يَوْمٌ عَظِيمٌ (٥٩) قالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (٦٠) قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالٌ وَلَكُنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٦١) أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (٦٢) أَوْ عَجَبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذُكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لَيْنَدِرَكُمْ وَلَتَسْتَقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (٦٣) فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلُكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ (٦٤) (الاعراف ١٥٩-٢٥)، او دارنګه الله ﷺ په سورة یونس کي فرمایلی دی:

وَأَثْلَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأً نُوحٌ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمٌ إِنْ كَانَ كَبَرٌ عَلَيْكُمْ مَقَامٍ وَتَذَكِّرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَاجْمَعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةٌ ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونَ (٧١) فَإِنْ تَوَلَّتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأَمْرُتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (٧٢) فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلُكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقَبَةُ الْمُنْذَرِينَ (یونس ٧١-٧٣)، او دارنګه الله ﷺ په سورة هود کي فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ (٢٥) (٢٦) فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مُثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُنَا بَادِي الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ (٢٧) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعَمِّيَتْ عَلَيْكُمُ الْأَنْزَلَ مُكْمُوْهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ (٢٨) وَيَا قَوْمٍ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَا لَا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بَطَارِدُ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلَاقُو رِبِّهِمْ وَلَكُنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (٢٩) وَيَا قَوْمٍ مِنْ يَنْصُرِنِي مِنْ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُهُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (٣٠) وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَرَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَرْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنِّي إِذَا لَمْنَ الظَّالِمِينَ (٣١) قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْنَا فَأَكْثَرْتَ جَدَالَنَا فَاتَّنَا بِمَا تَعْدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٣٢) قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُ بِمُعْجِزِينَ (٣٣) وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُعَوِّيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (٣٤) أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ (٣٥) وَأَوْحَيَ إِلَى نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمَكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْشِّرْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (٣٦) وَأَاصْنَعُ الْفُلُكَ بِأَغْيِنَا وَوَحْيَنَا وَلَا تُخَاطِبَنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرَقُونَ (٣٧) وَيَصْنَعُ الْفُلُكَ وَكُلُّمَا مَرَ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخْرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَنَا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ (٣٨) فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مِنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيَهُ وَيَحْلُ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ (٣٩) حتَّى إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّشْوُرُ قُلْنَا

احملُ فِيهَا مِنْ كُلَّ زَوْجَيْنِ اثْتَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقُولُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (٤٠)
وقالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِاهَا وَمَرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ (٤١) وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ
كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْمَاهِي مَعَنَا وَلَا تَكُونُ مَعَ الْكَافِرِينَ (٤٢) قَالَ سَارِي
إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحْمَ وَحَالَ بِيَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ
الْمُغْرِقِينَ (٤٣) وَقَيلَ يَا أَرْضُ الْبَلْعَى مَاءُكِ وَيَا سَمَاءُ أَفْلَعِي وَغَيْضَ الْمَاءِ وَقُضَى الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى
الْجُودِيِّ وَقَيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (٤٤) وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ
وَأَئْتَ أَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ (٤٥) قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلَكَ إِنَّهُ عَمَلَ غَيْرَ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ
بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعْظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ (٤٦) قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لَيِّ بِهِ عِلْمٌ
وَإِلَّا تَعْفُرُ لِي وَتَرْحَمُنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ (٤٧) قَيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَ وَبَرَكَاتِ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَّمٍ
مِمَّنْ مَعَكَ وَأُمَّمٍ سَمْتَعْهُمْ ثُمَّ يَمْسِهُمْ مِنَ عَذَابِ أَلِيمٍ (٤٨) تُلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ تُوحِيَهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ
تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَقْنِينَ (٤٩) (هود ٢٥-٤٩)، او دارنگه الله
الله ﷺ په سورة الانبياء کي فرمایلی دی: وَتُوَحَّاً إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلٍ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ
الْعَظِيمِ (٧٦) وَنَصَرَنَا هُوَ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا سَوْءًا فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ، (سورة
الانبياء ٧٢-٧٧)، او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمَهُ اعْبُدُو
الله مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٌ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٢٣) فَقَالَ الْمَلَائِكَةُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مُثْلُكُمْ يُرِيدُ
أَنْ يَنْفَضِّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهِنَا فِي آيَاتِنَا الْأُولَى (٢٤) إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ
جَنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّى حَيَنَ (٢٥) قَالَ رَبُّ الْأَنْصَارِنِي بِمَا كَذَبُونَ (٢٦) فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا
وَوَحْيَنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّشُوُرُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْتَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقُولُ مِنْهُمْ
وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرِقُونَ (٢٧) فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ
لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (٢٨) وَقُلْ رَبِّ أَنْزَلَنِي مُنْزَلًا مُبَارِكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزَلِينَ (٢٩) إِنَّ فِي
ذَلِكَ لَذَّائِتَ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ، (المومنون ٣٠-١٢٣)، او دارنگه الله ﷺ په بل خاکي کي فرمایلی
دي: كَذَبْتُ قَوْمً نُوحَ الْمُرْسَلِينَ (١٠٥) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخْوَهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ (١٠٦) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ
(١٠٧) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونَ (١٠٨) وَمَا أَسْلَكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنَّ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٠٩)
فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونَ (١١٠) قَالُوا أَئْتُمْنُ لَكَ وَاتَّبَعْكَ الْأَرْذُلُونَ (١١١) قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
(١١٢) إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ (١١٣) وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ (١١٤) إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ

مُبِينٌ (١١٥) قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحٌ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ (١١٦) قَالَ رَبٌّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّابُونَ (١١٧) فَاقْتَحَ بَيْنِهِمْ فَتَحَّا وَنَجَّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (١١٨) فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلُكَ الْمَسْحُونَ (١١٩) ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدَ الْبَاقِينَ (١٢٠) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذَيْهِ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (١٢١) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ، (الشِّعْرَاءُ ١١٠-١٢٢) اُودَارِنَگَهُ اللَّهُ عَزَّلَهُ فَرِمَالِيَّ دِي: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ (١٤) فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ، (الْعِنْكَبُوتُ ١٤-١٥) اُودَارِنَگَهُ اللَّهُ عَزَّلَهُ په بل خَاهِي کي فَرِمَالِيَّ دِي: وَلَقَدْ نَادَاهَا نُوحٌ فَلَنَعِمَ الْمُجِيْبُونَ (٧٥) وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (٧٦) وَجَعَلْنَا ذُرِيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ (٧٧) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (٧٨) سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ (٧٩) إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (٨٠) إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (٨١) ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ (الصَّفَاتُ ٧٥-٨٢) اُودَارِنَگَهُ اللَّهُ عَزَّلَهُ په بل خَاهِي کي فَرِمَالِيَّ دِي: كَذَبْتُ قَبْلَهُمْ قَوْمٌ نُوحٌ فَكَذَبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْتُونٌ وَازْدُجَرٌ (٩) فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَأَنْتَصِرُ (١٠) فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِّ (١١) وَفَجَرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ (١٢) وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ الْوَاحِدِ وَدُسُرٍ (١٣) تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفَّارًا (١٤) وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُذَكَّرٍ (١٥) فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَلَذْرٍ (١٦) وَلَقَدْ يَسَرَّنَا الْقُرْآنُ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُذَكَّرٍ (سُورَةُ الْقَمَرِ ١٧-١٩) اُودَارِنَگَهُ اللَّهُ عَزَّلَهُ فَرِمَالِيَّ دِي: إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ أَنْ أَنذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ الْأَلِيمِ (١) قَالَ يَا قَوْمِي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (٢) أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ (٣) يَغْفِرُ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤْخِرُكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمَّى إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤْخِرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٤) قَالَ رَبٌّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيَلَّا وَنَهَارًا (٥) فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا (٦) وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَعْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابُهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَعْشُوا شَيَاهُمْ وَأَصْرَرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتَكْبَارًا (٧) ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا (٨) ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا (٩) فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَافِرًا (١٠) يُرْسِلُ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مَدْرَارًا (١١) وَيُمْدِدُكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَيْنِ وَيَجْعَلُ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلُ لَكُمْ أَنْهَارًا (١٢) مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا (١٣) وَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ أَطْوَارًا (١٤) أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طَبَاقًا (١٥) وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سَرَاجًا (١٦) وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ تَبَاتًا (١٧) ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُؤْخِرُكُمْ إِخْرَاجًا (١٨) وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بَسَاطًا (١٩) لَتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِي جَاجًا (٢٠) قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصُونِي وَاتَّبَعُوا مِنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا (٢١) وَمَكَرُوا مَكْرًا كَبَارًا (٢٢) وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ أَهْلَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَعْوَثَ وَيَعْوَقَ وَكَسْرًا (٢٣) وَقَدْ أَضْلُوا

كثيراً وَلَا تَزِدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا (٤) مَمَّا خَطِيَّا هُنْ أَغْرِقُوا فَأَذْخُلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا (٢٥) وَقَالَ نُوحٌ رَبِّنَا لَأَتَذَرَ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دِيَارًا (٢٦) إِنَّكَ إِنْ تَذَرْهُمْ يُضْلِلُوا عِبَادَكَ وَلَا يَلْدُوْا إِلَّا فَاجِرًا كَفَارًا (٢٧) رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا (٢٨) (سورة نوح داول خخه تراخره پوري) ددي آيتونو وضاحت او مکمل تفسیر موب په تفسیرکي کړي دي. او ذکر به کو دا توپلي قصی چې په مختلفو آيتونوکی دي او هغه احاديث به هم ذکر کوکم چې پردي باندی دلالت کوي. او الله ﷺ دده مدحه په مختلفو حایيونو دقرآن کريم کی ذکرکوي.

نوالله ﷺ فرمایلی دي : إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا (١٦٣) وَرَسُلًا قَدْ قَصَصْنَا هُنْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلٍ وَرَسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَمُ اللَّهِ مُوسَى تَكْلِيمًا (١٦٤) رَسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لَئِلَّا يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا، (سورة النساء ١٢٣ ١٢٥)، او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دي: وَتَلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ تَرْفَعُ درجات من نشاء إن ربك حكيم علیم (٨٣) وَوَهَبَنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًا هَدَيْنَا وَنُوحاً هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (٨٤) وَزَكَرِيَا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلُّ مِنَ الصَّالِحِينَ (٨٥) وَإِسْمَاعِيلَ وَأَلْيَسَ وَيُوسُفَ وَلُوطًا وَكُلًا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ (٨٦) وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذَرِيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ، (سورة الانعام ٨٣ ٨٧)، او دارنګه الله ﷺ په بل خاکي کي فرمایلی دي: أَلَمْ يَأْتِهِمْ بِأَنَّ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمٌ نُوحٌ وَعَادٌ وَثَمُودٌ وَقَوْمٌ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدِينَ وَالْمُؤْتَكِفَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمُهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (التوبه ٧٠)، او مخکي ذکرسوه قصه دده په سورة یونس کي او په سورة هود کي، او سورة ابراهيم کي الله ﷺ فرمایلی دي: أَلَمْ يَأْتِكُمْ بِأَنَّ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمٌ نُوحٌ وَعَادٌ وَثَمُودٌ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُوا أَيْدِيهِمْ فِي أَفْرَاهِمَ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أَرْسَلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ، او دارنګه الله ﷺ په بل سورة کي فرمایلی دي: ذُرِّيَّةٌ مِنْ حَمْلَنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا (الاسراء ٣)، او هم په دي سورة کي الله ﷺ فرمایلی دي: وَكُمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَى بِرِبِّكَ بِذِلْكَ بِعِبَادَهِ خَيْرًا بَصِيرًا (الاسراء ١٧٦)، او مخکي تیره سوه قصه په سورة انبياء کي او په سورة المؤمنون کي او په سورة الشعرا کي.

او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيشَافَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيشَافًا غَلِيلًا (سورة الاحزاب ٧)، او دارنگه الله ﷺ په بل حاى کي فرمایلی دی: كَذَبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمٌ نُوحٌ وَعَادٌ وَفَرْعَوْنٌ ذُو الْأَوْتَادِ (١٢) وَثَمُودٌ وَقَوْمٌ لُوطٌ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ (١٣) إِنْ كُلُّ إِلَّا كَذَبَ الرَّسُولَ فَحَقٌّ عِقَابٌ، (سورة ص ٢١٢)، او دارنگه الله ﷺ په بل حاى کي فرمایلی دی: كَذَبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمٌ نُوحٌ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَخُذُّنُوهُ وَجَادُلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوْا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذَنُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابٌ (٥) وَكَذَلِكَ حَقَّ كَلْمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ (سورة غافر ٢٥)، او دارنگه الله ﷺ په بل حاى کي داسی فرمایلی دی: شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبَرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَعْلَمُ إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ (سورة شوری ١٣)، او دارنگه الله ﷺ په بل حاى کي فرمایلی دی: كَذَبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمٌ نُوحٌ وَأَصْحَابُ الرَّسُولِ وَثَمُودٌ (١٢) وَعَادٌ وَفَرْعَوْنٌ وَإِخْوَانُ لُوطٍ (١٣) وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمٌ ثَبَّعُ كُلُّ كَذَبَ الرَّسُولَ فَحَقٌّ وَعِيدٌ (سورة ق ١٢)، او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَقَوْمٌ نُوحٌ مِنْ قَبْلِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (سورة الذاريات ٤٢)، او دارنگه الله ﷺ په بل حاى کي فرمایلی دی: وَقَوْمٌ نُوحٌ مِنْ قَبْلِ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظَلَمُ وَأَطْغَى (سورة النجم ٥٢) او ددي قصه په سورة القمر کي ذكرده.

او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسْقُونَ (سورة حديد ٢٢). او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی په بل حاى کي: ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَةً نُوحٌ وَامْرَأَةً لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عَبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَاتَاهُمَا فَلَمْ يُعْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقَيْلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ (سورة التحريم ١٠).

او هر خه چې مضمون دا حادیشو او د آثارو دی. نو هغه موږ مخکی ذکر کړي په قول دا بن عباس کي: چې وو په مینځ د آدم ﷺ او نوح ﷺ کي فاصله د شلو قرونو او د اټول وه په حق او اسلام باندی: روایت ددی کړۍ دی بخاری او د امو هم ذکر کړه چې مراد د قرن خخه یا موده ده او یا قوم قبیله ده. بیا وروسته د دغه قرونو صالحو خخه داسی خلګ پیدا سوه چې عبادت به یې د بتانو کوي. او ووبې ددی هغه چې ذکر کړۍ دی امام بخاری د حدیث دا بن جریج خخه چې هغه نقل کړۍ دی د عطا خخه او هغه نقل کوي دا بن عباس خخه په تفسیر ددی آيت کي: وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلَهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوْقَ وَتَسْرًا (سورة نوح ٢٣) ويل

سوی دی چې دانومونه صالحینو دی دقوم دنوح ﷺ خخه کله چې دوی وفات سوه نو وسوسه وکړه شیطان ددوی قوم ته چې دوی دی ورځی هغه ئای ته چې دوی به په کې کښی ناسته او نومونه یې ورکړه هغو ئایونو ته اودوی دغه کاروکۍ او ددوی هغه ئایونو ته به ورتلل او ده ګه عبادت به یې نه کوي کله چې دا هم مړه سوه او ددوی اولاد پیداسو نو علم ختم سوی وو نو هغوي ددی صالحینو عبادت شروع کې (۱) او ابن عباس وايې چې دا عبادت د بتانو وروسته دقوم دنوح خخه په عربو کې پیداسو. او هم دارنګه ويلی دی عکرمه اوالضحاک او قتاده او محمد بن اسحاق. او ويلی دی ابن جریر په تفسیر خپل کې په نقل کولو سره دابن حميد خخه دی نقل کوي دمهران خخه دی نقل کوي دسفیان خخه دی نقل کوي دموسى خخه دی نقل کوي دمحمد بن قيس خخه دی وايې چې: دا وو یو صالح قوم په مینځ دآدم ﷺ او نوح ﷺ کې، او وه ددوی دپاره اتباع چې ددوی اقتدا به یې کوله، کله چې دوی مړه سوه نو ددوی مقتديانو داویله چې که چيری موږ ددی صورتونه جو پکړو نوزموږ به عبادت ته ډيرشوق کېږي چې کله موږ ددی صورتونه ګورو نو ددی صورتونه یې جو پکړه نو کله چې دوی هم مړه سوه او ددوی خخه وروسته خلګ راله نو هغوي ددي عبادتونه شروع کړه په وسوسه دا بلیس لعین باندی او دا بې ورته وویل چې ستاسي پلرونه ددوی عبادتونه کول او ددوی په واسطه یې بارانونه غوبنټله، نو دوی دوکه سوه ددی په وسوسی باندی او ددی عبادتونه یې شروع کړه، او دارنګه روایت ذکر کړي دی ابن ابی حاتم دعروه بن زبیر خخه چې دی وايې: ود او یغوث او یعوق او سواع او نسر، دا تول اولاد دآدم ﷺ دی او مشر ددی (ود) دی.

او دارنګه ابن ابی حاتم وايې په نقل کولو سره دا هم بن منصور خخه دی نقل کوي دحسن بن موسى خخه دی نقل کوي ديعقوب خخه دی نقل کوي دابی المطهر خخه، دی وايې چې ذکر وسوا دابو جعفر الباقر خواته دیزید ابن المهل په دی حال کې چې ده لمونځ کوي کله چې دی دلمانځه خخه فارغه سو او مخ یې راواړو نو وېي ویل چې تاسی ذکر دیزید ابن المهلب وکې، ایا داهغه سړی نه دی چې دا وزل سوه دی په هغه مخکه کې چې هلته اول عبادت دغیر الله سوی دی، دی وايې چې دوی ذکر دود وکې چې دایو صالح سړی وو او خپل قوم ته ډير محبوب وو. کله چې دا وفات سو نو دوی را تول سوه دده دقبر خواته، او مجمع یې داعتكاف په شکل ولکوله په مخکه دبابل کې او فرياد یې شروع کې پردي باندی، وروسته کله چې ولیدي ابلیس لعین ددی خلګو دا فريادونه نو دوی ته دانسان په شکل رالي او دوی ته یې وویل چې زه ستاسي فريادونه وينم په دی سړی باندی، نو ايازه

(۱). ددی حدیث تخریج کړي امام بخاری په کتاب التفسیرکې، سوره نوح، باب (وداً ولا سواعاً ولا یغوث ولا یعوق) (۴۹۲۰۱۸).

جورنه کرم ستاسى دپاره یوشکل ددى چى تاسى ورته گوري؟ نودوی ورته وویل چى ولی نه. نودوی ته يې دهغه شکل جوړکي. نونبى ﷺ و فرمایل: چى دوی داشکل په خپل مینځ کي کښېښووی اوډاېي یادوی. بیا چى کله دی ابلیس ولیدی ددوی کار نودوی ته رالی او دوی ته يې وویل چى ایازه داشکل ستاسى دهريوه په کورکي جلا جلا جلا جورنه کرم چى تاسى يې په خپل کورکي یادوی، نودوی ورته وویل چى ولی نه. نونبى ﷺ و وویل، چى دوی ته يې په هرکورکي جلا جلا شکلونه جوړکره اوډوی به په خپلو کورونو کي دایادول. بیانبى ﷺ و فرمایل: چى ددوی اولاد چى کله رالی نو هغوي يې ددى عبادتونه شروع کره ماسوا دالله ﷺ خخه، نو وه اول هغه چى عبادت يې سوی دی ماسوا دالله ﷺ خخه (ود) دانوم دهغه بت دی چى دوی ورته (ود) وايه اوتقاضا ددى مخکنى عبارت داسوه چى وو هريوبت چى عبات به يې کيدی ددغه ډلو دخلګو خخه، او داهم ذكرسوی دی چى خومره وخت تيريدی نودوی نور هم مضبوطی مجسمی ددى شکلونو جوړولی اوبياېي ددى عبادت شروع کي ماسوا دالله ﷺ خخه، او ددوی په دی عبادتونو کي ډير مسلكونه دی چى هغه موږ په تفسironو کي ذکرکړي دی. ولله الحمد والمنة.

اودارنګه ثابت دی په صحیحینو کي درسول الله ﷺ خخه: کله چى درسول الله ﷺ خواته ذکر کوي ام سلمه اوام حبیبہ دهغه کلیسا چى دوی لیدلی وه په حبشه کي، چى نوم يې ماريه وه اوډوی دواړو ذکروکي دهغه دحسن اوډه دتصویرونو، نورسول الله ﷺ وویل چى داهغه خلګ دی چى په دی کي صالح سړۍ مرسي نو پرهغه لوړ دوی ئای عبادت جوړوی اوډدوی تصویران جوړوی اوپه دغه کلیسا کي يې لګوی، داهير بدترین خلګ دی په نزد دالله ﷺ باندي (۱)، او مقصود دادی چى کله فساد وغورول سو په مخکه کي او دبتانو عبادتونه عام سوه، نو راولیږي الله ﷺ خپل بنده اوپیغمبر نوح ﷺ چى دعوت به يې کوي دالله ﷺ دعبادت طرف ته چى دهغه شريک نسته، او منع کول به يې دنورو دعبادت خخه نو وو اول رسول دی چى الله ﷺ رايلې دی مزکي والا وو ته.

لكه خه رنګه چى داثابت سوی دی په صحیحینو کي دحدیث دابې حیان خخه دی نقل کوي دابې زرعه ابن عمرو بن جریر خخه دی نقل کوي دابې هریره خخه دی وايې چى فرمایلی دی رسول الله ﷺ په حدیث دشفاعت کي نورابه سی دوی آدم ﷺ ته اوورته و به وايې چى ته ابو البشری دقولو انسانانو پلار يې، تاپیدا کړي دی الله ﷺ په خپل لاس باندي (يعني په

(۱). ددى حدیث تخریج بخاری کړي دی په کتاب الصلاة کي، باب هل تنبش قبور مشرکي الجاهلية، ويتخذ مكانها مسجداً (٤٢٧١١) او اطراف ددى په (٤٣٤، ١٣٤١) او مسلم په کتاب المساجد و مواضع الصلاة کي ذکر کړي دی، باب النهي عن بناء المساجد على القبور (١١٥)، او النسايې په کتاب المساجد و مواضع الصلاة، باب النهي عن اتخاذ القبور مساجداً (٧٠٣١٢) کي راوبري دی.

خپل قدرت سره، او په تاکي بي خپل روح اچولي دی اوامرې کړي دی ملائکو ته د سجدې تاته اوته بي په جنت کی او سولی بي، اياته شفاعت نه کوي زموږ د پاره رب خپل ته؟ اياته نه ګوری چې موږ په کم حال کی یو او موږ ته خه رارسیدلی دی؟ نودی به وايې چې نن ورځ الله ﷺ داسی په غصب کی دی چې نه مخکي هیڅکله داسی غصه سوی دی اونه به ددي خخه وروسته هیڅکله داسی غوصه سی، اوژه منع سوی و م دخوراک د درختی خخه نو هغه حکم ماپوره نه کی. او وايې به نفسی نفسی یعنی نفس زما، تاسی ولاړسی زما خخه ماسوا بل چاته، ولاړسی تاسی نوح ﷺ ته. نودوی به بیماراسی نوح ﷺ ته اوورته وبه وايې چې ای نوح ﷺ ته هغه سړی بي چې ته الله ﷺ اول پیغمبر لیبولی بي مزکی والوته او تاته الله ﷺ شکر ګزارښدہ ویلى دی، اياته نه وینی چې داموږ په کم حال کی یو، اياته به زموږ د پاره شفاعت ونه کړي رب العزت ته؟ نودی به وايې چې نن ورځ رب زما داسی غصه دی چې نه مخکي ددي خخه داسی غوصه سوی دی اونه به وروسته ددي خخه داسی غصه سی، او دی به هم وايې چې نفسی نفسی. او دارنګه بي قول حدیث ذکر کړي دی لکه خه رنګه چې ذکر کړي دی بخاری په قصه د نوح ﷺ کی. پس کله چې ولیوی الله ﷺ نوح ﷺ ده دعوت ورکي خلگو ته د عبادت دالله ﷺ طرف ته او خلگ به یې منع کول د عبادت د نورو خخه او د شرك خخه دالله ﷺ سره او د بتانو د عبادت خخه او دوی ته به یې امرکوی ددی خبری چې دوی دالله ﷺ معرفت و پیشني او د هغه وحدانيت و پیشني، او د دی خبری دعوت به یې کوي چې نسته الله ماسوا د هغه خخه او نسته رب ماسوا د هغه خخه، لکه خه رنګه چې امرکړي دی الله ﷺ هغو رسولانو ته چې دده خخه وروسته دده په نسل کی راغلی دی، لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ الْبَاقِينَ (الصفات ٧٧)، او الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ (الحديد ٢٢) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ (سورة النحل ٣٦)، او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجْعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ آللَّهِ يُعْبُدُونَ (سورة الزخرف ٤٥) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ (سورة الانبياء ٢٥) او د دی دوجي نوح ﷺ خپل قوم ته وویل: یا قَوْمٍ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (سورة المؤمنون ٢٣) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: یا قَوْمٍ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (سورة الاعراف ٢٥) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: قَالَ يَا قَوْمٍ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (٢) أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ (سورة نوح ٣٢) او دارنګه بي په بل ئاي کي فرمایلی دی: وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (سورة نوح ١٤) نوددي خخه دا

معلومه سوه چې ده دوى ته هرقسم دعوت ورکړي دى دشپې اوورځۍ، په پته اوپه بنکاره، اوپه بېره ورکولو سره اوپه زيرى ورکولو سره، اوپه دى طريقي کي یوه طريقه هم کاميابه نه سوه، بلکې دوى په خپلو ګمراهيانو کي نور هم سرکښه سوه او مشران ددوى به داويل: قالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمٍ هُنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (سورة الاعراف ۲۰۱) یعنی مشران ددوى به نوح عليه السلام ت ويله: إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ يَقِينًا مُوْبِ وَيُنُو تا په ګمراهی بنکاره کي نوده ورته وویل چې: قالَ يَا قَوْمَ لَيْسَ بِي ضَلَالَةً وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الاعراف ۲۱) یعنی زه نه یم په ګمراهی باندي هغه چې تاسی ګمان کوي، بلکې زه په هغه سیده لاريم دالله عليه السلام طرف ته هغه الله عليه السلام چې یوشى ته وايې چې سه نوسی: أَبْلَغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّيْ وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (سورة الاعراف ۲۲) اودا شان درسول دى چې دى به وي بلیغ او فصیح او ناصح او پوه شخص دالله عليه السلام په باري کي، او دوى کافرانو به ورته ويله چې خه به یې ورته ويل: مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ ظُنُنُكُمْ كَادِبِينَ (سورة هود ۲۷) دوى به تعجب کوي په دى خبری باندي چې رسول دى بشروي، او سپېک به یې کتل هغو کسانو ته چې دده تابعداري یې کوله اوویل به یې چې داخو زموږ خخه کښته خلګ دى او دا ضعفاء خلګ دى. او قول ددوى چې (بادی الرای) یعنی صرف ستا دعوت په او ريدو سره یې ایجابت وکې بغیر دکتو خخه او بغیر دنظر خخه په دى کي. او هم پرهغه خبروبه یې طعن (یعنی پیغور ورکوي) دکمو په سبب چې مدحه او ستاینه سوی وه د (صحابو کرامو) ولی چې حق بنکاره سی نو په هغه کي دسوج کوي هيڅ ضرورت نه وي، بلکې خنګه چې بنکاره سی نواتباع کول یې واجب دی: ددى وجي خخه رسول الله عليه السلام فرمایلی دی (په تعريف دابوبکر رضي الله عنه کي) چې ماقاته هم دعوت داسلام نه دى ورکړي مګر دهغه به په زړه کي تردد او شک وو بغیر دابوبکر رضي الله عنه خخه چې ده بغیر دڅه شک او پښتنو خخه اسلام قبول کړي دی، او هم په دې وجه دیوم الشقيقة په وړ ددوى بیعت ډیرپه تلواري سره وسو بغیر دڅه فکر او سوچ خخه، ولی چې افضليت دده بنکاره وو او ظاهر وو په نورو صحابو باندي، او ددې دوچي رسول الله عليه السلام فرمایلی دی چې کله به یې دليکل کولو اراده وکړه دپاره دمقرولو دخلافت دحدارانو هغه ليکل به یې پرینبسوول، او بیاپې و فرمایل چې الله عليه السلام او مومنان ټول انکارکوي په ماسوا دابوبکر رضي الله عنه خخه، او قول دکافرانو نوح عليه السلام ته او دهغه تابعدارانوته: وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ یعنی نه دى بنکاره سوی ستاسي دپاره یو خاص کار وروسته دایمان را اولو خخه او نه ستاسي په موږ باندي خه فضل سته: بَلْ ظُنُنُكُمْ كَادِبِينَ (۲۷) قالَ يَا قَوْمَ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّنْ رَبِّيْ

وَآتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنْلَزِ مُكْمُوْهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ بلکي تاسى موب ته درواغجن بنسکاري، او دا خطاب دنوح الله ډير دنرمي په اندازکي وو او نرمي به بي کوله په دعوت کي حق طرف ته چې دوي دحق ارخ ته مايله سی لکه خه رنګه چې الله الله فرمایلي دي: **فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيْبَا لَعَلَّهُ يَنَذِّكُرُ أَوْ يَخْشَى** (طه ۴۴) او دارنګه بي په بل ئاي کي فرمایلي دي: **إِذْعُ إِلَى سَيِّلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادَلُهُمْ بِالْتِي هِيَ أَحْسَنُ** (سورة النحل ۱۲۵) او دی نوح الله به دوي ته ويله چې: **قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ** (سورة نوح هود ۲۸) يعني دانبوت اورسالت: **فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنْلَزِ مُكْمُوْهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ** (سورة هود ۲۸) يعني تاسى په دی حق باندي پوه نه سواست او هدایت مو ځینې حاصل نه کي (**أَنْلَزِ مُكْمُوْهَا**) (سورة هود ۲۸) يعني آيازه تاسى مجبوره کوم پردي باندي : **وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ** (سورة هود ۲۸) يعني زما په تاسى کي خه حيله نسته او حال دادی چې تاسى بد ګونکي یاست ددي حق وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَحْرِ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الشعراء ۱۰۹) يعني زه ستاسي خخه ددي په بدله کي هیڅ خه نه غواړم بلکه زه به دالله الله خخه ددي په بدله کي ثواب غواړم دهغه ذات خخه چې هغه بنه ورکونکي دی ده رچا خخه او هغه به ماته بنه راکي ترهغه چې تاسى بي ماته راکوی.

او دارنګه قول دالله الله: **وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الدِّينِ أَمْنُوا إِنَّهُمْ مُلَاقُو رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ** (سورة هود ۲۹) ګواکي چې دوي طلب وکي دده دليري والي ددوی خخه، او دوي ورسه وعده وکړه او په دی خبره ټولو اتفاق وکي چې دی خه خبره او خه کار کوي نوموب به دهغه خخه انکارکوو (**إِنَّهُمْ مُلْقُوا رَبِّهِمْ**) يعني دوي بي وېرول چې تاسى که انکار وکي او حق مو شاته وغورزوی نوتاسي به دالله الله خواته پيش کېږي. او ددي وجي خخه کله چې کفار دقريشودنبي الله خخه داوغونښته چې دی دی دخان خخه سپک او کمزوري خلک ليږي کي، لکه عمار او صهيب او بلال او خباب او داسۍ نورسوه، نوالله الله منع کي دی ددي کار خخه، لکه خنګه چې موب بيان کړه په سورة کهف کي او په سورة انعام کي: **وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَرَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ** (سورة هود ۳۱) يعني ده وویل چې زه خو یورسول او بنده دالله الله یم زه نه پوهېرېم مګر په هغه چې الله الله ماته راښوولي دي او زه په خان باندي قادرنه یم مګر په هغه چې الله الله پر قادر کړي یم او خپل نفس ته دفع او ضر رسولو مالک هم نه یم مګر هغه چې الله الله وغوارې: **وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَرْدَيْ أَعْيُنُكُمْ** (سورة هود ۳۱) او زه دانه وايم چې په دوي کي خير نسته دالله الله په نزد باندي په ورخ دقيامت کي، الله بنه

پوهېږي ددوی په زړونو باندی او جزابه ورلره ورکي ددوی دنيتونو مطابق که په نيت کي خир و نو خير او که په نيت کي شروو نو جزابه هم دشر ورکول کېږي.

لكه خه رنګه چې دوی ويلى دی په نورو ځایونو کي: **فَالْوَا أَئُمُّنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذُلُونَ** (١١١)

قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١١٢) **إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَى عَلَى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ** (١١٣) **وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ** (١٤) **إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ** (سورة الشعراء ١١٥)

او دارنګه اوږده سوه زمانه ډېره ددوی په دی جنګونو کي لکه خه رنګه چې فرمایلی دی الله ﷺ : **فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةً إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ** (سورة العنكبوت ١٤) ددي ډېري مودي تيري دو سره بیا هم ايمان قبول نه کي مګر لبو خلگو ددوی خخه، اووه به چې هريو نوي نسل راتلى نو هغه ته به مشرانو دا وصیت کوي چې دده په دی خبری دی ايمان نه راوري او دده مخالفت دی کوي. او وو به پلار چې کله به یې زوی عاقل او بالغ سو نو وصیت به یې ورته کوي چې دنوح ﷺ په دین باندی به ايمان نه راوري ترڅو چې ژوندي یې، اودا ددوی کار وو چې انکار به یې کوي په خپله اونورو ته به یې هم دانکار کولو ترغیب ورکوي او منع به یې کول داتباع دحق خخه، نو په دی وجه نوح ﷺ عرض وکي خپل رب ته: **وَلَا يَلْدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَارًا**

(سورة نوح ٢٧) او دده وجي خخه وویل ورته دی کافرانو: **فَالْوَا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْنَا فَأَكْثَرَتَ جَدَالَنَا فَأَنَا بِمَا تَعْدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ** (٣٢) **قَالَ إِنِّي مَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ** (سورة هود ٣٣)

يعنى په هغه چې ماده ګه ستاسې سره وعده کړیده په هغه باندی الله ﷺ قادردي، ولی چې هغه داسې ذات دی چې هغه هيڅ شى نه سی عاجزه کولي. بلکه هغه داسې ذات دی چې یوشى ته وايې چې سه نو پس هغه وسى، **وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أُنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ** (سورة هود ٣٤)

يعنى خوک چې الله ﷺ ګمراه کړیدی نو خوک هم دانه سی کولي چې ده ته هدایت وکي الله هغه ذات دی چې چاته هدایت نصيب کوي او چاته ګمراهی، او هغه داسې ذات دی چې خه غواړي هغه کوي، او هغه غالبه او حکمتونو والا ذات دی، او پوه دی په هغه چاچي هغه مستحق دهدایت دی او په هغه چاچي هغه مستحق دعقوبت دی، او هغه ذات لره دی حکمت بالغه، **وَأَوْحِيَ إِلَيْهِ نُوحٌ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ** (سورة هود ٣٦) داتسلی ده ده ګه خبرو خخه چې ده ګه دارخه ده ته وسوی، **فَلَا تَبْتَشِّسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ** (سورة هود ٣٧) او دا تعزيه ده نوح ﷺ ته چې نور خوک ايمان نه راوري ماسوا ددوی خخه چې کمو ايمان راوري دی، او نه دی خفه کوي تا هغه چې وسو ولی چې کاميابي نزدي ده او دا خبربه حیران کي حیران کونکي:

وَاصْنَعُ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيَنَا وَلَا تُخَاطِبِنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرَفُونَ (سورة هود ٣٧٦) او دا ددى و جي خخه چې نوح ﷺ کله ما يو سه سو د خپل قوم خخه چې د هغو نور اصلاح او کاميابي نه کيدله، او دا يې ولیده چې په دوى کي نور خه خير نسته، او دا يې ولیده چې نور هغو ده ته هر قسم اذیت او تکلیفونه رسول په هره طریقی سره په قول او فعل دواړو سره او دده مخالفت یې کوي او تکذیب یې کوي دده، نودعا و کړه ده په عذاب راوستلو په دوى باندي دالله ﷺ خخه، او الله ﷺ دده دادعا قبوله کړه.

الله ﷺ فرمایلی دی : وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ فَلَنِعِمُ الْمُجِيْبُونَ (٧٥) وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (سورة الصافات ٧٥) او دارنګه یې په بل ځای کي فرمایلی دی: وَتُوَحًا إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلِ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (سورة الانبياء ٧٦) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِيْ كَذَّبُونِ (١١٧) فَأَفْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتَحًا وَنَجَّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (سورة الشعرا ١١٨) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: فَدَعَا رَبَّهِ أَنِّي مَعْلُوبٌ فَأَنْتَصَرْ (سورة القمر ١٠) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: قَالَ رَبِّ الْأَنْصَارِنِي بِمَا كَذَّبُونِ (٢٦) فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيَنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنْتُورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبِنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرَفُونَ (٢٧) فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِّ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (٢٨) وَقُلْ رَبِّ أَنْزَلْنِي مُنْزَلًا مُبَارِكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزَلِينَ (٢٩) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ (٣٠) ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنَانِ آخَرِينَ (٣١) فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا كُنْ مِنْ إِلَهٌ غَيْرُهُ أَفَلَا يَتَّقُونَ (٣٢) وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءَ الْآخِرَةِ وَأَثْرَفُاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مُثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرُبُ مِمَّا تَشْرُبُونَ (٣٣) وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مُثْلُكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ (٣٤) أَيَعْدُكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا مُتُمْ وَكُنْتُمْ ثُرَابًا وَعِظَامًا إِنَّكُمْ مُخْرَجُونَ (٣٥) هَيَّاهَاتٌ لَمَا تُوَعَّدُونَ (٣٦) إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (٣٧) إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ (٣٨) قَالَ رَبِّ الْأَنْصَارِنِي بِمَا كَذَّبُونَ (سورة المؤمنون ٣٩) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنِ الْكَافِرِينَ دِيَارًا (٢٦) إِنَّكَ إِنْ تَذَرْهُمْ يُضْلُلُوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَارًا (سورة نوح ٢٧) پس راتول یې کړه گناهونه ددوی او کفر ددوی په دوى باندي او فسق او فجور ددوی په دوى باندي، نو وروسته الله ﷺ امر وکي ده ته چې کښتی جوړه کې، او دا کښتی ډیره غټه وه، چې ددی مثال مخکی هم نه وو او ددی خخه وروسته هم نسته، او الله ﷺ

﴿وَرَتَهُ وَوَيْلٌ چَى كَلَه زَمَا اَمْرَ وَسُو اوْزَمَا غَضَبٌ پَه دَوِي بَانَدِي نَازِلٌ كَيْدِي هَغَه غَضَبٌ چَى دَمْجَرَمَانُو خَخَه بَيَانَه لَيْرِي كَيْرِي نَوْبَيَادِي دَوِي تَه پَه دَي كَبْنَتِي كَى ئَحَى مَه وَرَكَوِي اوْ واَپَسِي بَه دَوِي خَلَگُوتَه نَه كَوِي، دَايِي وَرَتَه دَدِي وَجَى خَخَه وَوَيْلٌ چَى دَعَذَابٌ پَه وَختَ كَى بَيَا كَيْدِي سَى چَى دَدَه پَه زَرَه كَى نَرَم والَّى رَاسِي، وَلَى چَى پَه كَتَلُو اوْبَيَرِيدَلُو كَى ډَير فَرقَ وَيِّي. نَوْدَدِي وَجَه خَخَه اللَّهُ ﷺ فَرمَايِلى دَي: وَلَا تُخَاطَبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغَرَّقُونَ (سُورَة هَودٌ ٣٧٦) اوْدارِنَگَه يَبِي فَرمَايِلى دَي: وَيَصْنَعُ الْفُلُكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَّا مِنْ قَوْمٍ سَخْرُوا مِنْهُ (سُورَة هَودٌ ٣٨١) يَعْنِي دَوِي بَه اَسْتَهَزَاء كَولَه دَه نَوْحَ ﷺ پَه خَبَرَه بَانَدِي چَى نَوْحَ ﷺ وَرَتَه دَعَذَابٌ وَيِّينا كَولَه اوْدَوِي بَه دَاوِيلٌ: قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنِّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ (سُورَة هَودٌ ٣٨١) يَعْنِي موْبٌ پَناَه غَوارٌ وَسَتَاسِي خَخَه اوْتَعْجَبٌ كَوَوْ سَتَاسِي پَه دَي كَفَرَكَى پَر هَمِيشَوَالِي بَانَدِي اوْسَتَاسِي پَه دَي ضَد بَانَدِي چَى دَاضِد تَقَاضَا دَعَذَابٌ كَوِي پَه تَاسِي بَانَدِي: فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيَهِ وَيَحْلِلُ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ (سُورَة هَودٌ ٣٩١) او وَو دَدَوِي دَاكَرَ غَليظَ پَه دَي دَنِيَاكَى اوْدَاضِد دَدَوِي اوْعَنَاد دَدَوِي پَه دَي دَنِيَاكَى، اوْدارِنَگَه دَدَوِي دَاضِد بَه پَه آخَرَت كَى هَم وَيِّ اوْانِكَارَبَه كَوِي درَاتَگَ دَپِيغَمَبر خَخَه دَوِي تَه. لَكَه خَه رَنَگَه چَى اَمام بَخارِي ذَكَرَکَرِي دَي پَه نَقْل كَولُو سَرَه دَمَوْسِي بَن اَسْمَاعِيل خَخَه دَي نَقْل كَوِي دَعَبَد الْوَاحِدَ بَن زَيَاد خَخَه دَي نَقْل كَوِي دَاعِمَش خَخَه دَي نَقْل كَوِي دَابِي صَالِح خَخَه دَي نَقْل كَوِي دَابِي سَعِيد خَخَه دَي وَايِي چَى فَرمَايِلى دَي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: چَى رَابِه سَى نَوْحَ ﷺ اوْقَوم دَدَه پَه وَرَءَ دَقِيَامَت كَى، نَوْبَه وَايِي اللَّهُ ﷺ: اِيَّاتَا دَوِي تَه دَيَن رَسُولِي دَي اوْبِيَانَ كَرِي دَي تَادَوِي تَه؟ نَوْنَوْحَ ﷺ بَه وَايِي چَى هو؟ اَي رَبِه زَما. نَوْبَيَابَه دَدَه قَوْم تَه وَايِي چَى دَه تَاسِي تَه دَيَن دَر رَسُولِي دَي؟ نَوْدَوِي بَه وَايِي چَى نَه: موْبَه تَه خَوبَالَّكَل دَپِيغَمَبر نَه دَي رَاغَلِي، نَوْبَه وَايِي نَوْحَ ﷺ تَه چَى ستَا دَپَارَه شَاهَدِي كَونَكَى خَوَك سَتَه؟ نَوْدَي بَه وَرَتَه وَفَرمَايِي چَى مُحَمَّدَ ﷺ اوْامَت دَهَغَه، نَوْدا اَمَت دَنِيَا ﷺ بَه وَايِي چَى موْبَ شَاهَدِي اَدا كَوَوْ چَى دَه وَرَتَه دَيَن دَرَسُولِي دَي.

اوْدَاقُول دَالَّهُ ﷺ: وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا (سُورَة الْبَقْرَه ١٤٣٦) اوْدَوْسَط خَخَه مَرَاد عَدْل دَي. پَس دَا اَمَت بَه شَاهَدِي اَدَاكَى دَخَپِل نَبِي پَه قَوْل بَانَدِي چَى هَغَه رِيشَتِينَي دَي، پَه دَي خَبَرَه چَى اللَّهُ ﷺ نَوْحَ ﷺ لَيْرِلِي وَو پَه حَق سَرَه، اوْنَازِل كَرِي يَبِي وَو پَه دَه بَانَدِي حَق بَيَادِه اَمَر كَرِي وَو پَه هَغَه بَانَدِي خَلَگُوتَه، اوْدَايِي رَسُولِي وَو خَپِل اَمَت تَه پَه اَكْمَلَه طَرِيقَه سَرَه، اوْهَرَخَه چَى دَدَوِي دَپَارَه بَه پَه كَى خَيْر وَو نَوْهَغَه يَبِي وَرَتَه هَم بَيَانَ كَرِي دَي اوْامِريَيِي وَرَتَه كَرِي دَي دَهَغَه شَى اوْهَرَ هَغَه كَار چَى

ددوی به په کی نقصان وو نودهغه خخه یې منع کړی دی، اودا رنګه وو شان دتولو پیغمبرانو، تردي چې خپل قوم یې ددجال دفتني خخه هم خبرکړي وو چې دهغه خخه ئان ساتي حالانکي چې دهغه په زمانه کي ددي دراوتلو هیڅ امکان نه وو بیاهم دده دشقت او درحمت دوجي په خپل قوم باندي دا یې ورته ويلى وه.

لكه خنګه چې امام بخاري ويلى دی په نقل کولو سره دعبدان خخه دی نقل کوي دعبدالله خخه دی نقل کوي ديونس خخه دی نقل کوي دالزهري خخه دی نقل کوي دسالم خخه دی وايې چې ويلى دی ابن عمر: ولار سو رسول الله ﷺ دخلګو په مينځ کي نودالله شناء او صفات یې بيان کړه. بيايې ذکر ددجال وکۍ نو ويې ويل: چې زه تاسي بيروم دهغه خخه، او نسته داسی یو پیغمبر چې خپل قوم یې دهغه خخه نه وي بیرولي. او دارنګه بيره ورکړه نوح ﷺ خپل قوم ته، ليکن زه تاسي ته دهغه په باره کي یوقول وايم چې هغه چاهم نه دی ويلى خپل امت ته: تاسي ته پته ستہ چې هغه (رونډ) دی یعنی یوه سترګه یې ده، او والله ﷺ اعور نه دی^(۱) او داحديث په صحیحینو کي هم ذکردي داحديث دشیبان بن عبد الرحمن خخه چې هغه یې نقل کوي دیحیبی بن ابی کثیر خخه دی نقل کوي دابی سلمه بن عبد الرحمن خخه دی نقل کوي دابی هریره خخه دی وايې چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: ایازه تاسي خبرنه کړم ددجال په باره کي دdasی خبری خخه چې دامخکی یونبی هم خپل قوم ته نه ده کړي؟ دی (رونډ) دی او دی به راپړی دخان سره په مثال دجنت او دوږخ کم ته چې دی جنت وايې هغه به جهنم وي، او زه تاسي ته بيره درکوم ددي خخه لکه خنګه چې بيره ورکړیده نوح ﷺ خپل قوم ته دالفظ دبخاري دی.^(۲)

او بعضو سلفو داسی ويلى دی: کله چې قبوله کړه الله دده دعا نو امريې ورته وکۍ چې یوه درخته اره کي چې دهغه خخه بیا داکښتی جوړه کي، نودايوې وکرله اوبيايوې ورته سل کاله انتظار وکۍ، بيايې په سل کاله کي نجاری پر وکړه، او بعضو ويلى دی چې په خلوینښتو کالوکۍ. او ويلى دی محمد بن اسحاق دشوری خخه: او دا دساج لرګکی درخته وه چې دا یوه مشهوره درخته ده او چا ويلى دی چې دا دچلغوزو درخته وه او دا په نص دتورات کي ذکر دی، او شوری ويلى دی چې: ده ته امر وسو چې ددي او بدوالی دی^(۳) گزه، او ددی دنه ئای او دباندی اړخ په تار کولو باندی بندکۍ، او وګرزوی ددي سینه داسی چې او به شړی

(۱). ددي حديث تخریج امام بخاری کړي دی په کتاب احادیث الانبياء کي، باب قول الله عزوجل، ولقد ارسلنا نوها الى قومه) ۳۳۳۷ ۱۲.

(۲). ددي حديث تخریج کړي دی امام بخاری په کتاب احادیث الانبياء کي، باب قول الله تعالى (ولقد ارسلنا نوها الى قومه) ۳۳۳۸ ۱۲، دطريقى دابي نعيم خخه. او مسلم په کتاب الفتن کي، باب ذکر الدجال (۲۲ ۱۱۸)، دطريقى دمحمد بن رافع خخه.

(يعنى سينه دي بي ورجىکه او تيره کړي ترڅو او به په آسانې سره وخیرلای سی) او قتادة^(۱) ويلى دی چې وو ددی او بدواں (۳۰۰) ګزه او پلن والی ددی (۵۰) ګزه او دی وايی چې دا قول په بناء ده ګه دی چې ماليدلی دی په تورات کې.
اوهسن بصری ويلى دی چې ددی او بدواں (۲۰۰) ګزه وو او پلن والی ددی (۳۰۰) ګزه وو اوابن عباس وايی چې ددی او بدواں (۱۲۰۰) ګزه وو او پلن والی ددی شپیته ګزه وو، او بعضو ويلى دی چې او بدواں ددی (۲۰۰۰) وو او پلن وايی بي (۱۰۰) ګزه وو او دوی ټولو ويلى دی چې لور والی ددی (۳۰) ګزه وو او دا دری چته وه هريو چت (۱۰) ګزه وو نو لاندې چت دپاره د حيوانانو وو مينځني چت دپاره دانسانانو وو اولوړ چت دپاره د مرغانو وو، او وه دروازه ددی په پلن والي کې.

دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: قالَ رَبُّ الْأَنْصَارِنِي بِمَا كَذَّبُونَ (۲۶) فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنِ اصْنَعْ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيَنَا (سورة المؤمنون ۲۷/۲۶) یعنی زموږ امر دی تاته، او په کتلوسره زموږ ستا جورولو ته، چې موږ تاته صحیح طریقه دجورولو وښیو، فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّتُورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكْ إِلَّا مَنْ سَيَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا ثُخَاطَبَنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ (المؤمنون ۲۷/۲۶) نو پیش بي کې هغه لوی کار ده ته او امرېي وکې چې کله عذاب په دوی رائۍ نو ته دا تقول حیوانات او مرغان او هغه کسان چې ایمان بي راوړې دی هغه ټول ته په دی کښتی کې سپاره کړه ددی دپاره چې ددوی نسل پاته سی، او دا یې ورته هم وویل چې خپل کورنی هم دخان سره بار کړه مګرنه هغه چې په هغه باندی فيصله سوی وي. نو دوی بارکړه دا تقول په کښتی کې او په دی کافرانو باندی عذاب نازل سو، او دی ته یې امر کړي وو چې دا کافران به بیادی کښتی ته نه رائۍ کله چې په دی باندی عذاب را کښته سی. لکه خه رکم چې موږ ددی بیان مخکی ذکر کې. او مراد په تنور سره په نیز دجمهورو باندی: مخ دمزکی مراد دی، یعنی راوتلى دا او به دمزکی دهر اړخ خخه تردی چې او به راوتلى ده ګه تنورونو خخه چې هغه داور دپاره جورسوی وه، او دابن عباس خخه نقل دی: چې دا تنور یوه چینه ده په هندکی. او شعبې ويلى دی چې دا په کوفه کې ده او قتادة وايی چې دا په الجزیره کې ده. او ويلى دی علی بن ابی طالب تنور چاودلو دسپیدو ته او رنا ددی ته، یعنی ددی نور او رنا ته یعنی په دی وخت کې ته دا ټول بار کړه په کښتی کې دهري یوه

(۱). داقتاده زوی ددعامه بن عزیز ابوالخطاب السدوی البصري دی، دی مفسر او حافظ وو، او پوند وو امام احمد ويلى دی چې قناده احفظ دا هل بصری دی او وو دده سره علم په مفرداتو دلغت باندی او ورسره وو علم دحدیشو دی وفات سوی دی په طاعون ناجورې سره. او دی پیدا سوی دی په (۲۰) هجری باندی او وفات سوی دی په (۱۱۸) هجری باندی او بعضو ويلى دی چې په (۱۱۷) هجری باندی وفات سوی دی.

دجوړو خخه دوه دوه، اودا قول غریب دی یعنی په دی قول باندی اقوال دومره نسته. اودارنګه قول دالله ﷺ : حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّتُورُ قُلْنَا احْمَلْ فِيهَا مِنْ كُلًّ زَوْجِينَ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (سورة هود ٤٠) داوو امر ده ته چې کله عذاب نازلیدی په دوی باندی چې بارکړی دی دهه جوړی خخه دوه دوه. اوپه کتاب داخل کتابو کی داذکر سوی دی: چې ده ته امر وسو چې بار کړی دخان سره دهغو حیواناتو خخه چې دهغه غوبنه دخوپلو وي (٧) جوړی. او دهغه چې دهغه غوبنه نه خوپل کېږي دوی دوی جوړی یونز اوبل ماده.

اودا بدل مفهوم دی دقول دالله ﷺ خخه اوحال داچې زموږ کتاب حق دی اوپه دی کی (اثنين) ذکر سوی دی که چیری داموږ و ګرځوو مفعول به نویبا برابریږي. والله اعلم. اوبعضو داذکر کړی دی په روایت کولو سره ددان بن عباس خخه: چې اول دننه سویدی دی کښتی ته مرغان (در) مرغی چې دایوو قسم مرغی ده اوپه حیواناتو کی آخر (خر) دننه سوی دی، او دننه سو ابلیس دی ته چې نښتی وو دخره په غوب پوری ابن حاتم ویلی دی په نقل کولو سره دابی خخه دی نقل کوي دعبدالله بن صالح خخه دی نقل دلیث خخه دی نقل کوي دهشام بن سعد خخه دی نقل کوي دزیدبن اسلم خخه دی نقل کوي دخپل پلار خخه دی نقل کوي درسول الله ﷺ خخه چې فرمایلی یې دی: کله چې داخل کړه نوح ﷺ کښتی ته دوی دوی جوړی، نوخپلو ملګرو ورته وویل چې: موب به څنګه مطمئن سو؟ اویایې داسې وویل چې ته به څنګه مطمئن سی په باره دحيوان کی حالانکه زموږ سره زمری هم سته په دوی کې؟ نوالله ﷺ پردي زمری باندی تبه راوسته، نودا وه اوله تبه په مئکه کی چې الله ﷺ نازله کړه بیا دوی ګیله وکړه دموريک خخه چې داخو زموږ ټوله خوراکه خرابوی. نوالله ﷺ دی زمری ته وحی وکړی نوده پرنجې وکې نودهغه خخه پیشی راوتله نودا موربک پت سو ددی پیشو خخه، داحدیث مرسل دی، اودارنګه قول دالله ﷺ : وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ (سورة هود ٤٠) یعنی چې دچا دعا قبوله سویده په باره دکافرانو کی او دچا نه ده قبوله سوی لکه دنوح ﷺ دعا دخپل زوی دپاره چې (یام) دی دی هم غرق سوپه هغه عذاب کی (وَمَنْ آمَنَ) (سورة هود ٤٠) یعنی بارکړه په دی کې هغه چې په تاباندی یې ايمان راوری دی ستا دامت خخه. دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (هود ٤٠) یعنی په دی دومره موده کې ډير لبو خلګو ايمان راوری. سره ددومره تکلیفونو چې سهار او مانسام به یې دعوت کوي کله به یې بیره ورکوله دوی ته اوکله به یې زیری ورکوی کله به یې په نرمی سره دعوت کوي اوکله به یې تیزی کوله او علماءو اختلاف کړی دی په تعداد دخلګو کې چې دده سره په کښتی کې وه. نو ابن عباس ویلی دی چې (٨٠) سپړی وه او ددوی سره

بسحی هم وي، اوکعب الاحبار ويلى دی چي (٧٢) وه. اوچاويلى دی چي (١٠) وه اوچاويلى دی چي نوح الله وو اودده دری ئامن وه اودده دئامنو بسحی بي ورسره دنسحی د(يام) کم چي انکار کړي وو، اوخان يې دنجات دلاري خخه واروی، اوپه دی قول کي مخالفت دي دظاهر دآيت سره، بلکي دا آيت په دی باندي دلالت کوي چي دده سره دخپلي کورني خخه ماسوا نور خلګ هم وه. لکه رنگه چي الله الله فرمایلى دی: وَنَجَّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (سورة الشعراء ١١٨). اوویل سوی دی چي دا (٧) وه. اوهرخه چي بسحه دنوح الله وه داوه مور دټولو بچيانو دنوح الله، حام، سام، يافت، يام، اودي ته اهل كتاب (کنعان) وايى اودا هغه وو چي غرق سوی وو په طوفان کي اوبل عابر وو. پس دامرہ سویدی مخکی دطوفان خخه اوبعضی وايى چي دامرہ سوی دی په طوفان کي اوداوه دهغو خخه چي پرده باندي هم دقول تسبیق سوی دی دوجي دکفر دده خخه. اوپه نزد داخل كتابو کي دی په کښتی کي وو. نودوي وايى چي احتمال لري چي ده وروسته کفر کړي دی، يادي انتظار کړي وي دقيامت. اوظاهر قول اولنى دی: لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (سورة نوح ٢٢)، اودا رنگه الله الله فرمایلى دی: فَإِذَا أَسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (٢٨) وَقُلْ رَبِّ أَنْزَلَنِي مُنْزَلًا مُبَارَّاً وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزَلِينَ (سورة المؤمنون ٢٩) په دی آيت کي يې امر کړي دی درب په حمد کولو باندي اوشکر کولو باندي په دی خبره چي الله الله ورته کښتی مسخره کړه اوده ته يې نجات ورکي اوفتح يې ورکړه په قوم دکافرانو باندي اوستړکي يې ورلره يخې کړي په هلاکت ده هغو کافرانو چي دده درسالت تکذيب يې کوي اوخلاف يې کوي لکه رنگه چي الله الله فرمایلى دی: وَالَّذِي خَلَقَ الْأَرْوَاحَ كُلُّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكُبُونَ (١٢) لَتَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذَكُّرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا أَسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ (١٣) وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِّبُونَ (سورة الزخرف ١٤).

اودارنګه به ورته امرکيدی ددعګانو په اول اول وختونو کي: چي دی وي په خير اوبركت کي اوچي وي دده عاقبت بنه او محمد، لکه خه رنگه چي فرمایلى دی الله الله خپل رسول الله الله ته په وخت دهجرت کي: وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا (سورة الاسراء ٨٠) اوویلى دی نوح الله په وخت دوصیت کي هغه خلګوته چي ورسره په کښتی کي وه: ارکبوا فيها بسم الله مجرهاها ومرساها إن ربي لغفور رحيم (سورة هود ٤١) يعني په نامه دالله الله باندي دی ددى ګرځيدل اوانتهاء ددي، إن ربي لغفور رحيم يعني هغه ذات دردناک عذاب ورکونکي دی سره ددى چي بخښونکي اومهربانه هم

دی، چې نه لیری کېږي عذاب ددی دظالمانو خخه، لکه خنګه چې یې داعذاب راکښته کړي وو په مَحْكَه والاوو باندي چې عبادت یې دغیرو کړي وو.

الله ﷺ فرمایلی دی: وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجَبَالِ (سورة هود ٤٢) اودا په دی طریقی سره چې الله ﷺ بارانونه پر راکښته کړه داسی بارانونه وه چې نه مخکی داسی باران سوی وو اونه به وروسته داسی باران وسی اوامر وسو مزکی ته چې دهارخ خخه او به راوباسه نوراوتلي او به دهارخ دمزکی خخه. لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: فَدَعَا رَبُّهُ أَنِي مَعْلُوبٌ فَأَنْتَصَرْ (١٠) فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِ (١١) وَفَجَرْنَا الْأَرْضَ عَيْوَنًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِّرَ (١٢) وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ الْوَاحِ وَدُسْرٍ (سورة القمر ١٣٦) ددُسر خخه مراد میخونه دی (تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا) (سورة القمر ١٤) یعنی دازموږ په حفاظت باندي ګرځی او زموږ په چوکیداري او زموږ په مشاهدی سره ګرځی: جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفَّارَ (سورة القمر ١٤) ابن جرير دا ذکر کړي دی چې داطوفان په میاشت دآب) کې وو په حساب دقبطیانو (تاریخ الطبری ١١) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ (سورة الحاقة ١١٨) یعنی په کښتی کې: لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ ثَدْكِرَةً وَتَعِيهَا أُذْنٌ وَاعِيَةً (سورة الحاقة ١٢) ویلی دی یوی ډلی دفسرینو: چې لوری سوی وی او به هغه لور غر دمزکی ته (١٥) ګزه. او دا قول په نزد دا هل کتابوهم دی، او چاویلی دی چې (٨٠) ګزه او عامې سوی وی دا او به هر طرف ته چې یوه حصه ددنیا نه وه پاته مګر په هغه کې به او به وی او یوزنده سرهم په دی کې نه سو پاته نه غتیه درخته نه کوچنی. ویلی دی امام مالک دزید بن اسلم خخه وه دهغه زمانی خلک چې قبضی یې کړي وی په غرونو باندي او غنډیو باندي. او عبد الرحمن ویلی دی چې نه وه په مَحْكَه کې یوه غونډی مګر په هغه باندي به قبضه سوی وه، دادواړه روایتونه نقل کړي دی ابن ابی حاتم.

وَنَادَى نُوحُ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْمَاهِي مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ (٤٢) قَالَ سَأَوِي إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمٌ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ (سورة هود ٤٣). او دا زوی (یام) وو چې ورور دحام او سام او یافت وو، او ویل سوی دی چې نوم دده (کنعان) وو او دا وو کافر، او کاربه یې کوی غیر صالح، او ده به خلاف کوي دخپل پلار سره په دین کې، نو هلاک سو دهغو سره چې هلاک سو. او په تحقیق سره نجات پیدا کې هغه کسانو چې غیر دنسب خخه وه حکمه چې ورسره په دین او مذهب کې موافق وه. وَقَيْلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلَعِي وَغِيْضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة هود ٤٤) یعنی کله چې فارغه سوہ دمزکی والاوو خخه او خوک هم

په کی پاته نه سو دهغو خخه چې عبادت به بې کوي دغیرالله، نو امروکی الله ﷺ مزکی ته چې خپل او به را کش کړي، او امر بې وکی آسمان ته چې باران بند کړه (وَغِيْضَ الْمَاءُ) یعنی کمی سوی دهغه خخه چې خومره وي د (وَفَضِّيَ الْأَمْرُ) یعنی واقع سو پرهغه چې ورته په مقدر کی ليکل سوی وو وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ یعنی موږ به ورته په ژبه دقدرت داوایو چې ليږي والى دی وي دوى لره درحمت او مغفرت خخه.

لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلُكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ (سورة الاعراف ۲۴)، او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلُكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ (سورة يونس ۷۳)، او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا سَوْءًا فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ (سورة الانبياء ۷۷)، او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلُكِ الْمَسْحُونَ (۱۱۹) ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدَ الْبَاقِينَ (۱۲۰) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثُرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۲۱) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعرا ۱۱۹)، او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آئِيَةً لِلْعَالَمِينَ (سورة العنكبوت ۱۵)، او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْأَخْرِينَ (سورة الشعرا ۲۲)، او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُذَكَّرٍ (۱۵) فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَتَنْدُرٍ (۱۶) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلَّذِكْرِ فَهَلْ مِنْ مُذَكَّرٍ (سورة القمر ۱۷) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: مَمَّا خَطِيَّا تَهُمْ أَغْرَقُوا فَأَدْخَلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا (۲۵) وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَنْدُرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنْ الْكَافِرِينَ دِيَارًا (۲۶) إِنَّكَ إِنْ تَنْدَرْهُمْ يُضْلِلُوا عِبَادَكَ وَلَا يَلْدُلُوا إِلَّا فَاجْرًا كَفَارًا (سورة نوح ۲۷) (۲۵).

او په تحقیق سره قبوله کړه الله ﷺ دعادده، نو پاته نه سو په مخ دمزکی کې یو او دارنګه روایت ذکر کړي دی دوو امامانو چې ابو جعفر بن جریر دی او ابو محمد بن ابی حاتم دی په تفسیرونونو خپلو کې د طریقی دیعقوب بن محمد بن الزہری خخه چې دی نقل کوي دقادیه چې مولی دعبدالله بن ابی رافع دی دی نقل کوي دابراهیم بن عبد الرحمن بن ابی ربیعه خخه چې ده ته خبر ورکړي دی ام المؤمنین عائشه چې دی ته خبر ورکړي دی نبی ﷺ چې فرمایلی بې دی: که چیری رحم کړي وی الله ﷺ په یوه سری باندی دقوقم دنوح ﷺ خخه نو رحم به بې کړي وی په مور د ماشوم باندی ویلى دی رسول الله ﷺ چې نوح ﷺ په خپل قوم کې (۱۰۰۰) کاله تیرکړي دی مګر (۵۰) کاله کم او شنی کړي بې دی (۱۰۰) کاله درختي، نوداغتی سوی او خپری وری سوی هر اړخ ته، بیا بې پربکړي دا او کښتی بې ترینه جوړه کړه

نودا کافران به په ده باندی تیریده او هتوقى او مسخرى به یې کولى، او ورته ويل به یې چى دا کښتى گرزوى په وچه کو او دابه خه رنګه گرزوى؟ نونوح الله به ورته ويله چى تاسى به و گورى چى داخه رنګه گرئى، کله چى دى فارغه سو او او به را ووتلى دى نوديوه ماشوم مور و بيريدله په دى خپل زوي باندی او وه داچى ورسىدە دريمى حصى دغره ته نوکله چى دى ته او به ور ورسىدلی نودا نوره هم لوره ولاړه تردی چى دغره سرته وختله، نوبیاچى کله او به ددى ترپنهی پورى اورسیدلی نودى داما شوم په لاسونو کى لورکى تردی چى دا په او بوكى ډوبه سوه نودواړه په کى غرق سوه، که چيرى په دوى کى الله الله په چا باندی رحم کولى نو په دى وخت کى به یې دماشوم په مور باندی رحم کړي واي (۱) او دا حدیث غریب دى. او ددى روایت دکعب الاحبار خخه هم نقل سوی دى او د مجاهد خخه هم.

مقصود دا خبره ده چى دکافرانو خخه یوکور هم پاته نه سو په مخ دمزکى کى. نو خه رنګه گمان کوی بعضى مفسرين چى اعوج بن عنق دنوح الله دزمانی خخه مخکى موجود وو تر زمانی دموسى الله پورى. او ويل سوی دى چى دا يوکافر او سركښه انسان وو او ويل سوی دى چى داديوی بسحی خخه په زناسره پیداسوی وو، او ويل سوی دى چى دادو مره او بود وو چى دسمندر خخه به یې ما هييان نیوں او هغه به یې دنور په شاعع په خوله خورله او ده به نوح الله ته ويله په دى حال کى چى دانوح الله به په کښتى کى وو چى داستا خه قصه ده او استهزاء به یې ورپوری کوله. او دده په باره کى دا هم ويل سوی دى چى دده او بدواں (۳۳۳) گزه وو. نور داسى خرافات نقل سوی دى په تفسironو کى چى هغه مخالف دى د معقول او منقول دواړو. هر خه چى معقول دى. نوبیا ولی هلاکوی الله الله زوي دنوح الله حالانکي پلار ددى دټول امت مشر وو او اهل ايمان وو، او نه یې هلاکوی اعوج بن عنق او حال داچى داولد الزنا وو او دېر ظالم وو او باځي وو لکه خه رنګه چى دده په باره کى په تفسironو کى ذکرسوی دى؟ او خنګه الله رحم نه کوی په مور ده ګه ماشوم باندی او نه په هغه ماشوم باندی. او پريښي وو دا ظالم او دا ضد او سخت کافر او دشیطان مرید لکه خنګه چى ورلره داصفات په تفسيرکي ذکرسوی دى؟ او هر خه چى منقول دى نوالله الله فرمایلی دى: *ثُمَّ أَغْرِقْنَا الْأَخْرِينَ* (سورة الشعراء ۲۲)، او دارنګه یې فرمایلی دى: *رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دِيَارًا* (سورة نوح ۲۲) بيا ده ګه او بدواں چى دده دپاره ذکرسو دا مخالف دى ده ګه حدیث خخه چى نبی الله ذکر کړي دى: چى الله الله آدم الله پیدا کړي دى په او بدواں د (۲۰) گزو، نوبیا ده ګه خخه وروسته دخل ګوقدونه کمیدل تردی وخته پورى.

(۱). ددى حدیث تخریج کړي دى حاکم په مستدرک کى (۳۴۲ ۱۲) او ويلی دى چى دا حدیث صحیح الاسناد دى او دواړو شيixinو ددى حدیث روایت نه دى کړي.

نوداقول دهجه شخص دی چې صادق او مصدق دی او معصوم دی چې دهان خخه خبری نه کوي: إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى (سورة النجم ٤١) یقیناً هغه وو چې تراوسه پوری د خلگو قدونه کمیرې. اوهم دارنګه ترقیامته پوری به ددی خلگو قدونه کمیرې. اودا قول تقاضا ددی خبری کوي کوي چې دآدم ﷺ په نسل کی داسی خوک نه وو چې ددی خخه یې قد اوږد وو. نوځه رنګه به پرینښوول کېږي دا خبره کمه چې نبی ﷺ ذکر کړیده اوړګه به کېږي هغه ددروغو اقوالو طرف ته کم چې په تفسیرونو کی ذکرسوی دی.

اوکم چې اهل کتابو ذکرکړۍ دی هغه اهل کتابو چې بدل کړۍ دی قول دالله ﷺ هغه چې په دوى باندي نازل سوی وو اوپه هغه کې یې تحریف کړۍ وو اوځایونه یې ورته بدل کړۍ وه؟ نو وروسته ستاخه ګمان دی دهجه شخص په باره کې چې ددی په اقوالو باندي دليل نيسی او داهجه دروازجنه او خائن خلګ دی اوپه دی سره دوى امانت نيسی چې په دوى باندي دالله ﷺ د طرفه لعنتونه دی ترقیامته پوری، اوژه ګمان نه کوم چې دا خبر دعوچ بن عناق نه دی مګر اختلاف دی دبعضو زنادقه وو د طرفه چې هغه دالله ﷺ او د پیغمبرانو دېمنان دی. بیاذکر کوي الله ﷺ د نوح ﷺ سوال د خپل زوی دپاره په باره د غرقیدلو کی نودا الله ﷺ خخه سوال کوي په دی اعتبار سره چې ئان پوه کې اوورته دا خبره بنکاره سی نووايی چې: ای ربہ زما تا زما سره وعده کړۍ وه چې زه به تا اوستا کورنی ساتم د طوفان خخه نوبیا ولی زما زوی هلاک او غرق سو؟ نوجواب ورکول سو چې داستا داخل خخه نه دی په هغه کې چې ما یې ستاسره دنجات وعده کړۍ وه. یعنی موږ تاته ويلى دی: وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقُولُ مِنْهُمْ (سورة المؤمنون ٢٧). نودا وو دهجه خخه چې پرده مخکی فیصله سوی وه چې دابه غرقیږي ددی وجی خخه چې ده ئان داخل ایمان والا وو خخه لیری ایستلی وو. نو دی غرق سو د خپل ډلی سره چې کافران وه او با غیان وه.

بیا الله ﷺ فرمایلی دی: قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَ وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَّةٍ مِمَّنْ مَعَكَ وَأَمْمٌ سَمْتَعُهُمْ ثُمَّ يَمْسُهُمْ مِنَ عَذَابٍ أَلِيمٍ (سورة هود ٤٨) دا امردی نوح ﷺ ته چې کله د مزکی د منځ خخه او به لیری سی او ګرځیدل پکښی کېږي نوبیا کښته سه د کښته خخه هغه کښته چې د دېر لوی سفر خخه وروسته د (جودی) غره پر ملا باندي و دریده اودا مشهور غردی په الجزیره کې (بِسَلَمٍ مِنَ وَبَرَكَتٍ) (سورة هود ٤٨) یعنی کښته سه د سلامتیا سره او د برکت سره زموږ د طرف خخه په تاباندي او ستاپه امت باندي چې وروسته به پیدا کېږي. ولی چې الله ﷺ نه وو ګرځولي دهجه مومنانو چې د نوح ﷺ سره وو دهیڅ یوه دپاره نسل مګر د نوح ﷺ دپاره. دوباره نسل بیا د نوح ﷺ خخه خپور سوی دی لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَجَعَلْنَا ذُرِيَّتَهُمُ الْبَاقِينَ (سورة الصافات ٧٧) نودا نن ورڅ چې خومره نسلونه دی ددی

تول نسبت دنوح الله دری واپو ئامونو ته کېږي. حام. سام. یافت. چې دده اسم کنيه ابو الروم ده. ويلى دی امام احمد په نقل کولو سره دعبد الوهاب خخه دی نقل کوي دسعيد خخه دی نقل کوي دقتاده خخه دی نقل کوي دحسن خخه دی نقل کوي دسمره خخه دی وايى چې فرمایلى دی رسول الله الله: چې سام ابوالعرب دی. او حام ابوالحبس دی. او یافت ابو الروم دی: (۱) روایت ددی ذکرکړۍ دی امام ترمذی دبشر بن معاذ العقدی خخه چې ده نقل کړۍ دی دیزید بن زريع خخه دی نقل کوي دسعيد بن ابی عروبه خخه دی نقل کوي دقتاده خخه دی نقل کوي دحسن خخه دی نقل کوي دسمره خخه مرفوعاً هم په دی مخکنى طریقی سره.

اوویلى دی الشیخ ابو عمر بن عبدالبر: او داروایت ذکرسوی دی دعمران بن حصین خخه چې دی وايى چې فرمایلى دی رسول الله الله هم په دی طریقی سره په کم چې مخکی حدیث بیان سو. دی وايى چې دلته مراد دروم خخه هغه اولنى روم مراد دی چې هغه یونان دی چې نسبت یې کېږي رومى بن لبطى بن یونان بن یافت بن نوح الله ته. بیاپی روایت نقل کړۍ دی دحدیث داسماعیل بن عیاش خخه دی نقل کوي دیحیی بن سعید خخه دی نقل کوي دسعيد بن المسيب خخه چې دی وايى: دنوح الله دری ئامن وه: حام سام یافت: او بیا ددی دری واپو خخه دری ئامن پیدا سوه: نودسام دری ئامن پیداسوه چې عرب. او فارس، او رومو وو. او دیافت هم دری ئامن پیداسوه چې. ترك. او صقالبه او یاجوج او ماجوج وه، او دارنګه دحام هم دری ئامن پیداسوه چې. القبط او سودان. او ببر وه.

او دارنګه حافظ ابوبکر البزار ويلى دی په مسند خپل کې په نقل سره دابراهيم بن هانى خخه او داحمد بن حسين بن عباد ابو العباس خخه دادواړه نقل کوي دمحمد بن زيد بن سنان الراہوی خخه دی نقل کوي دابې خخه دی نقل کوي دیحیی بن سعید خخه دی نقل کوي دسعيد بن المسيب خخه دی نقل کوي دابې هریره خخه دی وايى چې فرمایلى دی رسول الله الله: چې نوح الله زیبولی وه حام سام او یافت نودسام دپاره پیداسو (عرب او فارس او روم) او په دی کې خیر سته او دیافت دپاره پیدا سو (الصقالبه او ترك او یاجوج او ماجوج) او په دی کې هیڅ خیر نسته. او پیدا سو دحام دپاره (القبط او سودان او ببر بیا دا

(۱). ددی تخریج احمد کړۍ دی (۹۱۵) او په بل اسناد سره احمد نقل کوي دحسین خخه دی نقل کوي دقتاده خخه دی وايى چې نقل کړۍ دی حسن دسمره خخه دی وايى چې فرمایلى دی رسول الله الله: چې سام ابوالعرب دی او حام ابوالحبس دی. او یافت ابو الروم دی. او ترمذی په کتاب تفسیر القرآن کې ذکرکړۍ دی، باب سورة الصافات (۳۲۳۱ \ ۵) طریقی دبشر بن معاذ العقدی خخه، او په کتاب المناقب کې، باب مناقب فصل العرب (۱۵ \ ۳۹۳) او ابو عیسی ويلى دی چې داحديث حسن او صحیح دی او دیافت او پافت. او یافت دی او حاکم په مستدرک کې (۵۴۶ \ ۱۷) او ويلى بې دی چې داحديث حسن صحیح دی او الطبرانی (۲۸۷۱ \ ۱۷)، او ضعیف گرخولی دی البانی په الجامع الصغیر کې (۳۲۱۴)، مګر دده وضعیف بللوته اعتبار نسته.

ویل^(۱) سوی دی چې موب ته ددی علم نسته چې دامرفاع دی اوکه نه مګر ددی وجوی خخه، یواحی والی پری کړی دی محمد بن یزید بن سنان الراہاوی دڅل پلار خخه اودده په باره کی علماوو کلام کړی دی اودده په حدیث کی یې احتمالات ذکر کړی دی. اوروايت ددی کړی دی دده خخه ماسوا یحیی بن سعید مرسل او ددی اسناد یې نه دی ذکر کړی، او دایې قول دسعید ګرځولی دی. نودی وايی چې زه وايم چې داهغه چې ذکر کړی دی ابو عمر، دا محفوظ دی دابوسعید خخه، اوذاقول دده چې: او دارنګه روایت ددی سوی دی دوهب بن منبه خخه هم په دی طریقی سره اویزید بن سنان ابو فروه الراہاوی ضعیف دی، دده پرقول باندی اعتماد نه سی کیدی.

اودارنګه ویل سوی دی: چې دنوح ﷺ دپاره دادری حامن نه دی سوی مګر دطوفان خخه وروسته سوی دی، اودده یوزوی پیدا سوی وو مخکی دطوفان خخه چې (کنعان) وو هغه چې غرق سو، اویوه (عاب) چې مره سوی وو مخکی دطوفان خخه.

اوصحیح قول دادی چې دادری واپه ورسره په کښتی کی وه، دوی هم وه او ددوی بسحی هم وی اوموریې هم وه او داذکر سوی دی په نص دتورات کی. اوپه دی کی یې داهم ذکر کړی دی چې حام دڅل بسحی سره په کښتی کی جماع وکړه نونوح ﷺ ورته ببراوی وکړی چې ددی خخه دخلقت نطفه جوړه سی نوبیا ددی خخه (کنعان) پیداسو چې تور وو اودا نیکه دسوهان والا دی. اوچا ویلی دی چې ده ولیدی خپل پلار بیده اوحال داچې ده ګه عورت بنکاره سوی وو نوده پت نه کی او ورور ورلره پت کی نو ددی وجوی خخه ورلره نوح ﷺ دعا وکړه چې دده دانطفه دی متغیره سی، اوچې داسی زوی دی وسی چې تابعداروی دده دورونبو. اوذکر کړی دی امام ابو جعفر بن جریر طریقی خخه دعلی بن زید بن جدعان دی نقل کوی دیوسف بن مهران خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه چې دی وايی: چې ویلی وه حوار یون عیسی بن مریم ته: که ته چیری راونبیسي موب ته داسی یوسپی چې هغه کښتی په خپله لیدلی وی چې موب ته ده ګه بیان وکی، نودی وايی چې روان سو ددوی سره تردی چې راله یوی زړی خاوری ته، نوده ګه خاوری خخه یې یوموتی را واخیستی اوبياې دوی ته وویل چې تاسی ته پته سته چې داڅه دی نو هغوي ورته وویل چې الله ته او ده ګه رسول ته پته سته نودوی ورته وفرمايل چې دا پنډی دحام بن نوح دی. نودی وايی چې وو هله عیسی ﷺ دا خاوره په خپله امسا اوورته یې وفرمايل: چې پورته سه دالله ﷺ په امر باندی. نو

(۱). اسناد ددی ضعیف دی هیشمی ویلی دی په المجمع کی (۱۹۳۱۱): روایت ددی نقل کړی دی البزار اوپه دی کی محمد بن یزید بن سنان الراہاوی دی چې دی نقل کړی دی دڅل پلار خخه. نومحمد ته ثقه ویلی دی ابن حبان، او ابو حام ویلی دی چې داصادق دی خوبیا یې هم ضعیف کړی دی اوضعیف ورته ویلی دی یحیی بن معین.

داوو چی را ولارسو اوویي خنده له خاوره دخپل سر خخه اودي وو بودا سوي. نو عيسى^{الصلی اللہ علیہ وسلم} ورته وویل: چی همداسى مرسوی وي؟ نوده ورته وویل چی نه ليکن زه چی مرسوی و م په دی حال کی چی زه ټوان و م، نوما گمان داوکی چی داقیامت دی نوددی دوجی زه بودا سوم نوده ورته وویل چی، مور ته بیان وکړه په باره دکښتی دنوح^{الصلی اللہ علیہ وسلم} کی. نوهغه ورته وویل چی دهغه اوبردوالي (۱۲۰۰) ګزه وو، اوپلن والی یې شپږ سوه ګزه وو، اوردي چته پکښي وه یو چت هغه چی په هغه کی به حيوانان وو، اوبل چت هغه چی په هغه کی به انسانان وه اوبل چت هغه چی په هغه کی به مرغان وه. بياكله چی دحیوان خوشیان زیات سوه نوامر وکی الله^{جل جل جل} نوح^{الصلی اللہ علیہ وسلم} ته چی دفیل لکی و پیچه نوکله چی یې دهغه لکی و پیچله نو دهغه خخه یو خنزیر اوبل ماده خنزیره پیدا سوه نودوی دواړو دخوشیانو په خوراک باندی شروع وکړه، اوکله چی واقع سو موربک چی کښتی یې سوری کوله نوالله^{جل جل جل} امروکی نوح^{الصلی اللہ علیہ وسلم} ته چی دزمري دسترگو په مینځ کی یو ګزار ورکړه نوکله چی یې ګزار ورکی نودهغه خخه پشی پیداسوه نودا پشی په موربکانو پسی سوه. نوبیا ورته عیسی^{الصلی اللہ علیہ وسلم} و فرمایل چی: خه رنګه نوح^{الصلی اللہ علیہ وسلم} ته پته ولګیدله چی ټول ملکونه غرق سوی دی؟ نودوی ورته ویل چی یو کارغه به یې لیږی چی هغه به خبر راوري نوهغه پیداکړه یو هغه باندی کښینسی نونوح^{الصلی اللہ علیہ وسلم} ورته براوی وکړی نودهغه ورځی خخه دا دکورنيو سره مینه نه ساتی اوليږي ورڅخه تښتی. بیاده ویل چی: بیابی و لیږله کوتره نو دزیتون پانه یې راوله په خپله مشوکه کی او انځر په خپلو پښوکی. نو پوه سو چی ټول ملکونه تباہ سوی دی نوددی په غاره کی یې یو شین امیل واچوی، اودعايې ورته وکړه چی په امن او خوشحالی کی دی وی. نو ددی خخه وروسته یې کورونه جوړ کړه. نو وویله دوی چی ای پیغمبره دالله^{جل جل جل} ایا داته زموږ سره یو ټای نه بیابی چی زموږ کوروالا وو ته دا قصه وکی او مور ته دغه شان قصی کوی. نو ده و فرمایل چی خه رنګه به ستاسي سره ولارسی دا اوحال داچې دده دپاره رزق نسته نور. نوبیا ده ورته وویل چی ولارسه په حکم دالله^{جل جل جل} باندی. نودی واپس خاوره و ګرځیدی. او دا اثر غريب دی. او دارنګه نقل کړي دی علباء بن احبر دعکرمه خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه چی دی وايې: چی وه دنوح^{الصلی اللہ علیہ وسلم} سره په کښتی کی (۸۰) سړی چی ورسره بسخی هم وی، او دوی په دی کښتی کی (۱۵۰) ورځی وه.

والله^{جل جل جل} دا کښتی متوجه کړه دمکی طرف ته نو را او ګرځیده پرکعبی (۴۰) ورځی، او بیابی دامتوجه کړه د (جودی) اړخ ته نو هلتله دا او دریده نو و لیږی نوح^{الصلی اللہ علیہ وسلم} کارغه مزکی ته چی دمزکی خبر ورلره راوري چی خه رنګه حال دی: نودی کارغه دیر وخت تیرکی نونوح^{الصلی اللہ علیہ وسلم} کوتره و لیږله نودی راوله پانه دزیتون او خپلی پښی یې په خاوره کی ولپلی نونوح^{الصلی اللہ علیہ وسلم} ته

پته ولګيدله چې مئکه وچه ده او او به ختمی سوی دی نودی راکښته سو دجودی لاندی حصی ته او هلتہ یې یوکلی جورکی چې نوم یې ورلره (ثمانین) کښیښووی. نو وو یوه ورخ چې ددوی په ژبه باندی (٨٠) قسمه ژبی ویل کیدی چې ده ځخه یوه ژبه دعربي هم وه، او وه دوی چې دیوبل په خبره به نه پوهیده نو وو نوح ﷺ چې ددی ځخه به یې تعییر کوي او ویلی دی قتاده او داسی نورو چې دوی ختلی وه کښتی ته په لسم درجب باندی نو دوی وه په کښتی کی (١٥٠) ورخی او دا کښتی ولاړه وه په (جودی) کی یوه میاشت. او راووتل دوی دکښتی ځخه په لسم دمحرم باندی.

او دارنګه روایت ذکر کړي دی ابن جریر مرفوعاً چې ددی قول سره موافق دی. او دوی په دی لسم دمحرم باندی روزه نیولی وه. او دارنګه ویلی دی امام احمد چه نقل کوي دابو جعفر ځخه دی نقل کوي دعبد الصمد بن حبیب الا زدی ځخه چې دی نقل کوي دابی هریره ځخه دی وايی چې تیرسو رسول الله ﷺ پرڅه خلکو دیهودو باندی او حال دا وو چې دوی دمحرم روزه نیولی وه یعنی دلسم دمحرم، نو پونښته یې ورڅخه وکړه چې دادخه روزه ده؟ نودوی وویل چې داهuge ورخ ده چې په دی کی اللہ ﷺ موسیٰ ﷺ او بنی اسرائیل دغرقیدلو ځخه بچ کړي دی، او په دی کی غرق سوی دی فرعون، او دا هغه ورخ ده چې په دی کی کښتی دریدلی ده په (جودی) باندی، نودا روزه نیولی ده نوح ﷺ او موسیٰ ﷺ دپاره دشکر ادا کولو دالله ﷺ، نو وویل نبی ﷺ چې زه ډیر حقداریم دموسیٰ دپاره او زه ډیر حقداریم ددی روزی، نو امریبی وکی خپل اصحابوته دروزی ددغه ورخی (۱) او وویل چې چاپه تاسی کی نن ورخ روزه نیولی وی نوهغه دی پوره کی، او هغه چاچی دماپښین ډوډی یې خورلی وی نو هغه دی باقی ورخ پوره کی (۲) او ددی حدیث په شان بل حدیث دی په صحیح کی په بل وجه سره، او دی غریب حدیث والا نوح ﷺ هم ذکر کړي دی.

او هرڅه چې هغه دی چې ذکر کوي بعضی جاهلان دا خبره چې دوی په دغه ورخ دانی وړه کړه او دوی به ده ځخه فضول دانو ځخه هم خوراک کوي او دوی په دغه ورخ په کمه ورخ چې دکښتی ځخه راکښته کیدل نو آشمَد رانجه یې ولګول ددی دپاره چې نظری په تیز سی پس ددی ځخه چې راکښته سوھ دتیاری دکښتی ځخه داتمول ددروغو خرافات دی او غلطی

(۱). تخریج ددی احمد کړي دی (٣٥٩ ۱۲) او ددی دپاره ډیر شواهد دی صحیح ده ځخه یوابن عباس دی چې دی وايی چې رالی نبی ﷺ مدینی ته نوو یې لیده یهودیان چې دمحرم په لسم به یې روزه نیوله: الحدیث، روایت ددی بخاری کړي دی (٤٧٣٨ ۱۴۲۸ ۳۹۴۳ ۳۳۹۷ ۲۰۰۴) او حدیث دابی موسیٰ چې ویلی دی: وه عاشوره چې یهودیانو به په کی اختر کوي نوښی ﷺ وویل چې تاسی په دی ورخی باندی روزه ونیسی: الحدیث، روایت ددی بخاری کړي دی (٣٩٤٢ ۱۲۰۵).

(۲). تخریج ددی احمد کړي دی (٣٥٩ ۱۲).

خبری دی اوپه دی کی بعضی آثار دبني اسرائیل والاوو خخه ذکر دی چی هغه منقطع دی او په هغه باندی اعتماد نه سی کیدی او هغه پسی اقتداهم نه سی کیدی.
اوویلی دی محمد بن اسحاق: کله چی الله ﷺ اراده و کره چی کفایت ددی طوفان وکی نو مزکی ته یې سیلی راولیبله نومئکه یې و چه کره او اوبه یې بندی کړی، نواوبه کمی سوی اوپرشا سوی، اوویبی درول کښتی پر (جودی) باندی. په ګمان دا هل تورات باندی. په (۷) میاشتی کی چی لس ورځی ورڅخه تیری سوی وی.

اوپه اولنی ورځ دلسی میاشتی بنسکاره سو سرونه دغرونو. بیاچی کله (۴۰) ورځی تیری سوی نو خلاصه کره نوح ﷺ کړکی دکښتی هغه چی جوړه کړی یې وه په کی، بیاپی ولیبل کارغه چی په مئکه باندی خه سوی دی نودی واپس نه سو، نوبیاپی کوتره ولیبله نودا بیرته راله اوچای یې نه کی پیدا چی پښی یې اینسی واي نونوح ﷺ لاس وراوربدکی اورا وی نیوله اوکښتی ته یې دننه کړه، بیا (۷) ورځی تیری سوی بیاپی ولیبل چی وګوری چی خه حال دی په مئکه کی، نودا بیرته راغله په مابنام کی او ددی په خوله کی دزیتون پانه وه، نوپوه سو نوح ﷺ چی او به کمی سوی بیاپی (۷) ورځی وروسته ولیبله نودابیرته رانه له نونوح ﷺ ته پته ولکیده چی مئکه و چه سویده، بیاچی کله پوره سو کال په مینځ دطوفان کی اوپه هغه ورځ کی چی نوح ﷺ کوتره لیبلی وه نو داخل سو اولنی ورځ ددوهم کال، رابنکاره سو مخ دمزکی اورابنکاره سوه ټول ځایونه اولیلی کړی نوح ﷺ پردي دکښتی خخه. داهغه قول دی چی ذکر کړی دی دا بن اسحاق په خپله اودا بعینه سیاق دتورات دی هغه چی په لاس دا هل کتابو کی دی اوویلی دی ابن اسحاق: اوپه دوهمه میاشت کی ددوهم کال خخه په (۲۶) شپه کی الله ﷺ و فرمایل او هغه چی ذکر کړی دی اهل کتابو چی الله ﷺ خبری کړی دی دنوح ﷺ سره په دی ویناسره چی: وزه ته اوستا بنسخه اوستا ئامن دخپلو بنسخو سره دکښتی خخه، ددی دپاره چی تاسی واده وکی او دیرسی نو دوى ټولو راوتل شروع کړه او وکړه نوح ﷺ ذبح دا الله ﷺ دپاره اوواپی خیسته دهر یو حلال حیوان خخه او د مرغیو حلالو خخه او هغه یې ذبحه کړه دا الله ﷺ درضامنتیا دپاره، او الله ﷺ ورسه داوده وکړه چی زه به دوباره په مزکی والاوو باندی داسی طوفان نه راولم او دخپل ددی خبری یادابنت ورکولو دپاره یې هغه (قوس) چی په وریئی کی وی هغه یادابنت ورکی، اودا هغه (قوس قزح) وی چی په دی سره دغرقیدلو خخه امان وی. بعضو داویلی دی چی داهغه قوس دی چی ډیروالی په کی نسته، یعنی داسی وریئ بنه راخي چی داولنی په شان طوفان راولی، او بعضو دا خبره کړیده چی داطوفان صرف دبابل په مئکه کی وو او نورو ځایونو ته نه دی رسیدلی. او انکار کړی دی بعضی جا هلانو ددی خخه لکه فارس والا

او هندوala او دوی وايي چې نه يو موږ چې تراوشه پوري موږ بادشاهی کوو د آدم ﷺ دوخت خخه تراوشه پوري پرلپسى او د اخبره کړیده کمو زنادقوو چې اتباع دشیطان دی، او دا خرافات دی ددوی دھان د طرفه او کفردي او جهل دی بنکاره او دا تکذیب درب دآسمانونو او د مزکو دی. او حال دا چې د اخبره ټولو پیغمبرانو په تو اترسره نقل کړیده په هره زمانه کې چې د اطوفان په ټوله دنياکې واقع سوی دی، او هیڅ خوک هم نه وو پاته سوی د کافرانو خخه دوجي د قبولتیا د دعا دنوح ﷺ خخه.

دکر دیو خو خبرو په باره دنوح ﷺ کې

دده په باره کې الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا (سورة الاسراء ٣٦). ويل سوی دی چې ده به دالله ﷺ حمد بيانيو په ډوډي او اوبو کې او په ټولو کارونو کې.
اودارنګه ويلی دی امام احمد په نقل کولو سره دابو اسامه خخه دی نقل کوي د ذکر یا بن زائده خخه دی نقل کوي د سعید بن ابی بردہ خخه دی نقل کوي دانس بن مالک خخه دی وايي چې ويلی دی رسول الله ﷺ: چې الله ﷺ راضی کېږي د خپل بندہ خخه په دی باندی چې کله هغه و خوری ثه خوراک بیا دالله ﷺ حمد و وايي اویا و چینبی او به نودالله ﷺ حمد و وايي. (۱) اودارنګه روایت ددی ذکر کړی دی مسلم او ترمذی او نسایی د حدیث دابی اسامه خخه او بنکاره خبره داده چې داشکر هغه عبادت دی چې د اترون لري د عبادات قلبیه سره او قولیه سره او فعلیه سره، ولی چې شکروی ددی شیانو سره.

روزه دنوح ﷺ

ابن ماجه ويلی دی په (باب صيام نوح ﷺ) کې په نقل کولو سره د سهل بن ابی سهل خخه دی نقل کوي د سعید بن مریم خخه دی نقل کوي دابن لهیعه خخه دی نقل کوي دابی جعفر بن ربیعه خخه دی نقل کوي دابی فردوس خخه دی وايي چې ما او ریدلی دی د عبد الله ابن عمر خخه چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چې نوح ﷺ ټول کال روزه نیولی ده مګر دوه ورځی بې افطاری کوله چې هغه (وړو کې اختردی) (اوبل غټه اختردی) (۲) اودارنګه روایت ذکر کړی دی ابن ماجه د طریقی د عبد الله بن لهیعه خخه په اسناد سره او په لفظ سره.

او ويلی دی الطبرانی په نقل کولو سره دابو الزنباع روح بن فرج خخه دی نقل کوي د عمر بن خالد الحرانی خخه دی نقل کوي دابن لهیعه خخه دی نقل کوي دابی قتاده خخه چې دی نقل کوي دیزید بن رباح ابی الفرس خخه، چې ده او ریدلی دی د عبد الله بن عمر خخه چې

(۱). ددی حدیث تخیریح احمد کړی دی (١١٧١٣).

(۲). په سنن ابن ماجه کې په کتاب الصيام ۱ باب ماجاء فی صيام نوح ﷺ (١٧١٤ ۱۱)، او په الزوائد کې: په اسناد ددی کې لهیعه دی او دی ضعیف دی. او ضعیف ګرځولی دی دا البانی په ضعیف الجامع الصغیر (٣٤٢٢) کې.

دی وايى چى فرمایلى دی رسول الله ﷺ: چى نوح ﷺ بې په دوام سره نیوله دتول کال روزه مګر دوى ورئى بې يې نه نیوله چى كوچنى اختردى اوغۇت اختردى، او ابراهيم ﷺ بې صرف درى ورئى روزه نیوله دھرى مياشتى خخە او باقى تول کال بې يې نه نیوله.^(۱)

دنوح ﷺ حج

ویلى دى حافظ ابويعلى په نقل کولو سره دسفیان بن وکیع خخە دى نقل کوي دابى خخە دى نقل کوي دزمۇعە خخە او دازۇي دابى صالح دى نقل کوي دسلمه بن دھوان خخە دى نقل کوي دعکرمه خخە دى نقل کوي دابن عباس خخە چى ده ویلى دى: حج وکى رسول الله ﷺ نوبىا كله چى رالى وادى عسفان تە نووبي فرمایل چى: ابوبکرە داكمە وادى ده؟ نو ده ورتە ویلى چى دا وادى عسفان ده نوبىا رسول الله ﷺ و فرمایل چى دا هەغە ئاي دى چى په دى باندى نوح ﷺ او هود ﷺ او ابراهيم ﷺ تىر سوی دى پراوبنانو باندى چى ئوان او بسان وە اوددوی سره خره وە چى واگى ددوی دخرما دپانو خخە وى. اوپرتۈگ ددوی ده چپنو خخە وو او خادرى ددوی دشريو خخە وى، او دوی لگىيا وە چى حج بې يې کوي دبىت العتيق چى خانه كعبە ده^(۲) او پە دى حدیث کى غرابت دى

وصیت دنوح ﷺ خپل زوی تە

ویلى دى امام احمد پە نقل کولو سره دسلیمان بن حزب خخە دى نقل کوي دحماد بن زيد خخە دى نقل کوي دصعبقى بن زهیر خخە دى نقل کوي دزید بن اسلم خخە. حماد ویلى دى: چى زە داگمان كوم چى دى نقل کوي دعطاء بن يسار خخە دى نقل کوي دعبدالله بن عمر خخە دى وايى چى موب وو درسول الله ﷺ سره نورالى يوسپى دكلى خخە چى پرهە باندى يوه چوغە وە دسيجان چى پە هەغە باندى تىنى وى چى گىنجل سوی وى پە تار دورىنسىمو باندى نورسول الله ﷺ و فرمایل: چى بىشكە صاحب داستاسى ماتە ورکرېدە فارس بن فارس تە. يايى داسى ووپەل چى دا ارادە لرى دماتى ورکولو. اولور كېرى دى ده هرشپونكى زوى دشپونكى لرە. نودى وايى چى ونيوى رسول الله ﷺ دا سرى دغارى خخە او ورتە يې ووپەل چى: ايازە نە وينم پە تاباندى داسى جامە چى ستاسە نە برابيرى؟ بىا يې و فرمایل چى: چى نبى دالله نوح ﷺ كله چى دەھە دوفات وخت پورە سو نوخپل زوى تە يې و فرمایل چى: زە تاسى تە وصیت كوم ددو شيانو او تاسى منع كوم ددو شيانو خخە: امر كوم تاسى تە دلالە الا الله كە چىرى تولە آسمانونە او مزكى كېنىيول سى پە يو طرف كى او دا

(۱). داضعيف دى هيىمى ویلى دى: راوى ددى طبرانى دى چى دايى ذكر كېرى دى پە الكبير كى، او پە دى سند كى ابوقنان هم دى، او دازە نە پيزىنە (۱۹۵۱۳)، اوضعيف ورتە ویلى دى البانى پە ضعيف دالجامع الصغير كى (۳۴۶۵).

(۲). ددى تخریج كېرى دى احمد، او ویلى دى هيىمى پە المجمع كى (۲۰۱۳)، او روايت ددى كېرى دى احمد او پە دى كى زمعە بن صالح دى او دده پە بارە كى كلام دى.

لालه الا الله په بل ارخ کي نودابه پر درنه اوراجح وي، اودا اووه واره آسمانونه اومزکي دا یوه ګرد دائئره ده چې دا راغونه کړي دی لاله الا الله. اوپه سبحان الله وبحمده باندي صله رحمي دهريو شى دی اوپه دی سره رزق ورکول کېږي تولو خلگو ته. اوژه تاسى منع کوم دشرك خخه دالله ﷺ سره اودکبر خخه نودى وايى چې ماوويل يا، وویل سوه: اى دالله رسوله داشرك خوموب پېژنو مګرداکبرڅه دی؟ چې وي زموږ دیوه سړي دپاره بنائسته خپلي اودهغه دپاره بنکلی تسمی وي ايادى ته کبر ویل کېږي؟ نورسول الله ﷺ وفرمايل چې نه: نوبیا ورته وویل سوه چې دیوه شخص دپاره سپرلی وي چې هغه پر سپریږي ايادى ته کبر ویل کېږي نورسول الله ﷺ وفرمايل چې نه: بیاورته وویل سوه چې یوسړی ته ډير خلگ راتوليږي اودهغه خواته ډير خلگ ورځی نوايا دی ته کبر ویل کېږي؟ نورسول الله ﷺ وفرمايل چې نه: نوبیا ورته ماوويل یاورته وویل سوه چې اى دالله رسوله نوکبر خه ته وايې؟ نورسول الله ﷺ وفرمايل چې، حق ته ډيکه ورکول اوخلگوته په سپک نظرسره کتل، دی ته کبروایې. اوداپه اسناد صحيح سره ذکرسوی دی. اوروایت ددی کړي دی ابوالقاسم الطبراني دحدیث دعبدالرحیم بن سلیمان خخه چې دی نقل کړي دی دمحمد بن اسحاق خخه ده نقل کړي دی دعمربن دینار خخه ده نقل کړي دی دعبدالله بن عمر خخه چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چې وو په وصیت دنوح ﷺ کی خپل زوی ته دوی خبری. یوداچی ورته ویلی یې وه چې ددو شیانو خخه مومنع کوم اوبل داچې ددو شیانو امردرته کوم: اودارنګه یې تول حدیث بیان کړي دی.

اودارنګه روایت ددی کړي دی ابوبکر البزار دابراهيم بن سعيد خخه چې دی نقل کوي دابې معاویه الضریر خخه دی نقل کوي دمحمد بن اسحاق خخه دی نقل کوي دعمر بن دینار خخه اودي نقل کوي دعبدالله بن عمر بن الخطاب خخه دی نقل کوي دنبی ﷺ خخه هم په دی مخکی ذکرسوی طریقی سره^(۱) اوښکاره خبره داده چې دانقل دی دعبدالله بن عمرو بن العاص خخه، لکه خنګه چې داخبره ذکر کړیده طبرانی. اوګمان کوي اهل کتاب چې نوح ﷺ کله کښتی ته وختنی. نوعمر دده (۲۰۰۰) کاله وو،

اوداموب مخکی ذکرکې په قول دابن عباس کې، اودايې ورسه هم زياته کړیده چې دهغه خخه وروسته یې بیانور (۳۵۰) کاله ژوند تیرکړي دی، اوپه دی قول ددوی کي نظردي، او بیاکه جمع په منځ ددی قول او دقرآن کي نه راخي نودا بیا صرف خطاء دی ولی چې قرآن دا ذکر کړي دی چې نوح ﷺ په خپل قوم کې وروسته دبعثت خخه اومخکی دطوفان خخه

(۱). هيشمی ویلی دی په المجمع کې (۸۴۱۰) راوی ددی البزاردی اوپه دی کی محمد بن اسحاق دی اودا مدلس دی اوتفه دی او باقی سړی ددی روایت تول صحيح دی.

(۱۰۰۰) کاله تیرکړی دی مګر (۵۰) کاله کم. بیا الله ﷺ راولیږی په دوی باندی طوفان په دی حال کې چې دوی ظالمان وه. بیا الله ﷺ ته پته ده چې ده به بیاخومره وخت نور زندګی تیره کړی وي. پس که چیری محفوظ وو هغه چې نقل سوی دی دابن عباس خخه چې دده عمر (۴۸۰) کاله وو چې دی پیغمبر سو اوده ژوند تیرکړی دی وروسته دطوفان خخه (۳۵۰) کاله . نوپه دی ترتیب سره به دده عمر (۱۷۸۰) کاله سی. اوهرڅه چې قبر دده دی: روایت ذکرکړی دی ابن جریر اوالارزقی دعبدالرحمن بن سابط خخه اودارنګه دنورو تابعینو خخه په مرسل طریقی سره چې دده قبر دمسجد الحرام سره دی اودا قول دی او ثابت کړی دی بعضو متاخرینو چې دا په (بقاع) نوم کلی کې دی چې نن ورخ په (کرک نوح) سره مشهوره دی. او هلتہ یوممسجد دی چې ددی وجی خخه جوړ سوی دی.

قصه دهود العلییة

داهود بن شالخ بن ارفخشذ بن سام بن نوح ﷺ دی. اوبعضو ویلی دی چې هود دعا بر بن شالخ بن ارفخشذ بن سالم بن نوح ﷺ دی. اوبعضو داویلی دی چې داهود بن عبدالله بن رباح الجارود بن عاد بن عوص بن ارم بن سام بن نوح ﷺ دی. داذکر کړی دی ابن جریر. او دی وو ده ډله قبیلی خخه چې ورته به عاد بن سام بن نوح ویل کیدی. او دوی وه عرب چې اوسيده به په (احقاف) کې. او دا دشکو یوغردی. او دا او په راسته اړخ دعمان او حضرت موت کې، په داسی مئکه چې دسمندر سره خواه ته وه چې ورته (الشحن) ویل کیده او ددی دوادی نوم (مغیث) وو. او دوی به ډیر په خیمو کې اوسيده داسی خیمی وی چې غتی غتی ستني به په کې ولاری وي، لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بَعْدَ (٦) إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (سورة الفجر ٧٦) ددی عاد خخه اولنی عاد مراد دی يعني عاد ارم ورڅخه مراد دی. اوهرڅه چې دوهم عاد دی نو ده ډله ذکر به په خپل ځای کې راسی. اوهرڅه چې اولنی عاد دی نو هغه عاد ارم دی: إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (٧) الَّتِي لَمْ يُخْلِقْ مِثْلُهَا فِي الْبَلَادِ (سورة الفجر ٨١) يعني په مثل دقیلی باندی. یا په مثل دستنو باندی. او صحیح اولنی دی کم چې موب په تفسیر کې ذکر کړی دی.

او چا داویلی دی په خپل ګمان سره چې (ارم) دایو بساردی چې دا خرخی په مئکه کې، نو کله دا په شام کې وي اوکله په یمن کې وي اوکله په حجاز کې وي اوکله په نورو ځایونو کې وي. دادا سی خبری دی چې په دی باندی هیڅ دلیل نسته دی.

او په صحیح دابن حبان کې ذکر دی دابنی ذر خخه په یواوېد حدیث کې چې هغه حدیث ذکر دی په باره دانبیا وو کې او په باره در سولانو کې په دی کې یې ویلی دی، چې ددی خخه خلور عرب دی: هود دی، او صالح دی، او شعیب دی، او ستا پیغمبر دی ای ابوذر ده يعني

در رسول الله ﷺ خان ته اشاره وه. او دا ويل سوي دی چي هود ﷺ اول هغه پيغمبردي چي په عربي ژبه کي بي خبرى كري دي، او گمان كري دي وهب بن منبه چي دده پلار اول شخص وو چي په عربي کي بي خبرى كري دي: او بعضو داويلى دی چي نوح ﷺ اول په عربي کي خبرى كري دي، او ويل سوي دی چي آدم ﷺ اول په عربي کي خبرى كري دي او داسى دنورو په ژبه کي هم ويل سوي دی. والله اعلم. او ويل كيده هغه عربانو ته چي مخکي داسماعيل ﷺ خخه وه (عرب العاربه)، او ددوی ډيرى قبيلي وي: چي دهغه خخه عاد، شمود، جرهم، طسم، جديس، امييم، مدین، عملاق، جاسم، قطحان، بنو يقطن، او داسى نوري قبيلي، او هرڅه چي (عرب مستعربه) دی نودا اولاد داسماعيل ﷺ دي. او وو اساماعيل بن ابراهيم ﷺ اول هغه سړي چي په عربي کي بي خبرى كري وي هغه عربي چي فصيحه او بلیغه عربي وه او وو دی چي اخيستي بي وو دا کلام دعربى دجرهم قبيلي خخه چي دحرم خواته دهاجری بي بې خواته راغلي وه. ددي بيان په خپل ځای کي تفصيلاً رائى انشاء الله ﷺ، خوالله ﷺ داعربى ددي په ژبى باندی بنه فصيحه کره. او دغه رکم په دی باندی به تلفظ کوي رسول الله ﷺ: نومقصد داچي دعاد خخه مراد دلته اولنى عاد دی. او دامخکي هغه خلک وه چي دطوفان خخه وروسته بي دبتانو عبادت کري دي، او ددي دري بتان وه: صمدا، صمود، هرا. دادری بوتان وه ددوی چي دوى به بي عبادت کوي. نورا وليري په دوى کي الله ﷺ ورور ددوی چي هود ﷺ دی نودوي ته بي دعوت ورکوي دالله ﷺ طرف ته. لکه څه رنګه چي الله ﷺ فرمایلى دی وروسته ترذکر دقوم دنوح ﷺ خخه ددوی ذکر دي او ددوی دکار چي دوى به څه کول.

الله ﷺ فرمایلى دی: وَإِلَى عَادَ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمٍ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٌ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَقْنُونَ (٦٥) قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكُمْ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكُمْ مِنَ الْكَادِيبِينَ (٦٦) قَالَ يَا قَوْمَ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٦٧) أَبْلَغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ (٦٨) أَوْعَجْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذَكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لَيُنذِرَكُمْ وَإِذْ كُرُوا إِذْ جَعَلْكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمٍ نُوحٍ وَرَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَادْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (٦٩) قَالُوا أَجْئَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آباؤُنَا فَأَنْتَ بِمَا تَعْدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٧٠) قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَثْجَادُ لُونِي فِي أَسْمَاءِ سَمَيَّتُهَا أَنْتُمْ وَآباؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوْا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ (٧١) فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ (سورة الاعراف ١٢٥)، او هم دارنګه الله ﷺ په بل ځاي کي دنوح ﷺ دقسى خخه وروسته داسى فرمایلى دی: ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنَآ أَخْرِينَ (٣١) فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنِ

اعبُدوَ اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٣٢) وَقَالَ الْمَلَائِكَةُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءَ الْآخِرَةِ وَأَتَرَفُنَا هُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مُثْلُكُمْ يَا كُلُّ مَمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرُبُ مِمَّا تَشْرُبُونَ (٣٣) وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مُثْلُكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ (٣٤) أَيَعْدُكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ ثُرَابًا وَعِظَامًا إِنَّكُمْ مُخْرَجُونَ (٣٥) هَيَّاهَاتٍ هَيَّاهَاتٍ لِمَا تُوعَدُونَ (٣٦) إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَعْوِثَيْنَ (٣٧) إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ (٣٨) قَالَ رَبُّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبْنَا (٣٩) قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ (٤٠) فَأَخْذَنَاهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غَثَاءً فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة المؤمنون ٤١ \ ٣١).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِأَيَّاتِنَا يَجْحَدُونَ (١٥) فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرَصَرًا فِي أَيَّامٍ تَحْسَسَتْ لِتُنْذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخَزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَى وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ (سورة فصلت ١٢ \ ١٥).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَمَّا عَادٌ فَأَهْلَكُوا بِرِيحٍ صَرَصَرٍ عَاتِيَةٍ (٦) سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَيْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَنَرَى الْقَوْمُ فِيهَا صَرْعَى كَانُوهُمْ أَعْجَازٌ تَخْلُ خَاوِيَةٍ (٧) فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ (سورة الحاقة ٨ \ ٢) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی په سورة الفجر کې: أَلْمَ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بَعْدَ (٦) إِرَمَ ذَاتِ الْعَمَادِ (٧) الَّتِي لَمْ يُخْلِقْ مُثْلَهَا فِي الْبَلَادِ (٨) وَتَمُودَ الَّذِينَ جَاءُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ (٩) وَفَرِعُونَ ذِي الْأَوْتَادِ (١٠) الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبَلَادِ (١١) فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ (١٢) فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطًا عَذَابٍ (١٣) إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ (سورة الفجر ٢ \ ١٤) اوپه دی ټولو آيتونو باندي موب تفصيلي خبری کړي دی په تفسير کې په خپل خپل خای کې اودارنگه ذکر دعاډ په (سورة التوبه، ابراهيم، الفرقان، العنکبوت، ص، ق،) کې سوي دی. اوډلته به اوس موب ذکر دقسى وکو په مجموعى طريقي سره هغه چې اضافت بي سوي دی احاديثو ته. اومخکي داموب ذکر کړه چې دامخکي هغه خلګ وه چې د طوفان خخه بي وروسته عبادت دبتانو کړي وو. اوډاډه دی قول دالله ﷺ کې ذکر دی: وَإِذْكُرُوا إِذْ جَعَلْنَاكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمٍ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً (سورة الاعراف ٢٩) يعني دوى ګرزول سوي وه په اهل دخپل زمانی کې ډير کلک او مضبوط خلګ، اودارنگه الله ﷺ په سورة المؤمنون کې فرمایلی دی دی: ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرَنًا آخَرِينَ (سورة المؤمنون ٣١) اودا قوم هود دی په صحيح قول سره، او بعضو دا ګمان کړي دی چې د اشموديان مراد دی ددى قول خخه هغه استدلل کوي: فَأَخْذَنَاهُمْ

الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَنَا هُمْ غُثَاءً فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة المؤمنون ۴۱) او دوی وايی چې قوم د صالح ﷺ په سیلی سره مړه سوی دی نوددی و جي ددی خخه مراد قوم شمود دی ولی چې قوم شمود ته الله ﷺ صالح ﷺ را لیږلی وو: وَأَمَّا عَادٌ فَاهْلُكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ (سورة الحاقة ۲۱) او دا چې ويلی دی دوی چې اجتماع راتلى سی په منځ د (چيغى) او (سیلی) کې پر دوی باندي يعني دواړه پر راغلی دی لکه خه رنګه چې به دا ذکر کېږي په قصه داخل مدين والاوو کې وروسته ولی چې په هغوي باندي ډير قسمونه دعا ډابونو یو ځای سوی وه. بياپه دی خبری کې اختلاف نسته چې عاد دشموه خخه مخکي تیر سوی دی، او مقصدی خبره داده چې قوم عاد داسی کافران وه چې دبتانو په عبادت کې سرکښه سوی وه نوالله ﷺ دوی ته یوسپی راولیږی نودوی ته یې دعوت ورکوی دالله ﷺ طرف ته نودوی ده ګه تکذیب وکې او انکاري په وکړه نوالله په داسی سخت عذاب سره ګرفتار کړه چې ډير سخت عذاب وو. کله به یې چې دوی ته امر په عبادت دالله ﷺ باندي کوي او رغبت یې ورکوی په طاعت دالله ﷺ باندي نودوی به په جواب کې ورته ويل چې: قَالَ الْمَلَائِكَةُ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكُمْ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُوكُمْ مِنَ الْكَاذِبِينَ (سورة الاعراف ۲۲۱) يعني دوی به ورته ويل چې داته کم اړخ ته موږ را بولی نودا خولیونتوب دی او موږ ته لیونی بسکاری په نسبت سره زموږ خپل کار ته چې عبادت دبتانو دی ولی چې زموږ کامیابی او رزق ددی سره تړل سوی دی، او سره ددی خخه ته دروغ وايی چې ته الله ﷺ موږ ته را لیږلی یې دې یغمبری ددروغو دعوه کوي: قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الاعراف ۲۷) يعني ده به ورته وویل چې داسی نه ده خنګه چې تاسی ګمان کوي بلکه: أَبْلَغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّيْ وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ (سورة الاعراف ۲۸) يعني زه خوتاسي ته دالله ﷺ دې یغم بیانولو دپاره راغلی یم. او دبلاغ معنى داده چې دروغو خخه صفا او دکمی زیاتی خخه هم خالي وی. او دبلاغت سره مستلزم وي فصاحت او د کلام مختصر بیانول او په مینځ کې فضول خبری نه شاملول. او د دبلاغت سره دامقصد هم وو چې نصیحت وکې خپل قوم ته او حرص یې وو په هدایت د قوم خپل باندي او د خپل قوم خخه یې په بدلت کې هیڅ نه غونبتله. بلکې خالص دالله ﷺ درضا منتیا دپاره او د دوی داصلاح دپاره به یې دعوت کوي او ددی اجره یې نه غونبتي مګر ده ګه ذات خخه چې را لیږلی یې دی ولی چې خير دنیا او آختر دواړه ده ګه په لاس کې دی او هغه ته یې تول کار راجع کېږي. نوددی و جي خخه یې ويلی دی: يَا قَوْمُ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَعْقِلُونَ (سورة هود ۵۱) ایاستاسي دو مره عقل او تمیز نسته چې تاسی په دی باندي پوه سی چې زه تاسی

رابولم هغه حق ارخ ته چى بىكاره ده او دانسان فطرت هم دادى چى په دى سره پيدا كېرى او هغه حق دين دى چى الله ﷺ په دى سره نوح ﷺ هم رالىېلى وو او هلاك كړي يې و هغه خلګ چى ددى مخالفت يې كړي وو. او زه چى تاسى رابولم دى حق ارخ ته اوستاسى خخه په بدله کى خه غواړم هم نه. بلکى ددى اميد ده گه الله ﷺ خخه کوم چى مالک دګتى او نقصان دى، او ددى دوجى يوه (مومن) ويلى دى: *إِنَّمَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ* (٢١) *وَمَا لَيْ إِلَّا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ* (سورة يس ٢٢/٢١) اوورته وو يل قوم هود چى: *قَالُوا يَا هُوَذُ مَا جِئْنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِيَ الْهَمَّا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ* (٥٣) *إِنْ تَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ الْهَمَّا بِسُوءِ قَالَ إِنِّي أَشْهِدُ اللَّهَ وَآشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ* (سورة هود ٥٤/٥٣) دوى به ورته وو يل چى تادا سى يوکار هم ونه کى چى نمونه وار کاروی چى ستاپه ربنتنواى دلالت وکى، او موب هم داسى خلګ نه يو چى دخپل بتانو عبادت پريېدو صرف ستاپه تشى وينا باندي پيغمبر دخه دليل خخه او پيغمبر دخه معجزى خخه، او موب دا ګمان کو وچى ته ليونى يې په هغه خه کى چى ته ورته رابلل کوي، او زموب په نزد داسى معلومېږي چى زموب دى خدايانو ته ليونى کړي يې ولی چى ته زموب خدايانو ته په سپک نظر ګورى نوزموب خدايان تاته غوصه سوه نوته يې ليونى کړي. او خبره ددوی په دى قول کى ذكر سویده: *إِنْ تَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ الْهَمَّا بِسُوءِ قَالَ إِنِّي أَشْهِدُ اللَّهَ وَآشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ* (٥٤) *مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونَ* (سورة هود ٥٤/٥٥) نودا سى کارونه به دوى کوله او بيا به يې هود ﷺ ته ليونى ويل او په دى کى به يې نقصانات را پيدا کول او خپل خدايان يې ورته ددى مسبب ګرځول چى دازموب خدايانو دا کار کړي دى.

او هود ﷺ به دوى ته بيا بيا دا خبره کوله چى دوى چاته نفع او ضررنه سى رسولى او دا خو جماد دى نه په دى کى روح سته او نه په کى خه طاقت. او که چيرى داسى وي لکه خنګه چى تاسى ګمان کوي چى دانفع او ضرر رسوى او فتح او کاميابي ورکوي. نوزه بری یم ددى خخه نوجوړ کى تاسى زما دپاره تدبironه تاسى ټول په هغه طريقو سره په کم باندي چى ستاسى وس کېږي او خه رنګه چى تاسى ماته ضرر را کولى سى هم په هغه طريقه ضرر را کي، او ماته يوساعت وخت هم مه را کوي او دستركى درپ هو مره وخت هم مه را کوي. او زه پرواه نه ساتم په تاسى باندي او نه خه فکر کوم په تاسى باندي او نه زه ګورم تاسى ته: *إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّيْ وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَائَةٍ إِلَّا هُوَ أَخْذُ بِنَاصِيَّتِهَا إِنَّ رَبِّيْ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ* (سورة هود ٥٦) يعني ده ويل دوى ته چى ماتوکل کړي دى په هغه ذات باندي چى هغه حقدار دتوکل دى او ماخان مضبوط کړي دى په هغه ذات پوري چى هغه نه ضائع کوي هغه سپری

چې په هغه پوری پناه ونیسی، اوژه تکیه نیسم دهغه ذات پوری، نوزه پرواه نه ساتم دهغه خخه ماسوا دبل مخلوق، اونه په بل چاباندی توکل کوم اونه دبل چا عبادت کوم ماسوا دالله ﷺ خخه. او دا خبره دهود ﷺ ددوی دپاره غټه دلیل وو چې هو د ﷺ پیغمبر دی دالله ﷺ او دهغه بنده دی اودا دلیل وو په دی خبری باندی چې دوی په غلطه وه اوپه جهل اوپه باطله باندی وه ولی چې دوی ورته هیڅ قسم نقصان ونه رسوی او هود ﷺ ته هم ددی خخه څه بدی محسوس نه سوه، نودی خبری دلالت وکی په ربنتیا والی دهغه چې ده بیانوله دوی ته، او بطلان دهغه چې دوی کوی عبادت د بتانو. او هم په دی استدلال کړی وو حضرت نوح ﷺ : یا قَوْمٌ إِنْ كَانَ كَيْرٌ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذَكَّرِي بِأَيَّاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَاجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةٌ ثُمَّ اقْضُوا إِلَيْيَ وَلَا تُنْظَرُونَ (سورة یونس ۷۱) او هم دارنګه ويلى دی ابراهیم خلیل الله ﷺ : وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسَعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ (۸۰) وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكُتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكُتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَكَيْ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۸۱) الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ (۸۲) وَتَلَكَ حُجَّتَنَا أَتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ درَجَاتٍ مِنْ نَسَاءٍ إِنْ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (سورة الانعام ۸۳) وَقَالَ الْمَلَائِكَةُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءَ الْآخِرَةِ وَأَثْرَفَنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مُثْلُكُمْ يَا كُلُّ مَا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَسْرَبُ مِمَّا تَشْرُبُونَ (۳۳) وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مُثْلُكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاصِرُونَ (۳۴) أَيَعْدُكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا مُتُّمْ وَكُنْتُمْ ثُرَابًا وَعَظَامًا إِنَّكُمْ مُخْرَجُونَ (سورة المؤمنون ۳۵) دوی به دا خبره لیری ګنډله چې الله ﷺ یوبشر پیغمبر را ولیبوی. او په دی خبری کې ډیر کافران ککر سوی دی هغه کافران چې قدیم دی اودا او دا او سنی هم دی، لکه څه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَّابًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَيْ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرَ النَّاسَ (سورة یونس ۲۱) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَى إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا (۹۴) قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا (سورة الاسراء ۹۵) او ددی وجوی خخه ورته هو د ﷺ و فرمایل چې: أَوْعَجَبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذُكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ (سورة الاعراف ۲۳) یعنی داعجیبه خبره نه ده، ولی چې الله ﷺ بنه پوهیبوی چې چیری خپل رسالت ولیبوی. او دا قول دالله ﷺ : أَيَعْدُكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا مُتُّمْ وَكُنْتُمْ ثُرَابًا وَعَظَامًا إِنَّكُمْ مُخْرَجُونَ (۳۵) هیهات هیهات لما ټوعدُونَ (۳۶) إنْ هی إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (۳۷) إنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ (۳۸) قالَ رَبِّ الْأَنْصَارِنِي بِمَا كَذَّبُونَ (سورة المؤمنون ۳۹) دوی به لیری ګنډل بيرته

راتلل او منکره سوی وه دبیرته راولارېدو دقبر خخه چې یووار خاوره سی، هیهات هیهات، لیری ده لیری ده دا خبره اودا وعده یعنی مطلب یې دا وو چې داممکنه نه ده، *إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاً* *الَّذِيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ* یعنی مری به یو قوم اوژوندی کېږي به بل قوم، او داعقیده ددهريانو ده. او هرڅه چې عقیده ددوریه ده هغوي دا وايی چې هريو انسان راخي وروسته ده (۳۰۰۰) کالو خخه. او داټولی دروغ خبری دی چې دکافرانو عقیدی په منسلکی دی او داباطلى خبری دی چې په دی باندی هیڅ دليل او برهان نسته مائل کېږي ددي اړخ ته عقل دهغو خلکو چې کافران دی داولاد دآدم *الله* خخه چې هیڅ عقل په کې نسته او نه دهدایت لاره پېژنى، لکه خه رنګه چې الله *الله* فرمایلى دی: *وَلَنَصْغِي إِلَيْهِ أَفْنَدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْأُخْرَةِ* وليزضوه وليقټرۇوا ما ھۇم مۇتقىرۇون (سورة الانعام ۱۱۳)، او دارنګه الله *الله* ورته په بل ئای کې خطاب کړي دی او زورنه یې ورکړي ده: *أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ أَيَّةً تَعْبُثُونَ* (۱۲۸) وتسخدون مصانع لعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ (سورة الشعرا ۱۲۹)، ورته فرمایلى یې دی چې تاسی جوروی په لوړو ځایونوکی کوتۍ په شان د محلونو، او هسى یې جوروی حالانکي ستاسي ورته ضرورت هم نسته. ولی چې دوی به په خيمو کې اوسيدل، لکه خه رنګه چې الله *الله* فرمایلى دی: *إِنَّمَا* ذات العَمَاد (۷) *الَّتِي لَمْ يُخْلِقْ مِثْلَهَا فِي الْبِلَادِ* (۸) *وَثَمُودُ الَّذِينَ جَابُوا الصَّحْرَ بِالْوَادِ* (سورة الفجر ۷) نودا عاد ارم هغه خلگ وه چې جوروی به یې هغه ستني چې په هغه باندی یې خيمى درولي. او چا داسی ويلى دی چې دا (ارم) يوکلى دی دسرو زرو او د سپينو زرو او داګرخى په تولو ځایونو کې کله په یو ملك کې وي او کله په بل ملك وي. او دا غلطه خبره ده په دی باندی خه دليل نسته. او دا قول دالله *الله*: *وَتَسَخِّذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ*، ويـل سوی دی چې ددی خخه مراد قصرونه دی، او بعضو ويلى دی چې ددی خخه دکوترو کوتې مرادي دی، او بعضو ويلى دی چې ددی خخه ئای داوبو مراددی دکم ئای خخه چې او به اخستل کېږي (لعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ) یعنی په دی اميد سره چې تاسی به په دی کورنو کې دير او بد عمر تيروي *وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَارِينَ* (۱۳۰) *فَاتَّقُوا اللَّهُ وَأَطِيعُونَ* (۱۳۱) *وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ* (۱۳۲) *أَمَدَّكُمْ بِأَعْوَامٍ وَبَيْنَ* (۱۳۳) *وَجَهَاتٍ وَعَيْنٍ* (۱۳۴) *إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابٌ يَوْمٌ عَظِيمٌ* (سورة الشعرا ۱۳۵)، او دوی کافرانو ورته وویل چې: *قَالُوا أَجِئْنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ* ما کان *يَعْبُدُ آباؤُنَا فَأَنَا بِمَا تَعْدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ* (سورة الاعراف ۷۰)، یعنی ورته یې وویل چې ته راغلى یې ددی دپاره چې مورډ یواхи عبادت دالله *الله* وکو او مخالفت وکو دهغه خه چې زموږ پلرونو کړي دی او هغوي چې په کم دین باندی وه هغه پرېړدو؟ نوته راوله هغه

عذاب چې تایې زموږ سره وعده کړیده، او موب ستا خلاف کوو اوستا خبره نه منو اوستا تکذیب کوو.

لکه خنګه چې ورته دوی ویلى وه: قَالُوا سَوَاءٌ أَوْعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ (١٣٦) إِنْ هَذَا إِلَّا حُلْقُ الْأَوَّلِينَ (١٣٧) وَمَا تَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ هرڅه چې په قرائت د فتحی دخاء سره دی نو مراد به ددی خخه اختلاف د مخکي خلکو سی، یعنی داتاچې خه را اوری دی داتا دخان خخه جوړ کړی دی، او دا دمخکنيو کتابونو خخه را اخيستل دي. دارنګه تفسیر ددی کړی دی یوه سپري دصحابه وو خخه دتابعينو خخه.

او هرڅه چې په ضمي دخاء اولام سره دی نومراد ددی خخه (دين) دی یعنی دادين چې موب پر یو دادين زموږ دپلار او نيكه دين دی، او موب ددی خخه نه اوړو اونه په دی خپل دين کې خه بدل والى راولو، او هميشه به یو په دی دين باندي کلك او مضبوط او دلته دواره قرائتونه صحيح کېږي اولنى هم او دوهم او په دوهم کې دادى: وَمَا تَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ .

او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رِبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتَجَادُلُنِي فِي أَسْمَاءِ سَمَيَّتُمُوهَا أَتْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَإِنَّتُنَظِّرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ، (سورة الاعراف ٧١) یعنی تاسی مستحق سواست دعذاب په دی خبری سره، اياتاسی عبادت د بتانو مقدم کوي په عبادت دالله ﷺ باندي هغه بتان چې تاسی په خپل لاسونو باندي جوړ کړي دی او د خپل خان خخه مو ورته د خدايانو نوم ورکړي دی؟ چې دانوم ورته تاسی اوستاسی پلرونو ایښي دی، چې نه دی نازل کړي دا الله ﷺ او نه یې په دی باندي خه دليل نازل کړي دی، او کله چې تاسی پريښووی حق او مایل سواست باطل اړخ ته، او تاسی ته برابره ده دا خبره چې تاسی منع سی یامنځ نه سی، نو وروسته انتظار کوي او س دالله ﷺ دعذاب چې په تاسی باندي واقع کیدونکي دی، هغه عذاب چې بیانه ځی. او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: قَالَ رَبُّ الْصُّرْنِيِّ بِمَا كَذَّبُونَ (٣٩) قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصِبِّحُنَّ نَادِمِينَ (٤٠) فَأَخَذَنَهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ، (سورة المؤمنون ٤١ ١٣٩) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: قَالُوا أَجْئَنَا لَتَافِكَنَا عَنْ آلَهَتِنَا فَاتَنَا بِمَا تَعْدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٢٢) قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَبْلَغُكُمْ مَا أُرْسَلْتُ بِهِ وَلَكِنِّي أَرَأَكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (٢٣) فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلًا أَوْدِيَتُهُمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمْطَرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ (٤٤) ثُدَمْرٌ كُلُّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَاصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ، (سورة الاحقاف ٢٥ ١٢٢) او دارنګه الله ﷺ ددی دهلاکت ذکر په نورو ځایونو کې هم کړي دی. لکه د اقول دالله ﷺ سو: فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ

الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ (سورة الاعراف ٧٢) او دارنگه قول دالله ﷺ : وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَنَا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِظٍ (٥٨) وَتَلَكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرًا كُلِّ جَبَارٍ عَنِيدٍ (٥٩) وَأَتَبْعَوْا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِعَادٌ قَوْمٌ هُودٌ، (سورة هود ٥٨-٦٠) او لکه دا قول دالله ﷺ سو: فَأَخَذَنَاهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة المؤمنون ٤١) او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَكَذَبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (١٣٩) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعرا ١٣٩-١٤٠) او هرڅه چې تفصیل ددی دهلاکت دی هغه الله ﷺ په دی آیت کی بي بيان کړي دی: فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلًا أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمْطَرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْنُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ (سورة الاحقاف ٢٤) دا وو اول وخت دعذاب نوددي وجو خخه الله ﷺ فرمایلی دی: بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْنُمْ بِهِ، يعني دواعي کيدو دعذاب خخه او هغه دا قول ددوی وو: فَأَنْتَا بِمَا تَعْدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ، او ذکر کړي دی مفسرینو په دی ئای کی هغه خبر چې بيان کړي دی امام محمد بن اسحاق بن یساردی وايی چې: کله چې دوی انکار وکړي دکفر اړخ ته دالله ﷺ خخه، نوالله ﷺ په دوی باندی ترورو کالو پوری او به بندی کړي يعني باران به نه کیدی، تردی چې تنګ کړه دوی دی باران نه کیدل، نوده ويلی دی چې: کله به چې دوی ته یو کار سخت سو نودوی به بیا دالله ﷺ خخه مطالبه کوله دفراخی او دابه یې غونبستی دالله ﷺ خخه په خانه کعبه کې. ولی چې داخانه کعبه ددوی په نزد مشهوره وه دیوشي طلب کولو دپاره، او په هغه ئای کی به عمالیق او سیدی چې دا سلسله دعملیق بن لاوذ بن سام بن نوح ﷺ دی، او وو ددوی مشریوسري چې نوم یې معاویه بن بکر وو او وه دده مور دقوم دعاع خخه او نوم یې (جلهدہ بنت الخیری) وه نودا راوی وايی چې: ولیبله دی عاد یو وفده چې شامل وه په کې (٧٠) کسان خانه کعبی ته ددی دپاره چې دباران دپاره دعا وغوارې، نودوی تیرسوه په معاویه بن بکر باندی په مکه کې، نودوی دهغه خواته پاته سوه تربیوی میاشتی پوري، چې شراب به یې چښل او دوی ته به دوو مینزو دمعاویه سندري ويلی، او دوی وه چې رسیدلی وه دوی ته په یو همیاشت کې بیاچې کله او بد سو ددوی دا پاته کیدل ددی خواته، او ددوی په خپل قوم باندی ترس وسو، او ددوی خخه یې حیا وکړه چې دوی ته یې دو اپسی نه سو ويلی نویو شعر یې برابرکې چې په هغه کې یې ورته دتللو په باره کې ويلی وه او دوو ډموته یې ويل چې دا ورته دسندری په انداز کې ووايی نوهغه ډمو ورته دا په انداز دسندری کې وویل. نوبیا دوی ته پته ولګیده چې دوی په خه کارپسی راغلی وه، نوبیا دوی دخانه کعبی اړخ ته روان سوه او دخپل قوم دپاره یې

دعا و غوبنستله، نودعا و کره ددوی داعی چې قیل بن عزه وو، او بیا یې وویل چې انشاء الله دری قسمه وریئه به رائے سپینه وریئه. او سره او توره. نوبیا دی ته او از وسو د آسمان د طرف خخه چې داته د حمان د پاره خوبنبوی او که د خپل قوم د پاره نوده وویل چې توره وریئ خوبنوم ولی چې په هغه کې دیری او به وی، بیا ورته د آسمان خخه او از وسو چې تاخونبه کره هغه هوا او هغه وریئ چې ډیره ده او هلاکونکی ده چې پاته به نه سی دعاد خخه یو هم. او نه به پرینسپول کېږي پلار او نه زوی: سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا (سورة الحاقة ۷۶) یعنی ګرځول سوی وو په دوی باندی د اسیلی (۷) ورخ پرلپسی. او ویل سوی دی چې اولنی ورخ په دی کې ورخ د جمعی وه، او بعضو ویلی دی چې د اورخ د چارشنبی وه فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ تَخْلِ خَاوِيَة (سورة الحاقة ۷۶) مشابه یې ګرځولی دوی د تنو د خرما سره هغه تنی چې سرونه نه لری، او دا ددی وجی خخه چې کله به پردوی باندی سیلی راله نو هريوه سپی به یې لوروی او نسکور به یې غورزوی نوبدن به یې پاته کیدی بغیر د سر خخه، لکه خه رنگه چې الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيَحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُسْتَمِرٌ (سورة القمر ۱۹) یعنی په ورخ سپیره کې، چې پرلپسی به وو عذاب په دوی باندی، نَزَعَ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ تَخْلِ مُنْتَعِرٍ (سورة القمر ۲۰) او بعضو ویلی دی چې د اسپیره ورخ د اورخ د چارشنبی وه او بد فالی یې نیولی ده په دی سره نودوی په دی فال کې غلط سوی دی او خلاف یې کړی دی د قرآن خخه، ولی چې الله ﷺ په بل آیت کې فرمایلی دی: فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيَحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ (سورة فصلت ۱۶) نوددی خخه د اعلامو مه سوہ چې دا (۸) ورخ وی پرلپسی، که چیری وی د اورخ په خپله باندی سپیری نودا تولی ورخ به بیا سپیری وی، او دا قول نه دی ذکر کړی دی هیڅ چا، مګرددی خخه مراد ورخ سپیری دی په دوی باندی، او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ (سورة الذاريات ۴۱) یعنی هغه سیلی چې د خیر نتيجه نه ورکوی، ولی چې یواحی سیلی وریئ نه جو پیږی او درختو ته هم فائده نه رسوی، بلکې داشنډوی چې په نتيجه کې یې خیر نه وی، نوددی وجی خخه یې فرمایلی دی: مَا تَدَرَّ منْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْتُهُ كَالرَّمِيمِ (سورة الذاريات ۴۲) یعنی داسی شی چې زوروی او ختمیدونکی وی چې کاماً فائده نه رسوی، او د اثابت سوی دی په صحیحینو کې د حدیث د شعبه خخه چې د انقل کړی دی د حکم خخه دی نقل کوی د مجاهد خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه دی وايی چې ویلی دی رسول الله ﷺ: (چې زما مدد سوی دی په صبا هوا سره چې د مشرق طرف خخه الوئی او عادیان هلاک سوی دی په دبور سیلی سره چې د مغرب طرف خخه الوئی).

او هر خه چي دا قول دالله ﷺ دی: وَإِذْ كُرْ أَخَا عَادَ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدِيهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابًا يَوْمَ عَظِيمٍ (سورة الاحقاف ٢١) نو ظاهره دامعلومه سوه چي دعاد خخه مراد دلته مخکي عاديان دی، ولی چي سياق داتقاضا کوي چي دا قوم دهود ﷺ دی، او دا احتمال هم لري چي ددي خخه مراد عاد ثانی وي، او په دی باندي دلالت کوي هغه احاديث چي موب ذكرکړي دی اووروسته یې ذکرکړو کم چي دحدیث دعائشہ خخه نقل دی. او هر خه چي دا قول دالله ﷺ دی: فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلًا أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمْطَرُنَا (سورة الاحقاف ٢٤) کله چي عاد ولیده داوریع چي په فضاکي جوريده نودوي گمان داوكى چي داوریع دباران ده، او مینځ کي هغه وریع دعذاب وه، دوي عقيده درحمت پر وکړه او هغه ددوی دپاره اجل وو، او دوی دخیر طمه ترينه وکړه او په مینځ کي ورته شر ورکول سو، الله ﷺ فرمایلی دی: بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ، (سورة الاحقاف ٢٤) يعني دعذاب، بیاپې ددي وضاحت کړي دی په دی قول سره: رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ (سورة الاحقاف ٢٤) احتمال داکيدی سی چي دوي ته عذاب ده ګه سیلی خخه رسیدلی وو کمه سیلی چي ډيره سخته وه او ډيره یخه وه، هغه سیلی چي په دوي باندي (٧) شپې مسلسل روانه وه سره د (٨) ورخو نو ددوی خخه یوتن هم پاته نسو، تردی چي په دوي پسى به داسيلی کورونو ته دتنه کيدله او غرونو ته ورپسى دتنه کيدله او را ایستل به یې او هلاکول به یې دا عاديان، او خراب یې کړه په دوي باندي کورونه ددوی چي مضبوط وه او قصرونه ددوی چي بنائيته سوي وه، ولی چي دوي خان ته غره سوي وه او دابه یې ويل چي څوک دی زموږ خخه زورور؟ نوالله ﷺ پر مسلط کي هغه شی چي ددوی خخه زورور وو، او په دوي باندي یې قادره کړه، او هغه سیلی وه شنډه او دا احتمال هم لري چي داسيلی بالآخر وریع و ګرځیده نو هغه خه چي باقى پاته سوي وه نو هغوى دا ګمان وکي چي داوریع درحمت ده دابه په موب باندي را او رېږي نو ده ګه خخه ورلره الله ﷺ او را پيداکي او په دوي باندي یې نازل کړه. لکه خه رنګه چي دا ذکر کړي دی یو غیر معروف شخص او دا وو په شان ده ګه کم چي مدین اصحاب الضله ته رسیدلی وه، چي هغوي ته یخه سیلی او عذاب دواړه یو خاکي سوي وه، سره ده ګه چي ګي خخه چي په سورة المؤمنون کي ذکر سوي دی. والله اعلم.

اونيولى دی ابن ابی حاتم په نقل کولو سره دابې خخه دی نقل کوي دمحمد بن یحيی بن الضريس خخه دی نقل کوي دابن فضیل خخه دی دمسلم خخه او دی نقل کوي دمجاهد خخه او دی نقل کوي دابن عمر خخه دی وايې چي فرمایلی دی رسول الله ﷺ: نه وو خلاص کړي الله ﷺ پر عاديانيو باندي سیلی مګر د ګوتمى هومره ئاکي یې خلاص کړي وو، نو دا سیلی تیره سوه په دوي باندي نولوړ یې کړه دوي او ددوی چار پایان او ددوی مالونه ټول

چې خه دمزکی اوآسمان په مینځ کې وه ددوی، بیاچې کله ولیده حاضرو خلګو دعا دیانو خخه دانو کلو والا ورته خپل اموال او چارپایان پرینښوله^(۱) او ددی خخه صريح روایت دا دی چې مسلم ذکر کړی دی په خپل صحیح کې په نقل کولو سره دابوبکر الطاهري خخه دی نقل کوي دابن وهب خخه دی وايی چې ما اوريدلی دی دابن جرير خخه دی نقل کوي دعطا بن ابی رباح خخه دی نقل کوي دعائشہ^(۲) خخه دی وايی چې وو رسول الله ﷺ کله به يې چې ولیده سيلی نو فرمایل به يې: چې يا اللہ زه ستا خخه ددی دخیر سوال کوم او ده ګه خير چې په دی کې دی او ده ګه خير کم چې دی رالیبولی دی او زه په تاسره پناه اخلم ددی دشر خخه او ده ګه شر خخه چې ده ګه دپاره را استول سویده او دارنګه يې ويلى دی چې کله به دآسمان رنګ بدل سو نودنبی^(۳) رنګ مبارک به هم بدل سو او کورته به دنه کیدی او دباندي به وتی او مخ مبارک به يې راوړوی او بیابه يې شاه کړه. بیابه چې کله باران وسو نودا تغیرات به ورڅخه لیری سوه نو عائشہ^(۴) ورڅخه پونښنه وکړه چې داولی ای دالله رسوله نو ورته يې و فرمایل چې ای عائشی کیدای سی چې دا په شان دخربی دعاد سی چې هغو ويلى وه: *فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أُوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمْطَرُنَا*^(۵) (الاحقاف ۲۴)، او راوی ددی ترمذی دی او ابن ماجه او نسا یې دی، د حدیث ابن جریج خخه، او دبلی طریقی خخه ويلى دی امام احمد په نقل کولو سره دهارون بن معروف خخه دی وايی چې موږ ته خبر راکړی دی عبدالله بن وهب دی وايی چې موږ ته خبر راکړی دی عمر او دا ابن الحارث دی چې ابا النضر نقل کوي دسلیمان بن یسار خخه چې دی نقل کوي دعائشہ خخه چې دی فرمایلی دی، چې مانه دی لیدلی رسول الله ﷺ چې په ډکه خوله يې خندلی وي، او وو دی چې صرف تبسم به يې کوي او دا عائشہ^(۶) وايی چې: وو رسول الله ﷺ کله به يې چې ولیده وریئ درنه نو په مخ مبارک کې به يې فرق راتلی نودی ورڅخه پونښنه وکړه چې ای رسول الله دا خه وجه ده چې خلګ وریئ وګوری نوخوشحالی کوي ددی وجی چې باران کېږي، او زه وینم تا چې ته کله وریئ وینی نو په مخ مبارک کې موفرق رائۍ او کراهیت محسوس کوي؟ نور رسول الله ﷺ و فرمایل چې: ای عائشی زه بیریزم ددی خبری خخه چې په دی کې عذاب وي یقیناً عذاب ورکول سوی دی عاد ته هم په دی سيلی او وریئي سره،

- (۱). ددی حدیث تخریج کړی دی الطبرانی په الكبير کې (۱۳۵۵۳۱۲)، او ويلى دی هيشمی په المجمع کې (۱۱۳) راوی ددی طبرانی دی او په دی سند کې مسلم الملالي دی او دا ضعیف راوی دی.
- (۲). ددی حدیث تخریج مسلم کړی دی: په کتاب الاستقاء، باب التعلوذ عند رؤية الريح والغيم والفرح بالمطر (۱۹۶) او ترمذی په کتاب الدعوات کې، باب ما يقول اذا حاجت الريح (۳۴۴۹) او دارنګه ابو عیسی دانقل کړی دی او په دی باب کې ابی بن کعب دی، او دا حدیث حسن دی او ابن ماجه په کتاب الدعاء، باب ما يدعوه الرجل اذا راي السحاب والمطر (۳۸۹۱۱۲).

اوکله چې قوم عاد د اوریئ ولیده نوویل بې چې د اوریئ پرموده باندی را اوږيدونکي ده^(۱) نودا حدیث په شان د صریح دی په تغایر ددواړو قصوکی لکه خه رنګه چې دی ته اشاره کړیده مورډ په تیرسوی بحث کې، نوبنا په دی قول سره مراد د هغه قصى خخه چې په سوره الاحقاف کې ذکر سویده عادِ ثانی یعنی دوهم عاد به ورڅخه مراد وي او د باقى قصو خخه چې ذکر سوی دی عاد اول به مراد وي.

اودارنګه روایت ددی ذکر کړی دی مسلم دهارون بن معروف خخه، اوتخریج ددی کړی دی امام بخاری اوابو داود دحدیث دابن وهب خخه. او مخکی ذکر کړی دی مورډ حج دهود اللهم دنوح اللهم دحج سره. او روایت نقل کړی دی امیر المؤمنین علی بن ابی طالب عَلَيْهِ السَّلَامُ چې ده ذکر کړی دی صفت دقبر دده چې دا په یمن کې دی، او نورو داويلى دی چې دا په دمشق کې دی او په جامع ددی دمشق کې یوه احاطه ده چې دوی گمان دقبر دهود اللهم پر کوي. والله اعلم.

قصه صالح اللهم چې فبی د بنی ثمود دی

بنی ثمود یوه مشهوره قبیله ده، چې دوی ته ثمود ویل کېږي دا ددوی دنيکه نوم وو دی ورور د جديس وو، اودا دواړه ئامن دعاشر بن ارم بن سام بن نوح اللهم دی. اودا وه عرب اصل عرب چې عاربه ورته ویل کېږي او دوی دحجر په مقام کې او سیدله چې دا په مینځ د حجاز او تبوک کې دی، او په دوی باندی رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلٰى هٰمٰنْ وَسَلَّمَ تیر سوی وو په دی حال چې نبی اللهم روان وو تبوک ته او دده سره مسلمانان وه.

او دوی وه وروسته د قوم عاد خخه، او دوی به هم د بتانو عبادت کوي. نوالله جَلَّ جَلَّ په دوی کې یوسپی راولیبی چې هغه دالله د بنده او د هغه رسول وو: صالح بن عبید بن ماسح بن عبید ابن حادر بن ثمود بن عاشر بن ارم بن نوح اللهم. نوده دعوت ورکوي دوی ته دالله جَلَّ جَلَّ د عبادت طرف ته او دوی به یې منع کوله د عبادت د بتانو خخه او شرك کولو خخه. نوځه خلکو په ده باندی ايمان را په یې او اکثریت کافران سوه او انکار یې وکی هم په قول سره او هم په فعل سره، او اراده یې وکړه دده دقتل، او دوی قتل کړه هغه او بنه چې دوی ته الله جَلَّ جَلَّ معجزه رالیبلی وه. نوالله جَلَّ جَلَّ و نیوله دوی په داسی عذاب چې د هغه خخه خلاصی نسته. لکه خه رنګه چې الله جَلَّ جَلَّ فرمایلی دی: وَإِلَيْهِ ثُمُودٌ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمٍ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلَهٌ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِّنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلُ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ

(۱). ددی حدیث تخریج احمد کړی دی (۲۲۱۲)، او امام بخاری په کتاب التفسیر کې، سوره الاحقاف، باب (فلما رواه عارضا) الایه (۱۸، ۴۸۲۸، ۴۸۲۹)، او مسلم په کتاب الاستقاء کې، باب التعوذ عند روية الريح والغيم والفرح بالمطر (۱۹۲۱۲) او ابو داود په کتاب السنۃ، باب ما يقول اذا هاجت الريح (۵۰۹۸۱۴).

عَذَابُ الْيَمِّ (٧٣) وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلْتُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادَ وَبَوَّأْكُمْ فِي الْأَرْضِ تَشَخَّذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحَتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَادْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْشُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (٧٤) قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعَفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسَلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ (٧٥) قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ (٧٦) فَقَرُورُوا النَّاقَةَ وَعَنَوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحٌ اتَّنَا بِمَا تَعْذَنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (٧٧) فَأَخَذَنَهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (٧٨) فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمٍ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ (سورة الاعراف ٧٩)

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِلَى ثُمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمٍ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ ثُوَبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّيَ قَرِيبٌ مُجِيبٌ (٦١) قَالُوا يَا صَالِحٍ قَدْ كُنْتَ فِي نَّاسًا مَرْجُوًا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَا إِنَّا نَعْبُدُ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ (٦٢) قَالَ يَا قَوْمٍ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَتَانِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرِنِي مِنْ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونِي غَيْرَ تَحْسِيرٍ (٦٣) وَيَا قَوْمٍ هَذِهِ نَّاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلُ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذُكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ (٦٤) فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ (٦٥) فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمَنْ حَزِيْرٍ يَوْمَئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ (٦٦) وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (٦٧) كَانَ لَمْ يَعْنُوا فِيهَا أَلَا إِنَّ ثُمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لَثُمُودَ (سورة هود ٢٨)

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: كَذَبْتُ ثُمُودَ الْمُرْسَلِينَ (٤١) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخْوَهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَنْقُونَ (٤٢) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (٤٣) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ (٤٤) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (٤٥) أَتَشْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا أَمْنِينَ (٤٦) فِي جَنَّاتٍ وَعَيْنِينَ (٤٧) وَزَرْوَعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ (٤٨) وَتَنْحَتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِنَ (٤٩) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ (٥٠) وَلَا تُطِعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ (٥١) الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (٥٢) قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (٥٣) مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَأَتَ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٥٤) قَالَ هَذِهِ نَّاقَةُ لَهَا شَرْبٌ وَلَكُمْ شَرْبٌ يَوْمٌ مَعْلُومٌ (٥٥) وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذُكُمْ عَذَابٌ يَوْمٌ عَظِيمٌ (٥٦) فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا نَادِمِينَ (٥٧) فَأَخَذَنَهُمُ الْعَذَابُ إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (٥٨) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعرا ١٤١)

او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثُمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ (٤٤) قَالَ يَا قَوْمِ لَمْ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهُ لَعَلَّكُمْ تُرَحَّمُونَ (٤٦) قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْسِدُونَ (٤٧) وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تَسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (٤٨) قَالُوا نَتَقَاسِمُوا بِاللَّهِ لَتَبَيَّنَهُ وَأَهْلُهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لَوْلَيْهِ مَا شَهَدْنَا مَهْلِكَ أَهْلَهُ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (٤٩) وَمَكَرُوا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (٥٠) فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ (٥١) فَتَلَكَ بُيُونُهُمْ حَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٥٢) وَأَئْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ (سورة النمل ١٤٥)

او هېږد دا سی نور ځایونه دی په قرآن کريم کی چې دادواره قومونه یې یوځای ذکر کړې دی (عاد ثمود) لکه خه رنګه چې په سورة براءة کی او په سورة ابراهيم کی او الفرقان کی او سورة ص کی او سورة ق کی او النجم کی او الفجر کی. او ویل سوی دی چې ددی دواړو قومونو په باره کی اهل کتابو ته خه علم نسته او نه ده ګوی په تورات کی ددی په باره کی خه ذکر سوی دی. لیکن په قرآن کی دا ذکر سوی دی چې موسی ﷺ دوی ته ددی په باره کی خبر ورکړې دی. لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی په سورة ابراهيم کی: وَقَالَ مُوسَى إِنْ تَكُفُّرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ (٨) أَلَمْ يَأْتِكُمْ بَأْ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمٌ نُوحٌ وَعَادٌ وَثَمُودٌ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ (سورة ابراهيم ١٨) ددی خخه دامعلومه سوه چې دوی ته موسی ﷺ ددی په باره کی خبر ورکړې وو، خوددي وجو چې دادواره قومونه اهل عرب وه نو ددوی په یادابنت کی په صحیح طریقی سره پاته نه وه او ددوی خخه یې تاریخ هیرسو. که خه هم ددی دواړو قومونو قصه مشهوره وه دموسى ﷺ په دور کی خو وروسته بیا ددوی خخه هیره سوه او ددی په باره کی موب په تفسیرکی خبری کړې دی هغه ته رجوع وکې. ولله الحمد. او مقصود دلته بیان دقسى صالح ﷺ دی او ده ګه دېچ کولو طریقه چې هغه خه رنګه الله ﷺ خوندی کی دعذاب خخه او ده ګه قوم یې خه رنګه هلاک کی کمو چې ده ګه مخالفت کړې وو.

او مخکی موب دا خبره ذکر کړه چې دوی عرب وه، او دوی وروسته دعاد خخه وه دوی ته نبی ددوی و فرمایل چې: وَإِلَىٰ ثُمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٌ غَيْرُهُ فَقُدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلُ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (٧٣) وَأَذْكُرُوا إِذْ جَعَلْنَاكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَسْجُنُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَادْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (سورة الاعراف ٧٣) یعنی الله ﷺ

تاسی یې خلفاء گرځولی یاست وروسته دعاد خخه چې تاسی ده ګه خخه عبرت واخلى او تاسی ته یې مهکه نرمه گرځولی ده چې تاسی قصرونه په کې جورپوی: وَتَنْحُتُونَ الْجَبَالَ بُيُوتًا یعنی تاسی یې هونسیار گرځولی یاست په جورپولو ددی کې اوپه برابرولو ددی کې. نو تاسی دالله ﷺ شکر و کابوی په عبادت ده ګه باندی اوپه عمل صالح باندی اوپه شرک نه کولو باندی، او تاسی ځانونه لیری ساتی دمخالفت ده ګه دعابت او طاعت خخه، ولی چې ددی مخالفت عذاب ډیر سخت وي. اوددی وجی خخه یې ورته په دی قول سره وعظ او نصیحت کړی دی: فِي جَنَّاتٍ وَعِيُونٍ (١٤٧) وَزُرْوَعٍ وَنَحْلٍ طَلَعُهَا هَضِيمٌ، (سورة الشعراء ١٤٦) یعنی تاسی به پرینسول کېږي دلته په امن سره په دی میوو کې اوپه دی بنائیته باغونوکې: وَتَنْحُتُونَ مِنَ الْجَبَالَ بُيُوتًا فَارِهِينَ (١٤٩) فَاتَّقُوا اللَّهُ وَأَطِيعُونَ (١٥٠) وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ (١٥١) الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (سورة الشعراء ١٤٩). اودایې ورته هم ويلی دی: قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا (سورة هود ٢١) یعنی هغه ذات دی چې تاسی یې پیداکړی یاست او ستاسی خلقت یې په مهکه کړی دی، او تاسی یې گرځولی یاست ددی جورونکی او تاسی ته یې درکړی دی ددی میوی او کروندي، نوهجه خالق دی اورازق دی، هغه لائق او مستحق دعابت دی او غیر ده ګه خخه هیڅ خوک مستحق دعابت نه دی: فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ ثُوُبُوا إِلَيْهِ (سورة هود ٢١) یعنی تاسی لیری سی ده ګه خخه چې تاسی یې عبادت کوي او خاص دالله ﷺ طرف ته رجوع وکې، هغه ذات یې ستاسی خخه قبلوی او تاسی ته بخښنه هم کوي: إِنَّ رَبِّيَ قَرِيبٌ مُجِيبٌ (سورة هود ٢١)، قَالُوا يَا صَالِحٍ قَدْ كُنْتَ فِيْنَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا (سورة هود ٢٢) یعنی دوی ويل چې ستا خخه خوزموږ داطمع وه چې ته به عقل مندې په مخکی ددی خبری خخه، او داستا دعوت چې یواهی عبادت دالله وکو او هغه بتان چې زموږ پلار او نیکه یې عبادت کوي هغه تیول پریږدو او ده ګه خخه واورو، او ددی وجی خخه دوی وویل: أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آباؤنَا وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ (سورة هود ٢٢) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَتَانِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَرَيْدُونِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ (سورة هود ٢٣) دا نرموالی دلهجي صالح ﷺ دی دوی ته اوپه بنه طريقي سره راتګ دی دوی ته او ددعوت بنه طريقه ده. یعنی ستاسی خه ګمان دی په باره ده ګه قول کې چې زه یې تاسی ته کوم؟ او ستاسی به خه عذرولي دالله ﷺ خواته په ورڅ دقيامت باندی؟ او تاسی به خوک خلاصوی ده ګه دعذاب خخه او حال دادی چې تاسی مامنځ کوي ددی کارخخه او زما دعوت ته دبطلان په نظر ګوري؟ او زما دپاره داممکنه نه ده چې زه دالاره پریږدم ولی چې داپه ما

باندی واجب دی، اوکه چیری زه دا پرېږدم نو په تاسی کی یو هم داقدرت نه لري چې ما دالله ﷺ دعذاب خخه خلاص کی. نوزه به تره ګه دادعوت تاسی ته کوم ترڅو چې الله ﷺ زما او ستاسی ترمینځ فيصله ونکړي، او دوی ورته دا هم ويلى دی: **فَالْوَا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ** (سورة الشعراء ۱۵۳). یعنی په تاباندی جادو سوی دی اوته په خپلو خبرو باندی نه پوهېږي چې ته خه وايی اوکمی خبری کوي چې موب دالله ﷺ عبادت په یواختي والي سره وکو او هغه نور بتان چې زموږ پلار او نیکه یې عبادت کړي وو هغه ټول پرېږدو. داقول د جمهورو دی، او دی وايی چې دمسحرين خخه مراد مسحورون دی یعنی په چاچي جادو سوی وي، او بعضی وايی چې دمسحرين خخه مراد هغه دی چې دچا ئان ته جلا رايه وي.

لكه خه رنګه چې ويل سوی دی (انما انت بشرله سحر) یعنی ته داسي سړۍ یې چې ستا دپاره جلا رايه او سوچ دی چې دنورو خخه مختلف وي. په دی کی اولني قول راجح دي ددي قول دوجي خخه: **مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا** (سورة الشعراء ۱۵۴) او دا قول ددوی: **فَأَنْتَ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ** (سورة الشعراء ۱۵۴) یعنی دوی دده خخه سوال وکي چې داسي یو ه معجزه را وړي چې هغه دده پر صدق باندی دلالت وکي: **قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَكُلُّمْ شِرْبٌ يَوْمٌ مَعْلُومٌ** (۱۵۵) **وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءِ فَيَأْخُذُكُمْ عَذَابٌ يَوْمٌ عَظِيمٌ** (سورة الشعراء ۱۵۵) او دارنګه یې ورته وویل: **قَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةً مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلُ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءِ فَيَأْخُذُكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ** (سورة الاعراف ۷۳).

او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: **وَأَتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا** (سورة الاسراء ۵۹) او ذکر کړي دی مفسرینو چې یو ه ورخ ثمودیان په خپل عبادت ګاه کی ناست وه چې صالح ﷺ ورته رالي او دعوت یې ورته شروع کی نو هغوي ورته وویل چې ته موب ته ددي ډبری خخه اوښه جوره کړه نوموب به ستاخبره ومنو او اشاره یې وکړه هغه ډبری ته چې ددي ډبری خخه. او ده ګه اوښي صفات یې ورته وښوول چې داسي اوښه وي او داسي اوښه دی وي او دا یې ورته هم وویل چې دلسمى اوښه وي او او بدې وي، نو صالح ﷺ ورته وویل چې که زه تاسی ته دغه اوښه پیدا کرم سره ده ګو صفتونو چې تاسی ذکر کړه نوتاسي به بیا ایمان را ئړي او زما تصدق به کوي نو تولو په جواب کې وویل چې هو! نو دتولو خخه یې لوظونه واخیستل او بیا دخپل لمانځه په ئای کې ودریدی او الله تعالى ته یې لمونځ وکي او بیا یې دعا وغونښتله دالله ﷺ خخه چې ددوی دا سوال پوره کړي، نو الله ﷺ امر وکي دې ډبری ته چې ددې خخه دی اوښه دلسمى جوره سی په هغه شکل چې دوی غونښتی وه او په هغه صفتونو سره چې دوی غونښتی وه، نو کله چې دوی ولیدی دا عجیبه کار او دا دلیل چې دوی یې

غونبتنه کړي وه نو ډیرو ايمان راوري او لم پکښي پرخپل کفر او ګمراهی باندی روان وه.
نو ددی دوجي الله ﷺ و فرمایل (فَظَلَمُوا بِهَا) چې دوي انکار وکی او ظلم يې وکی په دی
باندی او دحق تابعداري يې ونه کړه په سبب ددی اوښي باندی، او هغه خلگو چې ايمان
راوري وو دهغه مشر جندع بن عمر وبن محلاه بن لبید بن جواس وو اودي وو دمسرانو
ددوي خخه او دا مشرف سو په اسلام سره او دانورچي داسلام خخه يې خان ليږي کي ذواب
بن عمر بن لبید وو او الحباب ددوی دبتانو مشر وو، اورباب بن صعر بن جلمس هم ددوی
دبتانو مشر وو. او ددی وجي خخه ورته و فرمایل صالح ﷺ (هذه نَاقَةُ اللَّهِ) (سورة هود)
۲۴ ددی اضافت کړي دی الله ﷺ دخان طرف ته دوجي دتعظيم او تشريف ددوی.

لكه قول په شان دبيت الله، عبد الله (لَكُمْ إِيمَانُه) (سورة هود ۱۴) يعني دادليل دی په دی
ربنتينوالی ددی خبر کم چې ماتاسي ته راوري دی: فَذَرُوهَا تَأْكُلُ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ
فيَاحْذَدُكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ (سورة هود ۱۴) نو ددوی سره يې په دی خبری باندی اتفاق وسو چې
دابه پرمهکه باندی ګرځي چې کم خاى يې خوبن وي او دوي ته به خوک ضررنه رسوي اویوه
ورخ به دا او به چښي او په بله ورخ به داقوم نو دی قوم به ددوو ورخو او به خان ته را
اخیستلى ولی چې يوه ورخ به پکښي ددی نمبر وو. او دا ويل سوي دی چې دوي به ددی
دشيدو خخه هغومره خکل چې په خومره به يې کفایت کيده، نو ددی دوجي الله ﷺ فرمایلی
دي: لَهَا شَرْبٌ وَلَكُمْ شَرْبٌ يَوْمَ مَعْلُومٍ (سورة الشعرا ۱۵۵) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّا
مُرْسِلُو النَّاقَةَ فَتَنَّةٌ لَهُمْ (سورة القمر ۱۷) يعني دایو امتحان دی په دوي باندی چې دوي
ايمان راوري او که نه؟ او الله ﷺ بنه پوهېږي ددوی په کړو باندی (فَأَرْتَقَبُهُمْ) (سورة القمر ۱۷)
يعني ته انتظار کوه او ګوره چې ددوی سره خه کېږي (وَأَصْطَبْنَاهُمْ) (سورة القمر ۱۷)
يعني ته صبر وکه ددوی پردي تکليفونه چې تاته در رسوي وکېټهمْ آن
الْمَاءَ قَسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شَرْبٍ مُحْتَضَرٌ (سورة القمر ۱۸).

کله چې او بده سوه په دوي باندی دا خبره نو راجمع سوه ددوی علماء او اتفاق يې وکی ددی
اوښي په ذبحه کولو باندی، چې ددی خخه په ارام سی او او به ورته پريمانه سی، او شيطان
ورته دا کارښه بنکاره کي، الله ﷺ فرمایلی دی: فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَنَّا عَنْ أَمْرِ رِبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ
أَئْتَنَا بِمَا تَعْدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (سورة الاعراف ۷۷) او ووهغه سړۍ ددوی خخه چې ددی
په قتل باندی يې ابتداء وکړه رئيس ددوی: قادر بن سالف بن جندع، او دی وو سور اوژړ.
او دی وو ارمونی دزنا خخه پیدا سوي وو او په کور دسالف کي پیدا سوي وو، او دی وو
زوی دیوه سړۍ چې نوم يې صييان وو او وو دده دا کار په اتفاق دټولو، نو ددی دوجي ددا

کار نسبت کړي دی تولو ده ته. اوذکر کړي دی ابن جریر اودا سی نورو مفسرینو: چې د دوو بنحو د ثمودیانو خخه چې دیوی نوم (صدقه) وه لور دالمحیا بن رهیم بن المختار او وه ډیر مالداره او جائیداد والا، اودا وه په نکاح دیوہ سړی کې چې هغه ایمان را اورې وو نودی ئان جلا کړه ددی سړی خخه او بیا یې ئان د خپل کاکا زوی ته وړاندی کې چې نوم یې (مصرع) وو اوورته یې وویل چې زه درسره واده کوم په دی شرط باندی چې دا اوښه ذبحه کړي. او ددی بلی بنحوی نوم (عنیزه) وه لور د غنیم بن مجلز. او ددی اسم کنیه ام غنم وه او دا بوډی وه او کافره وه، چې ددی خلوری وی د ذواب بن عمر خخه چې دایو رئیس وو ددوی نودی وارندی کې خپل خلور واره لورانی قدار بن سالف ته په دی شرط سره چې دی دی هغه اوښه ذبحه کړي نوبیا چې دده کمه یوه انجلی په دی خلور واره کې خونښه سی نو هغه به ورلره ورکوی، نودی دواړو سړو اراده وکړه ددی ذبحه کولو او په خپل قوم کې یې پیل وکړه ددی خبری نو (٧) کسان ورسره نور هم ملګری سو او تبول (٩) کسان سوه.

لکه خنګه چې په دی قول دالله ﷺ کې ذکرسوی دی: وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تَسْعَةُ رَهْطٍ يُقْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (سورة النمل ٤٨) او دی دواړو په نورو قبیلو کې هم دا خبره خپره کړه نوبیلولو خلګو ورته ددی کار ترغیب ورکوی تردی چې دا اوښه یې مړه کړه اول مصرع په خپل غشی باندی وویشتله او تر هغه وروسته ورپسی دوی تولو منډی و هلی تردی چې قدار بن سالف پر رامخکی سو او د مری هډو کې یې ور وو هی نودا اوښه پرمخکه باندی پریوته او مړه سوه او روایت ددی ذکر کړي دی عبد الرزاق د معمر خخه چې دی وايی ده ګه شخص خخه چې هغه د حسن خخه ده او ریدلی دی چې ده وویل: ای ربہ زما! زما مور چیری ده؟ او بیا هم په هغه هېږی کې دنه سوه او په هغه کې ورکه سوه.

او بعضو دا ولی دی چې دوی ورپسی وه تردی چې ذبحه یې کړه. الله ﷺ فرمایلی دی: فَنَادُوا صَاحِبِهِمْ فَتَعَاطَى فَعَقَرَ (٢٩) فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرُ (سورة القمر ٣٠١٢٩) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: إِذْ أَبْيَثْتَ أَشْفَاهَا (١٢) فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ نَافَّةَ اللهِ وَسُقْيَاهَا (سورة الشمس ١٢) یعنی ددی کار خخه منع سی: فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَبِّهِمْ فَسَوَّاهَا (١٤) وَلَا يَخَافُ عُقَبَاهَا (سورة الشمس ١٥).^{١٤}

ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره د عبد الله بن نمير خخه دی نقل کوي د هشام خخه دی نقل کوي دابو عروه خخه دی نقل کوي د خپل پلار خخه دی نقل کوي د زمعه خخه دی وايی چې خطاب وکی رسول الله ﷺ نو ذکریو وکی دا وښی او ده ګه سړی چې دایې ذبحه کړي وه نو و یې فرمایل (إِذْ نَبَعَثْ أَشْفَاهَا) یعنی را ولاریدی دی ته هغه بدخته ددوی او مشر ددوی

چې اطاعت به یې کيدي. لکه ابی زمعه سو^(۱)، او تخریج ددی کړی دی دواړو د حدیث دهشام خخه هم په دی طریقی سره. او دارنګه محمد بن اسحاق ویلی دی په نقل کولو سره دیزید بن محمد بن خشیم خخه دی نقل کوي دمحمد بن کعب خخه دی نقل کوي دمحمد بن خشیم بن یزید خخه دی نقل کوي دعماړ بن یاسر خخه دی وايی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ایا زه تاسی ته خبرنه درکوم په باره دډیر بدېخته سړی کې؟ نو صحابو وویل چې ولی نه ای دالله رسوله. نووی فرمایل چې، یو ددوی خخه احیمر ثمودی دی هغه چې اوښه یې ذبحه کړی وه او دوهم هغه چې تابه وهی ای علی ﷺ راوی ددی ابی حاتم دی.

او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: فَعَفُرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحٌ أَتَنَا بِمَا تَعْذَبْنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (سورة الاعراف \ ۷۷) نو دوی اظهار د کفر و کې په دی وجوهو سره، یو دا چې خلاف یې وکی دالله ﷺ او د هغه د پیغمبر په نافرمانی کولو سره او د هغه خبری په نه منلو سره او په ذبحه کولو سره داوبنی چې هغه ورته الله ﷺ یوه معجزه را یېلی وه، او بل دا چې دوی په ئان باندی دعذاب تیزی و کړه نو دوی مستحق سو ه دعذاب په دوو وجوهه سره یو دا چې په دوی باندی شرط اینې ټول سوی وو چې دی اوښی ته به ضررنه رسوی او دوهم دا چې دوی په خپله دعذاب راتلل و غونې تل: او بل دا چې دوی تکذیب د پیغمبر وکی سره ددی چې هغه ورلره معجزه پیش کړه د خپل نبوت او د خپل صداقت، او دوی ته دا پته وه چې دارښتنی نبی دی خودوی مجبوره کړی وو ددوی هغه کلک کفر او ګمراهی او ضد په لیری والی د حق خخه او دو اقع کیدلو دعذاب خخه پر دوی باندی. الله ﷺ فرمایلی: فَعَرَوْهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي

(۱). ددی حدیث تخریج امام احمد کړی دی (۱۴\ ۱۷)، او امام بخاری په کتاب التفسیر کې. سورة الشمس وضحاها (۱۸\ ۱۸۸\ ۱۱۷) او مسلم په کتاب صفت الجنۃ کې. باب جهنم اعاذنا الله منها (۱۵\ ۳۳۴\ ۳) د طریقی دهارون بن اسحاق الهمدانی خخه دی نقل کوي د عبده خخه دی نقل کوي دهشام خخه، او ابو عیسی ویلی دی چې دا حدیث حسن دی او صحیح دی.

ددی حدیث تخریج احمد کړی دی (۱۴\ ۲۲۳)، د طریقی دعلی بن بحر خخه دی نقل کوي دعیسی بن یونس خخه دی نقل کوي دمحمد بن اسحاق خخه دی نقل کوي دیزید بن محمد بن خیشم خخه دی نقل کوي دمحمد بن کعب القرطی خخه دی نقل کوي دمحمد بن خیشم المحاربی خخه دی نقل کوي دعماړ بن یاسر خخه هم په دی طریقی سره او هیشمی ویلی دی په المجمع کې (۱۹\ ۱۳۲) راوی ددی احمد دی او امام الطبرانی دی او حاکم ویلی دی په مستدرک کې (۱۳۰\ ۱۴۱) دا حدیث حسن صحیح دی په شرط د مسلم سره. او موافقه ورسره کړی دی

(۲). ددی حدیث تخریج احمد کړی دی (۱۴\ ۲۲۳)، د طریقی دعلی بن بحر خخه دی نقل کوي دعیسی بن یونس خخه دی نقل کوي دمحمد بن اسحاق خخه دی نقل کوي دیزید بن محمد بن خیشم خخه دی نقل کوي دمحمد بن کعب القرطی خخه دی نقل کوي دمحمد بن خیشم المحاربی خخه دی نقل کوي دعماړ بن یاسر خخه هم په دی طریقی سره او هیشمی ویلی دی په المجمع کې (۱۹\ ۱۳۲) راوی ددی احمد دی او امام الطبرانی دی او حاکم ویلی دی په مستدرک کې (۱۳۰\ ۱۴۱) دا حدیث حسن صحیح دی په شرط د مسلم سره. او موافقه ورسره کړی دی امام ذہبی.^(۳)

دارکم ثلثة أيام ذلك وعده غير مكذوب (سورة هود ۲۵) اودوی دا خبره ذکر کړیده چې اول ذبحه کوونکی ددی اوښی قداربن سالف دی (لعنة الله عليه) نودوی زخمی کړه دا اوښه او بیاپی دواړه مخکنی پښی ور ووهلی نوبیا دا پریوته په مئکه باندی بیادی نورو ورته را منډه کړه اوهر یوورته دخپل توری سره ورنژدی کیدی اوغونښی به یې ورڅخه پرېکولی تر دی چې ددی اوښی بچې رابنکاره سو اوده ولیده چې دمور خخه یې غونښه پری کیدله نو دی وتنبیتیدی اوډغره سرته وختی اوډری واره یې چغه ووهل نوددی وجی ورته وویل صالح ﷺ : **تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ** يعني ددی ورځی خخه ماسوا په کمه ورڅ چې ورته ده دا خبره وکړه، نودوی دده سره په دی وعدی کې هم دوکه وکړه پرضرر سربیره یې قتل هم کړه او دمځکی خخه یې ددی دقتل اراده کړی وه: **قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنِيَّتَهُ وَأَهْلَهُ** (سورة النمل ۴۸)، اودارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: **وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ** (۵۰) فانظر کیف کان عاقبة مکرهم آگا دمَرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ (۵۱) **فَتُلَكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً** بما ظلمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (۵۲) **وَأَنْجِينَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ**، (سورة النمل ۵۳) اودارنګه په دوی باندی الله ﷺ دآسمان خخه کانی واورول اوډوی یې ډیر په تیزی سره هلاک کړه ولی چې دوی د صالح ﷺ دقتل اراده هم کړی وه اوکله چې دا شمودیان دېنجشنې په ورڅ سهار راولادريده نوداورڅ ددوی دپاره داخل وه کله چې مابنام سو نوټولوپه جمع سره دا اواز وکی چې یوه ورڅ داخل تیره سوه او مخونه ددوی ژړ وه اوبياچې کله په دوهم سهار راولادريده په ورڅ دجمعی باندی نومخونه ددوی سره وه دبیری دلاسه، بیاچې کله مابنام سو نواواز وکی دوی چې یوه ورڅ داخل اوښیه یې تیره سوه بیاچې کله دخالی په سهار راولادريده نو ددوی مخونه تور ګرځیدلی وه بیاچې کله مابنام سو نوکرار وویل چې یوه ورڅ بله دنیتی تیره سوه. بیاچې کله دوی دیک شنبې په سهار راولادريده نودوی ناست وه اوډدی خبری انتظار یې کوي چې عذاب به کله رائۍ اوډکم اړخ خخه به رائۍ. اونه به پوهیده چې ددوی سره به خه معامله کول کېږي کله چې لم را وختی نو په دوی باندی یوه سیلی راله دلوړی خخه اوپه دوی باندی رپه ولګیده دکښته اړخ خخه نو دټولو رو حونه خولی ته راورسیده او حرکات سکنات هرڅه جام سوه او زونه بندسوه او حقائق رابنکاره سوه، نوصبا کړه دوی په خپلو کورونو کې تشن بدلونه يعني بدن به پروت وو خوروخ به په کې نه وو او حركت به یې نسواي کولی نومفسرينو داویلی دی چې ددوی خخه هیڅ خوک هم پاته نه سو مګر یوه مینځه چې نوم یې (کلبه) وه اودا ډیره سخته دښمنه وه صالح ﷺ او دده سره یې ډیر بغض ساتی، نودی چې کله عذاب ولیدی نودا وتنبیتیده او د عربو یوی بلی ډلی ته ولاړه او هغوي

ته یې خبرورکی دخپل قوم دعذاب په باره کي نوھلته یې طلب داوبو وکي نواوبه یې چې وچنسلی نومړه سوه. الله ﷺ فرمایلی دی (کَانَ لَمْ يَغْنُوا فِيهَا) (سورة هود ۲۸) یعنی دوى داسی بنکاریده لکه چې چیری هم دوى په عیش او عشرت او فراخی او دخوشحالی ژوند نه وی تیرکړی: أَلَا إِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبُّهُمْ أَلَا بُعْدًا لَثَمُودَ (سورة هود ۲۸) یعنی او از دوى ته وسو په ژبه دقدرت سره. او دارنګه ذکر کړیدی امام احمد په نقل کولو سره دعبد الرزاق خخه دی نقل کوي دمعمر خخه دی نقل کوي دعبد الله خخه دی نقل کوي دعثمان خخه دی نقل کوي دخیشم خخه دی نقل کوي دابی الزبیر خخه دی نقل کوي دجابر خخه دی وايی چې کله نبی ﷺ تیرسو په یوی هبری باندی نوویبی ویل چې تاسی دمعجزو سوال مه کوي ولی چې ددى معجزی سوال کړی وو قوم د صالح ﷺ یعنی داوبنۍ. چې هغه ددى شی خخه پیدا سوی وه او ددى خخه راوتلى وه، نودهغه قوم دا لله ﷺ دختری انکار وکي اونافرمانی یې وکړه او هغه اوښه یې ذبحه کړه، او دوى وه چې چنبل به یې یوه ورخ خپلی او به او په بله ورخ به یې ددى اوښه شیدی چنسلی نودوی دا اوښه ذبحه کړه نوالله ﷺ راونیول دوى په داسی عذاب سره چې پرمخ دمزکی ددوی خخه یوتن هم پاته نه سو مګر یوسپی پاته سوی وو چې هغه په حرم کی وو، نو وویل سوه چې ای دا لله رسوله هغه خوک وو نونبی ﷺ و فرمایل چې هغه ابو رغال وو کله چې دی دحرم خخه راوتی نوده ته هم داعذاب ورورسیدی^(۱) او دا حدیث یې په شرط د مسلم سره ذکر کړی دی او دا حدیث په کتب السنة کي نه دی ذکر سوی.

او دارنګه عبد الرزاق ویلی دی په نقل دمعمر خخه دی وايی چې ماته خبر راکړی دی اسماعیل بن امیه چې نبی ﷺ تیرسو په قبر دابو رغال باندی، نووی فرمایل: چې تاسی ته پته ستہ چې داخوک دی؟ نودوی وویل چې الله ﷺ او دهغه رسول ته پته ستہ نونبی ﷺ و فرمایل چې دا قبر دابی رغال دی، دایوسپی دی دقوم دشموه خخه، دی وو په حرم کی نو دحرم دوجی خخه دی دعذاب خخه بچ سو، نوکله چې دی دحرم خخه راوتی نو په عذاب کی گیرسو نوھلته بیا دفن سو، او دده سره دیوسرو زرو خانګه هم دفن سوه، نویو قوم رالی او په خپلو تورو سره یې دده تلاش وکي او دده قبر یې وکیندي او هغه دسروزرو خانګه یې ورخخه را وايسته^(۲) دانقل دی دعبد الرزاق خخه هغه نقل کوي دمعمر خخه هغه نقل کوي

(۱). ددى حدیث تخریج احمد کړی دی (۲۹۶ ۱۳)، او هیشمی ویلی دی په المجمع کی (۵۰ ۱۷) راوی ددى احمد دی او البزار دی او طبرانی دانقل کړی دی په الاوسط کی او دارنګه یې نقل کړی دی په (۳۸ ۱۷) او حاکم په مستدرک کی (لکه ۳۲۰) او دا یې ویلی دی چې دا حدیث حسن صحیح دی او دواړو امامانو ددى تخریج نه دی کړی او موافق ت دده سره کړی دی امام الذہبی (۵۲۷ ۱۵) او په دی باندی یې سکوت کړی دی او ذہبی دا ذکر کړی دی په شرط د مسلم باندی.

(۲). مصنف دعبد الرزاق (۲۰۹۸۹۱۱)

دالزھری خخه: ابور غال ابو ثقیف دی، او دا مرسل دی ددی و جی خخه.
او دارنگه بل روایت متصل ذکرسوی دی چی نقل کړی دی محمد بن اسحاق په سیرت کی
داسماعیل بن امیه خخه دی نقل کوي دبجیرین ابی بجیر خخه، دی وايی چی ما اوریدلی
دی دعبدالله بن عمر خخه دی وايی چی ما اوریدلی دی درسول الله ﷺ خخه کله چی موب
د طائف خوا ته ووتلو نوموب تیر سو په یو قبر باندی، نورسول الله ﷺ و فرمایل چی: داقبر
دابی رغال دی او دده اسم کنيه ثقیف دی.

او دی وو دقوم شمود خخه او داجرم وو چی دی یې خلاص کړی واى دعاذاب خخه نوکله چی
دی را ووتی ددی حرم خخه نو په ده باندی داعذاب رالی کم چی دده په قوم باندی راغلی وو
په دی ئای باندی او بیا دفن سوی هم په دی ئای کی وو او دا یې هم ذکر کړیده چی دده
سره دسره زرو خانګه دفن سویده، که چیری تاسی هغه را وکیندی نوهغه خانګه به ورسه
پیدا کی. نو خلکو ده ګه تلاش وکی نو یې را وايسته دا خانګه (۱) او دا قول دالله ﷺ : فَتَوَلَّ
عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمٍ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ (سوره الاعراف
۷۹) دا خبر دی په باره د صالح ﷺ کی، چی دی کله دخپل قوم خخه تلى نوهغوي ته یې دا
وویل چی تاسی ته ما پوره دعوت درکی خوتاسی ونه منی: يَا قَوْمٍ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي
وَنَصَحْتُ لَكُمْ يعنی ماخوتاسی ته هر ممکن کوشش وکی چی تاسی دهدایت په لاره سی او
زما داحرص وو چی تاسی په هدایت سی په قول زما هم او په نیت زما هم او په کار زما هم:
وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ يعنی ستاسی زرونه داحق نه قبلوی او ستاسی فطرت دا دی چی حق
نه خوبنوی او نه حق غواپی نوددی دوجی و ګرځیداست تاسی په دی دروند عذاب کی چه
داستاسی سره متصل دی دهمیشه دپاره او نسته زما دپاره څه چاره چی زه ستاسی خخه دا
عذاب لیږی کم، او کمه اندازه تبلیغ چی په ما باندی واجب دی هغه ماتاسی ته پوره کړی
دی، لیکن الله ﷺ چی خه غواپی هغه کوي.

او همدارنګه خطاب کړی دی نبی ﷺ دبدر خاھانو والا ته یعنی دبدر په خاھ کی یې چی کم
مشرکان و را چولی وه، نبی ﷺ دبدر په مقام کی دری شپی پاته سوہ نو په آخری شپه کی
کله چی خپل سپرلی ته او بنتی نو خطاب یې وکی چی ای: دبدر خاھانو والا تاسی و موندل
هغه څه چی ستاسی سره یې رب وعده کړی وه حقه. او بیا یې ورته وویل چی ډیر بدقوم
یاست تاسی د پیغمبر خپل دپاره، تاسی زه درو اغجن و ګنلهم او خلکو زه رښتینی و ګنلهم، او

(۱). ددی حدیث تخریج ابو داود کړی دی په کتاب الخراج والamarat والفقی کی، باب نبش القبور (۳۰۸۸۱۳) او
البیهقی په سنن الکبری کی کتاب الزکاة، باب ما یو جد منه مدفوناً فی قبور اهل الجahليه (۱۵۲۶) او ضعیف
ګرځولی دی دا البانی په ضعیف الجامع الصغیر (۲۰۸۲) کی.

تاسی زه دکلی خخه وايستم اوخلگو ماته ئای راکى او تاسى زما سره جنگونه کول اوخلگ زمانصرت کوي، نو پير بد قوم ياست تاسى دخپل نبى دپاره نوع عمر ورته ووپيل چى اي دالله رسوله ﷺ ته خطاب کوي داسى قوم ته چى هغه مردار سوي دى؟ نونبى ﷺ و فرمایل چى: زمادى قسم وي په هغه ذات باندى چى زما روح دهغه په لاس کى دى تاسى به دومره بنه نه اورى لکه دوى چى خومره بنه اوري، خودوي جواب نه سى ورکولي، (۱) او داهم ويل سوي دى چى صالح ﷺ نقل سو خانه کعبي ته او هلتنه اوسيدي تردى چى وفات سو.

او دارنگه امام احمدويلى دى په نقل کولو سره دوكيع خخه دى نقل کوي دزمعه بن صالح خخه دى نقل کوي دسلمه بن وهرام خخه دى نقل کوي دعکرمه خخه دى نقل کوي دابن عباس خخه دى وايى چى كله نبى ﷺ تيريدى په وادى عسفان باندى په هغه وخت کى چى ده حج کوي نو ويپي فرمایل: اي ابوبكره داكمه وادى ده نوهغه ورته په جواب کى ووپيل چى دا وادى عسفان دى. نوبيانبى ﷺ و فرمایل چى: يقيناً په دى وادى باندى تيرسوی دى هود او صالح په او بسانو باندى داسى او بسان چى دهغه واگى دخرما دپوستکو خخه وي، ددوی ازار (چى كبنته ټوته داحرام ده) دايپي دچوغى خخه وو او خادرونه ددوی دورپي خخه وو چى دوی به تلبىه کوله او حج به يې کوي دبیت الله شریفی ددى حدیث اسناد صحیح دى، او دا مخکی دنوح ﷺ په قصى کي ذکر سویدی دروایت طبرانی خخه او په هغه روایت کي نوح او هود او ابراهيم ﷺ هم ذکر دى.

بيان دقيريدلو دنبى ﷺ په وادى الحجر باندى پرمځکه دشمود په کال دتبوك باندى

ویلى دى امام احمد په نقل کولو سره دعبدالصمد خخه دى نقل کوي دصخر بن جويريه خخه دى نقل کوي دنافع خخه دى نقل کوي دابن عمر خخه دى وايى كله چى نبى ﷺ په تبوك کي دصحابو سره راكبنته سوه، نودوي داستراحت دپاره په حجر مقام کي كبنته سوه نودوي تولو او به و چېنلى دهغه خاھ خخه دکم خخه به چى شموديانو او به چېنلى، او بياپي خمبيره جوره کره داپرو ته هم په دى او بسو سره او کتھوي يې باندى کړي په اور باندى. نو نبى ﷺ چى داوليدل نو ويپي فرمایل چى دادیگونه وارپوي او دا خمبيره په او بسانو باندى و خورى، بيادادى ئاي خخه ولاره تردی چى دهغه چېنلى خواته ورسیده دکم خخه چى هغه او بسى چى معجزه و دپاره دشموديانو هغه او به چېنلى وي، او دوی يې منعه کره چى دوی دى په هغه قوم باندى نه ورخى کم ته چى عذاب ورکول سوي دى او بياپي و فرمایل: چى زه

(۱). صحيح البخاري: كتاب الجنائز، باب ماجاء في عذاب القبر (١٣٧٠)، او په كتاب المغازى کي، باب قتل ابي جهل (٣٩٨١٧)، او باب (١٢)، او باب (٤٠٢٢١٧) او النساي په كتاب الجنائز، باب ارواح المؤمنين وغيرهم (٢٧٥١٤) کي او احمد (١٣١١٢)، دحدیث دابن عمر خخه او مسلم په كتاب الجنائز کي، باب الميت يعذب بيکاء اهله عليه (٢٣٤) کي.

په تاسی باندی دهغه عذاب خخه بیره کوم چې داعذاب تاسی ته درونه رسیبې نوددي وجوی خخه تاسی په دی ئایونو باندی مه ورئۍ^(۱) اودارنګه احمدویلی دی په نقل کولو سره دعفان خخه دی نقل کوي دعبدالعزیز بن مسلم خخه دی نقل کوي دعبدالله بن دینار خخه دی نقل کوي دعبدالله بن عمر خخه دی وايی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ په دی حال کې چې نبی ﷺ دحجر په مقام کې وو، تاسی مه داخلیږی په دی عذاب ورکول سوو باندی مګر په دی حال کې تاسی ژړا کونکی یاست. که چېری تاسی ژړاکونکی نه یاست نوبیاماډ داخلیږی دغه ئای ته ولی چې پرتاسی باندی داعذاب رانه سی کم عذاب چې په دوی باندی راغلی وو،^(۲) ددی تخریج یې کړی دی په صحیحینو کې بغیر دیو وجوی خخه. اوپه بعضو روایاتوکی دی کله چې نبی ﷺ تیریدی نووې ویل ددوی کورونو ته به نه داخلیږی مګر په حال دژړا باندی، اوپه بل روایت کې داسی ذکردي چې که تاسی ته ژړا نه درئۍ نودالله ﷺ دبیری خخه وژړای چې پرتاسی باندی داعذاب رانه سی کم چې په دی خلګو باندی راغلی وو.

اودارنګه امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دیزید بن هارون خخه دی نقل کوي دالمسعودی خخه دی نقل کوي داسماعیل بن اوسط خخه دی نقل کوي دمحمد بن ابی کبشہ الانباری خخه دی نقل کوي دخپل پلار خخه اوده دپلار نوم عمربن سعددي اوداهم ویل سوی دی چې دده نوم عامر بن سعد رض دی، دی وايی چې کله چې وه غزوه دتبوك نو خلګو منډی وهلی دا هل حجر خواته په تیزی سره نودا خبره رسول الله ﷺ ته راوسیده نو نبی ﷺ په خلګو کې اواز وکی چې (د جمعی لمونځ حاضردي) نودی وايی چې زه رالم دنبی الله خواته او نبی ﷺ خپل او بن نیولی وو او فرمایل یې: ولی تاسی په هغه قوم باندی داخلیږی چې په هغو باندی الله ﷺ عذاب نازل کړی دی، نوپه دی کې یوه سړی اواز وکی چې ای دالله رسوله موږ دهغه خخه تعجب کوو. نورسول الله ﷺ او فرمایل چې: ایاتاسی ته زه خبرنه درکوم په ډيرتعجب کې اچونکی باندی؟ داسی سړی چې تاسی ته خبر درکوی دهغه شیانو په باره کې مخکی ستاسی خخه تیر سوی دی او دهغه په باره کې چې وروسته ستاسی خخه راروان دی، نوتاسی مستحکم سی او مضبوط سی، ولی چې الله ﷺ ستاسی په عذاب باندی پروا نه ساتی او داسی قوم به راسی چې دخان خخه به خه نه سی لیری کولی^(۳) او داهم ذکرسوی دی چې دقوم صالح عمرونه ډير او بدده وه، نودوی وه چې

(۱). احمد (۱۱۷۱۲).

(۲). احمد (۷۴۱۲) او بخاری په کتاب التفسیرکی، سورة الحجر، باب ولقد کذب اصحاب الحجر المرسلین) (۱۴۷۰۲).

۸ او مسلم په کتاب الزهدکی، باب النهى عن الدخول على اهل الحجر الامن دخل باکیاً (۱۱۰۱۸).

(۳). احمد (۲۳۱۱۴) دا اسناد حسن دی.

کورونه به یې جوړول دختیو خخه نودا کور به خرابیدی دیوسپری دمرګ خخه مخکی، نوبیا دوى کورونه جوړکړه په غرونو کې. اودایې هم ذکرکړی دې چې کله دوى غونښنه وکړه دصالح ﷺ خخه داونې، نوالله ﷺ دوى ته دا اونې ددبری خخه راوایسته اوامریې وکې په پیدائش ددى اودده په نس کې چې کم بچې وه اودوى یې وږیو دالله ﷺ دعذاب خخه چې دى اونې ته به ضررنه رسوی اودوى ته یې دا خبر ورکې چې هم په دوى کې به یوسپی پیدا کېږي چې دا اونې به مړه کوي، اوددي سپری صفات یې ورته وښوول چې دابه سور اوشین اوګلابې رنګه سپری وي. نودوى امر وکې ټولو قبیلو ته چې داسی ماشوم چې پیداسی نو هغه دې مرکې. نودوى وه په دې خبری باندی عمل کوونکې تردی چې یوه پېړۍ ختمه سوه اوبله پېړۍ شروع سوه نو په دې بلې پېړۍ کې یورئیس اومشر ددوی دخپل زوي دپاره دبل رئيس اومشر لور وغونښتله کله چې ددوی دواړو واده وسو نو ددوی خخه په هغه صفاتو ماشوم پیداسو اوداقدربن سالف وو، نودی قبیلو والا داسپری نسواي وژلی دوجي دشرافت دده دپلار اومور، نوداغتیدی ډير ژر دابه په یوه هفتنه کې دومره غتیدی چې بل ماشوم به په یوه میاشت کې خومره غتیدی، تردی چې دا په خپله رئيس سو اوخلګو دده تابداری شروع کړه. نودده په نفس کې ددى اونې دقتلولو وسوسه جوړه سوه اودده سره په دې خبری کې (۸) کسان نورملګری سوه، اوداهغه (۹) کسان دې چې دصالح ﷺ دقتل اراده یې کړي وه، نوبیاچې کله ده مړه کړه اونې کله چې دا خبر صالح ﷺ ته راوريسيدي نودوى هم په ژړاسره راله اوصالح ﷺ ته یې وویل چې موږ ددى کار خخه نه یو خبر چې دا چا کړي دې اوددي اونې بچې دغره سرته وختنی نوصالح ﷺ ورپسی ورلى هلته نو داونې بچې ژړل اوبياېي دصالح ﷺ خوا ته مخ کې اودری واره یې چغه ووهل نوبیا صالح ﷺ داقول ووايې: *تَمَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلَكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْدُوبٍ* (سورة هود ۲۵۱) اودوى ته یې دا خبره وکړه چې صباته به تاسی ژړ اوبيا به په دوهمه ورځ ستاسي مخونه سره کېږي اوبيا به په دريمه ورځ ستاسي مخونه تورسى. نوبیاچې کله خلورمه ورځ سوه نوسيلى ورته راله چې په هغه کې اواز وو، نورا ګيرې کړه دوى نوچې صباکيدی نودوى پراته وه په خپل کورونو کې مړه. اوددي په بعضو سیاقاتوکې نظردی او مخالفت دی دظاهر دقرآن سره لکه خه رنګه چې مخکی موږ ذکر کړه.

قصه دابراهيم الخليل ﷺ

دټولو خخه مخکی بیان دده دنسب: دی ابراهيم بن تاريخ (۲۵۰) بن ناحور (۱۴۸) بن ساروغ (۲۳۰) بن راغو (۲۳۹) بن فالغ (۴۳۹) بن عابر (۴۲۴) بن شالح (۴۳۳) بن ارفخشذ (۴۳۸) بن سام (۲۰۰) بن نوح ﷺ. دا وو قول دا هل كتابو په کتاب ددوی کې دده

د عمر خخه د هريوه سره جلا جلا ليکل سوي دی او د نوح ﷺ په عمر باندي مو مخکي تفصيلي خبره کړيده نودوباره ذکر کولو ته ضرورت نسته. او حکایت کړي دی حافظ ابن عساکر په تاريخ خپل کې په باره د ابراھيم ﷺ کې په نقل کولو سره د اسحاق بن بشر الکاهلي خخه چې صاحب د کتاب (المبتدأ) دی دی وايی چې نوم د ابراھيم ﷺ دمور (اميله) وه بياده ذکر کړي دی په باره دولادت دده کې لوی بحث.

اوویلى دی الكلبی: چې نوم يې (بونا) بنت کربتان بن کرشی وه دی دقبيلى خخه د بني ارفخشذ بن سام بن نوح ﷺ وو، اوروايت ذکر کړي دی ابن عساکر په بلی طریقی سره د عکرمه خخه چې دی وايی: وو د ابراھيم ﷺ اسم کنيه (ابو الضیفان) ويل سوي دی چې کله عمر د تارخ (۷۵) کاله وو نودده زوی ابراھيم ﷺ پیداسو اونور ظامن يې هم پیداسو ه چې ناحور او هاران دی، او د هاران يوزوی پیداسو چې (لوط) ﷺ دی. او ويل سوي دی چې ابراھيم ﷺ په دوی کې مينځنی وو، او هاران وفات سوي وو د پلار په ژوندون کې په هغه مئکه کې چې په کمه کې پیدا سوي وو، او هغه مئکه د (کلدانيين) وه چې مراد ورڅه مئکه د بابل ده او د اخبره صحيحه ده او مشهوره ده په نزد دا هل تواریخو او صحيح ګرځولي دی دا حافظ ابن عساکر، وروسته ددی خخه چې ددی روایت يې ذکر کړي دی د طریقی ده شام بن عمار خخه ده نقل کړي دی دالوليد خخه دی نقل کوي د سعید بن عبد العزيز خخه دی نقل کوي د مکحول خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه دی وايی چې: پیداسو ه دی ابراھيم ﷺ په دمشق کې په یوکلی کې چې نوم يې (برزه) وو په یوغرکي چې نوم يې (قاسيون) وو بيابي ويلی دی چې صحيح دادی چې دی پیداسو دی په بابل کې، او د دی خاى نسبت ورته حکم سوي دی چې ده هلته لمونځ کړي دی کله چې دی راتلى دلوط ﷺ خواته نودوی ويلی دی چې ابراھيم ﷺ واده وکې د (ساره) سره اوناحور واده وکې د (ملکا) سره دالور د هاران وو یعنی د خپل ورور لوريې وکړه. دوی وايی چې داساره وچه وه ددی بچې به نه پیدا کیدي. نودوی وايی چې تارخ د خپل زوی سره او دزوی دنسخي سره او د خپل نمسی لوط سره د کلدانيين خخه ووتی او کنعنيين ته ولاړه نودحران په مقام کې تارخ وفات سو او د ده عمر (۲۵۰) کاله وو او د اخبره په دی باندي دلالت کوي چې د تاریخ په حران مقام کې بچې نه وو سوي، بلکې دده بچې قول په کلدانيين کې پیداسو وو او دا مئکه د بابل وه. بيادوی ولاړه د کنعنيين خخه چې دامئکه د بیت المقدس وه حران ته چې دامئکه د کلدانيين وه په هغه زمانه کې، او دامئکه دالجيزره او شام هم وه. او دوی به عبادت د (۷) ستورو کوي، او چاچۍ آباده کړي وه مئکه د دمشق هغوي هم پردي دين باندي وه چې مخ به يې د قطب شمالی خواته کوي او د (۷) ستورو عبادت به يې کوي په مختلفو

اقوالو اوافقالو سره. او ددی و جي خخه ددمشق پر (٧) دروازو چې قدیمی دروازی وي پر هغه نښانی ددی (٧) ستورو وي، او دارنګه وو اهل حران چې عبادت به يې دستورو کوي او بتابو او دارنګه پرمخ دمزکی باندی چې خومره خلګ وه تول کافران وه، ماسوا دا براہيم خلیل الله خخه او دده دېنځی خخه او دلوط الله خخه. او وو ابراہیم الله چې دده په واسطه الله الله ددی کفر ازاله وکړه، او دده په سربې ګمراهی باطله کړه. ولی چې الله الله ده ته په وروکوالی کې هونبیاري ورکړي وه او بیا وروسته پیغمبر سو او الله دی خپل خلیل جوړکی، لکه خه رنګه چې الله الله فرمایلی دی: **وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدًا مِّنْ قَبْلٍ وَكُنَّا بِهِ عَالَمِينَ** (سورة الانبياء ٥١).

او دارنګه الله الله فرمایلی دی: **وَإِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمَهُ أَعْبُدُو اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ** (١٦) **إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْنَاً وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلُكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَأَعْبُدُوهُ وَآشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ** (١٧) **وَإِنْ تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمُّ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ** (١٨) **أَوْلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبَدِّئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلَّكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ** (١٩) **قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَا الْخَلْقُ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشَاءَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ** (٢٠) **يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلِبُونَ** (٢١) **وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزَتِنِي فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٌّ وَلَا نَصِيرٌ** (٢٢) **وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلَقَائِهِ أُولَئِكَ يَسْعُوا مِنْ رَحْمَتِي وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ** (٢٣) **فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا افْتُلُوهُ أَوْ حَرْقُوهُ فَأَنْجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ** (٢٤) **وَقَالَ إِنَّمَا أَنْحَدْنَا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْنَاً مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُفُرُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَا أَنْتُمْ لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ** (٢٥) **فَأَمَنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَى رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ** (٢٦) **وَوَهَبَنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلَنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لِمَنِ الصَّالِحِينَ** (سورة العنكبوت ١٢) **بِيَاذْكِرْ کوی الله الله مناظره دده دخپل پلار سره او دخپل قوم سره دابه موږ ذکر کوو انشاء الله تعالى، اوورکړي وو ده مخکي دعوت خپل پلارت، او وو دده پلار چې عبادت به يې کوي دبتانو، او دی حقداره وو ترخلکو چې نصیحت ورته وسی په اخلاص سره، لکه خه رنګه چې الله الله فرمایلی دی: **وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صَدِيقًا نَبِيًّا** (٤) **إِذْ قَالَ لَأَيِّهِ يَا أَبَتْ لَمْ تَعْبُدْ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا** (٤٢) **يَا أَبَتْ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنِ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صَرَاطًا سَوِيًّا** (٤٣) **يَا أَبَتْ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا** (٤) **يَا أَبَتْ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمْسِكَ عَذَابًا مِنِ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ****

وَلِيَا (٤٥) قَالَ أَرَاغْبُ أَنْتَ عَنْ أَلْهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَئِنْ لَمْ تَشْتَهِ لَأْرْجُمَنَكَ وَأَهْجُرْنِي مَلِيَا (٤٦) قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيَا (٤٧) وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُو رَبِّي عَسَى أَلَا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيَا (سورة مریم ٤٨ ١٤١) نو ذکر کړه اللہ ﷺ هغه خه چې دده او دده دپلار په منځ کې وه دمحاوري خخه او د جګړي خخه او د پیر په بنه طریقی سره او په نرم له جۍ سره یې خپل پلار ته دعوت ورکړي دی د حق طرف ته، او بیان یې کې ورته بطلان ده ګه چې دی پر وو چې هغه عبادت د بتانو وو هغه بتان چې او ریدل نسی کولی او لیدل نسی کولی او د خپل ئای خخه سوریدی نه سی، نو د داسی شی خخه به خوک خه رنګه فائده حاصله کړي او خنګه به دده خخه درزق او کامیابی طمع کیدی سی؟ بیا یې ورته خبرورکې په باره ده ګه علم او هدایت کې چې ورلره اللہ ﷺ ورکړي دی که خه هم د خپل پلار خخه وروکې وو په عمرکې: یَا أَبْتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبَعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا (سورة مریم ٤٣ ۱) یعنی نیک او واضح بسکاره او خالص علم چې راکشونکی دی د خیر خوا ته او په دی سره به ستا دنیا او آخرت دواړه بنه سی. نو کله چې ورته ده دانصیحت وکی نو پلار یې دده خخه اعراض وکی او دایې ونه منله او چې یې ابراهیم ﷺ ته تهدید ورکوي: أَرَاغْبُ أَنْتَ عَنْ أَلْهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَئِنْ لَمْ تَشْتَهِ لَأْرْجُمَنَكَ (سورة مریم ٤٢ ۱) تهدید یې ورلره ورکې هم قولًا او هم فعلًا (وَأَهْجُرْنِي مَلِيَا) (سورة مریم ٤٢ ۱) یعنی ما پریبوده او زما خخه لیری سه. نو د دی خبری سره یې ابراهیم ﷺ وویل (سَلَمٌ عَلَيْكَ) (سورة مریم ٤٧ ۱) یعنی زما د طرف خخه دی په تاسلامتیاوی او زما دخوا خخه به تاته هیڅ ضررنه در رسیبی. او دایې ورته هم زیاته کړه: سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيَا (سورة مریم ٤٧ ۱) ابن عباس او غیر ده ګه خخه بعضو داویلی دی یعنی رب زما په ماباندی لطیف او مهربانه دی، په دی خبره چې ماته یې هدایت کړي دی د خپل عبادت او په اخلاص ده ګه ذات دپاره نو د دی دوچی یې ویلی دی: وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُو رَبِّي عَسَى أَلَا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيَا (سورة مریم ٤٨ ۱) او استغفار غوبنستی دی ابراهیم ﷺ خپلا پلار ته لکه خنګه چې یې وعده کړي وه د خپل پلار سره د دی خبری په دعا ګانو خپلو کې. بیا چې کله ده ته دا خبره معلومه سوه چې دی دبمن دالله ﷺ دی نو بیا یې ځان بیزاره کې ددی کار خخه. لکه خه رنګه چې اللہ ﷺ فرمایلی دی: وَمَا كَانَ اسْتُغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لَأَيْهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوُّ اللَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ (سورة التوبه ١١٤). امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره د اسماعیل بن عبد الله خخه او دی نقل کوي د خپل ورور خخه چې نوم یې عبدالحمید دی دی نقل کوي دابن ابی ذئب

څخه دی نقل کوی دسعید المقبری څخه اودي نقل کوی دابی هریره څخه دی وايی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ملاقات به وکی ابراهیم ﷺ دخپل پلار آزر سره په ورخ دقیامت کی چې په مخ دده باندی به توروالي او دوره وي، نوابراهیم ﷺ به ورته ووايی: اي ربہ زما. تازما سره وعده کړی وه چې ته به ما نه شرمنده کوی نوتردی غته شرمندگی څه ده چې زما پلار زما خخه ليږي دی؟ نوالله ﷺ به ورته وفرمایي چې: ما حرام کړي دی جنت په کافرانو باندی، بیابه ورته وویل سی چې ای ابراهیمه ستا دپنسو لاندی څه دی نودی چې کله وګوری نواورته به وغورخول سی^(۱) همدارنګه روایت ددی سوی دی په قصه دا براهمیم ﷺ کی په جلا طریقی سره. او ویلی یې دی په تفسیرکی: ویلی دی ابراهیم بن طهمان دابن ابی ذئب څخه دی نقل کوی دسعید المقبری څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه. او همدارنګه روایت ذکر کړي دی النسايې دا حامد بن حفص بن عبد الله څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه چې دی بیانقل کوی دابا هیم بن طهمان څخه، او دا رنګه روایت یې کړي دی البزار د حدیث د حماد بن سلمه څخه دی نقل کوی دا یوب څخه چې دی نقل کوی د محمد بن سیرین څخه دی نقل دابی هریره څخه دی نقل کوی در رسول الله ﷺ څخه هم په دی ذکرسوی طریقی سره، او په سیاق ددی کی غرابت دی،

او دارنګه روایت ددی د حدیث دقتاده څخه هم سوی دی چې هغه نقل کړي دی دعقبه بن عبد الغفار څخه او هغه دابی سعید څخه او دی دنبی ﷺ څخه هم په دی ذکرسوی طریقی سره او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَيْهِ آَزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَاماً لِلَّهِ إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (سورة الانعام \ ۷۴) د آیت پر دی باندی دلالت کوی چې دا براهمیم ﷺ دپلار نوم آزر دی او جمهور وايی چې دده نسب والا ابن عباس دی او دی وايی چې دده دپلار نوم (تارخ) دی او اهل کتاب وايی چې دده دپلار نوم (تارخ) دی په خاء سره او بعضو داویلی دی چې دا دده لقب دی ولی چې ده به دیوبت عبادت کوی چې ده ګه نوم آزر وو.

او ابن جریر ویلی دی: چې نسه خبره داده چې دده دپلار نوم آزر دی او کیدی سی چې دده دپاره دادوه نور نومونه هم وه یاداسی چې دا یوبی نوم وو او دابل یې لقب وو او دا کمه خبره یې چې کریده په دی کی احتمال سته.

بیا الله ﷺ فرمایلی دی: وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَيَكُونَ مِنَ الْمُوْقِنِينَ (۷۵) فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَباً قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْأَفْلِينَ (۷۶) فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ

(۱). په صحیح البخاری کتاب الاحدیث کی باب قول الله تعالی (واتخذ الله ابراهیم خلیلا) (۳۳۵۰ \ ۱۲) او په کتاب التفسیر کی، سوره الشعرا، باب قول الله ﷺ ولا تخزنی يوم يبعثون (۴۷۲۸ \ ۸).

بازغًا قالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفْلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَا كُوئَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ (٧٧) فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بازغةً قَالَ هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفْلَتْ قَالَ يَا قَوْمَ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (٧٨) إِنِّي وَجَهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (٧٩) وَحَاجَةُ قَوْمِهِ قَالَ أَتَحَاجُونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسَعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفْلَ تَنَزَّلَ كَرْوَنَ (٨٠) وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنْكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنْزِلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَإِنِّي الْفَرِيقُ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٨١) الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ (٨٢) وَتَلْكَ حُجَّتُنَا أَتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مِنْ نَشَاءٍ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (سورة الانعام ٨٣) او دامقام دده دمناظري دی دخپل قوم سره. او بيان ددي خبری دی چې دا ستوري چې پنا ورکونکي دی دلائق دالوهيت نه دی او نه ددي لائق دی چې ددي دالله ﷺ سره یوځای عبادت وسى، ولی چې دا مخلوق دی او مسخردي او جورپسوی دی کله راوخي او کله پتېږي، نورک سى ددي عالم خخه او دالله ﷺ خخه ددي عالم هيڅ یوشى نه سى پتيدلى او نه ورخخه خه ورکېږي، بلکې هغه ذات دائم او قائم دی، نسته لائق دعیادت بغیر ده ګه نه بل خوک او نسته بل رب او پالونکي ماسوا ده ګه خخه. نوده ته یې او اول دستورو دصلاحیت نه لرلو په باره کې ویناکړه، نوده ورته وویل چې داخو ستوري دی ده ګه خخه لپلوره سپورېمى ده چې هغه ددي خخه هم ډيره پناکوی او تردی بنایسته هم ده، بیاده ګه خخه لور لمر دی چې هغه ددي دواړو خخه ډيره پناکوی، نوداېي ورته بیان کړه چې داتول مخلوق دی او مسخردي او مرېي دی او مقداردي تريوی اندازی پوری به چلېږي، لکه خنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَمَنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ إِيَاهُ تَعْبُدُونَ (سورة فصلت ٣٧) او ددي دوجي الله ﷺ فرمایلی دی: فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً (سورة الانعام ٨٤) يعني راکښته کونکي: قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفْلَتْ قَالَ يَا قَوْمَ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (٧٨) إِنِّي وَجَهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (٧٩) وَحَاجَةُ قَوْمِهِ قَالَ أَتَحَاجُونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا (سورة الانعام ٨٠) يعني زه خه باک نه ساتم ستاسي په دی خدايانو باندی دکمو چې تاسی عبادت کوي بغیر دالله خخه، ولی چې دانفع او نقصان نه سى رسولی او نه خه او ری او نه خه شى دده په عقل کې رائۍ، بلکې داهم مسخردي په شان دستورو بلکه داهم جورپسوی دی او کیندل سوی دی په لاسونوسره او ددي خخه بنکاره دامعلومېږي چې دابیان ددي صرف دستورو په باره کې دی اهل حران والا وو ته، ولی چې

دوی به دستورو عبادت کوي، او دلته بي بل قول ذکر کړي دی چې ده دابیان په هغه وخت کې کړي وو کله چې دی دکلی خخه ووتی اودي وروکۍ وو، لکه خه رنګه چې دا قول ذکر کړي دی ابن اسحاق او داسی نورو، اودا ورنډي دی اسرائیلیاتو ته او په دی باندی اعتماد نه سی کيدلی، او لازماً چې بیا د حق مخالفت په کې وي. او هرڅه چې بابل والا و نوهغو به دبتانو عبادت کوي، اودا هغه خلګ وه چې دده سره يې مناظره کړي وه په باره د عبادت دبتانو کې او بتان يې ورلره مات کړي وه او د هغه سپک والي يې کړي وو او بطلان يې ورلره ذکر کړي وه.

لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَقَالَ إِنَّمَا أَتَّخَذُتُمْ مِنْ دُونَ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةً بَيْنَكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُفُرُ بَعْضُكُمْ بِعَيْنِهِ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَا وَأَكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (سورة العنكبوت ٢٥) لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدًا مِنْ قَبْلِ وَكُنَّا بِهِ عَالَمِينَ (٥١) إِذْ قَالَ لَأَيِّهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ (٥٢) قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ (٥٣) قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (٥٤) قَالُوا أَجِئْنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ الْمَاعِينَ (٥٥) قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَى ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (٥٦) وَتَالَّهُ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُوا مُدْبِرِينَ (٥٧) فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ (٥٨) قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِالْهَتَّا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ (٥٩) قَالُوا سَمِعْنَا فَتَيَ يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ (٦٠) قَالُوا فَأَثْوَا بِهِ عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشَهَدُونَ (٦١) قَالُوا أَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَتَّا يَا إِبْرَاهِيمُ (٦٢) قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ (٦٣) فَرَجَعُوا إِلَى أَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ (٦٤) ثُمَّ نُكَسُوا عَلَى رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَوْلَاءِ يَنْطِقُونَ (٦٥) قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونَ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ (٦٦) أَفَ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونَ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (٦٧) قَالُوا حَرْفُهُ وَأَنْصُرُوا الْهَتَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعْلِيَنَ (٦٨) قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ (٦٩) وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ (سورة الانبياء ١٥١).

او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَتَلُّ عَلَيْهِمْ نَبَأً إِبْرَاهِيمَ (٦٩) إِذْ قَالَ لَأَيِّهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ (٧٠) قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَاماً فَظَلَّ لَهَا عَاكِفِينَ (٧١) قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ (٧٢) أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ (٧٣) قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ (٧٤) قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (٧٥) أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمُ الْأَقْدَمُونَ (٧٦) فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي إِلَّا رَبُّ الْعَالَمِينَ (٧٧) الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِنِي (٧٨) وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِيَنِي (٧٩) وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِيَنِي (٨٠) وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحِيِّنِي (٨١) وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي

خطیبتي يوم الدين (۸۲) رب هب لي حکماً ولحقني بالصالحين (سورة الشعراء ۷۳\۲۹). او دارنگه الله ﷺ په بل سورة کي فرمایلی دی: وَإِنْ مِنْ شَيْعَتِهِ لِأَبْرَاهِيمَ (۸۳) إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بَقْلُ سَلَیْمٍ (۸۴) إِذْ قَالَ لَأَبِيهِ وَقَوْمَهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ (۸۵) أَنْفُكًا آلَهَةَ دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ (۸۶) فَمَا ظَنَّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (۸۷) فَنَظَرَ نَظَرَةً فِي السَّجُومِ (۸۸) فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ (۸۹) فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُذَبِّرِينَ (۹۰) فَرَاغَ إِلَى الْهَتَّهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (۹۱) مَا لَكُمْ لَا تَنْطَقُونَ (۹۲) فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرَبًا بِالْيَمِينِ (۹۳) فَأَفْبَلُوا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ (۹۴) قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحَتُونَ (۹۵) وَاللَّهُ خَلَقْكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (۹۶) قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقَوْهُ فِي الْجَحِيمِ (۹۷) فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ (سورة الصافات ۹۸\۸۳).

او س دلته الله ﷺ دابراهيم ﷺ انکار بيان کي او داهم بيانو چي ده خپل قوم ته انکار وکي دعبادت بتانو او خه رنگه بي ورته په سپک نظر باندي وكتله او نقصانات بي ورله بيان کره، نو ويبي ويل: ما هده التماشیلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ (سورة الانبياء ۵۳). او نه وو ددوی سره دليل مګر دابه بي ويله چي زموږ پلار نیکه په دی دین باندي وه او هغوي هم ددي بتانو عبادت کوي: قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ (سورة الانبياء ۵۴) لکه خه رنگه چي الله ﷺ فرمایلی دی: إِذْ قَالَ لَأَبِيهِ وَقَوْمَهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ (۸۵) أَنْفُكًا آلَهَةَ دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ (۸۶) فَمَا ظَنَّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الصافات ۸۷\۸۵) قتاده ويلی دی: نو ستاسي خه خيال دی چي ستاسي سره به خه کوي په ورخ دقیامت کي چي تاسی دالله سره وویني او حال داچې تاسی عبادت دنورو کړي دی؟ او دا يې ورته هم وویل: قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ (۷۲) أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضْرُونَ (۷۳) قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ (سورة الشعراء ۷۴\۷۲) دوی ورته تسلیم سوه چي دانه نفع رسوی چاته او نه ضرر رسوی او نه خه او ری او نه خه ويني، مګر دوی ته په دی کارباندي باعث کوونکي اقتدا ددوی وه په خپلو پلرونو او نیکه ګانو په سی چي جاهلان وه. نوددي وجي ورته دوی وویل چي: قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (۷۵) أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمُ الْأَقْدَمُونَ (سورة الشعراء ۷۷\۷۵) او دا دليل قاطع دی دوی لره په بطلان ددوی دکار باندي او ده ورڅه هان ليږي کي او نقصانات بي ورته پکښي راوسته، نوکله چي دی بتانو ضرر رسولاي نوده ته به بي ضرر رسولی واي، او که اثريبي کولی نو په ده باندي به بي خه اثرکړي واي: قَالُوا أَجِئْنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ الْلَّاعِبِينَ (سورة الانبياء ۵۵) او دوی ورته وویل چي: داته چي کمی خبری کوي زموږ دالله وو په باره کي او نقصانات ورله بيانو او په سپک نظر ورته ګوري آيادا ته په حق او رشتیا سره سره کوي او که ته هيسي توقي او مسخری کوي؟ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَى ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (سورة الانبياء ۱)

۵۲) دوی ورته وویل چې زه دا په ربنتیا وايم او په حق سره يې وايم. يقینا ستاسی رب الله دی هغه ذات چې ده ګه خخه ماسوا بل ذات نسته او بل الله نسته هغه ستاسی رب دی او رب دټولو شيانيو دی، هغه جورونکي دآسمانونو او دمزکو دی، پیدا کونکي دی ددی په داسی شان سره چې داسی پیداکونکي بل نسته نوده ګه ذات مستحق دعابت دی او يک او تنها دی هیڅ شریک ورلره نسته، او زه په دی باندی شاهد يم.

او داقول دده: وَتَاللهِ لَا كِيدَنْ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ ثُوَّلُوا مُدْبِرِينَ (سورة الانبياء ۵۷) يعني ده قسم واختى چې دی به چم جوروی ددی بتانو دماتولو دپاره وروسته دتلو ددوی خخه خپل عید ګاه ته. ویل سوی دی چې دایې دخان سره په زړه کې پت وویل اوابن مسعود ویلی دی: بعضو په کې دا خبره ددی واوريده. او وه ددوی په هرکال کې یواختر چې دوی به دنبار منځ ته ووتل، نوپلار ورته وویل چې راځه نوده وویل چې زه ناجوري يم. لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: فَنَظَرَ نَظَرَةً فِي النُّجُومِ (۸۸) فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ (سورة الصافات ۸۹) ده مخکی والي وکی ورته په خپل کلام کې چې دی خپل مقصود ته ورسیبې چې هغه سپک والي دبتانو دی اونصرت دالله ﷺ ددين دی او باطلول ده ګه عبادت دی چې دوی يې کوي چې عبادت دبتانو وو او ددی اهانت کول يعني سپک والي کول په داسی طريقي چې دوی ته علم وسی چې دالاره باطله ده. نوکله چې دوی ووته خپل عید ګاه ته، او دی پاته سوه په خپل کلی کې: فَرَاغَ إِلَى الْهَتِّهِمْ (سورة الصافات ۹۱) يعني دی ورلره ورلی په منهه او په پته نو پیدا یې کړل دا په یوغت ئای کې، او ددوی مخ ته هر قسم خوراکونه پراته وه ددی دپاره چې په دی سره ورته نژديکت وسی نوده ورته وویل په سپک والي سره چې آياتاسي نه خوری: فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (۹۱) مَا لَكُمْ لَا تَنْطَقُونَ (۹۲) فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرَبًا بِالْيَمِينِ (سورة الصافات ۹۳) ولی چې دی قوي هم وو او تيز هم وو او درد هم وو نومات يې کړه په هغه او سپنه چې دده په لاس کې وه لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی (فَجَعَلُهُمْ جُذَادً) (سورة الانبياء ۵۸) ويې ګرځول داتول نیمګړی او ټول يې مات کړه: فَجَعَلُهُمْ جُذَادًا إِلَّا كَبِيرًا لهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ (سورة الانبياء ۵۸) ویل سوی دی چې ده هغه او سپنه ددی غتې بت په لاس کې کښېښو له ددی دپاره چې هغوي دا وو اي چې دی غتې ته غيرت ورغلې دی په دی خبره باندی چې دده سره ددی واړو بتانو عبادت ولی کول کېږي پس کله چې دوی بېرته راله دا ختر خخه او ووی لیدل هغه خه چې ددوی په معبدانو باندی سوی وه: قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِالْهِتَّا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ (سورة الانبياء ۵۹) او په دی کارکي ددوی دپاره بنسکاره دليل وو که چېږي دوی پوهیده، او هغه دا چې کم کار ددوی په خدايانو باندی سوی وو، که چېږي

داللهه وي نودوي به دخان خخه مدافعت کړي واي دوي دا خبره وکړه چې زموږ په دی خدايانو باندي دا چاکړي دی دا خبره یې دهيری ناپوهی او دجهالت دوجي خخه وکړه: قالوا سمعنا فتی يذكُرُهُمْ يُقالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ (سورة الانبياء ۲۰) يعني دده نوم یې حکه واخيستي چې دی به ورلره نقصانات ذکرکول او عیونه به یې ورلره بیانول، نودا وو چې دلته پاته سوی وه او ده مات کړي دی. او بناه په قول دابن مسعود سره، دوي ذکر دابراهيم اللہ علیه السلام وکی ددی وجي خخه چې هغه ويلى وه: وَنَّاَللَّهُ لَاَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ ثُوَّلُوا مُدْبِرِينَ (سورة الانبياء ۵۷).

قالوا فَأَثْوَابِهِ عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشَهُدُونَ (سورة الانبياء ۲۱) يعني په غت میدان کي دشاهدانو سره دی راوستل سی چې دا شاهدان دی شاهدی ورکی چې ده دا خبره کړیده، او ددي دپاره چې ددي قصاص تعیین وکی چې بدل ورڅخه ددي واخلو. او دا وو غت مقصد دابراهيم اللہ علیه السلام چې دا تول خلګ يو میدان ته را تول سی. نوچې قائم کړي په تو لو باندي حجت دبطلان دعبادت دبتانو. لکه خنګه چې موسى اللہ علیه السلام فرعون ته ويلى وه: مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّيَّةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحَى قَالُوا أَنَّا فَعَلْتُمْ هَذَا بِالْهَتَّنَا يَا إِبْرَاهِيمُ (۶۲) قالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا (سورة طه ۵۹) نوکله چې توں را تول سوہ او ابراهم اللہ علیه السلام یې راوستی لکه خنګه چې دوي ويلى وه: وييل سوی دی چې معنی ددی داسی ده: زه دی غت ددوی باعث کړي و م پرماتولو ددوی باندي، او دوی ته یې وړاندی والی کړي دی په قول کې: فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ (سورة الانبياء ۲۳).

او دا خبره یې دوي ته حکه وکړه چې دوي ته دا پته ولکېږي چې دابتان خبری نه سی کولي، نودوي به اعتراف وکی چې دا هم جمدادی په شان دنورو جمداداتو: فَرَجَعُوا إِلَى أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ (سورة الانبياء ۲۴) يعني دوي راله خپل خان ته په ملامتیا سره نو ويې ويل چې: تاسی په خپله ظالمان یاست. يعني دامو پريښي وه او ددی دحافظت دپاره مو خوک مقرر کړي نه وو: ثُمَّ لُكِسُوا عَلَى رُءُوسِهِمْ (سورة الانبياء ۲۵).

السدی ويلى دی: چې دوي راله فتنی ته نو په دی معنی سره به داسی سی (إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ) يعني تاسی ظالمان یاست ددی په عبادت کي. او قتاده ويلى دی چې: داقوم په حیرت کي واقع سو او ابراهم اللہ علیه السلام ته یې ويل چې اى ابراهمیمه تاته خوداعلم سوی دی چې دوي خبری نه سی کولي نوبیاته زموږ خخه دا پوبنتنه ولی کوي چې موږ دده خخه دا پوبنتنه وکړو؟ نو په دی وخت کي ورته ابراهم خلیل الله وويل: أَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْعَكُ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ (۶۶) أَفَ لَكُمْ وَلَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّ اللَّهَ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّ اللَّهَ أَفَلَا يَرَوْنَ (سورة الانبياء ۲۷).

لکه خنګه چې الله علیه السلام فرمایلي دی: فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَرِفُونَ (سورة الصافات ۹۴).

مجاهد ویلی دی چی دوی ورته منلی و هلى نواب ابراهیم ﷺ ورته وویل چی: آتَيْبُدُونَ مَا يَنْحِتُونَ (سورة الصافات ۹۵) یعنی تاسی خه رنگه عبادت کوی دهغه بتانو چی تاسی په خپل لاسونو هغه جورکړی دی دکانو خخه او دلرګو خخه او تاسی یې په خپل شکل او صورت جورپوی چی خه رنگه ستاسی خوبنې وي هغه شان یې جورپوی: وَاللهُ خَلَقُكُمْ وَمَا تَعْلَمُونَ (سورة الصافات ۹۶)، دلته (ما) مصدریه ده په معنی دالذی سره دی نومقتضی دکلام دا سوه چی تاسی په خپله مخلوق یاست، او دابتان هم مخلوق دی نو خه رنگه یوم مخلوق دبل مخلوق عبادت کوی؟ نو عبادت ستاسی دوی ته دابنه نه دی دعیادت ددوی خخه تاسی ته، او داباطله ده، نودابل هم باطله ده، ولی چی عبادت نه صحیح کیږی مګر خالق ته صرف چی دهغه هیڅ قسم شریک نسته: قَالُوا إِبْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَالْقُوَّةُ فِي الْجَحِيمِ (۹۷) فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ (سورة الصافات ۹۸) دوی واوبنټه دجنګ خخه او دمناظری خخه ولی چی پاته راله په خبروکی، او ددوی سره خه حجت او دلیل پاته نه سو اونه خه شبھی چی دوی استعمال کړی وي دپاره دکامیابی خپلی، نو پاته راوسته دوی الله ﷺ، او خپله کلمه یې په دوی باندی وړاندی او لوره کړه لکه خنگه چی الله ﷺ فرمایلی دی: قَالُوا حَرَقُوهُ وَأَنْصُرُوا أَهْلَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعْلِمِينَ (۶۸) قُلْنَا يَا نَارُ كُوْنِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ (۶۹) وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ (سورة الانبياء ۲۸) او دوی شروع سوه چی لرګی به یې را تو لول چی دکم ئای خخه به ورته ورکول کیده، نودوی وه خه وخت چی دالرګی به یې را تو لول تردي چی ددوی خخه به یوه نسخه ناجوره سوه نو هغې به نذرکوی چی که زه روغه سومه نوزه به یوه ګیډی لرګی بارکم دا براهمیم ﷺ د سوزلو دپاره نوبیا دوی یوه او بدہ ستنه جوره کړه او په هغه کې دا خشاك کښینبو له او اور یې ورته ورکی نودا او ر دومره زیات سو چی دومره او رچا مخکی نه وو لیدلی، بیا یې کښینبووی ابراهیم ﷺ په خله د منجنيق کې چی دا جورکړی وو دا کرادو خخه یوسپی چی نوم یې (هیزن) وو او دا اول هغه سړی وو چی منجنيق (توب) یې جورکړی وو، نو پرده باندی الله ﷺ مئکه و چوله او دی کښته روان دی ترقیامته پوري. بیا یې دی راونيوی چی ترل به یې او ده به ویل: لَا إِلَهَ إِلا إِنْسَانُ رَبُّ الْعَالَمِينَ، لَكَ الْحَمْدُ وَلَكَ الْمُلْكُ، لَا شَرِيكَ لَكَ، نو بیا چې یې کله ابراهیم ﷺ د توب په خوله کې کښینوی ترل سوی بیا یې وو یشتی او رته او ده به ویل حسبنا الله و نعم الوکيل، لکه خه رنگه چی ددی روایت ذکرکړی دی بخاری (۱) دابن عباس خخه چې دی وايی چې ابراهیم

^(١). صحيح البخاري: كتاب التفسيرى، سورة آل عمران، باب (الذين قال لهم الناس ان الناس قد جمعوا لكم) الآية (٤٥٢٣١٨).

ویلی وہ حسینا اللہ ونعم الوکیل، داویلی وہ ابراہیم ﷺ په هغه وخت کی کله چی او ر ته وغورحول سو، او داویلی دی محمد ﷺ په هغه وخت کی کله چی ورتہ خلگو داوویل: **الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشُوْهُمْ فَرَأَدُهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنَعْمَ الْوَكِيلُ** (۱۷۳) **فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلِ لَمْ يَمْسَسُهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ** (سورہ آل عمران ۱۷۳-۱۷۴) او ابو یعلی ویلی دی په نقل کولوسره دابو هشام الرفاعی خخه دی نقل کوی داسحاق بن سلیمان خخه دی نقل کوی دابی جعفر الرازی خخه دی نقل کوی دعا صم بن ابی النجود خخه دی نقل کوی دابی صالح خخه دی نقل کوی دابی هریره خخه دی وای چی ویلی دی رسول اللہ ﷺ : کله چی ابراہیم ﷺ اورتہ وغورحول سونو هغه داوویل. ای ربه زماته په آسمان کی یواخی یې او چه په مئکه کی یواخی ستاعبادت کوم (۱) ویلی دی علی بن ابی طالب: یعنی داسی اور چی ابراہیم ﷺ ته ضرر ونه رسوی، او ویلی دی ابو العباس او ابو العالیه: که چیری اللہ ﷺ دانه وی فرمایلی: **قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ نَوَا إِبْرَاهِيمَ** ته به ضرر رسولی واي یخ والی داور.

او کعب الاحبار ویلی دی: په دغه ورخ مزکی والو داور خخه فائدہ نه سوہ اخستلى او بل شی به یې نه سوزی ماسوا دلرگی خخه: روایت ذکرسوی دی چی جبریل ﷺ دده سره و و اودده خولی به یې وچولی او ده ته داور خخه هیث قسم تکلیف نه دی رسیدلی ماسوا ددی خخه او السدی ویلی دی: دده سره ملائکه دسایی هم وہ، او ابراہیم ﷺ په دی اورکی دننه په شنه با غچه کی پروت وو، او خلگو ورتہ کتل خوور رسیدی نه سوہ، بنې کلمه هغه چی ویلی ده پلار دابراہیم ﷺ په هغه وخت کی چی خپل زوی یې په داسی حال کی ولیدی: ډیرنې رب دی ستا ای ابراہیمه. او دارنګه ابن عساکر روایت ذکرکړی دی دعکرمه خخه، چی مور دابراہیم ﷺ وکته خپل زوی ته نو او اوازی په ورپسی وکی: ای زویه زما: زه غواړم چی ستا خواته درسم نوخپل اللہ ته ووایه چی زما خخه دا کم اور چی ستا پرشا و خوا دی دا لیری کی چی زه درسم، نوده ورتہ وویل چی نسنه نوداهم ورله اور ورتہ هیث ونه ویل، نوکله ورله نوخپل زوی یې مچ کی او غاره یې پر راوګرحول او بیبا بیرته ورخخه راله. او دمنهان بن عمر خخه نقل دی چی دی وایی: خبر ورکول سوی دابراہیم خخه چی ده (۴۰) ورځی تیری

(۱). حلیة الاولیاء (۱۹۱۱) او هیشمی ویلی دی په المجمع کی (۲۰۲۱۸) راوی ددی البزاردی، او په دی روایت کی عاصم بن عمر بن حفص بن عاصم بن عمر بن الخطاب ذکر دی، او ده ته ابن حبان ثقه ویلی دی. او دا یې ویلی دی چی دا خطاط کېږی او کله مخالفت هم کوی او جمهورو ورتہ ضعیف ویلی دی او ابن حجر ویلی دی په التقریب کی (۳۰۲۸) عاصم بن عمر بن حفص بن عاصم بن عمر بن الخطاب العمري او ابو عمر المدنی دادوا په ضعیف دی دقرن سابع خخه، او دی ورور دابو عبید اللہ العمري دی.

کړی دی یا (۵۰) ورځی تیری کړی دی په دی اورکې، اوږدی ابراهیم ﷺ ویلی دی چې زما دا (۴۰) یا (۵۰) ورځی ژوندې اورکې داسی بنې ورځی وي چې ماداسی ورځی په خپل زندګی کې نه دی تیری کړی اوژه داغواړم چې زماتوله زندګي دی داسی ارامه وي لکه خه رنګه چې په اور کې وه. دالله ﷺ رحمتونه او درودونه دی وي پرده باندی. نودوی داغونښل چې کامیاب سی خو الله ﷺ ذليله اور سواکړه الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ (سورة الانبياء ۱۷۰) او په بل آيت کې (الْأَسْفَلِينَ) توری دی، (سورة الصافات ۹۸) نو په دی دنیاکې هم خوار او ذليله سوه او په آخرت کې ددوی دپاره داسی او ردی چې هغه اور ددوی دپاره يخ او سلامتیا والانه دی، بلکې هغه او رداسی دی لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّهَا سَاعَةٌ مُسْتَقْرَأً وَمَقَاماً (سورة الفرقان ۲۲) امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره د عبید الله بن موسی خڅه دی نقل کوي دابن اسلام خڅه دی وايی چې موبد ته خبراکړی دی ابن جریر دی نقل کوي د عبد الحميد بن جبیر خڅه دی نقل کوي د سعید بن المسيب خڅه دی نقل کوي دام شريك خڅه دی وايی چې رسول الله ﷺ امر وکې په قتل د کربوري باندی، ولی چې ده دا براہیم ﷺ اور پوه کې (۱) او راوی ددی مسلم هم دی د حدیث دابن جریج خڅه او تخریج ددی نساپې هم کړی دی او این ماجه هم کړی دی د حدیث دسفیان بن عینه خڅه او دوی دواپو د عبد الحميد بن جبیر بن شبیه خڅه هم په دی روایت سره نقل کړی دی. او احمد ویلی دی (۲) په نقل کولو سره د محمد بن بکر خڅه دی نقل کوي دابن جریج خڅه دی وايی چې ماته خبر راکړی دی عبد الله بن عبد الرحمن بن ابی امیه، چې نافع مولی دابن عمر ته خبر ورکړی دی عائشہ دا وايی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: تاسی مرکې کربوري ولی چې دی به او په کوي په ابراهیم ﷺ باندی، نودی وايی چې وه عائشہ ﷺ چې دا کربوري به یې مرکوی. او ویلی دی احمد په نقل کولو سره د اسماعیل خڅه دی نقل کوي دا یوب خڅه دی دنافع خڅه، چې یوه بسجنه داخله سوه په عائشہ ﷺ باندی نوده ولیده دده په کورکې یوه لیندی زورنده سوی وه نو پونتنه یې وکړه چې په دی باندی خه کوي نوعائشی ﷺ ورته و فرمایل چې په دی باندی موبد کربوري مرکوو، ولی چې رسول الله ﷺ موبد ته دا خبره بیان کړیده چې ابراهیم ﷺ کله اور ته غورزوں سوی وو نه وو پرمخ دمزکې باندی داسی یو خوان مګر هغه به ددی اور

(۱). صحيح البخاري: كتاب احاديث الانبياء کې، باب قول الله تعالى (واتخذ الله ابراهيم خليل)، (۳۳۵۹ ۱۲) او مسلم په كتاب السلام کې ، باب استحباب قتل الوزغ (۲۳۶ ۱۱۴) او النساپې په كتاب مناسك الحج کې، باب قتل الوزغ (۲۸۸۵ ۱۵) او این ماجه په كتاب الصيدکې، باب قتل الوزغ (۳۲۲۸ ۱۲).
(۲). احمد (۲۰۰ ۱۲).

دېندولو کوشش کوي، اوکربوري به دا اور نورهم تيزوی اوپف کوي به يې، نوموب ته امر وکي رسول الله ﷺ ددي دوژلو^(۱) يواحی والي کړي دی احمد په دی باندی ددي دوارو وجوهو خخه. اوویلى دی امام احمد يه نقل کولو سره دعفان خخه دی نقل کوي دنافع خخه دی نقل کوي دثمامه چې مولاته ده دفاکه بن مغیره، دی ويلى دی چې: زه داخله سوم په کور دعائشہ^(۲) کي نوما ولیده يوه ليندي چې خريده په کور ددوی کي، نوما وویله چې اي ام المؤمنین، په دې ليندي خه کوي، نوهغي راته وویل چې دا دکربورو دمره کولو دپاره ده ولی چې رسول الله ﷺ موب ته دا خبره بيان کريده چې: کله ابراهيم ﷺ اورته وغورخول سو نونه وو په منځ دمزکي باندی یوحیوان هم مګر هغه به دا اوربندوی غير دکربوري خخه چې هغه به دا اور پوکوي چې تيسى، نوموب ته امروکي رسول الله ﷺ دده په وژلو باندی.^(۳)

منظره دابراهيم ﷺ دبادشاه دوقت سره

دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ أَتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحِيِّي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأَتَ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبَهَتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهُدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (سورة البقرة ۲۵۸) دلته الله ﷺ ذکر دمناظري دابراهيم ﷺ کوي ده ګه ظالم بادشاه سره چې خان ته يې دعوه دالوهيت کړي وه، نوابراهيم ﷺ دده دادعوه باطله کړه په خپل دليل سره، اوبيان يې کي دده داجهالت او ناپوهی، او خپل دليل يې پرقائم کي، مفسرينو او داسۍ نورو علماو چې انساب والا دې ويلى دی: اودا بادشاه بادشاه دبابل وو.

اونوم دده نمرود بن کعنان بن کوش بن سام بن نوح ﷺ وو. داقول مجاهد کړي دی. اونورو داویلى دی چې نمرود بن فالح بن عابر بن صالح بن ارفخشذ بن سام بن نوح ﷺ، مجاهد اونورو داویلى دی: اودي وو یوبادشاه دبادشاھانو ددنيا خخه، ولی چې په دې ټوله دنيا باندی خلورو کسانو بادشاھی کريده: په دې کي دوه مسلمانان وه او دوه کافران وه، هرڅه چې دوه مسلمانان وه (ذوالقرنین، سليمان) وه او هرڅه چې دوه کافران وه هغه (نمرود، بختنصر) وو، او دا يې هم ذکر کړي دی چې نمرود (۴۰۰) کاله بادشاھی کريده، او دې په دې خپلی بادشاھی کې ډير باغی سوی وو او ډير ظالم هم وو، او ددنيا ژوند ته يې ډير بنه والي ورکړي وو. او کله چې ده ته ابراهيم ﷺ دعوت ورکي دالله ﷺ طرف ته نوده انکار وکي ولی چې ده دنيا ته ډير ترجيح ورکړي وه او ډير او بدہ او بدہ اميدونه يې ساتلي وه نوده دابراهيم ﷺ سره په دې خبری کي جنګ او جګړه شروع کړه، او خان ته يې درب دعوه کوله.

(۱). احمد (۲۱۷۱۲).

(۲). ابن ماجه: كتاب الصيد، باب قتل الوزغ (۳۲۳۱۱۲).

نوکله چې ورته ابراهيم ﷺ و فرمایل: رَبِّ الَّذِي يُحِبِّي وَيُمِيِّزُ قَالَ أَنَا أُحِبِّي وَأُمِيِّزُ قَتَادَه او السدی او محمد ابن اسحاق ويلی دی چې ده دا خبره په هغه وخت کی وکړه کله چې نمرود دوه کسان راوسته او یو یوې ورڅخه مرکۍ او بل بې پريښووی نودا داسی سو لکه چې یو یوې ژوندی کی او بل بې مرکۍ.

اودا براہيم ﷺ داسی مرادنه وو په کمی طریقی چې ده دا کار وکی بلکې په نوی پیدا کولو سره او نوی وجود ور کولو سره یې مراد وو او ابراہيم ﷺ ددی آیت خخه حکه استدلل وکی چې دامره کول او ژوندی کول او دا هوا او بارانو نه او لم راخیزول او دا هرڅه مسخر کول خو یو جو ړونکی او خالق غواړی نودا آیت پر دی باندی دلالت کوي چې په خارج کی ددی دپاره فاعل سته چې هغه الله ﷺ دی او پیدائش ددی حیوان وو په خارج کی دایو منظر دی او مر کول ددی هم یو منظر دی او دلیل دی په وجود دخالق باندی چې هغه الله ﷺ دی نو ددی دو جی ابراہيم ﷺ دا و فرمایل: رَبِّ الَّذِي يُحِبِّي وَيُمِيِّزُ نَوْقُولَ دَدِي جَاهِلَ بَادِشَاهَ: قَالَ أَنَا أُحِبِّي وَأُمِيِّزُ كَه چېږي مراد ددی قول ددی بادشاہ خخه دا سی چې په خارج کی دا خمه مناظر او مشاهد دی ددی خالق زه یم نوده کبروکی او دا دده ضد او عناد دی او که چېږي دایې په مقابل ده ګه کی ويلی یې کم چې مخکی دقتاده او السدی او محمد بن اسحاق په قول کی تیرسوه نوده دا براہيم ﷺ جواب ورنه کی او پاته رالی ده ګه په مقابل کی او ددی خخه بغیر ابراہيم ﷺ ده ته بله خبره هم وکړه ددی دپاره چې دده سره خه دلیل پاته نه سی په دعوه دالو هیت کی نوا براہيم ﷺ ورته وویل چې: إِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأَتَ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ يَعْنِي دالمر چې مسخر دی هره ورخ راخیزتی او بیا لو یېږي دمشرق خخه راوځی او په مغرب کی کښته کېږي نو هغه ذات دی چې دایې مسخر کړی دی او په دی باندی قادری دی او هغه ذات دی چې په هرڅه باندی قدرت لري او ده هر شی پیدا کونکی دی، نو که ته چېږي یې په هغه شان چې ته یې دعوه کوي چې ته مړه کول او ژوندی کول کوي نودا دمغرب لخوا خخه راخیزوه که ته په دی باندی قادری، او که تا دا کار ونه کی نودا ته چې خه وايې دا دروغ دی او باطل دی او ددی خبری تاته هم پته سته او ټولو خلگو ته پته سته چې ته دانه سی کولی او نه په دی باندی قادری، بلکې ته ددی خخه هم عاجزه یې چې یو مچ پیدا کې یا په هغه باندی طاقت ولری، نوا براہيم ﷺ ورته بیان کړه ده ګه دعوه او دا دعوه یې ور باطله کړه او هغه لاره او مسلک یې هم باطل ور و ګرځوی دقون په مخ کی، نو ددی سره داسی یوه خبره هم پاته نه سوه چې دا براہيم ﷺ جواب یې ور کړي واي بلکه چې پاته سو او خبری منقطع او نیم ګړې پاته سوی او ددی وجی خخه الله ﷺ فرمایلی دی: فَبِهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللهُ لَا يَهُدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (سورة البقره \ ۲۵۸).

اودکرکړي دی السدی چې دابراہیم ﷺ او د نمرود دامناظره ده ګه ورخ خخه وه کله چې ابراہیم ﷺ داور خخه راوو تې، او په دغه ورخ یې خلګ نه وه راتبول کړي، نووہ ددوی په مینځ کې دامناظره. او دارنګه روایت ذکر کړي دی عبدالرزاقي د معمر خخه دی نقل کوي دزید بن اسلم خخه، دی وايې چې د نمرود سره خوراکه وه چې پر خلګو باندي یې بیشله نو دخلګو ډلی به راتلى او خوراکه به یې ورله تردی چې ابراہیم ﷺ ورته په یوی ډلی کې رالی نوده ته یې خوراکه ورنه کړه او په هغه دوران یې ورسره مناظره وکړه نوا ابراہیم ﷺ بیرته کورته راروان سو او ورسره هیڅ هم نه وه نو په لاره کې یې دخاورو خخه دواړۍ بوري ډکې کړي او دايې وویل چې په دی به خپل کور والا مشغول کرم او کورته رالی او باري په کښېښووی او بېدې سو نودده بسچه ساره راله او دايوه بوري یې خلاصه کړه نو دنبنو خوراکونو خخه ډکه وه نو ده ګه خخه یې ورلره خوراکه پخه کړه کله چې ابراہیم ﷺ را کښېښوستی نو دوی داخوراک برابر کړي وو نوده پونښنه ورخخه وکړه چې دامو دکم ئای خخه کړه، نو بسچي ورته وویل چې داه ګه دی چې تاراړۍ وه، نوده ته پته ولګیده چې دا دالله ﷺ دخوا خخه دوی ته رزق ورکول سوی دی. زید ابن اسلم ویلی دی: او ولیبله الله ﷺ دی ظالم بادشاه ته یوه فرشته چې په الله ﷺ باندی ايمان راړۍ نوده ورته انکار وکې، بیاېي ورته په دوهم وار وویل نوبیاېي انکاروکې بیاېي ورته په دریم وار وویل نوبیاېي هم انکار وکې او دايې وویل چې ته خپل ډلی راتولی کړه او زه به خپل ډلی راتولی کرم. نو نمرود راتبول کې خپل لبکر دلم رخاته په وخت کې، نوالله ﷺ ورته دغوماشو یوه ډله را ولیبله په دی اندازی چې دلم سترګه یې هم ونه لیدله، او والله دا پر مسلط کړه نو ددوی خخه یې داغونې داسی و خورپې چې صرف هډوکې یې پاته سوی او ددی خخه یوه ددی بادشاه په پوزه کې دننه سوہ او ددھ په دماغوکې دامچ (٤٠٠). کاله پاته سو الله ﷺ ورته ددی مچ په ذريعه عذاب ورکې. نو دا وو چې خپل سربه یې وهی په ډانګو باندی په دی دومره موده کې تردی چې الله ﷺ په دی سره هلاک کې.

هجرت دابراہیم ﷺ شام ته او د خلیدل دده دمocr کورونو ته

او او سیدل دده په مُحَكَّه دبیت المقدس کې

الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَمَّنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَى رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (٢٦) وَوَهَبَنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلَنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَأَتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمَنِ الصَّالِحِينَ (سورة العنكبوت ٢٧/٢٢). او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكَنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ (٧١) وَوَهَبَنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًا جَعَلَنَا صَالِحِينَ (٧٢) وَجَعَلَنَا هُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاءِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ (سورة الانبياء ٧٣/٧١)

کله يې چې د خپل قوم سره دالله ﷺ دپاره جګړه وکړه، نو په هجرت باندی وو تى ددوی دخوا خخه، اووه دده نښه و چه چې بچې به يې نه پیدا کيدي، اونه وو دده دپاره دبچيانو خخه يوهم بلکې ددى سره وراره دده وو لوټ ﷺ، ورکۍ الله ﷺ ده ته ددى خخه وروسته صالح اولاد، او دده په خاندان کې يې نبوت و گرزوی، نو دده خخه وروسته چې خومره پېغمبران راغلى دی هغه دده په نسل کې دی، او هريو کتاب چې نازل سوی دی دآسمان خخه نوهغه دده په نسل کې نازل سوی دی نو واحد مشرهم دده دنسل خخه وو مدام دالله ﷺ دخوا خخه په ده باندی یو فضل او کرم وو کله چې ده هجرت وکۍ او خپل قوم او خپلوان يې پريښووله، او هجرت يې وکۍ داسی ئای ته چې هلته دالله ﷺ دعبادت کولو تمکن وو او خلګو ته دعوت هم کيدي سو.

او هغه مئکه چې دی يې قصد د هجرت کړي وو مئکه دشام وه، او دا هغه مئکه ده چې ددى په باره کې الله ﷺ فرمایلی دی: إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ (سورة الانبياء ٧١) داقول دقتاده او ابوبالعالیه او ابی بن کعب دی، اوروايت کړي دی عوفی دابن عباس خخه چې داقول دالله ﷺ : إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ددى خخه مراد مئکه دمکي ده، ولی چې په دی باندی داقول دالله ﷺ دلالت کوي: إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِكَةً مُبَارَكًا وَهَدَى لِلْعَالَمِينَ (سورة آل عمران ٩٢) او کعب الاحبار وايې چې مئکه د (حران) مرادده، او مخکي موبیان کړه هغه چې نقل سوی وو داخل کتابو خخه: چې دی راوتلى وو دمزکی دبابل خخه دی وو او دده وراره وو او دده ورور وو ناحور او دده نښه وه او دده دورور نښه وه (ملکا) او دوی کښته سوه په حران علاقی باندی، نوم سو پلار دده په دغه علاقه کي. اوالسدی ويلی دی ولاړی ابراهيم اولوټ دشام خوا ته، نو یوځای سو ابراهيم ﷺ دسارا سره او دا درحان دباشاه لوروه او دوی ددين په باره کې خبری وکړي نوهغه ورته دا خپله لور ورکړه په دی شرط چې په دی کې به خه تغیرنه راولي.

داروايت نقل دی دابن جریر خخه او په دی قول کې غرابت دی او مشهوره خبره داده چې دا دده داکا لوروه چې هaran نوم يې وو چې دهغه نسبت هران ته کيدي سی او چا داویلی دی چې دا دده دورور لوروه خور دلوټ ﷺ چې هaran دی، لکه خه رنګه چې داقول نقل کړي دی السهيلي دالقتيبي خخه او دالنقاش خخه، نو ده دا خبره پيره بعيده کړيده او بلا علمه يې دا خبره کړيده او چا داویلی دی چې ده واده دخپل دورور دلور سره کړي وو که دا چيرى جائز وي نو دوی سره پردي خبری باندی دليل نسته، او که چيرى داکار جائز وي نو بياهم دانبياوو دپاره دو مره تجاوز نه دی ثابت لکه داقول چې دربانينو دي هودو خخه نقل دی. او بعضو دا ذکر کړي دی چې دی کله شام ته رالي نوالله ﷺ ورته وحى وکړي چې زه دامئکه

گرخوم ستا خخه وروسته ستا دنسل دپاره خلف چې هغوي په کي اوسيبرۍ نوابراهيم ﷺ ذبھه وکړه دالله ﷺ دشکر اداکولو دپاره، اوپه بيت المقدس کي يې مشرقی قبه (ګنبد) جوره کړه اوبيا دهغه ئای خخه ولاري يمن ته، نوهلته ډير قحطی اوخشکی وه نوبیامصرته اوبيایي قصه دسارا اودبادشاه ذکر کړیده چې ابراهيم ﷺ ورته وویل چې ته ده ته ووايه چې ته زماخور يې. اوبيایي دبادشاه خدمت ذکرکړي دی چې ددوی يې خه رنګه خدمت کړي دی اوبيادوى ووتله په طرف د(تیمن) يعني دبیت المقدس خوا ته، اوددوى سره مالونه اوغلامان اوسپرلۍ وى، اوامام بخاري ويلی دی په نقل کولو سره محمد بن محبوب خخه دی نقل کوي دحماد بن زيد خخه دی نقل کوي دایوب خخه دی دمحمد خخه اودي دابي هریره خخه چې ده ويلی دی: چې ابراهيم ﷺ دروغ نه دی ويلی مګر په دری ئایيونوکی: دوه يې دالله ﷺ درضا دپاره ويلی دی يودا (إِنَّى سَقَيْمُ) (سورة الصافات ۸۹) اوبل دا (بَلْ فَعَلَهُ، كَبِيرُهُمْ هَذَا) (سورة الانبياء ۲۳) اوبل داچې یوه ورڅ دی وو اودده بنځه ساره وه دوی په مخ دیو ظالم بادشاه ورله اوددی بادشاه داقانون وو چې دچابنځه چې به بنایسته وه نوهغه به يې ورڅخه اخسته او دچاسره به چې خور یالور یامور وه نوهغه ته به يې خه نه ويل نودی بادشاه ته چا خبورکی چې دلته یوسپی راغلی دی اودهغه سره یوه بنځه ده چې ډيره بنایسته ده نودی بادشاه ابراهيم ﷺ راوغونښتی اوپونښته يې ورڅخه وکړه چې دادرسره خوک ده نوده ورته وفرمايل چې په دی دنياکی ما اوتا دواړه مومنان یو اوبل مومن نسته که چيری ستا خخه پونښته وسوه نوته ورته ووايه چې دازما ورور دی او ما درواغجن نه کړي نودی بادشاه چې ورته لاس اوږد کي نودلاس خخه يې الله ﷺ طاقت واخستی نوده وفرمايل ساره ته چې ماته دعا وغواړه دالله ﷺ خخه چې زما دلاس جوړکی نوزه تاته بیاخه ضررنه رسوم. بیایې په دوهم وار بیالاس وراوړدکی نوبیایي نوبیا الله ﷺ دلاس خخه طاقت واخستی، نوده ساره ته بیا وویل چې ته دالله ﷺ خخه ماته دعا وغواړه چې زما لاس جوړکی نوزه به تاته هیڅ ضررنه رسوم، نودی بیا الله ﷺ ته دعا وکړه اودده لاس جوړسو، بیایې په دریم وار بیالاس وراوړدکی نوبیا ورسره هم هغه چم وسو نوساره ورته بیا دعاوکړه نودی جوړسو، نوبیایي خپل چوکیداران راوغونښتل اوورته يې وویل چې دا تاسی ماته چشی راوستلى دی داخو انسان نه دی بلکې داخو شیطان دی نودی ته يې په خدمت کې ورکړه هاجره. نوداچې کله ابراهيم ﷺ ته راله نوهغه په لمانځه ولار وو نوپه اشاره سره يې ورڅخه پونښته وکړه چې خه وسوه؟ نودی ورته وویل چې الله ﷺ اراده دکافرانو وګرڅول واپس هم دهغو په غارو کې، او ورته يې وویل چې داهاجره يې ماته په خدمت کې راکړه، نوابوهریره وویل چې: داستاسی مور ده ای بنو ماء السماء يعني عرب

ورخخه مراد دی^(١) یواخی والی کړی دی په دی سره امام بخاری په دی اعتبار سره موقوفاً اودارنګه روایت ذکر کړی دی الحافظ ابو بکر البزار دعمر بن علی الفلاس خخه دی نقل کوي دعبدالوهاب الشقفى خخه دی نقل کوي دهشام بن حسان خخه دی نقل کوي دمحمد بن سیرین خخه دی نقل کوي دابی هریره خخه دی دنبی اللئلا خخه چې فرمایلی بي دی: چې ابراهیم اللئلا بالکل دروغ نه دی ویلی مگردری واره، داتول یې دالله جل جل دپاره ویلی دی، یودا (انی سقیم) اوبل دا (بَلْ فَعَلَهُ، كَيْرُهُمْ هَذَا)، اوبل دا چې دی روان وو په مئکه دیو ظالم بادشاہ کی چې یوکورته وردنه سو، نودی چاهغه ظالم بادشاہ ته خبرورکی چې دلته یوسپی راغلی دی اوډیره بناسته بسخه ورسه ده نودی بادشاہ ورپسی خپل چوکیداران راولیبل نودوی راله او هغه کوروالوته یې وویل چې دلته ستاسی په کورکی دوه کسان راغلی دی نوابراہیم اللئلا یې بوتلی او دی بادشاہ ورخخه دا پونښنه وکړه چې دا ستاسره خوک ده نوده وویل چې هغه می خورده. نوبیا چې دی خپلی بسخی ته رالی نوورته یې وویل چې دی ظالم زما خخه ستاپه باره کی پونښنه وکړه چې داخوک ده نوماورته وویل چې دازما خورده او یقیناً دلته زما اوستا خخه ماسوا بل مسلمان نسته، او ته زما خوربی او ما درواغجن نه کړی دده خواته. نوددی ساره پسی دابادشاہ کسان ولیبله او دابی راوستله، نودی بادشاہ چې ورته لاس او بد کی نودلاس خخه یې الله جل جل طاقت و اخستی، نودی وویل ساری ته چې ماته دعا وغواړه دالله جل جل خخه چې زما دلاس جور کړی نوزه تاته بیا خه ضرر نه رسوم. بیا بی په دوهم وار بیلاس وراوبد کی نوبیا بی الله جل جل دلاس خخه طاقت و اخستی، نوده ساره ته بیا وویل چې ته دالله جل جل خخه ماته دعا وغواړه چې زمالاس جور کی نوزه به تاته هیڅ ضررنه رسوم، نوده بیا الله جل جل ته دعا وکړه او دده لاس جور سو، بیا بی په دریم وار بیلاس وراوبد کی نوبیا ورسه هم هغه چم وسو نوساره ورته بیا دعا وکړه نو دی جور سو، نوبیا بی خپل یوادنۍ سړی ته وویل چې داتاماته خه راوستله ده داخو انسان نه دی بلکې داخو شیطان دی نودابی وایستله او په خدمت کی یې ورته هاجره ورکړه. نو داچې کله راله ابراهیم اللئلا ته راله نوهغه په لمانځه ولار وو نوکله یې چې دامحسوس کړه چې داراله نو په اشاره سره یې ورخخه پونښنه وکړه چې خه وسوه؟ نودی ورته وویل چې الله جل جل کافی سو زما دپاره دکافرانو خخه، او ورته یې وویل چې دا هاجره یې ماته په خدمت کی راکړه^(۲) او ددی تخریج یې د حدیث دهشام خخه هم کړی دی. بیا البزار ویلی دی چې

(١). صحيح البخاري كتاب الأحاديث، باب قول الله تعالى (واتخذ الله ابراهيم خليلا) ٣٣٥٨١٢.

(٢). صحيح البخاري: كتاب الانبياء، باب قول الله تعالى (واتخذ الله ابراهيم خليلا) ٣٣٥٧١٢، او مسلم په كتاب الفضائل، باب فضائل ابراهيم الخليل (١٢٣٦١٥)، او ترمذی په كتاب التفسيرکي، سورة الانبياء (٣١٢٢١٥) او ده ویلی دی چې دا په بل روایت سره هم ذکرسوی دی په بل اعتبار سره دابی هریره خخه. او ابو عیسی ویلی دی:

ددی پته نسته چې ددی اسناد چاکړی دی محمد چې هغه نقل کړی دی دابی هریره خخه مګر دهشام خخه سوی. اوروايت ددی سوی دی غیرموقوف. اودارنګه ويلى دی امام احمد په نقل کولو سره دعلی بن حفص خخه دی نقل کوي دورقاء خخه چې دده نوم ابو عمر اليشكري دی دی نقل کوي دابي الزناد خخه دی داعراج خخه اودي نقل کوي دابي هریره صلی الله علیه و آله و سلم خخه دی وايى چې فرمایلى دی رسول الله ﷺ چې ابراهيم صلی الله علیه و آله و سلم دروغ نه دی ويلى مګر په درو ئایونو کې: دوه يې دالله ﷺ درضا دپاره ويلى دی يودا (انی سقیم) (سورة الصافات ٨٩) اوبل دا: **بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا**، (سورة الانبياء \ ٢٣). اوبل داچې يوه ورڅ دی وو او دده بسحه ساره وه دوی په مخ دیو ظالم بادشاہ ورلہ او ددا بادشاہ داقانون وو چې دچابسحه چې به بنائسته وه نو هغه به يې ورڅخه اخسته او دچاسره به چې خور يالور يامور وه نو هغه ته به يې خه نه ويبل نودی بادشاہ ته چا خبرورکې چې دلتہ يوسپی راغلی دی او ده ګه سره يوه بسحه ده چې ډيره بنائسته ده نودی بادشاہ ابراهيم صلی الله علیه و آله و سلم راو غوبنتی او پونښتنه يې ورڅخه وکړه چې دا درسره خوک ده نوده ورته ويبل چې دامی خورده.

اوبيا دا ابراهيم صلی الله علیه و آله و سلم دسارا خواته رالي اوورته يې ويبل چې په دی دنياکي زه اوته دواړه مومنان يو اوبل مومن نسته که چيرى ستا خخه پونښتنه وسوه نوته ورته وواييه چې دازما وروردی او ما درو اغجن نه کړي. نوکله چې دا داخله سوہ ددی خواته نواودس يې وکې او لموئځ يې شروع کې اوبيا يې دادعا وویله چې اى ربہ زما تاته بنه پته ده چې ما په تاباندي ايمان راوري دی اوستا درسول تابعداري می کړیده او خپل عورت می ساتلي دی دغله ئایونو خخه صرف خپل خاوند ته، نوته په ماباندي کافران مه مسلط کوي نوددي په پښو باندي پردې واچول سو او ده ګه دې پښو خخه طاقت وايسټل سو.

ابو الزناد ويلى دی په نقل کولو سره دابو سلمه بن عبد الرحمن خخه چې هغه نقل کوي دابي هریره خخه چې دی ساره ويلى دی اى ربہ زما که چيرى دی مرسي نودا خلګ به وايى چې دی بسحه وژلی دی نودی وايى چې بيرته يې وليرله دا، نوداسي يې بيان کړي دی په دريم او خلورم وار باندي چې تاسی ماته نه دی رالیبلی مګرشيطان، دابوزی ابراهيم ته او هاجره ورلړه ورکې. نودی وايى چې دابيرته راله دابراهم صلی الله علیه و آله و سلم خواته او ابراهيم صلی الله علیه و آله و سلم ته يې ويبل چې زما خخه الله ﷺ د کافرانو مکر ليرى کې او ماته يې يوه مینځه په خدمت کې راکړه ^(۱) په دی اعتبار سره امام احمد یواخي والي پرکړي دی او دا په شرط د صحيح سره او دارنګه روایت ددی کړي دی بخاري دابي اليمان خخه دی نقل کوي دشعيیب بن ابي حمزه خخه دی

= چې دا حدیث حسن صحیح دی او بوداود په کتاب الطلاق کې، باب فی الرجل يقول لامراته، یا اختی (٣٣١٢\١٢).

(۱). احمد (٤٠٣١٢) صحیح البخاری (٣٣٥٨\٦) من ابی هریرة ^{رض}.

نقل کوي دابي سعید خخه دی وايي چي فرمایلی دی رسول الله ﷺ هم په دی طریقی سره خوددي خخه لب مختصردي، اوویلى دی ابن ابی حاتم په نقل کولو سره دسفیان خخه دی دعلى بن زيد بن جدعان خخه اودي نقل کوي دابي نضره خخه دی نقل کوي دابي سعید خخه دی وايي چي فرمایلی دی رسول الله ﷺ: په دری کلمو کي ابراهيم ﷺ دروغ ويلى دی یوهم ددی دپاره جائزنه وو مگر دالله ﷺ ددين دپاره یې ويلى دی، یودا: اني سقیم، او بل دا: بل فعاله کبیرهُمْ هذَا، چي دی ديو ظالم بادشاه په کلی باندی تیریدی نوهغه چي کله دده دنسئی اخستلو کوشش کوي نوده ورته و فرمایل چي دامی خورده^(۱) نوقول دده په حدیث کی چي (دامی خورده) نومراد دینی خورده او داقول یې چي (په مخ دمزکی باندی بغیر زما اوستا خخه نور مومنان نسته) یعنی جوره دمومنانو نسته بغیر زمور خخه او دا په دی طریقی سره حکمه متعين سوی دی چي لوط ﷺ هم وو او هغه هم پیغمبر وو. او وو ابراهيم ﷺ دهغه را ايسی چي خپل بسحه یې ليږلی وه بادشاه خواته په لمانهه یې شروع کړي وه تربيرته راتلو پوري ددی دپاره چي الله ﷺ دده اهل بدکاري خخه وساتی او دکافرانو دمکر خخه یې ازاده کړي، او هم داسی کاردهه بسحی هم کړي وو. کله به چي ورته دابادشاه په غلطه اراده را ولاړېدی نودابه ولاړېد او او دس به یې وکی او په لمانهه به دريدله، او دالله ﷺ خخه به یې دعا غونبتل هغه دعاچي موب مخکي ذکرکړه. نوددي وجي خخه الله ﷺ فرمایلی دی: وَاسْتَعِنُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ (سورة البقرة \ ۴۵) نو پس حفاظت وکی ددی الله ﷺ او بچ یې کړه ددی بادشاه خخه او ددی عفت او عصمت یې وساتی دخپل حبيب او خليل ابراهيم ﷺ دپاره. او بعضو علماء داقول کړي دی چي دری بسحی نبيانی تیری سوی دی (ساره، دموسى ﷺ مور، مریم) او جمهورو ويلى دی چي داصدیقات دی او ددی خخه الله ﷺ ډیر رضامندي، او ماليدلی دی په بعضو آثارو کي چي الله ﷺ ددوی ترمنځ هغه حجاب ليږي کړي وو کله چي دا ددی ابراهيم ﷺ دخوا خخه ووته او ترڅو چي بيرته راتله او ده کتله دی خپلی بسحی لره په دی حال کي چي هغه بادشاه سره وه او دا یې هم ليidleه چي الله ﷺ یې خه رنګه عصمت خلاص کړي دی، داددي دپاره چي دده په زړه کي اطمینان وي او قرار وي په دی خبری باندی چي بادشاه ورته خه نه دی ويلى، ولی چي دده ورسره ډير زيات محبت وو او ډيره ورته ګرانه وه، دوجي ددی ددين داری او خپلولی او حسن خخه چي بسکاره وو، ولی چي دا خبره سوی وه ددی په باره کي چي دحو اخخه وروسته

(۱). ابن کثير ويلى دی چي ددی په اسناد کي على بن زيد بن عبد الله بن زهير بن عبد الله بن جدعان التیمی البصري دی چي په اصل کي حجازی دی او دی معروف دی په على بن رید بن جدعان باندی چي نسبت دده پلار او نیکه ته کېږي او دی ضعیف دی دخلورمی طبقی خخه دی او دی وفات سوی دی په (۳۱) کال باندی او بعضو داویلی دی چي ددی خخه مخکي مردی.

ددی په شان بنائسته بنجئه بله نه وه.
اوبعضو تواریخو والا دا خبره ذکر کړیده چې د ضحاک په نامه د اظالم بادشاہ د فرعون ورور
وو کم چې په مصر کې وو اوده به کارکوی د خپل ورور د پاره په دی ئای کې اوبعضو دا
ویلی دی چې دده نوم سنان بن علوان بن عویج بن عملاق بن لاوذ بن سام بن نوح الله وو.
اوابن هشام داويلى دی یعنی کم سړی چې دوی یې اراده کړي وه هغه عمر بن امرء القيس
بن مایلون بن سبا، اودي وو په مصر کې دانقل کړي دی سهیلی.

بیا ابراہیم الله د مصر خڅه رالی یمن ته، اودا هغه مقدسه مئکه وه چې دوی په کې
او سیدله، اووه ددوی سره مالونه او غلامان او سامان هرڅه وو، او ددوی سره ملګری سوه
هاجره القبطیه المصريه. بیا لوټ الله جلاسو سره د خپلو مالونو په امر د ابراہیم الله باندی
اوولارې دغور مزکی ته چې مشهور په غور زغرسره دی، نودسوم په نامه علاقه کې
کښته سو اودا غت کلی وو د دغو کلو او وه ددوی علاقی خلګ ډیر بدخته او ضرری او
فاسدان، اوامر وکی الله الله ابراہیم الله ته چې دی وکوری چار چاپیره مشرق ته او
مغرب او شمال او جنوب ته، او په دی خبره یې ورلره زیری ورکی چې دا توله مئکه ستاد پاره
ده، او ستاد نسل د پاره ده ترقیاتمه پوري، او زه به ستانسل زیاتومه تردی چې و به ګرځی په
شان دخاوری د مزکی دو مره به یې ډیر کړمه. او د اتائید د خبری درسول الله الله کوي چې هغه
داقول دی: الله الله ز ماد پاره د امکنه دزاویې په شکل و ګرځوله نومادی مشرق او مغرب
دواړه خواوی ولیدلی. او زما امت به رسیبې هغه اندازی ته دا کمه اندازه چې ماویلیدله ^(۱).
نوویل سوی دی چې یوه ډله د ظالمانو په لوټ الله باندی تسلط وکی او د هغه خڅه یې تول
مالونه واخیسته او پسونه او بزی یې ورڅه هم واخسته نوکله چې دا خبره ابراہیم الله ته
ورسیده نودی پسی رالی او د دی ابراہیم الله سره (۳۱۸) کسان وو نوپناه و غونبتله لوټ
الله په دوی باندی نو خپل مالونه یې بيرته واخسته، او ډیر خلګ یې مره کړه هغه چې
دبمنان دالله الله او د هغه درسول وو او دوی ته یې ماته ورکړه تردی چې ورسیده شمال خوا
ددمشق ته او د اکمان سوی دی چې مقام ابراہیم ته خکه مقام ابراہیم ویل سوی دی چې
دلته د ابراہیم الله لبکر ولار وو. بیا دی بيرته رالی خپل کلی ته په دا سی حال کې دی
کامیاب وو او تائید دده سوی وو، او دده بيره به لیده بادشاہان دبیت المقدس په دا سی
حال کې چې ددوی عزت او اکرام کونکی وو او په دی خپل کلی کې بیا پاته سو.

پیدائش د اسماعیل الله دبی بی هاجري خڅه

اهل کتابو ویلی دی: چې ابراہیم الله سوال کړي وو دالله الله خڅه دنبه کورنی او دنبه نسل،

(۱). صحیح مسلم: کتاب الفتنه (۱۳۱۸).

نوالله ﷺ ورته زیری ورکی، او ابراهیم ﷺ چی کله (۲۰) کاله په بیت المقدس کی تیرکړه نوساره ورته وویل چی الله ﷺ زه دبچو خخه محرومہ کړی یمه، نوزه ددی امت خواته ورزمه کیدی سی چی الله ﷺ راته دلته زوی راکی. کله چی ابراهیم ﷺ ته داهاجره بی بی هبه سوه نوده ورسره جماع وکړه نو هغې ورڅخه حمل واختستی. نودوی وايی چی کله دی ورڅخه حمل واختستی نو پرساره باندی به لوره لوره کیده، نوساره ته پردی باندی غیرت ورلی نو شکایت یې وکی ابراهیم ﷺ ته نو ابراهیم ﷺ ورته وویل چی خه په کوی هغه په وکړه، نو ها جره و بیریده او وتبنتیده او دیوی چینی خواته ورله. نوده ته وویله یوی ملائکی دملائکو خخه، ته مه بیریډه ولی چی الله ﷺ به ددی ماشوم خخه ډیر خیر خپروی او دی ته یې امر وکی په واپسی باندی او دا زیری یې ورلره ورکی چی دابه هلك وی او دده نوم به اسماعیل وی، او دی به دټولو خلګو مشر وی او دټولو خلګو لاسونه به پرده باندی وی. نو دی دالله ﷺ شکر وکی په دی کار باندی او دا زیری ددی پرنبی ﷺ باندی سمون خوری او برابریوی ولی چی په محمد ﷺ باندی الله ﷺ دعربو نوم لورکی، او دوی مالکان سوه دټولی دنیاهم په مشرق او هم په مغرب، او دوی ته الله ﷺ علم نافع ورکی او عمل صالح یې ورکی داسی چی مخکنی یوه امت ته هم داسی نه وو ورکول سوی، او دانه وو مګر په شرف دنبی ﷺ په نورو انبیائو باندی، او دوجی دبرکت درسالت دده او کمال دده په هغه خه چی ده را پری دی دالله ﷺ د طرفه او دوجی دعام بعثت دده ټولو خلګو ته.

او کله چی ها جره راله نو اسماعیل ﷺ ورڅخه پیداسو. دوی وايی چی دی پیداسو په دی حال کی چی عمر دا براہیم ﷺ (۸۲) کاله وو.

او کله چی اسماعیل ﷺ پیداسو نوالله ﷺ زیری ورکی ابراهیم ﷺ ته دا سحاق دساره خخه چی ددی خخه به دا پیدا کېږي، نودی الله ﷺ ته په سجده پريوتی، او دی ها جری ته یې وویل چی ستادعاپه باره دا سماعیل کی قبوله سوه او ده ګه خخه به ډير خیر خپریږي او نسل به یې ډیروی او دده خخه به دولس عظیم شخصیات پیدا کېږي، او دی ګرځول سوی دی دیو لوی قوم پیشوا او مشر او دا ددی امت دپاره هم زیری دی په حدیث دعبدالملک بن عمیر کی خلفاء الراشدین دی چی دوی ته زیری ورکول سوی دی په حدیث دعبدالملک بن عمیر کی چی دی نقل کوی دجابر بن سمره خخه دی دنبی ﷺ خخه نقل کوی چی فرمایلی دی: چی دولس امیران به وی. او بیا یې یوه کلمه وویله چی په هغه باندی زه پوه نه سوم، نوما پونښنه وکړه دابی خخه: چی خه یې ویله؟ نو هغه راته وویل چی وې فرمایل چی دا تبول به د قریش خخه وی. نو (۴) ددی خخه: ابوبکر او عمر او عثمان او علیؑ دی، او ددی خخه عمر بن عبد العزیز دی او ددوی خخه بعضی بنی عباس دی. او دلته هغه دولس امامان نه دی مراد

کم چی دروافضو دی چی هفوی اول امام علی صلی الله علیه و آله و سلم گنی او آخرنی امام یې په سردارب چی دسامرا یوه علاقه ده هلتہ یې دوی انتظار کوي چی هفه به په آخری وخت کی راوزی هفه دی اودا ددوی په ګمان سره محمد بن الحسن العسكري دی، نو په دوی کی بغیر دعلی صلی الله علیه و آله و سلم خخه او دده دزوی خخه چی حسن دی ددوی دواړو خخه بغیر په دی نورو کی هیڅ نفع نسته کله چی یې خپل خلافت معاویه صلی الله علیه و آله و سلم ته وسپاری او د مسلمانانو ترمینځ یې اور د جنګ ختم کی، او د اباقی چی څه دی نوددی هیڅ داسی واقعه یا کار نسته چی په هفه کی د مسلمانانو خیر وی یا خه فائده وی. او هرڅه چی هفه امام ددوی چی په سامرا کی یې دوی انتظار کوي نوده هفه هیڅ حقیقت نسته داهسی غلطی ده ددوی په نفسونو کی او هسی عبث بی فائدی خبره ده. او مقصودی خبره داده چی کله دبی بی هاجری زوی اسماعیل صلی الله علیه و آله و سلم و سو نوساري ته به ډیر غیرت ورتلی په دی باندی، او د ابراهیم صلی الله علیه و آله و سلم خخه به یې دامطالبه کوله چی ددی دمخ خخه دی ئان پناه کړي نودی ولارې او د حان سره یې هاجره او خپل زوی اسماعیل روان کړه دمکی خوا ته، او ویل سوی دی چی دده دازوی په دی وخت کی تی رو دونکی وو کله یې چی هلتہ پریښووله او شا یې کړه ورته نوهاجره راولاره سوہ او په ابراهیم صلی الله علیه و آله و سلم پوری و منبتله چی ای ابراهیمه ته چیری ټی؟ چی موږ دلتہ پریږدی او زموږ سره دومره څه نسته چی زموږ کافی سی؟ نوا ابراهیم صلی الله علیه و آله و سلم ورته جواب ورنه کی، نوبیا چی ورته دی دادوباره وویل نوبیا یې جواب ورنه کی نودې ورته وویل چی آیاتا له اللہ صلی الله علیه و آله و سلم ددی خبری امر کړي دی؟ نوا ابراهیم صلی الله علیه و آله و سلم وویل چی هو! نوبیا دی ورته وویل چی اللہ صلی الله علیه و آله و سلم به موږ نه ضایع کی.

او ذکر کړي دی الشیخ ابو محمد بن ابی زید په کتاب (النوادر) کی: چی ساره غصه سو هاجری ته او د اقسام یې وکی چی ددی به دری اندامونه پرې کم نوا ابراهیم صلی الله علیه و آله و سلم ورته وویل چی په غور کی یې سری و کړه او غور بوالی په ورپه غور بکه نوستا قسم به مات سی.

بیان د هجرت د ابراهیم او اسماعیل او بی هاجره صلی الله علیه و آله و سلم مکی ته او جوړول دخانه کعبی

امام بخاری وايی په نقل کولو سره عبدالله بن محمد خخه چی دا ابوبکر بن شیبہ دی دی نقل کوي د عبد الرزاق خخه دی نقل کوي د معمر خخه دی نقل کوي د ایوب السختیانی خخه او د کثیر بن کثیر بن المطلب بن ابی وداعه خخه یو په بل باندی زیاتوی چی دوی نقل کوي د سعید بن جبیر خخه دی نقل کوي د ابن عباس خخه چی ده ویلی دی: اول هفه نسبه چی ئان ته یې جلائی اخستی دی هفه مورد اسماعیل صلی الله علیه و آله و سلم ده او دی د ادائی خکه اخستی وو په یوازی والی سره چی دساره خخه خلاصه سی، بیا راوستله دا ابراهیم صلی الله علیه و آله و سلم او د دی سره خپل زوی اسماعیل صلی الله علیه و آله و سلم هم وو او دی لا شیدی رو دونکی ماشوم وو، تردی چی دایي پریښووله دخانه کعبی سره دزمزم سره په لوره حصه د جماعت کی او په دغه ورڅ په مکه

کی نه خوک وو اونه په کی او به وی، او دا دواړه یې هلتہ پرینښوله او د خرما یوه ګیډی یې ورسره هم کښیښوله او یوه ډولچه وه چې په هغه کی او به وی نوبیا واپس روان سو ابراهیم الله ترييو ئای پوري چې د ددی بسحه هاجره ورپسى هم روانه وه، نوبیا یې ورته وویل چې ای ابراهیمه ته چیری ټی او موب دلتہ په دی دبنته کی پریبدی چې نه په کی انسانان سته اونه په کی څه بل شی؟ نودایې ورته بار بار وویل خوابراهم الله به ورته نه کتله، نوبیا یې ورته وویل: چې تاته الله الله ددی کار امرکړی دی؟ نوابراهم الله به ورته نه کتله، نوبیا یې ورته وویل: چې تاته الله الله ددی کار امرکړی دی؟ نوابراهم الله ورته و فرمایل چې: هو: نوبیا دې وویل چې بیابه موب الله الله نه ضایع کوي. او بیا دارالله نو ولاړی ابراهم الله تردی چې (ثنیه) ته ورسیدی چې ددوی خخه پناه سوه نوبیا یې مخ راواړوی اولادونه یې لورکړه او دا دعا یې وکړه: رَبَّنَا إِنَّى أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرْيَتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْنِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَأَرْزُقْهُمْ مِنَ الشَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (سوره ابراهم ۳۷) او د اسماعیل الله مور راله چې خپل بچې ته یې شیدی ورکولی او د دغنو او بو خخه به یې چښلی تردی چې دا او به ختمی سوی او دا او ددی زوی دواړه تبزی سوه، نودا ماشوم و ګرځیدی چې پښی یې و هلی او پریدی را پریدی، نودا ورخخه لیری ولاړه ددی وجی چې دده دا حال ونه وینی، نودی پیدا کی صفا نژدی ئای، نوبیاتله چې په دی دبنته کی ګرځیدله چې خوک سته او که نه، نو هیڅ خوک یې پیدانه کی نو دصفا غونډی خخه را کښته سوه او بیا ددی دبنته مینځ ته را ورسیده او بیا یې منهی و هلی په تیزی سره تردی چې دا وادی یې ختمه کړه بیا مروان ته راله نو هلتہ یې وکتله چې خوک سته او که نه، نو هلتہ هم خوک نه وو نو همداسی یې (۷) چکرونه و وهل خوک یې پیدانه کی.

ابن عباس ویلی دی چې نبی الله فرمایلی دی نو ددی وجی خخه داخلګ په دغه ئای کی دا (۷) چکرونه و هي نو داچې کله په مروده کی وه نو او اواز ورته وسو او دا ورته واورول سوه چې ستاسره دلتہ یو امداد سته نودی ولیدله یوه ملا یکه دزمزم دحائی سره نودی دا او به لټولی په خپل وزرى سره تردی چې او به رابنکاره سوی، نودا راله چې دا او به یې ذخیره کولی او په لاس سره یې او به راخستی داسی، او دی به دواړه لاسونه داوبو خخه ډکول او خپله ډولچه به یې ډکوله او دا او به به زیاتیدی کله به چې ورخخه دی لپه ډکوله. ابن عباس ویلی دی چې نبی الله فرمایلی دی: رحم دی وکړی الله الله پرمور د اسماعیل باندی که چیری دا زمزم یې هم داسی پرینښولی اولپی یې ورخخه نه وی ډکی کړی نونن ورخ به دایوه بنایسته چینه واي نودی و چښلی ددی او بوا خخه او خپل زوی ته یې هم ددی خخه او به ورکړی. او بیا ورته ملا یکی وویل: چې ته مه بیږیږه د ضایع کیدلو خخه چې ته به ضایع سی

ولی چې دلته دالله ﷺ کوردي چې داماشوم اودده پلار به یې جوروی، اوالله ﷺ ددی اهل نه ضایع کوي او وه داخانه کعبه دمزکی خخه لوره په لبو اندازی سره، چې پر دی به سیلاپ راتلى اوغارۍ به یې ورڅخه وړلی نودوی وه هم داسی چې په دی باندی تیریده یوه ډله درجهم قبیلی اویاڅه اهل درجهم قبیلی وه چې دوی راروان وه دکداء دلاري خخه، نودوی راکښته سوی وه په هغه کښته ئای دمکی کی نودوی ولیدله یوه مرغی نودوی وویل چې دامرغی ددی اوېو په سی ګرځی اوډوب هم په دی پسی رالو اوپه دی وادی کی بالکل اوې نسته. نودوی ولیبل یو خادم یادو ه خادمان په هغه اوېو پسی اوراله اودوی ته یې داوېو خبرورکی چې دلته اوېه سته نوټول په دی اوېو پسی ورله اوداراوی وايی چې دامور داسماعیل ﷺ ددی اوېو خواته وه، نودوی ورته وویل چې ته به موب ته اجازه وکړي چې موږ ستاسره دلته پاته سو؟ نودی ورته وویل چې: هو خوستاسي زموږ سره په اوېوکی خه حق نسته. عبدالله ابن عباس ویلی دی چې نبی ﷺ فرمایلی دی: چې دوی یو ځای سوه دام اسماعیل سره اودي هم الفت او ډیروالی خوبنوي، نودوی ټول دلته نازل سوه اوڅل اهل یې هم دلته راوغونښتی تردی چې ډیر کورونه جورسوه په هغه ئای کی اودا ماشوم ټوان سو اوعربي یې ازده کړه ددی خلکو خخه، اودوی په تعجب کی سوه ددی ماشوم خخه کله چې دی ټوان سو نوکله چې دی غټ سو نوده ته یې واده وکۍ، اوبيا مور دده وفات سوه، اوبيا رالي ابراهيم ﷺ وروسته دواه داسماعیل ﷺ خخه نوډير تلاش یې وکۍ خو اسماعیل ﷺ یې پیدانه کی، نوبیا یې دده دېښئي خخه دا پونښته وکړه چې خه سو نودی ورته وویل چې: دباندی وتلي دی موب ته دخه خوراک دپاره بندوبست کوي. بیا یې ددی خخه دژوند په باره کی پونښته وکړه چې ستاسي ژوند خه رنګه تیریږی، نودی ورته وویل چې موږ انسانان یو اوډوب ډیريپه تکلیف اوپه سختی کی یو اوشكایتونه یې ورته وکړه. نو دی ابراهيم ﷺ ورته وویل چې: کله دی خاوند رالي نوورته ووايیه چې دروازه دی بدله کړه، کله چې اسماعیل ﷺ رالي نوڅه یې محسوس کړه نو پونښته یې وکړه چې آیا خوک راغلی وو؟ نودی بېښئي ورته وویل چې هو راغلی وو یوبوډا چې داسی او داسی وو اوستا په باره کی یې پونښته وکړه نوماورته خبرورکی، اوزما خخه یې پونښته وکړه چې ستاسي ژوند خنګه تیریږی؟ نوما ورته وویل چې په ډیر سختی اوپه تکلیفونو سره. نوده ورته وویل چې تاته یې خه وصیت کړي دی. نودې ورته وویل چې: هو، ماته یې دا امرکړي وو چې تاته ده ګه سلام وسپارم، او تاته یې داوينا وکړه چې خپله دروازه بدله کړه. نوده ورته وویل چې هغه زما پلار وو او ماته یې امرکړي دی چې زه ستا خخه جلاسم نوبیرته ولاړه سه خپل کورته اودي ته یې طلاق ورکی او ددوی خخه یې بله بېښه وکړه، اوبيا دده خخه ابراهيم

اللَّٰهُ تَرْدِيرٌ وَخَتْهُ پُورِي لَيْرِي وَوَتَرْدِي چَى ڏِيرُوخت بَعْد بِيَارَالِى نَوَا سَمَاعِيلَ اللَّٰهُ چَى پَه كَوَرْ كَى نَه وَوَ، نَوَدَدِي دَبَسْحَى خَخَه يَبِي پَوَنْتَنَه وَكَرْه چَى خَه سَو نَوْهَغَى وَرَتَه وَوَيَلْ چَى خَه كَارْ او رَوْزَگَارَتَه وَتَلَى دَى. نَوْبَيَا يَبِي وَرَتَه وَوَيَلْ چَى سَتَاسِى ژَوَنَد خَه رَنْگَه دَى؟ نَوَدِي وَرَتَه وَوَيَلْ چَى مُوبِ پَه ڇِيرَه فَرَاخِي او خَوشَحَالِي كَى يَوَ، او دَالَّهُ حَمَدَ او ثَنَاء يَبِي بَيَانَ كَرْه. نَوَ بَيَا يَبِي وَرَخَخَه پَوَنْتَنَه وَكَرْه چَى سَتَاسِى خَورَاكَ خَه شَى دَى نَوَدِي وَرَتَه وَوَيَلْ چَى غَوْبَنَه، نَوَ بَيَا يَبِي وَرَتَه وَوَيَلْ چَى سَتَاسِى چَبِنَاكَ خَه شَى دَى نَوَدِي وَرَتَه وَوَيَلْ چَى : او بَه، نَوَا بَراَهِيمَ اللَّٰهُ وَوَيَلْ چَى اَيَ اللَّٰهُ دَوَى لَرَه بَرَكَتَ وَاچَوَى پَه غَوْبَنَه او او بَوَ دَدَوَى كَى، نَبِيُ اللَّٰهُ فَرَمَائِيلَى دَى: او نَه وَوَ دَدَوَى دَپَارَه پَه دَغَه وَرَخَ بَانَدِي يَوَه دَانَه دَخَورَاكَ، او كَه دَدَوَى سَرَه خَه دَانَه هَمَ وَايِ نَوِ پَه هَغَه كَى بَه يَبِي وَرَلَرَه دَعا كَرْه وَايِ. نَوَدِي وَايِي چَى پَه مَكَه كَى دَادَوَه شَيَانَ هَيَخَكَلَه نَه خَتَمِيرَى. نَوَدِه وَرَتَه وَوَيَلْ چَى: كَلَه دَى خَاوَنَد كَورَتَه رَالِى نَوْزَمَا سَلامَ پَر وَايِ او وَرَتَه وَوايِي چَى خَپَل درَوازَه مَضَبُوطَه وَسَاتَه، نَوْكَلَه چَى اَسَمَاعِيلَ اللَّٰهُ كَورَتَه رَالِى نَوَ پَوَنْتَنَه يَبِي وَكَرْه چَى آيَا خَوَكَ رَاغَلَى وَوَ دَلَتَه، نَوَدِي وَرَتَه وَوَيَلْ چَى: هَوَ، يَوْبُودَا سَرِي رَاغَلَى وَوَ چَى بَنَائِسَتَه حَسَنَ او صَورَتَه الاَوَوَه، او دَهْغَه صَفَتوَنَه يَبِي بَيَانَ كَرْه، نَوَ زَمَا خَخَه يَبِي سَتَابَه بَارَه كَى پَوَنْتَنَه وَكَرْه نَوْمَاوَرَتَه خَبَرَرَكَى، بَيَا يَبِي زَمَا خَخَه پَوَنْتَنَه وَكَرْه چَى سَتَاسِى ژَوَنَد خَه رَنْگَه دَى نَوْمَاوَرَتَه وَوَيَلْ چَى مُوبِ بالَّكَلَ پَه خَيَرَسَرَه يَوَه. نَوَدِه پَوَنْتَنَه وَكَرْه چَى آيَا تَاهَ يَبِي خَه وَصَيَّتَ كَرْه دَى؟ نَوَدِي وَرَتَه وَوَيَلْ چَى: هَوَ او لَيِّ دَرَتَه سَلامَ وَوايِي او دَارَيِي دَرَتَه وَكَى چَى دَخَپَل درَوازَه درَشَل مَضَبُوطَه وَسَاتَه. نَوَدِه وَوَيَلْ چَى دَامَى پَلَارَ وَوَ او درَوازَه تَه يَبِي او مَاتَه يَبِي اَمَرَكَرْه دَى چَى زَه تَا وَسَاتَمَ دَحَانَ سَرَه بَيَا يَبِي دَارَنَگَه ڏِيرَ وَخَتَ دَدَوَى خَخَه لَيَرِي تَيَرَكَى، بَيَا رَالِى او دَارَ اَسَمَاعِيلَ اللَّٰهُ دَزَمَزَمَ خَواتَه وَوَ نَوْكَلَه يَبِي چَى يَوْبَل وَلَيَدَه نَوْدَاسِى يَبِي سَرَه وَلَيَدَه لَكَه خَه رَنْگَه چَى پَلَارَ دَزَوَى سَرَه وَلَيَدَه او زَوَى دَپَلَارَ سَرَه بَيَا يَبِي وَوَيَلْ. اَي اَسَمَاعِيلَه مَاتَه اللَّٰهُ حَمَدَ اَمَرَكَرْه پَه يَوْكَارَ بَانَدِي. نَوَدِه وَرَتَه وَوَيَلْ چَى وَكَرْه هَغَه چَى اللَّٰهُ حَمَدَه دَرَتَه وَيلِي دَى، نَوَدِه وَرَتَه وَوَيَلْ چَى تَه بَه زَمَاسَرَه پَه دَى كَى مَدَدَ وَكَى؟ نَوَدِي اَسَمَاعِيلَ اللَّٰهُ وَرَتَه وَوَيَلْ چَى زَه بَه سَتَا مَدَدَ كَوَمَه. نَوَدِه وَوَيَلْ چَى مَاتَه اللَّٰهُ حَمَدَه اَمَرَكَرْه دَى چَى زَه دَلَتَه يَوْكَور جَوَرَ كَمَ او اَشَارَه يَبِي وَكَرْه هَغَه لَوْرَ خَائِي تَه. نَوَدِي وَايِي چَى: پَه دَغَه وَخَتَ كَى دَوَى لَوْرَ كَرْه بَنِيادَونَه دَخَانَه كَعَبَى نَوَا سَمَاعِيلَ اللَّٰهُ بَه ڏِبرَى رَاوَپَلَى او اَبَراهِيمَ اللَّٰهُ بَه كَور جَوَرَوَى تَرَدِي چَى لَوْرَه يَبِي كَرْه دَهْغَه بَنَاء او رَاوَپَلَ سَو حَجَر اَسَودَ او اَبَراهِيمَ اللَّٰهُ دَا اَيْنِسَوَولَه او اَسَمَاعِيلَ اللَّٰهُ مَدَدَ وَرَسَرَه كَوَى او دَدَوَى دَوَارَوَ دَاوَيلَ: رَبَّنَا تَقَبَّلَ مِنَ اَئِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سُورَةُ الْبَقَرَةِ ۚ ۱۲۷) دَى وَايِي: چَى دَوَى دَوَارَوَ دَاكَور جَوَرَوَى تَرَدِي چَى دَدَي پَرَشا وَخَوا رَاوَگَرَحِيدَه او دَوَارَوَ دَاوَيلَه: رَبَّنَا تَقَبَّلَ مِنَ اَئِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سُورَةُ

البقره ۱۲۷ (۱) او بیا یې ويلى دی په نقل کولو سره د عبد الله بن محمد خخه دی نقل کوي د سعید بن جبیر خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه چې دی وايې: کله چې وو په مینځ د ابراهيم کی او د هغه د کوروالاوو کی خه چې وه، نودا راوته د اسماعيل او د هغه د مور سره او د دوی سره بوکه داوبو وه چې په هغه کی او به وی، او دارنګه يې بیان کړي دی تول حدیث (۲) او د احادیث د کلام دابن عباس خخه دی او د موشح خخه دی په مرفوع کولو د بعضو سره. او ګواکی کی چې دا ابن عباس د اسرائیلی خرافاتو خخه را اخیستی وی. او په دی کی دا هم ذکر دی چې په هغه وخت کی اسماعيل ﷺ شیدی رو دونکی ماشوم وو. او په نزد دا هل تورات والا و دی: چې ابراهيم ﷺ ته الله ﷺ امر وکی چې خپل زوی اسماعيل ﷺ سنت کی او د هر چا سره چې خه غلامان او سی تول دی سنت کی نو تول يې سنت کړه او دا وروسته ترتیبیدلو د (۹۹) کالو د عمر د ابراهيم ﷺ خخه، نوو د اسماعيل ﷺ عمر په دی وخت کی (۱۳) کاله، او دا یومثال وو د الله ﷺ د دوی په اهل کی، نودی خخه دا پته لګیږي چې دا کار دی کړي دی په امرِ وجوبی سره. او د دی وجی خخه د علماء و صحیح اقوال دی چې دوی واجب کړي دی دا په هر یوه سړی باندی لکه خنګه چې دامقردی پر خپل ځای.

او دارنګه د اثابت سویدی په حدیث د بخاری کی چې نقل کوي دی دقتیبه بن سعد خخه دی نقل کوي د مغیره بن عبد الرحمن القرشی خخه دی نقل کوي دابی الزناد خخه دی د اعرج خخه او دی نقل کوي دابی هریره خخه دی وايې چې نبی ﷺ فرمایلی دی چې ابراهيم ﷺ سنت کړي وو په (۸۰) کلنی کی په قدم علاقه کی. په دی اسناد کی ددی تابعه داری کړیده عبد الرحمن بن اسحاق دابی الزناد خخه او د دوی تابع دی عجلان چې دی نقل کوي دابی هریره خخه، او راوی ددی عمر بن ابی سلمه دی چې دی نقل کوي دابی هریره خخه، او دا رنګه روایت ذکر کړي دی مسلم دقتیبه خخه چې په بعضو الفاظو کی فرق سره کوي: سنت کړي وو ابراهيم ﷺ په (۸۰) کلنی په قدم کی (۳) او دا قدم هغه الله ده چې په دی باندی يې سنت کړي دی. او د الفظ منافی نه دی چې داد (۸۰) کالو خخه لور وو. لکه خه رنګه چې په حدیث دابی هریره ﷺ کی دا ذکر سوی دی چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی چې ابراهيم ﷺ سنت کړي وو په (۱۲۰) کلنی کی، او د دی خخه وروسته (۸۰) کاله يې نور تیر کړي دی (۴)

(۱). صحيح البخاري: كتاب احاديث الانبياء باب يزفون (۳۳۶۴/۲).

(۲). صحيح البخاري: كتاب احاديث الانبياء باب يزفون (۳۳۶۵/۲).

(۳). صحيح البخاري: كتاب الانبياء کی باب قول الله تعالى (واتخذ الله ابراهيم خليل)، (۳۳۵۲/۲) او په بله طریقه سره په كتاب الاستئذان کی، باب الختان بعد الكبير وتنف الابط (۳۳۶۴/۱) او احمد (۳۴۷/۱) د طریقی د عبد الرازق خخه.

(۴). صحيح البخاري: كتاب الانبياء کی، باب يزفون (۳۳۶۵/۲).

روایت ددی ابن حبان کړی دی. اوپه دی سیاقات کې ذکر د حلالولو اسماعیل الله عليه السلام نه دی ذکر او دا په مقدمات دا براہیم الله عليه السلام کې نه دی ذکر مګر دری واره یو په هغه ئای کې چې هاجره وفات سوی وه او دی واده کړی وو، او بل دا چې دی یې په وړوکوالی کې خه رنګه پریښی وو. لکه خه رنګه چې دا ذکر سوی دی مخکی. تردی چې اسماعیل الله عليه السلام واده وکی تر هغه وخت پوری ابراهیم الله عليه السلام دده دحال خخه نه دی خبرسوی چې دوی په کم حال کې دی، او دا هم ذکرسوی دی چې ده ته به مئکه او بردہ کیدله، او دا هم ویل سوی دی چې دی به پر برافق باندی ددوی خواته ورتلی، نوده به خه رنګه ددوی دحال خخه خبر نه اخستی په دی وخت دضرورت او شدت حاجت کې؟ او ګواکې چې دابعضاً سیاقات چې ذکرسو دا داسرائیلی خرافاتو خخه دی اوپه دی کې دحلالولو قصه نه ده ذکرسوی چې داحلالول پرچا باندی سوی دی، مشهور او اصلاح قول دادی چې داحلالیدل پر اسماعیل الله عليه السلام باندی وه لکه خه رنګه چې په سورۃ الصافات کې ذکرسوی دی.

امتحان دحاللیدو د اسماعیل عليه السلام

الله الله عليه السلام په قرآن کريم کې فرمایلی دی: وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي سَيِّدِيْنَ (٩٩) رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ (١٠٠) فَبَشَّرَنَاهُ بِغُلَامَ حَلِيمَ (١٠١) فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنْيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَأَنْظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتْ أَفْعُلُ مَا ثُوِّمْرُ سَتَجْدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ (١٠٢) فَلَمَّا أَسْلَمَ وَتَلَّهُ لِلْجَنِينَ (١٠٣) وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمَ (٤) قَدْ صَدَقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (١٠٤) إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ (١٠٥) وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ (١٠٧) وَتَرَكَنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (١٠٨) سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ (١٠٩) كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (١١٠) إِنَّهُ مِنْ عِبَادَنَا الْمُؤْمِنِينَ (١١١) وَبَشَّرَنَاهُ يَاسِحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (١١٢) وَبَارَكَنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحَاقَ وَمَنْ ذُرِّيَّتْهُ مُحْسِنٌ وَظَالَمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ (١١٣) سورة الصافات ٩٩ ذکر کړه الله الله عليه السلام دا براہیم الله عليه السلام په باره کې چې کله ده هجرت وکی د خپل کلی خخه، نوده سوال وکی درب خپل خخه چې ده ته یو ولد صالح ورکی، نوالله الله عليه السلام ورته زیری ورکی په یوهونبیمار ماشوم باندی، چې هغه اسماعیل الله عليه السلام دی، ولی چې دا اول هغه سړی دی چې دده د پاره پیدا سوی دی په (٨٢) کلنی کې اوپه دی کې دهیش چا اختلاف نسته چې دا په هغه عمر دا براہیم الله عليه السلام کې پیدا سوی دی، او دی دده اول زوی او اول ټوان وو. او دا قول دا الله الله عليه السلام (فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ) (سورة الصافات ١٠٢) یعنی دا ټوان سو او د خپل پلار په شان په مصالح کې یې کوششونه کول. مجاهد ویلی دی (فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ) یعنی ټوان سو او ولاړی په کار باندی اخته سو لکه خنګه چې یې پلار کول. نو همدارنګه ابراهیم الله عليه السلام خوب ولیدی چې ده ته امروسو چې دا اسماعیل الله عليه السلام حلال کړه، اوپه

حدیث کی دابن عباس خخه مرفوعاً ذکر دی چې: خوب دانبیاوو ﷺ وحی وی (۱) دا ذکر کړی دی عبید بن عمیر هم. او دا امتحان وو دالله ﷺ د طرفه چې داخلپل ګران زوی دالله ﷺ د پاره ذبحه کوي او که نه او دی او س برابر سو په عمر کی، او اول یې ورته دا امر کړی وو چې دی او دده موردا سی ئای ته بوئه چې هغه شر او دښته وی او شنه پکښی نه وی نو په هغه کی ده دالله ﷺ امر پوره کی او مکی ته یې بوتلی او په هغه ئای کی یې پرینسووی او په الله ﷺ باندی یې توکل وکی او په هغه باندی یې وسپاره نوالله ﷺ دوی دواړو ته په دغه شر ئای کی فراخی ورکړه اورزق یې ورلره ورکی ددا سی ئایونو خخه چې ددوی په ګمان کی هم نه وو، وروسته ددی ټولو او امرو خخه الله ﷺ ورته امر دحاللولو ددی وکی نوده په دی کی هم انکار ونه کی او دالله ﷺ په امر پوره کولو کی یې تیزی وکړه. او بیا یې دا خبره خپل زوی ته وکړه ددی دپاره چې په ده باندی دا خبره سپکه سی او زړه یې اطمینان په وکی داسی نه چې په زوره او په قهر سره دی حلال کړی: قالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَأَنْظُرْ مَاذَا تَرَى (سورة الصافات ۱۰۲)، قالَ يَا أَبَتِ افْعُلُ مَا تُؤْمِرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ، نو ورته وویل اسماعیل ﷺ خه امر چې تاته سوی دی هغه پوره کړه او ته به ما پیدا کی د صبر کوونکو خخه او دا وو جواب ددوی دزوی د اسماعیل ﷺ داسی جواب چې د تابع داری وو او دالله ﷺ داطاعت مطابق وو. الله ﷺ فرمایلی دی: فَلَمَّا أَسْلَمَ وَتَلَهُ لِلْجَبَّينِ (سورة الصافات ۱۰۳) ویل سوی دی چې: اسلما، دادواره تسلیم سوہ دالله ﷺ امر ته. او داویل سوی دی چې دلتہ تاخیر او تقدیم دی یعنی تله للجبین، پرمخی یې راوغو حوی. او ویل سوی دی چې دی یې دخت لخوا خخه حلالوی ددی وجی خخه چې دی یې ونه وینی داقول دابن عباس دی او د مجاهد دی او د سعید بن جبیر دی او د قتاده او د ضحاک دی او بعضی وايی چې ددی نورو حیواناتو په شان یې حلال کی چې تندي یې دمزکی سره لکیدلی وو. او چا ویلی دی چې (اسلم) ابراهیم ﷺ تکبیر وکی او اسماعیل ﷺ کلمه د تشهد ویله السدی ویلی دی: چې چاره یې دده پرمی باندی و ګرځوله خوکاری یې کوي. نو په دغه وخت کی ورته دالله ﷺ دخوا خخه او اواز وسو چې (آن یاً ابْرَهِيمُ قَدْ صَدَّقَتْ آلَرُؤْيَاً) (سورة الصافات ۱۰۴) یعنی حاصل سو ستا د تابع داری او د طاعت امتحان، او ستا رات ګ دالله ﷺ دامر دپوره کولو خوا ته او خپل زوی دی قربانی ته ورکی، لکه خنګه چې دی ئان

(۱). صحيح البخاري: كتابالوضوء كي، باب التخفيف فيالوضوء (١٣٨١١)، او په كتاب الاذان کي، بابوضوء الصبيان (٨٥٩ ۱۲) او الطبراني په الكبير کي (١٢٣٠ ۲ ۱۱) او هيشمي په المجمع کي (١٧٧ ۱۶) او روایت ددی طبراني کړي دی دابن عباس خخه چې هغه دخپل استاذ خخه چې عبدالله بن محمد بن ابی مریم دی او دی ضعیف دی او باقی قول صحیح دی.

ورته وارېندی کړي وو، اولکه خنګه چې دی خپل مالونه خپاره کړي دی دمیلمنو دپاره، نو ددی وجو خخه الله ﷺ و فرمایل: إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ (سورة الصافات ١٠٢) یعنی دا امتحان دی بسکاره اوواوضح. او دا قول دا الله ﷺ : وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ (سورة الصافات ١٠٧) یعنی په فديه کې ورکې موږ ده ته په مقابل دزوی دده کې یونز پسه چې سپین وو اوښکرو والاوو اوټړل سوی وو په اغزی داری درختی پوري دشیر په نامه غرکې چې دا په مکه کې یو غردی او دا دجمهورو قول دی او مشهور قول دی نوری ویلی دی په نقل کولو سره دعبد الله بن عثمان بن خیثم خخه دی نقل کوي دسعید بن جبیر خخه دا وو په جنت کې (٤٠) کاله چې بیا راکښته سو ثبیر غرته، او په دی باندی سره وړی وه او دا بن عباس خخه نقل دی چې راکښته سو دوی ته یو پسه دشیر غر خخه چې ده ګه غتني سترګۍ وی اوښکرونې یې هم وه اوواز یې هم کوي نوه ګه یې حلال کې، او عبید بن عمیر ویلی دی چې دایې په هغه مقام کې حلال کې. او په بل روایت کې دا بن عباس خخه نقل دی چې دا دوعلا خخه راغلی وو او بعضو داویلی دی چې دادتیس خخه راغلی وو چې نوم ددی جریر وو، نو دا قول به یا صحیح وی یابه غلط وی پته نه لګیږی. او بیا غالبه داده چې کیدی سی چې دا اکثره نقل سوی وی دا سرائیلی خرافاتو خخه. او په قرآن کې صرف اکتفاء سویده په ذکر دامتحان باندی، او دا ذکرسوی دی چې دزوی په بدله کې ورته الله ﷺ فديه دبل شی ورکړه، او ذکر سوی دی په حدیث کې چې دا پسه وو.

امام احمد ویلی دی دسفیان خخه چې ده نقل کړي دی دمنصور خخه او دی دخپل اکا خخه چې مسافع دی او دی دصفیه بن شیبہ خخه ده ویلی دی چې ماته رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چې مالیدلی دی دپسه بسکرونې چې زه کورته دننه سوم نوزما خخه هیرسو چې زه تاته وايم چې دالیری کړه ولی چې په کورکې هغه شي نه دی پکارکم چې دانسان لموئخ خرابوی (١) سفیان ویلی دی چې داښکرونې تره ګه وخته پوري ددوی په کورکې پراته وه ترکم چې یې دا کور وسوزی. او دارنګه دا بن عباس خخه نقل دی چې دی وايې چې دا سرد پسه زورېند وو په میزاب رحمت پوري تره ګه وخته پوري چې وچ سو اوختم سو. او دا دلیل دی په دی خبری باندی چې ذبیحه اسماعیل ﷺ دی نه بل خوک، ولی چې همدی په مکه کې هغه وخت وسیدی او اسحاق نه وو په مکه کې.

او همدا د قرآن خخه ظاهر معلومېږي، بلکه دا پر نص دی چې ذبیحه دلتہ اسماعیل ﷺ دی، ولی چې دلتہ الله ﷺ اوله قصه ذبیحه ذکر کړیده او بیا بی وروسته ویلی دی: وَبَشَّرَنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ (سورة الصافات ١١٢)، او مستند خبره ده چې داسحاق په باره کې کم

اقوال سوی دی هغه اسرائیلیات دی اوددوی په کتاب کی وروسته ډیر تحریفونه سوی دی. اوددوی په کتاب کی داسی راغلی دی چی ابراهیم الله علیہ السلام ته امرسوی وو چی خپل وحید زوی ذبحه کړه اوپه بله نسخه کی داسی ذکردي چی اسحاق ذبحه کړه نودا ذکر دلفظ داسحاق دادروغ دی اوپه بله نسخه کی بې ورته ويلى دی چی خپل ټوان ذبحه کړه، نو ددی خخه هم داپته لګیږی چی دابراهیم الله علیہ السلام وحید اوټوان زوی اسماعیل الله علیہ السلام وو او اسحاق په هغه وخت کی ورکوتی وو، اودا اسحاق دوی ئکه ذکر کړی دی دوجی دحسد ددوی دعربو سره و ولی چی اسماعیل الله علیہ السلام ابو العرب دی کم چی په حجاز کی اوسيږي چی یودهغه خخه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم دی. اواسحاق الله علیہ السلام دیعقوب الله علیہ السلام پلاردي. اودا اسرائیل دی. چی ددوی نسبت ورتنه کېږي، نودوی دا اراده وکړه چی داشرف په دی باندی جاری کی، نو دالله صلی الله علیه و آله و سلم په کلام کی بې تحریف وکی اوزيادت بې په کی وکی نودوی دومره جاهلان دی چی په دی خبره باندی هم نه پوهیږي چی فضیلت دالله صلی الله علیه و آله و سلم په لاس کی دی هغه چی بې چاته غواړي نوهغه ته بې ورکوي، اوسلفو خخه هم بعضو داخبره کړیده چی دا اسحاق الله علیہ السلام وو، اودا خبره دوی نقل کړیده دکعب الاخبار خخه یادا هل کتابو خخه اوپه دی کی دنبی الله علیہ السلام خخه خه حدیث هم ثابت نه دی چی دهغه دوجی داموره ومنو، اوډظاهر قرآن کریم خخه دانه معلومیږي بلکې دمفهوم خخه اوډعالاقی خخه بې دامعلومیږي چی اسماعیل الله علیہ السلام مراددي، اوڅه بنه استدلال کړی دی ابن کعب القرطی په دی خبره باندی چی دا اسماعیل الله علیہ السلام دی او اسحاق الله علیہ السلام نه دی په قول دالله صلی الله علیه و آله و سلم سره: **فَبَشَّرَنَا هَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ** (سورة هود ۷۱) نو خه رنګه زيری ورکوي اسحاق ته چی دهغه خخه وروسته یعقوب پیدا کېږي.

اوبيا امرکوي په حلالولودده باندی اودي وړوکی دی اومخکی ددی خخه چی یعقوب پیدا سوی وو؟ نوداسي نه سی کيدلي، ولی چی ددی تناقض رائۍ دهغه زيری سره کم بې چی مخکی ورکړي دی. والله اعلم. اوپه دی استدلال دده باندی سهيلی اعتراض کړي دی چی (**فَبَشَّرَنَا هَا بِإِسْحَاقَ**) داجمله تامه ده، اوذاقول: **فَبَشَّرَنَا هَا بِإِسْحَاقَ دَابِلَهْ جَمْلَهْ دَهْ چِي دَزِيرِي** په ئای کی نه رائۍ ده ويلى دی چی داپه عربی کی جائزنه دی چی دا مجرور وي اودده سره دوباره حرف جرنه وي راغلی نوداسي جائزنه دی چی ويل کېږي مررت بزید اوبيا ددی خخه وروسته عمر ويل کېږي، تردی چی ددی خخه وروسته بعمر وویل سی. اوده ويلى دی چی په دی قول کی: **وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ** داممنصب دی په فعل مضمر سره چی تقدیر دعبارت داسی جوړیږي: او موره هبه کړي دی اسحاق الله علیہ السلام ته یعقوب الله علیہ السلام اوپه دی کی کم چی ده ذکر کړي دی نظردي اوشبېه ده په کې. او ترجیح بې دی خبری ته ورکړیده چی ددی خخه مراد اسحاق دی اواسماعیل الله علیہ السلام نه دی مراد، او حجت بې نیولی دی په دی قول سره (**فَلَمَّا** بلغ

معهُ أَسْعَى (سورة الصافات ۱۰۲) ده ويلی دی چې اسماعیل الله نه وو ددوی سره په حال دور وکوالی کی په غر دمکی کی نوده ورسره خنگه سعی وکړه؟ اوپه دی قول کی هم نظر او شبهه ده، ولی چې دانقل سوی دی چې ابراهیم الله به اکثره په براق باندی تلى مکی ته، چې خبر به یې اخستی دخپل زوی او بیرته به تلى. والله اعلم.

نوده ګه چا خخه چې حکایت یې کړی دی چې دا اسحاق دی هغه: کعب الاحبار دی، اوروايت ذکر سوی دی د عمر خخه او د عباس خخه او د علی او ابن مسعود او مسروق او عکرمہ رضي الله عنهما او سعید بن جبیر او مجاهد او عطاء او الشعبي او مقاتل او عبيد بن عمیر او ابی ميسرة او زید بن اسلم او عبد الله بن شفیق او الزهری او قاسم او ابن ابی برده او مکحول او عثمان بن حاضر او السدى او حسن او قناده او ابی الهذیل او ابن سابط رضي الله عنهما خخه، او دا اختیار دابن جریر دی، او دا ددوی خخه دوه روایتونه نقل دی چې دی نقل کوي دابن عباس خخه، خولیکن صحیح روایت ددی او داکترو دادی چې دا اسماعیل مراد دی، او مجاهد او سعید او الشعبي او یوسف بن مهران او عطاء او یوبل غیر معروف چې دابن عباس خخه یې نقل کړی دی داټول وايی چې اسماعیل مراد دی.

اوابن جریر ويلی دی په نقل کولو سره دیونس خخه دی نقل کوي دابن وهب خخه او دی د عمر بن قیس خخه او دی د عطاء بن رباح خخه او دی دابن عباس خخه چې ده ويلی دی: چې په فدیه ورکول سوی اسماعیل دی او یهودیان دا ګمان کوي چې اسحاق دی او دوی دا دروغ وايی^(۱) او دارنګه عبد الله بن امام احمد نقل کوي دخپل پلار خخه چې هغه ويلی دی چې دا اسماعیل مراد دی. اوابن ابی حاتم ويلی دی: چې ما پونتنه وکړه د حاتم خخه، او روایت یې نقل کړی د علی خخه او دابن عمر خخه او دابی هریره خخه، او دابی طفیل خخه او د سعید بن کعب خخه او دابی جعفر محمد بن علی خخه او دابی صالح خخه چې دوی تولو ويلی دی: چې ذبیحه اسماعیل الله دی او د دی حکایت کړی دی البغوى هم دالربع بن انس خخه او دالکلبی خخه او دابی عمرو العلاء خخه. ماویلی دی: چې روایت ذکر سوی دی د معاویه خخه، او د ده خخه دا ذکر سوی دی چې یوسفی نبی الله ته رالی: اوورته یې وویل چې ای حؤیه ددوو ذبیحینو. نورسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و خندل،^(۲) او هم په دی قول باندی تګ کړی دی عمر بن عبد العزیز او محمد بن اسحاق بن یسار او حسن بصری به داویله چې په دی کی هیڅ شک نسته، او دارنګه ويلی دی محمد بن اسحاق د بردیده خخه چې دی نقل کوي

(۱). تاریخ الطبری (۱۱۲۱) راوی ددی حاکم دی چې ذکر کړی یې دی په مستدرک کی (۵۵۵۱۲) اوپه دی باندی یې سکوت اختیار کړی دی.

(۲). راوی ددی حاکم دی په المستدرک کی (۵۵۴۱۲) اوپه دی باندی یې هم سکوت کړی دی. او دارنګه روایت ددی ذکر کړی دی ابن جریر په التاریخ کی (۱۱۲۵).

دسفیان بن فروه الاسلامی خخه او دی نقل کوي دمحمد بن کعب خخه، چي ده دوى ته دا خبره کړي وه چي ده دا خبره دعمر بن عبد العزیز خخه کړي وه او دی خلیفه وو کله چي دی وو په شام کي دده سره یعنی استدلال دده په دی قول باندي وروسته دعصمت خخه: **فَبَشَّرَنَا هَا يَاسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ** (سورة هود ۷۱) نوعمر ورته وویل چي: په دی خبره کي ما تراوسه پوری نظرنه دی کړي او ماته هم داسي بسكاري لکه خه رنګه چي یې ته واېي. اوبيا یې په یوسپی پسی یوسپی ولیپوی چي هغه دده سره په شام کي وو او یهودي وو نونوی مسلمان سوی وو او دا ددوی دعالمانو خخه وو، نودده خخه یې پونښنه وکړه چي: کم زوي دابراهيم ﷺ ذبيحه وو؟ نوده وویل چي زمادی په الله ﷺ باندي قسم وي چي اسماعيل ﷺ دی او یهودو ته ددى خبری علم سته خوهغوي یې دحسد دوجي نه مني چي ددوی دعروبو سره حسد دی او دا فضیلت او شرف دصبر دوی نه غواړي چي دادی ددوی دپاره ثابت سی نودوی ددى خخه انکار کوي او دا کمان ساتی چي اسحاق ﷺ دی ولی چي اسحاق ﷺ ددوی پلار دی. او دا مسئلله موږ ذکر کړیده په خپل تفسیرکی سره دا حادیثو او آثارو. ولله الحمد.

پیدائش داسحاق ﷺ

الله ﷺ دده په باره کي فرمایلی دی: **وَبَشَّرَنَا هَا يَاسْحَاقَ تَبِّيَا مِنَ الصَّالِحِينَ** (١١٢) وَبَارَكَنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ (سورة الصافات ١١٣ ١١٢) او دا زيري دملایکی دخواه سوی وو ابراهيم ﷺ او ساره ته کله چي داملایکی په دوی باندي تيريدلی او د قوم دلوط علاقی ته تللى، ددى دپاره چي دهغوي کورونه تباہ کړي او دوی هلاک کړي دوجي دفسق او فجور ددوی خخه، ددى بیان به په خپل خای کي رائي ان شاء الله تعالى.

الله ﷺ فرمایلی دی: **وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامٌ قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَيْثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيدٍ** (٦٩) **فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيهِمْ لَا تَصْلُ إِلَيْهِ نَكَرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسَلْنَا إِلَى قَوْمٍ لُوطَ** (٧٠) **وَأَمْرَأَهُ قَائِمَةٌ فَصَحَّكَتْ بَشَّرَنَا هَا يَاسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ** (٧١) **فَأَلَّتْ يَا وَيَلَّتِي أَلَّلُدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ** (٧٢) **قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللهِ رَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ** (سورة هود ٧٣ ٧٣). او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: **وَنَبَّهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ** (٥١) **إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مُنْكُمْ وَجَلُونَ** (٥٢) **قَالُوا لَا تَوْجِلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِعُلَامَ عَلِيمٍ** (٥٣) **قَالَ أَبْشِرُتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَنِيَ الْكَبَرُ فَمَ تُبَشِّرُونَ** (٥٤) **قَالُوا بَشَّرَنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَاطِنِينَ** (٥٥) **قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّ إِلَّا الضَّالُّونَ** (سورة الحجر ٥١ ٥٢).

او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: هلْ أَتَكُ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكَرَّمِينَ (٤) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ (٢٥) فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينَ (٢٦) فَقَرَرَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (٢٧) فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشِّرُوهُ بِعِلَامِ عَلِيهِمْ (٢٨) فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ (٢٩) قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكِ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ (سورة الذاريات ٢٤)

(٣٠) الله ﷺ بيان کوي ددي ملائکو. او دادری وه جبريل او ميكائيل او اسرافيل، دوي چي کله راله دا برا هيوم ﷺ کورته نودوي ګمان دمیلمنو پروکی، نودی ورسره معامله دمیلمنو وکړه او دوی ته یې یو ګیلګی حلال کی چې بنه چاغ وو او بنه مال وو دده دمالونو خخه، نوکله یې چې دا ورنټدی کی دوی ته نودوی لاسونه نه ورکښته کړه. او دا ددي وجي خخه چې دملائکو خوراک ته ضرورت نسته نوابرا هيوم ﷺ ته ددوی خخه بيره محسوسه سوه: وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا تَخَفْ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِ قَوْمٌ لُوطٌ (سورة هود ٧٠) يعني موږ ددوی دهلاکت دپاره رالیبل سوی یو. نودوی په دغه وخت ساره ته زيري ورکي. او دا ولاړه وه دمیلمنو سرته لکه خه رنګه چې داعادت په عربو کې وو نوکله چې دی وخذل په دی زيري باندی نو الله ﷺ ورته وفرمايل: فَبَشَّرَنَا هَا يَإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (سورة هود ٧١) يعني زيري ورکي فرشتو دی ته په دی خبره سره: فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ (سورة الذاريات ٢٩) (فَصَكَّتْ وَجْهَهَا) (سورة الذاريات ٢٩) يعني داسۍ ډول یې وکۍ لکه خنګه چې یې بسحی دتعجب په وخت کې کوي: يَا وَيَلَى اللَّهُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِيٌ شَيْخًا (سورة هود ٢٧) يعني خه رنګه به زه وزيربوم بچې اوحال دا چې زه خوبودی یم او دازما خاوند بوهادی؟ نودا هيرانه سوه دی خبری ته چې په دی عمرکی او په دی حال کی داسۍ خبره واقعی دتعجب خبره ده. نوددي وجي خخه فرشتو ورته وویل چې: إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (٧٢) قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (سورة هود ٨٢).

او دارنگه تعجب وکۍ ابراهيم ﷺ په زيري ورکولو سره لور پريل زيري ساره ته او دپاره دمضبوطيدو دزره دساره او دپاره دخوشحالولو دساره: قَالَ أَبْشِرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَنِيَ الْكَبَرُ فَبِمَ ثَبَشَرُونَ (٤) قَالُوا بَشَّرَنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ (سورة الحجر ٥٥) په تاكید سره یې بيان کړه ورته دا خبره او قراری یې ورلره ورکي په دی باندی، نوددواړو زيري یې ورکي (بِعْلِمٌ عَلِيهِمْ) (سورة الحجر ٥٣) او داغلام عليم اسحاق ﷺ دی ورور د اسماعيل ﷺ او دا رنګه الله دده صفت کړي دی په وعدو سره دصدق او په صبر سره، او دارنگه یې په بل آيت کې ذکر کړي دی: فَبَشَّرَنَا هَا يَإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ او دا هغه دی چې په دی سره

استدلال کړي دی محمدبن کعب القرضی اوغیر دده خخه په دی باندی چې ذبیحه اسماعیل اللہ علیه السلام ذبح کول جائز نه دی وروسته دزیری خخه په وجود دده باندی اوپه وجود دده دزوی باندی. اوپه نزد داخل كتابو دوی ته ابراهیم اللہ علیه السلام يو سورسوی ګیلګی اودمکی ډوډی اوغوری اوشیدی راوری وي اودوی هغه خورلی دی. نودا قول محض غلط دی اوډایې ويلى دی چې ده کتل چې دوی خوراک کوي اودا ډوډی به په هواكی ختمidle. اوپه نزد ددوی الله علیه السلام ابراهیم اللہ علیه السلام ته وفرمايل: هرڅه چې ساراده ستانبئه نو ددي نوم سارا نه ده بلکې ساره ده اوژه تاته په دی کې برکت اچوم اوددی خخه تاته بچې درکوم، اوپه دی زوی کې به دی هم برکت اچوم نوددي به ډلی ډلی نسلونه ګرځی اوددی نسل به اکثره بادشاھان وي اوغت خلګ به وي، نواابراهیم اللہ علیه السلام پرسجده پريوتې. اووی خنده اوډخان سره يې دا وویل: آیاد (۱۰۰) کالو خخه وروسته به زما دابچۍ پیدا کیږي؟ اویا يې داسی وویل چې داساره به بچې راوری اودهغې عمر (۹۰) کالو ته رسیدلی دی. اوذاقول دالله علیه السلام : فَبَشَّرَنَا هَا يَأْسَحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (سورة هود ۷۱) دادلیل دی په دی خبری باندی چې دا اوريدل چې ددی زوی اسحاق به پیداکیږي، اوبيابه دهغه خخه وروسته یعقوب پیداکیږي. یعنی دادواره به پیداکیږي دده په ژوندون کې ددی دپاره چې ددی سترګي په يخې سې، اوذکر کول دیعقوب په ټول نسل داسحاق اللہ علیه السلام کې دادلات کوي په خصوصيت دده باندی اوفائدي دده باندی اوددی تعین يې ځکه وکي چې اسحاق اللہ علیه السلام او دهغه مور دواړه به خوشحالی کوي دده په پیدائش باندی لکه ځنګه چې دده مور په پیدائش دزوی باندی خوشحالی کړي وه.

اودارنګه الله علیه السلام فرمایلی دی: وَهَبَّنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًا هَدَيْنَا وَنُؤْحَى هَدَيْنَا (سورة الانعام ۱۸۴). اودارنګه الله علیه السلام فرمایلی دی: فَلَمَّا اعْتَزَّ لَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ وَهَبَّنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ (سورة مریم ۴۹) اوذاخبره به انشاء الله تعالی قوى اواصح وي چې مراد دده خخه اسماعیل اللہ علیه السلام دی، اوددی تائید دهغه حدیث خخه هم ثابتېږي چې روایت يې کړي دی سليمان بن مهران الاعمش دابراهیم بن یزید التیمی خخه دی نقل کوي دخپل پلار خخه دی نقل کوي دابې ذر خخه دی واېي چې ماویل: ای رسول الله علیه السلام اول جمات کم یوجوړ سوی دی؟ نو نبی اللہ علیه السلام وفرمايل چې: مسجد الحرام: نوبیا ورڅخه ماپونښنه وکړه چې بیا ورپسی کم جمات جوړ سویدی نونبی اللہ علیه السلام وفرمايل چې: مسجد الاقصی: نوبیا ورڅخه ماپونښنه وکړه چې ددی دواړو په مینځ کې خومره وخت فرق دی، نونبی اللہ علیه السلام وفرمايل چې: (۴۰) کاله نو بیا ورڅخه ماپونښنه وکړه چې ورپسی کم مسجد جوړ سوپدی؟ نونبی اللہ علیه السلام وفرمايل چې بیاچې په کم ئای کې لمونځ درته رالی اوکوي يې نوهم هلته لمونځ کوه دغه ئای ستا

دپاره مسجد دی (۱) اوپه نزد داھل کتابو، یعقوب ﷺ مخکنی هغه سړی دی چې مسجد الاقصى بې جوړکړي وو، اودا مسجد دایلیا دی په بیت المقدس کې الله ﷺ دی ورلره شرافت ورکړي. نووینا په دی قول سره جوړول دی یعقوب ﷺ مسجد الاقصى لره داوروسته دی ترجوړولو دابراہیم ﷺ او اسماعیل ﷺ مسجد الحرام لره په موډه د (۴۰) کالو سره.

او جوړول ددی وو وروسته دېیدائش د اسحاق ﷺ خخه، ولی چې ابراہیم ﷺ چې کله دعا وکړه، نوده په خپله دعا کې وویل لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ أَمَّا وَاجْنِبِيْ وَبَنِيْ أَنْ تَعْبُدَ الْأَصْنَامَ (۳۵) ربِّ إِنْهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبَعَّنِي فَإِنَّهُ مِنِي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (۳۶) رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحْرَمَ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْنِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِّنَ الشَّمَراتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (۳۷) رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا تُخْفِي وَمَا تُعْلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ (۳۸) الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكَبِيرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ (۳۹) ربِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةَ وَمَنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقْبِلُ دُعَاءَ (۴۰) رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ (سورة ابراہیم ۱۳۵) او هغه چې ذکردي په حدیث کې چې سلیمان بن داود ﷺ کله بې چې جوړوی بیت المقدس نو دالله ﷺ خخه بې دری سوالونه وکړه په دی قول سره: ربِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَتَبَغِي لَأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَابُ (سورة ص ۳۵) او دا مرد دده په قیصی کې ذکر کوو. نومراد ددی خخه به تجدید اونوی کول ددی دعمارت وي لکه خنګه چې مخکی ذکرسوه چې ددی دواړو ترمینځ (۴۰) کاله تیرسوی دی، او دا چاهم نه دی ویلی چې دسلیمان ﷺ او دابراہیم ﷺ په منځ کې (۴۰) کاله تیرسوی دی، دابن حبان خخه چې په هغه په خپل تقاسیم کې داویلی دی. او دا قول موافق نه دی.

بیان دجوړولو دخانه کعبی

په قرآن کريم کې الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِذْ بَوَأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِي لِلطَّافِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكْعَ السُّجُودِ (۲۶) وَأَذْنَ فِي النَّاسِ بِالْحَجَّ يَاتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجْ عَمِيقٍ (سورة الحج ۲۷ ۱۲۲) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِكَةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ (۹۶) فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ أَمَّا وَلَهُ

(۱). صحیح البخاری: کتاب الانباء کې باب (۱۰) (۳۳۶۲ ۱۲) او باب (ووهينا لداود سلیمان نعم العبدانه او با) (۱۲) (۳۴۲۵) او مسلم په کتاب المساجد و مواضع الصلاة کې (۲۱۵) او النسايې په کتاب المساجد کې، باب ذکر ای مسجد وضع اولاً (۲۸۹ ۱۲) او ابن ماجه په کتاب المساجد والجماعات کې، باب ای مسجد وضع اولاً (۷۵۳ ۱۱).

عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مِنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (سورة آل عمران ٩٦) او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِذْ أَبْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلَمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمَنْ ذُرِّيَّنِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ (١٢٤) وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمَّا وَآتَحْدُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلَّى وَعَهْدَنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهَّرَا بَيْتَنَا لِلطَّافِئِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكْعَعَ السُّجُودَ (١٢٥) وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمَ رَبِّي أَجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمَنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الشَّمَراتِ مَنْ أَمَّنَ مِنْهُمْ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأَمْتَعْهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرْهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ وَبَئْسَ الْمَصِيرُ (١٢٦) وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (١٢٧) رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمَنْ ذُرِّيَّنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرَنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ (١٢٨) رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتَلَوُ عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيَعْلَمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَبِرْ كَيْهُمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (سورة البقره ١٢٤-١٢٩).

ذکر کوی الله ﷺ دلته دخپل بنده او رسول او خلیل چې امام دی دېره یزگارانو او پلار دی دانبیاوو ابراهیم ﷺ چې ده جوره کړه خانه کعبه چې داولنی مسجد دی چې جورسوی دی دعام خلکو دپاره، چې داخلګ په دی کې دالله ﷺ عبادت وکۍ، اوالله ﷺ دخان دپاره مکان جوره کې چې الله ﷺ ته خوک قربت حاصلوی نودی ځای ته دی ئان رسوی او خلکو ته یې بلنه وکړه دی ځای ته چې دلته دی راټولیږي، او دارنگه موږ روایت نقل کړي دی دامیر المونین علی بن ابی طالب خخه او داسی نورو خخه چې الله ﷺ ده ته درابلنی دعوت ورکړي دی په وحی سره، او داموهم ذکر کړي دی چې دا بالکل دبیت المعمور په سیده کې جوره سوی دی په دی حیثیت سره چې که دابیت المعمو راولویږي نو په دی باندی به دلوره خخه راولویږي. او هم دارنگه دا وارو آسمانونو عبادت ګاهانی ددی په سیده کې دی، لکه خنګه چې بعضو سلفو دا خبره کړیده: چې په هرآسمان کې یو عبادت خانه ده ده ګډو مخلوقاتو دپاره چې هغوي په کې دالله ﷺ عبادت کوی او هغه په شان دکعبه ده لکه خه رنګه چې دمزکی والا و دپاره ده. نوامر وکۍ الله ﷺ ابراهیم ﷺ ته چې یوکور دی په مئکه کې هم داسی جورکې چې په هغه کې مزکی والا عبادت کوی اوالله ﷺ ورته هغه برابر ځای هم وروښوی کم چې ده ګډو ورځی خخه متعین وو چې دکمی ورځی خخه آسمان او مئکه پیدا سوی دی، لکه خنګه چې داثابت سوی دی په صحیحینو کې: چې دا ځای حرم ګرځولی دی الله ﷺ ده ګډو ورځی را ایسی چې په کمه ورڅي دا آسمانونه او مزکی پیدا کړي نو دا مئکه حرامه ده په حرمت دالله ﷺ سره ترورځی دقیماته پوری او دانه دی ثابت دنبی ﷺ خخه چې خانه کعبه مخکی دا براہیم ﷺ خخه وو او که نه.

(۱) اوبعضو تمسمک کړي دی په دی قول باندی (مَكَانَ الْبَيْتِ) نوداپه دی خبره باندی دلالت نه کوي چې دامخکي وو بلکي داپه علم دالله کي دمخکي خخه ثابت وو، اوتعظيم ددي ئاي دانبياو سره وو دوخت دآدم ﷺ خخه تروخت دابراهيم ﷺ پوري. اومخکي مورډ دا خبره ذكرکريده چې آدم ﷺ په دی ئاي باندی یوګنبده جوره کړي وه، اوملائکي ده ته ويلی ووه: چې مورډ: طواف کړي دی (۴۰) ورځي خوليکن داتولی خبری داسرائيلى روایاتو خخه نقل دی اومخکي موداويلى دی چې ددى خبری تصدق نه سى کيدى اونه ورته دروغ ويل کېږي نوپه دی باندی دليل نه نیول کېږي، مګر هغه چې هغه ته حق مردود ويلی دی نوهغه ردول کېږي.

اودارنګه الله ﷺ فرمایلى دی: إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَذِي بَيْكَةً مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ (سورة آل عمران ۹۶) يعني اول هغه کور چې وضع سوی دی دپاره دبركت اوهدایت دخلګو په بکه کي دامحل دکعبې دی، (فِيهِ ءَايَتُ بَيْنَتُ) (سورة آل عمران ۹۷) يعني چې بناددي ابراهيم الخليل کړي دی چې پلار دېغمبر انو دی اوダメام دېرهيز ګارانودي، هغه چې په ده پوري اقتداء کول کېږي اودده په سنت پوري تمسمک کېږي. نوددي وجي خخه ويل سوی دی (مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ) (سورة آل عمران ۹۷) يعني هغه ډبره چې په هغه باندی به ابراهيم ﷺ دريدی اوخانه کعبه به یې جوروله کله چې دده ترقامت خانه کعبه لوره سوه نوزوی ورلره داډبره کښېښووله چې هغه تر نن ورڅ پوري سته. لکه خنګه چې دا ذکر سوی دی په حدیث دابن عباس کي چې اوبد حدیث دی. اوداډبره په خانه کعبې پوري پیوسته وه دهغه وخت خخه تر خلافت پوري دعمربن الخطاب نوده ورڅخه دابيا لې راليرى کړه، ددى دپاره چې تکلیف نه وي طواف کونکو ته دوجي دهغه خلګو خخه چې هغه ددى خواته لمونځ کوي اوذاکار عمربن الخطاب په خپله خوبنې کړي دی، ولی چې ده به په اکشرو کارونو کي دالله ﷺ سره موافقت کوي، یوددي خخه داقول دی دده رسول الله ﷺ ته چې که مورډ ددي ابراهيم ﷺ ددى ئاي خخه مصلی يعني ئاي دلمونځ جورکو نوبنې به وي، نوپه دغه وخت کي الله ﷺ دا آيت نازل کي: وَاتَّخَذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلَّى (۲) (سورة البقره ۱۲۵) اواثار دېښو دابراهيم ﷺ باقۍ وه تراول وخت داسلام پوري. يعني دده دېښو پل په دی ډبره کي جور سوی وو بغير دچپلکو خخه هم داسې. نوددي وجي خخه الله ﷺ فرمایلى دی: وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ (سورة البقره ۱۲۷) يعني په حال کي ددى دجورولو:

(۱). صحيح البخاري: كتاب جزاء الصيد، باب لايحل القتال بمكه (۱۸۳۴ ۱۴) او مسلم په كتاب الحج کي باب تحريم مکه وتحريم صیدها وخلاها وشجرها ولقتطها (۱۲۳۱۹) دحدیث دابن عباس خخه.

(۲). صحيح البخاري، كتاب التفسير، سورة البقرة، باب قوله: وَاتَّخَذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلَّى، ۴۴۸۳۸ او احمد ۲۴۱۱.

رَبَّنَا تَقْبَلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سورة البقرة ١٢٧) نودا دواړه په مقصد داخلاص او اطاعت دالله ﷺ سره اخته وه اودوی دواړه دالله ﷺ خخه داسوال کوي چې سمیع او علیم ذات دی چې ددوی خخه داعمل قبول کي: رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتَنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ (سورة البقرة ١٢٨) مقصدی خبره داده چې ابراهیم ﷺ جورکي اشرف جماعت په اشرف ځای، په داسی ځای کي چې هیڅ قسم درختي بوټي نسته، او دعايې وکړه ددوی دا هل دپاره دبرکت، او ددی چې دوي ته ورکوي په رزق کي ميوی دهرځای خخه سره ددي چې او به او درختي او ميوی نسته، او دا دعايې هم وکړه چې دا ځای دی دامن او فراخی او ګرځئي.

نوالله ﷺ فرمایلی دی: أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيُتَحَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ (سورة العنكبوت ٢٧) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: أَوْلَمْ تُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجْبِي إِلَيْهِ شَمَراتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنِنَا (سورة القصص ٥٧) او دالله ﷺ خخه یې داسوال وکۍ چې په دوي کي دی رسول راولیږی هم ددوی خخه، یعنی ددوی دجنس خخه، او ددوی په ژبه باندی چې بليغه او فصيحه عربي وايې. ددوی دپاره یې دواړه قسمه دعا وکړه هم ددنيا دپاره او هم دآخرت دپاره. او دارنګه الله ﷺ دده دادعا قبوله کړه او په دوي کي یې هم ددوی دجنس خخه پیغمبر راولیږی او په ده باندی یې نبوت او رسالت دواړه ختم کړه او پوره دین یې په کامله طريقي سره ورکي چې ددي خخه مخکي یو قوم ته هم داسی نه وو ورکول سوي، او عام یې کي ددوی دعوت ټولی مزکي والاته سره ددي چې ژبي او جنسونه مختلف وه، په ټولو ځایونوکي چې پروچه دی او پرلنډه دی ټولوته ترقیامت دورخی پوري، او دا وو دده دخصائصو خخه په منځ ټولو انبياوو کي، په شرافت دده په خپل نفس کي او په پوره والي ده ځه چې ده ته ورکول سوي وو درسالت خخه، او په شرافت ده ځای دده باندی او په شرافت دفاصاحت دده باندی وو او په کمال دشفقت دده پرخپل امت باندی، او په مهرباني او لطف دده باندی نوددي وجي خخه ابراهيم ﷺ مستحق ددي و ګرزيدی چې په لوړو درجو دآسمان کي واوسول سی او مقام ورکول سی چې ده دمزکي والاوو دپاره کعبه جوره کړه په مقابل دبيت المعمور کي هغه چې کعبه ده دا ووم آسمان والاوو چې یوه ملايکه ورباندي یووار طواف وکۍ نو هغه ته دوباره ترقیامته لمبر نه ورکول کېږي دطواف او هره ورڅ هلته (٧٠٠) ملايکي طواف کوي، او صفت او کيفيت دجورولو دخانه کعبی موب په تفسيرونو کي ذکر کړي دی، او هغه چې خه اثار او اخبار ذکرسوی دی په دی باره کي، نو خوک چې غواړي نومراجعيه دی ورته وکۍ. نوددي وجي خخه السدى ويلی دی: کله چې امر وکي الله

ابراهیم الله عليه السلام ته اوسماعیل الله عليه السلام ته چی داکور جوړکی نوده ته پته نه وه چی دا په کم حای کی جوړکی، تردی چی ولیبله الله الله عليه السلام هوا چه نوم یې (الخجوج وو) دوى ته چی ددی دوه وزره وه اویو سریې وو په شکل دمار باندی نودوی ته یې جارو کړی هغه حای دخانه کعبی چی داول خخه یې تاسیس سوی وو، نودوی شروع سوہ چی کیندل یې بنیادونه اوینیادونه یې کښیښوول، اوډاپه هغه وخت کی کله چی الله الله عليه السلام وفرمايل: وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ (سوره الحج ۲۲) نوکله چی دوى هغه بنیادونه پوره کړه اورکن ته را اورسیده نوابراهم الله عليه السلام اسماعیل الله عليه السلام ته وویل چی ای ځویه یوه بنه ډبره را وړه چی دلته یې کښیږدم. نوده ورته وویل چی ای پلاړه زما زه ستړی یم نو په دی خبره باندی دی ولاړی. نوجبریل دهند خخه را حجر اسود را وړی، او داوو په شان دیاقوتو سپینو اودا آدم الله عليه السلام دخان سره دجنت خخه را کښته کړی وو نودا دخلګو دکناهونو دوجی توره سوہ، نواسماعیل الله عليه السلام ورته ډبره را وړله نودا حجر اسود یې ولیدی په رکن کی نوپلار ته یې وویل چی: ای زماپلاره دادرته چا را وړی؟ نوورته یې وویل چی: داهغه چارا وړی چی ستا خخه ډیر چابک دی. نوداخانه کعبه یې جوړولوه اودا دعا یې کوله: رَبَّنَا تَقْبَلْ مِنَ إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سوره البقره ۱۲۷).

او ذکر کړی دی ابن ابی حاتم چی دایې دپنځو غرونو خخه جوړه کړی وه، او ذو القرنین چی دټولی مزکی بادشاه وو پر دوی باندی تیریدی او دوی دواړو داخانه کعبه جوړوله نو پوښته یې ورڅخه وکړه چی تاسی ته چا امرکړی دی ددی په جوړولو باندی نوده ابراهم الله عليه السلام ورته وویل چی موږ ته الله الله عليه السلام امرکړی دی ددی په جوړولو باندی، نودی ذو القرنین ورته وویل چی ستاسره خه ثبوت دی په دی خبره باندی نوده ورته پنځه پسونه په ګواهی کی پیش کړه نوبیا یې خبره ومنله او تصدیق یې ددوی وکی. او ازرقی داویلی دی چی: دی ذو القرنین ددی ابراهم الله عليه السلام سره په دی خای کی طواف کوي. او دا کعبه په جوړولو دابراهم الله عليه السلام سره ډیړه اوږده وه او بیا قریشو دا کوچنی کړه دشمال دخوا خخه کم چی دشام خوا ته نزدی وه په هغه صورت چی په کم باندی نن ورڅ ده. او په صحیحینو کی دحدیث دمالک خخه چی نقل یې کړی دی دابن شهاب خخه دی نقل کوي دسالم خخه چی خبر ورکړی دی عبدالله بن محمد بن ابی بکر دابن عمر خخه چی هغه نقل کوي دعائشہ رضی اللہ عنہا خخه چی رسول الله صلی اللہ علیہ وسالم فرمایلی دی: ایاته نه وینی چی ستاقوم چی کله کعبه جوړوله نودابراهم الله عليه السلام دبنیادونو خخه یې کمه کړی وه؟ نوما وویل چی ای دالله رسوله صلی اللہ علیہ وسالم: ته نه غواړی چی دابیرته په هغه شکل باندی دوباره جوړه کړی؟ نونبی صلی اللہ علیہ وسالم وفرمايل چی: که چېږی ستا دقوم په باره دکفر کی خبری نه واي نومابه او س په هغه شکل جوړه کړی واي، او په بل روایت کی داسی ذکر دی چی که چېږی ستا دقوم وینانه واي په باره دکفر کی یا دجالیت کی نومابه دکعبی

خزانه خلگو ته په خیرات کي ورکړي واي اوددی دروازه به می په مئکه کي جوړه کړي واي، او حجر اسود به می په کي اينسي وي.^(۱)

اودارنګه بناء ددي سوي ده دابن الزيير په ورځوکي په هغه شکل چې ورته نبی ﷺ اشاره کړي وه هغه چې ورته خبر ورکړي وو خاله دده عائشه رضي الله عنها ددي شکل، کله چې دی شهيد کي الحجاج په کال (۳۷) باندي نوعبد الملك ته يې داوليکله ددي په باره کي چې داکار يې دخان خخه دی کړي، نوامريې وکي په بيرته راتلو په هغه شکل باندي چې په کم شکل باندي اول وه نوهغه ديوال چې دشام خوا ته وو هغه يې مات کي او دهغه ډبرۍ يې کعبې ته دنه کړي او حجر اسود يې دبندی را وايسټي اوددی دروازه يې بیالوره کړه کم چې شرقی خوا ته وه او کمه دروازه چې مغرب خوا ته وه هغه يې ليری کړه لکه خه رنګه چې ترنن ورځي پوري ده، بیاچې کله دوي ته داخبره ورسیده چې دا ابن الزيير دعائشی رضي الله عنها په خبره باندي کړیده کله چې ورلره هغې خبر ورکې نودوي بیا پښيمانه سوه په هغه کارچې يې وکي، او افسوس يې وکي چې په هغه شکل يې پرېښې واي، بیاچې کله دالمهدی بن المنصور دور وو نومالک بن انس ورته مشوره ورکړه چې دا واپس جوړه کې په هغه شکل او صورت په کم شکل او صورت چې ابن الزيير جوړه کړي وه. نو ده وویل چې زه بیږیږم چې ددي خخه بادشاھان لوبه جوړه نه کړي، یعنی کله به چې کم يو بادشاھ راخي نوهغه يې چې په کم شکل غواړي نو په هم هغه شکل به يې جوروی، نو خبره پر هغه ئاي پاته سوه چې پر کم باندي نن خانه کعبه ده. یعنی دهغه دجالهليت شکل يې پاته سو.

ثناء الله ﷺ او رسول الله ﷺ په ابراهيم ﷺ باندي

الله ﷺ فرمایلی دی: **وَإِذْ أَبْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلَمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَاماً قَالَ وَمَنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ** (سورة البقرة ۱۲۴) (۱). کله چې ده پوري کړه هغه چې الله ﷺ ورته امرپه کړي وو دهغه غټيو تکاليفو خخه، نووی ګرڅول دی امام دخلگو دپاره چې دده په لاره باندي قول خلګ اقتداء کوي او دده پیروی به کوي. او ده سوال وکي دا الله ﷺ خخه چې دا امامتیا دی په سبب دده باندي متصل او باقی دی وی دده په نسل کي، نودا سوال ورلره الله ﷺ قبول کي او دا امامتیا يې دده په نسل کي باقی پاته کړه، او خاص يې کړه دده په نسل پوري علماء هغه چې عاملين دی.

(۱). صحيح البخاري: كتاب التفسير، سورة البقرة، باب قول الله تعالى (واذ يرفع ابراهيم القواعد من البيت) ۱۸، او مسلم په كتاب الحج کي، باب مقض الكعبه وبنائيها (۱۹) ۸۸، او مالک په موطاکي كتاب الحج، باب ماجاء في بناء الكعبه (۱۲) ۱۰۴، او احمد (۱۷۷) ۱۱۳، او النسايي كتاب المنساك . باب بناء الكعبه (۱۵) ۲۹۰، او الترمذى كتاب الحج، باب ماجاء في كسر الكعبه (۱۳) ۸۷۵.

لکه خه رنگه چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ التُّبُّوَةَ وَالْكِتَابَ وَأَتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمَنِ الصَّالِحِينَ (سورة العنكبوت ٢٧) او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلٍ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَأْوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ تَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (٨٤) وَزَكَرِيَاً وَيَحْيَى وَعَيْسَى وَإِلْيَاسَ كُلًّا مِنِ الصَّالِحِينَ (٨٥) وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُؤْنِسَ وَلُوطًا وَكُلًا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ (٨٦) وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْرَانِهِمْ وَاجْتَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطِ مُسْتَقِيمٍ (سورة الانعام ١٨٤) نو پس ضمير په دی قول دالله ﷺ کی (وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ) داراجع دی ابراهیم ﷺ ته بناء پر قول مشهور، اولو ط ته که خه هم دی دده نسل خخه نه دی او غالباً داخل سوی دی او چا دا احتمال ذکر کړی دی چې داضمیر راجع دی نوح ﷺ ته لکه رنگه چې داموږ بیان کړی ده ده ګه په قصه کې. والله اعلم. او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا التُّبُّوَةَ وَالْكِتَابَ (سورة الحديد ٢٦) نو هرييو کتاب وروسته دنوح ﷺ خخه دده په نسل کې پیغمبر ته نازل سوی دی نودا دده یو خصوصیت دی چې دده خخه جلاکیدی نه سی. او داددی وجو خخه چې دده دوه ځامن سوی وه دڅل ملا خخه او دواړه هلکان وه: اسماعیل دهاجری خخه، او اسحاق دساره خخه، او ددی خخه بیا یعقوب ﷺ پیدا سوی دی چې هغه اسرائیل وو چې هغه ته ده ګه دټول قوم نسبت کېږي، نو په ده کې نبوت وو او په سو داسی حد ته ورسیدی چې تعدادې دشمار خخه زیات دی صرف هغه ذات ته یې پته سته کم چې رالیبلی دی اور سالت یې ورکړی دی تردی چې ختم سوی دی په عیسیٰ ابن مریم باندی دبني اسرائیل خخه. او هرڅه چې اسماعیل ﷺ دی نو دا وو دعروبو خخه په اختلاف دقیلې سره، لکه خه رنگه چې به دا وروسته ذکر کړو انشاء الله تعالى، او نسته په نسل دده کې نبی اور رسول ماسوا ده ګه خخه چې په هغه باندی نبوت ختم سوی دی او فخر دبنو آدم دی چې محمد رسول الله ﷺ بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم القرشی، المکی او بیا المدنی دی دالله ﷺ درود اور حمت دی وی په ده باندی، نو دده په شجره کې ماسوا دده خخه بل پیغمبر نسته . او دا داسی سردار دی چې مخکنیو او آخرنیو دده غبطه کړی ده. او خه رنگه چې په صحیح مسلم کې ثابت دی چې نبی ﷺ فرمایلی دی: چې زه به ودریبم په داسی ځای باندی چې ده ګه ځای رغبت به هريو کوي تردی چې ابراهیم ﷺ هم، نو دا خبره دنبی ﷺ دلالت کوي پر دی باندی چې ابراهیم ﷺ افضل المخلوقات دی وروسته دنبی ﷺ خخه په نزد دمخلوقاتو، په دی دنیا کې هم او په آخرت کې هم.

او دارنگه روایت ذکر کړی دی بخاری چې نقل کوي دعثمان بن ابی شیبہ خخه دی دجرير

خخه اودى دمنصور خخه اودى دمنھال خخه اودى دسعید بن جبیر خخه اودى دابن عباس
 خخه دى وايى چى وو رسول اللہ ﷺ چى تعوذ يې كوي په حسن او حسین باندى او دايىپى
 فرمایل چى ستاسى په پلار باندى اسماعيل او اسحاق تعوذ كړى دى: اعوذ بكلمات الله
 التامه، من كل شيطان وهامة، ومن كل عين لامة (١)

اور وایت کری دی اهل السنن دحدپت دمنصور خخه هم په دی قول سره.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنِ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَاتِينَكَ سَعِيًّا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ سُورَةُ الْبَقْرَةِ ۚ (٢٦٠) ذِكْرِ كَبِيرٍ دِي مَفْسِيرِينُو دَدِي سُوالِ دِيَپَارَهْ هِيرِ اسْبَابِ موْبِيِي دَلْتَهِ مَخْتَصِرِ ذِكْرِ كَوْوَ اوْپَهِ تَفْسِيرِ كَيْ مُوبِهِ پُورَهِ طَرِيقِي سَرَهِ وَضَاحَتِ كَبِيرِ دِي حَاصِلَهِ خَبَرَهِ دَادِهِ چَيِ اللَّهُ ۝ دَدِي سُوالِ اجْبَاتِ وَكَيِ، اوْدَهِ تَهِ بَيِ امْرُوكِي چَيِ خَلُورِ مَرْغَىِ رَاوِنِيسِهِ اوْ خَيْرِيِ كَرَهِ هَغَهِ اوْتَوْتَهِ بَيِ كَرَهِ اوْ دَدَوِيِ تَهُولِ اندَامُونَهِ دِيَوَبَلِ سَرَهِ گَهْ وَكَرَهِ اوْبِيَا دَدِي هَرَهِ تَوْتَهِ پَرِ جَلَاجَلَا غَرْبَانِدِيِ كَبَنِيَبِنِرِبَدَهِ، اوْبِيَاوَرَتَهِ تَهِ دَالَّهُ ۝ پَهِ امْرُسَرَهِ اوْازِ وَكَرَهِ نَوْدَابَهِ تَاتَهِ رَاسِيِ، نُوكَلَهِ چَيِ دَهِ دَاكَارُوكِيِ اوْبِيَايِيِ وَرَتَهِ اوْازِ وَكَيِ وَرَتَهِ رَالَهِ اوْهَرَهِ تَوْتَهِ خَپَلِ خَپَلِ ئَحَىِ تَهِ وَرَلَهِ اوْپَهِ خَپَلِ ئَحَىِ كَيِ رَالَهِ اوْمَرْغَىِ وَرَخَخَهِ جَوَرَهِ سَوَهِ، اوْدَهِ كَتَلِ دَالَّهُ ۝ هَغَهِ قَدْرَتِ تَهِ چَيِ يُوشَىِ تَهِ وَوَايِيِ چَيِ سَهِ نُوبِيَا سَوَىِ وَيِ، نَوْدَامَرْغَىِ دَهِ تَهِ پَهِ الْوَتَلُوِ سَرَهِ رَالَىِ چَيِ دَهِ تَهِ بَنَهِ بَنِكَارَهِ سَىِ دَاخِبَرَهِ. اوْبَعْضُو دَاوِيلِيِ دِيِ چَيِ دَهِ تَهِ امْرُسَوَىِ وَوِ چَيِ دَهْرِيَوِ سَرَهِ دَهْئَانِ سَرَهِ پَهِ لَاسِ كَيِ وَنِيسَهِ نُوهَرَهِ مَرْغَىِ بَهِ دَهِ تَهِ رَاتَلَهِ اوْخَپَلِ سَرَبَهِ وَرَسَرَهِ يَوْئَهِيِ كَيِدِيِ اوْبِيَايَهِ الْوَتَهِ. اوْبَراَهِيمُ ۝ دَالَّهُ ۝ پَهِ قَدْرَتِ بَانَدِيِ يَقِينِ وَوِ چَيِ هَغَهِ مَرَهِ كَوْلِ اوْزُونِدِيِ كَوْلِ كَوْيِ خَوْدَا دَهِ خَوْبِنَوَلَهِ چَيِ دَاَپَهِ خَپَلِ سَتَرَگَوِ سَرَهِ وَگُورَىِ اوْدَعَلَمِ يَقِينِ خَخَهِ عَيْنِ الْيَقِينِ تَهِ خَبَرَهِ وَرَسِيرِيِ. نَوَالَّهُ ۝ دَدَهِ دَاسَوَالِ قَبُولِ كَيِ اوْدَهِ تَهِ بَيِ هَغَهِ كَارِ وَرَوْبِنِسُوِيِ.

او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: يا أَهْلَ الْكِتَابِ لَمْ تُحَاجُّوْنَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزَلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقُلُونَ (٦٥) هَا أَنْتُمْ هُؤُلَاءِ حَاجِجُتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلَمْ تُحَاجُّوْنَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَالله يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (٦٦) مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (٦٧) إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَالله وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ (سورة آل عمران ٢٨) الله ﷺ دی یهودو او دنصاری هغه خبره ردوی چی دوی

(١٤) صحيح البخاري: كتاب أحاديث الانبياء، باب ١ . (٣٣٧١) ، اوترمذى په كتاب الطب کي، باب ١٨ .
 (١٥) اوابوداود په كتاب السننه کي، باب القرآن (٤٧٣٧) او ابن ماجه په كتاب الطب کي، باب ماعوذ النبي ﷺ
 وما عوذ به (٢٥٤٢) .

وایې چې ابراهیم ﷺ ددوی په دین باندی دی نوالله ﷺ ددوی خخه بری کې او ددوی جهالت اوکم عقلی بې بیان کړه په قول کې: وَمَا أُنْزِلَتِ التُّورَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ (سورة آل عمران \ ٢٥) یعنی خنګه به ستاسی په دین باندی وي اوحال دادی چې تاسی ته دهغه ددين خخه وروسته دین درکول سوی دی؟ نوددی وجی خخه بې فرمایلی دی (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) (سورة آل عمران \ ٢٥) تردی چې فرمایلی بې دی: مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (سورة آل عمران \ ٢٧) نودایې ورته بیان کړه چې هغه دالله ﷺ په مخلص ددين باندی وو، اودا قصد کول دی داخلاص طرف ته اوپه قصدًا اړول د حق دی باطل ته نواب ابراهیم ﷺ ددي کار مخالف وو او داکار دیهودو او د نصارۍ او د مشريکينو خوي دي.

لكه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مِنْ سَفَهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمَنِ الصَّالِحِينَ (١٣٠) إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلَمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (١٣١) وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبَ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ أَصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوْثِنَ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (١٣٢) أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ أَبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (١٣٣) تُلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبَتِمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٣٤) وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٣٥) قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ الْبَيْتُونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (١٣٦) فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلُّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شَقَاقٍ فَسَيَكْفِيَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (١٣٧) صِبْغَةُ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنَ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ (١٣٨) قُلْ أَتَحَاجِجُونَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ (١٣٩) أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَنَّتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةَ عِنْهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (١٤٠) تُلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبَتِمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سورة البقرة \ ١٤١\١٣٠) نوپاکی بیان کړه الله ﷺ د خپل خلیل چې دانه یهودی دی او نه نصرانی دی، بلکې دايې بیان کړه چې داخلاص مسلمان دی او د مشركانو خخه نه دی.

نوددی وجی خخه الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ أَتَبُوهُ (سورة آل عمران \ ٢٨) یعنی ددی تابعداران هغه خلگ وه چې دده په زمانه کې وه او چاچې دده په دین پوری خان

پیوست ساتلی دی دده خخه و روسته (وَهَذَا أَنْبِيَاءُ) (سورة آل عمران ٢٨) یعنی محمد ﷺ مراد دی، ولی چې الله ﷺ ده ته هم دا براہیم ﷺ په شان خالص دین و رکړی دی، او الله ﷺ ورلره پوره دین و رکړی دی، لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أَمَّةً فَانِتَأَلِهَ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٢٠) شاکرًا لِأَنْعُمَهِ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (١٢١) وَأَتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (١٢٢) ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (سورة النحل، ١٢٣/١٢٠).

اودارنګه بخاری نقل کړی دی روایت دا براہیم بن موسی خخه او دی ده شام خخه او دی نقل کوي دمعمر خخه او دی دایوب خخه او دی دعکرمه خخه او دی دابن عباس خخه چې رسول الله ﷺ کله تصویرونه په کورکی ولیدل نوکورته نه دنه کیدی تردی چې امریبه یې و کې نو تصویرات به یې وران کړه نوبیابه دنه سو (۱) او داقول دالله ﷺ (أَمَّةً) یعنی امام وو هدایت کونکی او داعی دخیر طرف ته، چې اقتدا کول کېږي دده په دی کې (فَانِتَأَلِهَ) یعنی په خشوع سره الله ﷺ ته په هر حال کې او په حرکاتو او سکناتو کې (حَنِيفًا) یعنی مخلص په بصیرت سره (وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٢٠) شاکرًا لِأَنْعُمَهِ) یعنی شکر کونکی دی دخپل رب په خوله سره او په زړه سره او په عملونو سره (أَجْتَبَهُ) یعنی اختیار کړی یې دی دی خپل حان ته او دخپل رسالت دپاره او دی یې خپل خلیل گړولي دی. او جمع کړی یې دی ده ته دواړه خیرونه هم د دنیا او هم د آخرت.

الله ﷺ فرمایلی دی: وَمَنْ أَحْسَنَ دِيَنَا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ اللَّهُ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا (سورة النساء ١٢٥) رغبت ورکوی الله ﷺ په تابعه دا براہیم ﷺ ولی چې دی پرنیک او خالص دین باندی وو، او ده پوره والی کړی وو په هغه تولو خبرو چې ورته الله ﷺ فرمایلی وي، نوالله ﷺ دده تعريف وکې په دی سره (وَأَبْرَهِيمَ الَّذِي وَقَى) (سورة النجم ٢٧). نوددي وجي خخه الله ﷺ دی خپل خلیل مقرکي. او خلیل ویل کېږي انتهایي محبوب ته. او دارنګه دامرتبه نبی ﷺ هم حاصله کړیده لکه خنګه چې په صحیحینو کې حدیث نقل دی د جنبد البجلی خخه او د عبد الله بن عمر خخه او د ابن مسعود خخه چې دی نقل کوي درسول الله ﷺ خخه چې فرمایلی یې دی: ای خلګو! یقیناً زه گړولي یم الله ﷺ خلیل دخپل حان دپاره. او دارنګه په خپل آخرنی خطبه کې یې فرمایلی دی: ای خلګوکه چېږي دمزکی والا وو خخه خلیل نیول کیدی نومابه حان ته ابوبکر ؓ خلیل نیولی واي خو ليکن صاحب ستاسي (چې دنبي ﷺ حان مراد وو) خلیل دی دالله ﷺ ددي دواړو

(۱). صحيح البخاري: كتاب الحج، باب من كبر في نواحي الكعبه (١٢٠١/١٣).

تخریج (۱) یې د حدیث دابی سعید[ؑ] خخه کړی دی. اودارنګه ثابت سوی دی د حدیث د عبد الله بن الزبیر خخه او د ابن عباس خخه او د ابن مسعود خخه.

اودارنګه روایت ذکرکوی بخاری په نقل کولو سره دسلیمان بن حرب خخه دی نقل کوی دشعبه خخه دی د حبیب بن ابی ثابت خخه دی د سعید بن جبیر خخه دی د عمر بن میمون خخه دی وايی چې کله چې معاذ یمن ته رالی نودوی ته یې د سهارلمونځ ورکی نوداپی وویل (واتخذ اللہ ابراہیم خلیلا) نوددی قوم یوه سپی ویل چې دابراہیم^{علیه السلام} دمور سترگی یخی سوی، (۲) اوابن مردویه ویلی دی په نقل کولو سره د عبد الرحیم بن محمدبن مسلم خخه دی نقل کوی د اسماعیل بن احمد بن اسید خخه دی دابراہیم بن یعقوب الجوزجانی خخه په مکه کې دی نقل کوی د عبد الله الحنفی خخه دی دزمعه بن صالح خخه دی د سلمه بن وهرام خخه دی د عکرمہ خخه او دی دابن عباس خخه چې دی وايی ناست وو خه صحابه درسول اللہ^{علیه السلام} چې درسول اللہ انتظار یې کوي، نوراووتی تردی چې نزدی سو دوی ته نو دایپی واوريده چې دوی تذکری کولی چې بعضو ددوی خخه داویله: دتعجب خبره ده چې اللہ^{علیه السلام} ابراہیم^{علیه السلام} حان ته خلیل نیولی دی، اوبعضو په کې داویله چې خه عجیبه خبره ده چې موسى^{علیه السلام} دالله^{علیه السلام} سره خبری کړی دی اوکلیم الله دی. اوبعضو په کې داویله چې عیسی^{علیه السلام} دالله^{علیه السلام} کلمه ده او د هغه روح دی. اوبعضو داویله چې اللہ^{علیه السلام} خوبن کړی دی آدم نونبی^{علیه السلام} راووتی اوسلام یې وکی او بیاپی داویل: ما واوريدي ستاسی خبری او ستاسی تعجب: یقیناً اللہ^{علیه السلام} گرخولی دی ابراہیم^{علیه السلام} خلیل او دا صحیح خبره ده او د موسی سره یې خبری کړی دی او داهم صحیح خبره ده او عیسی^{علیه السلام} دالله^{علیه السلام} کلمه او روح دی او داهم صحیح خبره ده، بیشكه زه دالله^{علیه السلام} حبیب یم او بیاهم تاسی فخرنه کوي، او بیشكه زه اول شفاعت کوونکی یم او بیاهم تاسی فخرنه کوي، او بیشكه زه اول سپی یم چې زه به د جنت دروازه خلاصوم نوالله^{علیه السلام} به هغه خلاصه کړی نومور ټول به هغه ته دننه کېږو او زموږ سره به قاریان د مومنانو وی، او زه عزتمند داولنیو او د آخرنیو هغه یم ترقیاته پوری او بیاهم تاسی فخرنه کوي (۳) په دی حدیث کې غرابت دی په دی اعتبار سره او په نورو اعتبارونو سره ددی شواهد یردی. اودارنګه روایت ذکرکړی دی حاکم په مستدرک کې د حدیث دقتاده

(۱). صحيح البخاري: كتاب مناقب الانصار، باب هجرت رسول الله^{علیه السلام} واصحابه (٣٩٠٤ ١٧) او مسلم په كتاب فضائل الصحابه کې، باب فضائل ابوبکر^{رض} (١٥٠١٥) د حدیث دابی سعید الخدري خخه، اوابن ماجه په، المقدمه کې، باب فی فضائل اصحاب الرسول^{علیه السلام} (٩٣ ١١) د حدیث دابی الا هوص خخه چې نقل یې کړی دی د عبد الله خخه.

(۲). صحيح البخاري: كتاب المغازى، باب بعث ابی موسى و معاذ الى اليمان قبل حجت الوداع (٤٣٤٨ ١٧).

(۳). الترمذى: كتاب المناقب، باب فضل النبي^{علیه السلام} (٣٢١٢ ١٥) او دارنګه ابو عیسی هم بیان کړی دی.

څخه چې دی یې نقل کوي دعکرمه څخه اودي دابن عباس څخه دی وايی چې: آيا تاسی انکارکوي دخليل والي څخه دابراهم صلی الله علیه و آله و سلم او د کلام د موسى څخه او د لیدلو د محمد صلی الله علیه و آله و سلم څخه؟ (۱) او دارنګه ويلى دی ابن ابی حاتم په نقل کولو سره دابی څخه دی نقل کوي د محمد بن خالد السلمی څخه دی دالولید څخه اودي د اسحاق بن یسار څخه دی وايی چې: کله چې الله صلی الله علیه و آله و سلم ابراهم صلی الله علیه و آله و سلم خپل خليل و گرځوي نوده ته یې په زړه کي بيره ورو اچوله نودده دسيني اواز به دليري څخه او ريدل کيدي لکه خه رنګه چې د مرغى دسيني اواز په هوا کي او ريدل کيږي.

او دارنګه ويلى دی عبيد بن عمیر: وو ابراهم صلی الله علیه و آله و سلم چې خلګ به یې ميلمه کوله نويوه ورخ ووتی نوڅوک نه وو چې ميلمه کړي یې واي، نورالی خپل کورته نويوه سړي یې په خپل کور کي ولار ولیدي، نوورته ويبي ويل چې اي دالله بنده، ته چا رادنته کړي یې زما کورته بغیر دا جازی زما څخه رالي؟ نودي سړي ورته وویل چې زه رادنته سوي یم په اجازه درب زما باندي. نوبیا یې ورڅخه پونتنه وکړه چې ته خوک یې؟ نوده ورته وویل چې زه ملك الموت یم، زه الله صلی الله علیه و آله و سلم رالیبولی یم خپل یوبنده ته د بندگانو څخه، ستادي زيری مبارک سی چې هغه سړي الله صلی الله علیه و آله و سلم خليل جوړ کړي دی دھان دپاره. نوده ويله چې هغه خوک دی؟ زمادی قسم وي په الله صلی الله علیه و آله و سلم باندي چې ته د اسړي ماته راونبيه که دا په هغه ګوت د دنیا کي وي نوزه به یې راولم، او زه به ده ګه سره یم یوځای تردی چې زموږ جدایي راولی مرګ. نوده ورته وویل چې هغه بنده ته یې. نودي ابراهم صلی الله علیه و آله و سلم وویل چې زه یم؟ نو هغه ورته وویل چې هو. نوبیا یې ورڅخه پونتنه وکړه. چې زه الله صلی الله علیه و آله و سلم په کم کارباندي خليل ګرځولي یم هغه ورته وویل په دی خبره چې ته یې خلګو ته ورکوي او د هغه څخه طلب نه کوي راوی ددی ابن ابی حاتم دی. او دارنګه الله صلی الله علیه و آله و سلم په ډیرو ځایونو کي دده ثناء او مدحه ذکر کريده، نوبغضو ويلى دی چې په (۳۵) ځایونو کي داشناء او مدحه دده ذکرده، چې (۱۵) ددی څخه په سوره البقره کي ذکردي او دی یود هغه پنځو اولو العزم څخه دی چې په قرآن کي ذکردي په مابین د تولو انبیا وو کي چې هغه په دوو آیتونو کي چې سوره الاحزاب او سوره الشوری دی په دی کي ذکردي، او هغه دا قول دالله صلی الله علیه و آله و سلم دی: وَإِذَا أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ ثُورٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرِيمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِثَاقًا غَلِظًا (سوره الاحزاب ۷۶) او دارنګه الله صلی الله علیه و آله و سلم فرمایلی دی: شراغ لکم من الدین ما واصی به نوحًا والذی اوحینا إلیکَ وَمَا وَصَّینَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّینَ وَلَا تَنْفَرُوا فِيهِ (سوره الشوری ۱۳) بیادی اشرف او اولو العزم دی پس درسول الله

(۱). الحاکم فی المستدرک (۴۲۹ ۱۲) او ويلى یې دی چې دا حدیث حسن دی او صحیح دی په شرط د بخاری سره.

خخه او داهغه سړی دی چې نبی ﷺ په اوم آسمان کې ورسره لیدلی وه په دی حال کی چې مخ بې د بیت المعمور خواته ګرځول سوی وو هغه بیت المعمور چې دورځی (٧٠٠٠٠) ملائکي طواف پر کوي اوبيا ورته دوباره لمبرنه ورکول کېږي. او هغه چې ذکرسوی دی په حدیث دشريك بن ابی نمير کې نقل کړي بې دی دانس خخه په حدیث داسراء کې چې (١) ابراہيم ﷺ په شپږم آسمان کې دی او موسى ﷺ په اووم آسمان کې دی، نو په دی شريک باندی تنقید سوی دی په باره ددی حدیث کې. او اولنۍ صحیح وو او دارنګه احمدویلی دی په نقل کولو سره د محمد بن بشر خخه دی نقل کوي د محمد بن عمر خخه او دی دابو سلمه خخه دی دابی هریره خخه دی وايی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کريم چې زوی د کريم دی او بیازوی د کريم دی او بیازوی د کريم دی هغه، یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراہيم ﷺ دی. یواحی والی کړي دی په دی سره احمد (٢) او بیا هغه چې دلالت کوي په فضیلت د موسى ﷺ پرا ابراہيم ﷺ باندی په هغه حدیث کې هم معلومېږي چې ویل سوی دی: او دری کسان وروسته سوی دی آخرته داسی ورځی ته چې ده ګه به ټول رغبت کوي تردی چې ابراہيم ﷺ هم (٣) راوی ددی مسلم دی د حدیث دابی کعب ﷺ خخه او داهغه مقام محمود دی چې نبی ﷺ ورځه خبر ورکړي دی په دی قول سره: زه سردار د بنو آدم یم ترقیامته پوری او تاسی هیڅ فخرنه کوي. (٤)

او بیا بې ذکر کې طلب د شفاعت د خلگو د آدم ﷺ خخه او بیا د نوح ﷺ خخه او بیا د ابراہيم ﷺ خخه او بیا د موسى ﷺ خخه او بیا د عیسیٰ ﷺ خخه، نو هریو ه به ورځه ئان په منع کې تردی چې رابه سی محمد ﷺ ته نو وايی به چې زه ددې د پاره یم، زه ددې د پاره یم. او د رنګه بې ټول حدیث بیان کړي دی.

او دارنګه بخاری روایت ذکر کړي دی په نقل کولو سره د علی بن عبد الله خخه دی دی یحیی بن سعید خخه دی د عبید الله خخه دی د سعید خخه او دی دابی هریره خخه دی وايی چې وویل سوہ ای رسول الله خوک ډیره بنه سړی دی او دیر اکرام والا دی؟ نور رسول الله ﷺ وویل ډیر اکرام والا او بنه سړی ددوی خخه متقی ددوی دی یعنی پرهیزگار ددوی، نودوی وویل چې موبد ددی پونتنه نه ده کړي. نونبی ﷺ ورته و فرمایل چې اکرم او بنه سړی یوسف ﷺ دی چې زوی دنبی دی او بیازوی دنبی او بیا زوی د ابراہيم ﷺ دی. نودوی ورته وویل چې ددی په باره کې پونتنه نه کوو نونبی ﷺ ورته و فرمایل چې د عربو په باره کې رانه پونتنه

(١) مسلم، کتاب الایمان، باب الاسراء برسول الله ﷺ ٢١٧٢. (٢) احمد ٣٣٢٦. (٣) مخکی ذکر سویدی.

(٤) مسلم، کتاب الفضائل، باب فضل نسب النبی ﷺ ٣٧٦١٥ د حدیث دابی هریره ﷺ خخه، او ترمذی په کتاب تفسیر القرآن کې، باب ومن سورة بنی اسرائیل ٣١٤٨١٥، ٣٢١٥ او بن ماچه په کتاب الزهد کې، باب ذکر الشفاعة او احمد ٤٣٠٨٢ د حدیث دابی سعید خخه، او احمد ٢٨١١ د حدیث دابن عباس خخه.

کوی؟ نو دوى ورته وویل چى هو. نونبى ﷺ و فرمایل چى بنه ددوی په جاھليت کي هغه بنه دى په اسلام کي کله چى پوهېږي. (۱) اودارنگه روایت کړي دى ددى بخاري په بل ئاي هم. او مسلم اونسايې د طریقی دیحی؎ی بن سعید القطان خخه چى دى يې نقل کوي د عبید الله خخه (چى دى ابن عمرو العمرى دى) هم په دی الفاظو سره.

اوبيا ويلى دى امام بخاري چى ويلى دى معتمر د عبید الله خخه چى دى نقل کوي د سعيد خخه او دى دابى هريره خخه او دى دنبى ﷺ خخه. ما ويلى دى چى اسنادي دى کړي دى په بل ئاي کي د حديث د دوى دواړو خخه او د حديث د عبيده بن سلمان خخه. اونسايې د حديث د محمد بن بشر خخه او د دوى خلورو واړو دانقل کړي دى د عبید الله بن عمر خخه چى دى يې نقل کوي د سعيد خخه او دى يې دابى هريره ﷺ خخه او دى دنبى ﷺ خخه او د دوى پلرونې يې په کي نه دى ذکر کړي. او دارنگه امام بخاري ويلى دى په نقل کولو سره د اسحاق بن منصور خخه دى د محمد بن عمر خخه او دى دابوسلمه خخه او دى دابى هريره خخه دى وايې چى رسول الله ﷺ فرمایلې دى: چى عزتمند زوي د عزتمند اوبياهم زوي د عزتمند اوبيا زوي دابراهيم ﷺ یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهيم دى، په دى باندې يې یواحى والى کړي دى د طریقی د عبد الرحمن بن عبد الله بن دینار خخه چى دى نقل کوي د خپل پلار خخه چى هغه بیانقل کوي دابن عمر خخه هم په دی الفاظو سره (۲) هرڅه چى هغه حديث دى چى امام احمد يې روایت کړي دى په نقل کولو سره دیحی؎ی خخه او دى نقل کوي دسفیان خخه او دی د مغیره بن النعمان خخه او دی د سعيد بن جبیر خخه او دی دابن عباس خخه او دی دنبى ﷺ خخه چى فرمایلې يې دى: د تولو خلکو حشر به لخ کېږي، نو اول هغه سړي چى هغه ته به جامه ورو اچول سی هغه به ابراهيم ﷺ وی بیاپې د آیت ووايې: کَمَا بَدَأْنَا أَوْلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ، نوتخریج د دی يې کړي دى په صحیحینو کي د حديث دسفیان الشوری خخه او شعبه بن الحجاج خخه او دا دواړه د مغیره بن النعمان خخه او دی د سعيد بن جبیر خخه او دی دابن عباس خخه هم په دی الفاظو سره. او د فضیلت معینه تقاضا دافضیلت دنسیت نه کوي چى مخکی خوک بنه وی نو وروسته به هم وی داهغه فضیلت دی چى الله تعالى په خپل قدرت کامله سره چى چاته وغواړۍ ورکوي يې، لکه خرنګه چى يې فضیلت ورکړیدی نبى ﷺ ته او د اسی فضیلت يې ورلره ورکړي دی چى مخکنی او آخرنی قول يې غبطه کوي.

(۱). صحيح البخاري كتاب الانبياء، باب قول الله تعالى (واتخذ الله ابراهيم خليلًا) ٣٣٥٣٦ او باب (ام كنتم شهداء اذ حضر يعقوب الموت) ٧٤٣٣٦ او باب قول الله تعالى (لقد كان في يوسف وآخوه آيات للسائلين) ٣٣٨٣٦ او په كتاب المناقب کي باب: ۱، ۳۴۹۰۱۲، كتاب الفضائل، باب فضائل يوسف ۱۳۴۱۵.

(۲). مخکی بیان سوی دی.

او هر خه چې هغه احادیث دی چې امام احمد ذکر کړی دی په نقل کولو سره دوکیع خخه او دابونعیم خخه دی نقل کوي دسفیان خخه چې دا الشوری دی دی نقل کوي دمختار بن فلفل خخه او دی دانس بن مالک خخه دی وايی چې نبی ﷺ ته یوسپی رالی اوورته یې وویل چې: ای په خلګو کې بنه نوبنی ﷺ ورته و فرمایل چې هغه ابراهیم ﷺ دی (۱) نوددی روایت کړی دی مسلم د حدیث دالشوری خخه او د عبد الله بن ادریس خخه، او د علی بن مشهر خخه او د محمد بن فضیل خخه او دی خلور واپو دمختار بن فلفل خخه او د اپه وجه دعا جزی یې ویلی دی یعنی پرخپل پلار باندی ځان ته فضیلت نه ورکوی لکه ځنګه چې یې فرمایلی دی چې تاسی مالره په انبیا وو باندی فضیلت مه راکوی: او بیابی وویل چې: تاسی مالره فضیلت مه راکوی په موسی ﷺ باندی، ولی چې ټول خلګ به بیهوبنې وی نوچه به اولنی سپری یم چې په هوښ کې به راخم، نوزه به پیدا کم موسی ﷺ چې هغه به نیولی وی یوه ستنه د عرش نوماته پته نسته چې دابیهوبنې سوی دی او که ده ته بدله ورکول سویده د طور په غر کې؟ (۲) او د امنافی نه دی د هغه سره چې په تورات کی ثابت دی چې فرمایلی یې دی: زه به سردار د بنو آدمو یم په ورڅ د قیامت کې.

او دارنګه حدیث دابی بن کعب په صحیح مسلم کې: او وروسته به سی دری کسان داسی مقام ته چې د هغه به هريو رغبت کوي تردی چې ابراهیم ﷺ هم. او هر خه چې وو ابراهیم ﷺ بنه د پیغمبرانو او اولی العزم وو وروسته د محمد ﷺ خخه، نوامر وسو لمونځ کونکو ته چې په لمانځه کې په تشهد کې دا وايی، کم چې ثابت سوی دی په حدیث د کعب بن عجره کې او داسی نوروکۍ، دی وايی چې صحابه وو به وايی چې پرتا باندی خو دسلام او درود طریقه موږ ته معلومه ده خوپه ابراهیم ﷺ باندی به خه رنګه سلامتیا وايو او درود وايو؟ نوبنی ﷺ و فرمایل: تاسی واياست: اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم، انك حميد مجيد، (۳) او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی (وَأَبْرَاهِيمَ الَّذِي وَقَى) (سورة النجم ۳۷). دوی ویلی دی چې ده پوره والی کړی دی په هغه ټولو ویناګانو درب دده باندی او برابر کړی یې دی هغه ټول خصلتونه او شعبي دائمان، او ده به انکارنه کوي په

(۱). احمد (١٧٨١٣)، مسلم: كتاب الفضائل، باب فضائل ابراهيم ﷺ (١٢٢، ١٢١، ١٥).

(۲). صحيح البخاري: كتاب الخصومات، باب ما يذكر في الاشخاص والملازمات والخصومة بين المسلمين واليهودي او اطراف ددي په (٢٤١١، ٢٤١٥) او اطراف ددي په (٢٤٠٨، ٣٤١، ٣٤٧٢، ٤٨١٣، ٥٠٢٢، ٥٠١٧، ٢٥١٨، ٢٥١٧، ٧٤٢٨، ٧٤٧٢) او مسلم كتاب الفضائل، باب فضائل موسى ﷺ (١٣٢١٥)، او احمد (٤١١٣).

(۳). صحيح البخاري كتاب الانبياء، باب (١٠)، (٣٣٧٠١٢)، او اطراف ددي په (٤٥٩٧، ٢٣٥٧)، او مسلم: كتاب الصلاة، باب الصلاة على النبي ﷺ (١٢٢١٤)، او احمد (٤١١٤).

کوچنی کار درب خپل باندی، او دده خخه به کوچنی کارنه هریدی په غتو کارونو سره. عبد الرزاق ویلی دی چې موب ته خبر اکړۍ دی معمر د طاوس خخه چې هغه نقل کوي د خپل پلار خخه چې هغه دابن عباس خخه په دی قول دالله ﷺ کي: **وَإِذْ أَبْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ** (سورة البقرة ١٢٤). دی وايی چې الله ﷺ په ده باندی امتحان کړي دی په پاکوالی سره: پنځه په بدنه کې او پنځه په سرکې. بریت کوچنی کول. او غړغره کول، او مسوک و هل، او پزه کې او به اچول، او مسح د سرکول، او د تخر خخه و رینښته لیری کول، او پری مینځل هغه اثرات د میتیازو په او بوسره، ^(۱) راوی د دی ابن ابی حاتم دی او روایت نقل سوی دی د سعید بن المسیب خخه او د مجاهد خخه او د الشعبي خخه او د النخعی خخه او د ابی صالح خخه او د ابی الجلد خخه هم په دی طریقی سره او هم په دی الفاظو سره. ماویلی دی چې په صحیحینو کې دابی هریره ^{رض} خخه روایت نقل دی چې نبی ﷺ فرمایلی دی: فطرت دانسان تقاضا د پنځو شیانو کوي: سنت کول، او د او سپنی په ذریعه و رینښته لیری کول د تخر خخه او د ناف د کښته خخه، او بریتونه کوچنی کول، او نوکان کات کول، او د تخر خخه و رینښته ایستل، او د ګوتو بندونه پریمنځل، او پزی ته او به اچول، او مسوک کول، او بریه پریښوول، او استنجاء کول. ^(۲)

او په صحیح مسلم کې او اهل السنن والانقل کوي د حدیث دوکیع خخه چې دی بې نقل کوي د ذکریا خخه او دی دابی زائده خخه دی د مصعب بن شیبہ العبدی المکی الحجبی خخه دی د طلق بن حبیب العنزی خخه دی د عبدالله بن الزبیر خخه دی د عائشہ ^{رض} خخه دی وایی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: دانسان فطرت د لسو شیانو تقاضا کوي سنت کول، او د او سپنی په ذریعه و رینښته لیری کول د تخر خخه او د ناف د کښته خخه، او بریتونه کوچنی کول، او نوکان کات کول، او د تخر خخه و رینښته ایستل، او د ګوتو بندونه پریمنځل، او پزی ته او به اچول، او مسوک کول، او بریه پریښوول، او استنجاء کول. ^(۳) او وروسته به دده د عمر په باره کې ذکر کیږي او دده د سنت په باره کې به هم خبره کیږي. نو دا ټولی خبری بالجمله دلالت کوي په مدحه دده باندی (**وَأَبْرَهِيمَ الَّذِي وَفَى**).

محل ٥٥ په جنت گی

حافظ ابوالبزار ویلی دی په نقل کولو سره د احمد بن سنان القطار الواسطی خخه او د محمد

(۱). حاکم په مستدرک کې (٢٢٢\٢) او د ابی ویلی دی چې دا حدیث حسن دی په شرط د شیخینو سره.

(۲). صحيح البخاري: كتاب اللباس، باب تقليم الاظافر (٥٧٧٩\١٠) او مسلم په كتاب الطهارة کې، باب خصال الفطره (١٢٢\٣) او ترمذی په كتاب الادب کې، باب ماجاء في تقليم الاظافر (٢٧٥٢\١٥).

(۳). مسلم: كتاب الطهارة، باب خصال الفطره (١٤٧\٣) او ترمذی په كتاب الادب، باب ماجاء في تقليم الاظافر (١٥\٢٧٥٧) ابو داود: كتاب الطهارة، باب السواك من الفطر (١٤١١) او النساي: كتاب الزينه من السنن، باب الفطره (٥٠٥٥\٨) ابن ماجه: كتاب الطهارة، باب الفطره (٢٩٣١) او احمد (١٣٧\٦).

بن موسى القطان خخه دوى دواړه نقل کوي ديزيد بن هارون خخه دى دحماد بن سلمه خخه دى دسماك خخه اودي دعکرمه خخه اودي دابي هريره خخه دى وايي چي رسول الله ﷺ فرمایلی دی : يقیناً په جنت کی یوقصردی . ګمان کوم چي دلؤؤ (ملغلوو) خخه دی . چي په هغه کی بيره نسته اونه تکلیف سته چي داتیار کري دی الله ﷺ دابراهیم ﷺ دپاره .^(۱) البزار ويلی په نقل کولو سره داحمد بن جميل المروزی خخه دی نقل کوي دالنصر بن شمیل خخه اودي دحماد بن سلمه خخه اودي دسماك خخه اودي دعکرمه خخه اودي دابي هريره ﷺ خخه چي دی نقل کوي درسول الله ﷺ خخه هم په دی الفاظو سره . اوبيايبی دا ويلی دی چي موږ ته داعلم نسته چي داچا نقل کري دی دحماد بن سلمه خخه اواسناد یې کري دی يزيد بن هارون ته اوالنصر بن شمیل ته اودي نورو ته په روایت موقوف سره ما وویل که چیری داعلت په کي نه واي نودابه په شرط دصحیح واي . اوددی تخریج یې نه دی کري .

اوصاف دابراهیم ﷺ

امام احمد ويلی دی په نقل کولو سره دیونس او حجین خخه دوى دواړه نقل کوي داللیث خخه دی دابي الزبیر خخه اودي دجابر خخه اودي نقل کوي درسول الله ﷺ خخه چي فرمایلی یې دی : عرض به وسى پیغمبرانو ته ، اودارنگه احمد ويلی په نقل کولو سره داسود بن عامر خخه دی داسرائيل خخه دی دعثمان خخه یعنی ابن المغیره دی دمجاهد خخه دی دابن عباس خخه دی وايي چي فرمایلی دی رسول الله ﷺ : ماؤلیدی عیسیٰ ﷺ او موسى ﷺ او ابراهیم ﷺ ، نوهرخه چي عیسیٰ ﷺ دی نوهغه خلاصی سینی والا دی او برداره دی ، او خه چي موسى ﷺ دی نوهغه غټه بدنه والا دی . نوصحابه وو ورته و فرمایل چي ابراهیم ﷺ خه رنگه وو نو ويې ويل چي تاسي خپل صاحب ته و ګوری . یعنی دنبی ﷺ ئان مراد وو .

اودارنگه بخاری فرمایلی دی په نقل کولو سره دبيان بن عمر خخه دی نقل کوي دالنصر خخه دی دابن عيون خخه اودي دمجاهد خخه چي ده اورېدلی دی دابن عباس خخه ، او ذکر یې دوی ته و کي دجال چي دهغه دسترگو په مینځ کي کافر ليکل سوی دی اویا (ك ، ف ، ر) ليکل سوی ده نودی وايي چي مانه دی اوريدلی ، خوليکن نبی ﷺ دايي ويلی دی : هر خه چي ابراهیم ﷺ دی نو تاسي و ګوری خپل صاحب ته . او راوی دی بخاری دی او مسلم دی دمحمد بن المثنی خخه دی نقل کوي دابن ابی عدى خخه اودي دعبدالله بن عوف خخه

(۱). راوی ددی البزار دی او طبرانی دی چي دايي په الاوسط کي ذكرکري دی هم په دی طریقی سره . او الفاظ دطبرانی جلادي .

هم په دی الفاظو سره. اوهم دارنگه روایت ددی کړی دی بخاری په کتاب الحج کی اوپه کتاب اللباس کی او مسلم، تولو د محمد بن المثنی خخه هغه چې دی بی نقل کوي دابن عدی خخه او دی دعبدالله بن عون خخه هم په دی الفاظو سره.

وفات د ابراهيم ﷺ او هغه اقوال چې دده دعمرو په باره کې ويل سوي دی

ابن جریر په تاريخ کی خپل کی ويلی دی (۱) چې پیدائش دده په زمانه دنمرود کی سوی وو، داهغه دی چې دده په باره کې ويل سوي دی چې داضحاک بادشاہ دی چې مشهور بادشاہ دی، چې ويل سوي دی چې ده (۱۰۰۰) کاله بادشاہی کړیده، اودا انتهايی ظالم او جابر سپری وو. او بعضو ويلی دی چې دی داولاد دبني راسب خخه دی هغه چې نوح ﷺ ورته ليږل سوي وو، او دی په دغه وخت کی ددنيا بادشاہ وو او داهم ذکرسوی دی چې دده په وخت کی یوستوری رابنکاره سوي وو چې دلمراوسپوربمی رنا بې پتنه کړی وه، نو حیران کړه دی کار ددی زمانی خلګ، او نمرود وبیریدی، نورا تول بې کړه نجوميان او کاهنان او پونېښته بې ورڅه وکړه دده په باره کې، نودوی ورته وویل چې ستاپه قوم کی به یوماشوم پیداکېږي چې ستا بادشاہی به ده ګه په لاس ختمېږي نوده امروکی سرو ته چې دخپل بسحؤ خخه منع سی او ماشومان به بې مړه کول ددغه وخت راسی، نوو سو ولادت دابراهيم ﷺ په دغه وخت کی، نوالله ﷺ وساتی ددوی دمکر خخه، او دده خخه ټوان جوړ سو تکړه ټوان وو تردی چې وسو هغه کارچې ورته مخکی خبر ورکول سوي وو. او وو دده پیدائش په سوس علاقه کی او چاویلی دی چې په بابل کې، او چاویلی دی په اسود کی چې یو طرف دی دکوشی. او مخکی تیرسو دابن عباس خخه چې دی پیداسوی دی په برزه کی چې یونباردي دمشق. نوکله چې الله ﷺ دده په لاس باندی نمرود هلاک کی نوبیا دی ولاړی حران ته، او بیا دشام مزکی ته او اقامات بې اختیارکی په ایلیاکی لکه خه رنګه چې موب مخکی داذکر کړه. او دوه ټامن بې پیداسو هغه چې اسماعیل او اسحاق ﷺ وه او مړه سویده ساره ددی خخه مخکی په حبرون علاقه کی هغه چې په مئکه دکنغان کی دی او دده عمر (۱۲۷) کاله وو په قول دا هل کتابو سره. نوددې په مرګ باندی ابراهيم ﷺ ډير زیات خفه سو. او واحسته دیوسپری خخه مئکه په (۴۰) میثقاله باندی په (حيث) مقام کی او هلتہ بې ساره دفن کړه او بیا ابراهيم ﷺ دخپل زوی دپاره جرګه وکړه او هغه ته بې واده وکې د(رقا) لور د بتولیل بن ناحور بن تارح، او خپل مولایې ورپسی واستوی او دا بې په او بن باندی راوستله. او دوی ويلی دی چې بیا ابراهيم ﷺ بل واده وکې د(قسطورا) سره نو ددی خخه بې پیداسو (زمران، یقشان، مادان، مدین، شیاق، شوح) او دا تول اولاد

دقنطورا وه، ويـل سـوي دـي چـي دـي نـاخـاپـه يـوـدم مـړ سـوي دـي، اوـهم دـارـنـگـه دـاوـد اوـسـليـمـان ﷺ هـمـ. اوـهـغـه چـي ذـكـرـکـرـي دـي اـهـل كـتـابـو اوـداـسـي نـورـوـ. دـوـي ويـلـي دـي چـي دـي اـولـ نـاجـورـي سـوي دـي اوـبـيا وـروـسـتـه مـړـسوـي دـي اوـپـه (١٧٥) كـلـنـي كـي وـفـاتـ سـوي دـي. اوـوـيلـ سـوي دـي پـه (٩٠) كـلـنـي كـي وـفـاتـ سـوي دـي اوـدـفـنـ سـوي دـي پـه مـغـارـاتـ كـي پـه كـمـ ئـايـ كـي چـي بـيـ سـارـه دـفـنـ کـرـي وـه پـه حـبـرونـ عـلـاقـه كـي، اوـدـى دـفـنـ کـرـي دـي ئـامـنـو دـدـه اـسـمـاعـيلـ اوـ اـسـحـاقـ، اوـبـعـضـو دـاـوـيـلـي دـي چـي دـدـه عمر (٢٠٠) كـالـه وـوـ لـكـه ئـه رـنـگـه چـي دـاـقـولـ اـبـنـ الـكـلـبـيـ کـرـي دـي. نـوـوـيلـي دـي اـبـنـ حـبـانـ اـبـوـحـاتـمـ پـه صـحـيـحـ خـپـلـ كـي چـي موـبـرـ تـه خـبـرـاـكـرـي دـي المـفـضـلـ بـنـ مـحـمـدـ الجنـدـيـ پـه مـكـهـ كـي دـي نـقـلـ كـوـيـ دـعـلـيـ بـنـ زـيـادـ الـخـلـعـيـ خـخـهـ دـي دـاـبـوـ قـرـهـ خـخـهـ اوـدـى دـاـبـنـ جـرـيـجـ خـخـهـ اوـدـى دـيـحـيـيـ بـنـ سـعـيـدـ خـخـهـ اوـدـى دـسـعـيـدـ بـنـ المـسـيـبـ خـخـهـ اوـدـى دـاـبـيـ هـرـيـرـهـ خـخـهـ دـيـ واـيـيـ چـيـ نـبـيـ ﷺ فـرـمـاـيـلـيـ دـيـ: سـنـتـ سـوـيـ دـيـ اـبـرـاهـيمـ ﷺ پـه قـدـومـ كـيـ چـيـ عـمـرـ بـيـ (١٢٠) كـالـهـ وـوـ اوـدـدـىـ سـنـتـ خـخـهـ بـيـ وـروـسـتـهـ (٨٠) كـالـهـ نـورـ ژـونـدـ تـيرـکـرـيـ دـيـ (١) اوـدـارـنـگـهـ دـدـىـ روـاـيـتـ ذـكـرـ کـرـيـ دـيـ الـحـافـظـ اـبـنـ عـسـاـكـرـ دـطـرـيـقـيـ دـعـكـرـمـهـ بـنـ اـبـرـاهـيمـ خـخـهـ اوـدـجـعـفـرـ بـنـ عـوـنـ الـعـمـرـ خـخـهـ دـيـ نـقـلـ كـوـيـ دـيـحـيـيـ بـنـ سـعـيـدـ خـخـهـ اوـدـى دـسـعـيـدـ خـخـهـ اوـدـى دـاـبـيـ هـرـيـرـهـ خـخـهـ مـوـقـوـفـاـ.

اوـدارـنـگـهـ مـحـمـدـبـنـ اـسـمـاعـيلـ الـحـسـانـيـ الـوـاسـطـيـ وـيلـيـ دـيـ: زـيـادـتـ بـيـ کـرـيـ دـيـ پـه تـفـسيـرـ دـوـكـيـعـ کـيـ پـه بـارـهـ دـهـغـهـ کـيـ چـيـ دـدـهـ پـه زـيـادـاتـ کـيـ ذـكـرـکـرـيـ دـيـ پـه نـقـلـ کـولـوـسـرـهـ دـاـبـوـ مـعـاوـيـهـ خـخـهـ دـيـ نـقـلـ کـوـيـ دـيـحـيـيـ بـنـ سـعـيـدـ خـخـهـ اوـدـى دـسـعـيـدـبـنـ المـسـيـبـ خـخـهـ اوـدـى دـاـبـيـ هـرـيـرـهـ خـخـهـ دـيـ واـيـيـ چـيـ: وـوـاـبـرـاهـيمـ ﷺ اـوـلـ هـغـهـ سـرـيـ چـيـ پـرـتـوـگـ بـيـ اـغـوـسـتـيـ دـيـ اوـاـولـ هـغـهـ سـرـيـ چـيـ دـورـيـبـنـتـانـوـ پـه منـحـ کـيـ بـيـ لـارـهـ اـرـوـلـيـ وـهـ اوـاـولـ سـرـيـ چـيـ پـه چـارـهـ سـرـهـ بـيـ وـرـيـبـنـتـهـ لـيـرـيـ کـرـيـ دـيـ، اوـاـولـ هـغـهـ سـرـيـ چـيـ پـه قـدـومـ کـيـ بـيـ سـنـتـ کـرـيـ دـيـ، اوـدـىـ (١٢٠) کـالـوـ وـوـ، اوـاـولـ چـيـ مـيـلـمـانـهـ بـيـ جـوـرـکـرهـ، اوـاـولـ هـغـهـ سـرـيـ چـيـ بـوـدـاـسـوـيـ وـوـ. هـمـ دـارـنـگـهـ روـاـيـتـ بـيـ ذـكـرـکـرـيـ دـيـ مـوـقـوـفـ، اوـدـامـشـابـهـ دـيـ دـمـرـفـوـعـ سـرـهـ، خـلـافـ ثـابـتـ دـيـ دـاـبـنـ حـبـانـ دـپـارـهـ. وـالـلـهـ اـعـلـمـ. اوـدـارـنـگـهـ وـيلـيـ دـيـ مـالـكـ دـيـحـيـيـ بـنـ سـعـيـدـ بـنـ المـسـيـبـ خـخـهـ چـيـ دـيـ واـيـيـ: وـوـاـبـرـاهـيمـ ﷺ اـوـلـ هـغـهـ سـرـيـ چـيـ دـمـيـلـمـسـيـتاـ رـواـجـ بـيـ جـوـرـکـيـ اوـاـولـ هـغـهـ چـيـ بـرـيـتونـهـ بـيـ کـوـچـنـيـ کـرـيـ وـهـ، اوـاـولـ هـغـهـ سـرـيـ چـيـ بـوـدـاـوـالـيـ بـيـ وـلـيـدـيـ اوـاـولـ هـغـهـ چـيـ سـنـتـ بـيـ کـرـيـ وـوـ نـوـدـهـ وـيـلـ چـيـ: اـيـ رـبـهـ زـماـ دـاـخـهـ دـيـ؟ نـوـالـلـهـ ﷺ وـرـتـهـ وـوـيـلـ چـيـ دـاـوـقـارـدـيـ، نـوـدـهـ وـوـيـلـ اـيـ اللـهـ زـيـاتـ کـرـيـ دـاـزـمـاـ دـيـپـارـهـ وـقـارـ (٢) اـوـنـرـوـ وـرـسـرـهـ دـاـزـيـاتـ کـرـيـ دـيـ چـيـ اوـلـ هـغـهـ

(١). مـخـكـيـ دـدـىـ بـيـانـ سـوـيـ دـيـ.

(٢). موـطـاءـ اـمـامـ مـالـكـ: كـتـابـ صـفـتـ النـبـيـ ﷺ، بـابـ مـاجـاءـ فـيـ السـنـتـ فـيـ الـفـطـرـتـ (٤١٢).

شخص وو چې بریتونه یې کوچنی کړی دی اوپرتوګ یې اچولی دی. نو قبر دده او قبر دده دزوی چې اسحاق دی اویعقوب دی په مربعه کې دی کم چې سليمان بن داود الصلی اللہ علیہ و آله و سلم جور کړی دی په حبرون علاقه کې، او دانن ورخ دخلیل په نامه باندی مشهوره دی. او دا خبره په تواتر سره نقل ده چې یوامت یې دبل امت خخه نقل کړی دی او یوه پیړی یې دبلی پیړی خخه نقل کړی دی دزماني دبني اسرائیل خخه تردی زمانی پوري، چې دده قبر په مربعه کې دی په حقیقت کې او هرڅه چې دتعیین په باره کې دی نو دنبی الصلی اللہ علیہ و آله و سلم خخه هیڅ روایت نقل نه دی.

نو پکار دی چې ده ګه ئای احترام دی وسی ددی وجی خخه چې دلتہ دابراهیم خلیل الله قبر دی او په دی په مئکه کې خه خراب کارونه سی په دی بیری سره چې دلتہ چیری قبر دابراهیم خلیل الله نه وی او ده ګه ده ګه قبرونه نه وی. او دارنګه ابن عساکر روایت ذکر کړی دی په سند سره وهب بن منبه ته دی وايی چې دابراهیم الصلی اللہ علیہ و آله و سلم په قبر باندی یوشعر پیدا سوی دی الله جهولاً امله. يموت من جاء اجله).

اولادونه دابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ

اول زوی دابراهیم الصلی اللہ علیہ و آله و سلم ده اجری خخه سوی وو چې نوم یې اسماعیل دی او بیا دوهم اسحاق الصلی اللہ علیہ و آله و سلم دساره خخه او ده ګه خخه وروسته ابراہیم الصلی اللہ علیہ و آله و سلم واده وکی دقنطورا سره چې لور دیقطن الکنعانیه وه نو ددی خخه یې شپږ بچې پیدا سوه: مدین، زمان، سرج، یقشان، نشق، او دشپرم نوم یې نه دی ذکر کړی. بیا بی ددی خخه وروسته دحجون سره واده وکی چې لور دامین وه، نو ددی خخه یې پنځه بچې پیدا سوه: کیسان، سورج، امیم، لو طان، نافس، همدارنګه ذکر کړی دی ابو القاسم السهیلی په خپل کتاب (التعریف والاعلام) کی.

قصه دلوط الصلی اللہ علیہ و آله و سلم

واقعه دلوط الصلی اللہ علیہ و آله و سلم په ژوند دابراهیم الصلی اللہ علیہ و آله و سلم کې واقع سویده، او هغه چې دده پر قوم باندی کم سخت عذاب نازل سوی وو. او دا لوط بن هاران بن تارح چې آزردی ده ګه او لاددی دابراهیم الصلی اللہ علیہ و آله و سلم وراره دی، ولی چې ابراہیم او هاران او ناحور دا دری کوچنی ورونه دی لکه خنګه چې دا خبره موږ مخکی ذکر کړیده، او ویل سویدی چې داهaran هغه سری دی چې حران علاقه یې جوره کړیده، او دا خبره ضعیفه ده دوجی دمخالفت ددی ده ګه خه سره چې دا هل کتابو سره دی. او دا لوط الصلی اللہ علیہ و آله و سلم دخپل اکا خخه جلاسوی وو په امر ده ګه سره او نازل سوی وو سدوم علاقی ته چې مئکه دغور زغروه او دا خاص مرکز وو ددغو علاقو او په دوی کې ډیر نا اهله خلګ ظالمان او کافران او بد خویه خلګ او سیدله او ډیر بد کدار والاوه، چې دوی به خلګو ته لاری نیولی او په خپلوكی به یې په بد کاری باندی راتګ کوي او منع به یې نه کول دبدکاری خخه چاچی به کوله او ډیر بد دی هغه چې دوی یې کوي، او دوی نوی فاحشه او

ګناه راوستلى وه چې مخکى چانه وه کړي دبنوآدم خخه، او هغه داچى نارينه وو ته به يې راتګ کوي، او هغه زنانى چې ورلره الله ﷺ ورکړي وي هغه يې هم داسى پريښى صرف نيكانو خلګو ته نودوی ته دعوت ورکى لوط ﷺ دالله ﷺ دعبادت طرف ته چې ده ګه په يواحى والى سره عبادت وکى او شريك ورلره مه نيسى، او دوی يې منع کړه ددي بدکاري خخه او ده ګه کارڅخه چې مخکى چاپه بنو آدم کى کړي نه وو، نودوی پير وخت هم داسى په خپلو ګمراهيو کى تيرکى او په خپله بې دينى کى، او دوی روان وه په خپل کفر کى او په خپل فسق او فجورکى، نوالله ﷺ داسى عذاب پر نازل کى چې هغه واپس کيدونکى نه وو او داسى يې تس او نس کړه چې عبرت و ګرزیدی دور و ستنيو خلګو د پاره. نوددی و جى خخه الله ﷺ ددوی قصه په قرآن کريم کى په مختلف ځایونو کى ذکر کوي.

نوالله ﷺ فرمایلی دی: وَلُوْطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمَهِ أَتَأْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ (٨٠)
إِنَّكُمْ لَتَأْتُوْنَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُوْنِ النِّسَاءِ بَلْ أَتُّمُّ قَوْمَ مُسْرِفُوْنَ (٨١) وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ
قَالُوا أَخْرُجُوهُمْ مِّنْ قَرِبَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَتَطَهَّرُوْنَ (٨٢) فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتُهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِيْنَ
(٨٣) وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ (سورة الاعراف ٨٠-٨٤).

او دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى فَالْتَّلَوْا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ
أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيدٍ (٦٩) فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيهِمْ لَا تَصْلُ إِلَيْهِ نَكَرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا
أَرْسَلْنَا إِلَى قَوْمٍ لُوطٍ (٧٠) وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرَنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (٧١)
قَالَتْ يَا وَيْلَتِي أَلَّا اللَّهُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (٧٢) قَالُوا أَنْعَجَيْنَ مِنْ أَمْرِ اللهِ
رَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (٧٣) فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَهُ
الْبُشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمٍ لُوطٍ (٧٤) إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنْيِسٌ (٧٥) يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قدْ
جَاءَ أَمْرٌ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ أَتَيْهُمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ (٧٦) وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذِرْعًا
وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ (٧٧) وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلٍ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هُؤُلَاءِ
بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللهَ وَلَا تُخْزِنُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ (٧٨) قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا
لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٌّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا تُرِيدُ (٧٩) قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ أَوْيِ إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ (٨٠)
قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصْلُوَا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقَطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتُ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتُكَ
إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ (٨١) فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافَلَهَا
وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حَجَارَةً مِنْ سِجِيلٍ مَنْصُودٍ (٨٢) مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ (سورة
هود ٢٩).

او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَبَيْهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ (٥١) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجَلُونَ (٥٢) قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكُ بِعَلَامِ عَلِيهِ (٥٣) قَالَ أَبْشِرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَنِيَ الْكَبِيرُ فِيمَا تُبَشِّرُونَ (٥٤) قَالُوا بَشَّرْتَنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ (٥٥) قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ (٥٦) قَالَ فَمَا خَطَبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (٥٧) قَالُوا إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْ فَوْمٍ مُجْرِمِينَ (٥٨) إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمْنَجُوهُمْ أَجْمَعِينَ (٥٩) إِلَّا امْرَأَتُهُ قَدَرَنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ (٦٠) فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطَ الْمُرْسَلُونَ (٦١) قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ (٦٢) قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ (٦٣) وَأَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (٦٤) فَأَسْرَ بِأَهْلَكَ بِقَطْعٍ مِنَ اللَّيلِ وَاتَّبَعَ أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتُ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ شُؤْمِرُونَ (٦٥) وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَوَلَاءَ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ (٦٦) وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (٦٧) قَالَ إِنَّ هَوَلَاءَ ضَيْفِي فَلَا تَفْضِحُونَ (٦٨) وَاتَّقُوا اللهُ وَلَا تُخْزِنُونَ (٦٩) قَالُوا أَوَلَمْ يَنْهَاكُ عنِ الْعَالَمِينَ (٧٠) قَالَ هَوَلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعْلِمِينَ (٧١) لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لِفِي سَكُرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (٧٢) فَأَخَذَنَهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ (٧٣) فَجَعَلْنَا عَالَيْهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِيلٍ (٧٤) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ (٧٥) وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُقِيمٍ (٧٦) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ (سورة الحجر ١٥١) . (٧٧)

او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: كَذَبْتُ قَوْمٌ لُوطَ الْمُرْسَلِينَ (١٦٠) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخْوَهُمْ لُوطٌ أَلَا تَنْقُونَ (١٦١) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (١٦٢) فَاتَّقُوا اللهُ وَأَطِيعُونَ (١٦٣) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنَّ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٦٤) أَتَأْتُونَ الذِّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ (١٦٥) وَتَذَرُّونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ (١٦٦) قَالُوا لَكُنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخَرَّجِينَ (١٦٧) قَالَ إِنِّي لَعَمَلْتُكُمْ مِنَ الْقَالِينَ (١٦٨) رَبِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ (١٦٩) فَنَجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ (١٧٠) إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ (١٧١) ثُمَّ دَمَرْنَا الْأَخْرِينَ (١٧٢) وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا فَسَاءَ مَطْرُ الْمُنْذَرِينَ (١٧٣) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْرَهُهُمْ مُؤْمِنِينَ (١٧٤) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ١٧٣) . او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ (١٧٥) . او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: أَتَنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (٥٥) فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرِبِكُمْ إِنَّهُمْ أَنْاسٌ يَتَطَهَّرُونَ (٥٦) فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتُهُ قَدَرَنَاها مِنَ الْغَابِرِينَ (٥٧) وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا فَسَاءَ مَطْرُ الْمُنْذَرِينَ (سورة النمل ١٥٤) . او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَيَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ

الْعَالَمِينَ (٢٨) أَئَنَّكُمْ لَتَأْثُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْثُونَ فِي نَادِيْكُمُ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتُنَا بَعْدَابَ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٢٩) قَالَ رَبُّ الْأَصْرُمِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ (٣٠) وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُو أَهْلِ هَذِهِ الْقُرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ (٣١) قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا تَحْنُّ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنْجِنَّهُ وَأَهْلُهُ إِلَّا امْرَأَتُهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (٣٢) وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذِرْعًا وَقَالُوا لَا تَخْفَ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مَنْجُوكُ وَأَهْلُكُ إِلَّا امْرَأَتُكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (٣٣) إِنَّا مُنْتَلُونَ عَلَى أَهْلِ هَذِهِ الْقُرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُدُونَ (٣٤) وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيْنَةً لِقَوْمٍ يَعْقُلُونَ (سورة العنكبوت ٢٨)

او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِنْ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (١٣٣) إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ (١٣٤) إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ (١٣٥) ثُمَّ دَمَرْنَا الْآخِرِينَ (١٣٦) وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ (١٣٧) وَبِاللَّهِ أَفَلَا تَعْقُلُونَ (سورة الصافات ١٣٣)

او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: قَالَ فَمَا خَطَبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (٣١) قَالُوا إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ (٣٢) لَنْرُسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ (٣٣) مُسَوَّمَةً عِنْدَ رِبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (٣٤) فَأَخْرَجْنَا مِنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (٣٥) فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (٣٦) وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (سورة الذاريات ٣١)

او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: كَذَّبُتْ قَوْمٌ لُوطَ بِالنُّذْرِ (٣٣) إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا أَلَّا لُوطٌ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحْرٍ (٣٤) نَعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا كَذَلِكَ تَجْزِي مِنْ شَكَرَ (٣٥) وَلَقَدْ أَنْذَرْهُمْ بَطْشَتَنَا فَسَمَارَوْا بِالنُّذْرِ (٣٦) وَلَقَدْ رَأَوْدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسَنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذْرِ (٣٧) وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقْرِ (٣٨) فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذْرِ (٣٩) وَلَقَدْ يَسَرَّنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرِ (سورة القمر ٣٣، ٤٠)

او دارنگه موربپه دی قصه کی بحث کړی دی په خپل خپل حایونو کې په تفسیر خپل کې.
او دلته مقصود دا دی چې ده کم اړ پیش کې اوالله ﷺ خنګه عذاب نازل کې په دوی
باندی. او دا په دی طریقی سره چې کله لو ط ﷺ دوی ته دعوت ورکې و عبادت دا الله ته چې
واحد ذات دی او شریک ورلره نسته، او دوی یې منعه کړه ده ګه زیاتی خخه چې دوی کوي،
نودوی دا خبره دلو ط ﷺ ونه منله تردی چې یوسپی هم دا خبره ونه منله، او هغه خه بدې پې
چې کوله هغه یې پې نه بنوده، بلکې روان وو په دی خپل حال کې، او وانوښتی دخپل
کډراهی او بدی خخه او دا کوشش به دوی کوي چې دا پېغمبر دخپل کلی خخه خنګه و باسى.
او ددوی جواب به دا وو کله به چې دوی ته خه خبره و سوہ نو په ناپوهی او جهالت سره به یې
داویله: أَخْرِجُوا أَلَّا لُوطٍ مِنْ قَرِيْتُكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ (سورة النمل ٥٦) نودوی و ګرزوی

مقام دمدحی مقام دزم اوبدبدي چې دوی تقاضا دایستلو دده کوله. اودوی داکارنه کوي مګر ضد دوجي او Dunnad دوجي اوDجهالت دوجي، نوپاکي بيان کره الله تعالى دده اوDاهل دده مګر دبئخي پاکي الله تعالى ورلره بيان نکره اودوی یې ددي ئاي خخه په امن کي وايسته اودا نور بدېخته یې پکښي دهميشه دپاره پاته کره، نوکله چې الله ﷺ په دوی باندي گرمى راوسته نوپه دوی باندي داسى لګيدله لکه اوRچې چا پر لګولی وي. اوابه ددوی مالګيجنی سوی. اوDدوی داجواب نه وو مګر ددی وجی چې دوی یې منعه کول دبد کاري خخه اوDفاحشي خخه داسى بدکاري چې مخکي دھيچا دلاسه هم داکارنه دی سوی، نوددي وجی خخه الله ﷺ داسى عذاب ورکي چې دوروستنيو دپاره عبرت سو، اوسره ددی چې کوچنی عذابونه پرمقرر وہ بیاهم دوی خلگو ته لاری پري کولي او خیاتونه به یې کول، او خپل دګپ شپ ئاي ته به راټولیدل چې هلته به یې بدکارونه اوبدی خبری کولي تردی چې ویل سوی دی چې دوی به په خپلو مجلسونه کي بادونه دآواز سره (گوزونه) اچول او دیوبل خخه به یې حیانه کوله که خه هم ددوی خخه یوغت کار وسی اودوی په شرمیروی نه، اودوی به غوب نه اینسووی نصیحت کونکی ته مثال ددوی دھیوان وو چې په عقل کی به یې خبره نه راتله اوNه به یې دومره شعور وو چې بنه اوبد وپیژنی او حق او باطل وپیژنی. او تو به گار کیدل نه دھغه خخه چې کول یې اوNه پنیمانه کیده په هغه خه چې مخکي ورخخه سوی وو اوNه یې دمستقبل په باره کي سوچ کوي چې په مستقبل کي به خه کيږي، نوالله ﷺ په کلک عذاب سره گرفتار کره. اودوی به ويله لو ط ﷺ ته دا: ائننا بعذاب الله إنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (سورة العنكبوت ٢٩). نودوی طلب دھغه عذاب وکي چې لو ط ﷺ به په هغه سره بيره ورکوله دوی ته، نوپه دی وخت کي دعاوکره لو ط ﷺ دعذاب په دوی باندي، اوDنصرت خپل په دوی باندي. نوالله ﷺ ته غیرت ورلي دده په دعاBاندي، اوپه غضب کي سو دده دغصب دوجي، اوDده دعاBي قبوله کره او طلب یې ورلره منظور کي نو الله ﷺ خپل ملائکي ورولیولی، نوهغه ملائکي په ابراھيم ﷺ باندي تيري سو اوHغه ته یې زيری ورکي دزوی، او خبرې کره چې دوی دخه کار دپاره راغلی دی اودوی په یو کاري په سی راستول سوی دی: قالَ فَمَا خَطَبْكُمْ أَيْهَا الْمُرْسَلُونَ (٣١) قالُوا إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ (٣٢) لِتُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ (٣٣) مُسَوَّمَةً عَنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (سورة الذایات ٣١) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُو أَهْلِ هَذِهِ الْقُرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ (٣١) قالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنَنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَنَّهُ كَانَ مِنَ الْغَابِرِينَ (سورة العنكبوت ٣٢) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ

الرَّوْعُ وَجَاءَنَّهُ الْبُشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمٍ لُوطٍ (سورة هود ٧٤) او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: إنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ (٧٥) یا إِبْرَاهِيمُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ أَتَيْهُمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ (سورة هود ٧٤) ٧٥ (٧٤) یعنی ددی خبری خخه تیرسه او په بل خه کی بحث کوه ولی چې دافیصله سویده، او په دوی باندی عذاب واجب سوی دی او هلاکت پر واجب سوی دی: إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ یعنی په دوی باندی فیصله سویده دعذاب او دانه ده بیرته تلونکی. وَإِنَّهُمْ أَتَيْهُمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ او دارنگه ذکر کړی دی السدى او سعید بن جبیر او قتاده او محمد بن اسحاق: چې ابراہیم ﷺ وویله: تاسی تباہ کوی هغه کلی چې په هغه کی (٣٠٠) مومنان دی. نودوی وویل چې نه. نوبیا ابراہیم ﷺ وویل چې (٢٠٠) مومنان دی؟ نودوی وویل چې نه نوبیایی وویل چې (٤٠) مومنان؟ نودوی ورته وویل چې نه. نوبیاده وویل چې (١٤) مومنان دی؟ نودوی ورته وویل چې نه. نوابن اسحاق وايی تردی چې ورته وویل چې تاسی خوبه په کی یوم من لیدلی وی؟ نودوی وویل چې نه: قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا ئَحْنُ أَعْلَمُ بِمَ فِيهَا، او په نزد دا هل کتابو باندی ده ویلی دی: ای ربہ زماته دا هلاکوی کله او په دی کی (٥٠) کسان صالحان دی؟ نوالله ﷺ و فرمایل چې زه دوی نه هلاکوم کله چې په دوی کی (٥) صالحان وی خو دا نسته پکښی، نوبیا ١٠ ته را کښته سو نوالله ﷺ ورته و فرمایل چې زه دوی نه هلاکوم کله چې په دوی کی (١٠) صالحان وی خودا په کی نسته.

الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيَءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ (سورة هود ٧٧) مفسرینو ویلی دی کله چې داملایکی جلاسوی دا براہیم ﷺ خخه یعنی (جبرایل، او میکائیل، او اسرافیل) نودوی راروان سوه تردی چې را ورسیده سدوم ته، په شکلونو دبنائیستو هلکانو کی، دپاره دامتحان دالله ﷺ په قوم لوط باندی او دپاره ددی چې حجت پر قائم سی نودوی میلمانه سوه دلوط ﷺ په کورکی دلمر پریو تو خخه و روسته ددی وجی خخه چې هغه خلګ یې ونه وینی نوبیابه ددوی اهانت او بی عزتی وکی. او دوی دا ګمان وکی چې دوی انسانان دی: سِيَءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ، ابن عباس او مجاهد او قتاده او محمد بن اسحاق ویلی دی چې دا دیر سخت امتحان وو او ده ته پته وه چې ددوی خخه مدافعت کول کیږی دشپی، او ددوی سره یې داشرط ولکوی چې دبل چا سره به نه میلمانه کیږی، خولیکن ده ولیدل چې ددوی خخه پتیدل نه کیږی. او قتاده ویلی دی چې دوی باندی رانازل سوه په هغه مئکه کی چې ده په کی کارکوی. نودوی یې میلمانه کړه ولی چې حیاء ورله چې دوی ته یې انکار نسو کولی نو ددوی مخ ته روان سو، او ورته شروع سوه چې ددی کلی خخه ووزی او بل کلی ته ولاړسی او ورته یې وویل خه چې

يې وویل: زمادی قسم وي په الله ﷺ باندی چې په مخ دمزکی کې ددوی خخه خبیث او بدکاره خلګ نسته. نوبیا یې لړ مزل وکی، او بیا یې ورته دا خبره خلور واره وکړه او ویلی دی چې دوی ته ویل سوی وه چې تره ګه پوري به يې نه هلاکوی ترڅو چې په دوی باندی شاهدی نه وي کړی نبی ددوی السدی ویلی دی داملا یکی دا براہیم ﷺ دخواخته راووتلى اوروانی سوی دلوط ﷺ دکلی خوا ته، نودوی کلی ته ما پښین رالی، نوکله چې دوی سدوم نهرته را اور سیدی نوه لته دلوط ﷺ یوه لور ولاړه وه چې خپل کورته يې او به وړلی، او دلوط ﷺ دوی لوښی وي چې دمشري نوم (ریشا) وه او دکشري نامه (زغرتا) وه. نودوی ورته وویل چې آیا دلته کم کورسته؟ نودې ورته وویل چې هو سته، تاسی دلته و دریبی تر هغه پوري چې زه درته دوباره راسم. دایې ورته حکه وویل چې په دوی باندی و بیریده دخپل قوم خخه، نوداراله خپل پلار ته او ورته ويې ویل: ای پلاره. تاغوا پری خه ټوانان په دروازه دنبارکی، مانه دی لیدلی مخونه دی یو قوم چې ده ګوی خخه بنه وه، نورانه ولی هغوي ستاقوم نوبی عزتی به ورلره وکی. او دی خپل قوم منع کړی وو چې دچا میلمستیا به نه کوی او ورته يې وویل چې ته زموږ خخه لیری سه موب به میلمستیا ورکوو. نودوی يې را وسته کورته او هیڅ خوک په خبرنې سو بغیر دخپل کورول او خخه، نودده بنځه راووته او قوم يې خبرکی. او دایې وویل چې په کور دلوط ﷺ کی دا سی هلکان دی چې دا سی مخونه ما تراو سه دچا هم نه دی لیدلی. نورالی قوم ده ته چې چې ګی يې و هلی.

او د قول دالله ﷺ : وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ (سوره هود ۷۸) یعنی ددی خخه ماسوا او مخکی ددوی دومره ګناهونه دی غټه غټه او پیر، قالَ يَا قَوْمَ هُؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ (سوره هود ۷۸) یعنی دوی ته يې پیش قدمی وکړه چې دازما لور ده دا په نکاح سره واخلي ځان ته داستاسی دپاره ډیره لائقه او مناسبه ده، او دایې ورته حکه وویل چې یونبی دخپل امت دپاره په منزله دپلار وی، لکه خه رنګه چې په حدیث کی ذکرسوی دی. اولکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزَوَاجُهُ أَمْهَاتُهُمْ (سوره الاحزاب ۲۱) او دا هغه قول دی چې په دی سره نص کړی دی مجاهد او سعید بن جبیر او الربيع بن انس او قتاده او السدی او محمد بن اسحاق چې داصواب دی یعنی راجح دی. او بل قول دا هل کتابو دی چې هغه خطأ قول دی چې دوی ویلی دی چې دادوی ملا یکی وي او دوی ډیر وخت دده سره تیر کړی وو. او دارنګه اهل کتابو په دی خپل قول کی ډیر زیاتی کړی دی. چې مناسب نه دی دملائکو سره. او د قول دالله ﷺ : فَاثْقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْرُونَ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ (سوره هود ۷۸) دوی يې منع کړه ده ګه فاحش خخه چې دوی غونبستله نودا شاهدی سوہ په دی خبره باندی چې په دوی کې صحیح او پرهیزگاره سړی نه وو، بلکې تول

لیونی اوکم عقلان وه. نودوی جواب ورکی لو ط الله ته په دی خبری سره: لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَكَ فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٌّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا تُرِيدُ يعنی دوی ورته وویل چی تاته پته ده چی موږ خه غواړو او زموږ خه مقصددی، نودوی دا خبره وکړه خپل پیغمبرته، او بیره یې نه کوله دالله الله خخه اودهغه دعذاب خخه چی در دنک عذاب دی. نوددی وچی خخه ورته لو ط الله و فرمایل چی: لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ أَوْيِ إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ (سورة هود ٨٠) لو ط الله دا وویل چی که زما دومره وس او طاقت واي په تاسی باندی او یا ماتاسی منع کولی سوای نومابه تاسی ته هغه عذاب در کړی واي دکم چی تاسی مستحق ګرځیدلی یاست. او الزهري ويلی دی په نقل کولو سره د سعید بن المسبیب خخه او دابی سلمه خخه چی دوی دواړه نقل کوي دابی هریره الله خخه مرفوغاً: موږ ډیر لائق یو په شاک سره دا براہیم خخه، او رحم دی وکی الله الله په لو ط الله باندی چی طلب یې دقوت کوي په دوی باندی، او که چیری بندیدل په جیل کی نه واي نویوسف الله به په جیل کی نه بندیوان کیدی او ده ریوه دعا به قبوله سوی واي، (۱)

او دارنګه ويلی دی محمد بن عمر بن علقمه دابی سلمه خخه او دی دابی هریره خخه: چی رسول الله الله فرمایلی دی: رحم دی وکی الله الله په لو ط الله باندی، که چیری ده ته یې ورکړی واي هغه طاقت چی ده یې سوال کړی واي، نو هيڅکله به هم الله الله په بل قوم کی پیغمبرنه واي را لیبلی مګرهم دده په قوم کی به یې را لیبلی، (۲) دارنګه الله الله فرمایلی دی: وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (٦٧) قالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ (٦٨) وَأَتَقُوا اللَّهُ وَلَا تُخْزِنُونِ (٦٩) قَالُوا أَوْلَمْ نَهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ (٧٠) قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعْلِمُنَ (سورة الحجر ٦٧-٧١). نو امریې وکی دوی ته چی دخپل بشو سره دی نژدیکت وکی او ددی کار خخه دی ئان واړوی بیاهم دوی نه منع کیده، بلکې خومره به یې چی منع کول نو هغومره به دوی حریص کیده په دی میلمنو پسی، او دوی نه پو هیده چی په دوی باندی الله الله دعذاب فیصله کړی ده او دوی په خپله ددی خپل عذاب خوا ته ورروان وه، او صبا ورخ ددوی ده لاكت وه. نو ددی وچی الله الله دخپل نبی محمد صلی الله علیه و آله و سلم په ژوند باندی قسم وکی او وی فرمایل: لَعْمَرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكُرٍ تِهِمْ يَعْمَهُونَ (سورة الحجر ٧٢) او دارنګه الله الله فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَنذَرَهُمْ

(۱). صحيح البخاري كتاب الانبياء، باب قول الله عزوجل (ونبئهم عن ضيف ابراهيم) (٣٣٧٢ ١٢)، او اطراف ددی په (٣٣٧٥ .٣٣٨٧ .٤٥٣٧ .٤٢٤٩ .٢٩٩٢) او مسلم په كتاب اليمان کي باب زيادت طمانينه القلب بتظاهر الاشه (١٨٣ ١٢) او احمد (٣٢٢ ١٢).

(۲). الترمذی په كتاب التفسير باب ومن سورة يوسف (٣١١٢ ١٥) ابو عيسی ويلی دی چی دا حدیث حسن صحيح دی او احمد (٣٣٢ ١٢، ٣٨٤) او البانی ويلی دی په صحيح الادب المفرد کي (٤٧٢) دا حسن صحيح دی: وکوره: دده صحيح (١٢١٧ ١٤).

بَطَشْتَنَا فَتَمَارُوا بِالْتُّدْرِ (٣٦) وَلَقَدْ رَأَوْدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَدُوقُوا عَذَابِي وَتُدْرِ (٣٧) وَلَقَدْ صَبَّهُمْ بُكْرَةً عَذَابً مُسْتَقْرً (سورة القمر ٣٨ \ ٣٦) ذکر کړی دی مفسرینو دا خبره چې لوټ الله به داخلې قوم منع کوي او مدافعت به یې کوي په بندی دروازې سره، او هغوي دا کوشش کوي چې دی دروازه خلاصه کې، تردی چې ددواړو خواوو خخه بنه زور و چلیدی تردی چې لوټ الله و فرمایل: لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ أَوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ (سورة هود ٨٠) نومابه پرتاسی باندی عذاب نازل کړی واي. نودی ملائکو ورته وویل چې: يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ (سورة هود ٨١) او دا یې هم ذکر کړی دی چې جبریل را ووتی په دوی په سی او په خپل وزر یې ددوی مخونه و هل نو ددوی سترګی رندي سوی: تردی چې ویل سوی دی چې ددوی داسترګی مکمل ختمی سوی او هیڅ ورڅه پاته نه سوی. نورالله دوی اولوټ الله ته یې وعده ورکړه دصبا ورڅ چې زموږ اوستا درک به معلوم سی. الله الله فرمایلی دی: وَلَقَدْ رَأَوْدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَدُوقُوا عَذَابِي وَتُدْرِ (٣٧) وَلَقَدْ صَبَّهُمْ بُكْرَةً عَذَابً مُسْتَقْرً (سورة القمر ٣٨ \ ٣٧) نو په دغه وخت کې دی فرشتو لوټ الله ته امرؤکې چې دشپې په آخرني وخت کې ددی ئای خخه دخپل اهل سره ووزی: وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ (سورة هود ٨١) یعنی دعذاب په اوaz او ريدو باندی به په تاسی کې یوهم شاته نه گوری کله چې په دوی باندی عذاب نازلېږي.

او د قول دالله الله: إِلَّا امْرَأَتُكَ (سورة هود ٨١) په قرائت دنصب سره: احتمال لري چې دا مستثنی وي ددی قول دالله الله خخه (فَأَسْرِ بِإِهْلِكَ) (سورة هود ٨١) ګواکې چې ده ته خطاب دی چې خپل بسحه به دهان سره نه بیاپی، او دا احتمال هم کیدی سی چې ددی خخه ما خوذ وي: وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتُكَ (سورة هود ٨١) یعنی دابه ترشا و ګوری نو پرتاسی به هم داعذاب نازل سی. او دا قرائت په رفع سره دی او دا احتمال قوي هم دی، خوليکن اولنې په معنۍ کې ډيرنسکاره دی. والله اعلم. او السهيلی ويلی دی دلوټ الله دې بسحه نوم (والله) وه نو هر کله چې لوټ الله دخپل کورنې سره ووتی نو ددوی سره یوسپی هم ددوی دقوم خخه نه وو او بعضو داویلی دی چې بسحه ورسره وتلى وه. نو کله چې دوی ووتله او د باندی سوه ددی کلې خخه لمړ را وختی نونازل سو پردوی باندی عذاب په امر دالله الله سره، داسی عذاب پر نازل سو چې ده ګه خخه خلاصیدل اسان نه وو.

او په نزد داهل کتابو: فرشتو دوی ته امرؤکې چې دغره سرته وخیزی او د ددوی خخه یې غوبسته وکړه چې ولاړسی دوی یوبل کلې ته. نودوی ورته وویل چې ولاړسی او مور به ستاسی انتظار کو وکله چې تاسی هلتله ورسیدلاست نوبیابه مور په دوی باندی عذاب نازل

کو. نودوی ذکرکړی دی چې دوی لیری کلی ته ولاره چې دهغه کلی نوم (صوع) وو چې خلګ ورته غورزغر وايې نوکله چې لم راوختی نوپه دوی باندی عذاب راکښته سو. الله ﷺ فرمایلی دی: فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِيلٍ مَنْضُودٍ (٨٢) مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ (سورة هود ٨٢) او جبريل ﷺ داتول حیوانات په خپل ورزه لور دآسمان طرف ته وخیژول تردی چې ملائکو په آسمان کی دچرګو کړکړی او د سپی او ازوونه او ریدل نوبیاې پردا به خوا را ایله کړه مطلب داچې دامخکه يې پر چې کړه. نواول هغه خلګ چې ددی خڅه وغورڅول سو هغه ددوی شریفان خلګ وه: مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ (سورة هود ٨٣) او سجیل فارسی لفظ دی معرب دی او هغه قوی ته ویل کېږي چې پوخ سوی وي (منضود) (سورة هود ٨٣) یعنی یو دبل په سی راروان وه پرلپسی (مسومه) (الذاريات ٣٤) یعنی غت غت وليکل سو په هریو کانی باندی نوم دهغه شخص چې په هغه پسی رالیبل کیدی دهغه کانی نوهغه به يې بالکل ذری ذری کې.

لكه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (الذاريات ٣٤) اولکه خنګه چې يې فرمایلی دی: وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا فَسَاءَ مَطْرُ الْمُنْذَرِينَ (سورة الشعرا، ١٧٣)، وَالْمُؤْنَفِكَةُ أَهْوَى (٥٣) فَغَشَّاهَا مَا غَشَّى (٤) فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى (سورة النجم ٥٣) یعنی اړول ددی چې لوره حصه ددی لاندی کول اولادندي حصه ددی لوره کول او په دوی باندی يې دکانو بaran وکی چې پرلپسی وو، او په هرکانی به دهغه سړی نوم موجود وو اوليکل سوی وو دچادپاره به چې هغه رالیبل کیدی او هرکانی به په خپل سړی باندی راغورځیدی په حاضرینو کی او هغه چې مسافر وو او د کلی خڅه د باندی وو پرهغوی به په هغه ځایونو کی راولویدی چې په کم ځای کی هغوي په هغه وخت کی وه او ویل سوی دی چې دلوط ﷺ نسخه ورسه وتلى وه ددی کلی خڅه. خودی چې کله او اواز واوریدی او د کلی راولویدی يې ولیده نوپه شایې وکتل او د الله ﷺ دامر مخالفت يې وکی نوپه دی باندی هم یو کانی را ولويدي او د ايبي خيره کړه نودي خلاف کړي وو مخکي هم او اوس يې هم خلاف وکی. او دا هغه وه چې په ميلمنو يې خلګ خبرکړي وه په خپل قوم کي. لکه خنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَةً ثُوْحٍ وَامْرَأَةً لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُعْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ (التحريم ١٠) دوی دواړو خيانت کړي وو د خپل خاوند سره په نه منلود دين کي. او د لته دامر دنه دی چې دوی فاحشی وی هیڅکله داسې نه ده. ولی چې الله ﷺ هیڅ پیغمبرته داسې نسخه نه ورکوی چې هغه

بدکاره او فاحشه وي لکه خنگه چي ابن عباس^{رض} ويلى دى چي هيچ کله باغى سوي نه ده دېيغمبر بسحه. او چاچى ددى خلاف خبره وکره نودابه دده ډيره غتىه غلطى وي. الله ﷺ په قصه د(افك) کي يعني هغه بهتان چي په عائشه رضي الله عنهما باندي ترل سوي وو، کله چي نازل سو براءت دام المؤمنين چي لور دابوبکر الصديق وہ بسحه درسول الله ﷺ ده، کله چي دى ته وویل افک والا هغه چي ويلى يې وہ نوالله ﷺ مومنانو ته زجر او زور ګيرنه ورکره او ويې بیرول دهغه خه باره کي چي خه يې ويلى وه: إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِالْسَّتْكِمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسِبُونَهُ هَيْنَا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ (١٥) وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ تَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ (سورة النور ١٦١٥) يعني پاكى دى وي ستاد پاره چي وي دى ستا بسحه په دى صفت سره. او قول دالله ﷺ په دى ئاي کي: وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَيْعِيدٍ (سورة هود ٨٣) يعني داسزا ليرى نه ده، په دې باندي تصريح کريده امام شافعى او احمد بن حنبل او دارنگه ډير علماء دامت.

او دارنگه يې حجت نیولى دى په هغه روایت سره چي امام احمد ذکر کړي دى او اهل السنن هم ذکر کړي دى دحدیث د عمر بن ابی عمر خخه چي دى نقل کوي دعکرمه خخه او دی دابن عباس خخه، چي رسول الله ﷺ فرمایلی دی: ثوک چي تاسی پیداکی دهغه چا خخه چي ددوی سره مشابهت کوي او ددوی په شان کارکوي. نوددی وجی خخه بعضو علماء داقول کړي دى چي ددى کار والا سړي به رجم کول کېږي که خه هم واده يې نه وي کړي يابي واده کړي وي. او په دى چي کاريې کوي په شان د قوم لو ط نو فاعل او مفعول دواړه قتل کي. (۱) او امام ابو حنيفة رحمه الله عليهما السلام داقول کړي دى چي اللاقط به دغره دسر خخه راغور ځول کېږي او دلوري خوا خخه به کانۍ پر راویشتل کېږي لکه خنگه چي د قوم لو ط سره سوي دى.

وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَيْعِيدٍ او ګرځولي دى الله ﷺ هغه ئاي ددوی یوورو کي سمندر چي دهغه داوبو خخه ثوک فائده نه سی اخستلي. او نه دهغه مزکي خخه ثوک فائده اخستني سی کم چي يې خواته ده. نوو ګرڅيده داعبرت او مثال او وعظ او نبناهه دالله ﷺ په قدرت باندي او دهغه په عظمت باندي او دهغه په عزت باندي په انتقام اخستلو کي دهغه خخه چي دالله ﷺ او دهغه دېيغمبر تکذيب کوي او مخالفت کوي او په خپلو خواهشاتو پسى روان وي، او دا دليل دى په رحمت دالله ﷺ باندي په خپلو نیکو بندګانو باندي په نجات ورکولو سره دوی ته ددغه عذاب خخه او دهلاکت خخه او را ایستل دوی دتیاري خخه درنا خوا ته.

(۱). الترمذی: کتاب الحدود، باب ماجافی حد الوطی (١٤٥٦٤)، دحدیث د عمر بن ابی عمر خخه او د طریقی دعا صم بن عمر خخه چي دى يې نقل کوي دسه هل خخه.

لکه خه رنگه چې الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّ فِي ذَلِكَ لَايَةً وَمَا كَانَ أَكْثُرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (٨) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ١٨) او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَخَذَنَاهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ (٧٣) فَجَعَلْنَا عَالِيهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِيلٍ (٧٤) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَايَاتَ لِلْمُتَوَسِّمِينَ (٧٥) وَإِنَّهَا لَبِسَيْلٍ مُقِيمٍ (٧٦) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَايَةً لِلْمُؤْمِنِينَ (سورة الحجر ٧٣ ٧٧) یعنی په ستر ګو دفراست سره چې ورته وکتل سی نو پته لګیږی چې خنگه بدل کړی دی الله ﷺ دغه خلک او ددی مئکه او کلی؟ او خنگه یې آباد کړی دی وروسته د خرابیدلو ددی خخه؟ لکه خنگه چې روایت ذکر کړی دی ترمذی مرفوغا: تاسی و بیریږی دفراست د مومن خخه ولی چې دی کتل کوي په نور د الله ﷺ سره (۱) او بیا یې و وایه: إِنَّ فِي ذَلِكَ لَايَاتَ لِلْمُتَوَسِّمِينَ او دا قول: وَإِنَّهَا لَبِسَيْلٍ مُقِيمٍ یعنی په داسی لاری باندی چې نن ورځی پوری قائمه ۵۵.

لکه خه رنگه چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ (١٣٧) وَبِاللَّيْلِ أَفَلَا تَعْقُلُونَ (سورة الصافات ١٣٨ ١١٣٧) او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيْنَةً لِقَوْمٍ يَعْقُلُونَ (سورة العنكبوت ١ ٣٥) او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَخْرَجْنَا مِنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (٣٥) فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (٣٦) وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (سورة الذاريات ٣٥ ١٣٥) یعنی موب ددوی خخه پرینښوله یوه نښانه او پند ده ګه خلک ګو دپاره چې د آخرت خخه بېره کوي او د الله ﷺ خخه بېره کوي او خپل درب د بېرى خخه خپل نفس منع کوي د ګناهونو خخه، او همان د محارمو د الله ﷺ خخه ساتي او د کار خخه د قوم دلوط ﷺ همان ساتي، ددی وجی خخه چې هغه حدیث پر ثابت نه سی: خوک چې همان د کم قوم سره مشابه کوي نو هغه به ده ګو خخه وي لکه په یو شعر کی ذکر سوی دی چې (تاسی که بعینه دلوط ﷺ قوم نه یاست نو هغه هم ستاسي خخه لیری نه دی) نو پوهیدونکي ددی شعر بېره کوي د خپل رب خخه، اوراتګ کوي په هغه خه چې الله ﷺ یې امرکوي، او دنبې ارشاد وي، اوراتګ کوي هغه زنانو ته چې الله ﷺ دوى لره پیدا کړي دی او همان ساتي د اتباع د شیطان خخه، ولی چې بیا پرده باندی هم ده ګه عذاب حق کېږي، او د اخليږي لاندی تردی قول د الله ﷺ : مُسَوْمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٌ (سورة هود ٨٣).

* * *

(۱). الترمذی كتاب التفسیر، سورة الحجر (٣١٢٧ ١٥) ابو عیسیٰ ویلی دی چې دا حدیث غریب دی موب د اپیشنو صرف هم په دی اعتبار سره او نور اعتبارات او جوهري ورله نسته او دارنگه روایت ذکر سوی دی دبعضو اهل علم والا او خخه او په الحلیه کې (٢٨١ ١٠) د حدیث دابې سعید خخه او طبرانی په الكبير کې (٧٤٩٧ ١٨) ذکر کړي دی او ویلی دی الهیشمی په المجمع کې (٢٢٨ ١٠) چې راوی ددی طبرانی دی او اسناد ددی حسن دی.

قصه دمدين قوم دشعيب

ددوي په باره کي الله ﷺ فرمایې: وَإِلَى مَدِينَ أَخَاهُمْ شَعِيبًا قَالَ يَا قَوْمَ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٌ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتُكُمْ بَيِّنَةً مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكِيلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (٨٥) وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصْدُونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ أَمَنَ بِهِ وَتَبْعُونَهَا عَوْجًا وَادْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثُرُوكُمْ وَأَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ (٨٦) وَإِنْ كَانَ طَائِفَةً مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أَرْسَلْتُ بِهِ وَطَائِفَةً لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (٨٧) قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شَعِيبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرِيبَتَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مَلَّتَا قَالَ أَوْلُو كُنَّا كَارِهِينَ (٨٨) قَدْ افْسَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عَدْنَا فِي مَلَّتُكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسَعَ رَبُّنَا كُلُّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمَنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ (٨٩) وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنْ اتَّبَعْنُمْ شَعِيبًا إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ (٩٠) فَأَخْذَتُهُمُ الرَّجْفَةُ فَاصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (٩١) الَّذِينَ كَذَّبُوا شَعِيبًا كَانُ لَمْ يَغْنُوا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شَعِيبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ (٩٢) فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَّحْتُكُمْ فَكَيْفَ أَسَى عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ (سورة الاعراف ٨٥) او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِلَى مَدِينَ أَخَاهُمْ شَعِيبًا قَالَ يَا قَوْمَ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٌ غَيْرُهُ وَلَا تَنْقُصُوا الْمُكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابٌ يَوْمٌ مُحِيطٌ (٨٤) وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمُكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (٨٥) بِقِيَةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِظٍ (٨٦) قَالُوا يَا شَعِيبُ أَصَلَّاثُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَنْتُرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ (٨٧) قَالَ يَا قَوْمٍ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَى مَا أَنْهَاكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ (٨٨) وَيَا قَوْمَ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَقَاقي أَنْ يُصِيبَكُمْ مُثْلًا مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مُنَكِّمٌ بِيَوْمِهِ (٨٩) وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ (٩٠) قَالُوا يَا شَعِيبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مَمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمَنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بَعَزِيزٍ (٩١) قَالَ يَا قَوْمٍ أَرْهَطْيَ أَعْزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَاتَّحَدْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهَرِيًّا إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ (٩٢) وَيَا قَوْمٍ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سُوفَ تَعْلَمُونَ مِنْ يَأْتِيَهُ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ (٩٣) وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شَعِيبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا

مَعَهُ بِرَحْمَةً مَنَا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَاصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (٩٤) كَانُ لَمْ يَعْنُوا فِيهَا أَلَا بُعْدًا لِمَدِينَ كَمَا بَعْدَتْ ثَمُودُ. (سورة هود ٩٥\٨٤)

او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ (٧٨) فَاتَّقُمَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَيِّمَامٍ مُبِينٍ (سورة الحجر ٧٩\٧٨).

او دارنگه الله ﷺ په سورة الشعرا کی فرمایلی دی: كَذَبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ (١٧٦) إِذْ قَالَ لَهُمْ شَعِيبٌ أَلَا تَتَّقُونَ (١٧٧) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (١٧٨) فَاقْتُلُوا اللَّهَ وَأَطْبِعُونَ (١٧٩) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٨٠) أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ (١٨١) وَزَنُوا بِالْقَسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ (١٨٢) وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثُرُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (١٨٣) وَأَتَقْتُلُو الَّذِي خَلَقْكُمْ وَالْجِلَّةَ الْأَوَّلِينَ (١٨٤) قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (١٨٥) وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مُثْلُنَا وَإِنْ نَظُنكَ لَمِنَ الْكَادِينَ (١٨٦) فَأَسْقَطْ عَلَيْنَا كَسْفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (١٨٧) قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (١٨٨) فَكَذَبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابٌ يَوْمَ الظِّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (١٨٩) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثُرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (١٩٠) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعرا ١٧٢\١٩١).

اهل مدین عرب قوم وہ چې او سیدله په خپل کلی کې چې (مدین) نوم یې وو هغه مئکه چې دمعان سره نژدي وہ په اطرافو دشام کې. هغه چې نژدي دی دحجاز سره په څنګ دسمندر دلوط الْعَلِيَّة. او وو ددوی ليږی والی دنژدي والی سره. او مدین یوه قبيله وہ چې دا ځای په دوی مشهور سوی وو،

او دوی اولاد دمدین بن مديان بن ابراهيم الْعَلِيَّة وہ. او شعیب الْعَلِيَّة ددوی نبی وو چې دی زوی دمیکیل بن یشجن وو، ابن اسحاق ویلى دی. ده ته په سریانی ژبه کې (یترون) ویل کېږي او په دی کې شبهه ده. او بعضو داویلی دی چې شعیب بن یشخر بن لاوی بن یعقوب دی، او بعضو داویلی دی چې شعیب بن ویب بن عیفابن مدین بن ابراهيم الْعَلِيَّة دی، او ویل سوی دی چې شعیب بن صیفور بن عیفا بن ثابت بن مدین بن ابراهيم الْعَلِيَّة دی. او دارنگه نور اقوال هم دده په نسب کې ذکر سویدی.

او ابن عساکرویلی دی: چې ویل سوی دی چې انا دده، او یا مور دده، لور دلوط الْعَلِيَّة ده. او دی دهغو کسانو خخه وو چې په ابراهيم الْعَلِيَّة باندی یې ایمان را وړی وو او ده ګه سره یې هجرت کړی وو او ده ګه سره دمشق ته ننوتلی وو. دو هب بن منبه خخه نقل دی چې دوی ویلى دی. ده او ملغم دواړو په ابراهيم الْعَلِيَّة باندی ایمان را وړی وو په هغه ورځ باندی چې

ابراهيم ﷺ په اور کي اچول سوي وو، او دده سره بي هجرت کوي وو شام ته نوده ته بي په نکاح باندي دواري لوني دلوط ﷺ ورکړي. او دا ابن قتيبه ذكرکړي دي. او په دي قول دده کي شبهه ده. او دارنګه دابو عمر بن عبدالبر په (استيعاب) کي په ترجمه دسلمه بن سعد العنزي کي دي چي پهنبي ﷺ باندي بي په عنزه مقام کي ايمان راوري دي نوددي وجي خخه ورته نسبت دعنزه کېږي، نودي وايې: بنه ئاي اوکلي عنزه دي ولی چي دلته دشعيں ﷺ نصرت سوي دي او د موسى ﷺ نصرت په کي هم سوي وو: نوکه دارو ايت صحيح وي نوپته لګيږي چي داشعيں ﷺ د موسى ﷺ خسردي او دي دقبيلى د عربو خخه دي چي ورته عنزه ويل کېږي، ولی چي دوي وه ددي خخه وروسته په ډيرۍ مودي سره. او په حدیث دابو ذركي هغه چي ذكردي په صحيح ابن حبان کي په ذكر دانبياوو اور سولانو کي چي دي وايې: خلور ددوی خخه په عربو کي دي چي هغه: شعيب: هود، صالح، اوستانبي ﷺ دی اي ابو ذره ^(۱) او بعضو سلفو شعيب ﷺ ته (خطيب الانبياء) ويلی دي. دده دفصاحت او بلاغت دوجي او دارنګه ابن اسحاق فرمایلی دي په نقل کولو سره د بشرين جو بير خخه او دمقتل خخه او د ابن عباس خخه دي وايې چي رسول الله ﷺ به کله ذكر دشعيں کوي نو ورته به بي خطيب الانبياء ويل. ^(۲)

او وو اهل مدین والا چي حوزان به بي غورخول په لاره کي اولاروي به بي تنگول، او عبادت به بي کوي (ایکه) دایو بوتی دي چي ډيرگن دي او پرشا و خوا بي نوره ډير بوتی وي، او دوي په معامله کي يعني رانیولو او خرڅولو کي ډير بدخته وه چي دخلګو خخه به بي په دوکه بازی سره او په ناپ او تول کي په کمي سره پيسی و هلی، دخلګو خخه به بي پيسی زياتي اخستلى او شيان به بي کم ورکول. نوالله ﷺ دوي ته شعيب ﷺ په طور پيغمبر راولېږي چي هم ددوی دقوم خخه وو نودوي ته بي دعوت ورکي دالله ﷺ خوا ته او ده ګه دعابات خواته چي ده ګه عبادت وکي په یوازی والي سره او شريك ورته نه ګرزوی، او دوي بي منع کول ددي کارونو خخه چي بد کارونه وه اونامناسب کارونه وه، نوعضو په دی کي ايمان راوري او ډير او اظهار دکفر وکي، تردی چي الله ﷺ خپل عذاب پر مسلط کي، او هغه ذات بادشاه دهرخه دي او حميد ذات دي لکه خنگه چي الله ﷺ فرمایلی دي: وَإِلَى مَدِينَ أَخَاهُمْ شُعِيبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٌ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةً مِنْ رَبِّكُمْ (سوره الاعراف ۸۵) يعني دلالت او بسكاره حجت، او دليل چي قاطع دليل دي په ربنتنواли دده باندي او په دی باندي چي الله ﷺ دارسول مقرر کړي دي په دوي کي، او هغه معجزي چي الله ﷺ دده په

(۱). داضعيف دي راوي ددي ابن حبان دي (۹۴۱۲) (۲۰۷۹۱۲).

(۲). حاکم فی المستدرک (۸۲۵۱۲) او سکوت اختيارکړي دي الذهبي پردي باندي. او تاریخ الطبری (۲۲۹۱۱).

لاس سره بنکاره کړي دی هغه مورې ته نه دی را نقل سوی تفصیلاً. که خه هم دا په الفاظو کی اجملالاً داخلیږی: فَأُوْفُوا الْكِيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحَهَا (سورة الاعراف ٨٥) امر یې وکی دوی ته په عدل باندی او دوی یې منع کړه دظلم خخه او وعده یې ورکړه په خلاف کولو ددی باندی.

ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (٨٥) وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ (سورة الاعراف ٨٦ ٨٥) یعنی په لاره کی (تُوعِدُونَ) یعنی تاسی وعده ورکوي خلگو ته چې پیسی به ورڅخه اخلي او دارنګه یې تاسی بیروی په لاره کی. السدی ویلی دی په تفسیر خپل کی دصحابه وو خخه: وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ (سورة الاعراف ٨٥) یعنی دوی به دلاروی خخه لسمه حصه دمال ده ګه اخستله.

او اسحاق بن بشر ویلی دی په نقل کولو سره دجویبر خخه دی نقل کوي دالضحاک خخه دی دابن عباس خخه دی واېي چې: دوی ډير باغيان خلگ وه چې په لاره کی به کښینسته، او دخلگو خخه به یې په زوره پیسی اخستله، او دوی اول خلگ وه چې داستن یې ایجاد کی. وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ مِنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عَوْجًا (سورة الاعراف ٨٦) منع یې کړه دوی دشکولو دلاري خخه. وَأَذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَرَكُمْ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ (سورة الاعراف ٨٦) دوی ته یې یادا نبنت وکی په نعمت دالله ﷺ سره او دوی ته یې تحذیر ورکی دعذاب دالله ﷺ هغه که چیری دوی خلاف وکی ده ګه خه چې دوی ته ویل کېږي او دوی ته ده ګه امر کېږي. لکه خنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی په بلی قصی کی: وَلَا تَنْقُصُوا الْمُكَيَّلَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ (سورة هود ٨٤) یعنی تاسی دهمیشه دپاره په دی لاری باندی تګ مه کوي نوالله ﷺ به هغه خه چې تاسی ته یې درکړي دی نو ده ګه خخه به برکت وباسی، او تاسی به غریبان کی او هغه مالداری به ستاسی خخه لیری کړي کم چې ستاسی سره ده. او دا تاسی راکشوی دآخرت دعذاب خوا ته، او دچاچې دغه ګناه او دا بله ګناه دواړه یوځای سی، نودابه واقع سی په ډير غټه تاوان کی. نواول یې دوی منعه کړه ده ګه کارونو خخه کم چې دوی کول او بیا یې تحذیر ورکی دوی ته دعذاب دالله ﷺ خخه، په دی دنیا کی او په آخرت کی ولی چې دآخرت عذاب بیا ډير در دنا که وی، او دوی ورسه ضد شروع کی په سخت ضد سره وروسته تردی بیان دشعیب ﷺ : وَيَا قَوْمٍ أَوْفُوا الْمُكَيَّلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقُسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (٨٥) بَقِيَّةُ اللهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (سورة هود ٨٥) ٨٦ ٨٥). ابن عباس او حسن بصری ویلی دی: بَقِيَّةُ اللهِ خَيْرٌ لَكُمْ یعنی رزق دالله ﷺ ستاسی دپاره ډيره نه ده خخه چې تاسی شکول کوي.

اوابن جریر ویلى دی. هغه چې زیات پاته کېږي تاسی ته وروسته ترناپ او تول ترهغه نبه دی ستاسی دپاره هغه چې کم الله ﷺ ستاسی په تقدیر کی لیکلی وي. اودارنګه نقل دی داروايت دابن عباس خخه او د حسن خخه، او د اشبيه دی ددی قول دالله ﷺ سره: قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَيْثُ وَالْطَّيْبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَيْثِ (سورة المائدہ ۱۰۰) یعنی هغه لب حلال مال ستاسی دپاره ډيرنسه دی دهغه ډيرو حرامو خخه هرڅه چې حلال دی په هغه کی برکت سته او په حرامو کی برکت نسته که خه هم ډيردي، یَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرِبِّي الصَّدَقَاتِ (سورة البقره ۲۷۲). وقال رسول الله ﷺ: سود که خه هم ډيرنسکاري خولب وي (۱) راوى ددی احمد دی.

او دا رکم الله ﷺ رسول الله ﷺ فرمایلی دی: خرخونکی او اخستونکی دواړو ته اختيار سته ترهغه پوری چې جلاسوی نه وي که چیری دوي ريشتیا وايی او صفا بيان وکی نودوی ته به په دی کی برکت واچول سی او که دوي خبره پته کړه او دروغ یې وویل نوهغه برکت به ورڅخه ختم سی (۲) او مقصودی خبره داده چې ګټه حلاله برکتی وي که خه هم کمه وي او حرام که خه هم ډير وي خوبرکت پکښی نه وي نوددی وجی خخه نبی دالله ﷺ شعيب ﷺ و فرمایل: بَقِيَةُ اللَّهِ حَيْرُ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، او دا قول دالله ﷺ : وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (هود ۸۲) یعنی داشه چې زه تاسی ته وايم داتايو دالله ﷺ درضاد پاره وکی او زه نه یم ستاسی حفاظت کونکی بلکی هغه ذات دی. قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاثُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تُرْكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ تَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ (سورة هود ۸۷) دوی ورته وویل دمسخری په طور سره او ستهزاء سره: دالمونه ستا تاته دا امر کوي چې زموږ پرېړدو هغه خه چې زموږ پلرونو او نیکه ګانو دهغه عبادت کوي؟ او موره معامله ونه کړو مګر په هغه شکل چې ته یې غواړي او ته په راضی یې او پرېړدو هغه معامله چې زموږ په کې فائده ده او موره نبه په خوشحاله کېړو؟ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ .

ابن عباس او مهیمون بن مهران او ابن جریج او زید بن اسلم او ابن جریر ویلى دی: داويلی دی دبمنانو دالله ﷺ شعيب ﷺ ته په طور داستهza او ممسخره په ده پوری.

(۱). ابن ماجه: كتاب التجارات، باب التغليظ في الريا (٢٢٧٩٦)، حدیث دابن مسعود خخه په دی لفظ سره: نسته خوک چې خپله پيسه زیاته کړي په رباسره یعنی سود مردار دی نودهغه واپسی به لب و ته کېږي. او په زوائدو کی ذکر دی اسناد ددی صحيح دی او سپړی ددی قول ثقه دی.

(۲). صحيح البخاري: كتاب البيوع، باب البيعان بالخيار مالم يفترقا (٢١١٠١٤)، حدیث دحکیم بن حزان خخه، مسلم كتاب البيع، باب ثبوت خيار المجلس في البيع (١٧٢١١٠)، حدیث دحکیم بن حزان خخه، او ترمذی په كتاب البيوع کې باب ماجاء في البيعين بالخيار مالم يفترقا (١٤٤٢١٣).

قالَ يَا قَوْمٍ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةً مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفُكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْهَاكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ (سورة هود ۸۸)

داده نرمولى دخ BRO دی ددوی سره او مهربانی ده دده پردوی په واضحه طريقه سره. ده وویل دوی ته: **إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ**, يعني پرنسکاره امر دالله ﷺ دطرفه او هغه زه را لیبلی یم تاسی ته، ورَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا يعني نبوت اورسالت، يعني عام یې کی په تاسی باندی ددی معرفت، نوزما به په تاسی کی خه حيله کیدی سی؟

او دارنگه نوح ﷺ هم خپل قوم ته فرمایلی دی وه. او داقول دده: **وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفُكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْهَاكُمْ** يعني زه تاسی ته امرنه کوم دیوکار چې زه په کی ستاسی خخه مخالفت کوم بلکی چې دکم کار خخه تاسی منع کوم ده ګه نه په خپله هم منع کیبوم او اول به ورخخه زه منعه کیبوم. دی ته ویل کیږی صفت محموده چې ډیرښه صفت دی اولوړ صفت دی، او ددی په ضد کی صفت ذمیمه دی يعني بدصفتونه لکه خه رنګه چې دا په علماء دبني اسرائیلو کی دی او ده ګه په جاهلو خطیبانو کی دی. الله ﷺ فرمایلی دی: **أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْهَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَشْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ** (سورة البقره ۴۴)

او دارنگه ددي سره موب ذکر کړی دی هغه قول درسول الله ﷺ چې فرمایلی دی: رابه وستل سی په ورڅ دقيامت یوسپی نووبه وغورخول سی په جهنم کی نودی به و خرخول سی داسي چې دده کولمی به دخيته خخه راولو یې نوپرده به تاوېږي داسي لکه خنګه چې خ پر میچن تاوېږي، نوراټول به سی جهنمیان ټول او ورته وبه وايی چې: ای فلانكیه. ولی په تا خه سوی دی؟ آياته نه وی چې تابه امرکوي په نیکی سره او منع به دی کوله بدی خخه؟ نودی به وايی چې ولی نه، خومابه منع کوله بدی خخه او په خپله به می نه کول، او امر به می کوي په نیکیو باندی او په خپله به می نه کول (۱) او دا صفت مخالف دی دانبیا وو خخه، پس هرڅه چې هغه سرداران دی او عقلمند علماء دی، هغه چې بېره کوي دالله ﷺ خخه په غیب سره، نوده ګوی حال به داسي وی لکه خه رنګه چې شعیب ﷺ ویلی دی: **وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفُكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْهَاكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ** (سورة هود ۸۸) يعني زما اراده نه وی په هرامر زما کی مګر اصلاح دکارونو او دخ BRO ستاسی (وَمَا تَوْفِيقِي) يعني په ټولو احوالو کی: **إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ** يعني په هغه باندی می توکل دی او هغه زماد ټولو کارونو جورونکی دی او هغه ذات ته زما واپسی ده او زماد ټولو کار هغه ته واپسی ده مقام دترغیب

(۱). صحيح البخاري: كتاب بدء الخلق باب صفت النار و انها مخلوقة (۳۲۲۷\۲)، او اطراف ددی په (۹۸)، او مسلم په كتاب الزهد کي، باب عقوبت من امر بالمعروف ولا يفعله (۱۱۸\۱۱۸)، او احمد (۱۵)، او حماد (۲۰۷، ۲۰۲، ۲۰۵).

دی اوبياibi نقل وکي یو قسم ترهيب ته نو وي فرمایل: وَيَا قَوْمَ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقٌ أَنْ يُصِيْكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِعَيْدٍ (سورة هود ٨٩). يعني تاسی ته به دابغض اوکينه هیخ فائده درنه کړي مګر داچې دالله ﷺ عذاب به په ځان باندي حلال کړي، په شان د مخکنيو قومونو، لکه قوم صالح، هود، اونو، سو هغوي هم خلاف وکي د پيغمبرانو نو په ځانونو بي دالله ﷺ عذاب حلال و ګرزوي. او د قول دده: وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِعَيْدٍ ويل سوي دی چې ددي خخه مراد زمانه ده يعني قوم لو ط ستاسي خخه دومره مخکي نه دي تيرسوی چې تاسی ته ده ګه دهلاکت خبره نه پې رارسيدلی بلکي ضرور به تاسی اوريدلی وي دهغوي په باره کي. او ويل سوي دی چې مراد ددي خخه ليږي والى دزمانی نه دي بلکي ليږي والى د مكان مراددي، يعني دا قوم لو ط ستاسي خخه دومره ليږي نه دي. او ويل سوي دی چې مراد ددي خخه کارونه او قال یعنی خبری ددوی دي، نو مطلب داسو چې تاسی او قوم لو ط په کارونوکي او په خبروکي سره دومره ليږي نه یاست. او جمع والى ددي اقوالو په مینځ کي ممکن دي، ولی چې دوی نه ده ګه خخه ليږي نه وه نه په مكان کي او نه په زمان کي او نه په صفاتو کي. او بياوه راوستي ترهيب په ترغيب باندي نو وي بي ويل: وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ ثُوَبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّيَ رَحِيمٌ وَدُودٌ (سورة هود ٩٠) يعني تاسی ليږي ووئي ده ګه خخه چې تاسی په کي یاست او توبه و کاري خپل رب ته هغه ذات چې بخښونکي او مهربانه دي او محبت کونکي دي، لکه چاچې توبه و کښل الله ﷺ ته نو هغه بي و بخښي او دمور خخه ډير زيات پر مهربانه سی، (وَدُودٌ) او دی هغه محبت کونکي دي که خه هم چې وروسته د توبې خخه وي، او که خه هم وروسته د غتيو غتيو ګناهونو خخه وي.

قالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا (سورة هود ٩١) روایت ذکرسوی دي دابن عباس او سعید بن جبیر او شوری خخه چې دوی ويلی دي: وو داشعیب اللہ ﷺ په سترګو ړوند. او دارنګه په حدیث کي نقل سوي دي مرفوعاً: ده ژړلی دي په محبت دالله ﷺ کي تردی چې سترګي بي ړندي سوي وي، نورکي الله ﷺ ده ته نظر دده، او رته بي وویل چې ای شعیبیه ته ژارپی ددی و جي چې ته داور خخه بی ریږدی؟ یاستا ډير شوق کېږي جنت ته؟ نوده په جواب کي وویل بلکي زه ژارم ستاد محبت دو جي نوکله چې زه تاووینم نوبیامی خه پروا نسته چې په ماباندي خه کول کېږي، نو وحی ورته وسوی: چې مبارکي دي وي تالرہ دلیدلو زماسره، نو ددی و جي خخه می ستا په خدمت کي موسی بن عمران ولگوی چې هغه زماکلیم دي يعني زماسره بي خبری کړي دي. راوی ددی الواحدی دي چې نقل کوي د محمد بن علی الكوفي خخه دی دعلى بن الحسن بن بندار خخه دی د عبد الله محمد بن اسحاق الرملی

خخه او دی دهشام بن عمار خخه او دی داسماعیل بن عباس خخه^(۱) دی یحیی بن سعید خخه دی دشداد بن اوس خخه دی دنبی اللہ خخه هم په دی طریقی سره او په دی کی ډیر غرابت دی، او دی ته خطیب البغدادی ضعیف ویلی دی. او دا قول ددوی: **وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ** (سورة هود ۹۱) دی دوجی دکفر ددوی خخه چې انتهاء ته په کی رسیدلی وه او دوجی دعناد خخه چې ډیر سخت ضداو عنادی وو، ورته به یې ویل چې ستا دخاندان خطرنه واي نوموب به ته رجم کړی واي، اولکه خه رنګه چې ورته ویلی دی دوی: **مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ** (سورة هود ۹۱) دوی به ورته وویل چې موب ستا په ډیرو خبرو باندی نه پوهیرو، ولی چې موب ددی طلب نه کوو او زمود ورته اراده نسته او نه موورته همت سته. او دا په شان د قول د کفارو د قریشو وو چې رسول الله ﷺ ته به یې فرمایل: **وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكَنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقُرْ وَمَنْ يَبْيَنَنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّا عَامِلُونَ** (سورة فصلت ۵) او دا قول ددوی: **وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا** (سورة هود ۹۱) یعنی پرینبسوول سوی او کمزوری (**وَلَوْلَا رَهْطُكَ**) یعنی قبیله ستا او خاندان ستا: **لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ**، نوموب به ته رجم کړی واي: **قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ** (سورة هود ۹۲) یعنی تاسی زما دقیبلی او خاندان خخه بیریږی او زما رعایت کوي او د هغه الله د عذاب خخه نه بیریږی؟ او زما رعایت نه کوي ددی لحظ خخه چې زه پیغمبر یم؟ نوو ګرځیدی قوم زما په تاسی باندی ګران او عزتمند دالله ﷺ خخه: **وَأَتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيًّا** (سورة هود ۹۲) یعنی هغه ذات خبردار دی او پوه دی په هغه خه چې تاسی یې کوي او را ګیرونکی دی هغه لره، او تاسی ته به سزا درکوي په هغه ورخ چې هغه ته به بیرته واپس کېږي. ویا **قَوْمٌ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنَّى عَامِلُ سُوفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنَّى مَعَكُمْ رَقِيبٌ** (سورة هود ۹۳) دا امر یوه سخته وعده ده او تاکید دی دوی ته د عذاب او دوی ته تاکید دی ددی خبری چې په دی خپلو کړو باندی دی روان او سی او دا خپله طریقه راونیسي، ژردی چې دوی ته به پته ولکیږي چې چالره دی کور د آخرت او چالره دی هلاکت: **مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ** (سورة هود ۹۳) یعنی په دی ژوند د دنیا کې (**وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ**) یعنی په آخرت کې (**وَمَنْ هُوَ**) دی په کال (۱۸۱) هجری کې.

(۱). دا اسماعیل بن عیاش دی، ابو حاتم ویلی دی: وو اسماعیل بن عیاش دکلکو اومضبوطو حافظانو خخه په یادولو د حدیث کی نوکله چې غت سو نو په حفظ کی یې تغیرالی، دایپ نقل کړی دی دا وزاعی خخه او ده دالزهړی خخه ده د سعید بن المسیب خخه ده د عمر بن الخطاب خخه. او دارنګه روایت کړی دی دی یحیی بن سعید الانصاری خخه ده دانس بن مالک خخه. او دا هل شام خخه دی، ددی پیدائش په کال (۱۰۲) کې سوی دی، او وفات یې سوی دی په کال (۱۸۱) هجری کې.

کذب) او خوک دروازجن دی په موب دوازو کې په باره ده ګه خه کې چې خبردرکول سوی دی او زیری درکول سوی او بیره درکول سویده: وَارْتَقُبُوا إِنِي مَعَكُمْ رَقِيبٌ دا په شان ددی قول دی: وَإِنْ كَانَ طَائِفَةً مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أَرْسَلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (سورة الاعراف ۸۷) قالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرِيبَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوْلَوْ كُنَّا كَارِهِنَ (۸۸) قد افترینا علی الله کذباً إنْ عَدَنَا في ملّتكم بعد إذ نجانا الله منها وما يكُونُ لَنَا أَنْ تَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسَعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا علی الله توکلنا ربنا افتح بیننا وبين قومنا بالحق وانت خير الفاتحين (سورة الاعراف ۸۹) دوى اراده وکره دھاننو سره چې دا خه کسان چې په شعیب العلیله باندي یې ايمان را پړی دی دوى به بيرته خپل دین ته راواپرو، نوشعیب العلیله ددوی سره په جگړه سو، اوورته یې وویل آیا چې موب نه غوازو نو بیاهم یعنی په زوره باندی، او دوی تاسی ته نه رائی په اختيار ددوی سره، مګر که دوی رائی نو په زور ستاسي باندی او دو جی دېیری ستاسي خخه، او دا ددى وچه خخه چې یوزره ته یووار ايمان ورکښته سی نوبیا ده ګه خخه نه راوځی او نه خوک بیا ده ګه خخه رائی قد افترینا علی الله کذباً إنْ عَدَنَا في ملّتكم بعد إذ نجانا الله منها وما يكُونُ لَنَا أَنْ تَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسَعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا علی الله توکلنا ربنا افتح بیننا وبين قومنا بالحق وانت خير الفاتحين (سورة الاعراف ۸۹) یعنی هغه زموږ دپاره کافی دی او هغه زموږ خلاصونکی دی او هغه ته زموږ ورتګ دی په هريوه کارکۍ، او بیاپی طلب دفتتحی وکړی په خپل قوم باندی، نو کامیاب کړه الله الله دوى په هغه کافرانو باندی او دوی ته یې په تیزی سره هغه عذاب ورکی دکم چې دوی مستحق وو: ربنا افتح بیننا وبين قومنا بالحق وانت خير الفاتحين یعنی ته بنه حاکم یې. نوده دعا و غونښتله دالله الله خخه، او الله الله دنبې دعا کله هم نه ردوي په باره دنمرت کې په قوم کافرانو باندی: وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنِّي أَتَبْعَثُ شَعِيبًا إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاصِرُونَ (سورة الاعراف ۹۰) او دارنګه الله الله فرمایلی دی: فَأَخَذَنَّهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ذکرسوی دی په سورة الاعراف کې چې دوی هلاک سوی دی په بنوريدلو دمزکی سره یعنی مخکه پر بنورول سوی وه، او زلزله پرواستل سوی وه چې سخته زلزله وه چې ددوی خخه یې ساکانی وايستلی اوتش بدلونه پاته سوه، او ددوی حیوان دمزکی لکه دکانو وچ کلک سو نه په کې روح وو او نه په کې حرکت.

او دارنګه الله الله په دوی باندی مختلف اقسام عذابونه را تول کړي وه، داددی وچی خخه چې کله دوی دا کارونه شروع کړه او په انتهاء کې ورته ورسیده، نوالله الله په دوی باندی داسی زلزله راوسته چې ټول حرکات یې ورجام کړه، او داسی لوړه چیغه یې پررا وايسته

چې هغه تولی چيغى يې په ختمى کړۍ او د اسی سايمه يې پر راول یې بې چې د هغه خخه يې د اور شغلی ورباندی را واورول سوی چې دوی ورته د غونډيو او درختو خخه را تپول سوی وه. خو ليکن الله ﷺ په هرسوره کې چې خنګه د هغه ئای سره مناسب وي ذکريې کړۍ دې د دوی قصى، لکه خنګه چې دوی وعده ورکړۍ وه رسول دالله ﷺ شعيب عليه السلام ته دا ایستلو دده دکلی خخه او یا دده واپسى هغه دین ته کم چې ددي خلګو وو. نوالله ﷺ و فرمایل: فَأَخَذْتُهُمُ الرَّجْفَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (سوره الاعراف ۹۱) نودوی چې کمه وعده شعيب عليه السلام ته ورکړۍ وه نوهغه پردوی باندی چې سو. او هرڅه چې په سوره هود کې ذکر دی: نو هلته يې ويلی دې چې دوی هلاک سوی دې په چې سره نوکله چې دوی سهار کې نودوی پراته وه تش بد نونه چې روح په کې نه وو، ولی چې دوی خپل نبې ته په استهزاء سره او په مسخر داویلی وه: أَصَلَّاثُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ تَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ (surah ar-Rishâd ۸۷) نوم مناسب دا وو چې چيغه يې ذکر کړه ولی چې دا په شان د زجر وو د هغه خبری خخه چې دوی کوله خپل نبې شعيب عليه السلام ته، نورالله پردوی باندی داسی چيغه چې دوی يې چې کړه او د اسی زلزله چې د هرڅه خخه يې حرکت ختم کې. او هرڅه چې په سوره الشعرا کې دې نو په دې کې داسی ذکر کړۍ دې چې پردوی باندی عذاب راغلې دې دسايې، او دا وو جواب د هغه خخه چې دوی يې طلب کړۍ وو، او د انژدي والي وو هغه ته چې دوی ورته رغبت کوي، دوی ويلی وه: قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (۱۸۵) وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَإِنْ نَظُنُكَ لَمِنَ الْكَادِيْنَ (۱۸۶) فَأَسْقَطُ عَلَيْنَا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۱۸۷) قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (surah ash-Shura ۱۸۵-۱۸۸). الله ﷺ فرمایلی دې او هغه اوري دونکې او کتونکې ذات دې: فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظِّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابُ يَوْمِ عَظِيمٍ (surah ash-Shura ۱۸۹) او بعضو دا ګمان کړۍ دې لکه قتاده سو او د اسی نورو: چې اصحاب الایکه جلا امت وو د مدین خخه، نودا قول ددوی ضعیف دې. او دوی دې خبری ته مائل کړۍ دې دوو قولونو یودا: كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيَّكَةِ الْمُرْسَلِينَ (۱۷۶) إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ (surah ash-Shura ۱۷۷-۱۷۸) او د لته يې ورته د: أَخْوَهُمْ تَكَى نه دې ذکر کړۍ ورورې ورته نه دې ويلی. لکه خه رنګه چې يې بل ئای فرمایلی دې: وَالَّى مَدِينَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا (surah al-Araf ۸۵)، هود ۸۴، العنکبوت ۳۲ او دوهم داچې: په یو ئای کې يې ورته عذاب د یوم الظله ويلی دې، او په بل ئای کې الرجفه يعني زلزله او الصیحه يعني چيغه ويلی دې چې په دې سره عذاب ورکول سوی دې. جواب داولنې: ورورې ورته خکه نه دې ويلی په دې آیت کې: كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيَّكَةِ الْمُرْسَلِينَ، ولی چې ددوی دا صفت وو چې دوی به عبادت

دایکه درختی کوي، نوددي وجي ورورولي ورسه مناسب نه وه.
 اوکله چي يې نسبت دقبيلى وکى نوبىاپى ورورولي ذكرکره ولی چى دقبيلى په صورت کى
 دايچي ورور وو. او دافق كول چير باريک دى اوعظيم فرق دى. او هرخه چى ددوی جگرہ ده
 په دى خبرى باندى چى يوم الظله يې ويلى ده، نوکه دا دليل وي پردي خبرى باندى چى دا
 جلا امت وو نوبىا خو ددى خخه داهم معلومىپى چى الرجفه او الصيحه والاهم دوى جلا
 جلا قبىلى وي، او داچاهم نه دى ويلى چى داهم دوه نور امتونه وه. او هرخه چى هغه حدیث
 دى چى حافظ ابن عساکر ذكرکرى دى په ترجمه اوتعريف دشعیب اللہ علیه السلام کى دطريقى دمحمد
 بن عثمان بن ابى شيبة خخه دى نقل کوي دخپل پلار خخه او دى دمعاویه بن هشام خخه
 دى دهشام بن سعید خخه دى دشقيق بن ابى هلال خخه دى دابى ربیعه بن یوسف خخه دى
 دعبدالله بن عمر خخه مرفوعاً: يقیناً قوم مدین او اصحاب الايكه دواړه جلا جلا امتونه دى
 چى دى دواړو ته الله علیه السلام شعیب اللہ علیه السلام پيغمبر را استولى وو. نوپه دى حدیث کى غرابت دى،
 او ددى په تولو سريوکى کلام دى. او داشبهه هم پکى ستھ چى دا کلام دعبدالله بن عبد عمر
 خپل وي، يادهغه خخه چى ورته رسيدلى وو په ورخ ديرموک کى هغه دوه اقوال دى دبنى
 اسرائيلو، او الله علیه السلام بنه پوهيرپى. او بيا دارنگه الله علیه السلام ذكرکرى دى داصحاب الايكه والاوو
 دپاره هغه صفت چى په ناپ او تول کى کمى کول دى چى دا صفت يې دا هل مدین دپاره هم
 ذكرکرى وو، نوداخبره په دى باندى دلالت کوي چى دوى دواړه یوقوم دى او دواړه یوامت
 دى، خوپه چير اقسامو دعذابونو باندى هلاک سوي دى. او ذكرکرى دى په هرځای کى هغه
 عذابونه چى ده هغه ئاي سره مناسب وي.

او د قول دالله علیه السلام : فَأَحَدَهُمْ عَذَابٌ يَوْمَ الظِّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (سورة الشعراء ۱۸۹) ذكر
 سوي دى چى الله علیه السلام ددوی خخه (۷) ورخى مسلسل هواء بندہ کرى وه او سخته ګرمى يې
 پر راکښته کرى وه، نودوى ته به نه درختى يوه فائده ورکوله او نه سايى، نودوى وتنبتيده
 ددى خپل ئاي خخه او بل ئاي ته ولاړه، نوپه دوى باندى وريخ راغله او دوى تول دهغه
 لاندی راتبول سوه ددى دپاره چى ددى وريخى خخه فائده واخلي او لپارام وکى. نوکله چى
 دوى ددى وريخى لاندی راتبول سوه نوالله علیه السلام دلورى خخه عذاب پر رانازل کى په شکل
 داور نوداور شغلی پر را واورول سوي او مئکه په زلزله سوه ورباندى، او د آسمان خخه
 ورباندى چيغى و وهل سوي، نوددوی خخه يې روحونه وايستل، او تشن بدلونه پاته سوه،
 فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۱) الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُ لَمْ يَغْنُوا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ
 الْخَاسِرِينَ (سورة الاعراف ۹۲۹۱) او نجات ورکى الله علیه السلام شعیب اللہ علیه السلام ته او هغو کسانوته چى
 ايمان يې راوري وو، لکه خه رنگه چى الله علیه السلام فرمایلى دى: وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ

آمُنوا مَعَهُ بِرَحْمَةِ مَنَا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۴) كَانُ لَمْ يَغْنُوا فِيهَا أَلَا بُعْدًا لَمَدِينَ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ (سورة هود ۹۵ ۹۶) او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: و قالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنْ أَتَبْعَثْمُ شَعِيبًا إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ (۹۰) فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۱) الَّذِينَ كَذَّبُوا شَعِيبًا كَانُ لَمْ يَغْنُوا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شَعِيبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ (سورة الاعراف ۹۲ ۹۰) او بیا دارنگه الله ﷺ دخپل نبی په باره کی خبرورکوی چې ده بیره ورکړه دوی ته او دوی یې منع کړه په رېتلو سره او زیری ورکولو سره او په بیره ورکولو سره، نوالله ﷺ فرمایلی دی: فَتَوَلَّ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمٍ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحَّتْ لَكُمْ فَكَيْفَ أَسَى عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ (سورة الاعراف ۹۳) یعنی اعراف یې وکی ددوی خخه او مخ یې ورڅخه و ګرزوی وروسته دهلاکت ددوی او دایې ورته وویل: ای قومه زما یقیناً ماتاسی ته دالله را کړی رسالت او پیغام را ورسوی او تاسی ته می نصیحت وکی. یعنی ما اداکی هغه خه چې پرما باندی واجب وه دتبیلیخ خخه او د کامل نصیحت خخه، او ما حرص وکی ستاسی په هدایت باندی په هر هغه طریقی سره چې زما په وس کی وه، بیاهم تاسی ته زمانصیحت فائده درنه کړه، ولی چې الله ﷺ هغه سپی ته هدایت نه کوي چې خوک ګمراهی خوبنوی، او نه وو ددوی دپاره خوک مددګار او زه په تاسی باندی نه خفه کېږم وروسته ددی خخه، ولی چې تاسی به زمانصیحت نه قبلوی، او تاسی به بیره نه کوله دورخی دقيامت خخه. نو ددی وجی خخه یې ورته ویلی دی (فَكَيْفَ أَسَى) یعنی خه رنګه خفگان وکم (علی قَوْمٍ كَافِرِينَ) یعنی نه قبلوی حق او نه دی خوا ته ګوری نودالله ﷺ عذاب یې پرخان باندی واقع کی، او دارنگه ذکر کړی دی الحافظ ابن عساکر په تاریخ خپل کی دابن عباس خخه: چې شعیب ﷺ وروسته دی یوسف ﷺ خخه وو. او دو هب بن منه خخه دانقل دی چې شعیب ﷺ په مکه کی وفات سوی دی ده ګه مومنانو سره چې دده سره یوځای وو، او قبرونه ددوی په مغرب خوا د کعبی کی دی په منځ ددار الندوة او دار بني سهم کی.

نسل دابراهیم ﷺ

قصه ددوی مخکی دنوح ﷺ سره یوځای ذکر سویده او هغه خه چې په دوی باندی تیرسوی دی هغه هم موږ بیان کړه.

او هغه موهم ذکر کړه کم حالات چې دده په زمانه کی دلوط ﷺ دو اقعی تیر سوی وه نودا رنګه مودقصی دلوط ﷺ خخه وروسته قصه دمدین او اصحاب الایکه ذکر کړه نوموږ هم دقرآن کریم په طرز باندی ذکر کړه. او س موږ شروع کوو په بیان دنسل دابراهیم ﷺ تفصیلاً ولی چې الله ﷺ دده په نسل کی نبوت او رسالت ګرځولی دی، نو هرنې چې دده خخه وروسته راغلی دی هغه دده په اولاد کی دی.

قصه داسماعیل

او وه دابراہیم الله علیہ السلام دپاره ډیر خامن لکه خه رنگه چې موږ ذکر کړی دی، لیکن په دی کې مشهور دغه دوه دی چې اسماعیل او اسحاق دی چې دوی دواړه لوی او افضل پیغمبران وو په دوی دواړو کې افضل او بنه اسماعیل الله علیہ السلام دی هغه چې خان بې قربانی ته وړاندی کړی وو. اسماعیل زوی دابراہیم الله علیہ السلام دی دهاجری قبطی خخه. او بعضو داولی دی چې ذبیحه اسحاق الله علیہ السلام دی، او دانقل دی داسرائیلیاتو خخه ده ګه اسرائیلیو خخه چې په تورات کې بې تبديلی کړیده. ددوی دکتاب په نص کې داليکل سوی دی چې اسماعیل الله علیہ السلام پیداسوی وو په هغه وخت کې چې دابراہیم الله علیہ السلام عمر (٨٢) کاله وو او اسحاق الله علیہ السلام پیداسوی وو کله چې دابراہیم الله علیہ السلام عمرد (١٠٠) خخه لور وو، نودلته دا خبره بنکاره ده چې ټوان زوی دده اسماعیل الله علیہ السلام وو نوهم دغه ذبیحه هم وه.

الله الله علیہ السلام فرمایلی دی: فَبَشِّرْنَاهُ بِعُلَامٍ حَلِيمٍ (١٠١) فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنْيَيْ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَأَنْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ افْعُلُ مَا تُؤْمِرُ سَتَجْدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ (سورة الصافات ١٠٢ ١٠١) یعنی ده اطاعت دخپل پلاړوکې په هغه خه کې چې ورته امرسوی وو او دا وعده بې وکړه چې صبر به کوي نو پوره والی بې وکۍ په دی خپلی خبری باندی او صبرې وکۍ. او دارنګه الله الله علیہ السلام فرمایلی دی: وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا (٤) وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا (سورة مریم ٥٥). او دارنګه الله الله علیہ السلام فرمایلی دی: وَادْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولَئِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ (٤٥) إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالصَّةِ ذَكْرَ الدَّارِ (٦) وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ (٤٧) وَادْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلُّ مِنَ الْأَخْيَارِ (سورة ص ٤٨ ١٤٥).

او دارنګه الله الله علیہ السلام فرمایلی دی: وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلُّ مِنَ الصَّابِرِينَ (٨٥) وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ (سورة الانبياء ٨٥ ١٨٢).

او دارنګه الله الله علیہ السلام فرمایلی دی: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّنَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة النساء ١٢٣).

او دارنګه الله الله علیہ السلام فرمایلی دی: قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة البقره ١٣٦).

ساو دارنګه الله الله علیہ السلام فرمایلی دی: أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ قُلْ أَلَّا تَرَمَّلُ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ (سورة البقره ١٤٠).

بیان کړه اللہ ﷺ دده نبہ صفتونه اودي یې پیغمبر و ګرزوی، اوبيان یې کړه دده پاکی ده ځخه کم چې ورته دی کافرانو منسوب کړی وو، اوامریې کړی دی مومنانو ته چې په هغه څه چې په ده باندی نازل سوی دی په هغه باندی ايمان راوري. اوعلماء النسب دا خبره ذکر کړیده چې دا اولنۍ شخص وو چې داس سپرلي یې کړیده، اوآس مخکی دده دسپرلي څخه وحشی وو نوده په کی انسټ پیداکی، اودارنګه سعید بن یحيی الاموی ویلی دی په مغازیه کی په نقل کولو سره دیوشيخ څخه چې دقریشو څخه وو ده نقل کړی دی دعبد الملك بن عبد العزیز څخه دی دعبدالله بن عمر څخه، چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: تاسی واخلى سپرلي او هغه عادت کړی ولی چې داستاسی دپلار اسماعیل ﷺ میراث دی. او وه داعرب مخکی وحشیان نوده ورلره دعوت ورکی په خپل دعوت سره نودوی ورلره جواب ورکی. اودي اولنۍ سری دی چې په فصیحه عربی کی یې خبری کړی دی، او وه په مکه کی چې جرهم او عملقه او اهل یمن والا وه داهغه امتنونه وه چې دابراهیم ﷺ څخه مخکی وه. اموی ویلی دی په نقل کولو سره دعلی بن المغیره څخه دی نقل کوی دابوعبیده څخه دی دمالك څخه دی دمحمد بن الحسين څخه دی دخپل پلار څخه دی دنبی ﷺ څخه چې فرمایلی یې دی: اول هغه سری چې په عربی باندی یې شروع کړیده هغه اسماعیل ﷺ دی، اودي د(۱۴) کالو وو (۱) او داموږ مخکی ذکر کړه چې ده واده کړی وو کله چې دی ټوان سو دعمالقه وو څخه، او بیاورته پلار امرکړی وو چې ددی څخه جلاسی. اموی ویلی دی: داعماره بنت سعد بن اسامه بن اکیل العمالیقی وه. او بیا ده ځخه وروسته یې دبلی بنی سره واده وکی نوپلار ورته امروکی چې پردی باندی دی خیال وکی او دادی نه پریردی، او دا السیده بنت مضاض بن عمر الجرهمی وه، او ویل سوی دی چې دا دریمه بنیه دده وه. او ددی څخه یې (۱۲) بچې پیداسو او داتول هلکان وه او په دوی باندی نومونه اینې وه محمد بن اسحاق او هغوي دا دی: نابت، قیدر، ازیل، میشی، مسمع، ماش، دوصا، اورر، بطور، نبش، طیما، قیدما.

او همدارنګه ذکر کړی دی اهل کتابو په خپل کتاب کی چې دا دولس عظیم سپیان وه. او وو اسماعیل ﷺ پیغمبر ددغو خلکو کم چې دده خواته او سیدله او هغه چې پرشا و خوا وه، دقیلی دجرهم او عملیقہ او اهل یمن والا دپاره. او کله چې ده ته مرگ رالی نوده وصیت وکی خپل ورورته چې اسحاق ﷺ دی او دخپل ورور وریره یې ورکړه چې (نسمه) نوم یې وه، نوددې څخه یې د(الروم) په نامه زوی پیداسو. او په بل قول سره دده د (بیونان) په نامه

(۱). الدیلمی: مسند الفردوس (۹۵۱۱)، دابن عباس څخه، او الشیرازی په القاب کی دعلی څخه همدارنګه المتقدی الهندي ويلی دی په کنز العمال کی (۳۲۳۰ ۹۱۱)، او دارنګه المناوی په فيض القدير کی ويلی دی (۹۲۱۳).

زوی سوی وو اوچاویلی دی چې په اولاد د (العیص) کي الاسبان هم سته، په دی باندی توقف کړی دی ابن جریر.

اودن سو په الحجر مقام کي دخپل مور خنګ ته، اوددہ عمر (۱۳۷) کاله وو. اوروايت ذکر کړی دی عمر بن عبد العزیز چې ده ویلی دی: شکایت وکی اسماعیل اللہ خپل رب ته دگرمی دمکی خخه، نواللہ ورته وحی وکړی چې زه به تاته یوه کړکی دجنت خلاصه کم په هغه ئای کی چې ته دفن کېږي دهغه هوابه په تاباندی لګیږی ترورخی دقیامته پوري. اوعرب د حجاز د ټولو نسبت دده دوو ځامنو ته کېږي چې (نابت، اوقيذر) دی.

اسحاق

دده پیدائش سوی وو په دی حال کی چې دده دپلار عمر (۱۰۰) کاله وو، وروسته دورور خپل اسماعیل اللہ خخه او وو عمر دساره چې کله ورته دازیری ورکول سو (۹۰) کاله اللہ فرمایلی دی: وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ (۱۱۲) وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ (سورة الصافات ۱۱۲ ۱۱۳) او ذکر کړی دی اللہ خپل په مختلفو آیتونو کی دده صفتونه.

او مخکی موب ذکر کړی دی په حدیث دابی هریره رضی الله عنه کی چې دی نقل کوي درسول الله خپل چې فرمایلی یې دی: کریم زوی دکریم او بیازوی دکریم یوسف بن اسحاق بن ابراهیم اللہ دی. او ذکر کړی دی اهل کتابو دا خبره چې اسحاق اللہ کله واده وکی د (رفقا) سره چې لور دبتوایل ده په ژوندون دپلار کی نودده عمر (۴۰) کاله وو. او دا وچه وه نوده ورته دالله خپل خخه دعاوکړه نودی حمل واختستی، نووسو ددی دوہ زامن جوړه چې دیو هنوم (عیصو) وو او دبل نوم (العیص) وو او دی داخل الروم پلار دی او دوهم (یعقوب) دی هغه چې ورته دینی اسرائیل نسبت کېږي.

اوویل سوی دی چې اسحاق ته دیعقوب خخه عیصو ډیر ګران وو، او مور ددی ته یعقوب ډیر ګران وو، ولی چې مور اکثره کشر اولاد خوبنوي او ورته ګران وی او دی وروکی اولاد ددی وو. نوکله چې دا اسحاق اللہ ضعیفه سو نو ډوډی او خوراکی ته یې زړه وسو نو العیص ته یې وویل چې بسکار وکی او خه را وړی چې دی ورته بیادعا وکی او د برکت دعاورته هم وکی. او دا العیص بسکاری وو، نودی ووتی، نوبیا امروکی رفقا یعقوب ته چې دوہ ګیلګی دی حلال کړی بغیر دخپلو مالونو خخه، او ددی خخه دی داسی خوراکه جوړه کړی لکه خنګه چې پلار ددوی یې غواری، او دا ورته را وړی مخکی دراتګ دورور خخه ددی دپاره چې ده ته دعاوکی، نومور یې ورته کېږي دالعیص واچولي. نوکله چې ده داخوراکه پلارته پخه کړه، نوپلار ورڅه پونتنه وکړه چې ته خوک یې نوده ورته وویل چې ستازوی، نوبیا

ورته پلار وویل هرخه چې اواز دی نواواز دیعقوب دی اوکپړی دالعیص دی. هرکله چې یې ډوډی و خورله او فارغه سو نودعا یې ورته و کړه چې الله ﷺ دی ستا داولاد رزق هم ډیرکې اوستا اولاددی هم ډیرکې. نوکله چې دی راوتۍ د خپل پلار لخوا خخه نورالی دده ورور چې العیص دی دخپل پلار خواته او هغه خه چې پلار یې غونبستی وو هغه یې هم راوره، نو ور نژدی یې کړه، نودی پلارورته وویل چې دا خه دی ای ټویه زما؟ نوده ورته وویل چې دا هغه خه دی چې ستاورته زړه سوی وو، نوورته یې وویل چې ایاتا ماته یوساعت مخکی دا راوري نه وه چې ماو خورل او د عامې درته هم و کړه؟ نوده وویل؟ نه زما دی په الله ﷺ باندی قسم وي، نوده ته پته ولګیده چې هغه دده ورور وو او پر ده باندی مخکی سوی دی، نودده په نفس کې هغه ته خره راغله او ده دا هم ذکر کړي دی. چې ده خپل ورورته وعده ورکړه چې کله ددوی مور او پلار مړه سی نودی به بیاوازنی، او ده سوال وکی دخپل پلار خخه نوپلار ورلره نوری دعاګانی وکړي. نوکله چې مور ددوی واوريده هغه خه چې دی العیص یعقوب ته وویل او وعده یې ورسه و کړه دقتل نویعقوب ته مور امروکی چې دخپل ورور لابان خوا ته دی ولارسی چې په حران کې دی، او ترڅه وخته پوری دی دهغه سره او سیبوي ترڅو پوري چې دده دورور غصه ختمه سی او دا امریې ورته هم وکی چې دهغه دلنوپو یوی سره واده وکی، او دا خبره دی خپل خاوند اسحاق ﷺ ته و کړه او دایې ورته وویل چې ده ته امروکی په دی خبری باندی او وصیت ورته وکی او دعاورته وکی، نوده دغه رکم کاروکی. نو ووتی او جلا سو یعقوب ﷺ ددوی خخه، نو پرده باندی مابنام سو په داسی یوئای کې چې هلته یې خوب وکی، او یوه ډبره یې راواخیسته او سرته یې کښینبووله او بیده سو نو په خوب کې یې ولیده یوه زینه (پایه) چې دمزکې خخه دآسمان خوا ته ختلی وه چې په هغه باندی ملایکی آسمان ته ختلی او کښته کیدلی، او الله ﷺ ده ته خطاب کوی چې: زه به په تاسی کې برکت اچوم اوستا نسل به زیاتوم، نوکله چې دی دخوب خخه راولاریدی نو ډیر خوشحاله سو، او داندریې وکی چې که په خیر سره خپل خاندان ته راسی نو په دغه ئای کې به عبادت گاه جو پووم، او هرخه چې الله ﷺ راکوی په هغه کې به عشر صدقه کوم، او بیا یې دغه ډبری ته تکیه ولګوله او په دی ډبری باندی یې غوری ولګول ددی دپاره چې پته ورته ولګیده ددی ئای او ددی ئای نوم یې (بیت ایل)، کښینبووی یعنی بیت الله دالله ﷺ کور او دا ئای دبیت المقدس دی چې نن ورڅ مشهوره دی په هغه نوم سره دا اول یعقوب ﷺ جو پکړی دی، دا بحث به وروسته ذکر کېږي. ویل سوی دی چې کله یعقوب ﷺ دخپل ورور خواته د حران علاقی ته رالی نو دده دوی لوښی وی چې دمشري نوم (لیا) وه او د کشري نوم (راحیل) وه او دا کشره ډیره بنائیسته او بنه هم وه، نو ددی خبره یې ورسه ومنله په دی

شرط باندی چې (۷) کاله به دده مالونه خروی اوستا. نوکله چې دده پرママ لابان باندی تیره سوه نوډوډي یې وکړه اوخلګو ته یې دعوت ورکۍ، اوده ته یې واډه کړه خپله مشره لور (ليا) اودا دسترګو خخه کمزوري وه اوډشکل خخه هم بدرنګه وه. نوکله چې سهار سو نوده خپل ماما ته وویل چې تاخو زماسره غداری وکړه اوډوکه دی راسره وکړه؟ ولی چې ما ستاسره وعده ددي کشري کړي وه چې راحيل ده. نوده ورته وویل چې دازموږ په قانون کې نسته چې موږ ورکو اومشره په کور ناسته وي، نوکه ستا دابله خوبنه وي (نو) (۷) کالو نورکار وکه نودابله به بیا درکرم. نوده (۷) کاله نورکار وکې اوډابله یې هم په نکاح کړه، اودا ددوی په هغه ملت کې جائز وه بیا وروسته په تورات کې دامنسوخ سو. اودا یواځی دليل کافې دی په نسخ ددي باندی، ولی چې دیعقوب الله په زمانه کې خودا جائز وو اوډاکار دیعقوب الله دليل دی ددي په جواز باندی. اوپه هبه کې ورکړه لابان هری یوې لورته یوه یوه مینځه نو (ليا) ته یې یوه مینځه ورکړه چې نوم یې (زلفي) وه اوراحيل ته یې (بله) ورکړه نولیا الله الله کمزوري کړه ددي و جي چې ددي اولاد سوی وو، نواول هغه چې دیعقوب الله اولاد سوی وو هغه (روبیل) وو دی دليا خخه پیدا سوی وو اوبيا دده خخه وروسته شمعون، اوبيا یهودا، نوپه دی وخت کې غيرت ورلي راحيل ته اودده اولاد نه کیدي، نودی په هبه کې ورکړه يعقوب الله ته خپله مینځه نويعقوب الله ورسه جماع وکړه، نوددي خخه یې یوزوی پیداسو چې نوم یې (دان) وو اوبيا یې بل زوی پیداسو چې نوم یې (نيفتالي) وو، نوپه هغه وخت کې لیا هم خپله مینځه يعقوب الله ته هبه کړه نوددي هم دیعقوب الله خخه دوه ئامن پیداسو چې دیونوم (جاد) وو اودب (اشين) وو نوبیا لیا حمل و اخستی او یوزوی یې پیداسو چې نوم یې (ایساخر) وو اوبيا یې حمل و اخستی او شپږم زوی یې پیداسو چې دهغه نوم (زابلون) وو اوبيا یې په اوم وار باندی لور پیدا سو چې نوم یې (دينار) وه نوددي دیعقوب الله خخه (۷) اولاده پیداسو. بیا دعا وکړه راحيل الله الله ته اوسوال یې ورڅه وکې چې دی ته اولاد ورکۍ، نودې ته الله الله یوزوی ورکۍ چې عظيم الشان هستي وه اوپه حسن کې هم کامل حسن والا وو چې نوم یې (يوسف) وو. داټول په دی حال کې پیداسو چې دوی په حران کې وه، اوده خپل ماما ته خاروی خروله اوشپېر کاله ورته نورپاته وه، نوددي شل کاله پوره سوه دهغوي سره په حران کې، بیاده طلب وکې دخپل ماما خخه دتلو خپل کور اواهل ته، نوته ورته وویل چې ستادوجي زما په مالونو کې ډير برکت اچول سوی دی نوته وغواړه زما خخه خه چې غواړي. نوده ورته وویل په دی کال کې چې ستا دمال کم حمل وي نوهغه به ماته راکړي نوکله چې نژدي سو يعقوب الله د (ساعير) مزکى ته نوملاقات وکې دده سره ملائکو اوزيرى یې ورلره ورکۍ په بيرته

راتلو باندی او خه کسان ولیبل یعقوب ﷺ خپل ورورته چې هغه نرم سی او تواضع په کی راسی. نودا خلگ راله او یعقوب ﷺ ته یې وویل چې العیص تاته (۴۰۰) کسان تیارکړی دی ستا د جنګ د پاره چې تا قتل کړی. نو یعقوب ﷺ و بیریدی د هغه خبری خخه، نوده دعا و غونبستله د الله ﷺ خخه او عاجزی یې ورته و کړه، اورامخ ته یې کړه هغه وعده چې یې ورسره کړی وه او هغه عهد چې یې ورسره کړی وو. او دا سوال یې وکړی چې د خپل ورور د شر خخه یې وساتی، او ده برابره کړه د خپل ورور د پاره غتیه هدیه او تحفه چې (۲۰۰) پسونه وه او دا سی نوره ییر حیوانان وه دبزو خخه او غوايو خخه او اوبنانو خخه او سرليو خخه او خرونه وغيره وغيره، او امریبی وکړی هریو هغه غلام ته چې داهر قسم جلا جلا وروری نوکله چې اول قسم دیوه غلام سره ورور سیدی نوالعیص ورخخه پونبستنه و کړه چې دا د چادی او ته خوک یې، نودی غلام ورته وویل چې داستا دورور یعقوب ﷺ دی او تاته یې هدیه کړی ده او ددی خخه وروسته دوه نور هم دی چې هغه یې هم تاته هدیه کړی دی. او یعقوب ﷺ د خپلی بنسختی سره وروسته پاته سو او دوی ورخی وروسته ورلی چې ده شپږ به یې مزل کوي او دورخی به یې دمه کول. بهر حال کله چې یعقوب ﷺ و لیدی خپل ورور العیص نو (۷) واره یې ورته سجده و کړه او دده ورور سره (۴۰۰) کسان وه، او دا سجده ددوی په خير راغلی وه په هغه زمانه کي او دا ددوی دپاره جائز وو، لکه خنګه چې سجده کړی وه ملائکو آدم ﷺ ته، او لکه خنګه چې سجده کړی وه دیوسف مور او پلار یې یوسف ﷺ ته. نوکله چې العیص دی و لیدی نوخان ته یې راتینګ کي او پر تندی یې بسکل کي او په ژراسو، او لوړ کي العیص سر نو و یې لیده بنسختی او ماشومان. نو ورته یې وویل چې دا دکم ئای خخه سوه ستا دپاره؟ نو ورته یې وویل چې داهغه خه دی چې الله ﷺ ستا ورورته هبه کړی دی. نو نژدی سوی دادوی مینځی دی العیص ته او سجده یې ورته و کړه.

او دارنګه بیا لیا ورته نژدی سوه سره دبچو خپلو او سجدی یې و کړی او بیا ورته راحیل د خپلو بچو سره نژدی سوه او سجدی یې ورته و کړی. او عرض یې ورته وکړی چې دده هدیې قبولی کي نو هغه قبولی کړی، او رالی العیص او ددوی مخ ته راروان وو او دوی ورپسی شاته راروان سوه او ددوی سره هغه خاروی او هر خه و چې دوی قصد کونکی وه (ساعیں) غره لره نوکله چې ددوی تیریده په ساحور باندی نو هلتہ یې هغه ته کور جوړ کې، او بیاتیر سو په اورشليم باندی چې کلی دشخیم وو نو هلتہ کښته سو، او وايې خیسته هلتہ یو کښت دشخیم بن جمور خخه په سلو او بنانو باندی، نو هلتہ یې خیمی و لیکولی او بیا یې هلتہ یو مذبح یعنی ئای د حلالیدو جوړ کې نو (ایل) نوم یې ورته کښیښووی چې دارب دی دا سرائيل او امر ورته وکړی الله ﷺ په جوړولو ددی باندی، او هغه بیت المقدس دی نن ورخ،

هغه چې بنا ورلره سليمان الله عليه السلام نوي کړه. اودا هغه ئای دهبری وو چې يعقوب الله عليه السلام اينسي وو دپاره د معلومولو دهغه ئای، لکه خه رنګه چې دامور مخکي ذکر کړه.

اوبيا راحيل بل حمل و اخستي نودهغه خخه (بنيامين) پيداسو نودده د پيدائش دوجي دي ته ډيرتکليف ورسيدى تردی چې دامرہ سوه نويعقوب الله عليه السلام دا پته کړه په (افرات) کي او هغه بيت اللحم دي نن ورخ، او ددي په قبر باندی يعقوب الله عليه السلام یوکاني اينسي وو چې هغه ترنن ورخ پوري سته، نو وو اولاد د يعقوب الله عليه السلام دوولس ناريئنه (روبيل، شمعون، لاوی، یهودا، ايساخ، زابلون، یوسف، بنیامين، دان، نفتالی، جاد، اشیم) اورالي يعقوب خپل پلار اسحاق الله عليه السلام ته نودهغه سره یوئي اوسيدي په حبرون کي چې هغه مخکه دکنغان ده په کم ئای کي چې به ابراهيم الله عليه السلام اوسيدي، بیا ناجوري سو اسحاق الله عليه السلام اووفات سو په عمر د (۱۸۰) کالو کي اوپت کي دی خپلو ئامنو، العیص اویعقوب دخپل پلار سره یوئي په مغارات کي هغه چې اخستي وو لکه خه رنګه چې دامور مخکي ذکر کړي دی.

ذکر دهغه خه چې واقع سوی دی په ڙوندون داسرائيل الله عليه السلام کي دعجيوکارونو خخه

يودهغه خخه: قصه د یوسف بن راحيل الله عليه السلام ده. یقینا نازل کړي دی الله الله عليه السلام دده په شان کي ډير آيتونه په قرآن کريم کي، ددي دپاره چې سوچ او فکر وسی په دی کي او دده دقصي خخه نصیحت و اخستل سی. اعوذ بالله من الشیطان الرجیم، بسم الله الرحمن الرحيم، الر تلک آیاتُ الْکِتَابِ الْمُبِینِ (۱) إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۲) نَحْنُ نَقْصُ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ (سورة یوسف ۳۱).

الله الله عليه السلام په دی ئای کي اول دخپل کتاب چې په نبی الله عليه السلام باندی یې نازل کريدي دی دهغه مدح کوي او تعظيم یې بيانوی چې داسی کتاب مو ورباندی په عربی ژبه کي نازل کړي دی اوهر عاقل او هوبنيار سړي په پوهېږي.

اودا اشرف کتاب دی هغه چې د آسمان خخه نازل سوی دی، او دا یې نازل کړي دی په لاس دا شرف الملائک جبريل الله عليه السلام باندی چې په ملائکو کي یې لور مقام دی. نوددي خخه یې وروسته دا وویل چې: نَحْنُ نَقْصُ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ (سورة یوسف ۳۱) يعني په هغه کتاب کي کم چې تاته مور نازل کړي دی.

اولکه خنګه چې الله الله عليه السلام فرمایلی دی: وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا إِيمَانٌ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادَنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۵۲) صِرَاطٌ اللَّهُ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ أَلَّا إِلَيْهِ تَصِيرُ الْأَمْوَارُ (سورة الشورى ۵۳). او دارنګه الله الله عليه السلام فرمایلی دی: كَذَلِكَ نَقْصُ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ أَتَيْنَاكَ مِنْ

لَدُنَّا ذَكْرًا (۶۹) مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا (۱۰۰) خَالِدِينَ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَمْلًا (سورة طه ۱۰۱ ۱۹۹) يعني هغه خوک چې اعراض کوي ددي قرآن خخه اوتابداری کو دنورو شيانيو نوهغه ته به هم داووده رسېږي. لکه خه رنګه چې ويـل سـوي دـي پـه حـديث کـي چـې ذـکـرـسوـي دـي پـه تـرمـذـى کـي دـعـمـرـبـنـالـخـطـابـ ﷺ خـخـهـ مـرـفـوـعـاـ اوـمـوـقـوـفـاـ: چـاـچـىـ طـلـبـ دـهـدـاـيـتـ وـکـيـ پـهـ بـلـ چـاـبـانـدـىـ مـاسـوـاـ دـالـلـهـ ﷺ خـخـهـ نـوـهـغـهـ پـهـ گـمـراـهـيـ بـانـدـىـ دـيـ (۱) اوـدارـنـگـهـ وـيلـيـ دـيـ اـمـامـ اـحـمـدـ پـهـ نـقـلـ کـولـوـ سـرهـ دـسـرـيـجـ بـنـ النـعـمـانـ خـخـهـ دـيـ دـهـشـيمـ خـخـهـ دـيـ دـمـجـالـدـ خـخـهـ دـيـ دـالـشـعـبـيـ خـخـهـ دـيـ دـجـابـرـ خـخـهـ: چـېـ عـمـرـبـنـالـخـطـابـ رـالـىـ رـسـوـلـ اللـهـ ﷺ تـهـ چـېـ دـهـ تـهـ خـهـ خـيـرـيـ دـيـ دـيـ دـيـ دـهـ دـوـهـ دـاـوـوـيـلـيـ دـنـبـيـ ﷺ خـواـتـهـ نـوـبـيـ ﷺ تـهـ درـدـ وـرـلـيـ اوـوـيـ فـرـمـاـيـلـ چـېـ: تـاسـىـ يـقـيـنـ کـوـيـ پـهـ دـيـ بـانـدـىـ؟ زـمـادـىـ قـسـمـ وـيـ پـهـ هـغـهـ ذاتـ بـانـدـىـ چـېـ زـمـاـ رـوـحـ دـهـغـهـ پـهـ قـبـضـهـ کـيـ دـيـ، چـېـ تـاسـىـ دـهـغـوـيـ خـخـهـ پـوـبـنـتـهـ مـهـ کـوـيـ دـيـ دـيـوـشـيـ کـهـ هـغـوـيـ تـاسـىـ تـهـ حـقـ وـاـيـ نـوـتـاسـىـ وـرـلـرـهـ تـكـذـيـبـ کـوـيـ اوـچـىـ درـتـهـ باـطـلـ وـاـيـ نـوـ دـهـغـهـ تـصـدـيقـ کـوـيـ، اوـزـمـاـ دـيـ قـسـمـ وـيـ پـهـ هـغـهـ ذاتـ بـانـدـىـ چـېـ زـمـارـوـحـ دـهـغـهـ پـهـ قـبـضـهـ کـيـ دـيـ کـهـ چـيرـىـ مـوـسـىـ ﷺ اوـسـ ژـونـدـيـ وـاـيـ نـوـهـغـهـ بـهـ هـمـ زـمـاـپـهـ دـيـنـ بـانـدـىـ وـاـيـ (۲) اـسـنـادـ دـدـيـ صـحـيـحـ دـيـ، اوـ دـدـيـ روـاـيـتـ اـحـمـدـ کـرـيـدـيـ پـهـ بـلـيـ وـجهـيـ سـرهـ هـمـ دـعـمـرـ خـخـهـ پـهـ هـغـهـ کـيـ يـيـ دـاـ هـمـ وـيلـيـ دـيـ چـېـ: اوـزـمـاـ دـيـ قـسـمـ وـيـ پـهـ هـغـهـ ذاتـ بـانـدـىـ چـېـ زـمـاـ ژـونـدـ دـهـغـهـ پـهـ لـاـسـ کـيـ دـيـ کـهـ مـوـسـىـ ﷺ پـهـ دـيـ وـختـ کـيـ رـاـسـيـ اوـتـاسـىـ دـهـغـهـ تـابـعـاـرـىـ وـکـيـ نـوـهـمـ بـهـ تـاسـىـ گـمـراـهـ يـاـستـ، تـاسـىـ زـمـاـ حـصـهـ يـاـستـ دـامـتـ خـخـهـ اوـزـهـ سـتـاسـىـ دـحـصـيـ نـبـيـ يـمـ (۳) اوـدارـنـگـهـ دـدـيـ حـدـيـثـ طـرـيـقـيـ پـهـ اوـلـ دـسـوـرـةـ يـوـسـفـ کـيـ ذـکـرـسوـيـ دـيـ. اوـپـهـ بـعـضـوـ کـيـ دـيـ: چـېـ رـسـوـلـ اللـهـ ﷺ خـطـابـ وـکـيـ خـلـگـوـ تـهـ نـوـپـهـ خـپـلـيـ خـطـبـيـ کـيـ يـيـ وـفـرـمـاـيـلـ: اـیـ خـلـگـوـ: مـاـتـهـ جـوـامـعـ الـکـلـمـ رـاـکـوـلـ سـوـيـ دـيـ يـعـنـيـ لـنـدـيـ خـبـرـيـ چـېـ اوـبـدـ مـطـلـبـ يـيـ وـيـ، اوـمـاتـهـ خـبـرـهـ مـخـتـصـرـهـ کـوـلـ کـيـرـيـ پـهـ اـخـتـصـارـسـرـهـ، اوـمـاتـاسـىـ تـهـ دـاقـرـآنـ سـپـيـنـ اوـپـاـكـ رـاـوـرـيـ دـيـ نـوـتـاسـىـ پـهـ دـيـ کـيـ بـدـلـونـ وـنـهـ کـرـيـ اوـدوـکـهـ دـيـ نـهـ کـرـيـ تـاسـىـ دـوـکـهـ کـونـکـيـ. نـوـبـيـاـيـيـ اـمـرـ وـکـيـ پـهـ هـغـهـ صـحـيـفـيـ بـانـدـىـ نـوـهـغـهـ يـيـ خـرـابـهـ کـرـهـ اوـخـتـمـهـ يـيـ کـرـهـ.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَيْيَهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَباً وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ (۴) قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْرَاتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (۵) وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ

(۱). الترمذى: كتاب فضائل القرآن، باب ماجاء فى فضل القرآن (۱۵ ۲۹۰)، وضعيف گرخولى دى دا البانى په ضعيف سنن الترمذى کي (۵۵۴).

(۲). احمد (۱۰ ۱۳).

(۳). ابويعلى اوابن المنذر اوابن ابى حاتم اوالعقيلي په الضعفاء کي، اوسعید بن منصور په السنن ونصر المقدسى کي. هم دارنګه المتقى الهندي په کنز العمال کي (۱۱ ۱۲۲۵).

وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتَمِّنْ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبُوئِيكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (سورة یوسف ۲۱۴) او مخکی مور دا ذکر کې چې د یعقوب الصلی اللہ علیہ وسلم دپاره دولس ئامن وه او د بني اسرائييلو نسبت هم دوى ته کيري او و په دوى کې اشرف او اجل یوسف الصلی اللہ علیہ وسلم وو. او اکثره علمما و دا خبره کړیده چې دده خخه ماسوا په کې پیغمبر بل نه وو. او هغه نورو و رونوته یې وحى هم نه ده سوي او هغه چې خه بنکاره دی ددوی دقول او فعل خخه په دی قصى کې نوهغه هم پردي باندي دلالت کوي لکه دا کم چې علمما و ويلی دی. او هغه چاچى ددوی په نبوت باندي یې دليل پيش کړي دی هغه دليل دا آيت دی: **فُلْ آمَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ** (سورة آل عمران ۸۴) نودوی دا کمان کړي دی چې دوى الاسباط دی. نودا دليل ددوی قوي نه دی، ولی چې په الاسباط سره قبيلي د بني اسرائييلو مراد دی او هغه انبياء چې په دوى کې وه او وحى پرنازلي دله هغه مرادي. او الله صلی اللہ علیہ وسلم ته ددى خبرى علم سته. او هغه چې تائيد کوي په نبوت ددوی باندي په مينځ دده دورونو کې نوهغه دی چې دده خخه ماسوا په ورونو دده کې هیڅ آيت او قول نه دی ذكرسوی او دا قول هم دلالت پرکوي چې کم قول نقل کړي دی احمد د عبد الصمد خخه او دی د عبد الرحمن خخه او دی د عبد الله بن دینار خخه دی د خپل پلار خخه نقل کوي او دی دابن عمر خخه نقل کوي او دی درسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خخه چې فرمایلى دی: کريم زوي دکریم او بیا زوي دکریم او بیا زوي دکریم یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم صلی اللہ علیہ وسلم دی. کريم په معنی دمهربان او عزتمند سره دی. یواخی والی کړي دی امام بخاری په دی باندي، نوددی روایت نقل کړي دی د عبد الله بن محمد خخه او ده د عبد الصمد بن عبد الروارث خخه هم په دی الفاظو سره. او ددی قول وجوهات او طرف په قصه دا براهیم صلی اللہ علیہ وسلم کې ذکر سویدی.

ویلى دی مفسرينو او داسي نورو: ولیدی یوسف صلی اللہ علیہ وسلم خوب مخکی د بالغ کيدو خخه چې یو وولس ستوري یې ولیده، او دا اشاره و هغونورو و رونوته، او لمراو سپور بمی او دا اشاره وه مور او پلار ته چې دوى قول ورته سجده کړي وه، کله چې دی ولاړیدی نوداقصه یې پلار ته ذکر کړه، نو پلار ته یې پته ولګیده چې دی به خپل منزل چې لور منزل دی هغه ته به رسیبې په دنيا کې هم او په آخرت کې هم، په داسي شان سره چې په دی کې به ورته پلار او مور او ورته قول سجده کوي، نودی زوي ته یې امر وکی چې دا خبره دی پته و ساتي د حان سره او دا قصه دی خپلو و رونوته نه کوي ددى و جي خخه چې ورسره حسد ونه کړي او خه مکر او چل دده د ختمولو دپاره جورنه کړي. او د دلالت کوي په هغه خه باندي چې مور مخکی ذکر کړي دی. او ددی و جي خخه په بعضو اثارو کې دا ذکر سوي دی: چې تاسي خپل حاجتونه په پته

پوره کوي او هغه پت ساتي، ولی چي دهنعمت پسی حسد گروي (۱) او دا هل کتابو خخه دانقل دي چي ده دا قصه خپلو ورونيو ته وکره او پلار ته بې هم وکره او دا خبره ددوی غلطه ده، وکذلک يجتبيک رېبك يعني خه رنگه چي بې تاته داخوب بسوولي دي، نوکه ته دا پت وساتي (يجتبيک رېبك) نوتابه خاص کړي په مهرباني باندي او په رحمت باندي، ويعلمک من تأویل الحادیث، او تاته دخوبونو را يستلو تعبير ونبيو او داسي نور علم به درته ونبيې چي نورو ته به نه وي ازده (ويتم نعمته علیک) يعني په وحى کولو سره تاته (وعلی ال يعقوب) يعني ستا په سبب باندي، او حاصل به کړي ستا په وجه باندي دنيوي او اخروي دواړه خبرونه کما آتمها علی ابويك من قبل ابراهيم واسحاق يعني خه رنگه چي بې دانعمت پوره کړي دي ستا پلرلونو ته ورکول سوي دي چي يعقوب او اسحاق او ابراهيم اللئلا دي: إن رېبك علیم حکیم اولکه خنگه چي الله جل جلاله فرمایلی دي: الله أعلم حيث يجعل رسالته (سورة الانعام ۱۲۴) نو ددي وجي خخه رسول الله جل جلاله فرمایلی دي کله چي ورخخه پونتنه وسوه چي کم سړۍ ډير عزمند دي؟ نووي فرمایل چي: یوسف نبی دالله چي دي زوي دانبياوو دي. او دارنګه روایت ذکر کړي دي ابن جریر او ابن ابی حاتم په تفسیرونو خپل کي، او ابویعلى او البزار په مسندونو خپل کي دحدیث دالحكم بن ظهیر خخه. او ده ته ضعیف ويلى دي ائمه وو. دي نقل کوي دالسدي خخه او دی دعبدالرحمن بن باسط خخه او دی دجابر خخه دي وايی چي رالی رسول الله ﷺ ته یویهودی چي نوم بې بستانه اليهودی وو، نووي ویل چي: ای محمد ماخبرکه ده ګه ستورو خخه چي یوسف اللئلا لیدلی وو چي سجدی بې کړي وه ده ته؟ نوپته خوله سو نبی ﷺ او خه جواب بې ورنه کي، نوراکښته کړل جبريل اللئلا نومونه ددی ستورو نونبی ﷺ په ده پسی یوسړۍ وليږۍ اوورته بې و فرمایل چي آياته ايمان راوری که زه تاته دا وبنایم؟ نودی یهودی ورته وویل چي هو. نوورته بې وویل چي هغه (جريان، الطارق، الذیال، ذو الکفل، قابس، وثاب، عمودان، الفلق، المصباح، الضروح، ذو الفرع، الضیاء، النور،) دي، نویهودی وویل، یقیناً داده ګه نومونه دي. او په نزد دابو یعلى باندي: کله چي ده قصه وکره خپل پلار ته نوهغه وویل چي دا ګډوډ کاردي الله جل جلاله به داراټولوی، او لمردده پلار دي او سپورډي دده مورده. (۲) لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلْسَائِلِينَ (۷) إِذْ قَالُوا لَيُوسُفَ وَأَخْوَهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (۸) افْتَلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ

(۱). دا حدیث طبرانی ذکر کړیدی.

(۲). الحاكم في المستدرك (٩٢١٤) او ویلی بې دي چي دا حدیث حسن صحیح دي په شرط دمسلم باندي. او دارنګه البیهقی په دلائل النبوة کي، جامع ابواب اسئلة اليهود وغيرهم، باب مطالب اسماء النجوم التي سجدت لیوسف او دارنګه السیوطی ويلى دي په الدر المنشور کي ۴۹۸۱۴ ۲۷۷۶.

لَكُمْ وَجْهُ أَيْكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ (٩) قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقُوَّةُ فِي غِيَابِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعْلِيَنَ (سورة يوسف ١٠٧) بِيَانِي اللَّهُ جَلَّ جَلَّ هُغَهُ خَهْ چې په دی قصی کی دی دحکمتونو خخه، او هغه دلالتونه او نصیحتونه او واقعی، او بیا بی ذکر کړی دی حسد او کینه دده دورونو دی يوسف سره په دی خبری باندی چې پلار ده ګه سره مینه او محبت ډیرکوی او دده سکه ورور چې بنیامین دی ددوی سره به یې په نسبت ده ګه نورو ډیره مینه کوله، او دانور ورنو یوه ډله وه نودوی وویل چې موږ ډیر حقدار یو په مینه کولو سره ددی دواړو خخه، إِنْ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ يَعْنِي په مخکی کولو ددوی دمحت په موږ باندی. بیادوی مشوره وکړه په خپل مینځ کې په قتلولو دی يوسف باندی او یالیری کولو دده داسی مزکی ته چې بیرته رانه سی، ددی دپاره چې دپلار مخ یې دوی ته راواورې او ددوی سره محبت شروع کې، او دوی توبه و کارې ددی خخه وروسته. کله چې دوی په دی کار باندی موافق سو (قالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ) نوددوی خخه یوه وویل، مجاهد واېي چې داشمعون وو، اوالسدي ويلى دی چې دایهودا وو، او قتاده او محمد بن اسحاق ويلى دی چې دامشر ددوی روښل وو: لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقُوَّةُ فِي غِيَابِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ، تَاسِي دِي مِهْ وَرْثَنِي بلکې په خاہ کې یې واچوی نوبعضاً مسافرین به یې دخان سره بوزی (إِنْ كُنْتُمْ فَعَلِيَنَ) که چیری تاسی دا کار ضرور کوي. نودوی په دی خبره باندی فيصله وکړه، نوددی خخه وروسته: قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّ عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ (١١) أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدَّا يَرْتَعُ وَلَعْبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (١٢) قَالَ إِنِّي لَيَحْرِزُنِي أَنْ تَذَهَّبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يُأْكِلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ (١٣) قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَتَحْنُ عُصَبَةٌ إِنَّا إِذَا لَخَاسِرُونَ (سورة يوسف ١٤١) او دخپل پلار خخه یې غونښنه وکړه چې دی ددوی سره ولارسی چې لوېي وکی او وګرڅي چکرونه ووهی.

او الله جل جلاله ته علم وو چې دوی په زړه کې ورته خه ساتلى وو. نو پلار ورته جواب ورکې چې: اۍ زما بچو په ماباندی ګرانه وی دده خخه ماسوا ساعت تیروول که خه هم نيمه ورڅه هم وی، او سره ددی زه پر بیریم چې تاسی به په خپلو لو بو کې مشغول یاست او دی به درنه شرمنېن و خوری، او داما شوم دی دخان خخه مدافعت نه سی کولي. قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَتَحْنُ عُصَبَةٌ إِنَّا إِذَا لَخَاسِرُونَ، یعنی که شرمنېن راسی او دی و خوری زموږ دمینځ خخه نوبیا خو به موږ تاوانیان یواو عاجزان به یو او هالکان به یو. او په نزد داخل کتابو باندی، دی یې ورسه ولیې او په خپله ور پسی سو ترڅه حده پوری او بیا رالی او دا خبره هم ددوی غلطه ده. فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتَبَيَّنُهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (١٤) وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءَ يَيْكُونُ (١٥) قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ

الذئبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ (١٧) وَجَاءُوا عَلَىٰ قَمِيصِهِ بَدْمٍ كَذَبٍ قَالَ بَلْ سَوْلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبَرْ جَمِيلٌ وَاللهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصْفُونَ (سورة يوسف ١٨١٥) نودی ترهغه په پلار پوری مبنستی وو تردی چې ورسره یې ويې ليږي نودوی وه چې کله دپلار دسترگو خخه پناه سوه، نوشروع سوه چې ورته یې بنکنڅل کول اوسيکۍ به یې ورته کولی په قول او فعل دواړو طریقو سره، اوډوی راق قول سوه چې دی خاہ ته وغورزوی، نوکله یې چې دی وروغورخوی په دی کې نوالله ﷺ ورته وحی وکړی، چې لازمه ده ستا دپاره چې ته به وحی ددی سختی خخه فراخی ته، اوته به خبر ورکوي دی خپل ورو ته په داسی حال کې چې ته به په دوی کې عزتمند یې، اوډوی به تاته محتاجه وی اوستا خخه به بېږیدې، (وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) مجاهد ويلى دی چې دوی پوه نه سوه په دی وحی دالله ﷺ باندی ده ته. اوابن عباس و یلى دی (وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) یعنی په خبرولو ستا دوی لره ددی کار خخه په دی حال کې چې دوی به نه پوهېږي، هم دارنګه قول ابن جریر هم کړي دی. نوکله چې یې په خاہ کې واچوی اوولارې نودده قميص یې راواخیستی اوپه وینو کې یې ککړ کې، او خپل پلار ته راله دماخوستن په وخت کې اوحال دا وو چې دوی تولو ژړل. نوددي وجي خخه بعضو سلفو ويلى دی چې: تادي دوکه نه کړي هره ژړا ولی چې اکثره ظالم وي چې دمظلوم په شکل ژاري. او بیا یې دلته ژړا ددی ورونو دی يوسف ذکر کړیده نوچې مابنام راله دوی خپل پلار ته په ژړا او خپل عذر یې بیانوی: قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا يعني دخپلو جامو سره (فَأَكَلَهُ الذئبُ) یعنی زمور په نیست والی کې کله چې موب دمنهړی مقابله کوله. او دا قول ددوی: وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ یعنی ته به زمور دا خبره نه منی دا کم چې موب تاته وکړه په باره دخورلو دشرمنېن کې، که خه هم موب رشتینې یو. وَجَاءُوا عَلَىٰ قَمِيصِهِ بَدْمٍ كَذَبٍ یعنی دروغو وينه چې په خپله یې په دی قميص باندی لګولی وه، ولی چې دوی یوه مرغۍ ونیوله او دهغه وينه یې دده په قميص باندی واچوله، ددی دو جوی چې پلار ته دا وايی چې شرمنېن خورلې دی. او ددوی خخه داهير سوه چې دا قميص یې خيره کړي واي، لکه خه رنګه چې په عربي کې متل دی چې آفت دروغو هيريدل دی دهغه نوکله چې دايعقوب ﷺ ولیدی نورته پته ولګیده چې دا درواغ دی نو بیا یې هم دوی ته وویل: قَالَ بَلْ سَوْلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبَرْ جَمِيلٌ وَاللهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصْفُونَ، اوپه نزد دا هل کتابو باندی رو بیل ورته دامشوره ورکړي وه چې دی به په خاہ کې واچوی په دی حیثت سره چې دوی ته پته ونه لګېږي او خوک به یې راواخلي او پلار ته به یې راولی نودوی په غفلت کې سوه او دي یې خرڅ کې پريوی قافلي باندی. نوکله چې په سهار باندی رو بیل رالی چې يو سف راوباسی نو وي کتله چې يو سف نسته، نوچيغه یې وو هله او دهغه کېږي

يې خيري کړي او ديوه سرلۍ په وينه کې يې رنګ کړي نوکله چې پوه سو یعقوب نوکپړي
يې خيري کړي او یوتور پرتوګ يې واغوستۍ او خفه کښېنسټي چې په خپل زوي پسی يې
خفگان کوي. او دا دوجي ددی خخه چې ددوی په تعبير کې خطابې راله او الله ﷺ و فرمایل:
وَجَاءَتْ سِيَّارَةً فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَذْلَى دُلُوهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ وَأَسْرُوهُ بِضَاعَةً وَاللهُ عَلِيهِمْ بِمَا
يَعْمَلُونَ (۱۹) وَشَرَوْهُ بِشَمَنْ بَخْسٍ دَرَاهِمٍ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الْزَاهِدِينَ (۲۰) وَقَالَ اللَّهُ
مَنْ مَصْرُورٌ لِمَرْأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَخَذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلَنَعْلَمَ مَنْ
تَأْوِيلُ الْأَحَادِيثِ وَاللهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (۲۱) وَلَمَّا بَلَغَ أَشْدَهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا
وَعَلِمًا وَكَذَلِكَ تَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۲۲) وَرَأَوْدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي يَبْيَتَهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ
هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذُ اللهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحَسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ، (سوره یوسف ۱۹-۲۳).

په دی ایاتونو کې الله ﷺ خبرورکوی دی یوسف ﷺ خخه په هغه وخت کې چې دی په سلواغه
کې پروت وو، چې دی کښېنسټي چې انتظار يې کوي دالله ﷺ دمهربانی او ده ګه دفراخی،
نوراله مسافران.

اهل كتاب وايې چې دوی دمترخوا ته روان وه نودوی وليبله خه کسان چې ددی خاھ خخه
او به راورپی نوکله چې یوسپی ددی خخه سلواغه ډکوله نو یوسف ﷺ په دی سلواغی پوري
منبتي وو. نوکله چې هغه سپې دایوسف ﷺ وليدي نو ويې ويل (قالَ يُبَشِّرُى) اى زيرى
والا وو: هَذَا غُلَامٌ وَأَسْرُوهُ بِضَاعَةً، يعني دايې دھان سره وو یيل چې څوک پوبنښنه کوي نوموب
به ورته وايو چې داما شوم زموږ سره په سامان کې شماردي (وَاللهُ عَلِيهِمْ بِمَا يَعْمَلُونَ) يعني
هغه ذات پوه دی په هغه خه چې ورونو ورسه وکړه، او په هغه خه هم عالم دی چې دوی
دھان سره په سامان کې شمارکې. سره ددی يې دده حالات بدل نکړه ولی چې دالله ﷺ په
دی کې حکمت وو او دده عظمت په کې وو اور حمت په کې وو دا هل مصروالا وو دپاره هغه
څه چې الله ﷺ به کوي په لاس ددی ماشوم باندې، چې داما شوم به داخلېږي دی مصريه په
شان دقیدي او بیابه ده ګه ئای بادشاہ کېږي او دده دوچې به دغو خلګو ته الله ﷺ دینې او
دنياوي فائدي ورکوي په داسې اندازې سره چې خه حدبه يې نه وی او خه صفت به يې هم
څوک نه سی کولي. اوکله چې دا ورونه دده پوه سوه چې دی قافلې والا دایوسف راوايستي
نوورته يې وو یيل چې دازموږ ماشوم دی زموږ خخه پاته سوی دی نو په دوی باندې يې خرڅ
کې په لبو پيسو باندې: وَشَرَوْهُ بِشَمَنْ بَخْسٍ دَرَاهِمٍ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الْزَاهِدِينَ، ابن مسعود
او ابن عباس او نواف البکالۍ او السدۍ او قتاده او عطيه العوفی ويلی دی چې: دی يې خرڅ
کې په شلو درهمو باندې او دووه درهمه يې په خپلوكې تقسيم کړه او مجاهد ويلی دی

چې په (۲۲) درهمو باندی یې خرڅ کړي دی. او عکرمه او محمد بن اسحاق ویلى دی چې په (۴۰) درهمو باندی یې خرڅ کړي دی. والله تعالى اعلم، وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَخَذَهُ وَلَدًا، او دا یولوی احسان وو د طرفه دالله ﷺ خخه په ده باندی او احسان ده ګه وو په ده باندی چې دی یې اهل کې دبا شاه دکور او ده ته یې دنيوی او اخروی دواړۍ فائدي ورکړي، او دوی داویلی دی چې دی چا اخستي وو هغه د مصر وزير وو او دی یې وروسته وزير دخزانۍ، جو رېږي چې خزانۍ بیاده ته و سپارل سوي. اسحاق ویلى دی چې دده نوم قطفيير بن رو حبيب وو او ویلى یې دی چې دی د مصر وزير وو او بادشاه د مصر په هغه ورځو کې الريان بن الوليد وو، چې دی دعماليقه وو خخه وو.

او دا یې ویلى دی چې دده وزير دبئۍ نوم (راعيل) وہ بنت رمايل او نورو داسی ویلى دی چې نوم ددي (زليخا) وہ او ظاهره داده چې دی دده لقب وو، او بعضو داویلی دی چې نوم یې (فکا) وہ بنت ینوس، راوی ددی الشعلبی دی دهشام الرفاعی خخه.

او ویلى دی ابن اسحاق په نقل کولو سره د محمد بن السائب خخه دی دابې صالح خخه او دی دابن عباس خخه. او وو نوم ده ګه سړي چې دی یې ورڅه په مصر کې اخستي وو مالک بن زعر بن نویت بن مدیان بن ابراهیم ﷺ وو.

او ابن اسحاق وویل دابې عبیده خخه او ده دابن مسعود خخه ویلى دی چې هونسيار خلگ دری وه: وزير د مصر کله چې یې وویل خپلی بئهی ته چې دده اکرام او عزت وکی او دوهم هغه بئهه چې دموسى ﷺ په باره کې یې خپل پلار ته ویلى وه چې دا په خدمت سره و نيسه او دريم ابو بکر ؓ کله یې چې عمر بن الخطاب خليفه کې. او بیاپې ویلى دی: و اخستي دی عزيز د مصر په (۲۰) دينارو باندی، او ویلى یې دی چې په یوه تول مشک باندی، او ویل سوي دی چې په یوه تول ورینسمو باندی یې واخیستي. والله تعالى اعلم.

او د قول دالله ﷺ : وَكَذَلِكَ مَكَنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَعْنِي دَافِي صَلَهْ مُوْبَ وَكَرَهْ چې دده به عزت کوي عزيز مصر او د هغه بئهه او ده ته موب ځای ورکې په مئکه د مصر کې: وَلَنْعَلَّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ يَعْنِي پوه په را ایستلو د تعبیر د خوبونو: وَاللهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ يَعْنِي کله چې الله ﷺ د ده اراده و کره نو هغه ته اسباب د داسی ځای خخه برابروی چې د بنده په عقل کي نه وي، نوددي و جي الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (۲۱) وَلَمَّا بَلَغَ أَشْدَهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ نودا آيت دلالت کوي په دی خبری باندی چې په ده باندی دا تول کارونه مخکي د عمر د نبوت خخه سوي دی چې هغه عمر (۴۰) کاله دی چې په دی عمر کې الله ﷺ خپل بند ګانو ته نبوت ورکړي دی.

او بیاپه دی عمر دنبوت کی اختلاف دی چې عمر دنبوت خومره وي: نومالک بن الربیعه او زید بن اسلم او الشعبي ويلى دی چې حلم دی یعنی په وخت دحمل کی اللہ ﷺ نبوت ورکوي. او سعید بن جبیر ويلى دی چې په (۱۸) کلنی کی، اوالضحاک ويلى دی په (۲۰) کلنی کی او عکرمه ويلى دی چې په (۲۵) کلنی کی اوالسدی ويلى دی په (۳۰) کلنی کی او ابن عباس او قتاده او مجاهدويلی دی په (۳۳) کلنی کی. او حسن ويلى دی په (۴۰) کلنی کی، او دده په دی قول باندی دليل هم سته کم چې اللہ ﷺ فرمایلی دی: حتیٰ إِذَا بَلَغَ أَشْدَهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً (سورة الاحقاف ۱۵۱).

وَرَأَوْدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ (۲۳) وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لَنَصْرَفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عَبَادَنَا الْمُخْلَصِينَ (۲۴) وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصُهُ مِنْ دُبْرٍ وَالْفَيَا سَيَّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بَآهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۲۵) قَالَ هِيَ رَأَوْدَتْنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهَدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدْمًا مِنْ قُبْلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (۲۶) وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدْمًا مِنْ دُبْرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۲۷) فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدْمًا مِنْ دُبْرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنْ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ (۲۸) يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكَ كُنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ (سورة یوسف ۲۹۱۲۳) دلته ذکر کوي اللہ ﷺ هغه چې بسحه دعیزیز مصري ده ته تزدی والی کوي او دده خخه یې طلب کړي وو دزنا او داسې طلب یې ورخخه کړي وو چې دا ورسه برابره نه وه، او دا صاحب دمال او جمال وه. او د منصب او حوانی والا وه.

او هغه بيان هم اللہ ﷺ کړي دی چې دی خه رنګه دروازي بندی کړي او دراتلو یې ورته وویل او دی اغوستی وي بنا یسته جامي او ځان یې ورته سنگار کړي وو او سره ددی چې دوزير بسحه هم وه. ابن اسحاق ويلى دی چې داوه خورزه دبادشاه چې الريان وه.

او دارنګه یوسف ﷺ هم بنا یسته هلك وو او حوان وو مګر دا چې پیغمبر وو، نو وساتی اللہ ﷺ دی ده ګه فخش کار خخه او د مکر ده ګه بسحه خخه، نودی سردار ده ګه (۷) کسانو دی کم چې به دالله ﷺ د عرش تراسیې لاندی ولا روی چې په هغه ورخ به بله سایه نه وی ماسوا ده ګه سایې خخه، نومقصودی خبره داده چې دی ورته دعوت وکی ددی کار دپاره او حرص یې وو په سخت حرص سره، نوبیوسف ﷺ ورته و فرمایل: مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايِ یعنی دې بسحه خاوند یې مراد وو چې هغه زما تربیه کړیده او زما سیددي او زما عزت او اکرام یې کړي دی، إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ مخکی موب خبره کړیده په دی قول دالله ﷺ کې: وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ یعنی پرده باندی یې ځان غالب کړي وو مګر که دالله ﷺ مدد نه

وای. نوددی خخه دامعلومه سوه چې الله ﷺ دده دعسمت حفاظت وکی، اودي یې پاک وساتی دبدو کارونو خخه، نوددی وجی خخه الله ﷺ فرمایلی دی: کذلک لتصرف عنہ السُّوَءَ والْفَحْشَاءِ إِنَّهُ مِنْ عَبَادَنَا الْمُحْلَصِينَ، او مور دده حفاظت وکی ددی وجی خخه چې دی وو زموږ دصالحينو بندګانو خخه. (وَاسْتَبِقَا الْبَابَ) او وتنبیدی ددی خخه په خوا دروازی چې ددی خخه خان خلاص کی نودا ورپسی هم ورله (وَالْفَيْأَ) یعنی پیدایې کی (سیدهها) سید خپل (لَدَّا الْبَابِ) دروازی خواته نو خبره یې ورته بدله کړه او مخکی والی یې وکی ورته: قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، تهمت یې ولګوی په یوسف ﷺ باندی او حال دا وو چې دا په خپله متهمه وه په دی خبره باندی. نوددی وجی خخه یوسف ﷺ وویل: هي راودتني عنْ نَفْسِي، نودی محتاج سو چې ووایې حق په وخت د حاجت کی: وَشَهَدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا، ويل سوی دی چې دا کوچنی ماشوم وو په زانګوکی. داقول دابن عباس دی. اوروايت ذكرسوی دی دابن هریره خخه او دهلال بن یساف خخه او دحسن البصري خخه او د سعید بن جبیر او الضحاك خخه او مختار کړی دی دا ابن جریر، او په دی کی یې دوه مرفوع حدیثونه ذکر کړی دی دابن عباس خخه او د انور یې موقوف کړی دی او چاویلی دی چې دا سپړی وو داقول دابن عباس او د عکرمه او مجاهد او الحسن او قتاده او السدی او محمد بن اسحاق او زید بن اسلم دی. نو وویل د: إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبْلِ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ، ولی چې ده به ورته وړاندی کيدل کړی وی نو هغې به د ئان خخه منع کړی وی نودی یوسف ﷺ دکالو دمخ خوا به خیری سوی وی، وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ، او یابه ورته دی بسحی وړاندی والی کړی وی نودی به ورڅخه تنبیدلی وی نودشا خخه به دی بسحی وار پرکړی وی نوبیا دا یوسف ﷺ ریشتینی دی او دابسحه در او غجنه ده. نوددی وجی خخه الله ﷺ و فرمایل: فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِ كُنَّ إِنْ كَيْدِ كُنَّ عَظِيمٌ، یعنی تاوتره دامکر جور کړی وو او تاوتره وړاندی والی کړی دی او بیا دی وروسته تهمت پر ولګوی: يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا، یعنی دا چاته مه وايه او دا خبره پته که ولی چې د دا سی خبری پټول بنه دی د بسکاره کولو خخه او امریبی وکی دی بسحی ته چې د خپلی گناه خخه توبه و کابوی، ولی چې بنده کله توبه و کابوی الله ﷺ ته نوالله ﷺ ده ګه بنده توبه قبلوی.

واهل مصر که خه هم عبادت یې د بتانو کوي خودا پته ورته وه چې بخښونکی د ګناهونو او په هغه سره نيونکی یواخی الله ﷺ دی. نوددی وجی خخه ورته خپل خاوند وویل او عذر

بې ورته وکي دی بسحی ددی چې دی صبر نسوای کولی په داسی حال کې، مګر دانوره پاکدامنه وه خودلته ورڅخه صبر ونه سو نوددی وجی څخه بې ورته ويلی دی: واسْتَعْفِرِي لِذَنْبِكَ إِنَّكَ كُنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ (يوسف ٢٩).

اودارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: وَقَالَ نَسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ ثَرَادُ دَفَتِهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (٣٠) فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَأَتَتْ كُلَّ وَاحِدَةً مِنْهُنَّ سَكِينًا وَقَالَتْ أَخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْتُهُ وَقَطَعْنَ أَيْدِيهِنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ (٣١) قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتَنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَأَوْدَتْهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعُلْ مَا أَمْرُهُ لَيُسْجِنَنَّ وَلَيُكُوَّنَنَّ مِنَ الصَّاغِرِينَ (٣٢) قَالَ رَبُّ السَّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مَمَّا يَدْعُونِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرُفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ (٣٣) فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ، (سورة یوسف ٣٤) دلته ذکرکړی دی الله ﷺ هغه خبری چې د کليو زنانه وو به کولی، هغه چې دغتو خلګو بسحی وي او لوښي وي چې طعن به بې کوي په دی باندي چې دوزير بسحی خپل غلام ته په دی کارسره دعوت ورکړي دی، او ددی عیب به بې بيانوی، او دابه بې هم ويله چې دغلام سره دومره مینه کوي چې داددي سره لائق او مناسب نه دی. نوددی وجی څخه به بې ورته ويله: إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ، يعني په اينبولو ديوشی کې بغیر دخپل محل څخه، فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ، يعني کله چې دی دهغوي هغه عیب دانی واوريده چې دوی به ويله چې دخپل غلام سره مینه کوي او دهغه په عشق کې غرقه ده نو دی دخپل عذر نبولو دپاره هغوي ته یوپروګرام جوړکي اوږول بې ورته راقېول کړه او هرۍ یوې ته بې چاره ورکړه او داسی شياني بې په مخ کې ورته کښېښبول چې هغه په چاره باندي پرې کېږي او یوسف ﷺ بې هم تيار کړي وو او بناسته کېږي بې وراغوستي وي او بیا بې ورته اموکې چې پردوی باندي دی را وو زی. نوکله چې دی را وو تی نودی دومره بنائسته وه چې دخوار لسم سپورډمى ده ته نسوه رسیدلى: فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْتُهُ، نوکله چې دوی دی ولیدی نوددوي دا ګمان نه وو چې په بنی آدم کې به داسی بنائست وي او دده په حسن کې ټوبې سوی تردی چې ځانونه ورڅخه هيرسوه او خپل لاسونه بې پرې کړي خوپه زخمونو باندي پوه نه سوی: وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ، په حدیث داسراء کې ذکر سوی دی چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی چې زه تیرسوم په یوسف ﷺ باندي نوهغه ته الله ﷺ دا دم ﷺ نیم حسن ورکړي وو (۱) دی دا دم ﷺ دحسن په نیمي برخی باندي ځکه وو چې

(۱). مسلم: كتاب اليمان \ باب الاسراء برسول الله ﷺ (٢٢٣\٢)، او احمد (١٤٨\١٣)، دحدیث دانس څخه.

آدم ﷺ په خپل لاس باندی جو پکړي وو او خپل روح يې په کې اچولی وو نو هغه وو په نهايېت بنایسته شکل باندی نوددي و جى خخه به جنت ته جنتیان دننه کېږي په او بد والی او په حسن د آدم ﷺ باندی. او یوسف ﷺ په نیم حسن د آدم ﷺ باندی وو.

اونه وه ددوی په مینځ کې نور د اسی بنایسته خوک، لکه خه رنګه چې د حوا خخه وروسته په حسن کې خوک نه وو ترساره پوری نو همدارنګه دوی هم وه. ابن مسعود ولی دی چې: وو مخ د یوسف ﷺ په شان د بربنیا د آسمان، او کله به چې ده ته کمه بنځه راتله دخه ضرورت د پاره نوده به ورڅه مخ پټوي. او نورو د اویلى دی چې دی به اکثره په برقعه کې ګرځیدی ددی د پاره چې خوک يې ونه ويني. نو په دی کار سره عذر ددی بنځی دوزیر هم پوره سو او دوی ته هم بنیکاره سوه خبره او هغه هرڅه ددوی په مینځ کې تیرسوه د پري کيدو دلاسونو خخه او هغه چې دوی دده د مینې په اثرهم اخته او مدهوشه هم سوه دده په کتلوا سره. قالَتْ فَذِلْكُنَ الَّذِي لَمْ تَنْتَنِي فِيهِ، أَوْبِيَايِي دَلْتَه مَدْحُ كَوْيِي دِيَوْسَفَ ﷺ چې داهغه دی چې دده په باره کې تاسی ما ملامتوى، وَلَقَدْ رَأَوْدَتُه عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ يعني دی منع سو او کاري په ونه کې، وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا أَمْرُهُ لَيُسْجَنَ وَلَيُكُوَّنَ مِنَ الصَّاغِرِينَ اووی باقی بنځی چې ده ته به يې ويل چې ددی خپلی سیدی خبره ومنی، نوده انکار وکې په سخت انکار سره، او خان يې یوې خواته کې ددی کار خخه ولی چې دی په سلسله دانبیا وکې دی او بیا یې دعا و غوبنېتله درب خخه: رَبِ السِّجْنِ أَحَبُ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ، يعني وي ويل چې ای الله که تازه خان ته پرېښووم نوزما په خان باندی خه وس نسته او زه ضعیف یم او عاجزه یم، او د خپل نفس مالک نه یم په نفع رسولو کې او د ضرر خخه په خان خلاصولو کې. نو ډير ضعیفه یم مګر دا چې ته می قوی کې او زما دعصمت حفاظت وکې، او ماوساته په خپل قوت او حفاظت سره.

نوددي و جى خخه الله ﷺ فرمایلی دی: فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (٣٤) ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّىٰ حِينَ (٣٥) وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٌ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصَرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمَلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ بَتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (٣٦) قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَأْتُكُمَا بَتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكُمَا مَمَّا عَلِمْنَا رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مَلَةً قَوْمًا لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ (٣٧) وَأَبَيْعَتُ مَلَةً آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرُكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (٣٨) يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَرْبَابُ مُتَفَرِّقِونَ حَسْرٌ أَمِ اللَّهِ الْوَاحِدُ الْفَهَارُ (٣٩) مَا تَعْبُدُونَ

منْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءً سَمِيَّتُوهَا أَتْتُمْ وَأَبَاوْ كُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنَّ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَّا أَمْرُ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيْمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٤٠) يَا صَاحِبَيِ السَّجْنِ أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانٌ ، سورة يوسف (٤١١٣٤) ذکر کوی الله ﷺ دلتہ هغه رایجی چې ددی عزیز مصر او د هغه دې سخنی وي چې دا یوسف ﷺ ترڅه وخته پوری په جیل کی بندکی، او خلگو ته دابنکاره کی چې دا کاردي یوسف کړی دی او ده اول سخنی ته پیش قدمو کړیده، نوچې ددی خلگو دا خبری کمی سی دده په باره کې، او دالله ﷺ شکروکارې په دی باندی، نوددی وجو خخه چې دا خبره پته کې او ددی خخه یې واروی نو یوسف ﷺ یې په زیاتی سره بندکی او ظلم یې ورسه وکی، او وه دا ده ګه خخه چې الله ﷺ ورلره په تقدیرکی ليکلی وه، خوپه دی طریقی سره یې دده دعصمت حفاظت وکی ولی چې دی ددوي دمعاشري خخه لیری وو او ددی ئای خخه بعضو صوفیانو دلیل نیولی دی چې دعصمت دخلاصون داطریقه ده چې لیری سی دخلگو خخه او هیڅ خوک ونه وینی. الله ﷺ فرمایلی دی دی: وَدَخَلَ مَعَهُ السَّجْنَ فَتَيَانٍ أَوْوَلَ سَوِيْ دِي په دی دوو ځوانانو کې یودباچا ساقۍ وو چې هغه ته به یې او به ورکولی چې نوم یې (نبوا) وو او بل ډوډی والا وو چې ډوډی به یې پخوله چې نوم یې (مجلث) وو او ددوي هم په خه کارونو متهم سوی وه نوقیدیان سوی وه. نوکله چې دوی ولیدی یوسف ﷺ نودوی په تعجب کې سوہ دده دانداز او د خاموشی خخه او د طریقی خخه، او دده دقول او فعل خخه، او دده دډیرو عبادتونو او احسان خخه دخلگو سره، نو هريوه ددوی دواړو خخه یو یو خوب ولیدی خپل مناسب. نومفسرينو ويلی دی: چې دوی دواړو په یوه شپه کې خوب ولیدی.

هرڅه چې ساقۍ وو نوده ولیدی په خوب کې چې دری دستی وی دانګورو چې هغه پانی وکړی او بیا یې غونچې ونیولی او بیا یې انګور پاخه سوہ او هغه یې وچونل او د هغه شربت یې په بادشاه باندی و چښل، او دی ډوډی والا و کتل په خوب کې چې دده په سرباندی دری ډوډی دی او مرغان رائی او دده دسر خخه ډوډی خوری نودوی دافیصله راوله دده خواته او دده خخه یې طلب د تعبیر وکی او دا یې ورته وویل چې: إِنَّا تَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ، نوده ورته مخکی د تعبیر خخه دا وویل چې زه خبریم په دی باندی هم: قَالَ لَا يَأْتِيْكُمَا طَعَامٌ ثُرَزْ قَانِهِ إِلَّا يَأْتِيْكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيْكُمَا، چې تاسی ته به کم خوراک درکول کېږي او هغه به خواره وي او که تروه، لکه څه رنګه چې عیسیٰ ﷺ فرمایلی وه: وَأَتْبِعُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ (سورة آل عمران ۴۹) او دا یې ورته هم وویل چې د اتعلیم دالله ﷺ دی چې ماته یې راکړی دی ولی چې زه مومن یم او موحدیم دالله ﷺ او په ملت دا براہیم ﷺ باندی یم، ما کانَ

لنا آن نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا، يعني په دی باندی چې موبته یې هدایت کړی دی (وَعَلَى النَّاسِ) يعني مورب ته امرسوی دی په دی خبری باندی چې مورب امروکو خلګو ته او دعوت ورکو خلګو ته په دی خبری باندی چې هغوي عبادت دالله ﷺ وکی او هغوي ته دهدایت اورشد لاره ونبیو اوداپه خپله په فطرت دانسان کې پراته وه چې هغه دی عبادت دالله ﷺ وکی او دهغه اطاعت دی وکی: وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ، او بیاپی دوی ته دعوت ورکی دتوحید خواته او ورته یې بیان کړه بدی دهغه خه چې دالله ﷺ خخه یې ماسوا عبادت کول کېږي او سپک یې کې عبادت دبتانو په نظر ددوی کې اوداپې ورته وویل: یا صاحبی السَّجْنِ أَلَّرَبَابُ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (٣٩) مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءً سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنَّ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ (سورة یوسف ٤١١٣٩) يعني متصرف په کارونو دبندکانو کې صرف یوالله دی، هغه چې هدایت کوی چاته چې غواړۍ او ګمراه کوی څوک چې غواړۍ، او و دعوت دوی دواړو ته په دی انداز کې کمال دعوت ولی چې ددوی نفسونه دده خواته متوجه وه چې دی به اوس زموږ په باره کې خه واپې، نودا مناسب وه چې دوی ته په هغه وخت کې دعوت ورکی ولی چې په هغه وخت کې ورته دعوت فائده ورکوی دهغه خه خخه زیات چې دکم دوی پونښته کړی وه، بیاچې کله شروع سو دوی ته په باره دهغه خه کې چې دوی یې پونښته کړی وه نوورته یې وویل: یا صاحبی السِّجْنِ أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا، دابیان هغه ساقی ته وو، وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ دابیان هغه ډوډی والاته وو، قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْنَفْتِيَانِ يعني فيصله وسوه په باره دهغه خه کې چې تاسی یې پونښته وکړه په حتمی فيصلی سره، او واجب یې کړه ددی کیدل په هرحال چې وی، نو ددی و جی خخه په حدیث کې ذکر سوی دی: خوب پیش کول داسی سری ته چې هغه یې تعییر نسی راوستی کې هغه ته وویل سی او هغه یې تعییر وکی نو هغه شان واقع کېږي. او دارنګه روایت نقل سوی دی دمجاہد اودابن مسعود او د عبد الرحمن بن زید بن اسلم خخه چې دوی ویلی دی: دوی هیڅ خه نه وو لیدلی، نو ده ورته وویل چې فيصله وسوه په باره دهغه خه کې چې تاسی یې فتوی غوبنتله. وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا أذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضُعْفَ سِنِينَ (سورة یوسف ٤٢) خبر ورکوی الله ﷺ په دی آیت کې د یوسف ﷺ خخه چې ده هغه یوه خلاصیدونکی ته وویل چې ساقی وو (أذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ) يعني ذکر کړه زما امر دبادشاہ خواته چې زه په جیل کې هسی بې ګناه پروت یم. او دا دلیل دی پردي خبره باندی چې سعی به کوی په اسیابو کې او دانافی نه دی د توکل سره په رب باندی. او دا قول: فَأَنْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ، يعني هیر کې ددی ساقی خخه شیطان

هغه وصیت چې ورته یوسف ﷺ کړی وو.

داقول کړی دی مجاهد او محمد بن اسحاق او داسی بل هم. او دا قول راجح هم دي، او دا په نص دا هل کتابو کې هم سته. (فلیث) یوسف تیرکړه: فِي السِّجْنِ بِضَعْ سِنِينَ، الْبَضْعُ. وَيَلِ كَيْرِي په مابین درو او لسو کې هر عدد ته، او ویل سوی دی چې تر^(۷) پوری او ویل سوی دی چې ترپنځو پوری بضع دی، او ویل سوی دی چې دلسو خخه کم ته البضع ویل کېری، ددی قول حکایة الشعلبی کړی دی. او منع کړی دی فراء استعمال دالبضع په ماسوا دلسو کې او کم ددی ته نیف ویل کېری او والله ﷺ فرمایلی دی: فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضَعْ سِنِينَ، او بیاپی فرمایلی دی (فِي بِضَعْ سِنِينَ) او دا رد دی ددی قول. الفراء ویلی دی چې: وَيَلِ کَيْرِي بِضَعْةُ وَعَشْرُ، بضعة وعشرون. دارنګه تربضعة وتسعون پوری او دانه ویل کېری چې بضعة ومائة او بضعة والف، او ددی سره خلاف کړی دی الجوهری. او په صحیح کې دی: الايمان بضم وستون شعبه: يعني: ایمان خه باندی شپیتہ شعبی دی. او په بل روایت کې. بعضة وسبعون شعبه دی. (۱) او چاویلی دی چې په فَأَئْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ، کې ضمیر یوسف ته راجح دی. او دا غلطه خبره ده، که خه هم ددی روایت نقل سوی وی دابن عباس خخه او د عکرمه خخه. او هغه حدیث چې دابن جریر خخه نقل سوی دی په دی ئای کې هغه دټولو وجوهو خخه ضعیف دی. ددی په اسناد باندی یواخی والی کړی دی ابراهیم بن یزید المکی الخوری او دا متروک گرځول سوی دی.

هرڅه چې هغه قول دی چې دابن حبان خخه نقل سوی دی په ذکر ده ګه وحی سره چې یوسف ﷺ په هغه سره قیدسوی وو: دی وايی چې ماته خبر را کړی دی الفضل بن الحباب الجمحی دی نقل کوي دمسدد بن مسرهد خخه دی دخالد بن عبدالله خخه او دی دمحمد بن عمر خخه دی دابی سلمه خخه او دی دابی هریره خخه دی وايی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: رحم دی وکی الله ﷺ په یوسف ﷺ باندی که چیری ده دا کلمه نه واي ویلی: اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ نوده به نه واي پاته سوی په جیل کې او دی به نه وی پاته سوی په جیل کې، اور حم دی وکی الله ﷺ په لوط ﷺ باندی که چیری دی مدد نه وی غوبنټی په باره دهلاکت دقوم کې دمضبوط سپی، په هغه وخت کې کله چې ده خپل قوم ته وویل: لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ فُوَّةً أَوْ أَوِي إِلَيْ رُكْنٍ شَدِيدٍ (سورة هود ۸۰).

(۲) نو ويپی فرمایل چې لیږلی به وی الله ﷺ هرنې دده په قوم کې^(۳)

(۱). تخریج ددی بخاری کړی دی په کتاب الايمان کې \ باب امور الايمان (۹۱۱) او مسلم په کتاب الايمان کې \ باب الحیاء شعبة من الايمان (۲۱۲) او نساپی په کتاب الايمان کې \ باب ذكر شعب الايمان (۵۰۱۹\۱۸) او الترمذی په کتاب الايمان کې \ باب ماجاء في استكمال الايمان وزياشه ونقصانه (۲۲۱۴\۱۵).

(۲). ابن حبان (۱۷۴۷) او البانی دابن کشیر په خبری پوری تعليق کړی دی چې داضعیف دی په روایت دابن حبان کې =

ولی چې دده حدیث منکردي ددی وجو خخه او د محمد بن عمر بن علقمه د پاره ډير اقوال دی چې هغه يوازی والی پرکړي دی او په هغه کي نکارت دی او دا لفظ دده دمنکرو خخه دی او په دی کي پرغلطی باندی هغه حدیث دليل دی کم چې په صحیحینو کي ذکردي .

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبَعَ بَقَرَاتٍ سَمَانَ يَا كُلُّهُنَّ سَبَعَ عَجَافٌ وَسَبَعَ سُنَبَّلَاتٍ خُضْرٌ وَأَخْرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَقْتُونِي فِي رُؤْيَايِّ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ (٤٣) قَالُوا أَضْعَافُ أَحَلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحَلَامِ بِعَالَمِينَ (٤٤) وَقَالَ الَّذِي نَجَّا مِنْهُمَا وَأَدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةً أَنَا أَبْئَكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسَلُونَ (٤٥) يُوسُفُ أَيُّهَا الصَّدِيقُ أَفْتَنَا فِي سَبَعَ بَقَرَاتٍ سَمَانَ يَا كُلُّهُنَّ سَبَعَ عَجَافٌ وَسَبَعَ سُنَبَّلَاتٍ خُضْرٌ وَأَخْرَ يَابِسَاتٍ لَعَلَّيَ أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ (٤٦) قَالَ تَرْزُغُونَ سَبَعَ سِنِينَ دَأْبًا فَمَا حَصَلْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلَهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ (٤٧) ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبَعُ شَدَادٍ يَا كُلُّنَّ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ (٤٨) ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصُرُونَ (سورة یوسف ١٤٣-٤٩).

داتول بیان داسبابو د خلاصیدو دی د یوسف ﷺ د جیل خخه په اکرام او عزت سره، او دا په دغه رکم سره چې بادشاہ د مصر چې الريان وو هغه خوب ولیدی. اهل کتاب وايی داخوب یې په داسی حال کي لیدلی وو چې دی دنھرپه غاره کي بیده وو، او ده ولیده چې راووته غوايان چې چاغ وو او د دی نهر خخه راووته، او هغه به ګرځیده دی ته مخامنځ په چمنونو کي بیمار او ووته (٧) غوايان چې خوار وه د دغه نهر خخه نودھغوي سره یوځای ګرځیده او بیا یې دا (٧) سره چاغ غوايان و خورل، نودی ناخاپه راولار سو په دغه وخت کي. او بیا بیده سو وی لیدل بیا (٧) دانی شنی په یوه لاس کي، او (٧) وچې دانی په بل لاس کي، نودا او چې رالی دا لاندې یې و خورل، نودی بیاژر راولار سو. په بیری سره. نوکله چې ده دا بیان کړه خپل قوم ته نو هیڅ خوک په کي نه وو چې ددی یې نښه تعییر را ایستلی واي، (قَالُوا أَضْعَفُتْ أَحْلَمٍ) بلکې تولو به دا ویله چې هسى بې فائدی خوب دی. کیدی سی چې ددی تعییر نه وی او زموږ سره ددی علم نسته نوددی وجو خخه دوی وویل: وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحَلَامِ بِعَالَمِينَ نو په دغه وخت کي هغه ساقی ته د یوسف ﷺ هغه وصیت یاد سو په داسی وخت کي چې تول خلگ عاجزه سو ه او د الله ﷺ هم په دی کي لوی حکمت وو: وَقَالَ الَّذِي نَجَّا مِنْهُمَا وَأَدَّكَرَ يعني په یادابنت کي یې رالی (بَعْدَ أُمَّةً) يعني خه موده بعد او هغه موده بعض سینین دی. او بعضو داسی ويلى دی لکه ابن عباس سو او عکرمه سو او الضحاک سو (وَأَذْكُرْ بَعْدَ أُمَّةً)

= دوجي دالفضل بن الحباب خخه ولی چې په ده کي لپخه کلام وو، او ويلى دی چې انصراف دده دنکارت محمد بن عمر ته کېږي ولی چې ده ددی روایت کړي دی د محمد بن بشر خخه هم په دی الفاظو سره او بین بشر شقه دی او حافظه دی.

يعنى يادېي سو دهيريدو خخه وروسته او مجاهدي په سکون دميم سره وايې نودهغه هم دا معنى جورېږي چې وروسته دهيريدلو خخه نوده وویل خپل مالک ته او خپل قوم ته: **أَنِّيْكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَارْسُلُونَ**، يعني تاسى ماوليېري ديوسف الصلوة خواته نورته رالي اوورته يې وویل: **يُوسُفُ أَيُّهَا الصَّدِيقُ أَفْتَنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سَمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعَ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُبُّلَاتٍ خُضْرٌ وَأَخْرَ يَابِسَاتٍ لَعَلَّيْ أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ**، اوپه نزد دا هل کتابو: چې بادشاہ ته چې کله هغه ساقۍ خبرورکي په باره ديوسف الصلوة کي، نوده وغوبنتي دی خپل دربارته، او قصه يې ورته وکړه دهغه خه چې ليدلې وه، نوده ورته تعبيروکي. او دا غلط قول دی.

او صحيح قول هغه دي کم چې الله صلوة په قرآن کي ذكرکړي دي چې ددي په جواب کي يې تيزی ونکړه او تعبيروکي ورته په بنه طریقی سره ورکي. چې اول به اووه كاله فراخی وي او بیابه ورپسی اووه كاله دخوشک سالی وي: **ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثَ النَّاسُ**، يعني رائۍ به پکښې بارانونه او فراخی (وفیهِ يَعْصِرُونَ) يعني په دې کې به خلګ شربتونه دمیوو خخه باسي. نو تعبيروکي ورته ددي وکې اوپه خیرباندی يې ورته دلالت وکې. اوورته يې دا هم ارشاد وکې چې پردوی باندی به دوه قسمه حالات رائۍ دخوشحالی او د سختی، او طریقه يې ورته وښووله چې دوی به په دې اولنې فراخی کې ذخیره جوروی خان ته چې بیا يې په دې قحط سالی کې وحوری او د دی اولنې فصل دانی دي به په دې اوړو خپلو کې کښېرې دی تربل فصله پوري، او دا ددي پرکمال باندی او د دی پرعلم باندی دلالت کوي.

وَقَالَ الْمَلِكُ أَئْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ السُّوْءَةِ اللَّاتِي قَطَعْنَ أَيْدِيهِنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ (٥٠) قالَ مَا خَطَبُكُنَّ إِذْ رَأَوْدُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءَ فَالَّتَّ امْرَأَةُ الْعَزِيزُ الْآنَ حَصَّصَ الْحَقُّ أَنَا رَأَوْدُتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ (٥١) ذلك ليعلم آني لَمْ أَخْنُهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ (٥٢) وما أَبْرَى نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَمَّا مَرَّةً بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ، (سورة يوسف ٥٣-٥٥) کله چې بادشاہ پوه سو دده په عقلمندی باندی او دده په کمال علم باندی، نو غوبنتنه يې وکړه چې دې دې دربارته راوستل سی، ددي دپاره چې دې دده دخاصلوکسانو خخه يوسرۍ سی. نو کله چې ورته يوسرۍ رالي دبادشاہ دکسانو خخه نوده ورته دا اوویل چې دابه زما دپاره بنه وي چې ماددي ئای خخه وباسې تردي چې بسکاره نه سې دا خبره چې زه دلتہ بي گناه قیدسوی يم او د دی خبری خخه بری سې چې دې بسخی پردي باندی بهتان لګولی دي. **قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ**، يعني بادشاہ ته: **فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ السُّوْءَةِ اللَّاتِي قَطَعْنَ أَيْدِيهِنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ**، ويل سوی دي چې ددي معنی داسې ده، يقینا زما مالک په دې خبری باندی خبرداردي چې زه ددي کار خخه پاک يم، نورته امر

وکي چي دهغو نسخو خخه دا پونته وکړي چي زه خنګه سړي يم: **قُلْنَ حاشَ اللَّهَ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ، نَوْيِه دَغَه وَخَتْ كَيْ وَوَيْلٌ: قَالَتِ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ چَيْ زَلِيْخَادَه، إِنَّ اللَّهَ حَصْحَصَ الْحَقُّ، يَعْنِي بَسْكَارَه سَوْ حَقْ أَوْوَاضْحَ سَوْ أَوْدَاهَمْ پَكَارَدَيْ چَيْ دَحْقَ تَابِعَدَارَيْ وَسَى: أَنَا رَأَوْدَتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمَنَ الصَّادِقِينَ، يَعْنِي مَاوَرَتَهُ مَخْكُوكَيْ وَالَّيْ كَرَبَيْ وَوَأَدَيْ پَهْ خَپِلْ قَوْلَ كَيْ رَشْتِينَيْ دَى، ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخْنُهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ وَيَلِي دَى چَيْ دَاكَلامْ دِيوْسَفَ اللَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ دَى، يَعْنِي دَه طَلَبْ دَتْحَقِيقَ وَكَيْ دَدَيْ وَجَيْ خَخَه چَيْ دَى بَادَشَاهَ تَهْ پَتَهْ وَلَكِيْبَرَيْ چَيْ زَه دَدَه سَرَه پَهْ غَيْبُوكَيْ خِيَانَتَ نَهْ كَومْ. أَوْوَيلْ سَوَى دَى چَيْ دَاقَولْ دَزْلِيْخَادَيْ، يَعْنِي اعْتَرَافَ يَبِي دَدَيْ وَجَيْ خَخَه وَكَيْ چَيْ دَدَيْ خَاوَنَدْ تَهْ پَتَهْ وَلَكِيْبَرَيْ چَيْ وَرَسَرَه پَهْ غَيْبُوكَيْ خِيَانَتَ نَهْ كَومْ، اوْمَرَادْ دَدَيْ فَعَلْ دَفَحَسَاءَ نَهْ وَوَبِلَكَيْ خَطَابَيْ حَيْنَيْ سَوَيْدَه. اوْدَدَيْ قَوْلَ تَائِيدَ كَرَلْ سَوَى دَى دَاكَشَروْ عَلَمَاءَوْ خَخَه اوْدَمَتَاخِرِينَوْ خَخَه. اوْدا دَابَنْ حَاتَمَ اوَابَنْ جَرِيرْ خَخَه نَهْ دَى نَقْلَ مَكَرَ اوْلَنَى قَوْلَ وَرَخَخَه نَقْلَ سَوَى دَى. وَمَا أَبْرَئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَمَّا مَرَأَهَا إِلَّا مَا رَحَمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ، وَيَلْ سَوَى دَى چَيْ دَاكَلامْ دِيوْسَفَ اللَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ دَى اوْدَاهَمْ وَيَلْ سَوَى دَى چَيْ دَاكَلامْ دَزْلِيْخَادَيْ دَاهَمْ تَفْرِيْعَ دَه پَرَاؤَلَنَى قَوْلَ بَانَدَى اوْظَاهَرَه پَكَى دَادَه چَيْ دَاكَلامْ دَزْلِيْخَادَى. وَاللَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ. وَقَالَ الْمَلِكُ أَئْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلَاصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدِيْنَا مَكِينُ أَمِينٌ (٤٤) قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيْظُ عَلِيْمٌ (٥٥) وَكَذَلِكَ مَكَنَّا لَيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (٥٦) وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ (سُورَةُ يُوسُفَ ١٥٤) كَلَه چَيْ بَسْكَارَه سَوَه بَادَشَاهَ تَهْ دَدَه پَاكَدَامَنَى دَهْغَه خَخَه چَيْ دَوَى وَرَپَسَى تَرَلَى وَوَ: وَقَالَ الْمَلِكُ أَئْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلَاصُهُ لِنَفْسِي، يَعْنِي گَرْحُومَ تَا دَخِيلَ خَاصَ كَسانَوْ خَخَه، اوْدَغَتَهُ خَلَگَوْ خَخَه پَهْ خَپِلْ مَلَكَ كَيْ، نَوْكَلَه چَيْ يَبِي دَدَه خَبَرَى وَاوَرِيدَلَى اوْدَدَه حَالَ وَرَتَه بَيَانَ سَوَ: قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدِيْنَا مَكِينُ أَمِينٌ، يَعْنِي خَاوَنَدَ دَحَائِي اوْ اِمَانَت. قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيْظُ عَلِيْمٌ، دَاطَلَبَ وَكَيْ دَدَيْ خَبَرَى چَيْ دَى دَى دَخِزانَوْ مَالَكَ وَگَرْحُولَ سَى، وَلَى چَيْ دَى وَيَنِى هَغَه حَالَ چَيْ پَرَخَلَگَوْ بَانَدَى رَاهَى اوْپَه دَى كَى دَاسَى كَارَوْكَى چَيْ اللَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ پَهْ رَاضِيَ كَرَبَيْ، اوْدَه خَبَرَوْرَكَى بَادَشَاهَ تَهْ چَيْ زَه يَبِي حَفَاظَتَ كَولَى سَمَ اوْ اِمَانَت يَبِي دَحَانَ سَرَه سَاتَلَى سَمَ. اوْدا دَلِيلَ دَى پَهْ دَى خَبَرَى بَانَدَى چَيْ يَوْسَرَى پَهْ خَانَ كَى دِيوْكَارَ كَولَوْ صَلَاحَيَتَ لَرِي يَادَامَارَتَ صَلَاحَيَتَ لَرِي نَوْهَغَه يَبِي طَلَبَ كَولَى سَى. اوْپَه نَزَدَ دَاهَلَ كَتابَوَ: فَرَعُونَ دَه تَهْ ڏَيْرَه لَوِيهَ رَتَبَه وَرَكَرَه، اوْپَرَ تَولَى مَزَكَى بَانَدَى يَبِي مشَرَكَى، اوْخَپِلَ تَاجَ يَبِي پَرسَرَ بَانَدَى وَرَکَبَنِبَسَوَى اوْدَوْرِینِبَسَوَى كَپَرَيْ يَبِي وَرَوَاغُوْسَتَلَى اوْخَپِلَ**

دوهم سړی یې مقرر کې، اوورته یې دا وویل چې ته په دی هرڅه باندی مسلط سوی یې او دایې ورته وویل چې زه تر تالوی نه یم اولوړ نه یم مګر دکرسی په لحاظ باندی. او دایې ویلى دی چې په دغه وخت کې یوسف ﷺ ددیرشو (۳۰) کالو وو، اوده ته یې نې منصب والا او عظیم الشانه نسخه ورکړه، او حکایت کړیدی الشعلبی چې ده قطفيير باچا لیری کې د منصب خخه او د هغه منصب یې یوسف ﷺ ته ورکې. او وویل سوی دی کله چې قطفيير مرسو نودده نسخه یې یوسف ﷺ ته په نکاح باندی ورکړه چې زلیخاوه او په هغه وخت کې زلیخا پیغله وه، داددی وجی خخه چې ددی خاوند به نسخوته راتګ نه کوي، نود یوسف ﷺ ددی خخه دوہ بچې پیدا سوہ چې یو (افرایم) او بل (منسا) وو او دایې ویلى دی چې وعده یې ورسره وکړه د مصر د باشا هی وروسته ددی خخه، اوده په دوی کې داسی معامله وکړه چې ټول خلګ ور خخه خوشحاله وه او دا هم ذکرسوی دی چې په کمه ورخ دی پرباد شاه باندی داخل سو نو هغه دده سره په (۷۰) ژبوکې خبری وکړي نوده ور لره جوابونه ورکړه نو هغه دده پوهی ته حیران سو چې په دی عمر کې دو مره پوهه دی.

الله ﷺ فرمایلی دی: وَكَذَلِكَ مَكَنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حِيثُ يَشَاءُ، یعنی وروسته د سختی خخه او د قید او حصر خخه، وکړی ده د پاره ټوله مخکه د مصر هوارة چې په کم ئای کې یې خوبنې واي په هغه ئای کې ګرځیدلی سوای، یَتَبَوَّأُ مِنْهَا حِيثُ يَشَاءُ، یعنی کم ئای ته چې ورخی نو په هغه ئای کې یې ډیر عزت او اکرام کېږي: ثُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا تُضِيقُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ، دابدله ده دالله ﷺ د طرفه خپل بنده مومن ته په دی دنيا کې سره ددی چې په آخرت کې یې ور لره هم ز خیره کړي وي، نود دی وجی خخه یې ویلى دی: وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ، او داویل سوی دی چې قطفيير خاوند د زلیخا کله چې وفات سو نو د هغه نسخه یې یوسف ﷺ ته ورکړه او د هغه منصب یې هم ده ته وسپاری نودی وزیر وو. او محمد بن اسحاق ویلى دی چې باد شاه د مصر الريان بن الوليد خپله باد شاهی ده ته پريښووله: وَجَاءَ إِخْرَوْهُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفُوهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ (۵۸) وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ أَئْتُنِي بِأَخٍ لَكُمْ مِنْ أَيْكُمْ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوْفِي الْكِيلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزَلِينَ (۵۹) فَإِنْ لَمْ تَأْتُنِي بِهِ فَلَا كَيْلٌ لَكُمْ عِنِّي وَلَا تَقْرِبُونَ (۶۰) قَالُوا سَنُرَأِوْدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَا لَفَاعِلُونَ (۶۱) وَقَالَ لِفَتَيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتِهِمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا اتَّقْلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (سورة یوسف ۲۲/۵۸) دلته خبر ورکوي الله ﷺ دراتلو دورونو د یوسف خخه مصرته د غلی د پاره. او دا په هغه وخت کې کله چې کلونه دقحط سالی راغلی وه. او په دغه وخت کې یوسف ﷺ حاکم وو په مصر کې نو کله چې دوی داخل سوہ پر یوسف ﷺ باندی نو هغه و پیژندله او دوی ونه پیژندله. ولی چې

ددوی په زړه کې بیادانه دی راغلی چې یوسف الْكَلِيلُ باندی به خه سوی وی. او په نزد دا هل کتابو کله چې دوی دده خواته راله نودوی ورته په سجده سوه نو یوسف الْكَلِيلُ و پیژنده او هغوي نه پیژندي. او دا یې غونبسته چې دوی دی ونه پیژنۍ، نودوی ته یې وویل چې تاسی جاسوسان یاست، تاسی راغلی یاست زموږ ملک ته د دی دپاره چې زموږ دملک خبر یوسی، نودوی ورته وویل چې پناهی دی وی په الله عَزَّوَجَلَّ باندی زموږ موږنې یوراغلی مګرددی دپاره چې خپل اهل او عیال ته غله او دانه یو سو دوجي ده ګه مصیبت دقطن سالی خخه، او مړ د ډیوہ پلار ځامن یو دبني کنغان خخه، او مړ د ولس ورونه یو چې یوزموږ خخه غیب سوی دی، او زموږ کوچنۍ ورور د پلار سره دی. نوده ورته وویل چې خامخا به زه ستاسی په باره کې ځان خبروم، او دوی یې د ځان سره دری ورځی بندیان کړی وه، او شمعون یې ځینې پاته کې د دی وجی چې هغه کشر ورور ورته راولی. نوددی په بعضو خبرو کې شک دی. الله عَزَّوَجَلَّ فرمایلی دی: **وَلَمَّا جَهَزْتُمْ بِجَهَازِهِمْ نُوكِلْهَ يَبِي چَيْ دَوِيَتِهِ غَلَهَ وَرَكِيرَهَ هَرِيَوَهَ تَهِ خَپِلَهَ حَصَهَ أَوْ زِيَاتِهِ يَبِي وَرَلِرَهَ وَرَنِهِ كَرِهَ: قَالَ أَئُتُونِي بِأَخِ لَكُمْ مِنْ أَبِيكُمْ، أَوْ دَوِيَ وَهَ چَيْ دَحَالَ پَوَبِنْتِنَهَ يَبِي دَدِوِي خَخَهَ كَرِهَ وَهَ چَيْ دَوِي خَوَكِسَانَ دَي؟ نَوْ دَوِي وَرَتِهِ وَيَلِي وَهَ چَيْ دَوَلَسَ كَسَانَ، نَوْ زَمَوِرَ خَخَهَ يَوْ تَلَلَيَ دَي او کوچنۍ ورور په کورکي دی. نَوْ دَهَ وَرَتِهِ وَيَلِي وَهَ چَيْ بَلَ كَالَ تَهِ رَايَيِ نَوْ هَغَهَ هَمَ دَخَانَ سَرَهَ رَأَوَلَيِ. أَلَّا تَرَوْنَ أَنِّي أَوْ فِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزَلِينَ، يَعْنِي تَاسِي وَنَهَ لِيَدَهَ چَيْ ما سَتَاسِي سَرَهَ خَنَگَهَ سَلُوكَ اوْ اَنْصَافَ وَكَيْ نَورَغَبَتَ يَبِي وَرَلِرَهَ وَرَكِيرَهَ چَيْ كَالَ تَهِ دَي هَغَهَ هَمَ دَخَانَ سَرَهَ رَأَوَلَيِ اوْ بِيَايِي تَرَغِيبَ وَرَكِيرَهَ كَهَ هَغَهَ يَبِي رَانَهَ وَسَتِيِ: فَإِنْ لَمْ تَأْتُنِي بِهِ فَلَأَكِيلَ لَكُمْ** عندي وَلَا تَقْرِبُونَ، نوزه به بیاتاسی ته غله هم نه درکوم او را نزدی کیدو ته به موهم نه پری بددم **قَالُوا سَنَرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ يَعْنِي مَوْبِبَهَ پُورَهَ كَوْشَشَ وَكَوْ پَهَ رَاوِسْتَلَوَ دَهَ ځَانَ سَرَهَ (وَأَنَا لَفَعَلُونَ)** يعني موب په دی کارباندی قادر یو. او بیا یې خپل کسانو ته امر و کې چې دوی ته خپل سپرلی او غله ورکې په داسی حال کې چې دوی ته درک هم نه وو: **وَقَالَ لِفِتَيَانَهَ اجْعَلُوا بِضَاعَتِهِمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرُفُونَهَا إِذَا أَنْقَلُبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ**، ویل سوی دی چې داسی غله یې ورلره پکښی کښې بیسوله چې دوی یې په کتو سره بیرته را پری او اختلاف کړی دی مفسرینو په بضاعه يعني په تونبو ددوی کې چې دا یې خه ورلره ورکړی وه.

فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَيْ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنْعَ مِنَ الْكَيْلِ فَأَرْسَلَ مَعَنَا أَخَانَا نَكْشَلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (٦٣) **فَالَّهُمَّ أَمْنِكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمْنَتُكُمْ عَلَى أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (٦٤)** **وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا بَغَيْ هَذَهُ بِضَاعَتِنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَرْدَادُ كَيْلَ بَعِيرِ ذَلِكَ كَيْلَ يَسِيرُ (٦٥)** **فَالَّهُ لَنْ أَرْسَلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونَ مَوْتَقًا مِنَ اللَّهِ لَنَعْتَنَنَّيِ بِهِ إِلَّا**

آن یُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتُوهُ مَوْتَقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا تَقُولُ وَكِيلٌ (۶۶) وَقَالَ يَا بَنِيَ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنَّ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلَيَتَوَكَّلَ الْمُتَوَكِّلُونَ (۶۷) وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمْرَهُمْ أَبْوَهُمْ مَا كَانَ يُعْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسٍ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِلَهٌ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلِمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ، (سورة یوسف ۲۸). ذکر کوی اللہ ﷺ په دی چای کی هغه کار چې وروسته ددوی دبیرته راتلو خخه او ددوی ددی قول خخه وپلار خپل ته چې (مُنَعَ مِنَ الْكِيلُ) یعنی وروسته ددی کال خخه که چیری ته زموږ سره زموږ دا اورور ونه لیږی نوزموږ خخه به غله منع سی، او که ته دی زموږ سره ولیږی نوزموږ خخه به غله نه منع کیږی، وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا تَبْغِي، یعنی موږه غواړو او حال داچې موږ ته غله راکول سویده؟ (وَنَمِيرُ أَهْلَنَا) او موږ به خپل اهل ته او کورنی ته ددی کال برخه ورکو او هغه خه به ورکو چې ددوی ددی کال کارپه کیږی: وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ، او موږ به دخپل ورور حفاظت هم وکو نوددی په سبب باندی به (کِيلَ بَعِيرٌ) یوه توبنې داونبی زیاته واخلو. اللہ ﷺ فرمایلی دی (ذَلِكَ كَيْلٌ بَعِيرٌ) یعنی په مقابله دده کی چې دده دابل زوی هم ولارسی. او وو یعقوب ﷺ ته دا دیر ګران ولی چې په ده کی به یې دیوسف ﷺ هغه بوی محسوسوی، او دده په وجه به یې زړه صبروی نودوی ته یې وویل: چې دابه هیڅکله ونه لیږم ستاسی سره لَنْ أَرْسَلَهُ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْتِنَا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتَنَّنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ، تردی چې تاسی ماته وعده راکی ددی خبری چې دی به ماته راولی مګرنه په هغه صورت کی چې تاسی تول ګیرسی نوبیا خیردی، فَلَمَّا آتُوهُ مَوْتِهِمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا تَقُولُ وَكِيلٌ، نوپه تاکید سره یې ددوی خخه وعده نامه واحسته او زوی یې ورسه ولیږی، او که چیری دده دقوم حاجت نه واي غلى ته نوبه یې هیڅ کله خپل زوی ددوی سره نه واي لیړلی، لیکن په تقدیرونو کی دا اللہ ﷺ حکمتونه وي، او بیا یې دوی ته امروکی چې دوی تول دی دیوی دروازی خخه نه دننه کیږی بلکې د مختلفو دروازو خخه دی دننه سی. داددی وجی خخه چې ویلی یې دی چې دوی دنظره نه سی ولی چې دوی تول په حسن کی ډیر ملن سوی وه. دا قول دابن عباس او مجاهد او دقتاده او والسدی دی. او داهم ویل سوی دی چې دایې ورته ځکه وویل چې دوی جلاجل دننه سی ددی دپاره چې دیوسف ﷺ په باره کی ورته کیدای سی چې خوک معلومات ورکی. ابراھیم النَّخْعَی ویلی دی چې اولنی قول نسه دی. او ددی وجی خخه یې ویلی دی: وَمَا أَغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ، او دارنگه اللہ ﷺ فرمایلی دی: وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمْرَهُمْ أَبْوَهُمْ مَا كَانَ يُعْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً

في نفس يعقوب قصاها وإن الله لذو علم لما علمناه ولكن أكثر الناس لا يعلمون، په نزد دا هل كتابو باندي. ديعقوب الله عليه السلام دی بادشاه ته خه تحفى دبادامو او دغوزيانو او دشاتو او داسى نورو شيانو ورو ليبله.

ولما دخلوا على يوسف آوى إليه أخيه قال إني أنا أحوك فلَا تبتئس بما كانوا يعملون (٦٩) فلما جهزهم بجهازهم جعل السقاية في رحل أخيه ثم أذن مؤذن أيتها العير إنكم لسارقون (٧٠) قالوا وأقبلوا عليهم ماذا تفقدون (٧١) قالوا نفقد صواع الملك ولمن جاء به حمل بغير وأنا به زعيم (٧٢) قالوا تأله لقد علمتم ما جئنا لنفسد في الأرض وما كنا سارقين (٧٣) قالوا فما جزاوه إن كنتم كاذبين (٧٤) قالوا جزاوه من وجد في رحله فهو جزاوه كذلك نجزي الظالمين (٧٥) فبدأ بأوعيائهم قبل وعاء أخيه ثم استخر جها من وعاء أخيه كذلك كدنا ليوسف ما كان ليأخذ أخيه في دين الملك إلا أن يشاء الله ترفع درجات من نشاء فوق كل ذي علم عليه (٧٦) قالوا إن يسرق فقد سرق أخ له من قيل فأسررها يوسف في نفسه ولم يُيدها لهم قال أنت شر مكانا والله أعلم بما تصفعون (٧٧) قالوا يا أيها العزيز إن له أبا شيئاً كبيراً فخذ أحدهنا مكانه إن راك من المحسنين (٧٨) قال معاذ الله أن نأخذ إلا من وجدنا متناعا عنده إنما إذا لظالمون، (سورة يوسف ٢٩٦٩). دلته الله عليه السلام بيان دهجه خه کړي دی چې کله دوي بنیامین دی يوسف الله عليه السلام خواته راوستی او دی يوسف الله عليه السلام دی بنیامین ته دخان سره ئای ورکی اوورته یې پتې دا خبر ورکی چې داستا سکه ورور دی. اوورته یې بیان کړه هغه ټوله قصه چې دوي ورسره کړي وه په کم حال کې. بیاده چل جورکې په پاته کولو دده کې ددوی خخه. نو امریکي وکی خپلو کسانوته چې ددوی سامانونه دوي ته په او بسانو باندي برابرکې. او هغه لوښی چې يوسف الله عليه السلام به پکښی او به چښلی او خلګو ته به یې په کې غلى ورکولی نوهجه یې دخپل ورور په توښی کې کښېښووی، بیا یې دوي ته دا خبره ورسوله چې دوي دالوښی پتې کړي دی بادشاه خخه، او ددوی سره یې وعده وکړه په بيرته راکولو ددي لوښی کې یوتوبه زياته، او دا خبره ورته یواواز کونکي وکړه. نودوی را وګرځیده او دا یې وویل: قالوا تأله لقد علمتم ما جئنا لنفسد في الأرض وما كنا سارقين، دوي وویل چې تاسی ته پته ده زموږ په باره کې دهجه خبری چې تاسی یې په موږ پسی تړی. قالوا فما جزاوه إن كنتم كاذبين (٧٤) قالوا جزاوه من وجد في رحله فهو جزاوه كذلك نجزي الظالمين، او دا وو ددوی شريعه چې چابه غلا وکړه نو هم هغه غل به یې به بدله کې ورکوي هغه سړی ته چې دچا خخه به غلاسوی وو. نوددی وجی خخه دوي وویل: كذلك نجزي الظالمين، او دارنه که الله عليه السلام فرمایلی دی: فبدأ بأوعيائهم قبل وعاء أخيه ثم استخر جها من وعاء أخيه، ددي وجی خخه چې ددوی

پرده باندی داخیال رانه سی چې دوی دده سره خه چل کوي، اوبيا الله ﷺ فرمایلی دي: کذلكَ كَدْنَا لِيُوسُفَ، دَايِي وَرْتَه دَدَي وَجَى خَخَه وَوَيلَ كَه دَاسِي بَيِّي وَرْتَه نَه وَايِّي وَيلَي نَو دَيْوَسَفَ سَرَه بَه بَلَه طَرِيقَه دراگرخولو نَه وَايِّي، اوَدَدَه دَاحَقَ نَه وَوَ چَى دَي بَيِّي پَه زَيَاتِي سَرَه رَاجَرخولو وَايِّي. إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ تَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ، يَعْنِي پَه عَلَمَ كَيِّ: وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٍ اوَدَاهَه دَي وَجَى چَى يَوْسَفَ ﷺ دَدَي خَخَه دَيرَ پَوهَ وَوَ، اوَدَاخَه چَى دَه كَولَه نَوْدَاهَيِي پَه اَمَرَ دَالَّهُ ﷺ بَاندِي كَولَه، وَلَى چَى پَه دَي كَاربَاندِي وَرَوْسَتَه يَوْعَظِيمَ مَصْلَحَتَ جَوْهَرِيَّيِي، هَغَه دَاچَى دَدَه قَوْمَ اوَپَلَار اوَمُورَ تَقولَ بَه مَصْرَتَه رَاهِي اوَبَنَه عَزَّتَ اوَكَرَامَ بَه يَبِي كَيَّيِي. نَوْكَله يَبِي چَى دَخِيلَ وَرَوْرَ دَبارَ خَخَه اوَدَتَوبَنَى خَخَه دَهْعَه لَوْبَنَى رَاوَايِستَى چَى بَنِيَامِينَ دَي: قَالُوا إِنْ يَسْرِقُ فَقَدْ سَرَقَ أَخْ لَهُ مِنْ قَبْلٍ، مَرَادَ دَدَه وَرَخَخَه يَوْسَفَ ﷺ وَوَ، وَيلَ سَوَى دَي چَى دَه دَخِيلَ مَورَ دَخَوا دَنِيَكَه خَخَه بَوتَ پَتَ كَرَى وَوَ اوَبَيَايِي هَغَه مَاتَ كَرَى وَوَ. اوَوَيلَ سَوَى دَي چَى دَه بَه پَه غَلاسَرَه دَكُورَ خَخَه دَوَهَ دَوَيِي دَاوَيلَ: قَالُوا إِنْ يَسْرِقُ فَقَدْ سَرَقَ أَخْ لَهُ مِنْ قَبْلٍ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ، اوَدَاكَلَمَه دَلِيرِي وَالِّي دَه: قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصْفُونَ، دَا جَوابَ يَبِي يَا پَه وَرَكَرَى دَي يَا پَه بَنِكَارَه، نَوْپَه دَوَيِي بَاندِي دَنَتَه سَوَ پَه نَرَمَى اوَپَه مَهْرَبَانَى سَرَه اوَدَاهَيِي يَوْسَفَ ﷺ تَه وَوَيلَ: قَالُوا يَا أَبِيهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبْا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَه إِنَّا نَرَأَكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ، يَعْنِي دَدَه يَوْبَوْدَا پَلَارَ دَي زَمُورَ خَخَه يَوْسَرَى رَاوَگَرَخَوَه كَرَهَ دَدَه پَرَهَائِي بَاندِي، نَوْيَوْسَفَ ﷺ وَرَتَه وَوَيلَ چَى دَازَمُورَ پَه قَانُونَ كَيِّ نَسَتَه چَى مَوْبِ مَتَهِمَ سَرَى پَرِيزَبَدَو اوَغَيِرَ مَتَهِمَ سَرَى بَنَدَكَرَو اوَمُورَتَه دَالِاجَازَه نَسَتَه. اوَپَه نَزَدَ دَاهَلَ كَتابَو بَاندِي چَى يَوْسَفَ ﷺ پَه دَغَه وَختَ كَيِّ وَرَتَه دَحَانَ تَعرِيفَ اوَوَپَيَّرَنَدَنَه وَكَرَهَ چَى زَهَ يَوْسَفَ يَمَ اوَتَاسِي مَى وَرَوْنَه يَاستَه. اوَدَاخِبَرَه هَمَ دَدَه پَه دَغَه خَهَيِي كَيِّ غَلَطَه دَه اوَدَوَيِي نَه دَي پَوهَ سَوَى.

فَلَمَّا اسْتَيَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيَا قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَائِكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْتِنَا مِنَ اللَّهِ وَمَنْ قَبْلُ مَا فَرَطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (٨٠)
اَرْجَعُوا إِلَى أَيْكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَائَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهَدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ (٨١)
وَاسْأَلُ الْفَرِيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (٨٢) قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا
فَصَبَرْ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (٨٣) وَتَوَلَّ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَى عَلَى
يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ (٨٤) قَالُوا ثَالِثَه تَفْتَأِ تَذَكُّرُ يُوسُفَ حَتَّى تَكُونَ حَرَضًا أَوْ
تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ (٨٥) قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَشِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (٨٦) يَا بَنِيَّ

اذْهُبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيَسُّرُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ، (سورة یوسف ۸۰) ذکر کوی اللہ ﷺ ددوی هغه نامیدی چې ددی بنیامین په خلاصولو کی یې بنکاره کړه اوپه خپل مینځ کې اخته سوه چې خبری یې کولی چې اوس خه وکو نو مشر ددوی چې روښل دی هغه وویل: أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَّا كُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْنِقاً مِنَ اللَّهِ چې تاسی به ټول ماته راخي اودا کشربه هم راولی مګرپه دی صورت کې چې ټول پاته سی اوټول ګیر سی. نوتاسي خلاف وکی دوعدى دپلار اودهغه په حکم کې موکوتاهی راوستله، نوزماپه مخ کې خه پاته نه دی چې زه دپلار خواته ورسم اوهغه ته مخ بنکاره کم: فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ يعني ترهغه وخته پوری به زه په دی ئای کې پروت یم: حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي، په وتلو باندی، أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي، په دی باندی چې زماورور ماته راکې په خه طریقه باندی، وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (۸۰) ارجِعُوا إِلَيْ أَبِيكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ، يعني خبرورکې په دی کار باندی کم چې تاسی په خپلو سترګو ولیدی بنکاره، وَمَا شَهَدْنَا إِلَّا مَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ (۸۱) وَاسْأَلِ القرِيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا، يعني داهغه خبردی چې ته موب خبرکړی په دی سره، اودده دغه خبره چې غلایې کړیده داپه مصر کې مشهوره سویده اوهرچاته ددی خبری علم سته: وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (۸۲) قَالَ بَلْ سَوْلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبَرْ جَمِيلٌ، يعني کم کارچې تاسی ذکرکې همدارنګه نه دی ولی چې هغه غلانه کوي اونه دهغه خوی او اخلاق داسی دی، بلکه: بَلْ سَوْلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبَرْ جَمِيلٌ ابن اسحاق او داسی نورو ویلی دی کله چې دوی زیاتی کړی وو په باره دی یوسف ﷺ کې نوددی وجی خخه ورته پلار داسی وویل. او دا خبره اهل السلف هم کړی ده: ولی چې دبدی سزا بدہ وی وروسته دبدی خخه او بیا یې دا وویل: عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا، يعني یوسف او بنیامین او روښل (إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ) يعني زماپه دی حال باندی (الْحَكِيمُ) يعني په خپلو کارونو کې اوپه قدرت کې، او دهغه ذات دپاره دی حکمت بالغه او حجت قائم په داسی کارونوکی. (وَتَوَلَّى عَنْهُمْ) يعني مخ یې واروی ددوی خخه: وَقَالَ يَا أَسَفِي عَلَى يُوسُفَ، ذکریې کې خفگان خپل پرزوی باندی هغه زړو ګم یې رابنکاره کې، او دا قول: وَأَيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ، يعني دهیرو ژړا ګانو دوجی (فَهُوَ كَظِيمٌ) او دی دغصی خخه ډک وو دوجی دغم خخه او دوجی دافسوس خخه په یوسف ﷺ باندی. کله یې چې ځامنو دده دالیری والی او ګم او خفگان ولیدی نورته یې وویل (قالُوا) دوی ورته په طریقه دنرمی او شفقت او مهربانی سره وویل: ثَالِثٌ تَفْتَأِذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّى تَكُونَ حَرَضًا وَتَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ دوی ورته وویل چې هغه ته دومره یادوی په هروخت کې تردی چې ته به یاضعیف سی او یا

بې د پېښو اولاسو نو خخه پاته سی، نوکه ته په خان باندی مهربانی و کړۍ او شفقت و کړۍ نودابه تاته بنسه وي: قالَ إِنَّمَا أَشْكُوْ بَشِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ، دی خپل ځامونو ته وايی چې زه د خپل غم او خفگان شکایت الله ﷺ ته کوم تاسی ته بې نه کوم او زه دالله ﷺ خخه اميد واريم چې د هغه دخوب مطابق زه او تاسی به ورته سجده کوو. نوددي و جي خخه بې ويلی دی: وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ، نوبیا بې دوی ته وویل چې تاسی و وحی تاسی ولا پرسی او د یوسف ﷺ او د هغه دورور په باره کي معلومات وکي: يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيَسُّوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَهٌ لَا يَيْئَسُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ، يعني تاسی مه نا اميده کېږي دخوشحالی خخه چې وروسته د غم نه وي او د فراخی خخه چې وروسته د تنګوالي او د سختی خخه وي، مګر قوم د کافرانو ته چې په هغوي باندی وروسته د غم خخه خوشحالی نه رائحي. فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجَئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاهَةً فَأَوْفَ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقَ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ الرُّحْمَانِ الرُّحْمَانِ (٨٨) قالَ هُلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ (٨٩) قالُوا أَئْنَكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقَ وَيَصْبِرُ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (٩٠) قالُوا تَالَّهُ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ (٩١) قالَ لَا تَنْهِرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَعْفُرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (٩٢) اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَالْقُوْهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَاتِ بَصِيرًا وَأَثُونِي بِأَهْلَكُمْ أَجْمَعِينَ (سورة یوسف ١٨٨-١٨٣) خبر ورکړۍ دی الله ﷺ په دی آيتونو کي دورونو د یوسف ﷺ ده ته، او دراتګ خخه ددوی هغه مصرته چې دوی ته ددوی وررور ورکړۍ او خه غله ورلره هم ورکي: فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ، يعني د سختی خخه او د لوبې خخه او دوجي دهیرو افرادو خخه چې زموږ په کورکي افراد ډیردي: وَجَئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاهَةٍ يَعْنِي خرابي وي او د اي وي ورته وویل چې دا زموږ خخه خوک نه قبلوی په خپل قوم کي مګر داچې ته تجاوز وکي موږ ته ددي خخه. ويل سوی دی چې دا خه اشرفی وي بیکاره، او چاویلى دی چې لږ وي. او چاویلى دی چې د صنوبر د درختی داني وي او د اسی نور اقوال هم په کي ذکردي. او د ابن عباس " خخه نقل دی هغه وايی چې دا بوريانی وي او رسیانی وي. او د اسی نورشیان وه. فَأَوْفَ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقَ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ الرُّحْمَانِ الرُّحْمَانِ، ويل سوی دی په دی قول خپل باندی، دا دالسى قول دی. او ویل سوی دی په بيرته راتلو دورور زموږ، دا قول دابن جريج دی، او سفيان بن عيينه ويلی وي: حرام ګرڅول سوی دی صدقی په نبی ﷺ باندی او په دی آيت سره بې پاکي بيان سویده. روایت ددی ابن جریر نقل کړۍ دی. نوکله

چې ده ولیده چې دوی په کم حال کې دی اوددوی سره نه دی پاته مګر هغه بیکاره مال، نو بیاپی ئان وروپیژندي اوپر دوی باندی یې مهرباني وکړه او هغه حال یې ورته بیان کې چې تاسی خه کړي وه په یوسف ﷺ باندی: **قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ** (۸۹) **قَالُوا**، دوی په تعجب سره وویل او بیاپی په تکرار سره پونستنه وکړه چې ته هغه یوسف یې: **أَئِنَّكُ لَأَنْتَ يُوسُفُ** ایاته یوسف یې: **قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي**، یعنی زه یوسف یم او دامی ورور دی هغه یوسف چې تاسی ورسه خه کړي وه تاسی ته پته ده او دورور په باره کې یې ورته د ډچم جوړولو په باره کې هم وویل چې دی مې په یو چل باندی ستاسی خخه راګرځوی (قدْ مَنَ اللَّهُ عَلَيْنَا) یعنی په احسان کولو سره په مور باندی او په ئای را کولو سره مور ته، او دا ددی وجو خخه چې مور صبر وکې په هغه خه باندی چې مور ته ستاسی دخوا خخه را رسیدلی وه. او په اطاعت کولو زمور خپل پلاړله او د هغه محبت چې په مور باندی وو دشقت او د مهرباني. نوددی وجو خخه الله ﷺ په مور باندی فضل او کرم وکې: **فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ** (۹۰) **قَالُوا تَالَّهُ لَقَدْ أَثْرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا**، یعنی تاته یې فضیلت درکړي دی پرمور باندی او تاته یې هغه خه درکړي دی چې هغه یې مور ته نه دی را کړي: **وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ**، یعنی په هغه خه کې چې تاته مور درسولي دی، او مور ستاسره یو ځای یو: **قَالَ لَاتَّرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ** یعنی زه به بدنه وايم تاسی ته په هغه خه چې تاسی کړي دی زماسره دنن ورځی خخه وروسته. او بیاپی ورته د اقول هم زیات کې چې: **يَعْفُرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ** او بعضو وقف کړي دی په دی باندی او د اسی یې ویلی دی: **قَالَ لَاتَّرِيبَ عَلَيْكُمْ**، او بیاپی ددی قول خخه شروع کړیده: **الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ** نو د اقول ضعیف دی او مخکنی قول صحیح دی. نوبیا ددی خخه یې وروسته خپل قمیص دوی ته ورکی چې دا یوسی او د پلاړ په سترګو باندی یې واچوی نود هغه نظر به سم سی، په حکم د الله ﷺ باندی. او بیاپی ورته امروکی چې دوی دی قول اهل خپل مصرته راولی، په خیرت سره او په سلامتیا سره. او دوی را تبول سوه وروسته د ډیری او بدی جداپی خخه، په پوره را تبولیدلو سره.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِشْرُ فَلَمَّا أَبْوَهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ ثُفِنَدُونَ (۹۴) **قَالُوا تَالَّهُ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالٍ** **الْقَدِيمِ** (۹۵) **فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْفَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَ بَصِيرًا** **قَالَ أَلَمْ أَفْلَ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَآتَكُمْ** **تَعْلَمُونَ** (۹۶) **قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَا كُنَّا خَاطِئِينَ** (۹۷) **قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ** (۹۸) **فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ أَوَى إِلَيْهِ أَبُوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مَصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَمْنِينَ** (سوره یوسف ۹۹) **عَبْدُ الرَّزَاقِ وَيَلِي دِي چې ماته خبر را کړي دی اسرائیل ده نقل کړي**

دی دابی سنان خخه اوده دعبدالله بن ابی الهذیل خخه دی وایې چې ما اوریدلی دی دابن عباس خخه چې ویلىي يې دی: (وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيْرُ دِي وایې کله چې دوی راجلا سوه دخپل توبنبو سره نوهوا راله اودي يوسف الصلی اللہ علیہ وسّع آنحضرت قميص يې ددي توبنۍ خخه پورته کې او ديعقوب الصلی اللہ علیہ وسّع آنحضرت خواته يې راوري: قالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونَ نوده پیداکې او محسوس يې کې هغه بوی ديوسف الصلی اللہ علیہ وسّع آنحضرت په فاصلې ددره ورخو باندی. او همدارنګه الشوری او شعبه او داسی نورو هم ویلى دی. حسن بصری او جریج المکی ویلى دی: ددی په منځ کې (٨٠) میله مزل وو. او داقول دده (لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ) یعنی داسی ونه واياست تاسی چې داخوتا دبودا والی دوجى وویله چې ذهن دی کارنه کوي. الفند. بوه اوالي ته وايې. ابن عباس او قتاده او مجاهد او سعید بن جبیر دا وايې: (أَنْ تُفَنِّدُونِ) تاسی داونه واياست چې کم عقلی خبری کوي: قَالُوا تَالَّهُ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالٍ كَالْقَدِيمِ یعنی دا کلمه يې ورته په غصه کې وویل چې ته په هغه زړو خیالاتوکی او س هم ګرځی. الله الله عز وجل فرمایلی دی: فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَ بَصِيرًا، یعنی په تش قميص اچولو باندی دده دسترګو نظر سو او پوندوالي ورڅه زائل سو. نو خپلو ځامنو ته يې وویل چې تاسی ته مانه وه ویلى چې زه دالله الله عز وجل خخه هغه اميد لرم کم چې تاسی يې نه لري هغه اميد دا وو چې ژرتزره به الله الله عز وجل موبټول یو خای کې او ماته به خوشحالی راکول سی. نو ده ځخه وروسته دوی پلارته وویل چې: قَالُوا يَا أَبَائَا إِسْتَغْفِرُ لَنَا ذُؤْبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ، دوی طلب وکې دخپل پلار خخه چې دوی ته بخښنه وکې ده ځخه کار چې کم ددوی خخه سوی دی. نو پلار ورلره جواب ورکې په دی الفاظو سره: سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ، ابن مسعود او ابراھیم او عمر بن قیس او ابن جریج او داسی نورو ویلى دی: دوی يې وروسته کړه دسھار وخت ته.

ابن جریر ویلى دی په نقل کولو سره دابوالسائل خخه اودي دابن ادریس خخه دی وايې چې ما اوریدلی دی دعبدالرحمن بن اسحاق خخه دی نقل کوي دمحارب بن دثار خخه ده ویلى دی چې عمر رض جماعت ته راتلي نودیوه انسان خخه يې دا او ریدل چې داسی دعا يې کوله: يا الله تاماته دعوت کړي وو نوما يې اجابت وکې، او ماته دی امرکړي وو نوما پوره والی وکې، نو دا وخت دسھار دی نوماته مغفرت وکې. دی وايې چې کله يې دا او از ته غوره کښېښووی نودا دعبدالله بن مسعود دکور خخه راتلي، نوبیا يې دعبدالله خخه دا پونتنه وکړه ددغه په باره کې نو ويې ویله: ولی چې یعقوب الصلی اللہ علیہ وسّع آنحضرت خپل او لاد سهار وخت ته وروسته کړي وو په دی قول سره: سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي، او دارنګه الله الله عز وجل فرمایلی دی: وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ، او دارنګه ثابت سوی دی درسول الله الله عز وجل خخه په صحیحینو کې

چې فرمایلی بې دی: راکښته کېږي رب زمود هر سهار آسمان د دنیا ته نووايې چې: آیاسته خوک غوبنتونکی چې زه بې ورلره و کم؟ آیاسته خوک چې توبه و کابوی چې زه ده ګه توبه قبوله کرم؟ آیاسته خوک د بخښنی طلب کونکی چې زه ورته بخښنه و کرم، (۱) اوپه بل حدیث کی داسی ذکر دی چې یعقوب الصلوة خپل ځامن د جمعی ورځی ته وروسته کړه.

ابن حیرر ویلی دی په نقل کولو سره دالمشنى خخه دی وايې چې مورب ته بیان کړی دی سليمان بن عبد الرحمن ابو ایوب الدمشقی دی نقل کوي دالولید خخه او دی دابن جریج خخه او دی دعطاء خخه او دی دعکرمه خخه او دی دابن عباس خخه دی نقل کوي درسول الله صلوة الله علیه خخه: سوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي، په ورځ د جمعی کې، او دا دقوقل خخه دورور زما یعقوب الصلوة خپلو بچو ته دی اوپه دی حدیث کې غرابت دی دیوپه وجهی خخه، اوپه مرفوع والی ددی کې نظر دی. او شبه قول دادی چې دانقل دی دابن عباس خخه موقوفاً.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ أَوَى إِلَيْهِ أَبُوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَمْنِينَ (٩٩) وَرَفَعَ أَبُوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتْ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايِّيْ مِنْ قَبْلِ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّيْ حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِيْ إِذْ أَخْرَجَنِيْ مِنِ السَّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِيْ وَبَيْنِ إِخْرَوْتِيْ إِنَّ رَبِّيْ لَطِيفٌ لَمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (١٠٠) رَبَّ قَدْ أَتَيْتِيْ مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَمْتِيْ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطَّ السَّمَاءَتِ وَالْأَرْضِ أَتَتْ وَلَيْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوْفِيْ مُسْلِمًا وَالْحَقِّيْ بِالصَّالِحِينَ (سورة یوسف ۱۰۱-۹۹) او د اخبار دی حال را تو لیدلو ددوی وروسته دیو او بدی جدايې خخه، چې ویل سوی دی (۸۰) کاله جدايې تیره سوی وه. او بعضو ویلی دی چې (۸۳) کاله تیر سوی وه، دا دواړه روایتونه د حسن خخه نقل دی او چاویلی دی چې (۸۵) کاله تیر سوی دی. داقول دقتاده دی. او محمد بن اسحاق ویلی دی ذکرسوی دی چې دی دده خخه (۱۸) کاله غیب سوی وو او اهل کتاب والا وايې چې (۴۰) کاله غیب سوی وو. او ظاهر د سیاق دقسى خخه د اعلومیری چې تحدید دمودي په کې نسته بلکې متفرق ذکرسوی دی، کله چې دی ته پیشگی و کړه زلیخانو دی د (۱۷) کالو وو، نوبیاده (۷) کاله په جیل کې تیرکړه او بیاپی (۷) کاله د فراخی تیرکړه او دی خزانه دار وو او بیاپی (۷) کاله تیرکړه په مینځ ددی خلګو کې، او راله ورته دده په اولنۍ کال باندی چې غله بې ورډه دده خخه اوپه دوهم کال ورسه بنیامین هم وو اوپه دریم کال بې ورته ئان وښووی چې زه یوسف یم او امریبې دوی ته وکی

(۱). صحيح البخاري: كتاب التهجد، باب الدعاء والصلوة آخر الليل (٣: ١١٤٥)، مسلم: كتاب صلات المسافرين وقصرها، باب الترغيب في الدعاء والذكر في آخر الليل والإجابت فيه (٣٢١٢)، اوترمذى په كتاب الصلاة کې، باب ماجاء في نزول الرب إلى سماء الدنيا كل ليلة (٤٤٢ ١٢)، او ابو داود په كتاب السننة کې، باب ماجاء: في ساعات الليل الجهمية (٤٧٣٣ ١٤).

چې تول راولی مصرته، نو تول راله: فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ أَوَى إِلَيْهِ أَبُوهِيهِ، يعني دا پلار او مور ورسره یوځای سوه ماسوا دورونو خخه، ويل سوي دی چې په دی کې تقدیم او تاخیر دی يعني اول ورسره یوځای سو او بیا یې ورته وویل: ادْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَمْنِينَ، او په نزد دا هل کتاب باندی کله چې یعقوب ﷺ دجاشر مزکی ته ورسیدی. او دامخکه دابلیس ده. نورالى یوسف ﷺ دی ته په دغه خای کې اووليې یعقوب ﷺ خپل زوی یهودا دخان خخه مخکی چې هغه ته زیری ورکی دراتلو، او ددوی په نزد داهم ذکردي چې بادشاہ دوی ته راووتی ددوی دخیر مقدم دپاره او دغه خای یې دوی ته ورکی دپاره او سیدلو او دپاره دآبادولو. او دارنګه ذکرکړی دی یوی ډلي دفسرینو چې: کله داي یعقوب ﷺ راشو سو مزکی د مصر ته نو یوسف ﷺ ورته راووتی او دده سره ډير لښکر وو دپاره دخدمت د یوسف ﷺ او دپاره دا کرام او تعظیم د یعقوب ﷺ او ده دعا وکړه بادشاہ ته نوالله ﷺ دده دراتګ په سبب باندی هغه نور کالونه دقطط ددوی خخه لیری کړه په برکت ددوی باندی. والله اعلم. او تول خلګ مجموعه چې د یعقوب ﷺ سره راوتلى وو دده او لادونه او لمسيان تول (۲۳) کسان وه دا قول دابن اسحاق دی، او موسى بن عبيده د محمد بن كعب خخه نقل کړی دی چې ده دعبد الله بن شداد خخه نقل کړی دی وايې چې (۸۳) کسان وه، او ابو اسحاق دمسروق خخه ويلی دی چې (۳۹۰) کسان وه. دوی وايې چې وتلى وه دوی د موسى سره په حال ددي کې چې دوی زيات وه د (۲۰۰۰) کسانو خخه چې مقاتلين وه. او په نص دا هل کتابوکی (۷۰) کسان ذکردي. الله ﷺ فرمایلی دی: وَرَفَعَ أَبْوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَلِ سُوْدَى دِي چې مور دده مره وه لکه خنګه چې داقول دعلماء و دا هل التورات وه.

او بعضی مفسرینو ويلی دی چې: دا دوباره راژوندی کړی وه الله ﷺ. او نورو داويلى وه چې دادده خاله وه او خاله پرخای دموروی. او ابن جری او داسی نورو ويلی دی: ظاهر دقرآن پر دی باندی دلالت کوي چې مور دده تردغه ورځی پوري ژونديې وه. او دوی دواړه یې دخان سره لوړ کړه کت ته يعني دخان سره یې پر تخت باندی کښينول. (وَخَرُوا لَهُ سُجَّدًا) او دا تول ورته په سجده سوه يعني دامور او پلار او یو ولس ورونه، دپاره د تعظیم او اکرام او دا ددوی په نزد باندی جائز وه، او دا سجده په نورو امتنونو کې هم جائز وه تردى چې زموږ په ملت کې دا حرامه سوه: وَقَالَ يَا أَبْتَ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايِيَ مِنْ قَبْلٍ، يعني دا تعییر ده ګه خوب ووچې مالیدلی وو او تاراته ويله وه چې دا پت و ساته او خپلوا ورونو ته یې مه بيانو. او زما سره دی وعده وکړه ده ګه خه چې وعده دی راسره وکړه: قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ يعني وروسته دغم او دتنګ دستی خخه زه و ګرځول سم حاکم په مصر چې یوه کلمه وايم نو هغه نافذه سی پرتولو باندی: وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ يعني دکلیو خخه، ولی چې دوی په علاقو

دعروکی اوسيده او هغه تشن کلی وه: منْ بَعْدَ أَنْ تَرَغَّبَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْرَتِي يعنی هغه کار چې مخکی تفصیلاً ذکرسو. او بیا بی وویل: إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ يعنی داسی ذات دی چې یوکار وغواری نوهغه ته داسی اسباب تیار کړی دdasی خایونو خخه چې هلتہ دبنده ګمان نه وي اوالله ﷺ يې اسانوی او په خپل قدرت کامله سره يې اداکوي (إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ) يعنی په قولو امورو باندی (الْحَكِيمُ) په خپل خلق کې او په خپل قدرت او شريعت کې. او په نزد دا هل کتابو باندی: یوسف ﷺ ددوی چې کم خوراکه وه هغه يې خرڅه کړه او د دوی قول مالونه چې کم په خزانه کې پراته وه سپین زر او سره زر قول يې خرڅ کړه تردی چې ددوی نفسونه يې هم خرڅ کړه نودوی غلامان سوه، نووه به دوی چې دخپلو میوو پنځمه حصه به يې بادشاہ ته ورکوله نودارواج پاته سو په اهل مصر کې وروسته ددی خخه. دا قول دا هل کتابو دي. بیاچې کله یوسف ﷺ ته پته ولگیده چې په دی باندی نعمت پوره سو. او دده هغه هره حصه یوځای سوه، نوده ته پته ولگیده چې په دی کورکی يعنی کور د دنیا مراددی په دی کې قراری نسته، او د هر تمام والی خخه وروسته نقصان ده ګه وي، نو په دغه وخت کې په الله ﷺ باندی يې ثناء وویل، او اعتراض يې وکی ده ګه په نعمتونو باندی او ده ګه په احسان باندی، نود الله ﷺ خخه يې سوال وکی چې دی وفات کې او دی ملحق کې په خپل نیکانو بندګانو پوری، او همدارنګه لکه ځنګه چې په دعاکی ویل کیری. اللهم احیینا مسلمین وتوفنا مسلمین، يعنی يا الله ته مور مسلمانان ژوندی کړی او مسلمانان مومنه کړه (۱) او احتمال لري چې ده داسوال کړی وي په هغه وخت کې کله چې ورلره ملائکي رالي او روح يې ورڅه واحستي، لکه خه رنګه چې داسی سوال رسول الله ﷺ کړي دي په وخت دوفات کې، لکه ځنګه چې يې فرمایلی وه: اللهم في الرفيق الاعلى دری (۲) واره او بیاددی خخه وروسته وفات سو، او دا احتمال هم کیدی سی چې ده مرګ غوبنستي وي دا الله خخه په صحت کې او په روغوالی دبدن کې، او دا جائز وو په ملت ددوی کې او بنې وو، لکه ځنګه چې ابن عباس نقل کړي دي وايې چې: یونبې هم دمرګ سوال نه دي کړي مخکی د یوسف خخه. هرڅه چې زموږ په شريعت کې دی نوممانعت راغلی دي د طلب د مرګ خخه مګر په فتنوکی، لکه خه رنګه چې په حدیث د معاذ کې چې د دعاګانو په باره کې احمد نقل

(۱). دا یوجزء دی ددی حدیث خخه (استوو حتی اثنی علی ربی) احمد (۴۲۴۱۳) د حدیث د عبد الله الزرقی خخه، او الطبرانی په الكبير کې (۴۵۴۹ ۱۵) او هیشمی ذکر کړي دي په المجمع کې (۱۲۱۶) راویان ددی احمد ددی او البزار

دي، او په الحلیه کې (۱۲۷۱۰) او حاکم په مستدرک کې (۵۰۲۱) او ویلی دی چې دا حدیث حسن صحیح دي.

(۲). تخریج دی بخاری کړي دي په کتاب المغازی کې، باب مرض رسول الله ﷺ (۴۴۳۶ ۷) د حدیث د عائشی خخه. او مسلم په کتاب الفضائل، باب فی فضل عائشه رضی اللہ عنہا (۱۱۵ ۲۰۹) او الترمذی په کتاب الدعوات کې، باب (۷۷) . ۳۴۹۲ ۱۵

کړی دی: واذا اردت بقوم فتنةً فتوفنا اليك غير مفتونين. او په بل حدیث کې: ابن آدم، الموت خیر لك من الفتنة، او مریم ویلی دی: اوعلى بن ابی طالب رض هم طلب دمرګ کړی دی په هغه وخت کې کله چې فتنی ډیری سوی او قتلونه ډیرسوه او خبری اتری ډیری سوی، او امام بخاری هم طلب دمرګ کړی دی کله چې حالات ډیر پرسخت سوھ. او هرڅه چې په وخت دغم کې او تنگوالی کې هغه روایت چې په بخاری کې ذکر دی دحدیث دانس بن مالک خخه دی وايی چې فرمایلی دی رسول الله صلی اللہ علیہ وسّع آنہ: ستاسی خخه دی یوسپی هم دمرګ سوال نه کوي دوجی ده ګه مصیبت خخه چې په ده باندی نازل سوی وي. که چیری دی محسن سپی وي نوده هه به په دی ذریعی زیادت د احساناتو کول کېږي او که خطاکاروی نو په دی سره به ورلره سزا او بدله ورکول کېږي خولیکن دی دی داسی وايی ای الله ته ماژوندی وساتی که چیری زما د پاره ژوند بنه وي او ته مامېر کړی که چې زما د پاره مرګ بنه وي او بهتروی. (۱) او مراد په ضرر سره دلته هغه دی چې خاص وي دانسان په بدن پوری دناجوری خخه او داسی نورو شیانو خخه، په دین کې نه دی مراد. او ظاهره خبره دا ده چې نبی الله یوسف صلی اللہ علیہ وسّع آنہ به دا سوال یاد دی وجی خخه کړی وي چې مرګ به ورته حاضر سوی وو یابه یې په بل نیت باندی کړی وو. او ذکر کړی دی ابن اسحاق دا هل کتابو خخه چې یعقوب صلی اللہ علیہ وسّع آنہ د یوسف صلی اللہ علیہ وسّع آنہ سره په مصر کې (۱۷) کاله پاته سو، او بیاوفات سو، او داوصیت یې کړی وو خپل زوی یوسف صلی اللہ علیہ وسّع آنہ ته چې دی دفنه سی دخپل پلار او نیکه سره یوئای چې اسحاق او ابراھیم علیهم السلام دی. السدی ویلی دی چې دی یې شام ته یووری او هلتہ یې په مغارات کې ده ګو سره یوئای دفن کې، په نزد دا هل کتابو باندی عمر د یعقوب صلی اللہ علیہ وسّع آنہ ده ګه ورخی راسی چې مصر ته داخل سوی وو (۱۳۰) کاله وو، او ددوی په نزد باندی هغه په مصر کې (۱۷) کاله پاته سوی دی، نوددی وچی خخه دوی ویلی دی چې دده ټول عمر (۱۴۰) کاله وو او دا ددوی دکتاب عبارت دی او دا غلط دی دایا په نسخه کې غلطی ده یا پکښی دوی کمی او زیاتی کړیدی. او دارنګه الله صلی اللہ علیہ وسّع آنہ په خپل کتاب کې فرمایې: أَمْ كُنْتُمْ شَهِداءً إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لَبَّيْهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ أَبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَتَحْنُّ لَهُ مُسْلِمُونَ، دلته یعقوب صلی اللہ علیہ وسّع آنہ خپل بچیانو ته وصیت کوي دا خلاص او د اطاعت دالله په هغه طریقی سره پر کمه چې تول انبياء تیر سوی دی. او اهل کتابو داویلی دی چې ده خپل یوه یوه زوی ته جلا جلا وصیت کړی دی او دوی ته یې ددوی دکارونو خبر ورکی، او زیری یې ورکی

(۱). تخریج ددی بخاری کړی دی په کتاب الدعوات کې، باب الدعاء بالموت والحيات (۲۳۵.۱۱)، او مسلم په کتاب الذکر والدعا کې، باب کراہیة تمنی الدعوات لضرر نزل به (۷۱۷)، او النسايې په کتاب الجنائز، باب تمنی الموت (۱۲۸۰.۱۴)، او ابو داود په کتاب الجنائز، باب کراہیت التمنی الموت (۳۱۰.۹.۱۳).

یهودا ته چې دده په نسل کې به یوسپۍ پیداکېږي چې هغه به ډير عظيم الشان والاوی او ده ګه به ډير خلگ او قومونه تابعداری کوي، او هغه عیسیٰ ﷺ دی. والله اعلم.

او دایې ذکر کړي دی چې کله یعقوب وفات سو نواهل مصر په هغه باندی (۷۰) ورځی ژړا وکړه، او امروکی یوسف طبیبانو ته چې په ده باندی دی خوشبویانی ولویېږي چې خراب نه سی، او دارنګه یې (۴۰) ورځی وحنډوی او بیا اجازه واختسته یوسف ﷺ دبادشاہ خخه چې دخپل پلار سره ولاړسی چې دغه پتې کړي دخپل اهل سره یوځای، نوووتی یوسف او ده ګه سره مشران دمصر وه اوروان سو تردی چې مغارات ته ورسیدی هغه چې ابراهیم ﷺ اخستی وو او بیا دوی راله خپل ئای ته او دوی بیا پاته سوه په مصر کی او بیا یوسف ﷺ ته مرګ حاضر سو نوده وصیت وکی چې دی دی دمصر خخه وایستل سی کله چې دوی په خپله ووزی او دفن دی سی دخپل پلرونو سره په مغارات کی نودی یې په تابوت کی واچوی او خوشبویانی یې پرولګولی او په مصر کی یې بنخ کی تردی چې موسیٰ ﷺ رالی او بیا یې ده ګه ئای خخه وایستی او په مغارات کی بنخ کی. دوی ویلی دی چې دی (۱۲۰) کالو وو کله چې دی وفات سو، او مبارک بن فضاله وايی دحسن خخه دی چې کله په خاہ کی وغور حول سو نودی د (۱۷) کالو وو، او بیا دپلار خخه (۸۰) کاله غیب وو، او ده ګه خخه یې وروسته (۳۳) کاله ژوند تیرکړي دی او دی وفات سو په داسی حال کی چې دی (۱۲۰) کالو وو. او بعضو داویلی دی چې ده وصیت وکی خپل ورور یهودا ته. والله تعالیٰ اعلم.

قصه دایوب ﷺ

ابن اسحاق ویلی دی: دی وو دروم دعلاقی. او دی ایوب بن موص بن رازح بن العیص بن اسحاق بن ابراهیم الخلیل ﷺ وو.

او داسی نورو دده دنسپ په باره کی داسی ویلی دی: ایوب بن موص بن رعویل بن العیص بن اسحاق بن یعقوب، او داسی نور اقوال هم سته دده په نسب کی. او ابن عساکر ویلی دی چې مور دده دلوط ﷺ لوروه، او ویل سوی دی چې دده پلار ده ګه کسانو خخه وو چې په ابراهیم ﷺ باندی یې ایمان را پری په هغه ورخ چې ابراهیم ﷺ ورته غور حول سوی وو. او مشهور اولنی نسب دی، ولی چې دی داولاد دا براہیم ﷺ خخه دی، لکه خه رنګه چې دا په دی قول دالله ﷺ کی ذکر دی: وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَأْوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ، الآية په دی کی صحيح قول دا دی چې ضمیر راجع دی ابراهیم ﷺ ته نه نوح ﷺ ته.

او دی ده ګو انبیا وو خخه دی چې دده په باره کی نص ذکر سوی دی دو حی په سوره النساء کی: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْنَا نُوحٌ وَالنَّبِيُّنَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ (سوره النساء ۱۶۳) پس صحيح خبره داده چې دی په اولاد

دالعیص کی رائی او دده دنبخی نوم (لیا) وہ چی لور دیعقوب وہ او بعضو داویلی دی چی دده دنبخی نوم (رحمت بنت افرائیم) اوویل سوی دی چی دده نوم (لیل بنت منیسا بن یعقوب) وہ او داقول مشهور دی نوددی و جی خخه مودا دلته ذکر کی او بیاد ده خخه و روسته ذکر دبئی اسرائیلو کوو او هغه په دی باندی عطف کوو انشاء الله ﷺ.

الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِي الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (۸۳) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٌّ وَأَتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمَثَلُهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةٌ مِنْ عَنْدِنَا وَذَكْرَى لِلْعَابِدِينَ (سوره الانبياء ۸۳).
او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِي الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ (۴۱) ارْكَضْ بِرْجُلَكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ (۴۲) وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمَثَلُهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةٌ مِنَّا وَذَكْرَى لِأُولِي الْأَلْبَابِ (۴۳) وَخَذْ بِيَدِكَ ضِعْفًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نَعَمُ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ (سوره ص ۴۱ ۴۴).

اور وايت ذکر کړی دی ابن عساکر دکلبی خخه چی ده ویلی دی چی اول پیغمبر چی الله ﷺ رالیبلی دی ادریس ﷺ دی او بیا، نوح، او بیا ابراهیم، او بیا اسماعیل، او بیا اسحاق، او بیا یعقوب، او بیا یوسف، او بیا لو ط، او بیا هود، او بیا صالح، او بیا موسی او هارون، او بیا الیاس، او بیا الیسع، او بیا عرفی بن سویلخ بن افرائیم بن یوسف بن یعقوب، او بیا یونس بن مثنی چی دا ولاد دیعقوب خخه دی، او بیا ایوب بن زراح بن آموص بن لیفرز بن العیص بن اسحاق بن ابراهیم ﷺ.

او په بعضی ترتیب ددی کی نظر او شبهه ده ولی چی دام مشهوره ده چی هود او صالح دنوح ﷺ خخه و روسته دی او چاولی دی چی ابراهیم. والله اعلم، علماء دتفسیرونونو او د تو اریخو داویلی دی: وو ایوب ﷺ پیر پیسه دار سری او مالونه و رسه هم پیر وه دهر قسم نوعی خخه او پیری مزکی و رسه وی دثنیی مزکی خخه تر حوران مزکی پوری توله مئکه دده وه. او حکایت کړی دی ابن عساکر چی دده مئکه هم پیره وه او اهل او اولاد بې هم پیر وه. نو الله ﷺ ور خخه داهر خه و اخیسته او سلب بې کره ور خخه، او دده په بدن کی پیری ناجوری پیدا سوی، او دده په بدن کی روغه حصه نه وه ماسوا دزره خخه او دزبی خخه، چی په دی سره به بې ذکر دالله ﷺ کوي. او دده په دی تولو حالاتو کی صبر کوونکی وو، او ذکر کوونکی وو دالله ﷺ په سهار او مابنام کی. او دده ناجوری دومره او بده سوه چی خلکو ورسه ناسته پرینسوله او دخپل کلی خخه بې وا استی او د باندی بې یوبل ئای ته بوتلی او هلتے بې پرینسوزی، او خلکو ورسه انقطاع وکړه، او یوسری هم بل نه وو چی دده سره بې خه کلام ساتی ماسوا دنبخی دده خخه، چی دی بنسخی به حق و رادا کوي او خدمت به بې ورته کوي، ولی چی دابنخی به دده هغه زاره احسانات یادول او دده شفقت به بې یادوی ددی سره. نودا

و ه چې دده به یې مددکوی په قضايې حاجت کې او دده په نورو کارونوکی هم. نوددوی حال دومره خراب سو چې دی بنسئی به یې دنورو کره په مزدوری باندی کارکوی اوروزی به یې تیروله، او صبریه یې کوی دده سره په هغه حال کې چې بچیان ورڅخه هم واختسل سوه او مالونه ورڅخه هم واختسل سوه. او هغه چې ددي خاوند ته رسیدلی دی دناجوريو څخه او، هغه چې دوي ته تنگدستی ورسیده وروسته دمالداری څخه او دخلګو خدمت ته پاته سو وروسته دنعمت څخه او سعادت څخه.

او ثابت سوی دی په حدیث کې درسول الله ﷺ څخه چې فرمایلی یې دی: چې په ډير سخت مصیبت کې را ګیریدونکی انبياء دی، او بیا ورپه سی صالحان دی او بیا ورپسی ددوی په شان چې څوک وي^(۱) او بیا یې و فرمایل چې پرانسان باندی ده ګه ددين په اندازی هومره مصیبتوونه رائۍ، د چاپه دین کې چې ډير مضبوط والي وي نو هغومره مصیبتوونه زیات پر رائۍ. او دا ناجوريانو زیات نکړی ایوب ﷺ مګر صبر او حمد دالله ﷺ چې دابه یې نورهم زیات کوی او د ایوب ﷺ صبر خلګ په ضرب المثل کې یعنی دمتل په طور دامثال خلګ ورکوی چې په دومره ناجوريو کې دالله ﷺ شکر کول د هرچا کارنه دی. او دارنګه روایت ذکر کړی دی و هب بن منبه او داسی نورو علماء و دبنی اسرائیلو څخه په قصه د ایوب ﷺ کې دا وړدو خبرو څخه، چې دده څخه مال څه رنګه ولاری او بیا یې او لاد څه رنګه ولاری، او بیا داناجوري څه رنګه ده ته ورسیده. او بیا ده ته الله ﷺ خبرورکی په باره د صحت دده کې. او د مجاهد څخه نقل دی چې ایوب ﷺ اولنی هغه سړی وو چې ده ته ناجوري رسیدلی و ه. او دارنګه اختلاف کړی په موده دده دناجوري کې: نو بعضاو داویلی دی چې (۳۰) کاله ناجوري یې تیره کړیده چې نه زیاته و او نه کمه و ه. او انس ﷺ ویلی دی چې (۷) کاله، په دی ناجوري کې پروت وو تردی چې الله ﷺ ورته شفا ورکړه. او حمید ویلی دی چې په دی ناجوري کې یې (۱۸) کاله تیرکړی دی، السدى ویلی دی چې دده څخه غونبه و لویده تردی چې صرف هدوکی او د ماغ یې پاته سوی وو او دده بنسئی به تردہ لاندی کانی اچول، نوکله چې داناجوري پراوړد سوه نوبنځی ورته وویل چې ای ایوبه ﷺ که ته چیری رب ته دعا وکې نوستا څخه به داناجوري لیری کې او پر موب باندی به فراخی راولی، نوده وویل چې ما (۷۰) کاله په صحيح او سالم وجود سره تیرکړی دی نو دابه دالله ﷺ د پاره لړوی چې زه (۷۰) کاله ورلره صبروکم. نودې به ورته بیا دا خبره دوباره نه کوله او دی به یې خدمت کوی

(۱). صحيح الترمذى: كتاب الزهد، باب ماجاء فى الصبر على البلاء (۲۳۹۸/۱۴)، ابو عيسى ویلی دی چې دا حدیث حسن صحيح دی. او حاکم ذکر کړی دی په مستدرک خپل کې (۳۴۳/۱۳)، او صحيح یې ورته ویلی دی، او حمید په (۱۱۷۲، ۱۷۴، ۱۸۵)، د حدیث د سعد بن ابی وقاص څخه. او الطبرانی په الکبیر کې (۲۲۲/۱۴)، د حدیث د ابی عبیده بن حذیفه څخه دی د خپل خاله څخه چې فاطمه ده.

او مزدوری به یې کوله دخلگو اوایوب اللَّٰهُمَّ إِنِّي مَسْئِيَ الصُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ته به یې دهودی بندوبست کوي. بیا خلگو په دی باندی مزدوری هم نه کوله چې ورته پته ولگیده چې دا دایوب نسخه ده، ددی بیری خخه چې دوی ته دانا جوری چیری ونه رسیبی ددی دوجی نوکله چې دی ولیده چې خوک هم په دی باندی خدمت نه کوي نوخپل خه کالی یې خرڅ کړه اوپه هغه باندی یې بنه ډیر طعام واخستی، او دده خواته راله نوده قسم ورته وکی چې زه به دې خوراک ته لاس هم ورنه وړم تردی چې ته ماته داونه وايی چې دادی دکمه کی؟ نودې ورته وویل چې خدمت می وکی دخلگو تردی چې خلگ په ما خبر سوه چې دا دایوب اللَّٰهُمَّ إِنِّي مَسْئِيَ الصُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ نسخه ده نوبیا یې کار نه راکوی او بیا می خپله لوپته هم خرڅه کړه دهودی دپاره، نوکله یې چې سرڅ سو اونور هیڅ نه وه نوبیا یې وویل: أَنِّي مَسْئِيَ الصُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ.

اوابن ابی حاتم ویلی دی په نقل کولوسره دابی خخه دی دابی سلمه خخه دی دجريین جازم خخه اودي دعبدالله بن عمیر خخه دی وايی چې: دایوب دوه ورونه وه، نوکله چې دده خوا ته راله نوورته نزدی کیدی نسوای نودلیری خخه ورسره ودریده نوهغه یوبل ته وايی که چیری الله جَلَّ جَلَّ ته دایوب خخه خه دخیر علم واي نوپرده باندی به یې دانا جوریانی نه واي راوستلى نواایوب اللَّٰهُمَّ إِنِّي مَسْئِيَ الصُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ته ددوی دخبری خخه ډير تکلیف ورسیدی او بیا یې دا دعا وکړه: يا الله که چیری تاته دا پته وی چې مایوه شپه هم په ډکه خیته خوراک نه وی کړی او ماته پته وی دلوبی په باره کی نوزما تصدق وکی، نوتصدیق دده وسو داسمان خخه او دوی دواړو واوریدی.

او دارنګه دابن ابی حاتم اوابن جریر خخه نقل دی چې دوی نقل کوي دیونس بن عبدالاعلى خخه دی دو هب خخه اودي دنافع بن زید خخه اودي دعقلیل خخه اودي دالزهري خخه اودي دانس بن مالک خخه اودي درسول الله جَلَّ جَلَّ خخه چې فرمایلی یې دی: یقیناً نبی الله ایوب اللَّٰهُمَّ إِنِّي مَسْئِيَ الصُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وخت تیرکړی دی په ناجوری خپله کي (۱۸) کاله، نودی پرینبووی نیژدو اولیرو تولو مګر دوه ورونه دده چې خاص ورونه دده وه. چې دده خواته به سهار او مانبام راتله، نو په دوی کی یودی بل ته وویل: تاته پته سته چې ایوب داسی ګناه کړیده چې په دی دنیا کی داسی ګناه هیڅ چانه ده کړی تراوشه پوري، نودی بل ورته وویل هغه خه رکم؟ نوده ورته وویل چې ته نه ګوری چې د (۱۸) کالو را ایسی پروت دی په دی ناجوری کی او والله جَلَّ جَلَّ رحم نه پر کوي نودغه سړی چې ورته رالی نودایې ورته وویل چې هغه بل داسی خبره کوي، نو ایوب اللَّٰهُمَّ إِنِّي مَسْئِيَ الصُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ چې زه نه پوهیږم چې تاسی خه واياست؟ غیر ددی خخه چې دوو کسانو به دالله جَلَّ جَلَّ نوم په جنګ کی واخیستی نوهغه به می منع کول ددی کار خخه چې دالله جَلَّ جَلَّ نوم دی دحق خخه ماسوا په بل خه کی وانه خلی.

اودکرکړي بې دی چې: دی به قضایې حاجت ته وټی نو حاجت به بې پوره کې نوبیابه بنځی دلاس خخه ونیوی او بیرته به بې راوستی، نویووه ورڅه دا اورڅخه وروسته پاته سوه او لېږي بې ناوخته کې نوالله ﷺ ورته وحی وکړي چې: ارکض بر جلک هدا مُعْتَسِلْ بَارِدُ وَشَرَابُ، (سوره ص ۴۲) نوکله چې دا راله نووې لیده چې اللہ ﷺ دده خخه هغه ناجورې لېږي کړي وه، او په هغه شکل باندی وو په کم باندی چې مخکۍ وو دناجورې خخه نوکله چې دی ولیدی نو ورته بې وویل ای اللہ ﷺ دی برکت واچوی په تاکې: آیا مانه وو لیدلی دانبې دالله ﷺ چې په ناجورې باندی ګرفتار وو؟ نو په اللہ ﷺ می دی قسم وی چې مانه دی لیدلی ستا غوندي سړۍ په سړوکې کله چې صحیح وی یعنی ناجورې درپکې نه وه. نودی ایوب ﷺ ورته وویل چې هم هغه ایوب یم.

اوابن ابی حاتم ویلی دی په نقل کولوسر هغه دابې خخه دی نقل کوي دموسى بن اسماعيل خخه دی دحماد خخه دی دعلی بن زید خخه دی دیو سف بن مهران خخه دی دابن عباس خخه دی وايی چې ده ته اللہ ﷺ دجنت کپړي ورواغوستلى، نودی یوغارې ته کښینستي، نوکله چې دده بنسخه راله نودی بې ونه پیژندی نوورته بې وویل ای بنده دالله، چېږي ولاړي هغه ناجورې چې دلته پروت وو؟ نوده ورته وویل چې کیدی سی هغه سپویا یا شرمبنانو وړۍ وی، او ترييو ساعت پوري بې خبری ورسه کولی. نوورته وېږي وویل چې مړه نه سی، زه ایوب یم، نودې ورته وویل چې ته په ماپوری مسخری کوي ای بنده دالله؟ نوده ورته بیا وویل، چې مړه نه سی زه ایوب یم ماته اللہ ﷺ بیرته خپل بدن راکې. ابن عباس داسی ویلی دی: اوورکړه ده ته اللہ ﷺ خپل مالونه او اولاد او هغه قوم او غلامان چې دده وه. وهب بن منبه ویلی دی: وحی وکړي اللہ ﷺ ده ته چې مادرکې تاته ستا اولاد اوستا مالونه او ددوی په شان چې خه نوردي. نو ته ولمبېږي په دی او بوباندی نو په دی کې ستا دپاره شفاده، او ته دخپلو خپلوا نو خخه صدقه ورکړه، او ده ګو دپاره استغفار طلب کړه، ولی چې هغوي زما نافرمانی کړيده ستا په لحظه سره. راوی ددی ابن ابی حاتم دی. او دارنګه ویلی دی ابن ابی حاتم په نقل کولو سره دابوزرعه خخه دی نقل کوي دعمر بن مرزوق خخه دی ده مام خخه او دی دقتاده خخه او دی دالنضر بن انس خخه او دی د بشیر بن نهیک خخه او دی دابی هریره خخه دی دنبې ﷺ خخه چې فرمایلی بې دی: کله چې ایوب ﷺ ته اللہ ﷺ شفاء ورکړه نو دسروزرو باران بې پروکې چې دسروزرو توټی به پر راتوئیدلی نوده به را واخیستل او په کپړوکې به بې لګول، نوالله ﷺ ورته و فرمایل چې ته نه مړیږي ای ایوبه، نوده وویل چې ستا په رحمت باندی به خوک مړیږي ای الله. (۱) او همدارنګه روایت ددی امام احمد هم کړي

(۱). الحاکم فی المستدرک (۵۸۲۱۲) او ویلی بې دی چې دا حدیث حسن صحیح دی په شرط د مسلم باندی.

دی دابی داود الطیالسی خخه او د عبد الصمد خخه چی دی د همام خخه نقل کوی دی دقتاده خخه هم په دی الفاظو سره. او امام احمدویلی دی په نقل کولو سره دسفیان خخه چی دی نقل کوی دابی الزناد خخه دی داعرج خخه دی دابی هریره خخه: ولیبلی یوسپی ایوب ﷺ ته دسرورزو گینی نواخته سو ایوب ﷺ چی دایپی لگول په کپرو خپلوکی، نو ورته وویل سوه چی ای ایوبه داکافی نه دی داکم چی موب تالره درکره؟ نوده وویل چی ای ربہ زما خوک استغناء کوی ستا درحمت خخه؟ او دا موقوف روایت دی. او ددی روایت ذکر سوی دی دابی هریره خخه مرفوعاً.^(۱)

او امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره د عبد الرزاق خخه دی د معمر خخه او د د همام بن منبه خخه او د دابی هریره خخه دی وایپی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: وو ایوب ﷺ چی لمبیدی لخ، نورالی ده ته یوسخی سپری چی ورسه سره زروه، نواخته سو ایوب ﷺ چی دایپی په کالوکی لگول. نوالله ﷺ ورته دلور خخه او از وکی چی: ای ایوبه زه تامالدار کوم په دغه خه سره چی تاته بې درکوم. نوده ورته وویل چی هیچ شک نسته په دی خبره کی، خوزما هم استغناء نسته ستا درحمت خخه.^(۲) راوی ددی امام بخاری هم دی د حدیث د عبد الرزاق خخه هم په دی الفاظو سره.

او داقول د (أَرْكَضُ بِرِجْلِكَ) يعني ووهه مَحَكَه په پنسی خپلی باندی نوده وکړه هغه چی ورته امرسوی وو په هغه باندی، نورا و توکوله الله ﷺ ده ته داوبو چینه دمزکی خخه او ورته بې امر وکی چی په دی کی دی و لمبیږی او ددی خخه دی او به و چښی نولیری کړه الله دده خخه هغه ناجورې چی په ده باندی لګیدلی وه او هغه ظاهر او باطن دواړه خواوی دبدن بې ورله ورکړی او پوره صحت مند او کامل او بنائیسته بې ورله ورکړی تردی چی مالونه او اولاد بې ورله هم ورکړه، او د سرو زرو باران بې هم پروکی، او دده بچیان بې دده خلیفگان و ګرځوله، لکه خه رنګه چی الله ﷺ فرمایلی دی (وَمِثْلُهُمْ مَعَهُمْ) نو ویل سوی دی چی ده ته الله ﷺ دخپل قوم سره بیاژوند ورکې، او داهم ویل سوی دی چی دی ته بې اجرونه هم ورکړه او ددوی اولاد چی دده خخه و روسته راغلی وو هغوي ته بې هم دده اجر ورکې او د آخرت د پاره بې هم ددوی اجر او نیکیانی پاته کړي. او داقول (رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا) يعني دالیری کول د سختی او ناجورې دده خخه، دازموږ دخواه رحمت او احسان دی پرده باندی: وَذِكْرِي للعَابِدِينَ، يعني دانصیحت دی ده ګه چادپاره چی په داسی ناجوریانو باندی ګرفتاروی او یا

(۱). احمد (۲۴۳۱۲).

(۲). احمد (۳۱۴۱۲). صحيح البخاري: كتاب الغسل، باب من اغتسل عريانا (۲۷۹۱)، او اطراف ددی په (۳۳۹۱،

۷۴۹۳) کې دی.

داولادو په ضائع کيدلو باندی گرفتاروی، نوددوی دپاره یومثال پروت دی په ژوند دنبی دالله ﷺ ایوب ﷺ کی چې ده په دومره تکلیف کی خه رنګه صبرکړی دی اوڅه رنګه یې دالله ﷺ خخه اميد ساتلى دی، تردی چې هغه سختی یې ورلره په اسانی باندی اوپه خوشحالی باندی بدله کړه اوچا داویلی دی چې ددی خخه دایوب ﷺ دبئحی دنوم پته لکیږي چې نوم یې (رحمه) وو. نودا خبره ډیره لیری ده الضحاک ویلی دی چې الله ﷺ ورلره ټوانی ورکړه اوزیاته یې کړه ورلره تردی چې دده (۲۶) زامن پیداسوه. اوددی خخه وروسته ایوب ﷺ (۷۰) کاله زندګی تیره کړه په مهکه دروم باندی په دین دا براہيم خلیل ﷺ باندی اوبياېي وروسته دده دین بدل کي او دا قول: وَخُذْ يَدِكَ ضغْثًا فَاصْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُتْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نَعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ، دارخصت دی دالله ﷺ دخواه ده ته، په باره ده ګه خه کی چې ده قسم کړي وو چې خپله نسخه به سل درې وهی. نوویل سوی دی چې ده قسم کړي وو دوچى دخرخولو دده دبئحی دخپلو کوڅيو، اوویل سوی دی چې ددی وجی خخه چې دده نسخی ته شیطان خان دطیب په شکل جورکړي وو او دی ایوب ﷺ ته داویلی وه نوبیاېي قسم واختی چې زه به تا (۱۰۰) درې وهمه، نوکله چې ورته الله ﷺ عافیت ورکی نودا فتوی یې ورلره ورکړه چې داتول یوځای کړه اوپه دی باندی دی یې یووار ووهه، نوپه دی سره به یې قسم پوره سی. نوددی وجی خخه ورلره الله ﷺ رخصت بیان کړي دی په ورپسى آيت کی په دی قول سره: إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نَعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ، او دارنګه استعمال کړي دی ډیرو فقهاوو رخصت په باب دندرنوکی اوپه باب دقىمونوکی، او دومره توسيع یې پکښی کړیده چې بهانی په کې جوری کړي دی دپاره دده چې دقسم خخه په خلاص سی. او دا رنګه ابن جریر او داسی نورو علماء دتاریخ دا ذکر کړي دی: چې ایوب ﷺ کله چې وفات سو نو عمری (۹۳) کاله وو، اوویل سوی دی چې ددی خخه یې ډير عمروو. او دارنګه ليث ذکرکړي دی دمجاحد خخه: چې په ورڅ دقيامت کې به الله ﷺ بحث کوي دسلیمان ﷺ سره په باره دمالدارانوکی، او دیوسف ﷺ سره په باره دمريانوکی، او دایوب ﷺ سره په باره دناجوريانو او تکلیفونو والاکۍ. راوی ددی ابن عساکر دی. او ده وصیت کړي دی خپل زوی (حومل) ته او دده پرکارونو باندی وروسته دده خخه زوی دده (بشر) قائم وو، او دی هغه دی چې ډير خلګ دا ګمان پر کوي چې دی ذو الکفل ﷺ دی: وَاللهُ اعْلَمُ. او وفات سوی دی دده دازوی په دی حال کې چې دی نېي وو او وو دده عمر (۷۵) کاله نو دلته قصه دذی الکفل ذکر کوو، ولی چې بعضو داویلی دی چې دازوی دایوب ﷺ وو.

بیان دقسى دذی الکفل ﷺ

هغه چې بعضی ګمان دزوی دایوب ﷺ پر کوي الله ﷺ فرمایلی دی وروسته دقسى دایوب

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰالَمِينَ خخه: وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكَفْلِ كُلُّ مِنَ الصَّابِرِينَ (٨٥) وَأَذْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ، (سورة الانبياء ٨٢٨٥). او دارنگه يې په بل ئای کې فرمایلی دی: وَأَذْكُرْ عَبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولَى الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ (٤٥) إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةِ ذِكْرِ الدَّارِ (٤٦) وَإِنَّهُمْ عَنْدَنَا لَمَنِ الْمُصْطَفَفِينَ الْأَخْيَارِ (٤٧) وَأَذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكَفْلِ وَكُلُّ مِنَ الْأَخْيَارِ، (سورة ص ١٤٥). نوبنکاره دا خبره ده چې دا هم دی نبیا وو خخه وو کم چې سادات دی او بعضو دا ويلى دی چې دی نبی نه وو بلکې یونیک سپړی وو. او دی وو چې دخپل قوم دبچو کفالت به يې کوي، او ددوی په مینځ کې به يې دعدل فيصلی او کارونه کول نوددي و جې خخه ورته ذی الکفل ويل کېږي. او روایت ذکر کړي دی ابن جریر او ابن ابی حاتم د طریقی دداود بن ابی الہند خخه دی د مجاهد خخه چې دی وايې: کله چې غت سو الیسع نووې ويل: که چېږي زه خلیفه و ګرځوم یوسپې په خلکو باندی خلیفه او بیا و ګورم چې دوی خه رنګه کار کوی؟ نو خلک يې راتبول کړه او ورته يې وویل چې ستاسی خخه به خوک زما خلیفه توب قبول کړي په دی شرطونو سره: چې دورخی به روژه نیسي، او دشپې به لمو نخونه او قیام اللیل کوی، او غصه به نه کوی؟ نو یوسپې ولار سو اووی ويل چې، زه، نوده ورته وویل چې ته دورخی روژه نیسي، نوده وویل هو، او بیا بی ورته وویل، چې ته دشپې قیام اللیل کوی نوده وویل چې هو، او بیا بی ورته وویل چې ته غصه نه کوی نوده ورته وویل چې نه. نوده وايې چې، وريې کي ده ته خلافت، او بیا بی په دوهمه ورخ بیادغه رکم وویل نو تبول چې سوه او هیڅ چا دېغ ونه کي، او هغه سپړی راولار سو. نوبنکاره خلیفه کي. نوده وايې چې: و ګرځیدی ابلیس چې ويل يې یوشیطان ورلی په وخت دقیلوله (چې د ما پښین د خوب وخت وی) کي، او د اسرپې به دشپې نه بیدیدی او نه به دورخی بیدیدی مګر په دغه وخت کي. نو دروازه يې وروتکوله: نوده وویل چې خوک يې؟ نودی شیطان وویل زه بودا سپړی یم او فقیر او مظلوم یم. نودی راولار سو او دروازه يې خلاصه کړه نودی شروع سو چې قصه يې ورته کوله، او وویل يې چې زما او زما د قوم په منځ کې جګړه ده، او هغوي زما سره وکړه چې خه يې کوله او او بده يې کړه قصه تردی چې دا وخت دقیلولی ختم سو نوده ورته وویل چې کله د فیصلو وخت وی نو په هغه وخت کي راسه، نو کله چې د فیصلو وخت سو نودی يې ډير ولتیوی خوپیدایې نه کي دغه بودا، بیا په دوهمه ورخ بیا رالی نودی ذی الکفل ورته وویل چې تاته خوپرون ما ویلی و ه چې د فیصلی په وخت کي راسه نو ته ولی رانه لې، نوده ورته وویل چې زما قوم دو مره خبیث قوم دی چې هغوي ته پته ولکېږي چې ته ناست يې نوماته وايې چې تاته ستاحق درکوو او چې ته ولاری نوبنکاره دخپلی خبری خخه واوری، نو پرده باندی يې دن ورخ قیلوله هم خرابه کړه او خوب ته يې پرینه نبووی نوده ورته بیا وویل چې

دېيصلی په وخت کې راسه نودی بیانه رالی نو په صبا باندی بیادی دخوب په وخت کې رالی نودده دراتګ خخه مخکی ذې الکفل خپل کور والاته امر کړۍ وو چې دننه راتلو ته به خوک نه پرېږدې، نوکله چې دې بیارالى نوکور والا ورته وویل چې شاته سه نوده ورته وویل چې ماته یې دا وخت بنوولی دې چې په دې وخت کې راسه نوبیاهم کوروالا پرې نه بنووی نودی دیوه سری خخه دې کمری ته دننه سو او د دننه خوا خخه یې دروازه وټکوله نو دې چې راولار سو نو گوری چې دروازه بنده ده او دې په کمره کې دننه دې، نو پوه سو چې دا شیطان دې نو ورته وېې ویل چې آیا دالله ﷺ دې من یې نوده وورته وویل چې هو! زه متعین سوی یم ددې دپاره چې تازما کار پر خپل ذمې باندی واحستی زه په خه طریقی باندی تا غصه (قهرجن) کرم. نوددی وجی خخه ده ته ذې الکفل (خاوند ذمې) ویل کېږي، ولی چې دده کار یې پر خپله ذمه احستی وو او بیا یې پوره کوي.

او همدارنګه ابن ابی حاتم دابن عباس خخه روایت نقل کړۍ دې همداسی روایت او همدا رنګه روایت ذکر کړۍ دې عبدالله بن الحارث او محمد بن قیس او ابن حجیره الاکبر او داسی نورو سلفو هم داروایت ذکر کړۍ دې، او همدارنګه روایت نقل کړۍ دې ابن ابی حاتم دابی خخه دې دابو الجماهر خخه دې د سعید بن بشیر خخه دې دقتاده خخه دې د کنانه بن الاخنس خخه او دې دابو موسی الاشعری خخه او دې پرمنبر باندی ولاړو او دایې ویله. نه وو ذې الکفل پیغمبر بلکې دې یونیک سپړی وو چې هره ورڅه یې (۱۰۰) نفلونه کوله، نو ددې وجی خخه ورته ذوالکفل ویل کېږي. او روایت ذکر کړۍ دې ابن جریر د طریقی د عبد الرزاق خخه چې ده نقل کړۍ دې د معمر خخه او ده دقتاده خخه دې وايې چې ابو موسی الاشعری ویلی دې: همداسی یې روایت ذکر کړۍ دې منقطع، او هرڅه چې هغه حدیث دې چې ذکر کړۍ دې امام احمد په نقل کولو سره د اسباط بن محمد خخه دې د لاعمش خخه دې د عبدالله بن عبدالله خخه او دې د سعید خخه چې مولی د طلحه دې دی دابی عمر خخه دې وايې چې ما آوريدلی دې درسول الله ﷺ خخه یو حدیث چې نه مې دې آوريدلی مګر یو یادو ه واره او همدا سی یې شمار وکی تراوو پوری، یعنی دومره واره به مې آوريدلی وی خولیکن کیدی سی چې ددې خخه مې زیات آوريدلی وی چې فرمایلی یې دې، ذوالکفل یو سپړی وو په بنی اسرائیل لو کې چې په خپلی گناه باندی یې پروا نه وه او د هغه خخه به یې توبه نه کېبله نوده ته راله یوه نسخه نوده ور لره (۲۰) دیناره ور کړه په دې شرط باندی چې دا به ورسره زنا کړۍ، نوکله چې داسپړی ددې نسخې په هغه ئای باندی کېښنستې په کم ئای کې ور لره سپړی کېښنی نودی نسخې وژړل نوده ورته وویل چې ولی زه دې نسوم خوبن؟ نودی نسخې ورته وویل چې نه بلکه داداسی کاردې چې مخکی ما هیڅکله نه دې کړۍ، خو

اوسم زه د مجبوری خخه داکار کوم، نودی سپی ورته وویل چې ته داکار کوي او مخکي تا هی خکله نه دی کړي. نوداسپی ورڅخه جلاسو اوورته یې وویل چې ځه ولاړه سه او دا دینار هم ستاسوه، او بیانبی الله و فرمایل چې بیاکله دی ذی الکفل ګناه نه ده کړي، نوکله چې دی مرسو په شپه کی نوسهار دده په دروازه باندی لیکل سوی وه چې الکفل ته الله الله مغفرت کړي او بخنبلی یې دی ^(۱) او راوی ددی ترمذی دی دحدیث داعمش خخه هم په دی الفاظو سره او دایپی ویلی دی چې داحسن دی او ذکر کړي دی داروایت بعضو نوموقوف کړي یې دا پر علی بن عمر باندی، ولی چې په دی حدیث کی ډیر غرابت دی او دده په اسناد کی شبھه ده. او که چیری دا حدیث محفوظ وی نو په دی کی الکفل ذکرسوی دی نه دو الکفل بغیر د اضافت خخه او دا یوبل سپی دی نه هغه چې په قرآن کریم کی ذکرسوی دی.

بيان دهغو امتونو چې په عام طور سره هلاک سوی دی

او داتول مخکي دنازلیدلو دتورات خخه سوی دی په دی دلیل د قول دالله الله سره: وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكَنَا الْقُرُونَ الْأُولَى، (سورة القصص ۴۳) لکه خه رنگه چې روایت کړي دی ابن ابی حامت او ابن جریر او البزار دحدیث دعوفی الاعرابی خخه چې ده نقل کړي دابی نضره خخه دی دابی سعید الخدری خخه دی وابی چې نه دی هلاک کړي الله الله یو قوم هم وروسته دنازلیدلو دتورات خخه په عام طور سره مګر یوکلی والا چې دهغو خخه بیزو ګیان جو رسوی وه. ته نه ګوری دی قول دالله الله ته: وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكَنَا الْقُرُونَ الْأُولَى، او مرفوع ویلی دی دیته البزار، او دا اشبه خبره ده نودا خبره پردی باندی دلالت کوي چې په عمومی طور سره امتونه ټول دتورات نازلیدو خخه مخکي هلاک سوی دی. نو یو دهغوی خخه دی:

اصحاب الرس

الله الله فرمایلی دی: وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقَرْوَانًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا (۳۸) وَكُلًا ضَرَبَنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًا تَبَرَّنَا تَتَبَيِّرًا (سورة الفرقان ۱۴۱۲) او دارنگه الله الله فرمایلی دی: كَذَبْتُ قَبْلَهُمْ قَوْمٌ نُوحٌ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودٌ (۱۲) وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْرَانُ لُوطٍ (۱۳) وَأَصْحَابُ الْأَيَّكَةِ وَقَوْمُ ثُبَّعٍ كُلُّ كَذَبَ الرَّسُّلَ فَحَقٌّ وَعِيدٌ، او ددي آیتونو خخه پته لګیږي چې دوی هلاک سوی دی او کورونه یې هم وران سوی دی، ابن جریر ویلی دی چې دوی اصحاب الاخدود وه کم چې په سورة البروج کی ذکر دی، ولی چې دوی په نزد دابن اسحاق باندی مخکي دمسيج خخه تيررسوی دی. او په دی کی نظر دی.

(۱). ضعیف الترمذی: كتاب صفت القيامت والقائق باب (۴۸) او احمد (۲۴۹۲ ۱۴)، او حاکم (۲۳۱۲)، او حاکم (۲۵۴ ۱۴).

اوروايت ذكرکړي دی ابن جرير دابن عباس خخه چې دوی یوکلى والاوه دقوم دثموه خخه. اودارنهالحافظ ذكرکړي دی په الکبیر کې يعني ابوالقاسم بن عساکر په اول دتاریخ کې، په وخت دجوریدو ددمشق کې، دتاریخ دابى القاسم عبدالله بن عبدالله بن جراد او داسی نورو خخه. چې دا اصحاب الرس یو قوم وه چې دوی ته الله ﷺ پیغمبر ولیپری چې نوم یې (حنظلہ بن صفوان) وو، نودوی ددی پیغمبر تکذیب وکی او دی یې قتل کې، نودوی وګرځیده عاد بن عوص بن ارم بن سام بن نوح او زوی دالرس وو. نودوی نازل سو په احقال کې، نو هلاک کړه الله ﷺ دا اصحاب الرس او دوی خپاره سوہ په یمن کې او دوی نیست او نا بود سوہ په ټوله مئکه کې تردی چې جبرون بن سعد بن عوص بن ارم بن سام نوح پکښی دمشق ته ولاړی او هلتہ یې بنار جورکې، اونوم یې پر کښینبووی (جبرون)، او دا عاد ارم دی چې خاوندان دا وړدو اوږدو قدونو وه، او نه سته ددوی نبانی دستنو په نورو ځایونو کې مګرچې په شام کې خومره دی، نودوی ته یې ولیپری هود ﷺ يعني دا عاد ته چې په احقال کې وه نودوی دده تکذیب وکی، نوالله ﷺ هلاک کړه نوداهم داتقاضا کوي چې دوی دعاد خخه هم مخکي دی په موده دډېری زمانی سره.^(۱)

اوروايت ذكرکړي دی ابن ابی حاتم دابى بکربن ابی عاصم خخه چې دی دخپل پلار خخه او دی دشبيب بن بشر خخه او دی دعکرمه خخه او دی دابن عباس خخه دی وايی چې: الرس: دا یوکلى دی په آذربیجان کې. اوالثوری ویلی دی دعکرمه خخه چې: الرس دا خاډ درسو دی چې دوی په دی کې نبی غورزوی وو او په هغه کې یې دفن کړي دی.

ابن جریج او عکرمه ویلی دی چې الرس: دا اصحاب یس دی. او قتاده ویلی دی چې دوی دیمامه کلی خلگ وه. ماویلی دی که چیری اصحاب الرس، اصحاب یس وه نودوی هم په عام عذاب باندی هلاک سوی دی.

لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: إِنْ كَائِنُ إِلَّا صَيْحَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ، او ددی قصه به وروسته بیانیپری که خه هم بل خوک وی، خودی هم په عام عذاب باندی هلاک سوی دی. او بنا بر هر تقدیر دامنافی دی دقول دابن جریر سره. او دارنهالحافظ ابوبکر محمد بن النقاش ویلی دی: چې ددی اصحاب الرس یو خاډ وو چې ده ګه خخه به دوی خپل ضرورتونه پوره کول او ده ګه په واسطه به یې خپل کښتونه او به کول او با غونه به یې او به کول، او ددوی یو بادشاہ وو چې ډیر عادل وو او خوش اخلاق وو، کله چې دا بادشاہ مړسو نودوی ډیرزیات دغም اظهار پروکې، نوچې یو خو ورځ تیری سوی نودوی ته شیطان ده ګه بادشاہ په شکل رالی او دوی ته یې وویل چې: زه خومړسوی نه یم زه خوستناسي خخه هسی یو خو ورځ لیری تللی و م

ددی دپاره چې ستاسی حالات و ګورم په خپل نیستوالی کې، نودوی سخت خوشحاله سوه، اودا شیطان امروکی چې ددی اوددوی په منځ کې پرده ولگول سی اودوی ته یې دا خبر ورکی چې زه به هیڅ کله نه مړکیږم اوهمیشه به ژوندی یم، نواکشرو کسانو دده تصدیق وکې، اودده په فتنه کې اخته سوه اودده عبادت یې کوي.

نوالله ﷺ دوی ته پیغمبر ولیبری نودوی ته یې خبر ورکی چې داشیطان دی اوستاسی سره دپردی خخه اخواته خبری کوي، اودوی یې منعه کړه دده دعیادت خخه، اودوی ته یې امر وکې په عبادت دالله ﷺ باندی. السهیلی ویلی دی چې ده ته په خوب کې وحی کیدلی، او دده نوم (حنظله بن صفوان) وو. نودوی ورسه دبسمنی وکړه اوقتل یې کې اوپه خاہ کې یې واچوی نودوی تبی سوه، او درختی یې وچی سوی او میوی یې خرابی سوی، او کورونه یې وران سوه او دانسایت دژوند خخه واوښته دو حشت ژوندته، او ددوی په ځایونو کې به بیا جنات او حیوانان او سیده. او هغه چې ذکر کړی دی ابن جریر د محمد بن حمید خخه چې ده نقل کړی دی دسلمه خخه او دی داسحاق خخه او دی د محمد بن کعب القرظی خخه دی وايې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ یقیناً اول به جنت ته یوتور سپی دننه کېږي، او دا ددی وجی خخه چې الله ﷺ یوکلی والاته یو پیغمبر لیپلی وو نو په هغه باندی هیڅ چا ایمان نه وو راورپا ماسوا ده ګه تور سپی خخه، بیاده ګه کلی والا و دی پیغمبرتہ کنده وکښه او دی یې په هغه کنده کې وغورزوی او دلورپا خوا خخه یې ډبری پر واورولی، نونبی ﷺ و فرمایل چې: نوبیا د ډغه سپی وو چې تلى به او خاشی به یې تولولی او هغه به یې خرڅولی او په هغو پیسو باندی به یې خوراکه اخستله او دی نبی ته به یې راورپه او تر هغه ډبره به یې ددی کندي خخه و را یستله او ده ته به یې ورکوله، او بیابه بیرتہ راتلی. نودی په ډغه ترتیب سره وو تردیز وخته پوری، نو یوه ورڅ دی ولاړی چې خاشی او لرګی برابر کړی نو خاشی یې برابری کې او هغه یې و ترپلی، نو کله چې یې را ټرکپل نوستپی والی یې محسوس کې نو پر اړخ پریوتی، نوالله ﷺ ورباندی خوب غالبه کې تردی چې (۷) کاله بیده پا ته سو. بیادی راولار سو اوستومانی یې و یستله او پر دی بل اړخ باندی پریوتی نوبیا الله ﷺ خوب پر غالب کې نوبیا تر (۷) کالو پوری بیده پا ته سو. او بیابا راولار سو او غوته یې را پورتہ کړه او دده دا ګمان وو چې دی بیده نه وو مګرڅه حصه دورخ یانیمه ورڅ، نورالی او دا خاشی یې خرڅی کړی او خوراکه یې واخسته او هغه کندي ته ورلی نونبی پکښی نه وو، ولی چې دی قوم را یستلی وو او ایمان یې په راورپا وو او دده تصدیق یې کړی وو، نونبی ﷺ فرمایلی دی چې ده ګه نبی ددی تور سپی په باره کې پونښتني کولی نو خلکو به ورته ویل چې مور ته پته نسته تردی چې ډغه نبی وفات سو نو په هغه وخت کې دا تور سپی دخوبه راولار سو. نو

بیا رسول الله ﷺ و فرمایل چې دغه تورسپی به اول جنت ته دننه کېږي (۱) داحدیث مرسل دی اوپه مثل ددی کې نظردی، اوکیدای سی چې ده دامختصر کړی وی دکلام دمحمد بن کعب القرظی خخه، والله اعلم. بیا ردکړی دی پردي باندی ابن جریر په خپله، اوویلی یې دی چې ددی حمل کول پرااصحاب الرس باندی نه صحيح کېږي کم چې په قرآن کې ذکردي. دی وايې چې الله ﷺ خبر ورکړی دی داصحاب الرس خخه چې دوی یې هلاک کړی دی او دلته دوی په نبی باندی ايمان راوري دی. اوبيا چا داویلی دی چې دوی اصحاب الاخدود دی او داقول ضعيف دی، اوبل داچې دوی ته وعده ورکول سویده دآخرت دعذاب که چيری دوی توبه ونه کاري. اوپه دنياکې ددوی هلاکت نه دی ذکر سوي.

قصه د قوم د یس

دوی اصحاب القریه (دکلی خاوندان) دی اصحاب یس.

الله ﷺ فرمایلی دی: وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ (۱۳) إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزَنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ (۱۴) قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ (۱۵) قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ (۱۶) وَمَا عَلِيَّنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (۱۷) قَالُوا إِنَّا تَطَيِّرُنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ تَتَنَاهُوا لَنْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمْسِنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ (۱۸) قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَئِنْ ذَكَرْتُمْ بِلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ (۱۹) وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمَ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ (۲۰) اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ (۲۱) وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۲۲) أَتَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ أَلَّهًا إِنْ يُرِدُنَ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقَذُونَ (۲۳) إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (۲۴) إِنِّي أَمَنَّتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونَ (۲۵) قِيلَ ادْخُلُ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ (۲۶) بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكَرَّمِينَ (۲۷) وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ (۲۸) إِنْ كَانَتِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ حَامِدُونَ، (سورة یس ۲۹) ۱۳

دامشهوره سویده دډیرو سلفو خخه چې داکلی د (انطاکیه) دی. راوی ددی ابن اسحاق دی دایې نقل کړی دی دابن عباس خخه او د کعب الاحبار خخه او د و هب بن منبه خخه، او همدا رنګه روایت ددی نقل سوی دی د بريده بن الخصیب خخه او د عکرمه خخه او د قتاده خخه او د ال زهری خخه او دی یې د نورو خخه. ابن اسحاق ویلی دی: چې ددی یوبادشاه وو چې انطخیس بن انخطیس وو، او ده به د بتانو عبادت کوي. نودوی ته الله ﷺ درې رسولان ولیبوله چې (صادق، مصدق، شلوم) وه، نودوی ده ګو تکذیب وکی، او د اظاهره ده چې دوی

(۱). ددی تخریج ابن اسحاق کړی دی او ابن جریر د محمد بن کعب القرظی خخه نقل کړی دی. او همدا رنګه ویلی دی السیوطی په الدر المنشور کې (۲۵۷) ۱۲).

دالله ﷺ دخواه رسولان وه، او ګمان کړي دی قتاده چې دوی رسولان دمسيح ﷺ وه. او همدارنګه ابن جریر ويلى دی دوهب خخه دی دابن سليمان خخه دی دشعيب الجبائي خخه: چې د مخکنی رسولانو نومونه (شمعون، يوحنا، بولس) او هغه کلی (انطاکیه) وو. او دا قول ضعیف دی. ولی چې انطاکیه والاته کله چې الله ﷺ رسولان ولیبل دری پیغمبران نو اول بشارو والا هغه وه چې په مسیح باندی یې ایمان راوري وو. او اهل دهغه کلی چې په قرآن کی ذکرسوی دی نو هلاک سوی دی. لکه خنګه چې یې په آخرددي قصى کی ذکر کړي دی وروسته دوزلو دخپل پیغمبر خخه: إِنْ كَاتَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ، خَوْ لِيْكَنْ اولنى دری پیغمبران چې کم ذکرسو هغه لیبل سوی دی انطاکیه والاته نودوی دده تکذیب وکی نوالله هلاک کړه، بیاچې کله دوباره ددوی ابادی وسوه نوبیا ورته مسیح راولیبل سو نو په هغه باندی دوی بیا ایمان راوري وو. والله اعلم.

هرڅه چې دا خبره چې ددی قصى خخه چې په قرآن کريم کی ذکرسویده ددی خخه اصحاب المسيح مرادوی نودا ضعیفه خبره ده. او د ظاهر سیاق دقرآن خخه دا پته لګیږي چې دوی رسولان دالله ﷺ دخوا خخه هغه قوم ته وه ماسوا دمسيح خخه. الله ﷺ فرمایلی دی (وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا) یعنی خپل قوم ته ای محمد ﷺ (أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ) یعنی ددغه بشار والاو: إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ (١٣) إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزَنَا بِثَالِثٍ، یعنی دوی دا خبره پر رد کړه چې تاسی هم ده ګو نورو دوو په شان انسانان یاست، او دوی دا خبره لیږي ګنه چې الله ﷺ انسان هم پیغمبرکوی او خلگو ته یې لیږي، نودی پیغمبرانو ورته وویل چې الله ﷺ ته دا پته سته چې موب ده ګو دخوا پیغمبران یو که خه هم تاسی زموږ تصدقی نه کوي، او که چېږي موب دروغ ويله نوالله ﷺ به موب ته عذاب راکړي وی او تاسی په دی خبری سره مستحق دعذاب ګړئي: وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ یعنی په موب باندی دو مره لازم دی چې موب تاسی ته دالله پیغام راورسوو، او باقی هدایت دالله ﷺ په لاس کی دی چې چالره هدایت ورکوي او خوک ګمراه کوي (قَالُوا أَنَا تَطَهِّرُنَا بِكُمْ) یعنی موب بدفالی نیولی ده په هغه خه سره چې تا زموږ دپاره راوري دی او موب ته یې بیانوی: لَئِنْ لَمْ تَتَهَوَّ لَتَرْجُمَنَّكُمْ، یعنی موب به تا وترتو په ویناسره او په وھلو سره: وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مَا عَذَابٌ أَلِيمٌ یعنی دوی به ورته وعده دقتل ورکړه او دا یې ورته وویل چې زموږ دخوابه ستاسی سپکاوی وسی که چېږي تاسی دغه کار پرینه نسووی (قَالُوا طَرِكُمْ مَعَنَّكُمْ) دا بد فالی رد سویده پرتاسی باندی (أَئِنْ ذُكْرُتُمْ) یعنی په سبب ددی چې زه تاسی ته د آخرت یادابنت کوم تاسی ماته وعده دقتل راکوی او زماد سپکاوی اراده کوي: بَلْ أَئُنْمَ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ یعنی تاسی حق قبلونکی نه یاست او نه ورته ستاسی اراده سته چې قبول یې کړي. دا قول دابن جریر دی خو اولنى قول بنه دی.

اودا قول دالله ﷺ: وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَىٰ، يعنی دنصرت درسول دپاره او دبنکاره کولو دایمان دپاره په هغو رسولانو باندی: قَالَ يَا قَوْمَ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ (۲۰) اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ، يعني تاسی ته دعوت درکوی دحق خواته بغیردخته نفعی خخه او بغیر دخه پیسو خخه. بیاده په خپله دوى ته دعوت شروع کی اوورته یې وویل چې عبادت وکی ده گه الله ﷺ په وحدت سره اوشریک ورلره مه جوروی، او دوى یې منع کړه دعبادت دغیرو خخه چې په هغه کی نه ددنیا نفع سته او نه دآخرت نفع سته: إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ، يعني که ما پرینبووی عبادت دالله ﷺ او دبل چاعبادت می شروع کی. بیا یې دیغمبرانو خواته مخ کی او دایې ورته وویل: إِنِّي آمَّتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونَ، ویل سوی دی: چې واوری زمادا خبره او په دی باندی شاهدی وکی دالله ﷺ خواته زما دپاره، او چا ویلی دی معنی ددی داسی ده: واوری ای زما قوم والاو چې مابنکاره ایمان را وړی دی په دی دیغمبرانو باندی نو په دغه وخت کی یې داسړی مرکې. او چا ویلی دی چې دی یې په وہلو باندی وژلی دی. او چا ویلی دی چې پرده باندی یې یوه حمله وکړه دوى تپولو او مړ یې کی. او حکایت کړی دی ابن اسحاق دابن مسعود خخه دی وايی چې په خپلو کسانو باندی یې دده سره بد فعلی وکړه تر دی چې دده کولمی را ووتی. او دارنګه روایت ذکرسوی دی دالشوری خخه چې ده نقل کړی دی دابن ابی مجلز خخه چې ددې سړی نوم (حبیب بن مری) وو او بیا یې ویلی دی، چې دی نجار وو، او ویل سوی دی چې دی موچې وو، او ویل سوی دی چې دی دوبې وو، او ویل سوی دی چې دی بنا وو، او ویل سوی دی چې ده به عبادت کوي په یو غار کی په دغه ځای کی. والله اعلم.

اودابن عباس[ؑ] خخه نقل دی چې پرده باندی ډير ژر دجدام ناجوری لګیدلی وه، او ده به ډيری صدقی ورکولی نودی مرکې دخپل قوم خلګو، نو ددی وجی خخه الله ﷺ فرمایلی دی (قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ) يعني کله چې دی ووژی قوم دده نوالله ﷺ ورته وویل چې دنه سه جنت ته، نو کله چې دی دجنت خوشحالیانی او منظری وکتلی نو وې ویل: قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ (۲۶) بما غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ، يعني چې ایمان یې را وړی واي په هغه خه چې ما ایمان په را وړی دی نودوی ته به هم حاصل سوی واي هغه خه چې ماته حاصل سوی دی، ابن عباس ویلی دی چې ده نصیحت کړی وو خپل قوم ته په ژوندکې په دی قول سره: قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ، او د مرګ خخه وروسته په دی قول سره: قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ (۲۶) بما غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ، راوی ددی ابن ابی حاتم دی. او دارنګه قتاده ویلی دی چې مومن دی دبل مومن سره نه یو ځای کېږي مګره غه ته به نصیحت کوي او دوکه به ورسه نه

کوی، ولی چې مومن ته الله ﷺ دیر عزت او کرامت ورکړي دی. قتاده ويلى دی چې الله ﷺ په دوی باندی بیاڅه پرواه ونه ساتله وروسته دقتل دده خخه: إِنْ كَائِنُ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ حَامِدُونَ، او دا قول دالله ﷺ: وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ قَوْمَهُ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ یعنی پر دوی باندی مونور حجت قائم نکي مګر دا چې انتقام موور خخه واخستی په رالیبلو دلبکر سره د آسمان خخه پر دوی باندی.

اوابن اسحاق او قتاده اوابن مسعود وايی چې دلبکر خخه مراد بل رسالت دی یعنی دوی ته موب بل رسول راونه ليږي د آسمان خخه. ابن جرير وايی چې اولني معنى بنه ده. ماویلى دی چې بنه نه بلکې قوي معنى ده. نوددي وجوی خخه یې ويلى دی (وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ) یعنی موب ته حاجت پاته نه سو چې موب ددوی خخه انتقام واخلو وروسته ددي خخه چې دوی زمود دنبی تکذیب وکی او زمود او لیاء یې قتل کړه: إِنْ كَائِنُ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ حَامِدُونَ، مفسرينو ويلى دی: چې الله ﷺ دوی ته جبريل ولیږي او پر دوی باندی یې یوه چیغه ووهل نودوی تول چپ او خاموش پراته وه، ولی چې دوی هلاک سوه دوجی د تکذیب کولو دخیل پیغمبر هغه چې الله ﷺ دوی ته ورلیبلو وو، او انطاکیه والا اوپه مسیح باندی ايمان را پری دی او د هغه نصرت یې کړي دی. نوددي وجوی خخه ویل کېږي چې انطاکیه اول کلی دی چې دوی په مسیح باندی ايمان را پری دی. هرڅه چې هغه حدیث دی چې نقل کړي دی الطبراني د حدیث دحسین الاشقر خخه. (۱)

دسفيان بن عتبه خخه دی دابن ابی نجیح خخه دی دمجاحد خخه دی دابن عباس خخه دی دنبی ﷺ خخه چې فرمایلی یې دی، مخکی کیدونکی دری دی اول مخکی کیدونکی موسی ﷺ ته یوشع بن نون دی، او مخکی کیدونکی عیسیٰ ﷺ ته صاحب یس دی، او مخکی کیدونکی محمد ﷺ ته على بن ابی طالب دی (۲) دا حدیث ثابت نه دی، ولی چې په دی کې حسین دی او دی دهغه زیاتی کوونکو او غلو والا شیعگانو خخه دی، او په دی روایت باندی یې یواحی والی کړي دی او دی ضعیف دی دهري وجوی خخه. والله اعلم.

قصه د یونس ﷺ

الله ﷺ فرمایلی دی: فَلَوْلَا كَائِنَ قَرِيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُؤْتَسْ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَعَنَّهُمْ إِلَىٰ حِينٍ (سورة یونس ۹۸) مفسرينو ويلى دی چې الله

(۱). الحسين بن الحسن الاشقر الفرازى. الكوفي، دی وفات دی په کال (۲۰۸) هجری کې، تقریب التهذیب دابن حجر العسقلانی، ترجمة رقم = ۱۳۱۸.

(۲). ضعیف الطبرانی کبیر (۱۱۵۲۱)، هیشمی ويلى دی په المجمع کی (۱۰۲۱۹) راوی ددی طبرانی دی او په دی کې حسین بن حسن الاشفردی ده ته ابن حبان ثقه ويلى دی.

يونس ﷺ (نینوی) دکلی خلگو ته ليپلي وو چې دا دالموصل خواته دی، نودوي تکذيب دده وکي او د خپل کفر خواته يې ترجيح ورکره او هميشه والي يې وکي په خپل کفر باندي او پر خپل ضدباندي کلك ولاړو، نوكله چې دوي ډير او بدوالۍ وکي په دې خپل کفر کي نودي ددوی دمینځ خخه را ووتی، او دوي ته يې وعده ورکره چې په دوي باندي به عذاب نازلېږي ددره ورئو خخه وروسته ابن مسعود او مجاهد او سعيد بن جبیر او قتاده ويلى دی. کله چې دې ددوی دمنځ خخه ووتی، او دوي ته يې خبر ورکي چې پردوی باندي به عذاب نازلېږي نوالله ﷺ ددوی په زړونوکي انبات او رجوع واچوله او د توبې خوا ته مائله سوه او په خپلو کړو باندي پښيمانه سوه نودوي تولو سوال او زاري وکره دې خپل نبی ته او تولو ورته عاجزى بسکاره کره او حانونه يې ورته مسکينان کره سرو او بسحور او حوانانو او سپین بېرو او کوشنيانو تولو ورته ژړا شروع کره تردی چې تولو حيوانانو هم او ازونه شروع کره. نوالله ﷺ ددوی خخه عذاب ليري کي او داعذاب پردوی باندي تيرسو په شان د توري شپي. نوددي وجي خخه الله ﷺ فرمایلی دی: **فَلَوْلَا كَانَتْ قَرِيَةً آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا** يعني په تيرو سوو کلوکي که یوه هم ايمان را وړي واي نوهغه ته به هغه ايمان فائده ورکړي واي، نودا پر دې خبری باندي دلالت کوي چې مخکي داسي کلي نه دې تيرسوی چې ايمان يې را وړي وي، بلکي الله ﷺ فرمایلی دی: **فَلَوْلَا كَانَتْ قَرِيَةً آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا** يعني چې ايمان را وړي وي تولو، او دارنګه اختلاف کړي دې مفسرينو: چې آيادوي ته دغه ايمان په آخرت کي فائده ورکوي او که نه، چې دوی دعذاب خخه خلاص کي لکه خه رنګه چې يې په دنیاکي دعذاب خخه خلاص کړي وه؟ بنا پردوو قولو. یو خودا چې هو دوي ته به فائده ورکوي او د اظاهره ده دسياق دآيت خخه، لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی (**لَمَّا آمَنُوا**) او دارنګه يې فرمایلی دی: **وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مَئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَرِيدُونَ** (۱۴۷) **فَأَمْتُوا فَمَتَعَاهُمْ إِلَى حِينٍ**، او د امتعالې حین نه دې مګر دا چې دغه ايمان به خلاصونکي وي ددوی په آخرت کي، **وَاللَّهُ أَعْلَم**.

او دوي (۱۰۰) زر کسان وه. او اختلف سوی دې ددى خخه په زياتت کي نومکحول ويلى دې چې (۱۰۰۰) کسان وه او ابن عباس ويلى دې چې (۳۰۰۰) کسان وه. او سعيد بن جبیر ويلى دې چې (۷۰۰۰) زره کسان وه. او په دې کي هم اختلف سوی دې چې دې ددى دو تلو خخه مخکي ورليبل سوی دې او که وروسته؟ او يادوي دواړه په یو وخت کي سوی دې؟ دا په درې قولونو سره دې چې په تفسironو کي ذکرسوی دې. او مقصود دا دې چې دې کله په غصی سره دخپل قوم خواته ولاړي، نودی کښینستی په یوه کښتی کي نودا کښتی پردوی باندي درنه سوه او موجونه پر ډير سوه او نژدي وه چې غرقه سوی واي بنا په هغه قول سره چې په تفسironو کي ذکر دې: نودوي مشوره وکړه په خپل مینځ کي چې قرعه

اندازى (هسکه) پچه) وکړي نوچى دچانوم راوختى نو هغه به دکښتى خخه ئان غورزوی اوبوته. نوکله چې دوي قرعه وکړه نوديونس الله نوم راوختى نودوى ده ته اجازه ورنه کړه چې دې ئان وغورزوی. نودوى بیاپه دوهم وار باندی قرعه اندازى وکړه نوبیا دده نوم را وختى، نوده خپلی کپرۍ وکابولی اوخان یې برابروی چې اوبو ته ورولویږي، نودوى بیاپرې نه بنووی. په دريم وار بیاډده نوم راوختى نوده ئان اوبو ته ورایله کې، ولی چې الله الله خه غواړي هغه کوي. الله الله فرمایلې دې: وَإِنَّ يُوئْسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (۱۳۹) إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلُكِ الْمَسْحُونِ (۱۴۰) فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ (۱۴۱) فَالْتَّقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ (سورة ص: ۱۳۹)

۱۴۲) نوکله چې دې په اوبو کې وو نودى تير کې ماھي چې غټ ماھي وو، اوویل سوی دې چې دا ماھي بل ماھي و خورې اوتيږي یې کې. دوي ويلی دې: کله چې دې دماھي خيتى ته ورسيدې نوده ګمان وکې چې مرسومه اوکله یې چې ئان وښوروی نوبیاپې اندازه وسوه چې ژوندي دې، نودى په سجده پريوتى الله ته. او دا ېي وویل چې اى ربه زما تاته ماسجده ګاه و ګرځوله داسې ځای چې په داسې ځای کې تاته چاسجده نه ده کړي. او اختلاف سوی دې په موده دتيرولو دده په خيتې دماھي کې نومجالد دالشعبي خخه نقل کړي دې: چې ماپښين یې تيرکړي وو او ماخستن یې راوایستې، او قتاده ويلی دې: درې ورځي یې تيرې کړي دې، او جعفر الصادق ويلی دې چې: اووه ورځي یې تيرې کړي دې. او سعيد بن ابی الحسن او ابوبالک ويلی دې چې: (۴۰) ورځي یې تيرکړي دې. او الله ته صحیح علم دې چې خوورځي یې تيرې کړي دې. نومقصود داچې داماھي به په سمندرکې ګرځیدې را ګرځیدې او ددې تسبیح او ذکر کول دالله الله دا یونس الله اوريدي. لکه خه رنګه چې ددې قصی خخه خبر ورکړي دې الله الله په خپل کتاب کې: وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا، يعني خپل اهل او کور والاته: فَظَنَّ أَنْ لَنْ تَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (۸۷) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَتَجَيَّنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ، فَظَنَّ أَنْ لَنْ تَقْدِرَ عَلَيْهِ يعني تنگوالې پرده باندې. ويل سوی دې چې عام تقدیر مراددې: فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ ابْنَ مَسْعُودٍ او ابن عباس او عمر بن میمون او سعيد بن جبیر او محمد بن کعب او الحسن او قتاده او الضحاک دوي ټولو ويلی دې: په تياره دسمندرکې او په تياره دنس دماھي کې او په تياره دشپې کې. او سالم بن ابی الجعد ويلی دې: دې ماھي تيرکې او هغه ماھي بل ماھي تيرکې نودري تيارې یو ځای سوی یوه تياره دیوه ماھي او بله دبل ماھي او بله دسمندر تياره: فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ (۱۴۳) لَلَّبَثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمٍ يُبَعَّثُونَ، معنی ددې که چېږي ده په هغه ځای کې دالله الله تسبیح نه واي کړي نودى به ترقیامته پوری په دغه ځای کې پروت واي،

دا معنی نقل کړل سویده دسعیدبن جبیر خخه په یو دوو روایتونو سره. اوویل سوی دی چې ددی معنی داسی ده (فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ) یعنی مخکی دتیرولو دماهی خخه (منَ الْمُسَيِّبِينَ) یعنی داطاعت کونکو خخه او دلمونځ کونکو خخه. داروايت ذکرکړی دی الضحاک او ابن قیس او ابن عباس او ابو العالیه او وہب بن منبه او حسن بصری او قتاده او سعید بن جبیر او السدی او داسی نورو. او پردی باندی دلالت کوي هغه روایت دا حمد چې نقل کړی یې دی دابن عباس خخه چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی، ته یادله الله نوالله به تایاد لري. ته الله یاد ساته نوته به یې پیداکې په خپل مخ کې. ته الله یادکړه په خوشحالی کې الله به تایاد کړی په غم او خفگان کې. ^(۱)

اوروايت نقل کړی دی ابن حیرر په تفسیر خپل کې اوالبزار په مسند خپل کې د حدیث د محمد بن اسحاق خخه په هغه روایت سره چې نقل کړی دی عبدالله بن رافع دمولی دسلمه خخه دی وايی چې ما آوريدلی دی دابوهربریره خخه چې ويلی یې دی: فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چې الله ﷺ وغوبنته چې دی دماهی په نس کې واچوی نوماهی ته یې امروکې چې دا داخله او تیرې یې کړه خودده خخه به غوبنه نه شکوی او نه به هلهوکې ورماتوی. نوکله چې دی دسمندر آخری حصی ته ورسیدی نودی یونس ﷺ ته احساس وسو نوده وویل چې دا خه وو نوپوه سوچی الله ﷺ دی ماهی ته وحی وکړی. داتسبیح د حیوانانو دا بوا وو. نو ويلی یې دی چې تسبیح وکې، او دی دماهی په خیته کې وو نوملائکو دده تسبیح واوری. نو وویل چې ای ربه مور او رو یو ضعیف آواز په عجیبه مخکه کې، نورب العزت و فرمایل چې دازما بنده یونس ﷺ دی زما نافرمانی یې وکړه نوما دماهی په خیته کې بندکې. نودی فرشتو وویل هغه نیک بنده چې تاته به یې هره ورڅ نیک اعمال راختل؟ نورب العزت و فرمایل چې، هو، نودوی سفارش ورلره وکی الله ﷺ ته، نورب العزت دی ماهی ته امروکې چې دایوغاري دسمندرته راوکاره. لکه خنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: فَبَذَنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ، دالفظ دابن حیرر دی لفظاً او متنًا دواړه دخپل قول دی. بیاویلی دی البزار: مور ته پته نسته ده ګه په باره کې دابل چا په بلی وجی سره بیان کړی وی.

اوابن حاتم ويلی دی په تفسیر خپل کې په نقل کولو سره دابو عبد الله احمد بن عبد الرحمن خخه دی دخپل اکا خخه چې ابو صخردی دی وايی چې یزید الرقاشی ويلی دی چې ما اوريدلی دی دانس بن مالک خخه او دا پته نسته راته چې دا حدیث مرفوع کړی دی انس رسول الله ﷺ ته او که نه؟ رسول الله ﷺ فرمایلی دی: یونس ﷺ په خیته دماهی کې دا

(۱). احمد (۲۹۳۱۱، ۳۰۳، ۳۰۷) او الترمذی: كتاب صفت القيامه والرقائق والورع ، باب (۵۹)، باب (۱۴)، ابو عیسیٰ ويلی دی چې دا حدیث حسن صحیح دی، او حاکم په خپل مستدرک کې (۳۱۳)، (۵۴۲).

دعاکوله: اللهم لالله الاانت سبحانك انى كنت من الظالمين. نودادعا قبوله سوه لاندى دعرش خخه، نو وویل فرشتو چې عجیبه اواز دی دعجیبه ئای خخه. نورب العزت وویل چې آیا تاسى دانه پیژنۍ؟ نودوی وویل چې نه ای ربہ دا خوک دی؟ نورب العزت وفرمایل چې دازماښده یونس^۱ دی. نودوی وویل چې ستابنده یونس هغه چې راتله تراوسه پوري ده ګه نیک اعمال چې قبلیدله؟ نودوی وویل ای ربہ آياته رحم نه کوي په دی باندی چې ددی مصیبت خخه یې خلاص کړی؟ نورب العزت وویل چې ولی نه، نو امریې وکی ماھی ته نو په یو خوا دسمندرکی یې راوایستي.^(۱)

اوراوی ددی ابن جریرهم دی دیونس خخه چې ده نقل کړی دی دابن وهب خخه هم په دی الفاظو سره. ابوهریره رض ویلی دی: او برابرکی الله عز وجل ده ته یو وحشی پسه چې وابنه به یې خورپ او ده لره به یې شیدی ورکولی هرسهار او مابنام. الله عز وجل فرمایلی دی (فَنَبَذْنَاهُ) یعنی وغورخوی دی مورب (بِالْعَرَاءِ) داه ګه ئای دغريبي دی چې هیڅ پکښی نه وی ددرختو او بوقو خخه (وَهُوَ سَقِيمٌ) یعنی دبدن خخه کمزوری سوی وو. ابن مسعود ویلی دی چې دی په شان دچیچې دقارغه وو کله چې بالکل بنی نه وی پر، او ابن عباس اوالسدی ویلی دی چې دی په شان دنوی پیدا سوی چیچې وو چې بالکل خه نه وی پر: وَأَنْبَثْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينَ ابن مسعود او ابن عباس او سعید بن جبیر او مجاهد او عکرمه او وہب بن منبه او هلال بن یساف او عبد الله بن طاوس او السدی او الضحاک او عطاء الخراسانی چې دا: کډو دی، بعضی علماؤ داویلی دی چې په راشنه کولو دکډو کی دټولو علماؤ اتفاق دی، په دی کی ډیری خوبیانی دی، یوداچې ددی پانه نرمه وی او سایه یې زیاته وی، او مچان ورلره نه رائی، او ددی میوه داول دراتو کیدلو خخه تراخره پوری چې ختمیدو والاوی خورپ کیږي، او او مه او پخه په دواړو طریقو سره خورپ کیږي. او دماغ قوی کوي.

او مخکی تیرسو کلام په باره دمسخر کولو دالله عز وجل کی ده ته دمیری چې سهار او مابنام به یې ده ته شیدی ورکولی. داتول دالله عز وجل رحمت او احسان وو پرده باندی. نوددی وجی خخه الله عز وجل فرمایلی دی: فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ یعنی دمصیبت خخه او دتنګوالی خخه چې دی په کی ګرفتاروو: وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ یعنی دازموږ کاردي ده ره ګه چادپاره چې مورب خخه طلب وکی په دعا سره ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره د عمران بن بکار الکلاعی خخه دی دی حینې بن صالح خخه دی دابوی حینې بن عبد الرحمن خخه دی د بشر بن منصور خخه دی دعلی بن زید خخه دی د سعید بن المسیب خخه دی وايی چې ما آوریدلی دی

(۱). ابن ابی حاتم. او ابن ابی الدنيا په الفروج کی او ابن مردویه. همدارنګه ویلی دی السیوطی په الدر المنثور کی (۲۶۸۱۵) او تفسیر ابن کثیر کی (۱۹۲۱۳).

دسعدين مالک خخه اودا ابن ابو وقاص دی وايي چې ما اوريديلى دی درسول الله ﷺ خخه چې فرمایيلی بي دی: نوم دالله هغه چې دعاپه کريده یونس ﷺ چاچې دعاوکړه په هغه دعاشره نوقبليږي به اوڅوک چې خه په غواړي نوورکول کيږي به، دا دعا ديونس ﷺ ده. نودي وايي چې ما وویله اى رسول الله ﷺ دا خاص ده دپاره ديونس ﷺ اوکه زموږ دپاره هم نونبی ﷺ و فرمایيل چې ستاسي دپاره عام ده او ده ګه دپاره خاص ده آيا تانه دی اوريديلى قول دالله ﷺ: فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (٨٧) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَا مِنِ الْقُمَّ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ نو داشرط دی د طرفه دالله ده ګه چا دپاره چې دعاکوي. امام احمد ويلی دی په نقل کولوسره د اسماعيل بن عمير خخه دی ديونس بن ابي اسحاق خخه دی دابراهيم بن محمد بن سعد خخه دی د خپل پلار خخه چې محمد دی او دی دسعد خخه، دی وايي چې زه تيرسوم په عثمان بن عفان باندي چې هغه په جماعت کي ناست وو نوماسلام پرواقوی نوستركۍ یې زماخوا ته و ګرځولي نوجواب یې رانه کي، نوزه رالم عمر ته نوما ورته وویل چې: آياپه اسلام کي خه نوی تبدیل سویدي؟ نوراته یې وویل چې نه اوولی دا پوبتنه کوي؟ نوما ورته وویل چې زه په عثمان بن عفان باندي په جماعت کي تيرسوم اوسلام می پرواقوی خوجواب یې رانه کي نو عمر ﷺ په عثمان ﷺ پسى يو سپري واستوی نورالي نوورته یې وویل چې خه شى منع کړي ته چې دده سلام دی وانه خستي؟ نوعثمان ﷺ وویل چې ماخو داسى نه دی کړي. نو سعد وویل چې ماورته وویل چې هم داسى دی کړي دی، نو هغه هم قسم و اخستي او ماهم قسم و اخستي. نودي وايي چې بيا وروسته عثمان ته ورپه ياد سوه نوبیاپي وویل چې هو! داسى سوی دی، او استغفار یې وکړي الله ته، او بیاپي ماته وویل چې ته په ماباندي تيرسوی او مادخان سره یوه کلمه اړوله چې دنبي ﷺ خخه می اوريديلى وه، او زمدادي قسم وي په الله ﷺ باندي کله چې زه دغه کلمه ووایم او رایاد یې کم نوزماپه سترګو باندي پردي راکښته سی او زماپه زړه باندي هم پردي راکښته سی. نو سعد وايي چې زه تاسی ته خبر درکوم چې اول دعامور ته رسول الله ﷺ و بنووله چې یواعرابي رالي نونبی ﷺ ده ګه سره روان سو او زه ورپسي و م نوما وویله چې نبی ﷺ به شاته و ګوری نوزه به ور خخه ده ګه دعا پوبتنه و کرم نو دا اعرابي زما خخه مخکي سو نوما پښه کلکه و وهل نونبی ﷺ مخ مبارک راواړوی اووی وویل چې خوک دی نوما ورته وویل چې زه یم، نوما ورته وویل چې هغه دعاتاسي موب ته ذکرنه کي نوبیاپي و فرمایيل چې، هو هغه دعا ديونس ﷺ وه چې دماهی په خيتمي کي یې کړي وو: لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ نو په دې سره چې هر مومن دعاوکې نو هغه به خامخا قبلېږي. راوی ددی ترمذی دی اونساپي دحدیث دابراهيم بن محمد بن سعد خخه هم په دې الفاظوسره.

فضیلت دیونس العلیّ

الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِنْ يُؤْسِنَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ، (سورة الصافات ۱۳۹) اوددی ذکر کړی دی الله ﷺ په هغو انبیاووکی کم چې په دی دوو سورتونوکی ذکرسوی دی (سورة الانعام، سورة النساء)، امام احمد نقل کوي دوکیع خخه دی دسفیان خخه دی دالاعمش خخه دی دابی وائل خخه دی دعبدالله خخه دی وايی چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: نه دی پکار یو بنده ته داچی وايی چې زه بنه یم دیونس بن متی خخه.

دارنګه روایت داسی بخاری هم ذکرکړی دی دحدیث دسفیان الثوری خخه. اوامام بخاری ویلی دی په نقل کولوسره دحفص بن عمر خخه دی نقل کوي دشعبه بن قتاده خخه دی دابی العالیه خخه دی دابن عباس خخه دی دنبی العلیّ خخه چې فرمایلی دی: نه دی پکار یوسپی ته چې هغه دی وايی چې زه بنه یم دیونس العلیّ خخه، اودده نسب یې بیا بیان کړی دی.

اوراوی ددی احمد هم دی او مسلم هم دی او ابو داود هم دی دحدیث دشعبه خخه. او دارنګه روایت ذکرکړی دی احمد په نقل کولو سره دعفان خخه دی دحماد بن سلمه خخه دی دعلی بن ابی زید خخه دی دیونس بن مهران خخه او دی دابن عباس خخه چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: نه دی پکار یوه سپی لره داچی هغه وايی چې زه بنه یم دیونس بن متی خخه. او په بخاری کی او په مسلم کی دحدیث دعبدالله بن الفضل خخه روایت کوي چې ده نقل کړی دی دعبدالرحمن بن هرمز الاعرج خخه دی دابی هریره خخه په قصه ده ګه مسلمان کی چې یهودی ته یې خاپیړه ورکړی وه په دغه وخت کی کله چې ده وویل: نه دی هغه چې په قول عالم کی بنه دی مګر موسی العلیّ.

امام بخاری ددی روایت په آخرکې ویلی دی: او زه نه وايم چې یوسپی هم دیونس بن متی خخه بنه دی. یعنی نه دی پکار چاته هم چې ځان ته بنه وايی پر یونس بن متی العلیّ باندی. او په بل قول کی: نه دی پکار چاته هم چې ما بنه کی پر یونس بن متی باندی، لکه څه رنګه چې په بعضو احادیشوکی ذکرسوی دی: تاسی مامه بنه کوي پر یونس بن متی باندی. او دا دوچی دعا جزو خخه دی چې ځان ته پر بل باندی فضیلت نه ورکړی.

قصه دموسى العلیّ

داموسی بن عمران بن قاہث بن عازر بن لاوی بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم العلیّ دی الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (۵۱) وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَبَنَاهُ تَجْيِيًّا (۵۲) وَوَهَبَنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا (سورة مریم ۵۳/۵۱)

او دارنګه رب العزت په قرآن کریم کی په مختلفو ځایونو کی دی ذکر کړیدی. اودده قصه یې په بې شمارو ځایونوکی ذکرکړی ده. او پر دی باندی موږ تفصیلی بحث کړی دی په

تفسیرونو کي. او دلته ورخخه مختصر غوندي بحث ذكرکوو او هغه احاديث چې نقل سوي دی دده په باره کي او نور اثار او اسرائيلى خبری هم. الله ﷺ فرمایلی دی: طسم (۱) تلک آياتُ الْكِتَابِ الْمُبَيِّنِ (۲) تَنَلُّوا عَلَيْكَ مِنْ نَبِيٍّ مُوسَىٰ وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ذكرکوی الله ﷺ اول مختصره قصه او بیاپی او بدوى، نو ذکر کړي دی خپل نبی ته چې ده ته خبرورکول کېږي په باره د موسىٰ ﷺ او فرعون کي يعني په صدق سره هغه ته چې ده غوره اېبدی او ددی مشاهده کوي: إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شَيْعًا، يعني جباریت او ظلم او زیاتی یې وکی په مئکه کي، او اعراض یې وکی دطاعت دخپل رب خخه. او خلگ یې ډلي ډلي واپول، چې خه ډلي به کمزوري وي چې هغه بنی اسرائیل دی چې دیعقوب ﷺ اولاد دي، او دوی بنه خلگ دمزکي وه. او ظلم یې هم په دوی باندي مسلط کي چې بچيان یې ورله حلالول چې ډير بيغيرته کاردي: يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ او ده دا کار ددي وجي خخه شروع کړي وو چې په دی بنی اسرائیلوكی یوه خبره ډيره مشهوره وه هغه دا چې ابراهيم ﷺ کله په مصر باندي تیریدی نو هغه ظالم بادشاهه دساره عزت پايمال کوي نو په دغه وخت کي ابراهيم ﷺ ويلی وه چې په بنی اسرائیلوكی به یوسپی پیداکېږي چې ده ګه په لاس باندي به الله ﷺ دمتر بادشاهه ته شکست ورکوي او بادشاهي به ورله ختموي. نو دا خبره قبطيانو په خپل مینځ کي وکړه، نو فرعون لعین ته دا خبره ورسیده نودا خبره ده خپلو مشرانو چې دده سره په دربار کي ناست وه هغوي ته یې وکړه نو ده هغه خخه وروسته یې دا کار شروع کي، ددي بېرى خخه چې په بنی اسرائیلوكی داما شوم پیدانه سی او پر دوی باندي غالب نه سی. خو دقدرت دفصلو خخه خلاصيدل نسته.

او ذکر کړي دی السدی دابی صالح خخه او دابی مالک خخه چې دوی یې نقل کوي دابن عباس خخه او دی دمره خخه او دی دابن مسعود خخه او داسی دخه صحابه وه خخه: چې فرعون په خوب کي ولیده چې دبیت المقدس لخوا خخه او راروان وو او دده مانۍ یې و سوزله او ټپول قبطيان یې هم تباہ کړه او بنی اسرائیل توه یې هیڅ ضرر ورنه کي، نو کله چې دی راولاریدی نو په بېره سو ددی خوب خخه، نو فال والا او جادو ګران ټول یې را ټول کړه، او ددي خبری پونښنه یې ورخخه وکړه، نو دوی ورته وویل چې داما شوم به پیداکېږي په دی بنی اسرائیلوكی او دده په لاس باندي به ستاهلاکت وي، نو ددی وجي خخه الله ﷺ فرمایلی دی: وَتُرِيدُ أَنْ تَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعَفُوا فِي الْأَرْضِ اودوي بنی اسرائیل وه: وَنَجْعَلَهُمْ أَنَّمَةً وَنَجْعَلُهُمْ الْوَارِثِينَ يعني هغه خلگ چې دوی ته به دمتر ملك ورکول کېږي او بادشاهي به دوی ته پاته کېږي: وَنَمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَتُرِيدَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودُهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ يعني هغه کمزري به طاقتور کي او طاقتور به کمزوري کي او دا ټول هر خه دبنی اسرائیل دپاره ذکرسوی وه،

لکه خه رنگه چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَأُورْثَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَتْ كَلْمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا، (سورة الاعراف ۱۳۷) او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَخْرَجَنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعَيْوَنٍ (۵۷) وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (۵۸) کَذَلِكَ وَأُورْثَنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (سورة الشعرا ۱۵۷) او ددی تفصیل به په خپل حای کی راسی ان شاء الله. مقصودی خبره دا ده چې فرعون خپل مکمل کوشش وکی چې موسی پیدانه سی او دده دپاره یې ڈلی جوړی کړی چې په بنی اسرائیل باندی ګرځی او دښو حملونه دی ګوری چې کله یې زیږوی، او په کم وخت کی به چې پیدا کیدی نو په هغه وخت کی به یې وژی.

او په نزد دا هل کتابو باندی: چې ده به امر کوي په وژلو دخوانانو باندی ددی دپاره چې دده دا قوم پر دوی باندی غالب نه سی، او په دی خبری کی نظردي او شبهه ده، بلکی باطله ده، بلکی ده به امر کوي په مرکولو دماشومانو باندی وروسته دپیدائش دموسى اللہ خخه.

لکه خه رنگه چې رب العزت فرمایلی دی: فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ، نُودِدِي وَجِي خخه بنی اسرائیل والا موسى اللہ ته وویل: أُوذِنَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جَنَّتْنَا (سورة الاعراف ۱۲۹) نو پس صحیح خبره داده چې فرعون اول دخوانانو دقتلولو امر کړی وو او بیا وروسته دموسى دپیدا کیدو دبیری خخه یې ماشومان مړه کول، خوبیاهم قدرت ورته دا خبره کړیده او دابه پر راخی سره ددی چې دی هره حربه استعمالوی خود هغه ذات خخه تیبنته نسته. او قدرت دی فرعون ته دا وايی چې ده ګه ماشوم چې دده په وجه نوربی شماره ماشومان ووژل سوه ددی ماشوم تربیه نه کېږي مګر همداستا په کورکی به کېږي او دابه نه غتیږی مګر همداستا په ډوډی باندی به غتیږی او ستاپه روزی باندی به غتیږی او بیابه ستاهلاکت هم دده په لاس باندی وی دوچی دمخالفت ده ګه خخه چې تاته یې دی بیانوی دبکاره حق خخه، او هغه ذات قوی ذات دی او داسی ذات دی چې رجوع نه وی مګر هم ده ته وی. او داسی یو بل دمفسرینو خخه دا ولی دی: چې قبطیانو شکایت وکی فرعون ته دکمی دبئی اسرائیلولو ولی چې دوی کم سی نو هغه کارونه چې دوی کوله نو هغه به بیا مجبوراً قبطیانو کوله. نو فرعون اعلان وکی چې یو کال دی ماشومان نه وژل کېږي او په بل کال باندی دی وژل کېږي نو په هغه کال باندی چې معافی وه نو په هغه کال باندی هارون اللہ پیدا سوی وو او په هغه کال باندی چې قتل وو نو موسى اللہ پیدا سوی وو نو کله چې مور دده حمل و اخستی نو خومره به چې دا حمل زیږیدو ته نزدی کیدی نو دو مره به دا حمل تنگیدی یعنی چاته به پته نه لګیدله چې ددی حمل دی، نو کله

يې چې دی وزېروی نوالهام ورته وسو چې ده تابوت جوړکۍ، نوتابت يې ورلره جوړکۍ اوپه هغه کې يې کښېښووی اوپه سمندرکې يې پرېښووی، او درسی سريې دخان خوا ته ونیوی، نوکله به چې دوی ولاړه نوبیابه يې راوایستې.^(۱)

الله ﷺ فرمایلی دی: وَأُوحِينَا إِلَى أُمِّ مُوسَى أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خَفْتُ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُوهُ إِلَيْكَ وَجَاعَلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (۷) فَالْتَّقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًا وَحَزَنًا إِنْ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودُهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ (۸) وَقَالَتِ امْرَأَةٌ فِرْعَوْنَ قُرَّةُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ لَا تَقْتُلُهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ تَنْخَذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ، (سورة القصص ۹۷) داوحى دالهام وي لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَأُوحَى رَبِّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنَّ الْجَبَلَ يُؤْتَى وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ (۶۸) ثُمَّ كُلِّ الشَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبْلَ رَبِّكَ ذُلْلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ الْوَانُهُ فِيهِ شَفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنْ فِي ذَلِكَ لَا يَأْكُلُ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (سورة النحل ۲۸) اودا وحى دنبوت نه دی لکه خه رنګه چې بعضو ويلی دی لکه ابن حزم سو او داسي نور، بلکې صحيح مخکنى قول دی کم چې ددي خخه مخکى ذكرسو، داقول دابو الحسن الاشعري دی.

السهيلی ويلی دی: چې دموسى دمور نوم (ايارخا) وه اوويل سوی دی چې (ایاذخت) وه مقصود دادی چې دی ته دالار نبونه سوی وه، او دي ته دا اوويل سوہ چې خفه کېږه مه او مه غم کوه، ولی چې دی ولارسي نوالله ﷺ يې تاته را پس کوي، او الله به دی نبی گرزوی چې دالله ﷺ کلمه به لوړوی په دنياکۍ، او وه دا چې خه امر به ورته کیدی نو هغه به يې پوره کوي. نویویه ورخ دی داموسى ﷺ په دی سمندرکې يوې خواته کښېښووی اودي ورڅخه هيرسو چې داوتری دی روان سو په دریاء نیل کې تردی چې دفرعون پرکورباندی هم تيرسو فالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ، الله ﷺ فرمایلی دی: لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًا وَحَزَنًا، بعضو ويلی دی چې دalam دتعقیب دی، يعني دافرعون راولاريدي داغستو دپاره چې دی دده دپاره دغم او د خفگان سبب جوړسي: إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ دا وزیر دفرعون وو (وَجُنُودُهُمَا) يعني تابداران دده (کانوا خطئین) يعني دوی وه په خلاف د الصحيح لاري نودوي مستحق سوہ ددي عذاب او د تاوان. مفسرينو داسي ذکرکړي دی چې يوې مینځي دی پيداکې په او بوكې چې په تابوت کې بند وو، نودوي داخلاص کې تردی چې دا يې دفرعون دښئي خواته کښېښووی چې (آسيه) وه دالوردماحم بن عبيدين الريان وه هغه چې ديوسف ﷺ په دورکې د مصر فرعون وو. اوويل سوی دی چې دا دبني اسرائيلو خخه وه چې په نسب دموسى ﷺ کې شريکه وه. او د دې مدحه به په قصه د مریم ﷺ کې راسي. اودا دواړي به دقيامت په ورخ دنبي ﷺ بسخی وي.

(۱). تاريخ الطبرى (٢٣٣ ١١).

کله چې دې داتابوت خلاص کې نو دموسى ﷺ په مخ کې يې دنبوت نور ولیدي، اوددۍ ډير خوبن سو نو فرعون ته يې وویل چې دابه زموږ دسترګو یخ والى سى يعني موږ به يې ئان ته زوى کو کيدى سى چې مورته يې خه نفعه او فائده را اور سيرې، هرڅه چې دې آسيه ته فائده ورڅخه ورسیده هغه داچې په دنيا کې يې ايمان پر را وړي او په آخرت کې به جنت ددې مقام وي او دنبي ﷺ بې بې به هم وي (وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) او دوي ته داعلم نه وو چې الله ﷺ به ددې ماشوم په لاس باندي کمې کارنامي کوي.

دارنګه الله ﷺ فرمایلى دې: وَأَصِبَحَ فُؤَادُ أُمٍّ مُوسَى فَارِغاً إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (١٠) وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيَّهُ فَبَصَرَتْ بِهِ عَنْ جُنْبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (١١) وَحَرَّمَنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلِ فَقَالَتْ هَلْ أَدْلُكُمْ عَلَى أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ (١٢) فَرَدَّدَاهُ إِلَى أُمِّهِ كَيْ تَقْرَرَ عَيْنِهَا وَلَا تَحْزُنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (سورة القصص ١٣) ابن عباس او عكرمه او الضحاك او قتادة او مجاهد او ابو عبيده او سعيد بن جبير او داسي نورو ويلی دې چې: دده دمور ددنيا دنورو امورو خخه بالکل ذهن پري سوي وو مګر هم دې موسى ته: إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ، يعني داورتله او په بسکاره طور سره يې ورڅخه دا ماشوم غونبستي: لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَى قَلْبِهَا، که چيرى مور ددې زړه نه واي مضبوط کړي او دې ته موصبرنه واي ورکړي: لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (١٠) وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ، او دا ددې مشره لور وه (فُصِّيَّهُ) يعني ورپسى سه او ماته يې خبر را وړه: فَبَصَرَتْ بِهِ عَنْ جُنْبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ، او دا په دې طور سره چې کله موسى ﷺ ددوی په کورکي تم سو او پاته سو نودوی دا کوشش کوي چې ده ته هرهغه غذا ورکى چې دې يې خوري خوده هیڅ نه خورله نوبیا يې دې بازار ته وايستې چې وګورى چې دې دچا تې روی نو دهیڅ چاتې يې نه رودې. لکه خه رنګه چې الله ﷺ فرمایلى دې: وَحَرَّمَنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلِ نُوْپَهْ دَغْهَ وَخْتَكَى دخورستړکى پرده باندي ولګيدلى نودوی ته يې وویل چې يو کور والا درته وښیم چې هغه ته يې ويسي، نودې چې کله دا خبره وکړه نودوی ورته مخامن سوه او ورته يې وویل چې خه شى مجبوره کړي يې په دې باندي چې ته پرده باندي دو مره شفقت کوي او مورته لارښونه کوي نودې ورته په جواب کې وویل چې ددې دپاره چې بادشاہ خوشحاله سى نودوی روان سوه ددې موسى ﷺ مور خواته په داسې حال کې چې دوی ته دا پته نه وه چې دا يې مورده نوکله يې چې دې ته ورکى نوددې خخه يې شیدى رو دلى، نودوی تول خوشحاله سوه، او یوزیري ورکونکى رالى آسيي يې ته او دا خوشخبرى يې ورکړه، نوددې مور يې راو غونبته خپل محل ته او ورته يې وویل چې ددې ماشوم دلته حفاظت کوه نودې انکاروکى او وړي ویل چې دازما سره ولیړه زموږ

کورته زه به یې هلتہ بنه پرورش وکم، نوبيرته یې دخان سره راوستی کورته، او دي آسيي ورلره تنخوا او کپري او داسى نور سامانونه مقرر کړه دهری مياشتی دپاره. الله ﷺ فرمایلی دی: فَرَدَّدَنَاهُ إِلَى أُمِّهِ كَيْ تَقْرَرَ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ، يعني خه رنګه چې موورسره وعده کپري وه دبیرته راتلو دي ته نوهغه شان وعده موپوره کړه ورلره، او دابنکاره دليل دی په زيرى درسالت دده باندي: وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ، او دابل احسان دی دالله ﷺ دخوا خخه په موسى ﷺ باندي او دده په مورباندي. لکه خه رنګه چې یې فرمایلی دی: وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَةً أُخْرَى (٣٧) إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَى أُمَّكَ مَا يُوحَى (٣٨) أَنْ افْدِيْهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْدِيْهِ فِي الْيَمِّ فَلَيْلُقِهِ الْيَمِّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذُهُ عَدُوُّ لِي وَعَدُوُّ لَهُ وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي، يعني دا احسان دی چې چابه ده ته کتله نو ورسره به یې محبت کوي او هرچاته ګران وو: وَلَتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي، قتاده او داسى نورو ويلى دی: يعني ته بنه خوراك کوي او بنه کپري اچوي او بنه اوسيبری داهرخه زمادخوا خخه دی ولی چې موږ تاته په تقدير کي غت کار درسپارلي دی چې هغه دبل په تقدير کي نسته: إِذْ تَمْشِي أَخْتَكَ فَتَقُولُ هَلْ أَذْلُكُمْ عَلَى مَنْ يَكْفُلُهُ فَرَجَعَنَاكَ إِلَى أُمَّكَ كَيْ تَقْرَرَ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَتَجَيَّنَاكَ مِنَ الْعَمَّ وَفَتَنَاكَ فُتُونًا، ددي فتنی احاديث به په خپل خای کي بيانو. کله چې الله ﷺ په ده باندي خپل احسان ذكرکي نواوس بيان دده دبلوغت اولوبي والي کوي، او داهغه عمروي چې په دی کي انسان برابرسي دجسم دلحااظ خخه هم او دعقل لحااظ خخه هم، او اکشرو ويلى دی چې داعمر (٤٠) کالو دي، ورکي الله ﷺ ده ته حکمت اوعلم، اوښوت او رسالت هغه چې ورته دمخکي خخه زيرى ورکول سوي وو. او بیاپی شروع وکړه په بيان دسبب دوتلو دده دمصر خخه او سبب دتلو مدین ته. الله ﷺ فرمایلی دی: وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينِ غَفَلَةِ مِنْ أَهْلِهَا ابْنُ عَبَّاسٍ اوْسَعِيدَ بْنَ جَبِيرٍ اوْعَكْرَمَهُ اوْقَتَادَهُ اوْالسَّدِيْرَ وَيَلِي دِي: دَا وَخَتْ دَنِيْمِي وَرَحْيَ وَوْ يَعْنِي نِيمَهُ وَرَحْيَ تِيرَهُ سَوَى وَهُ، اوْ دَابِنْ خَخَهُ رَوَاهِيْتَ دِي چِي: دَاوَخَتْ دَدَوْ مَاسِخُوتَنَوْ پَهْ مَيْنَحَ کَيْ وَوْ، فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَسِيَانِ يَعْنِي يَوْبَلَ یَېْ وَهَلْ (هَذَا مِنْ شِيْعَتِهِ) يَعْنِي اسْرَائِيلِيْ وَوْ (وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ) اوْ دَابِلْ قَبْطِيْ وَوْ: فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِي مِنْ شِيْعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ اوْ وَوْ دَمَوْسِي ﷺ دَيْرَرَعْبَ وَلِي چِي دِيْ مَتَبْنَى زَوَى وَوْ دَفْرَعُونَ، اوْ وَوْ دَبْنَى اسْرَائِيلَوْ دَپَارَهْ يَوْقَسَمَ عَزَّتْ وَلِي چِي اسْرَائِيلِيْ دَدَهْ پَهْ کَوْرَکَيْ لَوَى سَوَى وَوْ اوْ دَدَدَوْ سَرَوَنَهْ دَدَهْ پَهْ وَجَهْ لَوْرَى سَوَى وَهُ، نَوْکَلَهْ چِي دِيْ اسْرَائِيلِيْ دَدَهْ مُوسَى ﷺ خَخَهُ مَدَدْ وَغَوْبَنَتَى نَوْ مَوسَى ﷺ دِيْ قَبْطِيْ تَهْ مَخْرَأْرَوْيَ (فَوْکَزَهُ)، مَجَاهِدَ وَيَلِي دِيْ چِي پَهْ دِيْ مَتَ دَلَاسَ یَېْ يَوْ گَزَارَ وَرَکَيْ، اوْ قَتَادَهَ وَيَلِي دِيْ، پَهْ هَغَهُ اَسَابِيْ گَزَارَ وَرَکَيْ کَمَهْ چِي وَرَسَرَهْ پَهْ لَاسَ کَيْ وَهُ

(فقضی علیہ) نومرسو ددی دوجی، او وو دغه قبطی کافر او مشرك په الله ﷺ باندی، او موسی دده دقتل اراده نه وه کړی بلکې دده دو هلو اراده یې وه، او ده ته یې زورنه ورکول په دی و هلو باندی. او سره ددی یې داويله چې: قالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ.

الله ﷺ فرمایلی دی: فَاصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرُخُهُ قَالَ لَهُ مُوسَى إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُبِينٌ (١٨) فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَطْعَشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ يَا مُوسَى أَتَرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ (١٩)

وَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَى قَالَ يَا مُوسَى إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتِمُرُونَ بِكَ لِيُقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ (٢٠) فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّنِي مِنْ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ، (سورة القصص ١٨)

خبر ورکوی الله ﷺ چې موسی په مصر کې نور بیږیدونکې سو د فرعون خخه او د هغه دلښکر خخه دوجی ددی خخه چې هغه ته خبرونه رسیږی ددی خبری چې دا قتل ماکړی دی، نوددوی به هغه ګمان وی چې دوی مضبوط سوه دغه ګمان به یې پوخ سی او قتل عام به شروع کړی نوددی وچی خخه په بیږی سره به ګرځیدی په مصرکې نو په دغه دوران کې دغه اسرائیلی چې موسی ﷺ ورلره مدد کړی وو ده ورپسی بیاواز وکې دمدد دپاره، نوموسی ﷺ وترټی په دی جګرو باندی او رته یې وویل (إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُبِينٌ) نوبیا چې اراده وکړه موسی ﷺ ددی قبطی دو هلو او دی قبطی ته چې یې مخ ورواروی: قالَ يَا مُوسَى أَتَرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ بعضو داويلی دی چې دا د اسرائیلی قول دی چې دا خبری په کار چې پرون سوی وو، او دا موسی ﷺ چې څنګه په دی قبطی پسی راروان سو نودی اسرائیلی دا ګمان وکې چې دی په ده سی راروان دی نوددی وچی خخه یې دا وویل، ولی چې ددې خخه یې مخکی ترټلی وو په دی قول سره (إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُبِينٌ) نوده وویل موسی ﷺ ته هغه خه چې یې ورته وویل، او خبره یې ورته بسکاره کړه هغه چې خه پرون سوی وه. نودا قبطی ولاړی او فرعون ته یې خبرورکی په باره د موسی ﷺ کې چې ده هغه قتل کړی دی او دا کلام اکثرو نه دی ذکر کړی. او دا احتمال هم لري چې دا قائل قبطی وي، او کله چې ده ولیدی چې موسی ﷺ دده خواته مخ ته رائۍ نوده د مخکنیو خبرو خخه او ددی حالاتو خخه اندازه واختسه چې هغه پرونی قتل ده کړی دی. خومقصودی خبره داده چې فرعون ته خبره ورسیده چې موسی قاتل دی ده هغه پرونی سړی نودی فرعون په موسی ﷺ پسی خه کسان ولیپل چې دی راولی دربار ته نوددی کسانو خخه یو بل سړی دی موسی ﷺ ته مخکی سو: وَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَى، او دا یې ورته وویل: قالَ يَا مُوسَى إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتِمُرُونَ بِكَ لِيُقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ

من الناصحین، يعني په هغه خه کي چي زه يې درته وايم. الله ﷺ فرمایلی دی: فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ، يعني وو تى دمضر خخه په تیزی سره چي نه ورته لاره معلومه وه اوونه يې خه ئاي پېژندى، او دا يې ويله: فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (٢١) وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدِينَ قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ (٢٢) وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدِينَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتِينِ تَذُوَّدَانِ قَالَ مَا حَطَبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ (٢٣) فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّ إِلَى الظَّلِيلِ فَقَالَ رَبِّنِي لَمَّا أَتَرْلَتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ (سورة القصص ٢٤٢١) په دى ئاي کي خبر ورکوي الله ﷺ دوتلو دده دمضر خخه په بېرى سره چي چېرى کم سېرى يې دفرعون دقوم خخه گېرنه کي، او ده ته دا پته نه وه چي کم خواته روان دى، او دا ددى وجي خخه چي دى مخکي دمضر خخه کله بهرنه وو وتلى: وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدِينَ يعني متوجه سو دمدين خواته: قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ يعني اميددي چي دالاره رسيدلى وى منزل مقصود ته: وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدِينَ، او دا وو يو خاه چي دوى به او به ور خخه چېنىلى، او دا مدين هغه کلى وو چي الله ﷺ په کي اصحاب الايکه هلاک کري وه، چي دشعيب عليه السلام قوم دى، او وو ددوی هلاكت دموسى عليه السلام دراتگ خخه مخکي په يوقول دعلمما وو سره. او کله چي دى رالى ددى او بو خوا ته: وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتِينِ تَذُوَّدَانِ، يعني خپل پسونه به يې ور خخه ليږي کول ددى وجي خخه چي ددا نورو په پسونکي ګډونه سى او په نزد دا هل کتابو باندي داوی لوښي دشعيب عليه السلام، او دا خبره ددوی هم غلطه ده، او احتمال هم لري چي وى، خوپه دغه ئاي کي دوي وى، او جمع ددى دواړو په مينځ کي مانع نه ده، مګر ظاهره داده چي ددى دوو خخه ماسوا نورنه وه په دغه ئاي کي: قَالَ مَا حَطَبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ يعني موب قدرت نه لرو په چېنىلو داوباندي وروسته دتيريدلو ددى خلګو خخه دوجي دكمزوري زموږ خخه. او کله چي دوى خپل پسونه او بزى او به کري نود هغه خخه چي کمي زياتى او به پاته وى په هغه باندي موب خپل پسونه او به کوو، او دى خلګوبه چي کله او به وچېنىلى او خپل پسونه به يې او به کړل نو پره ګډونه خا به باندي به يې ډبره کښېښووله چي چابه نسوای ليږي کولی، نو په دغه ورخ باندي موسى عليه السلام لوړه کړه دغه ډبره په يواҳي باندي او دوی ته يې او به ورکړي او ددوی پسونه يې هم او به کړه، او بيايې دغه ډبره دوباره پر دغه خا به باندي کښېښووله اوراله او ديوې درختي لاندي سايې ته کښېنته امير المؤمنين وايې چي دا ډبره به دلسو کسانو خخه کمو کسانو نسوای لوړولی. بيا دوی راله ديوې درختي سايې ته چي درخته دکيکروه، او روایت کړي دى ابن جریر دابن مسعود خخه چي ده ولیدل دغه درخته چي بسوريدله او

شنه وه: فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ دِي وَايی دغو بنسخوته.

الله ﷺ فرمایلی دی: فَجَاءَتُهُ إِحْدَاهُمَا تَمْسِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرًا مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصْصَ قَالَ لَا تَخْفَ نَجْوَتَ مِنْ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (٢٥) قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتْ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرًا مِنْ اسْتَأْجِرْتَ الْقَوْمَ الْأَمِينَ (٢٦) قَالَ إِنِّي أَرِيدُ أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيْ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرْنِي ثَمَانِي حَجَجٍ فَإِنْ أَتَمْمَتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أَرِيدُ أَنْ أَشْقَى عَلَيْكَ سَتَجْدِنِي إِنْ شَاءَ اللهُ مِنَ الصَّالِحِينَ (٢٧) قَالَ ذَلِكَ بَيْنِكَ وَبَيْنِكَ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُذْوَانَ عَلَيَّ وَاللهُ عَلَى مَا تَقُولُ وَكِيلٌ (سورة القصص ٢٧٢٥) کله چې کښېنسټی موسى اللئلي ددغه درختی سایې ته او دایې وویل: فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ، نودی ان جونو دا خبره دده او ریدلی وه، نودی دواړو خپل پلار ته دا خبره وکړه نویوې ته امر وکړی پلار یې چې ورسی او دغه سړی راولی: فَجَاءَتُهُ إِحْدَاهُمَا تَمْسِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ، يعني تګ دازادو به یې کوي يعني په پخوا زمانی کې به دمینځو او دازادو بنسخو په تګ او په لباس کې فرق وو: قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرًا مَا سَقَيْتَ لَنَا دا خبره یې ورته ئکه بسکاره وکړه چې په زړه کې یې خه شک رانه سی، او دایې دپوره والی دحیا نښه وه او د ذهانت نښه یې وه: فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصْصَ يعني دخپل واقعی خخه یې خبرکی (قال) يعني دغه بوډا شعیب اللئلي ورڅخه مراد دی: لَا تَخْفَ نَجْوَتَ مِنْ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ يعني ته وتلى یې ده ګو دسلطنت خخه او ده ګو ددولت خخه او په دی کې اختلاف دی چې دا خوک وو؟ بعضی وايی چې داشعیب اللئلي وو او دی دخپل قوم دهلاکت خخه وروسته ډیره موده پاته سویدی. او دا قول مشهور دی او اصلاح دی او په دی باندی قول کړی دی حسن بصری او مالک بن انس. او بعضو داویلی چې داشعیب وو خوشعیب اللئلي نه وو بلکې دی ددی او بو مشر وو او بعضو داویلی چې دا یو سړی وو چې یشون نوم یې وو. او په نزد دا هل کتابو باندی داعالم دمدين وو او مشر ددوی وو، کله چې دی موسى اللئلي خپل قصه دی شعیب اللئلي ته وکړه نوشعیب اللئلي ورته دنجات پیدا کولو زیری ورکې، نو په دغه وخت کې ورته دده یوی لور وویل (یا بَتِ اسْتَئْجِرْهُ) يعني دخپل پسو او بزو دپاره، او بیا یې ورته دده مدحه وکړه چې دا په ګردی، نو پلار ورڅخه پونښنه وکړه چې تاته خه رنګه پته ولګیده چې دی طاقتور دی؟ نودې ورته وویل چې ده په یواځی هغه ډبره لوره کړه چې هغه ډبره نسی لور پولی مګرلس کسان، او امین په دی دی، چې زه کله دده سره راروانوم نوزه دده خخه مخکی سوم، نوده راته وویل چې زما خخه شاته سه، که ما لاره غلطه کړه نوماته مخکی ته کانۍ وله نوماته به علم وسی دلاري. ابن مسعود وايی:

دری کسان ډیر هوبنیاران دی: یو صاحب دیوسف ﷺ کله یې چې خپل بنځی ته وویل (اکرمی مثواه) او صاحب دموسى ﷺ کله یې چې وویل: یا ابَتْ اسْتَأْجِرُهُ إِنْ خَيْرٌ مَّنْ اسْتَأْجَرَهُ القویُّ الْأَمِينُ، او ابوبکر کله یې چې خلیفه مقرر او عمر بن الخطاب: قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتِي هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حِجَاجٍ فَإِنْ أَتَمْمَتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشْقَى عَلَيْكَ سَتَجْدِنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ، او په سره استدلل نیولی دی یو جماعت دا صحابو دابی حنیفه خخه، په صحت ددی باندی چې په بیعه کی دوه شیان وی او په دواړو کی یو خوبن کړی او وايې خلی دا جائز ده او داسی نور اقوال یې هم سته، دا په دی قول سره: إِحْدَى ابْنَتِي هَاتَيْنِ، په دی استدلل کی نظردي، ولی چې دامراوضه ده او هغه معاقده ده. او بیا الله ﷺ فرمایلی دی: ذَلِكَ يَبْيَنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُذْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا تَقُولُ وَكِيلٌ، وَيُلَمُ سوی دی چې موسیٰ خپل خسرته دا وویل چې، خبره به ستا د قول موافق وی چې کم ماتیر کړه په دی کلونو کی یعنی یا اووه کاله یالس کاله نودابه زماخونبه وی، او الله ﷺ زموږ په وینا باندی شاهد دی او هغه وکیل دی پر موب باندی، او سره ددی موسیٰ ﷺ کم تیر نکړه بلکې هم هغه لس کاله یې تیرکړه. امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره د سالم بن الاخطس الرحمن خخه دی د سعید بن سليمان خخه دی د مروان بن شجاع خخه دی د سالم بن الاخطس خخه دی د سعید بن جبیر خخه، دی وايې چې زما خخه پونسته وکړه یو یهودی دا هل الحیره چې: موسیٰ ﷺ کمه نیته پوره کړی وه؟ نوما ورته وویل چې ماته پته نسته تردی چې زه ورسم د عربو علماءو ته او د هغوي خخه پونسته وکړم، نوما پونسته وکړه د ابن عباس[ؑ] خخه نو وېي ویل چې: هغه ډیره اوښه یعنی لس کاله. ولی چې دالله ﷺ رسولان چې کله خبره وکړی نو هغه بیاپوره کوي^(۱) په دی حدیث باندی یواحی والی کړی دی بخاری په دی اعتبار سره، او دارنګه ددی روایت کړی دی النسايې په حدیث د فنونو کې.

او دارنګه ددی روایت نقل کړی دی سنید دحجاج خخه دی دابن جريج خخه دی د مجاهد خخه: چې رسول الله ﷺ پونسته وکړه د جبرايل خخه او جبرايل پونسته وکړه د اسرافيل خخه او اسرافيل پونسته وکړه دالله ﷺ خخه: نوجواب یې ورکې چې هغه ډير وفادار وخت یې ورسره تیرکړي دی، او همداسی بل روایت نقل کړی دی ابن ابی حاتم او البزار د حدیث دعوید بن ابی عمران الجوني خخه او دی ضعیف دی، ده نقل کړی د خپل پلار خخه ده نقل کړی دی د عبدالله بن الصامت خخه ده دابن ذر خخه، چې درسول الله ﷺ خخه پونسته وسوه چې موسیٰ ﷺ کمه نیته د شعیب ﷺ تیره کړی وه؟ نونبی ﷺ و فرمایل چې هغه ډيره

(۱). صحيح البخاري، كتاب الشهادات، باب من امر بانجاز الوعد . ۱۲۸۴۵

او وفاداره نیته. اوویل سوی دی چی چابه ورخخه پونتنه وکړه چی دکمی یوه سره یې واده کړی وو، نووې فرمایل چی دکشري سره.

اودارنګه ددې روایت ذکرکړی دی ابن ابی حاتم اوالبزار د طریقی د عبدالله بن لهیعه خخه چی دی نقل کوي دحارث بن یزید الحضرمی خخه دی دعلی بن رباح خخه دی دعتبه بن النذر خخه چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی، چی موسی ﷺ ئان په کرايه ورکی دپاره دحافظت دعفت او دپاره دډوډی. نوکله یې چی پوره کړه نیته وویل سوہ چی کمه نیته یې پوره کړی وه نونبی ﷺ و فرمایل چی هغه ډیره وفاداره نوکله چی دی دشعیب ﷺ خخه جلا کیدی نودی بسحی ورته وویل چی ددې پلاره خخه حیوانان وغواړی ددی دپاره چی خپله ورځی په تیروی، نودوی ته یې ورکړه دټولو حیوانانو خخه یو یورنګ په دغه کال باندی او وه دده پسونه او بزې توری بناسته.

دارنګه روایت نقل دی دابن جریر خخه په نقل کولو سره دمحمد بن المثنی خخه دی دمعاذ بن هشام خخه دی دابی خخه دی دقتاده خخه دی دانس بن مالک خخه دی وايی چی: کله چی نیته دموسى ﷺ پوره سوہ نودوی طلب وکی دشعیب ﷺ خخه چی ده ته به ورکوی په دی کال باندی دهغه پسه بچیان چی ددغه رنګ خخه یې رنګ بدل وي، نوشعیب ﷺ ورسه داخبره ومنله، نوموسى ﷺ په او بوکی دی پسوته رسی ورواقوله نودا پسونه و بیریدل نودټولو بچیان په برګ رنګ کی پیداسوہ مګر دیوہ پسه، نوددی ټولو بچیان یې دھان سره وي وړل. دا اسناد بنه دی ولی چی ددی سړی ټول شقه دی، والله اعلم.

او مخکی ذکرسو چی دیعقوب ﷺ ماما چی لابان وو دی دیعقوب ﷺ ته یې وعده کړی وو هرهغه پسه چی په برګ رنګ کی وو. نو هغه هم داکار کړی وو کم چی موسی ﷺ وکی.

الله ﷺ فرمایلی دی: فَلَمَّا قَضَى مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ أَئْسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ إِمْكُثُوا إِنِّي آكَسْتُ نَارًا لَعَلَّى أَتِيكُمْ مِنْهَا بَخْرٌ أَوْ جَذْوَةً مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ (٢٩) فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبَقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (٣٠) وَأَنْ أُلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَرُ كَانَهَا جَانٌ وَلَيْ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَى أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْأَمَنِينَ (٣١) اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْكَ تَخْرُجْ يَبْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاصْبِرْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ، (سورة القصص ٣٢ ١٢٩) مخکی دابیان سوہ چی موسی ﷺ خپله وعده او نیته پوره کړی وه، کم چی ددی قول خخه معلومېږي: فَلَمَّا قَضَى

موسی ﷺ خپله وعده او نیته پوره کړی وه، کم چی ددی قول خخه معلومېږي: فَلَمَّا قَضَى

موسی الْأَجَلَ، دمجاحد خخه نقل دی چی ده لس کاله تیرکړی وه وروسته ددی خخه دی بیا ولارې، او داقول (وَسَارَ بِأَهْلِهِ) یعنی دخپل خسر لخوا هغه په دی ارادی باندی چی ووینی

د خپل اهل سره په پتېه طریقه، او دده سره خپل حیوانان هم وه. دوی وايی چې په دوی باندي شپه راله او ددوی خخه لاره غلطه سوه نواخته سوه چې د شمع خخه به یې کار اخستي نو هغه هم کارنه کوي، تو په دی حال کی ده ولیدي یواور چې شغلی یې وهلى د طور خوا ته او دا د مغرب خوا ته یوغروو دده دراسته لاس خخه: **قالَ لَأَهْلِهِ أَمْكُثُوا إِنِّي أَنْسَتُكُمْ نَارًا،** او دا پته نسته چې دا دده خخه ماسوا بل چا ولیدي او که صرف ده ته بنسکاره سوي وو، ولی چې دا اور په حقیقت کی نور وو او دده کتل هر چاته نه دی ميسر: **لَعَلَّيٰ أَتَيْكُمْ مِّنْهَا بَخْبَرٍ،** یعنی ددي خوا خخه به ماته داعلم وسى چې لاره کمی خواته ده: **أَوْ جَذْوَةٌ مِّنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ** نوددي خخه دا پته لګېږي چې ددوی خخه لاره غلطه سوي وه په داسي شپه کی چې تياره هم وه او يخ هم وو، دده قول دده خخه چې په بل سورة ذکردي: **وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى (٩)** **إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لَأَهْلِهِ أَمْكُثُوا إِنِّي أَنْسَتُكُمْ نَارًا لَعَلَّيٰ أَتَيْكُمْ مِّنْهَا بَقَبْسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَى النَّارِ هُدًى،** نودا هم په دی باندي دلالت کوي چې ددوی خخه لاره غلطه سوي وه او په دغه شپه تياره هم وه. او دا تول یې په سورة النمل کی راتول کړي دی په دی قول کی: **إِذْ قَالَ مُوسَى لَأَهْلِهِ إِنِّي أَنْسَتُكُمْ نَارًا سَأَتِيكُمْ مِّنْهَا بَخْبَرٍ أَوْ أَتَيْكُمْ بِشَهَابٍ قَبْسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ،** او ده راوري ددي خای خخه خبر کم خبر یې چې راوري او هدایت یې پیدا کی او کم هدایت او نوري یې ده گه خای خخه حاصل کی او کم نور؟ الله ﷺ فرمایلی دی: **فَلَمَّا آتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبَقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ** او په سورة النمل کی یې ويلی دی: **فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مِنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ**، یعنی پاکی ده ده گه ذات دپاره چې هغه خه غوارې هغه کوي او حکم په هغه خه کوي کم چې غوارې: **يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ** (سورة النمل ۹۱) دارنګه الله ﷺ فرمایلی دی: **يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ** (سورة النمل ۹)، **فَلَمَّا آتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى (۱۱)** **إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاقْتُلْعُ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوَى (۱۲)** **وَأَنَا اخْتَرُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى (۱۳)** **إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقْمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي (۱۴)** **إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أَخْفِيَهَا لِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى (۱۵)** **فَلَا يَصُدَّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَأَتَيْعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى** (سورة طه ۱۱۲) ويلی دی یوه سړۍ غیر د مفسري نو خخه: کله چې قصد وکي موسى ﷺ دغه اورته نو کله چې وروريسيدي، نو وي په ليدی چې داشغلی لمبي وهی په درخته د ځوازنو کي چې شنه وه، نوددا او ره ډيرې شغلې وي او دا درخته ډيره شنه وه نودي حیران ورته و دريدی په تعجب کي، او وه دا درخته په یو خوا ددي غره کي، لکه خنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی: **وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأُمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ،** او وو

موسى ﷺ په یووادی کي چې نوم ېې طوي وو نودده مخ دقېلې خوا ته وو، اودا درخته دده راسته خوا ته وه، نوالله ﷺ ورته اواز وکي چې چېلکي وکابه ولی چې دی په مقدس مقام دطوي کي ولار وو. اوبيا ورته الله ﷺ خطاب وکي په دی قول سره: إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ، إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي، يعني زه خالق اورب دتول عالم یم، هغه رب چې لائق دعبادت ماسوا زما خخه بل خوک نه دی اونه خوک زما خخه ماسوا دعبادت دپاره تاکل سوی دی، اوبياپي ورته دا خبر ورکي چې دا دنيا دپاته کيدو ئاي نه دی بلکه دپاته کيدو اودقراری ئاي جنت دی هغه قیامت چې دهغه راتگ حق دی: لِتُجْزِي كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى، يعني جزا ورکول کېږي هرنفس ته دهغه دعمل.

بيا الله ﷺ ورته وفرمایل چې: وَمَا تُلِكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى، يعني داستاپه لاس کي خه دی: قالَ هِيَ عَصَىيَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهْشُ بَهَا عَلَى غَنَمِي وَلَيَ فِيهَا مَأْرِبٌ أُخْرَى، ده وویل چې زمالکره ده اوپه دی سره زه خپل پسونه خروم اوپه دی کي زما نوري فائدي هم سته: قَالَ أَلْقَهَا يَا مُوسَى (١٩) فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى، اودا یوداسي کاروو چې عادت ددي تقاضانه کوله، اوداپه وینا دهغه ذات سره وسو چې یوشی ته وايی چې سه نوپس وسی. اوپه نزد داخل کتابو باندی ده دالله ﷺ خخه سوال وکي چې ده ته داسی یودليل اونښه وښایاست چې دی ېې اهل مصرته پیش کي په هغه وخت کي چې هغوي دده تکذيب وکي، نوالله ﷺ ده ته وویل چې داستا سره په لاس کي خه دی، نوده ورته وویل چې لکړه ده نورب العزت ورته وفرمایل چې دا وغورزوه نوکله ېې چې دا وغورزو له نوددي خخه لوی اژدها جورسو نوموسى دشا پرخوا وتنبئیدي، نوالله ﷺ ورته امروکي چې دا دی ونیسي، نوکله چې ورته ده لاس واچوی نو بيرته لکړه ورڅخه جوره سوه.

اودارنګه الله ﷺ په بل آيت کي فرمایلی دی: وَأَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌ وَلَيْ مُدْبِراً وَلَمْ يُعَقِّبْ يعني کله چې ده لکړه وغورزو له نوددي خخه دېره غتيه اژدها جوره سوه چې زامي ېې بنورولي اوپه تيزی سره به بنوريدی، نوکله چې موسى داوليدی نوپه شاه باندی ېې منډه کړه، ولی چې دانسان فطرت او طبیعت ددي خخه بېره کوي نوالله ﷺ ورته خطاب وکي په دی وینا سره: يَا مُوسَى أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ، نوکله چې رالي نوالله ﷺ ورته امروکي: قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى، وَلِل سُوَى دِي چې دی په دېرهیبت کي سو، نوده اول دآخری حصی خخه ونیوی اوبياپي دمینځ خخه ونیوی تردی چې ختم سو. اوپه نزد داخل کتابو باندی ترغوب ېې ونیوی، نوکله ېې چې ورته لاس کي نوبيرته خپل شکل ته ور واښتی چې لکړه وه، بیاپي ورته امروکي چې خپل لاس په جیب کي دنه کي، اوبياپي

ورته امروکی چې لاس راوباسه نوګوري چې لاس یې بريښي دسپوږمى په شان، نوددي وجو خخه یې فرمایلی دی: اسلک یدك في جيڪ تخرج بيضاء من غير سوء واضموم إليك جناحك من الرب، وييل سوي دی چې ددی معنۍ داسې ده چې کله ته وبيريږي نolas دی په زره باندي کښيرده نوتاته به سکون در ورسيرې. داکار که خه هم په هغه پوري خاص دی بياهم دبرکت دپاره که خوك داکوی نوجائزدی ولی چې په دی کي اقتداء ده په ده پسى، اوپه سوره النمل کي یې فرمایلی دی: وادخل يدك في جيڪ تخرج بيضاء من غير سوء في تسع آيات إلى فرعون وقومه إنهم كانوا قوماً فاسقين يعني دلاس اولکړه، دوى دواړه ستادپاره مضبوط دلاتل دی دواړو ته اشاره سویډه په دی قول کي هم: فَذَانَكُ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فَرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنْهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ، اوسره ددی خخه اوه آيتونه اوښې نوري هم دی. نوداتول (۹) استدللات سوه هغه چې ذكرسوی دی په دی قول دالله ﷺ کي: ولقد أَتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بِيَنَاتٍ فَاسْأَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فَرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَى مَسْحُورًا (۱۰۱) قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فَرْعَوْنَ مَشْوُرًا (سوره الاسراء ۱۰۲۱) او دا په دی قول دالله ﷺ کي په تفصيل سره ذكرسوی دی، او ددی په باره کي به په خپل ځای کي کلام بیانيږي. دلته مقصودي خبره داده چې کله امروکي الله ﷺ موسي اللہ ﷺ دتلو دفرعون خواته نوده وویل: قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ (۳۳) وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْتُهُ مَعِيَ رَدْءًا يُصَدِّقِنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ (۳۴) قَالَ سَنَشِدُ عَضْدَكَ بِأَخِيكَ وَتَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِأَيَّاتِنَا أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ (سوره القصص ۳۲-۳۳) په دی آيتونو کي رب العزت خبر ورکوی دوینا دموسي اللہ ﷺ هغه کله چې ورته الله ﷺ امر وکي چې فرعون دخواته ورسه، نوده خپل عذریيان کي په دی قول سره: قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ (۳۳) وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْتُهُ مَعِيَ رَدْءًا يُصَدِّقِنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ، يعني هغه زما سره مددکونکي وگزوی او زما دپاره یې وزیرکي چې زما مدد کوي په اداء کولو درسالت ستاكی، ولی چې هغه زما خخه په خبره بیانولوکي ډير فصيح دی او په تبلیغ کي هم زما خخه بنه دی. نوالله ﷺ ورلره جواب ورکي په دی قول سره: قَالَ سَنَشِدُ عَضْدَكَ بِأَخِيكَ وَتَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِأَيَّاتِنَا أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ، يعني تاسي ته به هیڅ تکلیف ونه رسوي دوي په سبب دليل زموږ باندي: أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ، او په سوره طه کي یې ورته ويلی دی: اذهب إِلَى فَرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى (۴) قَالَ رَبِّ اشْرَحْ

لې صدري (٢٥) ويسر لي امري (٢٦) واحدل عقدة من لسانني (٢٧) يفقهوا قوله، وييل سوي دي: چي دده په ژبه کي فرق وو چي په سبب دهغه سکروتي چي فرعون ورلره په ژبه اينسي و، په هغه وخت کي کله چي يې دفرعون بيري ته لاس کي نوهغه ته داپته ولګيده چي دي به هم دده قتل سبب وي نوآسيه ورته وویل چي داما شوم دي نه پوهيرې بياپي ورته مخ ته خرما او سکروتي کښينبوولی دپاره دامتحان نوچي کله ده خرماته لاس کي نو فرعون دده لاس وراورېدکي سکروتي ده نوهغه ده په ژبه باندي کښينبووله نودهغه سره يې په ژبه کي فرق راغلي وو، نوددي وجى ورته فرعون ويلى دي په هغه وخت کي کله چي ده بيان او تبلیغ کوي دوى ته (ولايکاد يېين) ولی چي موسى اللہ علیه السلام به دوى ته دزره خبره په وضاحت سره نسواي کولي. بیاموسی اللہ علیه السلام وویل: واجعل لي وزيرا من اهلي (٢٩) هارون أخی (٣٠) اشدذ به ازری (٣١) وأشركه في امري (٣٢) كي تسبحك كثيرا (٣٣) وندركك كثيرا (٣٤) إلك كنعت بنا بصيرا (٣٥) قال قد أوتيت سولك يا موسى (سورة طه ٢٩) الله علیه السلام ورته په جواب کي وویل چي تاته درکول سو هرهغه خه چي تاوغونښي، او هارون اللہ علیه السلام يې ورسره په طور دامداد یوځای کي چي دده زره په ډاډه وى. الله علیه السلام فرماليي دي: وإذ نادى ربك موسى أن ائت القوم الظالمين (١٠) قوم فرعون ألا يتقوون (١١) قال رب إني أخاف أن يكذبون (١٢) ويفضي صدری ولا ينطق لسانی فارسل إلى هارون (١٣) ولهם على ذنب فاخاف أن يقتلون (١٤) قال كلا فاذهبا بآياتنا إنما معكم مستمعون (١٥) فأتيا فرعون فقولا إنما رسول رب العالمين (١٦) أن أرسل معنا بني إسرائيل (١٧) قال ألم تربك فيما وليدا ولبست فيما من عمرك سنين (١٨) و فعلت فعلتك التي فعلت وأنت من الكافرين، (سورة الشعرا، ١٩١٠) تقدير دکلام داسي دي: نودوي راله او هغه خه چي امرورته کړي وو رب ددوی چي فرعون ته وايې نوهغه يې هم دي فرعون ته وویل او دا يې ورته هم وویل چي بنی اسرائیل پرېږدې چي خپل عبادت وکي او هرځاي چي غواړي نو هم په هغه ظای کي دي دالله علیه السلام عبادت وکي او دا ظالم او ستم دي نور نکوي په دوى باندي. نو فرعون تکبر بنسکاره کي په خپل نفس کي او موسی اللہ علیه السلام ته يې په نظر دسپکاوی باندي وکتل او دا يې ورته وویل: قال ألم تربك فيما وليدا ولبست فيما من عمرك سنين يعني ته هغه سړي نه يې چي موب په خپل کورکي لوی کړي يې او تربیه درلره موب درکړیده؟ او په تاباندي موب احسان وکي خه موده او تاته مونعمتونه درکړه خه موده؟ او دا دلالت کوي په دي باندي چي داهغه فرعون وو چي په ده پسى يې کسان ليبلې وه او دی ورڅخه تللې وو او په نزد دا هل کتابو باندي داهغه نه وو بلکه دابل فرعون وو، او هغه فرعون چي موسى ورڅخه تبنتيدلی نوهغه فرعون بیامړ سوي وو په منځ دغه وخت کي چي موسى په مدین کي وو. او دا قول:

وَفَعْلَتْ فَعْلَتْكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ يَعْنِي تَا وَوْزِي قبطى، او زمود خخه وتنبىيدى او زمود دنعمتونو خخه دى غلطه فائده واخىسته: قَالَ فَعَلْتُهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ يَعْنِي مخکى دوھى خخه او درسالت ليدو خخه ماته ماداكار کړى دى. او بيا فرعون ته په جواب ورکولو اخته سو په مقابل ده ګه خه کې چې ده ورته تربیه ورکړه په دې قول سره: وَتَلْكَ نِعْمَةً ثَمَّنَهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ، يَعْنِي ته دا احسان پرما باندي خپل بسکاره کوي چې تازما تربیه کړیده او زه یوسپې یم د بنی اسرائيلو خخه او هغنوی دی ده رخه خخه محرومه کړى دى.

قَالَ فَرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ (٢٣) قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُّوقِينَ (٢٤) قَالَ لَمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمْعُونَ (٢٥) قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ أَبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ (٢٦) قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أَرْسَلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْتُنُونٌ (٢٧) قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقُلُونَ، دلتله الله ﷺ بيان دمناظري دموسى ﷺ او د فرعون کړى دی چې موسى ﷺ ورته دلائل پیش کوي په ذات دالله ﷺ باندي او دې په مقابله ده ګه کې وايې: فَحَسِرَ فَنَادَى (٢٣) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى، وَقَالَ فَرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي، او ده په دې خپل قول کې ضدی دی ولی چې ده ته بنه پته وه چې خالق حقيقي الله ﷺ دی او دې یوبنده ده ګه دی، لکه خنگه چې الله ﷺ فرمایلی دې: وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقِنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ، دايې دوجي دانکار درسالت دده خخه ووبل، او دايې بسکاره کول چې دی الله ﷺ پیغمبرنه دی رالېږي: (وَمَارَبُ الْعَلَمِينَ) ولی چې دوی ورته ويلی وه: إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ، ګواکۍ چې دی ورته وايې چې هغه رب خوک دی چې تاسى يې راوستلى ياست: رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُّوقِينَ يَعْنِي رب العالمين هغه ذات دی چې پیداکړى دی ده آسمانونه او مزکى او هغه خه چې ددى په مینځ کې دى. فرعون خپل شاوخوا سالارانو ته په طریقی داستهza سره ووبل چې تاسى آورى نه دده دا خبرى. موسى ئېبا ورته ووبل چې هغه ذات ستاسى رب دی او ستاسى دېلرونو رب دی او دا دوه مقامونه په آيت کې ذکردي: سُنْرِيْهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ، او سره ددى بیانونو او تبلیغونو دافرعون دخپل ضلالت خخه او ګمراهی خخه ونه بيريدى او په خپل کفر او طغیان باندي قائم وو: قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أَرْسَلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْتُنُونٌ (٢٧) قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقُلُونَ، يعني ده ورته بیاهم خپل بیان جاري وساتى او ورته يې ووبل چې دالمر او سپوبدې او دا ستوري او شپه او ورخ دا پول ده ګه ذات په قدرت سره چلېږي. نوکله چې ده په فرعون باندي خپل دلائل پیش کړه او ده ګه سره د جواب الفاظ پاته نه سوه نوبیاې د خپل سلطنت خخه

کار و اخستی اوورته یې وویل: قالَ لَئِنْ أَتَحَدَّثَ إِلَّا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ (٢٩) قالَ أَوْلَوْ جِئْنُوكَ بِشَيْءٍ مُبِينٍ (٣٠) قالَ فَأَتَتْ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٣١) فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثَعَبَانُ مُبِينٌ (٣٢) وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ، او داه ګه دوی نښاني وي چې الله ﷺ په دی سره دده نصرت کړی وو، او دا سی دلائل او نښاني وي چې ستړګو مخکی نه وي لیدلی او عقلونه ورته ټول حیران پاته سوه، ولی چې داه ګر عجیبه او خوفناک منظر وو، نو فرعون چې کله دا اژدها ولیدی نودستونه پر ولګیده چې دوره چې به یې (٤٠) واره قضایې حاجت ادا کوي او همدارنګه کله یې چې جیب ته لاس کی نو په را ایستلو سره ورڅخه داسی پنا راختله لکه چې دده په لاس کی سپورې می پرته وي، او بیا یې بیرته لاس جیب ته یووری او هغه رنا ولاړه. سره ددي نښو بیاهم فرعون دخپل ضد خخه تیرنه سو او خه نفع ورته ددي سره حاصله نه سوه، بلکې دایې وویل چې دا ټول سحردي، او اراده یې وکړه دده دمقابلي په سحر سره، نووی لیږل خپل کسان او خپاره یې کړه چې ده لره ټول ساحران را ټول کړه. لکه خه رنګه چې ددي بیان په قرآن کی ذکرسوی دی او مور په تفسیر کی ددي وضاحت کړي دی. الله ﷺ په سوره طه کی فرمایې: فَلَيَسْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدِينَ ثُمَّ جَئْتَ عَلَى قَدَرٍ يَا مُوسَى (٤٠) وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي (٤١) اذْهَبْ أَنْتَ وَأَخْوُكَ بِأَيَّاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذَكْرِي (٤٢) اذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى (٤٣) فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيْنَا لَعْلَةً يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى (٤٤) قَالَ رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغِي (٤٥) قَالَ لَا تَخَافَا إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى، بیان کوي الله ﷺ ده ګه چې دموسى ﷺ سره یې خبری کړي وی په هغه شپه کې په کمه شپه چې یې ورته وحی کړي وي، او نبوت یې ورته ورکړي وو، او خبری یې ورسره کړي وي: چې زما تاته خیال وو په هغه وخت کې چې ته دفرعون په کور کې وي، او ته زما د حفاظت لاندی وي، او بیا مامی ته د مصر د مزکی خخه وا یستی او د مدین مزکی ته می ولیږلی، نو هلته دی خوکاله تیرکړه او بیا رالی زما په قدرت سره، او ته ماخان لره خوبن کړي یې د پاره درسالت او د پاره د کلام: اذْهَبْ أَنْتَ وَأَخْوُكَ بِأَيَّاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذَكْرِي يعني تاسی زیاتی مه کوي الله ﷺ بنه طریقه ورته نصیحت وکی. او الله ﷺ فرمایلی دی: یا ایهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيْتُمْ فَتَّةً فَاتُبْتُوا وَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (سوره الانفال ۱) بیا الله ﷺ فرمایلی دی: اذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى (٤٦) فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيْنَا لَعْلَةً يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى، او دا بیان در حمت او شفقت دالله ﷺ دی په خپل بنده باندی، سره ددي چې علم دالله وو په کفر دده باندی او په ظلم دده باندی، بیا یې هم ده ته خپل خوبن کړي بندگان را ولیږل اوورته یې د خیرخواهی بیان وکی او دوی ته یې امرهم کړي وو چې دفرعون سره په نرمی او په بنه طریقه سره خبره وکی. لکه خه رنګه چې الله ﷺ خپل نبی ﷺ ته فرمایلی دی: اذْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ

بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادَلُهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ (سورة النحل ١٢٥)، او دارنگه یې په بل حاى کي فرمایلی دی: وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ (سورة العنكبوت ٤٦) حسن بصری ويلى دی: يعني په دی انداز ورته واياست: چې ستادپاره رب سته اوستا دپاره بيرته تله سته ددي دنيا خخه اوستامخ ته اوړ او جنت پروت دی: قَالَ رَبُّنَا إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُفْرُطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغِي، او دا يې ددي وچې خخه وویل چې فرعون ډير جبار او ظالم وو نودوی وویل چې موب ته ضررونه رسوی. نورب العزت ورته و فرمایل: قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعْكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى يعني زه وينم هغه خه چې ستاسی سره به کېږي اوژه به ستاسی سره یم، فَاتَّيَاهُ فَقَوْلًا إِنَّا رَسُولًا رَبِّكَ فَأَرْسَلْنَا مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جَنَّبَنَا بِآيَةٍ مِنْ رِبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى (٤٧) إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى، دلتنه ذکر کوي الله ﷺ خپل امردوی ته چې دوی ته یې فرمایلی دی چې تاسی ولاپسى فرعون ته، او دا دعوت ورته ورکي چې دالله ﷺ په یواحی والي سره عبادت وکي او بنی اسرائیل دی پريېدی او ازار دی نه ورکوی: وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى، او دا قيد ډير عظيم دی او بلیغ دی، او بیا بی ورته دعذاب تهدید ورکي او بیره یې ورکه ددي خبری خخه چې چاز موب تکذیب وکي نوده غه دپاره به عذاب وي: إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى، يعني حق ته یې دروغ وویل او عمل کونکي ورباندي نه سو. او السدى ذکر کړي چې کله دی دمدين خخه رالی نو کورته چې دنه سو نوخپل مور او ورور یې ولیدل چې ماختنۍ ډودی یې خورله نو ددوی سره کبنيستني او ډودی یې ورسره و خورله. او بیا بی هارون ﷺ ته وویل چې الله ﷺ ماته او تاته امرکړي دی په دعوت او تبلیغ سره فرعون ته، نو ته زما سره و درېږد. نودوی دواړه ولاړه او د فرعون دروازې ته ورله نو دروازه یې بنده وه نوموسى ﷺ دی چو کیدارانو ته وویل چې فرعون ته ووایه چې رسول الله په دروازه کې ولاړدی. نودوی اخته سوه چې په ده پوري یې مسخری او ټیوکې شروع کړي او بعضو داویلی دی چې ده ته یې دننو تلو اجازه ورنه کړه مګر ډېروخت وروسته او محمد بن اسحاق ويلى دی چې دوی ته دوه کاله وروسته اجازه ورکول سوه، ولی چې هیڅ خوک نه وو چې ددوی دپاره یې اجازه غونښتی واي. او وویل سوی دی چې موسى ﷺ دروازې ته رالی نو دروازه یې په خپل لکړه سره و تکوله، نو فرعون ته په دی سره درد ورلى او امريې وکي چې دی دده مخ ته حاضرکې، نودوی دواړه دده مخ ته ودریده او دعوت یې ورلره ورکي په هغه طریقه سره په کمه چې ورته امر سوی وو.

او په نزد دا هل کتابو باندی: موسى ﷺ ته الله ﷺ و فرمایل چې هارون ﷺ به ستاپه لاره کې انتظار کوي او ستاسره به وینې، او دا امريې ورته وکي چې دبنی اسرائیل علماء دخان

سره که اودفرعون خواته دی بوئی او هغه نبئی ورته ونبيی چې الله ﷺ ورته ورکړی وي او دا یې ورته وویل چې زه به ده ګه زړه نرم کرم نو په تاسی پسی به ډلی نه درليږي، او زما اکثره نبئی او عجائب په مځکه د مصر کې دی او وحی وکړي الله ﷺ هارون ته چې موسیٰ ته لاری ته را ووزی د حورب غرخواته، نوکله چې يې ورسه ولیده نوورته يې خبرورکې په باره ده ګه خه کې چې ورته امرسوی وو. نوکله چې داخل سو مصرتہ نوع علماء يې راتیول کړه او فرعون ته ورله، او دعوت يې چې ورلره ورکې نودا فرعون وویل چې خوک دی الله هغه خوزه نه پیژنم او نه بنی اسرائیل ستاسره پرېږدم. الله ﷺ خبر ورکړی د فرعون خڅه: قالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَىٰ (۴۹) قالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى (۵۰) قالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونُ الْأُولَى (۵۱) قالَ عَلِمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضْلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى (۵۲) الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُّلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نِيَّاتٍ شَتَّى (۵۳) كُلُّوا وَارْعُوا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولَى النُّهَى (۵۴) مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ ثَارَةً أُخْرَى، (سورة طه ۱۴۵) الله ﷺ خبر ورکړی د فرعون د انکار خڅه په دی قول د فرعون سره: قالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَىٰ (۴۹) قالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى، نودی موسیٰ ﷺ ورلره جواب ورکې چې هغه ذات دی چې زموږ پیدائش يې کړي دی او موبته رزق راکړي او موبته يې هدایت هم کړي دی او په هرڅه باندی قادر دی لکه خه رکم چې په دی قول کې ذکرسوی دی: سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى (۱۱) الَّذِي خَلَقَ فَسَوَى (۲) وَالَّذِي قَدَرَ فَهَدَى (سورة الاعلى ۳۱۱)، قالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونُ الْأُولَى، داسوال فرعون حینې وکې چې که ستارب خالق او پیدا کونکې ده رڅه وي نو دی مخکنې خلکو ولی عبادت دنورو کړي دی ایادغه خلک هم ستاپه دی هدایت باندی وه اوکه نه وه او ده ګوی او س خه حال دی؟ قالَ عَلِمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضْلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى يعني هغوي که خه هم عبادت کړي دی دنورو خوستا د پاره په هغوي کې خه دليل نسته، او دا کار ده ګوی زما دوینا مخالفت نه کوي ولی چې هغوي په جهالت کې وه ستاپه شان او هغوي چې خه کړي دی هغه الله ﷺ په لوح محفوظ کې ساتلی دی او هغوي ته به د خپلو کړو سزا ورکول سی او هغه ذات د چاسره ظلم او زیاتی نه کوي، ولی چې ده ګه سره ده انسان اعمال ليکل سوی دی. بیا یې ورته ذکر کې قدرت دالله ﷺ په پیدا کولو د خلکوکې او ده ګه قدرت پر هر خه باندی، لکه خه رکم چې يې په دی قول دالله ﷺ کې بیان سوی دی: كُلُّوا وَارْعُوا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولَى النُّهَى يعني دخاوند انو د عقلونو والا و د پاره داغته نښه ده. اولکه خه رکم چې الله ﷺ فرمایلی دی: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ

قبْلُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (٢١) الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فَرَاشًا وَالسَّمَاءَ بَنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الشَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سورة البقرة ٢٢١) اوکله يې چې ورته ذکر کړه راژوندی کیدل دمزکۍ په باران سره، اوددی مزکی په نبوريدلو سره اوپه دی کې دبوټو راټوکیدل اوشنې کیدل داهرخه يې ورته ذکر کړه اوډایې ورته هم وویل چې: منها خلقناکم وفیها نعیدکم ومنها نخرجکم تارة أخرى، لکه خه رکم چې يې فرمایلی دی: وَلَهُ الْمُثُلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (سورة الروم ٢٧) اوپه بل خای کې يې فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلُّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَى (٥٦) قَالَ أَجَئْنَا لَتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسَحْرِكَ يَا مُوسَىٰ (٥٧) فَلَنَاتَّيْنَكَ بِسَحْرٍ مُثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا تُخْلِفُهُ تَحْنُّ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوَى (٥٨) قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّيَّةِ وَأَنْ يُحْشِرَ النَّاسُ ضُحَّىٰ (سورة طه ٥٩).

دلته الله ﷺ خبرورکوي دجهالت دفرعون خخه اودهغه دعقل دكمي خخه او دالله ﷺ دايتونو دانکار کولو اوکبر اوغرور کولو خخه، اودقول يې موسى ﷺ ته: چې داتا خه راوبري دی داسحردي، او موږ ستاسره په دی سحر کې مقابله کوو. اوبيا يې دموسى ﷺ خخه طلب دمتعين کولو ديوي نيتې وغوبنتې چې ورسره مقابله وکي. اوداوو دغتيو مقصدونو دموسى خخه: چې دالله ﷺ ورکړي نبانې په عام ميدان تول خلګو ته ونبيې نوددي وجي خخه يې ويلى دی: موععدکم يومن زینه، اوداوه ورخ ددوی داختر دورخو خخه او داخای ددوی دراتوليدلو ئای وو: وَأَنْ يُحْشِرَ النَّاسُ ضُحَّىٰ، يعني داول دورخى دشروع کيدو خخه په مخ دتیزیدلو دشعاع دلمر کې نو حق به ډير بنه بسکاره سې، اوده طلب حینې ونه کې دشپې چې شپه دی وي. الله ﷺ فرمایلی دی: فَتَوَلَّ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَى (٦٠) قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ وَيَأْكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذَبًا فَيَسْتَحْتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَى (٦١) فَتَشَازَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسْرُوا النَّجْوَى (٦٢) قَالُوا إِنَّ هَذَا نَسَاحَرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسَحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُنَّلَّى (٦٣) فَأَجْمَعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ أَتُوا صَفَا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَى (سورة طه، ٢٤ ٢٠) دلته خبر ورکوي الله ﷺ دفرعون خخه چې هغه ولاړي او دتولو ځایونو خخه يې جادوګران راتبول کړه، اوپه دغه وخت کې مصر دجادوګرۍ دکسب خخه ډک وو، چې دهرچابه جادو زده وو او هرچابه دڅيل فن اظهار کوي، نوداتبول يې راتبول کړه، ويل سوي دی چې دوى (٨٠٠٠) جادوګران وه. اوابي امامه ويلى دی چې (١٩٠٠) جادوګران وه، او محمد بن اسحاق ويلى دی چې (١٥٠٠) وه السدى ويلى دی چې خه باندي (٣٠٠٠) وه، او چا ويلى دی چې (٤٠) ماشومان وه دبنې اسرائيلو خخه چې دوى ته فرعون امر کړي وو چې عرفاء مقام ته

ولارسی او هله دی جادوگری ازده کړی. نوددی و جی خخه ويل سوی دی: وَمَا أَكْرَهْنَا عَلَيْهِ مِنَ السُّحْرِ اopicه دی قول دده کې نظردی او حاضرسو فرعون دخپل سالارانو سره هغه ئای ته او امریبی وکی دغو ساحرانوته چې دوی هم حاضرسی، نودوی را ووتل اووی ويل: لَعَلَّنَا تَتَّبِعُ السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ، او موسى اللئلا دوی ته رامخکی سوه اوورته يې نصیحت وکی چې دا کاردي نه کوي او د حق سره دی مقابله ونه کړي په دی قول سره: وَيَلَّكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْخِنَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَى (٦١) فَتَنَازَعُوا أَمْرُهُمْ بَيْنَهُمْ، ويل سوی دی چې دوی په خپل مینځ کې سره په جنګ سوه، او چا ويلی دی چې داد موسى اللئلا قول دی او د ساحر قول نه دی، او د اهم ويل سوی دی چې داقول د ساحر يعني د جادوگر دی. او دوی په خپلو کې وویل: قَالُوا إِنْ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسُحْرِهِمَا، دوی دا وویل چې دا دواړه ورونيه دی دوی دواړه غواړۍ چې په خپل جادو سره تاسی دخپلی مزکی خخه وباسی او مراد ددوی دا وو چې دا خلګ ورته راتپول سی او دده بادشاہ ومنی او دده خخه مخالفت وکی: فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفَا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَى، او دوی دا تپول کړه هغه خه چې ددوی سره وه د فریب او د دوکی اسباب، ولی چې دوی ته فرعون د نعمت ورکولو ويلی وه په بدل ددي کارکي. او الله جللله فرمایلی دی: قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا أَنْتَ الْمُلْقِي وَإِنَّا أَنْتَ الْأَوَّلَ مَنْ أَلْقَى (٦٥) قَالَ بَلْ أَلْقُوا إِذَا حِبَالُهُمْ وَعَصِيَّهُمْ يُخَيِّلُ إِلَيْهِ مِنْ سُحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى (٦٦) فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى (٦٧) قُلْنَا لَا تَخْفِ أَنْتَ الْأَعْلَى (٦٨) وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعْتُمْ إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى، (سورة طه ٢٩\٢٥) کله چې دوی په یوه لین او قطرار کې ودریده او موسى او هارون اللئلا دواړه په بل لین کې ودریده دوی ته مخامنځ. نودوی ورته وویل چې یابه ته مخکی خپل اسباب پیش کوي یاموږ، نوموسى اللئلا ورته وویل چې تاسی اوی خپل اسباب استعمال کې، او دوی دامساګانو خخه او تارو خخه کار اخيستې وو چې دی په وپړو. نو په دغه وخت باندی خلګ وپېږیده کله یې چې داتارونه ولیدله چې بسوری او حرکت کوي او دوی دخانونو سره دا وویل: بِعَزَّةِ فِرْعَوْنِ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ، الله جللله فرمایلی دی: قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقُوا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسُحْرٍ عَظِيمٍ، (الاعراف ١٤١) او الله جللله فرمایلی دی: فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعَصِيَّهُمْ يُخَيِّلُ إِلَيْهِ مِنْ سُحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى، يعني ده په خپل نفس کې پر خلګو باندی بېره محسوسه کړه چې دی خلګوته ددی و جی خخه تکلیف ونه رسیبرې. او ده ته الله جللله امر وکی: قُلْنَا لَا تَخْفِ أَنْتَ الْأَعْلَى (٦٨) وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعْتُمْ إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى، نو په دغه وخت کې موسى اللئلا خپله

لکره و رايله کره او دايي وو يل: فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهِ السَّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ (٨١) ويُحقِّقُ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ، (يونس ٨٢٨١) او الله
 حَلَّةٌ فرمایلی دی: وَأَوْحَيْنَا إِلَيْ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكِ فِإِذَا هِيَ تُلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ (١١٧) فَوْقَ الْحَقُّ
 وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١١٨) فَغَلَبُوا هُنَالِكَ وَأَنْقَلَبُوا صَاغِرِينَ (١١٩) وَأَلْقَى السَّحْرَةُ سَاجِدِينَ
 (١٢٠) قَالُوا أَمَّنَا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (١٢١) رَبُّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ، (سورة الاعراف ١٢٢١١٧) په دغه
 وخت کي کله چي دا موسى ﷺ خپله لکره را وايستله نوددي خخه داسی صورت جورسو
 چي دوي مخکي نه وو ليدلی تردی چي دی جادوگرانو ته پته ولګیده چي دادروغ نه دي
 او نه جادودی او پوه سوه چي داحق دی او صحیح نښه ده طرفه دالله ﷺ دده په نبوت باندی
 نو په هغه وخت کي یې دخپل ايمان اظهاروکي او په سجده باندی پريوته او دفرعون دسرا
 خخه بي يريده او دايي وو يل: قَالُوا أَمَّنَا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ، لکه خه رکم چي الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَلْقَى السَّحْرَةُ سُجَّدًا قَالُوا أَمَّنَا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَىٰ (٧٠) قَالَ أَمْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرٌ كُمُ الَّذِي
 عَلِمَكُمُ السَّحْرَ فَلَا أَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خَلَافٍ وَلَا صَلَبَتُكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيْنَا أَشَدُ
 عَذَابًا وَأَبْقَى (٧١) قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا
 تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا (٧٢) إِنَّا أَمَّنَا بِرِبِّنَا لِيغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السَّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ
 وَأَبْقَى (٧٣) إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَا (٧٤) وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ
 الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَا (٧٥) جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ
 جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى، (سورة طه ٧٦٧٠) سعيد بن جبير او عكرمه او قاسم وايي چي کله دوي په
 سجده باندی پريوته نودوي ته په جنت کي خپل محلونه بنسکاره سوه چي دوي ته تيار سوي
 وه، نو ددوی زړونه وسوه چي دی ته ورسی اوژر ورسی او دفرعون تهدید او دسرا خخه
 ددوی بيړه ونه سوه. او فرعون چي کله ددوی داسجده ولیده نودايي وو يل: قَالَ أَمْتُمْ لَهُ قَبْلَ
 أَنْ آذَنَ لَكُمْ يعنى تاسي زماسره مشوره ونه کره او سمدستي مو ايمان راوري، نودوي ته یې
 وو يل: إِنَّهُ لَكَبِيرٌ كُمُ الَّذِي عَلِمَكُمُ السَّحْرَ، دی ستاسي مشردي چي تاسي ته یې سحر او جادو
 بنوولي دی او په بل آيت کي یې فرمایلی دی: إِنَّ هَذَا لَمَكْرُ مَكْرُثُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا
 أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ، او دا دده خبره ده چي بهتان یې لګولی دی پردوی باندی، ولی چي دا
 خوماشوم ته هم معلومه ده چي داتول جادوگران دده دقام نه وه او موسى یې مخکي نه وو
 ليدلی او نه یې پیژندی، نو خه رکم یې تعليم ورکی؟ او بیا ده په خپله داساحران راتول کړی

وہ اوپه خپله یې ورته دعوت ورکړۍ وو، اوپه خپله یې راتول کړۍ وه دمضر خخه اوږياهم بهتان کوي په موسى اللئيله باندی چې داستاسی مکر اوفریب دي.

دارکم الله خلله فرمایلی دي: قالَ لَنِ اتَّخَذْتَ إِلَهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ (٢٩) قالَ أَوْلَوْ جَئْنُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ (٣٠) قالَ فَأَتَ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٣١) فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعَبَانٌ مُّبِينٌ (٣٢) وَنَزَعَ يَدُهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ (٣٣) قالَ لِلْمَلِإِ حَوْلَهُ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيهِ (٣٤) يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِّنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ (٣٥) قَالُوا أَرْجُهُ وَأَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاسِرِينَ (٣٦) يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيهِ (٣٧) فَجَمِعَ السَّحَّرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ (٣٨) وَقَيْلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجَمِّعُونَ (٣٩) لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَّرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ (٤٠) فَلَمَّا جَاءَ السَّحَّرَةُ قَالُوا لِفَرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ (٤١) قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقْرَبِينَ (٤٢) قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ (٤٣) فَأَلْقُوا حِبَالَهُمْ وَعَصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ، مقصود دا خبره ده چې فرعون تکذیب وکی دالله خلله په خپلو خبرو سره او د کفر انتهاء ته ورسیدی په دی قول کی: إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلِمَكُمُ السُّحْرَ، اوپه دی قول کی: إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَكْرُثُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوهُ مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ، او دا قول دده: لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خَلَافٍ، يعني پربکول دراسته لاس او د چې پښی یاددي په چې صورت کی: وَلَأَصْلِبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ يعني دا کار ددی دپاره کوم چې صبابل سړی دده په ملت کی دده تابعداری ونه کړۍ او د ایوه نښه پاته سی په دوی کی. او ددی وجی خخه یې ویلى دي: وَلَأَصْلِبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ، يعني د خرمایه بنا خلو او تنو کی او دوی ورته په جواب کی وايې: قَالُوا لَنْ تُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ، يعني موږ هغه خه چې زموږ په زړونو کی دی په هغه باندی تاته ترجیح اوښه والی نه درکوو او نه په هغه خه چې ده را پړی دی دېسکاره دلائلو خخه: فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ، يعني ته وکړه هغه خه چې ستا په قدرت کی وي: إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا، يعني ته خوبه صرف په دی دنیا کی په موږ باندی فيصله وکی او کله چې موږ ستا دخواخته ولا پسو د آخرت طرف ته نو صحیح فيصله کونکی هغه ذات دی چې هغه به زموږ فيصله کوي: إِنَّا أَمَّا بِرِبِّنَا لِيَعْفُرَ لَنَا خَطَابِيَّاً وَمَا أَكْرَهْنَا عَلَيْهِ مِنَ السُّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى، يعني د دغه ذات جزا او بدله نښه ده زموږ دپاره ده ګه خه چې ته یې موږ لره را کوي، او دوام داره ده د دغه ذات بدله چې فناور لره نسته. اوپه بل آیت کی یې داسی ویلى دي: قَالُوا لَا ضَيْرٌ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ (٥٠) إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَعْفُرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَابِيَّاً أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ، يعني هغه ګناهونه چې موږ کړۍ دی: أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ، چې موږ سو اول مومنان

دقبطيانو خخه په موسى اوهارون عَلِيهِمَا السَّلَامُ باندي، اوپه بل حای کي يې داسي ورته ويلى دی: وَمَا تَنْقُمُ مِنَ إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَنَا، يعني ستاسره زموږ دسزا نورخه ثبوت نسته مګر داچى موب ايمان راوري دی په موسى باندي، اوتابعداري مودحق کريده: رَبَّنَا أَفْرَغَ عَلَيْنَا صَبَرًا، يعني ته موب مضبوط کري په ايمان باندي په وخت دسراکي چې دافرعون يې موب ته راكوي (وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ). اودوی ورته داهم ويلى وه دپاره دبیري ورکولو دآخرت خخه او دعذاب خخه: إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحِيَا، نودوی ورته وویل چې خيال کوه چې ته ددوی خخه نه سی، خوبیاهم دی ددوی خخه وو: وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى، يعني لوړ منزلونه او محلونه: جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَرَكَى، نوته حرص وکه پردي خبره باندي چې ته ددوی خخه نسی، خو حکم دالله جَلَّ جَلَّ دا وو چې دافرعون ددورخ والاو خخه وو، اوده ته به په سختی سره ويلى کيري: ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ، ظاهر دسياق دایت خخه دامعلومېږي چې موسى اوهارون اللَّهُمَّ ته يې هم تکليف ورکړي دی فرعون. عبد الله بن عباس او عبيدين عمیر ويلى دی: په سهارو خت کي دوی جادوګران وه اوپه مابنام کي شهیدان سوه. دا ایت ددوی دخربۍ تائید کوي: رَبَّنَا أَفْرَغَ عَلَيْنَا صَبَرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ، اوکله چې واقع سوغالبه کيدل دموسى اللَّهُمَّ پرهغه ساحرانو باندي او بیاهغوی ايمان راوري، خوسره ددي دفرعون په کفرکي خه فرق رانغى الله جَلَّ جَلَّ فرمایلى دی: وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمٍ فَرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَدْرَكُ وَالْهَتَّكَ قَالَ سَنُقْتَلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقُهُمْ قَاهِرُونَ (١٢٧) قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ (١٢٨) قَالُوا أُوذِنَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِنَا وَمَنْ بَعْدَ مَا جِئْنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفُكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرْ كَيْفَ تَعْمَلُونَ، (سورة الاعراف ١٢٩) دلته الله خبرورکوي په باره دمسرانو دقوم دفرعون کي چې فرعون ته يې دموسى په باره کي بدويله سره ددي چې موسى اللَّهُمَّ دوى ته بنکاره دلائل پیش کړه خودی کافرانو به ورته ويله چې آياته موسى همداسي پرېږدي چې هغه تاته اوستا آلهه وو ته بدوابې او دغه شان دهغه قوم هم تاته اوستا آلهه وو ته بدوابې اوته ورته هیڅ نه واې. نودی فرعون دا خبره وکړه چې: قَالَ سَنُقْتَلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ، دا ددي دپاره چې دوى ډيرنه سی: وَإِنَّا فَوْقُهُمْ قَاهِرُونَ، او موب پردوی باندي غالبه یو: قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا، يعني کله چې دوی اهتمام وکی تاسی ته په تکليف درکولو باندي نو تاسی مدد وغوارې دالله جَلَّ جَلَّ خخه او صبروکي: إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ

لِمُتَّقِينَ، یعنی تاسی سی پرهیزگاران نوستاسی به عاقبت او انجام بنه وی، لکه خنگه چی الله ﷺ په بل آیت کی فرمایلی دی:) وَقَالَ مُوسَى يَا قَوْمٍ إِنْ كُنْتُمْ أَمْنَتُمْ بِاللهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ (۸۴) فَقَالُوا عَلَى اللهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فَسَةً لِلنَّقْوَمِ الظَّالِمِينَ (۸۵) وَنَجْنَنا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، دوی په جواب کی ورته وویل چی ستا دراتک خخه مخکی هم مور ته ډیر ضرر او تکلیفونه رارسیدلی دی. نوموسی ﷺ په دغه وخت کی ورته وویل: قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرْ كَيْفَ تَعْمَلُونَ، ده ورته وویل چی دالله ﷺ خخه اميد دی چی هغوي هلاک کړی او تاسی دهغوي پرخای خليفه کړي. او الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانًا مُبِينًا (۲۳) إِلَى فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَابٌ (سورة غافر ۱۲۳) او دافرعون بادشاه وو او هامان یې وزیر وو، او قارون اسرائیلی وو دموسى ﷺ دقوم خخه، مګر داچی دی په مذهب دفرعون او دهغه دقوم باندی وو، او دی ډیر مالدار سپري وو، دده قصه به وروسته بیانیږي ان شاء الله ﷺ : فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ، او دا قتل دخوانانو وروسته دپیدائش دموسى ﷺ خخه وو او دا یې ددى دوجي کوي چی ددوی نسل ډيرنسی او په مور باندی غالبه نه سی، خوبیاده ته داکار هیڅ فائده ورنه کړه: وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلُ مُوسَى وَلَيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ، فرعون پر خپل قوم باندی دموسى خخه و بیریدی چی دا قوم زماخخه وانه وړي. وَقَالَ مُوسَى إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لا یُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ، او موسی وویل چی ما پناه غونبنتی ده دالله ﷺ خخه ددي خبری خخه چی ماته فرعون او دهغه قوم خه ضرر را ورسوی او قول د: (منْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ یعنی کبرکونکی او دالله دعذاب خخه ناترسه، نوددی وجی خخه یې ویلى دی: منْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لا یُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ، دارکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ أَنْتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَكُ كَذَابًا فَعَلَيْهِ كَذَبَهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصْبِكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعْدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَابٌ (۲۸) یا قَوْمٍ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَاسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى وَمَا أَهْدِيَكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ (سورة غافر ۲۹۱۲۸) دایو سپري وو چی دفرعون داکا ځوی وو او د خپل قوم د بېرى یې ايمان پتې ساتلى وو، بعضو د اویلى دی چی دی اسرائیلی وو خودا قول دسياق خخه ليږي دی، ابن جريج او ابن عباس ویلى دی چی په موسی ﷺ باندی په

قبطيانوکي بغیر ددي سړۍ خخه بل چا ايمان نه دی راوري، او هغه چې موسى ﷺ ته يې دفرعون خبر رارسولي وو هغه دفرعون سړۍ وو. راوي ددي ابن ابی حاتم دی، او صاحب ددارقطني ويلى دی چې دده نوم شمعان دی. او په تاريخ طبری کې دده نوم (خيں) ذكرسوی دی، والله اعلم. خومقصود دا خبره ده چې دی سړۍ خپل ايمان پتې ساتلي وو، نوكله چې فرعون دموسى ﷺ دقتل وينا وکره او د خپلو سالارانو سره يې مشوره پروکره نودا مومن سړۍ پرموسى ﷺ باندی و بيريدی او دوي ته يې په نرمی سره دا وویل چې تاسی داسي سړۍ مرکوي چې هغه وايې چې زمارب الله دی. همداركم په حدیث کې ثابت دی چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی چې بنه جهاد دادی چې د ظالم بادشاه مخ ته د حق خبره وکی. او دا مقام ددي سړۍ د پاره ثابت دی په دی ئهای کې، ولی چې فرعون ډير ظالم او جابر بادشاه وو چې انصاف بالکل پکښي نه وو، او ده چې دا کمه خبره دفرعون خواته وکره نوددي خخه بنکاره معلوميدله چې دی دموسى ﷺ پر طرف بياني کوي نو په دغه وخت کې ده د خپل ايمان اظهار وکی. ده وویل: **أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ يَعْنِي دَدِيْ وَجِيْ خَخَهْ تَاسِيْ هَغَهْ مَرْكَوْيْ چَيْ هَغَهْ وَايِيْ چَيْ زَمَارَبَ اللَّهَ دَيْ دَا كَارَ پَهْ مَقَابِلَ دَدِهْ كَيْ نَهْ دَيْ پَكَارَ، وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ**، يعني داسي نښاني يې تاسی ته وښولي چې دادنه منلو برابر وي، نوكه تاسی دا پيرېدې نودابه تاسی ته بنه وي ولی چې: **وَإِنْ يَكُنْ كَادِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبَهُ** که چيری دی دروغ وايې نودئان د پاره به بدکوي او تاسی ته خه ضرر نسي دررسولي، **وَإِنْ يَكُنْ صَادِقًا يُصِبِّكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعْدُكُمْ** او که ربنتيني وي نوتاسي ته به دروريسيږي هغه خه چې دی يې ستاسي سره وعده کوي. او دا بيان دده په داسي حال کې د پوره عقلمندي کاردي او دا ډير لورې مقام دی، او دده داقول: **يَا قَوْمَ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ**، يعني دوي يې منع کول چې په دی بادشاه پسی تګ ونه کړي ولی چې دوي به هم ددي بادشاه سره هلاک سی. او همدارکم ددي فرعون قوم په شک کې ووتردي چې الله ﷺ بادشاهان ورلره هلاک کره او باقی پاته سوی قوم يې دسمندر غاروته وليري او هغه قصرونه او نعمتونه ور خخه الله ﷺ تول ليري کره، نوددي وجی خخه هغه مومن سړۍ خپل قوم ته وویل چې: **يَا قَوْمَ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ** يعني نن ورخ تاسی لره بنکاره بادشاهی او نعمتونه ددنيادي: **فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَاسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا** يعني په دی حال کې چې تاسی بنه طاقتور او ډير ياست خود الله ﷺ د طاقت خخه خلاصون نسته (**قَالَ فِرْعَوْنُ**) يعني په جواب ددي تولو خبروکي: **مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى** يعني زه نه وايم تاسی ته مګر هغه چې خه زماپه نزد نسه دی: **وَمَا أَهْدِيْكُمْ إِلَّا سَيِّلَ الرَّشَادِ**، او فرعون په دی دواړو قولونو خپلوكی دروغ وویل، ولی چې ده په خپل نفس کې دامنل چې دی موسى ﷺ

چې خه راوريدي هغه حق دی او دالله ﷺ دخوا خخه دي، خودا اختلف به يې ضد دوجي خخه کوي. الله ﷺ خبر ورکوی دموسى اللئلا خخه: قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هُوَ لَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُكَ يَا فِرْعَوْنَ مُشْبُورًا (١٠٢) فَأَرَادَ أَنْ يَسْتَفْرِهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقَهُمْ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا (١٠٣) وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبِّي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا، نوده دايمان راولو په باره کې بالکل هیڅ قسم اظهار ونه کې، بلکې اول يې دبتانو عبادت کوي او بیا بی وروسته خپل قوم ته دا وویل چې هم دده تابداری کوي او دموسى اللئلا تکذیب کوي، نوالله ﷺ داسی تباہ کړه چې دهمیشه دپاره عبرت پاته سو. الله ﷺ فرمایلی دی: وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمَ أَلِيَّسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبَصِّرُونَ (٥١) أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبَيِّنُ (٥٢) فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوَرَةً مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ (٥٣) فَاسْتَخَفَ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسْقِينَ (٥٤) فَلَمَّا أَسْفَوْنَا إِنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ (٥٥) فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِلَّآخَرِينَ (سورة الزخرف ٥٢\٥١) او دارکم الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَرَاهُ الْآيَةُ الْكُبْرَى (٢٠) فَكَذَّبَ وَعَصَى (٢١) ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى (٢٢) فَحَشَرَ فَنَادَى (٢٣) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (٢٤) فَأَخْذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى (٢٥) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعْبَرَةً لِمَنْ يَخْشِي، (سورة النازعات ٢٤\٢٠) مقصود دلتنه بيان ددروغو دفرعون وو چې خپل قوم ته يې وویل چې زه تاسی ته دهدایت لاره نبیم الله ﷺ فرمایلی دی: وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ (٣٠) مثُلَ دَأْبِ قَوْمٍ نُوحٍ وَعَادَ وَتَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللَّهُ مِنْ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ (٣١) وَيَا قَوْمَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ (٣٢) يَوْمَ ثُوَّلُونَ مُدْبِرِينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ يُضْلِلَ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادِ (٣٣) وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلِ بَالِيَّنَاتِ فَمَا زَلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضْلِلُ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسِرِّفٌ مُرْتَابٌ (٣٤) الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِعَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كُبُرَ مَقْتَنَا عَنْدَ اللَّهِ وَعَنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ يَطْبُعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَارٍ، (سورة غافر ٣٠\٣٤) دلتنه بیره ورکوی دامو من سړی خپل قوم ته ددی خبری خخه چې دخپل رسول خلاف دي نه کوي کني هغه عذاب به پر نازل سی کم عذاب چې په قوم نوح او قوم شمود او هود او صالح او داسی نورو قومونو نازل سوی وو، چې دالله ﷺ په عذاب باندی ګرفتار سوی دي، ولی چې الله ﷺ په هغوی باندی خپل حجت قائم کړي وو او بیا بی عذاب پرنازل کې. نوده خپل قوم منع کې چې دهغو په شان عذاب ورباندی نازل نه سی. الله ﷺ فرمایلی دی: يَقُولُ إِلِّيْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُ (١٠) كَلَّا لَأَوَّرَ (١١)

إِلَيْ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقْرُ (سورة القيامة ١٢١٠) او دارکم الله ﷺ فرمایلی دی: يَا مَعْشَرَ الْجَنِّ وَالْإِنْسَنِ إِنْ أَسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ (٣٣) فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٣٤) يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوَاظٌ مِّنْ نَارٍ وَنَحَّاسٌ فَلَا تَتَنَصَّرَانِ (٣٥) فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ، (سورة الرحمن ٣٣) دیوم التنداد خخه مراد ورخ دتیبنتی ده يعني هغه ورخ چې تول په کې تیبنته کوي، او د احتمال هم لري چې ورخ دعذاب مرادو خوددواړو معنۍ یوه ده. فَلَمَّا أَحَسُّوا بِأَنَّهُمْ مِّنْهَا يَرْكُضُونَ (١٢) لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنُكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسَأَّلُونَ (سورة الانبياء ١٣ ١١٢) او بیا یې دوی ته دیوسف ﷺ قصه و کړه چې هغه په مصرکی وو او د هغه احسان یې دخلګو سره هم ورته بیان کې، او د مصر دخلګو بیان یې ورته هم وکې. نوددی وجو خخه یې ورته وویل: فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِّمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَعْثَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا يَعْنِي تاسی تکذیب وکې سره ددی، نوددی وجو خخه یې ویلی دی: كَذَلِكَ يُضْلِلُ اللَّهُ مِنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ، يعني همداسی وی سزا ده ګه سړی چې د حق خلاف کوي بغیر دخه دليل خخه نو په داسی زړونو باندی الله ﷺ مهرونه وهی نو حق طرف ته نه راخي او نه یې قبلوی. الله ﷺ فرمایي: وَقَالَ فِرْعَوْنٌ يَا هَامَانُ ابْنَ لِي صَرْحًا لَعَلَّيٰ أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ (٣٦) أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطْلَعَ إِلَيْهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا وَكَذَلِكَ رُزِّيْنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءُ عَمَلِهِ وَصُدُّ عَنِ السَّبِيلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنٌ إِلَّا فِي تَبَابٍ (سورة غافر ٣٧) فرعون درواغجن کې موسى ﷺ او د ایې بنکاره کول خپل قوم ته چې زما خخه ماسوابل الله نسته او زه الله یم نودا یې وویل: مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي فَأَوْقَدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلَّيٰ أَطْلَعُ إِلَيْهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ، او د لته یې داسی ویلی دی: لَعَلَّيٰ أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ (٣٦) أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ، يعني زه به د آسمان خواته وخیژم: فَأَطْلَعَ إِلَيْهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا، د لته دوه احتملات جورېږي یودا چې دعالېم د پاره بل رب نسته ماسوا زما خخه یادا چې د موسى ﷺ رسالت یې دروغ ګنې چې دی رسول نه دی، خواولنی ظاهردي د معنۍ د لحاظ خخه، ولی چې دی منکر وو دبل رب خخه په دی قول سره: فَأَطْلَعَ إِلَيْهِ مُوسَى يَعْنِي په دی خبری سره چې بل رب سته که نسته او دادو همه معنۍ لفظ ته نژدی ده نو معنۍ به داسی جورېږي چې زه لور خیژم نو پونتنه کوم درب خخه چې ده دی رسول یې را لېږلی دی او که نه. او د فرعون مقصدهم دا وو چې داخلګ دده درسالت خخه منکرسی او دده خبره ونه منی. الله ﷺ فرمایلی دی: وَكَذَلِكَ رُزِّيْنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءُ عَمَلِهِ وَصُدُّ عَنِ السَّبِيلِ ابن عباس او مجاهد ویلی دی چې: نه دی دده دامکرمگر خساره او تاوان دی يعني باطل دی، يعني ده ته په کې خه فائده نسته، ولی چې انسان دانه

سی کولی چې آسمان ته وخیزی، اول خوڅوک دې نزدی آسمان ته نسی ختلی بیاکه وخیزی نولوړ چې سماء العلی دی هغه ته به خه رکم وخیزی اوبيا ده ځخه لوړ دومره مزل دی چې چاته ده ځخه په باره کې علم نسته مګر یوالله ﷺ ته علم سته چې خومره فاصله ده یو دفسرینو ځخه دا ذکر کوي چې دا قصر چې هامان جورکړي وو دومره لوړ وو چې ددی ځخه لوړ بل قصرنه وو اودا دېخو خبنتو ځخه جوره وو ددی وجی ځخه یې ويلى دی: **فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا**، اوپه نزد دا هل کتابوباندي: هغوي واېي چې دابني اسرائیل مسخرسوی وه په لوشلو دشیدو باندي او ددوی په هرڅه باندي دقبطيانو مشری وه تردی چې ددوی په او بو باندي او په خوراکونو باندي هم نودوی به په خپل هرڅه کې هغوي ته معينه او تاکل سوی حصه ورکوله او که یې نه ورکوله نودیر تکلیفونه به یې بیا دوی ته ورکول او پیره بیعزتی به یې ددوی کوله، نوددی وجی ځخه بنی اسرائیللو موسی ﷺ ته وویل چې: **فَالْلَّهُ أَوْذِنَاهُمْ قَبْلَ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جَئْنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ** في الأرض فَيَنْظُرْ كَيْفَ تَعْمَلُونَ، نودی موسی ﷺ دوی ته وعده ورکړه چې دغه قبطيان به ستاسي په قبضه کې راخي او دغه وعده یې پوره کړه نوداهم په نبوت دده باندي دلالت کوي، بیاموږ راځو نصیحت ده ځخه مومن بنده ته چې خپل قوم ته یې نصیحت کړي وو: **وَقَالَ الَّذِي أَمَنَ يَا قَوْمَ اتَّبِعُونَ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ** (٣٨) یا **قَوْمٌ إِنَّمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ** (٣٩) **مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلُهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ** فاؤنكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِعِيرٍ حَسَابٍ (سورة غافر ٤٠/٣٨) ده دعوت ورکوي چې دوی تابعداری وکړي دنبی دالله چې موسی ﷺ دی اوپه هغه دی ايمان راوري او ددوی ته یې ترغیب ورکی دثواب خوا ته چې دالله ﷺ سره ځان ته ثواب ذخیره کړي او نیک اعمال وکې چې دآخرت کور ځان ته په اباد کړي هغه کورچې په هغه کې بیامړه کیدل او ناجوری کیدل او درزق ختمیدل نسته، او بیا یې ورته بطلان ده ځخه شروع کې چې دوی کوله بېره یې ورلره ورکړه دعذاب دالله ﷺ ځخه ده ځخه لاری چې پرکم دوی روان وه، نو وي ويل: **وَيَا قَوْمَ مَا لَيْ أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاهَ وَنَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ** (٤١) **نَدْعُونَنِي لَأَكُفِّرَ بِاللَّهِ وَأَشْرُكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفارِ** (٤٢) لا جرم آنما ندۇونې إلیه لیس له دعوه في الدنيا ولَا في الآخرة وَأَنَّ مَرَدَنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ (٤٣) فَسَتَذْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفْوِضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (٤٤) فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّنَاتَ مَا مَكْرُوا وَحَاقَ بِالْفَرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ (٤٥) النَّارُ يُعَرِّضُونَ عَلَيْهَا غَدُوًا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ، (سورة غافر ٤٢/٤١) ده ورلره

دعوت دالله ﷺ خواته ورکوی او هغوي ورلره دعوت دفرعون خوا ته ورکوی چي دفرعون لعین عبادت وکو نوده ورته په طريقي دانکارسره وویل چي اى زماقومه داولى، زه تاسى رابولم دالله ﷺ خوا ته او دنجات خوا ته او تاسى مارابولي دجهنم خوا ته او دکمراھي خواته. بيايې دوى ته بطلان ده گه چه وکي چي دوى يې عبادت کوي ماسوا دالله ﷺ خخه چي بتان وه او داسى نوري طريقي او عبادتونه دشك وه، نو وي ويل: لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنَّ مَرَدَنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ، يعني ته په دى دنياکي دهخان چه اختيار نه لري نو په آخترت کي به ته چه اختيار دهخان ولري؟ او هرڅه چي الله ﷺ دى هغه خالق ده رخه دى چه چي په آسمان کي دى او چه چي په مزکه کي دى او هغه پيدا کونکي دى او هغه مرکونکي دى او هغه ته زموږ ورتګ دى، او بيايې دوى ته وعده ورکړه چي چا طاعت دالله ﷺ وکي نوهغه به په جنت کي وي او چا چي نافرمانۍ وکړه هغه به جهنم ته ھي په دى قول سره: فَسَتَدْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفْوَضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ، الله ﷺ فرمایلی دی: فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتَ مَا مَكَرُوا نو دی وساتي الله ﷺ ده گه مکرونو خخه چي دوى ورلره جور کړي وه ددى دپاره چي دى ددى حق لاري خخه راواړۍ او د کفر لاره ورباندي اختيار کي: وَحَاقَ بَالِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعِذَابِ (٤٥) النَّارُ يُعَرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا، يعني ددوی روحونه جهنم ته پيش کېږي هرسهار او مابنام: وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَذْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعِذَابِ او په دى باره کي مورب خبری کړي دى په تفسيرکي چي دا ايت دلالت کوي په عذاب قبرباندي، خومقصودي خبره داده چي الله ﷺ دوى نه هلاکوي تردی چي حجت پر قائم کړي، او رسولان ورلره ولېږي او ددوی خخه حجت واخلي په دى رسولانو سره په زيری او بيره ورکولوسره، لکه خه رکم چي الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسَّيِّئَاتِ وَنَقْصَ مِنَ الشَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَكَّرُونَ (١٣٠) فَإِذَا جَاءَتِهِمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصْبِهُمْ سِيَّئَةً يَطْبِرُوا بِمُؤْسَيِ وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (١٣١) وَقَالُوا مَهْمَا تَأْنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لَتَسْحِرُنَا بِهَا فَمَا تَحْنُنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ (١٣٢) فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالضَّفَادِ وَالدَّمَ آيَاتٌ مُفَضَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ دلته خبر ورکوی الله ﷺ په باره ددوی کي چي په فرعون او ده گه په قوم باندي الله ﷺ خشك سالي او قحطى راوسته ميوى او خوراکي يې تولی و چي سوي، دا کار ددوی سره ځکه وسو چي دوى دالله ﷺ يادابنت خونه کي دوى نورهم په خپل کفر کي مضبوط سوه او نورهم ضديان سوه، نوکله به چي فراخى راله نوده گه نسبت به يې ئان ته کوي او کله به چي خه تنگدستي او مصيبيت پر رالى نوده گه نسبت به يې دوى ته کوي چي داستاسي دوجي خخه موږته را ورسيدى، او که خه خيربه وو نو خان ته به يې دعوه

کوله چې دازموږ دخپل لاس کاردي. الله ﷺ دوی ته خطاب وکي چې داتول کارونه دالله ﷺ په قدرت سره کېږي اوستاسي په کي هیڅ قسم اختيار نسته، او دا بې موسى ﷺ ته وویل چې ته خومره خپل جادو مورته بسکاره کړي نوموب بیاهم په تاباندي ايمان نه راورو. او همدا رکم خبرېږي ورکړي دی ددوی خخه په دی قول کي: إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلْمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ (۹۶) وَلَوْ جَاءَنَّهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ، (سوره الاعراف ۱۳۳) الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُملَ وَالضَّفَادَعَ وَالدَّمَ آيَاتٌ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبِرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ، هرڅه چې طوفان دی نوابن عباس وايې چې دا دير بارانونه مراددي چې قولی ميوی یې خرابولي (يعني داسی بارانونه وه چې بې وخته او ريدل نوخه ميوی چې پخې سوي وی نوهغه تولی یې خرابي کړي). سعيد بن جبير اوالضحاک او قتاده اوالسدی اوابن عباس وايې چې: هير مرګونه مراددي (يعني په دوی کي مرۍ هير سوه چې په هرکورکي به هير کیده) او مجاهد ويلی دی چې طاعون مراددي. او روایت ذکرکړي دی ابن جریر دی حیینی بن یمان خخه دی دمنهال بن خلیفه خخه نقل کوي او دی دالحجاج خخه او دی دحکم بن میناء خخه او دی دعائشی ﷺ خخه دانقل کوي درسول الله ﷺ خخه چې فرمایلی دی: طوفان ويل کېږي مرګ ته (۱) او هرڅه چې ملخان دی هغه خو مشهوره دی (هغه داچې په دوی باندی ملخان وسلط سوي وه چې ددوی فصلونه یې تباہ کړي وه) او دارکم نقل سوي دی دابوداود خخه چې دی نقل کوي دابې عثمان خخه دی دسلمان الفارسی خخه دی وايې چې پونتنه وسوه درسول الله ﷺ خخه په باره دملخانو کي نووی فرمایل چې دا دالله ﷺ لوی لنکردي چې نه یې خورم او نه ورته حرام وايم (۲) یعنی زه یې په خپله هم نه خورم او نه ورته حرام وايم چې ددی خوراک حرام دی، بلکي چې خوک یې غواړي نو ددی خوراک کولي سی) او ددی خوراک نبی ﷺ دوجي دطبيعت نه منلو خخه نه دی کړي، لکه خه رکم چې یې سمساره او اوړه او ادرك او داسی نورشيان نه خورل، او دليل دجواز دخوراک یې هغه حدیث دی چې ثابت سوي دی په صحیحینو کي دعبدالله بن ابی اوفری خخه دی وايې چې موب او ه ۷ غزاګانی دنبی ﷺ سره کړي دی چې موب به پکښی ملخان خورل، او پردي روایت او داسی نورو روایتو باندی موب په تفسیر کي بحث کړیدي.

(۱). دام موضوعي دی. تخریج ددی ابن جريرا ابن ابی حاتم اوابن مردویه کړي دی. همدارک المتقدی الهندي ذکرکړي دا په کنzel العمل کی (۸۹۲۱۲). اوالبانی په ضعیف الجامع الصغیرکی (۳۶۲۰) موضوعي ورته ويلی دی.

(۲). داضعیف دی ددی تخریج ابو داود کړي دی په کتاب الاطعمه کي، باب في اكل الجراد (۳۸۱۳۱۳)، اوابن ماجه په کتاب الصید کي، باب صید الجنان والجراد (۳۲۱۹۱۲)، اوالبیهقی په الکبری کي (۱۸۹۹۲۱۹)، اوالبانی په ضعیفو کي ذکرکړي دی (۱۵۳۳۱۴).

مقصود دا خبره ده چې د املخان الله ﷺ پر مسلط کړه نو هغه شنه او میوی او بوتی یې تول ورختم کړه. او هرڅه چې سپږدی دی نو دا هم مشهوره دی، ابن مجاهدویلی دی چې دا (القمل) کوچنی کوچنی تور حیوانان دی لکه دشپږدی په شان. او هرڅه چې چنګابنابان دی هغه هم مشهوره دی دایې ورلره پیرکړه تردی چې ددوی په کتفو کی او په او بوكی به پراته وه. او هرڅه چې وينه ده نوالله ﷺ ورلره دنیل سمندر او به په شان دوینو ګرځولی وي نواوبه به یې ورڅخه نسواي چښلی، خوبنی اسرائیل ته ددی مصیبتونو خخه یوهم نه وو رسیدلی. دا تول هم دليلونه وه په تصدیق درسالت دموسى ﷺ باندی. محمد بن اسحاق ویلی دی چې دافرعون ته چې کله دا ټول مصیبتونه ورو رسیده او بله چاره یې نه وه نوموسى ﷺ ته رالی اوورته یې وویل: قَالُوا يَا مُوسَى اذْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهَدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ، نو دعا وکړه موسى ﷺ چې ددوی خخه داتکلیف او مصیبت لیری سی نوالله ﷺ ددوی خخه دامصیبت لیری کی. نو کله به چې دوی په یوکارکی وعده خلافی وکړه نوالله به بیا ملخان پر مسلط کړه نو درختی یوته او میوی به یې ورختمی کړی تردی چې دالله ﷺ خخه دعا وغواړه زموږ دپاره چې زموږ خخه داتکلیف لیری کی نوموږ به په تاباندی ایمان راوړو، نو کله به چې ورڅخه لیری سو داتکلیف نوبیابه یې هغه خپل کارونه شروع کړه، نوالله ﷺ امر وکی موسى ﷺ ته چې دشکو دغه غونډۍ په لکړه باندی وواهه نو ده چې کله په وو هله نو ده هغه خخه دشپړو غټه لښکر روان سو ددوی خوا ته او ددوی په او بوا او خوراکونو کی او په هرڅه کی ورگله سوه تردی چې دشپې خوب ته به یې هم نه پرینسووله نو کله چې دوی تنګ سوه ددی خخه نوبیابه یې هغه خپل کارونه سو ددوی چې ته دعا وغواړه زموږ دپاره دخپل رب خخه چې مور خخه دامصیبت لیری سی، نو ددوی خخه چې مصیبت لیری سو نوبیابه یې هغه خپل کارونه شروع کړه او هغه وعده به یې نه پوره کوله چې دموسى ﷺ سره به یې کوله، نوبیابا الله ﷺ چنګابنابان پر مسلط کړه تردی چې ددوی په خوراک کی او په او بوكی او په برستنوکی او په هرڅه کی به دا چنګابنابان وه، نو کله چې ددی خخه تنګ سوه نوبیابه راله موسى ﷺ ته اوورته به یې وویل هغه شان چې مخکی به یې ویله نوبیابا ورڅخه الله ﷺ هغه تکلیف لیری کی نوبیابی هغه خپل کارونه شروع کړه نوبیابا الله ﷺ وینه پر مسلطه کړه چې په او بوا کی به ورته وینه بسکاره کیده چې تازه سره وینه به وه او دارکم په نهرونو کی او په خاہانو کی او په هرڅه کی ورته داسی وینه بسکاره کیده او کله به یې چې دا او بوا خخه یو غړپ وکی نو ده هغه خخه به ورته وینه جوړه سوه. او چاویلی دی چې دلته دوینی خخه مراد ده ګه دېزی کندګی مراده ده، داروايت دابن ابی

حاتم دی. الله ﷺ فرمایلی دی: ولما وقع عليهم الرجز قالوا يا موسى ادع لنا ربک بما عهد عندك لئن كشفت عننا الرجز لنؤمن لك ولرسلنا معكبني إسرائيل (١٣٤) فلما كشفنا عنهم الرجز إلى أجلهم هم بالعوهة إذا هم ينكثون (١٣٥) فانتقمنا منهم فأغرقناهم في اليم بائهم كذبوا بآياتنا وكأنوا عنها غافلين، (سورة الاعراف ١٣٤) دلته الله ﷺ ذكر دکفر ددوی کوي چي کله به په دوی باندی الله ﷺ يوعذاب مسلط کی نودوی به موسی عليه السلام ته ورله اوکله به چی ورخخه الله ﷺ هغه عذاب بوتلی نودوی به وعده خلافی وکړه او بيرته به یې خپل کارونه شروع کړه، او په هروار به یې دا وویل: لئن كشفت عننا الرجز لنؤمن لك ولرسلنا معكبني إسرائيل يعني که تامور ته دعاوکړه او زموږ خخه دی داتکلیف لیری کی نوموب به ستاسره بنی اسرائیل پرېړدو چی ستاسره ولاړسی، خوچی ددوی خخه داتکلیف لیری سو نودوی به بیاهغه کار شروع کی کم به یې چی کوي دمختکی خخه، خوالله ﷺ به دوی ته مهلت ورکوي اووروسته والی به یې کوي ددوی په عذاب ورکولوکی، او بیا یې هلاک کړه وروسته دقائیلو دحجت په دوی باندی او داسی عذاب یې ورکی چی دور وستنیو دپاره عبرت و ګرځیدی.

الله ﷺ په سورة حم کی فرمایلی دی: ولقد أرسلنا موسى بآياتنا إلى فرعون ومائة فقال إني رسول رب العالمين (٤) فلما جاءهم بآياتنا إذا هم منها يضحكون (٤٧) وما نريهم من آية إلا هي أكبر من أختها وأخذناهم بالعذاب لعلهم يرجعون (٤٨) وقالوا يا أيها الساحر ادع لنا ربک بما عهد عندك إننا لم نهتدون (٤٩) فلما كشفنا عنهم العذاب إذا هم ينكثون (٥٠) ونادى فرعون في قومه قال يا قوم أليس لي ملك مصر وهذه الأنهار تجري من تحتي أفلأ تبصرون (٥١) ألم أنا خير من هذا الذي هو مهمين ولا يكاد يُيُّن (٥٢) فلولا ألقى عليه أسوارة من ذهب أو جاء معه الملائكة مُقْتَرِنِين (٥٣) فاستخف قومه فأطاعوه إنهم كانوا قوما فاسقين (٤٥) فلما أسفونا انتقمنا منهم فأغرقناهم أجمعين (٥٥) فجعلناهم سلفا ومثلا للآخرین (سورة الزخرف ٥٦) دلته بيان کوي الله ﷺ دموسى عليه السلام چی دی یې فرعون ته لیبلی وو چی هغه ایمان را وړی او دده سره یې دیر دلائل او معجزی ولیبلی، خو هغه به ورپوری خنداکوله او د حق خخه به یې اعراض کوي او د الله ﷺ دلاري خخه به یې ځان لیری ساتی نوالله ﷺ داسی عذابونه پر مسلط کړه چی یو په بل پسی وه: وأخذناهم بالعذاب لعلهم يرجعون (٤٨) وقالوا يا أيها الساحر ادع لنا ربک بما عهد عندك إننا لم نهتدون ددوی په زمانه کی لفظ د ساحر عیبی او نقصانی لفظ نه وو ولی چی دوی به خپل عالم ته ساحروا یه، نوددی و جی خخه یې ورته خطاب کړی دی چی په ده باندی یې دایقین وو چی دا عالم دی او بزرگ دی، نودوی به ورته عاجزی بسکاره کړه نوموسی عليه السلام به دوی ته دعا وکړه نوکله به چی دوی

د مصیبت خخه خلاص سوه نوبیابه ولاړه خپل کارته. او بیا الله ﷺ خبرورکوی دفرعون دکبر خخه او ده ګه دغور خخه چې خه رکم دده بادشاھی وه اوخرنګه دده ملک وو او دده کلی وو، او ده به په خپل نفس کی ئان ته نبھه وايې او په موسى ﷺ کی به بي نقصانات بیانول چې دده ژبه منسلی او صحیح خبری نه سی کولی، او ددی خخه وروسته الله ﷺ تورات نازل کی او بیا هم فرعون دده نقصانات بیانول چې دده په لاس کی بنگړی نسته دسرو زرو اونه په ده باندی خه بنایست او سینګار سته، داشیان او د احليه د بسحودی او په دی باندی فخر کول پکار نه وو ورکړی چې د اسوج یې کړی وی چې دالباس د بسحودی او په دی باندی فخر کول پکار نه دی، او د اقول دده: **أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ**، هر خه چې ملائکي دی نو هغو ته ضرورت نسته، او که مراد داوی چې ملائکي دده د تعظیم اولوی والی د پاره راغلی وای نوملائکي ماسوا د موسى ﷺ خخه نورو ته هم ډیری دی لکه خه رکم چې په حدیث کی ذکرسوی دی: چې ملائکي خپل وزرونه د طالب العلم د پاره خپروی ندوی د موسى ﷺ اکرام د تعظیم په کم شان او شوکت سره کوي چې د یو طالب العلم خخه ده ګه درجه لوره ده، او که مراد داوی چې دغه ملائکي دده د پاره شاهدی اداکی چې دی واقعی دالله ﷺ دخوا خخه پیغمبردی نو ده ته هم ضرورت نسته ولی چې الله ﷺ ده لره د اسی معجزی ورکړی وی چې عقولونه ورته حیران کیده او دا کافی دی ده ګه چاد پاره چې هغه قصد کوي د حق او خوک چې حق نه منی نو هغه ئان هسى په زوره په ړنډوکی شماری، او والله ﷺ ددوی پرزوونو باندی مهرونه لګولی دی چې ده ګه دوجی خخه دوی په شک کی پراته دی لکه خنګه چې حال دی دفرعون لعین. الله ﷺ فرمایلی دی: **فَاسْتَخَفَ قَوْمًا فَأَطَاعُوهُ**، یعنی ددوی عقولونه سپک وه نو دفرعون تابداری یې وکړه او ده ته یې رب وویل ولی چې ددوی قوم فاسقان وه لکه خه رکم چې الله ﷺ فرمایلی دی: **إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ** (٤٥) فَلَمَّا آَسَفُونَا يعنی کله چې یې موب غصه کړو نوموب ور خخه بدل و اخستی او د اسی عذاب موورکی چې داعبرت و ګرځیدی دور ورسته نسلونو د پاره. لکه خه رکم چې الله ﷺ فرمایلی دی: **فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَى بَأْيَاتَنَا بَيْنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرٌ وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي أَبَائِنَا الْأَوَّلِينَ** (٣٦) و قال موسى ربی أعلم بمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عَنْهُ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ (٣٧) و قال فرعون يا آیهَا المَلَائِكَةُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي فَأَوْقَدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِيٍّ أَطْلِعُ إِلَى إِلَهٍ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ (٣٨) وَاسْتَكِبْ هُوَ وَجْنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحُقْقِ وَظَنُونَ أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ (٣٩) فَأَخَذْنَاهُ وَجْنُودَهُ فَنَبَذَنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ (٤٠) وَجَعَلْنَاهُمْ أَئْمَةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنْصَرُونَ (٤١) وَأَتَبْعَنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ (سوره القصص ٤٢ \ ٣٢).

دلته خبر ورکوی الله ﷺ دنافرمانی دفرعون خخه او ده ګه دقوم خخه چې کله دوى په دى خپل کفر کي کلک سوه او د فرعون تابعداري دي قوم وکړه نودالله ﷺ غصب نازل سو پردوی باندي، نوددوی خخه یې بدل واختى په سخته بدله اخستو سره چې ددوی خخه یوکور هم پاټه نه سو او تپول اور ته دتنه سوه، او په دى دنياکي یې هم بدې بيانېږي او په هغه جهان کي هم ډير بددي ددوی دورتگ ئاي.

هلاکت د فرعون او ده ګه دلبسکر

کله چې دی قبطيانو په خپل کفر کي او بدوالی اختيارکي او د فرعون تابعداري یې وکړه او د خپل رسول اوښي مخالفت یې وکۍ نوالله ﷺ حجتونه پر قائم کړه او د اسي معجزي یې ورته راولېږلې چې دعادت مخالفې وي او عقلونه ورته حیران سوي وي، خو ددوی خخه ايمان رانه وړي مګرلې چې هغه درې کسان وه یوه بنځه د فرعون او دوهم هغه سړي چې موسى ﷺ ته یې خبرورکړي وو چې فرعون دی قتل کوي او تبنته ددي ئاي خخه او دريم هغه سړي چې او س لې مخکي ده ګه بيان تپرسو چې فرعون ته یې وویل چې ته هغه سړي مړکوي چې هغه وايې چې زمارب الله دي، ابن عباس وايې چې دا کسان ماسوا دجادو ګرانو خخه دي ولې چې جادو ګران ټول قبطيان وه، او دا هم ويل سوي دی چې د فرعون دقوم خخه یوی ډلي هم ايمان را وړي دي، او تپولو جادو ګرانو هم ايمان را وړي وو اوښي اسرائييلو هم ټولو ايمان را وړي وو او په دی خبری باندي دلالت کوي داقول دالله ﷺ: فَمَا آمَنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرْيَةً مِنْ قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِنْ فَرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَنْ يَفْتَهُمْ وَإِنَّ فَرْعَوْنَ لَعَالٌ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ (سورة یونس ۸۳) پس ضميرې دی قول کي: إِلَّا ذُرْيَةً مِنْ قَوْمِهِ داراجع دی فرعون ته ولې چې سياق پردي باندي دلالت کوي، او ويل سوي دی چې داموسى ﷺ ته راجع دی خودا خبره د سياق خخه ليږي ده: وَإِنَّ فَرْعَوْنَ لَعَالٌ فِي الْأَرْضِ، يعني د تکبر کونکو خخه دی او ظالم دی: وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ يعني په ټولو کارونو کي خوالله ﷺ دده هغه د خراب عادت او تکبر بوتي د هميشه د پاره ليږي کي. نو په دغه وخت کي موسى ﷺ وویل: يَا قَوْمٍ إِنْ كُنْتُمْ أَمَّتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ (۸۴) فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتَّةً لِلنَّاسِ الظَّالِمِينَ (۸۵) وَنَجِنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، ده خپلو اسرائييليانو ته امر وکي په استعانت او مدغونښتلو سره دالله ﷺ خخه او هغه ته د فرياد ټولو، نودوي د موسى ﷺ په امر باندي اتمام وکۍ نوالله ﷺ دوي ته د فراخني لاره خلاصه کړه: وَأَوْحَيْنَا إِلَيْ مُوسَى وَأَخِيهِ أَنْ تَبُوَا لِقَوْمٍ كُمَا بِمِصْرَ يُبُوَا وَاجْعَلُوَا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيَشْرِّبُ الْمُؤْمِنِينَ، وَحِي وکړي الله ﷺ دی موسى او هارون ﷺ ته چې دوي د خپل قوم د پاره جلاکورونه و نيسى د قبطيانو خخه، ددى و جي چې کله دوي ته الله ﷺ امر وکي نو

دوی بیاددغه ئای خخه تگ وکی اوولارسی او ددی وجی چی دوی دیوبل کوروونه و پیژنی. اودا قول: وَاجْعُلُوا يُبُوتُكُمْ قِبْلَةً وَيْلٌ سُوْى دِي چِي جِماعَتْ مِرَادَدِي، او ویل سوی دی چِي ئَاي دِيرو لمنحونو. داقول دمجاھد او دابو مالک او دابراھیم النخعی او دالریبع او دالضھاک او دزید بن اسلم او دده دزوی عبد الرحمن او دداسی نورودی، نومعنی به ددی داسی سی چی دوی مدد و غوارپی په باره دھغه خه کی چی دوی په کی دی دتكلیفونو خخه او د مصیبتونو خخه او دداسی نورو غمونو خخه په پیرو لمنحونو سره، لکه خنگه چی الله ﷺ فرمایلی دی: وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ، او په رسول الله ﷺ باندی به چی کله خه غم او تکلیف نازل سو نو پر لمانھه به و دریدی، او داھم ویل سوی دی چی دوی په دی باندی قادرنه وه چی بسکاره عبادت یې کولی نودوی ته امروسو چی په کورونو کی لمنحونه وکی، سعید بن جبیر ویلی دی: وَاجْعُلُوا يُبُوتُكُمْ قِبْلَةً، یعنی یوبل ته مخامنخ. الله ﷺ فرمایلی دی: وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ أَتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضْلِلُوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمَسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَأَشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (۸۸) قالَ قَدْ أَجِبَتْ دُعَوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ، (سوره یونس ۸۹) دا دعا ده دموسى ﷺ په باره دھلاکت دفرعون کی چی موسى ﷺ دا الله ﷺ خخه دا دعا و غوبسته چی فرعون هلاک کړی ولی چی دی دخپلو باطلو کارونو خخه نه او پریدی او د حق تابعداری یې نه کوله او د حق خلاف یې کوي او ضد یې کوي او تکبر یې کوي نوموسى ﷺ و فرمایل چی ای ربه زماکه ته چیری دی فرعون او دی قبطیانو ته مالونه او بناست او جائیدادونه او داسی نور نعمتونه ورکړی نوداڅه جاهلان چی دی دوی به وايې چی دوی پر حق دی نوئکه دوی ته نعمتونه ورکول کېږي او دا خلګ به ددوی په مالونو باندی دوکه کېږي او حق به پرېبدی او د باطل خوا ته به روانېږي: رَبَّنَا اطْمَسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ، ابن عباس ویلی دی: داطمس خخه مراد هلاک کول دی یعنی دوی هلاک کړه ابو العالیه او الضھاک او الریبع بن انس ویلی دی چی: دوی و ګرځوه کانۍ چی غورول سوی وي، قتاده وايې چی مور ته رارسیدلی دی چی ددوی پوندی کانۍ سوی وه، او محمدبن کعب ویلی دی چی ددوی دنشی اسباب کانۍ ګرځول سوی وه، او داھم ویل سوی دی چی ددوی مالونه تول کانۍ ګرځول سوی وه، داقول دابن عبد العزیز دی، عمر بن عبد العزیز خپل یو غلام ته وویل چی هغه صندوق را او پر نوکله یې چی خلاص کی نو هرڅه په کی کانۍ سوی وو چی په هغه کی هګکی وی چی کانۍ ورڅخه جوړ سوی وو. راوی ددی ابن ابی حاتم دی. او دا قول دده: وَأَشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ، ابن عباس ویلی دی چی ددوی پر زړونو باندی مهروونه ولګو. او دا دعا

دغضب دالله ﷺ ده دخپل دين دپاره. نوالله ﷺ دده دا دعا قبوله کړه، لکه خه رکم چې يې نوح ﷺ لره قبوله کړي وه چې هغه ويلى وه: رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دِيَارًا (٢٦) إِنَّ تَذْرُهُمْ يُضْلُلُوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا، نو په دغه وخت کې الله ﷺ په جواب ددي دعا کې ورته خطاب وکي کله چې ده دعا وکړه په باره دهلاکت دفرعون کې او هارون آمين پر وویل نودا داسی سوه لکه چې دوو کسانو کړي وي نوالله ﷺ ورته وفرمايل: قَالَ قَدْ أَجَبَيْتُ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَشْبَعَنَ سَيِّلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ، مفسرينو ويلى دی چې بنی اسرائيلو طلب وکي دفرعون خخه چې دوي دخپل اختر کولو دپاره خپل عيدګاه ته ووزي نوفرعون ورلره اجازه ورکړه که خه هم دهغه زړه نه غوبښته. خودوی دوتلو دپاره تياری کړي وه، خو دفرعون او دهغه دلښکر دهلاکیدو ځای هم ددوی داخپله علاقه وه، او دوی ووته ددي وجو خخه چې دفرعون خخه خلاص سی، او امر وکي الله ﷺ دوي ته په هغه خه کې چې اهل کتاب یې ذکر کوي. چې دوي یو خنګ ته سی دقبطيانو خخه او بیا یې دوي ته امر وکي چې دشپې ووزي نودوی ووته او روان سوه په شپه کې دشام خوا ته، نوکله چې فرعون ددوی په تګ باندی خبرسو نو دير سخت درد ورلې او په دوي پسی راووتی او خپل لښکريي راتمول کې چې په دوي پسی ورسی. الله ﷺ فرمایلي دی: وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي إِنَّكُمْ مُتَّبِعُونَ (٥٢) فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاسِرِينَ (٥٣) إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشَرُذْمَةٌ قَلِيلُونَ (٥٤) وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِطُونَ (٥٥) وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَادِرُونَ (٥٦) فَأَخْرَجَنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعَيْوَنٍ (٥٧) وَكُنُزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (٥٨) كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (٥٩) فَأَتَبَعْنُهُمْ مُشْرِقِينَ (٦٠) فَلَمَّا تَرَاءَى الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَا لَمُدْرُكُونَ (٦١) قَالَ كَلَا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيِّدِنَا (٦٢) فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ اضْرِبْ بِعَصَابَ الْبَحْرِ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالظُّودِ الْعَظِيمِ (٦٣) وَأَرْأَفْنَا ثَمَّ الْآخَرِينَ (٦٤) وَأَنْجَيْنَا مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ (٦٥) ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ (٦٦) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثُرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (٦٧) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعرا، ٢٨٥٢) علماء دتفسيرونونو ويلى دی چې کله فرعون ووته په دی بنی اسرائيلو پسی نودده سره داسی ډير لښکر وو لکه دشگو دغونډۍ په شان تردې چې ویل سوی دی چې ددوی په خیال باندی (١٠٠٠٠) کسان وو او اکثره په تورو آسونو وه او ویل سوی دی چې بنی اسرائيل (٢٠٠٠) کسان وو بغیر دهغه ډلی دفرعون دقوم خخه چې دموسى ﷺ سره وتلى وه. او ویل سوی دی چې ددوی په وتلو او بیا دی عقوب ﷺ کلى ته په نتو تلو کې (٤٢٦) کاله تیر سوی وه په حساب شمسی سره. خومقصود دا خبره ده چې فرعون او دهغه لښکر پیدا کړه بنی اسرائيل دسها را په وخت کې چې دلم را ختلوا وخت وو، نوکله چې دوي دوا رو ډلو یوبل ولیده سره او نژدی سوه سره نودا بنی اسرائيل و بېريده او

دتبنتی لاره نه وه ولی چې مخ ته سمندر وو اودوارو غاروته غرونه وه، نوپه دغه وخت کی دموسى اللہ تعالیٰ ملګرو وویل (اَنَا لَمُدْرُكُونَ) او دایې ددی وجی خخه وویل چې نور بله لاره دتبنتی نه وه. نودوی شکایت وکی موسى اللہ تعالیٰ ته، نوموسى اللہ تعالیٰ ورته وفرمايل: كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيِّهَدِينِ نودي په مینځ کې وو اورا مخکۍ سو نوکله بې چې سمندرته وکتل نوتیزی خپې بې وھلې او دده سره دده ورور هارون اللہ تعالیٰ اویوشع بن نون[ؐ] چې دده ذکر به وروسته راھی چې دابياور وسته دموسى اللہ تعالیٰ خخه پیغمبر مقررسوی دی، او دارکم ټول بنی اسرائیل هم ولاړو ه او هغه مومن بنده هم ووچې دسمندرخواته به نژدی کیدی چې واوری خونه کیدله تردی چې فرعون دوی ته نورهم رانژدی سو او دتولو روحونه مری ته رارسیدلی وه نوپه دغه وخت کی اللہ جل جلاله امروکی موسى اللہ تعالیٰ ته چې په دی خپل لکړی باندی داسمندر ووهه: أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ، نوکله چې بې دی ووهی نورته بې وویل چې وچوه په حکم دالله جل جلاله باندی ای ابو خالدې یعنی دا اسم کنيه بې هغه سمندرته واحستی، والله اعلم.

الله جل جلاله فرمایلی دی: فَأَوْحَيْنَا إِلَيْ مُوسَى أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَأَنْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فُرْقٍ كَالظَّوْدِ الْعَظِيمِ، او ویل سوی دی چې دا دولس ځایه جلاجلasoی وو دھری یوی ډلی دپاره جلاجلا لاری وی چې په هغه باندی تیریدله، تردی چې داهم ویل سوی دی چې ددی په مینځونوکی کړکی هم لکیدلی وی چې یوبل به په کې خپل ملګری لیدل، خودا خبره صحیح نه ده ولی چې او به په خپله صفادی چې هرڅه په کې بنسکاري او همدا رکم او به دغرونو هم ولاړی وی په شان دغرونوپه حکم دالله جل جلاله باندی، او اللہ جل جلاله الدبور چې مشرقي هواده دی ته امروکی چې ددی سمندپرهغو لارو باندی ولګیږی چې هغه ددی بنی اسرائیل دپاره ایستل سوی وه چې دا اوچ سی نو هغه لاری داسی وچې سوی چې آس به په کې نه بنویدی. اللہ جل جلاله فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَيْ مُوسَى أَنِ أَسْرِ بَعِيَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَسِّاً لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشِي (٧٧) فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَغَشَّيْهِمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَّهِمْ (٧٨) وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَى، مقصود دا خبره ده چې کله اللہ جل جلاله دوی ته لاری په سمندرکی خلاصی کړی نو امروسو موسى اللہ تعالیٰ ته چې بنی اسرائیل دھان سره وباسه نودوی ووتل په دی سمندرکی په تیزی سره او په خوشحالی سره نوکله چې ددوی هغه آخرنی سپې ووتی نو فرعون دخپل لبکر سره را اور رسیدی نوموسى اللہ تعالیٰ داغونبنتی چې داسمندر بیتره ووهی چې بندسی خوالله جل جلاله ورته امروکی چې هم پردي حال بې پرېږد، لکه خه رکم چې اللہ جل جلاله فرمایلی دی: وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمٌ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ (١٧) أَنْ أَدْوَا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (١٨) وَأَنْ لَا تَعْلُوَا عَلَى اللَّهِ إِنِّي أَتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ (١٩) وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبُّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ (٢٠) وَإِنْ لَمْ ثُؤْمِنُوا لِي

فَاعْتَرُلُونَ (٢١) فَدَعَا رَبَّهُ أَنَّ هُؤُلَاءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ (٢٢) فَأَسْرَ بَعَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُتَّبِعُونَ (٢٣) وَأَثْرَكَ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرِقُونَ (٢٤) كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعَيْوَنٍ (٢٥) وَزُرُوعٍ وَمَقَامَ كَرِيمٍ (٢٦) وَنَعْمَةً كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ (٢٧) كَذَلِكَ وَأَوْرُثُنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ (٢٨) فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ (٢٩) وَلَقَدْ تَجَيَّنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ (٣٠) مِنْ فَرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَالِيًّا مِنَ الْمُسْرِفِينَ (٣١) وَلَقَدْ اخْتَرَنَاهُمْ عَلَى عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ (٣٢) وَأَتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُبِينٌ، (سورة الدخان ١٧-٣٣) نوداقول دالله ﷺ: وَأَثْرُكَ الْبَحْرَ رَهْوًا، يعني په دی خپل حال باندی یې پرېړد، اوډدي خپل صفت خخه یې مه بدلوه، داقول دمجاھد او د عکرمه او د ربيع او دالضحاک او د قتاده او د کعب الاحبار او د سمک بن حزب او عبد الرحمن بن زید بن اسلم دی، نوکله چې ده پردی حال پرېښووی او فرعون ورته را اور سیدی نوحیران سو دی منظرته، او دا ورته پته ولګیده چې دا هغه ذات چې لور پر عرش باندی دی هغه کړي دی او د خپل ځان سره پښیمانه سو، خولیکن خپل لښکرته یې خپله بهادری بنسکاره کوله او ورته یې داویله چې وګوری زماد پاره دا سمندر خم رکم خلاص سو، او د ځان سره یې دا سوچ کوي چې دی سمندر ته دننه سی په دی بني اسرائيلو په سی او که نه نوکله به ورمخکی سو نوبیابه بيرته رالی همداسی ورتلى او بيرته راتلى. نودی وايې چې جبرائيل ﷺ دوی ته رابنکاره سو په شان دشاد سوار چې پروچې اسپې باندی ناست وو او د فرعون پريو څوا په تيزی سره تيرسو او دسيند خخه هغه خوا ته ووتی نوکله چې فرعون داوليده نودی هم وردننه سو او دده لښکر هم وردننه سو تردی چې ټول ننوتله، چې خنگه اولنى سپې ددوی خخه ده ګه خوا څخه وتلو والاو، نو په دغه وخت کي الله ﷺ امروکي موسى ﷺ ته چې دا سمندر وواهه په لکړه سره، نوکله چې ده وواهه نوالله ﷺ دا سمند پراوستی او ټول یې په کي راګير کړه او ټول یې په کي هلاک کړه نوددوی خخه یوسپې هم بچ پاته نه سو. الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَنْجَنَا مُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ (٦٥) ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ (٦٦) إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثُرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (٦٧) وَإِنْ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ يعني ددوی په بچ کولوکی او د هغه ګوی په هلاکولوکی دالله ﷺ ډيره غتهه نښانه ده او د ادلیل دی پرېښتوالي دموسى ﷺ باندی. او د اركم الله ﷺ فرمایلی دی: وَجَاؤْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَبَعَهُمْ فَرْعَوْنُ وَجَنُودُهُ بَعْيَا وَعَدُوًا حَتَّىٰ إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ أَمَنْتُ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ (٩٠) آلانَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ (٩١) فَالْيَوْمُ نُنَجِّيكَ بِبَدْنِكَ لَتَكُونَ لَمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ، دلته خبر ورکوی الله ﷺ د کيفيت د غرقيدلو د فرعون خخه چې دی خه رکم غرق سو، کله چې دی الله ﷺ د خپل لښکر سره په سمندر کړي راګير کې، نوددي سمندر خپو کله دی لورپوی او کله یې

غوتنه کوي، او بنی اسرائيلو ورته کتل چي په دوي باندي داکم عذاب مسلط سوي دي، دا ددي وجي چي دبني اسرائيلو زړونه يخ سی دده په دي حال سره. نوکله چي فرعون هلاکت ته نژدي سو اودمرګ منظورته پيش سو نوده په دغه وخت کي يې توبه وکنبله اوایمان يې راوري خوپه دغه وخت کي ده ته دده دغه ايمان راوري لو خه فائده نه ورکوله، لکه خه رکم چي الله ﷺ فرمایلی دي: **إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلْمَةُ رِبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ** (٩٦) وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ، (سورة یونس ٩٧) او الله ﷺ فرمایلی دي: **فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا أَمَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَكَفَرُنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ** (٨٤) **فَلَمْ يَكُنْ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَّتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسَرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ** (سورة غافر ٨٥). او همدغه رکم موسی ﷺ دالله ﷺ خخه دعا غونبتي وه چي دوي ته دي دايمان توفيق ورنه کول سی تردي چي دردناك عذاب وگوري. نوالله ﷺ ورته په جواب کي ويلى وه چي: **قَدْ أَجِيَّتْ دَعْوَتُكُمَا**، ستاسي دعا قبوله سوه. او ددي حدیث خخه چي روایت يې کړي دي امام احمد دسلیمان بن حرب خخه دي دحماد بن سلمه خخه دي دعلی بن زید خخه دي دیوسف بن مهران خخه دي دابن عباس خخه دي وايې چي فرمایلی دي رسول الله ﷺ: کله چي فرعون وویل: **أَمْتَأْنَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** **أَمْتَأْنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ**، نوجبريل ماته وویل چي: که تازه ليدلی واي نوما را اخيستي وه دسمندر خخه توره ختیه او د فرعون په خوله کي می واچوله، ددي بيری خخه چي هسى نه چي دالله ﷺ رحمت ورته راسی او د عذاب خخه خلاص سی (۱) او ابن ابی حاتم ويلى دي په نقل کولو سره دابو سعید الاشعی خخه دي نقل کوي دابو خالد الاحمر خخه دي د عمر بن عبد الله بن يعلی الشفی خخه او دی د سعید بن جبیر خخه او دی دابن عباس خخه دي وايې چي: کله فرعون غرقیدی نواشاره يې وکړه په ګوتی سره او واواز يې لورکی: **أَمْتَأْنَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** **أَمْتَأْنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ**، نو وي وویل: چي جبريل وبيريدی چي دالله ﷺ رحمت ورته مخکی والي ونه کړي، نوراوي ئغلول په خپل وزر سره توره ختیه او دی فرعون ته يې په خوله کي ورکړه. همدارکم راوی ددی ابن جریر هم دي د حدیث دابی خالد خخه هم په دي الفاظو سره. او دارکم ددی روایت ذکر کړي دي ابن جریر د طریقی د کثیر بن زاذان خخه چي دامعروف نه دي، او دابی حازم خخه چي دي نقل کوي دابی هریره رض خخه دي وايې چي فرمایلی دي رسول الله ﷺ: ماته جبريل ويلى دي چي، ای محمده صلی الله علیہ و آله و سلّم که تازه ليدلی واي چي مابه توره ختیه او فرعون ته به می په خوله کي ورکوله، ددی بيری خخه چي

(۱). تخریج ددی احمد کړي دي (١١٣٠٩) او الترمذی په کتاب التفسیرکی، باب ومن سورة یونس (٣١٠٧٥) او الطبراني په الكبير کې (١٢٩٣٢١١٢).

دالله ﷺ رحمت باندی ونه سی. او په بعضو روایاتو کی داسی ذکرسوی دی چې جبریل ویله چې زمادرد چاته دومره نه دی سوی چې خومره فرعون ته سوی دی په دی قول دده سره چې: (انا ربکم الاعلى) او مابه دده په خوله کی خته اچوله په هغه وخت کی چې ده ایمان را پری. او دا قول دالله ﷺ: آلانَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ، دا استفهام انکاری دی، او دانص دی پردی باندی چې الله ﷺ ته دده ایمان قبول نه وو ولی که دی دنیاته راسی نودی به بیا هغه خپل کارونه او تکبر او غرور کوي، لکه خه رکم چې الله ﷺ خبر ورکوی دکافرانو خخه چې اور ووینی نو واپی به: يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نَكَذِبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، چې کاشکی موب ولاړ سو او عبادت دالله ﷺ وکو او مومنان سو. الله ﷺ فرمایي: بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُوا لَعَادُوا لَمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ او دا قول دالله ﷺ: فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدْنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقْتَ أَيَّةً، ابن عباس ویلی دی چې بعضو بنی اسرائیلو داشک وکی چې فرعون نه دی هلاک سوی، نوامر وکی الله ﷺ سمندرته چې دی لوړ که داوبو پرس، او چاویلی دی چې داوبو سر ته یې رابنکاره کی، خو صحیح دا ده چې دی یې لوړ راوغوزوی او پر ده باندی هغه خپلی دبادشاھی کپږي وی چې ټولو ته دا پته ولکیږي چې دا هلاک سوی دی، او ټولو ته دالله ﷺ دقدرت اندازه معلومه سی. نوددي وجي خخه الله ﷺ و فرمایل: فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدْنِكَ، یعنی ستا بدنه ده چې لباس سره چې ته په پیژندل کېږي موب به یې ساتو (لتکون) چې ته سی (لمنْ خَلَقَ) یعنی چې ته سی دبندی اسرائیلو دپاره نبسانه یعنی ستاده هلاکت به دادلیل سی خلگو ته په باره کی دقدرت دالله ﷺ او خاص کر بنی اسرائیلو ته، یا دا احتمال هم سته چې ستا بدنه موب محفوظ کی ددې دپاره چې وروسته بنی اسرائیلو ته ستا دهلاکت خبر و رسیږي او تا په خپلو سترګو باندی ووینی او یقین وکړي په قدرت دالله ﷺ باندی او دده هلاکت سره دلبنکر په لسم دمحرم باندی وو چې عاشوراء ورته ويل کېږي، لکه خه رکم چې امام بخاری په خپل صحیح کی نقل کړي دی دمحمد بن بشار خخه دی دغندر خخه دی دشنبه خخه دی دابې بشر خخه دی دسعید بن جبیر خخه او دابن عباس خخه دی واپي چې: رالی نبی ﷺ مدینی ته او یهودیانو دعا شوری روژه و نیوله، نو پونښنه یې وکړه چې داولی تاسی روژه نیسی په دی ورځ باندی؟ نودوی وویل چې په دی ورځ باندی الله ﷺ موسی ﷺ ته پر فرعون باندی غلبه و رکړیده، نور رسول الله ﷺ خپلو صحابه وو ته وویل چې تاسی ډير حقدار یاست دموسى ﷺ په باره کی ددوی خخه نوتاسی هم روژه و نیسی.)^۱

(۱). دا صحیح دی تخریج ددې بخاری کړي دی په کتاب التفسیرکی، سوره یوسف، باب (وجاوزنا بینی اسرائیل البخ) (۴۲۸۰ ۱۸).

بیان په باره کې د بنی اسرائیلو وروسته دهلاکت دفرعون خخه

فَاتَّقُمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ (١٣٦) وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعِفُونَ مَشَارقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلْمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ (١٣٧) وَجَاءَرَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ إِلَهٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (١٣٨) إِنَّ هُؤُلَاءِ مُتَّبِرٌ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٣٩) قَالَ أَغْيِرَ اللَّهُ أَبْغِيْكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَّكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ (١٤٠) وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقْتَلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيِونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (سورة القصص ١٥) او په بل خای کې يې داسی فرمایلی يې دی: وَتُرِيدُ أَنْ تُمْنَنَ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلُهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلُهُمُ الْوَارِثِينَ، او په بل خای کې يې داسی فرمایلی دی: وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعِفُونَ مَشَارقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلْمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ، یعنی داتپول يې هلاک کړه او هغه عزت يې د دودی خخه ختم کې، او تپول لنېکر او سالاران او نور داسی نژدی خلګ دفرعون داتپول يې هلاک کړه، او په مصرکې پاته نه سوه مګر عام خلګ چې زمینداران وہ او غریبان او بې وسه وہ، او ذکر کړی دی ابن عبدالحکم په تاریخ مصر کې چې ددغه زمانی خخه په مصر کې دېښو تسلط رالی ولی چې هغه مشران دقوم هلاک سوه او دهغوي بنسخي پاته سوی دغو بنسخو دعام خلګو سره ودونه وکړه نو په سرو باندی يې تسلط وکې، نو ترنن ورځی پوري په مصر کې دېښو تسلط دی په سرو باندی. او په نزد داخل کتابو باندی داسی ذکرسوی دی: کله چې بنی اسرائیلو ته الله ﷺ اموکې په وتلو سره ددمصر خخه نودغه میاشت الله ﷺ ددوی دپاره اولنى میاشت ددغه کال و ګرځوله، او دوی ته اموکې الله ﷺ چې هريودي یو پسه حلال کړي او د چاچې وس نه وی نو هغه دی دخپل همسایه سره شريك سی، او هريودي دخپل پسه وينه دکور پر دروازې باندی و مرې، ددی وجې چې داددوی دکورونو نښاني سی، او دا پسه به نه پخوي بلکه دابه کبابوی، دده سر او خيته او قول شيابه به ورلره کبابوی، او ددی خخه به هېڅ خه نه پرېږدې، شروع ددی داولنى میاشت دخوارلسمی ورځی خخه سوی وه او په موسم د پسربلی کې، نوکله يې چې دا خورل نوخپلی ملاګانی يې وترلې او خپلی موزۍ يې په پښوکړي او خپلی لکړي يې په لاس کې واختستې، او ددی پسه خخه هريوده په ولاړي خوراک وکې په تیزې سره، او خه چې ددی خخه زياته پاته سوه ما خستن ته نو هغه يې وسوزل، داددوی دپاره اخترمقررسو ددغه وخت خخه ترهغه وخته پوري چې تورات وو کله

چې تورات منسوخ سو نوداهم منسوخ سو. اهل کتاب وايې چې: په دغه شپه باندی الله ﷺ دقبطيانو تول حوانان اوښه بنه مالونه هلاک کړه او مړه یې کړه، ددى دپاره چې دوى په دى مړو باندی مشغول سی، اوښی اسرائیل دمصر خخه په نیمايې دورخ کی ووتل په داسی حال کې چې قبطيانو په خپلو مړو باندی بیره کوله، چې په دوى کې یوکورهم داسی نه وو چې په هغه کې مړی نه وو سوی، نوکله چې موسی ﷺ ته وحی وسوی نودی دخپل قوم سره په تیزی ووتی اوروان سو دشام خوا ته، او دحان سره یې خوراک واحستی او خپل سامانونه یې دحان سره په خادرونو کې واحستل، او دوى ډير سامانونه دقطبليانو خخه په کرايه او په اجرت سره را (۲۰۰۰) کسان وو ماسوا دبچو ددوی خخه، او دوى په مصر کې (۴۳۰) کاله تيرکړی وه، دا ددوی دكتاب عبارت دی. او دا کال ددوی په نزد باندی کال دفسخ يعني دختم والی کال دی، او ددوی اختر هم دفسخ په نوم باندی وو، او ددوی دپاره بل اختر نوی والی دکال دی، او ددوی اختر اختره په کال کې وه، چې دا ددوی په کتاب کې ذکردي، اوکله چې دوى دمصر خخه ووته نودی يوسف ﷺ تابوت یې هم دحان سره یو وړی، او دوى په لاره دبهر یوسف باندی ووتل او دوى دورخی مزلونه کول چې ددوی مخ ته به وریئ وه چې په هغه کې به درناستنی ولاړی وي، او دشپی به یې چې مزل کوي نو په تياره کې به ورته داور ستني لګیدلی وي، نودوی په هغه لاره دسمندرخواته ورسيدل او هلتہ پاته سوه نو په دغه وخت کې ددوی پرخوا فرعون رالی دخپل لبکر سره، او دوى دسمندر په غاره کې پراته وه، نودبندی اسرائیل خخه ډير کسان و بیریده، تردی چې یوه په کې داوويل چې په مصر کې دسختی سره مرګ بنه وو ددى خخه چې په دی شله کې مړه سو، نوموسی ﷺ دغه سپی ته وویل چې تاسی مه بیریدی ولی چې فرعون به ددى څای خخه روغ مصرته ولاړنه سی. دوى وايې چې امروکی الله ﷺ په دغه وخت کې موسی ﷺ ته چې په لکړه سره دغه سمندر ووهی، او تقسيم یې کې چې بنی اسرائیل په کې تيرسى. نواوبه ددواړو خواوو خخه ددوی ودریدی لکه دغرونو په شکل او ددى مینځ وچ سو، ولی چې الله ﷺ دجنوب دخوا خخه ګرمه هوا پرولکوله نوچ سو، نوبنی اسرائیل تر ووتله او فرعون دخپل لبکر سره ورپسی سو نوکله چې بنی اسرائیل تول ووتله او دفرعون لبکر مینځ ته سو نوموسی ﷺ ته الله ﷺ امروکی چې داسمند بيرته په لکړه ووهه نوبیا په سمندر وواهی نو فرعون دخپل لبکر سره په کې غرق سو. په نزد د اهل کتابو باندی داهرخه دشپی سوی دی او بیا داسمندر دوى ته په صبا یې وخت کې خلاص سوی دی، خودا غلطه ده. دوى وايې چې کله الله ﷺ فرعون او د هغه لبکر تباہ کې

اوغرق يې کي نوپه دغه وخت کي موسى ﷺ او بنی اسرائيلو تسبیحات شروع کړه او دا يې وویل چې: موږ تسبیح وايو ده ګه پاک ذات، چې د فرعون په سرې ګه خپل قهر نازل کي. او خپل اسونه يې په داسی سمندر باندی تیرکړه چې هغه منع کوونکۍ وو، او دا پير او بدہ تسبیحات دی. او دوی وايې: چې دهارون خور یو دف (طنبل) رواخستی او هغه يې وواهی او نوری بسحی ورپسی سوی او تولی بسحی یو ځای سوی، او په خود او از سره يې داویله: پاکی ده ده ګه ذات دپاره چې قهاردي، هغه ذات چې ظالمان يې تول په سمندرکی غرق کړه. او همدارکم په کتاب داخل کتابو کي ماویلی دی. او دلته دوی ویلی دی چې ددی هارون دخور نوم مریم النبیه ده، او همداسی نقل کړي دی محمد بن کعب القریظی دی وايې چې دامریم بنت عمران وه داخور دموسى او هارون ﷺ وه، او ددی دموسى ﷺ سره دی پلار نوم او دورور نوم سره یوشان دی نو ددی وجی څخه يې ویلی دی چې دا يې خورده، ولی چې دوی وه لکه خه رکم چې رسول الله ﷺ ویلی دی مغیره بن شعبه ته په هغه وخت کي کله چې دده څخه اهل نجران والا او پونښنه وکړه په باره داحت هارون کي یعنی دهارون دخور په باره کي چې ددی خه نوم دی، نو ده پونښنه وکړه دنبی ﷺ څخه نونبی ﷺ ورته په جواب کي وویل، دا يې ورته هکه وویل چې انبیا وو خوندی دانبیا وو په نامه سره یادیدلی سی. راوی ددی مسلم دی. او دا قول ددوی چې (النبوی) نو دا يې ورته ددی وجی څخه ویل دی لکه خه رکم چې دباقا بسحه وی نو هغه ته ملکه ویل کېږي او دا میر بسحی ته اميره ویل کېږي، نو دا استعاری دی نو دنبی خورتہ نبیه ویل کېږي، دانه چې دا په حقیقت کي نبی وو بلکې دا استعاره ده، او وهل دتبلي په دغه ورخ باندی نو دا دلیل دی ددوی پرغت اختر باندی په دغه ورخ، او دا دزنانو دپاره جائزدی، دلیل په دی باندی حدیث ده ګو دوو مینځو دی چې دعائشہ ﷺ سره وی او طبلی يې و هلی په ورخ دمنی کي، او رسول الله ﷺ منع کولي نومخ مبارک يې واروی ددیوال خوا ته نوپه دغه وخت کي ابوبکر ؓ رالي نو دا يې وترنټلي چې دنبی ﷺ په کورکي دشیطان میخونه تک و هي نونبی ﷺ و فرمایل چې پریبده ای ابوبکره ده رقوم دپاره خپل اختروی او دا زموږ اختردی^(۱) او دوی ذکر کړي دی چې دوی کله ولاړه دسمندر و خواته نو دشام خواته رو ان سوه نوپه لاره کي يې دری ورځی مزل وکي او او به يې نه کړي پیدا نوډیرو په کې خبری وکړي چې خه يې ویل نو دوی پیدا کړي او به خو تروی وی چې چنبل يې نه کیده، نو امروکی الله جل جلاله موسى ﷺ ته چې یولرګي رواخلي او ددی او بوبه مینځ کي کښېر دی نو یولرګي يې ددی په مینځ کي کښېنسو نو هغه او به خودې

(۱). تخریج ددی بخاری کړي دی په کتاب العیدین کي، باب سنت العیدین لاهل الاسلام (۹۵۲ ۱۲)، او مسلم په کتاب صلات العیدین، باب الرخصت فی اللعب یوم العید (۱۸۲۱۲).

سوی، اوالله ﷺ دوی ته په دغه ئای کی دیر فرائض او سنن و بنوول، او دیر وصیتونه يې ورته و کړل. او دارکم الله ﷺ په خپل کتاب کی فرمایلی دی: وَجَاؤْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعُلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلَهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (١٣٨) إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِرُ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سورة الاعراف ١١٣٨) دی جاهلانو موسی ﷺ ته وویل سره ددی چې دوی ته الله ﷺ په ریشنوالی درسالت دده باندی داسی دلائل پیش کړه چې هغه حیرانونکی وو بیاهم دوی وویل چې زموږ دپاره یوشی مقرر کړه چې موږ ورلره عبادت وکو، او دایې په هغه وخت کې وویل کله چې دوی په یوقوم باندی تیریده چې هغوي دبتانو عبادت کوي چې دغوايې په شکلونو باندی جو روډ نودوی چې کله ددوی دغه عبادت ولیدی نودوی داسوچ وکې چې کیدی سی چې دا دوی ته خه نفع او ضرر رسوی نودوی بیاخپل نبی موسی ﷺ ته داوویل چې ته هم زموږ دپاره خه شی جوړ کړه چې موږ بې عبادت وکو، نوموسی ﷺ دوی ته وویل چې تاسی جاهلان یاست او ستاسي سره عقل نسته او تاسی په هدایت باندی نه یاست: إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِرُ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، او بیاې ذکر کې دوی ته دالله ﷺ نعمتوونه په تفصیل سره او دایې ورته وویل چې دوی الله ﷺ خوبن کړی دی په خپل زمانی کې په اعتبار دعلم او پوهی سره، او هغه رسول چې ددوی په مینځ کې دی ددوی سره يې خومره بنه و کړه چې دوی يې دفرعون ظالم خخه خلاص کړه او نجات يې ورکې، او بیاې دوی ته دفرعون دهلاکت او دوی دهغه میراثیان کړل ددی ذکرې دوی ته وکې، او دایې ورته بیان کړه چې دعبادت لائق ماسوا دالله ﷺ خخه بل خوک نسته او نه دچا دپاره عبادت ماسوا دهغه خخه پکاردي، ولی چې هغه يک تنها دهغه شريک نسته او هغه خالق دمزکو او آسمانونو دی، او تولو بنی اسرائیل داسوال نه وو کړی بلکې دلته ضمیر راجع دی جنس ته او جنس لبو او دیر دواړو ته شاملېږي، لکه په دی قول دالله ﷺ کې: وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَسْرَنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا (٤٧) وَعَرِضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفَّا لَقَدْ جَشْمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةً بَلْ زَعَمْتُمْ أَنْ لَنْ تَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا (سورة الكهف ٤٧) او امام احمد ویلى دی په نقل کولو سره دعبدالرازاق خخه دی نقل کوي دمعمر خخه دی نقل کوي دالزهړی خخه دی نقل کوي دابن ابی سنان الدیلی خخه دی دابن واقد الليثی خخه، دی واې چې موږ ووتلو رسول الله ﷺ سره دحنین خوا ته نوموږ تیرسو پریوی درختی باندی چې زورندونکی درخته وه نوموږ وویل رسول الله ﷺ ته چې موږ ته اجازه را کړه چې موږ ددی درختی خخه زړوندکی درخته جوړه کړو چې خپل سامان په کې زورندوو لکه خه رکم چې به کفارو ددی خخه جوړول او بیا به ورته شاوخوا پریو تل، نونبی ﷺ و فرمایل: اللہ اکبر، دا هم هغه رکم قول دی لکه خه رکم چې بنی اسرائیل خپل نبی

ته ويلى وو : اجعلُ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ أَلَهٌ، تاسى يادوي هغه کارونه چي هغه ستاسي خخه مخکي تيرسوی خلگو کړي دی (۱) اوروايت ددي ذكرکړي دی النسايې دمحمد بن رافع خخه دی نقل کوي دعبدالرازاق خخه هم په دی الفاظو سره، اوهمدارکم ترمذی دسعید بن عبد الرحمن المخزومي خخه دی دسفیان بن عینه خخه دی دالزهري خخه، اوبياپي ويلى دی داحسن صحيح دی، اودارکم روایت ذكرکړي دی ابن جریر دحدیث دمحمد بن اسحاق خخه او دمعمر خخه او دعکیل خخه او دالزهري خخه دی دستان بن ابی سنان خخه او دی دابی واقد الليشی خخه، چي دوي ووتل درسول الله ﷺ سره دمکي خخه حنين خوا ته، نو دی وايې چي وه دکافرانو دپاره یوه درخته چي دهغه خخه به ګير چاپيره کښېښته، او خپلي اسلحي به یې په هغه کي اېبدلى، چي هغه درختي ته به (ذات انواط) ويل کيده نو دوي وايې چي موږ تيريدو په یوي درختي باندي چي هغه ډيره شنه وو نومور رسول الله ﷺ ته وویل چي دازموږ دپاره ذات انواط یعنی دا ېبدلو والا ونه ګرحوو لکه خه رکم چي دکافرانو دپاره وه. نونبی ﷺ و فرمایل: تاسى داسى خبره وکړه لکه خه رکم چي بنی اسرائيلو موسى ﷺ ته کړي وو : اجعلُ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ أَلَهٌ فَالَّذِينَ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۱۳۸) إنَّ هُؤُلَاءِ مُتَبَرِّرُ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ خَوْمَقْصُود داچې کله موسى ﷺ جلاسو دمضر خخه او دبیت المقدس خوا ته روان سو نو په هغه ئاي کي یې ډيريد ظالمان قومونه ولیده. نوامروکی موسى ﷺ په قتل کولو ددوی سره او ددوی په ایستلو سره ددي بیت المقدس خخه، ولی چي دا های الله ﷺ موسى ﷺ ته تiar کړي وو او دابراهيم خليل الله په خوله یې ورسه وعده کړیده چي دا های به هم دده دپاره وي، لکه خه رکم چي الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمَ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيْكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَكُمْ مَا لَمْ يُؤْتَ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (۲۰) يَا قَوْمَ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْجِعُوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ فَتَنَقْلِبُوا خَاسِرِينَ (۲۱) قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَارِينَ وَإِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَخْلُونَ (۲۲) قَالَ رَجُلًا مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنَّعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۲۳) قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَأَذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتَلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ (۲۴) قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَأَفْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (سورة المائدہ ۲۵/۲۰) دلته ذکرکوی موسى ﷺ دالله ﷺ نعمتونه خپل قوم ته چي الله ﷺ پر دوي باندي دنيوي او اخزوی دواړه احسانات او انعامات

(۱). تخریج ددی احمدکړي دی (۲۱۸/۱۵)، او الترمذی په کتاب الفتنه کې، باب ماجاء: لترکین سنن من کان قبلکم ۱۴، او ابو عیسی ويلى دی داحديث حسن صحيح دی.

کړی دی. او دوی ته یې امروکی چې جهاد وکی په لاره دالله ﷺ کی او دالله ﷺ دېمنان قتل کی نو وی ویل: یا قَوْمٌ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُوا عَلَى أَذْبَارِكُمْ یعنی په شاه کېږي به نه او د دېمنانو خخه به کرارېږي نه: فَتَنَقْلِبُوا خَاسِرِينَ یعنی د دېږي خخه به وروسته تاوان وکی او د کمال خخه به وروسته نقصانی سی که چېږي موجهاد پريښووی: قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَارِينَ یعنی ظالمان او ضدیان قوم پکښی دی: وَإِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ دوی و بيريده د دې غلو ظالمانو خخه او دوی په خپلو ستړګو باندی د فرعون هلاکت ولیدی او هغه د دوی خخه ډیر ظالم وو، او دی دليل ګزوی د دوی په ملامتیا باندی او د لته بعضی مفسرینو ډیره غلو کړیده چې دوی دشکلونو خخه ډيرغتی وو نو ددی وجی خخه دوی ورڅخه و بيريده، خودا خبره غلطه ده، او بعضو پکی دا خبره هم کړیده چې دوی دو مره غتې وو و چې د دوی خخه یوسپی رالی او د دی بنی اسرائیللو خخه یې دولس کسه په یواځی بوتله او خپل بادشاه ته یې پیش کړه نوهغه ورڅخه دا پونښنه و کړه چې تاسی خوک یاست نو دوی ورته وویل چې موب بنی اسرائیل یو نو دی بادشاه ورلره انګور ورکوه چې یو یو انګور دیوہ یوہ سړی د پاره کافی کیدی، نو دا خبره غلطه ده او تشن خرافات دی. او بعضو دا ذکر کړی دی چې عوج بن عنق د دوی ظالمانو دخوا خخه را ووتی چې دابنی اسرائیل مړه کړی او د ده او بر دوالی (۳۳۳) ګزه وو، همداسی قول کړی دی بغوي هم، او دا صحیح نه دی، ولی چې موب مخکی په قول درسول الله ﷺ کی ذکر کړی وو چې فرمایلی دی: يَقِينًا اللَّهُ جَعَلَهُ پِيَدَاكْرِي دِي آدَمَ الْعَلِيُّ اَوْدَهْغَهُ اَوْرَبَدَالِي (۲۰) ګزه وو، نو دهغه خخه په دی خوا دخلګو قدونه او عمرونه کمېږي تردی وخته پوري. نو دوی واې چې داعوج بن عنق دی ټوغر سرته وختی او دهغه ئای خخه یې ډېږي را وختی او د موسى ﷺ په لښکر باندی یې را یله کړه، نومرغی راله او دا هبره یې ونیول او ماته یې کړی تردی چې دا تولی ډېږي یې دعوج غارې ته واقولی دامیل په شکل باندی، نوبیا موسى ﷺ په ده پسی ورتیو پ کړه او دده ترپونه ی پوري وروختی او دی یې مړه کې، داروايت نقل سوی دی دنوف البکالی خخه او ابن جریر نقل کړی دی دابن عباس خخه او دا صحیح قول نه دی ولی چې دا اسرائیلی اقوال دی او دا کثره غلط وی، او دا تول هغه خبری دی کم چې بنی اسرائیل دهان خخه جو پوی کړی دی، ولی چې د دوی سره د دروغو خبرو دو مره زیاتی سوی دی چې دا صحیح او باطل فرق په کې نه کېږي. او که چېږي دا صحیح وی نوبنی اسرائیل خوئان معذوره ګنلي وو د جنګونو خخه او حال دا چې الله ﷺ دوی ته ترپنه ورکړیده په پريښوولو د جهاد باندی. او دوی ته امر په جهاد سره وسو او مخکی والي د جهاد خوا ته دوو کسانو کړي وو او دوی یې د حجامت خخه هم منع کړي وه چې هغه دوه کسان. یوشع بن نون، او کالب بن یوفنا دی، دا قول دابن

عباس او د مجاهد او د السدی او د عکرمه او د الریبع بن انس دی: قالَ رَجُلًا مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ يعنی هغه کسان چې د الله ﷺ خخه بيره کوي او په دوى باندي الله ﷺ انعام کړي دی د اسلام او د ايمان او د طاعت او د شجاعت خخه: ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ يعنی کله چې تاسی پرهجه ذات باندي توکل وکي او د هغه خخه مو مدد و غوبنې نو هغه ذات ستاسي مدد او نصرت کوي پرقوم کافرانو باندي: قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، نو کونهوالی د دوى د جهاد خخه پاته کره، او ويل سوي دی چې کله یوشع او کالب دا خبره واوريده نودغصي دلاسه یې خپلی کپړي و شلوولی او موسى او هارون دواړه الله ﷺ ته په سجده باندي پريوته ددي و جي خخه چې په دوى باندي د الله ﷺ عذاب واقع نه سی: قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَأَفْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ابن عباس وايې چې د دى خخه د موسى ﷺ مراد دا دی چې اى الله زموږ او د دوى په منځ کي فيصله وکي: قَالَ فِإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيمُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسِ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ يعنی دا د دوى دعقوبت بياني دی چې الله ﷺ دوى ته مهلت ورکي ترڅلويښتو ورخو چې دومره ورخى دی دوى وګرخى او د دى خخه وروسته به هلاکيري، نو همداسي وسوه چې خلويښت ورخى تيرى سوي نو د دوى خخه یوهم نه ووپاته مګر خامن د دوى پاته وه او یوشع او کالب هم پاته سوي وه. ليکن دبدر په ورخ باندي اصحابو درسول الله ﷺ داسي نه وه ويلی لکه خه رکم چې قوم موسى ﷺ ته ويلی دی. بلکي دی صحابه وو یوبل ته زيرى ورکوي د دى جهاد په باره کي او نبى ﷺ ته یې تردی پورى وویل چې: که تاسی موږ سمندر ته غور حول غواړي نوموږ به نه وروسته کېږو، ولی چې موږ به په جنګ کي د صبر خخه کاراخلو، کيدی سی چې الله ﷺ تاسی ته زموږ په ذريعه داسي کار ونبي چې ستاسي دستړګو یخوالی په وسی. او امام احمد روایت ذکر کړي دی په نقل کولو سره دوکیع خخه دی دسفیان خخه دی د مخارق بن عبد الله خخه دی د طارق بن شهاب خخه چې دی وايې چې مقاداد دا ويله رسول الله ﷺ ته په ورخ دبدر کې: اى رسوله د الله ﷺ موږ تاته داسي نه وايولکه خه رکم چې موسى ﷺ ته بنی اسرائیل ويلی وه: فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، ليکن موږ به د او ايو چې ته او ستارب دی ولاپسى او جنګ دی وکي او موږ هم ستاسي سره یو ^(۱) او دا اسناد جيiddی په دی اعتبار سره او د دى په بلی

طريقى سره بل روایت دی: چې امام احمد یې نقل کوي داسود بن عامر خخه دی داسرائيل خخه دی دمخارق خخه دی دطارق بن شهاب خخه، دی وايې چې ويلى دی عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) چې زه یوئۍ سوم دمداد سره په یوسفر کې، او دازما دپاره ډيره نسه خبره وو چې زه دده سره ملګري وم دی ورلى رسول الله (صلوات الله عليه وسلم) ته چې نبى (صلوات الله عليه وسلم) مشرکينو ته بیان کوي او ده ورته وویل: زمادی قسم وي په الله (صلوات الله عليه وسلم) باندی اى رسوله دالله چې موب به تاسی ته داسی نه وايو لکه خه رکم چې موسى (صلوات الله عليه وسلم) ته دهغه قوم ويلى دی: فَإِذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ليکن موربې جنگ کوو ستا درسته خوا خخه اوستا دمخ خوا خخه اوستا دشا دخوا خخه. نودی وايې چې م AOLیدی رسول الله (صلوات الله عليه وسلم) چې مخ مبارک یې ډير خوشحالی خخه وبرینبیدی اوپه دی خبره ډير خوشحاله سو ^(۱) راوی ددی بخاری دی په کتاب التفسیرکی، اوپه المغازی کی دمخارق خخه هم په دی الفاظوسره. اودارکم حافظ ابوبکر بن المردویه ويلى دی په نقل کولو سره دعلی بن الحسین بن علی خخه دی دابو حاتم الرازی خخه، دی دمحمد بن عبدالله الانصاری خخه دی دحمید خخه دی دانس خخه دی وايې چې کله رسول الله (صلوات الله عليه وسلم) بدرته روان وو نومشوره یې غونبتله دخلگو خخه نو حضرت عمر (رضي الله عنه) ورلره مشوره ورکړه، اوبيادوی ټولو مشوره ورکړه تردی چې انصارو دا وييل چې زموږ دی قسم وي په هغه ذات باندی چې موربې نه وايو هغه خه چې موسى (صلوات الله عليه وسلم) ته دهغه قوم ويلى وه: فَإِذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، بلکی موربې ستاسره یوپه هر ئای کی چې موتاسی غواړي.

بیان دهغه واقعاتو چې په تیه کې واقع سوی وي

اول خودوی انکار وکی دجهاد خخه او دقتل دظالمانو خخه، چې په سبب ددی بیا الله (صلوات الله عليه وسلم) دوی ته په علاقه دتیه کی سزا ورکړیده، اودا حکم یې پر وکی چې دوی به ددی ئای خخه نه وزی ترڅلويښتو کالوپوری، خومادا قاصه په کتاب داخل کتابو کی نه ده لیدله چې دوی دقتال خخه او دجهاد خخه اعراض کړی وو، مګر دا ذکر دی چې موسى (صلوات الله عليه وسلم) یوشع (صلوات الله عليه وسلم) تیار کی دپاره دقتال دیوی ډلی دکافرانوسره، او موسى او هارون (عليهم السلام) او خورد دوی دیوی غونډی پرسکنښته، نوموسى (صلوات الله عليه وسلم) چې به خومره لکړه پورته کوله نوهغومره به یوشع (صلوات الله عليه وسلم) ته کامیابی او غلبه پرهغې بلی ډلی باندی رسیده، نو په دی کی دیوشن (صلوات الله عليه وسلم) ډله کامیابه سوه پردي کافرانو باندی، او دوی دا هم ذکر کړي دی چې (یشون) چې دموسی (صلوات الله عليه وسلم) خسر وو هغه ته دا خبره ورسیده چې دی غالب سوی دی پر فرعون باندی نودی هم رالی اوپه موسى (صلوات الله عليه وسلم) باندی

(۱). تخريج ددی امام احمد کړي دی (۳۹۰۱۱) او بخاري په کتاب التفسيرکي، سوره المائدہ، باب(فاذهب انت وربك فقاتلا) (۴۲۰۹۱۸)، اوپه کتاب المغازی کي، باب قول الله تعالى (اذ يستغثون ربكم) (۳۹۵۲۱۷).

يې ايمان راوري، اودده سره خپله لور (صفورا) هم وه چې دموسى الله بنئه ده، او دواړه ئامن ورسره هم وه چې جرشون او عازر وو، نودده مخ ته موسى الله راوتۍ او دده يې ډير اکرام وکۍ، او ده ته دبندی اسرائیلولو علماء ټول راتبول سوه او دده ډير تعظیم يې وکۍ. او دایې هم ذکر کړیدی چې ده دبندی اسرائیلولو جګړي ولیدی نوموسى الله ته يې مشوره ورکړه چې پردوي باندی نیکان خلګ مشران مقررکې ددي دپاره چې دوى خیانت ونه کې او دایې ورته وویل چې دهروز رکسانو پرسريو سړی فيصله کن مقررکړه او ده رسلو رکسانو پرسر جلا فيصله کن سړی مقرر کړه او دهرو پنځو سو رکسانو پرسر باندی یوم مقرر کړه تردي چې ده رسلو رکسانو په سرباندی هم یوه فيصله کونکې مقرر کړه، نوکه دوى ته په فيصله کې خه مشکل پیښیدی نوتاته به راخې نوموسى الله ددوی خبره ومنله او دغه کاريې وکۍ، او وویل سوی دې چې دوى سیناء مقام ته چې دالبریه خواته دې په دريم میاشت باندی داخل سوی وه وروسته دو تلو د مصر خخه ولې چې دوى په اول کال باندی دې سرلی په موسم کې وتلى وه، او تیه مقام ته په موسم دګرمی کې داخل سوی وه، والله اعلم. او دوي وايې چې دابنی اسرائیل د طور سیناء خواته نازل سوه، او موسى الله د دغه غره ته ورلى او درب العزت سره يې خبری وکړي، او الله الله ده ته دا امر وکۍ چې بنی اسرائیلولو ته امر وکۍ چې دالله الله نعمتونه دی دھان سره يادکړي، چې الله الله دوى لره نجات ورکړي دی دفرعون خخه او ده ګه دظلم خخه، او دوي يې په کمی طریقی سره ده ګه خڅه خلاص کړه، او دا امریې ورته هم وکۍ چې دې بنی اسرائیلولو ته امروکې چې دوى غسل وکۍ او خپلی کې پاکې کړي او ددغه غره ګیرچاپیره ټول راتبول سی او دی غرته دې یوهم نه ورنې دی کېږي ترڅو چې حکم نه وی سوی تردي چې خپل حیوان هم ددی غرخواته نه پریږدی او کم یوچې دی غره ته نېټدی سو نوقتل کېږي به، نوبنی اسرائیلولو دا خبره ومنله او غسل يې وکۍ او کې پرې یې صفاکړي او کښینستل، نوکله چې دريمه ورڅ سوه نو په دی غره باندی ډيره درنه وریئ راله چې په دې کې او ازاونه او بیرونکې شکلونه وه او برښناوه نودوی و بیریدل، نودوی ټول راوتل او ددی غره خواته ولاړو، نوددی غره خخه دود ختل شروع سوه چې ددی دود په مینځ کې پناوه او داغر په زلزله سو او وښوریدی تردي چې بنه مضبوط وښوریدی، او په دغه وخت کې موسى الله د دغه غر په مینځ کې ولاړ وو او دالله الله سره يې خبری کولی. او بیا امروکې الله الله موسى الله ته چې ددی غره خخه کښته سی او بنی اسرائیلولو ته امروکې چې ددی غر خواته را نېټدی سی او دالله الله وصیت واوری، او ددوي مشرانو ته چې ددوي علماء وو هغونه ته هم امروسو چې دی غرته نېټدی سی بلکې غره ته دی وخیزی. داعبارت دی ددوي دكتاب او دا منسوخ سوی دی. نوموسى الله وویل چې ای ربہ زماهغوی نه سی را ختلی، او ما هغوي منع کړي دی درا ختلو خخه، نوبنیا ورته امر وکۍ الله الله چې ولاړ سه او خپل ورور هارون^د دھان

سره راوله، نوموسى اللہ علیه السلام دغه رکم و کره چی خه رکم ورته امرسوي وو، اوالله علیه السلام ورسه خبری و کری، نوپه دغه وخت کی بی ورته دیو خو خبرو امروکی او ددوی په نزد داهم دوی وايې چی بنی اسرائیل دالله علیه السلام اواز اوریدلی دی، خودوی پوه نه سوه بیاوروسته موسى اللہ علیه السلام پوه کره، او دوی موسی ته وویل چی ته موب ته هغه خه چی تاته رب العزت امر په کری دی هغه موب ته بیان کره موب مره نه سو، نوموسى اللہ علیه السلام بیان ورته وکی چی هغه لس کلمی دی عبادت دالله علیه السلام په یواحی والی سره کول، او ددروغو دقسم خخه ئان ساتل، او امريي وکی په حفاظت کولو دورخی دحالی يعني دغه ورخ دعیادت دپاره فارغولو باندی او دزنا خخه بی منع کره، دارکم دغلا خخه، دارکم دمور او پلار داطاعت امريي ورته وکی، دارکم دروغود شاهدی خخه، او دبل سړی دښخی سره دشهوت استعمالولو خخه بی منع کره او داسی نور. دارکم دسلفو خخه ډیرو خلګو داویلی دی چی دغه لس شيان په دی دوو ایتونو کی ذکردي: *فُلْ تَعَالَوْا أَثْلُ مَا حَرَمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدِينَ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أُولَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقِنَّ حَنْ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرُبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَاعِدُكُمْ بِهِ لَعْلَكُمْ تَعْقِلُونَ (۱۵۱)* وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتَيمِ إِلَّا بِالْتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَلْغُ أَشْدَهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعُهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدُلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَبَعْهُدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَاعِدُكُمْ بِهِ لَعْلَكُمْ تَذَكَّرُونَ (۱۵۲) وَأَنَّ هَذَا صراطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَشَرَقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَاعِدُكُمْ بِهِ لَعْلَكُمْ تَشَقَّقُونَ، (سورة الانعام ۱۵۱-۱۵۳) ددی لسوکلمو خخه بی وروسته دوی ته نور ډیر وصیتونه کړی او دا رکم نور احکام بی ورته بنوولی دی، نودوی عمل وکی ترڅه وخته پوري په دغه احکامو باندی او بیا بی وروسته ورڅخه شاه کره او ددی خلاف کارونه بی شروع کره، او بیا بی په دی کی تبدیلیانی او تحریفونه وکره، او بیا بی ده ګه خخه وروسته ټول منسوخ کره او ختم بی کره. اوالله علیه السلام فرمایلی دی: *يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ قَدْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوَاعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلَوَى (۸۰)* کلوا من طیبات ما رزقناکم وَلَا تَطْغُوا فِيهِ فَيَحْلِلَ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَى (۸۱) وَإِنِّي لِغَفَارٍ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى (سورة طه ۸۰-۸۲) دلته الله علیه السلام ذکر کړی دی خپل احسان او منت په دوی باندی چی دوی ته بی ډیر نعمتونه ورکره او دوی بی دفرعون ظالم خخه و ساتل، او دوی بی دخپل نبی سره دطور خوا ته بوتلل او دوی ته بی لوی لوی احکام او مصلحتونه و بنوول چی ددوی ددنيا او د آخرت دواړو فائدی په کی وی او دوی ته الله علیه السلام په داسی مزکه کی خوارکونه ورکره دی په حال دسفر او حضرکی چی پره ګه مزکه باندی به دشین ګیا به بالکل درک نه وو، او کله به

چې موسم دگرمى وو نوپه دوي باندي به الله ﷺ داسى وريخ راوستل چې په دوي باندي به گرمى هېڅ اثرنه کوي. لکه خه رکم چې الله ﷺ فرمایلى دی: وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا حَالِدُونَ (٣٩) یا بني إسرائيل اذکروا نعمتی التي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوف بعهدكم وَإِيَّاهُ فَارْهُوْنَ (٤٠) وَأَمْنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرِينَ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَّنًا قَلِيلًا وَإِيَّاهُ فَاتَّقُونَ، (سورة البقره ٤١٣٩) تردی چې فرمایلى يې دی: وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذْهَبُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَنَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (٤٩) وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (٥٠) وَإِذْ وَأَعْدَنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ أَنْخَذْنُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ (٥١) ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (٥٢) وَإِذْ أَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهَتَّدُونَ (٥٣) وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمَ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُمْ بِاتِّخَادِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (٥٤) وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ تُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَرَى اللَّهَ جَهَرًا فَأَخَذْنَكُمُ الصَّاعِقَةَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (٥٥) ثُمَّ بَعْثَنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (٥٦) وَظَلَّلَنَا عَلَيْكُمُ الْعَمَامَ وَأَنْزَلَنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلَوَى كُلُّوْا مِنْ طَبِيعَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمْوْنَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ، (سورة البقره ٤٩ ٥٧) تردی چې فرمایلى يې دی: وَإِذْ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ أَثْنَتَانِ عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أَنْاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُّوْا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (٦٠) وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ تَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجُ لَنَا مِمَّا تُبْتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلَهَا وَقَثَائِهَا وَفُؤَمَهَا وَعَدَسَهَا وَبَصَلَهَا قَالَ أَتَسْتَبْدُلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَصُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْذَلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ، (سورة البقره ٢١٢٠) نودلته الله ﷺ دوي ته ذکرکړه خپل انعامات په دوي باندي چې هغه ورکول دمرزانو وو دوي ته اوورکول دخوبو شيانو وو دوي ته، دمن اوسلوی دوه خوراکونه به يې دوي ته ورکول بغیر دخه تکلیف خخه اونه به ورپسى دوي کړیدل بلکې دوي ته به من چه یو خوب شی دي دابه يې ورلره سهاروختي ورکول اوسلوی به يې ورلره دشپې په ډوډي کې ورکول، او دوي ته به يې او به ورکولی دډبرو خخه، موسى ﷺ به ډبری ته لننته ورکړه نودهغه خخه به او به روانی سوی، او دالله ﷺ دخوا خخه دوي ته غټه نعمتونه وه. نوبیاپه دوي کې اکثره کسانو ناشکری وکړه او په دی نعمتونو کې تبدیلی يې وغونښله په هغه سره کم خه چې مزکه راتوکوي چې بادرنګ او اوړه او پیاز او دال او داسی نور شیان سوہ دایی وغونښتل چې

دادی موبدته راکول سی نوموسی اللَّهُمَّ ته ددوی په دی خبری او مطالبی باندی درد ورلى او دوی ته بی وویل: قالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ يعني چی تاسی ددی بسیار خخه کښته سی دهغه نورو بنارونو خواته نوتاسی ته به درکول سی هغه سپک خوراکونه چی تاسی بی په بدل ددی خوراکونو کی غواړی خوزه ستاسی دپاره دهغه سوال نه کوم، اونه تاسی ته ددغه کارامرکوم. نوداکم صفات چی ددوی ذکرسوه نوداپه دی باندی دلالت کوي چی دوی دخه خخه منع سوی وه دهغه خخه منع نه سوه. لکه څه رکم چی الله جَلَّ جَلَّ فرمایلی دی: وَلَا تَطْغُوا فِيهِ فَيَحِلُّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَیْ، يعني په دوی باندی دالله جَلَّ جَلَّ عذاب حق سو نودوی بی خوار او ذلیله کړه، خوالله جَلَّ جَلَّ چاته چی توبه و کارې او والله جَلَّ جَلَّ ته انابت اور جوع و کړي نو هغه ته داوعده ورکوی چی زه توبه قبلوم: وَإِنِّي لِفَعَارٌ لِمَنْ تَابَ وَأَمَنَ وَعَمَلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى.

لره دلپذلو دموسى ئالله خالق

په قرآن کريم کي الله ﷺ فرمایلی دی: وَوَاعْدَنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَّنَا هَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفُنِي فِي قَوْمِي وَاصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ (١٤٢) وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرْنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنَّ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنَّ اسْتَقْرَرَ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ ذَكَّارًا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ (١٤٣) قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا أَتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ (١٤٤) وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأُمُرْ قَوْمَكَ يَاخْذُدُوا بِأَحْسَنِهَا سَارِيكُمْ دَارُ الْفَاسِقِينَ (١٤٥) سَاصْرُفْ عَنْ آيَاتِي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيْرِ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ (١٤٦) وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلَقَاءُ الْآخِرَةِ حَبَطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوُنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، (سورة الاعراف ١٤٢) يوی ډلي دسلفو ويلى دی چې داديرش ورځی دذی القعدی وي اولس ورځی دذی الحجه وي نوهم په دی ترتیب سره خلوینښت ورځی دده دملقات پوره سوی وي نوپه دی حساب سره داملاقات په ورځ دغت اختر باندی پوره سو اوهم دارکم الله ﷺ محمد ﷺ ته هم په ورځ دغت اختر خپل دین پوره کړی دی. مقصودی خبره داده چې کله موسى ﷺ میقات درب ته تلى نودا روزه وه په دی خلوینښتو ورځو کي دريش ورځی دده روزه وه اوبيا ايپه ديوی درختي خخه لم شان خوراک وکي ددي دپاره چې دخولی خخه بي هغه بوی دکراحت زائل سی اوبيا ورته الله

امروکی چې دالس ورځی نوری هم پوره کړه نوپه هغه کې یې هم روژه نیولی وه، کله چې دی ولاړی میقات ته نوپه خپل ځای باندی یې خپل ورور او وزیر هارون ^{قائمه مقام کی} الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتَنَا يَعْنِي په هغه وخت کې چې ورته دتلو حکم وسو (وَكَلَمَهُ رَبُّهُ) یعنی الله ﷺ ورسه خبری وکړی دپردی دشاہ خخه، نودی یې ځان ته نزدی کې او ورسه یې خبری وکړی او دا منصب دفضیلت دی او د شرافت دی، کله چې ورسه الله ﷺ خطاب وکې نومطالبه یې ترینه وکړه چې دا پرده لیری کې نوالله ﷺ ورته و فرمایل چې ته به مضبوط پاته نسی په وخت درابنکاره کیدلو ده ګه ذات باندی نودا یې ورته و فرمایل: قالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنِ النُّظُرُ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَ مَكَانُهُ فَسَوْفَ تَرَانِي، نوالله ﷺ ورته وویل چې ای موسیٰ ﷺ زه نه یم لیدلی یوزوندی مګر هغه مرسوی دی او نه وچ ځای مګر چې هیره سوی دی ابن عباس ویلی دی په دی قول دالله ﷺ کې: لَا تُتَدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ، داه ګه نوردي ده ګه ذات چې خه شی ته رابنکاره سی نوه ګه شی نسی ورته تینګیدای. نوددی وجی خخه ورته الله ﷺ فرمایلی دی: فَلَمَّا تَجَلَّ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكَّاً وَحَرَّ مُوسَى صَعِقاً فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ، کله چې الله ﷺ هغه غره ته خپل تجلی وکړه او خپل نوري یې ورته بنسکاره کې نودغه غر زری سو او بالکل هیره سو او موسیٰ ﷺ بی هوبنې سو. مجاهد ددی آیت په باره کې ویلی دی: وَلَكِنِ النُّظُرُ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَ مَكَانُهُ فَسَوْفَ تَرَانِي، یعنی دا مخلوق ستا خخه غټه دی او ستا خخه مضبوط مخلوق دی که دا چېږی پاته سو او قرار یې و نیوی پر خپل ځای باندی نوته به هم ما ووینی، نوکله چې الله ﷺ دغه غره ته خپل تجلی وکړه نودغه غر زری او تینګ نه سو دالله ﷺ نورته. السدی او عکرمه دابن عباس خخه نقل کوي چې الله ﷺ ورته صرف دیوګوتی په اندازه باندی ځان و بسوی نودا زری سو، او دا هم ویل سوی دی چې دخاوري په شان سو (وَحَرَّ مُوسَى صَعِقاً) یعنی دا بیره پر زیاته سوه، قتاده ویلی دی چې په شان دمری سو، خواولنی قول صحیح دی ولی چې وروسته ورسه دا ذکر سوی دی (فَلَمَّا أَفَاقَ) ولی چې بيرته په هوبن کې راتلل دا وروسته دبی هوبنې خخه وي او د مرگ خخه وروسته رابیداره کیدل نه وي، (قَالَ سُبْحَنَكَ) دالله ﷺ پاکی یې بیان کړه (تُبْتُ إِلَيْكَ) یعنی ددی خخه وروسته به دلیدلو سوال نه کوم: وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ، ولی چې ستا ذات چانه وي لیدلی مګر نتيجه یې مرګ وي. او په صحیحینو کې د طریقی د عمر بن یحيی بن عمار بن ابی حین المازنی الانصاری خخه نقل دی دی نقل کوي دخپل پلار خخه دی دابی سعید الخدری خخه چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: تاسی ماته بنه والی مه را کوي په نورو پیغمبرانو باندی، ولی چې د قیامت په ورڅ به تول خلګ بی هوبنې سی نوزه به اول سړی یم

چې په هوبن کې به سم، نوموسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام به ووینم چې د عرش دیوی ستني سره به ولاړوی، نوماته پته نسته چې د ازما خخه مخکي په هوبن کې راغلی دی اوکه ده بدله ورکول سوی ده په بی هوبنی د طور سره؟ اولفظ د بخاری داسی دی: اوپه قصه ده ګه یهودی کې داسی ذکردي کله یې چې یهودی ته چاپیره ورکره په وخت ددی خبری کله چې یې وویل چې الله الله علیہ السلام بنه والی ورکري دی موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام ته پرتولو انسانانو باندی. نونبی الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام و فرمایل چې تاسی ماته بنه والی مه راکوی په انبیاوو باندی. اوپه صحیحینو کې د طریقی دالزهړی خخه نقل دی چې دی نقل کوي دابی سلمه خخه اوډی د عبد الرحمن الاعرج خخه دی دابی هریره خخه دی دنبی الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام خخه هم په دی الفاظو سره، خوداپه کې زیات دی: تاسی ماته بنه والی مه راکوی پرموسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام باندی. اوهم داسی یې تول حدیث ذکرکري دی، داپه وجه دعا جزی دنبی الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام نه دی، بعضو داویلی دی چې دا حکم نبی الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام ویلی دی چې صحابه وو ته یې خبر ورکوی چې فضیلت ورکول ستاسي کارنه بلکې دی دالله الله علیہ السلام کار دی چې چاته په چاباندی فضیلت ورکوی. او بعضو داویلی دی چې دا خبره نبی الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام په هغه وخت کې کړي وه چې کله ورته د خپلی مرتبی پته نه وه، او بیا وروسته دا قول نسخه سوی دی، اوپه دی کې هیڅ شک نسته چې نبی الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام داولنیو او آخرنیو تولو خخه بنه دی، او ددوی امت هم د نورو امتونو خخه بنه دی لکه خه رکم چې الله الله علیہ السلام فرمایلی دی (کُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ) او ددوی ته دادرجه نه ده ورکول سوی مګر ددی نبی دوجی. اوپه تورات کې د ددوی د مقام تعريف او ذکر سوی دی چې دده به داسی مقام وی چې اولنی او آخرنی به یې تول ارمان کوي، تردی چې اولو العزم چې نوح او ابراهیم موسى او عیسی عَلَیْهِ السَّلَامُ دی تول به یې ارمان کوي، او قول دنبی الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام چې زه به اولنی سړی یم چې په هوبن کې به سم نوزه به ووینم موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام چې نیولی به یې وی د عرش یوه ستنه، نوماته پته نسته چې دی زما خخه مخکي په هوبن کې راغلی دی اوکه ده لره بدله ورکول سویده په بی هوبنی د طور سره؟ دا دليل دی په دی خبری باندی چې دقیامت په ورخ به تول خلگ بی هوبن سی مخکي ددی خخه چې الله الله علیہ السلام د ددوی په منځ کې حساب او کتاب شروع کې نودوی به د بیری دلاسه بی هوبن سی، نواول په هوبن کې راتګ به د محمد رسول الله صلی اللہ علیہ وس علیہ السلام وی، نونبی الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام به موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام ووینی چې د عرش په ستني پوری نښتی دی نووبه فرمایي چې د ازما خخه مخکي په هوبن کې راغلی دی اوکه ده لره بدله ورکول سویده په هغه بی هوبنی د طور سره؟ یا به دده بی هوبن سپکه وه، ولی چې ده ته په دنیاکې درنه بی هوبنی ورکول سوی وه، اوپه دی حیثیت سره داغت شرف دی د موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام د پاره، خودانه لازمیږي په فضیلت دده باندی پرنبی الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام، او دا قول دالله الله علیہ السلام:
قالَ يَا مُوسَى إِنِّي أَصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي، يَعْنِي په هغه زمانه کې، نه ده ګه خخه

په مخکنی زمانه کې، ولی چې ابراهیم خلیل الله ترده افضل وو لکه خه رکم چې دهغه بیان دا ابراهیم ﷺ په قصه کې ذکرسو، اونه وروسته دخپل زمانی خخه، ولی چې محمد ﷺ دده خخه بنبه دې لکه خه رکم چې دده شرافت په شپه داسراء کې ذکر سوییدی، او ددی خخه هم دمحمد ﷺ افضلیت معلومیرې چې نبی ﷺ فرمایلی دې: زه به پرداسی مقام باندی درول کېیم چې دهغه ارمان به یوسپی کوی تردی چې ابراهیم ﷺ هم. او داقول دالله ﷺ: فَخُذْ مَا آتَيْتَكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ، یعنی ته واخله هغه چې موږ تاته درکړی دی درسالت خخه او په دې باندی شکر و کاره او ددی خخه زیات مه غواړه. او داقول دالله ﷺ: وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ، او دهغه الواح یعنی کتابچې دجوهر خخه وی چې ګران وو، په صحیح کې داسی ذکر دی: چې الله ﷺ تورات په خپله ورتہ لیکلی دی او په دې کې دکناهونو خخه دېچ کیدو نصیحتونه دې، او تفصیل په باره دحلال او حرام کې چې ددوی ورتہ حاجت وو دا په کې هم ذکروو. (فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ) یعنی په صدق سره او په پوخ نیت او عزم سره: وَأَمْرُ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنَهَا، او خپل قوم ته امروکه چې دا پر بنه ځایونو باندی کښیږدی یعنی په خپل ځایونو کې یې اداکې: سَأَرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ، یعنی تاسی به سزا دهغه کسانو چې زما داطاعت خخه ځان ليږي باسي دهغه سزابه ووینې: سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِي، یعنی دده په پوهی باندی چې زما ددی ایتونو خخه مراد خه دې او ددی تقاضا خه ده: الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا، یعنی که دوی ته هر قسم دلائل ونبيې نودوی به بیاهم ایمان رانه وړی، وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَخَذُوهُ سَبِيلًا، دهدایت لاره یې ورتہ وښوول نودوی یې تابعداری نه کوي: وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَخَذُوهُ سَبِيلًا ذلک بائئهم کذبوا بایاتنا وکانوا عنہا غافلین یعنی دوی موږ دهغه دلاري دخوا خخه ورسه کړو نودوی بیا زموږ دایتونو تکذیب کوي، او عمل نه په کوي: وَالَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقاءَ الْآخِرَةِ حَبَطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُحْزُونُ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ او هغوكسانو چې تکذیب یې وکی زموږ دایتونو دهغه به دغه ذکرسوی سزاوی.

قصه ددوی دعبادت دکیلکې په نیستوالی دموسى ﷺ کې

الله ﷺ فرمایلی دې: وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمَكَ يَا مُوسَى (٨٣) قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَى أَثْرِي وَعَجَلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لَتَرْضَى (٨٤) قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِريُّ (٨٥) فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضَبًا أَسْفًا قَالَ يَا قَوْمَ الَّمْ يَعْدُكُمْ رَبُّكُمْ وَعَدًا حَسَنًا أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحْلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدي (٨٦) قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكَنَا وَلَكُنَا حُمَّلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِيَّةِ الْقَوْمِ فَقَذَفَنَا هَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِريُّ (٨٧) فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوارٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى فَنَسِيَ، دلته

ذکر کوی الله ﷺ هغه قصه دبني اسرائيلو چې وروسته دتگ دموسى خخه میقات درب ته واقع سوه، چې په دوي کي یوسپي وو چې هارون ﷺ ورته سامرۍ وايہ نوده خه سره زر يو ئاي کره او ده چخه یې ګلیگۍ جورکې چې هغه به آواز کوي او په دې کي یې دنه دجبريل ﷺ دا آس دپنسو خاوره اچولی وه نودي به آواز کوي. دا دقتاده قول وو.

او بعضاً دا ويلى دې چې سيلى به راله نودده په خوله کي به دنه سوه او دشا چخه به یې وو ته دغوايې په شان آوازبه یې کوي نودوي به ورته خوشحاليدل او اتنونه به یې ورته کول: يعني دموسى چخه رب دلتله زموږ خواته پاته سوي دې او هغه ورپسي هلتله ګرځۍ، پاك دې الله ﷺ ده چخه چې دوي یې ورته بيانيو، او دا ددوی عقل وو چې ديو حيوان او ئناور چخه یې الله ﷺ اورب جور کړي وو: أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلُكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نُفُعًا، دوي دې خبری ته سوچ نه کوي چې دوي ته دبیرته راتلو جواب نه ورکوي او نه ورته نفع او نقصان رسوي، او دا یې ورته هم و فرمایل: أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اثْنَحَذْوَهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ، نودلته یې ذکر کړه چې دا حيوان نه ضرر رسولی سی او نه خبری کولي سی او نه دهدایت خوا ته بلنه کولي سی، دوي ونيوي دې په عبادت سره په داسی حال کي چې دا ظالمان و د خپلو ئاخونو د پاره، او دوي دخانونو سره په دې باندي پوه وه چې دوي پرباطله دی خودجهالت او ګمراهی دوجي یې دا کارکوي: وَلَمَّا سُقْطَ فِي أَيْدِيهِمْ، يعني کله چې پښيمانه سو په خپل کارباندي: وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلَّلُوا لَهُنَّ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرُ لَنَا لَنْكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ، او کله چې موسى ﷺ رالی بيرته دوي ته نووې ليدي دا کار ددوی چې عبادت د ګيلګي یې کوي نودغه تختي چې ورسري وي دا یې ماتي کړي، دا په نزد دا هل كتابو باندي. او والله ﷺ ورته ددى په بدل کي نور ورکي، خوپه قرآن کريم کي داسی ددى په باره کي خه نه دې ذکر، مګر دا چې ده وغورخوں په دغه وخت کي کله چې ده دا انداز دخپل قوم ولیدي. او په نزد دا هل كتابو باندي دا دوي تختي وي، خوظاهر دقرآن چخه داسی معلومېږي چې دا ډيرې وي، په موسى ﷺ باندي صرف خبری اثر ونه کي تردې چې رالی او معانيه یې کړه په سترګو سره، لکه خه رکم چې په حدیث کي ذکر سوي دې چې نقل یې کوي امام احمد او ابن حبان او ابن عباس دوي ويلی دې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: بيان دبل چا په شان دخپله ليدلوا يا دمعانيه نه دې (۱) بيا موسى ﷺ دوي ته رالی او

(۱). راحمد (۲۱۵۱۱)، والحاکم فی المستدرک (۳۲۱۱۲) او ويلى یې دې چې دا حدیث حسن او صحیح دې په شرط دشیخینو باندي، او الھیشمی په المجمع کي ذکر کړي دې (۱۵۳۱۱) راوي ددى الطبراني دې په الاوسط کي =

ترتهنه بي ورکره دوى ته اوبدى ردې بي دوى ته وویلى، نودوى ورته عذرونه پيش کړه، او بياې خپل ورورته منځ کي اوورته بي وویل: **فَالَّا يَأْتِهِمُ ضَلَّوَا** (٩٢) **أَلَا تَتَبَعَنَ** يعني تاولی ماته خبرنه راکوي ددوی په باره کي چې تاليده چې دوى داکار کوي. نوهغه ورته په جواب کي وویل: **إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي**، يعني تابه ويله چې هغوي دى پريښووله اوته ورڅخه رالى اوحال دا وو چې تازه په دوى کي خليفه او نائب ګرځولي وم: **قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلَاخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ**، او وو هارون **الصَّلَوةُ** چې دوى بي منع کړي وه په سخت منع کولو سره خودوي نه منع کيده او دوى ته بي زياته ترتهنه ورکړي وه خودوي بياهم داکار کوي.

الله ﷺ فرمایلی دی: **وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمٍ إِنَّمَا فُتَّنْتُمْ بِهِ**، يعني دا ګلېگي تاسی ته الله ﷺ په طور دامتحان را یېلې دی چې ستاسي امتحان په وکۍ: **وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ** يعني ستاسي رب هغه رحمن ذات دی نه دا ګلېگي (**فَاتَّيْعُونِي**) يعني په هغه خه کي چې زه بي تاسی ته وايم په هغه کي زماتابداري وکۍ: **وَأَطِيعُوا أَمْرِي** (٩٠) **قَالُوا أَنْ تُبَرَّحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ** حتی **يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُؤْسِى**، دوى قسم و اخستي چې په دغه طریقه به دوى روان وي تردی چې موسی **الصلوة** رالى (**وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا**) ده وترتلله او منع بي کړه خوبیا هم دوى دده خبره ونه منله او دده اطاعت بي ونه کي. بيا موسی **الصلوة** سامری ته منځ کي: **قَالَ فَمَا خَطُبُكَ يَا سَامِرِيُّ**، يعني تالره خه باعث وو پردي کارباندي؟ **قَالَ بَصَرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَضَةً مِنْ أَثْرِ الرَّسُولِ**، يعني دقدم د جبريل خخه. او بعضو دا یېلى دی چې ده ليدلې وو جبريل **الصلوة** او خنګه به چې به ده په کم ځای باندی پښه کښېښووله هغه ځای به شين سو او بسکلا به په کي راله، نوکله چې ده دهغه خاوره په هغه ګيلېگي کي واچولی نوده او ازونه شروع کړه. نوددي وجي خخه بي وویل: **فَنَبَذَنُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي** (٩٦) **قَالَ فَادْهَبْ فِإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مَسَاسَ، دَا دعا (ببرا) وه پرده باندی چې دى به خلګوته وايې چې ګوتى مه را پرې، او دا دده دپاره سزاوه په دې دنياکې، او بياې وعده ورکړه د آخرت چې په آخرت کي به بي هم سزا وي په دې قول سره: **وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلِفَهُ**، او دا سى هم ويل سوی دى (لن خلفه): **وَأَنْظُرْ إِلَيَّ** **إِلَهِكَ الَّذِي ظَلَّتْ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَتَحْرِفَهُ ثُمَّ لَنَتِسْفَنَهُ فِي الْيَمِّ سُفًا**، ويل سوی دې چې موسی **الصلوة** ددي ګلېگي خواته ورنژدي سو او داې وسوزې، چاوېلى دې چې په اور سره بي وسوزې، لکه خه**

= دحدیث دانس خخه او ددی تول سړۍ ثقه دې او صحیح ګرځولي دې البانی په مشکوكة المصایب کې (٥٨٣٨ ١٣)
دحدیث دابن عباس خخه.

رکم چې داقول دقتاده دی اوبعضو نور شیان ذکر کړی دی، او بیا بی سمندرته واجوی، او بیا بی امروکی بنی اسرائیلوته چې دده خخه او به و چبئی، نو چاچې دده عبادت کوي نوده ګوی په شونډو پوری ددغه ګیلګی هیره و مبنټه.

اوبعضو ویلی دی چې رنگونه بې ژرسوه، او بیا موسیٰ ﷺ دوی ته خبرورکی چې ستاسی رب هغه یو ذات دی چې ترعرش لورې دی او شریک ورلره نسته په دی قول سره: إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا، او والله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَّئَالْهُمْ غَضَبٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ وَذَلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ، او همدارکم واقع سوه لکه خه رکم چې بې فرمایلی دی: وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ، او دا قول مضبوط او باقی پاته سوی دی تر قیامته پوری دبدعتیانو دپاره. بیا الله ﷺ خبر ورکړی دی دخپل حلم خخه او دخپل رحمت خخه په خلکو باندی، او خپل احسان دخپل بنده سره په قبلولو دتوبه کی وروسته دکناه خخه، نووی فرمایل: وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَأْبُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمُنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ لیکن الله ﷺ د ګیلګی د عبادت کونکی توبه نه قبلوی مګر په قتل سره، لکه خه رکم چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمَ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُمْ بِأَنَّهُمْ أَعْلَمُ بِالْعِجْلَ فَتُوَبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فِتَابٌ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ، (سوره البقره ۵۴). نوویل سوی دی چې یوه ورخ هغه کسان چې عبادت بې نه وو کړی ډیلګی دار او وته او خپلی توري ورسره په لاس کی وی نوالله ﷺ په دوی باندی مچان مسلط کړه ددی و جي خخه چې یو بل په کې ونه پیژنۍ، او بیادوی مائله سوه هغه کسانو ته چې هغوي ډیلګی عبادت کړی وو نو هغوي بې قتل کړه، نوویل سوی دی چې دوی په یوه سهارکی (۷۰۰۰۰) کسان قتل کړی وه.

بیا الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ، بعضو ددوی استدلال نیولی دی په دی قول سره (وَفِي نُسْخَتِهَا) دوی واېبی چې داقول دلالت کوي په دی خبری باندی چې داماتی سوی دی، او په دی استدلال کې شبهه ده، واللہ اعلم،

او دارکم ذکر کړی دی ابن عباس دا په حدیث دفتون کې چې وروسته به بیانیږی: چې ددوی ډیلګی د عبادت دا اثر په دوی کې ده ګه وخت خخه ولو یدی کله چې دوی د سمندر خخه را تیرسوه، ولی چې دوی کله را ووته نو دوی وویل: قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلَهَةٌ، او همدارکم په نزد داهل کتابو هم دی، ولی چې ددوی عبادت ډیلګی مخکی دراتګ ددوی خخه وو بیت المقدس ته. او هم دارکم کله چې امروسو په قتل ده ګه کسانو چې هغوي

عبادت دګیلکی کړی وو نوپه یوه سهارکی ددوی خخه (٣٠٠٠) کسان قتل سوه، اوپیا ولاری موسى ﷺ چې ددوی دپاره بخښنه طلب کړی نودوی ته بخښنه وسوه په دی شرط باندی چې دوی به بیت المقدس ته داخلیږي. الله ﷺ فرمایلی دی: وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبَعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَنَهُمُ الرَّجْفَةَ قَالَ رَبِّ لَوْ شَتَّ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّاهِ أَتَهْلَكْنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مَنَا إِنْ هِيَ إِلَّا فِسْتُكَ تُضْلِلُ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيْنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَأَرْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ (١٥٥) وَأَكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدَنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءَ وَرَحْمَتِي وَسَعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَقَوَّنَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ (١٥٦) الَّذِينَ يَتَبَعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأَمِيَّ الَّذِي يَجْدُونَهُ مَكْتُوبًا عَنْهُمْ فِي التُّورَاةِ وَالْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحِرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَاثَ وَيَضْعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أَوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (سورة الاعراف ١٥٧) السدی اوابن عباس او داسی نورو ویلى دی چې دوی (٧٠) کسان وه، چې په دوی کی علماء دبني اسرائیل وہ او موسی او هارون او یوشع او ناذاب او بیه او داسی نورو، دوی ولاره دموسى ﷺ سره چې هغه کسانو لره استغفار وغواړی کمو چې دګیلکی عبادت کړی دی. او دوی ته امرسوی وو چې دوی ولمبېږي او خوشبوې ولګوی، نوکله چې دوی غره ته نژدي سوه نودوی ولیده وريځ درنه چې په هغه کې رناوه نو موسى ﷺ غره ته وختی، نوویل سوی دی چې دی بنی اسرائیل لو دالله ﷺ خبری او ریدلی دی، او په دی قول کی ورسره ډیرو مفسرینو هم اتفاق کړی دی او په دی باندی یې دليل پیش کړی دی داقول دالله ﷺ: وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ، (سورة البقره ٧٥) او د لازمه نه ده په دی قول دالله ﷺ: فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ (سورة التوبه ٢) دوی او ریدلی دی دموسى ﷺ خخه.

او دوی داهم ویلى دی چې دی اویا ٧٠ کسانو الله ﷺ لیدلی دی، خودا خبره غلطه ده، ولی چې دوی کله سوال دلیدلو کړی وو نوپه دوی باندی بیره راغلی وه، لکه خه رکم چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ تُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَرَى اللَّهَ جَهَرَةً فَأَخَذَنَتُكُمُ الصَّاعِقَةَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (٥٥) ثُمَّ بَعَثَنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ، (سورة البقره ٥٥) او د لته یې داسی ویلى دی: فَلَمَّا أَخَذَنَهُمُ الرَّجْفَةَ قَالَ رَبِّ لَوْ شَتَّ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّاهِ، محمد بن اسحاق وايې چې: منتخب کړه موسى ﷺ د خپل قوم خخه (٧٠) کسان، چې هغه په کې نسه خلک وه اوورته یې وویل چې تاسی ولارسی او توبه و کاربی الله ﷺ ته او د خپل قوم دپاره هم د مغفرت دعا

وغوارې چې الله دوي ته هم معافي وکۍ، روژه ونیسی اوخپلی کېپړی پاکۍ کړۍ، نودوی یې د طور خواته ټول بوتله په وخت د ملاقات درب سره، او دابه نه راتله بغیر د اجازت د الله ﷺ خخه او بغير ده ګه د مطالبې خخه، نوالله ﷺ ورته د او فرمایل چې (٧٠) کسان راوله چې زماخبری واوری، نوده دغه او یا کسان دھان سره بوتله، نوکله چې غره ته نزدی سو موسى ﷺ نو په دی غره کې دوری یو ستنی و دریدلی تردی چې داغرې کې ټول پیه سو، نوموسی ﷺ په دی وریئي کې دننه سو، او خپل قوم ته یې وویل چې رانزدی سی، او وو موسی ﷺ چې کله به ورسه الله ﷺ خبری کولی نودده پر تندی باندی به داسی رناوه چې چابه ورته کتلی نه سواي، نوددوی په مینځ کې پرده ولگول سوه، او داقوم هم رانزدی سو ده ته نوکله چې دوي هم په دی وریئي کې دننه سوه نو پرسجدي باندی پريوته، نوددوی واوريدي دالله ﷺ او از چې موسى ﷺ سره یې خبری کولی چې الله ﷺ به ده ته امرکوي دبعضو شيانو او دبعضو شيانو خخه به یې منع کوي، نوکله چې فارغه سو موسى ﷺ او وریئ لیری سوه نوددوی موسى ﷺ ته وویل: یا موسی لَنْ تُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهَرًا، چې موږ په تاباندی ايمان نه راورو ترڅو چې موږ الله ﷺ بنکاره ونه وينو، نو په دغه وخت کې الله ﷺ دلورې خخه تندر پراکښته کړه او د ټولو خخه روحونه ووتله او مړه سوه، نوموسى ﷺ شروع سو چې وویل یې: رَبِّ لَوْ شَتَّ أَهْلَكْتُهُمْ مِنْ قَبْلٍ وَإِيَّاهُ أَتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَا، یعنی ته موږ مه نیسي په هغه خه باندی چې دا کم عقلان یې کوي ولی چې موږ ددوی خخه بری یو ده ګه وخت را ايسی چې دوي دګيلګي عبادت کړۍ وو.

اوابن عباس او مجاهد او قتاده ویلى دی چې پردوی باندی زلزله او بیره راله نو ده ګه سره مره سوه ولی چې دوي خپل قوم د عبادت د ګيلګي خخه نه منع کول، او داقول چې (ان هې الا فِتْنَتُكَ) یعنی داستا امتحان دی، داقول ابن عباس او سعيد بن جبیر او ابو العالیه او الريبع بن انس او داسی یوبل ذکر کړۍ دی، یعنی داهغه کاردي چې تاپه خپله اندازه کړۍ دی او په تقدیرکې مولیکل سوی دی، موسی و فرمایل په مخاطب کيدو سره الله ﷺ ته: او پیدادي کې ګيلګي ددوی دامتحان د پاره چې ددوی ايمانونه په وګوری چې په خومره اندازه کې دی لکه خه رکم چې دوي ته هارون ﷺ ویلى وه: وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمٍ إِنَّمَا فُسِّئْتُمْ بِهِ، یعنی ستاسي امتحان او ازمیښت په دی باندی سوی دی او ددی و جی خخه یې ویلى دی: ټضیل بھا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ، یعنی چالره چې وغوارې نو هغه په امتحان او ازمیښت سره ګمراه کوي او چالره چې وغوارې نو هغه لره هدایت ورکوي، ستا د پاره حکم دی چې ممانعت ورلره نسته او نه ورلره بيرته تلل سته، کله چې ته حکم وکۍ نوبیا فيصله هم کوي: فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ (١٥٥)

إِنَّا هُدَيْنَا إِلَيْكَ، يعْنِي مُوْبِ تاتِه توبَه وَكَابِل اوْتَاتِه مُورِجَوْع وَكَرْه داقِول دابِن عَبَاس دَى اوْ دِمَاجَهَد دَى اوْ دِقَتَادِه اوْ دِالْضَّحَاك اوْ دِالسَّدِى دَى اوْ دِاَدَپَه لغَت كَى هَم دَاسِى دَى: قَالَ عَذَابِي أُصَيْبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسَعَتْ كُلَّ شَيْءٍ، يعْنِي اللَّهُ عَزَّلَهُ فَرِمَائِي زَه عَذَاب وَرَكُومْ چَاتِه چَى وَغُواَرَم اوْ مَغْفِرَت وَرَكُومْ چَاتِه چَى وَغُواَرَم، اوْ رَحْمَت زَمَانِيَرَاخَه دَى هَرْ چَاتِه. اوْ پَه صَحِيْحِينُو كَى درِسُول اللَّهِ عَزَّلَهُ خَخَه نَقْل دَى فَرِمَائِيلِي يَبِي دَى: كَلَه چَى اللَّهُ عَزَّلَهُ فَارَغَه سَوْ دِيَيْدَائِش دَاسِمانُونُو اوْ دِمَزَكُو خَخَه نُولِيَكَل يَبِي وَكَرْه چَى هَغَه پَرَعَرَش لُورِ ايَسِنُول سَوِي وَه: چَى زَمَا رَحْمَت غَالِبَه دَى زَمَا پَرَغَضِب بَانِدِي^(١).

فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ، يعْنِي دَاهَغَه چَاتِه چَى پَرَدِي صَفَاتُو بَانِدِي وَي: الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأَمِيَّ، اوْ دَادِذِكِر دِمَحْمَدَ عَزَّلَهُ اوْ دَهَغَه دَامَت دَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ تَه، اوْ دَدِي وَضَاحَت پَه تَفْسِيرَكَى ذَكَر سَوِي دَى هَلْتَه دَى رَجُوع وَسِي. قَتَادِه وَيَلِي دَى: مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ بَه واَيِّي اللَّهُ عَزَّلَهُ تَه چَى زَه پَه الوَاحِدَه كَى وَيِنِم دَاسِى يَوَامِت چَى هَغَه بَه بَنِيه اَمَت وَه چَى دَخْلَگُو دَيَارَه بَه رَايِسِتَل سَوِي وَه چَى اَمِرَه كَوِي پَه نِيكِيَو بَانِدِي اوْ مَنْع كَوِل بَه كَوِي دَبَدَو خَخَه، نَوَدِي بَه واَيِّي چَى اَي رَبِه زَمَا دَازِمَا اَمَت وَگَرْحَوِي نَوَالَهُ عَزَّلَهُ بَه وَرَتَه وَفَرِمَائِي چَى دَا دِمَحْمَدَ عَزَّلَهُ اَمَت دَى. دَى بَه بِيَا واَيِّي چَى اَي رَبِه زَمَا زَه وَيِنِم دَوِي چَى دَا آخَرِي اَمَت دَى اوْ اَوَّل بَه جَنَت تَه دَاخِلِيَرِي، اَي رَبِه زَمَا دَازِمَا اَمَت وَگَرْحَوِي، نَوَالَهُ عَزَّلَهُ بَه وَرَتَه وَفَرِمَائِي چَى دَا دِمَحْمَدَ عَزَّلَهُ اَمَت دَى، بِيَا بَه وَفَرِمَائِي چَى اَي رَبِه زَمَا زَه دَوِي وَيِنِم چَى دَدَوِي بَه خَپِل كَتَاب پَه سِينَه كَى پَرَوَت وَه اوْ مَخْكَى دَدَوِي خَخَه چَى خَوْمَرَه قَوْمَونَه اوْ اَمْتَوْنَه تَيَرَسُوي دَى هَغَوِي بَه پَه كَتَلَو سَرَه وَيَل اوْ كَلَه بَه چَى وَرَخَخَه وَاخْسَتَل سَوْ نَوَبِيَاَبَه نَه پَوَهِيدَه، اَي رَبِه زَمَا دَازِمَا اَمَت وَگَرْحَوِي، نَوَالَهُ عَزَّلَهُ بَه وَرَتَه وَفَرِمَائِي چَى دَا دِمَحْمَدَ عَزَّلَهُ اَمَت دَى. دَى بَه بِيَا واَيِّي چَى اَي رَبِه زَمَا زَه دَوِي وَيِنِم چَى بَانِدِي اِيمَان رَاوِرِي اوْ هَغَه دَرَوَاغَجَن رَوَنَد بَه هَم مَرِ كَوِي، اَي رَبِه زَمَا دَازِمَا اَمَت وَگَرْحَوِي، نَوَالَهُ عَزَّلَهُ بَه وَرَتَه وَفَرِمَائِي چَى دَا دِمَحْمَدَ عَزَّلَهُ اَمَت دَى، بِيَا بَه دَى واَيِّي چَى اَي رَبِه زَمَا زَه وَيِنِم دَوِي چَى دَوِي خَپِلِي صَدَقَى پَه خَپِلَو نَسُونَو بَانِدِي خَورَى اوْ مَخْكَى اَمْتَوْنَه بَه چَى كَلَه صَدَقَه وَرَكُولَه نَوَالَهُ عَزَّلَهُ بَه اوْرِ پَرَمَسْلَط كَى نَوَهَغَه بَه يَبِي وَخَوْرَل اوْ كَه بَه اوْرِ بَيْرَتَه وَلَارِي نَوَ حَيَوانَوَه اوْ مَرَغَانَوَه بِيَا خَوْرَل، اَي رَبِه زَمَا دَازِمَا اَمَت وَگَرْحَوِي، نَوَالَهُ عَزَّلَهُ بَه وَرَتَه جَوَاب وَرَكَى چَى دَا دِمَحْمَدَ عَزَّلَهُ اَمَت دَى. بِيَا بَه دَى واَيِّي چَى اَي رَبِه زَمَا زَه وَيِنِم دَوِي چَى دَوِي يَوَه

(١). صحيح البخاري: كتاب بدء الخلق، باب ماجاء في قول الله تعالى: (وَهُوَ الَّذِي يَدْعُ الْخَلْقَ ثُمَّ يَعِيدُه) (٣١٩٤/٢)، او اطراط ددي په (٧٥٥٣، ٧٥٥٣، ٧٤١٢، ٧٤٥٣، ٧٤٠٤، ٧٤٥٤)، او مسلم په كتاب التوبه کي، باب سعة رحمة الله تعالى وانها تغلب غضبه (٨٢١١٧).

عمل یووار وکی نوبیایی نه کوی نودوی ته لس اجرونه دهغه یوه عمل ورکول کېږي تر (٧٠٠) چنده پوری، ای ربہ زما دازما امت وګرځوی نوالله ﷺ به ورته وفرمایی چی دا دمحمد ﷺ امت دی. دی به بیاوایې چی ای ربہ زما دوی داسی امتیان دی چی دوی لره شفاعت ورکول سوی دی اوددوی هم شفاعت سوی دی، نودا زما امت وګرځوی، نوالله ﷺ به ورته وفرمایی چی دا دمحمد ﷺ امت دی. قتاده وايې چی: موب ته داذکر کړل سوی دی چی موسى ﷺ دغه الواح لیری کړی اودايې وویل چی ای الله ﷺ مادمحمد ﷺ امتی کړي. اودا رکم ډیرو خلگو نوراقوال ذکرکړی دی چی دهغه دپاره هیڅ اصل نسته او موب دلته هغه څه ذکرکړو چی موب ته اسان وي دحدیشونو او د آثارو خخه.

حافظ ابوحاتم بن محمد بن حاتم بن حبان ویلى دی په صحیح خپل کی: ذکرکول دسوال دموسى ﷺ په باره دادنۍ جنتی کی اواعلی منزل دجنت کی، موب ته خبر راکړی دی عمر بن سعید الطابی په بلخ کی چی دی نقل کوی دحامد بن یحيی البلاخي خخه دی دسفیان خخه دی دمطروف بن طریف او د عبد الملک بن ابجر خخه چی دی وايې چی ما او ریدلی دی دالمغيرة بن شعبه خخه چی ده پرمیبر باندی دنبی ﷺ خخه نقل کوی چی فرمایلی دی نبی ﷺ: چی موسى ﷺ پونتنه وکړه دخپل رب خخه: چی کم جنتی ادنۍ رتبی ولا دی؟ نو ورته وویل سوه، چی هغه سپړی چی کله جنتیان جنت ته دننه سی نوده ته به بیا وویل سی چی جنت ته دننه سه نودی به وايې چی قول جنتیان خپلو خپلو ځایونه ته ولاره او تول ځایونه یې قبضه کړه؟ نوده ته به وویل سی چی آياته په دی باندی راضی کېږي چی تاته دومره جنت درکولکه خومره چی دیوه بادشاہ محل وي په دنیاکې؟ نودی به وايې چی هو، نوورته وبه وویل سی چی داستا دپاره جنت سو، نودی به وايې چی زه په دی باندی راضی یم ای ربہ زما، اوسره ددی تالره هغه خه هم په دی کی سته چی ستازړه یې غواړی اوستا سترګی په یخیرې. نودی به بیاسوال وکی دالله ﷺ خخه چی کم جنتی اعلی مرتبی والا دی؟ نوورته وبه فرمایی چی هغه داسی جنت دی چی ما په خپله جوړ کړی دی او مهرپر وهل سوی دی چی نه داسی سترګه سته چی هغه یې لیدلی وي او نه داسی غوردونه سته چی هغه یې او ریدلی وي او نه داسی زړه سته. (۱) او مصادق ددی په دی قول دالله ﷺ کی ذکردي: فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أَخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، (سورة السجدة ۱۷) او ابن حبان ویلى دی په ذکرکولو دسوال دموسى ﷺ کی په باره دا وو شیانو کی: دی نقل کوی دعبد الله بن محمد ابن مسلم خخه په بیت المقدس کی دی نقل کوی دحرمله بن یحيی خخه دی

(۱). مسلم: کتاب الایمان، باب ادنۍ اهل الجنۃ منزلًا (٤٢، ٤٥١٣) او الترمذی: په کتاب التفسیر کی، باب ومن سورة السجدة (٣١٩٨ ۱۵).

دابن وهب خخه دی وايې چې ماته خبر راکړۍ دی عمر بن الحارث چې ده ته خبر ورکړۍ دی ابن حجیره دی نقل کوي دابی هریره ﷺ خخه دی دنبی ﷺ خخه چې فرمایلی يې دی: پونښته وکړه موسى ﷺ درب العزت خخه په باره دشپېروشیانوکی ګواکۍ چې داشپېشیان خاص دده دپاره وه اودا اوام دده خوبنې نه وه. نوده وویل چې ای ربه خوک ډير متقى دی ستا په بندګانوکی؟ نوالله ﷺ ورته وفرمایل چې هغه سړۍ چې ذکرکوي اوہیروول نه کوي. نوبیاپې پونښته وکړه چې خوک ډير په هدایت باندی دی؟ نورته يې وفرمایل چې خوک ډير چې دهدایت په لاره باندی وي اودهغه تابعداری کوي. نوبیاپې پونښته وکړه چې خوک ډير بنه حاکم دی؟ نوجواب يې ورکۍ چې هغه سړۍ چې خلګوته هغه فيصلۍ ورکوي کم چې ئان ته يې ورکوي. نوبیاپې پونښته وکړه چې خوک ډير پوه اوعالې دی؟ نورته يې وفرمایل چې هغه عالم چې په خپل علم باندی نه مریبو، چې خلګ راتولوی خپل علم ته، نوبیاده پونښته وکړه چې خوک ډير عزتمند دی؟ نورته يې وفرمایل چې هغه سړۍ چې په تقدیر یقین ساتی او طلب دمغرت کوي. نوبیاپې پونښته وکړه چې کم سړۍ ډير مالداردی؟ نورته يې جواب ورکۍ چې هغه سړۍ چې خه ورلره ورکول سی په هغه باندی راضی سی. نوبیاپې وویل چې کم سړۍ زیات غریب دی؟ نورته يې وفرمایل چې خاوند دنচسان. ^(۱)

اور رسول الله ﷺ فرمایلی دی چې: مالداری بسکاره مالداری نه ده بلکې مالداری چې ده دا مالداری دنفس ده، که چیری الله ﷺ دیوبنده خیر وغواړۍ نودهغه نفس مالداره کړۍ او دده زړه هم مالداره کړۍ، او کله چې الله ﷺ دیوبنده شر وغواړۍ نودهغه غریبی دسترنګو په مینځ کې ولیکې، ^(۲) ابن حبان وايې چې صاحب دنচسان خخه مراد دادی چې په نقل کولو سره دابن نচسان وي. او دارکم ددې روایت کړۍ دی ابن جریر په خپل تاریخ کې په نقل کولو سره دابن حمید خخه دی دیعقوب التمیمی خخه دی دهارون بن هبیره خخه دی دخپل پلار خخه او دی دابن عباس خخه دی وايې چې سوال وکړي موسى ﷺ دالله ﷺ خخه.

او دارکم يې قول حدیث بیان کړۍ دی، او په دې کې يې داهم ویلی دی چې ای ربه کم بنده ستا ډير پوه او عالم دی؟ نوالله ﷺ ورته په جواب کې وفرمایل، هغه سړۍ کم چې خلګ خپل علم ته رابولی په داسې طریقې سره چې دده سره یوه کلمه دهدایت وي نودی خلګ

(۱). تخریج ددې ابن حبان کړۍ دی په کتاب العلم کې، باب فیمن لا يشبع العلم ويجمع العلم (٨٢١١) او دا حدیث حسن دی وکړۍ صحيح دابن حبان (٢٢١٧) او لهندي په کنز العمال کې (٤٣٥٤٩ ١١٥).

(۲). داخله حصه دمختکنی حدیث ده او ددې بعضی روایت ذکرکړۍ دی امام بخاری په کتاب الرقاقي کې، باب الغنى غنى النفس (٢٤٤٢١١) او مسلم په کتاب الزکاة کې، باب ليس الغنى عن كثرة العرض (١٤٠٧) او الترمذی په کتاب الزهد کې، باب ماجاء ان الغنى غنى النفس (٢٣٧٣ ١٤) او ابن ماجه په کتاب الزهد کې، باب القناعه (١٢) او احمد (٤١٣٧) ٢٢١، ٢٤٣١٢).

دهدایت پرخوا راوبولی اوکه دده سره یوه خبره بدکارخخه دمحفوظ کیدووی نودی خلگ دبدوکارونو خخه په وساتی نوبیاده وویل چی ای ربہ زما ایازما خخه ماسوابل بنه عالم پر مزکه باندی سته؟ نوالله ﷺ ورته وفرمایل چی هو، حضر ﷺ دی. نوبیابی طلب دلاری وکی دهغه طرف ته چی ورسه ووینی، ^(۱) دده داقصه به بیا وروسته بیانوو. اوابن حبان ویله په ذکرکولو دسوال دموسى ﷺ کی چی ده سوال کړی وو دالله ﷺ خخه چی ده ته یودعاونبی په اویو ذکر وبنبی. دی نقل کوي دابن سلمه خخه دی دحرمله بن یحیی خخه دی دابن وهب خخه دی واپی چی ماته خبر راکړی دی عمربن الحارت چی دراج ده ته خبر ورکړی دی دابی الهیشم خخه دی نقل کوي دابی سعد خخه دی دنبی ﷺ خخه چی فرمایلی یې دی: موسى ﷺ دالله ﷺ خخه غوبنتنه وکړه چی ای ربہ ماته داسی ذکر یاداسی دعا راوبنیه چی زه په هغه سره تا یادوم اوستا خخه طلب ددعا په کوم نوالله ﷺ ورته وفرمایل چی، لا الله الا الله وایه نوده وویل چی ای ربہ داخوتول واپی نوبیا ورته الله ﷺ وفرمایل چی، لا الله الا الله وایه نوده وویل چی ای ربہ داخو ټول واپی نوبیا ورته الله ﷺ وفرمایل چی: لا الله الا الله وایه. نوبیا ده وویل چی زه دھان دپاره خاص ذکرغواړم نوالله ﷺ ورته وفرمایل چی ای موسى که ته داټوله دنیاسره داسمانونو په یوخوا دتلی کی کښېږدی اوډالله الا الله په بل خوا کی کښېږدی نودابه تردرنه وي ^(۲) اوډاپه شان دهغه حدیث دی چی ذکر سوی دی په سنتوکی چی نبی ﷺ فرمایلی دی: بنه دعا دورخی دعرنی ده اوښه هغه چی ماویلی دی اونورو انبیاوو ویلی دی هغه: لا الله الا الله وحده لاشریک له، له الملك وله الحمد وهو على كل شی قادر، ^(۳) اوابن ابی حاتم ویلی دی په تفسیر دایت کرسی کی: په نقل کولو سره داحمد بن القاسم بن عطیه خخه دی نقل کوي داحمد بن عبد الرحمن الدسکی خخه دی دابی خخه دی نقل کوي دخپل پلار خخه دی داشعث بن اسحاق خخه دی دجعفر بن ابی المغيرة خخه دی دسعیدبن جبیر خخه دی دابن عباس خخه: چی بنی اسرائیلو موسى ﷺ ته ویلی وه چی ایا ستارب بیدېږي؟ نوهغوي ورته وویل چی: دخدای خخه وېږدېږي. نوالله ﷺ ورته دلورې خخه اواز وکی چی ای موسى دوی ستا خخه داپوبنتنه وکړه چی ستارب بیدېږي، نوته په لاسونوکی دوی چینې ونیسه اوډشپی ودرېږه، نوموسى ﷺ وکړه هغه خه چی ورته رب العزت ویلی وه نوموسى ﷺ ودریدی دشپی تردی چی آخری حصه دشپی سوه نودده دلاس

(۱). تاریخ ابن جریر (۲۲۳۱).

(۲). ذکره ابن حبان فی كتاب الذکر، باب فضل التهليل والتسبيح والتحميد (۲۳۲۴۲).

(۳). اخرجه الامام مالک فی الموطأ كتاب الحج، باب جامع الحج (۲۴۶۱)، ابن عبد البر ویلی دی چی دامام مالک خلاف نسته په ارسالوالی ددی کی، والترمذی فی كتاب الدعوات، باب فی عدیوم عرفة (۳۵۸۱۵) او ویلی یې دی چی داحدیث غریب دی په دی اعتبار سره.

څخه هغه چینبى راولويدى او ماتى سوي نوالله ﷺ ورته و فرمایل چى اي موسى که زه چيرى بېدە كيدم نودامزکه او آسمان به هم داسى توتى سوي واى لکه خه رکم چى دا چينبى توتى سوي. نودى وايې چى الله ﷺ نازل کي په خپل نبى ﷺ باندى آيت کرسى. او ابن جرير ويلى دى په نقل کولو سره داسحاق بن ابى اسرائىل څخه دى نقل کوي دهشام بن یوسف څخه دى نقل کوي داميه بن شبل بن الحكم بن ابان څخه دى دعکرمه څخه دى دابوهريره ﷺ څخه دى وايې چى ما اوريديلى دى درسول الله ﷺ څخه چى حکایت يې کوي دموسى ﷺ څخه په منبر باندى، نووی فرمایل: واقع سو په نفس دموسى ﷺ کي دا خبره چى آيا الله ﷺ به خوب کوي اوکه نه؟ نوالله ﷺ ورته دوى ملائکى راوليبلی اوورسره يې ډچينبى دوه لوښى هم راوليبل. نودا دوه لوښى ډچينبى يې موسى ﷺ ته ورکړۍ اوورته يې امروکى ددى په حفاظت باندى. نوویلي يې دى، چى داموسى ﷺ ته خوب ورلى اودا دواړه لاسونه يې بسوريدل نودا لوښى به لوېدوته نزدی وه چى دى به رابيدار سو او ديوبل سره به يې ونیول تردی چى بنه پوخ بېدە سو نودادواړه لوښى ورڅخه ولوېدوه اوتيوتى توتى سوه، نو نبى ﷺ فرمایلى دى، چى الله ﷺ دامثال و ګرځوي دموسى ﷺ دپاره: چى که الله ﷺ بېدە سى نودا آسمانونه او مزکى به دغه رکم توتى توتى سى. په دى حدیث کي غرابت دى، خواشې دا ده چى داموقوف سى، او داهم کيده سى چى ددي روایت اصل اسرائىلى وي.

اوالله ﷺ فرمایلى دى: **وَإِذْ أَخَذْنَا مِيشَافَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا أَتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَأَذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعْلَكُمْ تَتَّقُونَ** (٦٣) **ثُمَّ تَوَلَّتُمُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ لَكُنُتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ**، (سورة الاعراف ١٧١) او دارنگه الله ﷺ فرمایلى دى: **وَإِذْ نَنَقَنَا الْجَبَلَ فَوَقَهُمْ كَاهَهُ ظُلْلَهُ وَظَلَّوْا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا أَتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَأَذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعْلَكُمْ تَتَّقُونَ**، دارکم ابن عباس او داسى یوبل سړى دسلفو څخه ويلى دى: ګله چى موسى ﷺ دوى ته الواح راواړه او په هغه کي تورات ليکل سوي وو نودوی ته يې امروکى ددي په قبلولو باندى په ګلکي ارادى سره او په پوخ نيت سره، نودوی وویل چى ته مورب ته دار انسکاره کړه مورب به يې و ګوروکه چيرى په دى کي دنه چى خه ذکرسوی دى هغه اسانه وه نومورب به يې قبول کړو. نوموسى ﷺ ورته وویل چى هرڅه په کي وي نوتاسي به يې قبلوی، نودوی دا خبره بیا تکراروله او بیا یې کوله، نوالله ﷺ ملائکوته امروکى چى په دوى باندى غر رالوړ کړي ددوی پر سرونو باندى نودا داسى سوه لکه سايمه پردوی باندى، او دوی ته وویل سوه که چيرى تاسى دانه قبلوی ده ګه خه سره چى په دى کي دى نوداغربه پرتاسي باندى راوغورحول سى نودوی داقبول کي او دوی ته دسجدی امروسو نودوی سجده وکړه، نودوی کتل دغه غره ته په ورین تندی سره، نودا طریقه پاته سوه په بنی اسرائیلوکی ترنن ورڅ پوری چى دوى وايې، نسته غته سجده ده ګه

سجدی خخه چې دهغه په سبب زموږ خخه عذاب لیری سوی دی. اودارکم سنید بن داود دحجاج بن محمد خخه نقل کوي دی دابی بکر بن عبدالله خخه نقل کوي چې دی وايې: کله يې چې دابيرته کښيښووی نو په سردمزکی باندی داسی بوتی او داسی کانی نه وو پاته چې هغه نه وی بنوريدلی، او نه وو په مخ دمزکی باندی یویهودی چې غټه وو او که کوچنی مګر تورات به يې وايې او تورات ته يې سرکښته کې. الله ﷺ فرمایلی دی: ثُمَّ تَوْلِيتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ، يعني وروسته دليدلو ددى غټي مشاهدي خخه تاسي مات کړه هغه خپل لوظونه او وعدي: فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُهُ، چې تاسي ته يې رسولان در او لېږل او کتاب يې پرتاسي باندی نازل کې (لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَسِيرِينَ).

قصه دغوا دبني اسرائيلو

الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخَذُنَا هُزُورًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ (٦٧) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بَكْرٌ عَوَانٌ يَبْيَنْ ذَلِكَ فَأَفْعَلُوا مَا تُؤْمِنُونَ (٦٨) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْلَاهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقْعُ لَوْلَاهَا تَسْرُ النَّاطِرِينَ (٦٩) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّ شَاءَ اللَّهُ لَمْهَتِدُونَ (٧٠) قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذُلُولٌ ثُبُرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرَثَ مُسَلَّمَةً لَا شَيْءَ فِيهَا قَالُوا إِنَّا جَئْنَا بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ (٧١) وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَارُ أَئْمَمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ (٧٢) فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِعِظِيمِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَقْلِلُونَ، (سورة البقره ٢٧)

ابن عباس او عبيده السلماني او ابو العاليه او مجاهد او السدى او داسی یوبل سړۍ دسلفو خخه ويلی دی چې په بني اسرائيلوکي یوسپي وو چې هغه ديرمالدار وو او دده یو خو وريونه وه چې دده مرګ يې غونښته ددى وجي چې دده مال ورته په ميراث کې پاته سی، نودايو راولار سو او دشپې يې دی مرګي او په لاره کې يې وغورخوی او کله چې سهار سو نو خلګ ورته را تبول سوه نودا یودده دورريونو خخه په ژړاسو او چيغې يې و هلی نو دخلګو په مينځ کې جګړه جوره سوه، نويو سړۍ ورته رالي او ورته يې وویل چې ولی جګړه کوي، او ولی دنبی خواته نه ورځي نودوي چې کله دموسى ﷺ خواته ورله نوهغه طلب وکې په باره دdasی سړۍ کې چې هغه دامرګ ليدلی وی په خپلو ستړګو باندی نويو سړۍ هم داسی نه وو چې هغه دا قتل ليدلی وی نودی ولاړي او دالله ﷺ خخه يې پونښنه وکړه دده قتل په باره کې نوالله ﷺ ورته امروکې چې دوي دی یوه غوا حلاله کړي نو کله چې دی رالي خپل قوم ته نودوي ته يې وویل چې الله ﷺ فرمایې: إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخَذُنَا هُزُورًا

چې تاسی غواحلاله کې، نودوی موسى ﷺ ته وویل چې موږ درڅخه دقائل په باره کې پوبنتنه کوو اوته موږته دغوا دحاللوايې. نوموسى ﷺ دوی ته وویل: قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ، يعني زه پناه غواړم په ذات دالله باندی ددی خڅه چې دجالانو خڅه سم يعني دروغ و وايم، مادالله ﷺ خڅه دقتل په باره کې پوبنتنه وکړه اوالله ﷺ راته امرګوکي چې دوی ته ووايې چې غوا حلله کې.

ابن عباس او مجاهد او عکرمه او دانور دوی وايې: که دوی عامه غوا رانیولی واي او هغه یې حلله کړي واي نو قبوله به واي، لیکن دوی په حان باندی سخته کړه نوالله ﷺ هم پر سخته کړه، او ددی تفسیر موږ په تفسیرونو کې ذکر کړیدی، نودوی پوبنتنه وکړه درنګ په باره کې او د عمر په باره کې چې خومره عمري وي، خومقصود داچې دوی ته امرسوي وو دحاللولو په باره کې چې درميانه غوا دی حلله کړي چې نه ډيره غټه وي او نه ډيره خواره وي او نه یې عمر ډيري وي او نه یې عمر کم وي چې کوچنی وي، داقول دمجاهد او ابن عباس او عکرمه او ابو العاليه او الحسن او دقتاده دی بیادوی په حان باندی سخته کړه نوالله ﷺ هم پرسخته کړه چې دوی پوبنتنه وکړه چې رنګ به یې خه رکم به وي، نوجواب ورکول سو چې ژړ وي خوچې بریښ و لاوی يعني بریښوالی په کې وي او سوروالی ته نژدي وي، چې کتونکو ته بنه بنکاري، او دا ډیرښه رنګ یې وي او غوره رنګ وي، بیادوی په حان باندی سخته کړه: قَالُوا اذْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ، په مرفوع حدیث کې ذکردي چې روایت یې کړي دی ابن ابی حاتم او ابن مردویه: که چېږي بنی اسرائیلو انساء الله نه واي ویلى نو هیڅکله به ورته الله ﷺ دانه واي ورکړي.^(۱)

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذُلُولٌ ثُبِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثُ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةً فِيهَا قَالُوا إِنَّهُ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعُلُونَ، او دا صفات د مخکنی صفاتو خڅه ګران صفات دی او تنګ صفات دی، چې داغوا به داسی وي چې دی به کښت نه وي اړولی او نه به یې مزکی ته او به ورکړي وي (يعني هر هډ به یې نه وي چلولي)، داقول دابو العاليه او دقتاده دی او دا قول (لا شیة فیهَا) يعني په دی کې به داسی رنګ نه وي چې ددی درنګ مخالف به وي، او دا به دعيېو خڅه سالمه وي يعني عېېجنې به نه وي. کله چې داصفات دوی ته بیان سوه نودوی وویل موسى ﷺ ته: قَالُوا إِنَّهُ جِئْتَ بِالْحَقِّ، او ویل سوی دی چې دوی داغوانه کړه پیدا مګر دیوہ سړۍ سره چې هغه ته دا دپلار خڅه پاته وه نودوی ورڅه دا وغوبنتله نودغه سړۍ ورته

(۱). ابن کثیر ویلى دی (۱۱۱۱)، په خپل تفسیرکې: دا حدیث غریب دی په دی اعتبار سره او احسن احوال ددی به دا وايې چې دابی هریره ﷺ کلام سی.

انکاروکی نودوی پیسی ورزیاتی کړی نوبیا یې ورکړه، لکه خه رکم چې السدی وايې چې ددی په وزن سره زربې ورلره ورکړه نوبیا یې غوا ورکړه، تردی چې لس واره یې ددی په وزن سره زر ورکړه، بیاموسی اللہ دوی ته امروکی چې داحلاله کې: فَدَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ يعني دوی حلاله کړه خوبیاهم ددوی په زړه کې شک وو، نوبیا موسی اللہ دوی ته امر وکی چې ددی غواپه غونبه دامرې ووهی، بعضو ویلی دی چې په هلهوکی باندی یې ووهی، نو الله جل جلاله دامرې راژوندی کې، نوموسی اللہ ورڅخه پونستنه وکړه چې ته چاقتل کړی یې؟ نوده ورته په جواب کې وویل چې خپل وراره، نوبیابیرته دامرې وګرځیدی لکه خه رکم چې وو. الله جل جلاله فرمایلی دی: كَذَلِكَ يُحِبِّي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ، يعني خه رکم چې تاسی دالله جل جلاله امر وکتی ددی مرې په باره کې چې دی یې بيرته راژوندی کې نوهمدا امر دټولو مرو په باره کې دی.

قصه دموسی اللہ او د خضر اللہ

الله جل جلاله فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقْبًا (٦٠) فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَأَتَّخَذَ سَيِّلَةً فِي الْبَحْرِ سَرَّبًا (٦١) فَلَمَّا جَاءَوْزًا قَالَ لِفَتَاهُ أَتَنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِيَنَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصِيبًا (٦٢) قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيَتُ الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَأَتَّخَذَ سَيِّلَةً فِي الْبَحْرِ عَجَبًا (٦٣) قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغُ فَأَرْتَدَاهُ عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا (٦٤) فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا أَتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا، بعضو اهل کتابو داویلی دی چې دموسی خخه هم داموسی اللہ نه دی مراد بلکې موسی بن منسا بن یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم اللہ مردادی دی ولارې د خضر اللہ خواته خودا قول صحیح نه دی چې داموسی دی بلکه کم چې دقرآن خخه ثابت دی هغه همدا موسی بن عمران مردادی چې دبني اسرایيلو پیغمبردي، ابن عباس نقل کوي دابي بن کعب خخه چې دی درسول الله عاصمه اللہ خخه نقل کوي چې رسول الله عاصمه اللہ فرمایلی دی: چې موسی اللہ یوه ورخ په خطبه کې ولارېدي او وي فرمایل چې خوک ډير پوه دی، نو یوسپی وویل چې زه، نوالله جل جلاله دهغه بد وویل ولی چې دهغه سره علم نه وو، بیالله جل جلاله موسی اللہ ته و فرمایل چې زما یوبنده دی په مجمع بحرین کې چې هغه ستا خخه ډير پوه دی. نوموسی اللہ وویل چې ای ربه زمازه به دهغه سره خه رکم وینم؟ نوالله جل جلاله ورته و فرمایل چې ته به دخان سره ماھيان و اخلى او بیابه روان سی نو په کم ئای کې چې تادغه ماھيان ورک کړه نوهغه به په هم هغه ئای کې وي (يعني موسی اللہ دخان سره ماھيان اخستي وه نوئکه ورته الله جل جلاله و فرمایل چې ته په کم ئای کې داماھيان ورک کړي نو په هغه ئای کې به دغه سړی موجود وي) نوده دخان سره

ماهیان راواخستی او توبنې یې کړه، او دوی وو تل او د سمندر په غاره روان سوه، نودی بیده وو تردی چې دی راولار سو اوروان سو او ما هیان ورڅه هیر سوه او دده سره یوش بن نون هم وو تردی چې د مابینین وخت سو نودوی ودې سوه نوموسى ﷺ وویل یوش ﷺ ته: قال لَفَتَاهُ أَتَنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِيَنَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا، او موسى ﷺ هغه ئای پیدانه کې تردی چې ده ګه ئای خڅه تبرسوه نودی موسى ﷺ دی یوش ته و فرمایل: أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنَّي نَسِيَتُ الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرُهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَابًا نوموسى ﷺ و فرمایل: ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبِغُ فَارِتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا چې داه ګه مقصودی ئای دی چې موب غونبستی نودوی راولار سوه په خپل قدمونو باندی، نوچې ګوري یوسپی دی چې بنسکلی کپړی یې اغostتی دی نوموسى ﷺ سلام پر واچوی، نو خضر ورته وویل چې زه موسى یم. نو خضر ورته وویل چې موسى دبئی اسرائیل (یعنی هغه موسى چې بنی اسرائیلولو ته پیغمبر راغلی دی)؟ نوده ورته وویل چې هو، زه راغلی یم تاته چې ته ماته خه و بنبې: قال إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِعَ مَعِيَ صَبَرًا، یعنی ده ورته وویل چې: ای موسى زما سره چې کم علم دی چې ماته الله ﷺ بسوولی دی په هغه باندی ته نه پوهېږي او ستاسره چې کم علم دی چې الله ﷺ درکړي دی په هغه باندی زه نه پوهېږم، نوموسى ﷺ ورته وویل: سَتَجَدْنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا، نو خضر ﷺ ورته وویل چې: فَإِنِّي أَتَبَعْتُنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا (٧٠)

فَأَطْلَقَ، دوی دواړه روان سوه په غاره د سمندر باندی، نو په دوی باندی یوه کښتی تیریدله نودوی ورته وویل چې موب هم دخان سره بوځه نوکله چې یې دوی دخان سره پورته کړه نو خضر ﷺ ددغه کښتی خڅه مخکنی تختی ماتی کړي نوموسى ﷺ ورته وویل چې دی خلګو خوموب دخان سره په مفته کې لوړ کړو او تا ددوی د کښتی خڅه هرڅه ليږي کړه او دا دی خرابه کړه ددی دپاره چې داخلګ غرق کړي: قال أَخْرَقْتُهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جَنْتَ شَيْئًا إِمْرًا (٧١) قال أَلَمْ أَفْلُ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِعَ مَعِيَ صَبَرًا (٧٢) قال لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيَتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا نو خضر ﷺ بیا ورته وویل چې ماتاته نه وه ویلی چې ته زما سره صبرنه سی کولی.

اور رسول الله ﷺ فرمایلی دی چې دا اولنۍ ورڅه په هیره کې وو. او فرمایلی یې دی چې یوه مرغی راله او ددی کښتی پريوی څوکې باندی کښپښته او د سمندر خڅه یې او به و چښلی نو خضر ﷺ دی نوموسى ﷺ ته وویل چې زما او ستا علم په مقابل دعلم دالله کې داسی دی لکه خومره او به چې دی مرغی ددی سمندر خڅه و اخستی. بیادوی کښتنه سوه

دکبنتی خخه، په دی دوران کی چې دوی روان وو دسمندر په غاره باندی، نو خضر الله ناخاپه یوماشوم ولیدی چې بازی یې کولی، نو خضر الله دده سرپه لاس کی واختی اوپري یې کی نودا ماشوم یې مرکي، نوموسى الله ورته و فرمایل چې: أَقْتُلْتَ نَفْسًا زَكِيّةً بِعَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا (٧٤) قالَ اللَّمَّا أَقْلَلَ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِعَ مَعِي صَبَرًا اويه دی وار ورته موسى سختی وکړه اوورته یې وویل: إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبِنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِي عُذْرًا، يعني دی موسى الله خضر الله ته و فرمایل) که ددی خخه و روسته در خخه ما پونتنه و کړه نوبیا زما سره ملګرتیا مه کوه ولی چې ته د معذرت درجی ته و رسیدی زما دخوا خخه: فَأَنْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطَعُمَا أَهْلَهَا فَأَبْوَا أَنْ يُضَيْفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جَدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقَامَهُ تردی چې دوی یوکلی ته ورله او د میلمستیا طلب یې ور خخه وکی نو هغوي ورنکړه، او هلتہ یې یودیوال و دروی نوموسى الله ورته وویل چې دوی خودا سی قوم دی چې زموږ میلمستیا یې هم ونه کړه او نه یې موږ ته دوډی را کړه او بیا یې ورته وویل: لَوْ شِئْتَ لَا تَحْذِنْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا (٧٧) قالَ هَذَا فِرَاقٌ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأَلْتُكَ نوبیا ورته خضر الله توله واقعه بیان کړه چې دا کارونه دوی ولی وکړه تردی قول پوري: ذَلِكَ تَأْوِيلٌ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبَرًا، سعید بن جبیر ویلی دی چې ابن عباس به داسی ویل: او د دوی مخ ته یوبادشاه وو چې په زوره به یې کبنتی اخستلى کمه کبنتی چې به بنه وه. او د اسی به یې ویل چې: هرڅه چې هغه ماشوم وو نودهغه مور او پلار دواړه مومنان وه او د اماشوم کافر وو (۱) او بیادغه رکم امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دقتیبه خخه چې دی نقل کوی دسفیان بن عینیه خخه او هم په دی طریقی سره او هم په داسی اسناد سره. او په هغه روایت کی دا هم ذکر دی چې: ووتی موسى الله او د هغه سره حوان ملګری یوشع بن نون الله وو او د حان سره یې ماهی را واختی، تردی چې دې بری خواته و رسیده او هلتہ موسى الله بیده سو. سفیان ویلی دی چې په حدیث کی د عمر خخه بل چاویلی دی: چې ددی دې بری سره یوه چینه وو چې نوم یې (الخيات) وو، چې ددی چینی داسی او به دی چې په چاباندی ولکیږی نو هغه راژوندی سی، نودغه او به پر دغه ماهی باندی ولکیږدی نودی هم راژوندی سو، نودی وايې چې دی و بسوردی او د دی توښی خخه یې ځان او بوته وغوره وي، نوکله چې موسى الله راوین سو نو و یې ویل: قَالَ لِفَتَاهُ أَتَنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا أَوْحَدِيتُ يَسِ ذَكْرَكَرِي دِي. او د ای هم ویلی دی چې: یوه مرغی د کبنتی پریوی خوکی باندی کبنتی او په مشوکی سره یې او به راواختی، نو خضر الله وویل موسى الله ته چې زما او ستا علم په مقابله دعلم دا الله الله کی دو مره دی

(۱). صحيح البخاري: كتاب التفسير، سورة الكهف، باب (واذ قال موسى لفتاه) الآية (٣٧٢٥ ١٢).

لکه خومره او به چې مرغى په خپل مشوکه کې واختستي^(۱) او هم دا سی بې تول حدیث کې ذکر کړی دی. او امام بخاری فرمایلی دی په نقل کولوسره دابراهیم بن موسی خخه دی نقل کوی دهشام بن یوسف خخه دی دابن جریج خخه دی دیعلی بن مسلم او عمرو بن دینار خخه او دی دسعید بن جبیر خخه دوی وايې چې سعید بن جبیرویلی دی چې زه دابن عباس سره په کور دهغه کې و م چې ابن عباس وویله چې زماخڅه پونتنی وکړی: نوما ورته وویل چې ای ابن عباسه. په کوفه کې یوسپی دی چې هغه قاضی دی اونوف نوم بې دی، هغه داګمان کوی او داوايې چې په بنی اسرائیلوکی موسی نسته. هرڅه چې عمر دی نوهغه راته وویل چې دی دروغ وايې او دی دبمن دی دالله ﷺ، او هرڅه چې ابویعلی دی نوهغه راته وویل چې ابن عباس ویلی دی په نقل کولوسره دابی بن کعب خخه دی وايې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: موسی رسول دالله ﷺ دی، او بیاپی و فرمایل چې ده یوه ورڅ خلګو ته بیان وکې تردی چې تولو خلګو وژړل او دتولو زړونه نرم سوه، نو یو سپری ورته رالی او ورته بې وویل چې ای موسی ﷺ آیاستا خخه بل پوه او زیات علم والا ستنه نوده ورته وویل چې نه، نو په دی خبری باندی ور لره الله ﷺ جزا ور کړه او ورته بې وویل چې ستا خخه ماسوا زما بل یوبنده دا سی سته چې ستا خخه ډیر پوه او علم والا دی په مجمع البحرين کې نوده وویل چې ای الله زه به خه رکم دهغه سره ووینم، نو الله ﷺ ورته وویل چې کله ستا خخه جلاسی ماھی (یعنی مخکی چې خه رکم مور واقعه بیان کړه).

دا قول د عمر وو، او ابوبو یعلى ورته ویلی دی. چې موسی ﷺ ته وویل سوه چې یومړ ماهی واخله په کم ئای کې چې په هغه کې روح بیرته راسی نو په هغه ئای کې به ستاسره خضر ﷺ ووینی. نودوی راواختستی ماهی او د حان سره بې توبنې کې او رووان سو او د خپل حوان ملګری ته بې وویل (چې یوشع بن نون ﷺ وو) چې زه تاته نور تکلیف نه درکوم مګر داچی ته ماته خبر راکړی چې په کم خای کې زموږ خخه ماهی جلا سوی دی، نوهغه ورته وویل چې ماته تکلیف نه دی راکول سوی، نودا هغه قول دالله ﷺ دی چې ذکر کړی بې دی (وَأَذْفَالَ مُوسِي لِفَتَهُ دغه حوان یوشع بن نون دی، نو وویل سوی دی چې دوی په سایه دیودرختی کې وه چې ماهی په بسوریدو سو او موسی ﷺ بیده وو نودی یوشع بن نون موسی ﷺ راوینی نه کې تردی چې موسی ﷺ را ولار سو نو د یوشع بن نون خخه خبره هیره سوی وه چې دی خبر کړی او ماهی بسوریدی تردی چې سمندر ته بې حان ورسوی. نو بیاپی وروسته خبر کې نو بیا دوی راله او خضر ﷺ بې پیدا کې، چې ده یوه تو ټه پنبوته اینې وه او یوه تو ټه بې سرته اینې وه، نو موسی ﷺ سلام پر وکی او هغه ورته مخ را بسکاره کې او ورته بې و فرمایل چې

(۱). تخریج ددی بخاری کړی دی په کتاب التفسیر کې، (سورة الكهف، باب (فلما جاوزا قال لفتاه)، الآية (۴۷۲۶۱۲).

آیاستاسی په مزکه باندی سلام سته؟ ته خوک یې؟ نوده ورته و فرمایل چې زه موسى یم. نو هغه ورته و فرمایل چې موسى دبni اسرائیلو؟ نوده ورته و فرمایل چې هو، نوهغه ورته وویل چې خه کاردي دی دلته. نوده ورته وویل چې راغلی یم تاته چې ستا خخه خه زده کرم، نوهغه ورته وویل چې داستا دپاره کافی نه دی چې ستاسره تورات دی، اووھی درته راھي؟ اوبيا يې ورته وویل چې اي موسى: زمادی قسم وي په الله ﷺ باندی چې زماسره داسی علم دی چې هغه ته نه سی یادولی اوستاسره چې کم علم دی هغه زه نه سی یادولی، نويوي مرغى دسمندر خخه په خپلی مشوکی کی او به واحستي. نوخضر ﷺ موسى ﷺ ته و فرمایل چې زما اوستا علم په مقابل دعلم دالله ﷺ کی داسی دی لکه دی مرغى چې خومره او به ددی سمندر خخه واحستي: حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَ أَنَّهُ فِي السَّفِينَةِ، دُوِيْ پِيدَا كِرَهَ يُوْهَ كُوْچَنَى كِبَنْتَى چې دغه کبنتي والا ديو ساحل خخه بل ساحل ته کسان بیوله، نو په دغه کبنتي کي کسان ناست وه نوداخضر ﷺ يې و پیژندی نودوی وویل چې دده خخه پیسی نه اخلو او مفت یې دخان سره کي کله چې دی په کبنتي کي دموسى ﷺ سره کبپنستي نوده دکبنتي خخه خه لرگي ليږي کي (قالَ مُوسَىٰ وَرَتَهُ وَفَرَمَىٰ : أَخْرَقْتُهَا لِتُعْرَقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا، مَجَاهِدًا وَلِيَ دِي چِي: مَنْكَرَ كَارِدِي وَكِي: قَالَ اللَّهُ أَكْلَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِعَ مَعِيَ صَبَرًا، وَهُ اولَه پوبنتنه دده په هيرى سره او دوهمه په شرط سره او دريمه په قصد سره: قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا تَسِيَّتُ وَلَا تُثْرِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا (٧٣) فَأَنْطَلَقَ حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَ غُلَامًا فَقَتَلَهُ أَبُو يَعْلَىٰ أَوْسَعِيدَ دَوَارَهُ وَأَيْيَ چِي: دِيْ خَضْرَ ﷺ وَلِيَدَهُ خَهْ ما شُومَانَ چِيْ لَوْبِيَ يِبِيْ كُولِي نو په دِي کي يې يو کافر ما شوم راونيوی او هغه يې په يو خوا باندی پري باسي او چاره ورسره وه نومريبي کي، نو موسى ﷺ ورته وویل: أَفَقْتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ يَعْنِي يو سپری دی داسی مړکي چې هغه هیخ غلط کارنه وو کړي. نودوی دواړه روان سوه نویو دیوال يې وليدي: فَوَجَدَهَا فِيهَا جَدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقَامَهُ، سَعِيدٌ وَلِيَ دِي چِي دادِيَوالَ يِبِيْ په لَاس باندی جورکي په داسی طریقی سره، لَاس يِبِيْ لَوْرَ کِي او سیده يې کي نودِيَوال جورسو.

اوابو يعلى وايې چې زه ګمان کوم چې ابوسعید داسی ويلی دی چې لاس يې داسی سیده کي نودِيَوال جورسو: قَالَ لَوْ شَتْ لَاثَخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا يَعْنِي که چيری تاته په دِي کارباندی خه اجر درکول کيدی نوتابه کړي واي هسى بي فائدی کاردي وکي (وَكَانَ وَرَاءَ هُمْ) او دا په قول دابن عباس: ددوی مخ ته يوبادشاه وو چې نوم يې (هدد بن بدد) ذکرسوی دی غير دسعید خخه، او ددوی په نزد باندی هغه هلك چې دوی مړکړي وو دهغه نوم (جیسور) وو: مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا خَضْرَ ﷺ مُوسَىٰ تَهْ وَوَيْلَ چِي دا کبنتي ما حکَه عَيْبَجَنَه کړي وه ولی چې

دغه بادشاہ به بنې کښتی دخلګو خخه اخسته، اوکمه کښتی چې به خرابه وو نوبادشاہ به پرینېسوله، کله چې دوی ددغه بادشاہ دخوا خخه تیر سوه نوبيرته یې کښتی جوره کړه. بعضو داويلي دی چې داکښتی یې په چېښو سره جوره کړه اوڅوک وايې چې په تارکولو سره یې روغه کړه. فَكَانَ أَبْوَاهُ مُؤْمِنِينَ، ددي هلك مور اوپلار دواړه مسلمانان وه اوډا هلک کافر وو: فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقُهُمَا طُغِيَّاً وَكُفْرًا، يعني ددوی دوالدينو داخواهش وو چې دی ددوی په طريقه اوپه دين باندي وي: دَفَأَرَدْنَا أَنْ يُعَذِّلَهُمَا رُبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً، داجواب یې ددي قول ورکي: أَقْتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ، وَأَقْرَبَ رُحْمًا يعني دهغوي په ده باندي رحم ډير وو ددي خخه چې زه یې قتل کرم. هرڅه چې داود بن ابی عاصم دی هغه وايې چې دا انجلی وه. اوډارکم روایت ذکرکړي دی عبدالرزاق دمعمر خخه دی دسعید بن جبیر خخه دی دابن عباس خخه دی وايې چې: خطبه ورکوله یوه ورڅه موسى ﷺ نووی ويل چې دالله ﷺ په باره کې ترما خوک بنه عالم نسته، نوالله ﷺ ده ته امروکۍ په ليدلوا ددي خضر ﷺ سره، نوبیا یې هم داسی قول ذکر کړي دی لکه څه رکم چې مخکی بيان سو.

اوهمدارکم روایت ذکرکړي محمدبن اسحاق دحسن بن عماره خخه دی نقل کوي دالحكم بن عيینه خخه دی دسعید بن جبیر خخه اودي دابن عباس خخه اودي دابي بن كعب خخه اودي درسول الله ﷺ خخه هم په داسی طريقي سره په کمه طريقه چې مخکي بيان سو. او روایت ددي کړي دی العوفی موقوفاً.

اوالزهري ويلی دی دعبدالله بن عبد الله بن عتبه بن مسعود خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه دی وايې چې: بحث وکی ده اوالحرbin قيس بن حصن الفزاری په صاحب دموسى ﷺ کې، نوابن عباس وویل چې داخضر ﷺ وو، نوپه دغه وخت کې ابن بن كعب تيريدی نوابن عباس ورته اواز وکی اوورته یې وویل چې موب بحث کړي دی په صاحب دموسى ﷺ کې هغه چې دالله ﷺ خخه یې دهغه دملقات سوال کړي وو نوآياتا درسول الله ﷺ خخه ددي په باره کې خه اوږيدلی دی؟ نوده ورته وویل چې، هو، اوبياپي دارکم تول حدیث بيان کړي دی. او موب طريقي دحدیشونو بيان کړي دی په تفسیر دسورة کهف کې هلتنه رجوع وکی.

اودا قول: وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِعَالَمِينِ يَتَيمَيْنِ فِي الْمَدِيْنَةِ السَّهِيْلِيِّ وَيَلِي دِي چې دا دواړه یتیمان (اصرم اوصریم) وه چې ئامن دکا شو وه: وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَيَلِي سوی دی چې داسره زر ووه، داقول دعکرمه دی. او داهم ويل سوی دی چې داعلم وو، داقول دابن عباس دی، خو مناسب قول دادی چې دا خه الواح يعني توقی وی دسره زرو چې علم پرليکل سوی وو.

البزار ويلی دی په نقل کولو سره دابراهيم بن سعيد الجوهري خخه دی نقل کوي دبشرین المنذر خخه دی نقل کوي دالحارث بن عبد الله اليحصبي خخه دی نقل کوي دعياش بن عباس

الغسانی خخه دی دابن حجیره خخه دی دابی ذرخخه چې مرفوع یې ذکرکړی دی دی وايې: هغه خزانه چې الله ﷺ یې په فرقان کې ذکرکړیدی هغه دسروزرو یو خو توئی وی چې په هغه باندی داليکل سوی وه، زه تعجب کوم په هغه سړی باندی چې تقدیر منی اوبياهم ګيلی کوي، او زه تعجب کوم په هغه سړی باندی چې اور یادوی اوبياهم خندا کوي، او زه تعجب کوم هغه سړی ته چې مرگ یادوی اوبياهم غفلت کوي؟ لا الله الا الله محمد الرسول الله. (۱) او همدارکم روایت ذکرسوی دی دحسن بصری خخه او د عمر خخه چې مولی دغفره دی او د جعفر الصادق خخه هم په دی طریقی سره په کمه طریقه چې مخکی بیان سو. او دا قول (وَكَانَ أَبُوهُمَّا صَلِحًا) ویل سوی دی چې دادده اووم پلار مراددي یعنی اووم نیکه دده مسلمان وو او بعضو ویلی دی چې لسم پلار یې مراد دی، خوپه هرتقدیر سره دامعلومېږي چې دده په نسب کې صالح سړی وو. او دا قول (رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ) دادليل دی پردي خبره باندی چې دی نبی وو، او ده یو کارهم دھان خخه نه دی کړي، بلکې دا تول یې دالله ﷺ په امر سره کړه دی نودی نبی وو، ویل سوی دی چې دارسول وو او داهم ویل سوی دی چې داولی وو، او دا خبره ډيره کمزوري ده چې چاویلی دی چې داملايکه وه.

او داهم ډيره کمزوري خبره ده چې چاویلی دی چې دی دفرعون ټوى وو، او داهم ویل سوی دی چې دضحاک ټوى وو هغه سړی چې په توله دنيا يې (۱۰۰۰) کاله بادشاهي کړي وه. ابن جریر ویلی دی: او دا هغه قول دی چې په دی باندی جمهور دا هل كتاب متفق دی چې دا په زمانی د (افريدون) کې وو او ویل سوی دی چې دا په مقدم کسانو ذذی القرنین کې وه، چې ویل سوی دی چې دی افريدون وه. او ذو الفردوس هغه وو چې په زمانه دا براهيم ﷺ کې وو، او دا ګمان سوی دی پرده باندی چې ده دا ب حیات خخه او به چښلی نودی ده میشه دپاره ژوندی پاته سوی دی، او هغه ترن ورخ پوری باقی پاته دی، او ویل سوی دی چې دی ده ګه کسانو خخه دیوه سړی زوی دی کمو چې په ابراهيم ﷺ باندی ايمان را پری دی، او دده سره یې هجرت کړي وو د بابل علاقې خخه.

او ویل سوی دی چې دده نوم ملکان وو، او داهم ویل سوی دی چې ارمیابن حلقيادي، او ویل سوی دی چې دی نبی وو په زمانی دسباسې بن به راسب کې. ابن جریر ویلی دی چې وه په منځ دافريدون اوسباسې کې او پدہ زمانه چې دا هل علم والو خخه خوک دده انتساب نه سې معلومولی دی دابن جریر قول دی: او صحیح دی ده چې دی په زمانه دافريدون کې وو، او ژوندی وو تردی چې دموسى ﷺ زمانی ته پاته سوی وو. او وو پیغمبر دموسى ﷺ

(۱). ددي اخراج ابن ابي حاتم او ابن مردویه او البزار کړي دی. هم دارکم السيوطی ذکرکړي دی په الدر منشور کې (۴۲۱) او الھیشمی په المجمع کې (۵۳۷)، او روای ددی البزار دی د بشرين المنذر خخه چې هغه نقل کړي دی دالحارث بن عبد الله المصيبي خخه، او دی زه نه پیژتم او باقی سړی ددی ټول ثقه دی او معتمد دی.

په زمانی د (منوشهر) کي هغه چې په ئامنو دا برج بن افريدون کي رائحي چې دايو بادشاہ دبادشاھانو دفارس خخه وو، او دا هير عادل او انصافدار باشاه وو. او دا اول هغه سرى وو چې کندى يې کښلى وي، او دا اول سرى وو چې په هرکلى کي يې زمينداران مقررکړي وو، او دده باشاهي (١٥٠) کاله وه. او ويل سوي دی چې دا په اولاد داسحاق بن ابراهيم عليه السلام کي رائحي. الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّنَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحَكْمَةً ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتَؤْمِنُنَّ بِهِ وَتَسْتَكْرِهُنَّ قَالَ الْأَقْرَرُثُمْ وَأَحَدُنُّمْ عَلَى ذَلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَأَشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ**، (سورة آل عمران ٨١) نوالله جل جلاله دټولو خلګو خخه دا وعده واختسته چې دوي به ايمان راوري په هرهغه نبي باندي چې وروسته دبل نبي خخه رائحي، او دهغه په ايمان باندي ئان لازم کول، او دا وعده يې د محمد صلوات الله عليه وسلم دپاره هم اخستي ده ولی چې دی خاتم الانبياء دی، نوداحق دی په هرنبي باندي چې هغه دنبي صلوات الله عليه وسلم تردور پوري پاته سوي وي چې هغه په نبي صلوات الله عليه وسلم باندي ايمان راوري او دده مددوکي. نوکه خضر صلوات الله عليه وسلم زوندي واي دنبي صلوات الله عليه وسلم په زمانه کي نولازم وو چې هغه به ايمان راوري په نبي صلوات الله عليه وسلم باندي، او دی به وو په هغه ډله کي چې دبدر په مقام کي وو، ولی چې هلتہ دملايکو مشر جبريل صلوات الله عليه وسلم او مشران دملايکو تول ولار وه خودا خبره قاصره ده چې خضر صلوات الله عليه وسلم نبي وو، او خوک وايې چې رسول وو، ياداچي ملايکه وه. نوکه هريو ددي خخه وي نودملايکو مشر جبريل صلوات الله عليه وسلم دی، او موسى دخضر صلوات الله عليه وسلم خخه بنه دی او که د محمد صلوات الله عليه وسلم په زمانه کي واي نودده تابعداري به يې کولي نو خه رکم به سی خضر صلوات الله عليه وسلم ولی لکه خه رکم چې ډير خلګ دا خبره کوي؟ نوبنه خبره داده چې دا په عام بعشت کي شمار سی چې لکه عام خلګ خه رکم پيداسوی دی هم دارکم دا خضر صلوات الله عليه وسلم هم وو، او دا خبره چې په حدیث کي نقل سویده چې دا خضر صلوات الله عليه وسلم دنبي صلوات الله عليه وسلم سره په یو خای کي ليدل سوي وو نودا ضعيف دی که خه هم حاکم يې روایت کړي دی، خوانساد ددی ضعيف دی، او مورب به ددی خضر صلوات الله عليه وسلم دپاره جلا بحث ذکر کوو ان شاء الله تعالى

حدیث الفتون

ذکر کړي دی امام ابو عبد الرحمن النسائي په تفسیر خپل کي دسنن خخه، په دی قول دالله صلوات الله عليه وسلم کي: **وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَجَيَّنَاكَ مِنَ الْعَمَّ وَفَتَنَاكَ فُتُونًا**، (سورة طه ٤٠) حدیث دفتونو (يعني هغه مصیبتونه او ازمینښتونه چې په موسى صلوات الله عليه وسلم باندي سوي دی دپیدائش خخه ترپیغمبری پوری) عبدالله بن محمد نقل کوي دیزید بن هارون خخه دی نقل کوي داصبغ بن زید خخه دی نقل کوي دقاسم بن ایوب خخه دی نقل کوي دسعید بن جبیر خخه دی وايې چې ما پونتنه وکړه د عبدالله بن عباس خخه ددی قول دالله صلوات الله عليه وسلم خخه چې موسى صلوات الله عليه وسلم ته يې فرمایلی دی (وَفَتَنَكَ فُتُونًا) نوما ورخخه پونتنه دفتونو وکړه چې هغه خه دی؟ نوماته يې وویل چې

ای جبیره دورخی بیاراسه، او دا هیر او بد حدیث دی. نودی وايې چې کله صباح سو نوزه ولاړم ابن عباس ته چې زه ده ګه خخه هغه وعده پوره کرم چې زماسره يې کړی وه دا براہيم اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْفُسِنَا سره چې الله جَلَّ جَلَّ به دده په اولاد کی انبياء ګرځوي، نوبعضاو په کی دا خبره وکړه چې، بنی اسرائیل انتظار ده ګه سړی کوي چې دوي په کی شک کوي چې دا پیغمبر به هم دده دا ولاد خخه وي او دوی دا ګمان کوي چې دا یوسف بن یعقوب اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْفُسِنَا دی، کله چې هغه مرسو نو دوي وویل چې داسی نه وه وعده دا براہيم اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْفُسِنَا نو فرعون وویل چې تاسی خه رکم واياست چې خه وکو؟ نودوی تولو دا امرؤکی چې خه خلگ وليږي او وورسره چړي هم وي او دبندی اسرائیل په کورونو باندی دی و ګرځی او کم نرماشوم چې پیدا کېږي نوهغه دی مرکې. نودوی دغه کارشروع کې. تردی چې دوي ولیده چې غټان دبندی اسرائیل په خپلو اجلونو باندی مره کېږي او ماشومان حلالېږي نودوی وویل چې هسى نه چې دابندی اسرائیل تول ختم سی نوهغه کارونه او خدمتونه چې دوي کوله نوهغه به بيرته دوي ته پاته سی، نو بیاپې فيصله وکړه چې یوکال یې پريږدي او یوکال یې حلالوي نودا ماشومان به راغتېږي په ځای دغټانو باندی چې هفوی مری، او دوی به ډيرهم نه وي چې په موږ باندی غالب سی، نوممل و اخستی مور دموسى اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْفُسِنَا هارون په هغه کال باندی چې قتلونه معاف وه، نودده پیدائش یې بنکاره کې. نو په بل کال باندی موسى اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْفُسِنَا پیداسو چې په هغه کال باندی به ماشومان حلالېدل. نودده دمور په زړه کې غم او خفگان پیداسو، او دا دفتونو خخه دی ای ابن جبیره، نوداغم دده دمور په زړه کې دنه سو چې ددي سره خه وکې. نوالله جَلَّ جَلَّ ورته وحی وکړه چې: **وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَأَيْدُهُ إِلَيْكَ وَجَاعَلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ**، نوده ته یې امرؤکی چې کله دا حمل وزېږي نودا په تابوت کې کښېږده او په او بوا کې پريږده. نوکله چې دی پیداسو نوهغې دغه رکم کارورسره وکې دکم چې ورته امرسوی وو. نوکله چې ورڅه داخوی لېږي سو نوشیطان ورته رالی او وسوسه یې ورواقوله چې خه چل می دھوی سره وکې، که چېږي زمامخ ته حلال سوی واي نوبنې به واي چې په خپلو لاسونو خوبه می دفن کړي وي داراته ډېره بنه وو ددی خخه چې دسمندر دماهيانو خوراك می کې. نودی او بوا داموسى اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْفُسِنَا ورسوی هغه ځای ته دخربویه کيدلو دمینځو دښئي دفرعون، نوکله چې دوي داتابوت ولیدی نودوی راواخستی، او دوی وغونې ته چې دا خلاص کړي خوبیاپې وویل چې داماں دی او که موږ دا خلاص کړو نو دفرعون بنسه يعني ددوی سیده به دا ګمان په موږ باندی کوي چې داتاسی په روغه طریقه ماته نه دی راپړۍ، نودوی دا یوورې دفرعون دښئي خوا ته او هغې ته یې داوسپاری نوکله چې دی داتابوت خلاص کې نو په دی کې یوماشوم وو، نوالله جَلَّ جَلَّ دی ته ددی ماشوم محبت په زړه کې ورواقوی داسی محبت چې دبل چاپه زړه کې

نه دی اچول سوی: وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِغاً، دَهْرَخَهُ خَخَهُ يَادُ دَمُوسَىٰ تَهْ نُوكَلَهُ چَيْ هَعَهُ خَلْگَوْ چَيْ ما شومان به بې حلالوں او هغۇ داخېرە واورىدە نوخپلى چېرى بې راواپلى چَيْ دا حلال كېرى، نوداهم دفتونو خَخَهُ دى اى ابن جَبِيرَه، نودى بَسْحَى دَفَرَعُونَ وَرَتَهُ وَوَيْلَهُ چَيْ (قُرَّةُ عَيْنِ لَيْ وَلَكَ) نو فَرَعُونَ وَرَتَهُ وَوَيْلَهُ چَيْ هَرَخَهُ چَيْ دى به ستادپاره وي او زما ورتَهُ هِيَشَ حاجت نستَه. رسول الله ﷺ فرمایلى دى كه چېرى فَرَعُونَ دَا اقْرَارَ كَرَى وَايْ چَيْ دى به زما دپاره هم دسترگو يخوالى سى نوالله ﷺ بَه وَرَتَهُ دَدَه پَه وَاسْطَهُ هَدَائِيَتَ وَرَكَرَى وَايْ، خوالله ﷺ دَدَه پَه وَاسْطَهُ دَفَرَعُونَ بَسْحَى تَه هَدَائِيَتَ وَرَكَى او فَرَعُونَ تَه بې هَدَائِيَتَ وَرَنَهُ كَى نودَه وَلَيْبَرَى داما شوم هَرَبِيَوْ بَسْحَى تَه چَيْ دَدَى مِينَحَى وَيْ نو هَرَبِيَوْ وَرَلَرَه دَتَى وَرَكَولَو كَوشَشَ وَكَى خَودَى مَوْسَىٰ تَه دَهْيَچَا خَخَهُ هَمْ تَى نَه رَوَدَى، نَوَدَى فَرَعُونَ بَسْحَهُ پَر وَبِيرِيدَه چَيْ دَا ما شوم ضَائِعَ نَه سَى چَيْ دَشِيدَو خَخَهُ ئَخَانَ منعَ كَوَى او دَچَا خَخَهُ هَمْ شَيْدَى نَه رَوَدَى نَوَدَابَه مَرَسَى. نَوَامَرِيَّ وَكَى پَه وَتَلَو سَرَه بازارَتَه چَيْ پَه بازارَكَى داما شوم وَگَرَزَوْ او دَه تَه شَيْدَى وَگَورَى چَيْ دَه تَه شَيْدَى وَرَكَرَى نَوَدَى كَسانَو دَى بازارَتَه يَوَوَرَى خَوَهْلَتَه هَمْ دَى مَوْسَىٰ تَه دَچَا خَخَهُ شَيْدَى نَه رَوَدَلَى، او دَمَوْسَىٰ تَه مَوْرَحِيرَانَه او غَمَجَنَه وَه، نوخپلى لَورَتَه بې وَوَيْلَه چَيْ پَه دَى خَپِيل وَرَرَو پَسَى وَرَسَى او وَگَورَى چَيْ دَدَه خَهُ يَادَسَتَه او كَه غَيْبَ دَى؟ آيا زَوَنَدَى دَى او كَه دَسْمَنَدَرَ حَيَوانَ خَوَرَلَى دَى؟ او دَى هَعَهُ وَعَدَهُ چَيْ الله ﷺ وَرَسَرَى كَرَى وَوَهَعَهُ بې هَيَرَه كَرَه (فَبَصَرَتْ بِهِ) يَعْنَى دَخَورَسْتَرَگَى پَرَولَكِيدَى: عَنْ جُنْبِ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ: الجنَبُ: وَيْلَه كَيْبَرَى هَعَهُ نَظَرَتَه چَيْ انسان يَوْشَى تَه دَلَيْرَى خَخَهُ وَگَورَى او هَعَهُ تَه بې شَا وَيْ يَعْنَى سَيَدَه وَرَتَه نَه گَورَى، نَوَدا دَيْرَه خَوَشَحَالَه سَوَه كَلَه بې چَيْ وَلَيْدَى دَيْرَى بَسْحَى چَيْ وَرَتَه رَاتَوَلَى سَوَى وَيْ او وَيْلَه: هَلْ أَدْلُكْمُ عَلَى أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ ئَاصْحَوْنَ، نَوَدَوْ دَاخَورَ دَمَوْسَىٰ تَه رَاوَنِيَوْ او وَرَتَه بې وَوَيْلَه چَيْ تَه وَلَى پَه دَه بَانَدَى شَفَقَتَ كَوَى او وَلَى مَوْبَدَ تَه لَارَ بَنِيَّ؟ اِيَّاتَه دَأَپِيزَنَى؟ تَرَدَى چَيْ دَوَى شَكَ مَنَدَسَوَه دَدَى پَه دَى خَبَرَوْ كَى، او دَا دَفَتَونَوْ خَخَهُ دَى اى ابن جَبِيرَه، نَوَدَه وَرَتَه وَوَيْلَه چَيْ دَائِكَه زَه تَاسَى تَه وَايِمَ چَيْ زَه دَبَادَشَاه پَه خَوَشَحَالَى بَانَدَى خَوَشَحَالَيَم او داما شوم دَبَادَشَاه دَكُورَنَى دَى او زَه غَوارَم چَيْ دَدَه خَخَهُ بَادَشَاه تَه خَهُ منَفَعَت او فَائِدَه وَرَسِيَّبَى. نَوَدَايِبَى وَلَيْبَلَه او دَارَالله خَپِيل مَورَتَه بې خَبَرَ رَاوَرَبَى، نَوَمَورِيَّ رَالَه خَنْگَه چَيْ بې داما شوم پَه غَيْبَه كَى كَبَنَيَبَنَوَى او سَيْنَه بې پَه خَولَه كَى وَرَكَرَه نَوَدَى ما شوم شَيْدَى رو دَلَ شَرَوْعَ كَرَه تَرَدَى چَيْ دَواَرَه مَخَونَه بې فَرَاخَه سَوَه، نَوَيَو زَيَّرَى وَرَكَونَكَى وَرَلَه دَفَرَعُونَ دَبَسْحَى خَواتَه چَيْ زَيَّرَى وَرَكَى چَيْ مَوْبَدَى ما شوم تَه دَا پَيَدا كَرَه، نَوَ دَى بَسْحَى دَفَرَعُونَ وَرَپَسَى خَه كَسانَ وَرَلَيَبَل او دَايِبَى رَاوَسَتَه. نُوكَلَه چَيْ دَى وَلَيَدَه چَيْ دَا ما شوم دَدَى خَخَهُ شَيْدَى رو دَى نَوَدَى تَه بې وَوَيْلَه چَيْ تَه دَلَتَه زَمُورَسَرَه او سَه او زَمُورَدَه

بچى ته شيدى ورکوه، ولی چى زه دھيچ شى سره دومره محبت نه کوم لکه خومره چى ددى ماشوم سره کوم، نودموسى الله مور وویل چى زه داکار نسم کولى ولی چى ماته په کورکى کارونه وي او ماشوم راته په کورکى پروت دى هغه به راخخه ضائع سى که چيرى ستاخونبه وي نودازما سره ولېرې زه به دده په خدمت کى کوتاهى نه کوم، ولی چى زه کور او بچى پريښونکى يم، نوپه هغه وخت کى دى دالله الله کرى وعده راياده کره، نوداسخته سوه په بسحى دفرعون باندى، خودا يقين يې وو چى الله الله به خپله وعده پوره کوي، نودى راوستى داموسى دھان سره کورته په دغه ورخ باندى اوالله الله دى وساتى دهر قسم افانتو خخه ولی چى پرده باندى يې فيصله دغت کارکرى وە، اودى يې منع کرى وو دھغه ظلم خخه چى دده پرقوم باندى به کيدل او دھغه جادو خخه چى دده په قوم باندى به کيدى. او ددغه ورخى رايسى په بنى اسرائيلو باندى هم ظلم اوستم کم سو ولی چى په دوى کى دفرعون متبنى وو چى دھغه بسحى ھان ته اسرائيلى ھوي کرى وو. کله چى داموسى الله غت سو وویل بسحى دفرعون دموسى الله مورته: ماته وبنبيه ھوي زما نودى ورلره يوه ورخ په نيتە ورکره چى په هغه ورخ به دى تالرە کورته درخى، نوبسحى دفرعون وویل خپل خزانچيانو ته او خپلو نوکرانوته او خپلو محافظينو ته چى ټول به ده ته په دى ورخ باندى عطيي او تحفى ورکوي او دده به اکرام وکى، او دايي هم وویل چى زه گورم چى تاسى ده لره خه تحفى ورکوي او زه به په تاسى باندى يواميin مقروروم چى ستاسى اکرام و گوري چى تاسى دده خه رکم اکرام کوي. نوکله چى دى داکرام او عزت سره دخپل کور خخه ووتى او دفرعون کورته ورلى. او دفرعون دنسحى خواته ورلى نوھغو هم عزت او اکرام ورلره وکى او دېرە خوشحاله سوه دده په ليدو سره، او بيايى بسحى دفرعون وویل چى زه به دى دفرعون خواته بوزم چى هغه يې هم اکرام او عزت وکى. نوکله چى دفرعون خواته ورلى نودھغه په غيركى يې کښېنوي، نوموسى الله بېرە ورخخه وکېنل او مزكى ته يې وغورھوي، نوپه دھه وخت کى دده سالارانو وویل چى آياته نه وينى هغه خه چى وعده يې ورکرى الله الله ابراهيم الله ته؟ دوى داگمان وکى چى دى به هم دى ليرى کوي او دده په خاي باندى به قبضه کوي، نودى فرعون په هغه حلالونکو پسى کسان ولېرل چى راسي او داما شوم حلال کرى، او دا دفتونو خخه دى اي ابن جبيره، نورالله بسحه فرعون ته په مند، اوورته يې وویل چى په تا باندى خه سويدى چى داغلام تاماته هبه کرى دى او بيايى حلالوي؟ نودى فرعون ورتە وویل چى آياته نه گوري چى دى پرما باندى ھان لوی گنھى او پرما لور راخيشى؟ نودى بسحى دفرعون دى فرعون ته وویل چى خه نبانه کښېرېدە زما اوستا په مينځ کى چى حق و پيژندل سى چى ته په حقه يې او که زه په حقه يم، راوره دوى سکروتى او دوى ملغلى، او دا دواړه يې دده خواته ورنزدې کرى که چيرى ده فرق کولى سوای دملغلرو او دسکرو نو پته به

ولکيږي چې دی عقلمنددي او پوهېږي او که چيرى بې فرق نه سوای کولي نومعلوم به سی چې دافق نه سی کولي دسکرو اودملغلو، نوکله بې چې دده خواته کښينبوولی نوده سکروته خوله وروره نودي نسخی دفرعون ورقوپ کړه او دسکرو خخه بې ليرى کې ددې بېرى دوجى چې ئان ونه سوزى، نوپه دغه وخت کې بې ورته وویل چې ته نه وینى چې دې تميز نسى کولاي؟ نوالله ﷺ ده ګه مکر خخه وساتۍ کم چې ورلره دوی تيارکړي وو، اوالله ﷺ پوره کونکى دې دخپلې وعدې. کله چې دې لوی سو او دسرو خخه وګرځیدي، نونه به وو یو فرعوني چې دا سرائيلی سره به بې جنګ کوي یابه بې پرهغه باندې ظلم کوي نوده به ورڅخه خلاصوی او خلګ به بې منع کول په هره طریقه دمنع کيدلو سره، دغه رکم یوه ورڅه موسى ﷺ روان وو چې دیو اسرائيلی او فرعوني په خپلوکی جګړه وه. نودي اسرائيلي مدد وغونبتي دموسى خخه په مقابل دفرعونى کې، نوموسى ﷺ ته درد ورلى او دا فرعوني ووهی او مرېې کې او دوی نه وه ليدلې مګريو الله او هغه اسرائيلي کم چې بې ساتلي وو، نوموسى ﷺ وویل په دغه وخت کې چې فرعوني بې مرکې: **قالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوُّ مُضْلِلٌ مُبِينٌ، أَوْبِيَا يِ وَوِيلٌ: قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ** (۱۶) **قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَاهِرًا لِلْمُجْرِمِينَ (۱۷)** فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ،

نو فرعون خبر کړل سو چې په اسرائيلوکي یوه سړي مرکې وکي زموږ خخه نومورته خپل حق واخله او هغوي ته رخصت مه ورکوه او معافي مه ورکوه، که خه هم بادشاہ سره ددې چې دقوم بنې سړي وي دانه سی کولي چې خوک بې ګناه او بې ثبوته مرکې، نودي فرعون وویل چې ماته خبرا کړه ده ګه سړي په باره کې چې هغه دا قتل کړي دې نوزه به تاسی سه ستاسي حق واخلم. نوپه دغه دوران کې دوی ګرځیده او خوک شاهد بې نسوای پیدا کولي، نوپه صبا باندې موسى ﷺ ګوري چې هم هغه اسرائيلي دبل فرعوني سره لګيادي جنګ کوي، نوبیا دغه اسرائيلي طلب دمدد وکي دموسى ﷺ خخه په باره ده ګه فرعوني کې، نوموسى ﷺ پښیمانه سو په هغه کار باندې او غصه سو اسرائيلي ته او وي وویل چې خه بې وویل او را مخ ته سو ورته په درد سره لکه خه رکم چې پرون ورڅه دردیدلې وو په دې فرعوني پسي نودا اسرائيلي و بېريدي و روسته ددې قول دموسى ﷺ خخه چې ورته بې وویل: **إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُبِينٌ، نَوْدِيْرِي دُوْجِي خخه بې داخِيال رالى چې دې په ده پسی راروان دې نوورته بې وویل: يَا مُوسَى أَتَرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ، اُوْدَا خبره بې ورته ددې وجى خخه وکړه چې دې بېريدي چې دې په ده پسی راروان دې او حال دا وو چې دې په فرعوني پسی روان وو چې هغه مرکې. او دا فرعوني ورلى دفرعون خواته او ورته بې دا خبره ورسوله چې هغه پرونې قتل موسى ﷺ کړي وو. نو فرعون هغه حلالوونکى کسان ورولیېبل دموسى ﷺ**

پسی چې حلال یې کړی، نوراويې ليږل مشران سالاران دفرعون چې په هغه خپل هیئت
باندی روان وه او موسى اللہ علیه السلام یې لتيوی، نو په دغه حال کې یوسپی رالی په لنډه لاره موسى
الله علیه السلام ته او خبرېږي ورکې چې ستا دقتل دپاره خلګ راوتلى دی. نودا دفتونو خخه دی ای ابن
جبيړه، نو ووتی موسى اللہ علیه السلام دمدين خوا ته چې ددی خخه یې مخکی هیڅکله مصیبتونه نه
وه لیدلی او نه ده ته دلاري علم وو چې دالاره کمی خوا ته تللی ده مګر داچې دالله علیه السلام خخه
یې اميد ساتی دخیر او نیګ ګمان یې په زړه کې وو، ولی چې ده په هغه وخت کې ویلی
دي: عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ (۲۲) وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدِينَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ
وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَيْنِ تَذُوَّدَانِ، یعنی ددی وجی خخه یې داخپلی بزې او پسونه بند کړي وه.
نو موسى اللہ علیه السلام دوی ته وویل چې (ما خطبګما) تاسی ته خه تکلیف دی آیادی خلګو منع کړي
یاست؟ نودوی دواړو ورته وویل چې زموږ وس او طاقت نسته چې موږ ددی قوم سره یو
ځای خپل حیوانان او به کړو لیکن داچې ددوی خخه خومره فضول او به پاته سی نو په هغه
باندی موږ خپل پسونه او بیو. نودی موسى اللہ علیه السلام دوی ته او به ورکړي چې دوی هم او به سی
او پسونه یې هم او به کړه او دوی بيرته ولاړه، او موسى اللہ علیه السلام هم ولاړي او دیوی درختی لاندی
ساېي ته کښېښتی، اووی فرمایل: رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ، او پلار یې حیران سو
ددوی وختی راتګ ته او دوی ته یې وویل چې نن خه رکم وختی رالاست نودوی دواړو
ورته دموسى اللہ علیه السلام خبرورکې چې هغه ورسه دامدد وکې، نودی یوی ته پلار وویل چې
ورسه او دا موسى اللہ علیه السلام راوله، نودا ولاړه او موسى اللہ علیه السلام یې راوستي. نوکله چې ورسه ددی
انجونو پلار خبری وکړي نورته یې وویل: لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنْ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ، نسته فرعون لره
په دی ئای کې سلطنت او نه خه کارلري هغه دلتنه او نه یو موږ ده ګه په مملکت کې، نو په
دی دواړو کې یوی وویل: يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ حَيْرَمِنِ اسْتَأْجَرَتِ الْقَوْيُ الْأَمِينُ، نوده لره غیرت ورلي
ددی انجلی په خبره باندی او ورته یې وویل چې تاته خه پته ولګیده چې داقوی سړی دی
او دده امانت داری دخه خخه تامعلومه کړه؟ نودی لور خپل پلارتنه وویل چې مانه دی
لیدلی په سولاغه لوړولو کې دده خخه مضبوط سړی، او هرڅه چې امانت داری دده نودا ده
چې ده ماته وکتل کله چې زه دده خواته ورلم نو خنګه چې ورته پته ولګیده چې زه زنانه یم
نو سريې تېيتې کې تردې چې ماورته ستاخبر ورسوی، او بیا بیا ماته وویل چې زما خخه شاته
راخه او ماته لاره نښیه، نوده دا کار نه دی کړي مګر دامانت داری نښه یې ده، نو پلار یې ددی
خبری تصدق وکې او خوشحاله سو، او دغه ګمان یې پر وکې چې ده ګه لور ورته بیان کې.
نوددی انجلی پلار ورته وویل آیاستا خوبنې ده دا خبره او ته په راضی یې چې: أَنَّ أَنْكَحَكَ
إِنْدَى ابْنَتَيْ هَائِئِينِ عَلَى أَنْ تَأْجُرِنِي ثَمَانِي حِجَاجٍ فَإِنْ أَثْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشْقَى عَلَيْكَ

سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ، نُودِه وَرَسْرَهُ دَاخِبَرَهُ وَمِنْلَهُ، نُوَاتَهُ كَالَّهُ پَرَدَه بَانِدَى وَاجِبَ وَهُ
اوْدُوهُ كَالَّهُ دَدَه اخْتِيَارُوو، نُواَللَّهُ ﷺ پَه دَه بَانِدَى لَسْ كَالَّهُ پُورَه كَرَهُ، سَعِيدَ وَيلَى دَى چَى
زَماَسَرَهُ يَوْسَرِي دَنْصَرَانِيَانُو وَلَيَدَلَ چَى هَغَهُ عَالَمَ دَهْغُوِي وَوَ نُوزَمَا خَخَهُ يَې پُونْبَتَنَهُ وَكَرَهُ
چَى: آيَا تَاتَهُ پَتَهُ سَتَهُ چَى مُوسَى ﷺ كَمَهُ نِيَتَهُ اوَوْعَدَهُ پُورَه كَرَهُ وَهُ؟ مَاوَرَتَهُ وَوَيلَ چَى نَهُ
مَاتَهُ پَتَهُ نَسْتَهُ، اوَحَالَ دَأَوَوْ چَى پَه دَدَغَهُ وَرَعَ مَاتَهُ دَدَه خَبَرَى عَلَمَ نَهُ وَوَ، نُومَا دَابِنَ عَبَاسُ^{*}
سَرَهُ وَلَيَدَهُ نُومَاوَرَتَهُ دَاخِبَرَهُ وَكَرَهُ نُوهَغَهُ رَاتَهُ پَه جَوابَ كَى وَوَيلَ، تَاتَهُ پَتَهُ نَسْتَهُ چَى اَتَهُ
كَالَّهُ پَه نَبِيَ دَالَّهُ يَعْنِي پَه مُوسَى ﷺ بَانِدَى وَاجِبَ وَهُ اوَتَاتَهُ پَتَهُ دَه چَى نَبِيَ دَالَّهُ ﷺ كَلَهُ هَمُ
پَه يَوَهُ شَىَ كَى نَقَصَانَ اوَكَمَى نَهُ رَأَوَلَى؟ اوَتَاتَهُ پَتَهُ سَتَهُ چَى اللَّهُ ﷺ پَه مُوسَى ﷺ بَانِدَى
هَغَهُ مُودَهُ پُورَه كَولَهُ كَمَ چَى دَمَوْسَى ﷺ پَه اخْتِيَارَكَى وَهُ، پَس دَه لَسْ كَالَّهُ تَيْرَكَرَهُ دَى.
نُومَا وَلَيَدَهُ دَدَغَهُ نَصَرَانِي سَرَهُ اوَخْبَرَ مَى وَرَكَى، نُومَاتَهُ يَې وَوَيلَ چَى دَاخِبَرَ تَاتَهُ چَى چَا
دَرَكَرَهُ دَى هَغَهُ سَتَهُ خَخَهُ دَيْرَ پَوَهُ دَى پَه دَى بَارَهُ كَى، نُومَاوَرَتَهُ وَوَيلَ چَى بَالَّكَلَ پَه دَى كَى
هَيْخَ شَكَ نَسْتَهُ چَى هَغَهُ زَمَا خَخَهُ پَه دَى اَعْتَبَارَ بَنَهُ دَى، نُوكَلَهُ چَى مُوسَى ﷺ رَوَانَ سَوَ نَوَ
مَخْتَلَفِي وَاقِعَاتِي دَاعَرَ اوَلَكَرَهُ اوَدَلَاسَ پَه مِينَخَ دَسْفَرَكَى رَالَى دَكَمَو خَخَهُ چَى تَهُ خَبَرِي
اوَپَه قَرَآنَ كَى ذَكَرَسَوَى دَى، نُودَه شَكَایَتَ وَكَى اللَّهُ ﷺ تَه دَدَغَهُ قَتَلَ پَه بَارَهُ كَى چَى دَه كَرَهُ
وَوَ اوَدَهَغَهُ دَبِيرَى شَكَایَتَ يَې وَكَى اوَدَخَپَلَ دَزَبِى شَكَایَتَ يَې وَكَى چَى فَصَاحَتَ پَه كَى
دَوَمَرَهُ نَهُ وَوَ، وَلَى چَى دَدَه پَه زَبَهُ كَى فَرَقَ وَوَ چَى دَهَغَهُ دَوَجَى دَى بَه پَه دَيْرَو خَبَرَو كَى
بَنَدِيدَى، اوَدَالَّهُ ﷺ خَخَهُ يَې دَاسَوَالَّ وَكَى چَى دَدَه وَرَوَرَهَارُونَ ﷺ وَرَسَرَهُ پَه طَورَ دَمَدَدَگَارَ
وَلَيْبَرِي، چَى دَدَه پَه ئَايَ بَه خَبَرِي كَوَى هَغَهُ خَهُ چَى دَدَه پَه كَى فَصَاحَتَ نَهُ وَوَ نُواَللَّهُ ﷺ وَرَلَهُ
دَاسَوَالَّ هَم قَبُولَ كَى اوَهَارُونَ ﷺ يَې وَرَسَرَهُ مَلَكَرِي كَى، اوَوَحِي وَكَرَهُ اللَّهُ ﷺ هَارُونَ ﷺ
تَه چَى دَدَه سَرَهُ دَى وَوَيَنِي نُومَوْسَى ﷺ دَهَارُونَ ﷺ سَرَهُ وَلَيَدَلَ تَرَدَى چَى دَوَى دَوَارَهُ
فَرَعَونَ تَه مَخَامَخَ سَوَهُ، اوَدَهَغَهُ دَرَوازَى تَه وَلَارَ وَه پَه دَاسِي حَالَ كَى چَى دَوَى تَه اَجَازَهُ نَهُ
وَه وَرَكَوْلَ سَوَى دَنَنَوَلَو، بَيا وَرَوَسَتَهُ دَوَى تَه اَجَازَهُ وَرَكَوْلَ سَوَهُ نُودَوَى دَوَارَو وَوَيلَ (اَنا
رَسُولُ رَبِّكَ) نُودَى فَرَعَونَ وَرَتَهُ وَوَيلَ (فَمَنْ رَبَّكَمَا) نُودَه وَرَتَهُ خَبَرُ وَرَكَوْهُ پَه هَغَهُ خَهُ چَى تَا
تَه پَه قَرَآنَ كَى ذَكَرَسَوَى دَى، نُودَى فَرَعَونَ وَرَتَهُ وَوَيلَ چَى مُوبِ دَاغَوَارَو چَى تَه پَه اللَّهُ ﷺ
بَانِدَى اِيمَانَ رَاوَرِي اوَبَنِي اِسْرَائِيلَ زَمَوْبَ سَرَهُ پَرِيرَبَدَى، نُودَه انَكَارَو كَى اوَوَى وَيلَ: بَأَيَّهِ فَأَتَ
بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (١٠٦) فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ، يَعْنِي دَاسِي اَزَدَهَا وَرَخَخَهُ جَوَرَهُ سَوَهُ چَى
خَوَلَهُ يَې خَلاَصَهُ كَرَهُ وَه اوَدَفَرَعَونَ خَوَاتَهُ رَوَانَهُ وَه، نُوكَلَهُ چَى فَرَعَونَ دَاوَلَيَدَه نُودَخَپَلَ
تَخَتَ خَخَهُ يَې تَوَپَ كَرَهُ اوَدَمَوْسَى ﷺ خَخَهُ يَې طَلَبَ دَمَدَدَ وَكَى چَى دَا وَرَخَخَهُ لَيَرِي كَرَهُ
نُومَوْسَى ﷺ دَاوَرَخَخَهُ لَيَرِي كَرَهُ اوَبِيَايِي خَپَلَ لَاسَ رَاوَايَسَتَى دَجَيَبَ خَخَهُ نُوتَوَلَو وَلَيَدَى

چې برینبیدی اوډیره تیزه رنایه کې وه، اوږدایې لاس په جیب کې دنه کې نوبيرته په هغه خپل حال کې سو. نو په دغه وخت کې ورته سالارانو اشاره وکړه اووی ويـلـ: **قـالـوا إـنـ هـذـانـ لـسـاحـرـانـ يـرـيـدـاـنـ أـنـ يـخـرـجـاـكـمـ مـنـ أـرـضـكـمـ بـسـحـرـهـمـاـ وـيـذـهـبـاـ بـطـرـيقـتـكـمـ الـمـثـلـىـ** (سوره طه ۲۳) يعني هغه ملک چې دوی په کې اوسيـلـلـهـ، اوـدـوـيـ اـنـکـارـ وـکـيـ مـوـسـىـ اللـهـ تـهـ دورـکـولـوـ دـيـوشـىـ چـېـ هـغـهـ بـيـ طـلـبـ کـوـيـ، اوـدـيـ سـالـارـانـوـ وـرـتـهـ وـوـيـلـهـ چـېـ تـهـ رـاـتـولـ کـرـهـ جـادـوـگـرـانـ اوـمـدارـيـانـ وـلـىـ چـېـ دـاـسـتـاـپـهـ مـزـکـهـ کـيـ هـيـرـدـيـ، دـدـيـ دـپـارـهـ چـېـ دـدـوـيـ پـرـدـيـ جـادـوـ بـانـدـيـ سـتـاجـادـوـ کـامـيـابـهـ سـىـ. نـوـدـىـ فـرـعـونـ هـرـبـنـارـتـهـ خـلـگـ وـلـيـبـلـ چـېـ جـادـوـگـرـانـ رـاـتـولـ کـيـ، نـوـکـلـهـ چـېـ دـاـجـادـوـگـرـانـ رـاـتـولـ سـوـهـ نـوـپـوـبـنـتـنـهـ بـيـ وـکـرـهـ دـفـرـعـونـ خـخـهـ چـېـ دـوـيـ پـهـ خـهـ سـرـهـ جـادـوـ کـوـيـ نـوـ جـوـابـ وـرـتـهـ وـرـکـولـ سـوـ چـېـ پـهـ مـارـانـوـ سـرـهـ. نـوـدـوـيـ وـوـيـلـ چـېـ نـسـتـهـ پـهـ مـزـکـهـ بـانـدـيـ هـيـثـ خـوـكـ چـېـ هـغـهـ پـهـ مـارـانـوـ يـاـپـهـ لـکـرـوـ يـاـپـهـ رـسـيـوـ بـانـدـيـ جـادـوـکـوـيـ مـکـرـ هـمـ دـاـمـوـبـ يـوـ نـوـزـمـوـبـ دـپـارـهـ بـهـ خـهـ بـدـلـهـ وـيـ چـېـ مـوـبـ کـامـيـابـ سـوـ؟ نـوـرـتـهـ بـيـ وـوـيـلـ چـېـ تـاـسـىـ بـهـ زـمـاـپـهـ نـزـدـىـ کـسـانـوـکـىـ شـمـارـلـ کـيـبـيـ اوـزـماـ خـاـصـ کـسـانـ بـهـ يـاـسـتـ، اوـزـهـ تـاـسـىـ تـهـ جـوـرـوـمـ هـغـهـ خـهـ چـېـ تـاـسـىـ بـهـ غـوـارـيـ، نـوـ نـيـتـهـ بـيـ وـرـسـهـ کـبـيـبـنـسـوـوـلـهـ: **يـوـمـ الزـيـنـةـ وـأـنـ يـحـشـرـ النـاسـ ضـحـيـ**، سـعـيـدـوـاـيـيـ چـېـ مـاـتـهـ اـبـنـ عـبـاسـ وـيـلـيـ دـيـ چـېـ يـوـمـ الزـيـنـةـ هـغـهـ وـرـخـ دـهـ چـېـ اللـهـ اللـهـ بـنـسـکـارـهـ کـرـيـ وـوـ پـهـ فـرـعـونـ بـانـدـيـ اوـدـسـاحـرـانـوـ يـوـهـ عـاـشـورـاءـ وـهـ، کـلـهـ چـېـ دـوـيـ رـاـتـولـ سـوـهـ پـهـ مـيـدـانـ کـيـ نـوـبـعـضـوـ خـلـگـوـ بـعـضـوـ تـهـ وـوـيـلـ چـېـ حـئـيـ چـېـ حـوـ اوـدـدـيـ کـاـرـتـمـاـشـهـ وـوـيـنـوـ: **لـعـلـنـاـ تـبـيـعـ السـحـرـةـ إـنـ کـاـنـوـاـ هـمـ الـعـالـيـنـ** مـرـادـ دـدـوـيـ پـهـ دـيـ قـولـ سـرـهـ مـوـسـىـ اوـهـارـونـ اللـهـ اللـهـ وـهـ پـهـ طـورـ دـاـسـتـهـزـاءـ بـيـ دـاـخـبـرـهـ کـولـهـ، نـوـ دـوـيـ وـوـيـلـ چـېـ اـيـ مـوـسـىـ، دـاـيـيـ پـهـ هـغـهـ وـختـ کـيـ وـرـتـهـ وـوـيـلـ چـېـ دـوـيـ خـپـلـ اـسـبـابـ پـورـهـ تـيـارـ کـرـيـ وـهـ: **لـعـلـنـاـ تـبـيـعـ السـحـرـةـ إـنـ کـاـنـوـاـ هـمـ الـعـالـيـنـ**، نـوـدـىـ مـوـسـىـ اللـهـ اللـهـ وـرـتـهـ وـوـيـلـ چـېـ اـولـ بـيـ تـاـسـىـ وـغـورـزوـيـ خـپـلـ اـسـبـابـ کـمـ چـېـ تـاـسـىـ تـيـارـ کـرـيـ دـيـ: **فـأـقـلـوـ حـبـالـهـمـ وـعـصـيـهـمـ وـقـالـواـ بـعـزـةـ فـرـعـوـنـ إـنـاـ لـتـحـنـ الـعـالـيـنـ**، مـوـسـىـ اللـهـ اللـهـ پـهـ خـپـلـ نـفـسـ کـيـ لـبـيـرـهـ مـحـسـوـسـ کـرـهـ، اللـهـ اللـهـ وـرـتـهـ وـحـيـ وـکـرـيـ چـېـ (أـنـ أـلـقـيـ عـصـاـكـ) کـلـهـ چـېـ دـهـ خـپـلـهـ لـکـرـهـ وـغـورـزوـلـهـ نـوـدـهـغـهـ خـخـهـ غـتـ اـزـدـهـاـ جـوـرـسوـ نـوـدـالـکـرـهـ پـسـیـ سـوـهـ پـهـ دـیـ رـسـیـوـپـسـیـ چـېـ خـوـرـلـ بـيـ اوـتـهـ لـکـرـيـ اوـتـاـوـنـهـ بـيـ وـخـوـرـلـ تـرـدـيـ چـېـ يـوـهـمـ پـاـتـهـ نـهـ سـوـ. کـلـهـ چـېـ جـادـوـگـرـانـتـهـ پـتـهـ وـلـگـيـدـهـ: نـوـوـيـ وـيـلـ چـېـ کـهـ دـاـجـادـوـ وـاـيـ نـوـداـ زـمـوـبـ جـادـوـبـهـ بـيـ نـهـ وـاـيـ خـتـمـ کـرـيـ، ليـکـنـ دـاـ اـمـرـدـيـ دـالـلـهـ اللـهـ دـطـرـفـهـ، مـوـبـ اـيمـانـ رـاوـرـيـ دـيـ پـهـ رـبـ دـمـوـسـىـ اللـهـ اللـهـ بـانـدـيـ اوـپـهـ هـغـهـ خـهـ چـېـ مـوـسـىـ اللـهـ اللـهـ دـحـانـ سـرـهـ رـاـوـرـيـ دـيـ، اوـمـوـبـ تـوـبـهـ ګـارـ کـيـبـوـ اللـهـ اللـهـ اللـهـ تـهـ چـېـ مـوـبـ تـهـ اللـهـ اللـهـ اللـهـ مـعـافـيـ وـکـيـ. نـوـمـاـتـهـ کـرـهـ اللـهـ اللـهـ اللـهـ دـفـرـعـونـ مـلاـ اوـدـدـهـ دـسـالـارـانـوـ اوـحـقـ بـيـ بـنـسـکـارـهـ کـيـ: **وـبـطـلـ مـاـکـاـنـوـاـ يـعـمـلـونـ (۱۱۸)** **فـغـلـيـوـاـ هـنـالـكـ وـأـنـقـلـيـوـاـ**

صَاغِرِينَ: اودفرعون بسخه وه چي دعائي غوبنته دالله ﷺ دنصرت او مدد دموسى سره پر فرعون باندي او دهغه پر ډلي باندي، او ددي غم او خفگان په موسى ﷺ باندي وو، کله چي او بده کره فرعون خپل ضلالت او ګمراهی او دخپلی وعدی خخه يې خلاف ورزی وکړه، او دا يې وویل چي آیا ستارب کولي سی چي ددي کار خخه ماسوابل کار وکی نوالله ﷺ هر قسم عذابونه پر راوسته چي چنګښي وي او سپري او ويني او ملخان او داسی نورشيان يې ورته په طور دعذاب باندي مقرر کړي وه. ددي هرمشکل او عذاب خخه به يې موسى ﷺ ته ګيله کوله او هغه به ورته دعا غوبتله نوالله ﷺ به ورڅه هغه عذاب ليري کي ببابه يې خلاف کوي دخپلی خبری، تردی چي موسى ﷺ ته الله ﷺ امروکي په وتلو سره ددي ئاي خخه سره دخپل قوم، نودخپل قوم سره دشپي ووتل، کله چي صبا سو نو فرعون ولیدي چي دوى وتلى دى، نو په هرخوا يې خلګ وليبل او په خپله دغت لښکر سره ووتى اوالله ﷺ سمندر ته وحی وکړي: چي کله زمانده موسى ﷺ تا ووهی نو ته دوولس لاري سه، ددي دپاره چي موسى ﷺ او دهغه قوم تيرسي هغه بلی خواته، او بيا راتبول سه پر فرعون او دهغه په لښکر باندي. نود موسى ﷺ خخه هيرسوه دسمندر و هل په لکړه کله چي دسمندر خواته ورسيده او دده په زړه کي دابيره وه چي که زه دا چيری وو هم او دا غافل وي نو دالله ﷺ معصيت او نافرمانی به وسى. کله چي هغه نورهم را نژدي سوه نودوي وویل: *فَلَمَّا تَرَأَى الْجَمِيعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرَكُونَ، وَكَرِهٌ هُنَّهُ شَهْرٌ چَلَّهُ امْرُ رَبِّهِ كَوَافِرَةٌ* وَهُنَّهُ شَهْرٌ چَلَّهُ امْرُ رَبِّهِ کَوَافِرَةٌ کله دسمندر خواته ورسيده نو سمندر ووهه نو دابه دوولس خایه جلاسي تردی چي تاسي تيرسي، او بيا بيا ددي خخه وروسته را ياده کړه لکړه نوده ووهی سمندر په هغه وخت کي کله چي دوى ته اول سپری دلښکر دفرعون خخه را ورسيدی او نژدي سو، نو سمندر و چاودي او موسى ﷺ او دده قوم په کي تيرسوه، دوى تبول دسمندر خخه ووتل او فرعون او دهغه لښکر تبول دی سمندر ته دنه سوه، نو کله چي دوى تيرسوه نو دموسى ﷺ ملګرو وویل چي مود په دی خبره باندي بيرېږو چي فرعون به نه وي مرسوی او مود دانه منو چي فرعون به مرسوی وي، نو موسى ﷺ دعا و غوبنته دالله ﷺ خخه چي دفرعون بدنه دوى ته ونبيې چي ددوی یقین راسی چي هغه مردي، نوالله ﷺ ورلره بدنه باندي را و ايستي تردی چي ددوی یقین و سو چي دامرسوی دی، بيا دوى تيرسوه پرييو قوم باندي چي هغوي عبادت دبتانو کوي: *فَالْوَا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ أَلَّهٌ* قالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۱۳۸)

دالله ﷺ ملاقات ته او خپل قوم ته يې وویل چې دهارون ﷺ تابعداری وکی، او دوی ته يې نیتیه ددیرشو ورخورکړی وه چې په دی کې به دی بیرته رائۍ، او ده په دی دیرشو ورخو کې دشپې او ورځی روزه نیولی وه، نوده بدہ وګنهله چې ده دالله ﷺ سره خبری کولی او دده دخلی خخه دلوږي بوي ټی، نوڅه خوراک يې وکی دمزکی خخه چې دده دخلی خوند ورسه بدل سی، نوکله چې دی الله ﷺ ته رالی نوالله ﷺ ورته وفرمايل چې ولی دی افطار وکی؟ یعنی روزه دی ولی ماته کړه. اوحال دا وو چې الله ﷺ دهرڅه خخه خبروو. اوورته يې وفرمايل چې ای موسى ﷺ تاته پته نسته چې دروزه دارسړی دخولی بدبوی زماپه نزد باندی دمشکو دبوی خخه بنه دی، بیرته ولارسه اولس ورځی نوری ونیسه او ماته راسه، نو وکړه موسى ﷺ هغه څه چې ورته امرسوی وو. نوکله چې قوم ولیدی چې موسى ﷺ بیرته رالی نو په دوی کې بدی راله، او هارون ﷺ دوی ته خطاب وکی او دوی ته يې وویل چې تاسی ته پته ده چې تاسی دمصر خخه راغلی یاست اوستاسی سره دفرعونیانو ډير سامانونه او امانتونه دی او داهم تاسی ته پته ده چې موب بیرته مصترته نه ټو او دغه سامانونه او امانتونه زموږ دپاره جائزه دی، نوټولو ته يې امروکی چې داټول سامانونه او امانتونه راټول کې او ددی دپاره يې یوکنده جوړه کې او په هغه کې يې ټول راجمع کړه او اوريبي ورباندی ولګوی اوټول يې وسوزل، او دایې وویل چې دانه زموږ دپاره دی او نه ده ګو دپاره دی. او وو سامری دیوقوم خخه وو چې هغوی به عبادت دغوايې کوي، چې دوی ګاونډیان وه دبنی اسرائیل خواته، خودبنی اسرائیل خخه نه وه نودی دموسى ﷺ سره یوځای وتلى وو کله چې موسى ﷺ دمصر خخه روان سو نودی ورسه هم روان سو، نوده دجبریل ﷺ دپنسو خاوری راواختی او هغه يې دخان سره وساتلى نوهارون ﷺ ورته وویل چې داڅه دی داوغورخو نوده وویل چې نه! داده ګه سړی دقدمونو خاوره ده دکم په واسطی چې تاسی دسمندر خخه راتیرسوی یاست بیادی سامری هارون ﷺ ته وویل چې دابه زه هله غورخوم چې ته دعاوکړی دی خاوری ته چې ددی خخه داسی شی جوړسی چې زه يې غوارم نوهارون ﷺ ورلره دعاوکړه نوده وغونبېتل چې ددی خخه ګیلګی جوړسی نو ده هرقسم وسپنه او سره زر راټول کړه نوالله ﷺ ورڅه ګیلګی جوړکی چې په کې روح نه وو، ابن عباس وايې چې روح په کې نه وو زمادی قسم وی په الله ﷺ باندی، خوداسی به وو چې دده په خوله کې به هواه دننه کیده او دشا دخوا خخه به راوتل نواواز به يې کوي، نوبنی اسرائیل دوی ډلی سوه یوی ډلی ویل چې داڅه دی ای سامری آیا تاته پته سته؟ نو سامری ورته وویل چې داستاسی رب دی، خودموسى ﷺ خخه لاره غلطه سویده. او بلی ډلی وویل چې موب نه ددی تصدیق کوو او نه يې تکذیب کوو تردی چې موب ته موسى ﷺ

راسی، که چیری دازموږ رب وو نوپه کتلو سره به یې مور تابعداری وکو اوکه دازموږ رب نه وو نوموږ دموسى اللہ اتباع کوو. اوبلی ډلی وویل چې دادشیطان کاردي دانه دی زموږ رب اونه موږپه دی باندی یقین کوو اویوی ډلی په کی تصدقیق دسامری وکی چې دا صحیح خبره ده چې دازموږ رب دی، هارون اللہ وویل: يَا قَوْمٌ إِنَّمَا فُتَّنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ، (سورة طه ۹۰) دانه دی رب ستاسی بلکی ستاسی رب هغه ذات دی چې رحممن ذات دی نودوی وویل چې څله چل وسو په موسى اللہ باندی چې زموږ سره یې وعده وکړه ددیرشو ورخو او بیا یې خلاف وکی دخپلی خبری؟ دا خلوینېت ورخی هم تیری سوی نوهغه کم عقلانو وویل چې موسى اللہ غلط سوی دی چې خپل رب لتهوی، کله چې موسى اللہ دخپل رب سره ولیدل او خبری یې ورسه وکړي او خه چې یې ورته وویل هغه یې ورته وویل: اوبيا خپل قوم ته رالی: وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضَبَانَ أَسْفًا، اوورته یې وویل چې تاسی خه اوريدلی دی دهغه خه خخه چې په قرآن کريم کی دی: وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجْرُهُ إِلَيْهِ، او هغه خه توټی چې ورسه وی چې تورات پر لیکل سوی وو هغه یې ددرد خخه وغورزوی، اوسامری ته یې مخ راواړوی اوورته یې وویل چې تاداکارولی وکی؟ نودی سامری ورته وویل چې ما دجبریل اللہ دېښی خاوره راواخیسته، اوپه ګل کی می واچول او دا خبره په ماباندی رنده سوہ نومایې عبادت شروع کی: فَبَذَّلُتُهَا وَكَذَّلَكَ سَوَّلَتُ لِي نَفْسِي (۹۶) قالَ فَادْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مَسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ وَأَنْظُرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلَّتْ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَتَحْرِقَهُ ثُمَّ لَنَسِفَنَهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا، نوبنی اسرائیل وویل چې داخو فتنه وه او هغه کسانو چې دهارون اللہ خبره یې منلي وه هغه ډیر خوشحاله سوہ او هغه کسانو چې دګیلګی عبادت یې کړي وو هغوي موسى اللہ ته راتیول سوہ اووی ویل چې خپل قوم خخه اویا کسان خوبن دتوبی خلاصه کړي چې مور توبه وکاپو، نوموسى اللہ دخپل قوم خخه اویا کسان خوبن کړه هغه کسان چې دګیلګی په عبادت کی شريك سوی نه وه او دخان سره یې بوتله ملاقات درب العزت ته چې دوی لره معافي وغوارې. نوحيا وکړه نبی دالله اللہ خخه په کړي کار دخپل قوم باندی نو وي ویل: رَبِّ لَوْ شَتَّ أَهْلَكْتُهُمْ مِنْ قَبْلِ وَإِيَّاهِي أَنْهَلْكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَ ا اوپه دوی کی داسی کسان وه چې دګیلګی محبت یې زړه ته کښته سوی وو نوددی وجی خخه پر مزکه و مبنته، نووی فرمایل: وَرَحْمَتِي وَسَعَتْ كُلُّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْمِنُونَ الزَّكَاهَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ (۱۵۶) الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأَمِيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ، (سورة الاعراف ۱۲۷) نووی ویل: ای ربه زمازه راغلی یم تاته دخپل قوم دپاره مغفرت غواړم، همداسی ددوی دا کارهم تیرسو اوبياپه کی دقاتل او مقتول

قصه مینځ ته سوه اوپه هغه کي دوي دالله ﷺ خخه دڅل مشکل پوبنتنه وکړه نوالله ﷺ دوي ته په حلالو دغوا باندي امروکۍ نودوي وکړه خه چې به ورته الله ﷺ امرکوي، تردی چې الله ﷺ قاتل او مقتول دواړو ته بخښنه وکړه بیاموسی ﷺ دڅل قوم سره دبیت المقدس خوا ته متوجه سوه، او هغه ټوټي چې تورات پرليکل سوي وو هغه یې رالورې کړي وروسته ددرد سرېدلو خخه، او دوي ته امروسو دوظائفو چې دا وواياست نو پر دوي باندي دا ګرانه سوه نودوي انکاروکۍ چې موږ دانه سو ویلى نوالله ﷺ غر پر رالور کې په شان دسايې نو دوي خپل کتابونه په راسته لاسونوکۍ ونیول اوپه چې سترګه یې غره ته کتل، او دومره دوي ته ورنزدی سو چې دوي وېریده چې دابه اوس راباندي راولویبی او بیادوی روان سوه دمقدسي مزکي خوا ته نودوي په لاره کي داسي قوم ولیدي چې ډير ظالمان وه او پېری او پدی او غتی تني یې وي، نودوي وویل: **قالُوا يَا مُوسَى إِنْ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ**، يعني په دې کي ډير طاقتور خلګ دې او زموږ په دوي باندي طاقت نسته او موږ دې علاقې ته نه دننه کېږو تردی چې دوي ورڅه راووځۍ: **قَالَ رَجُلٌ مِّنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ**، ويل سوي دې یزيده ته چې هم داسي ويل سوي دې؟ نوهغوي وویل چې هو، دادوه کسان ده ګه ظالمانو دقوم خخه وه، چې دوي په موسی ﷺ باندي ايمان را پې وو او دوي ته دباندي راوتلى وو، نودوي وویل موسی ﷺ ته چې موږته دڅل قوم پته سته تاسی ده ګوی دغتې والی دجسمونو خخه بېریبی او حال دادی چې ده ګو سره زړونه نسته او ډير بېریدونکي قوم دي، نوتاسي په هغه باندي چې خه رکم داخل سی نو تاسی به کامياب او غالبه سی پره ګوباندي او بعضاویلی دې چې دادوه کسان دقوم دموسی ﷺ خخه وه. نو وویل هغه کسانو چې بېریده دبني اسرائیلو خخه: **قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَأْمُوا فِيهَا فَادْهَبْ فَقَاتَلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ**، (سوره المائدہ ۲۴) نوموسی ﷺ یې په دې خبری باندي غصه کي نو په دوي باندي یې دغصب دعاوکړه او فاسقان یې ورته وویل او ددي خخه یې مخکي په دوي باندي دعاوکړه او حال دا وو چې دوي مخکي هم خو خو واره داسي ګناهونه اونافرمانيانۍ وکړي، نو پر دوي باندي الله ﷺ حرام کړه هرڅه تر څلويښتو کالو پوري چې دوي په مزکه کي داسي ژوند تیروی چې یوه ورڅ به یې دبلی ورڅ خخه سخته وه بیاپه دوي باندي الله ﷺ په مقام دتیهه کي وریئ راوسته اوپه دوي باندي یې خوارډه خوراکونه او مرغونی نازل کړه او داسي کېږي یې ورواغوستي چې نه به خیرینيدلی او نه به ورستيدلی، او ددوی خواته یوه ډبره وه چې موسی ﷺ ته الله ﷺ امروکۍ چې دا وواهه په لکړه نوده ګه خخه ورته الله ﷺ او به روانۍ کړي چې هغه دولس چیني وي، په هر خواکۍ دری چیني روانۍ وي، او هری یوی ډلی ته دڅل ځان چینه معلومه وه،

نوکله چې دوی دهغه ئای خخه تله نوهغه چينه چې دوی ورخخه او به چېنلى هغه په هغه خپل ئای کى وه په کم ئای کى چې مخکى وه. (۱)

جورول دقبة الزمان

اهل کتاب وايې چې: اللہ ﷺ امرؤکى موسى ﷺ ته په جورولو دقبي (گنبد) باندی ديو قسم لرگى خخه چې شمشاز ورته ويل کېږي او د خرمنو د چار پایانو خخه او دوريښتانو د پسونو خخه، او د دى په بناسته کولو سره په وریښمو باندی او په سرو زرو باندی او په سپینو زرو په داسى طريقو سره چې دا هل کتابو په نزد ذکرسوی دی او په هغه کى لس سايې وي چې دهريوپي او بدوالى (۲۸) لویشتى وو او پلنواли يې (۴) لویشتى وو او د دى خلور دروازى وي او طنابونه يې وو چې په وریښمو بناسته سوی وه زنځير چې رنګ سوی وو او د دى په هريوه کوتې کى دوی دروازى وي او نوری هم ډيرى دروازى وي، او دوی به تابوت هم د دى شمشاز لرگى خخه جورولو چې او بدوالى به يې دوه نيم گزه او پلن والى يې دوه گزه او لور والى يې یونیم گز وو، او دابه بناسته سوی وو د باندی او دنه په سروزرو باندی او خلور حلقي به يې وي په خلورو کونجيانيوکى د سروزرو خخه او دارکم د دوی دسترخوانونه او لوښي او مناري او داسى نور شيان داټول به د دوی د سرو زرو او وریښمو او د سپینو زرو وه چې دا په (بصلیال) کى جورلو سوی وه. او د دى قبی بنیاد په اوله ورڅ د دوی د کال باندی اینسوول سوی وو چې هغه موسم د پسلی وو او نصب کى دوی تابوت د شهادت هم په دغه ورڅ باندی، او داهغه دی چې په قرآن کريم کى ذکرسوی دی: إِنَّ آيَةً مُلْكَهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَى وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَايَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ، او دوی دالله ايت په خپلو کتابونوکى ډير او بدکړي دی، او په دوی کى د دوی احکام او شريعتونه او صفت د قرباني د دوی او د هغه کيفيت ذکردي، او دا په کى هم ذکردي چې داقبة الزمان د دوی د عبادت ګيلګي دهغه خخه مخکى موجود وو چې دامخکى د دى خخه سوی وو چې دوی بيت المقدس ته راسي، او دا وو د دوی د پاره په شان د کعبې چې دوی به په کى عبادتونه او لمنحونه کول، او د دى په ذريعه به يې قربت حاصلوي او موسى ﷺ به چې کله د دوی خواته په دغه ئای کى رانتوئي نودوی ټول به ورته مخ ته دريده او په دغه وخت کى به دوریخى ستني را کښته کيدلی نودوی ټول به په سجده باندی ورته پريوتل او موسى ﷺ به د دى وريخى په ستني کى دالله ﷺ سره خبری کولي چې دا په شکل

(۱). دا الهيشمى ذکرکړي دی په المجمع کى (۲۶) مرفوع کړي دی ابن عباس دا حدیث رسول الله ﷺ ته او زما په نزد د دى تصدیق يې هم کړي دی چې معاویه دا حدیث دا بن عباس خخه او ریدلی دی او بیاپی منکره کړي دی په هغه باندی.

دنور باندی وو، هغه ستني دوریخی، چی الله ﷺ به ده ته امرکوی او منع به بې فرمایل دبعضو شیانو خخه، او دی به دتابوت خواته ولار وو دخاموشی په حالت کی (دا داسی تابوت وو چی په دی کی دبئی اسرائیلو لوطونه پراته وه او عهدنامی ددوی وي). نوکله به چی خطاب پوره سو نوبیابه موسى ﷺ دوی ته دالله ﷺ اوامر او نواهی بیانول او کله چی به دوی دخه په باره کی فيصله کوله او ددوی سره به خه نه وه فيصلی دپاره چی کم طرف ته فيصله وکی نوقبة الزمان ته به راله او هلتہ به دتابوت سره و دریده په خاموشی سره نو دحکم فيصله به ورلره وسوه، او داکار ددوی دپاره په هغه زمانه کی جائز وو او ددوی شريعت هم دا وو، مراد استعمال دسروززو او دورینسمو دی يعني دا ددوی دپاره په دغه زمانه کی استعمالول جائز وه چی خپل عبادتگاهانی او دلمونخونو ئایونه په دی شیانو سره بنائسته کړي، هرڅه چی زموږ دپاره دی په شريعت کی نوداشی جائز نه دی، بلکې موږ منع سوی یو دبنائسته کولو دجماعتونو خخه، ددی وجی چی لمونځ کونکی په دی سره مشغول نه سی دخپل لمونځ خخه، لکه خه رکم چی عمر ﷺ ويلی دی کله چی دبئی ﷺ په جماعت کی پراخوالی کیدی، نو هغه کسانو ته چی بې ددی ابادی سپارلی وه هغوي ته بې وویل چی داسی بې جوړ کړه چی دخلګو ضرورت په پوره کېږي او لمونځ په کی اداء کوي، او خبردار چی سور یاژړ بې نه کړي، کني خلګ به په فتنه کی واچوی، او ابن عباس ويلی دی: تاسی دامه بنائسته کوي دیهودو او دنصاری دعابتگاهانو په شان. نودا دوجی دععت او داکرام نه دی، ولی چی دا امت دمخکنی امت سره مشابه نه دی، ولی چی الله ﷺ ددی امت ټول کارونه او غت مقصدونه په لمانځه کی راټول کړي دی چی په دی لمانځه کی الله ﷺ ته متوجه سی او دالله ﷺ خخه طلب دخپل حاجتونو وکی، او لیری ساتی په لمانځه کی خپل فکر او خیالات دنورو خواوو خخه چی هغه غیر مقصودی کارونه دی او خیالات دی. او داقبة الزمان ددی بنی اسرائیلو سره په مقام تیهه کی وه، چی دوی به ددی خوا ته لمونخونه کول او دا ددوی قبله وه او ددوی کعبه وه، او ددوی امام موسی کلیم الله وو او ورپسی هارون ﷺ وو، کله چی هارون ﷺ وفات سو نودده بچیانوته ده ګه دپلار کار وسپارل سو، او هغوي په دغه کار باندی روان دی ترنس ورځه پوري. او دنبوت په پایه باندی وروسته دموسى ﷺ خخه یوشع بن نون ﷺ قائم سو، او دا هغه سپی دی چی دابنی اسرائیل بې بیت المقدس ته داخل کړي وه. مقصود داچې کله ددوی په بیت المقدس باندی قبضه مضبوطه سوه نودوى هغه قبه په بیت المقدس کی په یوی ډبری باندی ولکوله او بیابه بې هغه ته عبادت کوي او ده ګه خوا ته به بې لمونخونه کوله، نوددي وجي دټولو انبياوو قبله وروسته ددغه زمانی خخه هم داوه، او نبی ﷺ هم دغه خوا ته مخکی ده جرت

څخه لمونځ کوي او د لمانځه امرورته وسو چې د بيت المقدس خوا ته لمونځ کوي نولمونځ یې وکي دغه خوا ته (۱۶) مياشتۍ او ويل سوي دی چې (۱۷) مياشتۍ یې د بيت المقدس خوا ته لمونځونه کړي دی. بیا وروسته د هغه څخه قبله بدله سوه د خانه کعبی خوا ته چې هغه قبله د ابراهيم ﷺ و، د کعبی خواته تحويل او اوښتل په شعبان کی سوی وه په دوهم کال باندی د مازديگر د لمانځه په وخت کی. او ويل سوي دی چې د ماضین د لمانځه په وخت کی، لکه څه رکم چې موږ د دی ذکر په تفسیر کی د دی قول دالله ﷺ سره کړي دی: سیقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَأْهُمْ عَنْ قَبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرُقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ مُسْتَقِيمٍ (۱۴۲) وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أَمَةً وَسَطًا لَتَكُونُوا شَهِداءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونُ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقُبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مَمَّنْ يَنْقُلِبُ عَلَى عَقِيبِهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الدِّينِ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ (۱۴۳) قَدْ نَرَى تَقْلِبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ (سورة البقره ۱۴۴) .

قصه دقارون دموسى ﷺ سره

په قرآن کريم کي الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمٍ مُوسَى فَبَعْنَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَشْوُءُ بِالْعُصْبَةِ أُولَئِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ (۷۶) وَابْتَغِ فِيمَا أَتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ (۷۷) قَالَ إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَى عِلْمٍ عَنِيْدِيْ أَوْلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمِيعًا وَلَا يُسَأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرُمُونَ (۷۸) فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِيَّتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مُثْلُ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍ عَظِيمٍ (۷۹) وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلْكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ (۸۰) فَخَسَفَنَا بِهِ وَبِدَارَهُ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فَتَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ (۸۱) وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنُوا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيَكَانُ اللَّهُ يَسْتُطِعُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْلَا أَنْ مِنَ اللَّهِ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيَكَانُهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ (۸۲) تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ (سورة القصص ۸۳) .

اعمش نقل کوي د منهال بن عمر خخه دی د سعید بن جبیر دی دابن عباس خخه دی وايې چې ويل سوي دی چې قارون دموسى ﷺ دا کازوی وو، همداسی ويلى دی ابراهيم النخعی

او عبدالله بن الحارث بن نوفل اوسماك بن حرب او قتاده او مالك بن دينار او ابن جريح او ثقال زياته کريده دا خبره چې دا قارون بن يصہب بن قاهث دی او موسى ع بن عمران بن قاهث دی. ابن جریر وايې چې: دا قول داکشرو علماء دی چې دی دموسى ع داکا زوي وو، اورد کړي یې دی قول دا بن اسحاق چې دی دموسى ع اکا وو. قتاده ويلى دی چې ده ته به منور ويلى کیدی ولی چې ده به تورات په نېه او اواز سره وايې، خوده منافقت وکۍ په شان دسامرۍ، نودی هلاک کې دده ظلم او کثرت دمال او دولت. شهر بن حوشب ويلى دی چې په خپلو کپروکې یې یوه لویشت زیاتوالی کړي وو ددی دپاره چې دخپل قوم خخه ئان جلاکې په لور والي سره. او الله ع دده دمال پيروالی په قرآن کې ذکر کړي دی، تردی چې دده دخزانی چابيانی به یوه مضبوط سرې نه سواي وړۍ، او چا ويلى دی چې دا چابيانی دخمنو خخه جورې سوی وی چې هغه به یې په (۲۰) خرو باندي بارولي. والله اعلم.

او په خپل قوم کې ورته خلګو نصيحتونه وکړه په دی قول سره (لاتَّفِرْحُ) يعني ته خوشحالی مه کوه په دی باندی او خان په نورو باندی لور مه ګنه او فخر مه په کوه: إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ (۷۶) وَابْتَغُ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ، دوی به ورته وویل چې ته خپل همت په دی کار باندی کوه چې ستاد آخرت کور نېه سی او د الله ع ثواب درته حاصل سی، ولی چې هغه نېه دی ددی دنيا خخه او باقى پاته کيدونکې دی، او ددې سره: وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا، يعني خرڅو یې په ئان باندی او فائده اخله ددغه مال خخه چې الله ع تاله حلال ګرځولی دی: وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ، يعني ته دخلګو سره احسان کوه لکه خه رکم چې ستاسره خالق ددغو خلګو کړي دی: وَلَا تَبْغُ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ، او ته بدی مه کوه ددوی سره او فسادمه کوه په مزکه کې، نوته به ددوی سره مقابله کوي په ضد ده ګه خه چې تاته امرپه کول کېږي، نو الله ع به ستا خخه هرڅه واخلي کم چې درکړي دی: إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ، نو دده جواب خپل قوم ته نه وو مګر دا چې وی ویل: إِنَّمَا أُوتِيَتُهُ عَلَى عِلْمٍ عِنْدِي، يعني ده ویل چې زه محتاج نه یم ستاسي نصيحت او ريدو ته ولی چې دازما دخپل محنت ذريعيه وه چې ماته دارا کول سوی دی، او دا ماته الله ع زما علم دوجي راکړي دی او زه ددی مستحق وم، او که چېږي زه الله ع ته ګران نه واي او دازما حق نه کيدی نوبیابه یې داماته نه راکولی. الله ع دده په رد کې و فرمایل: أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ فُوَّةً وَأَكْثُرُ جَمْعًا وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ، يعني موږ هلاک کړي دی مخکي ددی قارون خخه داسی امتونه چې ددی خخه مالداره وه او دده خخه مضبوط وه په سبب ده ګوی دګناهونو او نافرمانیانو نوکه چېږي دده داوینا صحيح واي نومخکي به موږ چاته سزانه واي ورکړي: وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا

أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقْرِبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَى إِلَامَنْ آمَنَ وَعَمَلَ صَالِحًا، نُودَارَد دَلِيلَ دَى په صَحت دَمعَنَى هَغَه چَى موْبِ وَكَرْهَ په دَى قول دَالَّهَ ﷺ كَى: أَيْحُسْبُونَ أَنَّمَا نُمَدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَيْنَ (٥٥) نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ، او هر خه چَى هَغَه معَنَى دَه چَى چا كَرِيدَه چَى دَدَه دَكِيمِيَاء جَورَوْلو طَرِيقَى زَدَه وَى او بَعْضُو ويَلى دَى چَى دَدَه اَسَم اَعْظَم زَدَه وَوْچَى دَه بَه په هَرَخَه كَى استَعْمَالَوَى او په تَولُو پَيْسَو كَى يَبِي استَعْمَالَوَى نُودَاخْبَرَه صَحِيحَ نَه دَه. ولَى چَى دَابَنَا نَه دَى پَرْحَقِيقَت، او هر خه چَى دَاسَم اَعْظَم خَبَرَه دَه نُودَكَافَر دَعا په اَسَم اَعْظَم سَرَه نَه قَبْلَيَرِي، او قَارُونَ كَافَر وَوْ په باطَنَ كَى او په ظَاهِرَه كَى منَافِق وَوْ او موْبِ دَاخْبَرَه په تَفْسِيرَه كَى واضحَ كَرِي دَه. اللَّهُ ﷺ فَرِمَأَيَ: فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ، ذَكَرَ كَرِي دَى اَكْثَرُو مَفْسِرِيَنِو چَى دَى رَأَيَ وَوْتَى په بَنَائِسَتَه شَكَلَ كَى، په بَنَه لَبَاسَ كَى چَى وَرَسَرَه كَسانَ او خَادِمَانَ او سِپَرَلَى وَى. نَوْ كَلَه چَى وَلِيَدَه دَى هَغَه كَسانَو چَى ژُونَد دَدَنِيَا وَرَتَه بَنَه بَسِكَارَه چَى كَاشَكَى زَمَوْبِ سَرَه هَم دَاسَى مَال او دَوْلَت وَى او اَرْمَانَ يَبِي وَكَى دَدَاسَى مَقَام او حَسَدَ يَبِي وَكَى دَهَفَه خَه چَى دَدَه سَرَه وَوْ او دَه اَغْوَسَتَى وَه، كَلَه چَى دَدَوْي دَاخْبَرَه عَلَمَاوَو او صَحِيحَ عَقْلَ وَالاَوَوْ كَسانَو وَاوَرِيدَل نَوَوَى وَيلَ دَغَوْ كَسانَو تَه: وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمَلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ، يَعْنِي ثَوَاب او اَجْرَ هَغَه چَى اللَّهُ ﷺ يَبِي وَرَكَوَى په آخِرَتَ كَى هَغَه بَنَه دَى دَدَه دَبَنَائِسَتَه خَه او دَدَه دَدَولَتَه خَه. اللَّهُ ﷺ فَرِمَأَيَ: وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ، يَعْنِي دَانِصِيَحَتَه فَائِدَه نَه وَرَكَوَى په دَغَه وَختَ كَى چَى دَدَنِيَا بَنَائِسَتَه او دَدَولَ رَابِنَكَارَه سَوَى وَى مَگَر هَغَه كَسانَوَتَه چَى اللَّهُ ﷺ وَرَتَه هَدَايَتَ كَرِي وَى او زَيْرَه يَبِي مَضْبُوطَ وَرَسَاتَلَى وَى، او دَحْقَ په اَصْلَه مَرَادَ بَانَدَى يَبِي رَسُولَى وَى. او عَقْلَ كَاملَ يَبِي وَرَلَرَه وَرَكَرِي وَى په وَختَ دَرَابِنَكَارَه كَيَدَلَو دَشَهْوَاتَوَكَى. اللَّهُ ﷺ فَرِمَأَيَ: فَخَسَفَنَا بِهِ وَبَدَارَه الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِتَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ، كَلَه چَى ذَكَرَ كَرِي اللَّهُ ﷺ دَدَه رَاوَتَلَ په دَولَ او په بَنَائِسَتَه كَى خَپَلَ قَوْمَ تَه او په فَخَرَ سَرَه په خَپَلَ قَوْمَ بَانَدَى نَوَوَى وَيلَ: فَخَسَفَنَا بِهِ وَبَدَارَه الْأَرْضَ، يَعْنِي موْبِ پَرَدَه او دَدَه پَرَقْصَرَنَو بَانَدَى مَزَكَه خَيْرَى كَرِي. لَكَه خَه رَكَمَ چَى په بَخَارَى كَى حَدِيثَ ذَكَرَ سَوَى دَى دَزَهْرَى خَه چَى دَى نَقْلَ كَوي دَسَالَمَ خَه دَى دَخَپَلَ پَلَارَ خَه او دَى دَنَبِي ﷺ خَه چَى فَرِمَالِيَ يَبِي دَى: چَى يَوْسَرَى وَوْ چَى خَپَلَ پَرَتَوَگَ يَبِي پَرَمَحَكَه رَاكَشَوَى په خَانَ په سَى تَرَ دَى چَى اللَّهُ ﷺ مَزَكَه وَرَبَانَدَى خَيْرَى كَرِي نُودَى پَكْبَنَى دَنَنَه رَوَانَ وَى تَرَقِيَاتَه دورَئَى پَورَى (١) بِيا روَايَتَ ذَكَرَ كَرِي دَى اَمَامَ بَخَارَى دَحَدِيثَ دَجَرِيرَ بَنَ اَسَلَمَ خَه چَى دَه نَقْلَ كَرِي

(١). تخريج دَدَى بَخَارَى كَرِي دَى په كَتَابَ اَحَادِيثِ الانْبِيَاءِ كَى، بَابَ (٥٤)، (٣٤٨٥)، او اَطْرَافَ دَدَى په (٥٧٩٠)، كَى ذَكَرَدَى. او مَسْلَمَ په كَتَابَ الْلَّبَاسِ وَالْزِينَةِ كَى، بَابَ تَحْرِيمَ التَّبَخْتَرَ فِي المَشَى مَعَ اَعْجَابَ بَشِيَابَه (٢٣١٤).

دی دسالم خخه دی نقل کوی دابی هریره ﷺ خخه دی نقل کوی دنبی ﷺ خخه هم په دی طریقی سره. اودارکم ذکرکړی دی داروایت ابن عباس اوالسدی: چې قارون یوی بدکاري بسحی ته پیسی ورکړی وي چې دا دخلګو په منځ کی موسى ﷺ ته ووايې: چې تازما سره داسی کارکړی دی، نوویل سوی دی چې دی بسحی هم داسی ورته وویل دخلګو په منځ کی. نوموسى ﷺ ددغه تهمت خخه بېره وکړه اوژرې دوه رکعته لمونځ وکی، بیمارالی دغی بسحی ته او قسم یې ورکې چې په دی خبره باندی چا اماده کړی یې، اوچاپه دی کار پسی رالیبولی یې، نودغی بسحی وویل چې ماته قارون ددی کار ویلی وه او ما ته یې پیسی ددی خبری راکړی دی، نوبیا دغه بسحی توبه وکابل او معافی یې و غوبنسته. نو په دغه وخت کی موسى ﷺ په سجده باندی پريوتی، او دالله ﷺ خخه یې دعا طلب کړه په قارون باندی، نوالله ﷺ ورته وحی وکړه چې مامزکی ته ویلی دی چې هغه ستا تابعداری وکی اوستا اطاعت وکی، نوموسى ﷺ ده ګه مزکی ته امر وکی چې دی او دده قصر دننه کړه او دننه یې کړه په ئان کی، نودغه کارور سره وسو او ویل سوی دی چې قارون په خپل زینت او بنائیست او سپرلی سره قوم ته راووتی او د موسى ﷺ یوم مجلس ته ورلی چې په هغه ئای کی ده خلګو ته د آخرت یادابنت ورکوی نوکله چې دی رالی نوډیرو خلګو مخونه د موسى ﷺ خخه دده خواته راواړول، نوموسى ﷺ دی را و غوبنستی او ورته یې وویل چې دا کاردي ولی کړی دی؟ نو ویل چې: ای موسى که ته زما خخه بنه یې په نبوت سره نوزه هم ستا خخه بنه یې په مال او دولت سره، او که ته غواړی نوموب دواړه به د باندی و وزو او زه به په تا پسی دالله ﷺ خخه دعا و کرم او ته به په ما پسی. نودوی دواړه وو تل نوموسى ﷺ ورته وویل چې: ته اول دعا کوی او که زه یې و کم، نو قارون وویل چې زه یې اول کوم قارون دالله ﷺ خخه د موسى ﷺ ده لاكت دعا و غوبنسته خوالله ﷺ ورته قبوله نه کړه، نوموسى ﷺ وویل چې زه اوس دعا و کم نو قارون ورته وویل چې هو، نوموسى ﷺ وویل ای رب العزت نن ورڅه مزکی ته امر وکړه چې زما اطاعت وکړی، نوالله ﷺ ورته وحی وکړی چې مادغه رکم کار وکی یعنی مزکه می ستا تابعداره کړه. نوموسى ﷺ و فرمایل، ای مزکی ته یې دخان سره واخله. نودی یې راونیوی دخان سره صرف د قدمنو خخه، نوبیا یې و فرمایل چې ای مزکی واخله دی دخان سره، نود پونډیو خخه یې راونیوی، او همداسی یې لړلې دننه کوی، نوموسى ﷺ و فرمایل چې اوس یې هغه خزانی او مالونه او قصرونه دننه کړه نو ده رخه سره یې په مزکه دننه کی تردی چې مزکه برابره سوه. او دارکم روایات ذکرسوی دی، قتاده ویلی دی، چې دی هره ورڅه یویو وار مزکه نور نن باسی، تر او و می مزکی پوری، اوډیرو مفسرینو

دلته اسرائیلی اقوال پیش کړی دی، خوهغه موب نه ذکرکوو ولی چې ضرورت ورته نسته. او د قول دالله ﷺ: فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فَتَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ، نه وو دده دپاره خوک مددکونکی اونه خوک خلاصونکی ماسوا دالله ﷺ خخه، اوکله چې په ده باندی مزکه و خیرل سوه نوهغه کسان چې دده دمرتبی ارمان یې په پروني ورځی کې کوي نوهغوي هم خوشحاله سوه او دالله ﷺ شکريبي اداکۍ، هغه ذات چې د هرڅه تدبیر دهغه په لاس کې دی، نوددي و جي دوي وویل: لَوْلَا أَنْ مَنْ أَنْعَمْنَا لَهُ مِنْ عِلْمٍ لَّا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ، او په لفظ د (وَيَكَانُهُ) باندی موب په تفسيرکي خبری کړي دی پهوضاحت سره، او قتاده ويلى دی چې ددي لفظ مطلب دادی چې ایاته نه ګوري. او دا قول دهغه په اعتبار سره بنه دی او غوره دی. بياخبر ورکړي دی اللہ ﷺ چې (اللَّدَّارُ الْآخِرَةُ) هغه کور دقراری دی او هغه کور دی چې خوک ددي ارمان کوي نوالله ﷺ وايې چې زه یې ورلره ورکوم. او عزت به یې کول کېږي چاچې ددي د حرمت خیال وساتی او داکور تيار سویدی دهغه چادپاره: لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا، نوئان لوړ ګنډ دا کبردي او فخر نورو ته په سپک نظر سره کتل دی او فساد او بد عملی ده او ګناهونه دی. او زياتی کول، د چامال بغیر د حقه اخستل دی نوچاچي ددي کارونو خخه ئان وساتی نودهغه دپاره اللہ ﷺ په آخرت کې کور تيار کړي دی. او بيا الله ﷺ و فرمایل (وَالْعَقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ) او قصه ددي قارون داوه مخکي دوتلو ددوی د مصر خخه، ولی چې داددي قول خخه معلوميري: فَخَسَقْنَا بَهُ وَبَدَارَهُ الْأَرْضُ، ولی چې د لفظ خخه ددار، چې په معنى سره دکور دی بنسکاره معنى یې آبادی ده، او کېیدي سى چې دتیه په ئاي کې داسي سوي وي، نوبیابه دکور خخه خيمی مرادسي ولی چې دوي په مقام دتیه کې مسافر وه او په سفرکې خوک قصر نه جوروی. او دارکم اللہ ﷺ دقارون بدی په نورو ئایيونو دقرآن کريم هم بيان کړیده، لکه خه رکم چې اللہ ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانَ مُؤْمِنِينَ (٢٣) إِلَى فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَQَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَابٌ (سورة غافر ٢٤ ١٢٣). او دارکم اللہ ﷺ په سوره العنکبوت کې فرمایلی دی وروسته ترذکر د عاد او شمود خخه: وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ (٣٩) فَكُلُّا أَخَذْنَا بِذَنْبِهِ فَمَنْهُمْ مِنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمَنْهُمْ مِنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمَنْهُمْ مِنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمَنْهُمْ مِنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ، (سوره العنکبوت ١٣٩ ٤٠) نوهغه سري چې پر هغه باندی مزکه خيري سویده هغه قارون دی، او هغه چې غرق سوي دی هغه فرعون او هامان او دهغه لښکردي. او دارکم ويلى دی امام احمد په نقل کولو سره د عبد الرحمن خخه دی نقل کوي د سعید خخه دی نقل کوي دکعب بن علقمه خخه دی نقل کوي د عيسى بن هلال الصدفي

څخه اوډی نقل کوي دعبدالله بن عمر څخه اوډه دنبي ﷺ څخه چي نبی ﷺ يوه ورخ دلمانځه ذکرکوي نوفرمایل بي: څوك چي محافظت کوي دلمونځونو نودهغه دپاره به دليل اونور اونجات وي دقیامت په ورخ باندي، اوچي څوك بي حفاظت نه کوي نودهغه دپاره به نه دليل وي اونه نور اونجات، او دقیامت په ورخ به دفرعون اوهاماں اوابي ابن خلف سره وي (۱) یواحی والی کړي دی په دې باندي امام احمد.

بيان دفضيلت دموسى ﷺ او بيان دهغه دوفات

الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (۵۱) وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَبَنَاهُ نَجِيًّا (۵۲) وَوَهَبَنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا، (سورة مریم ۵۳). او دارکم مخکی روایت ذکرسوی دی درسول الله ﷺ څخه چي فرمایلی يی دی چي تاسی ماته فضیلت مه راکوي په موسى ﷺ باندي، ولی چي دقیامت په ورخ به قول خلگ بي هوښه کېږي نوزه به اولني سړۍ يم چي په هوښ کي به سم نوزه به وينم چي موسى ﷺ ولاړ وي دیوی ستني دعرش سره، نوماته پته نسته چي دی زما څخه مخکي په هوښ کي راغلی دی اوکه ده ته بدله ورکول سویده په بي هوښي دطور سره؟ او مخکي موب داخبره ذکرکړه چي داني ﷺ ويلى دی دوجي څخه دتواضع او عاجزی، کني دی ﷺ خاتم الانبياء دی او سردار دبني آدمو دی په دی دنيا کي هم او په آخرت کي هم، او دا خبره قاطعه ده چي په دی کي هيچ قسم شک او شبه نسته. او والله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّنَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة النساء ۱۲۳). تردي قول دالله ﷺ پوري: وَرَسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلٍ وَرَسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ الله مُوسى تکلیمًا، (سورة النساء ۱۲۴). ويلى دی امام عبدالله البخاری په نقل کولو سره داسحاق بن ابراهيم بن روح بن عباده څخه دی نقل کوي دعوف څخه دی نقل کوي دحسن او محمد او خلاص څخه دی دابي هریره څخه دی وايې چي فرمایلی دی رسول الله ﷺ: يقيناً موسى ﷺ وو ډير حياناك او پردي والاسړۍ دی تردي چي دده بدبن يوه حصه هم چانه وه ليدلي، نوده تنګ کړه بنی اسرائیل په ډيرو تنګولو سره، نودوی به ويلى چي پرده باندي برګي مرض لګيدلى دی نوددي وجو څخه یې خپل بدنه چاته نه بنوي يا سوزاك پرلګيدلى دی يا یوبله ناجورې پرلګيدلى ده نوددي وجو څخه دی ئان پتوى. او والله ﷺ دا غونبستله چي دموسى ﷺ څخه ددوی دا ګمان ليږي کي، نويوه ورخ دی یواحی لمبیدي په خالي ئاي کي

(۱) احمد (۱۲۹۱۲) او راوي ددي الطبراني دی په الاوسط کي (ح ۱۷۸۸) او الهيثمي په المجمع کي (۲۹۰۱۱) راوي ددي احمد او الطبراني دی په الكبير او په الاوسط کي، او سړۍ دا حمد قول تقه دی.

او خپلی کپړی یې پریوی ډبری باندی کښینبوولی راروان سو چې راوايې خلی، کانی دده کپړی دده خڅه لیری کړی نوموسى اللہ ﷺ خپله لکره راواخته او په دغه کانی پسی سو او وی ویل چې کپړی زما راکه ای کانی، چې کپړی زما راکه ای کانی، تردی چې ورسیدی یوی ډلی دبندی اسرائیلو ته نوهغوی ولیده ده او دی یې هم ولیدی چې خومره په بنه صورت الله ﷺ دی پیداکړی دی، نوپاکۍ وکړه الله ﷺ دده ده ډغه خبرو خڅه چې دوی کولی، نوهغه کانی ودریدی په خپل لکړی ګزارونه ورکول او زما دی قسم وی په هغه ذات باندی چې پر هغه کانی باندی هغه اثرات او س هم سته ده ډغه لکړی چې موسى اللہ ﷺ ګزارونه ورلره ورکول نودري یاخلور یا پنځه ګزارونه یې ورکړه نوددي وچې خڅه الله ﷺ فرمایلی دی: ^(۱) یا آیه‌ا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوُا مُوسَى فَبَرَأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا، او دارکم ددي روایت ذکرکړی دی امام احمد حدیث دعبدالله بن شفیق خڅه او د همام بن منه خڅه هم په داسی طریقی سره. او دا په صحیحینو کی حدیث دعبدالرزاق خڅه دی چې ده نقل کړی دی دمعمر خڅه او ده نقل کړی دی د همام خڅه هم په دی طریقی سره. او راوی ددی مسلم هم دی حدیث دعبدالله بن شفیق العقیلی خڅه هم په دی طریقی سره بعضو سلفو ویلی دی چې دده هوښیارتیا داوه چې ده دخپل ورور دپاره شفاعت وکی دالله ﷺ په نزد، او دا طلب یې وکی چې دی دده سره وزیرسی نوالله ﷺ دده داسوال قبول کی او دی یې ورلره وزیر کی او نبی یې هم کی، لکه خه رکم چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَهَبَنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا او بیا بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دابو الولید خڅه دی نقل کوي دشعبه خڅه دی داعمش خڅه دی وايې چې ما او ریدلی دی دابو وائل خڅه او ده او ریدلی دی دعبدالله خڅه، دی وايې چې تقسیم وکی رسول الله ﷺ په تقسیم کولو سره، نویو هم په ده او دا خبره داسی تقسیم ووچې په دی سره دالله ﷺ رضانه وه مراد، نوزه رالم رسول الله ﷺ ته او دا خبره می ورته وکړه، نودرد ورلی او بیا یې و فرمایل: رحم دی وکړي الله ﷺ په موسى اللہ ﷺ باندی چې هغه ددی خڅه ډير زیات تنګ سوی وو خوصبری کړی دی . ^(۲) او دارکم ددی روایت ذکرکړی دی مسلم په بلی طریقی سره دسلیمان بن مهران بن الاعمش خڅه امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره داحمد بن حجاج خڅه دی وايې چې ما او ریدلی دی داسرائیل بن یونس خڅه دی نقل کوي دالولید بن ابی هاشم خڅه چې مولی دی دهمدان دی نقل کوي

(۱). صحيح البخاري: كتاب التفسير، سورة الأحزاب، باب (لاتكونوا كالذين ءاذوا موسى) (٤٧٩٩٨)، او مسلم په كتاب الحيض کي، باب جواز الاغتسال عريانا في الخلوت (٣٢١٤)، او احمد (٥١٥١٢).

(۲). تحریج ددی بخاری کړی دی په كتاب فرض الخمس کي، باب ما كان النبي ﷺ يعطى المولفة قلوبهم (٣١٠٥١٢)، او اطراف ددی په (٣٤٠٥، ٤٣٣٥، ٤٣٣٥، ٢٠٥٩، ٢١٠٠، ٢٢٩١، ٢٢٣٢) او مسلم په كتاب الزكات کي، باب اعطاء المولفه قلوبهم (١٥٨١٧).

دزید بن ابی زائد خخه دی دعبدالله بن مسعود خخه دی وايې چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی خپل صحابه وو ته چې ماته دی يوسپی ستاسی خخه دبل خبره نه رارسوی، ولی چې زه داخونبوم چې زه تاسی ته راوزم اوزماسینه سمه وي. دی وايې چې راورل سو رسول الله ﷺ ته خه مال نوهغه تقسيم کی، نودی وايې چې زه تيرسوم په دوو کسانو باندی چې هغه يوبل ته ويله: زمامدی قسم وي په الله ﷺ باندی چې په دی تقسيم سره محمد ﷺ نه دآخرت خه اراده وو اونه په کی دالله ﷺ درضا خه اراده وه. نوزه ولاړم تردي چې ماهر خه واوريده، نوبیازه رالم رسول الله ﷺ ته اوورته وویل می چې ای رسوله دالله ﷺ تاسی موږ ته ويلی وه چې ماته دی ستاسی يوسپی دبل سپری خبره نه راوری خوزه تيرسوم په فلانی اوپه فلانی صحابي باندی، اوهغوي داسي اوداسي ويل، نودنبي ﷺ مخ مبارک سورسو اودا خبره پردره نه سوه او سخته سوه، نوبیاپي وفرمایل: چې پريېده ما دهغوي خخه ولی چې موسى ﷺ ددي خخه ډيرتنګ سوی دی خوهغه صبر کړي وو. ^(۱)

اوهمدارکم ددي روایت کړي دی ترمذی اوابوداود دطريقی دابن عبدالله خخه چې هغه نقل کړي دی داسرائيل بن یونس خخه اوده نقل کړي دی دالسدی خخه اوده دالولید خخه هم په دی الفاظو سره. اوترمذی ويلی دی چې داپه دی اعتبار سره غریب حدیث دی. او داثابت سوی دی په صحیحینو کی په حدیث داسراء کی: چې رسول الله ﷺ تيرسو په قبر دموسى ﷺ باندی اوهغه ولاړ وو اولمونځ یې کوي په خپل قبرکی، ^(۲) او روایت ددی کړي دی مسلم هم دانس خخه. اوپه صحیحینو کی دروایت دقتاده خخه چې نقل کوي دانس بن مالک خخه دی نقل کوي دمالك بن صعصعه خخه اودي نقل کوي دنبې ﷺ خخه دی وايې چې: نبی ﷺ تيرسو په موسی ﷺ باندی په شپه داسراء کی په شپرم آسمان کی، نوجبرايل ورته وویل چې داموسی ﷺ دی، نونبی ﷺ سلام پر واچوی. نو فرمایلی دی چې: ماسلام واچوی په هغه باندی اوورته می وویل چې، خبردی وي نبی صالح ته او ورور صالح ته، نو کله چې زه دهغه خخه راجلاسوم نوهغه په ژراسو نو پونښنه ورڅخه وسوه چې ولی ژاري؟ نووی فرمایل په دی خبری باندی ژاړم چې زما خخه وروسته به دده دامت یو غلام رازی او زما دامت اکثره کسان به دخان سره جنت ته دنه کوي ^(۳) او دايې ذكرکړي دی چې ابراهيم

(۱). داضعيف دی تخریج ددی احمد کړي دی (۳۹۶۱)، او الترمذی په کتاب المناقب کی، باب فضل ازواج النبي ﷺ (۳۸۹۲۱۵)، او ویلی دی چې په دی حدیث کی غرابت دی په دا اعتبار سره. اوابوداود په کتاب الادب. باب فی رفع الحديث من المجلس کی (۴۸۰۱۴)، او وضعیف ګرځولی دی دا البانی په ضعیف دترمذی کی (۸۱۷).

(۲). تخریج ددی مسلم کړي دی په کتاب الایمان کی، باب ذکر المیسیح ﷺ (۳۸۱۱).

(۳). تخریج ددی بخاری کړي دی په کتاب بدء الخلق، باب ذکر الملائکه (۳۲۰۷۱۲)، او مسلم په کتاب الایمان کی، باب الاسراء بر رسول الله ﷺ (۲۲۳۱۲).

په اوم آسمان کي وو، او دا قول محفوظ دي. او هغه خه چي ذكرسوی دی په حدیث دشريك بن ابی نمره کي چي نقل يې کوي دانس خخه چي ابراهيم ﷺ په شپرم آسمان کي دی او موسى ﷺ په اوم آسمان کي دی، په تفصيل دکلام دالله ﷺ کي. نو ذکر کړي دی غیر دحافظو خخه یوبل سړي چي راجح او قوى خبره داده چي: موسى ﷺ په شپرم آسمان کي دی او ابراهيم ﷺ په اوم آسمان کي دی، او دده دبغل بيت المعمور خوا ته دی، هغه بيت المعمور چي هره ورخ (٧٠٠٠٠) ملائکي طواف ته ورځي او بیبا بیرتنه نه سی ورتنه راتلى په دوهم وار باندی. او تول روایات په دی باندی متفق دی چي کله الله ﷺ نبی ﷺ ته لمونځونه ورکړه نودی په موسى ﷺ باندی تيرسوی دی، او ده به ورتنه ويله چي بیرتنه راسه او الله ﷺ ته ووايه چي دا کم کړي، ولی چي ستا خخه مخکي مادبني اسرائيلو بنې معالجه او علاج کړي دی، اوستا امت په کتلوا سره او په اوريديلو سره ډير کمزوري دی او زړونه يې هم ډير کمزوري دی، نو هم دا سی دموسى او محمد ﷺ په مینځ کي دا خبری روانی وي تردی چي پنځه لمونځونته خبره را ورسیده او داباقي پاته سوه په شپه او ورخ کي. او الله ﷺ فرمایلی دی چي (٥٥) لمونځونه وه يعني په دو چند سره، نو الله ﷺ دی ددی اجر ورکي محمد ﷺ ته او موسى ﷺ ته چي دايې په دی امت باندی اسانه کړه. او دارکم بخاري ويلى دی په نقل کولوا سره دمسدد خخه دی نقل کوي دھصين بن نمير خخه دی نقل کوي دھصين بن عبد الرحمن خخه دی دسعيid بن جبیر خخه او دی دابن عباس خخه دی وايې چي راووتی په موږ باندی رسول الله ﷺ یوه ورخ نو وي فرمایل چي زه په امتونو باندی پیش سوم نوماولیدی توروالي ډير چي افق يې قول بندکړي وو، نوماته وویل سوه چي داموسى ﷺ دی په خپل قوم کي (۱) او دارکم ذکر دموسى ﷺ په قرآن کي ډير ځایونه کي کړي دی، او پرده باندی يې شناه کړیده او دده قصه يې په خپل کتاب کي بيان کړیده. او دده دکتاب ذکر دمحمد ﷺ دکتاب سره سوی دی، لکه خه رکم چي الله ﷺ په سوره البره کي فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ بَأَنَّ فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ كَتَبَ اللَّهُ وَرَأَءَ ظُهُورَهُمْ كَانُوكُمْ لَا يَعْلَمُونَ، او دارنه که الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّمَا اللَّهُ لَإِلَهٌ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ (۲) نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التُّورَةَ وَالْإِنْجِيلَ (۳) مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو الْقُوَّاتِ (سوره عمران ۴۱) او الله ﷺ په سوره الانعام کي فرمایلی دی: وَمَا قَدَرُوا اللَّهُ حَقًّا قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ

(۱). تخریج ددی امام بخاری کړي دی په کتاب الطب کي، باب من لم يرق (٥٧٥٢ ١١٠). او مسلم په کتاب الایمان کي، باب الدليل على دخول طوائف من المسلمين الجنه بغير حساب، ولا عذاب (٩٣١٣)، (٩٤).

الله علی بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مِنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ ثُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبُدُّونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِمْتُمُ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آباؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرُهُمْ فِي حَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ (٩١) وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقٌ الَّذِي بَيْنَ يَدِيهِ وَلِتُنَذِّرَ أُمُّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ (سورة الانعام ٩٢ ١٩١) نوالله ﷺ ثناء بيان کړه دتورات او بیاپی مدحه وکړه دقرآن کريم، او ددې په آخرکې الله ﷺ فرمایلی دی: ثُمَّ أَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِعَلَّهُمْ بِلِقَاءَ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ (١٥٤) وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَأَتَقْوَا لَعْلَكُمْ تُرْحَمُونَ (١٥٥) أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَنْزَلَ الْكِتَابَ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلَنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ (سورة الانعام ١٥٤ ١٥٥) او دارکم الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفَظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشُوْا النَّاسَ وَأَخْشُوْنَ وَلَا تَشْتَرُوا بِأَيَّاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ (سورة المائدہ ٤٤) تردی چې فرمایلی دی: وَلِيَحْكُمُ أَهْلُ الْإِنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (٤٧) وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدِيهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمَهِيمَنًا (سورة المائدہ ٤٨ ١٤٧).

نو قرآن کريم یې حاکم کې په نورو ټولو کتابونو باندي، او ددې نورو کتابونو دپاره یې تصدیق و ګرځوی او په دی کې یې هغه ټول واقعات ذکر کړه کم چې مخکی تیرسوی دی، ولی چې اهل کتابو ده ګه خفاظت وکی چې ورباندي نازل سوی وه صرف په لاسونو کې او دا یې نه سوکولی چې ده ګه حفاظت یې په زړونو کېږي وای او د تحریف او تغیر خخه یې ساتلي وای، نوددې وجوی خخه نوری ډیری خبری په کې دنه سوی او تغیرات او تبدیلات په کې راله دوجی دنه حفاظت کولو خخه، نوددې وجوی خخه ددوی په کتابونو کې ډیری غلطیانی پیدا کیږي چې دنبی ﷺ په باره کې دی چې ده ګه نه خه حدسته او نه ورلره خه صفت سته، او دارکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذَكْرًا لِلْمُتَّقِينَ (٤٨) الَّذِينَ يَخْشُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفَقُونَ (٤٩) وَهَذَا ذَكْرٌ مُبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ (سورة الانبياء ٤٨ ٥) او دارکم الله ﷺ فرمایلی دی دی: فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَى أَوْلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ قَالُوا سُحْرَانٌ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلِّ كَافِرٍنَا (٤٨) قُلْ فَأَتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَى مِنْهُمَا أَتَبِعُهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (سورة القصص ٤٨ ١٤٨) نو ثناء بيان کړه الله ﷺ پرا هل کتابو باندي او په رسولانو باندي. او پريانو

خپل قوم ته ويلى وه: إِنَّا سَمِعْنَا كَتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى (سورة الاحقاف ٣٠) اوورقه بن نوفل ويلى وه کله چي په نبى ﷺ باندي اول وار دوخي علامه نازله سوه او دا پر وو يل سوه: اقرأً باسم رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (١) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (٢) اقرأً وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (٣) الَّذِي عَلَمَ بِالْقَلْمَ (٤) عَلَمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (سورة العلق ٥) نودي ورقه بن نوفل وو يل، پاكى ده هغه ذات لره، دا هغه کاردي چي دموسى ﷺ سره سوي وو. او بالجمله دموسى ﷺ شريعت عظيم شريعت وو، او دده امت ډير لوی امت وو، او په هغه کي ډير علماء او انبیاء وه، او نيك بندکان او زاهدان او بادشاھان او امراء وه. ليکن دوی داسی وو خوبیا بدل سوه لکه خه رکم چي ددوی شريعت منسوخ سو نودوی خخه هم بیزوگان او خنzieran جور سوه، او په دوی باندی ډيری لوبي خبری او قیصی تیری سوی دی چي ده ګه بیانول ډير وخت غواړی، نو په دی سره به اكتفاء کول کېږي.

حج دموسى ﷺ

ذکر کړي دی احمد روایت په نقل کولو سره دهشیم بن داود بن ابی هند خخه دی نقل کوي دابی العالیه خخه دی دابن عباس خخه چي رسول الله ﷺ په یوی غونډی دازرق باندی وو نو پونتنه یې وکړه چي دا کمه وادی ده: نو صحابو ورته جواب ورکی چي غونډی دازرق ده، نونبی ﷺ و فرمایل: چي ګواکی زه موسى ﷺ وینم او هغه دغونډی خخه را کښته کیدونکی دی، او هغه او از کونکی دی دالله ﷺ طرف ته په تلبیه کولو سره، تردی چي را ورسیدی هرشاء غونډی ته، نو پونتنه یې وکړه چي دا کمه وادی ده: نو صحابو ورته جواب ورکی چي غونډی ده رشاء ده، نونبی ﷺ و فرمایل چي ګواکی زه وینم یونس بن متی ﷺ چي هغه پرسور او بن باندی ناست دی، او په هغه باندی دورې یوه چوغه ده، چي واګي داوبن ده ګه دپانو د خراماو خخه دی، او هغه تلبیه کوي (۱) همدارکم ددی تخربج مسلم کړي دی دحدیث دداود بن ابی هند خخه هم په دی الفاظو سره. او دارکم روایت نقل کړي دی ابن عباس مرفوعاً: چي موسى په سور غواړي باندی حج کړي دی. په دی حدیث کي دهير غرابت دی. او همدارکم امام احمد نقل کوي دمحمد بن ابی عدى خخه دی دابن عون خخه دی دمجاحد خخه دی وايې چي موب وو دابن عباس خواته نوتذکره وسوه ددجال، او وو يل سوه چي ده ګه ددواړو ستړګو په مینځ کي (ک ف ر) ليکل سوی دی، نوده پونتنه وکړه چي دوی خه وايې، نو ورته وو يل سوه چي دوی وايې چي ددجال ددواړو ستړګو په مینځ کي (ک ف ر) ليکل سوی دی، نوابن عباس وايې چي: ما خودا خبره نه ده او ريدلی. دا

(۱). احمد(۱۱، ۲۱۵)، مسلم: كتاب الایمان، باب الاسراء برسول الله ﷺ (۲۲۸/۱۲)، او بن ماجه په كتاب المناسك کي، باب الحج على الرحل (۲۸۹۱/۱۲).

خبره يې وکړه اوډاې هم وویل: هرڅه چې ابراهیم ﷺ دی نوتاسی وګوری دی خپل صاحب ته (يعنى دنبی ﷺ خپل ځان مراد وو) او هرڅه چې موسى ﷺ دی نوهغه داسی سړی دی چې دسر ورینښته يې پیچلی دی او په داسی او بنس باندی ناست دی چې ده ګه واګۍ دخرا ما دپوټکو څخه دی، ګویا چې زه ورته ګورم، او هغه تیرسو دوادی څخه په داسی حال کې چې تلبیه يې کوله. بیا همداسی بل روایت امام احمد کړی دی داسود څخه چې هغه نقل کوي داسرائیل څخه دی نقل کوي دعثمان بن المغیره څخه دی دمجاحد څخه اوډی دابن عباس څخه دی وايې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ماویلیدی عیسیٰ بن مریم او موسی او ابراهیم: هرڅه چې عیسیٰ ﷺ دی نوسور برابر او پلنی سینی والا سړی دی، او هرڅه چې موسی ﷺ دی نوهغه پیچلو ورینښتو والا او غتې بدنه والاسړی دی، نودی صحابو ورڅخه پونښته وکړه چې ابراهیم ﷺ څه رکم دی؟ نونبی ﷺ و فرمایل چې دی خپل صاحب ته وګوری همداسی دی (يعنى دنبی ﷺ خپل وجود مبارک مراد وو).

او همدارکم په بل روایت کی امام احمد فرمایلی دی په نقل کولو سره دیونس څخه دی نقل کوي دشسبان څخه دی نقل کوي دقتاده څخه چې هغه نقل کوي دابی العالیه څخه اوډی دابن عباس څخه دی وايې چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: ماویلیده په هغه شپه کې چې زه پورته سوم آسمان ته موسی بن عمران ﷺ چې هغه او پد قدوالا او پیچلو ورینښتو والا او، ګویا چې دشنوئه قبیلی والا او (يعنى داسی بنکاریدی چې دشنوئه دقیلی سره تعلق لري او ددغه قبیلی والا او)، او هرڅه چې عیسیٰ ﷺ وو نوهغه درمیانه سړی وو او په رنګ کې سوروالی او سپین والی ته مائل وو او سیده ورینښتو والا او (يعنى ورینښيان يې پیچلی نه وو).^(۱)

بيان دوفات دموسى ﷺ

امام بخاری په صحيح خپل کې ویلى دی په باره دوفات دموسى ﷺ کې: په نقل کولو سره دی حیی بن موسی څخه دی نقل کوي دعبد الرزاق څخه دی وايې چې موب ته خبرا کړی دی عمر بن طاوس چې دی نقل کوي دخپل پلار څخه دی نقل کوي دابی هریره رض څخه دی فرمایې چې: راولیبل سوه ملك الموت (يعنى دمرګ فربنښه) موسی ﷺ ته، نوكله چې دا راله نوموسی ﷺ چپلاخه ورلره ورکړه نودی بيرته رالي الله ﷺ ته او والله ﷺ ته يې و فرمایل: چې تازه ولیبل داسی سړی او بنده ته چې هغه مرګ نه غواړی، نورب العزت ورته و فرمایل چې ورسه او ورته ووایه چې خپل لاس پر ملا دغوايې باندی کښېږدی، نودده دپاره به وی ژوند په اندازه ده ګه هومره چې خومره دده دلاس لاندی ورینښته راسی دهر ورینښته په

(۱). احمد (۲۸۲۱۲) مسلم: کتاب الایمان، باب الاسراء برسول الله ﷺ (۲۳۲۱۲).

مقابل کي ژوند ديوکال. نوموسى ﷺ و فرمایل چي دهغه خخه و روسته به خه وي؟ نوالله ﷺ ورته و فرمایل چي مرگ، نوده و فرمایل چي نواوس بنه دي (يعني چي ددومره ژوند خخه و روسته بياهم مرگ وي نواوس رالره مرگ بنه دي) نو فرمایلى دي چي: ده سوال وکي دالله ﷺ خخه چي دي دبيت المقدس مزكي ته نژدي کي په اندازه دويشتلو دکانۍ باندۍ، ابو هريره ؓ فرمابي چي رسول الله ﷺ فرمایلى دي: چي که زه په دغه ئاي کي واي نوتاسي ته به ما دهغه قبر بنوولی واي چي دلاري دخوا خخه دي اوسيوي سري غونهه ته نژدي دي (۱) اوهدارکم نقل کري دي امام احمد دحسن خخه دي نقل کوي دابو یونس خخه (يعني سليم ابن جبير مرادي) دي نقل کوي دابي هريره خخه: امام احمد داحدیث مرفوع کري نه دي، دي وايبي چي: رالي ملك الموت موسى ﷺ ته اوورته يې وویل چي دالله ﷺ ايجابت وکي (يعني مرگ ته غاره کښېږده)، نوموسى ﷺ ورلره چپلاخه ورکړه په ستړګه باندۍ نوسترګه يې راووتل، نودي رالي الله ﷺ ته اوورته يې وفرمایل چي، تاخو زه داسۍ بنده ته ولیوم چي هغه مرگ نه خوبنوي، او دا يې هم وویل چي زماستړګه يې وویل چي زندګي سره. نو دي وايبي چي الله ﷺ بيرته ستړګي ورکړي دده: اوورته يې وویل چي زندګي غواړي؟ نوکه زندګي يې غونبتله نودغواړي پرملا باندۍ دي لاس کښېږدې چي خومره ورینښته دلاس لاندۍ راسي نوديو ورینښته په مقابل کي یوکال زندګي به درکول سی. نوده پونښته وکړه چي دهغه خخه وروسته به خه وي؟ نوورته وویل سوه چي مرگ، نوده وویل چي اوس راته بنه دي (۲) یواحی والي کري دي په دي باندۍ امام احمد. او په دی باره کي ډيری خبری سوی دي چي موسى ﷺ ده ته چپلاخه ولی ورکړه، بعضی وايبي چي دي په خپل شکل کي نه وو راغلی لکه خه رکم چي جبرائيل ﷺ ديو صحرائي په شکل باندۍ راتلي نوهمدارکم دي هم په بل شکل کي راغلی وو نودي موسى ﷺ ونه پېژندۍ، اوڅوک وايبي چي دي دده کورته بي اجازی دنه سوی وو نوددي وجي خخه يې ووهی اوبعضی وايبي چي ده ډېر و کارونو اميد او طمع کري وه چي بيت المقدس ته به وزی او دتیه مقام خخه به وزی. خوالله ﷺ دده په تقدير کي مرگ ليکلی وو په مقام دتیه کي وروسته دوفات دهارون ﷺ خخه، او بعضو کسانو داویلی دي چي موسى ﷺ دابنی اسرائیل دالتيه مقام خخه وايسته او بيت المقدس ته يې داخل کري دي. خودا خبره خلاف ده دهغه قول چي جمهور اهل کتاب په هغه باندۍ دي او اکثره دمسلمانانو هم کري ده. او هغه قول چي دده په وفات باندۍ دلالت کوي په مقام دتیه کي هغه دي چي ده سوال وکي دالله ﷺ خخه چي: اى

(۱). تخريج ددي امام بخاري کري دي په كتاب الانبياء کي، باب وفاة موسى (٣٤٠ ١٢)، او مسلم په كتاب الفضائل کي، باب من فضائل موسى (١٢٨١٥).

(۲). تخريج ددي امام احمد کري دي (٣٥١ ١٢).

زماربه مانژدی کړه مقدسی مزکی ته په اندازه دويشتلو دیوکانۍ، که چیری موسى ﷺ دغه مقدسی مزکی ته دننه سوی واي نوبیا به یې داسوال نه کوي. لیکن کله چې وو دی دخپل قوم سره په التیه مقام کی اوده ته مرګ رالی نوده داخونبنه کړه چې مقدسی مزکی ته نژدی سی ولی چې دهغه مزکی خوا ته دی هجرت کړی وو. اوامام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دعفان خخه چې دی نقل کوي دحماد خخه دی دثابت خخه اودسلیمان التیمی خخه چې دی نقل کوي دانس بن مالک خخه چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: کله چې زه روان سوم په شپه دمعراج باندی نوما ولیدی موسى ﷺ دسری غونډی سره چې ولار وو او لمونځ یې کوي په خپل قبرکی ^(۱) اوددی حدیث روایت مسلم کړی دی دحدیث دحماد بن سلمه خخه هم په دی الفاظو سره. السدی نقل کوي دابی مالک خخه اودابی صالح خخه اودابن عباس خخه اودمره خخه چې دی نقل کوي دابن مسعود خخه اودی نقل کوي دیوی ډلی دصحابو خخه دوی واېي: بیاچې کله الله ﷺ وحی وکړی موسى ﷺ ته ددی خبری چې زه هارون ﷺ وفات کوم نوهغه راوله غره ته نوموسى ﷺ او هارون ﷺ روان سوه ددغه غره خواته، نویودم دوی ولیده یوه درخته چې مخکی یې داسی درخته نه وه لیدلی، او دوی ولیدی یوکور چې جوړ سوی وو، او په دی کی یوکټ وو چې شپږ پرغوروول سوی وه، او په دی کی یوه بنکلی خوشبوی هم وه، نوکله چې وکټی هارون ﷺ دغه کور او دهغه کټ نو په تعجب کې سو او دابې خوبن وکنل چې په دی کی بیده سی نوموسى ﷺ ته یې و فرمایل چې: ای موسى زه داخونبوم چې زه په دی کی بیده سم، نوموسى ﷺ ورته و فرمایل چې بیده سه، نوده وویل چې زه بیریزم چې هسی نه چې ددی کور مالک راسی نوغصه به سی ماته، نوموسى ﷺ ورته وویل چې ته مه بیریږه زه ستاحفاظت کوم دمالک ددی کور خخه او ته بیده سه. نودی هارون ﷺ ورته و فرمایل چې ته هم راسره بیده سه که چیری مالک دکور رالی نودواړو ته به غصه سی هم ماته او هم تاته. کله چې دواړه بیده سوه نوهارون ﷺ ته مرګ رالی، کله چې ده محسوس کی مرګ نوموسى ﷺ ته یې و فرمایل: ای موسى تازما سره دوکه وکړه، نوکله چې دده خخه روح واختستل سو نوهغه کور لوړ سو، او هغه درخته هم ولاره، او هغه کټ هم آسمان ته لوړ سو. کله چې موسى ﷺ خپل قوم ته رالی او هارون ﷺ ورسره نه وو نوبنو اسرائیل وویل چې: موسى ﷺ خپل ورور قتل کی او حسد یې ورسه وکی ددی وجی چې بنی اسرائیل ته هغه ګران او محبوب وو، او وو هارون ﷺ ددوی دپاره ډیر نرم او ډیر نرمی به یې ددوی سره کوله په مقابل دموسى ﷺ کی چې هغه به دو مره دنرمی اظهار نه کوي دوی ته. کله چې ده ته دا خبره ورسیده او دوی دا خبری ډیری

(۱). تخریج ددی امام احمد کړی دی (۲۴۸۱۳)، او مسلم په کتاب الفضائل کی، باب فضائل موسى (۱۳۳۱۵).

کړی نوموسى ﷺ ولاړ سو او دوه رکعته لمونځ یې وکۍ، او بیا بی دعاوکړه الله ﷺ ته نوالله ﷺ هغه کټه رانازل کې تردی چې ولیدی دا کټه هغه خه چې په منځ دمزکۍ او آسمان کې دی (يعني ټولو دا ولیدی او تصدق ددی خبری وسو چې داموسى ﷺ نه دی وژلی او مخکي مورډ دا خبره ذکر کړه چې داموسى ﷺ سره یوسپی هم نه وو وتلى دتیه دمقام خخه ماسوا دیوش بن نون ﷺ خخه اودکالب بن یوفنا چې خاوند دمریم دی او داخور داموسى ﷺ او هارون ﷺ ده، دا دواړه هغه کسان دی چې بنې اسرائیلوته یې دوتلو امرکړی دی دجهاد خوا ته. او وہب بن منبه وايې چې موسى ﷺ دملایکو په یوی ډلی باندی تیریدی چې دی ملایکو قبر کښې نوده ورڅخه و پونښه چې دا قبر چاته کارې؟ نودوی جواب ورکې چې دا دیوبنده دپاره دی چې هغه مهربانه بنده دی، او که ته غواړی چې ته دغه بنده سې نو په دی قبر کې پريوزه، او په دی کې او بد وغزيره او د خپل رب طرف ته متوجه سه. او ساه واخله په اسانه ساه اخستلو سره. نودوی دغه رکم وکړه لکه خه رکم چې ورته وویل سوه نوبیا وفات سو، او بیا ملائکو لمونځ پروکې او بیا بی په قبر کې پت کې. داخل کتابو خخه نقل دی چې دا موسى ﷺ وفات سو او عمر یې (۱۲۰) کاله وو.

نبوت دیوش بن نون ﷺ

دی ملګری داموسى ﷺ دی دده نسب یوشع بن نون بن افرئيم بن یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهيم دی، او اهل کتاب وايې چې دایوشع ﷺ دهود ﷺ دا کاخوی دی. او الله ﷺ دده نوم په قرآن کريم کې بسکاره نه دی ذکر کړی مګر دا چې دخضر ﷺ په قصه کې اشارتاً ذکرسوی دی په قول کې (واذ قال موسى لفتاه) (فلما جاوزا قال لفتاه) او مخکي مورډ دا خبره هم ذکر کړه چې په صحیحینو کې داثابته سویده دروایت دابی بن کعب رض چې ده چې نبی ﷺ فرمایلی دی چې دایوشع بن نون دی. او دده په نبوت باندی داخل کتابو، بلکې یوه ډله ددوی خخه چې په نامه دسامريه ده دوی وايې چې داموسى ﷺ خخه وروسته بل نبی نسته غیر دیوشع بن نون خخه، ولی چې دده په نبوت باندی په تورات کې صراحتاً ددي ذکر سوی دی، او هرڅه چې هغه قول دی چې حکایت یې کړی دی ابن جریر او داسی نورو مفسرینو دمحمد بن اسحاق خخه دی وايې چې: یوشع ﷺ ته نبوت داموسى ﷺ په آخری عمر کې ورکول سوی وو، نوموسى ﷺ به، دیوشع بن نون ﷺ سره لیدل او پونښنه به یې ځینې کول چې خه ورته رب العزت فرمایلی دی، تردی چې ورته یې و فرمایل: ای موسى کلیم الله تاته چې کله وحی کیدلی نوتاخو ماته کله دو حی خبری نه وی کړی. نوموسى ﷺ ده ګه خخه وروسته ژوند بد و ګنې او مرګ یې خوبن کې. نو په دی قول کې نظر او شبهه ده. ولی چې موسى ﷺ ته دالله ﷺ په نزد عزتمند او مکرم وو. نودا هغه قول دی چې محمد بن

اسحاق ذکرکړی دی، که چیری ده دا قول دا هل کتابو دكتاب خخه رانقل کړی وی نو په تورات کې دا سی ذکر دی چې موسى ﷺ ته تروفات پوری وحی کیدلی کله به چې دی په خه مسئله کې بندسو او خه وحی ته به یې حاجت سو نوالله ﷺ به ورته وحی وکړی، لکه خه رکم چې مخکی موږ دا خبره ذکر کړه چې موسى ﷺ او هارون ﷺ ته الله ﷺ و فرمایل چې بنی اسرائیل په یو خو ډلو باندی تقسیم کې او په هریوی ډلی باندی دولس مشران مقرر کې او دی دټولو مشرسی او ددوی چې په خه خبره کې مشکل پیدا کېږي نوموسى ﷺ ته دی رجوع کوي، او هم دغه کار دوی په مقام تیه کې هم کړی وو کله چې دوی قتال او جنګ کوی ده ګه ظالمانو سره چې او بدمی او بدمی تنی یې وي، او دا کار دوی په هغه وخت کې کړی وو کله چې دوی هغه خلوینېت کاله پوره کړه، او ده ته ددی کار امر سوی وو چې دا اميد کوی چې دا کار به دده په زمانه کې کېږي خوبیا دا کار دده په زمانه کې ونه سو بلکې دیوشع بن نون ﷺ په زمانه کې وسو. لکه خه رکم چې نبی ﷺ دروم غزی ته ووتی کله چې تبواک ته نبی ﷺ و رسیدی په نهم کال باندی تردی چې په لسم کال باندی نبی ﷺ فريضه دحج اداء کړه او بیا یې داسامه ﷺ په امارت کې لبکر تیار کې او شام ته یې ولیوی، نو هم دغه رکم موسى ﷺ ته هم الله ﷺ امر کړی وو چې لبکر برابر کې دبني اسرائیل و خخه او په هغه کې مشران و تاکی، لکه خه رکم چې الله ﷺ فرمایلی دی: **وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيشَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعْثَنَا مِنْهُمْ أُثْيِرٌ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الرِّزْكَأَ وَآمَتْتُمْ بِرْسُلِي وَعَزَّزْتُمُوهُمْ وَأَفَرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لِأَكْفَارَنَّ عَنْكُمْ سِيَّاتُكُمْ وَلَأُذْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ** (سورة المائدہ ۱۲) موسى ﷺ دوی ته و فرمایل چې: که تاسی ددی کار خخه خلاف ونه کې او په دی امر باندی مو پوره والی و کې نو دابه ستاسی دپاره کفاره سی ده ګه خخه چې پرتاسی باندی واقع سوی دی دسزا خخه يعني هغه سزا چې په تاسی باندی ستاسی دکارونو دوجی تاکل سو یده نو هغه به تاسی ته معاف سی که چیری تاسی اطاعت زما ددی حکم وکی، لکه خنګه چې الله ﷺ فرمایلی دی په باره ده ګه صحرایانو کې چې پاته سوی وه دغزووه حدیبیه خخه: **قُلْ لِلْمُخْلَفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَونَ إِلَى قَوْمٍ أُولَيَّ بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتَكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَنْتَلُوا كَمَا تَوَلَّتُمْ مِنْ قَبْلٍ يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا** (سورة الفتح ۱۲). او همدارکم فرمایلی دی الله ﷺ بنی اسرائیل و ته: بیا الله ﷺ ددوی بدی بیان کړه په وران کارونو ددوی او په ماتولو دلوظونو ددوی لکه خنګه چې یې دنصار او بدی بیان کړی ده په خلاف کولو سره په خپلو دینونو کې او ددی خبری و ضاحت موږ کړی دی په خپلو تفسیرونو کې. مقصودی خبره دلتہ دا ده چې

الله ﷺ امروکی موسیٰ ﷺ ته چې ددغه بنی اسرائیلو نومونه ولیکی کم چې دجنگ دپاره تیاردي اواسلنه به دھان سره باروی اوپه دوی باندی دمشران تاکلو حکم ورته الله ﷺ وکی، نوپه دی کی اوله ډله دروبیل وه چې دی ھوی دیعقوب ﷺ وو، اوددی لبکر تعداد اوشمیر (٤٢٥٠) کسان وو اوددوی امیرالیصور بن شدیشور وو. دوهمه ډله دشمعون ډله وه، اوددی تعداد (٥٩٣٠) کسان وه، اوددوی امیر شلومیئیل بن هوریشدار وو. دریمه ډله دیھوذاوه، اوددی تعداد (٧٤٢٠٠) کسان وه، اوددوی امیر نخشون بن عمینا ذاب وو. خلورمه ډله دایساخر وه اوددوی تعداد (٥٤٤٠٠) کسان وه، اوددوی امیر نشائیل بن صوعروو، پنځمه ډله دی يوسف ﷺ وه، اوددوی تعداد (٤٠٥٠٥) کسان وه، اوددوی امیر یوشع بن نون وو. شپرمه ډله دمیشاوه، اوددوی تعداد (٣١٠٠) کسان وه، اوددوی امیر جمائیل بن فدهصور وو، اومه ډله دبنیامین وه، اوددوی تعداد (٣٥٤٠٠) کسان وه، او ددوی امیر ولیدی بن جدعون وو، اتمه ډله دحاد وه، اوددوی تعداد (٤٤٢٥٠) کسان وه، او ددوی امیر الیاساف بن رعوئیل وو. نهمه ډله داشیروه، اوددوی تعداد (٤٠٥٠٥) کسان وه، او ددوی امیر فجعیل بن عکرن وو. لسمه ډله ددان وه، اوددوی تعداد (٢٣٧٠٠) کسان وه، اوددوی امیر اخیعزز بن عمشداری وو. یوولسمه ډله دنفالتی وه، اوددوی تعداد (٥٣٤٠٠) کسان وه، اوددوی امیر حیلون وو. داعبارت داخل کتابو په کتاب کی ذکر سوی دی، والله اعلم. اوښی لاوی په دوی کی نه وو، ولی چې موسیٰ ﷺ ته الله ﷺ امر کړی وو چې دی په کی شمار نه کړی، ولی چې دوی محافظین ګرڅول سوی وو په حفاظت دقې (یعنی قبة الزمان باندی) چې دوی به دهغه حفاظت کوي، اوداډله دموسى اوهارون ﷺ وه، اوددوی تعداد (٢٢٠٠٠) وه، اوددوی په خپل منځ کی ډلی وي چې دهري یوی ډلی خخه به یوسپی وو چې ددی قبی چوکیداری به یې کوله. اومجموع دهغو کسانو چې په جنگ کی شریک وه ماسوا دبندی لاوی خخه (پنځه لکه یواویا زره شپرسو شپر پنځوں) کسان وه، مقصودی خبره دا ده چې دبندی اسرائیلو دهغه کسانو خخه چې انکاری کړی وو دجنگ خخه دهغوى خخه یوسپی هم نه وو پاته. ثوری وايې په نقل کولو سره دابې سعید الخدری خخه دی نقل کوي دعکرمه خخه دی دابن عباس خخه تردی چې ويلى دی ابن عباس او نور او علم او دسلفو چې: وفات سوی دی موسیٰ ﷺ او هارون ﷺ دواړه په مقام تیه کی. ابن اسحاق وايې چې بیت المقدس موسیٰ ﷺ ازاد کړی دی او هرڅه چې یوشع ﷺ وو لبکر دهغه په مشری کې وو. چې دهغه په باره کی الله ﷺ په قرآن کریم کی فرمایلی دی: وَأَثْلُ عَلَيْهِمْ بَأَنَّ الَّذِي أَتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَأَنْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ (١٧٥) وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنْهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثُلَ الْكَلْبُ إِنْ تَحْمِلُ عَلَيْهِ يَأْلَهَتْ أَوْ تَنْرُكُهُ يَلْهَثْ

ذلک مَثُلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (١٧٦) سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ، دده قصه موره په تفسير کي ذكرکړي ده، چې ده به خلګو ته اسم اعظم نبووی، او دده خخه قوم غوبښنه وکړه په باره دموسى الله کي او ده ډه دقوم کي چې هغوي ته خبری وکړي نوده منع کي داخلې قوم ددي کار خخه نو قوم مجبوره کي نو په خپل خره باندی سپور سو اوروان سو دبني اسرائيلو دمورچو خوا ته، کله چې دی روان وو نو خربه ورته په لاره کي کښېنستي نوده به ووهی تردی چې بیابه روان سو، لې مزل به یې چې نور وکۍ نوبیابه خر کښېنستي نو په دی وار باندی یې ډیر سخت و هل ورکړه نو دا خر ورته وویل چې ای بلعام ته چيرته روان یې؟ ایاته نه وینی ملائکي چې مامنځ کوي دتلو خخه په دغه خوا باندی ایا ته ئى ددی دپاره چې ته نبراوي وکۍ دالله الله نبی ته او مومنانو ته؟ نوبیاهم دی ددی خپل کار خخه منع نه سو اوروان سو تردی چې ورسیده ديو غره سرته چې نوم یې حسبان وو او ده ډه خای خخه یې ولیدی دموسى الله لښکر او بني اسرائيل نوشروع سو او خبری یې کولی نودده ژې چې کار شروع کي (يعني ده غوبښته چې نبراوي وکړي خوژبې یې دده اطاعت نه کوي) بلکې چې ده خپل قوم ته نبراوي شروع کړي، نو خپل قوم ملامت کي چې داخوته موره ته نبراوي کوي نوده ورته خپل عذر بیان کي چې دا نبراوي دده په ژبه نه رازی بلکې چې کېږي، تردی چې دده ژبه راولویده دده په سینه باندی، نوده خپل قوم ته وویل چې زما خخه خودنیا او آخرت دواړه ولاړه. او هیڅ خه راته پاته نه سوه. بیاده امروکی خپل قوم ته چې خپلی بنځی بنا یاسته کړي او ددوی سره خه سامان یوځای کړي او دموسى الله لښکرته یې ولیږي چې په هغوي باندی دغه سامانونه خرڅ کړي او هغوي په فتنه کي واقع کړي او ده هغوي سره زنا وکۍ، ولی چې ده هغوي خخه یو سپري هم زناوکي نو هغه ستاسي دپاره کافي ده، نودوی دغه کاروکی او خپلی بنځی یې ولیږلی نودوی خخه یوه بنځه چې نوم یې (کسبتی) وو هغه تیره سوه په یو مشر دبني اسرائيلو باندی چې نوم یې (زمري بن شلوم) وو ویل سوی دی چې دی مشروو دډلي دشمعون بن یعقوب الله نو دا بنځه په دی مشرباندی دده خيمی ته دتنه سوه نوکله چې ورسه ده خلوت او یواحی والی اختيار کي نوالله الله دوى ته طاعون ناجوري ورولیږل. کله چې دا خبره (فنحاص) ته ورسیده چې دا خوي دالعيزار بن هارون الله دی، نوده وأخته خپله توره چې دوسپني جوره وه او ددی سپري خيمی ته دتنه سو او دواړه یې برابر کړه او بيا خلګو ته دباندی راووتی او خپله توره ورسه وه او دآسمان خواته یې داتوره لوره کړه او وی ویل: ای الله موره به دغه رکم کار کوو ده ډه چاسره چې ستا نافرمانی کوي، نوالله الله ددوی خخه دطاعون ناجوري لیری کړه، نو تعداد ددغه کسانو (٧٠٠٠٠) کسان وو چې په طاعون

سره مړه سوی وه، اوچاویلی دی چې (۲۰۰۰) کسان مړه سوی دی، اودافنحاص ئوان حوى دالعیزار بن هارون الصلی اللہ علیہ وسلم وو، نوددی وجى خخه بنی اسرائیل ورکوي یوه حلاله دپاره دبچیانو دفنحاص، اوددوی دپاره وی هرنربچی ددوی دمالونو خخه (یعنی ددوی دھیوانانو چې کم نربچی وو هغه دفنحاص دبچیانو دپاره وقف وی هغوي ته به ورکول کېږي)، داقصه چې ابن اسحاق ذکرکړیده داصحیح قصه ده، خوکیدی سی چې داهغه اولنی کورونه دبیت المقدس وی چې موسی الصلی اللہ علیہ وسلم ورته داخل سوی وو. اوبيا وروسته وفات سوی وو. والله اعلم. اوداهم کیدی سی چې دابله قصه وی چې واقع سویده په دوران دسفر کی ددوی دتیه مقام خخه، ولی چې په دی کی دحسبان غرذکر سوی دی اودا دبیت المقدس خخه ډیرليري دی، اوکیدی سی چې دا دموسى الصلی اللہ علیہ وسلم لبکرسره واقع سوی وی په کمو باندی چې یوشع بن نون امير مقرر سوی وو. په هرتقدیر سره مقصود داچې هارون الصلی اللہ علیہ وسلم په تیه مقام کی دموسى الصلی اللہ علیہ وسلم خخه دوه کاله مخکی وفات سوی دی اودهغه خخه وروسته موسی الصلی اللہ علیہ وسلم هم په تیه کی وفات سویدی داقول دجمهورو علماوو دی، اوداخبره موب مخکی هم ذکرکړه، اودوی غوبښته کړی وه درب العزت خخه چې دی نژدی کړی مقدسی مزکی ته نودده دغه غوبښته پوره سوی وه. نوهغه سړی چې دابنی اسرائیل یې دتیه خخه روان کړی وه اودبیت المقدس په خواibi روان کړی وه هغه یوشع بن نون وو اوهم ده په اخره کی بیت المقدس ته دننه کړی وه، نودده په باره کی تاریخ داسی بیان کوي چې ده په بنی اسرائیلبو باندی داردن سین پري کړی وو اودهغه مخ یې اريحا خواته اړولی وو اوداډيره بنه اوسرسېزه او لوړو کورو والا ئای وو اوددوی کسان اواهل هم ډیر وه تردی چې دوی دغه خلګ محاصره کړه (یعنی دی بنی اسرائیلبو محاصره وکړه دهغه ظالمانو ترشپبو میاشتو پوری). بیايوه ورڅ دوی را وخرخیده په دوی باندی اوحمله یې پروکړه اودوی په یوه تکبیرسره ورله نوهغه خه شکلونه او تصویرونه چې په کښی وه هغه یې خراب کړه اوڅه مال غنیمت چې پکښی وو هغه یې را قول کی اوددوی خخه یې (۱۲۰۰) سړی اوزنانی مړی کړی، اودیر بادشاہان یې وشړل، اوویل سوی دی چې یوشع بن نون الصلی اللہ علیہ وسلم پر (۳۱) بادشاہانو باندی کامیابی حاصله کړیده دبادشاہانو دشام دعلاقی خخه. اوذکرسوی دی چې ددوی محاصره ختمه سوی وه په ورڅ دجمعی دمازديگر په وخت کې، کله چې لمр پريوتی یاپريوتلو ته نژدی وو نودی یوشع ورته وویل (یعنی دی لمرته یې وویل) چې ته هم ماماوري یعنی ته هم دالله عزوجل په امر باندی ګرئي اوژه هم ماماوري یم یعنی ماته هم امرسوی دی دجهاد اوقتال ددی خلکو سره، بیاپی دعاوکړه چې ای ربہ العزته دالمر ودروی نوالله عزوجل لمر ودروی تردی چې دوی فتح کی دغه ملک، اوالله عزوجل سپوربمی ته هم امرکړی وو، نوهغه هم ولاره وو اونه راوتله، اودا تقاضا کوي چې داخوارلسمه شپه وه دمخکی میاشت خخه اوداقصه دلمر په حدیث کی ذکر سویده چې

موردې به يې وروسته بيانو او هرڅه چې قصه د سپورډي ده هغه په کتاب دا هل کتابوکي ذکر ده او په حدیث کي نه ده ذکرسوی، او دامنافی د حدیث نه ده بلکې په دی کي زیادت دی چې ده ګه خخه فائده اخستی سی نومور به ددی نه تصدیق کوو او نه به ورته دروغ وايو: امام احمد نقل کوي داسود بن عامر خخه دی نقل کوي دابوبکر خخه دی دهشام خخه او دی دابن سیرین خخه او دی دابو هریره خخه دی وايې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: لمرنه دی درول سی مګر دیو ه سړی د پاره چې هغه یوشع بن نون ﷺ دی دا په هغه شپوکي کله چې دی روان وو بیت المقدس ته.^(۱) دا حدیث په دی باندی دلالت کوي چې بیت المقدس یوشع بن نون ﷺ فتح کړي دی، نه موسیٰ ﷺ، او دا په خصوصیت یوشع بن نون ﷺ باندی هم دلالت کوي. نو دا حدیث په ضعف ده ګه بل روایت باندی دلالت کوي کم چې د علی بن ابی طالب په باره کي ذکرسوی دی چې هغه ته لمرا او ګرځول سو تردی چې هغه په کي لمونځ وکي اوبيا لمرا پريوتی، او همدارکم بل روایت امام احمد ذکر کړي دی په نقل کولو سره دعبد الرزاق خخه دی نقل کوي دمعمر خخه دی نقل کوي ده مام خخه دی دابي هریره خخه دی وايې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ غزا وکړه یوه نبی دانبیاوو دالله ﷺ خخه نو خپل قوم ته يې و فرمایل چې په ماپسی دی نه رائۍ هغه سړی چې هغه مالک وي دیوی بنځۍ او اراده يې کړي وي د جوړولو د کور او هغه سړی دی هم په ماپسی نه رائۍ کم چې کور شروع کړي دی او چت يې ورلره نه دی برابر کړي او هغه سړی هم چې د چا حیوان حمل اخستی وي او هغه يې په انتظاروی. نبی ﷺ و فرمایل: چې ده غزا کوله او یوکلی ته نزدی سو وروسته تردا کولو د مازیګر دلمانځه خخه، نوبیابی لمرا ته وویل چې ته هم ماموريې او زه هم مامور يم، بیابی دالله ﷺ خخه غونښنه وکړه چې دالمر و دروی، نوالله ﷺ لمرا و دروی تردی چې دوی فتح کي دغه کلى، نبی ﷺ فرمایي چې دوی راقبول کي مال د غنيمت، او بیابی ورته پیش کي او هغه او پر شروع کي او ټول يې و خورې، نو ددي خخه دا هم معلومه سوه چې مخکنۍ قومونو ته د مال غنيمت استعمال جائز نه وو، اوالله ﷺ زموږ عاجزی ولیدل نو ددي و جي يې زموږ امت ته جائز کي استعمال د غنيمتنو^(۲) یواخۍ والي کړي دی احمد په دی روایت باندی په دی اعتبار سره، او دارکم روایت چې ذکر کړي دی البزار د طریقی د مبارک بن فضاله خخه چې دی نقل کوي د عبیدالله بن سعید المقبری خخه دی نقل کوي دابي هریره خخه دی دنبی ﷺ خخه هم په دی طریقی سره. مقصودی خبره داده چې کله چې دوی دننه سوه دغه بنار ته نودوی ته امرسوی وو چې دوی د سجدی په حالت کي دننه سی (يعني

(۱). د اصحیح روایت دی، تخربیج ددی احمد کړي دی (٣٢٥).

(۲). تخربیج ددی احمد کړي دی (٣١٨١٢). او هم ددی وجه خخه مسلم هم نقل کړي دی په کتاب الجہاد کي، باب تحلیل الغنائم لهذه الایة خاصة (٥٢، ٥١١٢).

درکوع په حالت کي او دالله ﷺ په شکر اداء کولو سره دی بشار ته دننه سی). همداسي چي کله نبی ﷺ داخل سو مکي ته په هغه ورخ چي يې فتح کړه، داخل سو په طريقي دتواضع او عاجزى سره او په اداء کولو دشکر دالله ﷺ سره، او بياچي کله نبی ﷺ داخل سو خانه کعبې ته نوغسل يې وکي او اته رکعته لمونځ يې وکي او دالموئخ دشکرانۍ وو چي الله ﷺ دوي ته کاميابي ورکړه، دابنا برقول مشهور. ويـل سـوي دـي چـي دـالـموـئـخ دـخـابـتـ وـوـ اوـ هـرـخـهـ چـيـ بـنـىـ اـسـرـائـيلـ دـيـ هـغـوـيـ خـلـافـ وـكـيـ دـهـغـهـ خـخـهـ چـيـ وـرـتـهـ اـمـرـسـوـيـ وـوـ دـوـيـ تـهـ اـمـرـ سـوـيـ وـوـ چـيـ دـنـنـوـتـلـوـ پـهـ وـختـ کـيـ (ـحـطـةـ لـفـظـ وـاـيـيـ اوـ دـوـيـ تـوـقـهـ وـرـخـخـهـ جـوـرـهـ کـرـهـ اوـ دـاـبـهـ يـيـ وـيـلـ (ـحـبـهـ فـيـ شـعـيـنـ) يـعـنـيـ دـغـنـمـوـ دـاـنـهـ پـهـ اوـرـبـشـهـ کـيـ. حـاـصـلـ دـاـچـيـ دـوـيـ بـدـلـ کـيـ هـغـهـ اـمـرـ چـيـ دـوـيـ تـهـ سـوـيـ وـوـ اوـبـلـ خـهـ يـيـ وـرـخـخـهـ جـوـرـهـ کـرـهـ اوـسـتـهـزـاءـ يـيـ شـرـوعـ کـرـهـ، لـکـهـ خـهـ رـکـمـ چـيـ اللهـ ﷺ دـدـيـ بـيـانـ پـهـ دـيـ قـوـلـ خـپـلـ کـيـ کـرـيـ دـيـ: وـإـذـ قـيـلـ لـهـمـ اـسـكـنـوـاـ هـذـهـ الـقـرـيـةـ وـكـلـوـاـ مـنـهـاـ حـيـثـ شـئـسـمـ وـقـوـلـوـ حـطـةـ وـأـدـخـلـوـ الـبـابـ سـجـدـاـ تـعـفـرـ لـكـمـ خـطـيـئـاتـكـمـ سـتـرـيـدـ الـمـحـسـنـيـنـ (١٦١) فـبـدـلـ قـلـنـاـ اـدـخـلـوـ هـذـهـ الـقـرـيـةـ فـكـلـوـاـ مـنـهـاـ حـيـثـ شـئـسـمـ رـغـدـاـ وـأـدـخـلـوـ الـبـابـ سـجـدـاـ وـقـوـلـوـ حـطـةـ تـعـفـرـ لـكـمـ خـطـيـاـكـمـ وـسـتـرـيـدـ الـمـحـسـنـيـنـ (٥٨) فـبـدـلـ الـذـينـ ظـلـمـوـاـ قـوـلـاـ غـيـرـ الـذـيـ قـيـلـ لـهـمـ فـأـنـزـلـنـاـ عـلـىـ الـذـينـ ظـلـمـوـاـ رـجـزاـ مـنـ السـمـاءـ بـمـاـ كـاـنـواـ يـفـسـ (ـسـوـرـةـ الـبـقـرـهـ ٥٨) اـمـامـ ثـورـيـ نـقـلـ کـوـيـ دـمـنـهـالـ بنـ عمرـ خـخـهـ دـيـ نـقـلـ کـوـيـ دـسـعـيـدـ بنـ جـبـيرـ خـخـهـ دـيـ دـاـبـنـ عـبـاسـ خـخـهـ پـهـ بـارـهـ دـدـيـ آـيـتـ کـيـ: وـأـدـخـلـوـ الـبـابـ سـجـدـاـ يـعـنـيـ دـوـيـ درـکـوعـ پـهـ حـالـتـ کـيـ دـنـنـهـ سـوـيـ وـهـ دـدـيـ قـوـلـ رـاوـيـ حـاـكـمـ اوـابـنـ جـرـيرـ اوـابـنـ اـبـيـ حـاـتـمـ دـيـ، اوـهـمـ دـارـکـمـ روـايـتـ ذـکـرـکـړـيـ دـيـ پـهـ نـقـلـ کـوـلـوـ سـرـهـ دـاـبـنـ عـبـاسـ خـخـهـ اوـ هـمـدارـکـمـ روـايـتـ ذـکـرـکـړـيـ ثـورـيـ دـاـبـنـ اـسـحـاقـ خـخـهـ دـيـ دـبـرـاءـ خـخـهـ. مـجاـهـدـ اوـضـحـاـكـ اوـ السـدـيـ وـاـيـيـ چـيـ: الـبـابـ (ـيـعـنـيـ درـواـزـهـ) دـحـطـةـ مرـادـ دـهـ دـبـيـتـ المـقـدـسـ خـواـ تـهـ دـدـنـهـ کـيـدوـ درـواـزـهـ دـهـ. اـبـنـ مـسـعـودـ وـاـيـيـ چـيـ دـوـيـ سـرـونـهـ سـيـدهـ نـيـولـيـ وـهـ پـهـ خـلـافـ دـهـغـهـ چـيـ دـوـيـ تـهـ اللهـ ﷺ اـمـرـ کـړـيـ وـوـ، اوـدـاـقـولـ دـاـبـنـ عـبـاسـ دـقـومـ سـرـهـ منـافـيـ نـهـ دـيـ چـيـ هـغـهـ وـيـلـيـ دـيـ چـيـ دـوـيـ پـهـ تـوـکـوـ سـرـهـ اوـپـهـ مـسـخـروـ سـرـهـ نـتـنـوـلـيـ وـهـ، اوـدـاـقـولـ (ـوـقـلـوـ حـطـةـ) يـعـنـيـ تـاـسـيـ دـاـخـلـ سـيـ پـهـ دـاـسـيـ حـالـ کـيـ چـيـ تـاـسـيـ اـسـتـغـفـارـ کـوـيـ. بـخـارـيـ وـيـلـيـ دـيـ چـيـ: اـمـرـ سـوـيـ وـوـ بـنـيـ اـسـرـائـيلـ تـهـ چـيـ: وـأـدـخـلـوـ الـبـابـ سـجـدـاـ وـقـلـوـ حـطـةـ تـعـفـرـ لـكـمـ خـطـيـاـكـمـ، يـعـنـيـ دـوـيـ تـهـ اـمـرـ دـاـسـتـغـفـارـ سـوـيـ وـوـ اوـدـوـيـ دـهـغـهـ خـلـافـ وـكـيـ اوـپـهـ تـوـقـوـ تـکـالـوـ سـرـهـ اوـپـهـ مـسـخـروـ سـرـهـ دـنـنـهـ

سو او دھطة په ئای باندی بي حنطة فى شعير ويل. ^(١) نو وروسته الله ﷺ ته امرکړي وو چې بیت المقدس ته په عاجزی او د سجدی په حالت کی دنه سی او د الله ﷺ شکر ادا کی نو دوی مسخری شروع کړي او استهزاء بي کوله نوالله ﷺ په دوی باندی طاعون ناجوري په طور دعذاب باندی راولیبله لکه خه رکم چې داثابت دی درسول الله ﷺ خخه چې په یو حدیث کی بي فرمایلی دی چې دا یو قسم درد دی چې په دی سره عذاب ورکول سو بعضو امتونو ته ^(٢) او په بل روایت کی داسامه بن زید خخه او د خزیمه بن ثابت خخه نقل دی دی وايې چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: طاعون یو قسم عذاب دی چې په دی سره بعضی امتونو ته عذاب ورکول سو. بیاچې کله دوی مکمله قبضه وکړه په بیت المقدس باندی نودوی په کی پاته سوه او په دوی کی دالله ﷺ نبی یوشع عليه السلام وو چې ددوی په مینځونو کی به یې فيصلی کولی او دوی ته به یې دالله ﷺ احکام اوامر نبوی تردی چې الله ﷺ وفات کی او دده عمر ^(٣) ۱۲۷ کاله وو، نود موسی عليه السلام دوفات خخه وروسته بي ^(٤) کاله ژوند تیر کړي دی.

قصه د خضر عليه السلام او الیاس عليه السلام

هر خه چې خضر عليه السلام دی: دده په باره کی مخکی دموسى عليه السلام په قصه کی خه ناخه ذکرسوی دی چې موسى عليه السلام دالله ﷺ خخه طلب وکی دده سره دلیدلو په باره کی او دده واقعه په سوره کھف کی په تفصیل سره ذکرسویده او موب په تفسیر کی ددی بنه وضاحت کړي دی او ذکر مو ده ګه حدیث هم کړي دی کم چې په دې باندی دلالت کوي چې داخضر عليه السلام دی او دده خواته موسى عليه السلام هغه موسى چې دبنی اسرائیل پیغمبر وو او تورات پر نازل سوی وو هغه موسى دده خواته ورغلی وو.

اختلاف سوی دی دده په نسب کی او دده په نوم کی او دده په نبوت کی او دده په ژوند کی چې دا ژوندی دی ترنن ورخی پوری په ډیرو اقوالو سره، چې دده ذکربه موب دلته کوو انشاء الله تعالى. حافظ ابن عساکر وايې چې دی دآدم عليه السلام خپل بچې دی چې ده ګه دملا خخه پیدا دی، بیاپی ددی روایت کړي دی د طریقی د دارقطنی خخه په نقل کولو سره د محمد بن الفتح خخه دی نقل کوي دالعباس بن عبد الله الرومي خخه دی درواد بن الجراح خخه دی دمقاتل بن سليمان خخه دی دضحاک خخه او دی دابن عباس خخه دی وايې چې دی دآدم

^(١). صحيح البخاري: كتاب التفسير، سورة البقرة، باب (واذقلنا ادخلو هذه القرية) (٤٤٧٩) /٨ او مسلم: كتاب التفسير (١٥٢١٨). او احمد (٣١٨١٢) الترمذى: كتاب التفسير، باب ومن سورة البقرة (٢٠٥٢١٥).

^(٢). صحيح البخاري: كتاب الحيل، باب ما يكره من الاختيال فى الفرار من الطاعون (٢٩٧٤١٢) او مسلم په كتاب السلام کي، باب الطاعون والطير والكهانه ونحوها (٢٠٢١٤). او احمد (٢٠٩١٥) او الطبراني په الكبير کي (١١، ٢٧٥، ٢٧٢، ٢٧٢، ٣٨٤) او مالك په موطاء کي ذکرکړي دی په كتاب الجامع، باب ماجاء فى الطاعون (٢٣ ح ١٢).

اللَّهُمَّ دَخِلْلِي مَلَأْ خَخَهُ پَيْدَادِي اوَدَدِهِ اَجَلَ لِيَرِي سَوَى دِي تَرَهَغَهُ وَرَحْيَ پُورِي چَيِ دِي دَدِ جَالِ تَكْذِيبَ وَكَيِ. خَوْدَا منْقَطَعِ رَوَايَتِ دِي اوَپَهِ دِي كَيِ غَرَابَتِ دِي. اوَابُو حَاتَمَ وَائِيَ چَيِ ما اوَرِيدَلِي دِي دَخِيلُو اَسْتَاذَانُو خَخَهُ چَيِ دَهْغُو خَخَهُ يَوَابُو عَبِيدَهُ دِي اوَدَاسِي نُورِ هَغُو وَائِيَ چَيِ: په بَنِي آدَمَوْ كَيِ اوَبَدِ عَمَرَ وَالا سَّرِي خَضَرَ اللَّهُ دِي، اوَدَدِهِ نُومِ خَضَرُونَ بَنِ قَابِيلَ بَنِ آدَمَ اللَّهُ دِي. اوَوَيْلِ سَوَى دِي چَيِ آدَمَ اللَّهُ دِعَا كَرِي وَهُ هَغَهُ سَرِي تَهُ چَيِ ثُوكِ دَدَهُ په دَفَنُولُو كَيِ مَخْكَيِ سَيِّ كَلَهُ چَيِ دَنْوَحَ اللَّهُ په قَوْمَ بَانَدِي طَوفَانَ رَاتَلِي نُودَهَغُو دِي (يعني دَآدَمَ اللَّهُ جَسَدَ) دَهَانَ سَرَهُ لَوْرَ كَيِ اوَكَلَهُ چَيِ يَبِي دِي بَيْرَتَهُ مَزَكَيِ تَهُ رَاكِبَتَهُ كَيِ نُونَورِ خَلَگَ وَبَيْرِيدَهُ اوَدَيِ يَبِي نَهُ سَوَ پَتَوَلِي وَلَيِّ چَيِ په مَزَكَهُ كَيِ كَيِ ھَيْرَزِيَاتَ وَحَشَتَ وَوَ تَرَدَيِ چَيِ خَضَرَ اللَّهُ دِي پَتَهُ كَيِ نَوَالَهُ خَلَگَ خَلَپَهُ وَعَدَهُ پَورَهُ كَرَهُ اوَدَهُ لَرَهُ يَبِي اوَبَدِ عَمَرَ وَرَكَيِ. اَبَنِ قَتِيَبَهُ ذَكَرَ كَرِي دِي په المَعَارِفَ كَيِ په نَقْلَ كَوْلُو سَرَهُ دَوَهَبَ بَنِ مَنْبَهُ خَخَهُ چَيِ: نُومِ دَخَضَرَ اللَّهُ بَلِيَا) دِي.

اوَدَدِهِ نَسَبَ يَبِي دَاسِي بَيَانَ كَرِي دِي چَيِ دَابِلِيَا بَنِ مَلَكَانَ بَنِ فَالْعَبْرَ بَنِ شَالَخَ بَنِ اَرْفَخَشَدَ بَنِ سَامَ بَنِ نَوْحَ اللَّهُ دِي. اوَاسِمَاعِيلَ بَنِ اوِيسَ وَيلِيَ دِي چَيِ دَدَهُ نُومِ: الْمَعْمَرَ بَنِ مَالِكَ بَنِ عَبْدَ اللَّهِ بَنِ نَصَرِبَنِ الْازَدَ دِي. هَمَدارَكَمَ بَلِيَوَهُ سَرِي وَيلِيَ دِي چَيِ دِي: خَضَرُونَ بَنِ عَمِيَّاَيِيلَ بَنِ الْيَافِزَبَنِ الْعَيْصَ بَنِ اَسْحَاقَ بَنِ اَبْرَاهِيمَ الْخَلِيلَ اللَّهُ دِي. اوَوَيْلِ سَوَى دِي چَيِ دِي اَرْمِيَابَنِ حَلْقِيَادِي. اوَوَيْلِ سَوَى دِي چَيِ دِي حَوَى دَفَرَعَوْنَ وَوَ هَغَهُ فَرَعَوْنَ چَيِ اللَّهُ خَلَگَ وَرَلَرَهُ مَوْسَى اللَّهُ پِيْغَمْبَرَ رَا اَسْتَولَيِ وَوَ، خَوْدَا خَبَرَهُ ضَعِيفَهُ دَهُ اوَپَهِ دِي قَوْلَ كَيِ غَرَابَتِ دِي. اَبَنِ الْجَوْزَيِ وَيلِيَ دِي چَيِ دِي حَوَى دَمَالِكَ اوَ وَرَوْرَ دَالِيَاسَ اللَّهُ دِي. هَمَ دَاقُولَ السَّدِيَ هَمَ ذَكَرَ كَرِي دِي. اوَوَيْلِ سَوَى دِي چَيِ دِي په سَرْدَارَانُو ذَذِي الْقَرْنَيْنَ كَيِ شَمَارِ سَرِي وَوَ.

اوَوَيْلِ سَوَى دِي چَيِ دِي زَوَى دَيْوَهُ سَرِي وَوَ دَهْغَهُ كَسَانُو خَخَهُ چَيِ په اَبْرَاهِيمَ اللَّهُ بَانَدِي يَبِي اِيمَانَ رَاوَرِي وَوَ. اوَوَيْلِ سَوَى دِي چَيِ دِي نَبِيِ وَوَ په زَمَانَهُ دَبَشَتَاسَبَ بَنِ بَهْرَ اَسَبَ كَيِ اَبَنِ جَرِيرِ وَيلِيَ دِي چَيِ دِي رَارَوَانَ وَوَ په زَمَانَهُ دَافَرِيَدَوْنَ يَعْنِي اَثْفَيَانَ كَيِ تَرَدَيِ چَيِ مَوْسَى اللَّهُ وَرَسَرَهُ وَلِيَدَهُ اوَدَا قَوْلَ صَحِيحَ دِي.

اوَدارَكَمَ رَوَايَتَ ذَكَرَ كَرِي دِي حَفَظَ اَبَنِ عَسَارَكَ په نَقْلَ كَوْلُو سَرَهُ دَسْعِيدَ بَنِ الْمَسِيَّبَ خَخَهُ دِي وَائِيَ چَيِ دَخَضَرَ اللَّهُ مَوْرَ دَرَوْمَ وَهُ اوَپَلَارَهُ يَبِي دَفَارَسَ وَوَ. اوَيوَ قَوْلَ په دِي بَانَدِي هَمَ دَلَالَتَ كَوَى چَيِ دِي دَبَنَى اَسْرَائِيلَو خَخَهُ دِي. بَخَارَى وَيلِيَ دِي په نَقْلَ كَوْلُو سَرَهُ دَمَحَمَدَ بَنِ سَعِيدَ الْاَصْبَهَانِي خَخَهُ دِي نَقْلَ دَابِنَ الْمَبَارَكَ خَخَهُ دِي نَقْلَ كَوَى دَمَعَمَرَ خَخَهُ دِي نَقْلَ كَوَى دَهَمَامَ خَخَهُ دِي دَابِي هَرِيرَهُ خَخَهُ اوَدَيِ دَنَبَى اللَّهُ خَخَهُ چَيِ فَرَمَايَلِي يَبِي دِي: يَقِينَا نُومَولِي سَوَى دِي خَضَرَ اللَّهُ په خَضَرَ سَرَهُ وَلَيِّ چَيِ دِي نَاسَتَ وَوَ په سَپِينَهُ مَزَكَهُ بَانَدِي اوَ

دشاھ خخه به يې شينکي بوټي بنوريدي. ^(۱) خطابي ويلی دی چې دی نومولی سوي دی په خضر سره ددی وجی خخه چې دده اخلاق ډيرنې وه اوهميشه به فراخه تندی سره ګرزيدي اودا دمځکني حدیث سره منافی نه دی. اودارکم راوي دی حافظ بن عساکر ددی حدیث دطريقی خخه داسماعييل بن حفص بن عمر الابلی چې دی نقل کوي دعثمان خخه اوذا بو جزی خخه اودهمام بن یحيی خخه دی نقل کوي دقتاده خخه دی نقل کوي دعبدالله بن الحارث بن نوفل خخه، اودي نقل کوي دابن عباس خخه دی دنبي العلیہ السلام خخه چې نبی العلیہ السلام فرمایلي دی: يقیناً نومول سوي دی خضر العلیہ السلام په خضر سره ددی وجی خخه چې ده لمونج کړي وو په یوه صفا اووچې مزکي باندي نو هغه ئاي شين سو (يعني شنه بوټي پر را وختل). دا حدیث په دی اعتبار سره غريب دی. دارکم قصه نقل کوي دالثوری خخه دی دمنصور خخه اودي دمجاھد خخه دی وايې چې: خضر العلیہ السلام په دی نوم باندي حکمه نومول سوي دی چې کله به ده لمونج کوي نوددي شاوخوا درخته به شنه کيده او مخکي ذکرسوی وه چې کله موسى العلیہ السلام او یوش بن نون العلیہ السلام دواړه دده خواته راله نودي دسمندر غارې ته په شين ئاي کي ولار وو، اوده یوه کپړه په ځان باندي اچولي وه چې په یو خوا باندي يې سر پت کړي وو او په بل خوا سره يې پښي پتی کړي وي، نوموسى العلیہ السلام سلام پروکي نو خضر العلیہ السلام مخ خلاص کي او جواب يې ورکي، اوورته يې و فرمایل چې: آياته دی مزکي ته په خير سره رالی؟ او ته خوک يې نوده ورته جواب ورکي چې زه موسى يم. نو خضر العلیہ السلام ورته و فرمایل چې آيا دبني اسرائيلو پيغمبرې؟ نوده ورته و فرمایل چې هو. او دسياق ددی قصي خخه دامعلومېږي چې دی پيغمبرو او دا په یو خوا اعتباراتو سره معلومېږي يوداقول دالله الجلیل: فَوَجَدَا مِنْ عَبَادَنَا أَتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عَنْدَنَا وَعَلَمْنَا مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا، بل داقول دالله الجلیل: قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَبُعُكَ عَلَى أَنْ تَعْلَمَنَ مِمَّا عَلِمْتَ رُشْدًا ^(۶۶) (۶۷) قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِعَ مَعِيَ صَبَرًا ^(۶۷) وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحْطِبْ بِهِ خُبْرًا ^(۶۸) (۶۹) قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ^(۶۹) قَالَ فَإِنِّي أَتَبْعَتِنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا (سوره الكھف ۷۰\۲۲) که چيرى دی نبی نه واي اوولي واي نو په دی طريقي سره به يې نه واي مخاطب کړي، او په موسى العلیہ السلام باندي به يې داسۍ ردنې وي کړي، بلکې موسى العلیہ السلام دده په باره کي سوال کړي وو دالله الجلیل خخه چې دده صحبت اختيار کي او دده خخه هغه علم ازده کي کم چې الله الجلیل ده لره ورکي او دده معصوميت هم بيان سوي دی په دی کي، ولی که چيرى دی نبی نه واي او معصوم نه واي نوموسى العلیہ السلام چې یو عظيم نبی او معصوم دی دی دیوولی خخه چې غیر

^(۱). صحيح البخاري: كتاب احاديث الانبياء، باب حدیث الخضر مع موسى العلیہ السلام. (٢١٤٠).

معصوم دی خه رکم طلب دعلم کوي، اوحال داچي موسى ﷺ ورپسي خومره و ګرځيدۍ اوتفتیش بې ورپسی وکۍ، بیاداچي ده ورسه کله ولیده نواکرام اوتعظیم بې ورله وکۍ، اوپه هغه پسی روان سو هغه به چې چیری تلى نوموسى ﷺ به ورپسی وو، نوداتولی خبری په دی باندی دلالت کوي چې دی نبی دی اوبل داچي ده ته به وحی کيدل لکه خه رکم چې موسى ﷺ ته وحی کيدلۍ، اودي مختص وو په داسی امورو باندی اوپه داسی اسرارو دنبوت باندی چې په هغه باندی موسى ﷺ هم نه پوهیدۍ، اوحال داچي موسى ﷺ کليم الله وو اودبني اسرائيلو پیغمبروو. اوهم په دی قوم باندی دليل نیولي دی الرمانی چې خضر ﷺ نبی دی. دريم اعتبار داچي: ده یوماشوم مرکي اوداکار ده نه وو کړي مګر په وحی سره د طرفه دالله ﷺ خخه.

اوډامستقل دليل دی په نبوت دده باندی اوپه عصمت دده باندی، ولی چې ولی الله ته دا اجازه نه وي چې قتل وکۍ په محض خپل خیال سره (يعنى په زړه کې بې د چاپه باره کې خه خدشه راسي نوهغه قتل کې نوداولیاء الله د پاره داجائزنه دی). ولی چې دده زړه واجب العصمت نه وي، کله په کې خطایې هم کيدۍ سی اوهرڅه چې انبياء دی نوهغوي واجب العصمت دی، ولی چې ده ډاماشوم قتل کې نودا ددى وجی خخه چې دی دخپل پلارې دین باندی پاته سی اوکفر اختيارنه کړي نودا د مصلحت دوجي خخه قتل سوی دی. نودابنکاره دليل دی په نبوت دده باندی خلورم اعتبار داچي کله دی ددغه کارونو وضاحت موسى ﷺ ته کوي نوپه آخره کې بې ورته و فرمایل چې: رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي يعنی داکار ما په خپل خوبنې نه دی کړي بلکې دالله ﷺ د طرفه ماته امر او وحی سوی وي په دی باره کې). نوداتول اقوال چې په قرآن کريم کې ذکر دی په قصه دده کې نوداتول دلالت کوي په نبوت دده باندی.

اوهرڅه چې داقول دی چې دی فرشته وو نودا خبره صحيح نه ده اوپېره کمزوري خبره ده. دده په ژوندي والي کې هم اختلاف دی چې آيادي ترنس ورځي پوري ژوندي دی اوکه نه؟ جمهور علماء داوايې چې دی ترنس ورځي پوري ژوندي دی، اودوی په دليل کې هغه دعا دآدم ﷺ ذکرکوي چې آدم ﷺ دعاکړي وه چې الله ﷺ دی هغه سړي ته او بد عمر ورکي کم چې زماپه پتیولو کې مخکي والي وکې نوده مخکي والي کړي وو په دفنولو دآدم ﷺ کې وروسته دختمیدلو د طوفان خخه، اوویل سوی دی چې ده دهغه چیني خخه او به چښلې وي په کم سره چې د همیشوالي ژوند ورکول کېږي لکه خه رکم چې د امور بمخکي بيان کړي دی. اودارکم نوري خبری بې هم ذکرکړي دی په باره د ژوندون دده کې ترنس ورځي پوري. او دا وصیت دده وو موسى ﷺ ته په هغه وخت کې کله چې ده ورته دا وویل: قالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي

وَبَيْنَكَ سَأَبِئُكَ بِتَأْوِيلٍ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبَرًا دَدَهْ دَوْصِيتْ په باره کي هيراقوال اوثار ذكرسوی دی چې اکثره منقطع دی (منقطع مطلب دادی چې په مینځ کي اکثر راویان نه دی ذکر سوی)، بیهقی نقل کوي دابو سعید بن ابی عمر خخه دی نقل کوي دابو عبدالله الصفار خخه دی نقل کوي دابوبکر بن ابی الدنيا خخه دی نقل کوي داسحاق بن اسماعیل خخه دی نقل کوي دجیر خخه اودي دابو عبدالله الملطي خخه دی وايې چې: کله موسى ﷺ خضر ﷺ خخه جلاکيدی نوموسى ﷺ خضر ﷺ ته وویل چې ماته وصیت وکی، نوخضر ﷺ ورته و فرمایل چې: ته نفع رسونکی سه او د حان خخه ضرری مه جوروه چې خلگو ته دی ضرر ورسیبی، اوته په فراخ تندی سره ګرځه او درد ناک کېږد مه، دبی هوده خبرو خخه حان ساته او بغیر د حاجت خخه مه ګرځه. او په بل روایت کي یې دازیات کړی دی چې: ته مه خاندہ مګر د تعجب او حیرانتیا دوجی. بشر بن حارث الحافی وايې چې: موسى ﷺ خضر ﷺ ته وویل چې ماته وصیت وکه نو هغه ورته وویل چې دالله ﷺ اطاعت په حان باندی اسانه که. او دده په باره کي مرفوع حدیث وارد سوی دی چې هغه نقل کړی دی ابن عساکر د طریقی ذکریا بن یحیی الوقاد خخه (چې دامشهوره دی په کذاب سره یعنی د حان خخه حدیثونه بیانوی او په هغه کي دروغ ذکرکوی) دی وايې چې ویل کیدی په عبدالله بن وهب باندی داقول او ما اوریدی، او ثوری ویلی دی، همداسی مجالد هم ویلی دی، دارکم ابو الوداک ویلی دی، دارکم ابوسعید الخدری ویلی دی، دارکم عمر بن الخطاب ویلی دی، چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: ویلی دی زما ورور موسى ﷺ، ای زماربه، او دارکم یې د موسى ﷺ الفاظ ذکرکړه. نورالی ده ته خضر ﷺ په داسی حال کي چې دابنه ئوان وو او خوشبویې ورڅخه راتله او سپینی کېړی یې اچولی وی چې لستونی یې رانګښتی وه، نووی فرمایل موسى ﷺ ته: سلامتیا دی وی په تاباندی دالله ﷺ د طرفه، ستارب په تاباندی سلام پیش کي. نوموسى ﷺ و فرمایل چې هغه ذات په خپله سلام دی او سلامتیا والا دی او د هغه ذات د پاره حمد او ثناء او شکردي، داسی ذات دی او داسی رب دی چې د هغه د نعمت حساب نسم کولی، او نه قدرت لرم چې د هغه دشکر ادایګي وکم مګر د هغه ذات په مدد سره. بیاموسى ﷺ و فرمایل چې: ماته وصیت وکه داسی وصیت چې ستا خخه وروسته هغه ماته فائده ورسوی، نوخضر ﷺ ورته و فرمایل چې: ای طالب العلمه (یعنی ای طلب کونکی دعلم) یقیناً ویونکی لب ستري کیدونکی وی داوريدونکی خخه، نوته مه ستري کوه خپل هم مجلس ولا په بیان دخه خبری کي، او په دی خبری باندی حان پوه کړه چې زړه ستا د پاره لوښی دی نوته و ګوره چې په دغه لوښی کي ته خه اچوی او د خه خخه یې ډکوی، اوته مخ واروه د دنیا خخه او دنیا د حان خخه شاته کړه ولی چې د اخای دقراری نه

دی او نه محل دپا ته کیدلو دی، او یقیناً ته گرخول سوی یې مبلغ (یعنی تبلیغ کونکی ددين) دخلگو دپاره چې ته دخلگو دپاره دتونبى سبب سی دآخرت (یعنی ستاد تبلیغ دوھی داخلگ دخپل آخرت تیاري وکی او د آخرت دپاره توبنې برابره کړی)، او خپل نفس عادت کړه په صبر باندی او همان بچ ساته د ګناهونو خخه. ای موسیٰ ئان فارغه کړه علم ته، ولی چې علم ده ګه چا دپاره وی څوک چې ورلره ئان فارغه وی، او ته مه کېږه زیات وونکی دعلم ولی چې زیات علم علماء غلطوي، اوليونى په خوشحاله کېږي، خوپرتا باندی لازمه ده ميانه روی ولی چې ميانه روی کار د حکما و دی او بنائیست دعلم او و دی، او کله چې تاته بسکنحل وکی یو جاهل سپری نو ته حلم اختيار کړه او ده ګه خخه منع سه ولی چې ددی جاهل بسکنحل او جهالت ستاد پاره لوی شی دی (یعنی ده ګه بسکنحل ستا دپاره سبب دنجات وی په ورخ دقيامت باندی). ای موسیٰ بن عمران ته دا ګمان مه کوه چې تاته ډير علم درکول سوی دی بلکی تاته چې کم علم درکول سوی دی هغه ډير لبو دی ای ابن عمره ته مه خلاصه هغه دروازه چې تا ته پته نه وی چې دادخه وجی خخه بنده سویده او ته مه بندوه هغه دروازه چې تاته پته نه وی چې دا دخه وجی خخه خلاصه سویده. ای ابن عمرانه دچاچې ددی دنيا خخه زړه پري کېږي او د دی دنياخوا ته یې رغبت وی او خپل حالت ته د حقارت په نظر باندی ګوری او د خپل تقدیر خخه ګيلی کوي نو هغه به خه رکم په زاهدانو کي شمارسي؟ آياد خپل شهواتو خخه په هغه سپری ليږي سی کم چې ورپسی رغبت کوي؟ ياده ته به علم خه فائدہ ورسوی؟ او د ده خخه به جهالت ليږي سی چې دی ورپسی کلک مبنی وی؟ ولی چې دده تګ د آخرت خواته وی او د دنيا خوا ته روان وی، ای موسیٰ ته علم وکه په دی نیت باندی چې ته عمل په وکی، او په دی نیت باندی یې مه کوه چې ته یې خلگو ته ونبی نو ئان به په ګناه کی ککړ کی، و ګرزوه زهد دخان دپاره لباس او علم او ذکر دخان دپاره کلام (یعنی ددنيا خخه بی رغبتی دخان دپاره جامه و ګرزوه او که خبری کول غواړي نوبیا دعلم خبری کوه یاذکر کوه) او نیکیانی دخان دپاره ډيری حاصلو ولي چې ته په خطایانو کي هم واقع کیدی سی، او زلزله کوه خپل زړه په بيره دالله ﷺ سره ولی چې په دی باندی الله ﷺ راضی کېږي، او د خير کار کوه ولی چې ستا خخه خطایانی هم کیدلی سی، او تاته نصیحت وسو که چیری ته دایاد کړي نو دابه ستاد پاره فائدہ مندوی. نونبی ﷺ فرمایلی دی: خضر ﷺ ولاړی او موسیٰ ﷺ یواخی پاته سو اوژپل یې. د احادیث صحیح نه دی،

او ابن کشپر وايې چې زه دا ګمان کوم چې دا دزکریا بن یحيیٰ الوقاد المصری خپل قول دی، او د دی تکذیب کړي دی یوه دعلم او و دائمه وو خخه او د تعجب خبره دی ده چې ابن عساکر په دی باندی سکوت یعنی خاموشی اختيار کړیده. حافظ ابو نعیم الاصبهانی وايې په نقل

کولو سره دسلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی خخه دی نقل کوي دعمر بن اسحاق بن ابراهیم بن العلاء الحمصی خخه دی نقل کوي دمحمد بن الفضل بن عمر اوالکندي خخه دی نقل کوي دبقيه بن الولید خخه دی نقل کوي دمحمد بن زياد خخه دی دابی امامه خخه دی وايپي چي رسول الله ﷺ فرمایلی دی خپلو صحابوو ته: آيازه تاسی ته خبردرنه کرم دحضر ﷺ په باره کي؟ نودوي وویل چي ولی نه اى دالله ﷺ رسوله، نونبی ﷺ و فرمایل چي يوه ورخ دی روان وو په بازار دبنی اسرائيلو کي، په دی دوران کي يو مکاتب (يعني هغه مریي چي مالک پریښی وي په دی شرط باندی چي مالک ته به پیښی پوره کوم چي دده قیمت دی اودي به ازادوي) ولیدی نوهغه ورخخه سوال وکی چي خه رالره راکره نو خضر ﷺ ورته و فرمایل چي ماپه الله ﷺ باندی ايمان راوري دی اوزماسره خه نسته چي زه يې تا ته درکم نوبیاورته ده وویل چي زه يې درخخه دالله ﷺ په نامه غواړم. نوبیاورته خضر ﷺ وویل چي زماسره نسته چي تاته يې درکم مګر داچي ته می واخلي اوپه بازار کي می خرخ کي، نودي مسکين ورته وویل چي آيا داسی کيدی سی نوده ورته و فرمایل چي، هو، نودي يې بازارته بوتلی اوهلته يې خرخ کي په خلورسوه درهمو باندی. نوچاچي اخستي وو دهغه سره يې خه موده تيره کړه چي هغه هیڅ کارنه په کوي، نوده ورته و فرمایل چي تازه اخستي يم ددي دپاره چي ته زما خخه خه دخیر کارواخلي يعني نوماته خه کار وايه چي زه يې وکم، نودي سړۍ ورته وویل چي زه بدګنیم تاته دخه کار ویل ولی چي ته بودا اواعاجزه انسان يې اوپه کارسره به تاته تکلیف دروريسيږي نوده ورته و فرمایل چي ماته خه تکلیف نه راريسيږي، نوده سړۍ ورته دیوپه ډبری وویل چي هغه دیوځای خخه بل ځای ته یوسې. او داهبره دشپېرو کسانو خخه کمو کسانو نسوای لوړولی اودايې په يوه ورخ کي هم نه سوای لوړولی. نوداسړۍ دخه حاجت دپاره دکور خخه ووتی اوږيرته چي په لږ وخت کي کور ته رالي نوده دغه ډبره هغه بل ځای ته وړي وه، نودي سړۍ ورته وویل چي ډيرښه تاخوداسي کاروکي چي زماستاخخه ددي کار اميدنه وو. نوبیا داسړۍ یوځای په سفرباندی تلى نودي خضر ﷺ ته يې وویل چي ته زماپه کور کي زماخليفه سه نوده ورته و فرمایل چي دخه کاروصیت راته وکه.

نودي سړۍ ورته وویل چي کار کول به تاته ګران سی اوپه تکلیف کي به واقع سی، نوده ورته و فرمایل چي: ماته نه ګرانيږي اونه ماته تکلیف په رسیږي، نودي سړۍ ورته وویل چي ته زمادپاره کور جوړکړه دپخو خښتو خخه ترهغه وخته پوری چي زه رائم، نوداسړۍ په سفر باندی ووتی کله چي بيرته رالي نوکور تيار جوړسوی وو. نودي سړۍ ورته وویل چي زه ستا خخه پونښنه کوم په نامه دالله ﷺ باندی چي ته خوک يې اوستاخه کاردي؟ نوده ورته و فرمایل چي زماخخه دی دالله ﷺ په نامه باندی پونښنه وکړه اوذاکار ماپه مجبوري کي واقع

کوی چې زه تاته وايم چې زه خوک يم، نوزه به تاته اوس دخان په باره کي ووايم چې زه خوک يم؟ زه خضر يم هغه خضر چې تابه خه ناخه دده په باره کي اوريدلی يې، زما خخه سوال وکي یومسکين سړۍ نوزماسره خه نه وه چې ماورلره ورکړي واي، نوبیا راخخه هغه دالله ﷺ په نامه سوال وکي نوما ورلره ئان په لاس کي ورکي نوهغه زه خرڅ کرم.
 اوتابهم په دی خبره باندی خبروم چې دچا خخه هم دالله ﷺ په نامه سره سوال وسو اودهغه په طاقت اووس کي وه چې هغه ته خه ورکي اوبيایي هم ورنه کي نو دقيامت په ورڅ به دالله ﷺ مخ ته ولاروی چې پوستکي به يې تش وي اوغونښه به په کي نه وي نودي سړۍ وویل چې ماایمان راوړي په الله ﷺ باندی، اوتابه می تکلیف درکي ای دالله ﷺ پیغمبره اوحال دا وو چې ماته ستاپه باره کي علم نه وو، نو خضر ﷺ ورته و فرمایل چې خيردي وي اوالله ﷺ دی ستاسره بنه وکي. نودي سړۍ ورته وویل زمامور اوپلاردي ستا خخه قربان وي ته فيصله وکړه زماپه اهل اومال کي کمه چې الله ﷺ تاته خوبنۍ، اوڅه چې بنه وي هغه واخله اوژه به ستالاره ازاده کرم، نوده ورته و فرمایل چې زه داخونښ ګنډ چې ته زمالاره خلاصه کړي، چې زه عبادت وکم دخپل رب، نودي سړۍ لاره ورته خلاصه کړه، نو خضر ﷺ و فرمایل چې: حمد اوثناء دی وي دهغه ذات دپاره چې زه يې په مجبوري کي ګرفتار کرم اوبيایي ماته نجات راکي او داحديث مرفوع کول غلط دی، خولائقه او مناسب دا ده چې دا موقف سی او ددی روایت ابن جوزی په خپل کتاب (عجالۃ المناظر فی شرح حال الخض) کي دطريقی دعبدالوهاب بن ضحاک خخه نقل کړي دی.

اودارکم حافظ ابن عساکر روایت نقل کړي دی چې سندېي السدی ذکرکړي دی وايې چې: خضر ﷺ اوالياس ﷺ دواړه وړونه وه او ددوی دواړو پلار بادشاهه وو، نوالياس ﷺ خپل پلار ته وویل چې: هرڅه چې زما ورور خضر دی نودهغه دبادشاهی کولو شوق نسته، که چیری ده ته تاسی واده وکي نودده به ټوي پیداسي نوهغه به دده پرڅای باندی بادشاهی کوی، نوده ته پلار واده وکي دیوی بنیاسته او ټوانی انجلی سره. نو خضر ﷺ ورته و فرمایل چې: زماخه رغبت او حاجت نسته بسحی ته، که چیری ته غواړي نوزه به ستا لاره خلاصه کم خه رکم چې ستاخونښه وي، اوکه ته غواړي چې زماسره یوځای پاته سی او دالله ﷺ عبادت کوی او دا خبره پتې و ساتی نوداسي هم کولی سی. نودی بسحی ورته وویل چې زه ستاسره پاته کېږم او داراز به پتې و ساتم، نودابسحی ورسره تربیوه کال پوري پاته سوه. کله چې یو کال تیر سو نودی بادشاه دابسحه را وغونښله او ورته يې وویل چې زماخوی هم ټوان دی او ته هم ټوانه يې نوبچې خه سو؟ نودی بسحی ورته وویل چې بچې دالله ﷺ دخواوی، که الله ﷺ وغواړي نوبچې ورکوي چاته چې وغواړي اوچې ونه غواړي نونه يې ورکوي نودی خضر ﷺ ته پلار اموکې چې دابسحه طلاقه که نودایې طلاقه کړه بیایې ورلره

بله بسحه وکړه چې هغه کونډه وه او مخکي يې بچې پیداسوی وو کله چې يې دده سره واده وکى نودى ته يې هم هغه خه وویل کم چې يې هغه مخکنى ته ويلى وه، نوداهم پاته کیده اووی ویل چې ستاسره پاته کېږم، کله چې ددى هم یوکال تیرسو نوبادشاہ دارا وغونبته او ورته يې وویل چې بچې خه سو نودې ورته وویل چې ستا دزوی بنحوته حاجت نسته، نودى راوغونبته خپل پلار نودى وتنبتدې، نوپلار ورپسى کسان واستول خوګير نه سو. اوویل سوی دی چې دابنځه يې مره کړه ولی چې دې هغه پته رازښکاره کى نوبیاددی وجو څخه وتنبتدې، او هغه اولنى بنځی يې پرینسوله او ازاده يې کړه. نو دا پاته سوه چې عبادت به يې دالله ﷺ کوي په بعضو بساړونو کې، نویوه ورڅه په دی باندی یوسپی تیرسو چې هغه بسم الله وویل نودې واوريده. نودې ورڅه پونښنه وکړه چې دانوم دی دکم ئای څخه ازده کى نودى سپې ورته وویل چې: زه دملګرو د خضر ﷺ څخه وم، نوما هغه ته واده وکى نوده هغه بچې پیداسو او بیا ده ګه او ده ګه دې بنځی ترمینځ خه واقعات تیرسوه تردی چې دغه بسحه خادمه سوه دفرعون دلور چې دفرعون دلور په سرکې يې بمنځ و هل (يعني ده ګه سربه يې بمنځو) نویوه ورڅه دددی دلاس څخه بمنځه خطا سوه نودى بسم الله وویل، نوددی فرعون لور ورته وویل چې آیا زما پلار دی یادکې؟ (يعني دددی مطلب دا وو چې دی بنځی دالله نوم واخستى نوددی فرعون لور دا ګمان وکى چې دالله څخه مراد دددی پلار دی نوځکه يې پونښنه وکړه چې آیا زما پلار یادوی؟ نودى بنځی ورته وویل چې نه، بلکې هغه رب یادوم چې زما اوستا اوستا دپلار رب دی، نودى خپل پلار ته دا خبره ورسوله نوپلار يې امر وکى په بلولو او ګرمولو داویپنو کې نو ډیری او سپنی یوځای سوی او هغه ګرمی سوی، او بیا یې امر وکى چې دابنځه وروغورځوی. کله چې دې بنځی دا اور ولیدی نودا پر شاه سوه او ددی سره ځوی وو هغه ځوی ورته وویل چې موری ته په حق يې او صبر وکړه، نو دی بنځی ځان او رته وغورځوی او مره سوه. الله ﷺ دی په ور حمیږی.

هرڅه چې هغه حدیث دی چې حافظ ابو بکر البیهقی ذکر کړی دی، دی وايې چې موږ ته خبر راکړی دی ابو عبد الله الحافظ دی وايې چې ماته خبر راکړی دی ابو بکر بن بالویه دی نقل کوی د محمد بن بشر بن مطر څخه دی نقل کوی د کامل بن طلحه څخه دی نقل کوی د عباد بن عبد الصمد څخه دی دانس بن مالک څخه دی وايې چې: کله چې رسول الله ﷺ وفات سو نو صحابه رضی اللہ عنہم پر را تول سوه او ټولو ژړل. نو په دی دوران کې یوسپی رادنه سو چې په دیره کې يې سپین او تور ورینته ګډوډ وه او غتې جسم والا وو نو خپل سرې يې کښته کې اووی ژړل او بیا مخامن سو صحابو ته نووی فرمایل: یقیناً دالله ﷺ دخوا څخه وی تسلی په هر مصیبت کې، او بدلی وی ده رورک سوی شی څخه، نوتاسی رغبت وکى دالله ﷺ طرف ته او هغه ته رجوع او انابت وکى. او هغه ذات تاسی ته په مصیبت کې کتلی دی نوتاسی ورلره

هم وکوري، ولی چې په مصیبت والا باندی جبرنه کېږي. اوبيا رالي نوپه دی کي صحابوو یوبل ته و فرمایل چې آيادا سړۍ پیژنۍ؟ نوابوبکر ﷺ او عمر ؓ او علی ؓ و فرمایل چې: هو، د اورور در رسول الله ﷺ خضر ﷺ دی. (١)

اودارکم امام شافعی ويلى دی په خپل مسند کي په نقل کولو سره دقاسم بن عبد الله بن عمر خخه چې دی نقل کوي د جعفر بن محمد خخه دی نقل کوي د خپل پلار خخه دی نقل کوي د خپل نیکه خخه دی نقل کوي د علی بن الحسين خخه دی وايې چې: کله وفات سو رسول الله ﷺ او خلق د تعزیت د پاره راتول سوه نودوی واوريده دیوه ويونکي خخه چې ويل يې: يقیناً دالله ﷺ دخواه تعزیت وی په هرمصیبت کي او وروسته پاته کیدونکي وی په هلاکت کي (يعني چې یووفات سی نوپه هغه پسی الله ﷺ شاته بل سړی پرېږدی) او دهه ورکيدو خخه پیداکول وی (يعني د چاخخه چې خه ورک سی نوده هغه پسی ورلره الله ﷺ هغه شی بيرته پیداکوی یاده هغه په ئای ورلره نیکي په عمل نامه کي ليکي)، نو پس تاسی په الله ﷺ باندی باور وکي، او دهه خخه اميد ساتي، ولی چې مصیبت په هغه چا باندی وی چې خوک د ثواب خخه محروم وی. نوعلی بن الحسين وویل چې آياتاسي ته پته ده چې دا خوک وو؟ دا خضر ﷺ وو. (٢)

اودارکم روایت نقل کوي عبد الله بن وهب دهه چا خخه چې ده ته يې داروايت ذکرکړي دی دی نقل کوي د محمد بن عجلان خخه دی د محمد بن المنکدر خخه: چې عمر بن الخطاب ؓ د جنازی لموئح ورکوی چې په دوران کي يې یوغائبانه اواز واوريدي چې ويل يې: زموده خخه مخکي والي مه کوه الله ﷺ دی په تاباندی و رحمیږي. نوعمر ؓ ورلره انتظار وکي تردی چې دی ورسیدی او په صف کي و دریدی، او د مری دعا یې ذکرکړه چې هغه داده: يا الله که چیری ته ده لره عذاب ورکوی نوداسي دیرستا نافرمانه دی، او که ته ورلره مغفتر وکي نودی ستا رحمت ته فقیردی، او کله چې دی پت سو نودی سړی وویل، خوشحالی دی وی تالره که چیری ته نه واي مشرد قوم یاتیکس اخستونکي یاخزانچې یامنشی یا پوليں. نوعمر ؓ و فرمایل چې دا سړۍ راونیسی چې دده خخه پونښنه و کودده دلمانه او د دعا په باره کي چې دا خوک دی؟ نو ویل سوی دی چې دی لیری ولاړی ددوی خخه نوکله چې دوی ولیدی دهه د پنبو اثر نودیوې پښو حجم يې یولیشت وو. نوعمر ؓ و فرمایل: زمادی قسم وی په الله ﷺ باندی چې دا خضر ﷺ دی د کم په باره کي چې موب ته نبی ﷺ ذکرکړي وو، په دی روایت کي انقطاع دی او د دې په شان روایتونه صحيح نه دی.

(١). اخرجه البیهقی فی دلائل النبوة: جماع ابواب مرض رسول الله ﷺ ووفات وما ظهر فی ذلك من اثار النبوة ودلالة الصدق، باب ما جاء فی عظم المصيبة التي نزلت بال المسلمين بوفات رسول الله ﷺ (٢٢٩١٧).

(٢). اخرجه البیهقی فی دلائل النبوة (٢٢٨١٧) د طریقی د شافعی خخه.

اودارکم روایت ذکرکړی دی حافظ بن عساکر دشوری خخه دی نقل کوي دعبدالله بن المحرز خخه دی نقل کوي دیزید بن الاصم خخه دی دعلى بن ابی طالب خخه دی فرمایې چې: زه داخل سوم خانه کعبی ته په یوشپه کی دپاره دطوف، نوپه دی دوران کی ماولیدی یوسپی چې دخانه کعبی په خادر پوری مبنستی وو اواديې وویل: ای هغه ذاته چې نه منع کوي هغه اوريدل دیوبل اوريدل دیوبل دخخه (يعنى الله ﷺ ته په یووخت باندی ډیر خلګ دعاګانی کوي نوالله ﷺ دټولو دعاګانی یوشان اوری اوالله ﷺ یواوريدل دبل اوريدل دخخه نه منع کوي اونه خه مغالطه پر راخي)، اوای هغه ذاته چې هغه دخلګو سوالونه په مغالطی کی نه اچوی (يعنى ده یرو سوالونوپه وجى الله ﷺ نه غلطېږي)، او هغه ذات چې نه تنگوی هغه عاجزی اوډير غوبنتونکو اونه یې تنگوی ډير سوالونه دسائلانو، ماله رزق راکی په عفو کولو سره اوپه خوب رحمت ستا باندی (يعنى ماته عفو او بخښنه راکی او خپل رحمت په ماباندی نازل کي) نودې علی ﷺ فرمایلى دی چې: ماورته وویل چې دابيرته راته ووایه په ماباندی یعنی یووار یې ماته بیا ووایه: نوماته یې وویل چې، تا اوريده خه چې ماوویل؟ نوماورته وویل چې هو. نوبیاې ماته وویل: قسم می دی وی په هغه ذات باندی چې دخضر روح دهغه په لاس کی دی (داعلى ﷺ واې چې داخضر ﷺ وو) دادعا چې ماوکړه دابه ونه واې ہر یوسپی په هر فرض پسی وروسته مګرداقې الله ﷺ به دهغه ګناهونه معاف کي، که خه هم دهغه ګناهونه دسمندردزګ هومره وي یاددرختو دپانو هومره وي یادستوروپه برابر ډیروی، بیابه هم الله ﷺ ده ته مغفرت کوي. او داسی نور روایتونه ددی په باره کي ذکرسوی دی چې دی دخانه کعبی په خادر پوری مبنستی وو اودا دعاې کړیده په مختلفو روایتونو سره. دارکم ابن جوزی په بله طریقی سره هم روایت ذکرکړی دی چې دهغه مفهوم هم دارکم دی لکه مخکی روایت چې موږ ذکرکې.

دارکم حافظ بن عساکر واې چې ماته خبر راکړی دی ابوالقاسم بن الحصین دی واې چې ماته خبر راکړی دی ابوطالب محمد بن محمد دی واې چې ماته خبره راکړی دی ابو اسحاق المزکی دی نقل کوي دمحمد بن اسحاق بن خزیمه خخه دی نقل کوي دمحمد بن احمد بن یزید خخه دی واې چې ماته خبر راکړی دی عمر بن عاصم دی نقل کوي دحسن بن رزین خخه دی نقل کوي دابن جریر خخه دی دعطاء خخه دی دابن عباس ﷺ خخه دی واې چې ماته دده علم نسته مګر داچې دامرفوع ذکرسوی دی دنبی ﷺ خخه چې نبی ﷺ فرمایلى دی خضر ﷺ او الیاس ﷺ دواړه هر کال دحج په موسم کی دیوبل سره وینی او^(۱)

(۱). اخرجه الدارقطني في الأفراد. او ابو اسحاق الذكي په فوائد خپلوکی دا ذکرکړی دی دارکم متقدی الهندي په کنز العمال کي (۲۱۶۰).^(۲)

دیوبل سره یوځای کېږي، اوبيا دواړه دیوبل خخه په دی کلمو سره جلا کېږي. بسم الله ماشاء الله ماکان من نعمت فمن الله، ماشاء الله، ولاحول ولاقوة الا بالله، ويل سوي دی چې ابن عباس ويلی دی چې چادا دعا سهار او مابنام دری واره وویل نوالله ﷺ به دی په امن کې کې دغريقيدو خخه او د سوزلو خخه او د غلا خخه (يعنى دغه ورخ به ورڅه خوک غلا ونه کړي). او د اهم ويل سوي دی چې ګمان کوم چې دايې هم ورسه ذکر کړي دی چې دی به محفوظ وي دشیطان خخه او د بادشاہ خخه او د مار خخه او د لرم خخه. دارکم ابن ابي داود وايې چې: الیاس او خضر ﷺ دواړه هرکال روزه نيسی په بيت المقدس کې، او هرکال دواړه حج هم کوي، او د دواړه دزمزم او به هم چښۍ صرف په یووار چښلو سره چې هغه او به ددوی دپاره کافې کېږي تربل کاله پوري.

او دارکم روایت ذکر کړي دی ابن عساکر چې ولید بن عبد الملک بن مروان (هغه خلیفه چې ددمشق جامع مسجدې چورکړي دی) ده داوغونبنتل چې یوه ورخ په دی جماعت کې لمونځ وکې نو امرې وکې چې په دغه شپه دی جماعت دقوم خخه تش سی نودوی دغه رکم کار وکې، نوکله چې شپه سوه نودا ولید بن مروان چې ده ګډه دور خلیفه وو دی رالی ده ګډه جماعت ته نو ګوری چې دباب الخضراء خواته یوسپی ولاړدی او لمونځ کوي، نو خپل قوم ته یې وویل چې آیا ماتاسی ته امرنه وو کړي چې داجماعت زما دپاره خالی کې؟ نودی قوم ورته وویل چې: ای امير المؤمنین داخضر ﷺ دی هره شپه دی رائی او د لته لمونځ کوي.

دارکم عبدالرزاق وايې چې ماته خبر راکړي دی عمر دی نقل کوي دالزهړی خخه دی نقل کوي د عبیدالله بن عبد الله بن عتبه خخه دی وايې چې ابوسعید فرمایلی دی چې موبه ته حدیث بیانوی رسول الله ﷺ یواورد حدیث او دده په مینځ کې یې دا خبره هم وکړه چې: دجال به رائی یوه ورخ نو په هغه باندی حرام ګړول سوي دی دا خلیدل د مدینې نبار ته نو په دغه وخت به ورته یوسپی را ووځی او ورته به ووایې چې زه دالله ﷺ په نوم باندی شاهدی ورکوم چې ته دجال یې نودجال به خلګو ته ووایې چې آیازه دی مرکوم او بیا یې بیرته راژوندی کرم نوتاسی به داومنی چې زه خدای یم نو تقول خلګ ورته وايې چې هو! نو داغه سپی به مرکی او بیا به یې بیرته راژوندی کې: نودی به ووایې چې زمادی قسم وی په الله ﷺ باندی چې زما خخه ماسوا بل هیڅ خوک نسته چې ستاپه باره کې خه بصیرت او پوهه ولري نودا دجال به وغواړي چې دی دوباره مرکی نو تسلط به نه سی پرکولی چې دوباره یې مرکی عمر وايې چې ماته دا خبر راکول سوي دی چې دا سپی خضر ﷺ دی کم چې دجال یووار مرکی او بیا یې دوباره راژوندی کې، او د دی حدیث تخریج په صحیحینو کې د حدیث دزهړی خخه سوي دی. او هغه احادیث چې ابن قیم الجوزی په خپل کتاب (عجاله المنتظر فی شرح حالت الخض) کې ذکر کړي دی نوده ګډه په باره کې یې ويلی دی چې هغه

تول احادیث موضوعی دی، او دایې هم ویلی دی چې ده ګه اثار تول ضعیف دی، دامخکی چې کم دلائل او اقوال ذکرسوی دی ددی تولو خخه دا خبره معلومېږي چې خضر الله ژوندي دی.

او هرڅه چې هغه علماء دی چې هفوی وايې چې خضر الله وفات دی هغه دادی، امام بخاری، ابراهیم الحربی، ابوالحسین بن النادی، الشیخ ابو الفرج بن الجوزی، او دده په باره کی یې جلا کتاب لیکلی دی او په هغه کی یې ډیر دلائل ذکرکړی دی چې ده ګه خخه دا ثابتېږي چې خضر الله وفات دی یوده ګه خخه دا آیت دقرآن کريم دی: وما جعلنا لبشر من قبلك الخلد، که خضر الله انسان وي نو ددی آیت لاندی به داخل وي، او ده ګه خاص کول ددی آیت خخه جائز نه دی مګر په دلیل صحیح سره او دلیل صحیح دده په باره کی نسته. او یو ددی خخه دا قول دالله الله دی: وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيقَاتَ النَّبِيِّينَ لَمَّا أَتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحَكْمَةً ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَسْتَأْنِنُنَّهُ قَالَ أَلَّا قَرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَى ذَلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاقْشَهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (سوره ال عمران ۸۱)

ابن عباس ویلی دی چې الله الله دتول انبیاوو خخه دا وعده اخستی ده چې که هغه ژوندي وی او د محمد صلی الله علیه و آله و سلم نبوت بسکاره سی نو ده ګه تابعداری به کوي او ده ګه مدد به کوي. او دوي ته یې امرکړی دی چې دخپلو امتونو خخه هم دالوظ واخلي که چيری دوي ژوندي وه په دور د محمد صلی الله علیه و آله و سلم کی نو په هغه باندی به ايمان را پر، دا امام بخاری ذکرکړی دی په نقل کولو سره هم ددی ابن عباس خخه نو خضر الله که خه هم نبی وو او که ولی الله وو نو په زمانه د محمد صلی الله علیه و آله و سلم کی که چيری وو نو ده ګه مدد او په هغه باندی ايمان را پر به پرشوط وی او ده ګه احوال به دنبي الله مخ ته راتله، او حال دا چې ده ګه خخه خوک هم نه دی خبرسوی اونه یې دنبي الله سره بسکاره لیدلی دی، او بل دا چې که دی ژوندي وای نو دا بوبکر رضی الله عنہ خخه به دده رتبه مخکی وه او دی به دنبي الله سره یو خای وای په سفرکی، خوبیاهم دا بوبکر رضی الله عنہ رتبه دده خخه لوړه ده. او که خه هم دی نبی وو خوبیا هم دموسى الله درجه ترده لوړه ده. او دموسى الله په باره کی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم فرمایلی دی چې هغه ذات باندی چې زما روح ده ګه په لاس دی چې نبی الله فرمایلی دی: زمادی قسم وی په هغه ذات باندی چې زما روح ده ګه په لاس کی دی که چيری مو سی الله او س وای نو هغه به لازماً زما تابعداری اختيارکړی وای، نو ددی خخه دا معلومېږي چې خضر الله وفات دی او ژوندي نه دی او که ژوندي وی نو په آیت کی چې خه رکم ذکرسوی دی چې پر تولو انبیاوو باندی دالازمه ده چې دنبي الله تابعداری او نصرت به کوي نو په ده باندی به هم دالازمه وی او حال دادی چې دده په یو غزا کی اونه په هجرت کی اونه په خه په بل کارکی دنبي الله سره ذکرسوی. او بل دا چې عیسی الله به په

اخره زمانه کي رائي نوهغه به هم دنبى ﷺ په امتیانو کي شمارل کېږي اوپه خپله به دجله نبى په حیثیت باندی نه رائي اوحال دادی چې دی هم یوداولو العزم والاوحخه دی اوآخری نبى دنبى اسرائيلو دی داچى دنبى ﷺ په امتی کي شمارل کېږي نوخضر ﷺ که چيرى ژوندي وای نوهغه به په طریقه اولی سره په امت دنبى ﷺ کي شمارل کیدی، اوبل دبدر په مقام کي فرشتى دنبى ﷺ ماتحت یعنی دهغه په امارت کي دکافرانو سره جنگيدلى دی چې په هغه کي دملایکو سردار جبرايل ﷺ هم وو نودا دومره مبارکه غزوه چې ملايكو په کي هم حصه اخستى وه او دملایکو تذکره په کي هم سويده که چيرى خضر ﷺ ژوندي وای نودهغه تذکره به په کي هم سوي وه چې دی په جنگ بدر کي حاضر وو خوليکن دخضر ﷺ تذکره په کي نسته ولی چې دابه دده دپاره دهير شرافت او عزت مقام وو خودی پکښی نه وو نوددي وجي خخه يې په کي ذكرهم نه دی سوي.

قاضى ابويعلى محمد بن الحسين بن الفراء الحنبلی وايې چې: زموږ د بعضو ملګرو خخه پونتنه وسوه چې آيا خضر ﷺ وفات دی نوهغوى ورته په جواب کي وویل چې: هو! دی وايې چې ماته دا خبره رارسيدلی ده دابې طاهر بن الغباري خخه چې هغه ويلی دی چې که دی ژوندي وی نودنبى ﷺ خواته به راغلى وي.

داروایت نقل کړي دی ابن قیم الجوزی په خپل کتاب عجاله کي نو خلاصه ددي دوهم بحث داده چې خضر ﷺ وفات دی. نودده ژونند په باره کي دوه بحشونه ذکرسوه اول داچى تر او سه پوری ژوندي دی او دوهم داچى وفات سوي دی نو په دی کي دادوهم قول راجح دی ولی چې داولنى بحث اکثره دلائل موضوعي او ضعيف احاديث دی چې په هغه باندی دليل او حجت نه نیول کېږي، اوپه دی دوهم بحث کي قوي او صحیح دلائل او دقرآن کريم ایتونه ذکردي نوددي خخه پته ولګیده چې خضر ﷺ وفات سوي دی او ژوندي نه دی،

او دده دوفات په باره کي بل دليل هم ذکرسوی دی هغه داروایت دی چې امام احمد يې نقل کوي دموسى بن داود خخه دی نقل کوي دابن لهیعه خخه دی دابن الزبیر خخه دی دابن جابر خخه دی وايې چې نبى ﷺ فرمایلی دی مخکی دوفات خخه په موده دیوی میاشتی باندی چې دوی زما خخه پونتنه کوي په باره دقیامت کي او دقیامت علم صرف دالله ﷺ سره دی، او زه قسم کوم په الله ﷺ باندی چې نسته نن ورخ پر سر دمزکی باندی داسی زنده سر چې په هغه باندی سل کاله تیرسی مګر هغه به وفات کېږي.

دارکم هم داسی خلور پنځه روایتونه نورهم ذکردي هم په دی طریقی سره چې دهغه خخه هم دغه مضمون حاصلېږي اوپه دی حدیثونوکی ابن قیم الجوزی نبه په تفصیل سره بحث کړي دی او صحیح او ضعیف او موضوعی حدیثونه يې ټول دیوبل خخه جلاکړي دی او دهريوه

څخه یې په نبې طریقی سره جواب کړی دی نو د ضرورت د پاره د هغه کتاب د کم چې مخکی
موږ دوه واره نوم ذکر کړی دی هغه وګوري. ولله الحمد

بيان دالیاس (عليه السلام)

الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (١٢٣) إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَقَوَّنَ (١٢٤) أَتَدْعُونَ بَعْدًا
وَتَذَرُّونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ (١٢٥) اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ أَبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ (١٢٦) فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحَضَّرُونَ
(١٢٧) إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ (١٢٨) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (١٢٩) سَلَامٌ عَلَى إِلَيْسِينَ (١٣٠)
إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (١٣١) إِنَّهُ مِنْ عِبَادَنَا الْمُؤْمِنِينَ، (سورة الصافات ١٢٣-١٢٤).

علمماوو دده نسب په داسی طریقی سره ذکر کړی دی چې دا الياس النبی دی، اوویل سوی
دی چې دی ابن یاسین بن فنحاص بن العیزار بن هارون دی. اوویل سوی دی: الياس بن
العیزار بن هارون بن عمران دی. اوعلمماوو ویلی دی چې دی پیغمبر و د بعلبک والاو د پاره
کم چې د دمشق مغرب خوا ته دی، نوده خپل قوم ته دعوت ورکی دالله ﷺ طرف ته چې دالله
ﷺ عبادت وکی او د بتانو عبادت مه کوي او د دوی یوم شهور بت وو چې د هغه نوم بعل وو.
اوویل سوی دی چې دایوه بنحه وه چې د هغې نوم بعل وو. والله اعلم. خواولنی قول صحیح
دی نو د دی و جی څخه یې دوی ته وویل: إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَقَوَّنَ (١٢٤) أَتَدْعُونَ بَعْدًا وَتَذَرُّونَ
أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ (١٢٥) اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ أَبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ (سورة الصافات ١٢٤-١٢٣) نو د دی
پیغمبر خلاف او تکذیب وکی او د ده دقتل اراده یې و کړه.

نوویل سوی دی چې دی و تبنتیدی او د خپل قوم څخه پت سو ابویعقوب الاذرعی په نقل
کولو سره دخه کسانو څخه وايې چې الياس ﷺ پت سو د خپل قوم څخه په یوغارکی (٢٠)
کاله، تردی چې الله ﷺ د هغه ملك بادشاہ او د هغه نور ملکري هلاک کړه، نوبیا الياس ﷺ
رالی خپل قوم ته او بیاپی ورلره هغه دعوت ورکی، نو د ده د قوم څخه ډیرو کسانو ایمان
راوړی او اسلام یې قبول کی او دارکم ټول قوم ایمان راوړی بغیر (١٠٠٠) کسانو څخه
نوده امروکی په قتل ددوی باندی نو د دی یې قتل کړه. او دارکم په بل روایت کی سعید بن
عبد العزیز وايې چې: الياس ﷺ چې کله د خپل قوم څخه و تبنتیدی نو په یوغار کی شل
ورخی پاته سو، او په بل روایت سره خلوینېت ورخی ذکرسوی دی، چې ده ته به کارغانو
رزق راوړی. هرڅه چې دده دژوند په باره کی مخکی د خضر ﷺ سره دده کم اقوال ذکر سو
چې دادواړه هر کال د یوبل سره وینی او حج کوي نو د هغه څخه د امولومیده چې دا تراوشه
پوری ژوندی دی، خودغه اقوال ټول ضعیف دی او مخکی موږ د خضر ﷺ په باره کی دلائل
ذکر کړه چې د هغه څخه د امولومیده چې دی وفات دی نو د غه رکم الياس ﷺ هم وفات دی.

او هغه قول چې وہب بن منبه ذکر کړی دی چې کله ده خپل قوم ته دعوت ورکوی نو قوم ده ته ډیر تکلیف ورسوی نوده دالله ﷺ خخه دعا و غونبته چې دی وفات کړی نوالله ده ته یو حیوان راولیپری چې رنګ یې داور په شان وو نودی په هغه باندی کښېنسټی اوالله ﷺ دده خخه دخوراک چې بناک لذت لیری کې او دده خخه ملایکه جوړه سوه، او وصیت یې وکی یسع الله ته، نو په دی قول کې هم نظردی او دا اسرائیلی اقوال دی چې نه ددی تصدیق کیدی سی او نه ددی تکذیب کیدی سی، بلکې داویل به نبه وی چې داد صحیح کیدو خخه ډیر لیری دی، والله اعلم.

دارکم حافظ ابوبکر البیهقی یوروایت ذکر کوی دابو عبدالله الحافظ خخه دی نقل کوی دعباس احمد بن سعید المعدانی البخاری خخه دی نقل کوی دعبدالله بن محمود خخه دی نقل کوی دعبدان بن سنان خخه دی نقل کوی داحمد بن عبدالله البرقی خخه دی دیزید بن یزید البلوی خخه دی دابو اسحاق الفزاری خخه دی دالاوزاعی خخه دی دمکحول خخه دی دانس بن مالک خخه دی وايې چې موب وو درسول الله ﷺ سره په سفرکې، نونبی الله کښته سو په وادی کې نو په دی دوران کې یوسپی وو چې مشغول وو او دادعايې کوله: یا الله ما وګرځوی دمحمد ﷺ دامت خخه ولی چې هغه داسی امت دی چې هغه بخښل سوی دی او ده ګه توبه په هروخت کې قبلیبوی، نودا انس بن مالک وايې چې زه دمشرق خواته روان سوم نوما ولیدی یوسپی چې او بدوالی یې (۳۰۰) لویشتی وو، نوزما خخه یې پونبته وکړه چې ته خوک یې نوماورته وویل چې زه انس یم خادم درسول الله ﷺ، نوزما خخه یې پونبته وکړه چې هغه خه سو نوماورته وویل چې په هغه ئای کې دی اوستا دعا اوری نو وي ویل چې ته ورسه او زما سلام پروايه، اوورته ووايې چې ستا ورور الیاس الله په تاباندی سلام وايې نودا انس فرمایې چې زه رالم نبی الله ته او ماورته دا خبره وکړه نونبی الله دده لیدو ته رالی، نورالی دده خواته او غاره یې ورسه یو خای کړه او سلام یې ورباندی واچوی، او بیا دواړه کښېنسټه او خبری یې کولی نودې الیاس الله دنبی الله ته و فرمایل چې زه په قول کال کې صرف یوه ورڅه افطار کوم او نه زما دافطار ورڅه ده نوما او تابه یو خای ډوډی سره و خورو، نودی وايې چې نازل سو ده ته دآسمان خخه یو دستر خوان چې په هغه باندی ډوډی او ماھیان او داسی نور شیان تیار پراته وه نودوی دواړو ورڅه خوراک وکې او ماته یې هم ورڅه حصه وکړه او بیا موب دمازیگر لمو نه وکې، او بیا ورسه موب خدا یې په امانی وکړه او موب ولیدی هغه چې په وریئو کې ولاړی دآسمان خواته. او ویل سوی دی چې دا حدیث ضعیف دی خوپه دی روایت کې دتعجب خبره داده چې حاکم ابو عبد الله النیسابوری ددی تخریج کړی دی په خپل مستدرک کې، خوبیاهم دا حدیث دالفاظو او د معنی په اعتبار سره صحیح نه دی او مختلف دی ده ګه نورو احادیثو خخه، ولی چې مخکی حدیث ذکر سوی

وو چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی چې: اللہ ﷺ آدم ﷺ پیدا کړی دی په داسی حال کې چې ده ګه اوږدوالي شپیته ګزه وو، تردی چې په آخر د حدیث کې دا سی فرمایلی دی چې: وروسته ده ګه خخه ترنس ورځی پوری دخلګو قدونه کمیرې نو په دی حدیث سره دا پته ولګیده چې هغه مخکنی حدیث ضعیف دی او صحیح نه دی. او د امixin کنی حدیث دانس نورو علماء و په نورو طریقو سره ذکر کړی دی او د تولو خلاصه هم دغه روایت ته راجع کېږي او د تولو خخه یوم مطلب راوزی چې نبی ﷺ دالیاس ﷺ سره ولیده او دواړو یو ځای دوډی خورلی ده او ده ګه اوږدوالي (۳۰۰) ګزه وو.

او دارکم بل روایت هم ذکرسوی دی چې په هغه کې په ثابت ﷺ پسی وروسته الیاس ﷺ ولار وو او ثابت ﷺ په لمانځه ولار وو نودی ورپسی شاته ولاړو وو نو ثابت ﷺ په لمانځه کې سوره غافر شروع کې نوکله بې چې د (غافر) لفظ ووایه نو ده دور وروسته خخه و فرمایل چې یا لله ته ماته بخښنه وکړي او بیاچې ثابت ﷺ داقول قابل التوب لفظ ووایه نو دور وروسته خخه دی و فرمایل چې ای توبه قبلونکی ذاته زماتوبه قبوله کړي، بیاچې کله ده (ذی الطول) او ویل نو وروسته هغه و فرمایل چې ای لله ته خپل رحمت په ماباندی اوږد کې، نودی وايې چې ما شاته وکتل نو هیڅ خوک نه وو، نودی وايې چې زه وو تم چې پونښته می کوله ددغه سړی په باره کې نوما پونښته وکړه دخه کسانو خخه چې په تاسی باندی خو خوک نه دی تیرسوی؟ نو هغوي ورته وویل چې نه موږ خو خوک هم نه دی لیدلی، نو ویل سوی دی چې دوی ونه لیدی دغه سړی مګر دا الیاس ﷺ وو نو اصلاح قول دادی چې الیاس ﷺ هم وفات سوی دی ولی چې مخکی په حدیث کې دا ذکر سو ه چې نبی ﷺ په یوه ورخ کې دا او فرمایل چې دنن ورځی خخه اخوا به داسی زنده سرنه وی چې هغه دسل کالو تیریدو خخه وروسته ژوندی وی. که چېږي دی ژوندی وی ترنس ورځی پوری نونبی ﷺ به ددی خصوصیت بیان کړي واي او دی به بې ددی مخکنی قول خخه مستشنى کړي واي خو داسی بې نه دی کړي، والله اعلم.

بيان دیوی دلی دې یغمېرانو د بنی اسرائیل وروسته د موسی ﷺ خخه

ابن جریر په تاریخ خپل کې ویلی دی چې: خلاف نسته په مینځ د علماء و کې په خبرو او اخبارو د تیرو سو ام تو نو کې چې زموږ دامت خخه مخکنی تیرسوی دی په دی خبری کې هم خه اختلاف نسته چې د یوشع ﷺ خخه وروسته تول امور د بنی اسرائیل کالب بن یوفنا ته و سپارل سول. یعنی د ایو سړی وو د ملګرو د موسی ﷺ خخه او ده ګه دخور خاوند وو او دا یو سړی ده ګه کسانو خخه وو چې دالله ﷺ خخه به بې سخته بېره کوله، او دوی دواړه هغه کسان دی چې بنی اسرائیل وته بې ویلی وه په هغه وخت کې کله چې هغوي د جهاد خخه

وروستوالي اختيار کړي وو: اذْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، ابن جریر ویلى دی چې دده خخه وروسته په بنی اسرائیلو کی مشر حزیقل وو، او داهغه سړی دی چې دوی ته یې دبیرته راژوندی کیدلو دعا کړي وه وروسته دوتلو ددوی دخپلو کورونو خخه دوجی دوباء خخه.

بيان دحزقيل ﷺ

الله ﷺ فرمایلی دی: أَلَمْ تَرِ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتَ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُؤْتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكُنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (سورة البقرة ٢٤٣).

محمد بن اسحاق ویلى دی چې: کله الله ﷺ کالب بن یوفنا وفات کی وروسته دیوشع ﷺ خخه نو خلیفه پاته سو حزیقل ﷺ په بنی اسرائیلو کی دده دواړو خخه او دی خوی دبوهی وو، او دا هغه سړی دی چې خپل قوم ته یې دعا کړي وه کم چې په قرآن کريم کی ذکرسوی دی: أَلَمْ تَرِ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتَ، ابن اسحاق واېي چې دوی دوبا مرض ولیدی نودوی دخپل کلی خخه وتنبیتیدل اوبلی مزکی ته ولاړه نوالله ﷺ په هغه سره ټول مره کړه، نو په دوی باندی ډیره موده تیره سوه، نو یوہ ورڅه په دوی باندی حزیقل ﷺ تیریدی نو ودریدی او سوچ یې کوی دده په باره کی نوده ته وویل سوه چې: ته داخښوی چې دا الله دوباره راژوندی کی او ته ورته ګوري؟ نوده وفرمایل چې: هو. نوالله ﷺ امرکوی ټولو جسمونو ته چې راولارېږي او ټول هډو کی دیوبل سره یوځای سی او غونبه به پر واچول سی، نو ټول راولارېدل او په یو تکبیر سره ټولو او از وکی.

او اسباط نقل کوي دالسدی خخه دی نقل کوي دابي مالک خخه دی دابي صالح خخه دی دابن عباس خخه او دی دمره خخه دی دابن مسعود خخه او دی دیوی ډلي دصحابو خخه دوی په قول دالله ﷺ کي داسی ویناکوي: أَلَمْ تَرِ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتَ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُؤْتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ، دوی واېي چې: یو کلی وو په نامه دا دردان چې دواسته علاقی خواته وو چې په دی کلی کي طاعون (وبا) ناجورې راغلی وه، نو عام خلک ددي کلی خخه وتنبیتیده او دیوبل کلی په غاره کي پريوته نومره سوه هغه چې په کلی کي پاته سوی وه او دا خوک چې تنبیتیدلی وه نودوی محفوظ پاته سوه. کله چې طاعون ختم سو نو دوی بیرته راله خپل کلی ته په امن سره او دوی په خپلو کی وویل چې زموږ دامشران ډير هونبیاران وه چې دوی وتنبیتیده نوموږ ورسره هم وتنبیتیده او که چیری موږ نه واي تللی نو موږ به هم او سه مره سوی واي او دوی دا وعده وکړه چې په بل کال کي که بیا طاعون ناجورې را کښته سی نوبیابه ددوی سره وتنبیت. نو په بل کال باندی بیا طاعون رالی، نو

دوی بیا وتنبییده اوپه هغه زوره ئای کی چی په کم کی په هغه مخکی کال کښته سوی وه هغه ئای ته دوباره ولاره. نویوی ملایکی دکښته خوا ددغه علاقی خخه اوبلی ملایکی دلوری خوا ددغه علاقی خخه اواز وکی چی مره سی، نودوی مره سوه تردی چی په دوی باندی ھیر وخت تیرسو نوپه دوی باندی دالله ﷺ نبی حزیقل ﷺ تیرسو نودوی ته په سوچ کی سو نوالله ﷺ ورته وحی وکړی چی آیاته غواړی چی زه تاته داوښیم چی زه داخنګه را ژوندی کوم؟ نوده وویل چی هو، نوالله ﷺ ورته امروکی چی اواز وکه. ده اواز وکی چی ای هډوکو دالله ﷺ په حکم سره یوئای سی همدارکم دوه دری اوازونه یې نور هم وکړه چی هډوکونه دیوبل سره یوئای سی نوبیا ورته ده وفرمایل چی دالله ﷺ په حکم باندی ټول ولارسی نوتیول ژوندی سوه. ابن اسباط ویلی دی چی دوی کله ژوندی سوه نودوی دا وویل (سبحانک اللهم وبحمدک لاله الا انت) نودوی بیرته خپل قوم ته ولاره په داسی حال چی دوی بیا ژوندی وه ترهغه وخته پوری چی په خپلو اجلونو باندی مره سوه. ابن عباس وايې چی دا (۴۰۰۰) کسان وه اوپه بل روایت کی یې (۸۰۰۰) کسان ذکر کړی دی، اوابی صالح وايې چی (۹۰۰۰) کسان وه.

محمد بن اسحاق وايې چی موبته ددوی دعمر په باره کی چا خبرنه دی راکړی، کله چی دی اللہ ﷺ وفات کی نوبنی اسرائیلو دالله ﷺ وعده هم هیره کړه اوپه دوی کی خبری ھیری سوی تردی چی دوی دبتانو عبادت شروع کی اودوی ئان ته یوبت په عبادت سره نښانه کړی وو چی بعل نوم یې وو، نوبیا ددی خخه وروسته اللہ ﷺ الیاس ﷺ راولیږی دوی ته اوقصه دالیاس ﷺ موددی خخه مخکی دحضر ﷺ دقسى سره یوئای حکه ذکر کړیده چی ددی دواړو ذکر اکثره یوئای کېږي، اوبل ددی وجي خخه چی اللہ ﷺ په سوره الصافات کی دموسى ﷺ دقیصى خخه وروسته دده قصه ذکر کړیده نوځکه دده قصه موب مخکی ذکر کړه. محمد بن اسحاق وايې چی دالیاس ﷺ خخه وروسته الیسع بن اخطوب ته پیغمبری ورکول سوه اوهغه په بنی اسرائیلو کی پیغمبر سو.

الیسع ﷺ

دده ذکر اللہ ﷺ دانبیاوو سره یوئای کړی دی په دی قول خپل کی: **إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُؤْنِسَ وَلُوطًا وَكُلًا فَضَّلَنَا عَلَى الْعَالَمِينَ**، (سوره الانعام ۸۲)، اودارکم اللہ ﷺ فرمایلی دی: **وَادْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكَفْلِ وَكُلًّا مِنَ الْأَخِيَّارِ**، (سوره ص ۴۸).

ابن اسحاق ویلی دی په نقل کولو سره دسعید خخه دی نقل کوي دقتاده خخه دی نقل کوي دحسن خخه دی وايې چی یسع ﷺ وروسته دالیاس ﷺ خخه په دوی کی پیغمبر وو تر هغه وخته پوری چی اللہ ﷺ ته منظوره وه اوښی اسرائیلو ته یې دعوت ورکوی په طرف

دعبادت دالله ﷺ په طریقه اوپه منهاج دالیاس ﷺ باندی، تردی چې وفات سو، بیا دده خخه وروسته په بنی اسرائیلوکی بیا هرقسم خرافات اوګناهونه اوخطایانی زیاتی سوی، اوظالمان په کې ډیر سوه اوانبیاء یې قتل کړه، اوویل سوی دی چې هغه سړی چې دده ذمه داری یې په ئان باندی اخستی وه هغه ذی الكفل وو ددی خبری چې: که چیری دی توبه وکابری الله ﷺ ته اوانتابت اورجوع وکی دالله ﷺ خوا ته نودی به جنت ته داخلیږي. محمد بن اسحاق دده په باره کې وايې چې دالیسع حوى داطخوب دی. اوحافظ ابوالقاسم بن عساکر په خپل تاریخ کې وايې چې دا الیسع دالاسباط بن عدی بن شوتلم بن افرائیم بن یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم ﷺ دی.

اوویل سوی دی چې داتربور دالیاس ﷺ دی، اوویل سوی دی چې دی دالیاس ﷺ سره په قاسیون غره کې دبادشاہ دبیری پت سوی وو نوکله چې الیاس ﷺ وفات سو نودی دهغه په ئای باندی نبې مقررسو. اوقصه دذی الكفل مخکی تیره سویده ددی وجی خخه چې دهغه په باره کې هم داویل سوی وه چې هغه حوى دایوب ﷺ دی، والله تعالى اعلم.

ابن جریر او داسی نورو علمماوو فرمایلی دی: چې په بنی اسرائیلوکی بیا اختلافات اولانجی رالی اوګناهونه اوخطایانی یې ډیری کړی، اوقتلونه دانبیاوو یې شروع کړه، نوالله ﷺ په دوی باندی په مقابل دهغه انبیاووکی داسی ظالمان او جابر بادشاھان مسلط کړه چې په دوی باندی یې ظلمونه کول او ددوی وینی یې بې ئایه تویولی یعنی ددوی قتلونه به یې کول اوپه دوی باندی الله ﷺ نور دبمنان پیښ کړه ماسوا ددوی دخپلو ځانوڅخه، اوکله به چې دوی مره کې یودخپلو دبمنانو خخه نوددوی سره به هغه تابوت دلوظونو وو چې په قبة الزمان کې به پروت وو لکه خه رکم چې مخکی ذکرسو نودوی به ددې په برکت سره په دبمن باندی کامیابی حاصلوله. بیاچې کله وه ددوی خه جنگونه دغزه والاوو سره او دعسقلان والاوو سره نو هغوي په دوی باندی کامیابی حاصله کړه اوپه دوی باندی غالبه سوه نو ددوی خخه یې هغه تابوت واحستی اوپه دوی باندی یې ډیر ظلم او زیاتی وکړه، کله چې ددی خبری خخه دبئی اسرائیلو بادشاہ خبرسو نوخته یې کوب سو او مرپسو دغم دوجي، او بنی اسرائیل په ډول دهغو پسونو و ګرځیده چې شپونکۍ یې نه وی، نودوی هم بې سرپرسته پاته سوه تردی چې الله ﷺ په دوی کې پیغمبر ولیبری چې شمویل ﷺ نوم یې وو، نودوی ورڅه طلب وکی چې ددوی امير سی په قتال کې، نودوی بیا وکړه هغه خه چې موږ به یې وروسته بیانو و انشاء الله تعالى.

ابن جریر وايې چې دیوشع ﷺ دوفات خخه ترهغه وخته پوری چې الله ﷺ شمویل ﷺ را ولیبری دوی ته پیغمبر ددوی په مینځ کې (۴۰۰) کاله تیرسوی وه.

قصه دشمیول العلیٰ

دده دنسب په باره کې ویل سوی دی چې دی شمویل، اوویل سوی دی چې اشمومیل بن بالی بن علقمه بن یرخام بن الیهو بن تھو بن صوف بن علقمه بن ماحث بن عموما بن عزريا دی. مقاتل وايې چې: دی دوارثانو دهارون العلیٰ خخه دی. او مجاهد ویلى دی چې دا اشمومیل بن هلفاقا دی، او ددې خخه ماسوا دده په نسب کې نور خه نه دی ذکر سوی حکایت کړي دی السدی په اسناد خپل سره ابن عباس ته اوابن مسعود ته او یوی دلي دصحابو ته او ثعلبی ته چې: کله په دوی باندی دبمنان ددوی غالبه سوه نوددوی خخه یې په ډیر تعداد سره خلګ وژل او ددوی یې په ډیر تعداد سره بچیان قیدیان کړه، او دبندی لاوی خخه دنبوت پایه ختمه سوه او ددوی خخه یوسپی هم پاته نه سو مګریوہ نسخه چې حمل یې اخستی وو، نودې دالله الله خخه دعا و غوبنتله چې دې ته الله الله حؤی ورکۍ، نوددې حؤی پیداسو نو اشمومیل نوم یې ورلره کښینبووی، چې ددی نوم معنی په عبرانی ژبه کې اسماعیل دی (يعنى الله الله زما دعا واوريده) کله چې دا پر و بیریده نودی یې جمات ته دیونیک سپی خوا ته ولیبری چې ده ګه خخه څه خیر او علم یادکې، او ده ګه سره وو تردی چې غټ سو نویوہ ورځ دجامات په یو ګوټ کې بیده وو چې ناخاپه دجامات دبل کنج خخه یواواز وسو، نودی ورته په بیری سره متوجه سو، نوده دا ګمان وکې چې هغه شیخ دده دی دکم سره چې دی په دی جمات کې وو نوده ګمان وکې چې هغه راته او ازاوکې: نوده پونتنه ځینی و کړه چې ما ته دی اواز وکې؟ نوده بد و ګنل دا چې دی و بیروی نوورته یې وویل چې: هو، بیده سه. نو دی بیده سو تردی چې دوهم اواز یې ورته وکې او بیاپی دریم اواز وکې نودا جبرايل العلیٰ وو: نوورته رالی اوورته یې وویل چې: ته رب دخپل قوم دپاره پیغمبر مقرر کړي یې. نوبیا چې ده څه و کړه نو هغه په دی قول دالله الله کې ذکرسوی دی: کذلک یُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۲۴۲) أَلَمْ تَرِ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمُ الْوُفُّ حَذَرَ الْمَوْتَ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُؤْمِنُوْا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (۲۴۳) وَقَاتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۲۴۴) مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيَضَعِفُهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۲۴۵) أَلَمْ تَرِ إِلَى الْمَلِأَ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مَنْ بَعْدَ مُوسَى إِذْ قَاتَلُوا لَنِي لَهُمُ الْأَبْعَثُ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنَّ كُتُبَ عَلَيْكُمُ الْقَتَالُ أَلَا تُقَاتِلُوا قَاتُلُوا وَمَا لَنَا أَلَا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا فَلَمَّا كُتُبَ عَلَيْهِمُ الْقَتَالُ تَوَلَّوْا إِلَى قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (۲۴۶) وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَاتُلُوا أَتَى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ أَصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَالله

يُؤْتِي مُلَكُهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيهِمْ، مفسرینو ويلى دی چې نبی ده ګه قوم چې په دی قصى کی ذکرسوی دی داشمویل الله دی، اوبعضو ويلى دی چې شمعون الله دی، اوبعضو ويلى چې دادواره دیوه پیغمبر نومونه دی. اوویل سوی دی چې یوشع الله مردادی، خودا بعیده ده ولی چې ابن جریر په تاریخ خپل کې مخکی مور ڈکرکړه چې هغه ويلى دی چې یوشع او دشمویل الله په منځ کې د (٤٠٠) کالو وخت تیرسوی دی. والله اعلم.

مقصودی خبره داده چې کله داقوم دجنگونو دوجي ډيرخراپ سو اوکمزوري سو نودوی غوبستنه وکړه دنبی دالله الله خخه چې دوی لره یوامير مقررکي چې دوی ده ګه دامارت لاندی قتال وکۍ. نودی نبی دالله الله دوی ته وفرمايل: قَالَ هَلْ عَسِيْتُمْ إِنْ كُتَّبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَا ٿقاتلوا قالوا وَمَا لَنَا أَلَا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللهِ يَعْنِي دوی ته یې وفرمايل چې مور به خه منع کړی ددي ګرم نوهسى نه چې تاسی ده ګه خلاف وکۍ، نودوی وویل چې مور به خه منع کړی ددي خبری خخه چې مور جهاد ونه کړو او قتال وکو ؟ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا اوحال دادی چې مور دڅلوا کورنو خخه ایستل سوی یو او زموږ خخه خپل زامن قیدیان سوی دی، نودا په مور باندی لازمه ده چې مور قتال وکو دڅلوا بچو دپاره کم چې زموږ خخه قیدیان سوی دی. الله الله فرمایلی دی: فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ، کله چې په دوی باندی قتال لازم سو نودوی مخونه وارول مګر لې ددوی خخه پاته سوہ او په دی خبری باندی کلك ولاړ وه چې مور به قتال او جهاد کوو. لکه خه رکم چې په آخر دقصى کې دا ذکر سوی دی چې ددی امير سره ډيرلې کسان دسيں واښتل او ډير ورڅه بيرته راله: وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا، شَعْبَى وَيَلِى دِي چې داطالوت بن قيش بن افیل بن صارو بن تحورث بن افیح بن انيس بن بنیامین بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم دی عکرمه او السدی وايې چې دی ساقی وو یعنی مشکیزو والا وو. والله تعالى اعلم. نوددی وجی خخه بنی اسرائیلو خپل نبی ته وویل: قَالُوا أَلَيْ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَكُنْ أَحَقُّ بالملک منه وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ، او دا په دوی کې مشهوره وه چې نبی به په بنی لاوی کې وی او امير به په ډله دیهوداکی وی، نو هر کله چې دی وو دډلی بنیامین خخه نودوی دنفرت اظهار وکې دده خخه او دده دامارت خخه یې انکارو کې دایې وویل چې مور دده خخه ډير حقداره یو په امارت باندی او دوی په کې داعیب هم ڈکرکې چې دی غریب دی او دده سره مال او دولت نسته او نودی به په مور باندی خه رکم امارت کوي؟ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَرَأَدَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ، ویل سوی دی چې الله الله وحی کړی وی شمویل الله ته چې دهريوه ټوان او بدوالی دده دلکړی دا بدوالی برابروی نوهغه به امير او په بنی اسرائیلو

کی تولو خلگو ددغه لکری سره حان ناپ کی خویوهم په کی برابرنه وو، او دایپه ورتہ هم فرمایلی وه چی په بیت المقدس کی دننه په یوبنکر کی تیل دی کله چی دا پرچا راو خوتکیده اوراتوی سوه نو هغه به امیر وی، نو کله چی داطالوت رالی نودی دلکری سره په او بدوالی کی برابرو او دده پرسر هغه تیل هم راو خوتکیده نوشمویل الْعَلِيَّةُ دده سر په هغه تیلو غور کی او دی بی متعین کی دامارت دپاره او دی بنی اسرائیلو ته بی وویل: إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَرَأَدَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ دِي اللَّهُ جَلَّ جَلَّ په تاسی باندی خوبن کری دی په اعتبار دعلم سره، ویل سوی دی چی داعلم په باره دقتال کی وو، او بعضاو ویلی دی چی دامطلق علم مراد وو (وَالْجِسْمُ) ویل سوی دی چی بناست مراد دی، بعضو ویلی دی چی او بدوالی مراد دی خو ظاهره داده چی علم او شجاعت او پوهه الله ور لره ور کری وه: وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ، ده گه الله جَلَّ جَلَّ دپاره دی هر حکم او هر فیصله چی چاته خه ور کوی او چاته هیخ خه نه ور کوی. وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَى وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَايَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ او دا هم دالله جَلَّ جَلَّ دخوا یو نعمت او احسان وو پر دوی باندی چی دوی ته بی هغه تابوت بیرته ور کی هغه تابوت چی ددوی خخه اخستل سوی وو او ده گه په وجه به دوی کامیابی په خپل دب من باندی حاصلوله (تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ) بار وونکی به وی ددی ملا یکی او تاسی به بی وینی بسکاره ددی دپاره چی داسی په تاسی باندی دالله جَلَّ جَلَّ یوه نبانه او حجت په دی خبری باندی چی دانیک سپری په تاسی باندی امیر مقرر سوی دی. نود دی و جی خخه الله جَلَّ جَلَّ فرمایلی دی: إِنَّ فِي ذَلِكَ لَايَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ویل سوی دی چی کله دوی ته بیرته تابوت ور کول سو او ددوی په قبضی کی سو نود دی هغه تر خپل بت لاندی کنبی بنیووی کله چی سهار سو نود دی هغه دبت په سرباندی ولیدی بیا بیا په دو همه ورخ بیا دبت خخه لاندی کنبی بنیووی نوبیا چی سهار سو نوبیا دبت په سرباندی پروت وو، کله چی دا کار بیا بیا و سو نود دی ته داعلم و سو چی داد الله جَلَّ جَلَّ کاردی نود دی داد خپل کلی خخه لیری ولیری.

تعداد (٨٠٠٠) کسان وه نوددوی خخه (٧٢٠٠) کسانو او به و چنسلی او دا باقی پاته سوه یعنی او به یې و نه چنسلی په بل روایت کی چې په بخاری کی ذکرسوی دی په هغه کی نبی ﷺ په ذکر دبدر کی دافرمایلی دی چې دطالبوت لبکر او دبدر صحابوو یو تعداد و وروسته دبیرته راتلو دبعضو خخه، نوددی روایت خخه داسی معلومېږي چې خه باندی دری سوه کسان وه او قول دالسدي چې (٨٠٠٠) کسان وه نو په دی کی نظر دی ولی چې دبیت المقدس مزکه دومره نه وه چې په هغه کی یواحی لبکر (٨٠٠٠) کسان وی.

الله ﷺ فرمایلی دی: فَلَمَّا جَاءَرَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ، يَعْنِي حَانُونَهُ يَبِي درانه و ګنيل او دا یې وویل چې مور کمزوري سو او زموږ طاقت نسته چې مور دجالوت دلبکرسره و جنگیرو: قَالَ الَّذِينَ يَطْنَوْنَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو اللَّهِ كَمْ مِنْ فِتَّةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتَّةً كَثِيرَةً يَأْذُنِ اللَّهُ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ، يَعْنِي ده بهادری ورکوله او زړونه یې ددوی مضبوطوله او ددوی ته یې دصبرویل چې ډير قومونه داسی وی چې لړوی خو دالله ﷺ دمدد دوجی په ډیرو باندی غالبه کېږي. وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبَرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، دوی طلب وکی دالله ﷺ خخه چې دوی ته صبرورکی او ددوی مدد وکی او ددوی ته فتح او کاميابی ورکړي په جالوت او ده ګه په لبکر باندی. نوالله ﷺ ددوی دادعا واوریدله او قبوله یې کړه، نوالله ﷺ فرمایي: فَهَزَّ مُوْهُمْ يَأْذُنِ اللَّهِ، نودوی ورلره شکست ورکی په مدد او نصرت دالله ﷺ سره سره ددی چې ده ګوی تعداد ډير وو بیاهم دوی ته الله غلبه ورکړه.

او دا قول دالله ﷺ : وَقَتَلَ دَاؤُودُ جَالُوتَ وَأَتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَمَهُ مِمَّا يَشَاءُ، په دی کی دلالت دی په شجاعت ددوا دالله ﷺ باندی چې داسی جنګ یې کړی دی چې غت لبکري په ذليله کړی دی، او ددی خخه غته غزا بله نسته چې دیولبکر مشر په غزا کی مر سی و لی چې دده په مرګ باندی هغه نورو کسانو ته صدمه رسیږي او چې خومره بهادروي نوزره یې مات سی او بهادری ختمه سی او په دی سره دوی ته هم ډیره فائده رسیږي چې مال غنيمت ورته ډير حاصلېږي، او ددين کلمه په لوړېږي. او ذکر کړی دی السدى چې داود ﷺ دخپل پلار کشر ټوی وو او دده دپلار دیارلس ځامن وه، او طالوت دا اعلان کړی وو چې چا جالوت ووژی نوزه به هغه ته خپل ددوو لوپو خخه یوه لور ورکوم او په خپل مال کی یې شريك کوم او داود ﷺ به په لیندې باندی کانۍ ويشتله او په دی کی ډير ماهره وو، یوه ورڅه دی دبني اسرائييلو په منځ کې روان وو چې یو کانۍ ورته او اواز وکی چې مادحان سره واخله په ماباندی به جالوت مړ کړي دارکم بیا روان وو نودوهم کانۍ ورته او اواز وکی او بیا دریم کانۍ ورته هم او اواز وکی نو دادری کو چنۍ کانۍ یې دهان سره راوا خسته او په خپلی توبنۍ

کی یې کښېښوول اوولارې دلښکرسره کله چې دی دجالوت دلښکرسره مخامن ودریدی نوجالوت دلښکر خخه راډباندی سو اوغان ته یې یوسپی راوغونبستی چې زما سره دی یو سپی په طور دافتتاح جنگ وکی نوداود الله ورلره وره نودی جالوت ورته وویل چې ته ولار سه زه ستاسره قتال نه کوم ولی چې ته کوچنی یې، خوداود الله ورته وفرمایل چې ته نه غواړی خوزه غواړم چې تامړ کم، بیاې یې هغه دری کانې په یوه ګوزار سره دجالوت په سر باندی ووهل نوجالوت یې مرکی نوطالوت ورسره هغه وعده پوره کړه اوده ته یې لورورکړه خووروسته یې ورسره حسد پیدا سو چې داماں کی می دی ولی شریک کېږي نودده دقتل اراده یې وکړه خو علماوو یې مخ ونيوی. خو دا خبری چې ددواد الله سره یې حسد پیداسو نودا دطالوت په باره کې ویل بنه نه دی ولی چې الله الله دده صفت کړی دی په خپل کتاب کی چې دی الله الله خوبن کی نوبنې سپی داسی حرکتونه او داسی حسد نه کوي او داسی هم کیدی سی چې دا اسرائیلی اقوال وي چې په ده پسی یې نوری ډیری خبری هم کړی وي چې ده بیا ډیر علماء ووژل او بیاې توبه وکنبل نویو عالم هم نه وو چې ده ګه خخه یې دهان په باره کې پونښته کړي واي چې ماته به معافی خه رکم راکول سی نودا اقوال داسرائيلو خپل جوړ کړي خرافات دی او دی لره هیڅ اعتبار نسته.

قصه ددواد الله

نسب دده په داسی طریقه سره ذکرسوی دی چې دی دوا د بن ایشا بن عوید بن عابر بن سلمون بن نحشون بن عوینادب بن ارم بن حصرون بن فارض بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم الله دی. محمد بن اسحاق ویلی دی چې ددواد الله قدمبرک لنه وو اوستړکی مبارکی یې شنی وي اوورینښته مبارک یې لب وه یعنی ګن نه وه، او والله الله ده ته ددنيا او د آخرت فائدی دواړه یوځای ورکړي وي، او وو نبوت په جلا ډلی کی او امارت په جلا ډلی کی نوالله الله دادواړه په داود الله کی راجمع کړه (یعنی هم نبی وو او هم امیر وو) لکه خه رکم چې الله الله فرمایلی دی: وَقَاتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَأَتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحُكْمَةَ وَعَلَمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِيَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ (سوره البقره ۲۵۱) یعنی الله الله فرمایې: که چېږي دامیرانو تاکل پردی خلګو باندی نه واي نومضبوط سپی به کمزوری سپی خورلې وي. ددی وجی خخه په بعضی اثارو کی ذکردي (چې بادشاه دالله الله سایه وي په مزکه کي) ابن جریر ویلی دی چې کله طالوت دجالوت مخ ته سو یعنی یوبل ته مخامن سو ه نوجالوت وویل طالوت ته چې ماته یوسپی راوباسه دخپل لښکر خخه نوزه به په خپله درووزم نوداود الله ورته را ووتی نومړې کي: وہب بن منبه وايې چې بنی اسرائيلو ټولو میلان وکی داود الله ته او دطالوت ذکر چاهم نه کوي، او طالوت یې دامارت

څخه لیری کې، او داود الله بې امیر مقررکې دخان دپاره، اوویل سوی دی چې دا په امر دشمویل الله باندی سوی دی تردی چې بعضو داویلی دی چې دی بې مخکی دو اقعنی خخه امیرکړی وو (تاریخ الطبری ۲۷۹۱۱، ۲۸۰)، ابن جریر ویلی دی چې دی بې دقتل خخه وروسته امیرکړی دی او داقول دجمهورو هم دی او دارکم الله الله فرمایلی دی: **وَلَقَدْ أَتَيْنَا** **دَأْوِدَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوَّبِي مَعَهُ وَالْطَّيْرَ وَأَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ** (۱۰) **أَنْ أَعْمَلْ سَابِقَاتٍ وَقَدْرٌ فِي السَّرْدِ** **وَأَعْمَلُوا صَالِحًا إِنَّى بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ** (سورة سباء ۱۱۱۰)، او دارکم الله الله فرمایلی دی: **وَسَخَرْنَا** **مَعَ دَأْوِدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحُنَّ وَالْطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ** (۷۹) **وَعَلَمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنُكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ** **فَهَلْ أَتُنْثِمُ شَاكِرُونَ** (سورة الانبياء ۸۰) ده ته الله الله وسپنه نرمه کړی وه چې دی ورخخه په اسانی سره فائده حاصلوی او په کمه طریقه چې غواړی نوا سباب دقتال ورخخه جوړ کې، عکرمه او حسن وايې چې الله الله ده ته وسپنه داسی نرمه کړی وه چې اور او چټک ته بې ضرورت نه وو صرف به بې په لاس باندی کړوله. ابن شوذب ویلی دی چې ده به په یوه ورخ کې یواهین چادر (يعنى هغه کپړی چې داوسپنی خخه جوړیږی چې توره اثرنه پر کوي دجنګ په وخت کې) جوروی او هغه به بې په (۲۰۰۰) درهمه باندی خرخوی. او په حدیث کې ذکرسوی دی چې نبی الله فرمایلی دی: بنه خوراک هغه دی چې دخپل کسب او دخپل لاس دمحنت خخه بې و خوری، او نبی دالله الله چې داود الله دی هغه خوراک دخپل محت او د کسب خخه کوي.

او الله الله فرمایلی دی: **وَادْكُرْ عَبْدَنَا دَأْوِدَ ذَا الْأَيْدِيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ** (۱۷) **إِنَّا سَخَرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحُنَّ** **بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ** (۱۸) **وَالْطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلُّ لَهُ أَوَّابٌ** (۱۹) **وَشَدَّدَنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَلَ** **الْخُطَابَ** ابن عباس او مجاهد ویلی دی چې دزالید خخه مراد خاوند د طاقت او د اطاعت دی یعنی په عبادت کې بې طاقت هم وو او اطاعت بې هم کوي دالله الله. قتاده ویلی دی چې: ده ته قوت ورکول سوی دی په عبادت کې او پوهه په اسلام باندی. دی وايې چې موب ته خبر را کول سوی دی چې ده به دشپې قیام اللیل کوي او نیم کال به بې روزه نیوله. او د اخبره دنبی الله خخه هم نقل ده چې نبی الله فرمایلی دی چې: بنه او محبوب لموئخ دالله الله په نزد لموئخ دداود الله دی او محبوبه روزه په نزد دالله الله باندی روزه دداود الله ده ولی چې ده به نیمه شپه خوب کوي او بیابه دریمه حصه ولار وو چې عبادت به بې کوي او بیابه بې شپرمه حصه خوب کوي او وو به چې یوه ورخ به بې روزه نیوله او یوه ورخ به بې افطار کوي او کله به چې د چاسره مخامن سو نودهغه خخه به بې تیبنته نه کوله او دا قول دالله الله: **إِنَّا سَخَرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحُنَّ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ** (۱۸) **وَالْطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلُّ لَهُ أَوَّابٌ**، لکه خه رکم چې

يې فرمایلی دی: يَا جِبَالُ أَوَّبِي مَعَهُ وَالظَّيرَ، وَيل سوی دی چې ده ته الله ﷺ داسی لور او لوی او از ورکړۍ وو کله به چې ده په بنګلې او از سره د خپل کتاب قراءت وايې نو په هواه کې به مرغان و دریدل او دده سره به يې په يواواز باندی ده ګه قرائت کوي او غرونو به هم جواب ورکوي او تسبیح به يې درب العزت کوي او دده سره به مرغانو او غرونو او هرڅه یو ځای تسبیح کوي سهار او مابنام. او زاعی ویلى دی چې داود ﷺ ته الله ﷺ دومره بنه او از ورکړۍ وو کله چې به ده قرائت وايې نوحیوان او مرغان به دده شاوخوا راتولیدل تردی چې دوی به داوبۍ والى او تبوي والى دوجي مړه کيدل خودخای خخه به نه بسوریدل تردی چې دریابونه او سمندرونه به دده داواز سره و دریدله، وهب بن منبه به ویله چې ده به زبور په داسی او از باندی و وايې چې غورونو ددي خخه مخکی داسی او از کله نه وو او ریدلی تردی چې دده او از ته به انسانان او پیریان او مرغان او حیوان قول کېښسته تردی چې خه حیوان به په کې دلوبې خخه مړه سو خو ولاړیدل به نه دده قرائت خخه او په بعضو احادیشوکی نبی ﷺ فرمایلی دی دابو موسی الاشعری په باره کې چې دده او از هم ددواو ﷺ په شان بنه دی او فرمایل به يې چې ابو موسی الشعري ته ددواو ﷺ دواز خه حصه ورکول سویده.

دارکم امام احمد ویلى دی په نقل کولو سره د عبد الرزاق خخه دی نقل کوي دمعمر خخه دی نقل کوي د همام خخه دی نقل کوي دابي هریره ﷺ خخه دی وايې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: اللَّهُ جَلَّ أَسَانَهُ كَرِيْ وَ قَرَأَتْ پَهْ دَاؤَدَ ﷺ بَانَدَيْ، نَوْدَيْ بَهْ وَوْ چَيْ اَمْرَبَهْ يَيْ كَوَيْ پَهْ تَيَارَوْلَوْ دَخَلَيْ آَسَ بَانَدَيْ، اوْدَهْ بَهْ قَرَأَتْ وَايِهْ مَخَكَيْ دَدَيْ خَخَهْ چَيْ دَدَهْ آَسَ تَيَارَ سَيْ اوْدَهْ بَهْ وَوْ چَيْ نَهْ بَهْ يَيْ خَوْرَاَكَ كَوَيْ)، نَوْدَيْ بَهْ وَوْ چَيْ تَلَاوَتْ بَهْ يَيْ دَزَبُورَ اوْكَسَبَ کَوَيْ اوْدَهْ ګَهْ پَهْ وَاسْطَهْ بَهْ يَيْ خَوْرَاَكَ كَوَيْ)، نَوْدَيْ بَهْ وَوْ چَيْ تَلَاوَتْ بَهْ يَيْ دَزَبُورَ کَوَيْ پَهْ دَاسِيْ اَنْدَازَهْ بَانَدَيْ چَيْ دَدَهْ آَسَ بَهْ پَهْ کَيْ تَيَارِيْدَيْ، اوْسَرَهْ دَدَهْ چَيْ پَهْ دَاسِيْ وَخَتَ کَيْ سَرَيْ کَارَ پَهْ تَيَيزَيْ سَرَهْ کَوَيْ بِيَاهِمَ دَهْ پَهْ خَشَوَعَ اوْتَرَنَمَ اوْپَهْ بَنَهْ اوْاَزَ سَرَهْ زَبُورَ وايَهْ، رَحْمَتَوْنَهْ دَهْ وَيْ دَالَّهُ جَلَّ دَخَوَاَ پَهْ دَهْ بَانَدَيْ. اوَالَّهُ جَلَّ فَرَمَيْلَيْ دَهْ (وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاؤَدَ زَبُورَ) هَرَّخَهْ چَيْ زَبُورَ دَهْ دَامَشَهُورَهْ کَتَابَ دَهْ چَيْ دَآَسَمَانَ خَخَهْ پَهْ دَاؤَدَ ﷺ بَانَدَيْ نَازَلَ سَوَيْ وَوْ، اوْمَوْبَ ذَكَرَ کَرِيْ دَهْ پَهْ تَفَسِيرَ دَهَغَهْ حَدِيثَ کَيْ چَيْ اَمَامَ اَحْمَدَ نَقْلَ کَرِيْ دَهْ چَيْ دَاهِهْ رَوْزَهْ کَيْ نَازَلَ سَوَيْ دَهْ، اوْپَهْ دَهْ کَيْ نَصِيحَتَوْنَهْ اوَاحَدَكَامَ ذَكَرَوْهْ دَدواوَ ﷺ دَقَوْمَ دَپَارَهْ: وَشَدَّدَنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَلَ الْخَطَابَ يَعْنِي مَوْبَ وَرَلَرَهْ وَرَكَيْ عَظِيمَ مَلَكَ اوْحِكْمَ چَيْ نَافَذَ کَيَدَوْنَکَيْ دَهْ (يَعْنِي اَللَّهُ جَلَّ فَرَمَيْلَيْ چَيْ مَوْبَ وَرَلَرَهْ دَاسِيْ حَكْمَتَ اوْبَادَشَاهَيْ وَرَکَرَهْ چَيْ پَهْ خَلَگَوْ بَانَدَيْ يَيْ حَكْمَ نَافَذَ کَيَدَیْ سَيْ اوْخَوَكَ دَدَهْ دَاطَاعَتَ خَخَهْ خَلَافَ نَهْ سَيْ کَوَلَيْ، اَبَنَ جَرِيرَ اوَابَنَ عَبَاسَ اوَابَنَ اَبَيْ حَاتَمَ دَوَيْ وايَهْ چَيْ: دَوَوْ کَسَانَوْ پَهْ بَارَهْ دَيَوَهْ غَوَایَيْ کَيْ

دعوه وه چې یوه دبل خخه داغوايی غصب کړي وو (يعني په زوره یې اخستي وو) نودا یوه دعوه پروکړه چې دايې زماخخه غصب کړي دی او دابل وايې چې دا مانه دی ورڅخه غصب کړي نودا دعوه کونکۍ او غاصب دواړه داود الله ته ورله او خپله فيصله یې ورمځکي کړه نوداود الله ددوی دواړو کار صباورځي ته وروسته کې نوداود الله دشپې خوب ولیدي چې الله الله ورته په کې وحى وکړي او ورته یې امروکې چې دادعوه کونکۍ قتل کې نوکله چې سهار سو نوداود الله دا دعوه کونکۍ ته وویل چې ماته الله الله امرکړي دی چې زه تا مرکم خوبیاهم ته دا ووایه چې تادا دعوه ولی کړیده نوده وویل چې، زمامدی قسم وي په الله الله باندی چې زما دادعوه په حقه ده خولیکن داچې مادده دپلار سره زیاتی کړي وو، نو داود الله دده دقتل حکم وکې نودې یې قتل کې نودهغه خخه وروسته په بنې اسرائیلو کې دداود الله کاروايی لویه سوه او دوی په بیره کې سوه چې سخته بیره وه. ابن عباس ویلی دی چې داقول دالله الله په دی ئای باندی دلالت کوي: وَشَدَّدْنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَلَ الخطاب، مجاهد او السدى وايې چې ددي خخه مراد پوهه او قضاوت دی. او مجاهدویلی دی چې دافصل په کلام او په حکم کې مراددي.

و هب بن منبه وايې چې کله په بنې اسرائیلو کې د دروغو شاهدي زیاتی سوی نوداود الله ته د آسمان دخوا خخه یوه سلسله ورکول سوه چې دا او بده وه د آسمان خخه تربیت المقدس دصخری پوري، او د اسلسله د سرو زرو وه، نوکله به چې دوو کسانو په خپله کې جګړه وکړه نودوړه به دده خواته راله نوکم یوچې حق وو نو هغه به دی ستني ته ورسیدای سو او کم یو چې په حقه وو نو هغه به نه سو ورسیدای بیا د اسلسله د بنې اسرائیلو خخه ډير ژر لیری سوه دا جګړي ددوی په دی ایتونو کې الله الله ذکر کړي دی: وَشَدَّدْنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَلَ الخطاب (٢٠) وَهَلْ أَتَاكَ نَبِأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمُحْرَابَ (٢١) إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَأْوُودَ فَفَرَغَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخْفِ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الْصِّرَاطِ (٢٢) إِنَّ هَذَا أَخْيَ لَهُ تِسْعٌ وَتَسْعُونَ نَعْجَةً وَلَيَ نَعْجَةً وَاحِدَةً فَقَالَ أَكْفُلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخَطَابِ (٢٣) قَالَ لَقَدْ ظَلَمْتَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَى نَعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَأْوُودُ أَنَّمَا فَتَّاهَ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ (٢٤) فَغَفَرَنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَآبَ، او په دی ئای کې اکشرو مفسرینو ډير اقوال او دير خرافات چې اسرائیلى دی هغه یې بيان کړي دی چې اکشره په کې دروغ دی او خه حقیقت ورلره نسته نومور هغه قصدآ پريښوول ولی چې هيچ فائده ورڅخه نه مرتب کېږي نواختصاراً مورډ اکتفاء په ایتونو د قرآن کريم باندی وکړه.

اودلته خبره په دی کې ده چې دسورة (ص) سجده دلوازمو خخه ده اوکه هغه سجده دشکر ده په دی کې دیری خبری سوی دی خو خلاصه داچې بناه بريوقول دادعزائمو يعني دلوازمو سجدو خخه ده ولی چې نبی ﷺ دده په باره کې ويلى دی چې دده دسجدی دی اقتداء وسى نوداود ﷺ سجده کړي وه نونبی ﷺ هم سجده وکړه، اوپه بل قول کې دابن عباس خخه نقل دی چې دادعزائمو دسجدو خخه نه ده اوبيابه هم رسول ﷺ دلته سجده کوله، په بل حدیث کې رسول الله ﷺ فرمایلی دی چې دلته داود ﷺ سجده دتوبی کړي وه او مور به سجده په نیت دشکر باندی کوله. اودارکم ترمذی اوابن ماجه دواړو ويلى دی په نقل کولو سره دحدیث دمحمد بن یزید بن خنیس خخه دی نقل کوي دحسن بن محمد ابن عبیدالله بن ابی یزید خخه چې دی نقل کوي دابن عباس خخه، دی وايې چې: رالی یوسپی رسول الله ﷺ ته اووی ويبل: اى رسول الله ﷺ ماپه شپه کې خوب ولیدی ګویاچې زه ولاړیم اولمونځ کوم، نوماسجده وکړه او زمامخ ته درخته وه نوهغه هم سجده وکړه زمادسجدی دوجي، نوما واوريدل ددي درختی خخه په حالت دسجدی کې چې ويبل يې اى الله ولیکی زمادپاره ددي په بدله کې اجر دخان سره او دغه اجر زما دپاره ذخیره و ګرځوي، او ددی په سب سره زما خخه بار ليری کې، او دازما دخوا خخه قبوله کړي لکه خه رکم چې دی دواد ﷺ خخه قبوله کړي وه ، ابن عباس وايې چې نبی ﷺ ولاړسو او داسجده يې وویل اوپه سجده باندی پريوتی او دغه رکم يې وویل لکه خه رکم چې يې ددغه سړی خخه او ريدلی وه هغه خه چې درختی ويلى وه .^(۱)

او بعضو مفسرینو داويلی دی چې داود ﷺ ترڅلويښتو ورڅو پوری په سجده باندی پروت وو، داقول دمجاهد او دحسن دی او دده په باره کې يې حدیث ذکر کړي دی، خود هغه په روایت کې یزید الرقاشی دی او دا ضعیف او متروک راوی دی.

الله ﷺ فرمایې: فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَرُلْفَى وَحُسْنَ مَآبٍ يعني دده دپاره به په قیامت کې نژدی والي وي زموږ خوا ته، او چاويلی دی چې دازلفی یوکلی غوندی دی چې په دی کې الله ﷺ ئان ته نیکان بندگان نژدی کوي، دده په باره کې دنبی ﷺ حدیث نقل دی، امام احمد نقل کوي دیحیی بن آدم خخه دی نقل کوي دعطيه خخه دی نقل کوي دابی سعید الخدری خخه دی وايې چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: يَقِيَّنَا اللَّهُ تَعَالَى تَه خوبن کسان په ورڅ دقيامت او نژدی کسان هغه دی چې بادشاه وي او انصافداره وي او بدترین خلګ په نزد دالله ﷺ باندی په ورڅ دقيامت کې هغه سړی دی چې باشا وی او ظالم وی.^(۲)

(۱). الترمذی: ابواب الصلاة، باب ما يقول في سجود القرآن (٥٧٩ ١٢).

(۲). احمد (٢٢ ١٣) الترمذی: كتاب الاحكام، باب ماجاء في الإمام العادل (١٣٢٩ ١٣).

الله ﷺ فرمایې: يَا دَأُوْدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَشْبَعِ الْهَوَى فَيُضَلِّكَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضْلُلُونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الحِسَابِ (سورة ص ۲۲) دا خطاب دی دالله ﷺ د طرفه داود ﷺ ته، خومراد په دی سره ولیان او امیران او سرداران دقوم دی هغوي ته الله ﷺ په دی آيت کي اشاره کړیده چې د خلکو په مینځ کي دانصف فيصلی کوي او ظلم او زیاتي مه کوي او د هغه خلکو تابعداري مه کوي چې هغه تاسی د حق دلاري خخه باطل خوا ته روانوي نوتاسي به سی گمراهان او که چيری تاسی گمراهان سوي یاست نوستاسي د پاره به سخت عذاب وي په سبب ددي چې تاسی د آخرت حساب او کتاب هيرکي، دا خطاب په اصل کي الله ﷺ داود ﷺ ته کړي دی خومراد ورڅه عام بادشاهان داسي دی چې د داود ﷺ خومخکي موږ صفات بياني کړه چې هغه داسي نبی وو چې یوه ورڅه به یې روژه نیوله اوبله ورڅه به یې افطار کوي یعنی نيم کال به دده روژه او دشپې دريمه حصه به یې عبادت کوي نوهغه په خپله انصافدار او عادل هم وو او معصوم وو ولی چې د اظاهره خبره ده چې انبياء ټول معصومين دی نو دا خطاب هغه ته الله ﷺ وکي خومراد په کي د انور بادشاهان او اميران دی کم چې د هغه خخه وروسته راغلي دی ترلن ورځي پوري دوي ته دايو قسم نصيحت دی چې د داود ﷺ په شان حاکم د ځانونو خخه جور کي، دارکم د دواد ﷺ دزهد په باره کي هم ډير روايتونه ذكرسوی دی او د شکر ګزاری په باره کي یې هم ډير روايتونه ذكردي او د تمام عقل په باره کي یې هم ډير اقوال ذكردي.

لكه خه رکم چې عبد الله بن المبارك ويلی دی په کتاب الزهد کي په نقل کولو سره دسفیان الشوری خخه دی دیوغير معروف سري خخه دی نقل کوي دو هب بن منبه خخه، دی وايې چې: د دواد ﷺ یو خو نصيحتونه دی دعاقل سري په باره کي (یعنی هغه په خپل کتاب د حکمتونو کي داسي ويلی دی) چې په عاقل سري باندی لازمه ده چې د خلور وختونو خخه ئان نه غافله کوي، یو وخت هغه چې هغه په کي د خپل رب سره مناجات (یعنی درب سره پتی خبری کول په داسي طریقی چې ته یې ذکر کوي او طلب د دعا ګانو ورڅه کوي او استغفار کوي او داسي نور کارونه چې درب العزت سره بندہ متعلق کوي داسي کارونه کوي نودې ته درب سره مناجات کول وايې) کوي، دو هم د هغه وخت خخه دی نه غافله کېږي چې په هغه کي دی د خپل نفس سره محاسبه (یعنی د ځان سره حساب کتاب کوي چې نن ورڅ ما خومره الله ﷺ یاد کي او خومره د آخرت غم می وکي او خومره ګناهونه زما د لاس خخه وسوه او داسي نور کارونه چې دانسان د ځان سره تعلق لري) وکي، دريم د هغه وخت خخه دی ئان نه غافله کوي په کم کي چې دی د ځان مخکي کوي هغه وړونو ته چې هغه ده ته دده عييونه بيانو، او خلورم د هغه وخت خخه دی ئان نه غافله کوي په کم کي چې دی خلوت

کوی دخپل کور والاسره اوپه هغه کي داسي کارونه وکي چي هغه دده دپاره حلال او جائزه وي او خپل نفس ته راحت په رسوي ولی چي داخلورم وخت داسي دی چي هغه نور وختونه ددي په واسطه باندي روغ وي (يعني انسان چي ددي خلورم وخت خيال کوي او حق ددي اداء کوي نوهغه په دی نورو وختونو کي په راحت کي وي اوپه اسانی سره هغه نور کارونه کولي سی)، اولازم دی په عاقل باندی چي خپله زمانه وپيژنۍ او دخپلې ژبې حفاظت وکي نودا اقوال ددواد ﷺ دی چي هغه په خپلو حکمتونو کي ذکر کړي دی دارکم دهغه اقوال نورو علماء هم ذکر کړي دی په مختلفو روایتونو سره چي دټولو خلاصه او مقصد هم دا دی کم چي موبذکر کړه.

دارکم حافظ ابن عساکر په خپل کتاب کي په باره ددواد ﷺ کي داسي ويلی دی: چي داود ﷺ فرمایلی دی چي سه دیتیم دپاره په ډول دپلار، اوپوه سه چي ته خه رکم کرل کوي هغه شان به يې ریبل کوي، او دارکم يې په بل روایت سره په خپل سندکي داسي ويلی دی چي داود ﷺ فرمایلی دی چي: اى کرونکي دګناهونو ته نه ریبي ددي ازغى او بدی. خودا دوهم قول کمزوري دی په اعتبار دروایت سره. او دارکم په بل روایت کي ويل سوي دی چي داود ﷺ فرمایلی دی چي: داحمق اونادانه خطیب مثال په قوم کي داسي دی لکه یو غزل ويونکي پرمې باندی، او دارکم يې هم فرمایلی دی: چي بدنې دی غربېيدل وروسته دمالدار خخه بلکي بد دادی چي گمراه سی وروسته دهدایت خخه. او دا يې هم فرمایلی دی چي وګوره ته په قوم کي هغه خه چي ته يې بدګنه چي تاته وویل سی او بیا هغه مه کوه. او په بل قول کي يې فرمایلی دی چي ته وعده مه کوه دخپل ورور سره دیوشي چي بیابی نه سی پوره کولي ولی چي ستا او دهغه ترمنځ دېمنې پیدا کوي.

دارکم حافظ ابن عساکر په خپل تاریخ کي نقل کړي دی په باره دصدقه الدمشقی کي چي دی نقل کوي دابن عباس خخه په طریقی دابو الفرج بن فضاله الحنصی دی نقل کوي دابو هریره خخه دی نقل کوي دصدقه الدمشقی خخه دی وايې چي پونښنه وکړه یوسپی یو ه ورڅ دابن عباس خخه په باره دروژی کي نودی ابن عباس ورته وفرمايل چي زه به تاته یو حدیث بیان کم چي زماسره په بحثونو کي پراته دی، که ستاخونبه وي نوزه به تاته بیان وکم په باره دروژی ددواد ﷺ کي چي هغه ډير روزه دار او دشپی عبادت کونکی او مضبوط سړی وو او تینښته به يې نه کوله کله به چي چاته مخامنځ سو، او وو به چي یو ه ورڅ به يې روزه نیوله او یو ه ورڅ به يې افطار کوي، لکه خه رکم چي رسول الله ﷺ فرمایلی دی چي: بنې روزه ددواد ﷺ ده، او وو داود ﷺ چي زبور به يې په اویا قسمه او ازاونو باندی وايې، او ده به په شپه کي یورکعت لمونځ کوي چي په هغه کي به ده په خپله هم ژړل

اونور به يې هم ژړول. اوکه ستاخونبه وي نوزه به تاته ده ګه ده ټوی دروژی بيان وکم چې سليمان ﷺ دی چې هغه به دمياشتني په سرکي دري ورځي روزه نيوله او دمياشت په منځ کي دري ورځي او دمياشت په آخر کي به يې دري ورځي روزه نيوله، اوکه ستاخونبه وي نوزه به تا خبر کم دعيسي ﷺ دروژی په باره کي چې هغه به يوکال روزه نيوله او اور بشي به يې خورلی او دوريښتو خخه به يې کپړي جورولی او هغه به يې اغوتلى، خه به چې ورکيدل هغه به يې خورل او دچا خخه به يې سوال نه کوي، ټوي يې نه وو چې مرسوی واي او کوري يې نه وو چې خراب سوي واي، او پرده به چې چيرى شپه سوه نو په هغه ظای کي به يې دېښو په منځ کي صف جورکي او په لمانځه باندي به ودرېدي تردي چې سهار به سو، او بسکاري هم وو کله به يې چې دڅه شى اراده وکړه نو هغه به ورڅخه نه سو تلى، او دې به تيرېدي په مجلسونو دبئي اسرائيلو باندی چې ده ټوی حاجتونه به يې پوره کول. اوکه ستاخونبه وي نوزه به تا خبر کم دروژی دمور دده خخه چې مریم بنت عمران ده چې هغه به يوه ورڅه نيوله او بیوه ورځي به يې افطار کوي. اوکه ستاخونبه وي نوزه به تا خبر کم په باره دروژی دمحمد ﷺ باندی چې هغه به په مياشيت کي دري روزه نيولى او فرمایل به يې چې داروژه دکال ده.

وفات ددواواد ﷺ

مخکي يو حديث ذكر سو په بيان دآدم ﷺ کي چې په هغه کي دا ذکر سوي وه چې آدم ﷺ ته قول مخلوق و بنوول سو نو په هغه کي يوسپي وو چې ډير پر نور وو اوپنا ورڅخه ختله نوده پونښته وکړه چې دا خوک دی؟ نورته وویل سوه چې داستا ټوي داود ﷺ دی نوبیا يې پونښته وکړه چې دده خومره عمردی؟ نورته وویل سوه چې شپیته کاله نوده و فرمایل چې زماد عمر خخه ورلره خلوینښت کاله ورکي نوکله چې دده دعمر خخه خلوینښت کاله ورکول سوه او بیا دده نیټه پوره سوه او دوفات وخت يې رانډی سو نو ملک الموت ورته رالي او ورته يې وویل چې ستاخنه روح قبضه کوم نوده ورته و فرمایل چې آیا زما دعمر خخه خلوینښت کاله نه دی پاته نوملائکي ورته وویل چې هغه خوتا خپل ټوي داود ﷺ ته ورکړي دی نو دده خخه هير سوه او وی فرمایل چې مانه دی ورکړي نوده ته هم الله ﷺ زر کاله عمر پوره ورکي او داود ﷺ ته يې هم سل کاله پوره ورکي. داروايت نقل کړي دی ابن عباس، او ترمذی، او ددی باقی تفصیل په قصه دآدم ﷺ کي ذکر سویدی. ابن جریر ویلی دی چې اهل کتابو ویلی دی چې ددواواد ﷺ عمر (٧٧) کاله وو. بیا ابن جریر ددی قول رد کړي دی چې داغلطه خبره ده. او دوی ویلی دی چې دده موډه دبادشاھی (٤٠) کاله وو.

اوه رخه چې وفات دده دی نو امام احمد ویلی دی په مسنند خپل کي په نقل کولو سره دقیصه خخه دی نقل کوي دیعقوب بن عبد الرحمن بن محمد خخه دی نقل کوي دعمر بن ابی عمر خخه

دی نقل کوي دالمطلب خخه دی نقل کوي دابو هريره خخه چي رسول الله ﷺ فرمایلی دی: وو داود ﷺ په کلك غیرت کي کله به چي دی دکورخخه ووتی نودکور دروازی به بی بندی کړي نودده کورته به خوک هم نه سو داخلیدلی ترڅو چي به دی بيرته نه وو راغلی، نویوه ورخ داود ﷺ دکورخخه ووتی اودروازه بې بنده کره نودده بنسخه چي کله دکورد صحن خخه را وو تل نوګوری چي يوسرۍ دی او د میدان په منځ کي ولاړدي نو په حیرانتیا سره بې ويل چي داخوک دی او کور بندی او دی په کمه لاره کورته رادننه سوی دی، او بیا بې ورته وویل چي ستادي قسم وي په الله ﷺ باندی چي ته ئان په داود ﷺ باندی بي عزته کوي. نو په دی کي داود ﷺ رالي چي گوری دکورپه منځ کي يوسرۍ ولاړدي نوداود ﷺ ورته و فرمایل چي ته خوک بې؟ نودی ملک الموت ورته وویل چي زه هغه سرۍ یم چي نه بیریبم دبادشاھانو خخه او مانسی منع کولی چوکیداران دیوئهای خخه. نوداود ﷺ و فرمایل: پس ته ملک الموت بې نو په خير راغلی دی وي ستا دپاره په راولو دحکم دالله ﷺ کي. بیالپ ساعت تم سو او بیا په ورخخه روح قبض کي، کله چي ده ته غسل ورکول سو او بیا کفن ورو اچول سو او دده دکارونو خخه فارغه سو نولمر راوختی، نو سليمان ﷺ مرغانو ته وویل چي په داود ﷺ باندی سایه وکي. نومرغانو سایه پروکره تردی چي په تولی مزکه کي سایه سوه او بیا پت کي.

اسحاق بن بشر په نقل کولو سره دسعید بن عکرمه خخه دی نقل کوي دعروبه خخه دی نقل کوي دقتاده خخه دی نقل کوي دحسن خخه دی وايې: وفات سو داود ﷺ په (۱۰۰) کلنی کي او په ورخ دچارشنبي کي یودم وفات سو او دده ټوي سليمان ﷺ هم یودم بغیر دخه مرض خخه او کمزوری خخه وفات سوی وو.

اوابن عساکر وايې چي دی دمحراب خخه کښته کيدی چي ملک الموت ورته رالي نوده ورته و فرمایل چي ما پریبده چي ټه ددی خخه کښته سم او بیا راو خیژم نو ملک الموت ورته وویل چي کلونه او میاشتی او ورخی هرڅه پوره سوی دی او رزق دی هم پوره سوی دی نو داود هم ناخاپه بغیر دخه مرض او کمزوری خخه وفات سو. اوابن عساکر وايې چي دی دمحراب خخه کښته کيدی چي ملک الموت ورته رالي نوده ورته و فرمایل چي ما پریبده چي ټه ددی خخه کښته سم او بیا و خیژم نو ملک الموت ورته وویل چي کلونه او میاشتی او ورخی هرڅه پوره سوی دی او رزق دی هم پوره سوی دی نوداود ﷺ پره ګه ټای باندی په سجده پریوتي پرکم ای باندی چي ولاړ وو نوروح بې ورخخه قبض کي په داسی حال کي چي دی پرسجده باندی پروت وو. اسحاق بن بشر وايې په نقل کولو سره دوافر بن سليمان خخه دی نقل کوي دابي سليمان خخه دی نقل کوي دوهب بن منه خخه دی وايې چي: خلګ راتول سوه ددواد ﷺ جنازی ته نو ټول په لمکی ناست وه او په دی جنازه کي (۴۰۰۰)

راهبان هم وه، او ددی خخه مخکی په بنی اسرائیلو کی داسی خوک دموسى الله او دهارون او دبیوش الله خخه نه وو وفات سوی چی بنی اسرائیل ډیر په خفه سوی وه ددواد الله خخه يعني دده په وفات باندی ډیر زیات خفه وو. نودوی گرمی تنګ کره نودوی سليمان الله ته وویل چی دوی ته خه بندوبست وکی چی دگرمی خخه په محفوظ وی نو سليمان الله مرغانوته امر وکی چی په دوی باندی سایه وکی نو مرغانو په دوی باندی داسی سایه وکره چی په دوی باندی به یخه هوا هم لکیده، نودی بنی اسرائیلو دا اول کار دسلیمان الله خخه ولیدی او حیران سو ورته.

حافظ ابویعلی وایپی په نقل کولو سره دابوهمام الولید بن شجاع خخه دی نقل کوی دالولید بن مسلم خخه دی نقل کوی دهیشم بن حمید خخه دی نقل کوی دالوضین بن عطاء خخه دی نقل کوی دنصر بن علقمه خخه دی نقل کوی دجیبر بن نفیر خخه دی دابی الدرداء خخه دی وایپی چی فرمایلی دی رسول الله صلی اللہ علیہ وسالہ وآلہ وسالم: یقیناً وفات سو داود الله دخپل قوم خخه په داسی حال کی چی نه دده په قوم کی خه فتنی راغلی وی او نه په دوی کی خه تبدیلی راغلی وه او دده قوم په خپل هدایت او په اصولو باندی پاته سو تردوه سوه کالو پوری.

قصه دسلیمان الله

دده دنسب په باره کی ابن عساکر ولی دی چی داسليمان بن داود بن ايشا بن عويد بن عابر بن سلمون بن نخشون بن عوينادب بن ارم بن حصرون بن فارص بن يهودا بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم الله دی.

الله صلی اللہ علیہ وسالہ وآلہ وسالم فرمایلی دی: وَرَثَ سُلَيْمَانُ دَاوُدَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ، (سورة النمل ١٦١) يعني دی ددواد الله په نبوت او علم کی وارث وو، دامرادنه دی چی دی بی وارث وو په مال کی، ولی چی ددواد الله ډیر زامن وه، نومال یواحی دده خاص نه وو اوبل داچی په حدیث کی دنبی الله خخه دی نقل دی چی: موب په میراث کی مال نه پریبدو اوزمور چی کم مال پاته سی هغه به په صدقی کی ورکول کېږي. دارکم په بل روایت کی داسی ذکر دی: زمور معاشره دانبیاوو مال په وراثت کی نه پریبدي. نو پس خبر ورکری دی نبی الله چی موب په میراث کی مال نه پریبدو مګر هغه به په صدقی کی ورکول سی. او دی سليمان الله فرمایلی دی: يَا أَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، يعني سليمان الله ته به دمرغانو خبری زده وی او دهغوي په ارادو به پوهیدی چی دا دخه اراده کوی او ددی خه مقصد دی. او دارکم حافظ ابوبکر البیهقی وایپی په نقل کولو سره دابو عبدالله الحافظ خخه دی نقل کوی دعلى بن حشاد خخه دی نقل کوی داسماعیل بن قتبیه خخه دی نقل کوی دعلى بن قدامه خخه دی نقل کوی دابو جعفر الاسود خخه دی

نقل کوي دابي يعقوب العمى خخه دي نقل کوي دابو مالک خخه دي وايې چې يوه ورخ سليمان عليه السلام تيرسو په يودوو مرغانو باندي چې يو دهغه بل ته راګر هيدي نو سليمان عليه السلام خپلو ملګروته وویل چې تاسی ته پته سته چې دایو دي بل ته خه وايې نودوی پونښنه وکړه چې ای د الله جل جلاله پیغمبره خه وايې، نو سليمان عليه السلام و فرمایل چې دایودي بل ته وايې چې زماسره واده وکړه زه به تاو او سوم دخان سره ددمشق په کم کورکي چې ستاخونبه وي، بیا سليمان عليه السلام و فرمایل چې ددمشق کورونه قول ده برو خخه جورسوی دي نه سی کولی هیڅ خوک چې په هغه کې واوسی نودا خطاب کوونکی مرغی دروغ وايې. او سليمان عليه السلام ماسوا دهغه خخه دنورو حیواناتو په ژبو هم پوهیدی په دی خبره باندي دا قول دالله جل جلاله دلالت کوي (وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ) يعني مورد ده ته هرهغه خه ورکړي دي چې دیوه بادشاه ورته ضرورت وي (يعني لبکر سپاهيان اوپلي اوتسلط په پيريانو اوپه حیواناتو اوپه شيطانانو اوپه نورو علمونو باندي او داسي نوره پوهه په کارونو او تدبironو جورولو باندي) داهرخه ورلره الله جل جلاله ورکړي وه، بیا الله جل جلاله فرمایلی دي: يعني دافضل او احسان د طرفه خخه دهغه ذات دی کم چې پیدا کونکي د آسمانونو او د مزکو دي لکه خه رکم چې الله جل جلاله فرمایلی دي په دی قول خپل کې: وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوَزَّعُونَ (١٧) حتیٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ اذْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانٌ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (١٨) فَتَبَسَّمَ صَاحِحًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبٌّ أَوْزِعُنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالَّدِيَ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَذْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ، (سورة النمل ١٩١٨) دلته الله جل جلاله خبر ورکوي دخپل نبی سليمان عليه السلام خخه چې دي يوه ورخ دخپل لبکر سره روان وو چې دادری قسمه لبکروو چې انسانان او پيريان او مرغان وه يعني ددي درو وارو لبکر یوئای د سليمان عليه السلام سره روان وو انسانان او پيريان خوسره یوئای روان وه او مرغان په هوا کې روان وه چې دوی یې د ګرمي خخه محفوظ کول دوی په داسي ترتیب روان وه چې يودبل خخه نه مخکي کيدل.

الله جل جلاله فرمایلی دي: حتیٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ اذْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانٌ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ، نوده امرکوي خپل لبکر ته و دريدل په داسي حال کې چې دده لبکرته پته نه وه چې دوی خه ته و دريده. وهب بن منبه ددي قصى په باره کې ويلى دي چې: سليمان عليه السلام په طائف باندي تيريدی چې دغه ميرې په خپل ملګروپسى او از وکۍ او د دی ميرې نوم (جرسا) وو او دی وو دقبيلى د بنو الشیصبان خخه او دی گوډ وو او د شرمنب هومره وو په جسم کې. خوپه دی قول کې نظر يعني شبهه ده. خومقصود دادی چې سليمان عليه السلام چې کله د دی ميرې دا خبری او ريدل چې ھيری نبی خبری یې وکړي نورنمه خندا

بې وکړه اوپه ده باندی خوشحاله سو چې اللہ ﷺ ده ته ددی خبری واورولی اودده خخه ماسواخوک په پوه نه سواودا سی نه ده لکه خنګه چې بعضی جا هلانو ويلى دی چې دسلیمان ﷺ خخه به مخکی حیواناتو دانسانانو سره خبری کولی او هغوي ته به بې خطاب کوي نو سلیمان ﷺ ددی حیواناتو خخه وعده و اخسته چې دعamu انسانانو سره به خبری نه کوي نوبیابه دوی خبری نه کولی، نودا خبره صحيح نه ده، او که چیری داسی وه نوسلیمان ﷺ ته ددی خه فائده نه وه چې دوی بې هسى منع کول او دانبياوو سره داکار نه بنایې او نه بې کوي. نوددی وجی خخه فرمایلی دی (رَبِّ أَوْزِعُنِيْ) یعنی ماته الها م وکی او ارشاد وکی: أَشْكُرْ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالَّدِيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخُلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادَةِ الصَّالِحِينَ، او دالله ﷺ خخه بې طلب وکی چې ده ته توفيق دشکر ورکی چې ددی نعمت په بدله کی شکر و کاربی او ده ته علم صالح اسانه کی او دده حشر دنيکانو بندگانو سره وکی په ورخ دقیامت کی. او مراد دلته دوالدينو خخه داود ﷺ دی اومور بې ده. او دده مور دنيکانو او عبادت کونکو بسخو خخه وه لکه رکم چې دده په باره کی روایت ذکر کړی دی سنید بن داود په نقل کولو سره دیوسف بن محمد بن المنکدر خخه دی نقل کوي دخپل پلار خخه دی نقل کوي دجابر خخه دی نقل کوي دنبی ﷺ خخه چې فرمایلی بې دی: ويلی دی مور دسلیمان ﷺ ای حويه زماته خوب مه ډیروه دشپی، ولی چې ډير خوب سپې دقیامت په ورخ غریب کوي. مراد دغريب کيدلو خخه دانه دی چې مال او دولت ورسه نه وی بلکی اعمال په دی سره کمیږی. اوپه یو روایت کی ذکرسوی دی چې ابو هریره بې دنبی ﷺ خخه نقل کوي چې نبی ﷺ فرمایلی دی چې: ووتی یونبی دانبياوو خخه دخلګو سره چې داستسقاء لمونځ وکی (یعنی دباران دپاره چې کم لمونځ کېږي هغه ته داستسقاء لمونځ ويل کېږي) نودی نبی دالله ﷺ ولیدی یومیږی چې خپل بعضی حصی بې دآسمان خوا ته لوړ کړی وه، نودغه نبی و فرمایل خپل قوم ته چې: بيرته راسي ولی چې ستاسی دعا قبوله سوه ددی میږی دوجی دارکم الله فرمایلی دی: وَنَفَقَدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيْ لَا أَرَى الْهُدُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَافِيْنَ (٢٠) لَأَعْذَبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَاتِيْنِي بِسُلْطَانِ مُؤْمِنِ (٢١) فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدَ فَقَالَ أَحَاطَتُ بِمَا لَمْ تُحَطْ بِهِ وَجَنَّتُ مِنْ سَيِّئَاتِنِ يَقِيْنَ (٢٢) إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلَكُهُمْ وَأَوْتَيْتُ مِنْ كُلَّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ (٢٣) وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ (٢٤) أَلَا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبُوءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِمُونَ، په دی ايتونو کی اللہ ﷺ بیان ده ګه واقعی کوي کم چې دسلیمان ﷺ او دهد هد (ملا چرګک) په منځ کی واقع سویډه، او دا په دی ترتیب سره چې

هره ورخ به مرغانو سليمان صلی الله علیہ وسلم ته حاضری ورکول او دهريوخپل خپل کارونه وه چې سليمان صلی الله علیہ وسلم ورسپارلى وه نويوه ورخ یې دی راوغونبستی نودی نه وو نووی فرمایل: ما لی لَا أَرَى الْهُدُّهُ أُمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ، خه دی مالره چې زه نه وینم ملاچرګک آیا زه یې نه وینم که هغه غیب دی دلته نسته دخپل دخدمت په ئای کی: لَأَعْذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَأْتِيَ بِسُلطَانٍ مُّبِينٍ، زه به ورلره سزاورکم په سخته سزا ورکولو سره يابه یې حلالوم يابه ماته راوړی خه خبر يابه راته خه دليل بيانو چې ذی په خه پسی تللی دی چې غیر حاضردي، بیا اللہ عزوجلله فرمایلی دی چې (فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ) یعنی دی ورک سو اوغیب سو ترډیر وخت پوری نه بیارالی او سليمان صلی الله علیہ وسلم ته یې وویل: أَحَطَّتُ بِمَالَمْ تُحْطِّ بِهِ، یعنی زه خبرسوم په داسی خبری باندی چې دهغه خخه ته هم نه یې خبر: وَجَنِثَكَ مِنْ سَيِّئَةِ بَنِيَّا يَقِينَ، یعنی په ربنتنی وينا سره (یعنی دسباء علاقې خخه می یوربنتینی خبر راوړی دی)، إِنِّي وَجَدْتُ اُمْرَأًةً ثَمَلْكُهُمْ وَأَوْتَيْتُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ، ده ذکروکی سليمان صلی الله علیہ وسلم ته په باره دبادشاهی دیمن والاو کی اوپه دغه زمانه کی په دغه ئای کی یوبادشاه وو چې هغه کله وفات سو نوخپله بادشاهی یې خپلی لور ته وسپارل چې دابلقيس بنت السريح وه، او بعضی وايې چې ددی دپلار نوم شراحيل بن ذی جدن بن السريح بن الحارت بن قيس بن صيفي بن سبابن یشحب بن یعرب بن قحطان دی، او ددی پلار دغتو بادشاهانو خخه وو اوده بدګنل چې دیمن خخه واده وکی، نوویل سوی دی چې ددی پلار دپیريانو خخه واده کړی وو دیوی بنځی سره چې ریحانه بنت السکن نوم یې وه، نوددی خخه یې دالور پیداسوه چې تلقمه نوم یې وه اوپه بلقيس ورته ویل کېږي. دارکم ثعلبی ویلی دی چې ماته خبرراکړی دی ابو عبد الله بن قبوحه چې دی نقل کوی دابوبکر بن حرجه خخه دی نقل کوی دابن ابی الليث خخه دی نقل کوی دابو کریب خخه دی نقل کوی دابومعاویه خخه دی نقل کوی داسماعیل بن مسلم خخه دی نقل کوی دابی بکر خخه. دی وايې چې ماذکر وکی درسول اللہ صلی الله علیہ وسلم خواته دبلقيس نووی فرمایل: نه کامیابیرې یوقوم چې دهغه مشر بنځه وی. (یعنی بادشاهی یې دبنځی په لاس کی وی). وَأَوْتَيْتُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، یعنی یوبادشاه ته چې خومره شیان او جائداد او شوکت ورکول کېږي نودې ته هم دغه رکم ورکول سوی وو (وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ) یعنی یوغت تخت دی چې دایی مالکه ده او داسی تخت دی چې په هر قسم جواهراتو باندی بنائسته سوی دی. بیادی ملاچرګک بيان کی ددوی کفر او ددوی عبادت دلمر خواته او بيان یې وکی ددوی دګمراهی او دشیطان په فریب کی ساتل ددوی داتول یې سليمان صلی الله علیہ وسلم ته بيان کړه.

نوپه هغه وخت کی سليمان صلی الله علیہ وسلم یو خط وروليږي چې په هغه کی یې دوی ته دالله عزوجلله دعبادت

خواته دعوت وو اودوی ته دا امر سوي وو په هغه کتاب کي چې د سليمان صلی اللہ علیہ وسلم ملك ته په امن کي اوپه عاجزی سره اوپه اطاعت سره داخل سی لکه خه رکم چې بې په دی آيت کي فرمایلی دی: **أَلَا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأَثْوِنِي مُسْلِمِينَ**، يعني زما داطاعت خخه انکار مه کوي اوماته مسلمانان راسي، نوبعضاً مفسرينو داسی ويلى دی چې دی ملاچرګک داخټ راپړی اودا بلقيس په خپل محل کي یواخی ولاړه وه نو داخټ بې وروغورخوی نودی خط راواختى او دخپل دولت مشران بې راوغونبنتل دمشوري دپاره نو وې ويبل: **يَا أَيُّهَا الْمُلَأِ إِنِّي أَلْقَيْ إِلَيْكَ كِتَابًا كَرِيمًا**، بیاپې دوی ته ددی کتاب عنوان اول ووايده: **إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**، بیاپې ددوی سره مشوره وکړه په دی کارباندي اودي مشرانو او سردارانو دقوم سره بې په ډير ادب کي خبری وکړي او خطاب بې دوی ته وکړي او دوی او ريدی: **قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمُلَأِ أَفْنُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشَهَّدُونَ**، داخپل سردارانو ورته وویل چې موږ خاوندان د طاقت یو او زموږ سره مقاومت او د جنګ اسباب ډير دی که تاسی زموږ خخه طلب ددی کوي نوموږ تيار یو خوسره ددی: **وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانْظُرْ إِنَّمَا تَأْمُرُ مِنْ**، يعني بیاهم ستاسي خونبه ده چې تاسی خه امر او فيصله کوي (يعني دغه سردارانو دی بلقيس ته داوينا وکړه).

نوددي پوهه هم پوره پوهه وه چې دی ته ددی خبری علم وسو چې داددي کتاب رالېرونکي دروغ نه واپې او خه مخالفت به نه کوي او دوکه به هم نه کوي نوددي وجی خخه دي وویل: **قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْزَةَ أَهْلِهَا أَذْلَةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ**، دي دا خبره په خپل سوچ او ګمان سره وکړه. چې که پردوی باندی غالبه سوه نودوي ته چې خه ضرر رسیبې نو تکلیف به بې دی بلقيس ته وی او تبول زور به بې دې ته رسیبې او بیاپې دا خبره وکړه: **وَإِنِّي مُرْسِلٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرُهُمْ بِمَا يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ**، چې زه به دوی ته یو تحفه ورولیبم بیاګورو چې دوی خه کوي او خه بیرته رالېږي. او دوی ته دا پته نه وه چې سليمان صلی اللہ علیہ وسلم ته ددی تحفو خه حاجت نسته ولی چې الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه ته داسی نعمتونه ورکړي دی چې دهیخ شی کمي په کي نسته: **فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتَمْدُثُنَ بِمَالِ فَمَا أَتَانِيَ اللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّا أَتَانَا كُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ** کله چې دا هدې او تحفی سليمان صلی اللہ علیہ وسلم ته را اړل سوي نو سليمان و فرمایل چې تاسی ماته مال بنیاست او حال دادی چې الله صلی اللہ علیہ وسلم ماته ددی خخه بنه را کړي دی او تاسی په خپل تحفو باندی خوشحالېږي چې موږ تحفې ورولیبې: **إِرْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتَيْنَهُمْ بِحَنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِّنْهَا أَذْلَلَةً وَهُمْ صَاغِرُونَ**، سليمان صلی اللہ علیہ وسلم خپل سالارانو ته دا امر وکړي چې دا بیرته بوئې، او سليمان صلی اللہ علیہ وسلم و فرمایل چې موږ به ورخو دلښکر سره دوی ته او دوی به ذليله ددغه

حای خخه و باسو. قالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَائِكَةِ يَا تَبَّانِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ (٣٨) قالَ عَفْرِيتُ مِنَ الْجَنِّ أَنَا أَتَيْكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ (٣٩) قالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا أَتَيْكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرَنَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَأَاهُ مُسْتَقْرًا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوْنِي أَشْكُرُ أَمَّا كُفُّرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبَّيْ غَنِيٌّ كَرِيمٌ (٤٠) قالَ نَكْرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَظَرُ أَنْهَتْدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ (٤١) فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَّ أَهَكَذَا عَرْشُكَ قَالَتْ كَانَهُ هُوَ وَأَوْتَيْنَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ (٤٢) وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونَ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ (٤٣) قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِيهَا قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرِ قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، (سورة النمل ٤٤ / ٣٨).

طلب وکي سليمان الله عليه السلام دېږييانانو خخه چې دده مخ ته دبلقيس عرش حاضرسى، او دغه تخت وو ددى دبادشاھي چې دابه پرکښې پښته نويوه ورته په کي وویل چې زه يې راوړم مخکي ددى خخه چې ستا دامجلس ختم سی، او وویل سوی دی چې دده دامجلس به دشروع دورخې خخه تر زواله پوری دلمړ به وو په دغه وخت کي به ده دبندی اسرائیلو مسائل حل کول. نو په دی کي يوه پېږي او ازاوکي چې زه يې راوړم او زما وس او طاقت پرسته: قالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ، وَيَلِ سوَى دِي چِي دَا آصَفُ بْنُ بَرْخِيَاوَوْ اوْدَا دَسْلِيْمَانَ الله عليه السلام دَامَهُ حَوَى وَ اوْوَيْلَ سوَى دِي چِي دَايُو سَرَى وَوْ دَسْلِيْمَانَوْ خخه چِي اِيمَانَ يِي رَاوِرَى وَوْ، اوْوَيْلَ سوَى دِي چِي دَدَه اَسْمَاعِلْمَ يَادَوَوْ. اوْوَيْلَ سوَى دِي چِي دِي دَبَنَى اِسْرَائِيلَوْ خخه یوْغَتَ عَالَمَ وَوْ، اوْوَيْلَ سوَى دِي چِي دَسْلِيْمَانَ الله عليه السلام وَوْ، خُودَاقُولَ ضَعِيفَ دِي دَه وَرَتَه وَوَيْلَ چِي زه يې درته راوړم په مخکي ددى خخه چې تاته دلیري خخه یوسپي رابنکاره سی او ستانظر پرولګېږي. کله چې سليمان الله عليه السلام دغه عرش ولیدی نو دالله الله عليه السلام شکري و کاري دالله الله عليه السلام خخه یې غونښنه وکړه چې ده دشکر توفيق ورنصب کړي او بیاېي و فرمایل چې چاشکر وکي نو دخان دپاره يې فائده و اخستله او که چا ناشکري وکړه نو دالله الله عليه السلام ته دده دکفر خخه خه ضررنه رسېږي. کله چې دابلقيس راله نو سليمان الله عليه السلام ورته ددغه تخت په خوا اشاره وکړه چې دغه تخت ددى دبادشاھي تخت وو او ورته يې و فرمایل چې آياستا تخت همداسی دی نودې هم وویل چې هو داخو داسی دی لکه چې زماتخت وي، او بیاېي دامنځ کړه دععبدات دلمړخخه او دکفر خوا خخه يې داسلام خوا ته راواړول. اوامر وکي سليمان الله عليه السلام په جوړولو دیوې برنهۍ دچینېبو خخه نو دغه رکم برنهۍ يې جوړه کړه چې لاندې چینې لګيدلې وه او دچینې خخه لاندې او به روانې وي چې ماھې په کي هم وو نوکله چې دابلقيس دغه محل ته دننه سوه نو داخیال يې وکي چې مزکه لاندې ده نوخپلې جامې يې لورې کړي نوورته وویل سوه چې دا

داسی برنهه ده چې د چینېو خخه تياره سویده بیادی بلقيس سرعام اعلان وکی چې ما ايمان راوري دی اوژه تسليم یم الله ﷺ ته د سليمان ﷺ سره، نوبیا سليمان ﷺ غونبنتل چې ددي سره واده وکی نوواده یې ورسى وکی نوددی په واسطه یې په پيريانو باندی هم بادشاھي مكمله سوه ولی چې ددي بلقيس مور د پيريانو دقبيلي خخه وه، محمد بن اسحاق ويلى دی چې سليمان ﷺ ورسه واده ونه کې بلکې دايي دهمنان بادشاه ته واده کړه اوديمن په علاقې باندی یې مشره کړه. والله اعلم. خواولنی قول مشهور دی چې ده ورسه په خپله واده کړي دی.

وَوَهِنَا لَدَأُوْدَ سُلَيْمَانَ نَعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ (٣٠) إِذْ عَرِضَ عَلَيْهِ الصَّافَنَاتُ الْجِيَادُ (٣١) فَقَالَ إِنِّي أَحُبُّتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّيِّ حَتَّىٰ تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ (٣٢) رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفَقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ (٣٣) وَلَقَدْ فَتَّنَ سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَىٰ كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ (٤) قَالَ رَبِّيْ أَغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَابُ (٣٥) فَسَخَّرَنَا لَهُ الرِّيحُ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ (٣٦) وَالشَّيَاطِينَ كُلُّ بَنَاءٍ وَغَوَّاصٍ (٣٧) وَآخَرِينَ مُقْرَنِينَ فِي الْأَصْفَادِ (٣٨) هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْسُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِعَيْرِ حَسَابِ (٣٩) وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُفْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ، (سورة ص ٤٠ ١٣٠).

دلته الله ﷺ اول د سليمان ﷺ صفت ذكرکوي چې دير طاعت او عبادت کونکي بنده وو او الله ﷺ بيا خپله ثناء پرويلی ده، بيا الله ﷺ هغه واقعه د آسو ذكرکريده چې اکثر علماء یې داسی بياني چې یوه ورخ سليمان ﷺ د آسو مقابلی ته ولار وو او د هغه سيل یې کوي تر دی چې دمازديگر وخت ورخخه فوت سو او تير سو او مابنام وخت داخل سو اولمر پريوتی نودده خخه لمونځ قضا سو نوده ته په دی کار باندی سخته غصه ورله نوهغه ټول آسونه یې دستونی دخوا خخه حلال کړه ددي وجی چې دی یې دمازديگر وخت خخه مشغول کي او لمونځ یې ورخخه قضا کي نوداهم دده په غيرت او په طاعت باندی دلالت کوي چې د الله ﷺ په عبادت کي یې دومره شو قمندی وه چې ديو وخت لمونځ ورخخه په غفلت کي قضا سو نو د هغه په ئاي یې ټوله آسونه مری کړه. وَلَقَدْ فَتَّنَ سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَىٰ كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ، ددي واقعې په باره کي هم علماوو ډير اقوال نقل کړي دی چې اکثره اسرائييلی واقعات دی خودتولو خلاصه داده چې سليمان ﷺ د خپل کت خخه ترڅو بینستو ورڅو پوري غيب وو نوكله چې رالي نو امري یې وکی په نوي کولو د بناء د بيت المقدس باندی او ددي بناء یې نوي کړه، او مخکي موب د اخبره ذكرکړي وه چې بيت المقدس اول اسرائييل (يعقوب) ﷺ جوړ کړي وو او دی آبادی ورنوي کړه، لکه ددي په باره کي چې مور مخکي یو حدیث درسول الله ﷺ نقل کړي وو چې په هغه کي ابوذر ځنبي ﷺ خخه دا پونتنه کړي وه چې اول کم

جماعت جورسوی دی نونبی ﷺ فرمایلی وه چې مسجدالحرام، نوبیا ورڅخه دی ابوذر پونښته وکړه چې ورپسی کم نونبی ﷺ و فرمایل چې مسجد الاقصی، نوبیا ورڅخه ابوذر ﷺ پونښته کړی وه چې ددی دواړو په مینځ کې دخوموره وخت فرق دی (يعني ددی دواړو جماعتونو دجوريدو په منځ کې خومره کلونه تیرسوی دی) نونبی ﷺ و فرمایل چې (٤٠) کاله، نوددی حدیث خخه دامعلوم میرې چې دسلیمان ﷺ او د ابراهیم ﷺ په منځ کې خو دزر کالونو خخه زیاته وخت تیرسوی وو نومعلومه سوه چې اول بناء ددی یعقوب ﷺ کړی وه. او سلیمان ﷺ د بیت المقدس د تعمیر پوره کولو خخه وروسته داسوال کړی وو چې ده ته دی داسی باچه هر کول سی چې دده خخه وروسته هیچاته هم نه یې ورکول سوی، په دی خبری باندی دا حدیث دنبی ﷺ دلالت کوي کم چې امام احمد نقل کوي د عبد الله بن فیروز الدیلمی خخه دی نقل کوي د عبد الله بن عمر بن العاص خخه دی وايې چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: کله چې سلیمان ﷺ بیت المقدس جماعت جورکی نودهغه خخه یې وروسته دری دعاګانی وکړی چې دهغه خخه دوې قبولی سوی او دریمه قبوله نه سوه چې موږ د الله ﷺ خخه طمع کوو چې دادریمه دعا زموږ دخوا خخه الله ﷺ قبوله کی اولنی دعا داده چې د الله ﷺ خخه یې داغونښته وکړه چې دده حکم دحق سره برابر کی یعنی دی چې کمه فیصله کوي چې هغه دحق سره برابره وي، نودده دادعا قبوله سوه دوهمه یې دادعا وغونښته چې ده ته داسی بادشاهی ورکړی چې داسی بادشاهی دده خخه وروسته بل چاته ورنه کول سی نودا هم دده په باره کی قبوله سوه، دریمه یې دادعا وغونښته چې خوک دکور خخه ووئی په دی نیت باندی چې لمانځه ته د جماعت ته راروان وي نو هغه ته دی الله ﷺ د تولو گناهونو خخه داسی معافی ورکړی لکه خنګه چې ماشوم دموره پیداسی او هغه هیڅ قسم گناه نه وي کړی یعنی الله ﷺ دی ورلره داسی مغفرت نصیب کړی خودا دریمه دعایې قبوله نسوه. نونبی ﷺ و فرمایل چې موږ اميد کوو چې دا دریمه دعا زموږ په باره کی قبوله سی، (یعنی دنبی ﷺ مسجد الحرام مراد وو چې دهغه جماعت ته خوک دلمانځه په نیت دکور خخه را ووزی نوالله ﷺ ورلره داسی مغفرت ورکی لکه خه رکم چې سلیمان ﷺ فرمایلی دی).

وَدَأْوَدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانَ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتُ فِيهِ غَمْ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ (٧٨)
فَفَهَمَّنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلَّا أَتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا، (سورة الانبياء ١٧٨ ٧٩) دلته هم علماء و یوه واقعه دې سونو په باره کی ذکر کړیده چې په هغه کې دوو ډلو بحث کړی وو نودادواړی ډلی دداود ﷺ خواته ورلی نوداود ﷺ ورلره فیصله وکړه کله چې دوی راله نو سلیمان ﷺ ته په لاری کې مخامن سوه نو هغه ددوی خخه پونښته وکړه چې خه رکم فیصله وسوه نودوی فیصله

ورته واوروله چې دا سى فيصله وسوه نوسلیمان اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ ورته ددغه فيصلی خخه جلابل ډول فيصله وکړه نودوی بيرته راله داود اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ ته او د سلیمان اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ فيصله يې ورته واوروله نوداود اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ وویل چې د سلیمان اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ فيصله صحیح ده او فائده منده ده داولی؟ حکه چې ده دالله اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ خخه داغونښنه کړي وه چې دده حکم او فيصله دی برابره وي او قابل قبول دی وي.

او دارکم په یو حدیث کی ذکر دی چې روایت يې کوي ابی الزناد داعرج خخه دی نقل کوي دلاعرج خخه دی نقل کوي دابی هریره اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ خخه دی واibi چې فرمایلی دی رسول الله اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ یوه ورڅ دوی بنځی یو خای ناستی وي چې د دواړو سره خپل خپل بچیان وه چې ناخاپه په دوی باندی شرمنیں رالی نوددی یوی خخه يې بچی پورته کی نودی دواړو په دی بل بچی کی جګړه وکړه دی مشری بنځی وویل چې ستا بچی یې بوتلی او دی کشري وویل چې ستا بچی یې بوتلی، نودوی دواړو محاکمه وکړه داود اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ ته (یعنی فيصله يې داود اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ یووړه) نوداود اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ دی مشری ته ددی بچی فيصله وکړه او دابچی يې دی مشری ته ورکی، نوکله چې دوی د سلیمان اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ خواته ورله نوسلیمان اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ و فرمایل چې: ماته راکی یوه چاره چې زه داما شوم په مینځ دوه ځایه کرم نونیم به یوی بنځی ته ورکم او نیم به بلی بنځی ته ورکم نودی کشري بنځی وویل چې الله اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ دی په تاباندی و رحمیږی داور کړه دی ته داددي بچی دی. نوسلیمان اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ دابچی دی کشري ته ورکی ولی چې دا هوی دده وو نوزړه يې پر خوب سو او ددی بلی هوی نه وو هغه غله ولاره وه او دا یې نه وویل چې دامه نیمی کوه.

او دا دواړۍ فيصلی ددوی په شريعه کی جائز وي خود سلیمان اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ فيصله راجحه وه، نو ددی وجی خخه الله اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ دده مدحه بیان کړیده او په دی باندی يې ثناء بیان کړیده.

وَكُلًا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَرْنَا مَعَ دَأْوُدَ الْجَبَالَ يُسَبِّحُنَّ وَالظَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ (٧٩) وَعَلَمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَتْسُمْ شَاكِرُونَ (سورة الانبياء ٨٠ ٧٩) بیا الله اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ فرمایلی دی: وَلَسْلِيمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالَمِينَ (٨١) وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَعْوَصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ، په دی ایتونو کی الله اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ بیان دمسخر کولو د هواء سلیمان اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ ته بیان کړی دی چې موږ سلیمان اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ ته هوا مسخره کړی وه چې دده په خوبنې باندی به چلیده.

او دارکم الله اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ په سورة ص کی فرمایلی دی: فَسَخَرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ (٣٦) وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَاءً وَغَوَّاصٍ (٣٧) وَآخَرِينَ مُقْرَنِينَ فِي الْأَصْفَادِ (٣٨) هَذَا عَطَاوُنَا فَامْنُنْ أُوْ أَمْسِكْ بِعَيْرِ حَسَابِ (٣٩) وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَأَبَ، (سورة ص ٤٠ ٣٦) کله چې ده آس پر یې سووی نو الله اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَٰذَا شَرٍّ ورلره ده ګه په عوض کی هو امسخره کړه چې دده په امر باندی به چلیده

چې کم ئای ته اوکم ملک ته اوپه کم وخت کي اوکم خوا ته چې د غونبته نوهوابه دده په حکم باندی چليدل اودارکم نور ورلره اللہ ﷺ هرڅه مسخر کړي وه د حيواناً نو اوپيريانانو او دانسانانو خخه، اوده به چې کله په دېمن باندی حمله کول غونبتل نوهواته به يې امروكى نودي به يې هغه ئای ته ورسوی اوکله به چې دې په تيزى سره یوئاي تلى اوپا به يې غونبتل چې یوئاي ته ژر ورسيرې نوهواته به يې امروكى نوهوابه نوره هم تيزه سوه اودي به يې په تيزى سره هغه ئای ته ورسوی په داسى طريقي سره چې دې به په اول دسهاروخت کي دبیت المقدس خخه ووتی چې ماپښین ته به دې په اصطخر مقام کي وو چې ددى علاقى اوديبیت المقدس په مينځ کي ديوی مياشتى مزل دې نودي به داپه نيمه ورڅ کي ووهل. لکه خه رکم چې اللہ ﷺ فرمایلی دې: وَلِسْلَیْمَانَ الرِّيحَ غُدُوْهَا شَهْرُ وَرَأْحُهَا شَهْرُ وَأَسْلَنَا لَهُ عَيْنَ الْقَطْرُ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ يَإِذْنِ رَبِّهِ وَمَنْ يَرْغُ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذْقَهُ مِنْ عَذَابِ السَّعَيْرِ (۱۲) يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجَفَانَ كَالْجَوَابَ وَقُدُورَ رَأْسِيَاتٍ اعْمَلُوا آلَ دَأْوَدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِي الشَّكُورُ، (سورة سباء ۱۳۱۲) حسن بصری ويلى دې چې: سليمان ﷺ به دماپښین په وخت کي ددمشق خخه اصطخر علاقى ته تلى اوپه هغه ئای کي به يې ډوډي و خورپل نو دمانسام په وخت به ددغه ئای خخه کابل ته روان سو نو دکابل او اصطخر په مينځ کي دمياشتى مزل دې، اوویل سوی دې چې اصطخر دسلیمان ﷺ دلورنوم وو چې دپيريانو دقېيلی خخه وه. او داقول دالله ﷺ : وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ يَإِذْنِ رَبِّهِ وَمَنْ يَرْغُ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذْقَهُ مِنْ عَذَابِ السَّعَيْرِ، يعني اللہ ﷺ ده ته پيريان هم مسخر کړي وه چې دده خدمت به يې کوي په مختلفو طريقو سره اوپه دې پيريانو کي به یوهم دده خلاف کارنه سو کولي اوچابه چې دده خلاف وکي نو هغه ته به يې سخت عذاب ورکوي، او دوی به ئايونه دناستي او د مجلسونو ئايونه به يې جورپل او نور تصويران به يې جورپل کم چې په ديوالونو باندی لګيرې، او دا تصويرونه ددوی په شريعت کي جائزوه او دا بو فواری او داسى نور خدمتونه به يې دپيريانو خخه اخستل. نو ددوی دهريو خخه به يې جلا جلا خدمتونه اخستل اوچابه چې په کي نافرمانۍ وکړه نو هغه ته به يې عذاب او سزا ورکوله او هرڅه چې جنات دې دهغه په باره کي درسول اللہ ﷺ خخه هم یو حدیث نقل دې چې دهغه روایت نقل مسلم او نسايې کړي دې حدیث د شعبه خخه، مسلم وايې په نقل کولو سره د محمد بن سلمه خخه دې نقل کوي د عبد الله بن وهب خخه دې نقل کوي د معاوية بن صالح خخه دې نقل کوي دریعه بن یزید خخه دې نقل کوي د ادریس الخولانی خخه دې نقل کوي د ابی الدراء خخه دې وايې چې ولارې دی رسول اللہ ﷺ چې لمونځ يې کوي نوموب و او رېدې چې فرمایل

يې: اعوذ بالله منك زه پناھي غوارم په الله ﷺ باندي ستا خخه) دايې دري واره وویل، او لاسونه يې داسى خلاص کړي وه لکه چې ديوشى خخه چې خوك خوارک کوي، کله چې دلمانځه خخه فارغه سو نوموب ورڅخه پونتنه وکړه چې: اى دالله ﷺ رسوله ﷺ موب واوريدي ستاسي خخه داسى شى چې تاسى ووايه چې هغه موب مخکى ستاسي خخه نه وو اوريدي، او موب وليدل چې تاسى لاسونه وغورول، نونبى ﷺ وفرمايل: يقيناً دېمن دالله ﷺ ابليس دھان سره داور یوه سکروته راوري وه چې هغه يې زما په مخکى دغورهولو دپاره راوري وه، نو ما وویل: چې زه پناھ غوارم په الله ﷺ باندي ستا خخه دري واره، او بيا می وویل: زه لعنت وايم په تاباندي لعنت دالله ﷺ چې پوره لعنت دی، او بیاما وغونښتل چې دی راګيرکم، خوکه چیری زما ورور سليمان ﷺ دعانه واي کړي نونن ورڅ به دا دمدیني دماشومانو دپاره دلوبو شی جوروی.^(۱)

دارکم ددی خخه وروسته نور روایتونه هم په مختلفو طریقو سره بیان سوی دی چې په هغه کی هم داذکر دی چې نبى ﷺ ته ابليس په لمانځه کی راغلی وو نونبى ﷺ يې دنیولو په باره کی سوچ کوي نوپه اخره کی نبى ﷺ فرمایلی دی که دسلیمان ﷺ دعا نه واي نومابه نیولی واي او دمدیني ماشومانو به بازی په کولی خوپه دی ئای کی سليمان ﷺ دعا کړي وه چې ده ته دی الله ﷺ داسى بادشاهی ورکی چې دده خخه وروسته چاته ورنه کول سی نوپه پيريانو اوپه شيطاناנו باندي دسلیمان ﷺ تسلط وو چې دسلیمان ﷺ خخه به يې ئان نه سوپتولی اوکه خه به يې وکړه نوسلیمان ﷺ به ورلره سخته سزا ورکوله نو دشيطانانو او دپيريانورانيول او دهغونه بندی کول او هغه ته سزاورکول دا خاص ووپه سليمان ﷺ پوری نوددی دوجي نبى ﷺ فرمایلی وه چې: که زما دورور سليمان ﷺ دعانه واي نومابه دارانيولی واي اونن ورڅ به دی دمدیني دماشومانو دبازيو شی واي.

دارکم په تعداد دې بیانو دسلیمان ﷺ کی هم علما و اقوال ذکر کړي دی نوبعضاویلی دی چې دسلیمان ﷺ (۱۰۰۰) بیبیانی وی چې په مهرونو سره يې ئان ته واده کړي وی او (۳۰۰) سوه مینځی يې وی، او ویل سوی ددی بر عکس هم په داسى طریقه چې (۳۰۰) بی بیبیانی يې وی چې په مهرونو سره يې واده کړي وو او (۱۰۰۰) مینځی يې وی، او ده دنورو بنخو طاقت هم درلودی، دده دطاقت په باره کی یو حدیث ذکرسوی دی چې بخاری يې ذکر کوي په نقل کولو سره دخالد بن مخلد خخه دی نقل کوي دمغیره بن عبد الرحمن خخه دی نقل کوي دابی الزناد خخه دی نقل کوي دلاعرج خخه دی نقل کوي دابی هریره

(۱). مسلم: كتاب المساجد وموضع الصلاة، باب جواز لعن الشيطان أثناء الصلاة (٣٠ ١٢)، النساي: كتاب السهو، باب لعن ابليس والتعوذ بالله منه في الصلاة (١٢١٤ ١٣).

خخه دی دنبی ﷺ خخه چی فرمایلی دی یوه ورخ سلیمان ﷺ و فرمایل چی زه به نن شپه په اویاپسخو باندی طواف کوم نوهره یوه بنخه به حمل اخلى اویوم جاحد اوشه هسوار به پیدا کوي چی دالله ﷺ په لاری کی به جهاد کوي. نوخپل یوم لگری ورته وویل چی انشاء الله ﷺ، نوده انشاء الله ونه ویل نویو ماشوم هم پیدانه سو مگر یوم ماشوم پیداسو چی ده گه هم بعضی حصی کمی وی اوپوره نه وو. نونبی ﷺ و فرمایل چی که ده انشاء الله ویلی واي نوپیدا سوی به واي او جهاد به یې کړۍ واي دالله ﷺ په لاره کی.

دارکم شعیب بن الزناد ویلی دی چی (۹۰) بیبیانی یې وی اودا قول اصح دی اوښه دی، اوددی خخه وروسته بل روایت کی هم دارکم ذکرسوی دی خوپه دواړو روایتونو کی فرق دادی چی په دی روایت کی (۷۰) بنخی ذکر دی اوپه دی بل روایت کی (۱۰۰) بنخی ذکر دی اوددی روایت په آخره کی هم نبی ﷺ فرمایلی دی چی: که ده انشاء الله وویلی واي نوالله ﷺ به ورلره سل حامن ورکړۍ واي چی دالله ﷺ په لاره کی به یې جهاد کوي خوده انشاء الله ونه ویله نوالله ﷺ ورلره ورنه کړه دارکم په اختلاف دروایتونو سره ډیر روایتونه ذکر دی چی دټولو خخه هم دایو مقصد جو پیوی اودا دلالت کوي پردي خبری باندی چی سلیمان ﷺ ددو مره بنخو طاقت درلو دی، اوددی ذکرسوی ایتونو په اخړکی الله ﷺ دا ذکر کړی دی چی موږ سلیمان ﷺ ته د دنیا نعمتونه هم ورکړۍ دی اوسره ددی موږ ورلره په آختر کی هم کور او شواب برابر کړی دی په قول سره.

بیان دوفات دسلیمان ﷺ او دده موده دباچه

الله ﷺ فرمایلی دی: فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِ إِلَّا دَائِبُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْ سَأَطَهُ فَلَمَّا حَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ لَعِيبٌ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ (سورة سباء ۱۴)

ابن جریر او ابن ابی حاتم یوروایت نقل کوي دابرا هیم بن طهمان خخه دی نقل کوي دعطا بن السائب خخه دی نقل کوي دسعید بن جبیر خخه دی دابن عباس خخه چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: و و سلیمان ﷺ چی کله به یې لمونځ کوي نودده مخ ته به یوبوټی را توکیدی نوده به ورڅخه دنوم په باره کی پونښته کوله چی ستاخه نوم دی نوده به ورته خپل نوم ذکر کی. نو همدارکم ده یوه ورخ لمونځ کوي چی مخ ته یې یوبوټی را توکیدی نوده پونښته ځینې وکړه چی ستاخه نوم دی نوده ورته وویل چی: خروب (یعنی خرابونکی) نوبیا یې ورڅخه پونښته وکړه چی ته دڅه دپاره یې نوده ورته وویل چی زه ددی کور دورانولو او خرابولو دپاره یم، نو سلیمان ﷺ ته دخپل مرګ په باره کی معلومه سوه چی دده نیته پوره ده نووې فرمایل: ای الله ﷺ زما مرګ ددې پیریانو خخه پت کړی یعنی چی دوی ته زما دمرګ په باره کی خه معلومات ونسی او خلکو ته ددې خبری علم وسی چی پیریان په غیبو

باندی نه پوهېږي (اوبل مقصده په کې دا وو چې په هغو ورخو کې سليمان ﷺ په دوی باندی دچوکیدار په شکل ولار وو او دوی په مسجد الاقصى کې لګياوه کار يې کوي) نو سليمان ﷺ په لکره باندی تکيه وکړه او وفات سو نو پیريانو ته ترهغه وخته پوري پته ونه لګیده ترڅو چې دده لکره چینجيانو و خورل او دی راغوئار سو نو پیريانو ته پته ولګیده چې دی وفات سوی دی.

دارکم نور اقوال هم په مختلفو طریقو سره ذکردي چې دتولو خلاصه هم داوه کم چې موب ذکر کړه چې دده مخ ته بوټی راتله بعضی وايې چې دا ورته په بیت المقدس کې هره ورخ یو یو بوټی او دهريو یو بوټی خخه به یې دا پونښنه کوله چې ته خه ته پیدا سوی یې او هريو یو بوټی به ورته خپل مقصد دپیدائش بيانيو تردي چې یوه ورخ یو یو بوټی را ووتی نوده پونښنه ئینې وکړه چې ته ولی پیدا سوی یې نوده ورته وویل چې ددي جماعت ورانولو دپاره اوتا لره دوفات کولو دپاره، نوباقی روایت دمځکي په ډول دی چې ده دالله ﷺ خخه غونښنه وکړه چې پیريان دده په مرګ باندی خبرنه سی. تردي چې لکره چینجيانو ورو خورل نوبیا پریانو ته معلومه سوہ چې سليمان ﷺ وفات سوی دی نو وتنبیده. نوددی خخه دا معلومېږي چې پیريان په غیبو باندی نه پوهېږي که په غیبو باندی پوهیدی نودا دومره سختی به یې په ئان باندی نه برداشت کولی او سمدستی به تنبیدلی وای دسلیمان ﷺ دوفات سره او نور دسلیمان ﷺ دوفات په باره کې اسرائیلی قصی نقل دی چې په هغه کې خرافات ډیردی چې ده ګه ذکر کول هسى بې فائدی دی نو په دی باندی اکتفاء کوو.

اسحاق بن بشر وايې په نقل کولو سره دمحمد بن اسحاق خخه چې دی نقل کوي دالزهري خخه او داسی نورو خخه دوي وايې چې دسلیمان ﷺ عمر (۵۲) کاله وو او بادشاهی یې (۴۰) کاله وه، او دابن عباس خخه روایت نقل دی چې هغه وايې چې (۲۰) کاله یې بادشاهی کړیده والله اعلم، نوابن جریر ویلى دی چې مجموعه عمر دسلیمان ﷺ خه باندی پنځوس کاله جو پوهېږي، او په څلورم کال دخپل بادشاهی کې یې دبیت المقدس په تعمیر باندی شروع کړي وه، بیادده خخه وروسته دده ټوى رجعام ددو ولسو کالو دپاره بادشاهی واخسته په قول دابن جریر سره. او ویلى یې دی چې ددی خخه وروسته دبني اسرائیل ډلي جلا جلا سوی او خوار سوہ.

بیان دیوی دلی دانبیاوو ﷺ چې وختونه او زمانه یې صحیح معلومه نه ۵۵

ددوی خخه شعیا بن امصیا دی. محمد بن اسحاق وايې چې دی مخکی ترزکريا ﷺ وو او داهغه پیغمبر وو چې ده زیری ورکړي دی دمحمد ﷺ او دعیسی ﷺ خلګو ته چې وروسته به داسی دوہ پیغمبران رائخی او دی په زمانه دبادشاهی د حزیقا کې وه په بیت المقدس کې او دا بادشاه ددی نبی فرمانبردار او تابعدار وو چې دده هره خبره به یې اوریدله او دهري خبری

اطاعت به یې کوي کله به چې یې ده ته نصيحت وکي دخه په باره کي چې داکار وکه نوهغه به یې کوي او دخه خخه به یې چې منع کي نوهغه به یې نه کوي، او دارکم نوي کارونه ډير سوي وه په بنی اسرائيلوکي چې دخانونو خخه یې نوي طريقى رائج کړي وي، نوددي بادشاه پرپنهه باندی خه دانه را وختي، او بادشاه دبابل په دوي باندی دحملی اراده وکړه چې نوم یې سنحاريب وو. ابن اسحاق وايې چې دده سره (۲۰۰۰) کسان وه چې دجنګ دپاره یې را روان کړي وه نو خلګ و بيريده په سخت بيريدو سره. نودي بادشاه دا نبی شيعا العليه السلام ته وویل چې الله عزوجلله ددي سنحاريب په باره کي خه وحی کوي نودغه نبی وویل چې هیڅ وحی راته دده په باره کي نه ده سوي، بیا وروسته وحی نازلی سوي چې په هغه کي امر وو حزیقا ته دوصیت او دبل سري په مقرولو باندی په خپل ئای کي چې خوک هم وي ولی چې دده اجل نژدي وو. کله چې دی بادشاه ته دا خبره ورسیده نوده قبلی ته مخ کي او په لمانځه ودریدي او لمونځ یې وکي او تسبیحات یې بیان کړه دالله عزوجلله اودعا یې وکړه او ووی ژړل الله عزوجلله ته په سخته ژړاسره اودعا یې وغوبنټه دالله عزوجلله.

نوالله عزوجلله ورلره دشیعا العليه السلام په واسطی سره زیری ورکي چې دده دعا اوژړا دالله عزوجلله په دربار کي قبوله سوه او په ده باندی الله عزوجلله ورحمیدي او ده ته یې په عمر کي (۱۵) کاله اضافه وکړه او الله عزوجلله دی محفوظ کي دخپل دبمن سنحاريب خخه، کله چې ورته شيعا العليه السلام دا خبره وکړه نوهغه غم او خفگان حیني ولاړي او الله عزوجلله ته په سجده باندی پريوتی او په سجده کي یې دادعا وویل: ای الله ته هغه ذات یې چې ته ورکوی بادشاهی چاته وغواړي او اخلي بادشاهی دچاخخه چې ستاخونبه وي، او عزت ورکوی چاته چې ستاخونبه وي او ذليله کوي خوک چې وغواړي، ته عالم یې په غيبو باندی او په شاهدی باندی، پس ته اولني ذات یې او ته آخرني یې او ته بسکاره یې او ته پت هم یې او ته رحم کوي په خلګو باندی او ته قبلوی دعا د حاجتمندو. کله چې ده سر لوړ کي دسجدی خخه نوالله عزوجلله وحی وکړي شيعا العليه السلام ته چې ده ته امر وکي چې دانځیرو او به روا اخله او په خپلی دانی باندی یې و موربه نوده ته به شفا نصیب سی نوده هغه کاروکي نوالله عزوجلله شفا ورکړه.

اووليری الله عزوجلله په قوم دسنحاريب باندی مرګ نوکله چې دوي صباکي نو تقول په کورو نو کي مره پراته وه ماسوا دسنحاريب خخه او دده دپنځو ملګرو خخه نوبنی اسرائيلو بادشاه په ده پسی کسان ولیبل او دی یې راوستی نودی یې په زنځیرونو باندی و تړی او تر او یا ورځی پوری یې په کلوکۍ و ګرځوی دپاره دذليله کولو دده او دپاره دسپکاوی دده بیاد او یا ورځو خخه وروسته سنحاريب هم مړسو. ابن اسحاق وايې چې: بیامړ سو حزیقا کم چې دبنی اسرائيلو بادشاه وو نو په دوي کي ګناهونه ډير سوه او دشر کارونه په دوي کي ډير سوه نوالله عزوجلله وحی وکړي شيعا العليه السلام ته نوهغه په دوي کي ولاړیدي او دوي ته یې دعوت ورکوی او

دوی ته یې دالله ﷺ دخوا خخه ددوی مقام بیان وکی اودوی یې داختر دعذاب خخه و بیرون. کله چې دی دخپل بیان خخه فارغه سو نودوی اراده و کره دده دقتل، نوداشیعا ﷺ ددوی خخه و تبنتیدی تردی چې په یوی درختی کی دنه سو نو شیطان دده خخه کپری دباندی پاته کړی نوکله چې دوی ورپسی راورسیده نودخان سره یې اره راول اوړل اوډا درخته یې په منځ دوه ئایه اره کړه اوډانې یې هم په کی دوه ئایه اره کې.

اوبل ددوی خخه ارمیابن حلقيا ﷺ دی چې دی دقبيلى دلاوي بن يعقوب ﷺ خخه دی او ويبل سوی دی چې دا خضر ﷺ دی داقول دضحاک دی اوډابن عباس دی خوداقول کمزوري قول دی او صحیح نه دی. ابن عساکر وايې چې: په بعضو اثارو کی داسی ذکرسوی دی چې دی په وینه دیحیې بن زکريا باندی ولاړوو په دمشق کې، اووی فرمایل دی وینی ته چې ای وینی تاڅلګ په فتنې کې اچولی دی پس ته ودریو، نوداوینه ودریده تردی چې بالکل غیبه سوه.

دارکم ابوبکر بن ابی الدنيا وايې په نقل کولو سره دعلی بن مریم خخه دی نقل کوی دا حمد بن حباب خخه دی نقل کوی دعبدالله بن عبد الرحمن خخه دی وايې چې: فرمایلی دی ارمیا ﷺ: ای زماربه په بندگانو کې کم بنده تاته ډیر محبوب دی؟ نوالله ﷺ و فرمایل هغه سپړی چې هغه زماذکر مشغول کړې وی دخلګو ذکر خخه هغه کسان چې هغوي ته ددنيا سامانونه ورسیبی نوهغه ته لږ بنکاره سی، اوکله چې ځینی لیری سی نوارمانونه یې نه کوی. داهغه کسان دی چې دوی زما محبت حاصل کړې دی اوژه به دوی ته ورکړه کوم خومره چې دوی طلب کوی زما خخه.

ورانيدل دبیت المقدس

الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلًا (۱) ذُرِّيَّةً مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا (۲) وَقَضَيْنَا إِلَيْ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لِتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّيْنِ وَلَتَعْلَمَنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا (۳) فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعْثَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّهَا أُولَيْ بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خَلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا (۴) ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ تَفِيرًا (۵) إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لَيُسُوَعُوا وَجُوَهُكُمْ وَلَيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلَيُتَبَرُّوا مَا عَلَوْا تَشْبِيرًا (۶) عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُذْتُمْ عُذْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا، (سورة الاسراء ۸۱۲).

دارکم و هب بن منبه وايې: وحى وکړي الله ﷺ یو پیغمبر ته دیغمبرانو خخه چې ارمیابی نوم وو په داسی وخت کې کله چې په بنی اسرائیلو کې ګناهونه او نافرمانیانی زیاتی سوی:

چې ته په خپل قوم کي ودرېږد اوایا خپل قوم ته چې ددوی زړونه داسی دی چې په هیڅ باندی نه پوهیې او عقولنه یې هم داسی دی چې پوهه په کي نسته او داسی ستړگی یې دی چې حق نه پیژنۍ، نو ددوی خخه دا پونښتنه وکړه چې زما د طاعت خخه په لیری والی کي ددوی خه رکم حال وو، او آیا په دوی کي چا خه ناکامی او بدېختی زما په اطاعت کي او زما په نافرمانی کولو کي؟ او آیا په دوی کي چا خه ناکامی او بدېختی زما په دا قوم چې ددوی پلرونوته عزت ورکول سوی دی دوی هغه عزت او اکرام پرینښووی ده ته او په بل خوا باندی روان سوه، هرڅه چې ددوی عالمان وه نو هغوي زما د حق خخه خلاف وکړه او په بله روان سوه او هرڅه چې ددوی روزه دار وه هغوي زما خخه ماسوا دبل چاعبادت وکۍ، او هرڅه چې ددوی قاريان وه نو هغوي فائده وانه خسته په هغه خپل ويلوسره، او هرڅه چې ددوی بادشاھان دی نو هغوي په ما پسی یې هم دروغ وتړل او زما په رسولانو پسی یې هم دروغ وتړل، دوی جمع کي په خپل زړونو کي مکر او دوکه او فريې، او خپلی ژبی ژبی یې په دروغو باندی عادت کړي دی، او زمادی قسم وي په خپل عزت او په خپل جلال باندی چې زه به په دوی باندی داسی غمونه راولم چې په پيريو پيريو پوري به د ئانه خخه نه خبرېږي چې زه دا خه کوم او په دی کمي لاري باندی روان یم، او ددوی دژړا دوجي به په دوی باندی رحم نه کوم، او په دوی کي به زه داسی بادشاھان وټاکم چې ظالمان به وي او لښکر به یې دو مره زيات وي لکه دوریحو په شان چې دا توله مزکه به یې پته کړي وي چې دوی به خرابول کوي او دکلو خخه به دو حشت ئاي جوروی (يعني دکلو خلګ به تول مړه کړي نودا کلې به تشن پاته سی نو وحشت او بيره به په کي وي نو خوک به هغه علاقې ته نه سی ورتلي) نو پس هلاکت دی هغه او سیدونکو ته چې زه به هغوي خه رکم ذليلان کوم په قتلونو باندی (يعني په کمي طريقي سره به یې زه ختموم) او په دوی باندی به ظالمان مسلط کرم چې په دوی باندی به ظلمونه کوي او ددوی با غونه او کښتونه چې او س په کي د آسو او ازوونه کېږي نوبیابه په کي د شرمنسانو او ازوونه وي، او ددوی بنکلې بنګلې چې دوی جورې کړيدی زه به ددوی رنګونه بدل کم په مختلفو عذابونو سره او بیابه اموکم آسمان ته چې داوسپنی سه، که زه چېږي باران وکم نودوی ته به خه فائده نه رسېږي او نه به خه په راشنه کېږي او که خه په راوړو کوم نو هغه هم د حیوانانو د پاره بیابه ددوی خخه زه بارانونه بند کرم په وخت د کروندي کي او بیابه یې راواروم په وخت د لوکې، نو که دوی په دغه وخت کي خه وکرله نو یو آفت به پرراولم او که د دی آفت خخه محفوظ سوه نوبرکت به ور خخه وا خلم یعنی سی به خو

برکت به بی نه وی، اوکه دوی زما خخه سوال وکی اودعا وغواپی نوددوی دعا به نه قبلو، اوکه دوی زما خخه خه وغواپی نوزه به بی نه ورکوم، اوکه دوی ماته ژړاګانی وکړی نوزه نه پر رحمیږم، اوکه دوی ماته عاجزی وکړی نوزه به مخ حینی واپووم. راوی ددی ابن عساکر دی. دارکم اسحاق بن بشر وايې چې ماته خبر راکړی دی ادریس دی نقل کوي دوهب بن منبه خخه دی وايې چې: کله چې الله ﷺ په طور دنبی ارمیا ﷺ بنی اسرائیلو ته راولیږی، داسی وخت وو چې بنی اسرائیلو نافرمانیانی ډیری کړی وی اوګناهونه بی ډیر کړی وه او پیغمبران بی ټټل نوبخت نصر په دوی کی مشر وو او داتول کارونه دده په امر کیدل او دوی ته دی په خپله راغلی ووکله چې ده ته معلومه سوه چې الله ﷺ بدله حینی اخلى نوو حی وکړی الله ﷺ ارمیا ﷺ ته چې: زه هلاکونکی یم بنی داسرائیلو او ددوی خخه خپل انتقام اخلم نوته و دریوړه په یوی ډبری دبیت المقدس باندی چې تاته به امر دالله ﷺ راحی اوو حی به درته کیږی. نو ولاپسو ارمیا ﷺ او خپلی جامی بی خیری کړی او په خپل سرباندی بی شګکی واپولی او په سجده باندی پریوتي اووی فرمایل: ای رب العزته ماته دابنه وه چې زه مورنه واي زیروولی په داسی حال کی چې زه آخرنی نبی یم په بنی اسرائیلو کی، او بیت المقدس به خرابیږی زما په مخکی او هلاکت دبنی اسرائیلو به زما دوجی وی، نوده ته وویل سوه چې سرلور کړه نوسريبي لورکی او بیا بی وژړل اووی فرمایل چې: ای زماربه په چا باندی خپل عذاب نازلوی؟ نوالله ﷺ و فرمایل چې: داور عبادت کونکی زما دعذاب خخه بیږیږی او زما دثواب خخه اميدهم نه لری، بیاده ته الله ﷺ و فرمایل چې ولاپسه ارمیا او غور کښیږدہ زما وحی ته چې زه خبر درکوم تاته ستا په باره کی اوستا دقوم په باره کی: ما ته خوبن کړی وی مخکی دپیدائش ستا خخه، او ماستا پاکی کړیده مخکی ددی خخه چې ستا شکل می ستا دمور په رحم کی جوړ کړی وو، او مخکی ددی خخه چې ته ما پیدا کولی نوستا پاکی ماکړی وه، او مخکی ددی خخه چې تابلیغ کړی وی ماتاته خبر درکړی دی، او دغت کار دپاره می ته تاکلی بی او خوبن کړی می بی. نوده ته به دالله ﷺ د طرفه وحی راتلی تردی چې په بنی اسرائیلو کی ګناهونه او نوی کارونه ډیرسو چې ددوی د شريعه خلاف وه او ددوی خخه هغه نعمت هیرسو چې الله ﷺ دوی د سنحاریب د لښکر خخه او د هغه دظلم خخه خلاص کړی وه، نوالله ﷺ وحی وکړی ارمیا ﷺ ته چې و دریوړه په دوی کی او دوی ته زما د نعمتونو بیان وکړه او دوی ته ددوی نافرمانیانی او ګناهونه و روښیه کم چې دوی نوی نوی شروع کړی دی.

نو ارمیا ﷺ و فرمایل چې: ای زماربه زه ضعیف یم که چیری ته ماقوی نه کړی، او زه عاجزه یم که چیری ته ماته بلاغت رانه کړی، او زه خطاكیږم که ته زما لاره سیده نه کړی او زه بنویدونکی یم که چیری ته زما مدد ونه کړی، او زه ذليله یم که ته ماته عزت رانه کړی، نوالله

﴿ ورته و فرمایل: آیاتاته دامعلومه نه ده چې تول کارونه زما په مرضی سره کېږي، اودا مخلوق او دا کارونه تول زمادی او دا زړونه تول زما په قبضه کې دی نوزه ورڅه قبولوم خه رکم چې زمامرضی وي، نوزه رب یم داسی رب چې زما په شان بل خوک نسته، دریدلی دی مزکه او آسمانونه او خه چې په دی کې دی زما په کلمی سره (چې د ګن لفظ دی) او دقدرت رجوع ماته کېږي، او خه چې زما سره دی ده ګه علم زما خخه ماسوا دبل چاسره نسته، او زه هغه ذات یم چې ماد سمندرونو سره خبری کړي دی او هغه می پوه کړي دی او امرمی ورته کړیدی نوزما دامر مطابق ګرځی، او دی سمندرونو ته می حدود ګرځولی دی چې ده ګه خخه تجاوز نه سی کولی، او زه ستاسره یم دوی تاته خه ضرر نه سی دررسولی، او ماته لیېلی یې یوغت قوم ته چې ته هغوي ته زما داطاعت خوا ته دعوت ورکې نوکه په دوی کې ستا تابعداری چاوکړه نو هغه ته به اجروی داسی او ستابه په کې هم اجروی او ده ګه داجر خخه به هیڅ هم نه کمیږي، ته ولا پسنه خپل قوم ته او په هغوي کې ودریبې ووا یه هغوي ته چې: اللہ ﷺ ناسی ته یاداب نت دركی ستاسی په پلرونو باندی چې ستاسی پلرونه دالله ﷺ په اطاعت کې خه رکم ډوب وه او تاسی ای دانبیا وو ْ حامنو تاسی دالله ﷺ په نافرمانی کې خه رکم ډوب یاست، او آیا په تاسی کې چازما په طاعت کې خه بد بختی لیدلی ده؟ یامو زما په نافرمانی کې کامیابی لیدلی ده؟ حیوانانو ته چې کله خپل وطن یادسی نوزه یې بو ټم هغه ئای ته خودوی په هلاکت کې پراته دی او زما خوا ته رجوع نه کوي او د خپل پلرونو مقام یې هیرکړي دی چې ددوی پلرونو ته ما کم عزت ورکړي دی، او دوی طلب د کرامت او عزت په بل ئای کې کوي.

هر خه چې علماء ددوی دی نو هغوي زما د بندگانو سره بل کار شروع کې چې دوی ته یې نور خه بنوول کم چې زماد کتاب خخه خلاف وو، او ددوی خخه هیرسو زما ذکر او نصیحت او وعده کم چې دوی زما سره کړي وه، نو دوی زما په نافرمانی کې اخته دی او هر خه چې ددوی بادشاھان ددی نو هغوي حق ته دیکه ورکړه او د نعمت ناشکري یې وکړه، نو دوی زما په کتاب کې تحریف وکې، او زما په رسولانو پسی یې دروغ و تپل، نو زمادی قسم وی په خپل عزت او جلال باندی او په عظمت دشان باندی چې زما خخه ماسوا خوک د عبادت لائق نه دی او نه خوک د اجرات کولی سی چې زما سره شریک مقرر کې. آیا خوک سته چې زما سره شریک وی زما په بادشاھی کې؟ او آیا پکار دی یوانسان ته چې زما داطاعت په ئای زما نافرمانی وکې؟ او آیا داسی کیدی سی چې زه یوسپی پیدا کم او بیا هغه دخان سره په بادشاھی کې شامل کړم، او یازه یوبنده خان ته پیدا کم او بیا هغه ته امروکم چې دبل چا عبادت وکه او حال دادی چې زما خخه ماسوا د عبادت لائق نسته؟ نو دوی دالله ﷺ داسی نافرمانی وکړي او دالله ﷺ په لاره کې عبادت او جهاد او هر خه یې پرینسپول، او دوی خخه

دالخربه هیره سویده چې ددوی پلرونو خه رکم صبرکړي دی اوڅه رکم مجاھده یې کړیده، او خه رکم یې دالله ﷺ په لاره کې خپل ځانونه او خپلی وینی او مالونه خرڅ کړي دی، نو ده ګوی دوجي موتاسي ته ډير عمرونه درکړه اوستاسي می ډير عذرونه قبول کړه په دی وجهه چې شاید د توفيق او هدایت خوا ته روان سی او دا خپل کفر پرېږدي. او هروخت به په دوی باندی بارانونه کول کېږي او د مزکی خخه به ورته بوټي شنه کيدل او هر قسم نعمتونه به دوی ته ورکول کیده خودی هرڅه دوی لره زيات نه کې مګر کفر او طغیان او نافرمانی نوتر څو پوری به داسی کار نه کوي؟ آیا په ما پوری مسخری کوي؟ یاماته دوکه را کوي؟ زمادی په خپل عزت او جلال باندی قسم وی چې زه به په دوی کې داسی فتنی و غوروم چې دوی به په کې ګمراه کم چې ددوی د حکيمانو خخه به لاری په کې ورکي سی.

بیابه په دوی باندی زه داسی ظالمان بادشاھان او اميران مقررکم او د هغه ظالم دزره خخه به رحمت او همدردی ليږي کم، او دده په زره کې به زه داسی طمع کښېردم چې دی به غواړي چې ټول خلګ دده تابعداری وکۍ او دده په زره کې به تور والي وي لکه د توري شپې په شان، او دوی به په مزکه کې فساد و غوروم، او مکرونه او تدبیرونه به جوروم په تدبیرونو جورولو سره، ددي ظالمانو بادشاھانو به زه زره کلک کم نو ددوی په زرونو کې به در حم ماده نه رائۍ او په چاباندی به نه رحميږي او ددوی به نظر کار نه کوي د حق په باره کې او نه به یې غورونه کارکوي، او دوی به چيغې وهی په بازارونوکې په لورو او زونوسره لکه په ډول داواز دزمري، چې ددوی د خبرو دوجي به د خلګو جسمونه ورېږدېږي او تې په سی ددي د خبرو او ريدو سره د خلګو صبرونه (يعني دا بادشاھان به په بازارونو کې خلګو ته خطاب کوي چې خبری به یې داسی وي چې خلګ یې واوری نو ټول به په دوکه سی ولی چې ډيری ژوري خبری به کوي خودوی به نه پوهېږي چې ددوی دژې خخه کم الفاظ وزى، او ددوی به مخونه بسکاره وي او په هغه باندی به بدی وي خودوی ته به نه بسکاري، نوزمادي قسم وي په خپل عزت باندی چې زه به ددوی کورونه د خپل مقدس كتاب خخه خالي کم او ددوی مجلسونه به درس او بيان دا حاديثو خخه خالي کم چې دوی به په کې بیاش غیبتونه او مسخری کوي، او زه به ددوی په جماعتونو کې وحشت و غوروم چې خلګ به صرف ددي کتلو ته رائۍ ولی چې دوی به دومره بنائيته جورکړي وي ددي د پاره چې خلګ راسي او دا وګوري نو د عبادت پرخای به د سيل ګاه خاي وي، او دوی به په دغه جماعت کې عبادتونه کوي او ته جد به کوي ددي د پاره چې دنیا وګتې نو دوی به دين هم د دنیا د پاره کوي. او دوی به علم کوي خود عمل د پاره نه، زه به ددوی په ملکونوکې د عزت په خاي ذلت و غوروم او دامن په خاي به بيره و غوروم، او د مالداري په خاي به فقيری و غوروم، او د نعمت په خاي به پردوی کې وږي والي و غوروم، او د خوشحالی پرخای به دوی ته مصیبتوونه او غمونه

او پريشانيانى وغوروم، دارکم الله ﷺ او برد وعظ اونصيحت او دخپل نعمتونو يادابنت دارميما ﷺ په ذريعه دى بنى اسرائيلو ته کړي دى نو په آخره کې کعب وايې چې ارميا ﷺ و فرمایل: اى زماربه ستاپه ذات مې دى قسم وى چې زه ستا مخکى او س ستا خخه تعليم کوم او دازما دپاره پکاردي چې زه ستا خخه تعليم وکم او حال دادی چې زه کمزوري يم او ما ته دا پکارنه دى چې زه ستا خخه خبری وکم خواي ربه زما تازه په خپل رحمت سره نن ورڅه ته وروسته کړي يم او هیچ خوک حقداره نه دى زما خخه زيات بيره کوونکي دعذاب خخه، اى رب العزته داعذاب زما خخه ليږي کړي ولی چې ما هير او برد وخت په دى کور دخطاکارانو کې تيرکړي دى او دوي ستا نافرمانيانى کولې بغير زما دمشوري خخه او بغير زما دتغير خخه (يعنى دی خلگو ستا نافرمانى وکړه خو مادالاره نه ده وربنوولی اونه ورلره ما په دى دين کې تبديلې کړیده)، که ته ماته عذاب را کوي نودابه زما دکناه وجه وي او که ماته مغفترت او بخښنه کوي نودازما اميددي ستا خخه اى الله بیادي ارميا ﷺ و فرمایل: اى ربه پاكۍ ده تالره موږ ستاشناء وايو او ته برکت اچوونکي يې اولوپي مرتبې والا ذات يې، آياته هلاکوي داسى کلې چې داستا دېيغمبرانو کلې دى او ستادو حى دنازلیدلو ئاي دى اى ربه زما پاكۍ ده تالره او موږ ستاحمد او شناء وايو او ته برکت والا ذات يې اولوپي مرتبې والا ذات يې آياته خرابوي هغه جماعت او خواته يې نور جماعتونه هم دى کم چې ستادذکر دپاره جورپسوی دى او د عبادت دپاره ده ګه بنیادونه اینښوول سوی دى اى ربه زما آياته هلاکوي داسى قوم چې هغه ستا دخليل ابراھيم ﷺ اولاددي او ستاد کليم موسى ﷺ امت دى او د دواد ﷺ قوم دى چې هغه داسى نبى دى چې تا بنې والي ورلره ورکړي دى، اى ربه زما کم يو کلې به دعذاب خخه په امن کې وي وروسته ددی دهلاکت خخه؟ او کم بندگان به ستادلاري پيروي کوي وروسته ددی خخه چې ته هلاک کړي اولاد دابراھيم ﷺ او امت دموسى ﷺ او قوم ددواد ﷺ آياته مسلط کوي په دوی باندی هغه خلګ چې داور عبادت کوي؟ الله ﷺ ارميا ﷺ ته و فرمایل چې: اى ارميا چاچي زما نافرمانى وکړه نوهغه زما دعذاب خخه نسی خلاصیدی، ماچې کم عزت ده ګه قوم ته ورکړي وو هغه زما نافرمانى دوچي چې دوی به زما طاعت کوي نومادوي ته عزت ورکړي وو، اوچې دوی زما نافرمانى وکړه نودوي به زه کښته کم کور دنافرمانيانو والا او ته مګر داچې دوی ته زه خپل رحمت وربنکاره کم، نودا ارميا ﷺ ورڅه بیا دابراھيم ﷺ او د موسى او د دواد ﷺ په واسطه دعا ګانى غونبستی نوالله ﷺ به بیا ورته و فرمایل چې، که ستاقوم دیتیمانو او مسکینانو، زما د حکمونو حفاظت کولي نومابه دوی ته هميشه دغه رکم نعمتونه ورکولي او زمدادي قسم وي په خپل عزت او جلال باندی چې زه دوی ته په منزله دیومهربان شپانه و م چې په دوی باندی به ماسختي نه راوستلى او دوي به مې د قحط خخه محفوظ کولي او د دوي خخه به

می هرقسم سختی لیری کوله تردی چې دوی نه غتې پسونه جورپسوه چې یودبل سره بنکر وهی، نوهلاکت دی وی ددوی دپاره اوبيادی هلاکت وی ددوی دپاره، زه اکرام دهغه چاکوم چې زما اکرام کوي اوژه ذليله کوم هغه سپړی چې زمامدين هغه ته ذليله اوسيپک بنکاري، ددوی خخه چې مخکي کم قومونه وه نو هغوي به په پتهه زما نافرمانيانی کولي او دوی یې بنکاره کوي تردی چې بنکاره کوي یې په جماعتونو کي او په بازارونو کي او دغرونو په سرونو کي او درختو په سایو کي تردی چې آسمان اومزکه ددوی خخه تنګه سوه او ماته گيله کوي ددوی په باره کي اوسره ددي تولو دوی دالله ﷺ دكتاب خخه نفعه او فائده نه حاصلوي. ويـل سـوـي دـي چـي اـرمـياً چـي كـله دـالـلـه ﷺ هـغـه رسـالـه خـپـلـ قـومـ تـه پـيـشـ كـرـهـ پـهـ کـمـ کـيـ چـيـ دـدوـيـ گـناـهـونـهـ اوـنـافـرـمـانـيـانـيـ ذـكـرـسـوـيـ وـهـ نـوـدـوـيـ دـادـرـوـغـ وـگـنـيلـ اوـبـيـاـيـيـ نـافـرـمـانـيـ وـکـرـهـ اوـتـهـمـتـ پـهـ دـيـ اـرمـياـ ﷺـ بـانـدـيـ وـلـگـوـيـ چـيـ تـهـ درـوـاـغـجـنـ یـېـ اوـ دـوـيـ وـرـتـهـ وـوـيـلـ چـيـ: تـادـرـوـغـ وـوـيـلـ اوـپـهـ الله ﷺـ دـيـ ئـانـ لـوـيـ وـگـنـيـ آـيـاتـهـ دـاـگـمـانـ کـوـيـ چـيـ الله ﷺـ دـمـزـکـيـ خـخـهـ خـپـلـ جـمـاعـتـونـهـ لـيـرـيـ کـوـيـ اوـخـپـلـ کـتـابـ لـوـرـهـ وـيـ دـمـزـکـيـ خـخـهـ؟ـ نـوـخـوـكـ بـهـ عـبـادـتـ کـوـيـ دـالـلـه ﷺـ چـيـ پـهـ دـيـ مـزـکـهـ کـيـ چـيـ کـتـابـ نـهـ وـيـ اوـجـمـاعـتـ نـهـ وـيـ؟ـ تـالـوـيـ دـدـيـ کـلـيـ وـکـرـهـ دـالـلـه ﷺـ پـهـ نـزـدـ اوـتـهـ لـيـونـيـ سـوـيـ یـېـ، نـوـپـهـ هـغـهـ وـختـ کـيـ الله ﷺـ بـختـ نـصـرـ پـهـ دـوـيـ بـانـدـيـ مـسـلـطـ کـيـ تـردـيـ چـيـ دـوـيـ یـېـ مـحـاـصـرـهـ کـرـهـ لـکـهـ خـهـ رـکـمـ چـيـ الله ﷺـ فـرـمـايـلـ دـيـ: فـجـاسـوـ خـلـلـ الدـيـارـ، ويـلـ سـوـيـ دـيـ، کـلـهـ چـيـ دـدوـيـ دـامـحـاـصـرـهـ اوـرـبـهـ سـوـهـ نـوـدـوـيـ دـدـيـ بـختـ نـصـرـ حـکـمـ وـمـنـیـ اوـدـدوـيـ مـاـتـحـتـ اـزاـدـ سـوـ (يعـنىـ دـاـسـىـ اـزاـدـ سـوـ چـيـ دـيـ بـختـ نـصـرـ اوـدـدـيـ ہـلـیـ بـهـ چـيـ دـوـيـ تـهـ خـهـ وـيـلـ نـوـدـوـيـ بـهـ انـکـارـ نـهـ سـوـ کـوـلـیـ ضـرـورـ بـهـ یـېـ مـنـلـ)ـ اوـدـیـ بـختـ نـصـرـ پـهـ دـوـيـ کـيـ دـجاـهـلـیـتـ حـکـمـ وـچـلوـيـ اوـظـالـمـانـوـ پـهـ دـوـيـ بـانـدـيـ بـنـهـ ظـلـمـ شـرـوعـ کـيـ، نـوـدـوـيـ خـخـهـ یـېـ درـيمـهـ حصـهـ قـتـلـ کـرـهـ اوـمـاـشـومـانـ یـېـ تـولـ وـرـمـرـهـ کـرـهـ تـردـيـ چـيـ صـرـفـ بـوـدـاـگـانـ اوـبـوـدـاـگـانـ پـاـتـهـ سـوـ بـيـاـيـيـ دـوـيـ وـطـيـ کـرـهـ پـهـ خـپـلـوـ حـيـوانـانـوـ بـانـدـيـ اوـجـمـاعـتـونـهـ یـېـ تـولـ وـرـانـ کـرـهـ اوـمـاـشـومـانـ بـهـ یـېـ رـاـکـبـلـ اوـزـنـانـيـ بـهـ یـېـ پـهـ باـزارـونـوـ کـيـ درـولـيـ وـيـ تـولـ سـوـيـ اوـتـورـاتـ دـوـيـ وـسـوـزـيـ اوـدـابـختـ نـصـرـ شـامـ تـهـ هـمـ دـاـخـلـ سـوـ اوـهـلتـهـ یـېـ هـمـ بـنـیـ اـسـرـائـیـلـ قـتـلـ کـرـهـ تـردـيـ چـيـ خـتـمـ یـېـ کـرـهـ، کـلـهـ چـيـ بـیـرـتـهـ رـالـیـ دـاـبـختـ نـصـرـ اوـدـدوـيـ لـبـنـکـرـ نـوـدـوـيـ سـرـهـ دـبـنـیـ اـسـرـائـیـلـوـ دـبـچـوـ خـخـهـ (٩٠٠٠)ـ ماـشـومـانـ غـلامـانـ وـهـ چـيـ دـاـيـيـ دـدـوـيـ خـخـهـ دـهـ ئـانـ سـرـهـ رـاـوـسـتـهـ اوـخـانـونـوـ تـهـ یـېـ خـادـمـانـ کـرـهـ، اوـدـشـراـبـونـوـ جـامـونـهـ یـېـ پـهـ بـیـتـ المـقـدـسـ کـيـ وـغـورـزـولـ اوـخـنـزـيرـانـ یـېـ پـهـ کـيـ حـلـالـ کـرـهـ نـوـ وـوـ تـعـدـادـ دـمـاـشـومـانـوـ کـمـ چـيـ غـلامـانـ سـوـيـ وـهـ دـدـوـدـ اللـهـ ﷺـ دـنـسـلـ خـخـهـ (٧٠٠٠)ـ ماـشـومـانـ غـلامـانـ سـوـيـ وـهـ، اوـ (١١٠٠٠)ـ ماـشـومـانـ دـقـبـيلـيـ دـيـوـسـفـ بـنـ يـعقوـبـ اللـهـ ﷺـ وـهـ اوـدـدـهـ دـورـرـ دـقـبـيلـيـ خـخـهـ چـيـ بـنـيـاـمـينـ دـيـ (٨٠٠٠)ـ ماـشـومـانـ وـهـ اوـ دـارـکـمـ دـهـرـيـ یـوـهـلـيـ اوـقـبـيلـيـ خـخـهـ یـېـ پـهـ زـرـگـونـانـوـ ماـشـومـانـ بوـتـلـهـ دـهـخـانـونـوـ سـرـهـ اوـدـوـيـ

بیرته راله دبابل مزکی ته. اسحاق بن بشر وايې چې کله دی بختنصر داکار وکی چې قتل قتال او داسی نور کارونه يې تول وکړه نوورته وویل سوه چې، په دی بنی اسرائیلو کی يو سړی وو چې دوی يې منع کول ددی کارونو خخه او دوی ته به يې ستاپه باره کی خبر وکوي چې داسی ظالم بادشاه به په تاسی باندی الله ﷺ مسلط کوي اوستاسي جماعتونه او کتابونه او هرڅه به سوزی، خودی بنی اسرائیلو دده تکذیب وکی او دی يې قید کی او وهل او تکول يې ورکړه او تهمتونه يې پرولګول . نوامروکی بخت نصر په راوستلو دارمیا ﷺ دجیل خخه اوورته يې وویل چې آیاته هغه سړی يې چې تابه دوی منع کول ددی کارونو خخه، نوده و فرمایل چې هو، نودی بخت نصر ورته وویل چې داتاته دکم ئای خخه معلومه سوه، نوده و فرمایل چې زه الله ﷺ دوی ته پیغمبر را لیبلی و م نودوی زما تکذیب وکی، نو دی بخت نصر ورته وویل چې، ستاتکذیب يې وکی او ته يې بندی کړی او ته يې وو هلی؟ نوده و فرمایل چې: هو، نودی بخت نصر وویل چې ډير بددي هغه قوم چې دخپل پیغمبرانو تکذیب کوي او دالله ﷺ درسالت تکذیب کوي، بیادی بخت نصردی ارمیا ﷺ ته وویل چې ته کولی سی زما سره واوسی نوزه به ستا اکرام او عزت وکم، او زه داخوبن گنهم چې ته دخپل امت سره په خپل قوم کی یو ئای او سی او زما دخوا خخه ته په امن کی يې.

نو ارمیا ﷺ ورته و فرمایل چې زه ترنن ورځی پوری دالله ﷺ په امن کی يم، او که بنی اسرائیل دالله ﷺ داطاعت خخه نه واي وتلى نونن ورڅ به ستا خخه نه بیريده او نه به ستاپه هغوي باندی خه بادشاهی وه، کله چې بخت نصر دده دا خبری واوريدلی نودی يې پريښووی او دی اوسيدي په خپله مزکه کی چې (ایليلیا) دی. په دی سیاق کی غرابت دی. دا کم ماشومان چې قيديان سوی وه په هغه قيديانو کی دانيال ﷺ هم شامل وو.

بيان ددانیال ﷺ

يوروایت ذکر کړی دی ابن ابی الدنيا په نقل کولو سره داحمد بن عبد الاعلی الشیبانی خخه دی نقل کوي دشعیب بن صفوان خخه دی نقل کوي دلاجلع الکندی خخه دی نقل کوي دعبدالله بن ابی الهزیل خخه دی وايې چې حاضرسو بخت نصرته دوه زمری نوده هغه دواړه په یوی کندی کی واچول، او دانیال ﷺ يې هم راوستی او دغی کندی ته يې ورو اچوی نو دی دواړو زمriانو دنيال ﷺ ته هیڅ ونه ويل، نوبیادده زړه سو خوراک او چښاک ته لکه خه رکم چې دعام انسان داوبې والی په وخت کی کېږي،

نوالله ﷺ ارمیاته وحی وکړی په داسی حال کی چې هغه په شام کی وو: چې ده ته ددوډی بندوبست وکه نوده وویل: ای زماربې زه په مقدسی مزکه کی يم او هغه په مزکه دبابل کی دی چې په عراق کی واقع دی. نوالله ﷺ وحی ورته وکړه چې ته برابر کړه هغه خه چې موب

يې درته امرکوو پس سته زموږ داسی مخلوق چې ته او تاسی چې کم خوراک برابرکړي دی دانيال ﷺ ته تاسی دواړه بار کې دا ده ګه خواته. نوده خوراکه برابره کړه او الله ﷺ ور ولیبول هغه خوک چې دایې بارول د دانيال ﷺ خواته تردی چې دایې دغه کندی په سرباندی ودرول په کم کې چې دانيال پروت وو نودانيال ﷺ وویل ته خوک يې؟ نوده ورته وویل چې زه ارميايم. نودانيال ﷺ ورته و فرمایل چې دلته څه رکم رالی اوچا راوستی نوده ورته و فرمایل چې زه الله ﷺ راوستم.

نودانيال ﷺ و فرمایل چې، آیازه الله ﷺ يادکم؟ نوده ورته و فرمایل چې: هو: نودانيال ﷺ و فرمایل چې: حمد اوثناء ده ده ګه ذات دپاره چې ده ګه دیادابنت خخه هیڅ خوک نه هیریږي او حمد ده ګه ذات دپاره چې قبلوی دعا ده ګه سری چې اميدساتی دالله ﷺ خخه، او حمد ده ګه ذات دپاره چې هغه نه سپاري یوسپی بل چاته کله چې خوک ده ګه پر ذات باندی توکل وکۍ، او حمد اوثناء ده ده ګه ذات دپاره چې هغه بدله داحسان په احسان سره ورکوي، او حمد اوثناء ده ده ګه ذات دپاره چې هغه جزا ورکوي په صبر سره دنجات، حمد اوثناء ده ده ګه ذات دپاره چې هغه ليري کوي مشکلات وروسته د مصیبتونو خخه، حمد اوثناء ده ده ګه ذات دپاره چې هغه زموږ ئای دامید دی وروسته دنا اميدی خخه.

دارکم یونس بن بکير ویلى دی په نقل کولو سره د محمد بن اسحاق خخه دی نقل کوي دابي خالد بن دینار خخه دی نقل کوي دابو العاليه خخه دی وايې چې: کله چې موبه فتحه کړه (تستر) علاقه نوموبه دهرمزان په بیت المآل کی یوکت پیداکې چې په هغه باندی یومړي پروت اوسرته يې یوکتاب پروت وو نوموبه رواخستی هغه کتاب او عمر بن الخطاب ته مو وسپاري نوعمر بن الخطاب دیوسری په ذريعه دغه کتاب عربي ته واروی: نوزه اولني سرې یم چې ما هغه ووايې، ما ووايې دغه کتاب دقرآن په رکم. نودار اوی وایې چې ما وویل ابو العاليه ته چې په هغه کې خه وه نوده وویل چې ستاسي امر او احكام او داسی نور خطابونه په کې وه او هغه خه په کې ذکروه کم چې وروسته واقع کيدو والا دی. نودار اوی وایې چې ما خینې پونښنه وکړه چې ستاسي په هغه سرې باندی خه وکړه نوابو العاليه وویل چې موبه په یوه ورخ کې دیارلس قبرونه وکښل په جلاجلًا خایونو کې، نوکله چې شپه سوه نوپه یو قبرکې مونځ کړه او قبول قبرونه موبند کړه ددي وجی خخه چې خوک يې بيرته ونه کارې. نودار اوی وایې چې دوی ورڅه دڅه اميدکوي چې راکا بارې يې، نودی ابوالعاليه وویل چې کله ددوی خخه باران بندسو نودوی به دده کټه دباندی را ایستی نوباران به شروع سو. نودار اوی وایې چې تاسی په دغه سرې باندی دچا گمان کوي. ابو العاليه ورته وویل چې: دانيال ﷺ نور اوی بیا پونښنه ورڅه وکړه چې ستاخه خیال دی چې دی به دخومره وخت را ایسې پاته وي؟ نوده ورته وویل چې د (۳۰۰) کالورا ایسې نوده بیا پونښنه وکړه چې آیاتا په

کي خه تبديلى ليدلې ده، نوده ورته په جواب کي وویل چې بالکل فرق په کي نه وو مګر دتندي يو خو وريښتان بې لويدلى وه، دانبياوو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ غونبى نه جلاکيرې دبدن خخه اونه مزکه هغه ئان ته راکشوى سى اونه ددوی غونبىتە حيوانان خورلى سى. ددى روایت اسناد ابو العالیه ته صحیح دی.

اوکه چیرى دده تاریخ وفات هم دغه وي نوبیابه دى نبى نه وي بلکى يونیک سپى به وي په داسى بل روایت کي هم داسى قصه ذكرده خوپه هغه کي ابو موسى الاشعري رض ذكردي چې هغه دده تابوت خلاص کرى وو اوپه بعضى اقوالو کي ذكردي لکه خه رکم چې دانس بن مالک خخه دا نقل دى چې دده دېزى اوږدوالي يوه لویشت دی،

اودارکم نور واقعات ډيرى ذكردي خو خلاصه دټولو هم داراوزى داکم چې موب بیان کړه، دارکم په بل روایت کي داسى ذكردي چې دانيال عليه السلام دعاکړي وه چې مادی دمحمد صلوات الله علیه و آله و سلم امتیاز پت کي، نوالله صلوات الله علیه و آله و سلم ورته دادعاقبوله کرى وه نودى وجى خخه دصحابو و تردور پوري نه وو پت سوی چې بیاصحابو پت کي بناء برافقاول علماء.

اودابو موسى رض خخه دى نقل دى چې خلور ئايه يې ده ته قبروکبى نوپه يوه کي يې پت کړي دى چې معلوم نه دى مګر ابو موسى الاشعري رض ته.

دارکم دابن ابى الدنيا خخه نقل کوي دابراھيم بن عبد الله خخه دى نقل کوي داحمد بن عمر بن السرح خخه دى نقل کوي دابن وهب خخه دى نقل کوي دعبد الرحمن بن ابى الوناد خخه دى وايې چې ماوليدي په لاس دابن ابى بردہ بن ابى موسى الاشعري کي يوه گوتمى چې په هغه باندی دوه زمريان جوروه چې ددواړو زمريانو په منځ کي يو سپری ناست وو، نوابو بردہ وايې چې دا ګوتمى ده ګه سپى ده چې ددى کلې خلګ ددانیال عليه السلام ګمان پرکوي چې داده پلار ابو موسى الاشعري خيني په هغه شپه کي اخستى وه په کمه شپه چې يې دى پتوى: نو پونښنه وکړه ابو موسى الاشعري رض ده ګه کلې دعلمماوو خخه ددى نقشى په باره کي نو دوى ورته وویل چې: دکم بادشاھ په قبضه کي چې دانيال عليه السلام وو ده ګه بادشاھ ته نجوميان ويل کیده چې دده په دى غلامانوکي به يو سپری وي چې دده ملك او بادشاھي به ده ګه دلاسه فاسديږي او ختميرې به او یوشپه يې ورته معلومه کړه، نودغه بادشاھ وویل چې نن شپه به یو غلام هم نه پاته کېږي مګر داچى زه به يې مړکم دا وو چې دوى بیا دانيال عليه السلام کندى ته وغورخوی اوورسره يې دوه زمريان هم واچول. نوبیده سوه زمريان اوده ته يې خه ضررونه رسوی. نوبیا راله دده مور او بیا الله صلوات الله علیه و آله و سلم دې ورسوی هغه درجي ته کمی ته چې الله صلوات الله علیه و آله و سلم غونبىتل چې دى ورسوی نوبیا دانيال عليه السلام ده ګه نقشه په گوتمى باندی جوره کړه ددى وجى خخه چې دالله صلوات الله علیه و آله و سلم دانعمت هروخت په دى سره يادساتى او هيرنه سى خيني.

جورول دبیت المقدس وروسته دخرابیدو خخه او راجمع کیدل دسردارانو دبني اسرائیلو وروسته دجلکیدو خخه

الله ﷺ فرمایلی دی: أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرَبَةَ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مَنَّهَ عَامٌ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كُمْ لَبَثْتَ قَالَ لَبَثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبَثْتَ مَنَّهَ عَامٌ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامَكَ وَشَرَابَكَ لَمْ يَتَسَنَّهُ وَانْظُرْ إِلَى حَمَارَكَ وَلَعْجَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ تُنْشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، (سورة البقرة ٢٥٩)

روایت ذکرکړی دی هشام بن الكلبی چې: بیا الله ﷺ وحی وکړی ارمیا ﷺ ته چې: ته ورسه بیت المقدس ته اوژه هغه دوباره جوروم. نوارمیا ﷺ روان سو دبیت المقدس خوا ته تردی چې ورورسیدی نوبیت المقدس نه وو جور، نودخان سره یې په زړه کې وویل، پاکې ده هغه ذات لره چې ماته یې امرګوکی چې زه بیت المقدس ته راسم او ماته یې خبر راکی چې زه یې جوروم نوکله به یې الله ﷺ جوروی اوکله به الله ﷺ دی راژوندی کوی وروسته دمره کولو خخه (ینعی دلتہ یې دژوند او مرګ خخه جورې دل او خرابیدل مراددي)، بیا بی خپل سرکښی بنووی په مزکه باندی او بیده سو او دده سره خپل خرهم وو چې سپرلی یې پری کوله او خپله خوراکه ورسه هم وه، نودی بیده سو تراویا کالو پوري تردی چې دده خوب په دوران کی بخت نصر او ده ګه خخه لور بادشاہ له راسب دواړه مړه سوه، او دده بادشاہی تر(۱۲۰) کالو پوري وه او دده خخه وروسته دده حوی بشتابې بن له راسب بادشاہ سو،

او وو مرګ دبختنصر په خپل ملک کې او ده ته دا خبره را ورسیده چې دشام مزکه تشه پرته ده او د فلسطین په مزکه کې حیوانان ډیرسوی دی تردی چې انسانان په کې بالکل نه دی پاته سوی نوده اعلان وکې په بابل کې بنی اسرائیلو ته چې خوک غواړی چې شام ته راسی نو هغه کولی سی چې راسی شام ته او په دوی کې یې یوسپی بادشاہ کې چې ددواد ﷺ داولاد خخه وو او دوی ته یې امرګوکی چې بیت المقدس بیرته جورکې او جماعت په کې هم جورکې، نودوی راله او بادی یې شروع کړه او جماعت دبیت المقدس یې جورکې او کورو نه او هرڅه یې جورکړه تردی چې بنه غټه آبادی یې په کې جوره کړه نو په دغه وخت کې الله ﷺ دارمیا ﷺ سترګی خلاصی کړی نو وی په لیدی دغه بنار نورتله معلومه سوه چې الله ﷺ خه رکم یوشی دوباره تعمیروی، او بیا بیده سو تردی چې سل کاله یې په خوب کې پوره کړه. بیا الله ﷺ دخوب خخه راولارکې نوده ته داسی محسوسیده چې دی یوساعت یاخه حصه دورخی بیده وو او چې کله بیده کیدی نو تپول ځایونه دشتی وی او کله چې راولار سو نو تپول ځایونه آباد سوی وه، نوکله چې راولار سو او آبادی یې ولیده نووی فرمایل: أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَيْلَ سَوْيِ دِي: چې بنی اسرائیل راله هغه خپل زور حلاتو ته راله ینعی الله ﷺ

ورته بيرته هرقسم نعمتونه ورکره نودوی په دغه حال باندی وه تردی چې په دوی باندی غالبه سو روم والا په زمانه دبادشاھانو دطائف کي نودهغه خخه وروسته ددوی یوه ډله او یوه قبيله او بادشاھی هیخ پاته نه سوه یعنی وروسته تر رابنکاره کيدلو دنصاري خخه. دا رکم ابن جریر په خپل تاريخ کي داسی روایت ذکر کړی دی چې لهراسب پیر عادل او انصاف داره بادشاھ وو چې آبادی یې خوبنوله او بنا رونه یې خوبنول او دی وو خاوند دنبه فکر او بنه تدبیر یعنی فساد او جنگونه یې نه خوبنول کله چې دی کمزوری سو خپل سلطنت یې خپل ټوی ته وسپاری چې بشتابس وو او ددوی په زمانه کي مجوسيت (دا یوه ډله ده چې داور عبادت کوي) په دغه زمانه کي رابنکاره سوی وو او په دوی کي یوسپي وو چې زردشت نوم یې وو دارميما اللہ تعالیٰ سره مرګلري سو نوارميما اللہ تعالیٰ ته یې درد وروستي نوارميما اللہ تعالیٰ بنرا ورته وکړه نودبرگی ناجوري ورباندی ولګیده نودده دخواخته ولاړي تردی چې دا ذربیجان علاقی ته ولاړي او د بشتابس سره ملګری سو او هغه ته یې دخپل دین یعنی مجوسيت دعوت ورکي او هغه قبوله کړه، او بیا ده خپل قوم ته ددي خبری اعلان وکي چې دوی هم دا مجوسيت قبول کي نو چابه چې انکار کوي نو هغه به یې مرکوي.

بیا د بشتابس خخه وروسته بهن بن بشتابس وو او د بادشاھ دفارس والا وو خخه دی کم چې مشهوره بادشاھ دی او دی د بخت نصر نایب وو او عمر یې پیر زیات وو. مقصودی خبره دا ده چې د اتیریدونکی په دی کلی باندی دا ارمیما اللہ تعالیٰ دی داقول و هب بن منبه او عبد الله بن عبید بن عمیر او داسی نورو کړی دی. او دارکم د علی خخه او د عبد الله بن سلام خخه او د ابن عباس خخه او د حسن خخه او د قتاده خخه او د السدی خخه او د سليمان بن برده خخه نقل دی چې داعزير اللہ تعالیٰ دی او دادوهم قول مشهوره دی په نزد دهیرو علماء و دسلفو.

قصه داعزير اللہ تعالیٰ

ابن عساکرویلی دی چې په باره دده دنسب کي چې داعزير بن جروه دی، او ویل سوی دی چې دی ټوی د سوریق بن عدیان بن ایوب بن درزنا بن عری بن تقی بن اسبوع بن فنحاص بن العازر بن هارون بن عمران دی. او ویل سوی دی چې داعزير بن سروخا دی، په بعضو اشارو کي داویل سوی دی چې دده قبر په دمشق کي دی. دارکم یورروایت ذکرسوی دی د طریقی دابی القاسم البغوي خخه دی نقل کوی د دواد به عمرو خخه دی نقل کوی د حبان بن علی خخه دی نقل کوی د محمد بن کریب خخه دی نقل کوی دخپل پلار خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه مرفوعاً دی واپی چې: ماته معلومه نه ده چې عزير اللہ تعالیٰ نبی دی او که نه؟ دارکم په بل روایت سره نقل دی چې داده ګو ما شومانو خخه وو چې بخت نصر قیدیان کړی وو کله چې دی دخلو بینستو کالو سو نوالله اللہ تعالیٰ ورلره پوهه او حکمت ورکي. او ویل سوی دی چې: دده خخه ماسوا په تورات باندی دومره حوك نه پوهیده او نه دده خخه ماسوا د چا

ډيرعلم وو پر، يعني الله ﷺ ده ته ډيره پوهه ورکړي وه دتورات په باره کي او دتورات حافظ هم وو. او ويل سوي دی چې دده نوم دانبيا وو سره ذکر وو تردی چې الله ﷺ ھيني دده نوم ليري کي کله چې ده دتقدیر په باره کي سوال وکي. خود اخبره کمزوري ده او منقطعه ده. دارکم اسحاق بن بشر نقل کوي دسعید خخه دی نقل کوي دابي عروبه خخه دی نقل کوي دقتاده خخه دی نقل کوي دحسن خخه دی نقل کوي دعبدالله بن سلام خخه دی وايې چې عزير ﷺ هغه سري دی کم چې الله ﷺ ترسل کاله پوري مرکړي وو او بيايې رازوندي کري وو. دارکم نور اقوال هم ذكرسوی دی چې دتولو خلاصه هم دايو جورېږي.

دارکم په بل روایت کي ذكرسوی دی چې دی یوه ورڅ دکوره ووتی چې پرخره باندی ناست وو نودکلی خخه ډير ليري ولاړي نوګرمي یې وسوه نويو غارته دنه سو او دخره خخه کښته سو او دخره یوخوا ته یې یوتيلي وه چې په هغه کي انځير وه او دي بل خوا ته یې بله تيلي وه چې په هغه کي انګور پراته وه نودي ډيرستري وو نوددي یوی تيلي خخه یې انګور واخته او هغه یې و خورل او په دغه ئاي کي بې خه هدوکي ولیده نووی فرمایل: آئې یخې هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا، نَوْدَدَهُ پَهْ دِيْ خَبَرَهُ كَيْ شَكَ نَهْ وَوْ چَيْ دَاهَ بِهِ اللَّهُ ﷺ خَهْ رَكَمْ رَازُونَدِيْ كَوَيْ بلکي دا خبره یې دتعجب دوچي وکړه، نوالله ﷺ په ده پسى ملك الموت راواستنوي نودده خخه یې روح قبض کي. کله چې دی مرسو دسلو کالو دپاره،

او په دغه وخت کي په بنی اسرائیلو کي ډير اختلافات وه او ډير نوی نوی کارونه په کي پیدا سوي وه، نو ويل سوي دی چې الله ﷺ عزير ﷺ ته په دغه وخت کله چې سل کاله پوره سو یوه ملايکه راوليبل نودده زره یې جورکي چې زره یې په دی خبری باندی پوه سی او ستريگي یې ورلره جورکي کړي ددي وچي چې وګورکي چې الله ﷺ خه رکم دوباره سري را ژوندي کوي بيا کرار کرار دده ټول بدن جورې دی او ده ورته کتل او بيا کرار کرار دده ورینته برابر کيدل، او دارکم هدوکي یې ورته برابرکړه او بيا روح په کي واچول سو داهرخه کیده او ده ورته کتل نودي چې بالکل برابرسو نوملائکو پونتنه ھيني وکړه چې خوکاله پوري ته پروت وي؟ نوده په جواب کي وویل چې زه خوکیدي سی چې تريوه ورڅ پوري او ددوومي ترنيمي ورځي پوري، او دا يې په دی طريقي سره وویل چې دی په شروع دورځي کي بيده سوي دماپښين وخت سره نزدي او چې راولادې نو بياهم لمرنه وو لويدلى. نووی فرمایل چې کيدی سی چې یوه ورڅ بيده و م يابه می په خوب کي نيمه ورڅ تيره کړي وي، نوملائکو ورته وویل چې بلکي تاسل کاله تيرکړه په خوب کي پس ته وګوره خپل خوراک او چښاك ته چې هيڅ قسم فرق په کي نه وو راغلي. او بيايې چې خپل خره ته وکتل نوتش هدوکي پاته وو نوملائکي دالله ﷺ په امرسره هغه خره ته حکم وکي نو ده ګه هم غونبى

او هه وکی راتولیدل شروع سوه تردی چی هغه هم سه سو اودخای خخه راولارسو او غور بونه یې د آسمان خوا ته لور کړي وه او اوازونه یې کول په دی ګمان سره چی قیامت قائم سو.

لكه خه رکم چی الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَنْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَأَنْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوْهَا لَحْمًا، یعنی ته و ګوره د خپل خره هلهوکو ته چی موب خه رکم برابر کړه هغه دخر په شکل چی غونبه ورپوری نه وه او بیا مو ورباندی غونبه راشنه کړه، فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، یعنی چی کله ده هرڅه ولیده نود الله ﷺ په تقدیر باندی یې پوخ او مضبوط یقین رالی او هغه وسوسه چی دده په زړه کې و هغه الله ﷺ په دی معجزانه کار سره ئینې لیری کړه. ويل سوي دی چی کله دی په خپل خره باندی سپورسو او کلی ته رالی نو خلگو یې د پیژندلو خخه انکار وکی تردی چی خپل کورته رالی او یوه بودی بنځه ناسته وه چی (۱۲۰) کاله پرتیر سوی وه چی دا دده مینځه وه، کله چی عزیز ددی خای خخه ووتی نودغه بودی دسلو کالو انجلی وه او کله چی رالی نوبودی وه نوده و پیژنده او په ذهن کې یې راله: نو عزیز ﷺ ورته وویل چی آیا دا کور د عزیز ﷺ دی؟ نودی بنځی ورته وویل چی، هو دا کور د عزیز دی. نووی ژړل اووی ویل چی، مانه دی لیدلی په دی خلگو کې داسی سړی چی تريوه کال پوري یې یاد کړي وی او خلگو هغه هیر کړي دی. نوده وویل چی زه عزیز یم زه الله ﷺ ترسلو کالو پوري مړ کړي وم او بیا یې راژوندی کم. نودی بنځی وویل چی پاکی ده هغه ذات د پاره، موب عزیز ورک کړي دی دسلو کالو را ایسى او د هغه په باره کې مو هیڅ ذکرنه دی اوریدلی. ده بیا و فرمایل چی: زه عزیز یم. نودی بنځی ورته وویل چی عزیز مستجاب الدعا وو، که ته چیری عزیز یې نوماته دعا وکړه چی الله ماته زما دستر ګو نظر راکۍ چی زه تا وګورم چی ته واقعی عزیز یې که ته چیری عزیز یې نوزه به دی و پیژنم. نوویل سوی دی چی ده دعا و غونبته دالله ﷺ خخه ددی د پاره او خپل لاس یې ددی په ستر ګو باندی راکش کې او دلاس خخه یې راونیوله او ورته یې وویل چی ولا پېړه دالله ﷺ په امر باندی نودا ولاره سوه داسی په تیزی سره لکه بیرته چی انسان ټوان سی. نووی وویل چی: زه شاهدی ادا کوم چی ته عزیز یې. نوبیادی ورغی بنی اسرائیل تو چی هغوي په پخپلو مجلسونو کې ناست وه او خپل عبادتونه یې کول، او په دوی کې د عزیز ﷺ یو خوی وو چی د (۱۱۸) کالو وو او دده لمسيان هم بودا ګان وه، نودی بودی او از وکی چی عزیز راغلی دی تاسی ته. نودوی ټولو ددی دا خبره درواز جنه کړه، نودی بودی وویل چی زه ستاسی مشره یم ده ماته دعا وکړه نوالله ﷺ ماته دده په دعا سره ستر ګی بیرته راکړي او زما په پښو کې دم پیدا سو او دی دا ګمان لری چی دی الله ﷺ ترسل کالو پوري مړ کړي وو او بیا یې راژوندی کې. ويل سوي دی چی خلگ ټول پر راتول سوه او په حیرانتیا سره یې

ورته کتل نوخپل ټوی ورته وویل چې زما دپلار داوبو په مینځ کې تور خال وو نوکله یې چې اوړه رابنکاره کړه نوهغه خال پر وو نوبنی اسرائیلو وویل په موږ کې هیڅ چاته تورات نه دی یادمګر عزیر^{الله} ته اوتورات خوبخت نصر سوزلی وو نوکه ته عزیر یې نوتورات موږ ته بيرته ولیکه، او وو دده پلار سارو خا چې تورات یې په مزکه کې پت کړي وو په هغه ورځوکې په کمو ورځوکې چې بخت نصر تورات وسوزی نودغه ئای دعزمیر^{الله} خخه ماسوابل چاته نه وو معلوم، نودابنی اسرائیل یې دخان سره هغه ئای ته بوتله اوتورات یې راوایستی دهغه ئای خخه اوډډه پانۍ نرمی سوی وی اوکتاب زور سوی وو نودی دبئی اسرائیلو سره دیوې درختی لاندی سایې ته کښېښتی اوتورات یې نوی کې اوډآسمان خخه دوی ړنګانی رالی اوډډی عزیر^{الله} نس ته دنه سوی نوده ته تورات ورياد سو په مکمله طریقه سره نوتورات یې په نوی طریقه سره ولیکی، نودهغه ورځی را ایسی یهودیان واېې چې عزیر ټوی دالله^{الله} دی، اوډه تورات ورنوی کړي وو په مزکه دسوداد کې چې دحزیقل کور په هغه ئای کې وو، اووهغه کلې چې دی په کې وفات سوی وو دهغه نوم (سايراباذ) وو ابن عباس واېې چې: نه وو لکه خه رکم چې الله^{الله} فرمایلی وه: وَلَنْجُعَلَكَ آیةً للنَّاسِ، يعني نښه اونمونه بنی اسرائیلو ته، اوډاپه دی شان سره چې دی به دخپلوبچیانو سره کښېښتی چې هغوي به بوداګان وه اوډی چې کله وفات کیدی نودخلوینښتو کالو وو نو بيرته چې راژوندی سو سل کاله وروسته نوبیا الله^{الله} په هم هغه صورت اوهيئت باندی را ولارکې چې دخلوینښتو کالو وو نودی ټوان وو اوېچیان یې بوداګان وه.

ابن عباس واېې چې دی دبختنصر خخه وروسته راغلی دی، اوهمداسی قول حسن هم کړی دی. مشهوره خبره داده چې عزیر^{الله} یو پیغمبر دی دېغمبرانو دبئی اسرائیلو خخه اوډداود اوسلیمان اوړکریا اوېحيې عَلَيْهِمَا السَّلَامُ په مینځ کې راغلی دی،

اوپه بنی اسرائیلو کې یوسپی هم نه وو پاته چې تورات یې یادوی مګر دی وو چې الله^{الله} ده ته الهام وکې اوډډه په ذريعه یې دوباره په بنی اسرائیلو کې نشر کې، لکه خه رکم چې وهب بن منبه ويلى دی: الله^{الله} امرؤکی یوی ملایکې ته چې دنور یوه لپه یې رواخسته او دعزمیر^{الله} په سینه کې یې واچول نوتورات لیکل یې شروع کړه تردی چې خلاص سو.

اودارکم روایت نقل سوی دی دابن عساکر خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه چې پونښنه وسوه دابن سلام خخه په باره ددی قول دالله^{الله} کې (وقالت اليهود عزير ابن الله دی یهودیانو ولی عزیر^{الله} ته دالله^{الله} ټوی وایه؟ نوده جواب ورکې چې داددی وجی خخه چې ده بنی اسرائیلو ته تورات دوباره لیکلی وو، اوښی اسرائیلو به داوايې چې موسى^{الله} موږته تورات دكتاب په شکل کې نه سو راپوی او عزیر^{الله} موږته بغیردكتاب خخه راپوی.

نوبعضاو په کي بيا دا خبره شروع کړه چې عزير حوي دالله ﷺ دی. نوددي وجو خخه علماء وايې چې تواتر د تورات د زمانی د عزير ﷺ خخه منقطع دی. او دارکم ابن عساکر ويلى دی په نقل کولو سره دانس بن مالک خخه او د عطاء بن السائب خخه چې عزير ﷺ د موسى ﷺ په زمانه کي وو. دارکم ابن عساکر او ابن عباس یو قول ذکر کړي دی چې په هغه کي دابیان سوي دی چې ده د تقدیر په باره کي سوال کړي دی نوالله ﷺ و رته و فرمایل چې دا سوالونه مه کوه کنې نوم به دی دانبیاوو د فهرست خخه لیری کي نوده بیا پونتنه کوله تردی چې دده نوم یې دانبیاوو د نومونو خخه جلاکي نوداسي اقوال دنبې په باره کي صحیح نه دی او یو نبی دالله ﷺ خخه داسی بی هوده سوالونه نه کوي او کیدی سی چې دا اسرائیلی قول یې نودا منکر قول دی او صحیح نه دی.

قصه د زکريا ﷺ او د یحيی ﷺ

الله ﷺ فرمایلی دی: (سوره مریم، کلهیعص ۱) ذکر رحمة ربک عبدہ زکریا (۲) إذ نادی ربه نداءَ خفیاً (۳) قال رب اینی وهن العظم منی و اشتغل الرأس شيئاً ولم اکن بدعاۓک رب شقیاً (۴) وإنی خفت الموالی من ورائي وكانت امرأتی عاقراً فهبت لی من لدنك ولیاً (۵) يرثی ویرث من آل يعقوب واجعله رب رضیاً (۶) يا زکریا إنا نبشرك بغلام اسمه یحیی لم نجعل له من قبل سمیاً (۷) قال رب اینی یکون لی غلام وكانت امرأتی عاقراً وقد بلغت من الكبر عتیاً (۸) قال كذلك قال ربک هو علی هین وقد خلقتك من قبل ولم تک شيئاً.

دارکم په بل ځای کي فرمایلی دی: وَكَفَلَهَا زَكَرِيَا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَا الْمُحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرِيمُ اَنِّي لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بَعْيَرْ حِسَابٍ (۳۷) هنالک دعا زکریا ربها قال رب هب لی من لدنك ذریة طيبة إلک سمیع الدعاء (۳۸) فَنَادَهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمُحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحِيَ مُصَدِّقاً بِكَلْمَةِ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّداً وَحَصُوراً وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (۳۹) قال رب اینی یکون لی غلام وقد بلغني الكبر و امرأتی عاقر قال كذلك الله یفعل ما یشاء (۴۰) قال رب اجعل لی آیة قال آیتک الا ٹکلم الناس ثلاثة أيام الا رمنزا و اذکر ربک کثیرا و سیح بالعشیری والابکار، (سوره آل عمران ۱۳۷). (۴۱)

او دارکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَزَكَرِيَا وَيَحِيَ وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلُّ مِنَ الصَّالِحِينَ، (سوره الانعام ۸۵). ابن عساکر په خپل مشهور تاريخ کي د زکریا ﷺ په باره کي داسی نسب بیانوی: زکریا بن برخیا، او ویل سوی دی زکریابن دان، او ویل سوی دی چې زکریا بن لدن بن مسلم بن صدوق بن حشبان بن داود بن سلیمان بن مسلم بن صدیقه بن برخیا بن بلعه بن ناحور بن

شلوم بن بهفا شاط بن اینامن بن رحیعام بن سلیمان بن داود الله عليه السلام دیحیی الله عليه السلام پلاردی چی هغه هم نبی دی، ویل سوی دی چی دی په خپل حؤی الله عليه السلام پسی دمشق ته تللی وو اوهلته بیچارکوی. اوویل سوی دی چی دی په دمشق کی وو کله چی دده حؤی یحیی الله عليه السلام قتل سوی وو. والله اعلم.

اودارکم نور نسبونه هم ددی بیان سوی دی په مختلفو طریقو سره. مقصود داچی الله الله عليه السلام امر وکی خپل محبوب پیغمبر محمد مصطفی الله عليه السلام ته چی ته خلگو ته دزکریا الله عليه السلام قصه وکړه چی الله الله عليه السلام ورلره حؤی ورکی په داسی حال کی چی بودا اوو اوبنځه بیچ بودی وه نوداقصه دوی ته حکه ذکرکړه چی دوی هم پوه سی چی دالله الله عليه السلام خخه نا امیده کیدل نه دی پکار. په دی ایتونو کی الله الله عليه السلام دزکریا الله عليه السلام هغه دعا ذکرکوی چی الله الله عليه السلام ته بیچ په خپل دعاکی ویلی وه په بیرى سره چی ورسره حاضر کسان دادعا وانه وری ده الله الله عليه السلام ته اول دھان حالت بیان کی چی زه کمزوری سوم اوورینښته می سپین سوہ لکه په دی قول دالله الله عليه السلام کی ذکردي: قالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَّ الْعَظُمُ مِنِي وَأَشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْءًا، (سورة مریم \ ٤) اوذاقول دده: وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا، يعني ای ربه زماچی دعانه کی مګر قبوله اوپه دی باندی باعث داسو چی ده دادعا وکړه، چی کله دمریم بنت عمران بن مائان زوی مواری اوکفالت په ځان باندی واختستی نو کله به چی دمریم بنت عمران خواته دی ورتلی نو دلوبنبو خخه ماسوابه میوی پرتنی وی نوده ته داعلم وسو چی دالله الله عليه السلام دخوا دی نودده په زړه کی داطمع پیداسو چی دالله الله عليه السلام خخه نا امیدی نه دی کول پکار نوبیابی دالله الله عليه السلام خخه دادعا وغونښه چی ده ته یو حؤی ورکی. لکه خه رکم چی په دی قول دالله کی ذکر سوی دی: هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَاً رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبِّ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ، اوذاقول دده: وَإِنِّي خَفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَاتَ امْرَأَتِي عَاقِرًا يعني دی بیریدی په وروستنی نسل باندی چی هغوي دده خخه وروسته بی لاری نه سی نو ددی دوچی خخه بی طلب دھوی وکی چی دده دخپلی ملا پیدا شی وی چی نیک اوپرهیز ګار رضا کونکی دالله الله عليه السلام وی، چی دده وراشت هم کوی او دیعقوب الله عليه السلام داولاد وراشت هم کوی او دا دعا بیچ هم دالله الله عليه السلام خخه طلب کړه چی بیابی داسی سپی وګرخوی چی لکه خه رکم بیچ چی پلروننه نیکان خلګ تیرسوی دی اوټول پیغمبران دی نودی هم ده ګو مخکنیو په شان وګرخوی (مطلوب داچی دی هم نبی کی لکه دخپلو پلرونونو په رکم)، او دلتنه وراشت دمال نه دی مراد ولی چی مخکی موږ دا خبره وکړه چی پیغمبران مال په وراشت کی نه پرېبدی او کم مالونه چی ددوی خخه پاته سی نو هغه به په صدقه کی ورکول کېږي، لکه خه رکم چی دا موږ مخکی په حدیث دنبی الله عليه السلام کی بیان کی او دامو ورسره هم بیان کړي وه چی دانبیاو پرکورنی باندی صدقی هم حرامی دی يعني چی څوک سیدوی او دنبی الله عليه السلام په اولاد کی

داخل وي نو په هغه باندي صدقه اخستل او استعمالول جائزنه دي، دارکم دوراثت دانبيا وو په باره کي دسليمان صلوات الله عليه په قصه کي بحث وسو لکه خه رکم چي الله صلوات الله عليه فرمایلی وه (وورث سليمان داود) هلته موږ دا خبره کړي وه چې وراثت په نبوت کي مراددي نه په مالونو کي او که په مالونو کي مراد واي نو دسليمان صلوات الله عليه خونور ورونيه هم وه هغوي به ورسره هم بياذکر سوي ولی چې هغوي هم حقدار دميراث دی خوراثت دمال نه وو مراد بلکي وراثت دېيغمبری مراد وو نوئکه ذکر دسليمان صلوات الله عليه وسو او دنورو ورونيو نسو پيدا. بل په دي خبره باندي داحدیث دنبي صلوات الله عليه هم دلالت کوي: نحن معاشر الانبياء لانورث. اوبل دنيا دېيغمبرانو په نزد باندي ډير حقير او سپاک شې وه نوهغوي به د آخرت په غم کي وه نو دنيا به يې نه راتولوله، دارکم امام احمد يوروایت ذکرکوي په نقل کولو سره دزيده خخه دي نقل کوي دابن هارون خخه دي نقل کوي دحماد بن سلمه خخه دي نقل کوي د ثابت خخه دي نقل کوي دابي رافع خخه دي نقل کوي دابو هريره خخه دي وايې چې رسول الله صلوات الله عليه فرمایلی دي. وو زکريا صلوات الله عليه نجار (يعنى ترکان)، همدارکم مسلم او ابن ماجه هم ددي تعبيير کړي دي په بلې وجي سره دحماد بن سلمه خخه او داقول دالله صلوات الله عليه: يَا زَكَرِيَا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِعِلْمٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلٍ سَمِّيًّا ددي آيت تفسير په دي قول دالله صلوات الله عليه سره سوي دي: فَنَادَهُنَّ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ، کله چې ده ته الله صلوات الله عليه زيري دبچي ورکي نو دده په مخ کي د حيرانتيا کربنۍ بنکاره کيدلې چې تعجب به يې کوي په دي خبره باندي چې په دي حال کي به ټوي خه رکم پيدا سی لکه خه رکم چې په دي آيت کي ذکرسوی دي: قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغَتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا، يعني خه رکم به زمازوی پيداسی او حال دادی چې زه خوبودا يم او بنځه می بودي ده. لکه خه رکم چې ابراهيم خليل الله فرمایلی وه: قَالَ أَبْشِرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَنِّيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ، او لکه خه رکم چې ساره ويلى وه: يَا وَيَلَتِي أَلَّدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (٧٢) قالوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، (سورة هود ٧٣ ٧٢).

او همدارکم دزکريا صلوات الله عليه دعا قبله سوه او یوه ملايكه ورته راله او دالله صلوات الله عليه د طرف خخه يې پيغام ورلره ورکي چې رب العزت فرمایې چې داکار په ماباندي اسانه دي يعني په دي کار کي ماته هیڅ مشکل نسته، ولی چې هغه ذات اسبابو ته حاجت نه لري ده ګه ذات په یوی کلمي سره هرڅه بدليږي او هرڅه پيداکېږي او والله صلوات الله عليه ورته خطاب وکي چې ته می پيداکولی سوي مخکي نوستا خخه یو ټوي نه سم پيداکولی او حال دا وو چې ستا پيدائش ماته هیڅ

هم نه وو. اوالله ﷺ وفرمايل: فَاسْتَجِبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ في الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَا رَغَبًا وَرَهْبًا وَكَانُوا لَنَا خَائِفِينَ، او معنى دده لفظ چي موږ ددي کور والا يعني بنهه برابره کړه يعني ده ګه به حیض نه کیدی نوحیض بې شروع سو، اوویل سوی دی چي دده په ژبه کې فرق وو هغه مو وربرا برکۍ. بیادی زکریا ﷺ وفرمايل چي زما دپاره یو نښانه و ګرځو هه په وخت دتعلق زما او زما دېنهه په باره ده ګه کې موږ ته بې زیری راکول سوی دی، نوالله ﷺ ورته وفرمايل چي ستا دپاره داغتهه نښانه ده چي ته به دخلګو سره تردرورو رخپوری خبری نه کوي او دا چي دخلګو سره به بنه رویه ساتی او مزاج به ورسه بنه ساتی. اوالله ﷺ ورته امروکی دېیر ذکر کولو په دی حال کې سهار او مانیام، نودی خلګو ته په خوشحالی سره ورووتی محراب ته، مجاهد او عکرمه او ووهب او السدى او قتاده ويلى دی چي دده دژې خخه طاقت د ګویایی واختستل سو دانه چي ناجوری پر لګیدلی وه نوده به په اشارو باندی خبری کولي او ذکر به بې په زړه سره کوي ولی چي دده ژبه کار نه کوي. او دا قول دالله ﷺ : يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتِنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا، دلتہ الله ﷺ خبر ورکوي دې حیی ﷺ خخه چي زکریا ﷺ ته الله ﷺ وروسته دېير و دعا ګانو خخه ورکې: چي الله ﷺ ده ته علم او پوهه دېير ورکړي وه په داسی حال کې چي دی ماشوم وو. عبدالله بن المبارك واېېي چي عمر ويلى دی چي: ماشوم والي دې حیی بن زکريادي: چي ملګرو به ورته ويل راچه چي ټو بازی ته نوده به ورته ويل چي موږ دبازیو دپاره نه یو پیدا سوی: وَهَنَّا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَّاهُ وَكَانَ تَقِيًّا قناده او ابن عباس او مجاهدا او عکرمه دی تو لو ويلى دی چي دهنان خخه مرادرحمت دی يعني په طور درحمت زموږ دخوا خخه او عکرمه ويلى دی چي دهنان خخه مراد محبت دی. او هرڅه چي زکات دی نودا پاکوالی ددي دی او سلامت کيدل دده دی دعيیونو خخه او نقصاناتو خخه. بيا الله ﷺ فرمایلی دی: وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلْدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا، دادری وختونه داسی دی چي په انسان باندی ډير سخت وي ولی چي په دريو وارو کې انسان دیو مرحلی خخه بلی مرحلی ته اوږي نوددی درو وارو پیژندنه انسان ته په هغه وخت کې کېږي کله چي دده خخه دغه وخت تیرسی لکه په ماشوم والي باندی انسان هلتہ پوهیږي کله چي غت سی او ددی دنیا د عملونو قدر انسان ته هلتہ ورياد سی کله چي مرسی او بیاد قبر زندګی انسان ته بنه بنکاره کېږي دقیامت دحساب او کتاب خخه، نودا دری وختونه داسی دی چي ددی پیژندنه انسان ته وروسته د تیریدلو خخه کېږي. نوکله چي دادری مرحلی په انسان باندی سختی مرحلی وی نوالله ﷺ په کې دبني آدم سلامتیا کوي. دارکم سعید بن ابی عروه نقل کوي دقتاده خخه دی نقل کوي دقتاده خخه چي حسن ويلى

دی چې: يحيى ﷺ او عيسى ﷺ دواړو سره ولیده نودوی یوبل ته وویل چې زما د پاره استغفار و غواره ته زما خخه بنه یې نوعیسی ﷺ يحيى ﷺ ته و فرمایل چې ته زما خخه بنه یې ولی چې تا پرخان باندی په خپله هم سلامتیا ويلى ده او اوالله ﷺ درباندی هم سلامتیا ويلى ده. نوده ته معلومه سوه، او اوالله ﷺ دواړه خوبن کړی دی. او دا چې په بل آیت کی ذکر دی: وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَتَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ، ويـل سـوـی دـی چـې دـحـصـورـ خـخـه مـراـدـ هـغـه دـی چـې کـم سـرـی بـنـحـوـ تـه رـاتـگـ نـه کـوـیـ، او دـاسـیـ نـورـیـ معـنـاـگـانـیـ هـمـ سـوـیـ دـیـ.

دارکم دابن و هب خخه نقل دی چې دی نقل کوي دابن لهیعه خخه دی نقل کوي دعقیل خخه دی نقل کوي دابن شهاب خخه دی وايې چې یوه ورخ راووته نبی ﷺ او صحابه ﷺ او په خپلو کی یې مذاکره کوله نو په دوی کی یوه ويونکی وویل چې موسی کلیم الله دی او یوبل ويونکی په کی وویل چې عیسی روح الله او کلمة الله دی. او یو ويونکی وویل چې ابراهیم خلیل الله دی نودوی همدارکم مذاکره کوله چې نبی ﷺ و فرمایل: خه سو شهید چې حوى دشهید دی؟ مرادیې يحيى بن زکریا ﷺ وو.

دارکم يحيى بن سعید الانصاری روایت نقل کوي دسعید بن المسيب خخه دی نقل کوي دابن العاص خخه دی وايې چې ما او ریدلی دی درسول الله ﷺ خخه چې فرمایل یې: هريو بنی آدم به دقیامت په ورخ راحی او هغه به خه ناخه ګناه کړی وی مګر يحيى بن زکریا. دا رکم نور روایتونه دنبی ﷺ خخه ډیر ذکر دی چې دی يحيى ﷺ پر فضیلت باندی دلالت کوي. دارکم اسرائیلی واقعات هم دده په باره کی ذکرسوی دی چې په هغه کی اکثره خبری داسی ذکرسوی دی چې هغه دانبیاواو په باره کی ذکرکول بالکل مناسب نه دی نوددی وجی خخه یې موب نه ذکرکوو ولی چې په هغه کی دانبیاواو بی حرمتی کېږي. نو په احادیشو درسول الله ﷺ باندی مو اکتفاء بنه ده ولی چې په بیان ده ګو واقعو سره ذهن منشر کېږي.

دارکم دامام احمد خخه روایت نقل دی چې دی نقل کوي دعفان خخه دی نقل کوي دابو خلف موسی بن خلف خخه دی نقل کوي دی يحيى بن ابی کثیر خخه دی نقل کوي دزید بن سلام خخه دی نقل کوي دجد بن ممطور خخه دی نقل کوي دحارث الاشعري خخه چې نبی ﷺ فرمایلی دی: اللہ ﷺ امر کړی وو يحيى بن زکریاته دپنځو کلمو چې دابه زده کوي او بنی اسرائیلوا ته به یې بیانوی نو نزدی وه چې دده خخه هیری سوی وی نوعیسی ﷺ ورته و فرمایل چې، تاته امر سوی دی دپنځو کلمو چې دابنی اسرائیلوا ته بیان کړی نودا یاته بیان کړه یا یې ماته پریږد چې زه یې بیان کم نوده ورته و فرمایل چې زه بیږیږم چې هسی نه چې داته بیان کړی او د الله ﷺ عذاب په ماباندی نازل سی ولی چې ددی امر ماته سوی دی. نو ده بنی اسرائیل یوه ورخ په جمات کی راتبول کړه په بیت المقدس کی تردی چې ډک سو نودی په ممبر باندی کښې پښتی او د الله ﷺ حمد او شناء یې بیان کړه او بیا یې و فرمایل چې: ماته الله

دینخو شيانو امرکريدي چي په هغه باندي زه په خپله عمل وکم اوتاسي ته يې هم وبنيم. اول دهغو پنځوخه دادی چي تاسي شرك مه کوي دالله ﷺ سره، ولی چي ددي مثال داسي دی لکه چي يوسري په خپلو پيسو باندي يوغلام ئان ته واخلي اودي په کارباندي ولگوي نوداکار کوي اودي بل چاته پيسى ورکوي بغیر دخپل مالک خخه، نوپه تاسي کي خوك داخونبه وي چي دهغه غلام داسي سى، اوقيينا الله ﷺ تاسي پيداکري ياست اوتاسي ته رزق درکوي نوددغه ذات عبادت وکي اودهغه سره شريکان مه جوروی، دوهم داچي زه تاسي ته امرکوم دلمانه، ولی چي الله ﷺ دخپل بنه خخه که يوي خواته اوبلی خواته يې په لمانه کي وکتل نوالله ﷺ توجه حيني بدله کري نوپه لمانه کي يو خوا ته اوبل خوا ته مه ګوري، دريم داچي تاسي ته زه امرکوم دروزي، ولی چي ددي مثال په نزد الله ﷺ باندي داسي دی لکه چي ديوسري سره په خپل توبنه کي ياجيب کي مشک وي اوھريوه سري حيني خوشبوبي حاصلوي، اوقيينا په نزد الله ﷺ باندي دروزه دار دخلي بوی ترمشکو بنې دی. بل داچي زه تاسي ته امرکوم دصدقی ورکولو، ولی چي ددي مثال داسي دی لکه يو سري چي خپل لاس په خپل خت پوری وترپی اوبيا دبنمن مخ ته ورسی په دی اراده باندي چي هغه ته په خت باندي وواهه نوبیابي وفرمايل چي: آيازه ستاسي دپاره دھان فديه ورکم نولگياسو چي دھان خخه يې لب اوکله ډيره فديه ورکوله تردی چي ختم سو. اوژه تاسي ته امرکوم الله ﷺ ذکريه باره کي چي دالله ﷺ په کثرت سره ذکرکوي، ولی چي ددي مثال داسي دی لکه چي په يوانسان دبنمن پسى سوي يې اودي ځني تبنتی تردی چي دی دنه سی يوقلعي ته اوپه هغه کي ئان ته مورچي ونيسي اوپناه په کي واخلي، اوښه په پنا کي وي دشيطان خخه ترڅو پوری چي دالله ﷺ په ذکرکي مشغول وي. رسول الله ﷺ فرمایلی دی چي ماته هم الله ﷺ دینخو شيانو امرکريدي: په جماعت باندي چي لموئ به په جمع سره کوي اوپه طاعت باندي اوپه هجرت باندي اوپه جهاد في سبيل الله باندي اوپه اوريسلو دامر اونواهي دالله ﷺ باندي، اوچاچي دجمع سره لموئه پريښووی نوهغه داسلام دغونهه خخه کښته سو تردی چي توبه ونه کابې اوچي دعوه وکي په دعوه دجاليلت باندي نودي به دجهنم په يوه حصه کي پروت وي. وویل سوه چي ای دالله رسوله که خه هم دغه سري لموئ کوي اوروزه نيسى نوبني ﷺ وفرمايل چي: که خه هم لموئ کوي اوروزه نيسى اوچان ته مسلمان هم وايې ببابه هم ورخی، تاسي رابولي مسلمانان په خپلو نومونو سره هغه نومونه چي الله ﷺ په نومولی دی مسلمانان او مومنان بندگان خپل (۱) دارکم نور روایتونه په مختلفو طریقو سره ذکر دی چي دمضمونو خخه جلا جلا دي او

(۱) (٢٠٢١٤) الترمذی كتاب الامثال، باب ماجاء في مثل الصلاة والصيام والصدقة (٥ ٢٨٢٣).

مقصود دې یودی چې کم مخکی موب بیان کې چې الله ﷺ یحییٰ ﷺ ته پنځه کلمی نبوولی وی چې په دی باندی خپله هم عمل وکی اوښی اسرائیلو ته یې هم ونبی څخه نواکټفاء به په دی یو روایت باندی وکی ولی چې مقصد ددی یوه څخه هم حاصلېږي. دارکم ابن وهب وايې چې یحییٰ ﷺ به دومره ژرل، که دده په سترګو باندی پردي وای نوهغه به هم خیری سوی وای. دارکم ابن مبارک ويلى دی په نقل کولو سره دوهب بن الورد څخه دی وايې چې: بې درکه سو یحییٰ ﷺ تردو ورڅو پوری نوپلار یې ورپسی ووتی تردی چې په دښت کې یې پیداکې چې یوقبریې کښلی وو او ولاړوو په کې اوژرل یې نودی پلاریې ورته وفرمايل چې ای زماخویه زه دی لټوم اوتا دلته ئان ته قبرکښلی دی اوپه کې ژارۍ نوده وفرمايل چې ای پلاره تاماته په خپله ويلى وه چې دجنت او ددوړخ په منځ کې یوه کاميابې ده چې هغه نه پري کېږي مګر په ژړاګانو سره؟ نودی پلار وته وفرمايل چې وزاره بچېه. نودواړه په ژړاسو. دارکم داروايت وهب بن منبه او مجاهد هم نقل کړي دی. دارکم دابن عساکر څخه نقل دی چې ده به دومره ژرل چې دده په منځ باندی یې اوښکو اثرپاته کې.

سبب دقتل دی یحییٰ ﷺ

دده دقتل په باره کې ډير اقوال ذكرسوی دی خومشہوره په کې دادی چې بعضی بادشاھانو ددمشق دده په زمانه کې دخپلو محارمو سره نکاح کول وغونښتل یا يې دهغه چا سره واده کول وغونښتل چې دهغه سره واده جائز نه وو، نوي یحییٰ ﷺ دغه بادشاھ ددي کار څخه منع کې نودغه بسخی چې دبادشاھ محرمه وه اوبدبادشاھ سره یې واده کول غونښتل نو دې وویل چې ماته دی یحییٰ ﷺ وينه په هبه کې راکړه نودغه بادشاھ خپل یوڅو کسان ولیبل نود یحییٰ ﷺ سرمبارک یې راړۍ اووینه مبارکه یې ورته راړوله، نوویل سوی دی چې دا بسخه هم په دی وخت کې مره سوه اوویل سوی دی چې لې وخت وروسته مره سوه.

اوویل سوی دی چې دبادشاھ بسخی یوسپې په محرمو کې خوبن کړي وو اوبياې یحییٰ ﷺ دقتل دپاره ولیږي نودغه سړی انکار وکی دقتل څخه، نودی بیا حلیله اوچل جورکې چې بادشاھ ته یې وویل چې دده وينه ماته هبه کړه نوبادشاھ خپل کسان ولیبل اودي یې قتل کې اوپه یولوښی کې یې ورته سرمبارک اووینه مبارکه دی یحییٰ ﷺ راړوله.

دارکم په یوروایت کې دیعقوب الكوفی دعمرین میمون څخه نقل کوی دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وايې: چې کله چې په رسول الله ﷺ باندی اسراء وسوه یعنی آسمان ته وخیژول سو، نوزکریا ﷺ یې ولیدی نوپوښتنه یې خینی وکړه چې ای دی یحییٰ ﷺ والدہ ته ماخبره کړه په باره دقتل ستاکی چې ته خه رکم قتل سوی او بنی اسرائیلو ولی قتل کړي؟ نوده نبی ﷺ ته وفرمايل چې: زه تاته خبر درکوم دی یحییٰ ﷺ په باره کې چې یحییٰ ﷺ دخپلی زمانې بنه سړی وو او دټولو څخه بنه سړی وو لکه مخکی خه

رکم چې یې صفات په قرآن کريم کي ذکرسوی دی اودده بنخو ته حاجت نه وو نو دبادشاہ دبنخی دی خوبن سو، او دغه بنخه باغیه یعنی زناکاره وه نودی په یحییٰ اللہ علیہ السلام پسی کسان ولیبل چې دده خواته ورسی نویحیٰ اللہ علیہ السلام ورته انکار و فرمایی اوددی بنخی خواته نه ورلى نوددی درد ورته رالی اودا دیحیٰ دقتل په باره کي په سوچ کي سوه چې ددوی په هر کال کي یواختروو نوپه دی اخترکي دوی تول په یوځای کي راټولیدل نوپه دغه ورڅه بادشاہ دی خپلی بنخی ته وویل چې نن ورڅه زما خخه خه غواړی نوزه به یې درڅخه نه منع کوم نو دی ھینی طلب دوینی دیحیٰ اللہ علیہ السلام وکی نوبادشاہ خپل خه کسان ورولیبل اودي په جماعت کي پرلمانهه ولاړو واژه ورپسي شاته ولاړوم نودی یې راوغورخوی اوسریي ھینی پريکي اووينه یې ورلره په یولونې کي واچول اوددی بنخی خواته یې یووړی، نورسول الله علیه السلام بیا پونتنه و فرمایله چې تاته چاصبر درکي په دغه وخت کي نوده و فرمایل چې زه په خپلو نفلونو باندی ولاړوم نوماورلره خپل لمونځ نه خرابوی صرف می ورته په لمانهه کي لب دول خیال سو، نوکله یې چې دده سروی وړی اودهغوي مخ ته یې کښېښووی نوالله علیه السلام دشپی مزکه پروچاودل اوږول په کي دنه سوه. نوکله چې سهار سو نوبنی اسرائيلو وویل چې دزکريا رب زکريا علیه السلام ته په درد سوی دی نودوی وویل چې راخی چې موږ دخپل ملك دپاره ددرد اظهار وکو اوزکريا علیه السلام قتل کو نوکله چې دوی په ماپسی راتله نوزه ددوی خخه و تبنتیدم نوکله چې ستړی سوم نویوی درختی راواز وکی چې زماخوا ته راسه نوزه په هغه درختی کي دنه سوم نوابليس زما دخادریو خوا ددرختی خخه وايستله، اوښی اسرائیل چې کله راله نوابليس ورته وویل چې آياتاسی درخته ولیدل چې زکريا دی درختی دنه سو، نودی په خپل جادو سره دغه درختی ته دنه سو. نوابليس دوی ته مشوره ورکړه چې اره راړۍ اوپه اره باندی یې په منځ دوه ځایه کي نواره یې راړېل اوژه یې په اره کړم نونبی اللہ علیه السلام ورته و فرمایل چې: آیا تاخه درد محسوس کي کله یې چې ته اره کولی، نوده و فرمایل چې اللہ علیه السلام زماروح په هغه درخته کي اچولی وو. ددی حدیث په سیاق کي غرابت دی اوپه قصه دسراء کي په نورو ځایونو کي دزکريا علیه السلام قصه نسته مګرپه دی روایت کي. بیا اختلاف سوی دی، په ځای دقتل دیحیٰ اللہ علیہ السلام کي چې دی په مسجد الاقصی کي وژل سوی دی اوکه نه بناء په دوو قولینو باندی: یوقول دادی چې ثوری یې نقل کوي داعمش خخه دی نقل کوي دشمله بن عطيه خخه دی وايې چې: په هغه ډبری باندی کم چې په بیت المقدس کي پرته ده پرهغه باندی (٧٠) انبیا قتل سوی دی یودهغه خخه یحییٰ بن زکريا علیه السلام دی. دارکم په بل قول کي ذکرسوی دی چې دا ابو عبیده القاسم بن سلام نقل کړي دی دعبد اللہ بن صالح خخه دی نقل کوي داللیث خخه دی نقل کوي دیحیٰ بن سعید خخه دی نقل کوي دسعید بن المسیب خخه دی وايې چې: بخت نصر چې کله دمشق ته رالی نو هلتہ دیحیٰ

وینی جوش کوي، نوده دخلگو خخه ددي په باره کي پونتنه وکړه نوخلگو خبر ورله ورکي، نوددي دويني دپاره يې (٧٠٠٠) کسان قتل کړه نوبیا داوینه ودریده او جوش يې نه وهی. دا اسناد سعید بن المسيب ته صحیح دي، او تقاضا هم داده چي دی په دمشق کي قتل سوي دي.

دارکم زید بن واقد وايې چي: کله موږ ددمشق جماعت جوروی نوديحيي سرمبارك ديو رکن دجماعت خخه را ووتی چي وريښته او پوستکي هرڅه يې برابر وه، لکه خه رکم چي په بل روایت کي ذکرسوي دی چي داسی نسکاره کيدی لکه چي يو ساعت مخکي قتل سوي وي. دارکم حافظ ابن عساکر دیحيي دقتل واقعه په بلی طریقی سره ذکر کړیده چي ده ګه په آخره کي هم دا ذکر سوي دی چي دبادشاہ یوه لور وه چي دیحيي ديو فتوی دوجي يې خپل پلار ته ويلی وه چي دیحيي وینه دی ته هبه سی نويحيي بياقتل سو. سعید بن عبدالعزيز ويلی دی چي دده وینه جوش ووهی تردی چي ارمیا ددي وینه خواته ودریدی اووی فرمایل چي بنی اسرائیل دی ختم کړه او اوس ودریدیه نوبیا دغه وینه ودریدله دالله په حکم باندی.

قصه دعیسی بن مريم روح الله

الله په سوره آل عمران کي رد ذکر کړي دی پرنصار اوو باندی، کمو چي دالزالم په عيسی باندی لګولی وو چي دالله حؤی دی، پاك دی الله دداشی خبرو خخه. او مخکي موږ ذکر کې چي دنجران یووفد په رسول الله باندی تیرسو نو هغوي په دی ګنډه عقیده باندی اخته وو چي عقیده دتثليث ده (يعني دوی وايې چي خدايان نعوذ بالله دری دی یوالله بذات خوددي دوهم عيسی دی او دريم مریم بیاپه دوی کي نوري فرقی هم ستنه) نوالله په منع ددي سوره کي ایتونه نازل کړه چي په هغه کي الله دا بيان کړه چي عيسی دالله بنده دی او پيغام رسان دی، الله دده خلقت او تصویر دمور په رحم کي داسی جور کړي دی لکه خه رکم چي يې دنورو خلگو خلقت کړي دی او دده خلقت بغیر دپلار خخه سوي دي، ولی چي الله پرده باندی قادر دی چي آدم یې دمور او پلار خخه بغیر پیدا کي نودی يې بغیر دپلار خخه پیدا کي.

اودی دالله په یولفظ چي گن دی په هغه سره پیدا سوی دي. دده کیفیت دپیدائش چي دا خه رکم پیدا سو او دده مور خه رکم حمل و اخستی په دی ټولو باندی به انشاء الله خبری کوو. الله فرمایلی دی او هغه ربنتی ويونکی دی: إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحاً وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عُمَرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ (٣٣) ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (٣٤) إِذْ قَالَتْ امْرَأَةٌ عُمَرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحرَرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (٣٥) فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ

رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْشَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتُ وَلَيْسَ الذَّكْرُ كَالْأَنْثَى وَإِنِّي سَمِّيَّتُهَا مَرِيمَ وَإِنِّي أُعِيدُهَا بَكَ وَذُرِّيَّتُهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (٣٦) فَتَقْبَلَهَا رُبُّهَا بِقُبُولِ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَلَهَا زَكَرِيَاً كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَاً الْمُحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرِيمُ أَنِّي لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (سورة آل عمران ٣٧٣٣) دلته اللہ ﷺ دادم ﷺ فضیلت بیان کړی دی او بیا یې ده ګه په نسل کې دا براہیم ﷺ دکورنی فضیلت بیان کړی دی نو په دوی کې اسماعیل ﷺ هم داخل دی نوبیا یې د اسماعیل ﷺ په کورنی کې د عمران ﷺ کورنی ذکر کړیده او دا د مریمی پلار دی په دی کې یې دا بیان کړی دی چې د دوی بهترینه کورنی ده.

محمد بن اسحاق وايې چې دی عمران بن باشم بن امون بن میشا بن حزیقا بن احریق بن رحبعام بن داود ﷺ دی. او ابو القاسم بن عساکر وايې چې دامریم بنت عمران بن ماثان بن العازر بن الیود بن اختر بن صادوق بن عیازوز بن الیاقیم بن ابیود بن زربایبل بن شالتال بن یوحینا بن برشا بن امون بن میشا بن حزیقا بن احاز بن مواث بن عزريا بن یوران یوشافاط بن ایشا بن ایبا بن رحبعام بن سلیمان بن داود ﷺ، او په دی دوهم نسب کې مخالفت دی د محمد بن اسحاق. خوپه دی کې خلاف نسته چې په دواړو سلسلا کې د دواد ﷺ په اولاد کې رائخی، او دا عمران په خپله زمانه کې د بني اسرائيلو امام وو چې خلگو ته به یې د جمع لمو نؤونه ورکول، او دده مور حنه بنت فاقود بن قابیل داوه دډیرو عبادت ګارو بسحوم خخه چې هروخت به یې دالله ﷺ عبادت کوي.

او د عیسیٰ ﷺ والدہ محترمه مریمؑ دا هم د پرهیز ګارو بسحوم خخه وو چې همیشه به یې لمون ټونه او عبادتونه کول او بل کاربې یې نه وو. محمد بن اسحاق ویلى دی چې: د مریم والدہ نه حامله کیدل نویووه ورخ یې یوه مرغی ولیدل چې خپل بچې یې دخان سره روان کړی وو نوبچې ته یې زړه وسو نو دالله ﷺ خخه یې دعا و غوبنېتل او نذر یې وکی که چیری ددی ټوی پیداسی نو هغه به دالله ﷺ دکور د خدمت د پاره وقف وی. نوویل سوی دی چې دا په هغه وخت کې حائضه سوہ چې کله د حیض خخه پاکه سوہ نو حمل یې و اخستی چې حمل د مریمؑ وو: فَلَمَّا وَضَعْتُهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْشَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتُ وَلَيْسَ الذَّكْرُ كَالْأَنْثَى، کله یې چې دا حمل وزیږوی نودا هلك نه وو نو دالله ﷺ ورته و فرمایل چې نه دی نر اولاد په خدمت د بیت المقدس کې تکره د زنانه طائفی خخه. او په دغه زمانه کې به خلگو خپل نر اولاد د بیت المقدس د خدمت د پاره وقف کوي. او دا قول دالله ﷺ (وَإِنِّي سَمِّيَّتُهَا مَرِيمَ) اللہ ﷺ فرمایې چې ما نوم هم پرایبنسی دی چې مریم دی نو په دی قول دالله ﷺ باندی خلگو دلیل نیولی دی چې نوم په ورخ د پیدائش اینسول کېږي.

اولکه خه رکم چې په حدیث کې ثابت دی چې کله دانس ﷺ ورور پیدا سو نو نبی ﷺ ته یې

وروری نونبی ﷺ ورته اول په خوله کی خرما و اچوله کم چی نبی ﷺ ژوولی وه اوبياپي دعبدالله نوم پرکنېښووی. اوپه بل حدیث کی دنبی ﷺ خخه نقل دی چی فرمایلی دی: هر ماشوم چی پیداسی نودهغه خخه به حلالوکیږی یوه حلاله په اوومه ورخ باندی اوورینښه به ځینې پری کول سی او نوم به پر اینښوول سی. او داقول دالله ﷺ: وَإِنِّي أُعِيدُهَا بِكَ وَذَرِّيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، دادلات کوي په دی خبره باندی چی دا الله ﷺ ځینې قبوله کړیده دبیت المقدس دخدمت دپاره، امام احمد وايې په نقل کولو سره دعبد الرزاق خخه دی نقل کوي دمعمر خخه دی نقل کوي دالزهړی خخه دی نقل کوي دالمسيب خخه دی نقل کوي دابو هريره ﷺ خخه چی نبی ﷺ فرمایلی دی: نسته یوما شوم داسی چی هغه پیداسوی وي چی په هغه باندی شيطان لاس نه وي راکښته کړي مګردوه کسان دی مریم او عیسیٰ ﷺ (يعني مفهوم ددي حدیث دا جو پېښی چی هرکله ماشوم پیداسی نوشیطان خپل لاس باندی مسه کی دادوه کسان دی چی په دوی باندی شيطان لاس نه دی مسه کړي) دارکم دنبی ﷺ خخه په اختلاف دراویانو سره نور هم روایتونه ذکر دی چی په هغه کی هم داذکر سوی دی چی دشیطان دلاس مسه کولو خخه دادوه کسان چی مریم او عیسیٰ ﷺ دی دا دواړو همحفوظ سوی دی، دارکم په یوبل روایت کی امام احمد وايې په نقل کولو سره دعبدالملک خخه دی نقل کوي دی دعبدالرحمٰن الخزامی دی نقل کوي دابي الزناد خخه دی نقل کوي دلا اعرج خخه دی نقل کوي دابي هريره خخه دی دنبی ﷺ خخه چی فرمایلی دی: هربنی آدم ته شيطان په بغل کی یوه ضربه ورکوي مګر عیسیٰ بن مریم چی ده ته شيطان ضربه ورکوله نوده هسى پردي ته یې ضربه ورکره او دی ځینې محفوظ دی.

او داقول دالله ﷺ: فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيًّا، مفسرینو په دی ئای کی اقوال پیش کړي دی چی کله دی پیداسو نومور یې دی په کېړه کی و پیچی او مسجد الاصفی ته یې ولیبری او هلته یې هغه عابدانو ته وسپاری کم چی په جماعت کی وه نودی چی کوچنی وو نودوی ټولو ددی په کفالت کی بحث او مباحثه و کړه هریوولی ویل چی دده کفالت به زه کوم نو قرعه اندازی (هسکه اپچه) یې و کړه نو دزکریا ﷺ نوم په کی را ووتی نو الله ﷺ فرمایلی دی (وَكَفَّلَهَا زَكَرِيًّا) یعنی په سبب دغالبه کیدلو ددی په قرعه اندازه کی یې کفالت وکی لکه خه رکم چی الله ﷺ فرمایلی دی چی مفهوم یې داسی دی: دا خبری دغیبو دی ای نبی ﷺ تاته یې موب بیانو او ته په هغه وخت کی ددوی خواته حاضرنه وي کله چی دوی خپل قلمونه وي شتل ددی وجی خخه چی خوک به ددی مریم ﷺ کفالت کوي اوپه دی خبره به یې جګره په خپلوكی کول. او دا قلمونه یې په داسی طریقی باندی قرعه اندازی ته پیش کړي وه چی هریو هخپل خپل قلم رواخستی او تهول یې په یو ئای کی را تهول کړه اوپه

يوخاى کي يې کبنيښوول بيا يې يوما شوم چې بالغ سوي نه وو هغه يې راواغونښت او د هغه ماشوم يوقلم ددې قلمونو خخه رواخستن نوهغه قلم دزکريما الله وو. نوزکريما الله دده دکفالت ذمه وارسو.

الله الله فرمایلی دی: کلما دخل علیها زکریا المحراب وجد عندها رزقا قال يا مریم آنکه هذا قالت هو من عند الله إن الله يرزق من يشاء بغير حساب، مفسرینو ويلى دی چې زکريما الله ددې دپاره په جماعت کي خاص ئاي برابرکي چې هغه ئاي ته به ددې خخه ماسوا بل خوک نه دنه کيدی، نودغه مریم ب به په دغه ئاي کي دالله الله عبادت کوي، او دمسجد الاقصى خدمت به يې کوي کم چې به ددې په ذمه باندي وو او دورخى او شېږي به يې دومره عبادت کوي چې خلکو به ددې دععبدت مثالونه ورکول لکه خه رکم چې دحاتم طابي مثال خلک په سخاوت ورکوي، دارکم په عبادت کي بنی اسرائيلو ددې مثال پيش کوي دومره زيات عبادت به يې کوي. او زکريما الله به چې کله ددې خواته راتلى نوددې خوا ته به داسى خوراکونه په نورو کاسوکي پراتنه وہ بغير دده دکاسو خخه او داسى خوراکونه وہ چې ده گرسره ليدلی نه وہ نو پونښته يې وکړه دمریم صلی الله علیه و آله و سلم خخه چې دارزقونه درته دکم ئاي خخه رائي نودي جواب ورکي چې دالله الله د طرفه، ولی چې الله الله بې حسابه روزي ورکوي چاته چې وغوارې. نو په دغه وخت کي دزکريما الله طمع پیدا سوه که خه هم په عمر باندي پوخ وو خوبیا يې هم طمع دخوی وسوه نودعا يې وغونښته دالله الله خخه چې يالله راکي ماته بنه نسل چې بنه وی ولی چې ته قبلونکي ددعګانو يې.

بعضو ويلى دی چې ده داسى دعاوکړه: اى رزق ورکونکي ربه مریم صلی الله علیه و آله و سلم ته دی میوی ورکريدي بي له خپل موسومه خخه نويا الله ماته هم حوي راکي که خه هم زما عمر ورته برابر نه دی.

الله الله فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرِيمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَىٰ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ (٤٢) يَا مَرِيمُ اقْتُنِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدْهِي وَارْكَعْهِي مَعَ الرَّاكِعِينَ (٤٣) ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْعَيْبِ تُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقَوْنَ أَقْلَامَهُمْ أَيْهُمْ يَكْفُلُ مَرِيمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ (٤٤) إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرِيمُ إِنَّ اللَّهَ يُشَرِّكُ بِكَلْمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرِيمٍ وَجِيَهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمَقْرَبَينَ (٤٥) وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ (٤٦) قَالَتْ رَبِّي أَنِّي يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا فَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ دلته الله الله د ملائکو په واسطه مریم الله ته زیری ورکوي چې دا د خپل زمانی خونښه سوي بنسجه ده په نزد دالله الله باندي او دا زیری يې ورته هم ورکي چې ته به الله الله حوي ورکوي بغير دپلار خخه چې

هغه به نبی وی او شریف به وی: وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ يَعْنِي دَخْلَكُو سره به په زانګوکی خبری کوي او په ماشوم والی کی به خلگوته دعوت ورکوی دالله ﷺ خواته او خلگ به دشرك خخه منع کوي، او داچې د بودا توب په وخت کی به هم خلگو ته دعوت ورکوی دالله ﷺ خواته، او دی مریم ﷺ ته په کثرت د عبادتونو باندی او په کثرت ذکرباندی امروسو ولی چی ددې کرامت اهل سی او دالله ﷺ شکر اداء کړی، نوویل سوی دی چی دامریم ^و به په لمانځه باندی و دریدله تردی چی پښی مبارکی به بې په رپیدو سوی، الله ﷺ دی پر و رحمیږی او الله ﷺ دی ددې په مور او پلار باندی هم و رحمیږی.

نودا قول د ملايكو: يَا مَرِيمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ، يَعْنِي تَه بِي مُخْتَارَه كَرِي بِي، وَطَهَّرَكِ، يَعْنِي دَبَدَو اخلاقو خخه او تاته بې غوره صفتونه درکېيدی، وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ، يَعْنِي دَخْپَلَی زمانې پرېولو بنحو باندی، لکه خه رکم چی الله ﷺ موسى صلوات الله عليه وسلم فرمایلی دی: إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ، (سورة الاعراف ۱۴۴) او دا قول: وَلَقَدِ اخْتَرْتَنَا هُنْ عَلَى عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ، يَعْنِي تَه بِي خوبن کړی بې پرزنانو د ټولی دنیا باندی.

لکه خه رکم چی امام بخاری او مسلم او ترمذی دعلی بن ابی طالب خخه نقل کوي دی وايې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: بَنِي دَبَنْحَوْ (دَنْصَارَوْ وَ خَخَهْ) مَرِيمَ صلوات الله عليه وسلم ده، او بَنِيَّ بَنْحَهْ د (ددې امت خخه) خدیجه بنت خویلد صلوات الله عليه وسلم ده، دارکم امام احمد وايې په نقل کولو سره د عبد الرزاق خخه دی نقل کوي د معمر خخه دی نقل کوي د قتاده خخه دی نقل کوي د انس صلوات الله عليه وسلم خخه دی وايې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: كافی دی دَبَنْحَوْ د ټولو عالم خخه خلور، مريم بنت عمران، آسيه بَنْحَهْ د فرعون، خدیجه بنت خویلد، او فاطمه بنت محمد صلوات الله عليه وسلم. دارکم ترمذی هم یو روایت ذکر کړی دی چی په هغه کی هم دغه الفاظ دی او دغه خلور په کی ذکر دی چی بَنِي زنانی د ټولی دنیادی.

او په یوبل روایت کی ابویعلى الموصلى ویلی دی په نقل کولو سره دیونس بن محمد خخه دی نقل کوي د دواد بن ابی الفرات خخه دی نقل کوي د علباء بن احرم خخه دی نقل کوي د عکرمه خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه دی وايې چی رسول الله صلوات الله عليه وسلم په مزکه باندی خلور خطونه راکش کړه او بیا بی و فرمایل: تاسی ته معلومه ده چی خه دی؟ نوموب وویل چی الله صلوات الله عليه وسلم ته او د هغه رسول ته معلومه ده. نوبیا رسول الله صلوات الله عليه وسلم و فرمایل: بَنِيَّ بَنْحَهْ د جنت خلور دی، یوه خدیجه بنت خویلد، فاطمه بنت محمد صلوات الله عليه وسلم، مريم بنت عمران، آسيه بَنْحَهْ د فرعون. او دارکم نسا یې هم داسی روایت نقل کړی دی د طریقی د دواد بن ابی هند خخه. او دارکم ابن عساکر د طریقی دابی بکر عبدالله بن ابی داود سلیمان الاشعث خخه چی په هغه کی هم د مخکنی روایت په شان روایت ذکرسوی دی دارکم په بل روایت کی نبی صلوات الله عليه وسلم

فرمایلی دی چې: فاطمه رضي الله عنها مشره ده دبئحو دجنت مګر هغه فضیلت چې د مریم بنت عمران دی هغه دې لره نسته. مقصود داچې د احادیث په دی باندی دلالت کوي چې فاطمه رضي الله عنها او مریم بنت عمران په دی خلور وارو کې بهترینی دی. بیا احتمال داستشناه لري چې مریم بنت عمران د فاطمه رضي الله عنها خخه افضله وي او دا احتمال هم لري چې پر تولو یو دول فضیلت ولري ليکن په دی باره کې حديث ذکر سوی دی چې نقل یې کوي ابن عساکر دابو الحسین بن الفراء خخه او ابو غالب او دابو عبد الله خخه دوی نقل کوي دابو جعفر بن المسلمہ خخه دی نقل کوي دابو طاهر المخلص خخه دی نقل کوي دا حمد بن سليمان خخه دی نقل کوي دالزبیر خخه دی نقل کوي د محمد بن الحسن خخه دی نقل کوي د عبد العزيز بن محمد خخه دی نقل کوي د موسی بن عقبه خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه دی واپي چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ بنه او سیده د جنتیانو بنئو مریم بنت عمران ده او بیاورپسی فاطمه رضي الله عنها ده او بیا ورپسی خدیجه رضي الله عنها ده او بیا ورپسی د فرعون بنئه ده، بیا وروسته ددی هرې یوې فضیلت جلا جلا ذکرسوی دی او دارکم دنبی عليه السلام نوری بیبيانی هم سته او هغوي تولی هم امهات المؤمنین دی او د تولو مسلمانانو او د مومنانو مندی دی او د تولو مسلمانانو دزنانو خخه بنه دی. ^(۱)

او هرڅه چې ذکر د مریم عليه السلام سو نو د هغې د مرتبې او د فضیلت پته ددی دوو درو روایتونو خخه معلومه سوه دیوه روایت خخه معلومه سوه چې د خپلی زمانی په بنئو کې بنه او افضله بنئه وه او دارکم دبل روایت خخه دا معلومه سوه چې دابه مشره وي او سیده به وي په جنت کې دبئحو او نور داسی روایتونه ددی د فضیلت په باره کې ذکرسوه. دارکم په دی باب کې د خدیجې رضي الله عنها دوفات په باره کې یوڅو روایتونه ذکرسوی دی چې د هغه خخه هم دا معلومېږي چې مریم بنت عمران او آسيه چې بنئه د فرعون ده دوی به په جنت کې دنبی عليه السلام بیبيانی وي، او په بل روایت کې نبی عليه السلام په خپله بذات خود فرمایلی دی: چې مریم بنت عمران او آسيه چې بنئه د فرعون ده دوی به زما بیبيانی وي په وړ د قیامت (يعني په جنت) کې.

ولادت عیسیٰ عليه السلام

الله ﷺ فرمایلی دی: وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرِيمَ إِذْ أَنْبَدَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا (۱۶) فَأَنْخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلَنَا إِلَيْهَا رُوحًا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا (۱۷) قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا (۱۸) قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لَأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا (۱۹) قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي

(۱). او په دی ئای کې بیادنبی عليه السلام د بیبيانو ذکر مصنف کړي دی چې د هغه ددی باب سره خه تعلق نسته. مترجم

بَشَرٌ وَلَمْ أُكَلِّ بَغِيًّا (٢٠) قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رُبُّكُ هُوَ عَلَيَّ هَيْنَ وَلَنْجَعِلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مَنَا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا (٢١) فَحَمَّلَتُهُ فَأَنْتَبَدَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا (٢٢) فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جَذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مَتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا (٢٣) فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَا تَحْزِنِي قَدْ جَعَلَ رُبُّكَ تَحْتَكَ سَرِيًّا (٢٤) وَهُنْزِي إِلَيْكَ بِجَذْعِ النَّخْلَةِ ثُسَاقْطُ عَلَيْكَ رُطْبًا جَنِيًّا (٢٥) فَكُلِّي وَاشْرِبِي وَفَرِّي عَيْنًا فِيمَا تَرَيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِرَحْمَنَ صَوْمًا فَلَنْ أَكَلَمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا (٢٦) فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرِيمُ لَقَدْ جَئْتَ شَيْئًا فَرِيًّا (٢٧) يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرًا سَوْءً وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا (٢٨) فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا، ذَكَرَ كَرِيدَهُ اللَّهُ تَعَالَى دَاقِصَهُ وَرُوْسَتَهُ دَقْصِي دَزْكَرِيَا اللَّهُ تَعَالَى خَخَهُ لَكَهُ چې هغه ورته توطیه او تمہید او مقدمه وه لکه خه رکم چې بې په سورة آل عمران کې فرمایلی دی، ددی دواړو سیاқ یودی او لکه خه رکم چې الله تَعَالَى په سورة الانبياء کې فرمایلی دی: وَزَكَرِيَا إِذْ نَادَى رَبَّهِ رَبَّ لَا تَذَرْنِي فَرَدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ (٨٩) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَهَبَبْنَا لَهُ يَحِيَّ وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجُهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَا رَغِبًا وَرَهْبًا وَكَانُوا لَنَا خَاسِعِينَ (٩٠) وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوْحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ، او مخکي بيان سوه چې کله مریم ﷺ خپلی مور د بیت المقدس د خدمت د پاره وقف کړه او زکریا ﷺ ده ګډي کفالت پر خپله ذمه باندی واخستی اوده وره په جمات کې یو خاص خای ورته مقرر کې چې دې به په دې کې عبادت او لمونخونه کول او په هغه خای کې ورسه ملائکي خبری وکړي او زیری بې ورکې په پیدائش د ماشوم باندی چې نبې به وې او په زانګوکې به د خلگو سره خبری کوي او خلگوته به دعوت ورکوي دالله ﷺ طرف ته، او کله چې مریم ﷺ بالغه سوه نو په عبادت کې بې داسي نوم وو چې په بنی اسرائيلو کې داسي سپې نه وو چې ددې په رکم عبادت به بې کوي نوالله ﷺ ورته د زیری خخه وروسته د احکم کړي وو چې په عبادتونو کې او په ذکر و نو کې اضافه والي وکې ددې و جې خخه چې ددې کرامت او شرافت مستحقه سی او دالله ﷺ د نعمت شکرهم اداء سی او والله ﷺ ورته و فرمایل چې داسي خوي به وې چې نادری معجزی به ورسه وې هغه داچې مړې به راژوندی کوي دالله ﷺ په حکم سره او د برګي ناجورياني به جوروی، نو د امريم ﷺ په تعجب کې سوه چې بغیر د پلار خخه به بچې خه رکم وسی، ولی چې ددې خاوند نه وو نودی ملائکي ورته خبر ورکې چې الله ﷺ په هر خه باندی قادره دی او کله چې یوشی ته وايې چې سه نو وسی يعني دالله ﷺ په یوی کلمی باندی هر حکم سرته رسیبری، نو د دې په دې خبر و باندی یقین رالي او والله ﷺ ته تسليمه سوه او خپل کارونه بې تول الله ﷺ ته و سپارل، ولی چې دې ته معلومه وه چې ددې کار خخه وروسته به خلگ ډيری خبری کوي او دا خلگ بنکاره حالاتو ته ګوری بغیر د سوچ او فکر

څخه (یعنی داسوچ نه کوي چي الله ﷺ په داسى کارونو باندی قادردي ولی چي آدم ﷺ بې موره اوبي پلاره پيداکى نوعيسى ﷺ بې پلاره نه سى پيدا کولی خودا خلگ په دي باره کي سوچ نه کوي او صرف اسبابو ته ګوري چي اسباب نه وي نويو کارهم نه مني). او داوه چي په دوران د حیض کي د مسجد الاقصى څخه یو طرف ته ووته او داوبو اخستو د پاره به هم ووته نويوه ورخ دا یواحی سوه په یو خوا د مسجد الاقصى کي نوجبرايل ﷺ ورته الله ﷺ دانسان په شکل باندی راوليږي کله چي دي ولیدي نو وي ويل: زه پناهی غواړم په رحمن ذات باندی ستا څخه که ته چيری نياک انسان يې (یعنی که نياک انسان يې نو د مخ څخه ليږي سه) ابو العالیه وايې چي: ماته معلومه سوه چي تقى ويل کيږي هغه سري ته چي د بدرو کارونو څخه ئان محفوظ کي.

دارکم په دي ئاي کي بنى اسرائيلو ويلی دی چي تقى په بنى اسرائيلو کي یوفاسق انسان وو نوداقول بلا دليله دي، او داسى اقوال کول د ټهان څخه د بدېختو کاردي. نودي جبرايل و فرمایل چي زه دالله ﷺ دخواخه تاته پیغام رسان یم (یعنی زه انسان نه یم بلکي ملايکه یم) او ددي د پاره راغلى یم چي ستا دالله ﷺ په حکم تاته ماشوم هبه کم. نودي مریم ﷺ و فرمایل چي خه رکم به وي زما د پاره ماشوم او حال دادی چي ماته یوانسان هم نه دي را نژدي سوي، او نه زه فاحشه یم چي بدکاري می کړي وي نودي ملايکي ورته وویل چي ستا رب وعده کړي وه او داکار پرالله ﷺ باندی اسانه دي. او دا قول دالله ﷺ (وَلَنْجُعَلَهُ إِيمَانَ لِّلنَّاسِ) یعنی الله ﷺ و فرمایل چي دي به موره نبانه و ګرځو په خپل قدرت باندی دی خلکو ته چي دوي و ګوري چي موره خه رکم مخلوق پيداکوو، لکه خه رکم چي موآدم ﷺ بې موره اوبي پلاره پيداکړي دي اوبي بې حوا مو دنارينه څخه پيدا کړيده چي شرکت دزنانه په کي نه وو نودارکم نوعيسى ﷺ صرف دزنانه څخه پيداکى چي دنارينه شرکت په کي نسته نو داتقول په قدرت دالله ﷺ باندی دلالت کوي، او هجه ذات په هر خه باندی قادر دي او داقول دالله ﷺ (وَرَحْمَةً مِنِّي) یعنی دي به دخلکو د پاره زموږ دخواخه رحمت هم وي ولی چي دي به خلکو ته دعوت ورکوي په طرف د عبادت دالله ﷺ او خلک به د شرك څخه منع کوي او دی به په وړوکوالی او په غت والي کي خلکو ته دعوت ورکوي او داقول دالله ﷺ (وَكَانَ أَمْرًا مَفْضُلًا) یعنی داکار داسى کاردي چي په دي باندی فيصله سويده او مقرره سويده دالله ﷺ دخوا او دا به ضرور کېږي. نو ويل سوي دي چي جبرايل ﷺ ددي په ګريوان کي پوه کړه نو دي یو دم حمل و اخستي لکه خه رکم چي ديوې عامې نېټۍ سره خاوند کوروالي وکي نو هغه ناخاپه حمل و اخلي دغه رکم حمل بي و اخستي. او ويل سوي دي چي په خوله کي يې ورپو کړه نودا پوه روح وو چي ددي په خلی کي يې وکي، نوداقول خلاف دی د سیاق د قرآن

څخه او د دغه قصى څخه چې په قرآن کي ذکر سویده او د لته خو عامې ملائکي ته بیا رجوع کېږي او حال د اچې جبريل الله راغلی وو نوددي وجو څخه یې فرمایلی دی (فَحَمَّلَتُهُ) يعني حمل یې واختى د ماشوم (فَاتَّبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا) او دا ددی وجو چې کله دی مریم الله حمل واختى نو په دی باندی مزکه تنګه سوه ولی چې دا د تهمتونو څخه بیریده، اوورته معلومه سوه چې خلګ به هرقسم خبری کوي پردي باندی چې کله د حمل اثرات بسکاره سوه نواول سړی د بنی اسرائیلو چې نوم یې یوسف بن یعقوب النجار وو چې داد مریم الله د ترور ټوي وو دی په سخت تعجب کي سو چې سره ددی چې دومره عبادتونه کوي بیا یې خه رکم حمل واختى اوحال د اچې خاوند هم نسته، نو یوه ورخ ورته رالي اوورته یې وویل چې: ای مریم آیا داسی کښت سته چې ده ګه تخم یادانه نه وي؟ نومریم الله و فرمایل چې: هو سته، چا پیدا کړي دی په اول وار دا کښت. نوبیا ورته دی سړی وویل چې. آیا د پلار څخه بغیر ماشوم وي؟ نومریم و فرمایل چې: هو، چا پیدا کړي دی آدم الله او خه رکم یې بې موره او بې پلاره پیدا کړي دی. نوبیا ده ورته وویله چې ماته خبر راکه په دی خپلی خبری سره. نو مریم الله و فرمایل چې ماته الله الله زیری را کړي دی: بکلمة منه اسمه المَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرِيمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقْرَبِينَ (٤٥) وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ، او وویل سوی دی چې زکریا الله هم داسی پونښته د مریم الله څخه وکړه نو هغه ته یې هم دارکم جوابونه ورکړي ووه.

دارکم السدى یوقول پیش کړي دی په اسناد کولو سره صحابوو ته: چې مریم الله یوه ورخ دخور کورته ورله نودی خورورته وویل چې ماته ئان حامله بسکاري نومریم الله ورته هم وویل چې ماته هم ئان حامله بسکاري نودواړو یو بل ته غاره ورکړه په دی خبری باندی نوبیا مریم الله و فرمایل چې ماته داسی معلومېږي لکه چې هغه حمل چې زما په نس کي دی هغه ته چې ستا په نس کي دی سجده کوي. د لته معنی د سجدی تعظیم او اکرام دی.

لکه خه رکم چې دامخکي مور بیان کړه چې زموږ د زمانی څخه مخکي یو بل ته سجدی کول جائز وي خوزمود په شريعت کي دا هرامي سوی، لکه خه رکم چې ملائکو ته الله الله امر کړي وو چې سجده وکې آدم الله ته، ابوالقاسم وايې چې مالک ويلى دی: ماته داسی خبره را رسیدلی ده چې عیسی او یحیی عليهم السلام دواړه د ترور خامن دی، او بیا یې ورپسی دامخکنی قول ذکر کړي دی چې مریم الله ويلى دی چې ماته داسی معلومېږي چې داستا حمل زما حمل ته سجده کوي. مالک وايې چې په دی کي ماته فضیلت د عیسی الله بسکاري ولی چې هغه به مرې ژوندی کول او د بركۍ ناجورې به یې نسه کوله دا الله الله په حکم سره. راوی د دی ابن ابی حاتم دی. او د مجاهد څخه نقل دی وايې چې مریم الله خپل حمل ته وویل چې کله

زه یواخی یم نو زماسره خبری کوه اوکله چې دخلګو په منځ کي یم نوپه نس کي دننه ذکر او تسبیح دالله ﷺ کوه. بیا د اخبره ظاهره ده چې د احمل بې ترنهو میاشتو پوری وو. دابن عباس او عکرمه خڅه نقل دی چې حمل بې تراتو میاشتو پوری وو او بیا یې وزیری، او بعضو ویلی دی چې دی نه ساعتوكی د احمل زیبولي دی ددی قول دوجی: فَحَمَّلْتُهُ فَأَنْتَبَذْتُ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا (۲۲) فَأَجَاءَهَا الْمَحَاضُ إِلَى جَذْعِ النَّخْلَةِ خَوْ صَحِيفَ دَادَهُ چې په تعقب سره بې حمل زیبیدلی دی لکه خه رکم چې الله ﷺ فرمایلی دی: ثُمَّ خَلَقْنَا الْنُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عَظَامًا فَكَسَوْنَا الْعَظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَشْأَنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالقِينَ، (سورة المؤمنون ۱۴) او د اعلومه خبره ده چې په منځ دهرو دوو حالونوکی خلویښت ورځی وی لکه خه رکم چې د اخبره د حدیث خڅه ثابته سویده.

محمد بن اسحاق ویلی دی چې: په بني اسرائيلو کي دا خبره مشهوره سوه چې د احمله ده، نوپه یوه کور باندي هم خوک دومره نه دننه کيدی خومره خلک چې دزکريا ﷺ دکور خواته راروان وه. بعضو ویلی دی چې دوی تهمت په یوسف باندي ولګوی کم به چې ددې سره په جمات کي عبادت کوي، نومريم ﷺ ددوی خڅه ليږي ولاړه او یو جلا ئاي بې ئان ته ونيوی نودا راله ديوی خرما درختي ته او د هغه لاندي کېښتنه او د اي وویل: قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا، په دی کي دليل دی په دی خبری باندي چې دفتونو په وخت کي انسان مرګ راغونبستلى سی او د اي ددی وجي خڅه وویل چې دې ته معلومه سوه چې دوی په دی باندي تهمت لګوی او د دی خبره بې نه منله او تصدیق ددی نه کوي بلکې تکذیب به بې کوي دوی په هغه وخت کي چې دا ماشوم ورته را په لاسونو کي، سره ددی چې دا په منځ ددوی کي ډيره عبادتگاره او پرهیزگاره د بسحولو وه، نوددی خبری دوچي دا په غم کي سوه نوبیا یې تمنا وکړه چې یاددي کار خڅه مخکي مړه واي او یا دسره پیداسوی نه واي. او د قول: فَنَادَاهَا مَنْ تَحْتَهَا، په دی کي دوہ اقوال دی چې دا او از چا ورته وکۍ یو قول دادی چې جبريل ﷺ وکۍ او بل قول دا چې عيسى ﷺ وکۍ خواولنى قول بنه دی ولی چې عيسى ﷺ دقوم په مخکي اول وار خبری کړي وی او د دغه خڅه مخکي بې خبری نه وی کړي. أَلَا تَحْزِنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكَ تَحْتَكِ سَرِيًّا وَيْلَ سَوْيِ دِي چِي دَانَهِرَ وَوْ چِي دَدَهَ خَوَاتِهِ رَوَانَ وَوْ لَكَهُ خَهَ تَحْزِنِي دا قول د جمهورو دی. او په حدیث کي د طبرانی خڅه روایت نقل دی خوضیف روایت دی او این جریر خوبن کړي دی او الربيع بن اسلم او د اسی نورو هم ویلی دی چې داي یې ټوي عیسی ﷺ دی، خواولنى قول صحیح دی: وَهُنَّيِ إِلَيْكَ بِجِدْعِ النَّخْلَةِ ثُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطَابَا جَنِيًّا، دلته بې دخوراک او چبساک ذکرسوی دی نوددی وجي بې ورته فرمایلی دی: فَكُلِّي

وَاشْرَبِي وَقَرِي عَيْنًا، بِيَاوِيل سُوي دی چې رکم دادرختی وچی وي. او دا هم ویل سوی دی چې لندی وي او خرما په کې وه، او په دغه وخت کې يخ وو نود خرما موسم وو او دا ددی قول دالله ﷺ خخه هم معلومېږي: تُساقطُ عَلَيْكَ رُطْبًا جَنِيًّا، عمر بن ميمون ويلی دی چې دحاملى بسحی دپاره دخرما خخه بل بنه شی نسته او بیابی دا ایت ويلی دی. او دارکم ابن ابی حاتم ويلی دی په نقل کولو سره دعلی بن الحسين خخه دی نقل کوی دشیبان خخه دی نقل کوی دمسور بن سعید التمیمی خخه دی نقل کوی دعبد الرحمن بن عمر الاوزاعی خخه دی نقل کوی دعروه بن رویم خخه دی نقل کوی دعلی بن ابی طالب ؓ خخه دی وايی چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: تاسی دخپل عمه (چې خرما ده) ددی اکرام کوی ولی چې داهم دخاوری خخه جوړه سویده لکه خه رکم چې آدم ﷺ دخاورو خخه پیدا دي، او دارکم په بل روایت کې رسول الله ﷺ فرمایلی دی چې: تاسی خپل حامله دارو بسخو ته خرما ورکوی اوکه خرمانه وي نوبیا جواری ورکوی، ولی چې دالله ﷺ په نزد ددی خخه بنه شی نسته ولی چې ددی لاندی مریم ﷺ ناسته وه او دارکم نور روایتونه هم ذکردي په مختلفو اقوالو سره. او دا قول دالله ﷺ : فَإِمَّا تَرَيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا، داهげ کلام ده ګه مخکنی او از کونکی دی، یعنی دغه او از کونکی ورته وویل چې ته خوراک کوه او چبناك کوه که چیری ستا سره دانسانانو خخه یوسپۍ ووینی نوورته ووايده چې نن ورځ زما روژه ده په اشارې سره نه په خبرو سره، او ده ګه په شريعت کې به چې دچا روژه وه نو هغه به خوراک هم نه کوی او خبری به یې هم نه کولي.

او په دی باندی دا قول دلالت کوی: فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا، او هرڅه چې زموږ په شريعت کې دی نویوه ورځ ترشیپی پوری خاموشی بنه نه ده. او دا قول دالله ﷺ : فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمُلْهُ قَالُوا يَا مَرِيمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا (۲۷) یا أَخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأًا سَوْءً وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا، اسلافو ويلی دی چې کله مریم ﷺ ددوی دمنځه ولاړه نودوی ورپسی دلټولو دپاره ووته نوچې ګوری دخرما ددرختی لاندی ناسته ده او شاوخوا ورته پناګانی دی او خوراکونه دی نودوی چې کله ورته را نېټدی سوه نوماشوم یې ورسره ولیدی نوورته یې وویل چې په ډير یو غت کاردي راتګ کړي دی. په دی قول کې نظردي، سره ددی چې کيدی سی چې ددی په سرکي او په آخره کې خه کلام ناقص وي ولی چې داخو د ظاهر د قصى خخه کم چې په قرآن کې ذکر ده ده ګه خخه خلاف دی ولی چې په قرآن کريم کې ذکر سویدی چې دی په خپله داما شوم ددی قوم خواته را پړي، او دا یې وروسته دخلو یېښتو ورځو د پیدائش خخه را پړي. مقصود دا چې کله ورسري خپلو کسانو داما شوم ولیدی نوورته یې وویل چې په ډير یو غت کار

باندی دی راتگ کړی دی. بیاپې ورته ویلی دی چې (يَأْخْتَ هُرُونَ) داخور دهارون ورته حکه ویل سوی دی چې دادهارون سره په عبادت کی مشابه وه. اوویل سوی دی چې داهارون ورور دموسى ﷺ مراددی هغه به هم ډیر عبادتونه کول نودی هم ډیر عبادتونه کول نوځکه یې ورته خور دهارون ویلی دی. او محمد بن کعب القرظی ویلی دی چې داخور دموسى ﷺ او هارون ﷺ وه خودا خبره بالکل غلطه ده ولی چې ددوی په مینځ کی دزرګونو کلنو فاصله او موده ده. بیاپه دی (يَأْخْتَ هُرُونَ) کی ډیر اقوال او خبری ذکرسوی دی چې دایې ورته ولی ویلی دی اودا واقعی دهارون ﷺ خورده اوکه نه؟ او دهارون خخه کم هارون مراددی خو په هر حال داخور دموسى ﷺ او دهارون ﷺ نه وه بلکی داقول صحیح دی چې ورسه په عبادت کی یوډول وه نوځکه یې ورته اخت هارون ویلی دی. نودوی ورته وویل چې: مَا كَانَ أَبُوكَ امْرًا سَوْءً وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَعِيًّا، یعنی دوی ورته وویل چې ستا پلار خوداسی سری نه وو او نه ستامور داسی باغيه او فاحشه وه.

دارکم ابن جریر په تاریخ خپل کی ویلی دی چې دوی داتهمت په زکریا ﷺ باندی ولګوی ولی چې هغه به ورتلی او دوډی او اسباب به بې وروپل نودوی دزکریا ﷺ قتل و غوبنښی نو زکریا ﷺ ددوی خخه و تنبییدی تردی چې یوه درخته ورته خیری سوہ نوپه هغه کی دنه سو نودوی ورپسی راله او هغه درخته یې اره کړه نودی یې په منځ کی هم ورسه اره کی او بعضو منافقینو ددې دا کا پرزوی باندی تهمت لګولی وو نوکله چې دا ډیره تنګه سوہ اوبله چاره نه وه نوده هغه ما شوم یعنی عیسیٰ ﷺ خواته یې اشاره وکړه. نودوی وویل: قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَيِّدًا، مُوْبَ بِهِ خَدَ رَكْمَ خَبْرِي وَكُوْ دَهْغَهَ چَاسِرَهَ چَيْ هَغَهَ پِه زانګو کی پروت وی اوحال دادی چې ما شوم په خه پوهیږی او خبری هم نه سی کولی او دی مریم ﷺ ته یې وویل چې ته او س بهانه کوي موب ته ددی خبری چې زموږ د ما شوم خوا ته خیال سی او ته به خه حیله جوړه کړی نوپه دغه وخت کی عیسیٰ ﷺ دزانګو خخه خبری شروع کړی: قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ أَتَانِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَئِنَّ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيَا (۳۱) وَبَرَا بِوَالَّدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَارًا شَقِيقًا (۳۲) وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلْدُتُ وَيَوْمَ أُمُوتُ وَيَوْمَ أُبَعْثُ حَيَا، دا اولنی خبری وی چې عیسیٰ ﷺ وکړی په زانګو کی او داسی د پوهی خبری یې وکړی چې نول کسان ورته حیران سوہ، ولی چې ده وویل چې زه ده الله ﷺ بنده یم او ماته کتاب را کول سوی دی او زه نبی مقرر سوی یم او زه مبارک ګرځول سوی یم او ماته وصیت سوی دی په لمانځه باندی او په زکات باندی، او بیاپې د خپل مور براعت ذکر کی ده ګه خبر و خخه چې جا هلانو ورپسی کړی وی په دی قول چې: أَتَانِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا، ولی

چي الله ﷺ هغه چاته خپل نبوت نه ورکوي کم چي په هغه صورت پيدا سوي وي چي ددوی گمان پروو، لکه خه رکم چي الله ﷺ فرمایلی دي (وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرِيمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا) او دا په دی صورت باندی چي په دغه وخت کي ديهوديانو یوه ډله وه چي هغوي به دغه تور په مریم ﷺ باندی لګوی چي داحمل (نعموذ بالله) دزنا خخه دي، په دوى باندی دي الله ﷺ لعنت وکي په هغه آيت کي او د مریم ﷺ پاکي بي بيان کره چي داداسي بنځه نه ده. دارکم عيسى ﷺ دغو کسانو ته د خپل نورو خصوصياتوبیان هم وکي چي زه مبارک ګرځول سوي يم يعني په داسی طریقی مبارک ګرځول سوي دي چي دي به دعوت کوي دالله ﷺ خواته او خپل قوم به بي دشراک خخه منع کوي، او بل مبارک په دي وجي باندی هم دي چي ده د خپلی مور پاکي په کوچنيوالی کي بيان کړي وه، او بل داچي ده ته امرسوی وو دلمانځه او دزکات او دا امرونې الله ﷺ مبارک کسانو ته کوي. او بل عيسى دابیان هم وکي چي ماته امر سوي دي په نیکي کولو د خپل مور سره (دلته په دي آيت کي الله ﷺ دوالده لفظ ذکر کړي دي دا ددي دوجي چي خلکو ته د اصراحتاً معلومه سوه چي دده والد يعني پلار نسته) او دا قول دالله ﷺ : وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلْدُتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أَبْعَثُ حَيًّا دَاهِغَه دری غت نعمتونه دي دالله ﷺ د طرفه کم چي د يحيى ﷺ د پاره هم ذکرسوی دي (ددی بيان موږ مخکی کړي دي).

بيا الله ﷺ د عيسى ﷺ جليت او مدحه کريده او دده په باره کي وضاحت کري دي: ذلك عيسى ابنُ مَرِيمَ قَوْلُ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ (٣٤) ما كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، لکه خرنګه چي الله ﷺ دده په باره کي وروسته د بيان دقسى د سورة آل عمران خخه ويلى دي: ذلك نَلْوَهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرُ الْحَكِيمُ (٥٨) إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (٥٩) الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (٦٠) فَمَنْ حَاجَكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَائَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنَسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَجَعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَادِيَنَ (٦١) إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصْصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (٦٢) فَإِنْ تَوَلُّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ، (سورة آل عمران (٥٨) ٦٢)

دا په هغه وخت کي کله چي و فد دنجران والا و رالي چي هغوي (٢٠) کسان سپاره وه په خپلو سپرليو باندی چي ددوی اميران خوارلس کسان وه او بيا په دوى کي دری مشران تاکل سوي وه چي دوى مناظره کوله په باره د عيسى ﷺ کي نوالله ﷺ دآل عمران منځني ایتونه نازل کره او په هغه کي بي د پيدائش د عيسى او د هغه د مور بیان وکي. او خپل رسول ته بي امر وکي چي مباھله ورسره وکړه (دمباھلی مطلب دادی چي دوه کسان په خپلو کي په يوی خبری باندی لانجه وکي یووايې چي زه په حق یم او بل وايې چي زه په حق یم نودواړه یوه

دښت ته ووزى اویوپه بل پسی نبراوکی چې کم یوپه غلط وي الله ﷺ دی هغه هلاک کړي) نوکله چې ورته نبی ﷺ دمباھلی وویل نودوی سرونه کښته کړه او منع سوه دمباھلی خخه بالآخر دوی بیرته ولاړه ددوی په باره کې او بده قصه ده چې هغه په تفسیر دسورة آل عمران کې بیان سوی ده. مقصود داچې الله ﷺ دعیسی ﷺ په باره کې خپل نبی ته خبر ورکې چې دی حق کلمه ده دالله ﷺ دخوا اوددی وچې خخه یې داهم فرمایلی دی: مَا كَانَ اللَّهُ أَنْ يَتَحَذَّدْ مِنْ وَلَدَ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، او دا قول دالله ﷺ : وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ، دا پوره والي دخبری عیسیٰ ﷺ وو په زانګوکې، دوی ته یې دا خبر ورکې چې الله ﷺ دده رب هم دی اوددوی رب هم دی اودالاره سیده لاره ده. الله ﷺ فرمایلی دی: فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ، نوخلګ ددغه زمانی په اختلاف کې واقع سوه کم چې یهودیان ده ټه زمانی وه نوهغوي په دی خبره باندی ولاړ وه چې دی دغله لاری خخه پیدادی. او بعضو دا وویل چې دی په خپله (نعموز بالله) الله دی اورب دی. بعضو دا وویل چې دی حوى دالله ﷺ دی، او مومنانو وویل چې دی دالله ﷺ پیغمبردي او ده ټه رسول دی، نوخوک چې په دی عقیدی وي چې دی دالله ﷺ پیغمبر دی او ده ټه بنده دی او د مریم ﷺ حوى دی چې دالله ﷺ په یوه کلمه دگن سره پیدا سوی دی نودا خلګ نجات پیدا کونکې دی او خوک چې ددی خبری خخه خلاف کوی نوهغه کافران او ګمراهان او ضدیان دی، پس دا سی خلکوته الله ﷺ وعده ورکړیده ددی خبری: فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ، امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دصدقه بن الفضل خخه دی واېې چې ماته خبر راکړي دی الولید دی نقل کوي دلاوزاعی خخه دی نقل کوي دعمیر بن هانی خخه دی نقل کوي دجناده بن ابی امية خخه دی نقل کوي دعبدالله بن الصامت خخه دی نقل کوي دنبی ﷺ خخه چې فرمایلی یې دی: چې چې شاهدی اداکړه ددی خبری چې نسته لائق دعبادت ماسوا دالله ﷺ او ده ټه شریک نسته، او دا شاهدی یې هم اداکړه چې محمد ﷺ دالله ﷺ رسول دی او ده ټه دی او عیسیٰ ﷺ دالله ﷺ رسول دی او ده ټه دی اویوه کلمه ده دالله ﷺ چې مریم ﷺ ته یې ورکړي وه، او دا ددی خبری تصدیق یې وکړي چې جنت حق دی او اور دجهنم حق دی، الله ﷺ به یې جنت ته داخل کې، ولی چې په دی خبرو باندی یې عمل کړي دی. ولید نقل کوي دعبدالرحمن خخه دی نقل کوي دعمیر خخه دی نقل کوي دجناده بن وزاد خخه ده په کې دازیات کړي دی چې الله ﷺ به ورله دجنت اته واره دروازې خلاصې کړي نوچې په کمه دروازه یې خوبنې وي په هغه باندی به جنت ته دننه کېږي). دارکم ددی روایت نورو هم کړي دی لکه مسلم سو په بله طریقی سره چې مفهوم یې یوډول دی ددی حدیث سره.

بیان ددی خبری چی الله ﷺ داولاد خخه منزه دی

الله ﷺ په سورة مریم کی فرمایلی دی: وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا (٨٨) لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِذًا (٨٩)
تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرُنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُ الْأَرْضُ وَتَخْرُجُ الْجَبَالُ هَذَا (٩٠) أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا (٩١) وَمَا
يَبْغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا (٩٢) إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا أَتَى الرَّحْمَنَ عَبْدًا (٩٣) لَقَدْ
أَحْصَاهُمْ وَعَدَهُمْ عَدًا (٩٤) وَكُلُّهُمْ أَتَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرِدًا. (سورة مریم ٨٨-٩٥)

الله ﷺ په دی ایتونو کی خپله پاکی داولاد خخه بیان کریده چی دا الله ﷺ اولاد نسته او الله ﷺ ده ته حاجت هم نه لری، ولی چی الله ﷺ مالک دټولی دنیادی او مالک دټولو مخلوقاتو دی هغه برابره ده چی انسانان دی اوکه حیوانان دی اوکه مرغان دی اوکه جنات دی اوکه نور خه دی ددوی ټولو خالق مالک او رازق صرف یوهغه ذات دی چی وحده لاشريك له ذات دی او دغه ذات دټولو پالونکی دی داسی پالونکی بل نسته او هغه ذات ته عاجزه دی هغه ټول مخلوقات چی په مزکه کی او سیبی، لکه خه رکم چی الله ﷺ فرمایلی دی: وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقُهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بَغْيَرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَصْفُونَ (١٠٠) بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (١٠١) ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ
(١٠٢) لَا تُنْدِرِ كُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللطِيفُ الْخَبِيرُ، (سورة الانعام ٦١-٦٣)

نوالله ﷺ په دی ایتونو کی دابیان کړی دی چی الله ﷺ پیدا کونکی ددی ټولو مخلوقاتو دی نو خه رکم به وی ده ګه دپاره بچی؟ او بچی نه وی مګر په یو صورت کی، هغه داچی په دوو کسانو کی خه مشابهت وی یاخه مناسبت وی او موب مخکی هم دا ذکر کړه چی الله ﷺ وحده لاشريك له ذات دی داسی ذات دی چی ده ګه مشابه نسته او نه ده ګه نظیر سته. او نه ده ګه ټوی سته او نه یې هم منصب سته ده رقسم شرکت خخه الله ﷺ بری دی، لکه خه رکم چی الله ﷺ په خپل عزیز کتاب کی فرمایلی دی: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (١) اللَّهُ الصَّمَدُ (٢) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ
يُوَلِّدُ (٣) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ (سورة الاخلاص ١١) دلتنه الله ﷺ بنکاره بیان کړی دی دخپل ذات په باره کی چی داسی ذات دی چی نظیر یې نسته نه په ذات کی او نه په صفاتو کی او نه په کارونو کی (الصَّمَدُ) بی نیازه ذات دی چاته یې هم ضرورت نسته او کامل دی په خپلو حکمتونو کی او په رحمت کی او په علم کی او کامل مکمل دی په خپلو صفاتو کی (لَمْ يَلِدْ) نه ورله زوی سته (وَلَمْ يُوَلِّدْ) او نه مخکی ده ګه خخه چاڅه زیرو لی دی یعنی دچا خخه پیدانه دی، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ، او نه ورله برابر سته په ذات کی او نه په صفاتو کی او نه په کارونو کی خلاصه داچی نسته خوک ده ګه نظیر او مشابه په هیڅ طریقه سره.

دارکم اللہ ﷺ فرمایلی دی: یا أَهْلَ الْكِتَابَ لَا تَعْلُو فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا[ۖ]
الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنُ مَرِيمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَقْبَاهَا إِلَى مَرِيمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ فَأَمْنَوْا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ
أَنْتُهُوَا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى
بِاللَّهِ وَكَيْلًا (۱۷۱) لَنْ يَسْتَكْفِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقْرَبُونَ وَمَنْ يَسْتَكْفِفُ عَنْ
عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرُ فَسَيَّهُ حُشْرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا (۱۷۲) فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أَجُورُهُمْ
وَيُزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَكَفُوا وَاسْتَكَبَرُوا فَيُعَذَّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا
وَلَا نَصِيرًا، (سورة النساء ۱۷۳) په دی ایتونو کی اللہ ﷺ اهل کتابو ته خطاب کوی چی
ددی خپلو کارونو خخه منع سی هغه داچی ددوی به داعقیده ساتله چی عیسیٰ داللہ ﷺ
حوى دی نواللہ ﷺ دوی ته هغه توله قصه ذکر کړه کم چی مخکی موب بیان کړه چی جبرايل
رالی او د مریم ﷺ په ګریوان کی یې پوه کړه نود هغه خخه هغې حمل واختستی او عیسیٰ
ورڅخه پیداسو او اللہ ﷺ (روح الله) دوجی د تکریم او شرافت خخه ورته وايی لکه خه
رکم چی اللہ ﷺ په بعضی حایيونو کی (بیت اللہ عبد الله) ويلى دی نودارکم ده ته یې روح الله
ويلى دی دوجی دععزت او اکرام او شرافت خخه او کلمه یې ورته حکه ويلى ده چی دی دالله
په یوی کلمی سره پیداسوی دی چی هغه د(گن) لفظ دی، لکه خه رکم چی اللہ ﷺ په بل
حای کی فرمایلی دی: إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلَ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ،
او دارنګه یې په بل حای کی فرمایلی دی: وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ كُلُّ لَهُ فَإِنْ شَوَّهُ (۱۱۶) بدیع السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ
(سورة البقره ۱۱۶) او دارکم اللہ ﷺ په بل حای کی فرمایلی دی: وَقَالَتِ الْيَهُودُ عَزِيزٌ
ابنُ اللَّهِ وَقَالَ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلِ
فَأَتَلَهُمُ اللَّهُ أَلَيْ يُؤْفَكُونَ، (سورة التوبه ۳۰) نواللہ ﷺ خبر ورکوی په دی ایتونو کی دی یهودیانو
او د نصاری خخه چی دادوو ډلو هری یوې په اللہ ﷺ پسی هرڅه وویل چی دایې حوى دی،
خواللہ ﷺ ددی خبرو خخه مستغنى ذات دی او د دوی دا ګمان وو چی عیسیٰ داللہ ﷺ
حوى دی، لکه خه رکم چی بعضو ډلو د عربو داویلی وه چی دا ملائکی داللہ ﷺ لونی دی او
الله ﷺ حان ته د پیریانو مشران خسران کړی وه نود هغوي خخه دا ملایکی پیداسوی،
دا خومره غلط قول دی داللہ ﷺ په باره کی چی دانسان شعور او عقل هم دا خبره نه منی او
پاته داچی داسی خبری داللہ ﷺ په باره کی وویل سی، پیر در دنک عذاب دی ده ګه چاد پاره
چی دی پاک ذات په باره کی داسی خیالات او ګمانونه کوی چی ده قول عالم او مخلوقاتو پیدا

کونکى دی او هغه ذات ته به دټولو انسانانو واپسی وي، لکه خه رکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَّا أَشَهَدُوا خَلْقَهُمْ سُتُّكْبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسَأَّلُونَ، (سورة الزخرف ۱۹) دارکم الله ﷺ په بل حای کی فرمایلی دی: فَاسْتَفْتَهُمُ الْرَّبُّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ (۱۴۹) ام خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَّا وَهُمْ شَاهِدُونَ (۱۵۰) أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ (۱۵۱) وَلَدَ اللَّهِ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (۱۵۲) أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ (۱۵۳) مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (۱۵۴) أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (۱۵۵) ام لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ (۱۵۶) فَأَتُوا بِكَتابَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (۱۵۷) وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةَ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمْتَ الْجَنَّةَ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ (۱۵۸) سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصْفُونَ (۱۵۹) إِلَّا عِبَادُ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ. (سورة الصافات ۱۲۰-۱۴۹)، او دارکم بي په بل حای کی فرمایلی دی: وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادُ مُكْرَمُونَ (۲۶) لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ (۲۷) يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى وَهُمْ مِنْ خَشِينِهِ مُشْفَقُونَ (۲۸) وَمَنْ يَقُلُّ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيَ الظَّالِمِينَ، (سورة الانبياء ۱۲۴-۲۹) او دارکم بي په بل حای کی فرمایلی دی: قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنْ عَنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۶۸) قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذَبَ لَا يُفْلِحُونَ (۶۹) مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ، (سورة يونس ۷۰-۶۸) نودا ایتونه قول ردکوی په مشرکانو دعرب باندی او په یهودیانو باندی او په کافرانو باندی او په یهودیانو باندی او په چې دارکم په باره کی غلطی خبری کوي او غلطی عقیدی ساتی او الله ﷺ پاک دی ددوی دخ BRO خخه او ددوی دگمانونو خخه کم چې دوی کوي. هرکله چې وه نصارۍ چې هغوي په دی باره کی ډیری خبری کولي نوئکه په قرآن کريم کی دهغوي ذکر ډیرسوی دی، او ددوی مختلفی عقیدی وی چابه په کی ویل چې عیسیٰ ﷺ دالله ﷺ خوی دی او چابه په کی ویل چې په خپله بذات خود (نعمود بالله) الله دی او چاویل چې دادریم الله دی په اوله درجه کی به یې الله ﷺ په خپل حای منی او په دوهمه درجه کی به یې مریم ﷺ ته خدای وایه او په دریمه درجه کی عیسیٰ ﷺ ته. نوالله ﷺ په قرآن کريم کی ددوی دخ BRO رد په وضاحت سره بیان کی چې دوی خه واپې نوهغه دروغ دی او خوک چې په الله ﷺ دروغ واپې هغه هیڅ کله نه کامیابه کېږي.

الله ﷺ فرمایلی دی: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرِيمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلُكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرِيمَ وَأَمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَلَلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، (سورة المائدہ ۱۷۱) نو په دی ایتونو کی هم الله ﷺ دوی

ته خبر ورکي چې خالق حقيقى هم هغه ذات دی چې پالونکى دتولو مخلوقاتو دی، اودارکم بې په بل ئای کى فرمایلی دی: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٌ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمْسِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (٧٣) أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (٧٤) مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرِيمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صَدِيقَةٌ كَانَآ يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ اُنْظُرْ كَيْفَ تُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتُ ثُمَّ اُنْظُرْ أَئِي يُؤْفَكُونَ (سورة المائدہ ٧٣) په دی ایتونو کى الله ﷺ حکم وکی ددوی په کفر باندی او دا خبر بې ورکي چې عیسیٰ ﷺ دالله ﷺ یو پیغمبر او بندہ دی چې د مریم ﷺ خخه پیدادی او بلونکى دی دالله ﷺ خواته په دعوت ورکولو سره خلگو ته او خلگ به بې منع کول دغیرو دعبادت خخه او د شرك خخه، ولی چې الله ﷺ هره گناه د بندہ همداسی معاف کوي مگر شرك داداسی گناه ده چې بغیر د توبی خخه نه معاف کېږي هغه هم د اسی توبه وی چې دزړه داخلاصه وی او په پښیماتیا سره وی.

دارکم الله ﷺ په قرآن کريم کی د اسی فرمایلی دی چې چا دالله ﷺ سره شريك مقرر کی نو په هغه باندی دالله ﷺ دخواه جنت حرام دی او د هغه دورتگ خای جهنم دی او نسته د ظالمانو د پاره خه مددګار، یعنی چې شرك کوي دالله ﷺ سره نو په هغه باندی جنت ته دننه کيدل حرام ګرځول سوی دی او ورتگ به بې د جهنم خواته وی او دا په بدحای دی دورتگ او کم سپری چې دالله ﷺ سره شرك کوي نوالله ﷺ ده ګه سره خپل مدد او نصرت پرې بدی نوماسوا دالله ﷺ خخه بل مددګار نسته چې دده مددوکی، واحد هغه ذات دی چې خالق دتولو کائنا تو دی او پالونکی هم دتولو کائنا تو دی نودارکم مددګار هم دتولو کائنا تو دی نو هغه ذات چې دانسان سره مدد پرې بدی نودانسان د پاره بل مدد ګار بیانه وی. نوددی و جی خخه الله ﷺ فرمایلی دی (مامن الله الا الله واحد) یعنی الله ﷺ په دی ایت کی د اسی فرمایلی دی چې زما خخه ماسوابل الله نسته او بل رب او بل خداي نسته هر خه چې کوي هغه واحد ذات بې کوي نه ورلره زوي سته او نه ورلره شريك سته او نه ورلره ملګري سته بلکې هغه ذات د هر خه خخه بری او بې نیازه بادشاہ دی.

بیا الله ﷺ دی یهودیانو او نصاری او مشرکینو ته وعید او تهدید ورکوی: وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمْسِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، که چېری دوی ددی خپلو خبرو خخه منع نه سوه نودوی ته به دردناک عذاب ورسول سی. بیا الله ﷺ دوی ته دعوت ورکوی په لطف او مهربانی سره په دی خبره چې دوی توبه نه کارې او استغفارنه کوي ده ګه کړو ګناهونو خخه او د هغه کړو خبرو خخه په باره کي دالله ﷺ چې په سبب ده ګه باندی په دوی عذاب د جهنم واجب سوی دی نو فرمایلی بې دی: أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ، بیا الله ﷺ

دعيسي^{الله عليه السلام} په باره کي بيان کړي دی په دی آيت کي: مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرِيمٍ إِلَّا رَسُولٌ فَدُخَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ، فَرَمِيلَى دِي اللَّهُ عَلَيْهِ الْحَمْدُ چې نه دی مسيح عيسى^{الله عليه السلام} مګريو پيغمبر په دول دنورو پيغمبرانو چې مخکي تيرسوی دی، نوپه دی آيت کي هم ددي خبری بيان دی چې دی دالله علیه السلام زوي نه دی. السدى او داسى نورو علماوو ددي آيت په باره کي ويلی دی: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةَ، گمان کړي دی دی کافرانو چې دوه خدايان (نعموز بالله) مریم او عيسى^{الله عليه السلام} دی اودريم خدای الله علیه السلام دی، ولی چې ددوی دامراد دیوبل آيت خخه هم معلومېږي هغه دادی چې الله علیه السلام عيسى^{تعالى} ته فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرِيمَ أَلَّا تَ قُلْتَ لِلنَّاسِ أَتَخْدُونِي وَأَمِّي إِلَهِيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتَ قُلْتَهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلُمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَامُ الْغُيُوبِ (١٦) مَا قُلْتَ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمْرَتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّيْ وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبُ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (١٧) إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَعْفُرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، (سورة المائدہ ١٢١-١٨) خبرورکوي په دی ایتونو کي الله علیه السلام دعيسي خخه چې دقیامت په ورخ به ورته الله علیه السلام په توجه دا کرام او عزت وايې چې په دی ویناسره زجر او ترتېنه ورکي هغه کافرانو ته چې هغوي دعيسي^{الله عليه السلام} اودهغه دمورپه باره کي وايې چې دوی خدايان دی نودعيسى^{الله عليه السلام} خخه به الله علیه السلام پونستنه وکي په داسى طریقه سره چې دانور به یې اوري نووبه فرمایي: أَنَّتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ أَتَخْدُونِي وَأَمِّي إِلَهِيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ، يعني تاخليکوته ويلی دی چې موږ ته خدايان وواياست او موږ دالله علیه السلام سره شريك کي نو عيسى^{الله عليه السلام} به و فرمایي: مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتَ قُلْتَهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلُمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَامُ الْغُيُوبِ، دا په عظيم ادب دی په خبروکي او په جواب کي عيسى^{الله عليه السلام} فرمایي: مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمْرَتَنِي بِهِ، ما خو دوی ته امرنه دی کړي مګر دهغه خه چې تاسی ماته امرکړي وو او هغه داچې دالله علیه السلام عبادت وکي ولی چې هغه ذات زمارب هم دی اوستاسي رب هم دی، کله چې دی زه حئيني لور کړم (آسمانوته) نوته په هغوي باندی شاهدوي اوته په هرڅه باندی خبردار یې او هرڅه ته کتونکي یې بیادی فرمایي: إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَعْفُرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ که ته چېږي دوی ته عذاب ورکوي نوداستا بندګان دی اوکه ته ورلره مغفرت کوي نوبې شکه: أَنَّتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ یې.

دارکم مورب په تفسیر کې هغه حدیث چې امام احمد بې روایت نقل کوي دابو ذر خخه هغه روایت موذکر کړی دی چې په هغه کې ابی ذر واپي چې نبی ﷺ په دی آیت کريمه: إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، باندی ټوله شپه تیره کړه اوبيا يې وفرمايل: ماسوال وکي دالله ﷺ خخه دخپل امت دپاره دشفاعت، نوماته راکول سو، مګر داحاصلیدونکي ده دهغه چادپاره چې ده دالله ﷺ سره شريک نه وي مقرر کړي.^(۱)

اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا يَنْهَمَا لَاعِينَ (۱۶) لَوْ أَرَدْنَا أَنْ تَتَّخِذَ لَهُوَا لَائِئَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ (۱۷) بَلْ تَقْدِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَعُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَكُلُّ الْوَيْلُ مِمَّا تَصْفُونَ (۱۸) وَلَهُ مَنِ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ (۱۹) يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتَرُونَ (سورة الانبياء ۲۰۱۱۲)، اودارکم الله ﷺ په بل ځای کې فرمایلی دی: لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفَى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (۴) خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلُّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ (سورة الزمر ۵۱۴)، اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: قُلْ إِنْ كَانَ لِرَحْمَنِ وَلَدٌ فَإِنَّا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ (۸۱) سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصْفُونَ (سورة الزخرف ۸۱۱۸)، اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الدُّلُّ وَكَبَرُهُ ثَكِيرًا، (سورة الاسراء ۱۱۱)، اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (۱) اللَّهُ الصَّمَدُ (۲) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُوَلَّدْ (۳) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ، (سورة الاخلاص ۱۱۴).

اودارکم په حدیث کې دنسی ﷺ خخه ثابت دی چې نبی ﷺ فرمایلی دی چې ماته بنده زماښکنځلی وکړی اودهغه دپاره دامناسب نه وه چې ګمان به بې زما په باره کې کوي چې زما دپاره اولاددي اوحال دادی چې زما اولاد نسته اوژه یکتنها ذات یم اونه زما سره خوک برابر اونظير سته. اوپه بل یوروایت کې همدا ذکرسوی دی چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چې هیڅ خوک په بد اوږيدلو کې دالله ﷺ دوى ته رزق ورکوی او معافی هم دوى ته کوي په بل دپاره اولاد ثابتوي اوبياهم الله ﷺ دوى ته مهلت ورکوی تردی روایت کې بیadasی هم دی چې رسول الله ﷺ فرمایې: اللَّهُ ظَالِمٌ تَهْ مَهْلَتْ وَرَكْوَى تَرْدَى چې کله بې په عذاب سره ګرفتاره وي نوبیا ورته ترشا هم نه ګوری، اوبيا يې داایت کريمه

(۱). احمد (۱۴۹ ۱۵)، والبيهقي في الكبر: كتاب الصلاة، باب ترتيل القراءة (۴۷۱۷ ۱۳).

ووايه: وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخْذَ الْقُرَى وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ (سورة هود ٢١٠)، اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَكَأَيْنُ مِنْ قَرِيَّةٍ أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخْذَتُهَا وَإِلَيَّ الْمَصِيرُ (سورة الحج ٤٨)، نُمَتَّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُهُمْ إِلَى عَذَابٍ غَلِظٍ (سورة لقمان ٢٤)، اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذَبَ لَا يُفْلِحُونَ (٦٩) مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذَاقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ، (سورة يونس ٧٠) اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: فَمَهِلْ الْكَافِرِينَ أَمْهَلُهُمْ رُؤْيَا (سورة الطارق ١٧)

حای دپیدائش دعیسی ﷺ او دهغه تربیت په کوچنيوالی کی

دی په (بیت اللحم) کی پیداسوی دی چې دا دبیت المقدس سره نژدی حای دی. اووهب بن منبه ويلى دی چې دی په مصر کی پیدا سوی دی، دمختکنی حدیث خخه داثابتیږی چې دی په بیت اللحم کی پیداسوی دی، اوهرقول چې ددی حدیث سره تعارض کوي هغه قول باطل دی. ذکرکړی دی وهب بن منبه چې کله بتان پریوته اوشیطاناں وتبنتیده نوابلیس لټون شروع کی چې ګوری دمریم په غیره کی عیسیٰ ﷺ پروت دی، اوپه آسمان کی یوغت ستوری بنسکاره سو، نوبادشاہان دفارس دده په باره کی دنجومیانو خخه پونښته وکړه چې په دی کی خه مطلب دی نونجومیانو وویل چې داپیدائش دیواعظیم سړی دی په مزکه کی، نودوی ولیبل دخپل کسانو په لاس سره زر او داسی نور جوهري کانی په هدیه کی عیسیٰ ﷺ ته، کله چې داکسان شام ته راله نودشام بادشاہ پونښته ټینی وکړه چې خه ته راغلی یاست نودوی ورته دغه خبره وکړه نودوی چې کتل نوع عیسیٰ ﷺ پیداسوی وو او دده خبره دپیدائش مشهوره سوی وه ولی چې ده په زانګوکی خبری کړی وی نودوی یې دهغه سامانونو سره دعیسی ﷺ خواته ولیبل او خه نورکسان یې ورسه هم یوئای کړه چې دوی دهغه کورته ورسوی او خپلو کسانو ته یې وویل چې کله داکسان راسی نوداما شوم یعنی عیسیٰ ﷺ بیاقتل کی، نوکله چې داکسانو داسره زر او جوهرات دعیسی ﷺ مور ته ورکړه او راله نودغه کسانو مریم په وویل چې موب ته دشام بادشاہ حکم کړی دی چې ستابچی ووژنو نودا ولاره دخپل ټوی سره مصرته او هلتله او سیدل تردی چې زوی یې ۱۲) کالو سو او کرامات او معجزی پربنکاره سوی نوده بعضی فیصلی خلگوته ورکړی په داسی طریقی سره چې دخلگو په سترګو کی دده عزت زیات سو او دده اکرام هم زیات سو او حال دا وو چې دی کوچنی وو یودهغه خخه دا وو چې یوزمیندار سړی خلگوته ډودی کړی وه نو کله یې چې په خلگو باندی ډودی و خوره نودهغه زمانی دخلگو داعادت وو چې ډودی خخه به یې وروسته شراب چنبل نوده چې کله لوښی دشرا бо وکتی نو په هغه کی شراب نه وه ګرانه سوہ دا خبره کله چې دعیسی ﷺ ده ته خیال سو نوراولار سو او په لوښی کی یې یوڅو واره

لاس و خرخوی نولوښی ترخولی پوری ڏک سو نوخلگو حیران سوه دده دغه کار ته نوخلگو ده ته او دده مورته ڏیری پیسی ورکړی نودوی وانه خیسته اوروان سوه په طرف دبیت المقدس باندی. والله اعلم.

اودارکم اسحاق بن بشیر وايې په نقل کولو سره دعثمان بن ساج او داسی نورو خخه دی نقل کوي دموسى بن وردان خخه دی نقل کوي دابي نضره خخه دی نقل کوي دابي سعيد خخه او دی دمکحول خخه دی نقل کوي دابي هریره خخه دی وايې چې: اول وار چې الله ﷺ دعیسی اللہ علیہ السلام ژبه په خبرو کړه وروسته ده ګه خخه چې ده په کوچنیوالی کی یووار په زانګو کی خبری کړی وي نود الله تعالى لوبي یې بیان کړه داسی لوبي چې مخکی غوبونو داسی لوبي نه وه او ریدلی چې لمر او سپورډی او درخته بوټو هرڅه را ورسه وویل نوده و فرمایل: يا الله ته ڏير نزدی یې په خپل لوروالی کی، اولور یې په خپل نزدی والی کی، لور یې په ټولو خلگو باندی، يا الله ته هغه ذات یې چې تا پیدا کړی دی په هواکی او ه آسمانونه چې په هغه کی ستا ملائکی دی چې ستا پاکی بیانوی او ستا تقدس بیانوی او تا په دی کی نور ګرځولی دی په توروالی دتیارو کی او پنادی ګرځولی ده په رنا دورخو کی (ینی دشپی په تیاره کی دی نور ګرځولی دی او دورخو په رنا کی دی هم رنا ګرځولی ده دا په دی صورت باندی چې په ورڅ کی په خپله رناوی نو دلم په ذریعه یې په رنا کی رنا پیدا کړیده)، او په وریخو کی یې تندرونه پیدا کړی دی چې دالله ﷺ تسبیح او پاکی بیانوی، نوستا په عزت سره منور کېږي هغه رنا دتیاري او تا په دی تیارو کی ده دایت خراج لګولی دی نوبرکت والا دی هغه ذات چې آسمانونه او مزکی ده ګه دی او خه چې ددی په منځ کی دی هغه هم ده ګه ذات دی، پس کښته دی تالره په اطاعت باندی سخت ده ګه او خیا کونکی دی ستا خخه دوجی دقدرت ستا او عاجزه دی تالره موجونه دسمندرونو، نوته هغه ذات یې چې دی دسمندر خخه دی نهرونه روان کړی دی او دنهرونو خخه دی ولی روانی کړی دی او دلو خخه دی کوچنی کوچنی چینی روانی کړی دی، او بیادی ده ګه او بو خخه درختی او بوقی را ایستلی دی او میوی دی ځینی پیدا کړی دی او دارکم ڏیره او پدہ دعا یې ذکر کړیده چې قول صفتونه ده ګه ذات دی داسی صفات دی او په داسی ترتیب سره یې ذکر کړی دی چې ده رانسان په وس او طاقت کی داسی په ترتیب سره ذکر کول نسته، او په آخره کی یې دسورة الاخلاص مفهوم ذکر کړی دی چې ته بی نیازه او مستغنی ذات یې اونه ستاخنه خوک پیدادی اونه ته دچا خخه پیدا یې اونه ستاسره خوک برابر دی اونه ستا نظیر سته. او دارکم اسحاق بن بشیر وايې په نقل کولو سره دجوییر خخه دی نقل کوي دمقاتل خخه دی نقل کوي دضحاک خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه دی وايې چې: عیسیٰ اللہ علیہ السلام خبری پرینبوولی وروسته ده ګه خخه چې په زانګوکی یې خبری کړی وي تردی چې هلك سوددوو کالو نوالله ﷺ پوهه او حکمت

ورلره ورکى نويهوديانو په دغه وخت کي خبرى چېری کړي اوده ته به يې ولد الزنا وايې. وييل سوي دي، چې کله دي ددوو کالو سو نومور يې دي کتاب ته کښېنوي چې خه ووايۍ داستاذ سره نوڅه ازده کي نودى لګياسو چې دا استاذ به ورته خه بنوول نوده به ورسره په کي مقابله کوله، نويوه ورخ دده معلم او استاذ اباجاد سو نوده پونښنه ئيني وکړه چې اباجاد خه ته وايې نوهغه استاذ ورته وييل چې ماته معلوم نه دي نوده ورته وييل چې ته به ماته خه رکم تعليم راکوي اوحال دادی چې تاته دخپل نوم په باره کي علم نسته چې اباجاد خه ته وايې؟ نودى معلم اباجاد وييل: نوته راته ووايې چې اباجاد خه ته وايې نو عيسى ﷺ ورته وفرمايل چې ته ددى خپل ئاي خخه ولارسه، نودئاي خخه يې ولارکي او خپله دهغه پرئاي کښېنستي نوبیاپي دی خپل استاذ ته وييل چې اوس پونښنه وکړه چې خه رکم پونښنه کوي نودى استاذ ورته وييل چې اباجاد خه ته وايې؟ نوده ورته وفرمايل: هرڅه چې الف دي نودانعمتونه دالله ﷺ دي، اوباء دالله ﷺ بهاء ده، او جيم دالله ﷺ بهجت او جمال دي. نودا استاذې حيران سو نوع عيسى ﷺ اولني سپري وو چې دا باجاد په باره کي يې پونښنه کړي وه، نونبى ﷺ ورلره ديوی یوی کلمي جواب ډير په او بدی طریقی سره ذکر کړي دی چې دهغه ذکرکول دلتہ برابری نه دي، او اسحاق بن بشرویلی دي په نقل کولو سره دجوبيړ خخه دی نقل کوي دمقاتل خخه دی نقل کوي دضحاک خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه دی وايې چې: عيسى ﷺ په خپل هلكوالی کي داسي کارونه کول چې اللہ ﷺ به ورته په ذريعه دالهام بنوول نومور پروبيريده چې بنی اسرائيل ورته خه ونه وايې نومريم ﷺ ته اللہ ﷺ وحی وکړي چې دبیت المقدس دمزکی خخه ووھي او د مصر مزکی ته دی ولاره سی، لکه خه رکم چې اللہ ﷺ فرمایلی دي: وَجَعَلْنَا أَبْنَاءَ مَرِيمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ، اختلاف کړي دي مفسرينو په ربوبه لفظ کي چې دربوه خخه خه مرادي بعضو ويلى دي چې دا يولوړ ئاي مرادي او بعضو ويلى دي چې د مصر مزکه مراده ده لکه خه رکم چې اهل کتابو دامعنا کړيده. او چاوېلى دي چې شګه مراده ده.

اوويلى دي اسحاق بن بشر چې مور ته خبرا کړي دي ادریس دهغه خه خخه چې دو هب بن منبه خخه يې او ريدلى وه ده ويلى دي چې کله عيسى ﷺ دديار لسوکالو سو نوال الله ﷺ ورته حکم وکي چې د مصر خخه ولارسی ايليا مزکي ته نوكله چې دي روان سو نومخ ته ورلى یوسف چې دده دمور تره وو هغه رالي نو په خپل خره باندي يې بوتله نودي رالي ايلياته او هلته پاته سوه تردی چې اللہ ﷺ ورلره انجليل ورکي او د تورات علم يې ورته ونسووی او دبرګي ناجوري دنبه کولو او د مړو راژوندي کول او داسي نور کرامات او معجزي يې ورلره ورکړي او علم په هغه شيانيو باندي چې خوک يې په کور کي ذخیره کوي او خه خوری ددي

هرخه علم يې ورلره ورکي اوخلگو خبری شروع کړي دده دراتګ په باره کي اوخلگو دا وویل چې دی چې راسی نوخدای خبر خه چې خه کارونه به کوي. نودوی حیران وه ددی عیسیٰ ﷺ کارونو ته نودی عیسیٰ ﷺ دوی ته دعوت ورکي دعبدات دالله ﷺ طرف ته نوپه دوی کي دده داکارونه وغورول سوه.

بیان دنازلیدلو دخلورو کتابونو اوییان دهغه دوختونو

ابوذرعه الدمشقی وايې په نقل کولو سره دعبدالله بن صالح خخه دی نقل کوي دمعاویه بن صالح خخه دی نقل کوي دچا خخه چې نقل کوي يعني منقول يې معلوم نه دی، دی وايې چې: نازل سوی دی تورات په موسیٰ ﷺ باندی په شپرو ورڅو کي چې در رمضان خخه ماسوا نوری شپی وي، او نازل سوی دی زبور په داود ﷺ باندی په دوولس شپو کي چې هغه هم در رمضان خخه ماسوا په بلی میاشتی کي نازل سوی دی، او ددی دواړو په منځ کي (٤٨٢) کاله وخت تیرسوی دی، او نازل سوی دی انجیل په عیسیٰ ﷺ باندی په اتلسو شپو کي چې در رمضان خخه ماسوا بله میاشت وه او دا ذبور خخه (١٥٠) کاله وروسته نازل سوی دی، او نازل سوی دی قرآن کريم په حضرت مصطفیٰ محمد ﷺ باندی په (٢٤) در رمضان کي.

او ددی وضاحت موب په تفسیرکي ددي قول دالله ﷺ سره کړي دی او په تاریخ ابن جریر کي ذکرسوی دی چې په عیسیٰ ﷺ باندی انجیل نازل سوی وو په داسی حال کي چې دی د (٣٠) کالو وو. لکه خه رکم چې به يې وروسته بیان رائۍ، انشاء الله تعالى.

دارکم اسحاق بن بشیر ویلی دی: چې ماته خبرراکړي دی سعیدبن ابی عربوبه چې دی نقل کوي دقتاده خخه دی نقل کوي دعبدالرحمن بن آدم خخه دی نقل کوي دابوهریره ؓ خخه دی وايې چې: وحی وکړي الله ﷺ عیسیٰ ﷺ ته چې ای عیسیٰ بن مریم: ته کوشش کوه زماپه عبادت کي او سستی مه کوه او فرمانبرداری کوه او اطاعت کوه ای خویه دهغه حوانی او بهادری بسخی ته خوی نه يې دزنکاري او نه دفاحشی، بلکی ته ما پیدا کړي يې نښانه دپاره ددی خلگو چې داخلگ دی ومنی چې الله ﷺ په هرخه باندی قادر دی او الله ﷺ اسبابو ته ضرورت او حاجت نلري هرخه چې غواړي هغه کوي، پس زما عبادت کوه او زما طاعت کوه او خاص په ماباندی توکل کوه، دا کتاب په کلکه او مضبوطوالی سره ونیسه او خپل قوم ته يې دعوت ورکړه او دهغوي مخ ته دابیان وکه چې زه حق یم (يعني ذات دالله ﷺ مردادی) او زه هغه ذات یم چې همیشه قائم او دائم یم او زما دپاره زوال نسته، او دوی ته دا ووايډه چې دوی تصدیق وکي دهغه نبې چې عربی او امي دی او ستا خخه وروسته به رائۍ، (اوبيا يې دنبې ﷺ) دېر صفات بیان کړه چې داسی وجود ورلره الله ﷺ ورکړي دی چې روان يې نوپه مزل کي يې بل مثال نسته او بدبن مبارک خخه يې داسی خوشبوې راوزی لکه چې مشک يې

لګولی وی اوپزه بی داسی ده لکه سره زر، گنه بیره والا چې بیره مبارکه بی اوبرده وه، که دچاخوته متوجه کېږي نو په پوره طریقی سره متوجه کېږي داسی نه چې صرف مخ و راړوی بلکې تول بدنه مبارک به بی هغه خواته کوي چې دچا اړخ ته متوجه کیدی، اوقد او قامت مبارک بی بی اوبرد او نه لنه بالکل برابر او سیده، داسی بیبیانی بی وی چې کم نسلونو والاوی، دده دپاره کوردي يعني په جنت کی چې خه ستنه په کی نسته، او دارکم نور صفتونه بی ورلره بیان کړی دی چې ډير زیات دی)، بیا الله عیسیٰ ته و فرمایل چې: ای عیسیٰ ته کفالت و کړه ددغه نبی لکه خه رکم چې زکریا علیه السلام ستا دوالدی کفالت کړی وو، ولی چې ددغه نبی حیثیت زماخوته داسی دی چې داسی منزله او حیثیت دهیخ چا نسته، دده کلام به قرآن وی او دده دین به اسلام وی او زه په خپله سلام ذات یم پس (طوبی) دی هغه سری لره چې چادده زمانه پیدا کړه او دده صحبت بی و کی او دده کلام بی و او ریدی نوعیسی پونښته و کړه چې طوبی خه شی دی؟ نوالله عیسیٰ ورته و فرمایل چې، دایوه درخته ده چې ما په خپل قدرت سره کړلی ده، چې دابه دټولو خلګو دپاره وی اصل به ددی درضوان خخه وی او اوابه به ددی دتسنیم خخه وی او یخ والی ددی به دکافور خخه وی او خوند ددی به خوند دزنجبيلو وی او بوی به بی بوی دمشکو وی، چاچی ددی خخه یوه لپه و کړه نو هغه به بیا هیخ وخت نه تبی کېږي. نوعیسی و فرمایل: ای ربہ ما او به کړی په دغه او بوا سره. نوالله عیسیٰ ورته و فرمایل چې: حرام دی په انبیاوو باندی چبیل ددی خخه تر څو چې دغه نبی او به نه بی ځینی چبیل او حرام دی په نورو امتونو باندی چې ددی خخه چبیل و کی ترڅو چې ددی نبی امتیانو ځینی او به نه وی چبیل (دانبی محمد مراددی او دده امت مراددی) بیا الله عیسیٰ ته و فرمایل چې زه تا لوروم دهان خوا ته (يعني آسمان ته دی خیژويم يعني بغیر دوفات خخه) نو دی عیسیٰ و فرمایل چې ولی می لوروی ای الله؟ نوالله عیسیٰ ورته و فرمایل زه دی لوروم او بیادی راکښته کوم په آخره زمانه کې چې ته و ګوری ددغه نبی دامت خخه عجائب يعني دوى چې کم دهیرانتیا کارونه کوي چې هغه ته و ګوری او ته ددوی سره مدد و کی په وژلو دجال باندی، زه به تاراکښته کوم دلمائه په وخت کې نو ته به دوى ته جمع نه ورکوی ولی چې دوى بخنبل سوی دی او ده ګه نبی خخه وروسته به بل نبی نه وی.

او دارکم هشام بن عمار نقل کوي دالولید بن مسلم خخه دی نقل کوي دعبد الرحمن بن زيد خخه دی نقل کوي دخپل پلار خخه دی وايې چې: عیسیٰ و فرمایل: ای ربہ زماماته خبر را کړه ددغه رحم سوی امت په باره کې نوالله عیسیٰ ورته و فرمایل چې دا امت داحمد دی، دا امت به اکثره علماء او حکماء اوی لکه چې په شان دانبیاوو چې دوى به راضی کېږي په لب باندی او زه به راضی کېږم ددوی خخه په اسانه عمل باندی، او زه به دوى داخلوم جنت ته

په لا الہ الا الله باندی. ای عیسیٰ دوی به اکثره او سیدونکی دجنت وی، ولی چې ددوی ژبه به همیشه په لا الہ الا الله باندی لنده وی او ددوی به تندي اکثره په سجده باندی پراته وی چې دبل امت به داسی حال نه وی لکه خه رکم به چې ددوی وی. او دارکم ابن عساکر ویلی دی طریقی دعبدالله بن بدیل العقیلی خخه دی نقل کوی دعبدالله بن عوسجه خخه دی وايې چې: عیسیٰ ﷺ ته الله ﷺ وحی وکړی اوورته يې و فرمایل: ماد خپل ځان د پاره مقصد وګرڅو او ماد ځان سره توبنې کړه، او ماته نزدی والی اختيار که په نفلونو کولو سره، ماته ته ګران يې نوبل خوک زماسره مه برابروه نوزه به تاذلیله کم، او ته صبر کوه په مصیبتونو باندی او راضی او سه په قضاه او تقدیر باندی (یعنی د تقدیر په فيصلو کی چون چرا مه کوه او په هغه باندی راضی سه که خه هم ستاد نفس خخه خلاف فيصله به سوی وی) او زما خوشحالی په ځان کی لتهو ولی چې زما خوشحالی په دی کی ده چې زمانافرمانی ونه سی او زما اطاعت وسی، او زما سره نزدی او سه په ذکر سره او زما محبت ستا په زړه کی وی چې د غفلت په وختونو کی تارا ولاړوی او زما خوا ته رغبت کوه او په خپل زړه کی زمان بیره ځای کړه، او په بنو کارونو کی تیزی کوه او سستوالي مه کوه او په خلګو کی زمان صیحت وغوروه او په خلګو کی زما په حکم باندی فيصلی کوه. ای عیسیٰ بن مریم ته ژړا وکړه په ځان باندی مخکی دراتګ د هغه ورځی خخه چې بیابه دی ژړا فائده نه کوي او داسی ژړاو کړه لکه چې ته خپل اهل او خاندان پرینبودو والا يې او دنيا او د هغه خوند اولذتونه پریبده او اعراض ځینې وکړه او د خلګو سره په نرمی سره خبری کوه او په هر چا باندی سلام اچوه او ویبن او سه کله چې نیکان بندگان بیده سی په دی بیری سره چې هسی نه چې خه آفت راسی دزلزلی یاداسی بل آفت، او مخکی د دی خخه ځان ته توبنې برابره کړه چې بیا وروسته مال او دولت او اهل پکار نه رائۍ، او خپلی سترګی توری کړه په خفگان سره کله چې مضبوط خلګ خنداګانی کوي (یعنی کله چې بنه او مضبوط خلګ دالله ﷺ د فکر خخه غافله سی او د آخرت غم نه کوي او په ځان باندی فخر کوي نوته سترګی ځینې پتی کړه او د خفگان او د غم اظهار پروکړه) او کله چې تاته خوک بدردی وايې نوته په هغه صبر کوه، او زیری به وی ستاد پاره که چیری تاته درکول سو هغه خه چې وعده يې سویده د صبر کونکو سره، او دالله ﷺ خخه د هرڅه اميد کوه او په هغه باندی توکل کوه، او هر کار په حساب سره کوه ولی چې د دی کارونو به ستاخه په ورڅه دقيامت پونتنه کول کېږي، او ځان ته داسی طبیعت جو پکړه چې ته ګوری چې صالحینو ته ماکم نعمت ورکړي دی نوستا زړه د هغوي په نعمتونو کتلو سره او به سی او زړه دی وسی چې د غه نعمتونه الله ﷺ تاته هم درکی. دارکم ابو داود په کتاب القدر کی یو رو ایت ذکر کړي دی په نقل کولو سره د محمد بن یحيیٰ بن فارس خخه دی نقل کوي د عبد الرزاق خخه دی نقل کوي د عمر خخه دی نقل

کوی دالزھری خخه دی نقل کوی دابن طاوس خخه دی نقل کوی دخپل پلار خخه دی وايې چې: ولیده عيسى بن مریم صلی الله علیہ وسلم دابليس لعنت الله عليه سره نوورته يې و فرمایل. آياتاته معلومه ده چې تاته به نه دررسیبې څه نقصان یاخه فائده مګرهغه چې الله صلی الله علیہ وسلم درته په تقدیر کی ليکلی وي؟ نوابليس وویل: نوته دغره سرته وخیزه اوخان را ايله کړه نوتاته به معلومه سی چې ته ژوندی پاته کېږي يانه. نوابن طاوس دخپل پلار خخه نقل کوی چې: بیاعیسى صلی الله علیہ وسلم و فرمایل چې تانه دی آوريديلى چې الله صلی الله علیہ وسلم فرمایلی دی چې مادی نه مجبوره کوی بنده په یوکار باندی ولی زه چې خه غواړم هغه کوم.

والزھری ويلی چې بنده په الله صلی الله علیہ وسلم باندی امتحان نه سی کولی بلکی الله صلی الله علیہ وسلم په بنده باندی امتحان کوی. اوابو داود نقل کوی دا حمد بن عبده خخه دی نقل کوی دسفیان خخه دی نقل کوی دعمر خخه دی نقل کوی دطاوس خخه دی وايې چې: شیطان رالی او عیسی صلی الله علیہ وسلم ته يې وویل چې آياته په ئان باندی دا ګمان نه کوی چې ته ربتنی يې، نوته ولا رسه او یوی لوپی غوندی ته وخیزه اوخان را ايله کړه. نوعیسی صلی الله علیہ وسلم ورته و فرمایل، هلاکت دی وی ستا دپاره، تانه دی آوريديلى چې الله صلی الله علیہ وسلم فرمایلی دی ای نبی هيچکله ماته ده ان دهلاکت سوال مه کوه ولی چې زه چې خه غواړم نو هغه کوم.

او د عیسی صلی الله علیہ وسلم دپاره خاص ئای نه ووی چې هلتہ به دی او سیدی يابه يې هلتہ عبادت کوی بلکی پرکم ئای به چې ورلی نو هم هلتہ به يې دالله صلی الله علیہ وسلم تسبیحات وايہ او د الله صلی الله علیہ وسلم يادونه به يې کول، او د عیسی صلی الله علیہ وسلم په اولنی وار باندی مری ژوندی کول په هغه ورخ وه چې دی يوه ورخ په يوی بسخی باندی تیریدی چې دغه بسخه يو قبرته ناسته وه اوژرله يې، نودی عیسی صلی الله علیہ وسلم ورته و فرمایل چې څل دی تالره ولی ژارې؟ نودی بسخی ورته وویل چې زمايوه لور مړه سویده او د دی خخه ماسوا زمانور هیڅ خوک نسته او ماد الله صلی الله علیہ وسلم سره وعده کريده چې زه به د دی ئای خخه نه بسوروم تردی چې الله صلی الله علیہ وسلم ماته هم مرګ راولیږي او يا الله صلی الله علیہ وسلم داراژوندی کی او زه يې ووینم. نوعیسی صلی الله علیہ وسلم ورته و فرمایل چې آیا چې داته ووینی نوته بیا ټئی؟ نودی بسخی وویل چې هو زه به ولاړه سم. نوویل سوی دی چې عیسی صلی الله علیہ وسلم دوه رکعاته لمونځ وکی، او بیا رالی او د دی قبرخواته کښې نستی او ووی فرمایل دي قبر ته ای فلانی دالله صلی الله علیہ وسلم په حکم سره ولاړه سه او د قبر خخه را وو زه. نوویل سوی دی، چې قبر و بسخی لور را عیسی صلی الله علیہ وسلم دوهم او از وکی نو قبر خلاص سو نوبیا یې دریم او از وکی نو ددی بسخی لور را ووته او خپل سری دخا ورو خخه و خنډی نوعیسی صلی الله علیہ وسلم ورته و فرمایل چې دا خه شی ته وروسته کړی؟ نودی انجلی وویل کله چې اولنی او از ماته و سو نوملائکی رالی او زما خلقت يې برابرکی نوکله چې دوهم او از و سو نوماته زماروح را کول سو او کله چې ماته دریم او از

وسو نوزه و بیریدمه چې قیامت قائم سو، او بیا خپلی مورته راله اوورته بې وویل چې ولی ته په ماباندی د مرگ خوند دوه واره خکی او بیا بی خپلی مورته وویل چې ته صبر و کړه او محاسبه د حمان سره و کړه ولی چې زماخه حاجت نسته دنیاته، بیادی انجلی عیسیٰ ﷺ ته وویل، ای دالله ﷺ پیغمبره ته دالله ﷺ خخه زماد پاره سوال وکه چې مابیرته د آخرت ژوند ته او په ماباندی مرګ اسانه کې. نوعیسیٰ ﷺ ورلهر دالله ﷺ خخه دعا و غوبته او ملك الموت روح حئینی قبض کې او د مزکی سره برابره سوه. نودا خبره یهودوته ورسیده نو هغوي نورهم غصه سوه، او مخکی د نوح ﷺ په قصه کې هم ذکرسوی وه چې د عیسیٰ ﷺ ملګرو دده خخه طلب وکې چې دوی ته سام راژوندي کې چې ده ګه خخه د کښتی په باره کې پوښتنه وکې نو هغه بې هم دالله ﷺ په حکم سره راژوندي کې او بیا رالی خاوری سو.

اوبل روایت دالسدي خخه نقل دی چې دی بې نقل کوي دابي صالح خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه په ذکر کولو دیو خبرکې چې په هغه کې دا ذکر دی چې د بنی اسرائیلو یو با داشاه وفات سوی وو نو خلگو دده کټ را پری عیسیٰ ﷺ ته نوعیسیٰ ﷺ دالله خخه دعا و غوبته نوالله ﷺ دا با داشاه راژوندي کې نودوی چې کله دا حالت وکتی نودوی سخت حیران سوه او په تعجب کې سوه دی کارتہ.

دارکم الله ﷺ فرمایلی دی او هغه ربنتی وينا والادی: إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نَعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالدَّتَّكَ إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُّسِ ثُكَلَمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالْتَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطَّينِ كَهْيَةَ الطَّيْرِ يَأْذِنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا يَأْذِنِي وَتَبِرُّي الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ يَأْذِنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى يَأْذِنِي وَإِذْ كَفَّفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جَئَتْهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ (١١٠) وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَيْهِ الْحَوَارِيْنَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَأَشْهَدُ بِآنَّا مُسْلِمُونَ، (سوره المائدہ ١١١٠) په دی ایتونو کې الله د خپل نعمتو نو بیان کړی دی عیسیٰ ﷺ ته او خپل احسانات بې ورته بیان کړی دی یو ده ګه خخه دا چې دی بې بې پلاړه پیدا کې او دا پیدائش بې خلگو ته نښه په قدرت دالله ﷺ باندی و ګرځول او بیادده پیغمبر مقرول و روسته دده خخه دا بل احسان دی دالله ﷺ د طرفه (وَعَلَى وَلِدَتِكَ) او دده په والدی باندی بې هم د احسان ذکرو کې چې هغه بې خوبنې کړیده دنورو بشو خخه او لور مقام بې ورلره ورکړی دی: إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُّسِ، هغه دا چې راتګ د جبریل او د پوکی کولو په ګریوان د مریم ﷺ کې دا بل احسان سو دالله ﷺ دخوا: ثُكَلَمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا، او بل احسان دا چې تابه خبری کولی دخلگو سره په زانګو کې: وَإِذْ عَلَمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالْتَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ، او بل غت احسان دالله ﷺ دخوا دادی چې ده ته بې پوهه او علم او حکمت ورکې او

دتورات او انجليل علم يې ورلره نصيب کي چې بل خولک په دغه زمانه کي ماسوا دده خخه نه په پوهيدى: وَإِذْ تَحْقُّقُ مِنَ الطَّيْرِ كَهْيَةَ الطَّيْرِ يَأْذِنِي، او دابل احسان دالله ﷺ دخوا، هغه داچي عيسى عليه السلام به دخته خخه مرغى جوره کره او پکښي پوه به يې کره نودهغه خخه به دالله ﷺ په حکم سره صحيح مرغى جوره سوه چې دعام مرغانو په شان به الوتله. وَتُبَرِّئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ يَأْذِنِي وَإِذْ تُخْرُجُ الْمَوْتَىٰ يَأْذِنِي، او بدل دا احسان دالله ﷺ دخوا چې ده به رندوته دالله ﷺ خخه دعا و غوبنتله نوهغه ته به الله ﷺ دسترگو نظر ورکي او دارکم چې دچابه برگي ناجورې وه نوهغه ته به يې دعا و غوبنتل نودهغه برگي ناجورې به بنه سوه، او بدل داچي دالله ﷺ په اذن او حکم سره به يې مری رازوندي کول لکه مخکي چې خه رکم په واقعاتوکي ذكر سوه. وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جَتَّهُمْ بِالْبَيْنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سُحْرٌ مُّبِينٌ او بدل دا احسان چې کله بنی اسرائيلو دده دقتل اراده و کره نوالله ﷺ دی دخان خوا ته لورکي او دده دتكليفونو خخه يې محفوظ کي. او دا قول دالله ﷺ : وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمُنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا أَمَّا وَاشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ، دلته دو خه مراد ارشاد او دلالت دی يعني کله چې تاحوارينو ته لارښونه کول چې په الله ﷺ باندي ايمان راوري او دهغه درسول تابع داري وکي نوهغوی وویل چې موږ ايمان راوري دی او موږ دمسلمانانو خخه یو دلته هم دلالت معنی مراده ده او په بل خای کي داسی ذكرسوی دی لکه خه رکم چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ، (سورة النحل ۲۸) وَأَوْحَيْنَا إِلَيْ أَمِ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خُفْتَ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ (سورة القصص ۷). یادلته وحی په واسطه دنبی سره مراد ده. نودا خه چې مخکي بیان سو دا تبول دالله ﷺ دخواه بسکاره نعمتونه او احسانات وه په عيسى عليه السلام تردی چې انصاري په ملګري کره او مددګاران يې کره ورلره چې دده سره به يې دعوت کوي دالله ﷺ خوا ته: لکه خه رکم چې الله ﷺ خپل بنده او خوب پیغمبر خاتم الانبياء محمد مصطفی عليه السلام ته فرمایلی دی: هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ (۶۲) وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ، (سورة الانفال ۶۲) او دارکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَيَعْلَمُهُ الْكِتَابُ وَالْحُكْمَةُ وَالْتَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ (۴۸) وَرَسُولًا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةً مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا يَأْذِنُ اللَّهُ وَأَبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأَحْيِي الْمَوْتَىٰ يَأْذِنُ اللَّهُ وَأَبْشِرُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۴۹) وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيِّي مِنَ التَّوْرَاةِ وَلَا هُلَّ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ (۵۰) إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبِّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

(۵۱) فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ أَمَّا بَاللهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَا مُسْلِمُونَ (۵۲) رَبَّنَا أَمَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ (۵۳) وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ، (سورة آل عمران ۱۴۸) نودھريوه نبی دپاره دخپل زمانی مطابق معجزی ورکول سوی دی، نوویل سوی دی، چې دموسى دپاره دخپل زمانی مطابق معجزی ورکول سوی دی، نوویل سوی دی، چې دموسى اللَّهُ په وخت کې دجادو ګری ډیره چړچه وه نوھغه ته داسی معجزه ورکول سوہ چې تول جادو ګران په پرسو، داسی نسبه یې ده ته ورکړه چې جادو ګران خه چې دعام خلګو ذهنو هم کار ورلره پرینښوی داسی معجزه وه، او د عیسیٰ اللَّهُ په زمانه کې د حکمت ډیره چړچه وه نوالله جَلَّ جَلَّ عیسیٰ اللَّهُ ته داسی حکمت او د انای په ورکړه چې دهیخ چاپه وس کې دهغه سره مقابله کول نه وو او د اسی حکیم وو چې درندو علاج به یې دالله جَلَّ جَلَّ په حکم سره کوي او برگې داسی ناجوري وه چې چاپه یې هم علاج نه سو کولي او ده ته اللَّه جَلَّ جَلَّ دبرگې دعلاح طریقی بنوولی وی او دارکم جذام ناجوري سوہ او نوری داسی ناجوريانی چې یو حکیم هم دانه سو کولي چې علاج یې وکی او والله جَلَّ جَلَّ ده ته ددی تولو دعلاح طریقی بنوولی وی، او بل داچې بنده دی حدته نه سی رسیدلی چې مری دقبرونو خخه راولاروی نوداپه صدق دده دنبوت باندی غت او بنسکاره دلیل وو. او دا رکم دنبی اللَّهُ په دور کې دبلاغت او فصاحت چړچه وه نوالله جَلَّ جَلَّ خپل محبوب نبی ته داسی معجزانه کلام ورکی چې انتهای په بلیغ او فصیح کلام وو.

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ، او دارکم اللَّه جَلَّ جَلَّ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ منَ التُّورَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَاتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سُحْرٌ مُبِينٌ (۶) وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَى إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (۷) يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتَمِّنُ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ، (سورة الصاف ۸۱۲) تردی چې ددی خخه وروسته یې داسی فرمایلی دی: یا آیهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُوئُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مِنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَآمَنَتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَى عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ، (سورة الصاف ۱۴) نوعیسی اللَّهُ آخرنی نبی دبندی اسرائیلو دی او په دوی کې یوه ورڅه ولاپسو او دوی ته یې زیری ورکی په راتګ دیونبی باندی چې هغه آخرنی نبی دی او دهغه خخه وروسته به بل نبی نه وی او دوی ته یې نوم هم وبنووی او دوی ته یې دهغه صفات هم بیان کړه چې دوی یې کله په دی صفاتو باندی پیداکی او و پیژنی نودھغه تابعداری د وکی، او دای په دوی ته حکم بیان کې چې په دوی باندی حجت قائم کې او احسان وو د طرفه

دالله ﷺ خخه.

الله ﷺ فرمایلی دی: الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأَمِيَّ الَّذِي يَجْدُونَهُ مَكْتُوبًا عَنْهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيَحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيَحْرِمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَتَصَرُّوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (سورة الاعراف \ ١٥٧) محمد بن اسحاق وايې په نقل کولو سره دشور بن یزید خخه دی نقل کوي دخالد بن معدن خخه دی نقل کوي داصحاپو درسول الله ﷺ خخه چې دی صحابو نبی ﷺ ته و فرمایل: موب ته دھان په باره کې خه خبر راکه نونبی ﷺ و فرمایل: دعا دا براہيم ﷺ او زیری دعیسی ﷺ، او زما والدی یو قسم نور لیدلی وو چې کله یې زما حمل واختى چې ده گه دوجى به ورته دبصري دعلاقى قصرونه بسکاره کيدل. او دارکم په یوبل روایت کي دا عرباض بن ساريه او دابې امامه خخه چې دوى نقل کوي دنبى ﷺ خخه چې فرمایلی دی چې په هغه کې همدا عبارت ذكردي چې زه دعا دا براہيم ﷺ يم او زیری دعیسی ﷺ او داددى و جى خخه چې ابراہيم ﷺ چې کله خانه کعبه جوروله نودا دعایې کړۍ وو چې یا الله دلته په دوى کې یونبی پیداکې چې هم ددى قوم خخه وي، لکه خه رکم چې الله ﷺ فرمایلی دی: رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ، اولکه چې دبني اسرائيلو خخه نبوت ختم سو نوعیسی ﷺ په دوى کې ولارسو او دوى ته یې خبرورکي چې په دوى کې نبوت ختم سو او دده خخه وروسته به یو پيغمبر راھي چې هغه به ختم الانبياء وي او په عربوکي به وي چې احمد نوم به یې وي، چې هغه محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم چې دی به په سلسلى داسماعييل ﷺ کي وي. الله ﷺ فرمایلی دی: فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْيَنِّاتِ قَالُوا هَذَا سُحْرٌ مُّبِينٌ، دلته ضمير یاعيسی ﷺ ته راجع دی او يامحمد ﷺ ته راجع دی، بِيَا اللَّهُ أَمْرَكَرَي دی مومنانوته په نصرت دا سلام باندی او په نصرت او مدد دانبياوو باندی او دنبى ﷺ سره تعاون په نشر ددين کي او په نشر ددعوت کي نو فرمایلی دی: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُوئُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيْنَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ، يعني خوک به زمامدد وکي په ددعوت کي دالله ﷺ خوا ته: قَالَ الْحَوَارِيْوْنَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ، او دوى وو په یو کلى کي چې الناصره نوم یې وو نودوى ده گه کلى په نوم باندی مسمی سوه چې نصارۍ ورته او س هم ويل کېږي: فَامَّتْ طَائِفَةً مِّنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةً، يعني کله چې عيسی ﷺ دی بنی اسرائيلو ته داد ددعوت ورکي نو په دوى کې چا ايمان راوري او چا انکار وکي يعني دده داد ددعوت یې ونه منی او په خپل کفر او ګمراهی باندی پاته سو نوده گه وخت خخه راسي تردی زمانه دا سلام پوری دنصاراو او دیهودو په خپلوکي دی یوبل سره کینه او بغض پیدا سو

او دواړۍ ډلی په ناحقه وي مګر یو خو کسان چې ده ګوي عقیدي صحيح وي، ولی چې په یهوديانو کي اکثرو دعیسی الله دعوت قبول نه کي، او په نصاراو کي اکثرو عيسی الله ته داسی درجه ورکره چې دالله الله خخه بي هم لور کي نودواړه کافران وه مګر یو خو خاص کسان چې هغوي داويل چې عيسی الله دالله الله بنده دی او ده ګه پيغمبردي نوري دا خبری یې نه دی کړي چې دادریم الله دی او نه یې داويلي دی چې داد الله الله ټوي دی لکه خه رکم چې په دې باندی بعضو نصاراوو قول کړي دي.

بيان ددسترخوان

الله الله فرمایلی دی: وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيْبِنَ أَنْ آمَّنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَّنَا وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ (١١١) إِذْ قَالَ الْحَوَارِيْبُنَ يَا عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ (١١٢) قَالُوا تُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَ قُلُوبُنَا وَتَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ (١١٣) قَالَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزَلْتُ عَلَيْنَا مائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيْدًا لَأَوْلَانَا وَآخِرَنَا وَآيَةً مِنْكَ وَأَرْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (١١٤) قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنْزِلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرُ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنَّى أَعْذَبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (سورة المائدہ ١١١-١١٥).

په تفسیر کي موب دمائده (يعني دسترخوان) دنزوول په باره کي تفصيلي خبره کړيده ددي په باره کي دابن عباس او د سليمان الفارسي خخه او د عمار بن یاسر خخه روایت نقل دي. چې مضمون ده ګه داسی دی چې: عيسی الله حواريینو ته امر وکي چې ديرش ورځی روژه و نیسي، کله چې دوی داديرش ورځی روژه و نیوله نودوی غوبښته وکړه دعیسی الله خخه چې دوی ته دی دآسمان خخه یو دسترخوان نازل کي چې دوی ده ګه خخه خوراک وکي او زړونه یې مطمئن سی په دی خبره باندی چې الله الله ددوی خخه داروژه قبوله کړيده، او دا به ددوی دپاره اختر دافطار سی (يعني عيد الفطر چې موب ورته کوچنی اختر وايو) او داسی دسترخوان وي چې داولنى او اخرنى دپاره کافي سی، او غريب او مالدارو ته کافي سی. نو عيسی الله دوی ته نصیحت وکي چې ددي طلب مه کوي ولی چې ددي شکر به بيانه سی ادا کولي او ددي شرطونه به بیاپوره نه کي، نودوی کلك سوه په دی خبره باندی چې ضرور به داسوال کوي درب خخه ددي دسترخوان په باره کي، نوکله چې دوی نه منع کيده نو عيسی الله ولاپسو او په لمانځه باندی و دریدي او دووه رکعته لمونځ یې وکي او الله الله ته په ژړاسو چې دوی ته داطلب ورپوره کي نوالله الله دآسمان خخه دسترخوان نازل کي او دوی ورته کتل، او دا دسترخوان دوی ته کرار کرار نژدي کيده، خومره به چې نژدي کيده نو عيسی الله به دادعا کوله چې داددوی دپاره نعمت و ګرځي او نه داچې عذاب و ګرځي ددوی دپاره او دا دسترخوان په یو خادر باندی پت سوی وو نوع عيسی الله دا خادر ئیني ليږي کي نووی

فرمایل (بسم الله خير الرازقين) په نامه دهجه الله باندي چې به رزق ورکونکي دی. نوپه دې باندی میان او نور هرقسم خوراکونه او میوی چې انگور او انار او داسی نوری میوی پر پرتی وي او ددی سترخان خخه بنې بویختی، بیاعیسی اللہ علیہ السلام دوی ته امرکی په خورلو ددی خخه نودوی ورته وویل چې موبه حینی خوراک نه کوو چې ترڅو پوری چې تائینی خوراک نه وي کړی، نوعیسی اللہ علیہ السلام دوی ته و فرمایل چې اول سوال تاسی کړی دی ددې په باره کی نودوی خوراک حینی ونه کی نوعیسی اللہ علیہ السلام مسکینانو ته او ناجورو ته او د چاچی هرقسم ناجورې وه او خه تکلیف وو دی ټولو ته عیسی اللہ علیہ السلام امرکی نودوی راله او په خورلو یې شروع وکړه نوپه چاباندی چې خه تکلیف وو هغه الله علیه السلام حینی لیری کی او د چاچی خه ناجورې وه الله علیه السلام هغه ناجورې په سبب ددی خوراک سره حینی لیری کړه.

او دارکم ددوی تعداد (۱۳۰۰) کسان وه نودوی ټولو ته الله علیه السلام شفا ورکړه. نوویل سوی دی چاچی ورڅخه اول وار خوراک نه وو کړی نوهغوي ډیرخفه سوه، اوویل سوییدی چې دا دسترخوان به روزانه ددې خوراکونو سره نازلیدی او بیابه دوی ورځی وروسته نازلیدی. دارکم بیا د اصراف دقیقانو د پاره مقرر سو نومنافقینو په کی خبری شروع کړی نوالله علیه السلام دا سترخان بالکل مسخ کی او ختم یې کی او دهجه کمو کسانو چې خبری کولی نودوی خخه یې خنزیران جور کړه.

او دارکم روایت ذکرکړی دی ابن ابی حاتم په نقل کولو سره د حسن بن قزعه خخه دی نقل کوی دسفیان بن حبیب خخه دی نقل کوی د سعید بن ابی عربه خخه دی نقل کوی دقتاده خخه دی نقل کوی د خلاس خخه دی نقل کوی د عمار بن یاسر خخه دی نقل کوی دنبی اللہ علیہ السلام خخه دی وايې چې: د آسمان خخه الله تعالى دسترخان نازل کړی وو چې په هغه کی ډوډی او غونبی او میوی وي او دوی ته امرسوی وو چې دابه نه ذخیره کوی او خیانت به په کی نه کوی، نودوی ذخیره کړه نودوی خخه و اخستل سو، او ددوی خخه خنزیران او بیزوګان جور سوه^(۱) او ددی په باره کی موبه په تفسیرونو کی تفصیلی بحث کړی دی نو دتفصیل د پاره تفسیرته رجوع وکړي.

روایت ذکرکړی دی ابوبکر بن ابی الدنیا په نقل کولو سره دیوسپری خخه چې نوم یې نه دی ذکرسوی دی نقل کوی د حجاج بن محمد خخه دی نقل کوی د ابوهلال بن محمد بن سليمان خخه دی نقل کوی د بکر بن عبد الله المزنی خخه دی وايې چې: د حوارینو خخه خپل نبی عیسی اللہ علیہ السلام ورک سو نودوی ورپسی د سمندر خوا ته وو ته کله چې دوی سمندر ته ورسیده نوگوری چې عیسی اللہ علیہ السلام داوبو په سرباندی روان دی او یو موج یې لوروی اوبل یې کښته

(۱). الترمذی: کتاب التفسیر، سورۃ المائدہ (۱۵) ۲۰۳.

کوي نوپه دی کي يوسپي ورته وویل چي آيازه ستا خواته درتلی سم نوداعيسى الله عليه السلام ورته وفرمايل چي هو! نوپه دوي کي چي يوسپي ورروان سونويو قدم يې چي کښېښووی په دوهم قدم ايرپدلو سره ډوب سو نوده عيسى الله عليه السلام ته اواز وکي چي زه غرق سوم نوع عيسى الله عليه السلام لاس ونیوی ھیني او داوبو څخه يې راوایستي، او بیا یې وفرمايل چي: که چيری دبنی آدمو یقين دا اور بشی ددانی دومره واي نودوی به په او بوباندي گرزي دلاي.

اودارکم هم داسی یوبل روایت دابو سعید بن الاعرابي څخه نقل دی چي دی يې نقل کوي دا براھيم بن ابی الجھيم څخه دی نقل کوي دسلیمان بن حرب څخه دی نقل کوي دابی هلال څخه دی نقل کوي دبکر څخه هم په دی طریقی سره په کمی طریقی چي دامخکنی روایت ذکرسوی دی. بیا ابی الدنیا ویلى دی په نقل کولو سره دمحمد بن علی بن الحسن بن سفیان څخه دی نقل کوي دا براھيم بن الاشعث څخه دی نقل کوي دالفضیل بن عیاض څخه دی واي چي: ويیل سوی دی عيسى الله عليه السلام ته چي ته څه رکم داوبو په سرباندي گرزي نوده وفرمايل چي په یقين او په ايمان سره، نودوی ورته وویل چي دغه ايمان خوموب هم را پری دی اودغه یقين خوزموب هم دی، نوع عيسى الله عليه السلام دوي ته وفرمايل چي بیاراھی زما سره نوکله چي دوي دعيسي الله عليه السلام سره روان سوه نودوی په او بوكی غرق سوه، او عيسى الله عليه السلام داوبو پر سرپاته سو، نوع عيسى الله عليه السلام دوي ته وویل چي ولی، نودوی وویل چي موږ دسمندر دموجونو څخه بیريدلو نوع عيسى الله عليه السلام دوي ته وفرمايل چي دسمندر دموجونو څخه بیريدا است اودھغه رب څخه چي ددى موجونو رب دی دھغه څخه نه بیريدا است. نوبیا یې دوي راوایستل. بیا عيسى الله عليه السلام مزکه و وهل تردی چي ورته وغورول سوه نوع عيسى الله عليه السلام خاوره ھیني راواخسته، نوپه یوه لاس کي يې لوته وه او په بل لاس کي يې دسروزرو تکړه وه نودوی ته يې وفرمايل چي په دی کي تاسي ته کم یوگران دی نودوی وویل چي داسره زر نوع عيسى الله عليه السلام وفرمايل چي دازما په نزد بددي. او مخکي موږ دا ذکر کړه چي په قصه دی یحيی الله عليه السلام کي چي عيسى الله عليه السلام ددوی څخه کپړي جوړولی او هغه به يې اچولی او درختی پانۍ به يې خورل او دھغه دپاره کور او خاص مکان نه وو او نه به يې خه ذخیره کوله دصبا ورځی دپاره.

دارکم ابن عساکر ویلى دی په نقل کولو سره دالشعبی څخه دی واي چي: وو عيسى الله عليه السلام چي کله به دده خواته دقیامت ذکر و سو نوده به چغه و وهل، او بیا یې وفرمايل چي: داسی نه سی کیدی چي دابن مریم خواته دی دقیامت تذکره و سی او هغه دی خاموشه پاته سی.

اودارکم اسحاق بن بشیر ویلى دی په نقل کولو سره دهشام بن حشان څخه دی نقل کوي دحسن څخه دی واي چي په ورخ دقیامت به دزاده انو شر عيسى الله عليه السلام وی او دغه کسان چي په دنیا کې به د ګناهونو تنبتیدل دھغوي حشر به دعيسى الله عليه السلام سره په ورخ دقیامت کي وی. او ویل سوی دی چي یوه ورخ عيسى الله عليه السلام ته خوب ورلی نویو کانی يې دسرلاندی کښېښووی او

بیده سو نوکله چې ورلره خوب خوند ورکى نوابليس لعین ورته رالى اوورته يې وویل چې ته وايې زما ددنیا سامانونو ته ضرورت نسته، اوذاکانۍ هم ددنیا سامان دی نوعیسی الله ولاپسو اوذاکانۍ يې هم دسر خخه لیری کې اودا ابلیس يې باندی وویشتی اوورته يې وویل چې داواخله ددنیا سره ستاسو زمانه دی پکار. اودارکم معتمر بن سلیمان ویلی دی چې یوه ورخ عیسی الله دڅلوا کسانو سره راووتی چې یوه چوغه يې دوری خخه جوړه کړی وه هغه يې اچولی وه اوپنسی يې لخی وي (څلپی يې نه وي) اوپه حالت دژړاکی وو اورنګ مبارک يې ژړ وو داوبړی والي خخه اوشونډی مبارکې يې وچې وي دټوی والي خخه نووی فرمایل: ای بنی اسرائیلو، زه هغه سری یم چې الله الله ماته په دنیاکې یوه درجه راکړی ده اوزه په دی باندی نه تعجب کوم اونه فخرپه کوم آياتاسی ته معلومه ده چې زما کور چیری دی؟ نودوی وویل چې چیری دی ای دالله الله رسوله؟ نوده وفرمایل چې جماعتونه زماکورونه دی اوروغوالی زما او به دی او اوبنکی زماوبیوالی دی، او خراغ زما سپوربمی ده په شپه کې، اوپه یخ کې زما لموئخ دلم راختل دی، او زماکپری دوری خخه جوړی دی، او زما شعار دالله الله خخه بېره ده، او زماهم مجلس مسکینان خلګ دی او نا جوړیان خلګ دی، سهار سی او زماسره هیڅ خه نه وي او مابنام سی او زماسره هیڅ خه نه وي او زه روغ صحت والايم چې هیڅ ته می زړه نه کېږي، نو وروسته خوک دی زما خخه ډير ګټه کونکی او زما خخه ډير مالدار. اودارکم محمد بن الولید بن ابان بن حیان بن ابی الحسن العقیلی المصری دی نقل کوي دهانی بن الم توکل الاسکندری خخه دی نقل کوي دھیوہ بن شریح خخه دی نقل کوي دالولید بن ابی الولید خخه دی نقل کوي دشفی بن ماتع خخه دی نقل کوي دابوهریره الله خخه دی نقل کوي دنیبی الله خخه چې فرمایلی دی: وحی وکړی الله الله عیسی الله ته چې دیوځای خخه منتقلا کېړه بل ئای ته ددی وجی خخه چې ته ونه پیژندل سی کنې تاته به ضرر ورسوی، زمادی په خپل عزت اوپه جلال باندی قسم وي چې تاته به زه (۱۰۰۰) حوری درکم اوستا ولیمه به زه ترڅلور سوه کالو پوری ورکوم. په دی حدیث کې غرابت دی.

دارکم داسماعیل بن عیاش خخه نقل دی دی نقل کوي دعبدالله بن دینار خخه دی نقل کوي دابن عمر خخه دی وايې چې: وفرمایل عیسی الله حوارینوته چې: تاسی خوری ډوډی داوبشو او او به چښی خوتروی او به، او ددنیا خخه په امن سره وحی اوپه سلامتیا سره اوچی دا حقه خبره زه تاسی ته کوم چې ددنیا لذت دآخرت لذت ختموی او د آخرت لذت ددنیا لذت ختموی (يعنى خوک چې دآخرت لذت او نعمتوونه غواړی نو هغه دی په دی دنیا کې په نعمتوونو پسی نه ګرئی اوښه لباس اوښه خوراکونه دی نه کوي ولی چې ددی دنیا نعمتوونه دآخرت نعمتوونه ختموی)، او بد بخته او شریر عالم هغه دی چې په خپل علم باندی دنیا

ته ترجیح ورکوی.

اودارکم و هب ویلی دی په نقل کولو سره دسلیمان بن بلال خخه دی نقل کوی دی یحیی بن سعید خخه دی وايې چې: عيسى ﷺ به فرمایل چې تاسی په دنیاباندی تیرسی او تعمر په کې مه جوروی، او دابه یې فرمایل: محبت ددنیا دټولو خطایانو سردی، او په کتلو سره زړه ته شهوت کښته کېږي، او حکایت کړي دی وهیب بن الورد همداسی روایت خوهغه په کې دازیات کړي دی: او اکثره داسی شهوتونه وی چې په میراث کې ورکوی اهل ته ډیر غمونه. او په بل روایت کې ویل سوی دی چې عيسى ﷺ فرمایلی دی: ای بنی آدمه ته دالله ﷺ خخه بېره کوه په هرځای کې چې یې، او په دنیاکې جماعت ئان ته کور کړه او خپلو ستړګوته ژراونبیه او خپل بدنه ته صبر وبنیه، او زړه ته فکر سوچ وبنیه. او دصبا دروزی دپاره غم مه کوه ولی چې داغلط کاردي. او په یوبل روایت کې ذکردي چې عيسى ﷺ فرمایلی دی: لکه څه رکم چې په تاسی کې یوسپی دسمندر په موجونو باندی کورنه سی جوړولی نودارکم په دنیاکې قرارههم نه سی نیولی. او دارکم سفیان الشوری ویلی دی چې عيسى ﷺ فرمایلی دی: چې دانسان په زړه کې ددنیا او آخرت محبت دواړه نه یوځای کېږي. دارکم ابراهیم الحربی ویلی دی په نقل کولو سره ددواړ بن رشید خخه چې دی نقل کوی دعبدالله الصوفی خخه دی وايې چې: عيسى ﷺ فرمایلی دی: طالب ددنیا په ډول دهغه سپی دی لکه یوسپی چې دسمندر خخه او به چښی چې دسمندر خخه خومره او به چښی هغه دومره انسانان نور هم تبې کېږي تردی چې مړه سی.

اودارکم په یوبل روایت کې نقل دی چې عيسى ﷺ فرمایلی دی چې: یقیناً شیطان ددنیا سره دی او مکر دده دمال سره دی او بنائیست دده دخواهشاتو سره دی، او ځای دده شهواتو سره دی. او دارکم ابو مصعب ویلی دی په نقل کولو سره دمالك خخه دی وايې چې: عيسى ﷺ فرمایلی دی: تاسی ډیری فضولی خبری مه کوی ولی چې په دی سره زړه سختیری او سخت زړه دالله ﷺ خخه لیری وی مګر تاسی ته پته نه لګېږي، او دخلګو ګناهونو ته داسی مه ګوری لکه چې تاسی اربابان یاست بلکې داسی ګوری لکه چې تاسی بندگان یاست، ولی چې خلګ دوه قسمه وی خوک په عافیت کې وی او خوک په مصیبت کې وی نوپه تاسی کې دی رحم وکی هغه کسان چې په عافیت کې دی په هغه کسانو باندی چې هغوي په مصیبت کې وی. او دارکم مالک بن دینار ویلی دی چې عيسى ﷺ فرمایلی دی چې: دجنت الفردوس دطلب دپاره دور بشی ډودی سره شګه خوپل او دسپو سره په دشتو کې بیده کیدل هم کم دی. او دارکم دعبدالله بن المبارک روایت نقل کوی دسفیان خخه دی نقل کوی دمنصور خخه دی نقل کوی دسالم خخه دی نقل کوی دابن ابی الجعد خخه دی وايې چې ویلی دی عيسى ﷺ: تاسی عمل وکی دالله ﷺ درضا دپاره، او عمل مه کوی دخپلو خیتو

دپاره، تاسی و ګوری دی مرغانو ته چې سهارت ش ججوری دجالو خخه وئی او مانیام چې رائی نوججوری یې ډک وی او دغه مرغان نه کرونده کوي او نه خه کارکوی، او الله ﷺ ورته رزق ورکوی. او تاسی ئان وساتی د فضولیات تو د دنیا خخه ولی چې فضولیات د دنیا په نزد د الله ﷺ باندی ګندگی ده. او دارکم صفوان بن عمر یوروایت نقل کوي د شریح بن عبد الله خخه دی نقل کوي دیزید بن میسره خخه دی وايې چې: وویل حواریینو مسیح عیسیٰ ﷺ ته: ای عیسیٰ ﷺ و ګوره دی جماعت ته خومره بنه جوړسوی دی. او خومره بنه بسکاری. نوع عیسیٰ ﷺ و فرمایل چې بالکل بنه جوړدی خوزه تاسی ته داحقه خبره کوم چې الله ﷺ به ددی جماعت یو کانی پرې نبدي مګره غه به هلاکوی په سبب د ګناهوند اهل ده غه ولی چې الله ﷺ دانه خوبنبوی چې دادی د سروزرو او د سپینو زرو خخه او نه د دغه کانه ده غه چې تاسی په تعجب کی اچوی ددی خخه جوړسی بلکی الله ﷺ داخوبنبوی چې یو جماعت په زړونو باندی جوړسی او په نیکو اعمالو باندی بنائیسته سی او په دغه اعمالو باندی الله ﷺ مزکه آبادوی، او هم په دی زړونو او اعمالو باندی الله ﷺ مزکه خرابوی که چیری دا زړونه او اعمالونه په غلطه طریقه وي. دارکم یو بل روایت نقل کوي حافظ ابن عساکر په تاریخ خپل کی دابو منصور بن محمد الصوفی خخه دی نقل کوي دعائشہ بنت الحسن بن ابراهیم الورکامیه خخه دی وايې چې ماته خبر را کړی دی احمد بن جعفر الرازی دی نقل کوي دسهیل بن ابراهیم الحنظلی خخه دی نقل کوي دعبدالوهاب بن عبدالعزیز خخه دی نقل کوي دمعتمر خخه دی نقل کوي د مجاهد خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه دی نقل کوي دنبی ﷺ خخه چې فرمایلی دی: تیرسو عیسیٰ ﷺ په یوکلی باندی چې خراب سوی وو او تشن کندواله په کی پاته سوی وه، نوع عیسیٰ ﷺ چې ددی کلی دامحلونه او قصرونه ولیدل نووی فرمایل، ای الله دی کلی زه په تعجب کی کرم او دا قصرونه زما دا پیر خوبن سوه. نو الله ﷺ دغه کلی ته وحی و کړی چې عیسیٰ ﷺ ته جواب ورکی. نوویل سوی دی، چې دغه خای عیسیٰ ﷺ ته او اواز وکی چې ای عیسیٰ ﷺ زما حبیبیه زما خخه خه غواړی. نوع عیسیٰ ﷺ ورته و فرمایل چې ستادرختی او نهرونه خه سوه؟ او ستا او سیدونکی خه سوه؟ نودی کلی ورته وویل چې ای زما حبیبیه د الله ﷺ حقه وعده په دی خلگو باندی راله نوزما درختی و چې سوی او زما نهرونه هم وچ سوه او زما بنکلی او قصرونه هم خراب سوه او زما او سیدونکی هم مړه سوه. نوده بیا پونښته وکړه چې ده غوی مالونه خه سوه؟ نودی کلی ورته جواب ورکی چې هغه ټول مالونه چې دوی په حالله او حرامه طریقه سره جمع کړی وه هغه ټول زما په نس کی پراته دی، د الله ﷺ دپاره دی میراث د آسمانونو او د مزکو، نوویل سوی دی چې عیسیٰ ﷺ و فرمایل په دغه وخت کی: زه تعجب کوم دری قسمه خلگو ته، یو دا چې طالب د دنیاوی او مرگ دی دخان خوا ته طلب کوي (یعنی دی دنیا خان ته را بولی او مرگ

دی دھان خواته رابولی)، دوهم سړی چې قصرونه او محلونه جو پرو او دورتگ ھای بې قبر وی، او دريم هغه سړی چې په ډکی خولی سره خنداکوی او مخ ته بې اوروی ابن آدم په ډیرو نه مریږی، او په لړو قناعت او صبر نه کوي، جمع کوي مال هغه چاته چې هغه بې شاباسی نه کوي، او د دی پیش کیدل دی رب ته چې هغه بیاعذر نه قبلوی او الله ﷺ به ورته فرمایي چې ته په دنيا کی دی خپل خیتی بندوی او د خپلو شهوتونه بندوی. او الله ﷺ به دغه انسان ته و فرمایي چې ته خیته ډکوي او حال دادی چې ته قبرته دنه کیدونکي بې اوای دادم ټويه ته به دقيامت په ورخ خپل حشر و ګوری دبل چاپه ميزان کي. په دی حدیث کی هم غرابت دی لیکن په دی کی بنائسته نصیحتونه دی نوددی و جی خخه مو ولیکي.

او دارکم سفيان الثوري نقل کوي د خپل پلار خخه دی نقل کوي دا براہيم بن النئمي خخه دی وايې چې عيسى ﷺ فرمایي دی: اى د حوارينو ډلي تاسي خپلی خزانی په آخرت کی کښې بدی او هلته بې ذخیره کي، ولی چې دانسان زړه په هغه ھای کي وی په کم ھای کي چې د هغه خزانه وي. او په یوبل روایت کی ذکردي چې بنی اسرائيلو ته عيسى ﷺ د درو خبرو نصیحت وکي، یوداچي تاسي ته هرھای هم دنیکي لاري معلومي سی نوتاسي په هغه لارپسی روان سی او د هغه تابعداري وکي، او که دیوکار بدپه تاسي کي معلوم سی نوتاسي د هغه خخه ھان ساتي، دريم داچي په یوکار کي یا په خه مسئله کي ستاسي اختلاف وي نوهغه تاسي علماءو ته پیش کي. او دارکم عبدالرزاق نقل کوي د معمرا خخه دی نقل کوي دیو سړی خخه دی نقل کوي د عکرمه خخه دی وايې چې: عيسى ﷺ فرمایي دی: تاسي ملغلري دخنzier خواته مه ورغورزوی ولی چې دخنzier ملغلري نه پکاريږي، او تاسي حکمت هغه چاته مه ورکوي چې هغه بې طلب نه کوي، ولی چې حکمت د ملغلرو خخه بشه دی، او د چا چې حکمت پکارنه وي نوهغه ده دخنzier خخه هم زيات بدتروي.

او دارکم ويل سوي دی چې د عيسى ﷺ خخه پونښنه وسوه، د کم سړی فتنه زياته وي؟ نو عيسى ﷺ و فرمایل: بنويidel ديو عالم ولی چې عالم سړی چې کله و بنويږي نودھان سره ډير خلگ بنويوي. او دارکم ويل سوي دی چې عيسى ﷺ فرمایي دی: اى د بدی علماءو تاسي ګرھولي ده دنيا په خپل سرباندي او آخرت د پنسو لاندي، ستاسي وينا شفاده او ستاسي عمل دوايې ده ستاسي مثال په ډول د درختي د (الدقلي) دی دايوه درخته ده چې په ظاهري شکل باندي بشه ده خوچې چائيني خوراک وکي نومړکيرې، نوع عيسى ﷺ دوي ته وویل چې ستاسي مثال د هغه درختي په ډول دی چې خوک ورته ګوری نو په تعجب کي سی او که خوراک ھيني وکي نومرسی. او دارکم د وهب خخه نقل دی، دی وايې چې عيسى ﷺ فرمایي دی اى بدې علماءو تاسي دجنت په دروازو کي ناست یاست نونه په خپله دنه کيرې او نه نور مسکینان دنه کيدلو ته پرېږدې. يقیناً په نزد د الله ﷺ باندي بدترین انسان هغه دی

چې په خپل علم سره دنيا طلبوي، اودارکم وہب بن منبه ويلى دی چې: یوه ورخ عيسى^{صلی الله علیه و آله و سلم} دخپلو ملګرو سره دیوقبر په غاره ودریدی نوعیسی^{صلی الله علیه و آله و سلم} وفرمايل چې په دی سړی باندی داقبرتنګ دی اودي په کې لغتی وهی، نوبیاعیسی^{صلی الله علیه و آله و سلم} وفرمايل دی خپلو ملګروته چې په دی سړی به داقبر دومره تنګ نه وی خومره چې په تاسی باندی دمور رحم تنګ وو مګر الله^{صلی الله علیه و آله و سلم} چې یې وغواړي نوانسان ته یې فراخه کوي. اودارکم ابو عمر الضرير ويلى دی ماته خبرراسیدلی دی چې عیسی^{صلی الله علیه و آله و سلم} به کله مرګ یاد کې نودبدن مبارک خخه یې وینه په قطرو قطره توییدله. اودارکم ډیر اشار داسی دعیسی^{صلی الله علیه و آله و سلم} خخه نقل دی چې دالږ ورڅخه موږ ذکر کړه اوپه دی باندی به اکتفاء وکو.

بیان دلورولو دعیسی^{صلی الله علیه و آله و سلم} آسمان ته

الله^{صلی الله علیه و آله و سلم} فرمایلی دی: وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (٤٥) إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيَ وَرَأَفُكَ إِلَيَّ وَمُطَهَّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعَلُ الَّذِينَ أَتَبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ، (سوره آل عمران ۱۵۴) نودلته الله^{صلی الله علیه و آله و سلم} خبر ورکړی دی چې کله دی بیده وو نوالله^{صلی الله علیه و آله و سلم} وفات کې دی په خوب سره بنابر قول صحیح، او خلاص یې کې دهجه ضرر خخه چې یهودیانو غوبنته چې ده ته یې ورسوی. حسن بصري وايې چې په دغه وخت کې یوبادشاه وو چې نوم یې داود بن نورا وو چې ده په قتل دعیسی^{صلی الله علیه و آله و سلم} باندی امر وکی اودده په پهانسی کولو باندی یې امر وکی نوعیسی^{صلی الله علیه و آله و سلم} یې دجمعي په ورخ چې دخالی شپه وه په بیت المقدس کې قیدکې نوالله^{صلی الله علیه و آله و سلم} دعیسی^{صلی الله علیه و آله و سلم} شکل په دی ملګرو کې یوبل سړی ته ورکې اودي یې ددوی خخه لور کې دااسمان خوا ته، اوکله چې دوی بیت المقدس ته په عیسی^{صلی الله علیه و آله و سلم} پسی داخل سوه نودوی کتله چې عیسی^{صلی الله علیه و آله و سلم} آسمان خوا ته وخیزول سو، اوپه دوی کې خه کسان رادننه سوه نویو خوان یې وکتی چې الله^{صلی الله علیه و آله و سلم} هغه دعیسی^{صلی الله علیه و آله و سلم} په ډول کړی وو په شکل کې نودوی گمان پروکې چې داعیسی^{صلی الله علیه و آله و سلم} دی نو هغه یې راویوی اوپانسی یې کې اوپه سرباندی یې ورته ازغى کښېنسوول دذليل کولو دپاره اودسپکاوی دپاره اوعام نصارۍ تول یهودو ته تسلیم سوه کم چې دعیسی^{صلی الله علیه و آله و سلم} دلوریدو منظر نه وو کتلې، اودوی دا گمان وکی چې عیسی^{صلی الله علیه و آله و سلم} پانسی سو اوذليله سو او دوی گمراه سوه په سخته گمراهی سره. اوددی خخه خبر وکی الله^{صلی الله علیه و آله و سلم} په دی خپل قول سره وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ يَعْنِي په هغه وخت کې کله به چې دی په آخره زمانه کې بیاراکښته کېږي مخکی دقیامت خخه، نودی به خنزیران وزنی اوصلیب به مات کې اوپه کافرانو باندی به ټیکس کښېردی اوسلام خخه ماسوا به بل دین نه قبلوی، لکه خه رکم چې ددی خبرو وضاحت موږ په خپل تفسیرکې ددی قول دالله^{صلی الله علیه و آله و سلم} سره کړی دی داکم

ایت چې مخکی ذکرسو، دارکم يوروايت نقل دی دابن ابی حاتم خخه دی نقل کوي دا حمد بن سنان خخه دی نقل کوي دابو معاویه خخه دی نقل کوي دمنعال بن عمر خخه دی نقل کوي دسعید بن جبیر خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه دی وايې چې: کله چې الله ﷺ وغونبستی چې عيسى ﷺ اسمان ته لورکي نودی بیت المقدس ته ددولسو کسانو سره دنه سو، او دوی ته يې وفرمايل چې په تاسی کې خوک داخونبوی چې زماپه ئای باندی پانسى سی او په جنت کې زماسره په يوه درجي کې وي؟ نوپه دی کې يوئوان هلك راولارسو اووی ويل چې زه داسی غواړم نوالله ﷺ ده ګه شکل دعیسی ﷺ سره يوډول کې او عيسی ﷺ يې آسمان ته لورکي نودیهودو خخه يوڅو کسان راله او دا خوان يې بوتلی او پانسى يې کې نوپه دی دولسو کسانو کې دری ډلی جورې سوی بعضو ويلی دی چې دی الله ﷺ وو په موږ کې او بيرته آسمان ته وختی (يعني الله ﷺ دانسان په شکل کې موږ ته نازل سوی وو او بيرته وختی) نودی ډلی ته يعقوبيه وايې. او دوهمي ډلی داویلی دی چې دی الله ﷺ ټوي وو تراوشه پوري زموږ سره دلته پاته وو او چې الله ﷺ وغونبستی نولور يې کې، او دريمه ډله مسلمانان وه چې هغوي ويله چې دی الله ﷺ پیغمبر وو او الله ﷺ آسمان ته لور کې ندادري قسمه ډلی سوی اولنى دوی ډلی کافران سوه او دادريمه ډله مسلمانان پاته سوه، نودا اولنى دوی ډلی رالي او دادريمه ډله چې مسلمانان وه دايې قتل کړه نوده ګه ورځی رايسی اسلام ددوی خخه ختم سو تردی چې الله ﷺ محمد مصطفی ﷺ ته نبوت ورکي او دا اسلام رنایي بيرته بحاله کړه. ابن عباس وايې چې دا په دی قول دالله ﷺ سره ظاهريږي: فَإِذَا نَبَّأَنَا الَّذِينَ أَمْنُوا عَلَى عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ، (سورة الصافات ۱۴) او دا اسناد دابن عباس خوا ته صحيح دی.

او دارکم نسايې يوروايت نقل کړي دی دابي کريې خخه دی نقل کوي دابي معاویه خخه هم په دی الفاظو سره. او دارکم ابن جرير روایت نقل کړي دی دمسلم بن جناد خخه چې دی نقل کوي دابي معاویه خخه. او دارکم یوبل هم دسلفو خخه داسی روایت نقل کوي، چې ډير او بد روایت يې نقل کړي دی چې په هغه کې يې دا ذکر کړي دی چې محمد بن اسحاق بن یسار ويلی دی: عيسى ﷺ دالله ﷺ خخه دعا وغونبسته چې دده دا جل نیته وروسته سی ددي وجی خخه چې دی خپل رسالت او دعوت تکمیل ته ورسوی او په خلگ په دین کې داخل سی. او ويل سوی دی چې دده سره دولس حواريین وه چې نومونه يې داوه: بطرس: یعقوب بن زبدا، یحنیس چې ورور دی یعقوب وو، اندراؤس وفلیس، ابر ثلما، متی، توماس، یعقوب بن حلقيا، تداوس، فتاتيا، یودس، کريایيوطا، داه ګه دولس حواريین وه ابن اسحاق ويلی دی چې: په دوی کې یوبل سړی هم وو چې دوی پت کړي وو چې نوم يې سرجس وو

اوددغه سپی دعیسی^{اللهم} سره شکل یوډول وو اوبيادی دعیسی^{اللهم} په ئای باندی پانسى سو. اوويل سوی دی چې بعضی نصاری داوايې چې هغه سپی په دغه شکل دعیسی^{اللهم} سره مشابه سوی وو هغه یودس بن کرياييوطاوو، والله اعلم.

اوضحاك په نقل کولو سره دابن عباس خخه ويلى دی. چې عيسی^{اللهم} دھان خخه وروسته شمعون خليفه کی اوقتل کی یهودو یودس کم ته چې دعیسی^{اللهم} شکل ورکول سوی وو. اوامد بن مروان ويلى دی په نقل کولو سره دمحمد بن الجهم خخه دی وايې چې: ما اوريدلی دی دفراء خخه چې ددى ایت په باره کی يې وویل: وَمَكْرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَأْكِرِينَ دی وايې چې عيسی^{اللهم} دخپل دترور دکور خخه ډير موده غیب سوی وو تردی چې یوه ورڅ رالی نويهوديان اودهغه مشر چې کم په جالوت مقام کی وو هغه هم خبرسو نوټول په ده پسی دغه ئای ته راله اوکور دروازه يې ماته کړه نوالله^{عَزَّوَجَلَّ} ددوی ستړگی په عيسی^{اللهم} باندی رندي کړی نودوی عيسی^{اللهم} ونه لیدی تردي چې عيسی^{اللهم} ددى کور خخه ووتی اوبداندی په دغه ئای کی یوبل سپی هم ولاړوو نوالله^{عَزَّوَجَلَّ} هغه ته دعیسی شکل ورکی نوكله چې دایهوديان دکور خخه ووټل نودباندی يې داسپی ولیدی نوورته يې وویل چې ته عيسی^ي یې نوهغه سپی راګیرکی اوپانسى يې کی. نوالله^{عَزَّوَجَلَّ} وفرمايل: وَمَا قَاتَلُهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبَّهَ لَهُمْ اؤدارکم دابن جریر خخه هم یوروایت نقل دی چې په هغه کی هم داذکر دی چې دوی محاصره سوی وه په بیت المقدس کی، خودهغه په روایت کی (۱۸) کسان ذکر سوی دی، نودوی چې کله په عيسی^{اللهم} پسی رادننه سوی دی نوددوی خخه عيسی^{اللهم} غیب سوی وو نودوی دی حوارینو ته وویل چې تاسی په موږ باندی جادو وکی موږ ته به یاعیسی^{اللهم} راباسی یابه تاسی قول قتل کوو، نوعیسی^{اللهم} دوی ته وویل چې نن ورڅ خوک ئان خرڅوی دجنت په قیمت باندی نویوه سپی وویل چې زه نوالله^{عَزَّوَجَلَّ} هغه ته دعیسی^{اللهم} شکل ورکی، نويهوديانو هغه راونیوی اوپانسى يې کی اوالله^{عَزَّوَجَلَّ} عيسی^{اللهم} لور آسمان ته وخیزوی. نودوی ته دعیسی^{اللهم} هم شکل پیش سوی وو اوډوی داګمان کړی وو چې دوی په حقیقت کی عیسی^{اللهم} پانسى کړی دی اوبعضی نصاراوو هم داومنل چې عیسی^{اللهم} پانسى سوی دی. اودارکم حافظ ابن عساکر ويلى دی په طریقه دیحیې بن حبیب سره، په باره دهغه کی چې مریم دهغه یهودی بادشاہ خخه طلب وکی دکبنته کولو دهغه سپی بدنه کم چې پانسى سوی وو وروسته دا او ورڅو خخه، اوددی داګمان وو چې دایې ځوی دی، نودده بدنه دکبنته اوهلته پت سو. نویوه ورڅ مریم^{عَزَّوَجَلَّ} دیحیې^{اللهم} مورته وویل چې زماسره نه ټئی دعیسی^{اللهم} قبرته، نوداورسره روانه سوه اوددی ګمان دمخکی خخه دا او و چې عیسی^{اللهم} پانسى سوی دی، نوكله چې دوی دواړۍ روانی سوی نوپه دی

کی مریم ﷺ ته جبریل ﷺ رابنکاره سو نومریم ﷺ دیحیی ﷺ مورته و فرمایل چی ته پرده نه کوی نودی ورته وویل چی خوک دی چی زه پرده وکم نوورته وویل سوه چی تاته خوک نه بنکاری نودی وویل چی نه، نومریم ﷺ ورته و فرمایل چی جبرايل دی نوداھینی په یوخوا سوه نومریم ﷺ ته جبریل ﷺ و فرمایل چی کمی خواته روانه بی نودی ورته وویل چی دعیسی ﷺ قبرته، نوجبریل ﷺ ورته و فرمایل چی هغه خووفات سوی نه دی بلکی هغه اسمان ته خیژول سوی دی، او دی مریم ﷺ ته بی و فرمایل چی ته په فلانی ورخ راسه نو ستا سره به دی ھوی ووینی، او جبرايل ﷺ ورته یوھای نبنانه کی چی په داسی ھای کی به ستاسره ھوی ووینی، نوکله چی دا په هغه ورخ باندی ورله ته نوپه هغه ھای کی بی ھوی ولیدی او په لیدلو سره بی ورمندہ کره او غاره بی پرچاپیره کره او مچ بی کی اودالله ﷺ خخه بی ورته دعاګانی وغونبتلى لکه خه رکم چی به بی ورته مخکی غونبتلى، او عیسی ﷺ خپلی مورته و فرمایل چی ای زماموری زه قوم نه و مړکړی بلکی زه الله ﷺ لورکړی و م آسمان ته تالرہ ژر ترزرہ مرگ راروان دی نوتاسی صبر پروکی اودالله ﷺ ډیر ډیر ذکرکوه. نوبیا ولاړی عیسی ﷺ آسمان ته نوبیا بی دمور سره نه دی لیدلی تردی چی والدہ محترمه بی هم وفات سوه. او وویل سوی دی چی مریم ﷺ دعیسی ﷺ خخه وروسته ترپنحو کاله پوری ژوندی وه اوکله چی وفات کیدل نوعمر بی (۵۳) کاله وو. الله ﷺ دی دواړو خخه راضی وی او دواړو ته دی جنت الفردوس نصیب کړي. (آمین)

اوحسن بصری ویلی دی چی کله عیسی ﷺ وفات کیدی نوعمر مبارک بی (۳۴) کاله وو او په حدیث کی ذکرسوی دی چی جنت ته به هرانسان په (۳۳) کلنی کی دتنه کېږي (يعني خوک چی په بوداوالی کی هم وفات سی یاخوک په ماشوم والی کی وفات سی نوقيول به په (۳۳) کلنی کی جنت ته داخلیږی)، او په بل حدیث کی ویل سوی دی چی په پیدائش دعیسی ﷺ باندی او په حسن دیوسف ﷺ باندی به وی چی جنت ته به داخلیږی.

اودارکم په یوروایت کی دحماد بن سلمه خخه نقل دی چی دی نقل کوی دعلی بن یزید خخه دی نقل کوی دسعید بن المسیب خخه دی وايې چی: عیسی ﷺ وفات سوی دی په (۳۳) کلنی کی. دارکم سفیان بن عیینه روایت نقل کوی دعمر بن دینار خخه دی نقل کوی دیحیی بن جعده خخه دی وايې چی ویلی دی فاطمه بنت رسول الله ﷺ چی ماته رسول الله ﷺ فرمایلی دی: عیسی ﷺ په بنی اسرائیلو کی خلوینبنت کاله تیرکړی دی. اودا روایت منقطع دی. اودارکم ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دلاعمش خخه دی نقل کوی دابرایهم خخه دی وايې چی: عیسی ﷺ وفات سوی دی په (۲۲) در رمضان المبارک او په دغه رکم تاریخ باندی علی ﷺ هم وفات سوی دی. اودارکم دضحاک خخه نقل دی وايې چی کله عیسی ﷺ لور سو نوداسمان خخه یوه وریئ راله او عیسی ﷺ پرکښېنسټی او هغه

وريئ روانه سوه دآسمان خواته او عيسى ﷺ خدای په امانی و کړه دخپلی مور سره او مور یې ژړل او خپل هؤی ته یې کتل چې دآسمان خوا ته روان دی نوع عيسى ﷺ خپل خادر مور ته وروغور هؤی او خپلی مورته یې وویل چې دابه نښانه وي زما اوستا په منځ کي په ورڅه دقيامت او خپله بګړي مبارکه یې شمعون ته پريښوول اووالده یې اخته وه چې اشاره یې ورته کوله په لاس سره دخداي په امانی تردی چې ورک سو ددي دنظرونو خڅه، او دي ډير ورسه محبت کوي، ولی چې ددي به دا کوشش وو چې دی خپل هؤی ته ددواړو خواو خڅه محبت ورکي هم محبت دپلار او هم محبت دمور نوددي وچي خڅه یې ورسه ډير زيات محبت وو، او دارکم داسحاق بن بشير خڅه نقل دی دی نقل کوي دمجاهد بن جبران خڅه دی وايې چې: کله چې یهودو هغه سړۍ پانسي کي نو ډير مسيحيان يعني نصارۍ یهوديانو ته تسلیم سوه او یهوديانو ډير ظلمونه پرشروع کړه او ددوی یې ډير سپکاوي وکي، کله چې دا خبر روم ته ورسيدی چې هلتہ دمشق بادشاہ وو هغه ته دا خبره چې ورور سوله چې په دغه ئای کي یو پیغمبر وو چې دبرګي ناجوری او جدام ناجوری علاج یې کوي او دده په علاج سره به صحیح کیدی او پندوته به یې چې دعاوکړه نونظر به یې صحیح سو او مرپی به یې را ژوندی کول او داسی نور عجیبه او حیرانکن کارونه به یې کوله نودی بادشاہ دی یهوديانو پسی کسان ورولیبل او ددوی خڅه یې ډير کسان مړه کړه او ډير یې ټینی ګرفتار کړه او ډير یې ټینی بندیان کړه او کم ملګری چې دعیسی ﷺ و هغه یې خپل دربار ته طلب کړه چې په هغه کي یحيی ﷺ او شمعون هم وو او داسی یوه ډله دنيکانو په کي و هنودی بادشاہ ټینی دعیسی ﷺ په باره کي پونښنه وکړه نودوی ورته ټوله واقعه بیان کړه نودی بادشاہ ددوی سره بیعت وکي او ددوی دین یې په غالبه کي، او هغه خانګه چې په هغه باندي هغه سړۍ پانسي سوي نوهغه یې راوړه او دهغه یې ډير تعظيم او قدر وکي او ددرخما په یوی درختی کي یې وڅوی کي نودهغه ورڅي را ايسی نصارۍ دصلیب قدر شروع کي او ددغه ئای خڅه روم ته دنصرانیت دین نتوتلی دی. او په دی قول کي نظردي. یوداچي یحيی بن زکريا نبی دی او نبی په دی خبره باندی اقرار نه کوي چې دعیسی ﷺ پانسي سوي دی ولی چې هغه معصوم دی او معصوم ته د حق پته لګېږي چې په هره طریقه سره وي. دو هم داچي رومیان په نصرانیت کي نه دی داخل سوي مګر (۳۰۰) کاله وروسته، او په دغه وخت کي بادشاہ قسطنطین بن قسطنطین وو چې دابانی دهغه مدیني دی چې ده ته یې نسبت کول کېږي. دریم داچي کله دی یهوديانو چې کله هغه سړۍ پانسي کي نوبیاپی ورته هغه ئای دپانسي کندوواله مقرر کي چې خلګوبه په کې خپلی ګندګي غورخوله او مرداری به یې ورغوئول او هم دا حال وو تردی په زمانه د قسطنطین کي دده مور هغه ئای ته ولاړه او هغه ئای یې را وکښي نوهغه لرګي یې پیداکي په کم باندی چې دا سړۍ چې مشابه دعیسی ﷺ سره وو دی په

پانسي سوي وو. نوویل سوي دی چي په دی لرگي کي الله ﷺ داسی خصوصیت کښینبووی چي چابه په ئان پوري و مربی نو خه ناجورې به چي پکنې وه نوهغه به ليری کيدله، تردی چي دوي دهغه لرگي ډير تعظيم شروع کي اودسروزرو په غلاف کي يې بندکي اوګران ګران کانۍ يې پرتاو کړه نو دهغه ورځي راسي خلګو تبرګا ددغه لرگي په شان صليب واخستي او هغه به يې مچوي، او ددغه بادشاہ مورچي نوم يې هيلانه وه دی دغه ئاي چي ډيران ورڅخه جورسوی وو دغه ئاي يې صفاکي او په دغه ئاي باندي يې کښېنسته چي عبادتگاه دنضرانيانو ده دا يې جوړه کړه اوښکلي يې کي دغه ئاي په مختلفو جواهراتو سره چي نن ورڅ ددوی په نزد دغه ئاي په مقدس بناړ سره یادول کېږي او دوی ورته نوم دقيامت اخلي دا په دی بناسره چي دوي وايې چي دقيامت په ورڅ به دعيسى ﷺ جسد مبارک ددي ئاي خخه را پا خېږي. او دغه هيلانه چي دبادشاہ موروه دي امروکي چي هغه ډبره چي ديهودو قبله وه دهغه ئاي خخه دی ډيران جورسی او ګندګي او هرڅه دی هلته وغورحول سی نودوی دغه کارشروع کي تردی چي عمر بن الخطاب ﷺ فتح کي، او جمات ددي ډبری خخه لوړنه وو جوړ بلکي ددي ډبری سره په خنګ کي جوړوو په کم ئاي کي چي نبی ﷺ ټولو انبياوو ته جمع ورکړیده او بياپه نبی ﷺ باندي اسراء وسوه او داجماعت په نامه دا قصى سره دی چي نن ورڅ داسرائيلو په قبضه کي دی.

بيان دصفت عيسى ﷺ اوفضائل دهغه

الله ﷺ فرمایلی دی: مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرِيمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمَّةٌ صَدِيقَةٌ، (سورة المائدہ ۱۷۵). وييل سوي دی چي ده ته مسيح حکه وييل کېږي چي ده ټوله مزکه مسحه کړیده په ګرځيدلو سره ولی چي ددين دپاره به دی ديوخاړي خخه تلى بل ئاي ته او دفتنو خخه به تښتیدی، او بل ديهودو دلاسه چي هغوي ورپوری تهمت او الزام لګوی. او دارکم الله ﷺ فرمایلی دی: ثُمَّ قَفِيتَا عَلَى آثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفِيتَا بِعِيسَى ابْنِ مَرِيمَ وَأَتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً، (سورة الحديد ۱۲۷) او دارکم الله ﷺ په بل ئاي کي فرمایلی دی: وَأَتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرِيمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدْسِ (سورة البقره ۱۵۳)

او دارکم دده دصفاتو په باره کي ډير ایتونه ذکردي. او هرڅه چي احاديث دی نومخکي موب یو حدیث ذکرکی چي نبی ﷺ فرمایلی دی: نسته یوما شوم چي پیدا کېږي مګر مسح کوي په هغه باندي شیطان نو هغه ما شوم چې ګه وهی مګر مریم ﷺ او دهغه هوى عیسی ﷺ، نودا ددي په فضائلو کي شمارل کېږي چي الله ﷺ دپیدائش دورځي خخه دشیطان دګونو خخه خلاص کړي دی. او دارکم بل حدیث هم موب بیان کي چي عمیر بن هانی نقل کوي دجناده خخه دی نقل کوي دعباده خخه دی وايې چي رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چاچی

شاهدی ورکره ددی خبری چې نسته لائق د عبادت مګر یوالله ﷺ دی او محمد ﷺ دالله ﷺ بنده او د هغه پیغام رسان دی، او د ایپی وویل چې جنت حق دی او د وړخ حق دی، نوالله ﷺ به داسې ضرور جنت ته داخلوی چې په دی باندی د عمل پیروی وکی. راوی ددی حدیث بخاری او مسلم دواړه دی. او دارکم بخاری او مسلم حدیث د شعبی ذکرکوی چې دی یې نقل کوی دابی برده بن ابی موسیٰ خڅه دی نقل کوی د خپل پلار خڅه دی واپی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: چاچی خپلی مینځی ته ادب و بنووی په بنه طریقه سره او تعليم یې ورکی په بنه طریقه سره او بیاپی ازاده کړه او واده یې ورسره وکړی نودده د پاره دوه اجرونه دی، او کله چې ده په عیسیٰ ﷺ باندی ایمان را پری او بیاپه ما باندی ایمان را پری نودده د پاره هم دوه اجرونه دی، او چې یو غلام د خپل رب خڅه و بیریدی او د خپل مولا خدمت یې په بنه طریقه سره وکی نودده د پاره هم دوه اجره دی. دالفظ د بخاری دی. دارکم په یو بل روایت کی ذکر دی چې محمد بن کثیر واپی په نقل کولو سره د اسرائیل خڅه دی نقل کوی دعثمان بن المغیره خڅه دی نقل کوی د مجاهد خڅه دی نقل کوی دابن عمر خڅه دی واپی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ما ولیدی عیسیٰ ﷺ چې سور وو او پلن سینه والاوو، او موسیٰ ﷺ غټ بدن والاوو او د اسی بنکاره کیدی لکه چې دالزط قبیلی خڅه وي.^(۱) لکه خه رکم چې داسی ډیر احادیث په قصه دا براہیم ﷺ او موسیٰ ﷺ کی تیر سویدی چې ضمناً په کی د عیسیٰ ﷺ ذکر هم سوی دی.

دارکم بخاری یوروایت ذکرکوی په نقل کولو سره د عبد الله بن محمد خڅه دی نقل کوی د عبد الرزاق خڅه دی نقل کوی د معمر خڅه دی نقل کوی د همام بن منبه خڅه دی نقل کوی دابو هریره ﷺ خڅه دی نقل کوی در رسول الله ﷺ خڅه چې فرمایلی دی: ولیدی عیسیٰ یو سپری په غلاباندی نورته یې وویل چې غلادي کوله؟ نودی سپری وویل چې نه زمادی قسم وی دالله ﷺ په ذات باندی نوع عیسیٰ ﷺ و فرمایل چې ایمان دی را پری په الله ﷺ باندی او زه دی درواجن کړم. او همداسی روایت مسلم هم ذکر کړی دی د طریقی د محمد بن رافع خڅه چې هغه نقل کړی دی د عبد الرزاق خڅه. او دا په حسن خلق باندی د لالت کوی چې دالله ﷺ په نوم باندی چې خوک قسم واخلي نوده ګه خیړل نه دی پکارولی چې دالله ﷺ د نامه سپکاوی رائی. او عیسیٰ ﷺ هم ده ته د تعظیم د اسم دالله ﷺ د پاره د غه سپری صحیح و بولی او خان یې ملامت کی. چې دده ستრګی به دوکه سوی وي ولی چې دالله ﷺ په نامه باندی خوک دروغو قسم نه اخلي.

(۱). صحيح البخاري: كتاب العلم، باب تعلم الرجل امته و اهله (٩٧١١). مسلم: كتاب الایمان، باب وجوب الایمان برسالة محمد ﷺ (١٨٧١٢).

اودارکم بخاری یوبل روایت ذکرکړی دی په نقل کولوسره دمحمد بن یوسف خخه دی نقل کوي دسفیان خخه دی نقل کوي دمغیره بن نعمان خخه دی نقل دسعید بن جبیر خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه دی وايې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ستاسی حشر به کول کېږي لخی پښی اولڅ بدن، اوبيانبی ﷺ دا ایت ووايې: کَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ حَلْقٍ ثُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ نَوَّاولَ بِهِ كېږي وراچول کېږي ابراهيم ﷺ ته، بیابه لورسی زما دراسته خوا خخه اوډچې خوا خخه زماملګري نوزه به وايم چې زماملګري نوماته به وویل سی چې: دوی به پرڅلوا پندو باندی بيرته هئی ستا خخه دهغه وخت رايسی چې ته حیني جلاسوی يې، نو نبی ﷺ فرمایې چې زه به وايم لکه خه رکم چې دالله ﷺ نیک باندې عیسى ﷺ فرمایلی وه: وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبُ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (۱۷) إِنْ تَعْذِبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، (۱)

اودارکم په یوبل روایت کی ذکر دی چې عبدالله بن الزبیر الحمیدی بي نقل کوي دسفیان خخه دی وايې چې ما اوريدلی دی دعبدالله بن عبد الله خخه دی نقل کوي دابن عباس خخه دی وايې چې ما اوريدلی دی دعمر بن الخطاب ؓ خخه چې په منبر باندی بي فرمایل چې تاسی ماته ترجیح مه راکوي په دی انداز باندی چې تاسی په کې غلاوکړه په ډول دنصرانيانو چې عیسي ﷺ ته يې کړي وو، بلکې زه دالله ﷺ باندې یم اوډه ګه رسول یم (۲) اودارکم بخاری ويلى دی په نقل کولو سره دابراهيم خخه دی نقل کوي دجرين بن حازم خخه دی نقل کوي دمحمد بن سیرین خخه دی نقل کوي دابوهريره خخه اودي دنبی ﷺ خخه چې فرمایلی دی: دری کسانو په زانګو کې خبری کړي دی، یو عیسي ﷺ دوهم درجیح په نامه باندی په بنی اسرائیلو کې یوسپی وو چې مور ورته اواز وکی نوه ګه په جواب کې وویل چې زه لمونځ وکم که ستاخواته درسم: نومور ورته خبری وکړي چې یا الله دشمندلو مخ په ووینی نو په دې کې یوه بنسټه دی جریج ته دده جونګړۍ ته راله اوډ جریج خخه يې طلب بد فعلی وکی نوجریج ورته انکاروکې نوداولاده اودي یوه شپونکې سره يې بد فعلی وکړه نوده ګه خخه ماشوم پیداسو نودی بنسټی ته وویل سوه چې داما شوم دکم ئای خخه سو نودی بنسټی خلګو ته وویل چې داد جریج خخه دی. نودا خلګ راله اوډ ده جونګړه يې ماته کړه اوډه ته يې ډر ازار ورکی نودی جریج اوډس وکی او لمونځ يې وکی او ددی ماشوم خواته رالی اوورته يې وویل چې ستاپلار خوک دی؟ نودی ماشوم وویل چې فلانکی شپونکې دی. نودی خلګو جریج ته وویل چې ستاجونګړه به موږ دسرورزرو خخه جوړه کړو.

(۱). صحيح البخاري: كتاب الانبياء، باب قول الله تعالى: (واذكر في الكتاب مريم) (٣٤٤٧/٢).

(۲). صحيح البخاري: كتاب الانبياء، باب قول الله تعالى: (واذكر في الكتاب مريم) (٣٤٣٢/٢).

نودی جریج وویل نه مګر بیرته یې دخاورو خخه جوړکی، اوبله یوه بنځه وه چې خپل بچې ته یې تى ورکوی نوپه دی کې یوسپی تیرسو چې ډیر هشاش بشاش یعنی په غرور اوکبر سره اوپه آس باندی ناست وو نودی بنځی وویل چې یاالله زماحوي هم داسی وګرځوی، نودی ماشوم دمور سینه پرینبیوله اووی ویل یاالله ته ماداسی نه کړی، اوبيایې دمورسینه په خوله کړه اوتي یې رودی (ابوهریره رض وايې ماته داسی بنکاریدی چې نبی صلی الله علیه و آله و سلم خپله ګوته مبارکه ټوپنېله) اوبياخلګو یوه مینځه رانیولی وه چې وهل اوتكول یې ورکول نو ددي ماشوم مور وویل چې یاالله ته زماحوي داسی نه کړی نودی ماشوم دمور سینه پرینبیوله اووی ویل چې یاالله ماهم داسی کې. نودی مورورته وویل چې ولی داسی وايې؟ نودی څوی ورته وویل چې داسې په آس باندی چې سپور وو دایو ظالم دظالمانو خخه وو. اودوی چې داکمه مینځه رانیولی وه چې دی غلاکړی ده اوزنایې کړیده نودی هیڅ نه دی کړی. اودارکم روایت ذکرکړی دی په نقل کولو سره دسفیان ثوری خخه دی نقل کوی دابې الزناد خخه دی دلاعوچ خخه دی نقل کوی دابوهریره خخه دی وايې چې فرمایلی دی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم: زه ډیر حقداریم په باره دعیسی صلی الله علیه و آله و سلم په باره کې دنورو خخه (مطلوب داچی دعیسی صلی الله علیه و آله و سلم دپیدائش په ورڅه باندی نصرانیانو روزه نیولی وه نونبی صلی الله علیه و آله و سلم وفرمایل چې زه دعیسی صلی الله علیه و آله و سلم په باره کې ډیر حقداریم یعنی ددی نصرانیانو خخه په روزه نیولوکی)، اوانبیاء ټول ورونه دی دیوپلار خخه (یعنی په حقیقت کې ټول دیوپلار ځامن نه دی بلکې دټولو شجره نسب ابراہیم صلی الله علیه و آله و سلم ته رسیبی او هغه داکشرو انبیاوو پلاردي)، اوزما او دعیسی صلی الله علیه و آله و سلم په منځ کې بل نبی نسته.

اودارکم په بل روایت کې امام احمد نقل کوی دعبدالرازاق خخه دی نقل کوی دمعمر خخه دی نقل کوی دهمام خخه اودي نقل کوی دابې هریره رض خخه اودي نقل کوی دنبی صلی الله علیه و آله و سلم خخه هم په دی الفاظو سره په کمه طریقه چې مخکی روایت بیان سو.

اودارکم امام احمد روایت کوی دیحیې خخه دی نقل کوی دابې عروبه خخه دی نقل کوی دقتاده خخه اودي نقل کوی دعبدالرحمن بن آدم خخه دی نقل کوی دابوهریره رض خخه اودي نقل کوی دنبی صلی الله علیه و آله و سلم خخه چې فرمایلی دی: انبیاء ټول ورونه دیو پلار خخه دی او دټولو دین یو دی اومندی یې جلاجله دی، اوژه اول حقداریم په باره دعیسی صلی الله علیه و آله و سلم کې ولی چې زما او دهغه په منځ کې بل پیغمبر نسته، او هغه به راکښته کېږي چې کله راکښته سی نوتاسي به یې وپیژنې ولی چې هغه داسی سپې دی چې سوروالی ته او سپین والی ته نژدی دی، نوهغه به خنزیر قتل کوی اوصلیب به ماتوی اوپه کافرانو باندی به تیکس کښېږدی تردی چې ټول کافران به مره سی غیر داسلام خخه، او دده په زمانه کې به الله صلی الله علیه و آله و سلم دجال هم مرکوی، اوپه مکه کې به داسی امن راسی چې اوښ به دزمري سره یوځای ګرځی او زمریان به

دغوايو اوشرمنسانو سره گرخئي او ماشومان به دمارانو سره بازى کوي چي ماران به ضرر نه ورسوی نوبیابه وي دخلگو په منځ کي ترڅو چي الله ﷺ غواړي، نوبیابه وفات سی او مسلمانان به دجنازی لمونځ پروکۍ اوپت به بې کي. اودارکم هشام بن عروه نقل کوي صالح خخه چي مولی دابو هریره ﷺ دی چي دی نقل کوي درسول الله ﷺ خخه چي رسول الله ﷺ فرمایلی دی: عیسیٰ ﷺ به په آخره کي دوباره رائخ او خلوینېت کاله به تیروي، او د عیسیٰ ﷺ را کښته کیدل موږ بیان کړي دی په خپل تفسیر کي په (كتاب الملاحم) کي. لکه خه رکم موچې د دی ذکرپه اختصار سره کړي دی قول دالله ﷺ سره: وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا، (سورة النساء ۱۵۹) او د امو په کي هم ذکر کړي دی چي دی به ددمشق په میناره باندی را کښته کېږي او د سهار دلمانځه وخت به وي نوپه دغه وخت کي چي کم د مسلمانانو امام وي هغه به ورته و وايې چي رامخکي سه ای روح الله. نوع عیسیٰ ﷺ به ورته و فرمایې چي تاسی اميران ددي امت یاست او تاسی ته الله ﷺ پېر لور مقام درکړي دی، او په یو بل روایت کي ذکر دی چي عیسیٰ ﷺ به ورته و فرمایې چي، اقامت ستاد پاره وسو نوته مخکي سه او د عیسیٰ ﷺ و رپسی شاته لمونځ وکي، او بیابه پرسپرلی باندی کښیني او ورسره به مسلمانان وي او په دجال پسی به وحی چي هغه قتل کي نو د دجال سره به مخامنځ سی په (باب لد) کي نوپه خپلو مبارکو لاسونو باندی به بې مردار او هلاک کړي، او کله چي عیسیٰ ﷺ وفات سی نو ويل سوی دی چي دنبي ﷺ سره به په خنګ کي پټول کېږي. او دارکم په بل روایت کي ذکر سوی دی دابن عساکر خخه په آخر د ترجمی د عیسیٰ ﷺ کي چي نقل بې کوي دعائشہ ظُفْرِ اللَّهِ عَنْهَا خخه، چي عیسیٰ ﷺ به دنبي ﷺ په خنګ کي پټ سی. خود دی اسناد صحیح نه دی.

او دارکم ابو عیسیٰ الترمذی ویلی دی په نقل کولو سره دزید بن اخزم الطائی خخه دی نقل کوي دابوقتیبه خخه دی نقل کوي دابو مودود المدنی خخه دی نقل کوي دعثمان بن ضحاک خخه دی نقل کوي د محمد بن یوسف بن عبدالله بن سلام خخه دی نقل کوي د خپل پلار خخه دی نقل کوي د خپل نیکه خخه دی وايې چي ليکل سوی دی په تورات کي په باره د صفت د محمد ﷺ او په باره د صفت د عیسیٰ ﷺ کي چي دادوا په یو حکای پټ سی.

ابومودود ویلی دی چي دنبي ﷺ د قبر سره د یوسپی خای پاته دی.

او دارکم بخاری یور روایت نقل کوي د یحییٰ بن حماد خخه دی نقل کوي دابی عوانه خخه دی نقل کوي دعا صنم الا حول خخه دی نقل کوي دابی عثمان النھدی خخه دی نقل کوي دسلیمان خخه دی وايې چي په منځ د عیسیٰ ﷺ او محمد ﷺ کي د (۲۰۰) کالو فاصله ده، او ويل سوی دی چي (۵۴۰) کاله فاصله ده، او ويل سوی دی چي خه باندی ديرش کاله. خو

مشهور (٥٤٠) کاله فاصله ده، اوویل سوی دی چې خه باندی دیرش کاله. خومشهور (٢٠٠) کاله دی. بعضی په کې وايې چې (٢٢٠) کاله په حساب قمری سره دی نوپه حساب دشمسی سره هم دا (٢٠٠) کاله جورېږي.

اودارکم ابن حبان ويلی دی په باره دپاته کيدلو دامت دعیسی^{الله} په خپل دین باندی وروسته دعیسی^{الله} خخه: دی نقل کوي دابویعلی خخه دی نقل کوي دابوهمام خخه دی نقل کوي دالولیدبن مسلم خخه دی نقل کوي دالهیشم بن حمید خخه دی نقل کوي دالوضین بن عطاء خخه دی نقل کوي دنصربن علقمه خخه دی نقل کوي دجیبر بن نفیر خخه دی نقل کوي دابی الدرداء خخه دی وايې چې فرمایلی دی رسول الله^{الله}: یقیناً اللہ^{الله} قبض کی داود^{الله} دخپل قوم خخه خودهغه په قوم کی خه تبدیلی اوخه فتنی رانه لی اوکله چې عیسی^{الله} آسمان ته وخیژول سو نودهغه امت تر (٢٠٠) کاله پوری په خپل دین باندی پیروی وکړه. (۱) اودارکم ابن جریر ويلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن اسحاق خخه چې عیسی^{الله} مخکی ددی خخه چې لورسی آسمان دخوا ته وصیت یې وکی حواریینو ته چې خلګو ته دالله^{الله} دعبادت دعوت ورکوی اوخلګ دشك خخه منع کوي اوپه هر یوی ډلی کی یوسپی متعین کی دپاره ددعوت اواصلاح. نوویل سوی دی چې عیسی^{الله} چې کم سپری کم ئای ته ليېلی وو هغه به دهغه ئای دخلګو په زبه باندی خبری کولی. اوویل سوی دی چې انجیل دعیسی^{الله} خخه خلورو کسانو نقل کړی دی (لوقا، متی، مرقس، یوحنا) او ددی خلورو وارو چې په نقل کی اختلاف سته یوپه یو ترتیب سره اوبل په بل ترتیب سره نقل کړی دی. خه یې ئینی لیری کړی وه اوخه یې په کی زیات کړی وه، اوپه دی خلورو کی صرف دوه وه چې عیسی^{الله} یې لیدلی وو (متی اویوحنا) او دانور دوه دده ملګری دی (مرقس او لوقا). او وه دهغه کسانو خخه چې په مسیح عیسی^{الله} باندی یې ایمان راوړی وو یوسپی په دمشق کی چې نوم یې (ضنیا) وو چې دی پټ سوی وو په هغه غارونو کی چې دنه وو په (باب الشرقي) سره چې دی نزدی وو دهغه کنیسي سره چې دپانسي په ئای باندی جوړه سوی وه دیو ظالم بادشاہ خخه چې بولس اليهودی نوم یې وو او دمسيح عیسی^{الله} سره یې ډیره سخته دبمنی وه.

اوده دخپل ورور سرگنجي کړی وو کله چې هغه په عیسی^{الله} باندی ایمان راوړی وو او بیاې داخپل ورور په ټول کلی کی ګرځولی وو تردی چې خلګو په کانو باندی ويشتني نو شهیدسو. اوکله چې بولس خرسو چې مسیح عیسی^{الله} ددمشق خوا ته متوجه سوی دی نودخپل لښکر سره دمشق ته روان سو نوپه لاره کې ورسه دکوکبا په مقام کی مخامنخ سو نوکله

(۱) اخرجه ابن حبان في: كتاب علامات النوبة، باب ماجاء في داود والمسيح (٢٠٩٠ ١٢).

چې دا بادشاہ دعیسی الله په ملګرو پسی سو نوملائکی رالی اودي یې دلښکر سره په خپلو و خرو باندی ووهی نوقول یې راندہ کړه نودهغه خخه وروسته ورته دعیسی الله دتصدیق په باره کې یقین ورلى نوبیا عیسی الله ته رالی او خپل عذر یې ورته بیان کې او خفگان یې په خپل کار باندی بنسکاره کې، او په عیسی الله باندی یې ایمان راوری نودده خخه ایمان قبول سو نوده بیاغونښنه وکړه دعیسی الله خخه چې دده دپاره دالله الله خخه دعا وغواری چې ده ته نظر ورکي، نوعیسی الله ورته و فرمایل چې ته ولارسه دهغه سړي خواته چې ضینا نوم یې دی او د شرقی دروازی سره چې کم غارونه دی په هغه کې ناست دی نوهغه ته ووايې چې هغه درته دالله الله خخه سوال وکې، نوهغه ته ورلى او هغه ورته دالله الله خخه دعا وغونښته نوالله الله نظر بیرته ورکي، نودی نورهم دعیسی الله په باره کې بنې ګمان والاسو او دده په باره کې یې داعقیده خپله کړه چې دی دالله الله پیغمبر دی او دالله الله نیک بندہ دی او ده عیسی الله ته په دغه ئای کې یوه کنیسه جوره کړه چې او س هم په کنیسه دبولس باندی مشهوره ده او په دمشق کې ده نودغه کنیسه دصحابو تردور پوري روغه وه نوبیا دصحابو په دورکي خرابه سوه.

فصل

اختلاف وکې خلکو وروسته دختلو دعیسی الله خخه آسمان ته په ډیرو اقوالو سره، لکه خه رکم چې دا قول اکثرو علماءو دسلفو ذکرکړي دی او ابن عباس هم ذکرکړي دی ددي قول دالله الله سره: *فَإِنَّا أَنْذَلْنَا إِلَيْكُمْ مِّنَ الْمُّلْكِ مِمَّا كُنَّا مُّؤْمِنِينَ وَمِمَّا كُنَّا مُّنْكَرِينَ* (سوره الصاف ۱۴)

ابن عباس او داسي نورو ويلی دی: چې بعضو خلکو ويلی دی: چې دی په موب کې دالله پیغمبر او بندہ وو الله الله لور کې آسمان ته. او داسي نورو ويل چې: دی په خپله (نعموذ بالله) الله الله وو دخه وخت دپاره زموږ سره تم سو او بيرته آسمان ته وختی او دریمي ډلی وویل چې: دی دالله الله حوى وو. نواولنى قول حق دی او د انور اقوال دکفردي او حوك چې په دی نورو خبرو باندی عقیده لري نوهغه کافردي لکه خه رکم چې الله الله فرمایلی دی: *فَأَخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ* (سوره مریم ۳۷). او په نقل دانجیل کې هم اختلاف سوی دی چې دی په خلورو اقوالو باندی او په خلورو طریقو سره نقل سوی دی چې په خه کې زیادت دی او په خه کې نقصان دی. او بیا د (۳۰۰) کالو خخه وروسته په دوی کې داسي غتني فتنی واقع سوی او داسي کارونه رابسکاره سوه چې ددوی علماءو په کې دعیسی الله په باره کې داسي خبری وکړي چې هغه په راټولو سره نه را تو لیږی او په ذکرکولو سره نه ختمیږي. او په دوی کې چې کمه ډله وه چې هغه په صحيح عقیدی باندی وه چې عیسی الله دالله الله رسول دی او دهغه بندہ دی نودغه ډله دوی دخپلو

مینځونو خخه و شپله چې ددوی مشر عبدالله بن اريوس وو اودوی و شړل سوه ددشتو خوا
ته اودوی هغه کارونه شروع کړه چې نه ددوی په رواج کې وه اونه ددوی په شريعت کې وه.
بيان د جورولو د بیت اللحم او د قمامه

جوره کړه قسطنطين باډشاہ بیت لحم په ئای د پیدائش د عیسیٰ ﷺ کي او هيلا نه چې ددي
باډشاہ موروه دی جوره کړه قمامه په ئای د پانسى کې، اودوی تسلیم سوی وه یهودو ته په
دی خبره باندی چې دا پانسى سو عیسیٰ ﷺ دی اوحال دا چې داسی نه وو. اودوی دواړو
ډلو کفر اختياره کې هم یهوديانو اوهم نصرانيانو، یهوديانو په دی طریقی سره د کفر لاره
اختياره کړه چې په تورات کې یې تحریفونه وکړه، یعنی خه چې په دوی حرام سوی وه هغه
یې ئان ته حلال کړه او د حرامو کارونو د پاره یې چلونه جور کړه یو د هغه حرامو خخه خنزير
دی چې دا پر دوی باندی حرام سوی وو او دوی ئان ته حلال کې، او دوی د مشرق خوا ته
لمونځونه شروع کړه اوحال دا وو چې عیسیٰ ﷺ لمونځ نه وو کړي مګر د بیت المقدس هغه
ډبری خوا ته، او همدارکم زموږ پیغمبر د دواړو جهان سردار محمد مصطفیٰ ﷺ هم د هغه
ډبری خوا ته لمونځ کړي دی تر (۱۶) یا (۱۷) میاشتو پوري، بیاد هغه خخه و روسته کعبی
خوا ته تبدیلی و سوه هغه کعبه چې ابراهیم خلیل الله جوره کړي وه. او دوی په خپلو کنیسو
کې تصویران و حکول او مخکی داشی په دوی کې نه وو او دوی هغه عقیده چې ددوی
ماشومانو او زنانو دخان سره یادول هغه په دوی کې د چې دوی ورته امانت ویله، او دا
多多ی غټ او بسکاره کفر وو. او دا کار ددوی ټولو ډلو وکړي لکه د نسطوریه کسان وه، او پله
د یعقوبیه سوه چې دا پله د یعقوب البزدی وه، دوی عقیده لری د هغه عقیدی په مختلفو
طريقو سره چې په تفسیر کې ذکرسوی دی، او دوی چې دا کمه عقیده برابره کړي وه په دی
کې دوی داسی خبری کړي دی چې دانسان فطرت یې نه قبلوی.

* * *

بيان د خاتم الانبياء حضرت محمد ﷺ

اسم مبارک محمد بن عبد الله بن عبد المطلب (دده اصل نوم شیبیه دی) بن هاشم بن عبد مناف
بن قصی بن کلاب بن مرہ بن کعب بن لوی بن غالب بن فهد بن مالک بن نظر بن کنانه بن
هزیمه بن مدرکه بن الیاس بن مضر بن نزار بن معبد بن عدنان بن ادو بن حقوم بن ناهو بن
تیرح بن یعرب بن یشجب بن ثابت بن حضرت اسماعیل ﷺ بن ابراهیم خلیل الله ﷺ بن
تارح بن متولیخ بن ناحور بن ساروح بن راعون بن فالخ بن قیبر بن شالخ بن ارفخشد بن
سام بن نوح بن لامک بن متولیخ بن اخنوح (او دا ادریس ﷺ دی) بن پرو بن مهلیل بن قنیل
بن یانش بن شیث بن آدم ﷺ. داشجره نسب ابن هشام په خپل کتاب کې د عبدالله هلکانی

څخه نقل کړیده چې دی نقل کوي دمحمد بن اسحاق څخه دارکم الله ﷺ په قرآن کي په ډیرو ځایونو کي دنبي ﷺ په باره کي فرمایلی دی یودهغو ځایونو څخه، محمد ﷺ دالله ﷺ پیغام رسان دی او هغه کسان دکمو چې ستاسره ناسته ولاړه ده دوى دکافرانو په باره کي ډیر سخت دی او په خپلو کي په یوبل باندی ډیر مهربانه دی. اى مخاطبې ته دوى ويني چې دوى کله درکوع په حالت کي وي او کله دسجدی په حالت کي وي (عرض داچي) دوى دالله ﷺ رضامنتيا لټوي، ددوی نښاني دسجدو دوجي ددوی په تندی کي بسکاره کېږي.

دارکم الله ﷺ دنبي ﷺ په باره کي په بل ځاي کي داسي فرمایلی دی. تاسی خلگو دپاره (يعني هغه کسان مراددي کم چې دالله ﷺ څخه بيرېږي او په آخرت باندی ايمان لري او په کثرت سره ذکر کوي) دوى ته رسول الله ﷺ نښه نښانه ده او عمده نمونه ده او دارکم الله ﷺ په ډیرو ځایونو کي دخپل محبوب ذکر کړي دی او هرقسم لقبونه یې ورته ذکر کړي دی لکه په یو ځای کي الله ﷺ فرمایلی دی، او کله چې دالله ﷺ یو خاص بنده دالله ﷺ دعابت دپاره و درېږي دا (کاف) خلګ په دوى پوري الزامونه لګوی، او دارکم نور ډير ځایونه دی چې الله ﷺ په کي دنبي ﷺ صفات او مدحه بیان کړیده نو په دی باندی به اکتفاء و کړو.

عظمت دنبي ﷺ

د حضرت عمر بن العاص څخه روایت نقل دی دی وايې چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: الله ﷺ په عامو خلگو کي عرب خوبن کړي او په عربوکي یې بیازه خوبن کړي یم. او دارکم د حضرت وائل بن اسقع څخه روایت نقل دی دی وايې چې ما او ريدلى دی در رسول الله ﷺ څخه چې فرمایلی یې: الله ﷺ په بنی ادمو کي حضرت ابراهيم ﷺ خوبن کړي دی او هغه یې ئان ته ملګري مقرر کړي دی او بیا یې دا براہيم ﷺ په بچو کي اسماعیل ﷺ خوبن کړي دی او بیا یې دا اسماعیل ﷺ په اولاد کي نزار خوبن کړي دی او بیا یې دنزار په بچیانو کي مضر خوبن کړي دی او بیا یې دمضر په اولاد کي بنی کنانه خوبن کړي دی او بیا یې په بنی هاشم کي زه خوبن کړي یم. او بیا یې په قريشو کي بنی هاشم خوبن کړي دی، بیا یې په بنی هاشم کي ذکر کړي یم، (عرض داچي)نبي ﷺ دټولو کائناتو سرداردي او دالله ﷺ څخه وروسته دده مرتبه ده لکه خه رکم چې په یوشعرکي ذکرسوی دی: (بعد از خدا بزرگ تو یې قصه مختص).

دارکم بل روایت جعفر بن محمد نقل کړي دی دخپل پلار څخه چې په هغه کي یې ده غه ذکرسوی قصه ذکر کړیده خو په دی روایت کي دا جبرايل ويلی دی او په هغه مخکنی روایت کينبي ﷺ په خپله ذکر کړي دی، او باقی مقصود یودی هغه داچينبي ﷺ نښه شخصیت دی په تول عالم کي دارکم دا بن عباس څخه یوروايت نقل دی چېنبي ﷺ فرمایلی دی تول مخلوقات ددی دنیا په دوه تقسيمه باندی تقسيم سوی دی او زه په هغه کي په بهترین تقسيم

کي شمار سوي يم، لکه خه رکم چي الله ﷺ فرمایلی دی: وَاصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ، وَاصْحَابُ الشَّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشَّمَالِ، دا هغه دوي ډلي دی کم چي نبی ﷺ فرمایلی دی چي خلگ په دوه تقسيمه باندي تقسيم دی نودايوه ډله راسته خوا والا يعني جنتيان دی او دا بله ډله چپه خوا والا يعني دوبخيان دی نونبی ﷺ بي شکه او شبهه په دی راسته خوا والو کي ده او دابنه ډله ده، بیانبی ﷺ فرمایلی دی چي بیا دادوه قسمه الله ﷺ تقسيم کړي دی په دری قسمونو باندی چي هغه الله ﷺ په خپل کتاب کي ذکر کړي دی یوده ګه خخه: فَاصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ دی، او بل قسم: وَاصْحَابُ الْمَشَامَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشَامَةِ دی، او دريم قسم: وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ، دی دا هغه خلگ دی چي مخکی والی بي کړي دی بیادا دری قسمونه الله ﷺ بیا په ډلو او قبیلو باندی تقسيم کړي دی لکه رکم چي بی په قران کريم کي فرمایلی دی: وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ، دا ددي وجي خخه چي الله ﷺ فرمایي چي تاسی په خپلو کي تعارف سره وکي او پیژندنه وکي یقینا په تاسی کي الله ﷺ ته خوبن متقى ستاسي خخه دی دانه چي تاسی په خپل قبیلو باندی فخر شروع کي او په خپل مال او دولت باندی نوالله ﷺ دی خلگو ته و فرمایل چي دچاره مال زيات وي یادولت و رسه وي نو هغه دالله ﷺ په نزد باندی عزتمند نه دی بلکي دالله ﷺ په نزد باندی هغه سري بنه دی چي په چاکي تقوی وي او په چاکي چي شرافت وي، نونبی ﷺ هم په دی شیانو باندی فخر نه کوي بلکي دا کوشش به بې کوي چي متقى سی او پرهیز ګاره سی نودالله ﷺ په نزد باندی به بنه سی، او لکه خه رکم چي الله ﷺ دنبی ﷺ کورو الاو ته فرمایلی دی: إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذَهِّبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا، چي الله ﷺ غوارپي چي ستاسي پاکي وکي او ستاسي خخه ګندګي ليږي کي.

بیان د حسن د حضرت محمد ﷺ او د هغوي حلیه مبارکه

دنبی ﷺ کما حقه بنائيت بیانول زموږ دوس او طاقت خخه وتلى ده بیاهم صحابو دخپل وس او طاقت مطابق بیان کړي دی، په ترمذی کي دحضرت انس ﷺ خخه روایت نقل دی چي دی وايې چي دنبی ﷺ قد مبارک نه ډير او بدwoo او نه ډير لنه ووبلكي درميانه قد دلا وو، او رنګ مبارک بې نه ډير زيات سپین وو (چي عیین بنکاره سی) او نه خروو بلکي دخوار لسمی سپورډی په رکم برینښیدی او بنائيته وو بلکه ددغه خخه هم زيات برینښیدی، او دنبی ﷺ ورینښته مبارک نه ډير سیده وه او نه ډير پیچلی وه بلکي ددې په درميانه انداز کي وه، بیا په خلوینښت کلنی کي نبی ﷺ دالله ﷺ پیغمبر مقرر سو، خه کم او زيات لس کاله نبی ﷺ په مکه کي تیرکره. او همدارکم بې لس کاله په مدینه کي تیرکره او بیا په

شپیته کلنی کی وفات سو دارکم په بل روایت کی هم ترمذی دعلی رضی الله عنه خخه روایت نقل کړی دی چې په هغه کی هم دغه بیان سوی دی خودا الفاظ په کی زیات دی چې دنبی الله علیه السلام دمخ کاسه نه غونډه وه اونه اوږده وه بلکی غونډوالی ته نژدی اوښائسته برابره وه لکه په عام طور سره داسی مخ ته خلګ (كتابي مخ) واي.

دنبی الله علیه السلام رنګ سپین وو چې سوروالی ته مائل وو يعني سور سپین وو، او دنبی الله علیه السلام دسترګو مبارکو تورو والی نهايت درجی تور او سپین والی نهايت درجی سپین وو، او دنبی الله علیه السلام بنی مبارکی اوږدی وي، او په جسم مبارک یې زیات ورینته نه وو، کله به چې نبی الله علیه السلام مزل کوي نو په قوت سره او چاق چاق قدمونه به یې ایرېدل لکه چې یوسپی دلوړ ئای خخه کښته قدمونه ایرېدل نونبی الله علیه السلام به مزل دارکم فرمایي، او کله به چې نبی الله علیه السلام د چاطرف ته متوجه کیدی نو په پوره طور سره به متوجه کیدی يعني مخ مبارک او سینه مبارکه به یې دواړه ده ګه سپی خوا ته متوجه کول، داسی نه لکه دمتکبرینو په شان چې په یو طرف باندی چاته نظرکوي، او دنبی الله علیه السلام د دواړو اوړو مبارکو ترمنځه مهر نبوت وو. او زموږ نبی الله علیه السلام اخري نبی دی بی شکه او بی شبھي او دده خخه یې لور مقام حاصل کړي دی، او نبی الله علیه السلام ته به چې خخه وروسته راغلی دی او د تولو خخه یې لور مقام حاصل کړي دی، او نبی الله علیه السلام سره تعارف چاکتل نو په (رعب کی به سو مخکی د تعارف خخه او کله به یې چې دنبی الله علیه السلام سره تعارف وکی نونبی الله علیه السلام به ورته دومره محبوب سو چې د خپل خان او مال خخه به پرتیروو. نبی الله علیه السلام چې کله دی دنیاته تشریف راوړی نو په مکه کی یو یهودی او سیدی هغه د خلګو خخه دا پونتنه وکړه چې: ای خلګو ستاسي په کورونو کی خوکم ماشوم نه دی پیداسوی، نو خلګو ورته وویل چې مور ته معلومه نه ده، نودی یهودی دوی ته وویل چې زه خه وايم نوهغه په بنه غور سره واوري، نن ورڅه په تاسی کی د دی دنیا اخري پیغمبر پیداسوی دی، او ده ګه دا وړو په منځ کی دنبوت مهردی، نودا خلګ ددی یهودی عالم په خبری باندی ډير حیران سو تردی چې داخلګ و لاره او هريو په خپل کورکی پونتنه کوله چې نن خوکم ماشوم نه دی پیداسوی تردی چې معلومه سو چې د عبد الله په کورکی یوم ماشوم پیدا سوی وو، نو ددی قريشو خخه یوسپی ددی یهودی عالم خواته ورلي چې داخلېري ورته ورکوی (اوحال دا وو چې دا یهودی عالم په خپله ددی ماشوم د کتلوا د پاره ډير بیقراره وو) نودی یهودی عالم ته دا قريشي رالي او دا خبر یې ورکی تردی چې دا یهودی د عبد الله کور ته رالي او دبې بې آمنې خخه یې دا ماشوم طلب کی نوبی بې آمنې دده خخه کپړۍ لیری کړي نو یهودی چې څه رکم دنبی الله علیه السلام پرملا مبارکي باندی مهر نبوت ولیدي نو دغم دوجي فوراً بې هونې سو نو کله چې دی په هونې کی رالي نو خلګو پونتنه ئينې وکړه چې ولی خه چل وو چې ته بې

هونبه سوی؟ نودی یهودی عالم وویل چی نن ورخ زموږ دبنی اسرائیل و خخه نبوت و اخستل سو او د همیشه د پاره نبوت ختم سو.

پیدائش دنبی اکرم ﷺ

دابن عباس[ؑ] خخه روایت نقل دی دی وايې چی: کله رسول اللہ ﷺ پیداسو نودنبی ﷺ نو (ناف) پري سوی وو، او په یوبيل روایت کی ذکردي چی: کله چی ابراهيم ﷺ پیداسو نو ده گه دنو پري کولو د پاره جبرايل ﷺ راغلی وو نودابراهم ﷺ نوم یې پر یادکی او په غور کی یې ورته اذان وکی، او بیا یې ورته سپینی کپری ورکری، او نبی ﷺ چی کله پیدا سو نو نو مبارک یې د مخکی خخه پري سوی وو او دنبی ﷺ په سترگو مبارکو کی رانجه اچول سوی وه او بدن مبارک دنبی ﷺ د هر خه خخه صفاسوی وو او کله چی دنبی ﷺ دمور حمل وونو په عربو باندی ډیری سختی راغلی وی او ډیری پريشانيانی پر راغلی وی او قحط سالی وه نو په کم کال باندی چی نبی ﷺ پیداسو او ده دنیاته یې تشریف را پری نود عربو خخه هغه سختیانی او قحط سالی لیری سوہ او هر خوا ته شنه بوتی او خوشحالی و غور پول سوہ او هر خوا ته بارانونه شروع سوہ او بنه ډیر بارانونه وسوہ چی عرب ډیر زیات په خوشحاله سوہ. په البدایه والنها یه کی ذکرسوی دی چی عبدال مطلب کله خپل لمسي نو پری سوی ولیدی نووی ویل چی زما دالمسی به لوړ شان والا او عظیم انسان وی. او کله چی نبی پیداسو نolas مبارک یې بندوو او د شهادت ګوته یې د آسمان خوا ته لوړه کپری وه او سر مبارک یې د آسمان خوا ته لوړ کپری وو.

دنبی ﷺ د پیدائش ورخ

دنبی ﷺ د پیدائش په وخت کی هم اختلاف دی. دحضرت ابن عباس^{رض} خخه روایت نقل دی دی وايې: کله چی رسول اللہ ﷺ پیداسو ناف مبارک (یعنی نو) یې پری سوی وو او په بل روایت کی ذکردي چی کله ابراهيم ﷺ پیداسو نوجبرايل ﷺ ورته رالی او ناف یې ور پری کی او بیا یې ورته په غور کی اذان وکی، او بیا یې ورته سپینه جامه واغوسته. او کله چی زموږ دنبی حضرت محمد ﷺ پیداسو نو نو یې د مخکی خخه پري سوی وو او په سترگو مبارکو کی یې رانجه اچول سوی وه.

بیان دورخی د پیدائش دنبی ﷺ

په دی کی هم اختلاف دی چی نبی ﷺ په کمه ورخ پیداسوی دی او بیا په دی کی هم اختلاف دی چی دی په دی ورخ کی پیداسوی دی او که په شپه کی او بیا په کمه ورخ پیدا سوی دی او په کمه میاشت کی پیداسوی دی. نو په یوروایت کی ذکردي چی نبی ﷺ ددو شنبی (یعنی د ګل) په ورخ باندی پیداسوی دی. داقول ډيرمو کدقول دی او په دی باندی ډيرو علماء و اتفاق دی چی اکثره محقیقینو ددی ورخ په متعلق ویلی دی چی دنبی ﷺ

پیدائش هم په دی کی سوی دی اوپه دی کی هیخ اختلاف نسته. اودغه محققین وايې چې هغه علماوو چې ويلى دی چې دنبی ﷺ پیدائش دجمعی په ورخ سوی دی نوهغوي دروغ وايې. ددی ورځی متعلق دقتاده خخه يوروايت نقل دی چې قتاده وویل چې مادنبی ﷺ خخه ددی ورځی متعلق پونښنه وکړه نو وی فرمایل چې داهغه ورخ ده چې زه په کی پیدا سوی یم اوهرڅه چې وخت دی نودهغه متعلق دزبیر بن بکار خخه اودحافظ بن بکار خخه اودحافظ ابن عساکر خخه روایت نقل دی دوی وايې چې نبی ﷺ دسھار شروع کیدو په وخت کی پیداسوی دی په قول باندی عبدالطلب تاکیدکړي دی ولی چې عبدالطلب ويلى دی چې زموږ په کورکي دشپې اوورځی دلیدو په وخت کی یوماشوم پیداسوی دی. اودمشهورتابعی سعید بن المسيب خخه نقل دی وايې چې: نبی ﷺ دورځی په نیمايې کی پیداسوی دی یعنی دماپښین په وخت کی اودی وايې چې: تاریخ دربیع الاول دولسم وو. اوعلامه شامی هم ددی قول سره اتفاق کړي دی. په بل روایت کی علامه دمیاطی ويلى دی: چې نبی ﷺ په لسم دربیع الاول باندی پیدا سوی دی اوده ويلى دی چې داقول صحیح قول دی. ددی دصحیح کيدلو وجه داهم کیدی سی چې دولسم دربیع الاول باندی ابن اسحاق قول کړي دی اوپه هغه باندی ډیر تنقید نیول سوی دی ولی چې هغه داقول منقطع نقل کړي دی او بل داچې سند یې ورته هم نه دی ذکرکړي. تردی چې ابن مدین ويلى دی چې دابن اسحاق په روایت باندی دلیل او حجت نیول صحیح نه دی.

اوامام مالک دده په باره کی ويلى دی چې داکذاب (یعنی دروغاجن) دی. دارکم یوبل روایت هم ذکرسوی دی چې په هغه کی قول په (۱۷) ربیع الاول باندی سوی دی. اوپه یوبل روایت کی (۱۸) دربیع اول باندی قول سوی دی، او نور هم ډیراقوال ذکرسوی دی یوروايت په کی داهم دی چې ویل سوی دی چې دی په دولسم در رمضان المبارک باندی پیداسوی دی اوپه یوبل روایت کی اتم در رمضان المبارک باندی قول سوی دی اوپه دی تاریخ باندی قول ددی وجی خخه سوی دی چې دنبی ﷺ مور په ورځودغت اخترکی حمل اخستی نوبیا عموماً نه میاشتی حمل وی نوپه دی ترتیب سره در رمضان المبارک دغه تاریخ صحیح دی اودهغه علماوو چې کمو دنبی ﷺ دولادت په باره کی در رمضان المبارک میاشت ذکر کړیده نودوی وايې چې هم په دی میاشت کی پیداسوی دی او هم په دی میاشت کی ورته وحی شروع سوییدی، نودوی وايې چې هم ددی وجی خخه دی دنبی ﷺ ولادت هم په دی رمضان المبارک کی تسلیم سی. اوپه یوبل روایت کی (۸) دربیع الاول هم ذکر دی چې په دی باندی ابن ناحیه او اکثرو علماوو دتاریخو اتفاق کړي دی لکه علامه قطب قسطلانی سو.

او دارکم اکثره محدثینو هم په دی قول باندی اتفاق کړي دی لکه علامه حمیدی سو اودهغه استاذ علامه ابن حزم سو. دارکم په یوبل روایت کی دو هم دربیع الاول باندی قول سوی دی.

خلاصه داچی دولسم دربیع الاول خاص کول په ولادت دنبی ﷺ باندی صحیح نه دی ولی چی دومره اقوال پیش سوه نودھریوہ دپاره قوى قوى دلائل سته، بلکی دوفات دنبی ﷺ په باره کی پرده گه دوولسم دربیع الاول باندی اتفاق دی چی نبی ﷺ په دولسم دربیع الاول باندی وفات سوی دی. نوداورخ دپیدائش نه بلکی دوفات ده. وهب بن منبه ویلی دی چی عیسیٰ ﷺ کله پیداسو نوتول بتان چی خه وه نوتول وغورئیده. او دنبی ﷺ والدی چی کله دنبی ﷺ حمل واختی نوتول بتان مات سوه او کله چی نبی ﷺ پیداسو نوبیا بتان دسجدی په حالت کی پریوتلی وه. حضرت عبدالمطلب ویلی دی چی زه په خانه کعبه کی وم چی یودم ټول بتان مات سوه او په دغه وخت کی دخانه کعبی دیوالونو او اواز وکی چی نن ورخ دالله ﷺ آخری پیغمبر او محبوب سری دی دنیاته تشریف راوری او دده په لاسونو باندی به الله ﷺ هغه کسان هلاکوی خوک چی دغیر الله عبادتونه کوي، او دغه مکه به دبت پرسنی خخه پاکوی. په سیرت حلبيه کی ذکرسوی دی چی په قریشوکی یو خوکسان وه چی ده گنوی خپل خاص بتان وه چی هره ورخ به ورته راتله چی یوده گه خخه ورقه بن نوفل وو او زید بن عمر ابن نفیل وو او عبد الله بن جحش وو دوی به هره ورخ خپل بتانو ته راتله په کمه ورخ چی نبی ﷺ پیداسو، نودوی چی خپل بتانو ته راله نوبتان یې چپه سوه نودوی خپل بتان و درول نو هغه بتان بیاچپه سوه، نودوی حیران سوه. او کله چی نبی ﷺ پیداسو نو په خانه کعبه کی تردره ورخ پوری زلزله وه داسی زلزله وه چی قریشو ورته کتل داددی خبری خبرداری وو چی او س دالله ﷺ کور ده گه بنده ته دخالی کولو وخت رالی او دخانه کعبی دپاکیدو وخت رالی. او دارکم دنبی ﷺ په پیدائش باندی دفارس یعنی ایران دبادشاھانو په مضبوط محلونو کی زبردست چاودنه رالل او اکثره قصرونه یې چپه سوه او زلزله په کی وسوه چی دزلزلی دوجی ددوی دمحل خوارلس ستني چپه سوی، او دارکم ددوی په ملک کی چی کم اور دعیادت دپاره لګول سوی وو نو هغه اور یودم دنبی ﷺ په پیدائش سره مرسو، غرض داچی دغه ورخ دټولو بت پرستانو او بی دینو دپاره آخری چیلنج وو او خاص کر په ایران کی ډیری نبئی بنکاره سوی وی او دانبی په فارس والاو باندی ځکه ډیری پیش سوی دی چی پردوی باندی په مستقبل کی عذابونه راتله نو ده گه خخه خبرداری ورکول سوه چی په مستقبل کی به کسری پرویز دمحمد ﷺ خط مبارک خیری او بیا به ده گه سلطنت او بادشاھی زره زره کیږی او پر دوی به دالله ﷺ دخوا سخت عذاب نازلیږی داسی عذاب به وی چی ټوله دنیا به یې گوری په دغه وخت کی نوشیروان دفارس بادشاھ وو او دده ﷺ په دور کی بیا پرویز بادشاھ سوی وو او دده ﷺ مبارک خط یې ووایه، او دنبی ﷺ دنافرمانی په وجہ باندی الله ﷺ هغه هلاک او تباہ کی.

په تفسیر ابن مخلد کی ذکرسوی دی چی داسی خط مخکی کله نه وولیکل سوی کم یې چی ده

ته ليکلی وو اوپه دی کي داليکل سوي وو چې شيطان په خپل ژوند کي خلور واره دغم او مصیبت دلاسه چیغه وهلى ده، يوداچي کله الله ﷺ دهغه خخه هغه مقام و اخستي کم چې دهغه وو مخکي دپيدائش دآدم ﷺ خخه، دوهم داچي کله دآسمان خخه مزکي ته راکښته سو، دريم داچي کله نبى ﷺ پيداسو اودنياته يې تشريف راوري، خلورم داچي کله سورة فاتحه (يعنى سورة الحمد) نازل سو. دعيون الاثر مصنف یوشعر ويلى دی چې مطلب يې دادی (کله چې دنبى ﷺ پيدائش وسو نوپه دغه وخت کي ابلليس په ھيرسخت غم کي ککر وو اودھان سره يې ژرل اوئمان يې په چپلاخو وهى اوچيغى يې وهلى چې زه تباہ سوم برباد سوم پس هغه ته دهغه چيغو اوژراگانو خه فائده ورکړه؟

د حضرت عکرمه خخه روایت نقل دی چې کله نبى ﷺ پيداسو نو دآسمان خخه ستوري را ايله سوه نوشيطانانو خپل لښکرته وو يل چې نن ورڅ داسي یو ماشوم پيداسوی دی چې زموږ پرتولی خواری باندی به او به واقوی، کله چې شيطانان دآسمان خوا ته دورتګ خخه ودرول سوه نودوی ابلليس ته راله او دغه خبره يې ورته وکړه چې دوی دآسمان ته دورتګ خخه منع سوه او دوی وو هل سوه او وو شپل سوه نوابليس وو يل چې نن ورڅ خه خاص واقعه سو یده نوابليس ټولو شيطانانو ته امروکي چې دهري مزکي خخه لب لب خاوره راوري نو شيطانانو دټولی مزکي خخه لب لب خاوره راوري نوابليس ديو یو ئاي خاوره بوی کوله تردی چې دمکي خاوره يې بوی کړه نو دشيطانانو خخه يې پونښته وکړه چې دادکم ئاي خاوره ده نو یوه ورته وو يل چې دادمکي خاوره ده نوده فوراً وو يل چې په دغه ئاي کي یو خاص خبره سته، راهبانو ته او را بابانو ته هم دنبى ﷺ دولادت خبر ورسیدی تردی چې حسان بن ثابت وايې چې: کله چې دنبى ﷺ پيداسو نوپه هغه وخت کي زه دا وو يا اته کالو و م اوپه خبرو پوهیدم يعني هرڅه به می په ذهن کي کښښته، دی وايې چې: ما په مدینه کي یو یهودي ولیدي چې یوه شپه يې په زوره زوره خپل یهوديانو ته او ازاونه کول دا وو چې ټول شاوخوا ورته را ټول سوه نو ټولو ورته وو يل چې په تاباندی خه سوي دی؟ نوده ورته وو يل چې، نن شپه دا حمد ﷺ ستوري را ختنی او ددي سره سره هغه نن شپی پيداسوی دی (نوپه پخوانی کتابونو کي هم دده ﷺ په باره کي ذكر سوی دی).

مقصود داچي دنبى ﷺ دپيدائش خخه ټول عالم خبردار سو اودنبى ﷺ په پيدائش سره په ټوله دنياکي رنا وغورول سوه، دارکم دده دوالدى محترمي بې بې آمنی خخه هم ھيرى خبرى دنبى ﷺ په باره کي نقل دی چې عبدالمطلب رالي نوهغه ته يې ټولى خبرى بیان کړي بیا حضرت عبدالمطلب نبى ﷺ په خپل غېر کي خانه کعبى ته بوتلی او هلتنه يې دالله ﷺ خخه دده دپاره دعا وغوبنته او دالله ﷺ شکريې اداکي او بيرته يې کورته راوستي، نو دهغه وروسته بې بې آمنه دنبى ﷺ والد دده دپاره دشيدو چښلويه باره کي فکر مند سوه.

دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ تی رودل

مودب مخکی دمهرنبوت په باره کی دیهودی قول ذکرکی هلتہ مودب یوقول پرینسوسی ولی چې دهغه ئای سره یې مناسبت نه وو اودلته یې ذکرکوو هغه داچی دهغه یهودی بله نښه ددى نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ په باره کی داذکر کړی وه چې ده به دشپی شیدی نه رودلی، اودا خبره په ډیرو روایتونوکی ذکرسویده چې نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ تردوی یادری ورځی پوری تی نه دی روڈی اودا دڅه ناجوری دوجی، داقول دحافظ ابن حجر هم دی بیاچی کله نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ تی روڈل شروع کړه نودخپلی والدی محترمی خخه یې تی وروڈی، اوعلامه قفاعی په کتاب العيون کی ویلی دی چې بی بی آمینه چې دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ والدہ ده نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ ته یې ترنهو ورځو پوری تی نه دی ورکړی دهغه خخه وروسته (ثوبیه) چې دابولهب مینځه وه هغه نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ ته شیدی ورکولی، ام ایمن عزیزه وايې چې دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ ته دهغه دوالدی خخه وروسته اول ثوبیه تی ورکړی وو، کله چې ثوبیه خپل مالک ابولهب ته دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ دپیدائش خبر ورکی نوابولهب دا ازاده کړه او دثوبیی تی دهغی دخپل ټوی دوجی وو او ثوبیه دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ خخه مخکی ابوسفیان چې دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ داکا ټوی وو هغه ته یې هم تی ورکړی وو نوابو سفیان دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ رضاعی ورور سو، او دابوسفیان په باره کی ډیر علماء دالیکی چې دی دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ دکوچنی والی ملګری وو لیکن کله چې داسلام اواز وسو نودی دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ خخه جلاسو بیاپی په فتح مکه کی ایمان راوری او خپل ورورولی یې برقراره کړه او ددغه ورځو خخه یوڅو کاله مخکی ثوبیه حضرت حمزه عَلَيْهِ السَّلَامُ ته هم شیدی ورکړی وی دارکم دی دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ رضاعی ورور سو، او دارکم حضرت سعد یوی بنی چې حلیمه نوم یې وو هغه بیانبی عَلَيْهِ السَّلَامُ ته تی ورکړی او بیادی حضرت حمزه عَلَيْهِ السَّلَامُ ته هم تی ورکړی وو نودارکم حمزه عَلَيْهِ السَّلَامُ ددوو بنیو په واسطه دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ رضاعی ورور سو، او دارکم نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ ته ډیرو بنیو داسی تی ورکړی وو چې تعدایی تراتو پوری رسیږی په یوروایت کی داسی ذکردي چې دنبی سليم دری انجونی وی چې وچې وی هغوي خپلی سینی دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ په خوله مبارکه کی کښینښوولی نوشیدی ئینی راروانی سوی او ددى دری وارو نومونه عاتکه وه، چې نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ بیاپه خپله فرمایلی دی چې: زه ددرو عاتکو دنبی سليم ټوی یم. او دتپولو خخه زیات تی نبی عَلَيْهِ السَّلَامُ دحلیمه سعدیه عَلَيْهِ السَّلَامُ خخه روڈلی دی او دا دابو ذؤئیب لور وه او دادقیبلی دهوزان خخه وه او دحضرت حلیمي عَلَيْهِ السَّلَامُ نسب داسی دی، حلیمه بنت ابی ذؤئیب عبد الله بن حرث بن شجنه بن جابر بن ازام بن ناصر بن نصیه بن نصر بن سعد بن بکر بن هوازن بن منصور بن عکرمه بن فصفه بن قیس بن صیلان دی، او ددی خاوند اخرث بن عبد الزی بن رفاعة وو، ابن اسحاق وايې چې دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ رضاعی ورور او خور دحضرت حلیمي دخوا خخه دادی، عبد الله بن حرث، انيسه بنت حرث. اودا انيسه بنت حرث دی هم دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ ډیر خدمت کړی دی او دنبی عَلَيْهِ السَّلَامُ سره یې ډیر محبت وو تر دی چې ددی

خخه ډير اشعار نقل دي.

بيان دبرکاتو دنبي ﷺ

حضرت بي بي حليمه^{هـ} دنبي ﷺ درضاعت حالت په ډير دردناك حالت سره بيان کړي دي په سيرت ابن هشام کي دابن اسحاق خخه روایت نقل دي چې: بي بي حليمه^{هـ} دخپل خاوندسره اویو خو بنځي نوری دخپل کلی خخه ووتلى اوروانی سوي په دي نيت سره چې دنبار خخه څه داسی ماشومان دهان سره راولی چې هغه تی رودي او په کرايې سره ماشوم ته تی ورکي او خه روزي په وګتني، حضرت حليمه^{هـ} وايې چې دغه کال دخشک سالۍ يعني دقحطی کال وو چې ټول خلګ په داسی بدحال کي وه تردی چې زه په خپل خره باندي سپره و م نوهغه هم دلوبې والي دلاسه قدم ډير په خواري سره اخستي او حضرت حليمه^{هـ} وايې چې زماپه تيونو کي شيدی هم و چې سوي وي چې ددى دوجي زماپه لاس کي چې کم زما بچي وو هغه به نه بيدیدي ولی چې وږي به وو. او زموږ چې کمه اوښه و هغه هم خواره او تپه سوي و ه چې شيدی به يې نه ورکولي، مقصود داچي دا وايې چې: په خواري سره زه مکي ته ورسيدم او زماسره چې کمي بنځي وي نوهغه زماخڅه مخکي ولاړي دهان سره يې ماشومان اخستي وه او ولاړي، په دوى کي یونبى ﷺ پاته سو چې یوې هم دهان سره و انه خستي ددى و جي خخه چې دي يتيم وو او اکثره اجرت او پيسه دماشوم پرس پلار ورکوي نو دده پلار وفات سوي وو نو ددى و جي خخه دي چا دهان سره و انه خستي نوبى بي حليمه^{هـ} وايې چې ماهم اول دنبي ﷺ خخه هم په دي خبری باندي اعراض وکي او دهان سره می و انه خستي او بيا چې کله زه دشپي ولاړم او دخاوند سره می مشوره وکړه اوورته می وویل چې صباته زموږ قافله روانه ده او د تولو سره ماشومان سته او زموږ سره ماشوم نسته نوموږ دا مشوره وکړه چې موږ به ددوی نورو دشرم دوجي دا يتيم ماشوم دهان سره بوزو نوداوايې چې: خاوند هم زماحمایت وکي په دي خبری کي او ماته يې وویل چې ته دا يتيم ماشوم ضرور راوله زما کلک اميد دي چې الله ﷺ به ددى ماشوم په سبب موږ ته خير او برکت راکوي.

بي بي حليمه^{هـ} وايې چې خه رکم مانبى ﷺ دخپلی سينى سره ولگوی نوزما دواړي سينى دشيدو خخه ډکي سوي او نبى ﷺ نه په ماره نس تی ورودي او ددى بي بي حليمي^{هـ} خپل خوي هم په ماره نس تی ورودي او دواړو ډير په آرام سره او په راحت سره شپه تيره کړه او دا رکم بي بي حليمه^{هـ} وايې چې زموږ حيوانان چې کم وو نو دهغوي غولانځي هم شيدو خخه ډکي سوي. او بيا چې کله دوى روان سوه خپل کلی ته او بى بي حليمي^{هـ} دهان سره نبى ﷺ په غيرې کي و اخستي نوبى بي حليمه^{هـ} دخپل سفر داستان داسی بيانو: دا وايې چې زه په خپل خره باندي ناسته ومه او نبى ﷺ زماپه غيرې کي وو نو دا خر داسی په تيز رفتاري سره روان وو چې د تولی قافلي خخه مخکي سو نوزماسره چې په قافلي کي کمي بنځي وي نو

تولی حیرانی سوی او ماته بی وویل چی دا هم هغه خرنه دی چی ده گنی خوا خخه ته پر راغلی
وی؟ نومادوی ته وویل چی هو هم هغه خردی نودوی راته وویل چی داخو اوس چیر تیز سوی
دی، نوبی بی حليمه^۲ وا بی چی په سکون او راحت سره موب خپل کلی ته ورسیدو او زمود
په کلی کی نور هم حالات خراب سوی وه تردی چی وابنه هم نه وه خود رسول الله ﷺ دراتگ
خخه وروسته زمود پسونه ده نگل خخه ما ره راتله او بنه شیدی به بی ورکولی، او دنورو
خلگو پسونه به خه گر خیده او سیر به بی کوی او یوه قطه شیدی به بی هم نه ورکولی او
خلگو به خپلو شپون کیوته ویل چی تاسی ولی پسونه هلتنه نه گر خوی په کم ئای کی چی
دحليمی پسونه خریبی نودوی به هم په هغه ئای کی پسونه خرول په کم ئای کی چی دبی
بی حليمی^۳ پسونه خریدل بیا هم بی بی حليمه^۴ وا بی چی زمود پسونه به ما ره راتله او شیدی
به بی ورکولی او ده گنی پسونو به شیدی نه ورکولی.

بیان په تیزی سره دغتیدو دنبی

حضرت بی بی حلیمه[ؑ] وایپی چی موب په ڏیرو نعمتونو دالله ﷺ کی واقع سو او ډیر برکتونه مور ته راکول سوه اوزما سره په داسی خوشحالی سره وخت تیریدی تردی چی دوه کاله تیر سوه په داسی حالاتو کی، اونبی ﷺ په داسی تیزی سره غټه سو چی بل ماشوم ورسه مقابله نه سوه کولی، اوکله چی ددوو كالوسو نوبنیه په هوش او حواس کی سو، او دتی رو دلو په وخت کی به نبی ﷺ دراسته سینی خخه تی رودی او دابلہ به یې خپل رضاعی ورورته پریبنوول، بی بی حلمیه[ؑ] به دا کوشش کوی چی دابلہ سینه هم ورکی خونبی ﷺ به نه اخستی، دادنبوی ﷺ یوغتھ علامه دنبوت وہ چی په وړو کوالی کی چی دتی رو دلو زمانه وہ په دغه وخت کی به یې دبل اکرام کوی لکه خه رکم چی یې دایوه سینه رو دله او بله یې خپل رضاعی ورور ته پریبنووله، حلیمه[ؑ] فرمایپی چی نبی ﷺ ددوو میاشتو سو نو هری خوا ته به گرئیدی، اوکله چی نبی ﷺ داتو میاشتو سو نو خبری یې شروع کړی چی په خبرو مبارکو باندی به یې هرڅوک پوهیدی، او په نهمه میاشت کی یې بالکل صفا خبری شروع کړی چی دخلکو سره به یې عامه ګفتګو کوله، او دلسو میاشتو په دوران کی دغټو هلکانو سره به یې ساعت تیروی، حضرت حلیمه[ؑ] فرمایپی چی په نبی ﷺ باندی به روزانه یوه رنا دنور را کښته کیدله داسی رنا به وہ لکه چی دلمر شعاع پرچا ولکیبوی او بیابه دغه رنا غوریده، همدارکم دنبی ﷺ دشیدو خورلو وخت ختمیدی او دنبوی ﷺ برکات بنکاره کیدل، کله چی دتی خخه منع سوه نوابن عباس[ؑ] وایپی چی نبی ﷺ اول دا و فرمایل (الله اکبر کبیرا والحمد لله کثیرا و سبحان الله بکرة واصيلا) اللہ ﷺ دټولو خخه لوړ دی او ده ګه دپاره حمد او ثناء ده او ده ګه تسیح کول کېږي سهار او مانیام. اونبی ﷺ د کو چنیوالی خخه هیڅ شی ته بغیر د بسم الله خخه ګوتی نه وی ورورې.

اوبي بي حليمه^۱ فرمائي چي دکله خخه چينبي اللهم موږ کلې ته را وستلى دی ده ګه ورخى را ايسى دبنو سعد قبيلى داسى کورنه وو چي په هغه کي دمشکو خوشبوسي نه وه او دارکم دخلگو په زړونو کي هم نبى اللهم محبت ډير سوي وو، تردی چي دچاپه بدن باندي به خه ناجوري ولګيده يابه خه پرزخم ولګيده نونبى اللهم ته به رالي او دنبى اللهم لاس مبارك به يې په هغه ئاي باندي تيرکي او هغه به روغ سو، که حيوان به هم ناجوره سو نوهغه به هم دنبى اللهم لاس مبارك په ذريعه بنه کيده. حضرت حليمه^۲ فرمائي چي کلې نبى اللهم ددوو کالو سو نو دوعدى مطابق مانبى اللهم بيرته مکي ته بوتلې سره ددي چي زړه دانه غوبنسته چي نبى اللهم واستوم، نودنبى اللهم والدى ته مى وویل چي مزيده دیوه کال دپاره لا دی پريبردي ماته ولی چي زه بيريدم چي په ده باندي دمکي ناجوريانى ونه لګيږي، نوبى بي امنى^۳ ورته دیوه کال په وخت بیانبى اللهم ورکي او دی بيرته ده ځان سره را وستي.

په سيرت ابن هشام کي ذكردي چي بي بي حليمه^۴ فرمائي: یوه ورخ نبى اللهم زما دخوي سره چي دنبى اللهم رضاعي ورور وو دواړه دېسونو خرولو دپاره وتلي وه چي په دې کي زما ټوي په مندې کورته رالي اووی ويبل چي زما ورور دوو سپينو کپرو والو ده ځان سره لورکي او ده ځان سره يې بوتلې اوسينه يې ورڅيري کړل، نوبى بي حليمه^۵ فرمائي چي زما دېښو خخه مزکه وتنبتيده او دخپل خاوند سره په تلوار هغه ئاي ته ورلو چي داڅه وسوه، دا وايې چي موږ کله ورلو نونبى اللهم روغ جوړ ولاړوو نوبى بي حليمي^۶ پونتنه ټیني وکړه چي داڅه وسوه ستاسره اى زما ټويه نونبى اللهم ورته وفرمايل چي داسى دوه کسان راله او زما سينه يې خيري کړه او یوشى يې پکښي لټوي خو راته معلومه نه ده چي خه يې په کي لټيول، ببابي بي حليمه^۷ فرمائي چي موږ به دنبى اللهم سره یوځای ګرځيد و چي ناخاپه یوځای خه مصيبت پرنازل نه سى او حضرت حليمه^۸ وايې چي زه یووار بيرته ولاړم دنبى اللهم والدى ته نوماته يې وویل چي ولی دې دومره ژر راپري اوحال دا وو چي دې زما خخه ډيرپه ضد او حرص سره بیولی وو نوبى بي حليمي^۹ ورته وفرمايل چي هغه خو صحیح ده خو زه دزماني دحوالشو خخه بيرېږم هسى نه چي خه مصيبت ورته پېښ نه سى، نوبى بي حليمه^{۱۰} وايې چي ماته بي بي آميني وویل چي ربنتيا ربنتيا ووايې چي خه خبره ده نوزه مجبوره سوم نو خه چي ورسره سوي وه هغه ټول مى ورته وویل چي داسى کار دنبى اللهم سره سوي دې نوزما خخه بي بي آمني پونتنه وکړه چي آياته پرده باندي دشیطانا نو خخه بيره کوي؟ نوما ورته وویل چي هو! نوبى بي آمني راته وویل چي ستا دابيره بي ئايده ده ولی چي په ده باندي دشیطانا نووس نه چليږي اونه ده ته خه وویل کېږي ولی چي کلې ما دده حمل اخستي وو نوزما په رحم کي یونور غوندي شى پيداسوی وو او زما خخه به یو قسم نورختي چي ده ګه نور په ذريعه به ماته تربصري پوري علاقې نسکاره کيده او کلې چي دې پيداسو نو

ده لاس په مزکه ایښی وو اویوه گوته يې دآسمان خواته لوره کړي وه نوددی وجوی خخه دی ته دھان سره بیرته بوئه اوښه په خوشحالی يې ورکي. په حلبي کی ابن اسحاق وايې چې دشقم صدر خخه وروسته کله چې بې بې حليمي^{*} نبی ﷺ بیرته راروان کی نودمکی په لوره حصه^{*} کی بې بې حليمي^{*} نبی ﷺ ورک کی نوبې بې حليمه^{*} بیرته په پريشانی سره مکی ته راله او عبد المطلب ته يې خبر ورکي، نوع عبد المطلب ژر ترژره خانه کعبی ته ورلی او هلتنه يې دنبی ﷺ دپیدا کيدو دعا وکړه، نوکله چې ده دعا وکړه نودآسمان خخه ورته او از وسو چې اى خلکو مه پريشانه کېږي ولی چې دمحمد ﷺ رب ستہ او هغه نه ضائع کېږي، نو په دی کی عبد المطلب پونتنه وکړه چې هغه به موږ ته خوک راولی، نوده ته او از وسو چې ورسه په تهame کی دیمنی درختی و خواته هغه ولاړدی نو په دغه وخت کی عبد المطلب په خپل آس باندی ورلی او چې گوری یوه درخته ده شنه ده او ګنډه ده اولاندی يې داما شوم ولاړ دی نوده پونتنه ټینی وکړه چې ته خوک يې نونبی ورته و فرمایل چې زه محمد بن عبدالله بن عبد المطلب یم نوده ژر ترغاره کی او ورته يې وویل چې ته زما زړگی يې او لوره يې کی دھان سره او په آس باندی يې کښېنوی او پسونه يې حلال کړه او په مکی والا او باندی يې و خوړل.

بيان دوفات دمور دنبی ﷺ

بیاچې کله نبی ﷺ ولاړی نودخپل نیکه په سرپرستی کی او دمور په پرورش کی ډير په تیزی سره لوی سو، کله چې دنبی ﷺ عمر او ووه کاله سو نو دنبی ﷺ والدہ وفات سو، او دنبی ﷺ دوالدی قبیله بنی نجار وه، ابن هشام وايې چې د عبد المطلب دوالدی نوم سلمی بن عمر نجاریه وه نوددی وجوی خخه دنبی ﷺ والدہ او والد دواړه دیوی قبیلی وه. کله چې دنبی ﷺ والدہ وفات سو نو دنبی ﷺ دخپل نیکه په پرورش کی وو، او په خانه کعبه کی یوه خاص چیتا پرته وه چې په هغه باندی به حضرت عبد المطلب یوازی کښې نستی او بل خوک به نه پرکښې نستی او بل چاته دکښې نستو اجازه هم نه وه او دده په ئای باندی به کښې نستل بی ادبی ګنډ کیده او نور دقريشو مشران او عام خلګ به دده شاوخوا راتقولیدل لکه شمع چې بل سی نو پتنګان ورته راتقولیدل نودوی به پر حضرت عبد المطلب هم په داسی طریقی سره راتقولیدل، او نبی کريم ﷺ به په بې پرواہی سره هم داسی سیده ورتلی او په دغه چیتا پی باندی به کښې نستی نودده اکا ګانو به دی منع کوي چې دی په دی ئای کی مه کښې نو حضرت عبد المطلب به ویل چې دی مه منع کوي ولی چې دی به ډير لور شان والا شخصیت جو پېږی بیابه نبی ﷺ دحضرت عبد المطلب پر ملا باندی دده دستر ګو تور نبی ﷺ ختی او کښې نو حضرت عبد المطلب ته به دده دغه حرکاتو ډير خوند ورکوی او خوشحاله کیدی به دده په حرکاتو باندی، دینی مدلج یو قیافه شناس (یعنی هغه

کسان چې د حرکاتو خخه دانسان پته لګوی) حضرت عبدالطلب ته وویل چې دده (محمد) حفاظت کوه ولی چې دده قدمونه دا براہیم ﷺ دقدمونو سره ليدل کېږي او دده خخه ماسوا دبل چاقدمونه ده ګه سره نه ليدل کېږي. دارکم دنبی ﷺ نور هم ډير صفات ذکرسوی دی په کتابونو کې چې ده ګه ټولو ذکر کول دلته محال دی چې دده په ذریعه الله ﷺ ډیرو خلگو ته فائدی ورسولی مخکی دنبوت خخه په چاباندی به یې چې لاس مبارک راکښته کې نو هغه به الله ﷺ دده دبرکت دوجی بنه کې دچابه چې زخم وو هغه به هم دده په لاس مبارک راکشولو سره بنه سو دارکم مخکی مورب بیان کړه چې د کافرانو سرونه تیت سوه په پیدائش دنبی ﷺ باندی او دا کثرو محلو خخه په زلزلو سره راچې سوه او بتان ټول مات سوه دنبی ﷺ په پیدائش سره، او دارکم الله ﷺ د عربو خخه خشك سالی لیری کړه په سبب د پیدائش دنبی ﷺ باندی داسی خشك سالی راغلی وو چې هیڅ هم نه وو پاته سوی او عرب ډیرو په بد حال کې وو نو دنبی ﷺ په ذریعه الله ﷺ پردوی باندی فراخی راوسته او خوشحالی یې په دوی باندی راوسته او د ډیرو تکلیفونو او مصیبتونو خخه یې دوی خلاص کړه، دارکم نبی ﷺ په دی قریشو یعنی په دی خپل قوم کې داسی زندگی تیره کړه چې ټولو خلگو ته محبوب ترین انسان دی وو او د خلکو امانتونه او فيصلی به ده ته راتلی او د ټولو په منځ کې دی امین مشهور وو او هروخت به یې په خانه کعبه کې تشریف فرمایلی وو په کوچنیوالی کې یې د ما شومانو سره بازی نه کولی او د کوچنی والی خخه یې په زړه کې دالله ﷺ بېره وو او هروخت به په خانه کعبه کې ناست وو او د الله ﷺ ذکر به یې کوي او د الله ﷺ دی د هر جهالت خخه او د دبمنی د لارو خخه او د بی هوده خبرو خخه او د بی هوده مجلسو خخه او دارکم د نورو فضولیاتو خخه محفوظ ساتلی وو، کله چې نبی ﷺ د خوارلسو کالو یا د پنځلسو کالو سو نو د قریشو په یو جنګ کې شریک سو هغه هم د خپلو ترونو د حفاظت د پاره دا جنګ د قریشو او دنبی کنانه دنبی قیس سره وو. ابن اسحاق وايې چې دنبی ﷺ عمر مبارک (۱۸) کاله وو.

بیان دنکاح دنبی ﷺ د خدیجه الکبری رضی اللہ عنہا سره

روایت ذکر کړی دی ابن هشام چې وايې: کله چې دنبی ﷺ عمر مبارک (۲۵) کاله سو نو دالله ﷺ په مشیئت سره دنبی ﷺ نکاح د خدیجی رضی اللہ عنہا سره وسوه، د حضرت خدیجی رضی اللہ عنہا نسب داسی دی: خدیجه بنت خویلد بن اسد بن عبد العزیز بن قصی بن مرہ بن کعب بن لؤی بن غالب، ابن اسحاق وايې چې خدیجه رضی اللہ عنہا یو هه تاجرہ نبئه وه او په شرافت او مالداری کې ډیره مخکی وه او خپل مال یې به یې خلگو ته ورکوی او تجارت به یې کوي نو ددی منافعه به دی ته ورکول کیده او د ټولو قریشو هم دا کسب وو.

* * *

تجارت دنبی شام او سفر دنبی شام ته

خدیجی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) ته چی کله دنبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) په باره کی معلومات و سو چی نبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) ډیر صادق او امین او خوش اخلاق او خوش گفتاره انسان دی نودی ورته خپل مال ورکی اوورسره یې یو غلام هم ورکی نونبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) دی تجارت ته تیارسو او بیا خدیجی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) دنورو په نسبت دنبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) منافعه زیاته کبني بنووله، نونبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) ددغه غلام سره وران سو تردی چی دشام سرحدونو ته ورسیدی نو هلتنه یې یورا هب ولیدی نودی راهب دنبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) سره چی دا کم غلام وو ددی خخه پونښته وکړه چی دا خوک دی؟ نودی غلام ورته وویل چی دایو سری دی دقریشو خخه نو په دغه وخت کی نبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) په دغه ئای کی یوه درخته وه نوده ګه لاندی یې تشریف را پری نودی راهب وویل چی ددی درختی لاندی دی ګرمبر خخه ماسوابل خوک نه کبني نی، مقصد دا چی نبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) شام ته ولا پری او هلتنه یې خرید او فروخت وکی نو خدیجی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) ته په دی پیره کی دو چنده فائده و سوه او په دی سفر کی میسره کم چی دخیجی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) سره په سفر کی وو نوده ډیر عجیبه کارونه په سفر کی ولیده چی دراتګ خخه وروسته یې خدیجی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) ته بیان وکی. او حضرت خدیجی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) په قریشوکی مالداره او شریفه بسحه وه نوددی وجی خخه هر چا داغونښته چی ورسره واده وکی نوددی وجی خخه دهر چا داخیال وو چی ددی سره واده وکی، کله چی دواده پیغام دخیجی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) دخوا خخه نبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) ته ورسیدی نونبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) دخپلو اکا ګانو سره مشوره وکړه او هغوي ته یې توله خبره ورپه غاره کړه نو حمزه (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) سره دخیجی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) دپلار خواته ولا په او ده ګه دپلار سره یې صلاح او مشوره وکړه او ددواپو واده وسوسه، دابن هشام دوینا په مطابق ددی مهر شل او بیان وه.

او دنبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) اولنی بی بی خدیجه (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) وه او دا براہیم (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) خخه ماسوا نورتیول اولادی دخیجی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) خخه وو.

دنبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) اولاد

روایت ذکر کړی دی ابن اسحاق چی واپی: دنبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) قول بچیان ماسوا دا براہیم خخه دخیجی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) خخه وه چی په دی کی دری ځامن وه، قاسم، طیب، طاهر. او په دا اولنی ځوی سره دنبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) اسم کنيه مشهوره ده چی ابو القاسم (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) دی او خلور لوښی وی، دټولو خخه مشره رقيه وه او ده ګه خخه کوچنی زينب وه او ده ګه خخه کوچنی کلشوم وه او ده ګه خخه کوچنی فاطمه الزهراء وه (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) دابن اسحاق خخه نقل دی چی دنبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) دری کوچنی ځامن دنبوت خخه مخکی وفات سویدی او په لوښوکی تولو داسلام زمانه پیدا کړي وه او تولو هجرت کړي وو، ابن هشام واپی چی دنبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) ځوی ابراهیم دحضرت ماریه قبطیه خخه وو چی دادنبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) مینځه وه، دمصر دبادشاہ مقوقس دانبی (صلی اللہ علیہ و آله و سلم) ته په هدیه کی ورکړي وه

نوی تعمیر دخانه کعبی

روایت ذکرکری دی ابن اسحاق: چی کله دنبی ﷺ عمر مبارک (۳۵) کاله سونو په دغه کال باندی قریشو دخانه کعبی دنوی تعمیر په باره کی اراده و کړه، چی دانوی جوره کی اونوی چت پرو اچوی مګر په دوی کی هیڅ خوک داسی نه وو چی دخانه کعبی دیوالونه شهیدکی، اودا دیوالونه قریشو حکه لوروله چی مخکی به دخانه کعبی دیوالونه کوچنی وه نو په هغه کی چی کمه خزانه پرته وه هغه چاپته کړی وه اوده ځخه ماسوا نور سامانونه هم ټینی ورک سوی وه چی بیا دویک په نامه یو غلام سره گیر سوی وه، ابن هشام وايې چی ددی غلا په وجه ددی غلام لاسونه کت سوی وه اوبيا دتعمیر په باره کی قریشو دکښتی دتختی استعمالولو په باره کی سوچ کوی او دا کښتی دجده دساحل ځخه پیداسوی وه چی دکم رزمی سوداګری کښتی وه او ده ځخه غرقه سوی وه، او قریشوددی کښتی تختی دخانه کعبی په چت کی لګول غونبنتل، او دوی ته یو ترکان هم ورکول سوی وو چی هغه ويلی وه چی دخانه کعبی چت به زه تیاروم، نو قریش په دی کشمکش کی وه چی خانه کعبه خه رکم شهیده سی نود مره جرات په چاکی دی چی خانه کعبه شهیده کړی او هسی نه چی الله ﷺ ناراضه نسی؟ او په دی دوران کی یو عجیبه غیبی مدد وسو هغه داچی په خانه کعبه کی یوه ته خانه جوروه چی په هغه کی کم نذرونه دخلګو پراته وه هلتہ یوماروو چی دعادت مطابق به کله کله دباندی راوته او دخانه کعبی پر دیوالونه باندی گرزیدی نود هغه دبیری به خوک هم خانه کعبی ته نه نزدی کیدی نویوه ورڅ داما روتی او حسب عادت په دیوالونه باندی گرئیدی چی په دی دوران یوه مرغی راله او داما ریبی لور کی او دخان سره یې یو وړی، نو قریشو چی دا کار ولیدی نونور هم مطمئن سوه او دوی وویل چی داسی لګیږی چی الله ﷺ زموږ ددی کار ځخه راضی دی، ولی چی زموږ دلاري ځخه یې مضرشی لیری کی او موبته یې ټول اسباب هم تیار کړه او کاری گرهم موجود وه، آخ داچی ټول ودریده او ځانونه یې دخانه کعبی دجوړولو دپاره تیار کړه، او په دی کی یوسپی چی ابو وهب بن عمر بن عائده بن عمران بن مخدوم نوم یې وو دی ودریدی او دخانه کعبی دیوال ځخه یې یوه خبنته را جلا کړه نو هغه خبنته دده دلاس ځخه وو تل او بیرته په خپل ځای باندی ولګیده نوده مخ دقریشو خواته واروی او قریشوته یې خطاب وکی چی تاسی ددی خبری ډیر لحظه کوی چی په دی کی صرف خپل حلاله پیسه ولګوی او حرامه پیسه په کی مه لګوی لکه دسود پیسه سوہ او د ظلم پیسه سوہ دا په دی کی مه لګوی، بعضی کسان دا خطاب دولید بن مغیره خوا ته منسوب کوی، او ابو وهب دنبی ﷺ خپل وو یعنی دنبی ﷺ دوالدی ماما وو او نهایتی بزرګ انسان وو او شریف انسان وو چی عرب دده په صفت کی او دده په تعریف کی ډیری قصیدی بیانوی، غرض داچی دخانه کعبی هر طرف دی تولو قبیلو په سرباندی تقسیم سو خه

حصه په کي ديوسي قبيلي په غاره وه اوخره حصه يې دبلی قبيلي په غاره وه، سره ددي چي
کارهم په قبيلو باندي تقسيم سو بياهم چا داهمت نه سوكولى چي خانه کعبه شهيده کړي،
تردي چي دوي ولیدته وویل چي هغه دا اقدام وکي نودهغه طبیعت خراب وو نودوي وویل
که چيری سهارتنه دوليد طبیعت صحيح وو نوموره ته به معلومات وسی چي الله ﷺ زموږ
ددي کار خخه راضي دی اوکه ولیدته په نن شپه کي خه تکلیف یاخه آفت ورسیدي نوموره
ته به معلومه سی چي الله ﷺ زموږ په دی اقدام باندي راضي نه دی، نوپه دغه شپه ټولو
الله الله کوي تردي چي سهارسو نودوي گوري چي ولید روغ جوردي نوددوی په زړونوکي
همت پيداسو اوټولو دخانه کعبي په شهيدولو باندي شروع وکره او دخانه کعبي ديوالونه
يې شهيد کره تردي چي دابراهيم ﷺ تربنيادونو پوري ورسيدل نوچي هغه يې هم وکينده
نوپه مکه کي یوبدحال سو نودوي وویل چي بس دی ددي خخه نور کښته مه کيندي نوکله
چي دوي ديوالونه ختم اونوی ديوالونه يې ووهل نوهري یوی قبيلي ځان ځان ته جلا جلا
کانۍ رواخسته او هريوي ويل چي ددي خانه کعبي آخری کانۍ به زموږ په لاس باندي
لګکړي او تکمیل به يې موږکوو، تردي چي ددي فضیلت حاصلولو دپاره دقبيلو په منځ کي
خونريز جنګونه وسوه تردي چي بنی عبدالدار قبيلي والاوو دویني خخه یوه پیاله ډکه کره
او په منځ کي يې کښې بنووله اوټولو په کي گوتی لندي کړي او قسمونه يې واخسته چي
موږ به خپل ځانونه قربان کو خودا فضیلت به دلاسه نه ورکوو.

نودارکم ډيروخت په دغه جنګ کي تيرسو، آخراچي نبي ﷺ ددوی فيصله وکړه، په داسي
طريقى سره چي په دغو ورڅوکي په دوي کي بزرګ ترين انسان ابوامييہ بن المغیره بن عبد
الله بن عمر بن مخدوم وو دی وویل چي اى قريشو تاسي داسي وکي چي دخانه کعبي دغه
دروازى ته گوري چي خوک او سرادنه سو نوهغه به ستاسي ثالث وي اوستاسي فيصله به
وکي نودټولو دافیصله خوبنې سوه نودقدرت کاروو چي په دغه وخت کي نبي ﷺ رالي نو
قريشو چي نبي ﷺ ولیدي نودير خوشحاله سو اوټولو دا وویل چي دا پير اماته داردی او
ډيربنې فيصله کونکی دی نوټول دغه فيصلی ته کښېښته، نونبی ﷺ په دغه وخت کي یو
خادر واخسته او بیانبی ﷺ په خپلو مبارکو لاسونو سره حجر اسود لورکي او په هغه خادر
کي يې کښېښووی او هريوي قبيلي ته يې دغه یوه خنډه ورکړه او نبی ﷺ په خپلو
مبارکو لاسونو حجر اسود دخانه کعبي په دیوال کي ولکوی نودټولو دزره ارمانونه هم
پوره سو چي دافضیلت يې حاصل کي او جنګونه ددوی په منځ کي هم ختم سو، اوکله چي
حجر اسود کښې بنوول سو نودهغه خخه وروسته نور تعمير پوره سو.

نبی ﷺ ته درسالت زبری ورکول

روایت ذکر کړي دی ابن هشام: چي نبی ﷺ ته درسالت ورکول کيدو خخه مخکی دنصاری او

دیهودو علماء دابیانونه کول دخپلو کتابونو خخه او جادو گرانوبه په خپل جادو سره داوينا کوله چې د اسی شخصیت به په مکه کی پیدا کیږی او هغه ته به رسالت ورکول کیږی هرڅه چې یهود او نصاری و ه نوهغوی به د اخبره دخپلو کتابونو خخه کول او هرڅه چې جادو گران و ه نوهغوی د اخبره دشیطاناو په ذریعه کول چې په دغه وخت کی پرشیطاناو باندی آسمان تګ نه وو بندسوی او بیاچې کله نبی ﷺ ته رسالت ورکول سو نوبیا په آسمان کی شهاب ثاقب اینسوول سوی وو چې کله به دوی ورتله نودوی به په شهاب ثاقب سره به ویشتل کیدل، او بیادوی ته ژر ترزره د حقیقت معلومات ورته وسو چې نبی ﷺ ته رسالت ورکول سوی دی، عبدالله بن کعب واپی چې حضرت عمر رضی الله عنه په خپل دور دخلافت کی یوه ورخ و فرمایل: زمادی په هغه رب باندی قسم وی چې زه یوه ورخ په خانه کعبی کی ناست و م دیوبت خواته چې په موب کی یوسپی دبت په نامه باندی حلاله کړی و ه او موب ده ګه د تقسیم په انتظار وو چې ددی تقسیم وسی نو په دغه دوران کی ماددی بت خخه یواواز واوریدی چې دی بت وویل، یوسپی دی چې ډیره صفا وینا کوی او هغه (لا اله الا الله) واپی. اودا واقعه د ظهور اسلام خخه یوه میاشت مخکی سوی وه.

په بعثت دنبی ﷺ باندی دیهودو عقیده

روایت ذکر کړی دی ابن اسحاق: چې عاصم بن عمر ویلی دی چې دنبی ﷺ د بعثت خخه مخکی دیهودو او د نصاراو به هروخت جنگونه و ه او یهودیانو به ویل چې او س په دی نزدی وختونوکی به یو پیغمبر رابن کاره کیږی چې موب به ده ګه سره یو خای کیږو او تاسی ته به شکست درکوو بیاچې کله دنبی ﷺ پیدائش وسو نودوی حینی منکره سوه دحسد دوجی خخه. ابن اسحاق واپی په نقل کولو سره دسلمه بن قش خخه چې دایو صحابي دی دی واپی چې: زمود سره نزدی یو یهودی او سیدی چې عبد الاشهل نوم یې وو او هوان هلك وو او یو خادر به یې پرخان پیچلی وو، یوه ورخ رالی او د جهنم او د جنت تذکره یې کوله او د قیامت دحساب او کتاب تذکره یې هم کوله نو خلگو حینی پونښته وکړه چې دغه به خه علامه وی نودی یهودی وویل چې ددی علامه داده چې یو پیغمبر به راخی نودی خلگو وویل چې کله به رازی نودا راوی واپی چې زماخواته یې اشاره وکړه چې داما شوم که ژوندی وی نودی به یې ووینی. بیادغه یهودی هم ژوندی وو چې دنبی ﷺ د پیغمبری اعلان وکی، نوموب په نبی ﷺ باندی ایمان را پری او دی یهودی ته ما وویل چې موب خو ستا په وینا په دی پیغمبر باندی ایمان را پری دی نوته ولی ایمان نه را پری نودی یهودی وویل چې صحیح ده مګر دا هغه پیغمبرنه دی، غرض دا چې دنبی اسرائیل دنبی ﷺ په پیغمبری باندی مکمل یقین خو وو خودوی دانه غونښته چې د اشرافت ددوی خخه و اخستل سی او عربوته ورکول سی نو دضد او حسد دوجی به یې ایمانونه نه را پری.

دنبی ﷺ دنبوت ابتداء

روایت ذکرکړی دی محمد بن اسحاق دی وايې: کله چې دنبی ﷺ عمر مبارک خلوینېتلو کالوته ورسیدی نوالله ﷺ دټولی دنيا دپاره رحمت او د خلگو دپاره زیری ورکونکی راولیږی اوالله ﷺ دټولو پیغمبرانو خخه داوعده اخستی وه چې کم کم یودنبی ﷺ په وخت کې ژوندی وی نوهغه به دنبی ﷺ اطاعت او نصرت کوي او دنبی ﷺ په امت کې به شمارل کېږي او هرنې ته داویل سوی وه چې د خپل امت خخه داوعده واخلي چې: که دنبی ﷺ په دور کې خوک وو ددوی دامتیانو خخه نو په نبی ﷺ باندی به ايمان راوری، لکه خه رکم چې دا الله ﷺ په خپل عزیز کلام کې فرمایلی دی. (یقیناً موږ اخستی دی وعده دټولو انبیاوو خخه چې کم ته موږ کتاب او حکمت ورکړی دی بیاچې ستاسی خواته یو پیغمبر راسی او د هغه سره کتاب وی نوتاسی به د هغه تصدیق کوي او په هغه باندی ايمان راوری). ابن اسحاق وايې چې دنبی ﷺ اولنی میوه دنبوت داوه چې نبی ﷺ به خوبونه لیدل او کم خوب به چې نبی ﷺ ولیدی نوهغه به په صبا ورخ کې په حقیقت باندی بدليدلی، او دنبوت خخه مخکی نبی ﷺ خلوت یعنی یواحی والی ډير محبوب وو ددی وجی خخه به نبی ﷺ په غارِ حرکۍ یوازی کښېنسټی، ابن اسحاق په یو بل روایت کې وايې چې دنبی ﷺ یو کرامت دا وو چې نبی ﷺ به د کمی درختی یا کانی په ځنګ تیریدی نوهغه درختی او کانی به خبری کولی، اونبی ﷺ ته به یې ویل ای دالله ﷺ رسوله په تا باندی دی دالله ﷺ سلام وی، نبی ﷺ به یوی خوا او بلی خواته نظر وکی خوهیڅ به نه بنکاره کیده ماسوا د درختو او کابو خخه، نبی ﷺ ته به د اسی معجزی او کرامات مخ ته کیدل تردی چې نبی ﷺ په غارِ حرکۍ وو اوالله ﷺ ورته جبرايل ﷺ راولیږی چې در مسان المبارك ورئې وی.

ابتداء دوھي

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (۱) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلْقٍ (۲) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (۳) الَّذِي عَلِمَ بِالْقَلْمِ (۴) عَلِمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ . (سورة العلق ۵۱).

ابن اسحاق وايې په نقل کولو سره دقتاده ليشی خخه چې دی نقل کوي د عبیده بن عمیر خخه دی نقل کوي د عبد الله بن زبیر خخه دی وايې چې: موږ عبیده بن عمیر ته وویل چې موږ ته بیان وکی چې نبی ﷺ ته ابتدایې وحی خه رکم وسوی؟ نوعبیده بن عمیر دا واقعه بیانول شروع کړه په د اسی حال کې چې عبد الله بن زبیرهم مخامنځ ناست وو او د اراوی وايې چې زه هم په دغه وخت کې وم: نبی ﷺ به په کال کې یوه میاشت په غار حراء کې د خلوت دپاره تشریف وړی او کله به چې کم مسکین دنبی ﷺ خواته راتلى نونبی ﷺ به ډوډی په و خورپ او کله به چې میاشت پوره سوہ نواول به خانه کعبې ته نبی ﷺ تشریف فرماسو او

اووه واره به یې طواف وکي اوبيا دهغه خخه وروسته به یې کورته تشريف وي وړي په دې وار کې دهغه مبارکه مياشت در رمضان المبارك راله. او هغه عظيمه شپه هم راله په کم کې چې نبی ﷺ ته نبوت ورکول کيدی نوجبرايل ﷺ رالي او دهغه سره دورينسمو په کپره کې يوكتاب وو چې په هغه کې پيچل سوي وو اوبيا يې نبی ﷺ ته وفرمايل چې (اقراء) يعني ووايه! نونبی ﷺ ورته وفرمايل چې زه قاري نه یم يعني مطلب داچې زه نه سم ويلى په دې کې جبرايل ﷺ بیانبی ﷺ دخپل سیني مبارکي سره ولگوی اوورته یې دوباره وویل چې (اقراء) نونبی ﷺ ورته وفرمايل چې زه خه ووايم نوجبريل ﷺ ورته لور آيتونه وویل، چې ترجمه یې داده: (ووايه په نامه دخپل رب سره هغه رب چې انسان يې دمنجمدی ويني خخه جوړ کړي دی اوستارب لور شان والاډي هغه ذات چې په قلم سره یې بنوونه کريده (او) انسان ته هغه خبری نسي چې هغه ته معلومې نه وي دهغه په باره کې).

بیانبی ﷺ په رعب کې سو او وبيريدي او دحضرت خديجي ﷺ خواته رالي اوپوره واقعه یې ورته وفرمايل چې داسی کار وسو نو حضرت خديجي ﷺ دخان سره نبی ﷺ دورقه بن نوفل خواته بوتلې، کله چې هغه دا خبره واوريده نوبيوه چيغه یې ووهل (القدوس القدس) اوبيا يې وویل چې بې شکه داهغه ملايکه ده چې موسى ﷺ ته به راتله اوبيا يې دی حضرت خديجي ﷺ ته وویل چې نبی ﷺ ته ووايه چې خپل قدمنه مضبوط کړي ولی چې دی پيغمبر دی.

نزول دقرآن کريم

روابت ذكرکړي دی ابن اسحاق چې وايې: دقرآن ابتدائي نزول په رمضان المبارك کې سوي دي، لکه خه رکم چې الله ﷺ په خپله فرمایلی دي: شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهَدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلِيصُمِّمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٌ فَعَدَهُ مِنْ أَيَّامِ أُخْرَىٰ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلَتُكَمِّلُوا الْعِدَّةَ وَلَا تُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَأَكُمْ وَلَا عَلَّمْكُمْ تَشْكُرُونَ، (سورة البقره ۱۸۵)

در رمضان مياشت هغه مياشت ده چې په دې کې قرآن نازل سوي دي داسی قرآن کريم چې په دې کې دخلګو راهنمایي سویده اودهدایت کتاب دې اوپه دې کې بسكاره نښاني ذکر سوي دي او قرآن کريم حق او باطل سره جلا کوي. اوپه بل ئاي کې په سورة القدر کې هم دا ذکر سوي دي چې دهغه مضمون هم دا جوړېږي، او داسی په نورو ځایونو کې هم ایتونه ذکر دی چې دتولو خخه دا معلومېږي چې په رمضان المبارك کې دقرآن کريم دنازليدلو ابتداء سویده.

بيا دوحى سلسله ترډيرې مودي پوري بنده وه چې په هغه سره نبی ﷺ ته دير غم ورسيدې او کافرانو په نبی ﷺ پوري قسم قسم خبری او خنداګانی وکړي او هر قسم اعتراضونه یې

وکړه چې ددی په وجه نبی ﷺ دیر غمگین سو نوالله ﷺ دوهم وار وحی شروع کړی چې په هغه کی اول وار سورة الضحى نازله سوه.

هغه کسان کمو چې اول اسلام قبول کي

دانېسکاره خبره ده چې دتولو خخه اول اسلام را اوږونکي بنجھه حضرت خديجه الكبرى رضي الله عنه ده او بيا جنس په اعتبار سره ابن اسحاق ويلى دی چې اول على عليهما السلام ايمان را اوږي دی په داسې حال کي چې دده عمر (١٠) کاله وو، بيا ده ګه خخه وروسته زيد بن حارث بن شرحبيل بن كعب بن عبد العزى بن لوى القيس كلبي اسلام را اوږي دی او قبول کړي يې دی او دى دنبى ﷺ غلام وو، بيا ده خخه وروسته ابوبکر بن ابى قحافه عليهما السلام را اوږي دی چې دابوبکر عليهما السلام خپل نوم (عتيق) وو خويه اسم کنيه سره مشهوره سوي وو او دده دوالد صاحب نوم عثمان بن عامر بن كعب بن سعد بن ثيم بن مرہ بن كعب بن لوى بن غالب بن فهر وو، خودابن هشام په روایت سره دابوبکر عليهما السلام خپل اسم مبارك عبدالله وو او عتيق نوم په روایت دابن اسحاق کي ذکرسوی دی.

بيا حضرت ابوبکر الصديق په خپلو هم مجلسو کي داسلام متعلق خبره وغورول چې په هغه سره دير کسان په اسلام کي داخل سوه چې ده ګوی نومونه دادی (عثمان بن عفان عليهما السلام، زبیر بن عوام عليهما السلام، عبد الرحمن بن عوف عليهما السلام، سعد بن ابی وقاص عليهما السلام، طلحه بن عبید الله عليهما السلام) او داتول صحابيان په عشره مبشره کي داخل دی کمو ته چې په دنيا کي دجنت زيری ورکول سوي دی پنځه کسان دا او دری مخکنی دوی ټولوبه دنبى ﷺ سره یوځای لمو نؤونه اداء کول او بیا ددوی خخه وروسته ابو عبیده هم اسلام قبول کي او دا هم په عشره مبشره کي شامل دي، او بیا دا انداز دالله ﷺ په مدد او نصرت سره روان وو او اسلام په خپل غېږ کي خلګ را تولول.

daslam biskarhe aulan

الله ﷺ نبی ﷺ ته فرمایلی دی: فَاصْدِعْ بِمَا تُؤْمِرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ، (سورة الحجراء ٩٤) يعني الله ﷺ نبی ﷺ ته خطاب وکي چې تاته کم حکم درکول کېږي ته به په هغه سره دحق او باطل فرق کوي او د مشرکانو خخه اعراض کوه هغوي چې په تاپسى خه وايې او یا تاته مخامن خه وايې نوته ده ګوی په خبرو پسی مه ګرزه او زماد حکم مطابق کارکوه. ابن اسحاق وايې چې ترورو کالو پوري اسلام پت وو، کله چې دا ذکر سوي ایت او دا ایت هم نازل سو: وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ، نوکله چې دا ایت نازل سو په دی کي صراحتاً حکم وو چې داسلام بسکاره اعلان وسی. او خه رکم چې اسلام پت وو نو دارکم یې مخالفت هم پت کیدی او چې دکله خخه بسکاره سو نوبیا بسکاره مخالفت شروع سونو تول قريش په نبی ﷺ پسی ولکيدل

اونبی ﷺ ته يې په مختلفو طریقو باندی لالچ ورکوی اوکله چې دوی ته معلومه سوه چې نبی ﷺ دا خپله طریقه نه پریپدی نوبیا یې نبی ﷺ ته تکلیفونه رسول، ابواسحاق وايې چې بیا ورخ په ورخ په اسلام کی ترقی کیدلی اوخلگ به په اسلام کی داخليدل، اوحال داوو چې قریشوبه هرممکن کوشش کوی چې خلگ په اسلام کی داخل نه سی. ابن اسحاق وايې په نقل کولوسره دابن عباس خخه دی وايې چې یووار دقریشو ټول سرداران یوئای سوه چې دانومونه يې دی (عتبه بن ربیعه، شیبہ بن ربیعه، ابوسفیان بن حرث، نصر بن حرث، اسود بن مطلب بن اسد، زمعه بن اسود، ولید بن مغیره، ابوجهل بن هشام، عبدالله بن امیه، عاص بن وائل، نبیه بن حجاج، منبه بن حجاج، امیه بن خلف) اودارکم نورسرداران هم ددوی سره وه، دا ټول یوه ورخ دخانه کعبی سره را ټول سوه او محمد ﷺ يې راغونبستی او ټولو ورته په یو وخت کی وویل: ای محمد ﷺ ته موب راغونبستی يې دخبو اترو دپاره، ولی چې زموږ دی قسم وی په الله ﷺ باندی موب عرب قوم یو او موربنه دی لیدلی داسی بنارچی هغه په داسی آفت کی واقع سوی وی لکه خه رکم چې تاموب واقع کړی یو، زموږ په پلرونو پسی بدی وايې او زموږ معبدانو ته بسکنڅل کوی او زموږ جماعت دی تکری تکری کی، داسی یوه خرابی پاته نه ده چې تاپه موبکی نه وی کړی، بس دی او زموږ دا خبره واوره، که د پیسو دپاره دا کار کوی نوموب به تاته دومره پیسی درکو چې ټولو خخه به زیات مالداره ته يې، اوکه ته وايې چې موب تا خپل مشرکو نوموب ستامشري پرخانونو باندی منو، اوکه ته وايې چې مابادشاه کړی نوموب تاته بادشاهی درکوو، اوکه پرتا باندی خه پیریان رازی نوموب خبر کړه چې موب ستاعلاج وکی. نونبی ﷺ په جواب کی دوی ته وویل. دا کمی خبری چې تاسی و کړی نو په دی کی زه ستاسی خخه هیڅ نه غواړم، نه زه ستاسی خخه سلطنت غواړم او نه زه ستاسی خخه مال او دولت غواړم، بلکی زه الله ﷺ تاسی ته پیغمبر را یېلی یم او په ماباندی يې خپل کتاب نازل کړی دی، او ماته يې حکم کړی دی چې ددی خلگو دپاره زیری ورکونکی او بیره ورکونکی جورسم، اوکه تاسی دا خبره قبلوی نو په دواړو جهانونو کی به کامیاب سی، اوکه تاسی دانه قبلوی نوزه به ترهغه وخته پوری انتظار کوم ترکم وخت پوری چې الله ﷺ زما او ستاسی په منځ کی فیصله وکی.

هجرت د ح بشی

بیادی کافرانو پر مسلمانانو باندی ډیر ظلمونه شروع کړه او دوی ته يې مصیبتونه ورکول. محمد بن اسحاق وايې: کله چې نبی ﷺ دا مصیبتونه په مسلمانانو باندی ولید نو خپلو صحابو و ته يې امر و کی چې د ح بشی خواته هجرت وکی، ولی چې دابه تاسی ته بنه وی، او په هغه ئای کی یو بادشاه دی چې ډیر منصف بادشاه دی په چا باندی ظلم او زیاتی نه کوی او درښتینوالی مزکه ده، او تاسی په ح بشی کی او سیبری ترهغه وخته پوری چې زموږ خخه

تكلیفونه لیری سی، بیاصحابه روان سوه او دحسبی خوا ته یې هجرت وکی او دا اولني هجرت وو په اسلام کی، په دوى کی سرفهرست عثمان صلی الله علیه و آله و سلم وو، چې په ده باندی دنبی صلی الله علیه و آله و سلم لور واده وه، او په دوى کی جعفر بن ابی طالب صلی الله علیه و آله و سلم هم وو، دوى تول (٨٣) کسان وه ماسوا دماشومانو خخه، او حضرت عمار بن یاسرهم غالباً په دوى کی وو، بیاقریشو په دی باندی هم صبرونه کی او خپله یوه قافله یې په نجاشی بادشاہ پسی ولیبل چې هغه هم دوکه کړی ددوی په باره کی چې په هغه کی خاص عمر بن العاص او عبد الله بن ریبعه وه مګر ددوی په مقابله کی جعفر صلی الله علیه و آله و سلم داسی زبردست بیان دنجاشی مخ ته وکی چې دهغه په اوریدلو سره نجاشی وزړل او بیایې وویل چې ستاسی خبری تولی حق دی او قریش یې بیرته نامراده واستول.

هجرت مدینی

روایت ذکر کړی دی ابن اسحاق: بیاهم په دی مکه کی نبی صلی الله علیه و آله و سلم ته دمعراج واقعه پینې سوه چې په دغه وخت کی په قریشو کی او په مکه کی په خه ئایونو کی اسلام غورول سوی وو، او بیاد هغه خخه وروسته نبی صلی الله علیه و آله و سلم چې دخپل صحابوو تکلیفونه و کتل نو هغوي ته یې امر وکی په هجرت کولو سره مدینی ته او پخپله نبی صلی الله علیه و آله و سلم دھان په باره کی منظر وو چې الله عز وجلة ورته خه حکم ورکوی، ابن اسحاق وايې چې عائشه رضی الله عنها فرمایلی دی: چې نبی صلی الله علیه و آله و سلم به دابوبکر رضی الله عنها خواته سهار یاما نبایام ضرور راتلى نو یوه ورخ دما پنین په وخت کی نبی صلی الله علیه و آله و سلم حاضرسو نوابوبکر رضی الله عنها ته معلومات وسو چې نن خه ضروري خبره سته، نوع عائشه رضی الله عنها وايې چې: زه او زما خور مود دواړه په دغه خای کی ولاړ وو نونبی صلی الله علیه و آله و سلم زما والد صاحب ته و فرمایل چې دوى لیری کی چې زه تاته خه خبره کوم، نوابوبکر رضی الله عنها نبی صلی الله علیه و آله و سلم ته وویل چې دازما خوندی دی او ددی خخه خه خطره مه کوه، نونبی صلی الله علیه و آله و سلم ابوبکر رضی الله عنها ته و فرمایل چې ماته ده جرت اجازه را کول سوه، نبی صلی الله علیه و آله و سلم په دی خبره باندی ابوبکر الصديق رضی الله عنها دومره خوشحاله سو چې دخوشحالی دلاسه په ژړا سو اونبی صلی الله علیه و آله و سلم ته مخاطب سو چې ددی ورځی دپاره مادوه او بیان ساتلى دی، نو په مکه کی دنبی صلی الله علیه و آله و سلم ده جرت خخه هیڅ خوک خبرنسو ماسوا دابوبکر رضی الله عنها دکور والاو خخه او دعلی رضی الله عنها خخه، او علی رضی الله عنها نبی صلی الله علیه و آله و سلم داما نتونو دادا کولو دپاره په مکه کی پرینې وو، بیانبی صلی الله علیه و آله و سلم دخپل کور دشانتی کړکی خخه ووتی دابوبکر الصديق رضی الله عنها سره او په غار شور کی تم سو او بوبکر رضی الله عنها خپل کور خوی عبد الله ته وویل چې ته او ره چې خلګ زموږ په باره کی خه وايې، او خپل غلام ته یې و فرمایل چې ته دشپې پسونه خروه او زموږ خواته یې راوله چې مود یې شیدی و چښو، او حضرت اسماء چې دابوبکر رضی الله عنها لور وه دی به ډودی تیاروله او بیابه یې دوى ته راوله هم دارکم دری ورځی نبی صلی الله علیه و آله و سلم او بوبکر الصديق رضی الله عنها په دی غارکی تیری کړی، او په مکه کی

قریشو ډیر تب او تالاش وکی دنبی ﷺ خوپیدا نسوه ورته او بیا یې سرِ عام اعلان وکی چې خوک مورب ته د محمد په باره کې خبر را کړي نوموب به ورته سل او بنان په انعام کې ورکوو. خوبیا هم دوی ته نبی ﷺ ورنه کول سو او په دریمه ورخ نبی ﷺ دا بوبکر الصدیق سره روان سو په خوا د مدینی باندی.

دنبی ﷺ مدینه منوري راټل

روایت ذکر کړی دی ابن اسحاق چې رسول الله ﷺ په قباء کې ترڅلورو ورخو پوری پاته سوه دوشنبه، سه شنبه، چارشنبه، پنج شنبه، (ګل، شروع، نهی، اوزیارت) دا خلور ورخی نبی ﷺ په قباء کې تیری کړی او په دی ئای کې جماعت تعمیر کې بیاددی ئای خخه روان سوه بنی سالم بن عوف ته او هلتہ یې په وادی رانوناء کې یو جماعت جوړ کې او هلتہ نبی ﷺ اولنی جمعه وویل. او بیا نبی ﷺ مدینی ته روان سو او په لاره کې نبی ﷺ ډیرو قبیلو سره ولیده او ده ډیرو سردارانو سره یې خبری اتری وکړی، تردی چې دنبی ﷺ او بنی مدینی منوري ته ورسیده او بنی ﷺ او بنی په خپلی مرضی باندی پرینښوله چې په کم ئای کې کښینی نو په هغه ئای کې به دنبی ﷺ کور او جماعت وی نو دنبی ﷺ او بنی ددوو یتیمانو په مزکه باندی کښېنسته چې ده ګو دواړو نومونه سهل او سهیل وو، او دوی دواړه د معاذ بن عفراه زیر تربیت وه چې ده ګو سره به په کور کې پاته کیده، نونبی ﷺ دا بنی خخه کښته سو نو او بنی بیا ولاره سوه اوروانه سوه او بیا بیرته راله او په هغه ئای کې کښېنسته او په دی ئای کې دابو ایوب الانصاری کور نژدی وو نو هغه ډیرو خوشحالی خخه په ئان نه پوهیدی په دی اندازی ډیر خوشحاله وو او ډیرو خلگ په دغه ئای کې ولار وه او د ټولو داطمع وه چې دده په مزکه باندی کښېنی نو دابو ایوب الانصاری دا بنی سامان په خپل کور کې کښېنښوی او بنی ﷺ ده ګو په کور کې ارام وکی.

غزا د بدر

ابن هشام په خپل سیرت کې ذکر کړیدی چې دحضرت ابن اسحاق خخه نقل دی چې: نبی ﷺ ته اطلاع وسوه چې دابوسفیان غتیه قافله د تجارت دشام خخه راروانه ده چې په هغه کې دیروش خلوینیست کسانو ډیر مال د ټان سره راروان کړی دی نونبی ﷺ صاحبو وته دجنګ دتیاري اطلاع و فرمایله نودی خلکو فوراً خپل قاصد مکی ته ولیږی او اطلاع یې دجنګ ورسوله او د قریش سرداران یې خبر کړه نو د قریشو غتی لښکر دا سلحو سره رالی، او دی خوا ته نبی ﷺ خپلے قافله برابره کړه او د ټان سره یې روانه کړه او بنی ﷺ ته د قریشو دلښکر دروانګی معلومات وسوا، نو دارکم د قریشو دوی ډلی سوی یوه دجنګ او یووه د مال، نو په دی وخت کې الله ﷺ دوی ته خطاب وکی په دی قول سره: وَلَقَدْ أَصَرَّكُمُ اللَّهُ بِيَدِهِ وَأَنْثَمْ أَذْلَلَهُ

فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (١٢٣) إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَّا يَكْفِيْكُمْ أَنْ يُمْدَدُكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ، اللَّهُ ذَا تَوْلِ صُورَتِ حَالِ دِبْرِ مَتَّعِلِقِ بِبَيَانِ كُرْبَى دِيْ چَيِّ په دِيْ کَيِّ اَصْلِ مَقْصِدِ دَاوَوْ چَيِّ اللَّهِ دَمُوْمَانَوْ په لَاسِ بَانِدِيْ دَكَافِرَانَوْ يُوْيِ دَلِيْ تَهْ شَكْسَتِ وَرَكْوَيِّ، اوَالَّهُ ذَا دَمُوْمَانَوْ سَرَهْ دَاوَعَدِهِ كُرْبَى وَهْ چَيِّ دَوَيِّ تَهْ بَهْ فَتَحَهِ وَرَكْوَيِّ دَكَافِرَانَوْ په يُوْيِ دَلِيْ بَانِدِيْ اوَدَاهَغَهْ غَزاَوَهْ چَيِّ اللَّهِ په کَيِّ مَلَائِكَيِّ دَمُوْمَانَوْ دَمَدَدِ دَيَّارَهِ رَالِيَّرَلِيْ وَهْ اوَپَهْ دَيِّ غَزاَكَيِّ دَقَرِيشَوِ اَكْشَرِهِ سَرَدارَانِ مَرَهْ سَوَهْ اوَدَايَوَهْ عَظِيمَهِ كَامِيَابِيِّ وَهْ دَمُوْمَانَوْ دَيَّارَهِ، په دَيِّ غَزاَكَيِّ دَمَسْلَمَانَوْ تَعَدَّادِ (٣١٠) كَسانِ وَوْ يَاخَهِ لُورِ وَوْ، اوَكَافِرَانِ (٩٠٠) خَخَهِ زَيَاتِ وَهْ، په دِيْ کَيِّ دَقَرِيشَوِ دَمَشَرَانَوْ خَخَهِ دَعَتِبَهِ بَنِ رَبِيعَهِ حَوَى وَلِيدَبَنِ دَعَتِبَهِ اوَدَدَهِ وَرَوَرِ شَيَّبَهِ بَنِ دَعَتِبَهِ رَأَوَوتَيِّ اوَدَرِيمِ عَتَبَهِ په خَپَلَهِ رَأَوَوتَيِّ نَوَدَوَيِّ اوَازِ وَکَيِّ چَيِّ آيَا زَمُورِ دَمَقاَبِلِيِّ دَيَّارَهِ خَوَكِ سَتَهِ نَوَدَمَوْمَانَوْ خَخَهِ عَوْفِ (عَلِيِّهِ اَعُوْذُ بِرَبِّيِّهِ) اوَمَعَوْذُ (عَلِيِّهِ اَعُوْذُ بِرَبِّيِّهِ) اوَيَوْ دَرِيمِ سَرِيِّ چَيِّ شَايِدِ عَبْدَالَهِ بَنِ رَوَاحَهِ وَوْ دَوَيِّ رَأَوَوْتَلِ نَوَدَى سَرَدارَانَوْ دَقَرِيشَوِ خَيَّنَيِّ پَوَبِنْتَنَهِ وَکَرَهِ چَيِّ تَاسِيِّ خَوَكِ يَاسَتِ نَوَدَوَيِّ وَوَيلِ چَيِّ مُوبِ اَنْصَارِيِّ يَوِ نَوَعَتِبَهِ په کَيِّ وَوَيلِ چَيِّ اَيِّ مُحَمَّدِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مُوبِتَهِ دَخَلِ قَوْمَ خَخَهِ كَسانِ رَأَوَبَاسَهِ نَوَبَنِيِّ (عَلِيِّهِ اَعُوْذُ بِرَبِّيِّهِ) تَهِ اوَسِيدِ الشَّهَدَاءِ حَمَزَهِ (عَلِيِّهِ اَعُوْذُ بِرَبِّيِّهِ) اوَ عَبِيدَهِ (عَلِيِّهِ اَعُوْذُ بِرَبِّيِّهِ) تَهِ اَمْرُوكَيِّ نَوَدَوَيِّ دَرِيِّ وَارَهِ لَكَهِ زَمَرِيَانِ مَيَدانِ تَهِ يَيِّ رَأَوَدَانِگَلِ نَوَعَتِبَهِ خَيَّنَيِّ پَوَبِنْتَنَهِ وَکَرَهِ چَيِّ تَاسِيِّ خَوَكِ يَاسَتِ نَوَدَوَيِّ وَرَتَهِ وَوَيلِ چَيِّ مُوبِ مَهَاجِرِينِ يَوِ نَوَعَتِبَهِ وَوَيلِ چَيِّ اوَسِ بَرَابَرِيِّ وَسَوَهِ نَوَعَلِيِّ (عَلِيِّهِ اَعُوْذُ بِرَبِّيِّهِ) خَوَپَهِ اَوَلِ وَارِ بَانِدِيِّ دَوَلِيدِ خَخَهِ سَرِيرِيِّ کَيِّ اوَپَهِ خَاوَرَوِ کَيِّ يَيِّ غَرَورِ اوَتَكَبَرِ وَرِ وَغَورِخَوَى اوَدَى نَورِ دَوَوِ صَحَابَوِ تَهِ په مَخَهِ دَعَتِبَهِ اوَشِيبَهِ دَوَارَهِ وَرَغَلَهِ نَوَحَمَزَهِ (عَلِيِّهِ اَعُوْذُ بِرَبِّيِّهِ) هَمِ دَعَتِبَهِ خَخَهِ سَرِيرِيِّ کَيِّ اوَعَبِيدَهِ (عَلِيِّهِ اَعُوْذُ بِرَبِّيِّهِ) دَشِيبَهِ دَلَاسَهِ خَخَهِ زَخَمِيِّ سَوِ اوَدَى هَمِ زَخَمِيِّ سَوِ نَوَدَكَافِرَانَوْ تَهُولِ لَبِنَكَرِ دَدَرِ دَخَهِ دَكِ وَوِ په دِيْ کَيِّ دَوَارَيِّ دَلِيْ دِيَوَبَلِ سَرَهِ په جَنَگِ وَمَبِنْتَيِّ نَوَپَهِ دِيْ دَوَرَانِ کَيِّ نَبَيِّ (عَلِيِّهِ اَعُوْذُ بِرَبِّيِّهِ) دَعَاكُولَهِ چَيِّ لُورِ يَيِّ وَكَتَلِ نَوَجَبَرَايِلِ (عَلِيِّهِ اَعُوْذُ بِرَبِّيِّهِ) دَخَلِ لَبِنَكَرِ سَرَهِ رَارَوَانِ وَوِ نَوَبَنِيِّ (عَلِيِّهِ اَعُوْذُ بِرَبِّيِّهِ) چَيِّ زَيَاتِ خَوَشَحَالَهِ سَوِ، اوَپَهِ دِيْ جَنَگِ کَيِّ اَبُوجَهَلِ دَوَوِ ماَشُومَانَوْ چَيِّ مَعَاذِ اوَمَعَوذِ وَوِ دَدَوَيِّ په لَاسِ بَانِدِيِّ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جَهَنَّمِ تَهِ واَصَلِ کَيِّ اوَدَدَهِ خَخَهِ ماَسَوَا دَكَافِرَانَوْ نَورِ هَمِ غَتِ سَرَدارَانِ مَرَهِ سَوَهِ اوَدَكَافِرَانَوْ مَرَهِ هَرِيِّ خَواَ تَهِ په ڏَيَرِيِّ ڇَيَرِيِّ بَانِدِيِّ پَرَاتَهِ وَهِ اوَبِيا دَالَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) په فَضَلِ اوَكَرَمِ سَرَهِ دَاسِلَامِ جَنَهَهِ نَورَهِ هَمِ لُورَهِ سَوَهِ تَرِ دَيِّ چَيِّ مَكَهِ هَمِ فَتَحَهِ سَوَهِ، اوَدَهَغَهِ خَخَهِ وَرَوَسَتَهِ دَحْجَةِ الْوَدَاعِ وَاقِعَهِ رَامَخَ تَهِ سَوَهِ.

بیان دَحْجَةِ الْوَدَاعِ

دَحْجَةِ تِيَارِيِّ: روایت ذَکرِ کُرْبَى دِيْ ابنِ اَسْحَاقِ چَيِّ کَلَهِ دَذِيقَعَدِهِ مِيَاشَتِ رَالَهِ نَوَبَنِيِّ (عَلِيِّهِ اَعُوْذُ بِرَبِّيِّهِ) دَحْجَةِ تِيَارِيِّ وَکَرَهِ اوَخَلَگَوِ تَهِ يَيِّ هَمِ دَتِيَارِيِّ اَمِ وَرَكَيِّ حَضَرَتِ عَائِشَهِ (عَلِيِّهِ اَعُوْذُ بِرَبِّيِّهِ) فَرَمَأَيِّ چَيِّ نَبَيِّ (عَلِيِّهِ اَعُوْذُ بِرَبِّيِّهِ) دَذِيقَعَدِهِ په پَنَحَهِ وَيِشَتمَ بَانِدِيِّ حَجَّ تَهِ په سَفَرِ بَانِدِيِّ رَوَانِ سَوِ، اوَ په مَدِينَهِ کَيِّ يَيِّ ابوِ

دجنه ساعدي اوپه بل قول سره سباع بن عرفطه غفاری حاکم مقررکي.

(حضرت عائشه رضي الله عنهما مناسك حج)

حضرت عائشه رضي الله عنهما فرمایې چې موب کله دسرف مقام ته ورسیدو نونبی العلیه السلام وفرمايل چې دچاسره قرباني نه وي نوهغه دی دعمری په نیت سره احرام وتری اوپه دی ئای کی عائشه رضي الله عنهما فرمایې چې ماته ناجوری دبئحو راله نونبی العلیه السلام زماخواته رالي او ماژرله نونبی العلیه السلام ماته وفرمايل چې اى عائشه ته ولی ژاري؟ ولی په تا باندي ناجوری راله؟ نو عائشه رضي الله عنهما فرمایې چې ماویل نبی العلیه السلام ته چې، هو، نوعائشه رضي الله عنهما فرمایې چې ماپه دغو ورځوکي وویل: کاشکۍ چې زه دنبی العلیه السلام سره په دی سفرکي نه واي راغلى، نو نبی العلیه السلام وفرمايل چې داسی مه واياست، خه چې حاجي کوي هغه ته هم کوه مګرته دبیت الله طواف مه کوه، کله چې موب خانه کعبې ته رالو نو عمره ولا عمره وکړي او احرامونه یې خلاص کړه او دنبی العلیه السلام بیبيانو هم احرامونه خلاص کړه.

بیاچې کله دقرباني ورڅ راله نوعائشه رضي الله عنهما فرمایې چې زماکورته ډیره غونبه راله نوما پونتنه وکړه نوماته خبر راکول سو چې نبی العلیه السلام دخپلو بیبيانو خخه هم قرباني کړي وه بیاچې کله دحج شپه وه نونبی العلیه السلام په ماپسی زما ورور عبدالله راوليږي او زه مقام نعیم سره وم دعمری دپاره یې په ماپسی رايلې وو، داعمره په ئای دهغه عمری کی وه کمه چې زما خخه پاته سوی وه، حضرت حفصه رضي الله عنهما بنت عمر رضي الله عنهها بن الخطاب فرمایې چې نبی العلیه السلام په خپلو ټولو بیبيانو باندی عمره وکړه اوپه ټولو باندی یې احرامونه خلاص کړه، نوما نبی العلیه السلام ته وویل چې تاسی ته خه مانع دی چې تاسی داحرام نه کښته کوي نونبی العلیه السلام وفرمايل چې مادهان سره دقرباني حیوان راوړی دی هغه چې کله حلال کم نوبیابه احرام خلاص کم.

دادنبی العلیه السلام اولني اوخرني حج وو نوئکه ورته حجه الوداع ويل کېږي او ددی خخه یو خو ورئي وروسته نبی العلیه السلام ددی دنيا خخه په رحلت سو، دهغه خخه وروسته دخلافت په باره کې دمهاجرينو او دانصارو اختلاف واقع سو مهاجرينو به ويل چې خلاف زموږ حق دی او انصارو به ويل چې زموږ حق دی ولی چې موب دنبی العلیه السلام ميلمستيا کړیده او موب انصار يو دنبی العلیه السلام بالآخر ابوبکر الصديق رضي الله عنهما اول خليفة مقرر سو او دهغه خخه وروسته عمر رضي الله عنهها خليفة مقرر سو او دهغه خخه وروسته عثمان رضي الله عنهما مقرر سو چې دده رضي الله عنهها په دور کې فتنې را بنکاره سوی او دی شهید سو، او بیا دده خخه وروسته علی رضي الله عنهما خليفة سوچې ددوی په دور کې خوارج راووته او قتل او قتال ډيرسو او بلی خواته معاویه رضي الله عنهما پر خلاف ودریدی چې

ته يې نسخه وه چى الله پيدا کړي وه دده دپونتني خخه، نوآدم ﷺ ورڅخه پونتنه وکړه چې ته خوک يې هغه وویل چې زه نسخه يم نوآدم ﷺ ورته وویله چې ته خنګه پيدا سوي يې؟ نودی ورته ویله ددی دپاره چې ته ماته راحت پیداکۍ نوپونتنه وکړه ملائکو دآدم ﷺ خخه ددی وجی چې دده دعلم اندازه ولګیږي ددی نوم چشی دی؟ نوآدم ﷺ وفرمايل حواء بیاپې پونتنه وکړه چې دی ته حواء ولی ویل کېږي؟ نوآدم ﷺ وویله حکه چې دا دژوندي شی خخه پيدا سویده، او ذکر کړي دی محمد ابن اسحاق دابن عباس خخه چې دا پيدا سویده دچپه پونتني دآدم ﷺ خخه او دا نرم او پوست ئای دغونبی دی او مصدق ددی په دی قول دالله ﷺ کی ذکر دی : يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا رَبُّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نُفُسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً، (النساء ١).

او پردی باندی به بحث کوو وروسته انشاء الله تعالى، او په صحیحینو کې یوبل زائد حدیث ذکر دی دمیسره الاشجعی خخه دی نقل کوي دابی حازم خخه هغه دابی هریره رض خخه چې درسول الله ﷺ خخه نقل کوي چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی (نصیحت کوي خپلو بنحو ته دخیر ولی چې دا پيدا سویده دچپه پونتني خخه او پیر کوبه ئای په پونتني کې لور ئای دی، که ته چیری وغواری چې سیده کړي دا پښتني نوماته به يې کړي او که هم داسی يې پرېبدی نوکړه به پاته سی نو پس وصیت کوي خپلو بنحو ته په خیر سره دا لفظ دېخاری ^(۱) دی.

واختلاف کړي دی مفسرینو په دی آیت کې (وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ) چاویلی دی چې دادرخته دانګورو وه اوابن عباس اوسعید بن جبیر اوالشعبي او جعده بن هبیره او محمد بن قيس او السدى په روایت دابن عباس کې اوابن مسعود اویوه ډله دصحابه وو ویلی دی: چې ګمان کوي یهودیان چې دا دغنمو وه او وهب وايې چې: میوه ددی ډیره خوندوروه وه او نرمه وه ترکوچو.

اوویلی دی امام الشوری په نقل کولو سره دابی حصین خخه چې هغه نقل کوي دابی مالک خخه (وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ) چې دادرخته دخرما وه او ابن جریج دمجاحد خخه نقل کوي چې دادرخته دانځیر وه او په دی سره قول کړي دی قتاده او جریج، او ابو العالیه وايې چې دا داسی بوټی دی چې چا ددی خخه خوراک وکې نو هغه به قضایي حاجت کوي او په جنت کې قضایي حاجت کول نسته. او دا ډیر نازک اختلاف دی، اوالله ﷺ هم دا درخته نه ده ذکر کړي چې دا دخشی درخته ده او که چیری په ذکر ددی درخته کې زموږ مصلحت واي نوالله ﷺ به

(۱). دا حدیث متفق علیه دی ددې تخریج کړیدی امام بخاری په کتاب النکاح، باب الوصیة بالنساء کې، ۱۸۶۹ او مسلم په کتاب الرضاع، باب الوصیة بالنساء کې، ۵۸۱۰، په روایت دابی هریره رض.

هغه دعثمان صلی اللہ علیہ وسّع نعمتہ بدله غونبستله اوعلی صلی اللہ علیہ وسّع نعمتہ فرمایل چې وخت دفتنو دی او دا کارپه دی وخت کی بنه نه وو، او بیا ده گه خخه وروسته ډلی جوری سوی، لکه دولت الایوبیة سو او دولت العباسیه سو او دوی به بیا په خپله کی جنگیدل دبادشاھی دپاره او بیا په منځ کی پر مسلمانانو باندی ډیر تکالیف راله او ډیر ظلمونه په مسلمانانو باندی وسوه.

السبت، ٢٠ ذو الحجه، ١٤٢٨

پیغمبر

کمپوزنټ:

الحافظ نور احمد الحقانی (سلمه الصمد)

العلم کمپیوٹرز ، کوئٹہ

03218016371 :

ناشر:

مکتبہ رحمانیہ، کاسی روڈ، کوئٹہ

03337806049 :

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library